ARCHITECTURA

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
„ARCHITECTURA ET AMICITIA"

24STE JAARGANG
1916

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

AMSTERDAM
GEBROEDERS BINGER

INHOUD

bl.

A.

A. A. V. v. d. B. N. A. (§ 31 der —) door E. Verschuyl 122
A. A. V. v. d. B. N. A. (§ 31 der —) door Jan de Meijer 122
A. A. V. en de bindende besluiten (De —) door P. J. de J. 84
Aanbestede werken over het 1ste kwartaal van het jaar 1916 (Overzicht —) 143
Academie (Een nieuwe —) door P. J. de J. 345
Academieprijsvraag (De —) 379
Adres door het Gen. aan B. en W. van Amsterdam inzake verbreeding Vijzelstraat 257
Advertentie (Een —) 312
Alg. Reg. v. Nat. Bouwk. Prijsvragen, door P. J. de J. 42, 213
Alg. Reg. v. Nat. Bouwk. Prijsvr. (De toepassing van de —) 161
Alkmaar begint de ? (Van —) door H. F. S. 93
Alkmaar, door A. W. Weissman 100
„Alkmaar", door K. K. 112
Alkmaar, door H. F. S. 114
Alkmaar (Programma v. d. prijsvraag: behuizing van ouden van dagen, de z.g. Karenhuizen te —) 409
„Alles vloeit", door Candidus 152
Amersfoort (Toren te —) door Jos. Th. J. Cuypers 379
„Amsterdam", door Candidus 242
Amsterdam (Stadsschoon van —) met 1 afb., door L. H. Bours 274
Arbeiderswoning (Over de inrichting der —) door C. Oosschot 172
Arbeidsbeurs te Amsterdam (De Gemeentelijke —) met 3 afb. 364
„Architecture piquante", door Candidus 6
Architect als tusschenpersoon (De —) door Jan de Meijer, B. N. A. 18
Architect als teekenaar (De —) door A. W. Weissman 29, 33, 50, 66
Architectuur en.... beeldende kunst, door J. H. de Groot 212
Architectuur (Moderne Hollandsche —) door onzen bijz. verslaggever 242
Architect en Intérieurkunstenaar, door P. J. de J. 258, 274
Arnhem (Het bouwongeval te —) 43, 346
Auteursrecht voor beeldende kunsten (Het Bureau voor —) 203, 370

B.

Badinrichting te Utrecht (De aanbesteding der —) door J. Ingenohl, B. N. A. 62, 113
Batikkunst en haar techniek, door Mevr. A. Wegerif—Gravestein 163
Bazel (Correctie verslag der lezing: de —) 8
Bazel (K. de —). Nabeschouwing over het Kunstcongres 39
Bazel te 's Gravenhage (De —) 78
Bazel (K. de). Het fotomagazijn der firma Ivens 169

bl.

Begrooting 1916-1917 (Concept—) (30 Nov.-1 Dec.) 376
België (voor den wederopbouw van —) 346
Belgische steen 404
Bericht van B. en W. op adres v. h. Gen. „A. et A." inzake verbreeding Vijzelstraat 265
Berlage Nzn. (H. P. —). Congresherinnering. 2
Bergkerk te Deventer, met 2 afb. 51
Berlage Nzn. (Dr. H. P. —) door Candidus 58
Berlage Nzn. (Dr. H. P. — door Jan de Meijer 58
Berlage Bzn. (Dr. H. P. —) door J. F. Staal Jr. 59
Berlage (Dr. H. P. —) door H. Th. Wijdeveld 60
Berlage en zijn werk" (Het boek „Dr. H. P. —). 88
Berlage te Kopenhagen (Dr. —) 134
Berlage (Dr. H. P. —). Ingezonden 139
Berlage naar Denemarken (Met Dr. —) door A. H. Wegerif Gzn. 154
Betonpalen, door P. J. de J. 293
Beyerman Beeldhouwwerk van Mej. E. L. —) door Jan de Meijer, met 3 afbeeldingen. 378
Bilhamer (Joost Jansz. —), door Theo van Reyn, 379, 390, 399
Biljet voor de tent. „A. et A." (En nóg eens: Het —) door S. 29
Blaricum (Landhuisje te —) arch. Jan de Meijer en E. P. Messer, met 2 afbeeldingen 212
Bloemendaal (Bouw van een Raadhuis te —) 336
Boekbespreking. „Wat men moet weten, vóór men laat bouwen", door P. J. de J. 37
Boekwerken (Nieuwe —). „Het moderne landhuis", door Jan de Meijer 21
Boekwerken (Nieuwe —). „Betonkalender" en „Van Gendt's kalender" 48
Boekwerken (Nieuwe —). „Bouwk. Rekenboek", „Geschiedenis der Bouwstijlen", „De Arch. in hare hoofdtijdperken", „Bouwstoffen" 55
Boekwerken verschenen ter huldiging van Berlage's 60sten verjaardag, door J. de M. 61
Boekwerken (Nieuwe —). „Burgerlijke Bouwkunde", door E. P. M. 135, 282
Boekwerken (Uitgegeven —) „Grondbedrijf en Woningdienst" ('s Gravenhage) door J. de M. 352
Bond v. Ned. Arch. 103, 113, 149, 173, 264, 304, 309, 353
Bond van Ned. Ind. Kunstkringen 327
Boterenbrood (J. —). Reisschetsen uit Kopenhagen (met 4 afb.) 339
Bours L.zn. (L. H. —). Stadsschoon en Hollenkamp 130, 169
Bours (L. H. —). Het Dam-terrein en de Amsterdamsche Bouwverordening, met 1 afb. 177
Bours (L. H. —). Stadsschoon van Amsterdam, met 1 afb. 274
Bours. Gesloopte huizen in de Handboogstraat te Amsterdam, met 1 afb. 280
Bours (L. H. —), de „Kooi", met 1 afb. 336
Bouwhoogte en kantoorlokalen in de hoofdstad (Maximum —), door J. de M. 331

blz.

Bouwkunst te 's Gravenhage; lezing van den heer P. H. Scheltema . . . 145
Bouwkunst en Critiek, door J. Ingenohl . . . 399
Bouwkunst (Zeventiende eeuwsche —) door A. W. Weissman . . . 171
„Bouwkunst en schilderkunst", door Candidus . . . 222
Bouwk. tent. van architecten afzonderlijk, door J. de M. . . . 194
Bouwraad (Utrechtsche —) . . . 409
Bouwverordening en het woningvraagstuk (De —) Boekbespreking door C. J. de Haas en door P. J. de J. . . . 84
Bouwwerken (Grondbeginselen en voorschriften voor het behoud, de herstelling en de uitbreiding van oude —) . . . 186
Breda, door P. J. de J., met 3 afbeeldingen . . . 218
Brocaatlinnen van Jan Mensing, door J. de M. . . . 312
Brouwer aan het Dep. van Landbouw, Handel en Nijverheid (De figuren van —), door Jan Wils . . . 401
Brouwer. Ingezonden: „Waarschuwing" . . . 312
Brug over de verbindingsgracht in de v. Woustr. met 1 afb. . . . 280
Burgemeesters (Van twee —) door Jan de Meijer . . . 31

C.

Café in de Mariastraat te Utrecht; arch. C. J. de Haas, B. N. A. (Woonhuis met —) met 2 afb. . . . 84
Campen (Jacob van —) door A. W. Weisman 234 246
Campen's beeld" („Van —) door Candidus . . . 357
Candidus' Congres-vers, door Genesis. . . . 2
Candidus, „Architecture piquante", „Het schip der Bouwkunst" . . . 6
Candidus, „Dam" . . . 12
Candidus, „Synthese" . . . 20
Candidus, „Wensch" . . . 29
Candidus, „Massabouw" . . . 39
Candidus, „Hercules en de klerk" . . . 39
Candidus, „Vraag" . . . 44
Candidus, „Critiek" . . . 44
Candidus, „Staal" . . . 50
Candidus, Dr. H. P. Berlage Nzn. . . . 58
Candidus, „Hollandsche tuin" . . . 68
Candidus, „Verkeerde waereld" . . . 93
Candidus, „De nieuwe de Stuers" . . . 110
Candidus, „Stichtsche Schouwburg" . . . 114
Candidus, „Voorheen en thans" . . . 139
Candidus, „Alles vloeit" . . . 152
Candidus, „Geen nieuwe de Stuers" . . . 155
Candidus, „Hollandsch landhuis" . . . 163
Candidus, „Hooger Macht" . . . 190
Candidus, „Bouwkunst en schilderkunst" . . . 222
Candidus, „Ter overweging" . . . 230
Candidus, „Eind goed, al goed" . . . 238
Candidus (Aan — door „een jeugdige" . . . 241
Candidus, „Amsterdam" . . . 242
Candidus, „Den jeugdige" . . . 254
Candidus, „de P. P. C." . . . 260
Candidus, „Troost" . . . 267
Candidus, „Vijzelstraat" . . . 274
Candidus, „1666 — 29 Augustus — 1916" . . . 280
Candidus, „De verheerlijkte schoenlapper" . . . 285
Candidus „Voorspelling" . . . 299
Candidus, „Reclame" . . . 317
Candidus, „Vijzelstraat-voorspelling" . . . 350
Candidns, „Van Campen's beeld" . . . 357
Candidus, „Op sterven na dood" . . . 388
Candidus, „Prijsvraag" . . . 396

blz.

Candidus, „Wisseling" . . . 400
Candidus, „Moordende reclame" . . . 408
Candidus, „Handelmaatschappij . . . 408
Candidus, „Kunst" . . . 408
Cement (Kwaliteitsvoorschriften voor) . . . 239
Club van Haagsche leden van het Gen. „A. et A." 99, 104, 109, 141, 145, 149, 203, 205, 216, 230, 254, 331, 357, 364
Club v. Utr. leden v. h. Gen. „A. et A." Jaarverslag 106, 364
Coolvest-Hofplein. Adres van den Bond van Ned. Architecten . . . 264
Congresherinnering, door H. P. Berlage Nzn. . . 2
Contract tusschen opdrachtgever en kunstenaar (Een —) door W. v. d. P. . . . 213
Crevels ? (G. —) . . . 81
„Critiek", door Candidus . . . 44
Cuypers (Jos. Th. J. —) Prijsvraag „Heerlen" . . . 272
Cuypers (Jos. Th. J. —), Torens te Amersfoort . . . 379
Cuypers (Jos. Th. J. —), Nederlandsche steden in de 16e eeuw; plattegronden van Jac. v. Deventer 400

D.

Dagbladbericht (Een —) door P. J. de J. . . . 299
„Dam" door Candidus . . . 12
Dam-terrein en de Amsterdamsche Bouwverordening (Het —) door L. H. Bours Lz. . . . 177
Donselaar Jr. Over het decoratieve en het moderne 155
Dordrecht (Het uitbreidingsplan der Gemeente —) door Jan de Meijer, met 1 afb. . . . 342, 349, 399
„Driesingel" te Meu-lunteren (De —) arch. D. J. Heusinkveld, met 4 afb., door J. de M. . . . 294
Dudok (W. M. —) Het gebouw der H. B. S. te te Leiden, met 5 afb. . . . 3

E.

„Eind goed, al goed", door Candidus . . . 238
Engendaalsche school te Soest (De —) arch. C. J. de Haas, met 3 afb. . . . 233
Enkhuizen (Gemeenteraad —) door E. v. Houten . 116
Erfpacht te Amsterdam (De voortdurende —) . . . 201
Ernstig gevaar . . . 230
Examens van Bouwk. Opz. en Bouwk. Teekenaar 88, 337
Excursie Club v. Haagsche leden „A. et A.". Verslag door W. . . . 230

F.

Fabrikaat (Nederlandsch —) . . . 373
Fels (H. —), Ingezonden . . . 393
Financiëel Overzicht, tijdvak 30 November 1915—1 December 1916 . . . 386, 387

G.

Gemeenteraad (Een verlichte —) door J. de M. . . . 309
Genootschapskalender 1917 (Rapport der Jury v. de prijsvraag —) . . . 369
Genootschap (Ons —) door Paul J. de Jongh. . . . 361
Genootschapsprijsvragen 1915 (Jury-rapport over de —) . . . 126
Gesloopte huizen in de Handboogstraat te Amsterdam, door L. H. Bours, met 1 afb. . . . 280
Geschutgieterij" in den Haag bedreigd! (De —). Adres v. d. Club v. Haagsche leden v. h. Gen. A. et A. . . . 149
Geschutgieterij" te 's Gravenhage („De — met 1 afb. . . . 153

blz.

Gevelwedstrijd te Leiden (Rapport der Jury over den tweeden —) . . . 181
Gipsmuseum (Een —) door W. van der Pluym . . . 81
„Gipsmuseum", door Tchipke . . . 94
Glaswerk „de Bazel" . . . 312
„Graphische tentoonstelling" (De —) . . . 136
Groot (Jubileum J. H. de —) . . . 93
Groot (J. H. de —) Architectuur en... beeldende kunst . . . 212
Groot (J. H. de —), Verslagen der ledenvergaderingen . . . 291, 307
Groot (W. J. de —), Ingezonden. Een nieuw Stadhuis te Amsterdam, met antwoord van P. J. de J. 265, 273

H.

H. (v. —) Torenklok te Spaarnwoude . . . 184
H. B. S. te Leiden (Het gebouw der —), met 5 af b., door W. M. Dudok . . . 3
Haas, arch. B. N. A. (C. J. de —) Ramp te Arnhem 43
Haas B. N. A. (C. J. de —) Woonhuis met café in de Mariastraat te Utrecht, met 2 afb. . . . 84
Haas (C. J. de —) Boekbespreking. „De Bouwverordening en het Woningvraagstuk" . . . 84
Haas (C. J. de —) De Engendaalschool te Soest, met 3 afb. . . . 233
Hana (H. —) „Ingezonden", met noot van S. en van H. H. . . . 44
Hana's ornamentvertooning, door C. Rol. . . . 317
Hana (Verslag der lezing v. d. heer H. —) . . . 376
„Handel Maatschappij", door Candidus . . . 408
Handel Maatschappij (Bouw Ned. —) . . . 408
Heemschut . . . 72, 194
„Heemschut" (Jaarverslag 1915 van —) . . . 194
Helwig (Dr. P. J. —) Puncteermethode ter vergrooting naar een klein model, met 2 afb. . . . 27
Herbouw v. h. overstroomde gebied van Noord-Holland, door Jaap Molenaar . . . 110
„Hercules en de klerk", door Candidus . . . 39
Herbouw v. h. overstroomde gedeelte van Noord-Holland . . . 143
Herinnering (Een —) door A. W. Weissman. . . . 98
„Hollandsche tuin", door Candidus . . . 68
„Hollandsch landhuis", door Candidus . . . 163
Homoeopathisch Ziekenhuis (Prijsvraag kalender —), door J. de M. . . . 309
Honorariumtabel (De —) . . . 6
Houten (E. van —) Gemeenteraad Enkhuizen . . . 116

I.

Ingenohl (J. —) 't Onderste uit de kan . . . 1
Ingenohl (J. —) De aanbesteding der badinrichting te Utrecht . . . 62
Ingenohl. Bouwkunst en Critiek . . . 399
Ingezonden. „Ga naar Bremmer", door X. X. . . . 5
Ingezonden, door C. Visser, met antwoord van de Red. en van X. X. . . . 20
Ingezonden, door X. X. . . . 20, 29
Ingezonden. „Het biljet v. d. tent. A. et A.", door A. C. A. Rotgans . . . 21
Ingezonden. Aan S. over de affiche L. C., door A. C. A. Rotgans . . . 38
Ingezonden. „Aan S.", door H. Hana, met noot van S. en van H. H. . . . 44
Ingezonden, door E. Sunier, met daarop betrekking hebbend stuk van J. F. Staal Jr. . . . 45
Ingezonden, door C. Visser . . . 64

blz.

Ingezonden. Van een Jury, die grappig wilde zijn . 134
Ingezonden, door Dr. H. P. Berlage. . . . 139
Ingezonden. Over het decoratieve en het moderne, door J. A. van Donselaar Jr. . . . 155
Ingezonden, door den Nederl. Aann. Bond, met bijschrift van Jan de Meijer . . . 167
Ingezonden, door van der Kloes . . . 214
Ingezonden. Een nieuw Stadhuis te Amsterdam, door W. J. de Groot, met antwoord van P. J. de J. 265, 273
Ingezonden, door J. J. Hellendoorn, met antwoord van J. F. Staal Jr. . . . 267, 274
Ingezonden. Prijsvraag „Heerlen", door Jos. Th. J. Cuypers. . . . 272
Ingezonden. „Architect en Interieurkunstenaar", door W. Penaat, met antw. van P. J. de J. . . . 274
Ingezonden. Prijsvraag Elshout . . . 301
Ingezonden. „Waarschuwing", door Willem C. Brouwer . . . 312
Ingezonden, door J. N. Munnik, met antwoord van de Redactie . . . 336
Ingezonden, door A. J. Kropholler . . . 388
Ingezonden, door H. Fels . . . 393
Ivens en Co. (De nieuwe magazijnen van —) . . . 143
Ivens (Het fotomagazijn der firma — door K. de Bazel. . . . 169
Ivens, Kalverstraat 115 (Verbouwing —). Van onzen bijzonderen verslaggever . . . 170

J.

Jaarbeurs te Utrecht (Aanplakbiljet van Lion Cachet voor de —) . . . 320
Jaarverslag over 1915 v. h. weekbl. „Architectura" en het plaatw. „de Architect", door den Red.-secr. Jan de Meijer . . . 7
Jaarverslag van den Penningmeester . . . 385
Jaarverslag van de handelingen van het Genootschap „A. et A." over het jaar 1916 . . . 383
Jaarverslag over 1916 van het Weekblad „Architectura" en het plaatwerk „de Architect" door Redactie-Secretaris Jan de Meijer . . . 398
Jaarverslag van den Bibliothecaris W. v. d. Pluym 398
Jeugdige (Den —) door Candidus . . . 254
Juryrapport der prijsvragen „Bouwk. en Vriendschap", met 10 afb. . . . 21, 53, 87
Juryrapport prijsvraag Tegelfabriek „Schiedam" 71
Juryrapport over de Genootschapsprijsvragen 1915 . . . 126
J. (P. J. de —) Boekbespreking. „Wat men moet weten, vóór men laat bouwen." . . . 37
J. (P. J. de —) Alg. Reg. v. Nat. Bouwk. Prijsvragen 42, 213
J. (P. J. de —) De A. A. V. en de bindende besluiten 84
J. (P. J. de —), Boekbespreking. „De Bouwverordening en het Woningvraagstuk" . . . 84
J. (P. J. de —) Ihr. Mr. Victor de Stuers. † . . . 98
J. (P. J. de —) C. W. Nijhoff †, met portret . . . 209
J. (P. J. de —) Breda, met 3 afb. . . . 218
J. (P. J. de —) Oosterhout, met 5 afb. . . . 225
J. (P. J. de —) Een nieuw stadhuis voor Amsterdam 229
J. (P. J. de —) Bindend-verklaren der Alg. Reg. v. Nat. Bouwk. Prijsvragen. . . . 249
J. (P. J. de —) Architect en Interieurkunstenaar 258, 274
J. (P. J. de —) Jaarverslag 1915 v. d. Commissie v. h. Stadsschoon te Amsterdam, met 12 afb. 260, 267
J. (P. J. de —) Betonpalen . . . 293
J. (P. J. de —) Een dagbladbericht . . . 299

blz.

J. (P. J. de —) Een nieuwe Academie 315
J. (P. J. de —) De adviseur voor de Vijzelstraat-bebouwing 355
Jongh (Paul J. de —) Ons Genootschap 301

K.

K. K. „Alkmaar" 112
Kalk — kalknood — kalkcentrale 280,
Kerkgebouw aan de van Hallstraat te Amsterdam (Uit het bestek en voorwaarden van het in aanbouw zijnde —) 71
Kerkgebouw der Ned. Herv. Gemeente te Nieuw-Lekkerkerk (Prijsvraag voor een —) 256, 278, 284, 298, 314, 360, 382, 404
Kloes (van der —). Ingezonden 214
Klokkenspelen 327
Koningin (Landhuis voor Hare Majesteit de —), door Jan de Meijer 393
Kooi (De —) met 1 afb., door L. Bours 339
Kopenhagen (De collectie afb. van Ned. Bouwk. in —) door J. de M. 94
Kopenhagen (Reisschetsen uit —) bij de afbeeldingen, door J. Boterenbrood 339
Kropholler (A. J. —). Ingezonden. 388
„Kunst", door Candidus 408
Kunstcongres (Nabeschouwing over het —) door K. de Bazel 39
Kunstbeschouwing van den heer J. A. van der Pek. Verslag door J. de M. 363, 370
Kunstenaarskring (De Hollandsche —) 95
Kunstenaarsvereenigingen (Verbond van Ned. —) Notulen 313

L.

Lauweriks (J. L. M. —) door Jan de Meijer . . . 293
Lion Cachet. Aanplakbiljet voor de Jaarbeurs te Utrecht 320
Liturgische Vereenigingen in Nederland (Prijsvraag uitgeschreven door de Federatie van —) 354
Londen (Het toekomstige —) door J. de M. . . . 368
Loodgieters collectief contract 345
Lijnen in de vergadering en in de architectuur (Gebogen —) door S. 38

M.

M. (J. de —) Boekbespreking: „Oude huizen van Rotterdam" 13, 18
M. (J. de —) Boekwerken verschenen ter huldiging van Berlage's 60sten verjaardag. 61
M. (J. de —) De collectie afb. van Ned. Bouwk. in Kopenhagen 94
M. (J. de —) De Graphische tentoonstelling . . . 135
M. (J. de —) Nieuwe uitgaven: „De Ned. Musea" 160
M. (J. de —) Bouwkunstige tent. van architecten afzonderlijk 194
M. (J. de —) Nieuwe uitgaven: *a.* de Ned. Musea; *b.* de verh. van de bouwkunst tot de godsdienst (lezing geh. door de Bazel) 286
M. (J. de —) Slechte voorlichting. 300
M. (J. de —) Brocaatlinnen van Jan Mensing . . 312
M. (J. de —) Metaalbestuiving, met 2 afb. . . . 324
M. (J. de —) Huis aan de Overtoomsche schutsluis, met 1 afb. 326
M. (J. de —) Maximum bouwhoogte en kantoorlokalen in de hoofdstad 331
M. (J. de —) Nieuwe uitgaven: *a.* de rioleering van huis en erf; *b.* de Nederlandsche Musea. . . . 346
M. (J. de —) Tentoonstelling van de werken van Piranesi en Canaletto 350
M. (J. de —) Uitgegeven Boekwerken. „Grondbedrijf en Woningdienst" te 's-Gravenhage . . . 352
M. (J. de —). Verslag der ledenvergadering. . . 355
M. (J. de —) Verslag der Kunstbeschouwing v. d. heer van der Pek 363, 370
M. (J. de —) Een bezoek v. d. leden van „Amstelodamum" a. d. Stadsschouwburg te Amsterdam 366
M. (J. de —) Het toekomstig Londen 368
M. Verslagen der ledenvergaderingen, 73, 105, 323
M. (E. P. —) „Burgerlijke bouwkunde", boekbespreking 135
M. (E. P. —). Boekbespreking:
a. Fundeeringsmethoden;
b. Het maken van bestekken, begrootingen en materialenstaten;
c. Bouwkundig Woordenboek 381
M. (E. P. —). Bespreking van de „Inleiding tot de studie v. h. Gew. Beton", door P. W. Scharroo . 403
„Massabouw", door Candidus 39
Macht" (Hooger —) door Candidus 190
Maspéro † (Gaston —) 289
Mededeelingen betreffende het Genootschap. Op alle 1sten bladzijden van de afzonderlijke nummers.
Mededeelingen van den Penningmeester 258
Mededeelingen der Redactie . . 99, 169, 249, 299, 307
Mededeelingen van den Bibliothecaris . 258, 265, 375
Memoriam (In —) door H. W. Valk 163
Metaalbestuiving, met 2 afb., door J. de M. . . . 324
Metaalindustrie (Ned. Fabrieken in de —) . . . 79
Metalen moeten in ons land blijven (Oude —) . . 373
Meubel in verband met de bouwkunst" („Het —), voordracht gehouden door Jan Kalf 25
Meubelen voor een arbeiderswoonkamer (Prijsvraag voor —) met 4 afb. 31, 55, 72, 128, 175, 179
Meijer (Jan de —) Jaarverslag over 1915 van het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „de Architect" 7
Meijer (Jan de —) De Architect als tusschenpersoon 18
Meijer (Jan de —) „Het moderne landhuis" . . . 21
Meijer (Jan de —) Van twee Burgemeesters. . . 31
Meijer B. N. A. (Jan de —) De bebouwing van de Vijzelstraat 49, 68
Meijer (Jan de —) Dr. H. P. Berlage 58
Meijer (Jan de —) I. A. Royer. 100
Meijer (Jan de —) Een onbeschaamdheid. . . . 100
Meijer (Jan de —) Dr. Berlage's Parkwijck, met 4 afbeeldingen 113
Meijer (Jan de —) § 31 der A. A. V. v. d. B. N. A. 122
Meijer (Jan de —) Nationale Woningraad . . . 150
Meijer (Jan de —) bijschrift bij het ingezonden stuk v. d. Ned. Aann. Bond 167
Meijer (Jan de —) § 31. De werkstakings- en uitsluitingparagraaf 191
Meijer (Jan de —) J. L. M. Lauweriks 293
Meijer (Jan de —) Boekbespreking: „Ornament-ontwerpen voor iedereen", door H. Hana, met 7 afb. 300
Meijer (Jan de —) De Amsterdamsche winkelweek 309
Meijer (Jan de —) Een verlichte Gemeenteraad . 309
Meijer (Jan de —) Wijdeveld's werk, bij de 9 afb. 317
Meijer (Jan de —) Het uitbreidingsplan van Dordrecht, met 1 afb. 342, 349
Meijer (Jan de —) Beeldhouwwerk van Mej. E. L. Beyerman, met 3 afbeeldingen. 378

blz.

Meijer (Jan de —) De uitgaven Schueler 379
Meijer (Jan de —). Bespreking v. h. Verslag o. d. jaren 1914—1915 der handelingen van den Alg. Ned. Opz. en Teek. Bond 381
Meijer (Jan de —). Landhuis voor Hare Majesteit de Koningin 393
Mialaret (Demonstratie v. d. heer J. H. A. —) . . 105
Mialaret, arch. B. N. A. (J. H. A. —) Perspectiefbepaling met behulp van een reductiepasser, met 2 afb. 139
Mialaret (J. H. A. —) De perspectiefpasser, Ned. Octr. 1105, met 3 afb. 177
Modern en Decoratief, door R. N. Roland Holst . 137
Moen (Adr. —), „De Torenszingen". Boekbepreking 190
Molenaar (Jaap —) Herbouw v. h. overstroomde gebied van Noord-Holland 110
Molenaar (Jaap —) Post- en Telegraafkantoor te Beemster, met 2 afb. 222
„Moordende Reclame", door Candidus 408
Monumentenbeschrijving 215
Muiderslot (Commissie voor de inw. restauratie van het —). 174
Munnik (J. N. —) Ingezonden, met antwoord van de Redactie 336

N.

Natuurmonumenten (Ver. tot Behoud van —) met 5 afb. 46
Natuurmonumenten in Nederland (Behoud van —) 119
Natuurmonumenten 230
Natuursteen uit België 388
Ned. Aann. Bond. Ingezonden met bijschrift van Jan de Meijer 167
Nederlandsch fabrikaat 173
Nijhoff † (C. W. —) met portret, door P. J. de J. . 209
Nijhoff en het directeurschap der Quellinusschool (C. W. —) door R. N. Roland Holst 210
Nijverheid (Waardeering der Ned. —). 305

O.

Onbeschaamdheid (Een —) door Jan de Meijer. . 100
Onderste uit de kan ('t —) door J. Ingenohl . . . 1
Ongevallen bij bouwwerken, door v. d. Wijnpersse 90
Oosschot (C. —) Over de inrichting v. d. arbeiderswoning 172
Oosterhout, met 5 afb., door P. J. de J. 225
„Op sterven na dood", door Candidus 388
„Ornament-ontwerpen voor iedereen", door H. Hana. Boekbespreking door Jan de Meijer, met 7 afb. 300
Overweging" („Ter —) door Candidus 230

P.

P. (W. v. d. —) Een contract tusschen opdrachtgever en kunstenaar 213
P. P. C. (De —) door Candidus 260
Paleis te Amsterdam (De Revolutie a. h. Kon. —) 206
Paleis te Amsterdam (Beeldhouwwerk i. h. Kon. —) met 2 afb. 238
„Park-wijck" (Dr. Berlage's —) met 4 afb., door Jan de Meijer 113
Parlementsgebouw in Australië (Prijsvraag voor een —) met 1 afb. 327
Pensioen-Commissie 409
Permanente Prijsvraagcommissie (Jaarverslag over 1916 der —) 401
Perry en Co. (Verbouwing —) door Wijdeveld, met 4 afb. 75
Perspectiefbepaling naar bouwk. teek. met behulp van de reductiepasser en van een hulppasser, door J. H. A. Mialaret, met 2 afb. 139
Perspectief, door A. W. Weissman 141
Perspectiefpasser, Ned. Octr. 1105 (De —) door J. H. A. Mialaret, met 3 afb. 177
Perspectief, door A. W. Weissman 193
Piranesi en Canaletto (Tentoonstelling van de werken van —) door J. de M. 350
Plaatwerk „de Architect" (Mededeeling inzake —) 122, 258, 265, 273
Pluym (W. v. d. —) Een gipsmuseum 81
Pluym (W. v. d. —). Een contract tusschen opdrachtgever en kunstenaar 213
Pluym (van der —). Verslag der ledenvergadering 347
Post- en telegraafkantoor te Beemster, arch. Jaap Molenaar, met 2 afb. 222
Prentbriefkaarten weergevende het Amsterdamsche stadsschoon, met 1 afb. 275
Prijsvraagregelen (Algemeene —) 137
„Prijsvraag", door Candidus 396
Prijsvraag „Heerlen" 225, 238, 241, 272, 283, 337, 582, 394
Prijsvragen. I. Amersfoort. II. Maarssen 189
Prijsvragen (De toepassing v. d. Alg. Reg. v. Nat. Bouwk. —) 161
Prijsvragen (De alg. Reg. v. Nat. Bouwk. —) . . . 213
Prijsvragen (Bindend verklaren der Alg. Reg. v. Nat. Bouwk. —), door Paul J. de Jongh 249
Prijsvragen, uitgegeven door de Ver. „Bouwk. en Vriendschap (1916) 21, 53, 87, 277, 306, 330, 340, 403
Puncteermethode ter vergrooting naar een klein model, door Dr. P. I. Helwig, met 2 afb. . . . 27

Q.

„Quellinus" (De kunstnijverheidschool —) met 3 afbeeldingen 116
„Quellinus" te Amsterdam (Kunstnijverheidsschool —) 240

R.

Ramp te Arnhem, door C. J. de Haas, arch. B. N. A. 43
„Reclame", door Candidus 317
Regelen voor Nat. Bouwk. Prijsvragen (Bindend verklaren der Alg. —) door P. J. de J. 249
Reinhardt's voorstellingen (Naar aanleiding van Max —) door H. Th. Wijdeveld 157
Reisschetsen, met 3 afb., door A. J. Westerman . 286
Reyn (Theo van —). Joost Jansz. Bilhamer 379, 390, 399
Rol (C. —) Hana's Ornamentvertooning 317
Roland Holst. Modern en Decoratief 137
Roland Holst (R. N. —) C. W. Nijhoff en het directeurschap der Quellinusschool. 210
Rotgans (A. C. A. —) Ingezonden. „Het biljet van de tent. A. et A.". 21
Rotgans (A. C. A. —) Ingezonden. Aan S. over de affiche L. C. 38
Rotterdam" („Oude huizen van —) Boekbespreking, met 4 clichés, door J. de M. . . . 13, 18
Royer (J. A. —) door Jan de Meijer 100
Royer (De opvolger van J. A. —) 112, 113

S.

S. Verslag in verslagenheid 17
S. En nòg eens: het biljet v. d. tent. „A. et A." . . 29
S. Gebogen lijnen in de verg. en in de architectuur 38
S. (H. F. —) Van Alkmaar begint de . . .? . . . 93
S. (H. F. —) Alkmaar. 114

blz.

S. (J. F. —). Verslag der ledenvergaderingen 89, 121, 145, 370, 377, 397
Schilderkunst in verband met de bouwkunst" („De —), voordracht geh. d. R. N. Roland Holst 9
„Schip der Bouwkunst" (Het —) door Candidus 6
Schoenlapper" („De verheerlijkte —) door Candidus 285
Schoonheidscommissie in den Gemeenteraad 129
Schueler (De uitgaven —) door Jan de Meijer 379, 392
Signaal (Het —) door H. Th. Wijdeveld 318
Sloterstraatweg (Huis aan den —) met 1 afb., door J. de M. 326
Spaarnwoude (Torenklok te —) door v. H. 184
Staal Jr. (J. F. —) Ingezonden 45
Staal Jr. (J. F. —) Dr. H. P. Berlage Nzn. 59
„Staal", door Candidus 50
Staatsbegrooting over 1917 310
Stadhuis voor Amsterdam (Een nieuw —) door P. J. de J. 229
Stadsschoon van Amsterdam en Hollenkamp, door L. H. Bours Lzn. 130, 169
Stadsschoon te Amsterdam (Jaarverslag 1915 van de Commissie voor het —) door P. J. de J., met 2 afb. 260, 267
Stadsschoon (Bedreiging van —) 408
Stadsschouwburg te Amsterdam (Een bezoek v. d. leden v. „Amstelodamum" 366
Stap terug (Een —) 203
Statistische berekeningen (Benadering bij —) door v. d. Wijnpersse, met 2 afb 62
Steden in de 16de eeuw; plattegronden van Jac. van Deventer (Ned. —), door Jos. Th. J. Cuypers 400
„Stichtsche Schouwburg", door Candidus 114
Stucadoorsbedrijf (Collectieve arbeidsovereenkomst voor het —) 373
Stucadoorwerk 216
Studieprijsvraag, uitgeschr. door de Ver. t. Bev. der Bouwk. te Utrecht. 96, 168, 197
Stuers (Jhr. Mr. Victor de —) door P. J. de J. 98
Stuers" („de nieuwe de —) door Candidus 110
Stuers (Een hulde aan de nagedachtenis van Victor de —) 113
Stuers (Geen nieuwe de —) door Candidus 155
Sunier (E. —) Ingezonden 45
Swaelmen (Louis van der —) 89
Swaelmen (Louis van der —), Twee voordrachten over moderne tuinkunst; met 18 afb. 106, 122, 130
„Synthese", door Candidus. 20

T.

Tchipke. Gipsmuseum 94
Toen ik nog jong was, door A. W. W. 405
Torens zingen" („De —) Boekbespreking door Adr. Moen, met 3 afb. 190
„Troost", door Candidus 267
Tuinkunst (Twee voordrachten over moderne —) met 18 afb. 106, 122, 130

U.

Uitbreidingsplan Zuid der Gemeente Amsterdam (Memorie van toelichting, behoorende bij het —) met 1 afb. 68, 76
Uitgaven (Nieuwe —) „de Ned. Musea", door J. de M. 160
Uitgaven (Nieuwe —) Sleeswijk's kaarten 205
Uitgaven (Nieuwe —) I. „Bedreigde schoonheid", door Dr. Jan Veth II. „Het Coolsingel-Hofplein vraagstuk", door Jan van Gils en L. Klawer. III. „Examenvragen" 223
Uitgaven (Nieuwe —) I. „De Technische School" No. 6, Zeeweringen, door P. L. Bolier 239
Uitgaven (Nieuwe —) I. „Hoe voldoe ik aan de bepalingen der Hinderwet", door D. van Vugt en C. Visser 239
Uitgaven (Nieuwe —) „Het Moderne Landhuis" 268
Uitgaven (Nieuwe —) *a.* „Burgerlijke Bouwkunde" 2de en 3de afl. 1ste deel, door M. Sirag Jzn.
b. „Architectuur en beeldhouwkunst", door T. P. Bennett 282
Uitgaven (Nieuwe —) door J. de M., *a.* „De Nederl. Musea".
b. De verhouding van de bouwkunst tot de godsdienst, lezing gehouden door de Bazel 286
Uitgaven (Nieuwe —) *a.* „De rioleering van huis en erf", door C. Visser.
b. „De Ned. Musea", door J. de M. 346
Uitgaven (Nieuwe —).
a. Fundeeringsmethoden, door L. Zwiers.
b. Het maken van bestekken, begrootingen en materialenstaten, door A. N. Wind.
c. Bouwkundig Woordenboek, besproken door E. P. M. 381
Uitgaven (Nieuwe —).
a. Steenconstructieleer, door E. J. Pothuizen.
b. Uitgew. Examenopgaven Bouwk. Opz. 1916. Bespreking door E. P. M. 396
Uitgaven (Nieuwe —). Inl. tot studie v. h. gew. beton, van P. W. Scharro. Bespr. door E. P. M. 403
Utrecht (De aanbesteding der badinrichting te —) 113

V.

Vacantie 254
Vacantieoorden voor Amst. Ambt. en Beambten 328
Vakgewoonten (Slechte —) 279
Vakonderwijs 231
Vaktoestanden, door H. W. Valk 114
Valk (H. W. —) Vaktoestanden 114
Valk (H. W. —) In Memoriam. 163
Verificatie-Commissie (De taak der —) 375
Verschuyl (E. —) § 31 der A. A. V. v. d. B. N. A. 122
Verslag excursie Club v. Haagsche leden „A.et A." 230
Verslaggever (Van onzen bijzonderen —) Verbouwing Ivens 170
Verslaggever (Onze bijzondere —) Moderne Hollandsche Architectuur. 242
Verslag in verslagenheid, door S. 17
Verslag over de jaren 1914 en 1915 der handelingen van de Alg. Ned. Opz. en Teek. Bond, besproken door Jan de Meijer 381
Verslag der Verificatiecommissie 385
Verslagen der ledenvergaderingen, door * *, Wijdeveld, M., S., J. H. de Groot, van der Pluym en de M. 17, 41, 65, 73, 89, 105, 121, 145, 291, 307, 323, 347, 355, 370, 377, 389, 397
Verwaarloozen 293
Visser (C. —) Ingezonden met antw. van de Red. en van X. X. 20
Visser (C. —) Ingezonden 64
Voordrachten over Bouwkunst (Verslag der —), door Wijdeveld 10, 25
„Voorheen en Thans", door Candidus 139
Voorlichting, door W. 133
Voorlichting (Slechte —), door J. de M. 300

blz.

Volkskunst (Prijsvraag uitgeschr. door de N. H. Ver. tot Bev. der —) 56
Voorschotfonds der Architecten. 298
„Voorspelling", door Candidus 299
„Vraag", door Candidus. 44
Vijzelstraat (De bebouwing van de —), door Jan de Meijer B. N. A. 49, 68
„Vijzelstraat", door Candidus. 273
Vijzelstraatbebouwing (De adviseur voor de —), door P. J. de J.) 355, 407
Vijzelstraat te Amsterdam (Verbreeding van de —) 239, 241, 257, 261, 355
„Vijzelstraat-voorspelling", door Candidus 350

W.

W. „Voorlichting". 133
W. (A. W. —). Toen ik nog jong was 405
„Waerelt" (Verkeerde —), door Candidus 93
Waterleidingbuizen (T stuk voor —), met 1 afb. 408
Weder een stap in de goede richting, door J. de M. 254
Wegerif Gzn. (A. H —) Met Dr. Berlage naar Denemarken 154
Wegerif—Gravestein (Mevr. A. —) „Batikkunst en haar techniek" 163
Weissman (A. W. —) De Architect als teekenaar 29, 33, 50, 66
Weissman (A. W. —) Een herinnering. 98
Weissman (A. W. —) Alkmaar 100
Weissman (A. W. —) Perspectief, met 1 afb. 141
Weissman (A. W. —) Perspectief 193
Weissman (A. W. —) Zeventiendeeuwsche bouwkunst. 171
Weissman (A. W. —) Jacob van Campen 234, 246
„Wensch", door Candidus". 29
Werkstakings- en uitsluitingsparagraaf (§ 31 der —), door Jan de Meijer 191
Westerman (A. J. —) Reisschetsen, met 3 afb. 280
Wils (Jan —) De figuren van Brouwer a. h. Dep. v. Landb., Handel en Nijverheid 401
Winkelweek (De Amsterdamsche —), door Jan de Meijer 309
„Wisseling", door Candidus 400
Woningbouwblokken te Amsterdam (Gemeentelijke —) 184, 193
Woningbouw 214
Woningraad (Nationale —), door Jan de Meijer 150
Wijdeveld, Verslag der voordrachten over Bouwkunst. 9, 25
Wijdeveld (H. Th. —) door Dr. H. P. Berlage 60
Wijdeveld. Verbouwing Perry en Co., met 4 afb. 75
Wijdeveld (H. Th. —) Naar aanleiding van Max Reinhardt's voorstellingen 157
Wijdeveld's werk, bij de 9 afb., door Jan de Meijer 317
Wijdeveld (H. Th. —) Het Signaal 318
Wijdeveld. Verslagen der ledenvergaderingen 65, 389
Wijnpersse (v. d. —) Benadering bij statistische berekeningen, met 2 afb. 62
Wijnpersse (v. d. —) Ongevallen bij bouwwerken 90

X.

X. X. Ingezonden 5, 20, 29

Z.

Zuivering van afvalstoffen, door H. Koolbergen, met 4 afb. 332

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN

	blz.
„Een inconsequent gemeenteraadsbesluit van Dordrecht" („Bouwk. Weekbl.")	8
„Materiaalverkwisting bij ijzerconstructies" („de Ingenieur")	64
„Panstukken voor het doorlaten van buizen", met 5 afb. („Alg. Ned. Advertentieblad")	79
„De Domtoren te Utrecht" („Utr. Prov. en Sted. Dagblad")	100
„Flos Etruriae" („de Gids")	101
„West-Afrikaansche Kunst" (Op de Hoogte")	103
„Stedenschennis" („de Gids")	135
„Schelpkalktrasmeel, schelpkalkpannenmeel en schelpkalkbloempottenmeel" (Bouwstoffen")	141
„Bouwstoffen uit het oogpunt van gezond verstand en kunst beschouwd" („Bouwstoffen")	142
„Wettelijke bepalingen op het behoud der schoonheid van stad en land en monumenten" („De Bouwwereld")	151
„Opkomst en bloei der oude Friesche Steden" („Leeuwarder Crt.")	175
„Gemeentehuis te Zuidhorn" („Nieuwsblad van het Noorden")	216
„Architectonische herinneringen" (de Beweging")	254
„Speelgoednijverheid" (Ned Fabrikaat")	269
„Verbetering van ijzeren pijpleidingen", „Ketels voor centrale verwarmingen" („Gas en Water")	271
„Een nieuwe methode van verzinken", „Electromagnetische teekentafels", „Cementdichting van ijzeren buizen" („Gas en Water")	272
Wat is een „architect"? („de Maasbode")	275
„De schouwburg te Wassenaar" („de Avondpost")	276
„Kalk — kalknood — kalkcentrale" („de Aannemer")	280
„Nederlandsche natuursteen" („Bouwstoffen")	287
„Een Amerikaansch bouwwerk" („de Aarde en hare Volken")	289
Ausgelöste Klänge" („de Nieuwe Tijd")	295, 302
„De lantaren op de groote kerk der St. Lebuïnuskerk te Deventer" („Deventer Dagblad")	313
„Het Muntgebouw Politiebureau" („Amstelodamum")	322
„Arbeids- en Nijverheidskunst" („De Opmerker")	337
„Beeldende kunst" („De Beweging")	352
„Het roesten van ijzeren pijpen van heetwaterleidingen" („The Plumber")	353
„Het roesten van bewapenings-ijzer in beton" („Schweizerische Bauzeitung")	366
„Noord-Brabant en zijn industrie" („Ned. Fabrikaat")	372
„De St. Janskerk te Utrecht" („Het Centrum", Utr. Dagblad")	373
„Twee eeuwen warmwatervoorziening" („Holdert's Pol. Weekblad")	382

VAN ALLERLEI AARD

	blz.
A.	
Arbeiderswoning (Meubelen voor een)	72
„Amerikaansch"	80
Annexatie van Sloten, Buiksloot en Watergraafsmeer bij A'dam	80
Alphen (Ned. Herv. Kerk te)	136
Archaeologische Commissie v. Zuid-Holland	176
Alkmaar? (Een schouwburg te)	176
Alkmaar (Het Pakhuis „de Vigelantie" te)	206, 278
Architecten zijn „Gewerbetreibenden"	224
B.	
Behangselpapier (De ouderdom van)	104
Blauwdrukken (Schrijven op)	128
België (De wederopbouw van)	168
Bergen op Zoom (Het Raadhuis te)	278
Brug met verdiepingen	314
Burgess † (James)	338
Bode over Duitsche kunst (Een oordeel van)	354
C.	
Coffey † (George)	298
D.	
De Wet (Monument)	80
Damterrein te Amsterdam (Het Midden-)	192
Denekamp	354
Dieulafoy † (Madame)	192
Domkerk te Utrecht (Restauratie)	374
E.	
Electrotechnische ontlading van ijzer door bedekking met een verflaag (Verhindering der)	306
F.	
Fellner † (Ferdinand)	136
Friesland (Vondsten in)	290
G.	
Grensregeling van Amsterdam	120
Geschutgieterij te 's-Gravenhage (De)	206
H.	
Halsteren (Restauratie raadhuis te)	388
Hoogaltaar (Studieprijsvraag voor een)	198
Hunenborg te Volthe bij Denenkamp	224
I.	
Indianenmuseum te New-York	224
Indianenstammen (Onbekende)	264
K.	
Kunstkring (Moderne)	144
Kunstnijverheid te Haarlem (Museum van)	104, 112, 120, 136, 175, 192, 264, 338
Kunstnijverheid in Frankrijk	175
Koekenga (Klokkenhuis te)	314, 368
L.	
Luns (Tentoonstelling Huib)	24
Laarwoud te Zuidlaren (De Havezathe)	24
Le Gras (Tentoonstelling)	80
Lichtreclamen	136
Linneman † (Rudolf)	136
Leonardo da Vinci (Anatomische teekeningen van)	298
M.	
Mainz (Dom te)	192
Maris (Monument van Jacob en Willem)	206
N.	
Nehalennia	338
O.	
Oorlogswinstbelasting op werken v. levende kunstenaars in Duitschland (Geen)	104
Oertijd (Teekeningen uit den)	290
Q.	
„Quellinusschool" (De nieuwe directeur der)	278
R.	
Rijksacademie v. Beeld Kunsten te Amsterdam	16
Rijksacademie v. Beeld. Kunsten te Amsterdam	40
Reims (De glimlachende Engel van)	104
Rieten daken	240
Rioleeringen te Amsterdam (Nieuwe)	404
Rodin (Een nieuwe schenking van)	322
Roest smeedijzer sneller dan gietijzer? (Waarom)	404
Rotterdam (Stadhuisbouw te)	338
S.	
„Schierstins" te Veenwoude (De)	48
Schmitz † (Bruno)	168
„Samenwerking" (Bouwplannen van)	206
Schending van Stedenschoon	322
Schoonheidscommissiën	338
Spiers † (Renée)	354
T.	
Tuindorp (Het eerste Rotterdamsche)	144
Tijdschrift (Een nieuw Duitsch)	176
U.	
Utrecht (Schouwburg te)	224
V.	
Venetia (Palazzo di)	290
Vondst tusschen Scharnegoutum en Deersum (Friesland)	354
W.	
Wet (Monument Christiaan de)	80
Woningtoestanden (Slechte)	80
Walburgskerk te Zutphen	240
Waterleidingbuizen met leadit (Dichting van)	404
Z.	
Zweedsche oudheidkundige vondst (Een)	306

LIJST DER AFBEELDINGEN

blz.

„H. B. S. te Leiden", architect W. M. Dudok:
Gezicht op het geheel . . . 3
Plan beganen grond . . . 4
Plan verdieping . . . 5
Hoofdingang . . . 6
Traphal 1ste verdieping . . . 7
„Oude huizen van Rotterdam":
St. Laurenstoren . . . 10
't Paard in de wieg . . . 12
Haringvliet 77, 75, 73 . . . 14
Hoogstraat 80, 99 . . . 15
Puncteermethode:
Schema . . . 27
Foto van het toestel tot puncteering . . . 28
Prentje, voorstellend de architect van vroeger en de architect van nu . . . 30
Prijsvragen „Bouwkunst en Vriendschap". Ontwerp: Badhotel:
Motto „A.", ontw. J. Vink . . . 34
„ „Horizon", ontw. Bern Buurman . . . 35
„ „H. v. H.", ontw. J. C. Meischke en P. Schmidt . . . 36
„ „Langs Zee", ontw. J. Duiker en B. Bijvoet 37
Prentjes (de heer de Groot als spreker) . . . 43
Gezichten op de bezittingen der Ned. Ver. tot behoud van Natuurmonumenten:
Visschershuis aan het Naardermeer . . . 44
Bruine kuikendief, Naardermeer . . . 46
Witven, Oisterwijk . . . 45
Van Esschenven, Oisterwijk . . . 47
De Venkraai (Boschwachterswoning), Oisterwijk 48
Muurschilderingen in de Bergkerk te Deventer 52, 53
Portret van Dr. H. P. Berlage Nzn. . . . 57
Benadering bij statische berekeningen. . . . 62, 93
Uitbreidingsplan Zuid te Amsterdam, ontwerp Dr. H. P. Berlage Nzn. . . . 69
Verbouwing der magazijnen der firma Perry & Co.:
Gevel-aanzicht . . . 74
Detail ingang . . . 75
Binnenaanzicht . . . 76
Detail van de binnenbetimmering . . . 77
Panstukken v. h. doorlaten van buizen, 5 afb., 79, 80
Woonhuis met café aan de Mariastraat te Utrecht, architect C. J. de Haas, B. N. A.:
Het geheele huis . . . 82
Onderdeel voorgevel . . . 83
Prijsvraag „Bouwk. en Vriendschap":
1ste prijs: Houten brug . . . 85
1ste prijs: Boek- en platenkast . . . 86
Brug Vijzelstraat-Heerengracht te Amsterdam, ontwerper J. M. van der Mey:
Projectie . . . 92
Perspectief . . . 92
Het Waagplein te Alkmaar:
De nieuwe verbindingsweg . . . 93
Toestand van nu . . . 93

blz.

Portret van Jhr. Mr. Victor de Stuers † . . . 97
Moderne Tuinkunst:
Tuin in „Franschen" trant te Mulun (Le Nôtre) . 107
Tuin in „Franschen" trant te Versailles „ 107
Tuin in „Italiaansche" trant te Verona . . . 107
Tuin in „Italiaansche" trant te „Isola Bella" . . 107
Tuin in den Engelschen trant . . . 108
Tuin in „modern Franschen" stijl in België . . 108
„Park-wijck":
Het oude „Park-wijck" aan de van Eeghenstraat te Amsterdam . . . 114
Wat er voor in de plaats is gekomen . . . 115
Hoe „Park-wijck" in het Zeisterbosch is opgebouwd . . . 115
Afbeeldingen van het handteekenen (aan de Quellinusschool) in verband met het decoratief begrip:
De stoomende ketel . . . 117
De Italiaansche flesch . . . 118
De pauw . . . 119
Moderne tuinkunst:
Schilderij van Hubert Robert . . . 123
De tuinen van Trianon te Versailles . . . 123
Het park „des Buttes Chaumont" te Parijs . . 123
Een slechte aanleg voor een waterpartij . . . 123
„Wild-Garden" in het Zoniënbosch te Brussel . 123
De „Wild Garden" in het Avingtonpark te Winchester . . . 124
Goede vijveraanleg . . . 131
Het Domein van Maillard . . . 131
„ „ „ „ . . . 132
„ „ „ „ . . . 132
Tuin van de Abdij van La Cambre (oude prent) 133
Tuin van de Abdij van La Cambre (Restauratieteekening) . . . 134
Perspectiefpasser van de heer J. H. A. Mialaret arch. B. N. A. . . . 140
Hulppasser bij de perspectiefpasser . . . 140
Engelsche perspectief . . . 142
Genootschapsprijsvragen 1916.
Prijsvraag voor een scholenpark
1ste prijs. Motto: „Salus Publica", ontwerper C. de Graaf:
Vogelvluchtperspectief . . . 146
Situatie . . . 146
Gevels school . . . 147
Plan . . . 147
2de prijs. Motto: „Alfa", ontwerper K. Wiedijk:
Vogelvluchtperspectief . . . 148
Situatie . . . 149
Gevels school . . . 150
Plan . . . 151
De „Geschutgieterij" in den Haag . . . 155
Prijsvraag Transformatorenhuisje.
1ste prijs. Motto: „A. et A.", ontw. C. A. Kentie:
Gevels . . . 157
Perspectief . . . 157

blz.

2de prijs. Motto: „A. et A.", ontw. P. Tolman Jr.:
Gevels . . . 158
Perspectief . . . 158
Motto: „Electronen", ontw. K. B. van Broekhuizen . . . 159
Motto: „A", ontw. G. Kalfkens Jr. . . . 159
Fotomagazijn Ivens & Co., Kalverstr. Amsterdam:
Verbouwde onderpui . . . 170
Inwendige van den winkel, arch. J. F. Staal Jr. . 171
Glas-in-lood vulling v. h. bovenlicht i. d. winkel . 172
Beeldhouwwerk van L. Zijl . . . 173
Beeldjes van Dr. Mendes da Costa . . . 174
Decoratief paneel van Roland Holst . . . 175
Meubelen van J. F. Staal Jr. . . . 176
Gezicht op het midden-Damterrein te Amsterdam 177
Drie afbeeldingen bij het stukje over de perspectiefpassers van den heer J. H. A. Mialaret . . 178, 179
Prijsvraag: „Meubelen voor een Arbeiderswoonkamer":
Motto: „Jo" . . . 180
„ „Lagos" . . . 181
„ „Mei" . . . 182
„ „Thuys" . . . 183
Uit „De torens zingen":
De Arnhemsche St. Eusebiustoren . . . 189
„ „ Bejaard . . . 190
Het carillon in den Paleiskoepel te Amsterdam . 191
C. W. Nijhoff † . . . 210
Landhuisje te Blaricum, arch. Jan de Meijer en E. P. Messer:
Buitenaanzicht . . . 211
Plan beg. grond en doorsnede . . . 212
Breda:
Groote Kerk . . . 218
Oudemannenhuis . . . 220
Kasteel Bouvigne . . . 221
Post- en Telegraafkantoor te Beemster, arch. Jaap Molenaar:
Buitenaanzicht . . . 222
Plan beg. grond . . . 223
Oosterhout:
Groote Kerk . . . 226
De St. Paulus Abdij (buitenaanzicht) . . . 227
De Refter . . . 228
De Kloostergang . . . 228
Plan beg. grond . . . 229
School te Soest, arch. C. J. de Haas:
Buitenaanzicht . . . 233
Plan . . . 234
Ingang . . . 234
Reliefs Koninklijk Paleis op den Dam:
Twee bas-reliefs . . . 238, 239
Afb. uit het Jaarverslag (1915) der commissie voor het stadsschoon te Amsterdam:
Keizersgracht 328 (oude toestand) . . . 259
Keizersgracht 328 (nieuwe toettand) . . . 259
Heerengracht 59 (bestaande toestand) . . . 261
Afgekeurd ontwerp v. e. nieuwen gevel . . . 261
Noordermarkt 35—37 (bestaande toestand) . . 262
Afgekeurd ontwerp . . . 262
Nieuw ontwerp van den arch. G. F. la Croix . . 263
Haarlemmerdijk 142 (oude toestand) . . . 268
Slecht ontwerp nieuwen gevel . . . 269
Verbeterd ontwerp uitgevoerd . . . 269
Amstelveld 21 (oude toestand) . . . 270

blz.

Amstelveld 21 (nieuwe toestand, waaruit de verknoeiing blijkt . . . 270
Korte Prinsengracht 38 . . . 274
Versiering map voor de 1ste serie prentbriefkaarten uitgeg. door de Comm. v. h. Stadsschoon te Amsterdam . . . 275
Gesloopte huizen in de Handboogstraat te Amsterdam . . . 280
Brug over de verbindingsgracht van Woustr. . 281
Reisschetsen, geteekend door A. J. Westerman:
„Brugje bij Zwolle" . . . 286
„IJselcentrale bij Zwolle" . . . 287
„Boerderij" . . . 289
De „Driesingel" te Meu-Lunteren, D. J. Heusinkveld, arch. B. N. A.:
Aanzicht Zuidzijde . . . 294
Plan beganen grond . . . 294
Aanzicht Noordzijde . . . 295
Ingang Noordzijde . . . 295
„Ornament ontwerpen voor iedereen" (H. Hana 7 afbeeldingen . . . 300, 301, 302, 303
Groot hotelcomplex, arch. H. Th. Wijdeveld:
Perspectief van het geheel . . . 316
Plattegrond van een der gebouwen . . . 316
Gevel . . . 316
Plan van het hoofdgebouw . . . 317
Gevel . . . 317
Architectonische phantasie . . . 319
Voorgevel van een tuinmans- en chaufeurswoning met garage . . . 320
Zijgevel van een tuinmans- en chaufeurswoning met garage . . . 320
Perspectief van de woningen . . . 321
Plan van de woningen . . . 321
Schoop's pistool voor metaalbestuiving:
Uiterlijk aanzicht . . . 323
Doorsnede . . . 323
Huis aan den Sloterstraatweg No. 139 en 140 E. bij den Overtoomschen schutsluis . . . 326
Plan van de „Federal Capital City" te Camberra (Nieuw Zuid-Wales) . . . 328
Dubbele buitenhuisjes in „'s Zomers Buiten" . . 329
Plan van een der dubbele woningen . . . 329
Situatie der kolonie . . . 329
Zuivering van afvalstoffen:
Drie afbeeldingen van putten en filters 332, 333, 334
Gesloopte huizen aan de Prins Hendrikkade, hoek Raamskooi, te Amsterdam . . . 336
Reisschetsen uit Kopenhagen, get. door J. Boterenbrood:
Amaliënborg . . . 340
Plan Amaliënborg . . . 341
Een der hallen van het Centraalstation te Kopenhagen . . . 341
Plan der hallen van het Centraalstation te Kopenhagen . . . 341
Uitbreidingsplan van Dordrecht . . . 345
Restauratie van het tympan in het Kon. Paleis te Amsterdam:
Twee fragmenten vóór en na de restauratie 349, 350, 351
Prijsvraag voor een schaftlokaal van Trampersoneel. Prijsvraag uitgeschreven door de Club van Haagsche leden v. h. Gen. „A. et A.":
1ste prijs motto: „een Pasje".
a. perspectief . . . 350
b. plattegrond en gevels . . . 350

	blz.
Loffelijke vermelding motto „L.":	
a. perspectief	358
b. platte grond en gevels	358
Een inzending onder motto „Kwadratum"	
a. perspectief	359
b. plattegrond en gevels	359
Gemeentelijke Arbeidsbeurs te Amsterdam:	
Perspectief	365
Plattegronden	366
Beeldhouwwerk van Mej. E. L. Beyerman:	
Gevelsteentjes in de kabelhuisjes der Rijks-Telegraaf	377
Kinderportret in marmer	378
„De vrouw 1813"	379
T-stuk voor waterleidingbuizen	408

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 1. ZATERDAG 1 JANUARI 1916

ARCHITECTURA

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Tot Buitenleden zijn door het Bestuur aangenomen de heeren J. F. RADEMAKER, Bouwkundige te Scheveningen en H. J. KORVER, Bouwkundige te 's-Gravenhage.

Tot Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer HILDO KROP, Beeldhouwer te Sloten, door de heeren M. de Klerk en H. F. Sijmons Jr.

b. De **eerstvolgende** Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 12 Januari 1916.**

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

'T ONDERSTE UIT DE KAN.

Voor rekening van de „N. V. Overdekte Zwem- en Badinrichting te Utrecht", werd door mij op 7 December j.l. aanbesteed het bouwen van een Badinrichting met overdekt Zwembassin, aan de Biltstraat te Utrecht. Aangezien de gemeente Utrecht voor ¾ van het kapitaal belanghebbende is, werd voor dit werk, tegen mijne gewoonte, de *openbare* inschrijving gekozen. Het eigenaardig verloop dezer besteding acht ik interessant genoeg, hier mede te deelen.

In het bestek was de bepaling opgenomen, dat de Administratieve voorschriften van den B. A. N. op dit werk van toepassing zijn, hetgeen niet naar den zin bleek te zijn van het Afdeelingsbestuur van den Aannemersbond te Utrecht, dat daartegen krachtig in verzet kwam. Kort na de publiceering van de aanbesteding, ontving ik een bezoek van twee leden van dat bestuur, om mij te waarschuwen tegen de ernstige gevolgen, die de handhaving dezer A. V. zouden medebrengen.

Het struikelblok was § 31; de daarin omschreven bepaling omtrent werkstakingen kon onmogelijk worden geaccepteerd. In de plaats daarvan wenschten de heeren gelezen te hebben, dat werkstakingen en uitsluiting beschouwd zullen worden als overmacht en recht geven op verlenging van den opleveringstermijn. Werd deze wijziging niet aangebracht, dan zouden den aannemers worden verboden op dit werk in te schrijven.

Ik wees mijne bezoekers er op dat ik, lid zijnde van eene vakvereeniging die bepalingen maakt, als zoodanig de door den B. N. A. vastgestelde voorschriften in de bestekken had op te nemen, doch dat, afgescheiden hiervan, deze eisch van de aannemers, in de praktijk, naar mijne meening voor eene goede totstandkoming van het werk onhoudbaar zou kunnen worden. Het was toch zeer goed mogelijk, dat een aannemer, om finantieele of andere redenen er belang bij zou kunnen hebben, de oplevering van het werk zoo lang als het maar kon, uit te stellen, in welk geval hij zeer gemakkelijk het middel te baat kon nemen, zelf eene gedeeltelijke staking telkens uit te lokken, waardoor dus de oplevering maar aldoor zou kunnen worden verschoven. Om, ter voorkoming van dergelijke toestanden, geen arbitrage aan te durven, vond ik al heel zonderling, immers het was juist de Aannemersbond, die jaren lang terecht, naar „arbitrage voor alle geschillen" had gestreefd, een wensch waaraan nu door de A. V. van den B. N. A. was tegemoet gekomen. De nieuwe eisch van de aannemers was dus, naar mijne meening, niet toelaatbaar. Wil men „bindende bepalingen" maken, dan moet bij de redactie daarvan, óf met alle denkbare gevallen worden rekening gehouden, óf voor alle questies, die daaruit kunnen voortvloeien, onpartijdige beoordeeling worden voorgeschreven.

Van mij persoonlijk was voor deze aanbesteding dus geene wijziging van § 31 te verwachten, ook omdat, bij mislukking der inschrijving, ik er in 't minst niet tegen op zou zien, het werk in eigen beheer uit te voeren.

Overigens merkte ik nog op, dat er ook nog aannemers konden inschrijven, niet-leden van den Bond, voor wie de „bindende bepalingen" dus niet geldig zouden zijn.

Dit laatste werd echter door de heeren bestreden; de bepalingen waren bindend voor iederen inschrijver, lid of geen lid van den Bond. Werd in dit geval, § 31 onzer Voorschriften niet naar hun genoegen gewijzigd, dan zouden ook de niet-leden worden verboden in te schrijven. Deden zij zulks toch, dan zou, van wege den Aan-

nemersbond wel worden gezorgd, dat zij zonder materialen bleven zitten. De leveranciers werden dan aangeschreven, niet met deze wilden af te sluiten, op straffe van te worden geboycot Hetzelfde goldt natuurlijk voor het werken in eigen beheer.
Voor dit staaltje van macht van den Nederlandschen Aannemersbond kon ik slechts het noodige respect hebben, doch toen de heeren begrepen, dat ook deze, uiterste, bedreiging zonder effect bleef, vertrokken zij onverrichter zake, nadat ik nogmaals had verklaard, dat ik, als lid van den B. N. A., aan toegeven niet kon denken en dat ik alleen daartoe zou kunnen worden *gedwongen* door een besluit van den opdrachtgever, dat ik dan echter niet zonder protest zou uitvoeren.
Het gevolg was dat het Afdeelingsbestuur zich inderdaad tot dien opdrachtgever heeft gewend, echter zonder succes Het bestuur der N. V verklaarde zich met onze Voorschriften homogeen, nadat het, om in dit speciale geval sterker te staan, met het Gemeentebestuur had overlegd.
Men zou nu denken, dat alles in orde was, doch het Afdeelingsbestuur hield niet op. Als laatste redmiddel begaven de heeren zich naar den Burgemeester en ditmaal . . met succes In een vergadering van Burgemeester en Wethouders werd besloten, het bestuur van de N. V. dringend in overweging te geven, om, met het oog op eventueele mislukking der aanbesteding, alsnog aan de wenschen der aannemers te gemoet te komen. Naar aanleiding daarvan werd dan ook door het bestuur der N. V. besloten dat § 31 zou worden gewijzigd
Tot zoover hadden de aannemers het dus gewonnen. . . doch verder ook niet. Het eind der geschiedenis was voor de heeren toch nog teleurstellend. Het werk werd n l niet aan den minsten inschrijver (lid van den N. A B.) gegund, maar aan den derden. Deze nu verklaarde *geen lid* van den Aannemersbond te zijn; de Voorschriften van den B. N. A, met inbegrip van § 31 **als in alle opzichten billijk, in vol vertrouwen te aanvaarden** en zich niets aan te trekken van de bedreiging omtrent het niet-verkrijgen van de materialen, die bij van de beste leveranciers zal kunnen betrekken.
Ik deel den afloop van deze quaestie met te meer genoegen mede, nu hieruit is gebleken, dat er ook nog soliede aannemers zijn, die zelfstandig willen oordeelen over hetgeen goed en billijk is, om met de Directies te kunnen samenwerken en die niet aan den leiband loopen van de hooge heeren-aannemers, die in 't algemeen, bij openbare aanbestedingen zelven niet inschrijven, maar zich vergenoegen met aan anderen te decreteeren, wat zij hebben te doen of te laten — en daardoor hunne collega's onnoodig tegen de Directies opzetten. De moraal van deze geschiedenis is in elk geval duidelijk: dat het niet verstandig is dreigementen te uiten, wanneer de macht ontbreekt ze uit te voeren. Wie 't onderste uit de kan . . . . enz.

December 1915. J. INGENOHL.

HET CANDIDUS' CONGRES-VERS.

Het levend woord is aan 't begin.
Het woord bij God — is God.
Het houwt en bouwt in zielestof
't Beginsel van der dingen lot GENESIS.

CONGRESHERINNERING.

Uit Amsterdam in Den Haag teruggekeerd, ontmoette ik een schilder, die begreep, dat ik van het kunstenaarscongres kwam. En met een spottend glimlachje ironiseerde hij een beetje over het geheele geval en over de leidende personen, die toch vroeger over congressen dachten zooals hij.
In het eerste oogenblik voelt men zich dan wat klein tegenover het eenigzins meewarig medelijden met nog zóó naieve menschen, die van een congres en dan nog wel van een kunstcongres, nog iets verwachten. Maar het volgend oogenblik niet meer.
Want ik bracht, en laat ik eerlijk zijn, in 't bizonder van dit Congres, een herinnering mee van bevrediging, een bevrediging, die verband hield met de spotzucht van den schilder.
Immers, dit Congres stond niet meer in het teeken van de vrije kunsten, maar in dat van de Bouwkunst, of liever van de bouwende kunsten in het algemeen; hetgeen zeggen wil dat daarmee het kunstinzicht van „80" is overwonnen.
De voordrachten van Architectura waren daartoe de inleiding, en het Congres zelf werd weer de inleiding tot de erkenning der nieuwere denkbeelden betreffende kunst in het algemeen, en, door zijn aard van bouwende gedachte en bouwend gevoel, betreffende een nieuwe Maatschappij.
Want dit was de oorzaak van den emotioneelen toestand, waarop Holst in zijn sluitrede doelde; het voorvoelen door allen van een groei naar een idieëelere toekomst. Daardoor werd ook verklaard de ernst waarmee de verschillende voordrachten, zoowel in de Beurs- als in de Concertzaal, werden aangehoord, de ernst door den indruk der gebeurtenissen, die wij beleven.
Daarom was ook de tweede dag van het Congres de belangrijkste, toen door Dr. Bierens de Haan van die voorgevoelens als 't ware de synthetische verklaring werd gegeven. Zijn voordracht, kunstenaar en levensleer, vooralgegaan door de voortreffelijke uiteenzetting van de Bazel, over de waarde der toepassing van oude stijlvormen, was ook rhetorisch daarop de apotheose.
De indruk van deze voordracht, zoo noodig vooral op het leekenpubliek, was daarom zoo groot, omdat zij het toekomstige kunstenaarschap op nieuw op zulk een hoog plan plaatste. Want dat plan bedoelt het priesterschap in dubbelen zin, het kunstenaar zijn en het mensch zijn, maar het mensch zijn vooral. De anarchistische geest der 19de eeuw, d.i.: die der Renaissance, bracht immers vanzelf mee, de kunstenaar wèl als een priester te beschouwen, maar een die daarom juist als mensch, nogal aardig wat op zijn kerfstok mocht hebben. Immers, wat wist een kunstenaar uit dien tijd van een levensleer; het woord werd zelfs niet door hem begrepen; of dan alleen in den zin, zooals hij voor zich zelf het leven begreep, d.i.: voor God en het vaderland weg.
Daartegenover wordt nu de toekomstige kunstenaar weer gesteld als de apostel van het levensbegrip, d.w.z. van de leer der gemeenschap in het algemeen. Was het wonder dat deze nadrukkelijke verklaring, deze blijde boodschap van de nieuwe hooge roeping, een enthousiaste ontroering teweeg bracht? Datgene waarvoor nu een vijftiental jaren lang is gestreden, vond eindelijk de algemeene erkenning, het eenig noodige voor een geloof in de toekomst.
En zoo gingen dan allen naar huis onder den indruk der intellectueele emotie, die het geheele Congres doordrong. Want zij bracht het besef van de komende synthese, methode en toepassing, òf, wil men het einddoel, kunst en Maatschappij.

H. P. BERLAGE NZN.

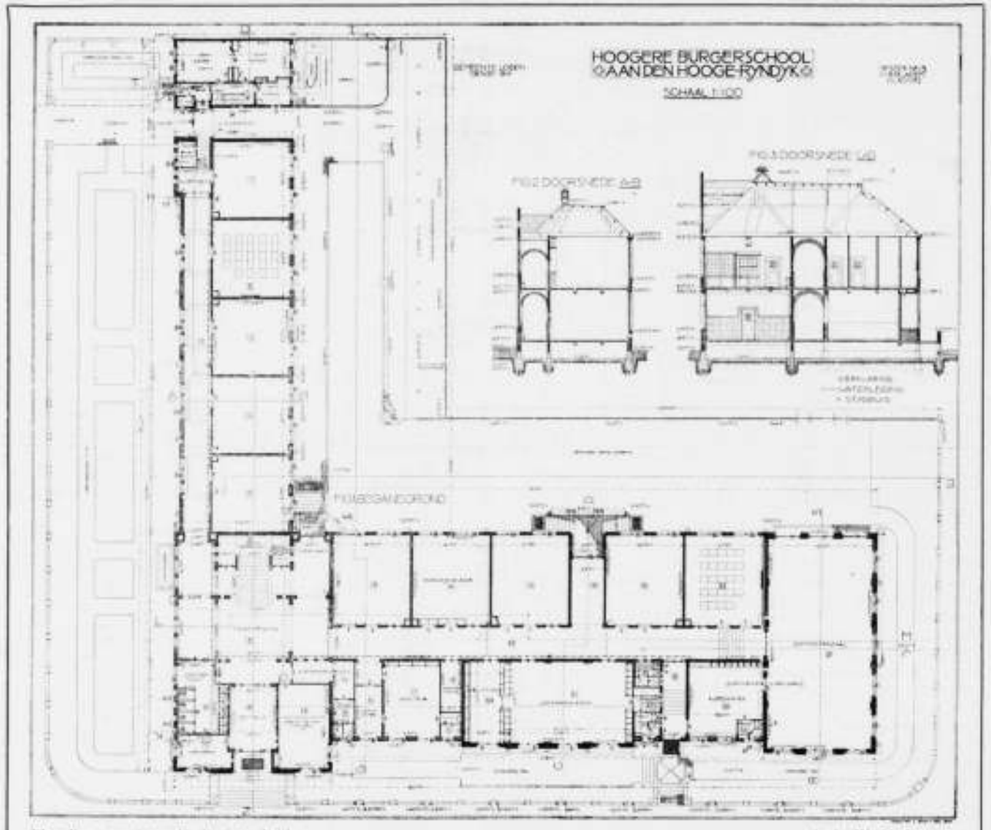

Gezicht op het gebouw, H. B. S. te Leiden. Arch. W. M. DUDOK.

HET GEBOUW DER NIEUWE HOOGERE BURGERSCHOOL MET 5 JARIGEN CURSUS TE LEIDEN.

Zooals uit bijgaande afbeeldingen blijkt, is dit gebouw ontworpen als hoekgebouw. Van zeer grooten invloed op de planindeeling is geweest de voorwaarde, dat geen der leslokalen aan de straat mocht komen te liggen. Deze eisch brengt niet alleen zekere moeilijkheden in de distributie mede, maar maakt de oplossing ook in aesthetischen zin eenigermate bezwaarlijk. Streeft men namelijk naar een bouwkunst met een expressieve waarde, dan zal men trachten den eigen aard van elk bouwkunstig geval op karakteristieke wijze naar buiten te doen uitkomen. Waar nu het karakteristieke van een schoolgebouw juist is gelegen in de gelijkvormigheid der leslokalen, moet in de bouwkunst der scholen domineeren het element der herhaling. De weinige middelen, welke de distributie in elk schoolgebouw nochtans verschaft, moeten daarbij worden gebruikt op zulk een wijze, dat de overheerschende rythmiek niet in een dorheid ontaardt. Intusschen lag hier het geval anders, aangezien, zooals bereids werd opgemerkt, achter de beide voornaamste gevels geen leslokalen mochten worden ontworpen, hetgeen uitteraard de rust bij het onderwijs ten zeerste bevordert en dan ook wel bij den bouw van scholen in min of meer drukke stadsgedeelten hoe langer hoe meer normale eisch zal worden.
Toch is er ernstig naar gestreefd door zuivere architectonische middelen tot een goede orde te geraken, tot een duidelijke massaverdeeling, die ten nauwste samenhangt met de ideëele beteekenis der verschillende vertrekken. Ter toelichting moge in de eerste plaats worden gewezen op de hoekoplossing, welke het architectonische zwaartepunt vormt, en daartoe in een gebouw met twee min of meer gelijkwaardige vleugels, in aesthetischen zin feitelijk is aangewezen, ook reeds omdat dit centrale deel van het gebouw de natuurlijk plaats is voor de hooftrap Met de daarvoor gelegen traphal kon deze hoofdtrap aanleiding geven tot een min of meer belangrijk moment in den gevel (Hooge-Rijndijk). Boven den hoofdingang is een der belangrijkste zalen gelegen, de handteekenzaal (met modellenkamer), welke daar tevens Noorderlicht kan verkrijgen.

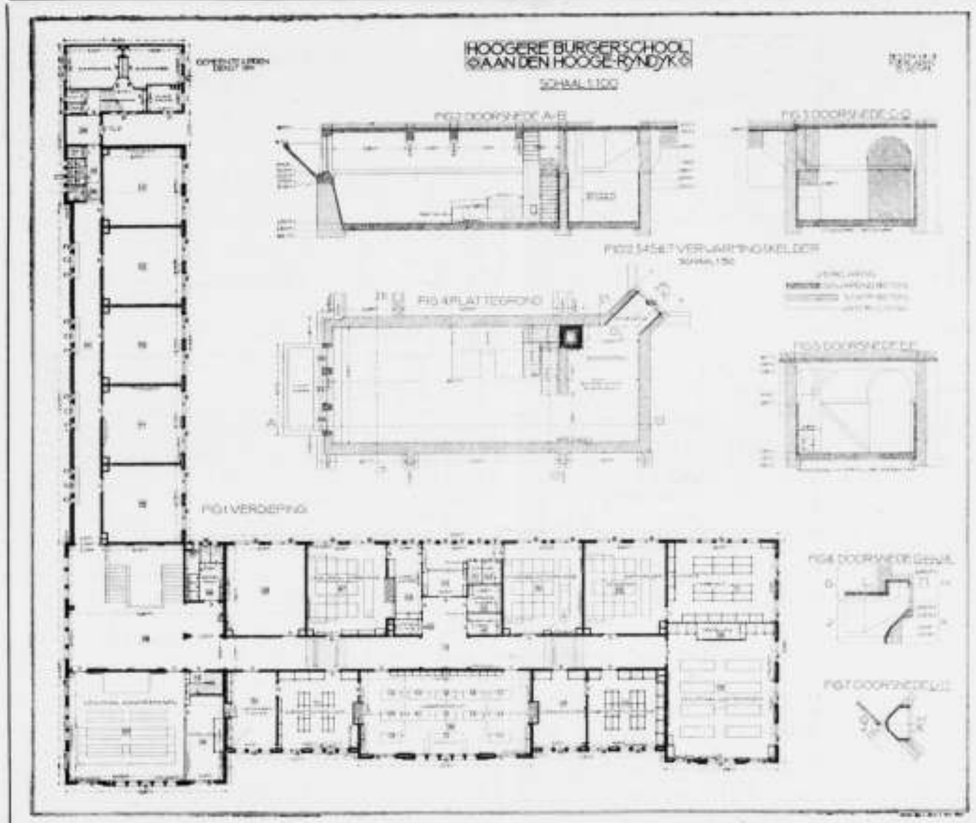
In den boulevard-gevel vestigt voorts een middenpartij de aandacht op de belangrijkste aan dien gevel gelegen vertrekken: leeraarskamer, bibliotheek, waarboven chemisch laboratorium, terwijl de afsluiting van dien gevel wordt gevormd door een eindresaliet waarachter de gymnastiekzaal en de lijnteekenzaal zijn gelegen. In den Hooge-Rijndijk gevel bracht de daarachter gelegen gang gelegenheid tot een krachtig rythme in de raamverdeeling; de inrijpoort voor de wielrijders wordt daar door een hoogst eenvoudig achtkantig baksteentorentje bekroond, dat lijn geeft aan de beëindiging van het schoolgebouw, waarbij zich verder de conciergewoning aansluit. Aldus is door een redehebbende massaverdeeling getracht het gebouw een onderhoudend silhouet te verleenen, ondanks de uiterste beperking die de financieele opzet medebracht.
Op enkele belangrijke plaatsen zijn de overigens dan ook hoogst sobere baksteengevels door eenig beeldhouwwerk en keramiek versierd. Boven de hoofdingang is een wijzerplaat van veelkleurig geglazuurd aardewerk, geflankeerd door terra-cotta zandloopers (welk bekend symbool de jeugd ertoe moge brengen den tijd goed te gebruiken). De plaats van het chemisch laboratorium wordt in den gevel eenerzijds aangeduid door een gehurkte aap, verdiept in de beschouwing van een reageerbuisje, dat hij in de hand houdt: het is de gepersonifieerde aandacht. Anderzijds is een uil, in een lijvige foliant bladerende als vogel der wijsheid op zijn plaats. Beide ornamenten zijn vlot gemodelleerde terra-cotta reliefs van Willem C. Brouwer. In den Hooge-Rijndijk gevel is tusschen de beide topgevels, waarachter de twee-eenheid trap met traphal is gelegen, een olifantskop in zandsteen gehakt, met zijn slurf de gootpijp omvattend. Dit is werk van den Haarlemschen beeldhouwer L. Vreugde, die ook het stadswapen in den gevel aanbracht.
Een eenvoudig hekwerk in baksteen pijlers gevat, omgeeft het gebouw; nabij de hoofdingang is het ijzerwerk tot rijker ontwikkeling gebracht, rondom in plaatijzer gestyleerde uilfiguren.
Voor den hoofdingang ligt een breede granieten trap, door zware baksteenzuilen geflankeerd, welke door stoere borstweringen met den gevel zijn verbonden.

Plan Beg. grond der H. B. S. te Leiden. Arch. W. M. Dudok.

Een beschouwing der planindeelingen moge doen zien, dat naar een practische groepeering is gestreefd, welke daarbij tot een zoo beknopt mogelijke oplossing leidde; ook zijn de verschillende lokalen niet grooter gemaakt dan noodig was in verband met het doel. Lokalen voor verwante vakken zijn naast elkander gegroepeerd. Waar, bij groote uitzondering, op de verdieping een scheiwand geplaatst moest worden, waar op den begane grond geen muur voorkwam, is de distributie er op ingericht, die mocilijkheid tot een minimum te beperken, doordat aan dien scheiwand in verband met den aard der aanliggende vertrekken geen geluidweerende eigenschappen gegeven behoefden te worden, zoodat met een eenvoudigen trussitwand kon worden volstaan.

Wat de binnenarchitectuur betreft, is het trappenhuis uit den aard der zaak het meest tot ontwikkeling kunnen komen. Op den begane grond geeft de vestibule toegang tot de traphal, waaraan een symmetriesch stelsel van in handvorm-baksteen uitgevoerde korfbogen een zekere intimiteit verleent. De granieten bordestrap, in baksteen borstweringen gevat, wordt gedeeltelijk door gemetselde bogen gedragen. In het trappenhuis, dat door hooge glas-in-lood vensters wordt verlicht is de houten kap in het gezicht gelaten, waartoe een eenigszins bijzonder kapspant werd ontworpen. Frissche kleuren geven aan de kapconstructie een licht en vroolijk aanzien: het dakbeschot is geolied en gevernist; tegen dat ivoorkleurig dakvlak steken de hardgroene spanten krachtig af. Eenig challonewerk en roode boutkoppen op staalblauwe schetsplaten op de knooppunten der spanten, verlevendigen het kleureffect der bekapping. Het hoofdeffect, de oplossing van het trappenhuis, is echter gelegen in de contrastwerking tusschen de intieme boogarchitectuur op den begane grond en de ruimtewerking, welke men ontwaart bij het bestijgen der trap, waar men de kap hoog boven zich ziet. Algemeene waardeering vindt de toepassing van handvormglazuursteen, waardoor een lambrizeering van een zeer warm coloriet is verkregen. Die steen heeft ondanks

Plan verdieping der H. B. S. te Leiden. Arch. W. M. Dudok.

het glazuur de volle bekoring van den stoeren baksteen behauden; het glazuur is vol tinteling en nuanceering en verleent aan het met eenigszins verdiepte voeg vermetselde werk een weelderig effect.
In het algemeen is men in deze school niet voor de toepassing van frissche, desnoods helle kleuren teruggeschrikt; in de leslokalen vond hel groen en wit, in de leeraars- en directeurskamers zelfs een warm rood toepassing. Hoewel dat betrekkelijk iets ongewoons is, zullen slechts weinigen ongevoelig zijn voor het levenslustige, het opwekkende van die kleurencombinaties. En is dit niet het eene, of althans het eerst noodige in schoolarchitectuur?
Het ameublement, het met het stadswapen versierde vloerkleed in de leeraarskamer is mede in het ontwerp opgenomen, evenals de verlichtingsornamenten, waarvan de kleinere in koper, de grootere in ijzer zijn uitgevoerd, zooals bijv. de groote kroon in de traphal.

Het gebouw heeft met inbegrip van meubileering en inrichting gekost ± f 230.000,— en behoort dus relatief tot de goedkoopste schoolgebouwen van deze catagorie. Dit goede resultaat is zeker voor een groot deel te danken aan den Directeur der Gemeentewerken, den heer G. L. Driessen, c.i., onder wiens gewaardeerde leiding ondergeteekende dit gebouw ontwierp en aan den steun, dien hij bij de uitvoering ondervond van den bekwamen hoofdopzichter, den heer L. Hoorweg.

W. M. Dudok,
Oud-Ingenieur G. W. Leiden,
Directeur P. W. Hilversum.

INGEZONDEN.

Ga naar Bremmer.

Den heer Visser, evenals ieder, die overwegend verstandelijk aangelegd, vóór de schoonheidsontroering het intellectueel inzicht hebben moet, zou ik willen raden: ga naar Bremmer. Dit zuiver analizeerend intellect heeft het vermogen om — evenals de beitel doordringt

Hoofdingang der H. B. S. te Leiden. Arch. W. M. Dudok.

in de hardste grondstof — in de hardste verstanden iets van begrip omtrent kunst te wekken.
Hij peutert en pluist aan ieder draadje, met een woordenstroom als van automatisch neergetelde centen; niettemin elk woord steeds het beoogde begrip vertegenwoordigend.
Het tikt en werkt als een Morse-toestel; zonder synthese, niettemin in het hersenstel werkend tot de korst van verstandelijk vooroordeel murw is; een waarlijk (school) meesterlijk werker, om het verstand te temmen tot dienstbaarheid. X. X.

ARCHITECTURE PIQUANTE.

Een knappe kok kan door pikante saus
Zelfs wat niet frisch meer is soms nog doen smaken,
Maar vraagt gij hem een waarlijk fijn gerecht,
Dan zal hij geen pikante saus meer maken.

Candidus.

HET SCHIP DER BOUWKUNST.

Wie eens op den boeg stond als loods en als held,
Gehoorzaamd door velen, door allen geëerd,
Moet dulden, dat men hem in 't vooronder stelt
En hem in zijn tegendeel smaad'lijk verkeert!

Candidus.

DE HONORARIUMTABEL.

De Honorariumtabel met de daaraan verbonden regelen zijn laatstelijk weder herzien door den Bond van Ned. Architecten en de M. t. B. d. B. V. A., en in gewijzigden vorm vastgesteld. Het is van belang voor het vak telkens aan te teekenen, als de Honorariumregeling door de Rechterlijke Macht weder meer erkenning verkrijgt, ook voor die gevallen, waar geen overeenkomst omtrent honorarium vooraf is vastgesteld.
Een dergelijk geval wordt behandeld in de vonnissen, welke in uittreksel hieronder kort worden medegedeeld. Gedaagde had de rekening van den architect, die ingediend werd, toen gedaagde den architect had verklaard af te zien van de uitvoering van het gemaakte plan, in haar geheel bestreden. De rechtbank heeft de rekening in beginsel geheel aanvaard. Alleen een bedrag aan reiskosten zijn ter zijde gesteld.

Vonnis van 6 Mei 1915.

Ten aanzien van het recht.

Overwegende, dat eischer behalve vergoeding voor het maken van plan en begrooting eener villa te Venlo voor gedaagde, ingevolge diens opdracht, ook vordert betaling van f 36.— voor drie door hem daarvoor gemaakte reizen; dat gedaagde het geven van opdracht tot die reizen aan eischer en het doen dier reizen door dezen te zijnen behoeve ontkent en vermits door eischer geen bewijs van dit deel zijner vordering wordt geleverd noch aangeboden, dat deel hem als ongegrond moet worden ontzegd;
Overwegende dat de conformiteit der over en weer door partijen overgelegde correspondentie met wordt betwist en dus vaststaat, en door die correspondentie wordt bewezen, volledig en zelfstandig ook voor zoover gedaagdes verweer een beroep op een hem bevrijdende daadzaak inhoudt, dat de door eischer gestelde opdracht tot het maken van voorbedoeld plan en begrooting hem door gedaagde is verstrekt, en wel zonder eenige beperking omtrent een bedrag waartoe zich die begrooting zou moeten bepalen, vermits niet alleen van zoodanige beperking niets uit de correspondentie blijkt, doch veeleer uit gedaagdes brief van 9 Januari 1213 aan eischer is af te leiden dat gedaagde tot het besluit is gekomen, dat de aanvankelijke begrooting hem te hoog, zooals hij het uitdrukt te kostelijk, voorkwam, en dat daarop kon bezuinigd worden door de vereenvoudigingen in het plan welke hij in dat schrijven aan eischer in overweging geeft;
dat als onbetwist en daarenboven als door de overgelegde plannen en begrooting bewezen vaststaat, dat eischer aan die hem door gedaagde gegeven opdracht uitvoering heeft gegeven, en het geschil tusschen partijen alleen loopt over de daarvoor aan eischer toekomende vergoeding;
dat, nu tevens vaststaat dat geen loon tusschen partijen is overeengekomen, en de Rechtbank de gegevens mist om zelve die vergoeding naar billijkheid te bepalen, voorlichting van deskundigen haar daaromtrent het meest doelmatig voorkomt;
Gelet ens.

Hierop werden drie deskundigen aangewezen; evenwel werden door partijen overeengekomen, dat ter besparing van kosten, aan slechts één der drie deskundigen de zaak zou worden voorgelegd.
Deze bracht het volgende verslag uit:

Ingevolge het vonnis der Arrondissements Rechtbank te *Roermond*, par. 33 No. 2347 der Rol, gewezen 6 Mei 1915, inzake . . . . . tegen . . . . . waarbij ondergeteekende . . . . . benoemd wordt tot deskundige, bij exploit, beteekend 22 Mei 1915, opgeroepen tot de eedsaflegging op Donderdag 27 Mei 1915, waarna alle stukken, teekeningen en verdere bescheiden, in dit geding door partijen voorgebracht, hem werden ter hand gesteld;
na nauwkeurig te hebben kennis genomen van het gewezen vonnis in verband met de betreffende gegevens, ter beantwoording der vraag: Welke vergoeding komt in billijkheid aan eischer toe voor het maken der ten processe overgelegde plannen met begrooting, ten beheeve en in opdracht van gedaagde, van en door dezen op een terrein te . . . . in het Villapark te bouwen Villa?
verklaart ondergeteekende, dat volgens de algemeen in *Nederland* erkende honorarium-tabel van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, welke ook sedert jaren door den Bond van Nederlandsche Architecten is aangenomen als te zijn de (minimum) grondslag, vastgesteld op 31 Mei 1888, laatstelijk herzien op 18 September 1908, is deze Villabouw te brengen tot de 2de klasse, bij de bouwsom van f 30.000.— / 40.000 waarbij het gedeeltelijke honorarium wordt bepaald door deze cijfers:

voorloopig ontwerp . . .	0.74 pCt.
Ontwerp.	1.53 „
Begrooting	0.59 „
	2.64 pCt.

Het totaal honorarium zou hierbij te stellen zijn op 5 5 pCt.
Neemt men tot grondslag een bouwsom even beneden f 30.000.— dus de groep tusschen f 20.000.— / 30.000.— dan wordt dit.

voorloopig ontwerp	0.78 pCt.
Ontwerp.	1.41 „
Begrooting	0.41 „
	2.60 pCt.

als resultaat dus nog hooger.
De billijke vergoeding voor den geleverden arbeid wordt volgens de Nederlandsche usance, dus bepaald door een cijfer van ruim 2.5 pCt. dus 1 pCt. hooger, dan het door eischer aan gedaagde in rekening gebrachte cijfer. In verband daarmede is nog deze vraag te stellen:
Bestaat hier aanleiding om eenige vermindering toe te passen?
Zelfs indien wij het bouwwerk in de eerste of laagste klasse zouden meenen te moeten onderbrengen, zoude het honorarium voor het

Schetsontwerp	0.60 pCt.
Ontwerp	1.09 „
Begrooting.	0.32 „
	2.01 pCt. bedragen.

Terwijl onze Nederlandsche tabel voor den arbeid als waarvan hier sprake is, alleen kan dalen tot 1.5 pCt.

Ontwerp	1.16 pCt.
Begrooting.	0.34 „
	1.50 pCt.

indien:
1o. Het gebouw behoort tot de allereenvoudigste soort, als fabrieken, arbeiderswoningen, enz. en de architect zou werken,
2o. Op een voorloopig ontwerp (schaal 1 op 200) 't welk hem door den bouwheer zoude zijn verstrekt. Dit is hier niet het geval. Immers de kamerverdeeling op schaal 1 : 100, door den gedaagde aan den architect gegeven, is niets meer dan de aandoendingen van het programma van eischen, de goede distributie heeft de architect zelf moeten ontwerpen.
Het door eischer gevraagde percentage, is aan te merken als aanmerkelijk *beneden* een billijken eisch.

Volgens een schriftelijke aanteekening op de begrooting,
met eindcijfer. . . . . f 30.730.55
is nog in overweging genomen reene bezuiniging van. . . . 3.608.—
f 27.122.55

In geval van uitvoering zou de architect dus wel genoegen genomen hebben daarover zijn honorarium te ontvangen.
Rekent men daarvan een percentage van 2.36 pCt., dan bedraagt dit *f 667.20 zes honderd zeven en zestig gulden twintig cents*
Aangezien in Nederland zoude moeten worden gebouwd, voor een Nederlandsch bouwheer en de Architect ook van geboorte Nederlander is, acht ik hier geen andere honorarium-regeling van toepassing, dan onze Nederlandsche honorariumtabel.
Amsterdam, 29 Mei 1900 en vijftien.

De deskundige voornoemd,
. . . . . .

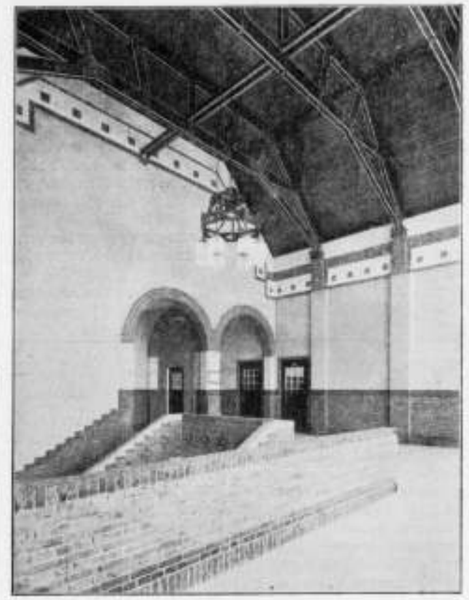
Vonnis van 24 Juni 1915.

Ten aanzien van het recht.

Overwegende dat de Rechtbank te dien aanzien volhardt bij de overwegingen van voormeld vonnis;
Overwegende dat de Rechtbank met deskundige, en op de door dezen aangevoerde gronden, welke zij tot de Hare maakt, ondanks de door gedaagde daartegen aangevoerde bedenking, aanneemt en als eigen oordeel uitspreekt, dat de aan eischer voor den geleverden arbeid in billijkheid toekomende vergoeding behoort en pleegt te worden berekend percentsgewijze over de begroote bouwkosten, en dat dit percent in billijkheid op 2.5 ware te stellen, dus 1 hooger dan het door eischer aan gedaagde in rekening gebrachte, en behoort te worden berekend over een begroote bouwsom van f 30.730, het door eischer gestelde en door gedaagde niet betwiste bedrag der gedetailleerde begrooting; dat weliswaar door den deskundige in zijn bericht wordt gewezen op eene op de begrooting gestelde schriftelijke aanteekening, waarnaar op die begroote bouwsom een bezuiniging van f 3608 is becijferd, en wordt overwogen, dat ingeval van uitvoering de architect er wel genoegen mee zou hebben genomen zijn honorarium daarover te ontvangen, maar vermits het tot uitvoering der plannen niet is gekomen deze slechts becijferde bezuiniging buiten beschouwing kan worden gelaten;
dat dus aan eischer *zijne vordering ten bedrage van f 3608.—, een minder bedrag dan waarop hij in billijkheid aanspraak zou maken, thans kan worden toegewezen;*
Gelet ens.

JAARVERSLAG OVER 1915 VAN HET WEEKBLAD „ARCHITECTURA" EN HET PLAATWERK „DE ARCHITECT".

De ernstige omstandigheden, waaronder het Weekblad in het laatste gedeelte van het vorig jaar had te lijden, zijn blijven voortduren.
Niettegenstaande deze belemmering heeft de Redactie, en met haar de uitgeefster, de firma Gebr. Binger getracht het blad er niet onder te laten lijden. Dit is haar zoo goed als geheel gelukt. Slechts $\frac{1}{8}$ van het aantal nummers is terug moeten gebracht worden op 4 bladzijden. Ook het aantal afbeeldingen was dit jaar weer aanzienlijker; 162 afbeeldingen en 1 losse plaat dit jaar,

Trappenhal 1e verdieping der H. B. S. te Leiden.
Arch. W. M. Dudok.

tegenover 119 afbeeldingen en 2 losse platen in het vorig jaar.
Enkele cliché's werden ons welwillend in bruikleen afgestaan. Den heer J. R. A. Schouten, uitgever van het phototijdschrift „Lux" en van het weekblad „Gas en water", der Ned. Heide Mpij en den uitgever H. Meulenhoff wordt hier onzen dank daarvoor gebracht.
Hen, die door het inzenden van artikelen ons blad verrijkten, is de Redactie zeer erkentelijk voor hunne medewerking.
Gaan wij de namen onzer medewerkers na, dan valt het op, dat het telken jare hetzelfde klein aantal leden is, die hun belangstelling in ons orgaan daadwerkelijk toonen. Wij blijven betreuren hoe het grootste aantal leden voortdurend hun taak op de schouders van anderen legt.
Met dezelfde zorg, als altijd aan het blad besteed, heeft de firma Gebr. Binger, bijgestaan door haar meesterknecht de Geus, zich aan de uitgave gewijd. In het volgend jaar rekenen wij weer op hen.
Ook onze bode van Walen heeft weder dit jaar met toewijding zijn taak voor de Redactie vervuld.

De Redactie.

In het begin van het jaar was de samenstelling als volgt: Paul J. de Jongh, voorzitter, Jan de Meijer, secretaris, Adr. Moen, Willem van der Pluym, M. J. Hack, J. J. Hellendoorn en H. Th. Wijdeveld.
In den loop van het jaar traden de heeren M. J. Hack en J. J. Hellendoorn uit de Redactie. In hun plaats werden gekozen de heeren: R. Roland Holst en P. Kramer.

Het plaatwerk „de Architect".

In de Raad van Commissarissen kwam geen wijziging. Haar samenstelling is: H. A. J. Baanders, president-commissaris, Adr. Moen, commissaris en G. F. La Croix, gedel. commissaris.

Had het Bestuur nu niet meer direct met moeilijkheden van het oude beheer te kampen, indirect bleven er moeilijkheden, en wel van geldelijken aard, bestaan, die ongunstig op het verschijnen van het Plaatwerk hebben gewerkt. Ofschoon de stof voor den geheelen jaargang voorhanden is, is slechts een gedeelte der afleveringen verschenen.

Aan hen, die door het afstaan van photo's en teekeningen de belangrijke stof hielpen samenstellen, onzen hartelijken dank.

De Redactie-Secretaris
JAN DE MEIJER.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Een inconsequent gemeentebesluit van Dordrecht.

Aan het behouden en bevorderen van Stads- en Landelijke Schoonheid wordt de laatste tijden algemeen meer en meer aandacht geschonken. Bij gebrek nog aan Regeeringsvoorschriften zijn daaromtrent door verschillende gemeenten reeds noodbepalingen gesteld. De Raad der gemeente Dordrecht echter heeft ten opzichte van het nemen van maatregelen daartoe nog een zeer verdeeld inzicht.

In zijne vergadering van 15 Dec. 1914 werd o.m. een besluit genomen tot wering van ontsierende reclame; (dergelijke bepalingen bestonden toen reeds te Nijmegen en in de Provincies Noord- en Zuid-Holland en Zeeland, welke laatste alleen gelden voor het landelijke gedeelte). In tegenstelling nu met dit besluit werd in eene in Sept. jl. gehouden vergadering het voorstel van de „Commissie tot bevordering van den algemeenen kunstzin" te Dordrecht, om eenige eischen van uiterlijken welstand aan het bouwen te verbinden, van de hand gewezen; (te Laren, Leeuwarden, Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Zwolle en Edam zijn o.m. reeds zulke regelingen ingevoerd en blijken met succes te werken). Niet alleen inconsequent doch ook zeer telcurstellend mag dit afwijzend besluit genoemd worden omreden deze aangelegenheid van veel grooter belang en van meer ten algemeenen nutte dan het eerste geacht moet worden. — Bouwwerken immers zijn meer van blijvenden aard.

Vooral steden zooals Dordrecht toch hebben hare vermaardheid aan de oude bouwkunstige werken, (waarvan het aantal helaas nog met den dag verkleint) te danken; terwijl deze juist door toedoen van overheidsbemoeiing werden daargesteld. Sedert ontrekking dezer bemoeiing aan de ambachten (de afschaffing der gilden in 1798) heeft zich dit steeds gewroken. — Sedert dien is de bouwkunst geen gemeenschapskunst meer. De bedroevende contrasten van steden aan- en uitleg, zoowel als de wijze in de fraaiheid van bouwen, geven dit duidelijk weer. Zeer jammer is het dat dit door bevoegde autoriteiten nog steeds niet, althans nog maar slechts door weinigen, wordt ingezien. Nog altijd worden algemeene belangen aan die van geldelijke, voor enkelingen, opgeofferd. — En toch kan hierin zoo gezegd van hoogerhand, slechts alleen dáárvan, hoeveel er ook reeds verloren en bedorven is, nog verbeteringen gebracht worden. — De zoo zeer gewenschte grondslag, ten behoeve van het goede streven der architecten, waarop kan worden voortgebouwd, zal daarmede tevens gelegd worden.

Het moge uit bovengenoemd voorval dan ook eens weder duidelijk blijken hoe dringend noodig het is dat van Regeeringswege weder de toonaangevende, wettelijke, beschermende bepalingen worden ingesteld. Slechts met een enkel artikel in de te wijzigen woningwet zoude daaraan worden tegemoet gekomen en de gemeenten bij verordening tot het nemen van maatregelen verplichten. Dit zoude tevens weder ten goede komen aan den kunstzin in het algemeen.

Het maken van reclamemiddelen zal dan uit den aard der zaak, zooals ons dit ook van zoovele voorbeelden uit vroeger tijd leert, tevens weder op gepaste manier worden uitgevoerd.

Dec. 1915. E. VAN HOUTEN.

CORRECTIE VERSLAG DER LEZING: DE BAZEL.

Pag. 329, 2e kolom, regel 12 v. o. staat: dat opgenomen in, moet zijn: *daarin* opgenomen het.

Pag. 332,	1e kol.,	regel	26 v.b.	staat:	en doel	d.m.z.	*een doel.*
„ 332,	1e	„	31 „	„	het doel,	„	*het één doel,*
„ 332,	2e	„	19 v.o.	„	zijn dritingen,	„	*zijn dat indringen*
„ 332,	2e	„	30 „	„	nieuwe,	„	*nauwe,*
„ 333,	1e	„	9 v.b.	„	christenkind,	„	*Christuskind,*
„ 333,	1e	„	20 „	„	school,	„	*schaal,*
„ 333,	1e	„	20 „	„	deeling,	„	*deelen,*
„ 333,	1e	„	17 v.o.	„	waar,	„	*waarvan,*
„ 333,	2e	„	4 v.b.	„	redelijke,	„	*redelijke,*
„ 333,	2e	„	12 „	„	opbloeit,	„	*opblaast,*
„ 333,	2e	„	20 v.o.	„	negatief,	„	*negatie,*
„ 334,	1e	„	2 v.b.	„	daar,	„	*maar,*
„ 334,	1e	„	8 v.o.	„	ook,	„	*dit,*

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia":

a. Een scholenpark bij een groote gemeente.

b. Een transformatorenhuisje.

Programma's komen voor in No. 43. Tijd van inlevering 1 Maart 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de „Tegelfabriek Schiedam". Ontwerp titelblad voor de aandeelen der Vennootschap.

Programma komt voor in No. 47 van „Architectura". Tijd van inlevering 1 Februari 1916.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — 't Onderste uit de kan. — Het Camisdos' Congressers. — Congresherinnering. — Het gebouw der nieuwe Hoogere Burgerschool met 5-jarige cursus te Leiden. — Ingezonden. — Architecture piquante. — Het schip der bouwkunst. — De Honorariumtabel. — Jaarverslag der Redactie 1915. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Correctie verslag der lezing: De Bazel. — Prijsvragen.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. De kalender 1916 is aan de Leden verzonden. Eventueele reclame over niet-ontvangst wordt ingewacht bij den 1sten Secretaris.

b. De 1370ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 12 Januari,** des avonds te 8½ **uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap.

Agenda:

1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Ballotage als Gewoon Lid van de heeren H. C. VAN EYDEN, architect te Bussum, voorgesteld door de heeren J. H. Mulder Jz. en N. Lansdorp Jz.
H. J. WOLTER' Kunstschilder te Amsterdam, voorgesteld door de heeren W. A. E. van der Pluym en G. F. la Croix.
HILDO KROP, Beeldhouwer te Sloten, voorgesteld door de heeren M. de Klerk en H. F. Sijmons Jr.
N. P. DE KOO, Interieur-architect te Rotterdam voorgesteld door de heeren Jan de Meijer en W. A. E. van der Pluym, en TJ. TJEERDE, Decoratief teekenaar, Leeraar aan de Quellinusschool, voorgesteld door de heeren C. W. Nijhoff en Paul J. de Jongh.
4. Voordracht van den heer A. W. WEISSMAN, over: „De architect als teekenaar", Introductie is toegestaan.
5. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

DE SCHILDERKUNST IN VERBAND MET DE BOUWKUNST. VOORDRACHT GEHOUDEN DOOR DEN HEER R. N. ROLAND HOLST.

(Zevende avond van de voordrachtenreeks in de Kamer van Koophandel te Amsterdam.)

Deze voordaatste voordracht-avond was zeker een der boeiendste van de reeks en de spreker heeft de toehoorders tot aandachtig luisteren en geheel volgen gedwongen, door het zich *streng* bepalen tot dát gedeelte der schilderkunst, dat direct verband houdt met de bouwkunst en door den beperkten omvang van zijn greep in de historie.

Een avond vol wijding. Fijn van opzet was deze voordracht en stemmingsvol aangevangen door, ... het kunstwerk van Derkinderen (de glas in loodramen) voor de toehoorders te laten opdoemen uit de duisternis der zaal en het lantaarn-schijnsel der straten.

Spreker zegt dan, hoe het hem spijt dat niet Derkinderen op *zijn* plaats deze voordracht houdt, daar hij overtuigd is, dat als iemand in Holland het recht heeft te spreken over verband tusschen schilder- en bouwkunst, dan is het Derkinderen. . . . Aan overredingskracht heeft het spreken niet ontbroken. . . maar tevergeefs.

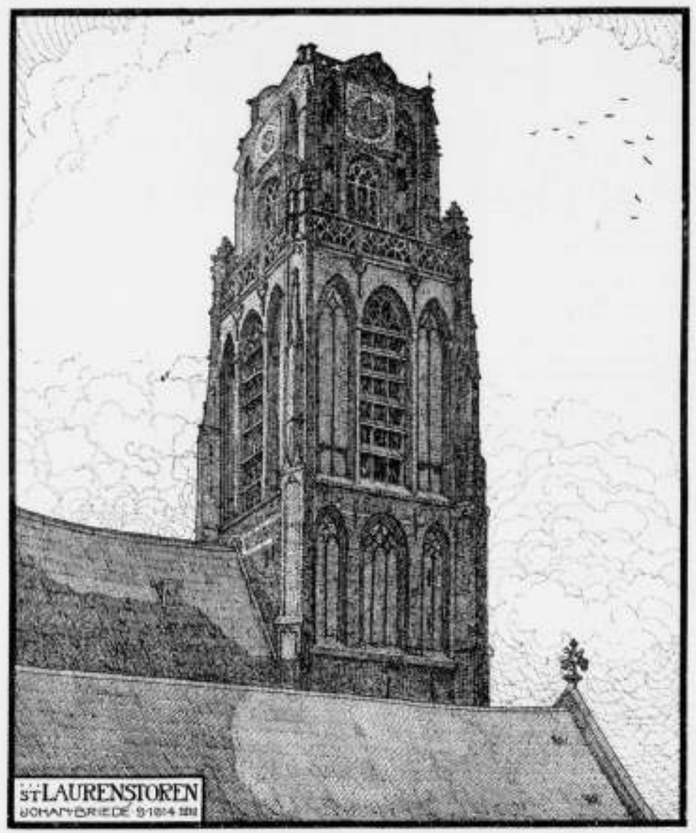
Dan zegt spreker, dat hij bij het rangschikken van zijn materiaal overlegd heeft op welke wijze hij zijn onderwerp zou behandelen.

Zou hij van uit de pre-historische tijden opklimmen door de eeuwen heen en behandelen de primitieve versieringen der holbewoners en de beschildering der graven, om zoo te komen tot het hoogste stadium van het verband tusschen bouw- en schilderkunst. . . . de middeleeuwsche kathedraal? . . . Of zou hij behandelen de afdalende reeks, het teruggaande stadium; — de tijden ná de middeleeuwen, toen het verband losser en losser werd, om ten laatste in de tijden der Renaissance en Lodewijken geheel op te houden te bestaan.

Spreker meende dat het afdalend proces wel het meest interessante was voor onzen tijd, daar het bewijsmateriaal zéér uitgebreid en aaneengesloten is.

Wat spreker in de eerste plaats als historisch, als technisch en als ideëel proces wil zien, is het verband tusschen de schilderkunst en de bouwkunst, zooals wij dat op het schoonst en meest volledig tot uiting zien komen in het Godshuis, vervolgens de toepassing van de monumentale schilderkunst in het Gildehuis en het Stadhuis, waar zij nog in volle schoonheid heerschte, maar toch reeds een klein barstje vertoonde, (wat reeds van een verderf het vóórteeken was) en ten slotte de toepassing van de monumentale schilderkunst in de paleizen en bij den bouw van huizen.

Dus de heer Roland Holst bepaalt zijn voordracht tot

Uit: „Oude huizen van Rotterdam." Uitgave W. L. en J. Brusse.

het afdalende proces in de monumentale schilderkunst, en vangt aan er op te wijzen hoe Goethe, toen deze op het einde der 18de eeuw Assisi bezocht, de Appenijnen alleen doortrok om het afgebrokkelde Grieksche tempeltje te bewonderen, en zonder de cathedraal van den Heilige Assisi in het middeleeuwsche stadje gezien te hebben, weer verder reisde.
De geest der middeleeuwen, die reflecteerde in dat grootsche werk, stond buiten Goethes belangstelling;... hij vond alles in den Griekschen tempel.
Zou men een schilder van het ná-Renaissancistisch-tijdperk, zooals Velasquez, Manet of De la Croix brengen voor een kloosterbeschildering, dan zou hij zeker zeggen: „Dat is geen schilderkunst, dat is behangselpapier."
Wanneer zulk een vrije schilder denkt aan de schilderkunst, zou hij in dát werk juist alle zwakheden vinden, die hij in *zijn* kunst moet vermijden.
Maar, wanneer wij ons voorstellen dat wij een middeleeuwsche kloosterbroeder in de Cinquantenaire konden brengen, zou deze kloosterbroeder uitroepen..... of, daar hij vermoedelijk een verstandig kloosterling zou zijn, *niet* uitroepen! .... „Is dát schilderkunst".
De wijze van voorstellen zou hem „rauw" toeschijnen... wat een ijdelheid, ... wat een verwarring!
Hierin gevoelen wij, hoe spreker zichzelve stelt tegenover de tijden der middeleeuwen en de latere periode, tot zelfs op onzen tijd.
Door dit aangehaalde geval toont spreker, dat de kunstenaar altijd mist de objectiviteit tegenover de kunsthistorische tijdperken; want de kunstenaar denkt aan deze perioden, als aan eenzame, hooge toppen.
De schilderkunst van het ná-Renaissancistisch tijdperk steunt op de emotionaliteit, en zonder twijfel is dit ook haar goed recht. Maar nu moet men niet denken, dat de haar voorafgaande perioden van hetzelfde beginsel uitgingen; daarvoor kunnen wij denken aan de kunst der Maya's, aan de Grieken, aan Italië. Dáár berustte de kunst zeker niet alléén op emotionaliteit; ... dáár lag een sterke philosophische, religieuze of maatschappelijke opvatting ten grondslag.
De kunstgeschiedenis, zegt spreker, is Amoralistisch van tendenz geworden. De kunstenaars zijn de pijlers, waarop een collectieve moraliteit steunt.
De kunstenaars zijn altijd geweest de groote hongerigen, zijn het nog en zullen het altijd blijven; .... voor hen is de kunst geen specerij, maar spijs; niet een prikkel, maar het éénige voedsel voor het hongerige hart.
Spreker zegt verder hoe de monnik Senaï (800 n. Chr.) eens schreef: „Nu is de kapel voltooid, maar wacht nog op de hand van den schilder, die den geest van het Evangelie verstaanbaar zal maken."
Deze monnik heeft begrepen wat de monumentale schilderkunst is.
De schilderkunst is voor hen, ... voor diegenen, die de H. Schrift niet begrijpen. Zij is in hoogste instantie eene doceerende kunst, maar ook altruïstisch. Het is haar niet te doen om stoffelijkheid of werkelijkheid uit te beelden, maar om de idee te brengen in de harten der menschen.
Is het dan physiologisch te verwonderen, dat zij behalve den abstracten kant, tevens den extatischen bracht? Zij bereikte de grootste hoogte met het vlammend penseel ... en de kloosterlingen brachten zelve de extatische zijde... omdat alle moraal, alle wetenschappelijke en philosophische leven, in de middel-eeuwen begrensd werd door dat ééne gróóte Katholieke Geloof.
Wij weten hoe na de middeleeuwen de stedelijke republieken ontstaan, die langzamerhand eene kleine macht naast de absolute macht der kerk hebben. Zij zijn het, die de geestelijkheid er toe brengen niet meer te prediken in het onverstaanbaar Latijn, maar in het Italiaansch en dan staat de kerk toe dat de schilderkunst, die tot dusver alleen in handen der monniken was, ook door de burgers, door de leeken mocht beoefend worden. Zoo ontstaat de ambachtsschilder, te gelijker tijd met den vrijen burger.
Wij zien echter spoedig, dat het uiterlijk van de monumentale schilderkunst verandert. De kloosterlingen schilderen abstract en extatisch, maar al spoedig gaat dit over in de romantische en later zelfs in de realistische voorstelling. Meer en meer komt in de voorstelling van de H. Schrift iets uit het leven van de eigen omgeving, van hun eigen persoon.
De republieken lagen den eersten kiem voor de renaissance; zij werden een groot gevaar voor de kerkelijke macht...
Daarmede zien wij de monumentale schilderkunst een nieuw stadium intreden. Zij doet nu niet langer alleen de dramatische en pathetische zijde van het nieuwe Testament uitkomen, maar zij geeft, in opdracht van de kerk zelve, in haar werken het imponeerend karakter dier kerk weêr. Zij verheerlijkt niet meer alleen het Dogma; de kerk wilde nu vóór alles dat degenen, die de kerkgebouwen bezochten, den indruk zouden krijgen van de nog steeds ongebroken kracht der kerk.
En welk eene verandering is er in de voorstellingen gekomen! Op de voorstelling van den bouw van een kathedraal uit dien tijd, ziet men niet alleen naast de geestelijke macht de wereldlijke macht zitten, maar ook de groote kunstenaars komen er op voor. Daarboven welft zich nog de hemel.
En dit proces duurde voort! Als vlak bij de Middeleeuwen het gevaar nog dreigender is geworden, krijgt het monumentale schilderij nog eene andere bestemming, en gaat een duidelijk pamflettistisch karakter vertoonen.
Spreker gaat verder, en zegt dat daarna de zon der Renaissance is doorgebroken.

De wereldlijke macht der republikeinen is absoluut geworden: het feodale systeem is gevallen, en de monumentale schilderkunst heeft in paleizen hare plaats gevonden. Nu blijkt eerst dat de ideëele ondergrond van den kunstenaar geheel vernietigd is. .. De kunstenaar kan niet meer gelooven aan de macht der kerk.
Toch houden de schilders vast aan de onderwerpen van religieuzen aard, omdat de eeuwen-oude traditie nog sterk is. En zoo komt het dat de eerste groote bankiers der renaissance, de handelende personen worden in de gewijde voorstellingen.
Spreker vertoonde op het doek, als lichtbeelden een 12de eeuwsche Christusvoorstelling uit een Fransche kerk, een Italiaansche mozaïk uit denzelfden tijd, een werk van Giotto en meerdere voorbeelden uit de middeleeuwen en vroeg renaissance tijdperken.
Het eerste noemde spr. een prachtig voorbeeld van abstracte en tegelijk extatische schilderkunst. Er is, zeide hij, niet één realistisch element in opgenomen. De stigmata, die latere schilders met zooveel zorg uitbeelden, ontbreken hier geheel. De schilder wilde niet de Christusfiguur naar de voorstelling van de werkelijkheid verbeelden. Deze Christusfiguur was niet de projectie van eene eigen opvatting, maar de vrucht van het werk van verschillende generaties van schilders, die het dogma dat zij verheerlijkten, tot de hoogste expressie brachten; dit is het werk van *eene school*.
Ook bij het Italiaansche mozaïk, dat spreker vertoonde, (bovengenoemd) was nog geen sprake van realisme of naturalisme. Het eerste oogmerk van den kunstenaar, die het vervaardigde, was een groot, bloeiend ornament te maken en in dat abstracte ornament op te nemen de figuren van de Apostelen en van Christus.
Wat eindelijk tot verval zal leiden, is hetgeen wij reeds in Giotto's werk zien, ... de naturalistische tendenz ... Belangrijk is, hetgeen spreker verder behandelt; — het technisch proces van de fresco-kunst. Hij wijst erop, dat de schildering in de vlakke mortelspecie moest worden aangebracht, maar alleen op het moment dat de mortel eene zekere mate van droogte had verkregen en dus nog niet geheel droog was
Dan wordt de schildering erop aangebracht en op het moment dat de mortel geheel droog werd, vormde zich door cristallisatie een vlies over de schildering, die de verf vasthield. Honderden jaren is deze techniek, die in haar eenvoud een groote kracht had, gevolgd, maar het spreekt van zelf, dat zij ook eene zekere beperking meêbracht, en dat zij niet langer voldeed toen de kunstenaars de werkelijkheid gingen uitbeelden, eene vollere kleur en naturalistische vormen aanbrachten.
Door middel van veel lichtbeelden liet spreker ons nog zien hoe de fresco-techniek in den loop der eeuwen verzwakt.
Na de pauze zette de heer Roland Holst zijn betoog voort. Hij herinnerde eraan hoe eens Darwin uit den vorm van een hem toegezonden bloem het bestaan van een tot dusver onbekenden vlinder heeft afgeleid — dit ter kenschetsing van het verband der monumentale Schilderkunst tot de Bouwkunst. Zij heeft de opgave om een deel van het architectonisch geheel te versieren. De schilder heeft de bouwkunstige vormgeving te erkennen als den absoluten grondslag voor zijn werk. De compositie daarop gemaakt moet zóó zijn, dat wij de schilderij, ook als wij haar zien lòs van de architectonische omgeving, onmiddellijk als *onderdeel daarvan herkennen*.
Spreker herinnert aan het woord dat hij als jongen, van één der Haagsche schilders te hooren kreeg: „Je kunt nooit iets maken of je moet een *klap van de natuur* ge-

Uit: „Oude huizen van Rotterdam." Uitgave W. L. en J. Brusse.

kregen hebben". Dit nu is zeker waar voor de na-renaissancistische vrije schilderkunst, maar niet voor de monumentale; als zij uitgaat van de natuur, van de emotionaliteit, en die natuur moest dwingen in de architectonische vormgeving, zou er nooit volkomen harmonie tusschen schilderkunst en bouwkunst kunnen ontstaan. Vandaar dat de monumentale schilderkunst abstract is, dat de schilder niet in de eerste plaats zoekt naar *wat* hij op het vlak zal brengen, en *hoe* hij doen moet, maar naar het rhythme. Eerst daarna komt voor hem natuur en werkelijkheid der voorstelling.
Wederom toont spreker ons lichtbeelden, die de voordracht verduidelijkten.
Enkele voorstellingen van de „Vlucht uit Egypte", uit verscheidene perioden, gaven duidelijk het verschil van opvatting te zien.
Lichtbeelden van schelpen, naar een ets van Rembrandt en dezelfde schelpen met X-stralen gephotografeerd, gaven beide een beeld van zuivere *naturalistische* vormen. . . . maar hoe verschillend.
Tenslotte behandelde spreker in vlugger tempo den ondergang der monumentale schilderkunst. Dat droevig verhaal is spoedig verteld. De kunstenaar moet gelooven aan wat hij beeldt, anders is hij verloren. Toen het katholieke geloof in dat opzicht geen steun meer kon zijn, was het einde spoedig gekomen, ondanks de pogingen tot verzoening van deze twee absoluut heterogene begrippen: katholiek geloof en renaissance en ondanks het optreden van eenige figuren, die met beminnelijke dwaasheid, tegen alle werkelijkheid in, aan de monumentale schilderkunst wilden blijven vasthouden. (Rethel werd ons later op het doek als voorbeeld daarvan gegeven). Toen eenmaal na de renaissance van geen ideeën eenheid meer sprake was, van maatschappelijke, noch religieuze ideeën eenheid, toen alles conflict werd, was er ook geen plaats meer voor de samenvattende kunst. Toch ontstonden er nog gebouwen, die den schijn hadden gemeenschapsgebouwen te zijn. Dat waren de stadhuizen der 18de en 19de eeuw; gemeenschapsgebouwen in de groote beteekenis waren ze echter niet; er werd geen God in aangebeden, noch werd er de schoonheid van het ambacht in verheerlijkt. Het waren slechts gebouwen, waar de zeer gecompliceerde gemeente-administratie werd gevoerd en de bouw hiervan heeft tot niets anders bijgedragen, als de eenvoudige waarheden der bouwkunst in de geesten der menschen te verduisteren.
De geheele 18de en 19de eeuw heeft eene architectuur voortgebracht van een werkelijk overvoede soort. Van alles tevéél. Teveel trappen, teveel vestibules, teveel ramen en leege ruimten. . . van alles teveel.
Niets heeft de menschen zoo zeer vervreemd van de monumentale schilderkunst als deze gebouwen. Tevergeefs zal de schilderkunst getracht hebben in die gebouwen eenheid te brengen en dus vluchtte zij naar wat het ergste was, de *allegorie*. De voorstellingen werden zoo algemeen, dat eigenlijk niemand er zich voor interesseerde.
Dan is feitelijk het laatste woord in de schilderkunst gesproken. Als de allegorie hoogtij viert, kunnen wij alleen met schaamte denken aan hetgeen zij, die na ons komen, over ons zullen zeggen. Wij hadden toch kunnen brengen op de muren onzer openbare gebouwen de geschiedenis van onze ideeën, hoe tegenstrijdig die ook wezen mogen!
Laten wij zeggen, beter een zwakke heraut van een nieuwen tijd, dan een langzaam wegstervende echo van een oude, vervlogen tijd. . . In den geestelijken en maatschappelijken zin werken wij naar samenvatting.
Uit die samenvatting zal dan toch eindelijk weêr moeten groeien. . . de monumentaliteit. Laten wij haar echter niet forceeren. . . . . Duitschland geeft het waarschuwende voorbeeld. . . . Wij beleven in onze dagen een groote kentering en wij moeten krachtig daarin staan... Spreker eindigt met de woorden van de Bazel: „Wij moeten in dezen tijd staan, met een sterken, en steeds opgerichten geest."

WIJDEVELD.

DAM.

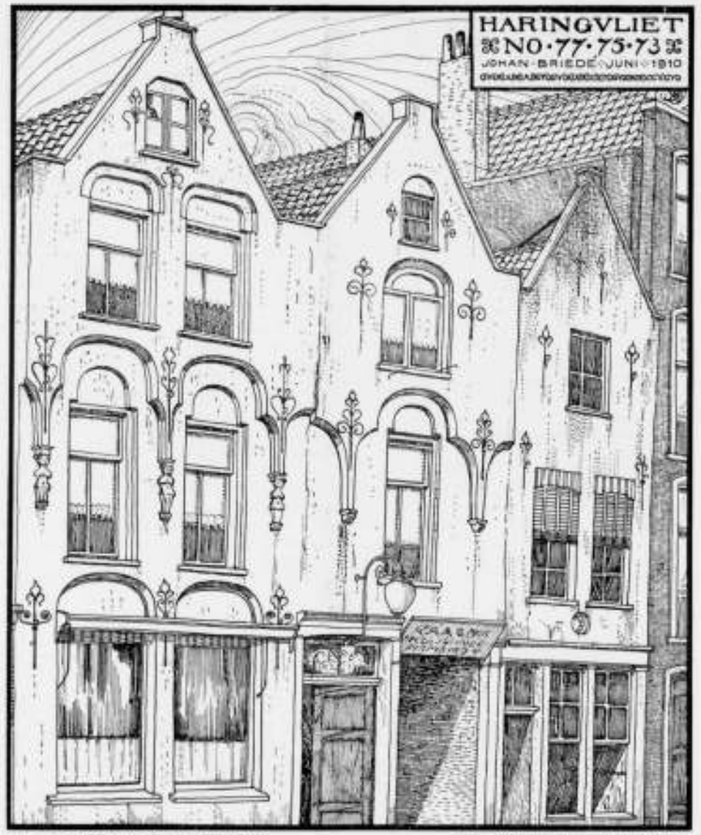
O Amstelstad!
Daar, waar gij, prat
Op kroon en schat,
Uw oorsprong hadt,
Gaapt nu een gat.
Wat zegt u dat?

CANDIDUS.

OUDE HUIZEN VAN ROTTERDAM.

Met steun van het Gemeentebestuur van Rotterdam is bij de uitgeversmaatschappij W. L. en J. Brusse verschenen een fraai uitgegeven boekwerk, hoofdzakelijk bevattende 130 penteekeningen door Johan Briedé. De korte geschiedkundige aanteekeningen bij elke afbeelding zijn van de hand van Dr. E. Wiersma, de gemeentearchivaris van Rotterdam.
Van denzelfden is ook het volgende inleidende woord:

„Toen Van Lennep en Ter Gouw in 1868 hun verdienstelijk werk „De Uithangteekens" uitgaven, drukten zij in het voorbericht hunne erkentelijkheid uit voor de medewerking, die hun van alle zijden verleend was en de sympathie, die hunne onderneming te beurt was gevallen. Onder de namen van hen, aan wie zij zich in het bijzonder verplicht gevoelden voor de buitengewone moeite en zorgen, die deze medewerkers zich hadden getroost, vindt men die der heeren Schutze van Houten en F. D. O. Obreen te Rotterdam.
De eerste had hun ongeveer een vijftigtal keurige afteekeningen van gevelsteenen en beeldjes toegezonden, door een jeugdigen kweekeling der Akademie vervaardigd, de andere had fraaie eigenhandige teekeningen voor het werk geleverd.
Het ligt dus voor de hand, dat Rotterdam in dat werk goed vertegenwoordigd is: niet alleen is als frontispice opgenomen een afbeelding in kleuren van het fraaie tegeltableau uit den gevel van het helaas nu ook reeds lang weer afgebroken huis „In Duizend Vreezen" aan de Grootemarkt, maar ook overigens komen tal van afbeeldingen van Rotterdamsche gevelsteenen en gevelbeelden voor, terwijl nog een menigte andere vrij uitvoerig beschreven worden. Enkele er van bevinden zich nog op dezelfde plaats en in denzelfden toestand als vijftig jaar geleden, toen ze voor bovengenoemd werk werden afgeteekend; andere, hoewel nog op de oorspronkelijke plaats, zijn zoo geducht „door de vertkwast getempteerd" of anderszins gehavend, dat af beelding en jaartal tot onherkenbaar-wordens toe gewijzigd zijn; de meeste echter zijn met den gevel, waarin ze eeuwenlang hadden gezeten, naar beneden gehaald en thans opgeborgen in het Museum van Oudheden, wel is waar goed verzorgd, doch helaas niet meer het stadsbeeld opfleurend op de plaats, waarvoor ze bestemd waren. Nog andere evenwel — het ergste van al! — zijn met de gevels als waardelooze rommel verkocht en stukgehakt.
Men hoeft het werk van Van Lennep en Ter Gouw maar door te bladeren om te zien hoeveel onze stad ook in dit opzicht voor goed verspeeld heeft. Kan men zich dus door dat werk althans een voorstelling maken van wat Rotterdam voor een vijftig jaar nog schoons en merkwaardigs bezat aan gevelsteenen en uithangteekens, met de gevels zelf is dit geenszins het geval. Wat zou het nu veel waard zijn, als toentertijd ook voor de gevels hetzelfde gedaan was! Wat kostbare aanwinst zou dat zijn voor de prentverzameling van het Archief! Hoe zouden ons tal van fraaie, sindsdien verdwenen gevels door hun afbeelding kunnen herinneren aan den kunstzin en den smaak onzer voorouders; hoe zouden wij nog kunnen genieten van teekeningen van huizen als Sint Lucas, De Spieghel, Cronenburch en zooveel andere, die in de laatste jaren zijn neergehaald; deels met trots, dat al dat fraais het onze eens was, deels met weemoed, dat het nu voor altijd verloren is.
Het was dus een alleszins prijzenswaardig denkbeeld van den heer Briedé om te trachten nu ten minste nog in te halen, wat vroeger verzuimd was en in beeld te bewaren, wat thans nog voorhanden, doch van dag tot dag slinkende is. Met graagte hebben de heer Van Gils en ik dan ook aan het verzoek der uitgevers gehoor gegeven om deze teekeningen toe te lichten, de heer Van Gils uit een architectonisch, ondergeteekende uit een historisch oogpunt.
Naast particuliere huizen heeft de teekenaar terecht ook zijn aandacht gewijd aan enkele openbare gebouwen, eveneens, zoo niet meer nog, door het gevaar van sloping bedreigd. Doch in hoofdzaak zijn het de gevels van woonhuizen, die hij in beeld heeft gebracht, in overeenstemming waarmede ook de titel „Oude huizen van Rotterdam", gekozen is. Oude huizen en Rotterdam! Het klinkt bijna als een anachronisme. En het is dat nagenoeg ook inderdaad, ja over luttele jaren wellicht zal de titel van dit boek geheel op het verleden slaan en zullen er geen oude huizen meer te Rotterdam zijn.
De hier gereproduceerde afbeeldingen werden met een enkele uitzondering gemaakt van 1910 1912. Meen nu echter niet, waarde lezer, dat gij de huizen zelf nog alle in werkelijkheid kunt gaan zien. Integendeel, niet een of twee, maar tal van perceelen zijn inmiddels reeds weder verdwenen, den teekenaar als het ware onder de hand afgebroken. Zou er wel een tweede stad in ons land zijn, waar in den tijd van nog geen drie jaren drie kerken werden neergehaald en een vierde elken dag hetzelfde lot te wachten staat? Des te meer te waardeeren valt het dus, dat zooveel nog tijdig in beeld gebracht is, zoodat althans de herinnering er aan voor allen, die oud stadsschoon lief hebben, bewaard gebleven is. Men wane nu echter niet, dat alles wat hier is afgeteekend, werkelijk zoo héél oud en zoo héél merkwaardig is; neen, waarlijk niet! voor menig kleinere Hollandsche stad moet het groote Rotterdam in dit opzicht onderdoen!
Van de huizen dateert, nu het vorig jaar de fraaie huizentrits aan het Haringvliet noordzijde werd afgebroken, geen enkele meer uit de 16de eeuw. Ook de woonhuizen uit de eerste helft der 17de eeuw zijn uiterst zeldzaam. Een der belangrijkste, zoo uit architectonisch als historisch oogpunt, het huis van „Spinola" aan de Spaansche kade werd nog geen jaar geleden weer onder den hamer gebracht en heeft alle kans om te eeniger tijd het lot van de Haringvlietsche huizen te deelen.
Eerst tegen het einde der 17de eeuw wordt de bewaarde hoeveelheid grooter, doch vooral de 18de eeuw heeft het leeuwenaandeel in dezen bundel teekeningen. En zeer verklaarbaar! Dan toch verrijzen aan Wijn- en Leuvehaven, aan Nieuwehaven en Haringvliet de fraaie, rijkgebouwde, haast monumentale koopmanshuizen, getuigende van de welvaart der bewoners en nog meer van den goeden smaak hunner bouwmeesters. Dan ook worden Beurs en Delftsche Poort, Synagoge en Lutherse kerk gebouwd. Alle vier publieke gebouwen prijken thans nog in vollen luister en ook van de particuliere huizen zijn nog vele ongeschonden bewaard. En alle geven een gevoel van echtheid, doordat zij onmiskenbaar het stempel dragen van den tijd, waarin zij ontstaan zijn.
Ook de eerste helft van de 19de eeuw heeft voor onzen bundel nog enkele bijdragen geleverd, waaronder het stadhuis, dat nu weldra als „oude" stadhuis gevoeglijk tot de oude Rotterdamsche huizen gerekend mag worden.
De teekenaar heeft zijn stof in vier wandelingen verdeeld, waarvan de eerste de Boompjes met Wijn- en Leuvehaven en Schiedamschedijk met omgeving bevat. De tweede is voornamelijk aan het complex ten noorden van de Groote kerk gewijd: Kerkplein, Torenstraat, Oppert, Rottekade, Schiekade, Slagveld, Haagscheveer en het voormalige Zandstraatkwartier. Op de derde

Uit: „Oude huizen van Rotterdam." Uitgave van W. L. en J. Brusse.

wandeling heeft hij Beursplein, Grootemarkt, Blaak met achterliggende straten, Nieuwehaven, Spaanschekade en Haringvliet genomen, terwijl de vierde wandeling zich meer naar het oosten heeft uitgestrekt: Botersloot, Lombardstraat, Pannekoekstraat, Baanstraat, Lijnstraat, Goudschewagenstraat, het oostelijk deel van de Hoogstraat met Kipstraat en aansluitende stegen.

Wij hebben den teekenaar op den voet gevolgd en alleen beschreven, wat hij had afgeteekend. Zeer wel bewust zijn wij ons, dat niet alles is opgenomen, wat in dit werk op zijn plaats zou zijn; maar verreweg het belangrijkste is thans vastgelegd. Mogelijk dat later in een vervolg een nalezing gehouden kan worden. Daarin zou men dan meteen de geannexeerde gemeenten Delfshaven, Kralingen, Charlois, Katendrecht en wie weet, misschien ook Schiedam en Hilligersberg kunnen opnemen. En wellicht zou een zooveel mogelijk volledige lijst van Rotterdamsche huisnamen met afbeeldingen van alle nog bewaarde steenen daaraan kunnen worden toegevoegd.

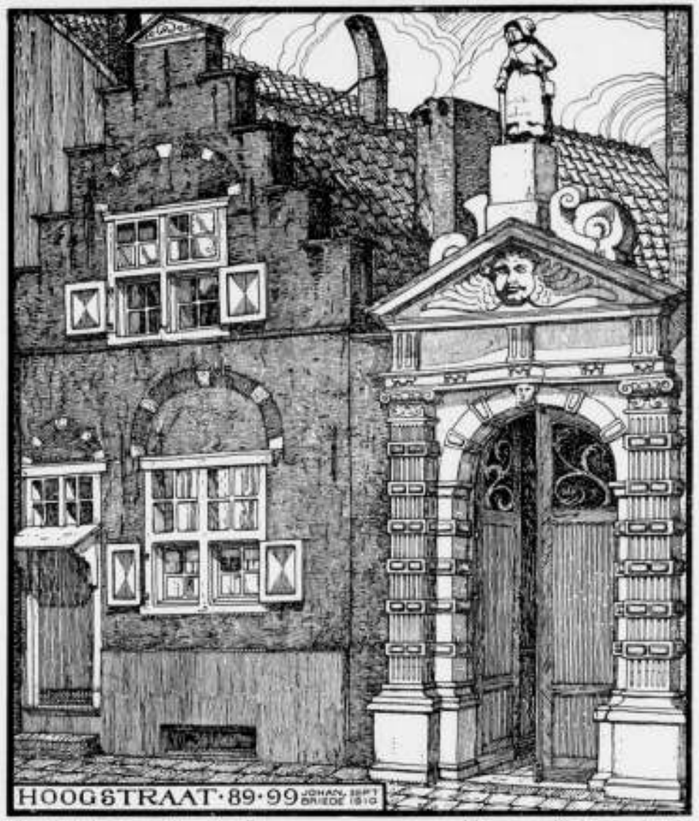
Maar dat alles is toekomstmuziek; voorloopig moet volstaan worden met wat de heer Briedé ons hier geboden heeft. Het zijn trouwens niet meer dan honderddertig teekeningen.

Ten slotte mag niet onvermeld blijven, dat het Gemeentebestuur zijn belangstelling door krachtigen steun toonde en daardoor deze uitgave mogelijk maakte."

Van de vele afbeeldingen geven wij onze lezers er vier door de firma Brusse ons welwillend in bruikleen afgestaan. Het zijn: *De St. Laurenstoren.*

De heer Wiersum teekent hierbij aan:

„In 1449, op den avond voor Hemelvaartsdag, zooals een oud opschrift in den toren vermelt, begon men met den bouw van dezen toren. De eerste steen werd gelegd 6 November 1449. Oorspronkelijk was hij van de kerk gescheiden door een watertje, dat evenwel in 1460 gedempt werd. Toen werden het schip en de zijbeuken van de kerk tot aan den toren doorgetrokken. Deze reikte bijna een eeuw lang niet hooger dan het dak der kerk.

Uit: „Oude huizen van Rotterdam." Uitgave van W. L. en J. Brusse.

In 1548 evenwel werd hij belangrijk verhoogd en daarna, in 1621, met een houten spits voorzien, naar een ontwerp van niemand minder dan Hendrik de Keyser.

Voor deze sierlijke spits had men blijkbaar zulk slecht materiaal gekozen, dat zij in 1645 wegens invaliditeit moest worden afgebroken. In plaats van de houten spits werd toen de toren verhoogd met het steenen gedeelte, waarin zich thans de wijzerplaten bevinden. Spoedig daarop brak er voor de toren een kritieke tijd aan, daar het heiwerk niet meer in goeden staat was, ten gevolge waarvan de toren sterk begon te verzakken, zoo zelfs dat de dienst in de kerk, wegens gevaar voor menschenlevens, gestaakt moest worden. Dit was in 1650. In September 1651 begon men evenwel moedig met het aanbrengen van een geheel nieuwe fundeering, welk werk zoo goed gelukte, dat de toren weer geheel in het lood kwam te staan. Dit meesterstuk werd bestaan door den stadsbouwmeester Nikolaas Jeremiasz. Persoons en nog binnen de vier jaar voltooid. De kosten ten bedrage van bijna 113000 gulden werden door de Stad gedragen."

Het fraai gesneden bord *„Het Paard in de Wieg"*, „Roodezand 20. In de eerste helft der 17de eeuw waren hier twee huizen, die dezen naam droegen, een aan de Leuvehaven en een aan de Keizerstraat.

Het eerste protocolnummer 1358, tusschen de Witte Leeuwensteeg en de Zwanesteeg, werd 7 Juni 1630 door den Schot Jan Forgun, lakenkooper van beroep, voor 2000 gulden gekocht van de erven Jan Cornelis Halling. In dezen giftebrief wordt de naam vermeld; nadien komt hij evenwel niet meer voor. De volgende kooper is een zilversmid. Of het huis vóór 1630 een herberg was, is niet bekend.

Het andere huis met den naam „Het Paard in de Wieg" was wel een herberg. Zij stond aan de oostzijde van de Keizerstraat, waarschijnlijk protocolnummer 4697, het eerste huis aan den zuidkant van het hoekhuis Hang. Den 27sten Mei 1626 namelijk verkoopt de havenmeester Cornelis Maertensz. namens de erfgenamen van zijn moeder Maritgen Pieters aan Willem Jacobsz., „waert int Paert in de Wiech", een huis aan de zuidzijde van

het Hang, protocolnummer 4695, het eerste huis aan den oostkant van het hoekhuis Keizerstraat. Als belending aan den achterkant wordt genoemd het huis van den kooper Willem Jacobsz., dat dus wel in de Keizerstraat gestaan moet hebben.
Willem Jacobsz. moet vóór 18 Mei 1637 gestorven zijn. Zijn herberg met den eigenaardigen naam is na 1626 niet meer aangetroffen.
In 1763 stond aan de westzijde van het Roodezand een herberg, waar het paard in de wieg uithing [1]). Wellicht is de naam later overgegaan op het tegenovergelegen perceel aan de oostzijde van het Roodezand, thans nummer 20, dat, zooals uit de adresboeken blijkt, vóór 1839 nog geen danskroeg was [2]). Het zal dan ook het werkelijk fraai gesneden bord overgenomen hebben. In elk geval is dit reeds vrij oud. Wat de voorstelling beteekent, is niet bekend. Dat het een zinnebeeld voor wat al te wereldsche inrichtingen was, is geenszins zeker. Van Lennep en Ter Gouw deelen mede, dat het vroeger een kerkelijk symbool was en nog in het midden der 17de eeuw in de Oudekerk te Amsterdam voorkwam. Het was uitgehouwen in de lijst van het koor boven de noorderzijdeur en dagteekende waarschijnlijk uit de 15de eeuw. Het paard lag er, evenals op het hier afgebeelde bord, op den rug in de wieg, maar werd gewiegd door een kat en daarnaast stond een ezel op een preekstoel [3]). Het is hier niet de plaats om uit te weiden over de vele gissingen, die men over de voorstelling gemaakt heeft; wie daarvan meer wil weten, sla bij Van Lennep en Ter Gouw blz. 25 van het Tweede Deel op.
Voor een twintigtal jaren bij het afbreken van het huis aan het Roodezand, werd het bord te koop geboden aan de Archief-commissie ten behoeve van de toenmalige antiquiteitenkamer. Toen de koop afgesprongen was, schijnt het beeld naar Utrecht verhuisd te zijn en daar is het ontdekt en aangekocht door een der directeuren van de Heinekens-brouwerij, Crooswijkschesingel 48, waar het zich thans bevindt."

Huizen No. 77, 75 en 73 aan het Haringvliet. „Den 15den Mei 1574 gaven Burgemeesteren en Tresoriers van Rotterdam aan Pieter Pietersz. Bisschop, apotheker, gift van twee naast elkaar liggende erven in het Oostnieuwland, strekkende vóór uit de Nieuwehaven tot achter in de Vestsloot. Na verschillende overdrachten komt dit terrein als tuin en erf den 23 Dec. 1589 aan kapitein Ewout Claesz. den Bout, die het nog denzelfden dag overdeed aan Jacob Adriaensz. van Cranendonck, geweldige-provoost van de Admiraliteit van Zuid-Holland enz.
In 1591 kwam door het uitdiepen van de Vest de nieuwe haven, het Haringvliet, tot stand, waardoor de erven aan weerszijden als bouwterrein zeer in waarde stegen. Jacob van Cranendonck droeg den 12 Nov. 1592 zijn terrein over aan Richard Walen, secretaris van de Admiraliteit, den eigenaar van het ten oosten belendende huis. Deze had er toen reeds een huis op gebouwd. In de gift wordt het perceel omschreven als een erf, „twelck deselve Walen betimmert heeft". Dit huis moet dus gebouwd zijn tusschen 1590 en 1592, waarschijnlijk in laatstgenoemd jaar. De naam „Koninck David" moet eveneens door Walen gegeven zijn. Hij verkoopt het huis het volgend jaar reeds weer.
Den 21 Sept. 1593 wordt de bekende kapitein Jacob Michielsz., gezagvoerder van de vrije of zwarte galei (Nijhoff's Bijdragen I. 4. 232), er eigenaar van. De naam Koninck David is niet lang in wezen gebleven [1]). Als Jacob Velthuysen, bevelhebber van de West-Indische Compagnie, het huis 19 Januari 1630 koopt, wordt het nog als zoodanig genoemd, doch in de volgende gift 18 Mei 1656 komt de naam niet meer voor. Waarschijnlijk heeft Velthuysen, die ook de beide belendende perceelen bezat, Koninck David met het oostelijke huis tot één pand gemaakt (nos. 77 en 75): daar de verkoopsom in de gift van 18 Mei 1656 de som van 8500 bedraagt, d.w.z. 5075 gulden meer dan in de gift van 1630.
De ster in het medaillon boven de onderpui van no. 73 wijst er op dat dit huis vroeger De Ster (met of zonder adjectief) geheeten moet hebben, ofschoon deze naam daar niet aan te toonen is.
1 November 1913 brandden de perceelen 75 en 77 geheel uit. De gevels bleven echter nog behouden, doch in Februari 1914, nadat gebleken was, dat èn de slechte toestand èn de lage ligging van de gevels zelf èn de bestemming van het nieuw te bouwen perceel het behoud onmogelijk maakten, werden ook deze naar beneden gehaald. De fraaie muurankers en de gebeeldhouwde draagsteenen, in den vorm van meerminnen, werden overgebracht naar het Museum van Oudheden. Zie Nieuwe Rotterdamsche Courant 7 Nov. 1913 en Bulletin Oudheidkundige Bond, IIe Serie VII, blz. 23."

Hoogstraat 89, 99. „Dit poortje gaf toegang tot het Oude Vrouwenhuis, dat sinds 1622 hier gevestigd was. Hoe de oude gevel er uitgezien heeft, is niet bekend; de thans bestaande dateert van 1783. Het beeld boven de poort is het bij iedereen bekende Kaatje; het werd in 1832 vermoedelijk naar het oude model vernieuwd. In Mei 1901 werd het nogmaals vervangen, nu door een beeldje van den beeldhouwer S. Miedema, dat, bij de afbraak in 1914, met de poort naar het Museum van Oudheden verhuisde. Het oude zeer pittoreske huisje ten westen van de poort vormde met zijne kleine ruitjes en met zijn in Rotterdam vrijwel eenige boven- en onderdeur het schilderachtigste plekje van de geheele Hoogstraat. Voor eenige jaren werd de voormalige buitenplaats Vredehof aan den Oudedijk als Oude Vrouwenhuis ingericht."

Het slot van het werk vormt een beschouwing over: „Oude en nieuwe bouwkunst" door Jac. van Gils.

Door plaatsgebrek moeten wij deze beschouwing laten rusten.
Ook een paar ingezonden stukken enz. ondergaan dit lot.

1) Register „Quade Clap" 24 April 1763 en Decreetboek 11 Maart 1752. Protocolnummer 682.
2) In dat jaar woont er een fruitverkooper in. In de volkstelling van 1849 evenwel werd het bewoond door den in 1843 hier gekomen tapper Abraham van der Hoek, met zijn vrouw en twee dienstboden en vierentwintig ongehuwde vrouwelijke inwoonenden zonder beroep.
3) Te Middelburg bestond reeds in 1487 een herberg Het Paard in de Wieg. (Nr Navorscher 1878, blz. 590).

1) Het is verwarrend, dat dit huis in het Doopregister der Weeskamer 14—21 April 1602 De Coening David *op de Nieuwehaven* wordt genoemd.

VAN ALLERLEI AARD.

RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM.

De hoogleeraar-directeur der Rijksacademie van Beeldende Kunsten brengt ter algemeene kennis, dat in het gebouw der academie, Stadhouderskade 86 te Amsterdam, van Zondag 9 tot Zondag 16 Januari 1916, op werkdagen van des voormiddags 9 tot des namiddags 4 uur en op Zondag van des namiddags 1 tot 4 uur, kosteloos ter bezichtiging worden gesteld de werken, vervaardigd door den heer Th. van Reyn, op zijne studiereizen in zijn laatste stipendium-jaar, benevens eenige kunstwerken van Pieter Aertsen, wiens bezitnis door Van Reyn in den gevel van het Gemeentelijk Museum geplaatst is. (Sct.)

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 3. ZATERDAG 15 JANUARI 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, B. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Als Gewone Leden van het Genootschap zijn aangenomen de heeren: H. G. VAN EIJDEN, Architect te Bussum; H. J. WOLTER, Kunstschilder te Amsterdam; H. KROP, Beeldhouwer te Sloten; TJ. TJEERDE, Dec. teekenaar, Leeraar M. O. te Amsterdam; N. P. DE KOO, Interieur-Architect, te Rotterdam.

b. Als Buitenleden zijn door het Bestuur aangenomen de Heeren: F. P. BILSEN, Architect B. N. A. te Breda; J. D. TER BORG, Bouwkundige te 's-Gravenhage; G. VOS, Inspecteur v. h. Bouw- en Woningtoezicht te Alkmaar; A. BUNCK, Bouwkundige te 's-Gravenhage; TH. J. TIMMER, Bouwkundige te 's-Gravenhage en R. SCHÜNGEL, B. I., Inspecteur van de Volksgezondheid te 's-Hertogenbosch.

c. Tot vertegenwoordigers van het Genootschap in het Algemeen Bestuur der nieuwe Vereeniging van Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht zijn benoemd de heeren W. A. E. van der Pluym en A. Moen.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

VERSLAG DER 1370STE LEDENVERGADERING

GEHOUDEN OP WOENSDAG 12 JANUARI IN DE VERGADERZAAL VAN HET GENOOTSCHAP.

De Voorzitter, de heer de Jongh, opent de vergadering met een Nieuwjaarsgelukwensch aan de leden.
Ingekomen is een schrijven van den Bond van Ned. Architecten a. v.

Aan het Bestuur van het Gen. „A. et A."

Nu de feestelijke viering van het 60-jarig bestaan van Uw Genootschap weer achter ons ligt, is het het Bestuur van den Bond van Ned. Arch. de meest aangename plicht U namens den Bond hartelijk geluk te wenschen met, en dank te zeggen voor de belangrijke bouwkunstige daden — tentoonstelling en voordrachten — die zoozeer zullen bijdragen tot het weder doen innemen door de Bouwkunst van de haar toekomende plaats in de samenleving.

Hoogachtend,
Namens het Bestuur v. d. B. N. A.
JAN DE MEIJER, *Secretaris.*

Besloten wordt dit zeer gewaardeerd schrijven met eene dankbetuiging van het Genootschap te beantwoorden.
Volgt de ballotage van vijf nieuwe leden (zie onder de mededeelingen), waarna het woord verleend wordt aan den heer A. W. Weissman tot het houden van zijn voordracht, getiteld: „De architect als teekenaar". Aangezien deze voordracht in haar geheel binnenkort in „Architectura" zal worden opgenomen, kan het geven van een overzicht hier achterwege blijven.
Nadat de Voorzitter de heer Weissman heeft dank gezegd voor zijne, uit historisch oogpunt vooral, belangrijke voordracht, volgt een korte gedachtenwisseling tusschen den spreker en de heeren Visser, de Groot en de Jongh, waarna de vergadering na gebruikelijke rondvraag, wordt gesloten.

* *

VERSLAG IN VERSLAGENHEID, EN MET NATUURGETROUWE GAPINGEN, DOOR EEN DER DAARMEDE BELASTE FUNCTIONARISSEN.

. . . . . En toen ving de heer A. W. Weissman zijn lezing over „den architect als teekenaar" aan, verliet het spreekgestoelte om tot de allervroegste tijden terug te keeren, waar teekenaars, teekens nóch narigheden waren, waar de architecten, gekleed in leeuwenhuid en gewapend met een knods ter jacht op werk gingen, terwijl heden ten dage een olifantshuid en een trompet vereischt is, vertelde voorts, dat architecten nooit geteekend hebben en 't vermoedelijk nooit zullen doen, berichtte vele wetenswaardigheden van zijn amice Jacob van Campen, die aan Alexander den Grooten een model van een nieuwe onderpui onder den berg Sinaï en een perspectief der rioleeringen van het Stadhuis op den Dam vertoonde, van z'n verdere vriendenschaar, de H.H. Pieter Post, Bilhamer, de Key e. a., en eindigde bij

den tijd waar Rijnja het lichtdrukken uitvond, daarmede het teekenen volgens spreker geheel overbodig makende. Voor den toekomst zullen architecten zich gaarne verbinden nooit teekenaars te worden, mits teekenaars hunnerzijds beloven nooit als architecten op te treden. De heer Visser opende het debat met zijn smart te betuigen over de afwezigheid van systemen in de lezing, ZEd. had in het afgeloopen jaar zóó pijnlijk de afwezigheid van systeem gemist, in de Genootschapsbibliotheek, in het werk der Verificatiecommissie en in het affiche van Lion Cachet, dat hij vuriglijk had gehoopt ten minste in de voordracht van den heer Weissman een beschouwing, al ware 't slechts een historische, over systemen te krijgen. De heer Weissman beloofde nog een paar archieven te zullen doorsnuffelen (het archief van het Genootschap, dat eenigszins in wanorde is geraakt zij zijn goeden zorgen aanbevolen) en in een reeks volgende lezingen den heer Visser volkomen te zullen bevredigen, waarnaar met belangstelling wordt uitgezien. De heer de Jongh, die Viollet le Duc tot eere-voorzitter der Permanente Prijsvraagcommissie had willen maken, was zeer bedroefd dat de heer Weissman z'n ruiten had ingegooid, door aan te toonen dat het verhaal in de „Histoire d'une cathédrale" over de prijsvraag uit Viollet-le-Duc's grooten teen is gezogen.
De heer de Groot gaf als z'n overtuiging te kennen dat Viollet-le-Duc z'n wijsheid uit het boek „De driehoek in het ornament" heeft gehaald, waaraan alle verwarring is toe te schrijven, ook die in het hoofd van den verslaggever van deze lezing. Toen sloot de voorzitter de vergadering maar en zegde den spreker hartelijk dank voor z'n overvloed van welgemikte jaartallen. S.

OUDE HUIZEN VAN ROTTERDAM.

Vervolg van blz. 16.

Het slot van het werk „Oude huizen van Rotterdam", vormt een beschouwing over: „Oude en nieuwe bouwkunst" door Jac. van Gils, waarin wordt gewezen — voor de zooveelste maal — „op de noodzakelijkheid van eenzelfde groot streven, van eenzelfde steunkracht, van eenzelfden ethischen ondergrond om in een tijdperk tot een opbloei in dienst te geraken."
Hij moet in beginsel erkennen, dat „het nuttig en wenschelijk is", (voor onzen tijd) „eenvoudig van voren af aan te beginnen, alle overtolligheid te vermijden, zakelijke ambachtelijke kunst slechts te geven. Maar dat men daarbij al het voorafgegane moet ter zijde stellen, dat het uit den booze is, als een werk aan traditie en vroegere vormen herinnert", wil er bij hem niet in. Hij laat er op volgen: „Zoolang geen vaste stijlvorm bestaat, late men aan den kunstenaar over, kunstwerken te scheppen, zooals hij het gevoelt" en dan volgt er een beschouwing over het noodige om bij de groote voorouders te rade te gaan". Daarbij wordt terecht gewezen op „Dr. Cuyper, wiens werk geïnspireerd is op de Gothiek".
Volkomen te aanvaarden: zich inspireeren op!
Doch dit is geheel iets anders dan aan het elkaar rijgen van oude vormen, zooals wij dit heden ten dage zien doen, en waarbij dan de leus: „voortzetten van de traditie" dienst moet doen om de geestelijke armoede te bedekken. Een hedendaagsch bouwkunstenaar verwerkt zijn opgave — die toch zoo geheel anders is als de vroegere — geheel in den geest van die opgave. En als hij werkelijk kunstenaar is, zal een geestelijke visie daaraan voorafgaan. En in die geestelijke visie benadert hij de oervorm van de nieuwe stijl. De visie poogt hij te verstoffelijken. Uit die pogingen groeit de nieuwe stijl. Doch indien de kunstenaar zegt: er bestaat nog geen vaste stijlvorm, ik zal nog maar aanknoopen aan vroegere vormen", verraadt hij niet de ware kunstenaar te zijn, die geestelijk sterk genoeg is nieuwe banen te volgen, want dit gaat gepaard met het brengen van offers.
Hoe goed ook wellicht bedoeld, toch is de geest van het betoog des heeren van Gils verderfelijk door slapheid.

Wat eigenlijk de hoofdzaak van het boek uitmaakt zijn de vele penteekeningen, die zich zoo goed bij de tekst aansluiten. Daar waar verschillende op één blad bij elkaar zijn gezet, is dit niet altijd het geval. In het algemeen zien de teekeningen er gezellig en sappig uit. Vooral is dit het geval met figurale teekeningen (gevelsteenen, beelden, snijwerken, smeedwerken enz.) Vele afbeeldingen van de zuiver bouwkunstige onderwerpen missen dit gezellige. Onwillekeurig denkt men dan aan de uitstekende teekeningen van Wenckebach op dit gebied.
't Heele boek maakt een kloeke indruk. Het is een waardige verschijning onder de Hollandsche uitgaven.

J. de M.

DE ARCHITECT ALS TUSSCHENPERSOON.

Onder dezen titel schrijft „De Aannemer het volgende:

„In het „Weekblad van het Recht van 17 November j.l., vonden wij een Arrest van den Hoogen Raad, 't welk ons aanleiding geeft tot het maken van een enkele opmerking over de positie, welke de architect inneemt tusschen aanbesteder en aannemer.
Dat wij hiermede niets nieuws naar voren brengen, want dat die positie des architects reeds tallooze malen het onderwerp vormde van breede verhandelingen en scherpzinnige betoogen met woord en pen, en dat onze rechtsgeleerden reeds dikwerf voor rechtbank en hof al hun juridisch materiaal mobiliseerden om te pogen de juiste plaats van den architect in ons aanbestedingssysteem te construeeren, dat alles ook is ons bekend, doch op dat terrein begeven we ons thans niet, dat netelig vraagstuk laten we rusten.
We spraken van een enkele opmerking, waartoe genoemd arrest ons aanleiding geeft en daarbij willen we ons alleen houden aan de feiten, aan de klare, nuchtere feiten, zooals die zich telkens weer voordoen in het aannemersbedrijf.
Wanneer een of andere kwestie over aanneming van werk aanleiding geeft tot een rechtzaak, dan ziet men daarin als partijen optreden de aanbesteder en de aannemer en komt het voor, dat een architect in de procedure betrokken wordt, dan vervult deze daarin slechts een ondergeschikte rol en dat is natuurlijk, want beide eerstgenoemden zijn de contracteerende partijen.
Zij hebben dan ook bij het sluiten der overeenkomst zorg te dragen, dat beider rechten en plichten zoo duidelijk mogelijk zijn omschreven.
Tusschen aanbesteder en aannemer bestaat derhalve een rechtsverhouding krachtens een gesloten contract, voor welks richtige nakoming tal van bepalingen in het Burgerlijk Wetboek zijn neergelegd. Waar echter die bepalingen op vele punten onvolledig, onbillijk en verouderd bevonden zijn, hebben we in den loop der jaren verkregen de bekende Algemeene Voorwaarden mede als vrucht der actie van aannemerszijde ter bescherming van de belangen van hem, die een werk uitvoert.
De actie, dat optreden van den aannemer geschiedde, en geschiedt nog, indien noodig, feitelijk tegen de bevoorrechte positie van den aanbesteder. Wel stond daar altijd als intermédiair tusschen de man, die als ontwerper en leider van het werk een belangrijke rol vervulde, uit oorzake van de eigenaardige omstandigheid, dat de aanbesteder eerst naar voren treedt, zoodra hij een werk wenscht te doen uitvoeren, maar overigens de groote onbekende is in het geding, doch dat neemt niet weg, dat alle streven gericht was op het verkrijgen van betere voorwaarden, waaronder de *aanbesteder* eventueel zijn werk zou opdragen.
En wat is nu het zonderlinge in deze sociale actie? Dit: dat de tusschenpersonen daarbij vaak een zeer belemmerenden invloed uitoefenden en dat ook thans — want we willen ons tot het heden bepalen — nu in zoo breeden kring de billijkheid van de wenschen der aannemers inzake besteksbepalingen wordt erkend en onderschreven, nog telkens weer architecten gevonden worden, die op averechtsche wijze interveniëeren.
't Is met recht een zonderling verschijnsel op dit terrein van ons maatschappelijk leven, dat, waar twee partijen met allen ernst trachten zulke maatregelen te treffen, dat een tusschen haar gesloten overeenkomst geen aanleiding tot conflicten zal geven, een tusschenpersoon telkens tracht een spaak in het wiel te steken, terwijl — en hier lette men nu eens terdege op — ons hoogste rechtscollege dezen tusschenpersoon, indien een conflict ontstaat, waarover de rechter te beslissen heeft, eenvoudig uitschakelt en hem alle zeggenschap ontneemt.
We maken deze opmerking volstrekt niet met een minder aangename bedoeling, doch wijzen alleen op de eigenaardige verhoudingen, welke er bestaan en waarmede een aannemer rekening heeft te houden.
Als het er op aankomt, dan heeft de aannemer om nu eens eene gemeenzame uitdrukking te bezigen — aan dien tusschenpersoon, den architect, geen houvast: door den aanbesteder, zijn principaal, verloochend, waar een beroep op zijn verantwoordelijkheid wordt gedaan, door den rechter gepasseerd, waar zijn getuigenis wordt ingeroepen, ontgaat hem alle invloed op de uitlegging van het tusschen aanbesteder en aannemer gesloten contract van aanneming.

Tot deze opmerkingen moesten we komen na kennisneming van bovenbedoeld arrest, waarvan wij den inhoud thans willen meedeelen.

Bij den bouw van een villa was den aannemer verschillende opdrachten verstrekt door de met de directie belaste architecten, welke opdrachten als meerder werk moesten beschouwd worden, aangezien ze niet in het bestek werden vermeld.
Dit extra werk beliep een totaal bedrag van *f* 1349.—, waarvan de aannemer na afloop van het werk betaling vroeg.
De aanbesteder weigerde betaling, vermits geen schriftelijke opdracht door *hem* daartoe was verstrekt.
De aannemer beriep zich op de architecten, die voor hun principaal erkenden bedoelde opdracht gegeven te hebben, doch deze desavoueerde de door hem aangestelde directie en de zaak ging naar den rechter. De Rechtbank erkende de billijkheid van den gestelden eisch, doch het Gerechtshof achtte hem niet vatbaar voor inwilliging, totdat ten slotte de Hooge Raad arrest gaf en wel in overeenstemming met het vonnis van het Hof. Vermelden we nog, dat de aanbesteder voor het Hof de architecten in vrijwaring had opgeroepen, dan zijn de volgende overwegingen van het arrest alleszins verstaanbaar:
dat de (aannemer), evenals de opgeroepenen in vrijwaringen, zijn gekomen in hooger beroep en de eerste tegen dit vonnis verschillende grieven heeft aangevoerd, welke, voor zoover betreft de gebondenheid van den appellant (aanbesteder) tegenover den aannemer aan de niet ontkende opdracht van de architecten, gegrond zijn bevonden, omdat de schriftelijke bewilliging, zooals deze in het bestek is geregeld, niet wordt gevraagd voor het bewijs, dat de architecten opdracht hebben verleend, maar voor het bewijs, dat de aanbesteder is gebonden door de opdracht van de architecten, hetgeen de appellant (aanbesteder) niet heeft erkend, maar juist betwist;
dat het Hof vervolgens de vraag heeft beantwoord of (de aanbesteder) zelf aan den aannemer opdracht heeft gegeven, waarvan de mogelijkheid niet door het bestek wordt uitgesloten, welke opdracht echter door dezen is ontkend, terwijl hiertegenover de tegenwoordige eischer (aannemer) heeft aangeboden door getuigen te bewijzen, dat de (aanbesteder) aan de architecten heeft opgedragen, ter uitvoering door hem, eischer, de posten door den verweerder ontkend; welk aanbod door hem in hooger beroep niet is herhaald, maar waaromtrent het Hof ambtshalve heeft overwogen, dat het bewijs niet door getuigen mag worden geleverd, als zijnde uitgesloten door art. 1646 B.W., weshalve het Hof, nu in het contract van aanbesteding en aanneming daarvan niet is afgeweken, met vernietiging van het vonnis der Rechtbank, de vordering van den aannemer heeft ontzegd en dientengevolge de eisch in vrijwaring vervallen verklaard;
dat tegen de beslissing in de hoofdzaak het middel zich richt doch ten rechte;
toch dat art. 1646 B.W. zeer algemeen luidt, dat de aannemer geen vermeerdering van den prijs, bij het bestek vastgesteld zal kunnen vorderen, noch onder voorwendsel van vermeerdering van arbeidsloonen of bouwstoffen, noch onder dat van gemaakte veranderingen of bijvoegselen, die niet in het bestek begrepen zijn — waarvan in deze de rede is — indien die vermeerderingen of vergrootingen niet schriftelijk zijn ingewilligd, en over derzelver prijs met een eigenaar geen overeenkomst is getroffen;
dat deze wetsbepaling dus voor meer werk eischt de schriftelijke toestemming van den aanbesteder — welke bedoeling blijkt uit den aanvang van het artikel, waar sprake is van een bestek tusschen den aannemer van een gebouw en den eigenaar van den grond „beraamd" — en zonder diens schriftelijk bewilliging diens aansprakelijkheid uitsluit, zonder eenige beperking;
dat daarin geen verandering komt, zoo de toestemming des aanbestedérs niet onmiddellijk aan den aannemer wordt kenbaar gemaakt, maar deze door middel van een tusschenpersoon, in het onderhavige geval den architect, te zijner kennis wordt gebracht;
Verwerpt het beroep in cassatie en veroordeelt den eischer in de kosten van het beroep (welke voor Rechtbank en Hof reeds *f* 439.05 bedroegen).
Verder commetaar achten we hier onnoodig.
De door ons gecursiveerde overweging van den Hoogen Raad zegt genoeg."

„De Bouwwereld" (No. 51, 1915) teekent hierbij aan:

„In „De Aannemer" van 14 December treft ons het navolgende artikel, waarin gehandeld wordt de plaats die de architekt volgens eene uitspraak van den Hoogen Raad inneemt tusschen aanbesteder en aannemer. Het komt ons — met gepaste bescheidenheid gezegd — voor, dat de opvatting van den Hoogen Raad volkomen juist

is. De architekt is in beginsel een tusschenpersoon en raadgever van zijn lastgever. Hij heeft geen recht om op eigen gezag beslissingen te nemen die vallen buiten het terrein zijner technische aansprakelijkheid, of om bestellingen te doen. Daartoe heeft hij, 'tzij eene algemeene, 'tzij voor elk bijzonder geval een afzonderlijke machtiging noodig.
In den regel nu wordt het formeel niet zoo nauw genomen met de afbakeningen zijner positie tegenover zijn lastgever. Regelingen worden niet getroffen en alles geschiedt in wederzijdsch goed vertrouwen. Uitgewerkte contrakten ontbreken en wij vreezen, dat de meeste architekten slechts onvoldoende op de hoogte zullen zijn van de juridische opvattingen en uitspraken omtrent hunne bevoegdheden. En toch blijft die kennis onontbeerlijk om moeilijkheden te voorkomen.
Wanneer door een samenloop van ongelukkige omstandigheden een botsing van belangen ontstaat tusschen een der drie paarsgewijs verbonden partijen — aanbesteder, architekt en aannemer — kan nu blijken, dat de architekt volkomen te goeder trouw en rekenend op een soort van gewoonterecht, zijne bevoegdheid overschreidt. Het is dan zeker niet uitgesloten, dat hij bij slot van rekening de lijdende partij wordt. Wij vestigen dan ook ten zeerste de aandacht op het bovenstaande artikel.
Het spreekt van zelf, dat wij niet alle commentaren onderschrijven die „De Aannemer" maakt. Er blijkt echter uit – 'tgeen ook steeds onsstandpunt was — dat „De Aannemer" zich er wel van bewust is dat zijne actie betreffende de besteksbepalingen zich keert niet tegen de architekten, maar tegen de aanbesteders. Dit nu wordt in praktijk wel eens over het hoofd gezien. Dan worden de fiolen van den toorn uitgestort over den architekt. Er moet worden toegegeven, dat deze zulks gedeeltelijk aan zichzelf te wijten heeft, doordien hij zich niet op het standpunt plaatst, dat de beslissingen over niet-technische besteksbepalingen — zooals bijv. de force-majeure-clausule — uitsluitend moeten worden genomen door den lastgever, dat hij welbeschouwd zelfs het recht mist op dit punt namens dezen verbintenissen aan te gaan.
Natuurlijk rust op hem wèl de plicht den lastgever volgens zijne overtuiging te wijzen op de gevolgen van zoodanige beslissingen, welke deze laatste, als leek, mogelijk niet aanstonds doorziet. Het is niet de taak van een architekt om eenvoudig de wenschen van den Ned. Aann. Bond ter onderteekening aan zijn lastgever over te brengen. Hij mag het daarmede ook oneens zijn. Als „De Aannemer" nu den architekt, die aan deze verplichting voldoet, beticht „op averrechtsche wijze (te) interveniëeren" en „een belemmerenden invloed" uit te oefenen, een „spaak in het wiel te steken", dan zijn dit groote, van aanmatiging getuigende woorden, waardoor de architekten zich niet van de wijs zullen laten brengen.
Reeds wezen de „Bond van Ned. Arch." zoowel als de „Mij. tot Bev. der Bouwk." de force-majeure-clausule" van den Aannemers Bond af en wij voorzien dat ook de „Vereeniging van Delftsche Ingenieurs" die bepaling niet zal aanbevelen. De „Ned. Aann. Bond" staat dus van de vier vereenigingen die de nieuwe A.V. voorbereidden, ten slotte alleen in hare opvattingen over deze clausule. Dat zegt genoeg.
Hoofdzaak van het artikel is echter, dat de uitspraak van den Hoogen Raad den architekten aanwijst op welk standpunt zij zich moeten stellen, zoowel tegenover den aanbesteder als tegenover den aannemer. Wanneer zij zich die uitspraak ter harte nemen kan dat in de toekomst naar alle zijden moeilijkheden voorkomen."

Wij zijn het daarmede geheel eens, doch willen er met nadruk de aandacht op vestigen van hoe 'n overgroot belang het voor den architect is, zijn plaats en houding ten opzichte van den opdrachtgever zoowel als van den aannemer *in het bestek* goed te regelen. Dit is niet alleen zijn eigenbelang, doch is zijn *plicht tegenover het vak*, want niet de aannemer, noch de aanbesteder, doch de architect regelt de rechten en plichten van beiden. 't Wordt dan ook hoog tijd voor de architecten de handen ineen te slaan om meer tot een eenstemmige opvatting omtrent de bestekken te geraken.
In dezen tijd van scherp en juist afbakenen van den weg, dien wij hebben te volgen, is een redelijke eensluidendheid in de administratieve regeling, een uniformeering der vakgewoonten een onafwendbare eisch.
Zoolang het in-zich-verderfelijke-systeem van aannemen nog bestaat, moet de architect, als onpartijdig handhaver van de goede vakgewoonten zorgen, dat niet de aannemer kans krijgt den architect uit te schakelen, en ook, dat aan den anderen kant, de opdrachtgever niet kan handelen zooals in het onderhavigen geval.

JAN DE MEIJER, B. N. A.

SYNTHESE.

Plato, Phidias, Iktinos
En Apelles, alle vier
In één grootsch genie vereenigd
Brengt de toekomst — op 't papier.

CANDIDUS.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie.

Het anonym stukje in het vorig nummer van „Architectura", kennelijk *bedoeld* als hatelijkheid aan mijn adres, brengt mij tot de volgende vraag:
Is het juist gehandeld, wanneer Uw collega den rug leent aan een lid, 't welk niet voldoende karakter bezit om zulks openlijk te doen, gelegenheid te geven om van achter deze veilige barrière met steenen naar een medelid te gooien?
4 Dec. '15.

C. VISSER.

In geenen deele. Doch.... de Redactie denkt er niet aan, dienst te doen als beschuttingsmuur, en heeft dit ook nooit gedaan.
De Redactie heeft in het ingezonden stukje van X. X. niets gevonden, wat aanstoot kan geven, daarbij niet gedacht aan den heer Visser, doch terecht schik gehad in de geestige karakteriseering van de methode van den heer Bremmer.
Als zoodanig is het opgenomen.
Van de vormelijke kant bekeken, moeten wij eraan herinneren — 't is niet om ons er achter te verschuilen — dat „ingezonden stukken" buiten verantwoordelijkheid van de Redactie zijn, en aangenomen moeten worden onder pseudo, mits aan de Redactie bekend worde gemaakt wie de eigenlijke schrijver is. Dit is hier gedaan.

RED.

* * *

X. X. zond ook nog het navolgend antwoord op den vraag van den heer Visser:

Geachte Redactie.

In mijn stukje noemde ik den naam van den heer Visser. *Zijn* vraag-stukje was de aanleiding tot mijn schrijven, inderdaad; maar: „bedoeld als hatelijkheid aan Z.Ed.'s adres" was het allerminst.

Het bewijs daarvoor zal wel verkregen worden, door goed en vooral *onbevangen* lezen van wat ik schreef. Maar U, M. d. R., wil ik ook deze verklaring eenigzins aannemelijk maken: 1° door te zeggen: dat de heer V., mij persoonlijk, evenals zijn werken en streven, volkomen onbekend is; een hatelijkheid aan zijn adres dus . . . . ? 2° door mede te deelen: dat mijn indruk van zijn stukje was; dat hier een ernstige, wellicht knappe, maar niet *voornamelijk* aesthetisch begaafde geest, tracht te *begrijpen* de intentie der kunstuiting; en door *toelichting*, dus analiceerend het kunstwerk, tracht te komen tot inzicht en genieting daarvan.
En in dit verband meende ik allen, die in dergelijke conditie zijn, een m. i. doeltreffende en werkelijk gemeende goeden raad te mogen geven; want ik heb den indruk, dat de leermethode van Bremmer daartoe werkelijk van bijzonder nut is.
Vervolgens merk ik nog op, dat het m. i. voor eenige zaak geen waarde heeft, of een meening al dan niet anoniem is gesteld; integendeel biedt ze aldus minder kans om door nevenoverwegingen vertroebelt te worden; want het gaat toch alleen om wat er werkelijk staat en niet, om wat er achter kan worden gefantaseerd.
Mocht mijn hierboven gestelde interpretatie van des heeren V.'s houding en bedoeling, niet juist zijn; en achter zijn bescheiden vraag een reeds gevestigde meening schuilgaan, dan staat de zaak met hem anders — maar dan is ook tegelijk zijn geraaktheid verklaard.
Ik zou tevens bijna de conclusie durven trekken, dat omgekeerd de geraaktheid, aanwezigheid van vooropgezette meening en vooringenomen houding in 't algemeen aantoont — en dan geldt: wie de schoen past, etc.; maar dan toch alleen ten opzichte der meeningen en niet van den persoon.

X. X.

* * *

NOG EENS: HET BILJET VOOR DE TENTOONSTELLING VAN „A. ET A."

Naar aanleiding van het tamelijk scherpe antwoord van X. X., voorkomend in No. 1 van dit weekblad en gericht aan den Heer C. Visser, van wiens hand in No. 51, jaargang 1915, een verzoek om toelichting werd afgedrukt, moet mij 't volgende van 't hart.
X. X. zegt niets ter verdediging van de redelijkheid, noch van de schoonheid van de bewuste plaat.
't Geheele antwoord is slechts een niet zeer beleefde verwijzing naar een specialiteit, waarom niet gevraagd werd. Zulks is niet gewettigd door eventueel verschil in aanleg van de beide inzenders en vooral niet ridderlijk daar X. X. zijn naam verzwijgt.
Daar de Redactie blijkens het onderschrift geen uitlegging kan geven, daar dit niet op haren weg ligt, zal de heer Lion Cachet wellicht zelf zoo goed willen zijn. In tegenstelling met decoratief werk van den heer L. C., 't welk onlangs in 't Suassomuseum werd tentoongesteld, en dat van groote bekwaamheid getuigt, maakte het biljet op mij en vele anderen, men vergeve mij het woord, een harlekijnachtigen indruk.
De heer v. Heukelom spreekt zeer waardeerend over het biljet en zegt dat het duidelijk laat lezen, wat bekend moet zijn.
Deze duidelijkheid laat veel te wenschen over.
Bovenaan leest men: Lustrum, dan volgt een plaatsing van letters, die m. i. op geen enkele wijze te verdedigen is.
Op de derde regel is door 't gehuppel der letters ontstaan op eene rechte lijn: TAETANG. De S staat op den kop. Onderaan is een herhaling van 't gehuppel der letters.
Terecht werd ook gewezen op 't gemis aan verband tusschen biljet en *architectuur*.
Waarin de schoonheid van de uitvoering schuilt, ik ben niet bij machte dit te begrijpen; wellicht doordat ik geen lithograaf ben, misschien ook alleen doordat de plaat zoo'n viezen en beregenden indruk geeft.
Om van vormen en de groepeering dier vormen niets naders meer te zeggen.

Bussum, 3 Januari 1916.

A. C. A. ROTGANS.

NIEUWE BOEKWERKEN.

Bij de firma Martinus Nijhoff is de 1ste aflevering verschenen van het plaatwerk: „Het Moderne Landhuis". Met de samenstelling en tekst hebben zich belast de Heeren J. H. W. Leliman en K. Sluyterman.
Over den inhoud behoeven wij niets mede te deelen. Het bevat de afbeeldingen met plattegronden van vele bekende, en vele minder bekende groote en kleine landhuizen. Een bepaalde keus schijnt er niet gedaan, al zijn er natuurlijk alleen die in opgenomen, welke door architecten zijn gebouwd, en gelukkig wordt dit aantal steeds grooter en grooter. De architectuur is rijzende! Meer en meer gaat zij de haar toekomende plaats in de samenleving weer innemen.
De uitgave is verzorgd. Jammer zijn de teekeningen van de plattegronden, die door één teekenaar voor dit werk schijnen te zijn overgeteekend, te zakelijk nuchter, al doet de eenheid in teekenwijze rustig aan.
Er zullen nog 5 afleveringen verschijnen, elk van 48 blz. met ongeveer 90 afbeeldingen; in het geheel dus 450 afb. De prijs per afl. is *f* 2.25. Het geheel gebonden in linnen band *f* 12.50.
't Is goed, dat er een Hollandsche uitgave op dit gebied is, al kan ik nog steeds niet de opzet, (tegenover de architecten) waarover ik destijds schreef, prijzen.
Het boek doorkijkende viel mij iets op. Namelijk, dat het landhuis zich in vele gevallen nog zoo weinig aansluit aan de omringende natuur.
Zoovele architecten begrijpen zoo weinig van de stemming van de *Hollandsche* natuur. Hoe breed, hoe geestelijk, hoe ver buiten de enge grenzen van zijn vaderland ook het denken van den kunstenaar moet zijn — wereldling is hij in de eerste plaats —, zijn scheppingen, en vooral de bouwkunstige moeten zich aansluiten aan de Natuur, waarin zij staan. De Duitsche en Oostenrijksche bevliegingen, gevoed door een Duitsche tijdschriftenoverweldiging, moge een dam worden gezet!
Doordring u van de fijne stemming van het Hollandsche landschap, van haar teedere kleurenharmonie!

JAN DE MEIJER.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Juryrapport over de prijsvragen uitgeschreven in 1915.

Aan het Bestuur der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

WelEd. Geb. Heeren,

De ondergeteekenden door U benoemd tot leden der jury voor de prijsvragen in 1915 door Uwe Vereeniging uitgeschreven, hebben de eer U het navolgende als resultaat van hun onderzoek van de ingekomen ontwerpen aan te bieden.
De algemeene indruk die de ingekomen ontwerpen zoowel wat kwantiteit als kwaliteit aangaat, maken, wettigen de uitspraak, dat de prijsvragen in allen deele als geslaagd beschouwd mogen worden. In 't bizonder geldt dit van de hoofdprijsvraag: het *ontwerp van een Badhotel*.

De omvangrijke arbeid, die voor eene behoorlijke uitwerking van het niet gemakkelijke onderwerp van de mededingers blijkt te zijn gevorderd is door de meeste inzenders op buitengewoon lofwaardige wijze, en met groote liefde en toewijding volbracht. Dit uit zich niet alleen in de gedetailleerde studie die van het onderwerp werd gemaakt, doch ook in de zorgvuldige wijze waarop de teekeningen als zoodanig zijn uitgevoerd, en door velen, door opretten op carton tot aantrekkelijk expositie materiaal zijn verwerkt.

De zeer verschillende wijze waarop het onderwerp kon worden aangevat, als gevolg van de vrije ligging van het terrein, en van de verscheidenheid van elementen, die in de hôtelafdeeling een meer intiem, doch in de concert- en andere zalen een meer openbaar karakter hebben, blijkt uit de groote verscheidenheid der oplossingen en maakte den ontwerpers het kiezen van een standpunt ten dezen opzichte niet gemakkelijk. De noodzakelijkheid om voor de bezoekers der concertzalen eene doelmatige controle te hebben zonder daardoor de eenheid van deze zalen eenerzijds en het hôtel en de voor het publiek zonder controle toegankelijke terrassen en zalen anderzijds verbroken of te zeer belemmerd werd, was mede een vraagstuk dat door zijn overheerschenden invloed op de algemeene planverdeeling belangrijke moeilijkheden voor de ontwerpers medebracht. Desgelijks leverde het onvermijdelijke projecteeren van de kleine hôtelvertrekken boven de groote zalen der benedenverdieping moeilijkheden zoowel uit het oogpunt van constructie als van verlichting op. Verder maakte het verschil in hoogte ligging van het terrein aan de land- en de zeezijde, het vraagstuk van eene goede dagverlichting der sousterrainvertrekken aan de zeezijde niet gemakkelijk, en ten slotte was de eisch, dat in de logeerkamers geen overlast mocht ondervonden worden, door de uitvoeringen in de concertzalen, een factor, die bij de distributie van het plan van groot gewicht was te achten.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat alle plannen hoe verdienstelijk het werk in 't algemeen ook zij, in de oplossing van een uf meer der genoemde vraagstukken te kort schieten, en dat eene bevredigende oplossing van het eene vraagstuk bijna onvermijdelijk ten koste van een of meer der andere kon verkregen worden.

Het zal geen betoog behoeven dat, bij de onmogelijkheid om bij de onderlinge vergelijking der plannen, met mathematische juistheid hun waarde ten aanzien der genoemde vraagstukken te bepalen, in verband met de uiteenloopende wijze, waarop de oplossingen ervan werden verkregen, de keuze der beste niet gemakkelijk was en een herhaald wikken en wegen vorderde.

Een ander punt, dat de vergelijking der plannen bemoeilijkte, was de architectonische vormgeving in verband met het karakter van het gebouw. Het ligt voor de hand, dat, waar de inzichten der toonaangevers in deze, in vele opzichten onderling afwijkend zijn, zich dit in het werk van hen die zich, door hun medewerking aan deze studieprijsvraag blijkbaar meer tot de volgelingen rekenen, zou afspiegelen.

Even onderscheiden als de platte gronden zijn opgelost, is dan ook de architectonische vormgeving der ontwerpen, en het is niet te ontkennen dat, naast het vele goede, en zelfs zeer goede, dat in verschillende richtingen de ontwerpen te zien geven, toch ook veel wordt aangetroffen, dat als niet logisch uit den platten grond voortgekomen, of door aard en bestemming van het betreffende onderdeel van den bouw verantwoord, als louter architectonische fantasie en overbodigheid moet worden gekwalificeerd. Dit, gevoegd bij het feit dat een uitgesproken karakter van gebouwen als het onderhavige, zooder daarbij als maatstaf te nemen wat op dit gebied ontstond, in de achter ons liggende periode van bouwkunstig verval en stijlimitatie, voorloopig nog niet is vastgelegd, werkte uit den aard der zaak zeer verschillende opvattingen bij de ontwerpers, te dezen aanzien in de hand en maakte ook de beoordeeling in hoeverre zij erin geslaagd zijn eene juiste karakteruitdrukking te benaderen, zeer moeielijk.

Na de voorloopige besichtiging der plannen, waarbij de jury tot bovenstaande algemeene beschouwingen kwam, maakte zij eene schifting der ontwerpen, waarbij ter zijde werden gelegd, de bij iedere prijsvraag in kleiner of grooter aantal voorkomende ontwerpen, welker auteurs, ondanks hun ijver en goeden wil er niet in geslaagd waren te bewijzen dat zij de opgaat, ook zelfs maar in algemeene strekking hadden begrepen en in staat waren haar op te lossen.

Dit waren de ontwerpen met de motto's Steenbeer, de Zee I, Anet, en H. v. H. (in vierkant).

Bij eene tweede schifting werden terzijde gelegd de ontwerpen, welker auteurs wel meerder begrip bleken te bezitten omtrent aard en strekking van het op te lossen probleem, doch waarbij de talenten om dit op zoodanige wijze te doen, dat zij voor eene bekroning in aanmerking konden komen toch, niet aanwezig bleken te zijn.

Dit waren de ontwerpen met de motto's Marco, B. en V., Azc ick kan, Studie, en Ridder te paard (getekend).

Alle overige ontwerpen bezaten in meerdere of mindere mate, kwaliteiten, die een meer grondig onderzoek en meer gedetailleerde vergelijking noodig maakten om tot eene derde schifting te komen, waarbij de minder geslaagde konden worden afgezonderd. Hierbij vielen uit de ontwerpen onder de motto's: Evenwicht, Branding, Door eenvoud succes, Harmonie, Quand même, Ho-ho-ho, In zee, Cancer, Egel, Mare nostrum, en Ensian.

Zoodat ten slotte als beste ontwerpen overbleven, waaruit de te bekronen ontwerpen zouden te kiezen zijn, die met de motto's A., Horizon, H. v. H., Langs Zee, Rotterdam aan Zee, de Zee II en Hollands kust. Van deze ontwerpen vielen ten slotte af de 3 laatsten terwijl de overblijvende werden gerangschikt.

No. 1 motto A.
No. 2 motto Horizon
No. 3 motto H. v. H.
No. 3a motto Langs Zee.

Waar aan de ontwerpen 1 en 2 beide zekere storende onvolkomenheden kleefden en bovendien hun verschil in kwaliteit niet van dien aard was, dat door volle bekroning respectievelijk met eersten en tweeden prijs aan dat verschil de juiste uitdrukking zou worden gegeven, en de kwaliteiten van No. 3—3a vrijwel, tegen elkander blicken op te wegen, meende de jury den eersten prijs te moeten verdeelen tusschen No. 1 en No. 2 in verhouding van f 250.— en f 150.— en de tweede en derde prijs te zamen te moeten voegen ter gelijkelijke verdeeling tusschen No. 3 en 3a, onder vermelding dat bij No. 3 in 't bizonder de waarde der platte gronden en bij No. 3a die der architectuur, de keuze der jury bepaald heeft.

Omtrent de verschillende ontwerpen merkt de jury nader het volgende op:

Motto *A*. Dit ontwerp, dat bij den eersten oogopslag een ietwat vroomelen indruk maakt, blijkt bij aandachtiger beschouwing groote kwaliteiten te bezitten. De plattegrond is van een oorspronkelijke compositie en is logisch in elkander gezet: Door de beide, onderling een haakschen hoek makende, vleugels wordt een goed ingesloten en ruim terras aan de zeezijde verkregen, en eene afscheiding tusschen concertzaal en hotelafdeeling tot stand gebracht, die de samenhang tusschen beide evenwel niet verbreekt, en het den hôtelgasten gemakkelijk maakt deze zalen te bereiken.

De bureaux bij den hôtelingang in het sousterrain liggen echter minder goed, de dienstvertrekken liggen goed al zijn niet alle van de juiste afmetingen, de toegangen met garderobe van het personeel zijn zeer goed gelegen. De winkels zijn niet gevraagd en niet in den gevel aangegeven. Ook ciders in de gevels zijn enkele omissien.

De verschillende zalen op de parterre zijn goed gelegen, doch een controle bij den ingang der concertzaal is niet aangegeven.

Het onderling verband der zalen op de verdieping laat te wenschen over, de verlichting der hôtelgangen kon beter zijn.

De architectuur is aantrekkelijk en beschaafd; de gevels maken een monumentalen indruk, de koepelhouw boven de groote concertzaal is echter wel wat grootsch en hoewel het mogelijk zal zijn de zware steunheeren op den dubbelen ringmuur der concertzaal te doen dragen, zou het noodig zijn den koepel 22½ graad te draaien met het oog op de onderbreking van de ringmuren voor de tooneelopening.

De traptorentjes bij de paviljoens gaan niet hoog genoeg op om daarmede de 2e verdieping te kunnen bereiken.

De binnenarchitectuur heeft dezelfde kwaliteiten als die van buiten, doch kon door de details beter toegelicht zijn.

Het teekenwerk, hoewel wat slordig hier en daar, verraadt een geoefende hand.

Is het plan dus niet vrij van gebreken, de goede en voorname kwaliteiten overheerschen in zoodanige mate, en de oorspronkelijkheid van den opzet is van zoodanige waarde, dat het onder de ingezonden plannen de eerste plaats verdient in te nemen.

Motto: *Horizon*. In tegenstelling met het vorige plan is dit ontwerp meer conventioneel in zijn lijnen, maar in deze richting van een groote duidelijkheid, en logisch ingezet, en bij zijne bekoopheid toch voldoende open om bijna overal in het gebouw, waar dit gevorderd wordt, eene behoorlijke verlichting en luchtverversching te waarborgen. De binnenplaatsen, afschoon in een gebouw van den onderwerpelijken aard te vermijden, doen als verlichting van accessoirsgangen enz. uitnemende diensten, en de dienstafdeeling, die in vele ontwerpen minder gelukkig is geregeld, is in dit gebouw goed ontworpen en met een juist inzicht in de eischen der bediening op de verschillende verdiepingen van een aantal goed gelegen trappen voorzien.

De entrée voor het hôtel aan de landzijde is goed gelegen en is in juiste verbinding met de hoofdvestibule op de parterre. De groote zaal op de parterre ligt echter niet geïsoleerd genoeg om geen hinder in eenige der logeerkamers te geven en doet op zichzelf meer aan een groote eetzaal dan aan een concertzaal denken. De ligging der garderobe en het bereiken daarvan en van de kleine muziekzaal en van de zaalgarderen is niet fraai opgelost. Het overbouwen der tooneelruimte met kamers is af te keuren.

De overige zalen zijn echter zeer goed gelegen en onderling verbonden, de glasdichte veranda's langs de speelzalen zijn echter niet juist in den gevel uitgedrukt, en misschien zelfs niet aanbevelenswaardig.

De logeerkamers met salons en badkamers op de 1e verdieping zijn zeer goed geprojecteerd, en de daarlangs loopende gangen goed verlicht en geventileerd. Het verschuiven van de dienststrappen en toiletten in de zijvleugels was met noodig en zou op de teekeningen anders moeten zijn voorgesteld om uitvoerbaar te zijn.

De tweede verdieping met de hooge kap daarboven heeft nog al wat verloren ruimte.

De architectuur is serieus en beschaafd doch niet van sekere conventionaliteit vrij te spreken; zij herinnert wat veel aan paleis- of academiebouw. De detailteekening geeft wel goede motieven te zien, doch het bovengedeelte geeft niet wat de gevelteekeningen en met name de aantrekkelijke perspectief doen verwachten. De binnenarchitectuur en vooral de versieringen zijn van minder kwaliteit dan die van buiten. Het teekenwerk is correct en zeer verzorgd. Vertoont dus ook dit ontwerp sommige gebreken, dan kan echter ook hiervan gezegd worden, dat deze ruimschoots worden opgewogen door de goede eigenschappen ervan, en dat de oplossing van de opgaaf in de door den ontwerper gekozen richting van beknoptheid en compacten bouw en eenheid van plan en uiterlijke verschijning, het tot een der beste van de ingezonden ontwerpen stempelen.

Motto: *H. v. H.* Het plan in 't algemeen is wel goed van opvatting, de uitgebouwde groote concertzaal is juist gedacht en de ligging van de entree aan den doorrit onder die zaal is goed. De garderobes op de parterre liggen echter minder goed, onmiddellijk bij de trappen, en hadden beter in het sousterrain-gedeelte bij den ingang kunnen worden ondergebracht. De bestemming en het gebruik van de koffiekamer en voorzaadruimte zijn niet duidelijk.

De hotelentree is goed gelegen, op de parterre is wat te veel ruimte voor wandelhallen bestemd ten koste en in verhouding tot de oppervlakte van de groote en kleine eetzaal. De glasdichte wandelhallen sluiten het terras goed in, de scheidingen en zitjes in die hallen zijn echter wel wat massief uitgevallen. De entresol-indeeling is minder geslaagd. De wandelhallen met koepel, die eene goede distributie van de hotelvertrekken op de 1e verdieping in den weg staat, had gemist kunnen worden. De kamers op de 1e verdieping zijn goed, doch de gangen zullen niet overmatig verlicht zijn.

De architectuur doet aan betonbouw denken, doch blijkt volgens de detailteekening als baksteen bedoeld te zijn, zij is echter aantrekkelijk en bevat verschillende zeer goede elementen, doch daarnevens andere van bedenkelijke kwaliteit als b.v. de raamtraceeringen. Het meer massieve van de architectuur is niet in overeenstemming met het opene en luchtige van den plattegrond. Ook de inwendige versiering, hoewel goede elementen bevattende, mist eenheid in karakter, het teekenwerk is door vaardige handen gedaan en de perspectief, op schilderachtige wijze met een strandtafereel verlucht, geeft van die vaardigheid een krachtig getuigenis.

Motto: *Langs Zee*. Het plan is wat wijdloopig van opzet, bevat te veel wandelgangen en dergelijken. De afgescheiden ligging van de concertzaal is goed. De hotelentree luncheroom en café in het sousterrain zijn eveneens goed gelegen.

De dubbele entree met tusschengelegen kleine eetzaal is geen gelukkige greep en niet bevorderlijk aan een gemakkelijk verkeer. De eigenaardige vorm en ligging van de kleine concertzaal is eveneens aan bedenking onderhevig. Leeszaal en schrijfzaal, die als onderdeelen van het hotel zijn te beschouwen, zijn te ver daarvan verwijderd. De entree tot de groote concertzaal aan de landzijde is goed, doch de garderobes zijn wat klein.

De ontbijtzaal op de eerste verdieping ligt goed, de kamers zijn goed gelegen, en de gangen langs de binnenplaats zijn goed verlicht, doch de badkamers zijn in dit opzicht minder goed bedeeld.

De circulatie in de gangen wordt aan een der hoekpunten op vreemde wijze onderbroken door den torenbouw.

De architectuur is zeer verdienstelijk, doch de wijdloopigheid van het plan doet haar schade en verstoort de eenheid in de compositie.

De binnenarchitectuur is zeer beschaafd, doch de organisatie is niet overal geslaagd.

Ook van dit ontwerp is het teekenwerk aantrekkelijk en verzorgd.

Motto: *de Zee II*. Dit plan is niet af, de algemeene opzet, zooals die uit de half voltooide potloodteekeningen is op te maken heeft echter wel goede kwaliteiten. De afgescheiden ligging van de concertzaal met den doorrit daaronder langs de entrée is goed. De vestibule met garderobes zal echter donker zijn. De hotelentree onder het trapbordes is te bekrompen. De hoofdkeuken zal matig verlicht zijn. De ligging van de verschillende zalen met den verbindingsgang daarlangs is wel goed gedacht.

De vestibule op de parterre zal geen overvloed van licht hebben, twee hoofdvestibules voor het hotel is te veel en zal lastig in het gebruik zijn. De diensttrappen zijn juist aangebracht.

De logeerkamers op de 1e verdieping zijn goed gelegen en verlicht, doch de gangen daarlangs zullen duister zijn, behalve die in den dwarsgevel die koplicht heeft.

De architectuur heeft wel verdienste; de verschillende onderdeelen van den bouw zijn goed naar buiten gebracht, de binnenarchitectuur is echter zwak in de details. De onafgewerkte staat der teekeningen laat echter geen juist oordeel over een en ander toe.

Motto: *Hollands Kust*. De uitgebouwde ligging van de groote zaal met den doorrit daaronder langs de hotel entree is principieel goed, doch het projecteeren der portiersloge aan de overzijde dier entree is verkeerd. Luncheroom en café hebben een gebrekkige verbinding met de daarbij behoorende terrassen. De hoofdkeuken is slecht verlicht. De ligging van groote en kleine concertzaal met den toegang vanaf het terras en de controle daarop is goed, de hoofdvestibule met trappenaanleg en de ligging van eet en cafézalen zijn goed, doch de leeszaal is wat ver van de hôtelafdeeling verwijderd.

De hoofdingang langs de logeerkamers op de verdieping is donker.

De architectuur heeft wel verdienste doch doet niet onmiddellijk aan baksteenbouw denken zooals de detailteekening te aanschouwen geeft. In den zijgevel is weinig verband tusschen de verschillende deelen gelegd en de achtergevel zal door het gemis van aanbouw met den zaalbouw een vreemden indruk maken. De binnenarchitectuur heeft goede eigenschappen. Het teekenwerk is serieus en met een vaardige hand gedaan.

Motto: *Rotterdam aan zee*. Dit is een regelmatig plan, doch de ligging van de groote concertzaal midden in het plan is met het oog op den hinder, die daarvan in de logeerkamers zal worden ondervonden principieel verkeerd. De entree van het hôtel in het sousterrain is goed, doch de trappen liggen aan beide zijden van de vestibule wat weggeschoven. Café en luncheroom zijn goed gelegen. De verbinding van de keuken met de eetzalen op de parterre laat te wenschen over, de verlichting der keukens is goed, de bijvertrekken aan den kant van het terras aan de zeezijde liggen in het duister. De vestibule op de parterre is te groot, de controle op de bezoekers vanaf het terras en de daaraan liggende zalen is in het plan niet aangegeven en zal in ieder geval moeielijk zijn. De overige zalen zijn goed gelegen behalve de biljartzaal, die te ver van de cafézaal verwijderd is.

De logeerkamers op de verdieping rondom de groote concertzaal gelegen zijn onbruikbaar, de gangen, behalve voorzoover zij langs de binnenplaats liggen, zijn donker.

De architectuur, op het eerste gericht wel aantrekkelijk, heeft een landelijk en vriendelijk karakter nader sprekende uit de perspectief teekening. Zij herinnert echter wel wat aan tentoonstellings architectuur. De toren is als uitzichttoren wel verantwoord. Vreemd doet, het niet overeenstemmen van de assenverdeeling van parterre met die der bovenverdiepingen. De binnenarchitectuur is zwak, wat vooral uitkomt in de details.

(Wordt vervolgd).

MOTIE SALARISVERHOOGING.

De afdeelingen Amsterdam van den „Bond van Technici" en den „Algemeenen Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond" hebben in hun openbare vergadering, gehouden den 21sten December l.l., de navolgende motie met algemeene stemmen aangenomen:

„De openbare vergadering van de afdeelingen Amsterdam van den Bond van Technici en den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, gehouden op 21 December 1915 in het American-Hôtel te Amsterdam;

gehoord de besprekingen over de tegenwoordige bezoldiging der opzichters en teekenaars en daarmede gelijk te stellen technici en over de sterke stijging van de prijzen van alle levensmiddelen;

is van oordeel, dat een belangrijke salarisverhooging voor genoemde technici noodzakelijk moet worden geacht, zoowel in het belang van de technici zelf als van den door hen te leveren arbeid."

De afdeelingsbesturen van bovengenoemde bonden.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1916 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den **13den Maart 1916** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1916 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den **10en April 1916** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1916 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen **vóór 20 Januari 1916** aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook *vóór dien datum* moeten inzenden:

1°. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;

2°. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, *geen afschriften*, zie art. *15* en *18*, of *14* van de respectieve programma's. Teekeningen, werkstukken of diploma's Amhachtsscholen worden niet verlangd;

3°. het verschuldigde bedrag van *f* 15.— voor één, of *f* 30.— voor beide examens. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.

4°. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenhmen, moet hij daarvan mededeeling doen *met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad.*

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o. a. de data waarop, en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1916 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie, verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1916 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden, en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.

De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1916 wel plaats hebben.

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffend examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld (5) heeft behaald.**

De overgangsbepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1916, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1916 gedurende minstens één jaar opzicht heeft gehouden", **vervalt,** aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze overgangsbepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1916 luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest."**

Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Progiamma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."**

Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan **drie keer aan hetzelfde Examen** mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."

In 1916 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Betreffende **Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten** (art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter wordt er aan herinnerd, dat voor het examen af te nemen in 1916 is van kracht de bepaling: **Uitsluitend bekwaamheid in het timmerwerk wordt vereischt,** waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht:

De **Programma's van Eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij Marnixstraat 402, Amsterdam.

Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de volgende **Examenvragen:**

Bouwkundig Opzichter 1913, 1914 à f 0.55; 1913 à f 1.—; 1912 à f 0.85.

Bouwkundig Teekenaar 1915, 1914, 1911, 1910 f 0.55;

Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912, 1911 à f 0.85.

Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. WESSELIUS.

VAN ALLERLEI AARD.

BEBOUWING VIJZELSTRAAT.

A.s. Woensdagavond te 8½ uur zal de heer C. Visser voor de Vereeniging „De Vijzelstraat" in de groote vergaderzaal van het gebouw Heerengracht 545—549 een lezing houden over de bebouwing van de Vijzelstraat.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Tentoonstelling Huib Luns.

In de Rotonde van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem is thans de tentoonstelling Huib Luns geopend. Zij bevat een groot aantal houtsneden en verschillende studiën, terwijl men zich overigens door eene verzameling figuurstudiën, omtrent het talent van den in Rotterdam werkzaam zijnde kunstenaar eenig denkbeeld kan vormen. De heer Huib Luns zal den 18den Januari in de Rotonde een voordracht houden over de geschiedenis en de ontwikkeling der houtsneden en deze voordracht met praktische wenken en het maken van afdrukken toelichten. Belangstellenden kunnen deze voordracht kosteloos bijwonen. Toegangsbewijzen kunnen worden aangevraagd bij den Directeur van genoemd Museum.

BEWAARD.

Een van de weinig overgebleven burchten in 't Noorden van ons land is voor den ondergang bewaard, doordat de gemeente Zuidlaren voor ƒ 80,000 de Havezathe „Laarwoud", alsdaar, van jhr. mr. L. A. S. J. de Milly van Hesden Reinestein heeft aangekocht.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia":

a. Een scholenpark bij een groote gemeente.

b. Een transformatorenhuisje.

Programma's komen voor in No. 43. Tijd van inlevering 1 Maart 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de „Tegelfabriek Schiedam". Ontwerp titelblad voor de aandeelen der Vennootschap.

Programma komt voor in No. 47 van „Architectura". Tijd van inlevering 1 Februari 1916.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent.

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstbeoefende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 4. ZATERDAG 22 JANUARI 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Tot gewone Leden worden voorgesteld de heeren: J. D. POSTHA, Architect, te Amsterdam en A. KRANTZ, Architect, te Amsterdam, door de heeren Corns. Visser en Jan de Meijer.

b. De 137ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 26 Januari,** des avonds te 8½ **uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap.

Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Installatie van de heeren H. G. VAN EYDEN, Architect te Bussum, H. J. WOLTER, Kunstschilder te Amsterdam, H. KROP, Beeldhouwer te Amsterdam, TJ. TJEERDE, Dec. Teekenaar Leeraar M. O., en N. P. DE KOO, Interieur-Architect te Rotterdam.
4. Voorziening in de aanvulling van vertegenwoordigers in de Alg. Vergadering van het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen.
5. Verkiezing van 2 plaatsvervangende Leden in het Alg. Bestuur van het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen.
6. Lezing van den heer J. H. DE GROOT te Amsterdam over: „Gebogen lijnen in de Architectuur." Introductie is toegestaan.
7. Rondvraag en Sluiting.

Na afloop **Huishoudelijke Vergadering** alléén voor stemhebbende Leden.

Voorstel tot benoeming van een Eere-voorzitter van het Genootschap.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

HET MEUBEL IN VERBAND MET DE BOUWKUNST. VOORDRACHT GEHOUDEN DOOR DR. JAN KALF.

(Achtste en laatste avond van de voordrachtenreeks in de Kamer van Koophandel te Amsterdam).

De spreker van dezen avond meende in een korte rede voldoende het verband tusschen bouwkunst en het meubel te kunnen verklaren en trachtte, juist door het volgen van de grooten lijn, dat steeds, van innig samengaan tot totale vervreemding, wisselende verband dezer beide kunsten, naar voren te brengen.

Het was de spreker van *dezen* avond, die het waagde den geweldigen Chineesche muurvan „het moderne" te beklimmen en over zijn tinnen een blik dorst te werpen in het nieuwe landschap daarachter. . . . Een verslag is niet de plaats waar men beoordeelen kan, in hoeverre de heer Kalf er in slaagde de toehoorders, inplaats van den eeuwigen nevel . . . . een helder, zonnig landschap te toonen.

Spreker vangt aan met te zeggen dat de geïnspireerde schrijver van het boek Genesis heeft geschreven van de voltooiing van het scheppingswerk door den opperbouwmeester van het Heelal: „En God zag alle dingen, welke hij gewrocht had, en zag dat het zeer goed was". Wanneer de schrijver van het boek Genesis niet „geïnspireerd" was geweest, zou het wel noodig geweest zijn vele architecten naast zich te hebben, om zóó het wezen van de architectuur uit te drukken, met de woorden: „En hij zag, dat het zeer goed was." Want zooals de Godheid haar werk volmaakt ziet, zoo moet ook de architect zijn bouwwerk volmaakt zien, alléén om het wezen der bouwkunst, dat de volmaaktheid in zich draagt . . . . niet uit ijdelheid. Als echter de volmaaktheid in het bouwwerk is bereikt, dan komen de verschillende practische eischen, waaraan het moet voldoen. In de eerste plaats door het verband van het meubel met dat bouwwerk.

Wanneer wij nagaan welke relatie er tusschen de bouwkunst en het meubel bestaat, dan bemerken wij al spoedig, dat het meubel de schakel is om de architectuur haar practische bestemming te geven . . . De conflicten zijn echter niet te ontkomen, want wij willen iets toevoegen aan datgene, wat op zichzelf reeds volmaakt is. . . .

Wat zal er gebeuren wanneer het meubel geplaatst wordt in een bouwwerk?

Is een meubel geplaatst in een longitudinaalbouw dan zal het allicht in de richting van den bouw verwarring brengen; daarentegen in een centraalbouw, de richtingloosheid van den bouw al spoedig schenden.

Door aan deze conflicten te ontkomen, hebben de bouwmeesters steeds getracht een samengroeiing tot stand te brengen van de meubelen met de architectuur. De eenmaal bestaande altaren en doopvonten in kerken, werden later zelfs in het plan opgenomen.
Er is steeds een neiging in de architectuur om het meubel óf geheel in zich op te nemen, óf geheel te verwijderen.
Het conflict is daarmede echter niet opgelost. Aan de eene zijde de architectuur, die streeft naar ruimtevorming . . . strenge ruimte-vorming. . het meubel aan de andere zijde, dat deze ruimte wil wegnemen, dat verandering in den vorm wil brengen.
Iedere kunst is een schoone deeling en deze wordt het hoogste bereikt in de architectuur. Het meubel doet een nieuwe deeling ontstaan, welke de schoonheid breekt. Spreker geeft hierbij enkele voorbeelden van de indeeling eener wand met meubels. Een lage wand, waarbij de meubelen voor een groot deel de horizontale lijn bevestigen, vraagt naar een krachtige verticale opheffing. Iedere wand heeft haar eischen. Dezelfde wand zal hooger schijnen, wanneer daartegen een langwerpige spiegel is opgehangen, lager, wanneer er een lange canapé is tegen geplaatst. De ziel van het bouwwerk is steeds in gevaar verstoord te worden door het meubel, dat noch vorm, noch maat in stand laat.
De conflicten ontstaan tot in het oneindige. Het bouwwerk tracht steeds te zijn eene uiting van kracht en duurzaamheid, het meubel is in de eerste plaats licht gebouwd. Het bouwwerk is grootendeels van steen, het meubel meestal van hout. In de architectuur een samengaan van voortdurende kracht en last, bij het meubel alleen de mogelijkheid van last, niet de noodzakelijkheid. En toch zijn de architectuur en het meubel op elkaar aangewezen. In een vergelijking, zegt spreker, dat het met deze beide is, zooals met den man en de vrouw, niettegenstaande zij zóó geheél verschillend in wezen zijn, toch tot elkaar worden aangetrokken. . . en toch. . . hoe zeldzaam is een waarachtig gelukkig huwelijk!!
Reeds heeft Dr. Berlage in zijn voordracht den invloed uiteengezet van de architectuur op het meubel. Spreker zal trachten te verklaren de verhouding van het meubel tot de architectuur. Een goed voorbeeld noemt spr. het amphitheater, dat niets anders is dan een oneindige bank. Ook in het ornament van het gebouw werkt het meubel in. Zoo is op het monument van Lysicrates de drievoet als ornament gebruikt; vlaggenstokken, oorspronkelijk alleen gebruikt bij feestelijke gelegenheden, worden nu op het Zeemanshuis als vaste ornamenten aangebracht. Schilden, guirlanden, tapijten en weefsels, al deze worden in het architectonische ornament teruggevonden. Deze ornamentatie werkt terug op de constructie der dingen. In de Japansche musea vinden wij kalabassen in riet gevlochten om breken te voorkomen. Later werden flesschen op dezelfde wijze, alleen als ornament, met riet omvlochten, ofwel er werden figuren in den vorm van vlechtwerk op aangebracht, evenals in het Hollandsche aardewerk.
De architectuur tracht het meubel te verwijderen, of in zich op te nemen; het meubel echter tracht zich los te maken en alleen te staan. . . . maar, ten slotte moeten zij elkaar toch bijstaan en aanvullen.
Maar hoe verkrijgen wij de harmonie?
Het verschil in grondstof kan voor een goed gedeelte worden opgeheven, door de binnenwanden van de ruimte, waarin de meubelen worden geplaatst, te voorzien van houten lambrizeering, waartegen men de meubels plaatst.

Een fraaie harmonie zien wij in den Louis XV tijd. Zoowel de architectuur als het meubel naderden in dien tijd tot plastiek en in dien plastischen vorm ontmoetten zij elkaar.
Om tot harmonie te komen, trachten sommige architecten de meubelen zóó te plaatsen, dat zij, in het bouwwerk, te zamen een ornament vormen. Inderdaad kan men zoo een schoon geheel krijgen, waaraan echter de fout kleeft, dat de schoonheid wordt verbroken, zoodra het meubel wordt verplaatst en daar juist het mobile voor een meubel noodzakelijk is, om aan zijn bestemming te voldoen, is deze wijze om tot harmonie te geraken, verkeerd. Het is onjuist om de groote tegenstelling tusschen het bouwwerk, dat vast is, en het meubel, dat bewegelijk is, te willen doen verdwijnen. Juist deze tegenstelling brengt ze te zamen en daarin ziet spreker ook het middel om het conflict op den duur op te heffen.
Spreker ving nu aan met het vertoonen van een reeks lichtbeelden. Eerst kregen wij een restauratiewagen van een spoorweg te zien. Dit was het beeld van een wonderlijk conflict, de meubels onbewegelijk vastgemaakt aan het bouwwerk, het bouwwerk zelf zeer mobiel. Op het doek verscheen het primitieve hutje met het zadeldak, ons reeds door Van der Pek vertoond op den eersten voordrachtavond. Dit hutje is nog niet als een vast bouwwerk te beschouwen, het is verplaatsbaar en wij kregen het te zien, door een aantal ossen voortgetrokken Het hutje is dus mobiel, is een meubel. In dit hutje zien wij de latere tenten en als jongsten vorm, de parapluie.
Het volgende plaatje gaf een stulpje te zien van iets jeugdiger leeftijd met daarbij den plattegrond en eenige doorsneden. Het bleek, dat in dit stulpje tegen de muren een tweetal banken waren aangebracht. In deze banken nu, die in den grond waren uitgegraven, zag spreker het oermeubel. In een verdere periode van ontwikkeling toch, werd de bank vervangen door een kist, welke tegelijk voor zitplaats en voor berging moest dienst doen.
Aan de kist worden leuningen gebracht en zoo ontstaat de z.g. zitkist en de leunbank. De kist wordt aan haar oorspronkelijk bestemming van zitplaats onttrokken en krijgt pooten; men heeft een kast. Twee kisten op elkaar geeft ook een kast. De kist wordt kleiner gemaakt en men komt tot het bijouterie-kistje en eindelijk tot het damestaschje. Door de zitkist aan haar bestemming als bergplaats te onttrekken, waardoor het onderste gedeelte kan worden opengewerkt, komt men tot de stoel en tot de tafel.
Zoo is dus het meubel uit de oerbank geworden. Wij hebben nu hierboven gezien, dat het meubel in theorie de architectuur schade moet doen, daar het zoowel vorm als maat vertoont. Is dit nu ook in de praktijk waar? Twee lichtbeelden, beide voorstellende het interieur van een gothische kerk, het eerste gemeubileerd met banken en kansel, het tweede zonder deze meubelen, kwamen de vraag bevestigend beantwoorden. Eenige interieurs van Berlage en De Bazel, deden zien, dat ook daar het meubel storend werkt.
Dr. Kalf liet vervolgens verschillende lichtbeelden zien, om duidelijk te maken den invloed van de architectuur op het meubel; als meest teekenend voorbeeld een relieken kastje, dat geheel den vorm van een gebouw had, het omgekeerde dus van het raadhuis te Leuven. Ook zagen wij een bisschopsstaf, waarin de kerktoren was gedemonstreerd Omgekeerd oefent het meubel invloed uit op de architectuur; in steenen zuilen, waarin het lenige hout of zelfs het koord is voorondersteld, in de gebeeldhouwde draperieën en lambriquins van den renaissancetijd.
De verwarring, waarvan boven reeds is gesproken, komt bij dezen invloed van het meubel op de bouwkunst sterk uit in de opengewerkte torens, zooals enkele kerken bezitten. Een toren moet dienen als dakbedekking en de opengewerkte torens voldoen derhalve niet aan hun bestemming. De invloed van houtsnijwerk is hier duidelijk merkbaar.
Wij kregen vervolgens eenige platen te zien, om te demonstreeren, hoe de architectuur zich afkeerig vertoont van het meubel. Een slaapkamer uit de harem van een Babylonischen koning, welke geheel leeg was — het bed was in de architectuur opgenomen —, een middeleeuwsche eetkamer en een hall uit een villa van Berlage, beide ook zonder meubelen, verschenen achtereenvolgens op het witte doek.
Hoe gestreefd wordt om eenheid te verkrijgen door eenstemmigheid van het materiaal, liet Dr. Kalf zien met een interieur van Berlage, waarin de baksteenen muur aan de onderzijde met hout was betimmerd, aan een Noorsch vrouwenvertrek, aan het inwendige van een Benedictijner abdij, waarin een baksteenen lessenaar is aangebracht, aan een modern café.
Een interieur van De Bazel tracht het conflict op te lossen, door harmonie te bereiken in de schikking der meubelen. Inderdaad is hier een heel schoon geheel bereikt, maar het bezwaar blijft, dat bij verplaatsing der meubelen, waaraan toch nooit valt te ontkomen, de schoonheid wordt verbroken. Tijdens Lodewijk XV is inderdaad een groote harmonie bereikt. De architectuur en het meubel streven beide naar een soepelheid van lijnen, welke in het interieur samenvloeien. Ook van deze interieurs verschenen lichtbeelden.
Het menschenbeeld, zoo zeide spreker verder, past altijd in de architectuur, in tegenstelling met het meubel. Dit komt omdat de mensch het leven is, terwijl het meubel slechts een schijn is van leven; de mensch is de bewegelijkheid zelve, het meubel de potentie der bewegelijkheid. Ook de ronde vormen van den mensch sluiten zich beter aan bij de architectuur, dan de dikwijls scherphoekige meubelen. Van daar dat de gebogen meubelen uit de Louis XV-tijd zoo tot de architectuur naderden, daar zij iets van de menschelijke ronding in zich hebben. En ook de ronde vaas past zich op deze gronden zoo goed bij de bouwkunst aan.
Het streven blijkt dus de menschelijke vormen in het meubel te demonstreeren, de mensch is de schakel tusschen meubel en architectuur. Spreker vertoonde een interieur van den architect Kramer, waarin de meubelen zijn gemaakt tot gedeelten van de ruimte. In dit interieur heeft de bouwmeester iets van het bloedwarme leven willen nederleggen.
In alle dingen is de verandering voorondersteld, zoo besloot spreker zijn voordracht, en door in elken vorm een voorafgaande te begrijpen, kunnen wij vrede vinden in de verschillende vormen. Laat ons trachten vrij de kunstwerken op ons te laten inwerken, om zoo te naderen tot Nietzsche's aesthetischen toeschouwer.

Na het applaus van deze voordracht verscheen onze voorzitter, de heer Paul de Jongh, op het verhoogd gedeelte van de zaal en sprak een woord van dank tot allen, die medegewerkt hebben aan het welslagen van deze reeks voordrachten.
Alvorens de toehoorders dit gebouw verlaten, zeide de heer de Jongh, wenschte hij een woord van dank te richten tot alle sprekers, in het bijzonder echter tot den heer Roland Holst, aan wiens initiatief en krachtdadigen steun deze voordrachten zijn te danken, tot de toehoorders voor hun trouw bezoek en aandachtig luisteren en tot de pers voor de doorwerkte verslagen, die de voordrachten ook in wijderen kring zouden bekend maken.
Ten slotte zegt de heer de Jongh, dat hij hoopt dat het Genootschap „Architectura et Amicitia" zich steeds mag verheugen in een blijvende belangstelling bij de aanwezigen.
Hiermede eindigde dan de acht voordrachten ter gelegenheid van ons 12de lustrum.
Ik meen dit verslag te moeten sluiten. . . . met de opmerking. . . . al mogen velen een goeden steun geweest zijn, en tot het welslagen van dit lustrum-feest bijgedragen hebben. . . . zonder de krachtige hulp, de uitnemende leiding van den heer Paul de Jongh. . . . waren noch de tentoonstelling, noch de voordrachtavonden geslaagd. De vereeniging is dan ook gaarne en *in de eerste plaats* dank verschuldigd aan onzen voorzitter.

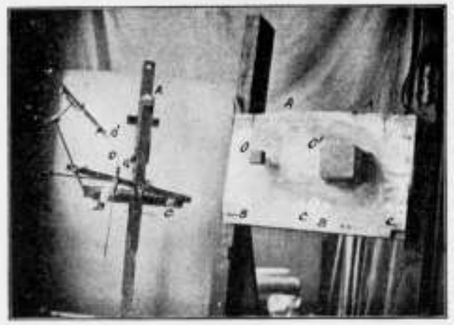
WIJDEVELD.

PUNKTEER-METHODE TER VERGROOTING NAAR EEN KLEINER MODEL, door Dr. P. L. Helwig (Amsterdam).

Het was op een morgen dat een beeldhouwer *) mij uitnoodigde op zijn werkplaats te komen, waar hij bezig was naar een model van een vogel in eikenhout te beeldhouwen. Ik had hem vroeger eens gezegd, dat ik niet begreep, hoe de beeldhouwer de punten bepaalde in het ruwe hout, waaruit het beeld moest te voorschijn gebeiteld worden.
Met genoegen aanvaardde ik zijn aanbod en zag een gipsmodel van een vogel naast een blok hout, waarin reeds in groote lijnen de vogel, die gebeeldhouwd moest worden, was te herkennen. Het ging aldus:
Een houten statief van eenvoudige samenstelling werd aan drie tevoren vastgestelde punten A, B en C over het gipsmodel opgehangen. Daarna werd een pointeernaald (dit is een verschuifbare pen, waaraan door metalen staafjes, in kogelscharnieren passend, alle mogelijke standen kunnen gegéven worden), die vastzit aan het statief, op een bepaald punt van het model ingesteld en vastgezet. Laten wij denken dat de naald op het oog van den vogel is ingesteld, dan hebben wij dus in ons statief de plaats van dat oog ten aanzien der drie punten gefixeerd. Nu werd het statief met naald over het hout, waaruit gebeeldhouwd wordt aan drie geheel met de vorige bij het model overeenkomstige punten A, B en C opgehangen, zoodat nu de spits van de pointeernaald de plaats van het toekomstige oog aanwijst in het te maken vogelbeeld.
Het is duidelijk dat men zoo een model *in ware grootte* kan beeldhouwen, afgezien van de technische vaardigheid en artistieke uitvoering, die het talent van den beeldhouwer uitmaken.
Er over sprekende kwamen wij tot de vraag of het niet

*) Hij verzocht mij zijn naam niet te noemen.

mogelijk zou zijn naar een model *vergroot* of *verkleind* volgens opgegeven schaal te pointeeren. Ik beloofde hem toen mijne krachten daarop eens te beproeven, dan zouden wij tezamen zien hoe de zaak in de praktijk uit te voeren was.
Het gelukte mij de volgende theoretische oplossing te vinden.
Als A, B en C de drie vaste punten zijn, dan zal een daarmede verbonden vast punt G als gelijkvormigheidspunt, het uitgangspunt zijn om allerlei punten bijv. O, die vast met △ A B C verbonden zijn, op hun juiste plaats bijv. O' ten aanzien van een beeld van dubbele grootte te krijgen, als namelijk G O = O O'. Immers de figuur, die men O laat beschrijven, wordt in dubbele grootte door O' beschreven. Wij stellen dus een gelijkvormigheidspunt G eens en voorgoed in het model vast. Noemen wij alle lijnen G A, G B, G C enz. die uit G uitstralen, de gelijkvormigheidstralen, dan pointeeren wij eerst met een pointeernaald het punt O, (Op de plaat een hoekpunt van den kleinsten kubus) om dit punt vast te houden. Nu bevestigen wij aan ons statief een tweede pointeernaald en stellen deze zoo dat zij gericht wordt langs den gelijkvormigheidstraal G O. Wij moeten daartoe langs deze naald viseeren tot zij in de richting G O staat. Dit is mogelijk omdat zoowel G als O zichtbare punten zijn. Is deze naald in lengterichting volgens G O gericht, dan moet vervolgens haar spits, als wij *tweemaal* willen vergrooten, zoover achteruit worden geschoven dat de spits in O' komt, zoodanig dat O O' = G O. Dit kan met een passer worden afgepast. Is de spits van deze pointeernaald eens in O', dan hebben wij ons doel bereikt: O' is ten aanzien van ons statief gefixeerd, dit raamwerk met O' eraan vast, wordt over het hout, waaruit gebeeldhouwd moet worden, gehangen aan de correspondeerende ophangpunten A B en C en de beeldhouwer weet nu waar het hoekpunt O' van den tweemaal vergrootten kubus moet komen in zijn hout.
Het princiep is dus: kies bij het model een vast gelijkvormigheidspunt G uit, pointeer eerst een punt O bij ware grootte, bewaar dit punt met een pointeernaald als aanwijzer en richt nu een andere pointeernaald op een punt O' in de verlengde lijn G O zoodat O O' = G O dan is O' het gevraagde punt in het beeld van dubbele grootte.
„Dat is alles theoretisch heel aardig" zei de kunstenaar, „maar nu de praktijk".
„Gij weet nooit wat de praktijk voor eigenaardige moeilijkheden oproept."
Hij had gelijk, de artiest, naar wiens kunstig werk ik zoo vaak met genoegen had gekeken: er waren praktische bezwaren.
1°. Men kan geen gelijkvormigheidspunt G in het model aannemen, omdat men eenvoudig niet door hout of gips kan heer zien. Het punt G er buiten te nemen was ook al onpraktisch, omdat de afstanden tot G dan zoo groot worden.
Wij hebben dit bezwaar verholpen door het punt G op een anderen bok, die evenals de bok, waarop het model staat, de drie steunpunten A, B en C voor het statief heeft, *maar het model niet bevat*, als spijkerpunt vast te gipsen.
Die spijkerpunt zou dus, als het model erop stond, in het model steken.
Door dezen hulpbok met G, maar zonder model, te gebruiken, heeft de beeldhouwer ook grootere bewegingsvrijheid, een kostbaar model behoeft niet ontzien te worden en deze bok kan ter zijde worden opgesteld, waar hij niet hindert.
2°. Het tweede bezwaar was het richten langs den gelijkvormigheidsstraal G O om tot O' te komen. Dit werd door den beeldhouwer ondervangen door de pointeernaald, waarmede men richt in een cylindrisch kokertje te vatten. Neemt men de naald uit het kokertje, dan viseert men er door langs het punt O naar G, immers G is een zichtbare spijkerpunt en O is de spits van onze eerste pointeernaald. Door nu de tweede pointeernaald weer in het kokertje als het gericht is, op te schuiven tot dat met een passer het punt O', zoodat O O' = G O, is aangewezen, hebben wij het punt O' gefixeerd.
3°. Het derde bezwaar was de plaatsing van het model, zoodat het gunstig staat ten aanzien van het hout, waaruit het dubbel zoo groote beeld moet worden gehouwen. Het bleek ons dat het model vooral niet te dicht aan den bok, waaraan het bevestigd is, moet worden verbonden. Men bedenke dat *alle* stralen uit G komende dubbel zoolang worden, dus ook alle achterwaarts loopende stralen. Met het oog op de grootte van het stuk hout, die in den regel zoo beperkt mogelijk is, is het gewenscht dat het model zoo geplaatst is ten opzichte van de drie steunpunten A, B en C dat het gelijkvormigheidspunt G in het model gedacht, ongeveer gelijk ligt als het gelijkvormigheidspunt in het vergrootte beeld ligt ten aanzien der drie steunpunten. Wij hebben gemeend door een foto den bok met model en hout, daarnaast de pointeernaalden op den hulpbok met G te moeten weergeven, telkens voorzien van de letters, die in den tekst zijn gebruikt.
Ten slotte kan ik niet nalaten hierbij mijnen dank uit te spreken aan den beeldhouwer, die geen moeite gespaard heeft om de methode praktisch uitvoerbaar te maken."

Zonder iets aan de waarde der hierboven beschreven vinding tekort te doen, wil ik toch de aandacht vestigen op de door James Watt in 1810 uitgevonden copieermachine, waarmede hij beelden, zuiver gelijkend vergroot of verkleind copieerde. De materialen, waarin Watt copieerde, waren marmer, albast, ivoor, enz. Verschillende modellen, een volkomen gelijkenis toonende met het oorspronkelijke, zijn nog in Watt's werkvertrek aanwezig, dat uit piëteit voor den grooten man is gelaten, zooals hij er het laatst heeft gewerkt. In het boek: „het leven en werken van James Watt" wordt echter niet nader medegedeeld hoe die copieermachine was geconstrueerd.

J. D. M.

WENSCH.

Den verslagen verslaggever.

Wil 't heden van 't verleden weinig weten,
De toekomst zal dat heden niet vergeten:
Moog' die dan, als zij met haar maat gaat meten,
Nog roemen, wat nu bouwkunst wordt geheeten.

CANDIDUS.

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur.

Ik wil ten aanzien der vorige ingezonden stukken nog opmerken, dat ik in mijn eerste stukje met geen woord over het biljet in kwestie sprak. De redactie had reeds gezegd, dat zij zich niet geroepen voelt eenig kunstwerk *uit te leggen*. Ik gevoel daarvoor evenmin en verwees daarom, wijl toelichting werd gevraagd, naar een specialist op dit gebied.
Ik wilde het geval algemeen stellen, daar het aantoont, dat er ten opzichte van de benadering der kunst, twee geesteshoudingen zijn. De eene van onbevangen opname, die aanvaardt, geniet en waardeert, wat hem in eenig werk aantrekt, zonder daarom nog blind te zijn voor wat hem minder oirbaar schijnt. De andere, die vóór alles eerst intellectueel leest en analiseert; en wanneer hij stoot op wat hem niet aanstaat, zich afsluit ook voor de genieting van het betere.

X. X.

EN NÓG EENS: HET BILJET VOOR DE TENTOONSTELLING VAN „A. ET A."

De beteekenis van de affiche van den heer Lion Cachet is de volgende:
De plaat verbeeldt een tijgerkop met opengesperden muil, die niet minder dan zes tongen naar U uitsteekt. Bovenaan beginnende, draagt de tijger op zijn voorhoofd een flonkerend diadeem met de spreuk: „Lust Rum", bedoelende te zeggen, dat het beter is je af en toe bezopen te gedragen dan in sloome nuchterheid rond te sjokken, dat de prikkeling van een rummetje beter is dan de lamlaffe smaak van lemon-squash (vooral als je lang in de kou hebt gestaan) dat het uitspatten van het driftig stroomend water eener kunstenaarsnatuur schooner is dan het verhandelen van taai-kleverige stroop van redelijke en degelijke kunst, op welk gebied het makkelijk stroopen is. De neus des tijgers is bezet met een lorgnetje: „tentoonstelling A. et A.", waardoorheen hij den boel, om U nou eris plezier te doen, wilde bekijken. Het woordje „et" is op de punt van dienzelfden neus genomen, om eens te ruiken of er aan de verbinding van Architectuur en Amicitia soms een luchtje is. De zwarte diepte in den wijden muil (het is mogelijk dat de tijger gaapt, omdat hij de ingezonden stukken over zijn verschijning aan ziet komen) is het heerlijk duister onbegrijpelijke in kunst. De witte letters: „tentoonstelling Architectuur en verwante kunsten", zijn de in minzame glimlach ontbloote tanden over de betoonde toeschietelijkheid, het „entree 25 cents" is een beetje speeksel, hier wordt te kennen gegeven, dat de luttele prijs van 25 cents U moet doen kwijlen. 't Is ook waarlijk geen geld. Prachtig gevonden is het ongelijk zetten der letters die de woorden „Architectura et Amicitia" samenstellen, elke letter representeert een lid en het bedoelt, dat niet alle leden van „A. et A." even hoog staan; de Amicitia schudt van het lachen over haar aanwezigheid daar heel onderaan.
Een tijger is in de ganzenmaatschappij altijd een vreemd beest, dat niet ganschelijk handelt naar de daar geldende voorschriften en wetten van fatsoen, maar hij is toch een prachtig beest, niet? en wanneer hij zijn bek open doet, zooals op de affiche, om te brullen of te lachen of te gapen, zullen de ganzen kwaken en hem voor harlekijn uitmaken.
Gaat in Artis een tijger bekijken, vraagt hem uitleg der onredelijke vlekken op zijn huid en der afwezigheid van verband tusschen hem en zijn hok, en doet dan maar net of U niet ziet de minachtende wijze waarop het dier zijn oogen langzaam sluit en zijn kop afwendt. Maar weest voorzichtig, klopt niet goedkeurend met uw handje op zijn schouder, om zijn groote bekwaamheid welwillend te prijzen, want een tijger is geen klerk aan den Burgerlijken Stand met 25-jarige trouwe plichtsbetrachting, hoor m'n rotje!

S.

DE ARCHITECT ALS TEEKENAAR

DOOR A. W. WEISSMAN.

Wanneer heden ten dage een architect als teekenaar zijn brood moet gaan verdienen, dan beschouwen wij dat als een bedenkelijk teeken. Immers de architect is de baas en de teekenaars zijn ondergeschikten.
Deze toestand heeft echter niet altijd bestaan. Ten onzent hebben de teekenaars pas omstreeks 1850 hun intrede in de bouwkunst gedaan. Men noemde ze aanvankelijk „dessinateurs", wat op hun Franschen oorsprong wijst.
Zulke teekenaars waren het eerst werkzaam op de „bureaux" der militaire ingenieurs, welke het laatst der achttiende eeuw in Frankrijk zag ontstaan, tegelijk met de „entreprise générale", die daar toen werd ingevoerd. De burgerlijke ingenieurs, welke uit de militaire voortkwamen, namen de beide instituten over; in het begin der negentiende eeuw volgde men in Nederland de Fransche organisatie, aanvankelijk zich bepalende tot een — niet gemakkelijke — invoering van het „aannemen in één perceel", later ook voor genie en waterstaat bureaux met teekenaars inrichtend.
Het heeft lang geduurd eer de Nederlandsche architecten tot het bureau-stelsel overgingen. De eerste was Cornelis Outshoorn, die als ingenieur van de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij er de waarde van had leeren inzien. Outshoorn is de eerste „moderne" architect van Nederland geweest. Zulk een architect was man van zaken, organisator en had, voor de artistieke zijde van zijn vak de hulp van anderen noodig. Met teekenen kon hij zich niet meer ophouden.
En toch is het teekenen, dat wil zeggen het geven van teekens, van den oudsten tijd tijd af voor den bouwmeester een noodzakelijkheid geweest. Want door die teekens slechts konden de bouwlieden weten, wat zij te doen hadden. Die teekens behoefden niet noodzakelijker wijze uit lijnen op papier te bestaan. Zij konden ook mondelinge bevelen wezen, of aanduidingen op den grond. De beroemde wiskunstenaar Archimedes was, toen Syracuse werd ingenomen, bezig met een meetkunstig vraagstuk. De figuur, daarbij noodig, had hij met een stok in het zand getrokken. Een dergelijke wijze van teekenen kan ook bij de oude Grieksche bouwmeesters in zwang zijn geweest.
De eerste, die ons omtrent het teekenen in de oudheid eenige inlichtingen verschaft is Vitruvius, de Romeinsche architect, die, onder Julius Caesar als krijgsbouwkundige werkzaam, tijdens de regeering van Augustus zijn „Tien Boeken over de Bouwkunst" schreef, welke hij aan dien keizer opdroeg. Onlangs heeft J. H. A.

Mialaret een veelszins voortreffelijke vertaling in het Nederlandsch van dit belangrijke werk in het licht gezonden.
Vitruvius heeft na zijn dood grooter roem gehad dan bij zijn leven. Hij toonde een voorspellenden geest te hebben, toen hij in het Zesde Boek schreef: „Ik, o Caesar, heb niet voor de kunst geijverd om schatten te vergaren, maar heb onaanzienlijkheid, met een goeden naam verbonden, hooger gesteld dan het streven naar van schande vergezelde weelde. Daardoor werd weinig aanzien mijn deel; maar door deze boeken hoop ik bij het nageslacht bekend te worden."
De verklaring, die Vitruvius geeft voor zijn onaanzienlijkheid, werpt een eigenaardig licht op de bouwkunst ten tijde van Keizer Augustus. „Het behoeft geen verwondering te baren", zoo schrijft hij, „dat ik den meesten onbekend ben. De architecten van tegenwoordig gaan rond, om bestellingen van werken te vragen. Mij echter werd door mijne leermeesters voorgehouden, dat het een architect betaamt, slechts dan een opdracht te aanvaarden, als de besteller tot hem komt; het vragen om een opdracht, wat ieder beschaafd mensch van schaamte moet doen blozen, zal dengeen, tot wien de vrager zich richt, wantrouwen inboezemen. Immers, wie een gunst vraagt, doet dit in zijn eigen belang en niet in het belang van dengene, die de gunst moet verleenen."
Er is iets „moderns" in deze mededeelingen omtrent de toestanden, die twintig eeuwen geleden in de Romeinsche bouwkunst bestonden. En niet minder „modern" klinkt de verzuchting van Vitruvius, „dat de bouwkunst, die hooge en veelomvattende kunst, druk wordt uitgeoefend door volslagen onbekwame menschen, die zelfs van het handwerk geen begrip hebben."
Dan wendt Vitruvius zich tot de opdrachtgevers, dus tot het publiek, dat bouwen laat. Hij raadt ze aan „door zijn wetenschappelijk geschrift in hun zelfvertrouwen gesterkt, zelf te bouwen en te oordeelen; want, beter dan een werk aan onbekwamen op te dragen is het, naar eigen zin zijn geld te besteden."
Wij zien hier dus reeds de „Bauberatung", die nu als iets zeer nieuws wordt beschouwd, in toepassing gebracht. Van helpers, die de onbekwame architecten in zijn tijd hadden, gewaagt Vitruvius niet. Maar wij mogen wel aannemen, dat zij bestonden en overeenkomst hadden met de teekenaars van tegenwoordig.
Immers zonder de teekenkunst kon in Vitruvius' tijd geen architect het stellen. In het Eerste Boek toch zegt de schrijver: „Een architect moet de teekenkunst meester zijn, om in staat te wezen, zonder moeite het uiterlijk van het gebouw, dat hij zich voorstelt, te kunnen wedergeven." Bij dit teekenen werd van passer en liniaal gebruik gemaakt, die echter door Vitruvius als hulpmiddelen der meetkunde worden beschouwd, daar hij zegt: „De meetkunde stelt vele hulpmiddelen in dienst van de bouwkunst, daar zij het gebruiken van passer en liniaal leert, waardoor met gemak teekeningen der gebouwen op platte vlakken kunnen worden gemaakt."
Waaruit die platte vlakken in zijn tijd bestonden, meldt Vitruvius niet. Misschien moeten wij aan houten schotten denken, misschien ook aan teekeningen op perkament. Men zou geneigd zijn, aan te nemen, dat zulke teekeningen als verluchting van Vitruvius' oorspronkelijke handschrift, dat verloren is gegaan, moeten hebben gediend; in den tekst der latere afschriften wordt echter nergens naar teekeningen verwezen. Wel worden hier en daar eenige constructies aangegeven, die echter door den lezer naar de beschrijving konden worden uitgevoerd.
Dat evenwel het afbeelden van gebouwen ten tijde van Vitruvius zeer goed bekend moet zijn geweest, blijkt uit wat bij het opgraven van Pompeji voor den dag is gekomen. Op de muren der vertrekken van vele huizen ziet men daar bouwkunstige onderdeelen met groote uitvoerigheid voorgesteld, waarbij zelfs van de doorzichtkunde gebruik werd gemaakt.
Wij mogen wel aannemen, dat, toen, honderd jaar na Vitruvius, te Rome het bouwen der kolossale werken begon, waarvan nog heden zooveel overblijfselen bestaan, de teekenkunst bij het maken der ontwerpen een groote rol heeft gespeeld. Ondertusschen schijnt dit teekenen zich tot het vervaardigen der plattegronden te hebben bepaald, en maakte men waarschijnlijk, voor de opstanden, meer van modellen gebruik.
Ik leid dit af uit het begin van Vitruvius' Tweede Boek, waar het volgende wordt gezegd.
„Toen Alexander de wereld had veroverd, ging de architect Deinokrates, die zich veel op zijn verbeeldingskracht en scherpzinnigheid liet voorstaan, uit Macedonië, waar hij woonde, naar het leger. Hij nam brieven van bloedverwanten en vrienden mede, om hem bij de bevelhebbers en grootwaardigheidsbekleeders van den vorst aan te bevelen. Door deze brieven viel hem een vriendelijke ontvangst ten deel; men beloofde hem, dat hij zoo spoedig mogelijk bij Alexander zou worden toegelaten. Maar toen het wat lang duurde, dacht Deinokrates, dat de hovelingen hem misleidden, en besloot hij, op eigen gelegenheid te gaan.
„Hij was groot van gestalte, bevallig van uiterlijk en bezat een aangeboren schoonheid en waardigheid. Van die gaven der natuur maakte hij gebruik. In zijn herberg ontkleedde hij zich, zalfde zijn lichaam met olie, zette een krans van bladeren op zijn hoofd, hing zich een leeuwenhuid om en nam een knods in de hand. Zoo uitgedoscht trad hij de zaal binnen, waar de koning op zijn zetel recht sprak.
„Het ongewone schouwspel trok ieders aandacht en ook Alexander vestigde het oog op Deinokrates. Hij beval, dat de vreemdeling hem zou naderen en vroeg hem, wie hij was. „Ik ben", zei deze toen, „Deinokrates, een architect uit Macedonië, die u denkbeelden en modellen kom aanbieden, welke uwer doorluchtigheid waardig zijn, want ik heb den berg Athos den vorm toegedacht van een mannelijk beeld, in welks linkerhand ik de omwalling van een machtige stad heb ontworpen, terwijl de rechterhand een bekken houdt, dat de wateren van alle stroomen zal opvangen, die nu van den berg in zee storten."
Wij leeren hier Deinokrates kennen als een architect, die uitnemend de kunst verstond om reclame te maken. Blijkbaar had hij, behalve de knods, ook het model al vast medegenomen, want Alexander zei, volgens Vitruvius: „Deinokrates, met aandacht beschouw ik de voortreffelijke samenstelling van uw model en ik voel mij daartoe aangetrokken".
De koning vond de plaats echter ongeschikt. Ondertusschen had Deinokrates zijn doel bereikt, want de koning nam hem in zijn dienst en belastte hem met het bouwen van Alexandrië.
Dan vervolgt Vitruvius. „Zoo geraakte Deinokrates door zijn uiterlijk en lichaamsschoonheid tot roem. Mij echter, o Imperator, schonk de natuur geen indrukwekkende gestalte, ouderdom misvormde mijn trekken, ziekte sloopte mijn krachten. De hulpmiddelen van Deinokrates ontbreken mij dus, maar ik hoop door mijn wetenschap en mijne geschriften uw gunst te verwerven."
Geen model of teekening, door een architect der oudheid vervaardigd, is bewaard gebleven. Bij het lezen van Vitruvius' boeken krijgt men zelfs den indruk, dat deze hulpmiddelen niet veel in gebruik zijn geweest, daar de architecten voor alle onderdeelen van een gebouw naar vaste regelen werkten. Die regelen zijn in Vitruvius' boeken overal te vinden. *(Wordt vervolgd).*

VAN TWEE BURGEMEESTERS.

Twee Burgemeesters van de twee grootste steden van ons land: Amsterdam en Rotterdam, hebben gesproken over kunst.
Burgemeester Zimmermann sprak den 25sten December j.l. ter gelegenheid van de tentoonstelling der ingekomen antwoorden op de prijsvragen van de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" het openingswoord uit.
Burgemeester Tellegen ontving den 21sten December j.l. de leden van het Algemeen Kunstcongres ten Stadhuize en sprak hen daarbij toe.
Beide gebeurtenissen zijn verheugende feiten, daar er uit blijkt, hoe de kunst zich weder in de officieele belangstelling mag verheugen.
Wij willen niet de beide redevoeringen ontleden en bespreken, daar zij uit verschillende aanleidingen zijn ontstaan.
Maar toch is er een punt van verschil. Een verschil van zoo'n principieelen aard, dat het punt in kwestie te bespreken is buiten de redevoering om.
De burgemeester van Rotterdam heeft gezegd: „Laten wij dies bedenken, dat de bouwkunst alleen door bouwen bevorderd wordt, alleen door bouwende, en niet door schrijvende en voordrachthoudende architecten".
Academisch gesproken is dit zeer juist, als beschouwing buiten een bepaalden tijd om. Doch dit te zeggen in dezen tijd is tendenzieus; het krijgt onder de omstandigheden, waaronder het is gezegd een nare bijsmaak.
De bouwkunst heeft den ergsten tijd van verval achter zich. Zij staat thans ten minste weder op het peil van „kunst".
Waaraan dit is te danken?
Natuurlijk aan de talentvolle architecten. Doch welke was hun aandrang tot beter werk?
Hun geestelijke houding, die hen bracht tot een verbeterd inzicht. Die duidelijke houding wordt opgewekt door een uiterlijke aandoening, die in de meeste gevallen ontstaat door het hooren of het lezen van nieuwe gedachten.
De kunstenaars, die het eerst die aandoening hebben ondergaan, welke hen heeft gebracht tot nieuwe daden, worden de apostelen, ook door woord en geschrift, van de nieuwe richting.
Zoo is het in alle tijden geweest; in de geschiedenis vinden wij daarvan vele bewijzen. En ook in onzen tijd zou het mij zeer makkelijk zijn een aantal namen op te noemen van architecten, die naast hun werk, ook door woord en geschrift, duidelijker, op meer samengetrokken wijze, den geest van de nieuwe richting hebben gebracht in de harten van zoovele jongeren.
En nog meer is deze wijze van uiten door een architect nuttig en noodig, waar het het goede doel beoogt het publiek, in zooveel gevallen nog leek, dat dus niet het vermogen heeft een kunstwerk naar waarde te schatten, op meer intellectueele wijze nader te brengen tot het kunstwerk, hen wakker, hen ontvankelijk te maken voor de nieuwe gedachten.
In dit stadium nu leven wij. Het onmiskenbare goede werk, dat ook uit den aard der zaak onmisbaar is, te miskennen, getuigt niet van het juiste inzicht.

Wat wij zooeven bespraken: het rechtzetten van de verwarde gedachten over kunst, het richten van de gedachten op het werk, dat moet worden gedaan, het vaststellen van de methode, die daarbij gevolgd moet worden, dit alles is weer zoo prachtig tot uiting gekomen in de, zoo kort geleden gehouden bouwkunstvoordrachten en op het kunstcongres.
Naar de meening van burgemeester Zimmerman zijn dit daden, die de Bouwkunst (de kunst in het algemeen) niet hebben gediend.
Burgemeester Tellegen dacht daar anders over. Zijn toespraak tot de leden van het kunstcongres bij de ontvangst ten Stadhuize bewijst dit.
Het feit van ontvangst alleen wijst reeds op zijn instemming met het geestelijke werk, door het congres te verrichten.
Ook zijn woorden: „Dáárom is het zoo goed van U allen gezien, dat ge juist in deze moeilijke tijden het congres hebt gehouden; dat ge deze tijden gebruikt om uw belangen te overwegen", wijzen erop.
Zeker, in zijn rede drong ook wel door het juiste inzicht, dat daaruit ook daden moeten volgen.
Van eenzijdige beschouwing dus bij hem geen spoor.

JAN DE MEIJER.

PRIJSVRAAG VOOR MEUBELEN VOOR EEN ARBEIDERSWOONKAMER.

De Vereeniging „Kunst aan het Volk" verzoekt ons het volgende te plaatsen:

„Nu er in den laatsten tijd zeer veel word gewerkt aan het belangrijke vraagstuk: hoe de arbeiderswoning moet worden gebouwd, is het even noodzakelijk de zeer belangrijke vraag te stellen: hoe kan de arbeider, die zijne nieuwe woning gaat betrekken, zich voorzien van meubelen, beter zich aansluitende aan de nieuwe omgeving, dan de thans verkrijgbare goedkoopste meubelen, doch waarvan de prijs niet te veel afwijkt van het bedrag, hetwelk hij er nu voor betaalt.
De Vereeniging „Kunst aan het Volk" acht het van

veel belang dit bij uitstek praktische vraagstuk tot oplossing te brengen.
Zij schrijft daarom de navolgende prijsvraag uit:

Meubelen voor een woonkamer van een arbeidersgezin met een zeer beperkt inkomen.

Art. 1. De in te zenden meubelen moeten zoodanig zijn, dat, wanneer zij in groote hoeveelheden worden gemaakt het mogelijk is concurreerend te zijn met de thans bestaande goedkoopste volksmeubelen.
De meubelen komen te staan in een der nieuwe, door architecten gebouwde arbeiderswoningblokken.
De woonruimte is ongeveer 4 × 4 M.
De inwendige hoogte ongeveer 2.85 M.

Art. 2. Elke inzending moet bestaan uit:
a. een kast;
b. een tafel;
c. zes stoelen;
d. een spiegeltje.
In de keuze van materialen of kleur der beschildering is de ontwerper vrij.

Art. 3. De gezamenlijke prijs van de meubelen mag niet meer bedragen dan *f* 75.— tot *f* 100.—. Daar de prijsvraaguitschrijfster begrijpt, dat deze som pas is te bereiken bij massavervaardiging (in dit geval te stellen op 200 stuks), en dat een enkele, naar een nieuw ontwerp vervaardigde meubileering duurder moet komen, zal de inzender, tegelijk met zijne inzending moeten overleggen: een schriftelijk bewijs, waarin een met name genoemde werkplaats verklaart: bij massa-vervaardiging de meubelen te kunnen leveren voor het, door den ontwerper schriftelijk op te geven bedrag van *f* 75.— tot *f* 100.

Art. 4. Aan de Jury is een bedrag van *f* 100.— beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 2 bekroningen.
Bovendien heeft de Vereeniging „Kunst aan het Volk" het recht op aanwijzing van de Jury de eerst bekroonde meubelen aan te koopen voor de, bij de inzending schriftelijk op te geven kostprijs.

Algemeene Bepalingen.

Tot de mededinging worden toegelaten alle Nederlanders.
De inzendingen op deze prijsvraag moeten uiterlijk 1 Mei 1916 vrachtvrij zijn bezorgd aan een adres, dat 15 April 1916 in de dag- en vakbladen zal worden bekend gemaakt.
Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd; te laat ingezonden antwoorden blijven buiten beschouwing, waarvan onmiddellijk mededeeling zal worden gedaan aan het opgegeven correspondentie-adres.
De motto's van alle inzendingen zullen in de dag- en vakbladen bekend worden gemaakt.
Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin naambrief, benevens de verklaring:
„De inzender van het motto . . . . . verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is."
Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en het motto, dat tevens op alle stukken tot de inzending behoorende, moet voorkomen. De naam van den ontwerper mag op de bijbehoorende stukken niet zijn vermeld.
Inlichtingen worden uitsluitend gevraagd aan de jury, p. a. den Secretaris van de jury, den heer P. Bink. Zij kunnen worden gesteld tot 15 Februari a.s.
De vragen worden met de antwoorden openbaar gemaakt in de dag- en vakbladen.
Uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.
Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders. De Vereeniging behoudt zich het recht voor, in overleg met de inzenders de ontwerpen ten toon te stellen zonder daarvoor eenige meerdere vergoeding schuldig te zijn.
Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der Jury zullen alle inzendingen voor tentoonstelling ter beschikking blijven van de Vereeniging; na dien termijn worden zij vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.
De inzendingen worden vanaf den dag van aankomst tot den dag der terugzending verzekerd tegen brand- en andere schade voor eene som gelijk aan de kostprijs.
Inzendingen, welke niet voldoen aan de bepalingen van het programma, of waarvan de ontwerper zich vóór de uitspraak der Jury bekend maakt, kunnen niet voor eenige belooning in aanmerking komen. Ingezonden meubelen welke in het programma niet zijn gevraagd, zullen buiten beschouwing blijven.
De Jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren en, voor zoover mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schitting meer gedetailleerde beschouwingen leveren. Het rapport zal vóór de opening van de tentoonstelling der ontwerpen worden bekend gemaakt en ter lezing liggen. Voor het vaststellen der eindbesluiten zal de Jury voltallig moeten aanwezig zijn.
Bij ontstentenis van een lid der Jury van zoodanigen duur, dat daardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door het Bestuur van de Vereeniging „Kunst aan het Volk" worden benoemd.
De Jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen.
Na de uitspraak der Jury zal door haar den naambrief van het eerstbekroonde ontwerp worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige, voor onderscheiding in aanmerking gekomen ontwerpen, wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

De Jury:

K. de Bazel.
H. P. Berlage Nzn.
Jan de Meijer.
C. Oosschot.
P. Bink, *Secretaris*.

Amsterdam, Januari 1916.

Adres: *Nieuwe Tolstraat 64, Amsterdam.*

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. - Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 5. ZATERDAG 29 JANUARI 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Tot *Gewone Leden* van het Genootschap worden voorgesteld de heeren: Joh. C. Picni, Bouwkundige te Amsterdam, door de heeren C. Visser en Jan de Meijer; B. Hoogstraten, Bouwkundige te Amsterdam, door de heeren C. Visser en Jan de Meijer; W. Bakker, Bouw- en Waterbouwkundige te Amsterdam, door de heeren J. Zietsma en J. Beylevelt; W. Blaisse, Bouwkundige te Amsterdam, door de heeren K. P. Tholens en Paul de Jongh; T. Poggenbeek, Kunstnijvere te Amsterdam, door de heeren C. A. Lion Cachet en G. F. la Croix.

b. Tot *Buitenlid* is door het Bestuur aangenomen de heer Dirk Wolbers, Bouwkundig Teekenaar te 's-Gravenhage.

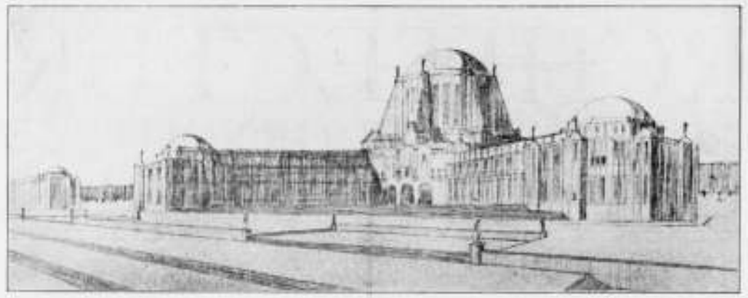
c. Tot vertegenwoordigers van het Genootschap in de Algemeene Vergadering van het Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen zijn gekozen de heeren: K. P. C. de Bazel, R. N. Roland Holst, M. J. Hack, Jan de Meijer, H. Th. Wijdeveld, K. P. Tholens, P. Vorkink en J. F. Staal Jr.
Als plaatsvangende Leden in het Algemeen Bestuur van het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen zijn gekozen de heeren Adr. Moen en G. F. la Croix.

J. F. Staal Jr., *1e Secr.*

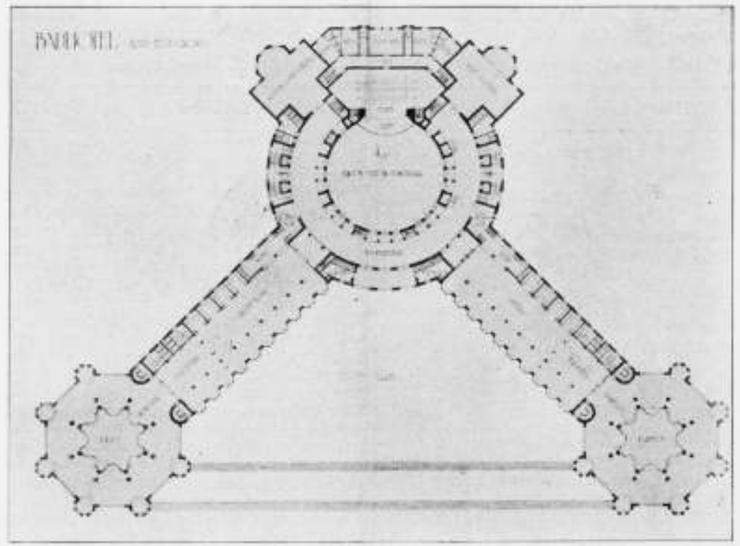
DE ARCHITECT ALS TEEKENAAR
door A. W. Weissman.

Vervolg van blz. 31.

De teekenkunst der vroege middeneeuwen leeren wij kennen uit een plattegrond op perkament van het klooster te St. Gallen in Zwitserland. Sommigen meenen, dat deze teekening uit de negende eeuw afkomstig is, anderen brengen haar tot de twaalfde eeuw. Wat hiervan zij, de teekening is merkwaardig genoeg. Dat zij een ontwerp zou zijn is onwaarschijnlijk; veeleer zal men haar moeten beschouwen als een opmeting van een bestaanden toestand. De gebouwen zijn in omtreklijnen aangegeven; muurdikten ziet men alleen bij de kerk. Met trekpen en passer werden de lijnen vrij zuiver in spijkerinkt getrokken.
Hoe men, in de zevende eeuw, opstanden van gebouwen teekende, zien wij in een handschrift te Londen, dat als de „Ashburnham-pentateuch" nu in het Britsch Museum berust. Projectie en zeer fantastische perspectief zijn hier op een voor ons zonderlinge wijze dooreengemengd, en van verhoudingen of schaal is geen sprake. Bij het bouwen had men aan zulke teekeningen niets.
Aangenomen mag worden, dat de kloosterlingen, die, tot de dertiende eeuw toe, als architecten optraden, meest van modellen gebruik gemaakt hebben, en overigens werkten naar regelen, die van klooster naar klooster werden overgebracht en waardoor een vaste overlevering ontstond, waaruit de Romaansche stijl is voortgekomen.
In het bijzonder de pogingen tot overwelving der kerken, die tot het samenstellen der plattegronden uit kwadraten aanleiding gaven, moeten zulke regelen ten gevolge hebben gehad.
Dat, zooals Viollet-le-Duc in zijn „histoire d'une cathedrale" verhaalt, reeds in de twaalfde eeuw het prijsvraag-systeem, met een jury, met inzending van ontwerpen op een bepaalden datum en wat daar verder in de negentiende eeuw bijbehoorde, in zwang zou zijn geweest, wordt door geen enkel bewijs gestaafd, en is uit den duim van dien vruchtbaren schrijver gezogen. De architecten, die, bij het optreden der Gothiek, in de plaats traden der vroegere geestelijken, waren steenhouwers. Zij maakten, bij het vernieuwen der Romaansche kerken, van de bestaande fundamenten gebruik, waardoor de aanleg van het geheel vast stond, dat slechts zeer geleidelijk uit de oude kerk te voorschijn kwam. Vandaar, dat er nog zooveel kerken zijn, die Romaansche deelen bezitten, ofschoon het overige den Gotischen stijl vertoont.
De studie van de teekenkunst in de middeneeuwen wordt zeer bemoeilijkt door de geheimzinnigheid, waarmede de bouwmeesters, tot één genootschap vereenigd, zich omgaven. Zij bewaarden de regelen der kunst als geheimen, die de eene meester aan den anderen overdroeg.

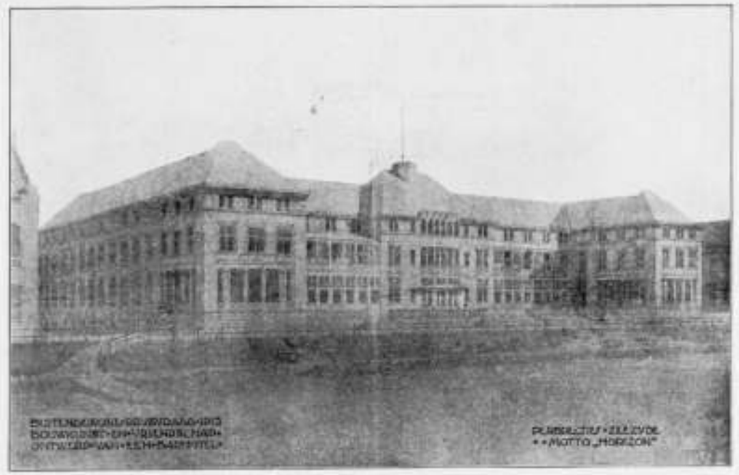

Ontwerp van een Badhotel. Prijsvraag „B. en V."

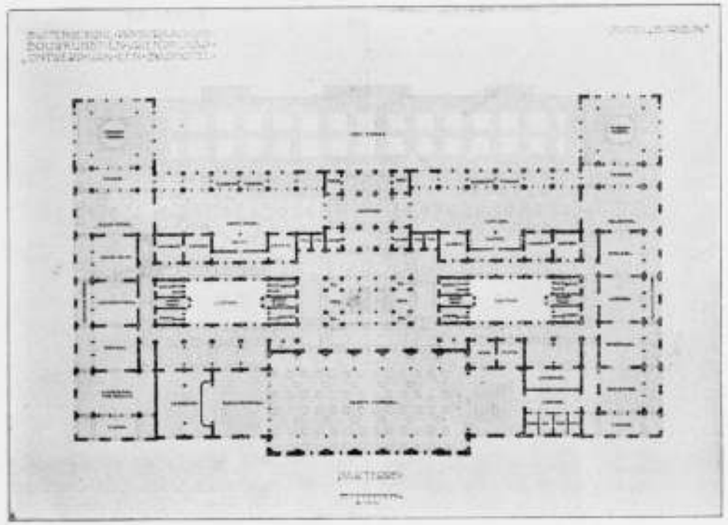

Motto: „A." J. Visk, Amsterdam.

Ieder meester was steenbouwer en de geheele bouwkunst was eigenlijk een steenhouwerskunst. Waarschijnlijk werd van modellen en van uitslagen op de ware grootte meer gebruik gemaakt dan van teekeningen, zooals wij ze kennen. De maten van een gebouw werden vastgesteld; met inachtneming van die maten werden uitslagen op ware grootte vervaardigd. Soms moeten echter ook zeer uitvoerige teekeningen gemaakt zijn, zooals die, welke den westelijken gevel van de Domkerk te Keulen wedergeeft, en die bij het bouwen in de negentiende eeuw is gevolgd.
In de rekeningen van de Domkerk te Utrecht vinden wij gewag gemaakt van „blayen papiers", die werden aangeschaft, toen in 1471 de kruisbeuk onderhanden was. Dit papier diende echter niet, om daarop het ontwerp te teekenen, want reeds in 1455 was men met den kruisbeuk begonnen. Meester Cornelis de Wael, die het werk leidde, teekende op dat papier, hetwelk hij „tsamenlijmde", uitslagen op ware grootte, die aan den steenhouwer Jan Rugher te Zwolle gezonden werden, om daarnaar te werken. Ook later, toen van 1485 tot 1500 het schip werd opgetrokken, wordt telkens van papier, om uitslagen op te maken, die naar verschillende steenhouwers te Zwolle, te Antwerpen, te Mechelen en elders gezonden werden, gesproken.
Maar toch is het maken van architectonische teekeningen, zooals wij die nog kennen, in de vijftiende eeuw in zwang gekomen. Dit hangt samen met de schilderkunst, die er zich op begon toe te leggen, gebouwen zoo natuurlijk mogelijk weder te geven, zooals uit de werken der Vlaamsche meesters blijkt. En in Italië was het toen de Renaissance, waardoor het maken van bouwkunstige teekeningen zeer werd bevorderd.
Ook de boekdrukkunst, de houtsnijkunst en het graveeren in koper, alle in de vijftiende eeuw ontstaan, hebben ongetwijfeld invloed gehad.

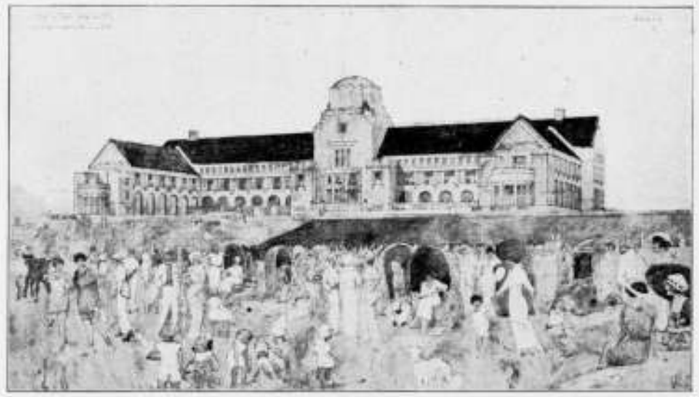

Ontwerp van een Badhotel. Prijsvraag „B. en V."

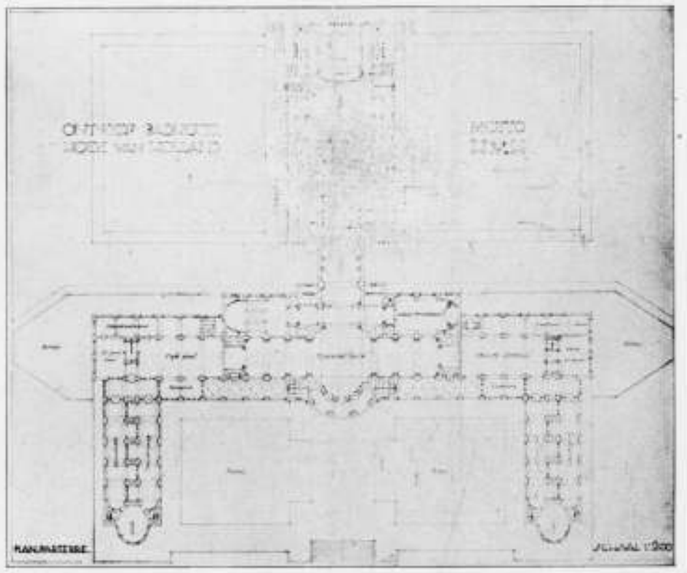

Motto: „Horizon." Bern. Buurman, Rotterdam.

Francesco Squarcione, een Italiaansch schilder der vijftiende eeuw, ging de doorzichtkunde als wetenschap bestudeeren, en het stelsel, door hem gevonden — tegenwoordig nog als de schildersperspectief bekend — werd ook door de architecten in toepassing gebracht. Schilder en bouwmeester waren toen dikwijls in één persoon ver-

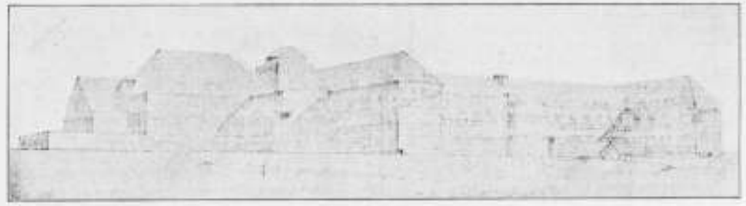
Ontwerp van een Badhotel, Prijsvraag „B. en V."

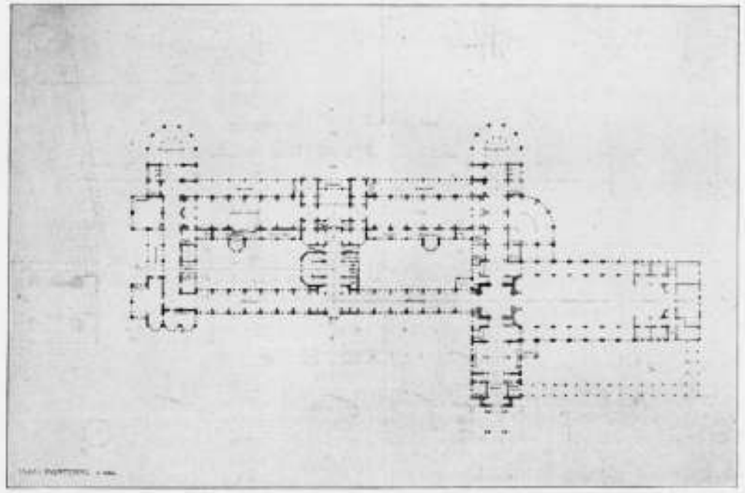
Motto: „H. v. H." J. C. Meischke en P. Schmidt, Rotterdam.

eenigd. Dit gaf er als van zelf aanleiding toe, dat door de architecten meer waarde werd gehecht aan het maken van teekeningen dan door de vroegere meesters, die steenhouwers waren, werd gedaan.
Wat iemand als Donato Bramante als teekenaar kon, bewijzen de prachtige perspectieven, door hem voor de achtergronden van Rafaël's fresco's in de *Loggie* van het Vaticaan vervaardigd. Ook de teekeningen voor de Sint Pieterskerk te Rome, die nu in de *Uffizi* te Florence bewaard worden, toonen ons de bedrevenheid van Bramante, die in 1514 overleed.
Toch was ook toen nog, als vroeger, het maken van modellen in gebruik gebleven. Blijkbaar beschouwde men de bouwkundige teekeningen meer als studies, en werd het eigenlijke ontwerp in een model belichaamd. Zoo maakte Michel-Angelo in 1558 een model voor den koepel der St. Pieterskerk te Rome, dat, toen hij in 1564 was gestorven, bij de uitvoering van het werk is gevolgd. Zulk een model maakte ook Joost Janszoon, gezegd Bilhamer, toen hij in 1563 met het bouwen van een spits op de Oudekerkstoren te Amsterdam belast werd. Het wordt nog altijd in een der vertrekken bij de Oude Kerk bewaard.
Dat echter ook in de Nederlanden gedurende de zestiende eeuw het architectonisch teekenen een hooge vlucht nam zien wij aan de talrijke prentwerken, door Hans Vredeman de Vries uitgegeven. Deze even vruchtbare als veelzijdige meester was de leerling van een glasschilder en dit verklaart zijn groote bedrevenheid in het wedergeven van architectonische vormen.
Immers al sedert de vijftiende eeuw werd bij het maken der cartons, waarnaar zulke glazen uitgevoerd zijn, van dergelijke vormen een zeer ruim gebruik gemaakt. Werd in de vijftiende eeuw nog de Gothiek gevolgd, in de zestiende eeuw kwam de Renaissance in gebruik. En ik behoef slechts aan de glazen van Pieter Aertsen in de Oude Kerk te Amsterdam en aan die der gebroeders Crabeth in de St Janskerk te Gouda te herinneren, om u rijke architectonische composities voor den geest te brengen.
Het verband tusschen bouwkunst en schilderkunst werd daardoor nauwer, dan het vroeger was geweest. De prenten van Vredeman de Vries, die architectonische voorstellingen ten onderwerp hebben, zijn blijkbaar naar gewasschen teekeningen gegraveerd, waar alle schaduwen met de grootste uitvoerigheid werden aangegeven. Soms is van projectie gebruik gemaakt, maar ook de perspectief is wel toegepast. Vredeman de Vries heeft zelfs een volledige handleiding voor de perspectief het licht doen zien. Hij volgt daarbij het stelsel van Squarcione, dat echter de toets der wetenschappelijke critiek niet kan doorstaan.

(Wordt vervolgd).

Ontwerp van een Badhotel, Prijsvraag „B. en V."

Motto: „Langs Zee." J. Duiker en B. Bijvoet, Rotterdam.

BOEKBESPREKING.

„*Wat men moet weten vóór men laat bouwen*", is de titel van een boekje, geschreven door A. H. Wegerif Gzn., Architect M. B. V. A.; uitgave van J. F. van de Ven te Baarn, prijs 60 cent.
In zijn inleiding zegt de schrijver:

„Een bouwwerk stichten is een belangrijk werk verrichten! Het is samengaan van materieelen en geestelijken arbeid; het resultaat moet aan de materieele en geestelijke verlangens van den stichter voldoen en omdat elke gedachte of handeling eene ter verbetering en veredeling van de menschheid moet zijn, mag het niet nalaten op de gemeenschap een verheffenden indruk te maken."
Schrijver maakt vervolgens duidelijk voor wie niet, voor wie wèl het boekje is geschreven: „Voor hen, die den ernst van het stichten van een bouwwerk begrijpen, die de factoren kennen, welke bij het bouwen van een huis een rol spelen, is dit boekje echter niet geschreven. Het is voor hen, die tot het stichten van een of ander bouwwerk wenschen te besluiten en onkundig zijn van de wijze waarop zij hun besluit moeten uitvoeren. En zoo zijn er zeer vele. Voor hen hoopt dit boekje een leiddraad te zijn."
In prettigen stijl geschreven, wordt het onderwerp op bevattelijke wijze verwerkt in de volgende hoofdstukken: Zal ik wel bouwen? Waar zal ik bouwen? Hoe moet ik verder handelen? De keuze van den architect. Wat moet de architect doen en wat moet de bouwheer laten? Aanbesteding, aannemer, oplevering. Verbouwingen; In deze hoofdstukken zal de aanstaande bouwheer tal van nuttige wenken vinden, welke hem bij de voorbereiding en de uitvoering van zijne bouwvoornemens goede diensten kunnen bewijzen.
Eén bedenking echter moeten we aanvoeren, waar nl. onder het hoofdstuk „De keuze van den architect" de volgende weinig omsluierde wenk den lezer wordt toegediend: „Voordat ik dit hoofdstuk sluit, wil ik er nog op wijzen dat de architecten, die meenen door gezamenlijken arbeid de belangen der bouwkunst te dienen, zich in Nederland in twee vakvereenigingen hebben vereenigd. De grootste en oudste is de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Architecten, die, opgericht in 1842, in 1915 zich tot zuivere vakvereeniging reorganiseerde. Door dit instituut werden verschillende commissiën en instellingen gesticht, die de verschillende, de bouwkunst rakende zaken regelen, zooals honorariumregeling, arbitrage, geschillen, vakonderwijs, examens, enz. De architecten, die tot hare organisatie toetraden, voeren het M. B. V. A. achter hun titel, terwijl de leden van den Bond van Nederlandsche Architecten, welke in 1908 opgericht en een kleiner aantal leden telt, zich kenbaar maken door het B. N. A., niet te verwarren met het N. A. B., dat de aannemers, die lid van de groote vereeniging den Nederlandschen Aannemersbond zijn, achter hun titel voeren."
Ten eerste is het niet juist de Maatschappij van Bouwkunst aan te dienen als de in 1842 gestichte *vakvereeniging van architecten*; ingewijden weten wel dat genoemd lichaam *als vakvereeniging* zijn eerste levensjaar nog niet door is; maar de leek, voor wien toch het boekje bestemd is, zou in de woorden *grootste* en *oudste* der vakvereenigingen een tamelijk onbedekte aanduiding kunnen vinden dat op de allereerste plaats hij *daar* zijn architect te zoeken heeft.
Dit nu is niet aardig tegenover de collega's van den B. N. A. (waarover de schrijver, in tegenstelling met de wijdloopigheid over de Maatschappij, zeer kort is) en zeker onbillijk ten opzichte van de niet-aangeslotenen. Nu in ons kleine landje de architecten het nog niet zoo ver hebben weten te brengen dat zij allen vereenigd zijn in één op gezonde, hechte grondslagen gebouwden vakbond, mag, wanneer de schrijver van het hier besproken boekje meent bij het geven van nuttige wenken aan den leek omtrent de keuze van een architect de bestaande vakbonden naar voren te moeten brengen, daaraan niet de toelichting ontbreken dat ook *buiten* die bonden meerdere verdienstelijke architecten gevonden worden, aan wie met gerustheid min of meer belangrijke bouwopdrachten kunnen worden toevertrouwd.
„Dan moeten zij zich maar aansluiten", zou men kunnen aanvoeren? Niet geheel juist, vooralsnog tenminste: zoolang toch de architecten-organisatie in ons land, jammer genoeg, verkeert in den ongeregelden toestand van nu, kan men zich eenigszins de *afwachtende* houding van meerdere collega's verklaren; deze houding moge dan al niet geheel zijn goed te praten, zij mag zeker geen aanleiding zijn die collega's buiten de architectengemeenschap te stellen.
Op het onderwerp „architecten-organisatie" echter komen we nog wel eens terug. P. J. DE J.

INGEZONDEN.

AAN S. OVER DE AFFICHE L. C.

Mijn dank voor de moeite die ge U gaaft, om de beteekenis te verklaren. Ik las het stukje met klimmende verbazing.
Uit den aanhef leidde ik aanvankelijk af dat de heer L. C. opdracht tot deze verklaring gaf, doch kwam daarop terug, toen ik las: „dat het beter is, *je af en toe bezopen te gedragen* .... enz. enz." Ik kreeg door die woorden de *stellige overtuiging* dat S. uit eigen beweging schreef.
Echter moet ik S. wijzen op enkele tegenstrijdigheden die aan de betrouwbaarheid velen zullen doen twijfelen. Ik had nog niet gezien dat een tijgerkop verbeeld is en ik kan 't nog niet zien, maar wellicht zal men daartoe moeten verkeeren in de hierboven aangehaalde „stemming." Die stemming maakt het blijkbaar ook mogelijk om een kop met 6 uitgestoken tongen en tegelijkertijd met in minzamen glimlach ontblootte *5 rijen bovenlanden* te zien, of andersom gezegd: het aldus zien geschiedde in die stemming. Hiermee is ook verklaard: *„het heerlijk duister ontgrijpelijke in kunst.* In 't zelfde verband zou een ernstig nuchter mensch zich uitlaten over *klaarheid, overzichtelijkheid* en *duidelijkheid.*
Conclusie: de moeite van S. was vergeefs en een ieder trachte zelf een betere verklaring te vinden voor de op zoo verschillende wijzen beoordeelde prent.
Bussum, 24 Januari '16. A. C. A. ROTGANS.

Wij hebben 't al meer gezegd: ironie is in ons zwaarwichtig land geen gangbare waar. RED.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Juryrapport over de prijsvragen uitgeschreven in 1915, wordt voortgezet in het volgend nummer.

GEBOGEN LIJNEN IN DE VERGADERING VAN 26 JANUARI EN IN DE ARCHITECTUUR.

De heer J. H. de Groot vulde vanaf het gloednieuw zonderling katheder (vermoedelijk den geest des huisheers ontwassen) met gloednieuwe en zonderlinge denkbeelden de hoofden der aanwezigen.
Het onderwerp: gebogen lijnen in de architectuur verleidde spreker tot zulke kromme sprongen, dat vrees ontstond, zijn eigen slanke lijf in den knoop te zien geraken. Met hoepels, kurketrekkers en draaimolens werden de kromme, doch geenszins afgeronde denkbeelden van spreker bewezen.
Als de heer de Groot eens tot zijn vaderen verzameld is, zullen zijn treurende vrienden ongetwijfeld woorden vinden om zijn beminnelijk enthousiasme te prijzen en hem een krans in trochoistischen vorm vereeren, doch zoolang hij ons het geluk zijner aanwezigheid in 't aardsche jammerdal schenkt, moeten wij niet verbergen, dat wij hem, al is hij onderwijzer, gaarne van boven ook wat wijzer zagen. Moet hij thans iets trochoïdisch hebben, zoo zij het een nul op zijn gedragboekje.
De heer de Groot werkt met 't ei, vermoedelijk vervoerd door deszelfs gebogen lijnen.
In afschuw van rechte lijnen deed spreker zoodanig zijn gedachtenmallemolen draaien, dat toeschouwers er onpasselijk van werden.
Het geheim der Gothische bouwers heeft de heer de Groot verraden, door te ontdekken dat de spitsboog uit 2 stukjes geprojecteerde kurketrekker is samengesteld, biddende handen symboliseerende. De Romaansche bouwkunst, die een ordinaire halfcirkel, waaraan niets geheim is, toepaste, wordt daardoor natuurlijk inferieur. Een mooie brug maakt de heer de Groot met behulp van een aantal ongelijke stoeltjes (scamelli impares van Vitrivius, grondlegger van de Friesche taal) en de projectie van een geschilde sinaasappel. Naturalistisch en eenvoudig. Eenvoud is inderdaad het kenmerk van het ware schoone. Maar het aan den zaalwand opgehangen ontwerp „Stadion", doet zien dat het ware schoone niet zoo eenvoudig is te vatten. Met 'n kromme rug zetten tegen rechte, en buigingen maken tegen kromme lijnen komen toch blijkbaar geen kunstwerken tot stand, het is goed na al die gebogen lijnen dit even recht te zetten. S.

HERCULES EN DE KLERK.

Bij de plaat in het vorig nummer.

Hercules is zeker sterk,
Alles velt zijn knods ter neder,
Maar nog sterker is mijn veder,
Zegt de klerk. CANDIDUS.

MASSABOUW.

Bij het bouwen van een massa
Huizen komt er in de kassa
Van één architect veel geld,
Dus is die er op gesteld.
Vraagt gij echter aan de ega
Van des bouwmeesters collega
Wat zij in die massa ziet,
Dan zegt zij: 't Is 't ware niet. CANDIDUS.

NABESCHOUWING OVER HET KUNSTCONGRES.

Wij zijn niet in de gelegenheid geweest het Kunstcongres bij te wonen, en een overzicht ervan te geven.
Wij vinden nu in de „Nieuwe Amsterdammer" (de „Mosgroene") de volgende nabeschouwing van K. de Bazel, waaruit zoo goed samengevat de geest van het Congres spreekt:

„Synthese is noodig en methode" — aldus sprak de bezielde voorzitter (de heer Roland Holst — J. de M.) bij de sluiting van het algemeen kunstcongres.

Hij was groot reeds bij den inzet, waar hij met de leering dat slechts het ledige kan worden gevuld, den toon aangaf der stemming waarin alleen het kunstwerk kan worden benaderd: — *het onbevangen tegemoettreden* —.
En hij heeft door dezen inzet, door de volgehouden concentratie, in zijn woorden van inleiding en overgang van spreker tot spreker; alsmede met zijn spiegeling naar de hoorders, niet niet alleen het geestelijk stramien, de bindende kracht, geleverd; maar ook het levende, ontroeringwekkende element der schoonheid bijgebracht, waardoor dit congres in waarheid een kunstwerk geworden is.
Dit schijnt mij het meest waardevolle van deze demonstratie der bindende kracht van de kunst; dit samensmeden van menschenzielen tot gezamenlijk offer van zielekracht.
En, der openingsrede schoone beeldspraak, van de in wondere schoonheid ongeknot uitgroeiende en daarna verwilderde tuin, was krachtige verwijzing, ter oriënteering en situeering, naar doelbewuste taak.

De oriënteering ging voort, in de rede over „kunst in opvoeding en samenleving", met krachtige demonstratie van 't waardevolste element in aller kunst en zielegroei — *het karakter.*
En dit leidde als in van zelfsprekende natuurlijkheid, tot noodkreet over wat aan karakter, erger dan door bommen en torpedo's — wijl veeger tecken — wordt verwoest door onverstand en onberaden stap, in voller vrede gemoedelijkheid.
En eveneens tot heilige toorn, als in wijsneuzige kennisdemonstratie en ontleedwoede, het schoone lichaam der oude kunst vaneengereten wordt en dan beplakt met pleisters.

De techniek der poëzie bracht waar inzicht in het mysterie van de kunstschepping: De visie der idee, opwellend uit de diepere harmonieën van het zijn, in het kunstenaarsbewustzijn de schoonheidsontroering wekkend; daarmede één wordend, groeiend door het beeldende vermogen gesteund tot voördenkbeeld; dit zich verzinnelijkend tot vormbeeld in tweede visie, plastisch voor 't gezicht; in klankrythmen en beeldend woord, voor het gehoor.

Aldus hoopvol gesterkt door zekerheid, dat het eeuwig scheppend beginsel en zijn methode, in der menschen vermogen niet ophoudt te werken, konden wij leeren, hoe wij het verleden zijn waarde kunnen laten, niet alleen maar ook de eere kunnen geven die het toekomt; door des kunstenaars steeds nieuw opbloeiende kracht te erkennen; door hem met zelfgesponnen draden, zijn tijds en toekomstvisie te doen weven, in het eeuwig stramien der van toekomst naar verleden rollende schering.
Hem tevens vergunnend zijn aandacht te wijden aan de schering; want waar deze brak ontstaat het broddelwerk — en — de sterkst gespannen, fijnste en hoogstgestemde draden, verliezen zich het diepst in 't afgewerkte deel.
Ook: dat weven aan der menschheid zielekleed, niet is louter spel en virtuositeit, maar iedere vorm werktuig van zijn drijfkracht ter bestrijding van en vereeniging met zijn tegendeel.
En ook: dat het schoon program en de methode tot beelden van ideëel, emotioneel en stoffelijk levenswerk steeds bestaat.

Voorts op het midden van den middendag, het hart van dit congres; het kristallijnen hoogtepunt van visie der idée.
Het klare schouwen van de toekomsttaak van kunst, in

menschheids groei tot *bewust-zijn*: van eenheid met het kosmische gebeuren en met wereldorde —; de levensverrichting van het goddelijk voortschrijden zelve, dat zeker zonder dogmen is.
En werkt met 't symbool der zuivere en veredelde levenshouding zelve.
Een godsdienst waarbij eenheid van — ritueel, ceremonie en symbool — krachtswerktuig bij uitnemendheid wordt van 't ideëele leven.
Plastische dansrythmiek van goddelijke scheppingskracht.
Dat „een cultuur met deze bewustheid geladen uitbreekt", daarvan is zeker teeken, dit hoogtepunt van dit congres.
En — wondere geboorte in deez' dagen, het nieuwe Christus liefdelicht.
Laat ons onze gaven offeren van wijsheid, schoonheid en van kracht. Als der koningen offer — in het *volledig* geven van volle kunstenaarsziel en geest.

Tot de voorvisie van de eenheid, het majestatisch architecturale kunstwerk; leidde ook der muzikale compositie demonstratie, in eenvoudige klare schoonheid.
In het toonen der grondelementen van scheppingsmethoden: — rythmen en melodie — in vorm gezet: — het levensbeginsel getal en de geometrische levenskern.
Waren niet weer de *karakters* der rythmen, van de geestelijke en stoffelijke levensverrichting dezer grondtypen essentieel element?
En — „de methoden van schikking der rythmen aan vaste regels gebonden", is het niet weer het ééne eeuwig stelsel van goddelijk scheppingswerk, onwrikbaarder dan 'n Cheops-piramide?

En — was het toeval dat in deze wondre reeks nu volgt — het beelden van het woord in plastisch gebaar? waartoe noodig is de zelfverloochening in den tooneelspeler en het bereidwillig werktuig zijn in samenspel tot eenheid?
En — „de eenheid van woord en gebaar, van gebaar en woord in innig harmonisch samengaan" — wederom de geestelijke levensverrichting; de eene kern.
Hoe noode miste ik daarna, demonstratie van de bij uitnemendheid plastische uitbeelding der ontroeringwekkende geestelijke levenshouding en levensactie zelve, *de rythmische dans*; daarbij had tevens de vrouw, een waardig werk in dit verband verricht.
Ik beveel dit denkbeeld voor 'n volgend congres aan.

Kwam daarna plots, visie der huidige wereldsituatie, ons herinneren, dat nog slechts in idee en zielestreving, het praktisch toekomstwerk kan worden voorbereid?
En werd dan, niet in geestig woord, de moeilijkheid der paring van kunst aan hedendaagsche praktijk, aan onzen geest getoond? voorloopige concurrent van kunst — de sport — was daarbij ook weer niet frapant te denken, dat vooroefening van lichaam niet mag falen?

Tot wij weder werden georiënteerd en onze situatie bepalend, werden gesteld in het heden der beeldende kunst.
Wij ondergingen dezen wekker, dit analiseerend intellect, dat klopt tot het bevooroordeelde brein, het hedendaagsch verstand, murw is, en iets doorlaat van begrip voor der kunsten intentie.
Gaat de deeling niet steeds door? De individualiseering, alle eigenschappen en elementen ontledend, hen tot zelfstandige belevendiging en zelfkennis dwingend?
Stonden ze daar niet, de elementen onzer beeldende kunst in hun hemd alleen? In naturalisme, in impressionisme, in luminisme, in expressionisme, in kubisme, in futurisme, in amorphisme, gescheiden; tot zelfbewustwording gedwongen?
Ik hoorde spreken van de doodsklok die klept. Ja, 't is de doodsklok, van de deeling, van de analyse — tot de geboorte der synthese en de erkenning van de *eeuwige* methode, die het leven en de kunst telkens in gewaad van nieuwe kleurenpracht verschijnen doet.

En zijn wij daarmede weer niet toe aan de gesloten reeks, aan het Eurythmisch verband om het middenpunt?

De voorzitter sloot met het vormen van een schoon beeld — smeedde een werktuig dat perfect geslepen, er berekend is om indruk te maken op de hardste grondstof en zijn werk doelmatig te doen — laat ons dus voortgaan en op tot onzen onafwijsbaren plicht."

Bussum. 25 Dec. 1915. K. DE BAZEL.

Wij hebben dit stuk in zijn geheel gegeven, ten eerste daar hetzelf te veel een geheel is, ten tweede daar het ons een sterken indruk geeft van den geest van het verhandelde, ten derde, daar hij gegevens bevat, die tot richtsnoer kunnen dienen van de komende daden.

J. DE M.

TENTOONSTELLING DE BAZEL.

In den Rotterdamschen Kunstkring is Dinsdag j.l. een tentoonstelling geopend van werken op bouw-sierkunstgebied van den architect K. de Bazel.
Naast teekeningen en foto's vindt men er ook meubelen in natura, decoratieve teekeningen en houtsneden.
De tentoonstelling blijft tot 20 Februari a.s. geopend.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia":
a. Een scholenpark bij een groote gemeente.
b. Een transformatorenhuisje.
Programma's komen voor in No. 43, van 1915. Tijd van inlevering 1 Maart 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de „Tegelfabriek Schiedam". Ontwerp titelblad voor de aandeelen der Vennootschap.
Programma komt voor in No. 47 van 1915, van „Architectura". Tijd van inlevering 1 Februari 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".

Meubelen voor een arbeiderszwoonkamer.

Programma komt voor in No. 4. Tijd van inlevering 1 Mei 1916.
Vragen kunnen worden gesteld tot 15 Februari a. s., p. a. den Heer P. Bink, Nieuwe Tolstraat 64, Amsterdam.

VAN ALLERLEI AARD.

RIJKSAKADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM.

De hoogleeraar-directeur der Rijksakademie van Beeldende Kunsten brengt ter algemeene kennis, dat in het gebouw der Akademie, Stadhouderskade 86, te Amsterdam, van Zondag 30 Januari tot en met Zondag 6 Februari a. s., op werkdagen van des voormiddags 9 tot des namiddags 4 uur, en op Zondag van namiddags 1 tot 4 uur, kosteloos ter bezichtiging worden gesteld de werken, vervaardigd door den heer D. A. Bueno de Mesquita, voor de 1weede maal begunstigd met het jaargeld, bedoeld bij art. 15 der wet van 26 Mei 1870 (Staatsblad No. 78).

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 6. ZATERDAG 5 FEBRUARI 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Het Bestuur heeft besloten het weekblad „Architectura" *niet meer te doen verzenden* aan Leden, die tot nu toe verzuimden, hunne contributie voor 1915 te voldoen. De verschijnende bladen voor bedoelde Leden zullen bewaard blijven tot vereffening der schuld is geschied.

b. Aspirant-Leden, die den leeftijd van 20 jaren bereikt hebben, worden gewezen op hunne verplichting, volgens Art. 10, § 2 der Statuten, zich als Gewone Leden te doen voorstellen en worden verzocht, de namen der 2 voorstellende Leden spoedig op te geven.

b. De 1371ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 9 Februari,** des avonds te 8½ **uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap.

Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van de heeren: J. D. POSTMA, Architect te Amsterdam, door de heeren C. Visser en Jan de Meijer; A. KRANTZ, Dipl. Ing. te Amsterdam, door de heeren C. Visser en Jan de Meijer; JOH. C. PICENI, Bouwkundige te Amsterdam, door de heeren C. Visser en Jan de Meijer; B. HOOGSTRATEN, Bouwkundige te Amsterdam, door de heeren C. Visser en Jan de Meijer; W. BAKKER, Bouw- en Waterbouwkundige te Amsterdam, door de heeren J. Zietsma en J. Beyfevelt; W. BLAISSE, Bouwkundige te Amsterdam, door de heeren K. P. Tholens en Paul de Jongh; T. POGGENBEEK, Kunstnijvere te Amsterdam, door de heeren C. A. Lion Cachet en G. F. la Croix voorgesteld.
4. Voorstel van het Bestuur betreffende contributie-betaling van gemobiliseerde Leden.
5. Lezing van den heer VAN DER VEN over het onderwerp: *„Van klokken, klokkenspellen en klokkentorens, in verband met het carillon-systeem van Jef Denijn"*, met lichtbeelden. Introductie is toegestaan.
6. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

MEDEELINGEN VAN DEN PENNINGMEESTER.

Begin volgende week zal met de inning der contributie 1916 een aanvang worden gemaakt. Beleefd verzoekt ondergeteekende, dat men maatregelen treffen wil, opdat de bode niet tevergeefs komt. Men gelieve het geld dus aan zijne huisgenooten achter te laten. Speciaal worden de buitenleden uitgenoodigd op eerste aanbieding der postkwitantie te betalen. Het hooge bedrag aan inningskosten van verleden jaar, mag ditmaal niet meer voorkomen. Tenslotte verzoekt ondergeteekende den gemobiliseerden, hem p. o. van hun tegenwoordig adres te willen in kennis stellen, onder opgaaf van den tijd, dat zij onder de wapens verkeeren of verkeerd hebben.

De Penningmeester, ADR. MOEN.

VERSLAG DER 1371STE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 26 JANUARI IN DE VERGADERZAAL VAN HET GENOOTSCHAP.

Na opening van de vergadering door den Voorzitter, worden de navolgende nieuwe leden met eenige toepasselijke woorden geïnstalleerd: H. G. van Eyden, H. J. Wolter, H. Krop, Tj. Tjeerde en N. P. de Koo.
Hierna volgt het benoemen van nieuwe leden voor de Algemeene Vergadering van het Verbond van Kunstenaarsvereenigingen, waarvoor na eerste stemming gekozen worden de heeren: Wijdeveld, De Meijer, Staal en Vorkink, en bij herstemming de heer Tholens.
Voor plaatsvervangende leden voor het Algemeen Bestuur van hetzelfde Verbond worden na gehouden stemming gekozen de heeren: Moen en La Croix.
Daarna volgt de lezing van den heer J. H. de Groot, over: *„Gebogen lijnen in de Architectuur"*. De spreker had voor deze lezing een collectie teekeningen aan de wanden opgehangen ter toelichting. Deze lezing, die met aandacht wordt gevolgd en dikwijls door spreker's eigenaardige hypothesen de vergadering rumoerig maakt, zal in extenso verschijnen in het weekblad. De Voorzitter dankt, mede namens de vergadering, den spreker voor z'n gehouden lezing. Debat bleef achterwege.

De vragenbus gaf eenige vragen, die ter beantwoording gezonden zullen worden naar de Vragenbus-Commissie. Hierna sluit de Voorzitter de vergadering, om over te gaan tot de huishoudelijke vergadering. X.

ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

Van de *Permanente Prijsvraag-Commissie* is d.d. 29 Januari 1916 bij het Bestuur van het Genootschap het volgende schrijven ingekomen:

„Hiermede heb ik de eer U te berichten, dat de heer P. J. Houtzagers zijn benoeming tot lid der P. P. C. heeft aangenomen en de Commissie zich in de dezer dagen gehouden vergadering als volgt heeft geconstitueerd:

P. J. Houtzagers, *Voorzitter.*
Herm. v. d. Kloot Meijburg, *Secretaris.*
Paul J. de Jongh, *Lid.*

In verband met ons Jaarverslag, voornamelijk wat betreft de prijsvraag voor het gebouw der Nederlandsche Bank*), zou 't ons zeer aangenaam zijn te mogen vernemen, of het in de bedoeling Uwer Vereeniging ligt, zooals door het Bestuur der Mij. Bouwkunst V. A. bereids in het vooruitzicht is gesteld, de Algemeene Prijsvraagregelen voor Uw leden bindend te verklaren, opdat in 't vervolg afwijkingen ervan worden voorkomen.
Ten slotte verzoeken wij U in het orgaan Uwer Vereeniging eenige malen achtereen op te nemen het geheele artikel 42 der A. R. als een herinnering aan de verplichtingen der leden ten opzichte van de prijsvraagregelen.

Hoogachtend,
Namens de P. P. C.,
Herm. v. d. Kloot Meijburg, *Secretaris.*

Ter voldoening aan het verzoek van de P. P. C. volgt hieronder het bedoelde artikel der Algemeene Regelen:

Art. 42. „De constitueerende vereenigingen en de vereenigingen die de Algemeene Regelen hebben aanvaard, verklaren dat zij als hunne meening uitspreken:
1°. dat wanneer de constitueerende vereenigingen of die welke deze regelen aanvaard hebben, of hare leden worden aangezocht om te dienen van advies in eene uit te schrijven prijsvraag, zij die aanvragen steeds zullen behandelen in overleg met de permanente commissie, of zich in ieder geval vóór de publicatie van het programma met de Permanente Commissie in verbinding zullen stellen. (zie art. 8);
2°. Dat een lid zich behoort te onthouden van mededinging in een prijsvraag aan welker voorbereiding hij een belangrijk aandeel heeft gehad,
3°. dat een lid dat op eenigerlei wijze is betrokken in eene besloten prijsvraag of een meervoudige opdracht gehouden is daarvan mededeeling te doen aan de P. P. C. en haar dergevraagd die inlichtingen te geven die haar in staat stellen te beoordeelen of ingeval van een besloten prijsvraag het programma voldoet aan de A. R. en in geval van een meervoudige opdracht voldaan is aan het in art. 1 bepaalde omtrent het honorarium.
4°. dat het niet geoorloofd is:
a. dat een lid zich, hetzij als lid der jury, hetzij bij de samenstelling van het programma, zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk in acht wordt genomen;
b. dat een lid mededingt in een openbare of besloten prijsvraag vóórdat op het programma een gunstig advies door de Permanente Prijsvraag Commissie is uitgebracht;
c. dat een lid medewerkt in een meervoudige opdracht indien in de daarvoor gestelde voorwaarden niet is voldaan aan het bepaalde in art. 1 alinea 2, ter beoordeeling der P. P. C.;
5°. dat de vastgestelde regeling niet van toepassing is op studieprijsvragen, als zoodanig door bouwkundige vereenigingen, academie's, of dergelijke lichamen uitgeschreven. In twijfelachtige gevallen berust de beslissing over de vraag of eenige prijsvraag uitsluitend als studie-prijsvraag is te beschouwen, bij de permanente commissie."

*) „Architectura" 1913, No. 32.

Het in Art. 42 meermalen aangehaalde Art. 1 luidt als volgt:

„Art. 1. Een bouwkundige prijsvraag wordt geacht uitgeschreven te zijn wanneer twee of meer personen tegelijkertijd worden uitgenoodigd of toegelaten tot een wedstrijd voor het leveren van plannen voor een zelfde onderwerp van bouwkundigen aard.
Uitgesonderd zijn die gevallen waarbij aan alle deelnemers het volle honorarium voor den geleverden arbeid, volgens de honorariumtabel voor bouwkundige werkzaamheden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, wordt verzekerd *(meervoudige opdracht)*.
In twijfelachtige gevallen beslist de in Hoofdstuk VII te noemen Permanente Prijsvraagcommissie.

Uit bovenstaande bepalingen spreekt duidelijk de verplichting van de leden der vier Constitueerende Vereenigingen om, zoodra zij hetzij als *mededinger*, hetzij als *jurylid* betrokken worden in eenige bouwkundige concurrentie, de P. P. C. daarin te kennen. Dit is eene *moreele verplichting* waaraan men zich als goed lid van zijne Vereeniging dient te houden, ook dan, wanneer die verplichting door een voor de leden *bindend besluit* nog niet mocht zijn geconsolideerd.
In dit verband zij hier in herinnering gebracht dat als een der middelen waarmede ons Genootschap het in zijne Statuten vastgelegd doel zal trachten te bereiken, is: „Het maken van voorschriften voor de Gewone en Buitenleden, wier naleving aan het doel van het Genootschap bevorderlijk is; en het vaststellen van strafbepalingen op het niet nakomen dier voorschriften."
En als eene bevestiging hiervan werd in 1913 het volgende de artikel in het Huishoudelijk Reglement opgenomen:

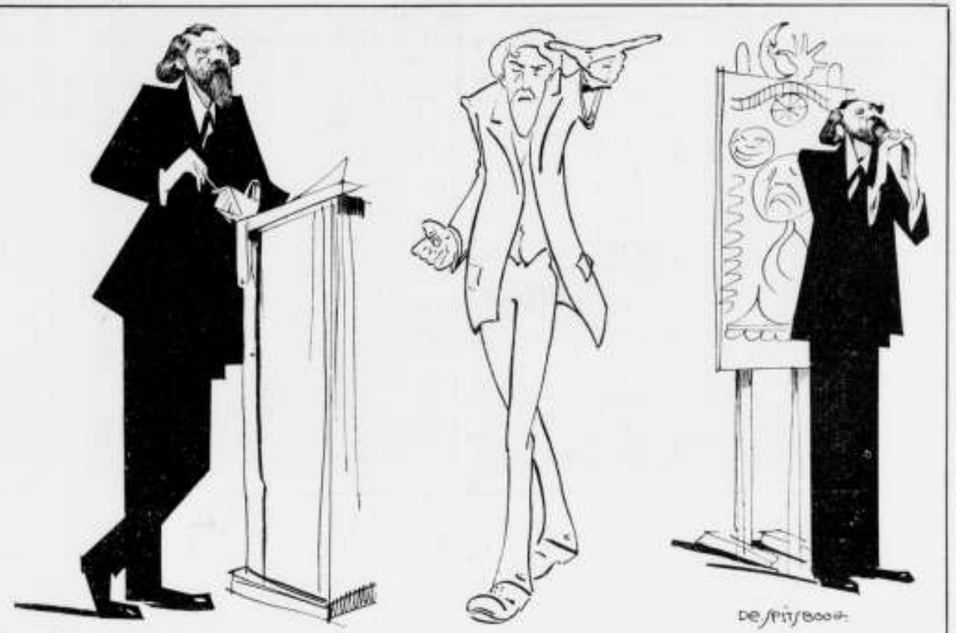
Bindende Bepalingen.

„Art. 39. Krachtens art. 2 sub 8 der statuten is het aan Gewone en Buitenleden verboden, op straffe van royement en onder reserve van alle rechten, die het Genootschap overigens kan doen gelden, hetzij als Lid der Jury, hetzij als Mededinger zich in te laten met eenige prijsvraag, waarbij volgens advies van de Permanente Prijsvraag-Commissie, ingesteld door de Constitueerende Vereenigingen, de algemeene strekking der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen niet in acht is genomen en op dien grond deelneming aan de prijsvraag is ontraden.
Art. 40. Het onderzoek naar de overtreding heeft plaats op de wijze als omschreven in § 7 van art. 6 der Statuten."

Het opnemen van dit artikel was het onafwijsbaar gevolg van de aanvaarding der Algemeene Regelen, zooals die na langdurige, ernstige besprekingen door de vier voornaamste Bouwkundige Vereenigingen onvoorwaardelijk zijn vastgesteld. Het Genootschap vertrouwt dat art. 39 *nooit* op een zijner leden zal behoeven te worden toegepast. De prijsvraag-regelen toch zijn ingesteld *om de belangen van de mededingers te dienen*, bij een eerlijk naleven dier regelen dus *kan niemand worden geschaad of gehinderd*, zooals tengevolge van onvoldoende bekendheid met de beteekenis der A. R. nog wel eens ten onrechte wordt verondersteld. Het kan daarom zijn nut hebben hier nog eens over te drukken, wat de P. P. C. in het eerste jaar van haar bestaan aan de Constitueerende Vereenigingen heeft geschreven:

„De P. P. C. moet tot haar leedwezen constateeren dat het haar herhaaldelijk is gebleken dat niet overal het juiste begrip omtrent strekking en doel der algemeene prijsvraagregelen en de noodzakelijkheid om de naleving daarvan te bevorderen, voldoende is doorgedrongen, zelfs niet in de kringen der architecten die als leden der Vereenigingen die de totstandkoming der regelen bewerkten, in de eerste plaats geroepen geacht kunnen worden, daarvoor te waken. De P. P. C. kan zich voorstellen dat in de kringen van leeken, en vooral van hen op wier weg het, (dank zij hunne maatschappelijke positie) *kan* liggen prijsvragen uit te schrijven, tegenkanting wordt ondervonden tegen de beperking die de A. R. aan hunne vrijheid en gewoonte om geheel en al naar eigen inzicht en goeddunken te handelen, opleggen.
Die tegenstand is niet onbegrijpelijk bij hen die in een prijsvraag niet meer zien dan een middel om langs den weg van concurrentie voor den laagsten prijs het beste te verkrijgen wat voor een bepaald doel verkrijgbaar is.
De verregaande willekeur die dan ook voor kort te dezen opzichte nog heerschte, waardoor op de meest cynische wijze de werkkracht van den prijsvraag beantwoordenden architect werd geëxploiteerd, het volkomen gemis van een code waarnaar prijsvraaguitschrijver en mededinger zoowel als de jury zich kon richten, aan welk gemis zoo menig onverkwikkelijk prijsvraag gekibbel te danken was; en dat de spreekwoordelijke oneensgezindheid der architecten zoo wereldkundig maakte, waren aanleiding voor de bouwkundige vereenigingen, op dit punt wat orde te scheppen en leidden tot de vaststelling der algemeene prijsvraagregelen, in hun tegenwoordigen U bekenden vorm."

Het is te hopen, dat, naar aanleiding van het hierboven geplaatste schrijven van de P. P. C., de Constitueerende Vereenigingen nu eens met alle ernst aan het werk zullen gaan, en blijk geven dat zij de kracht en de middelen bezitten om een nuttige instelling, als die der prijsvragen-regeling mag worden genoemd, te doen eerbiedigen, en daaraan in en buiten de vakkringen burgerrecht blijvend te bezorgen.
Dit echter kan natuurlijk niet van één kant komen; het Genootschap kan met zijne bindende bepalingen tegenover het verwaarloozen of het hooghartig negeeren der geldende regelen weinig uitrichten, indien niet de andere drie Vereenigingen in gelijken geest voorschriften voor hare leden vaststellen. Wil men werkelijk de voordeelen bereiken, welke van een loyaal naleven der Algemeene Prijsvraag-regelen zeker mogen worden verwacht (de P. P. C. kan reeds op succes wijzen), dan dienen de Bouwkundige Vereenigingen, die de Regelen vaststelden, en op de eerste plaats de Vakbonden der Architecten, daarin gesteund door de goede trouw van alle leden, *krachtig samen te werken*, om door die samenwerking tevens de P. P. C. in haar niet altijd gemakkelijk werk te steunen. P. J. de J.

RAMP TE ARNHEM.

Indien in een artikel het een of ander vet gedrukt staat, dan vraagt dat gedeelte, als 't ware, meer aandacht en wordt er mede te kennen gegeven, dat het als zoodanig een groote beteekenis in verband met den inhoud heeft.
In „De Aannemer" van 25 Januari 1916 komt een stukje over den ramp te Arnhem voor.
De inhoud bevat, laat ons zeggen, een overzicht van 't gebeurde, zooals dit ook in de verschillende couranten heeft gestaan, daarenboven de zin:

„Dit werk, volgens de plannen, besteksbepalingen en onder directie van den architect **G. Versteeg** te Arnhem uitgevoerd, was na een **mislukte onderhandsche aanbesteding, omreden de aannemers zich niet wenschen te onderwerpen aan in het bestek voorkomende onbillijke of onaanneembare bepalingen,** opgedragen aan A. v. d. Linden, metselaar, eveneens wonende te Arnhem (geen lid van den N. A. B.)."

Waarom, zoo vraagt men zich af, werden die gedeelten vet gedrukt?
Het is te hopen dat „De Aannemer" zal erkennen, dat beide geheel geen verband houdende zaken, los van elkander staan, en dat het beter ware geweest, ze niet onder één hoofd „Ramp te Arnhem" te vermelden, want, het zoo opgestelde kan niet anders dan verwarring geven, en wordt een eerlijke wijze van strijdvoeren daardoor, als van zelf, in gevaar gebracht.
C. J. de Haas, Arch. B. N. A.

VRAAG.

Er was nog geen confectie uitgevonden
Ten tijde, toen de beesten spreken konden:
Zij kleedden zich naar maat.
Waarom laat men dan nu de stomme dieren
Een nieuw confectiemagazijn versieren
In ongekleeden staat? CANDIDUS.

CRITIEK.

Ha! na nog niets gebouwd te hebben
Schrijft ge over bouwkunst in de krant?
Och, vriend, de beste stuurlui staan nooit
Op 't dek van 't schip, maar aan het strand. CANDIDUS.

INGEZONDEN.

Aan S.

Zeer Geachte S.

Er is mij in de pen geweest een huldebetuiging voor uw allergeestigste persiflage op de Lion Cachet-Architectura-plaat. Dat was voortreffelijk, en als Lion Cachet is, zooals ik mij hem denk, dan heeft hij daar zelf ook veel schik in gehad. Ik liet mijn huldebetuiging achterwege, omdat ik dacht: „Dat vindt natuurlijk iedereén prachtig, en dan is het aanstellerig van den éénen die 't opschrijft". Die persiflage stond op even hoog peil als het onderwerp. Dit laatste vond ik niet van uw geestige bespreking der causerie van den heer De Groot. De Groot wordt daarin gehoond en gekleineerd. Ik heb deze causerie niet van hem bijgewoond, maar was ik er geweest, dan kunt U verzekerd zijn dat *ik* misschien het hardst gebrulbekt had om z'n allerwonderlijkste wonderlijkheden. Maar zéér zeker had ik daarnaast opgemerkt en genietend gewaardeerd . . . zijn genialiteit. Zooals De Groot zijn er niet veel. Zóó eerlijk, zóó onbevangen, zoo kinderlijk en zóó geniaal. Die wonderlijkheid is daarbij nog 'n extra verkwikking. Hij gooit alles doormekaar op tafel. Zoek het maar uit.

En als je de moeite van 't uitzoeken neemt, dan vindt je heel veel, dat van minstens even zuiver gehalte is als *nw.* beste geestigheden, of als de fijne puntdichtjes van den scherpen Candidus.

Ik weet niet of De Groot ooit persoonlijk tot het scheppen van grootsche architectonische composities komen zal. Hij houde mij deze onzekerheid ten goede. Toch heeft hij, èn door zijn uitgaven, èn door zijn lessen, deel aan veel grootsch', dus dan ook tot 'n zeker percentage „De-Grootsch", dat in Nederland ontstaat.

U kijkt tusschen uw regels door met een bedenkelijk spottend oog naar zijn leeraarschap. Wel, ik heb les van 'm gehad op de Quellinusschool, en ik vond 'm 'n ideaal-leeraar. Een man die, jongen met de jongens mee, toch de klas beheerschte en . . . voor òns geen wonderlijkheden op de tafel smeet. Dat is maar eventjes vijf-, zesentwintig jaar geleden, en nog altijd is De Groot jong en chaotisch-bruischend als toen.

En hoe hij nòg les geeft?

Op de laatste Quellinusschool-tentoonstelling had ik moeite om niet allerlei werk van zijn leerlingen mee te gappen. Heerlijkheden, meneer S.

Jan Eisenhoeffel zei ervan: „Maar als die jongens dàt kunnen, waar blijven *wij* dan?" Zie je, zóó goed was het. Beter dan uitstekend, d. w. z. beter dan dat werk, kan geen mensch iets maken. Anders, alabonneur, en anders op zóó'n manier, dat die jongens dàt nu weer *niet* zouden kunnen, — alabjènneur.

Maar met dat al meer dan te goed om er met den duim over den schouder naar te gebaren.

Zie, als zoo'n man nu eens zegt . „Tegenover m'n leerlingen hou ik me in, maar onder collega's gooi ik me bloot", dan kan men wèl zeggen dat dit onparlementair en dies meer Grieksch dan Hollandsch is, maar men kan tevens bij dat absoluut slag-om-den-arm-looze, „zich geven", denken aan Nietzsches woord: „Nur der Chaos gebärt glänzende Sterne".*).

*) Ik ken den Heer De Groot sinds 1914, misschien moet Nietzsche's woord voor hem omgekeerd gelezen worden. **) S.

**) Dus b.v.: Geen zon zonder zonne-protuberance? Einverstanden! H.

Ik ben met mijn appreciatie in goed gezelschap. Mij is gezegd (en niet door hemzelf) dat Berlage een tijdlang serieus heeft les genomen bij De Groot.

Nu laat ik het er maar bij, hoewel het mij naar de penpunt vloeit, hoe ik nog kort geleden een winternacht bij hem te visite was, en hoe enthousiast hij me toen een stapel werk liet zien, dat al z'n systemen, al z'n driehoeken en al z'n kurketrekkers en kwadraatcirkels naar de maan keilde, maar ik mis het recht om daarvan te gewagen voor hij het zélf eens „op uw tafel gooit".

Inmiddels met volle waardeering,

Hoogachtend, Uw dw.

Blaricum, 30:1:16. H. HANA.

* * *

Geachte Redactie.

Zou ik U beleefd mogen verzoeken het hiervolgende in Uw blad op te nemen?

De platte strekking van het ingezonden stuk, ondertekend door S., voorkomende in „Architectura" No. 5 van Zaterdag 29 Jan. ll. wekte eenigszins mijn verontwaardiging en onwillekeurig stelde ik mijzelve de vraag: „Waartoe anders kan dergelijk geschrijf in een hoogstaand en beschaafd orgaan dienen, dan om dat orgaan naar omlaag te sleuren?"

Velen zullen zich over dit stukje geergerd hebben en zij begrepen natuurlijk, dat het slechts ten doel had een hoogstaand man belachelijk te maken. Wat zullen onze jongeren, wier hoofden dikwijls nog maar al te zeer vatbaar zijn voor meeningen van anderen wel denken, wanneer zij op zoo wonderlijke wijze critiek (critiek is eigenlijk onduldbaar; de taal van den heer S. is geen gezonde critiek) hooren uitoefenen op een voordracht van een docent bij wiens colleges zij zoo menigmaal genoeglijk en dankbaar hebben aangezeten?

De toepassing op het slanke lijf van den heer De Groot is bepaald grof: een eigenschap van het lichaam maakt men niet belachelijk. Met eenige fijngevoeligheid, zoo noodig voor ware, innerlijke beschaving, begrijpt men toch, dat deze zinspeling even onwelvoegelijk is, als eene, b.v. op het gebrek van den gebochelde.

De woordspeling onderwijzer en bovenwijzer is reeds zeer oud en waarschijnlijk geen geestigheid (in dit geval ook al een grofheid), uit het brein van den heer S. ontsproten.

Afschuw van rechte lijnen ontdekte ik bij den heer De Groot allerminst. Het ontwerp „Stadion" aan den zaalwand opgehangen, bewees mijns inziens, vooral wat de middenpartij betreft, het tegendeel.

Afgezien van het feit of ze zuiver of onzuiver waren, was de mallemolen zulk een slecht voorbeeld nog niet om een van de, woensdagavond, door den heer De Groot verklaarde begrippen, nader toe te lichten.

Bij de aandachtige hoorders was tijdens de lezing ook geen sprake van onpasselijkheid; wel uitte men zich meerendeels op gepaste wijze met gullen opgewekten lach.

Voor mij lag over de geheele lezing een tintje enthusiasme; het enthusiasme van den idialist, en nu en dan schemerde er iets religieus dichterlijks doorheen.

Gekke malle dingen zeide de heer De Groot, zooals hij zelf beweerde, ook; maar dat waren de dwaasheden of vergissingen, die menig zoeker, op welk gebied ook, haast noodzakelijk begaat.

De wijze geeft zich de moeite, dergelijke, mogelijk oogenschijnlijke dwaasheden, die toch altijd in ware en oprechte overtuiging geuit worden, te overdenken. De dwaas tracht, hoewel niet begrijpende, ze belachelijk te maken en hoont dengeen, die ze uit.

Dat juist wekte in het stukje van den heer S. zoozeer mijne verontwaardiging: Schimp, hoon en poging tot belachelijk maken en nog het allermeest, dat Z.Edl. blijkbaar den moed miste om openlijk als de schrijver uit te komen.

U dankend voor de opname, geachte Redachtie,

Hoogachtend, E. SUNIER.

* * *

Geachte Redactie.

Nooit laat ik iets in de courant drukken, of ik moet een netter (bewaar me zetter, zet niet vetter) dienstbode noodig hebben; ik ben er een principieel tegenstander

van (ik meen niet van dienstboden). Maar zooals het sedert het nieuwejaar in Uw weekblad gaat, gaat niet, dat mag niet bestendigd worden, dat schokt de grondvesten, waarbovenop de bouwkunst zich moet ontplooien, terwijl de architecten in de plooi moeten blijven. En dat, Redactie, in een tijd waar heipalen ontbreken, de oorlogsfakkel als een brieschende leeuw door de landen gaat en de assurantiepremies opslaan? Ik dwaal af, Redactie, door achter dien brieschenden oorlogsfakkel aan te loopen; ik ga even zitten en wel in zak en asch.

Moeten wij in een schrikkelijken tijd, waar onze neutraliteit en smokkelhandel bedreigd worden, niet van onze teekenhaken een zwaard en van onze teekenborden een schild smeden tegen een eventueelen gemeenschappelijken vijand, die op land- of watergrenzen loert, om de bouwkunst van de Groot en anderen te verwoesten, in plaats als thans de teekenhaken in elkaars vleesch te slaan en ons achter de teekenborden, als achter pseudoniemen te verschuilen? Moeten we niet, zooals de Heer Sunier met zijn, uit ons aller hart gegrabbelde woorden, die uit zijn krabbelende pen in een ingezonden stuk kabbelen, de hand in eigen boezem steken, in plaats van zooals die S. sabbelde met over de afwezigheid van een boezem bij een overigens begaafd man als de Groot te babbelen? De naam de Groot brengt me op mijn grootje die me altijd wijze lessen heeft ingeprent zooals de heer Sunier thans S. doet, op deugd en naastenliefde wijzende, en ik ga daar graag mee mee, meer met me grootje (die begeleidde haar wijsheid met iets voor mijn spaarpot), dan met Sunier (die me minder dan niets geeft), want mij lijkt die verontwaardiging van Sunier wat verdacht; eerlijk, Redactie, ik meende dat die S. eigenlijk Sunier was. Enfin, wat daar van zij, zei 'n filosoof (niet de Groot maar 'n andere) niet: „Spreken is zwijgen en zilver is goud?". Daarom zwijg ik nu maar en droog mijn tranen, maar dan moet U die Candidus en die S. niet meer aan 't woord laten, laten anderen doen wat zij willen, maar ik zeg anders mijn abonnement op, hoor Redactie. Kan die Candidus dus niet zwijgen en die S'taal niet verstommen, dan weet U waar op 't staat; staat er niet geschreven: „Wie kaatst moet de bal verwachten?". Uw blad lijkt tegenwoordig wel 'n kegelbaan!

Zeer ongepast dicht Jacob Cats op: „Kreupel wil altijd voordansen", dus U ziet wat die Sunier met zijn bochel gelijk heeft en die ouë Cats kan 'm (ik meen de vermaning) in zijn zak steken. Zijn gedichten en zijn elixer schijnen al even slecht voor 'n mensch te zijn. . .

Merkt Charivarius niet op: „Zegt mij wie Uw vrienden zijn en ik zal U zeggen wie de mijne zijn", en zeggen de heeren Hana en Sunier niet maar àl te duidelijk wie de hunne is en die is toch ook de mijne, Redactie, en daaruit ziet U, dat de broederschap al net zoo'n eind op weg is als ik met mijn ingezonden stuk, want ik schei nu heusch uit met 'n hoera op ieder die er op gesteld is.

Ik eindig met de pen, die leeg, maar niet met 't hart, dat vol is.

Hoogachtend, J. F. Staal Jr.

P.S. HH. Leden die, evenals ik, veel voelen voor een Bond tot onderling huldebetoon, „Met Alle Liefde" (M. A. L.) worden hierbij verzocht mij hun kaartje te zenden. Huldebetoon is goedkoop genoeg, als we buiten lauwerkransen en standbeelden blijven.

VEREENIGING TOT BEHOUD VAN NATUURMONUMENTEN IN NEDERLAND.

De Vereeniging tot het behoud van natuurmonumenten heeft twee serie's prentbriefkaarten uitgegeven, die er wel toe zullen bijdragen ook onder het groote publiek de aandacht op het uitstekende werk dezer Vereeniging te vestigen.

„Architectura" heeft in haar kolommen nooit veel gemeld over dit werk, en dit was, hoewel onopzettelijk, niet juist. Al is het niet onmiddellijk een architectonische zaak, toch staat de architect te dicht bij de Natuur is hij bij het situeeren van een bouwwerk te zeer genoodzaakt zich in de stemming van de omgeving in te leven, dan dat hij het niet van harte toejuicht als een belangrijk stuk natuur ongeschonden blijft, bewaard is voor versnippering door speculatieve bouwondernemers, die in

elk mooi gedeelte van eenige oppervlakte een „villapark" zien.

Het goede werk, dat de Vereeniging doet ruimer bekend te maken, en zoodoende het publiek op te wekken door daarin te steunen, door geldelijke bijdragen, is het doel van de uitgave der beide series prentbriefkaarten.

Serie I. Naardermeer en
Serie II. Oisterwijk.

Serie I bevat enkele gezichten uit het Naardermeer, waaronder het Visschershuis en een open plek, begroeid met waterlelies en verder enkele in dit gebied broedende vogelsoorten: lepelaar, roerdomp, purperreiger, die in N. W. Europa alleen in 't Naardermeer broedende is waargenomen in eenigszins groote kolonies, fuut, zwart sterntje en bruine kuikendief. De afbeeldingen van den roerdomp en de fuut, weinig geziene en zeer schuwe vogels zijn als zeer zeldzaam te beschouwen.

Ten slotte is in dit album opgenomen een portret van den bekenden opzichter J. Hoetman, die meer dan een halve eeuw het Meer bevischt heeft.

Het Naardermeer, ruim 700 H.A. groot en de oudste bezitting der Vereeniging, ging in haar handen over in 1906. Verder verwijzen wij naar de opsomming op de binnenzijde van den omslag.

Van de bezittingen te Oisterwijk, in 1913 verkregen en in 1915 uitgebreid met Duivelsberg, Diaconie en Brandoen, geeft Serie II een tiental afbeeldingen.

De schilderachtige boschplassen van Esschenven, Choorven en Witven komen er in voor, evenals de nieuwgebouwde boschwachterswoning „De Venkraai". Het licht in de bedoeling van het Bestuur later dergelijke albums uit te geven van de andere bezittingen: Hagenau, Leuvenumsche Bosch en Texel.

De prentbriefkaarten zijn saamgebonden tot kleine albums, elk van 10 stuks. De prijs is per album ƒ 0.25, verhoogd met 2 cent porto indien men ze wenscht toegezonden. Het bedrag moet dan vooruit worden toegezonden. (Bestellingen moeten worden gericht aan het Bur. der V. t. B. v. N. M. in Ned., Rokin 69, Amsterdam. Dank zij de bereidwilligheid der Vereeniging zijn wij in staat onze lezers enkele fraaie gezichten op de bezittingen der Ver. te geven. Zij spreken voor zichzelf.

„HEEMSCHUT" EN DE KLOKKENSPELEN.

Door den Bond „Heemschut" werd aan een zestigtal gemeentebesturen de volgende brief gezonden:

„De klokkenspelen, die in ongeveer zestig Nederlandsche torens aanwezig zijn, behooren tot de eigenaardigheden onzer steden. De Bond „Heemschut", die zich het behoud der schoonheid van Nederland ten doel stelt, meent, dat het de plicht der gemeentebesturen is, die klokkenspelen hun als een kostbaar bezit door vroegere geslachten nagelaten, op behoorlijke wijze te onderhouden.

Dit onderhoud dient de klokkenspelen te bewaren in den toestand, waarin zij zich bevonden, toen zij door hun vervaardigers werden afgeleverd. En bij het kiezen der muziek, die er op ten gehoore wordt gebracht, dient met de eigenaardigheden, die het klokkenspel heeft, rekening te worden gehouden.

Op een klok kan, bij het bespelen, een toon niet aangehouden worden. Om nu aan dit bezwaar te gemoet te komen werd het klokkenspel van den St. Rombouts-toren te Mechelen van een inrichting voorzien, waardoor de speler de klokken snel achter elkaar kan aanslaan, zoodat een opeenvolging van korte tonen de plaats kan innemen van één langen toon.

De Bond „Heemschut" laat het beoordeelen van de muzikale waarde dezer verandering aan daartoe bevoegden over. Hij is echter van meening, dat het nieuwe stelsel niet mag worden toegepast, wanneer daarvoor wijziging van het plaatsen der klokken wordt vereischt. Immers die klokken, nu in het doorluchtig bovendeel der meeste Nederlandsche torens opgehangen, mocten daar blijven, omdat die plaats reeds door de bouwmeester er voor bestemd werd, en de klokken, bij het geheel behoorend, voor den uiterlijken welstand noodzakelijk zijn. Het plaatsen van klokkenstoelen in deze doorluchtige torens zou het effect ten zeerste schaden.

Het aanbrengen van looze klokken ter vervanging der werkelijke, waarvan sedert het laatst der zestiende eeuw de toren der St. Bavokerk te Haarlem een voorbeeld geeft, wordt door den Bond „Heemschut" ten zeerste afgekeurd.

De Bond „Heemschut" raadt ten dringendste aan, geen verandering aan een klokkenspel te laten aanbrengen, eer bevoegd advies van musici en architecten is ingewonnen, en met zulk een verandering in ieder geval te wachten, totdat het oordeel over de toepassing van het nieuwe stelsel op het klokkenspel van den toren der St. Eusebiuskerk te Arnhem bekend zal zijn."

NIEUWE BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Bij de firma L. J. Veen zijn weder uitgekomen de jaarlijksch verschijnende „*Betonkalender*" en „*Van Gendt's Bouwkalender*", (prijs, met bijlage, in linnen gebonden *f* 2.40). Beide kalenders hebben een bijlage. Vooral door die bijlage, waarin alle wetten met betrekking tot gebouwen, zijn opgenomen, zijn de kalenders zeer bruikbaar.

Als beknopt „vademecum" en beknopt „Heerenboekje" heeft men ze graag op zijn teekentafel liggen.

NEDERLANDSCH VEREENIGING VOOR AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST.

Op Zaterdag 12 Februari, 's avonds 8 uur, zal in de vergaderzaal van de Firma Heystee en Smit, Reguliersdwarsstraat 108—114 door Dr. A. Pit de lezing over: „*De ontwikkeling van het begrip in de Versieringskunst*" voor de leden der V. A. N. K. worden herhaald. Er is een beperkt aantal introductie-kaarten voor niet-leden beschikbaar. Belangstellende leden van „A. et A." kunnen zich hiervoor wenden tot den heer W. Penaat te Blaricum.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia":

a. Een scholenpark bij een groote gemeente.

b. Een transformatorenhuisje.

Programma's komen voor in No. 43, van 1915. Tijd van inlevering 1 Maart 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".

Meubelen voor een arbeiderswoonkamer.

Programma komt voor in No. 4. Tijd van inlevering 1 Mei 1916.

Vragen kunnen worden gesteld tot 15 Februari a. s., p. a. den Heer P. Bink, Nieuwe Tolstraat 64, Amsterdam.

VAN ALLERLEI AARD.

DE SCHIERSTEEN.

De oude Schierstins te Vormwonde, het eenig overblijfsel van het eens zoo machtige klooster Klaarkamp te Rinsumageest, is dezer dagen publiek verkocht. In de verkoopvoorwaarden staat, dat deze stins, in de 13de eeuw gesticht, niet vóór 1926 mag worden afgebroken. Kooper is, volgens de „Leeuw. Ct.", geworden het Dr. Henricus Popta Gasthuis te Marssum en wel voor *f* 2811.

Wij mogen dus rekenen op het behoud van dit historische monument.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.00 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent. -›

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -›

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -›

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Tot Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer L. Zijl, Beeldhouwer te Bussum, door de heeren C. A. Lion Cachet en J. F. Staal Jr.

b. Tot Buitenleden zijn door het Bestuur aangenomen de heeren:
C. P. NIEUWENHUIZEN, Bouwkundige, te Bussum,
T. KAMPHUYS, Bouwkundige, te Beemster
en G. J. VOS, Architect, te Bussum.

c. Als Gewone Leden zijn aangenomen de heeren:
A. KRANTZ, Dipl. Ingenieur, alhier,
JOH. C. PICENI, Bouwkundige, alhier,
B. HOOGSTRATEN, Bouwkundige, alhier,
W. BAKKER, Bouw- en Waterbouwkundige, alhier,
W. BLAISSE, Bouwkundige, alhier,
en T. POGGENBEEK, Kunstnijvere, alhier.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

MEDEELINGEN VAN DEN PENNINGMEESTER.

Met de inning der contributie 1916 is een aanvang gemaakt. Beleefd verzoekt ondergeteekende, dat men maatregelen treffen wil, opdat de bode niet tevergeefs komt. Men gelieve het geld dus aan zijne huisgenooten achter te laten. Speciaal worden de buitenleden uitgenoodigd op eerste aanbieding der postkwitantie te betalen. Het hooge bedrag aan inningskosten van verleden jaar, mag ditmaal niet meer voorkomen. Tenslotte verzoekt ondergeteekende den gemobiliseerden, hem p. o. van hun tegenwoordig adres te willen in kennis stellen, onder opgaaf van den tijd, dat zij onder de wapens verkeeren of verkeerd hebben.

De Penningmeester, ADR. MOEN.

DE BEBOUWING VAN DE VIJZELSTRAAT.

Eenigen tijd geleden heeft de heer C. Visser, inspecteur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, voor de buurtvereeniging „De Vijzelstraat" in een buitengewone vergadering het woord gevoerd over: „Partiëele- of blokbebouwing van de nieuwe Vijzelstraat."

De heer Visser is *tegen* blokbebouwing, massabebouwing. Uit zijn rede zijn de volgende bezwaren te trekken.

a. Men kan niet meer, na b.v. een tiental jaren, als er behoefte bestaat aan de verandering der winkels, verbouwen.

b. Blokbebouwing heeft iets kazerneachtigs.

c. Bij blokbebouwing is het niet mogelijk, dat de winkelier, die na een ander de winkel betrekt, deze kan doen aanpassen aan zijn smaak.

Ook zal het hem onmogelijk zijn zijn zaak uit te breiden; en vooral is dit een bezwaar, daar het het doel van een goede zaak is, steeds te groeien, meer oppervlakte te gaan beslaan.

d. Blokbouw is onhollandsch.

e. Blokbouw is een nieuw element, met opvallend karakter.

f. Blokbouw is niet vereenigbaar met de moderne opvattingen op architectonisch gebied.

Wij willen deze bezwaren eens nader onder de oogen zien, doch verwijzen eerst naar de inleiding tot de vraag: „Op welke wijze kan het Genootschap „A. et A." medewerken tot het verkrijgen van een aesthetische bebouwing der bouwblokken, vrijkomende door de verbreeding der Vijzelstraat", door Paul J. de Jongh, welke vraag is behandeld in de Genootschapsvergadering van 17 Maart 1915 (zie „Architectura" No. 12, 29 Maart 1915), en dat de basis vormde voor het adres aan B. en W. van Amsterdam, (zie „Architectura" No. 15, 10 April 1915). In dit adres sprak het Genootschap zich uit *vóór* blokbebouwing.

Bekijken wij het bezwaar onder *c*, een bezwaar van de zijde van den winkelier, dan bemerken we in onze winkelstraten in de verschillende uitstallingen de smaak van den winkelier, in den winkelpui echter zoo goed als niets ervan. Volgens den heer Visser zou die smaak zich toch architectonisch moeten uiten, wil het een goed motief voor de verdediging van den partiëelbouw zijn. Wat zien we echter? Dat de winkelier 't voldoende vindt de onderpui te veranderen; de bovenbouw blijft zooals hij

was. Tusschen beide wordt — een hoogst, hoogst zeldzaam geval uitgezonderd — nooit op eenig verband gelet. Voor het groote publiek, dat nimmer zijn blik naar boven slaat, is de verandering van den onderpui voldoende, weet de winkelier. 't Verdere architectonisch verband laat hem koud.
Al onze winkelstraten leiden aan dit euvel.
Bovendien, zijn smaak is in doorsnee van zoodanigen aard, dat hij de verbouw slechts zelden in bevoegde handen stelt. Doch stel, dat ik de zaak verkeerd beoordeel, en dat de heer Visser gelijk heeft, n.m.l., dat het karakter van de zaak uitgedrukt is in den gevel, dan zouden we dus grutterijwarenarchitectuur, taartjesarchitectuur, schoenenarchitectuur, en de hemel weet al niet wat voor merkwaardige winkelpuien moeten hebben of krijgen! En hoe zou het dan gaan als de banketbakker zijn zaak moest verplaatsen, en den winkel betrok, waarin voorheen schoenen werden verkocht?
Geloof me, architectuur is niet geschikt — zelfs in ons land, nog tè monumentaal, o, mijnheer Visser — zich in zulke bochten te kunnen wringen.
En dan nog iets. Stel de banketbakkerszaak is naast de schoenenzaak gelegen. De schoenzaak moet zich uitbreiden. De eigenaar koopt op handige wijze het huis van den banketbakker met het gevolg, dat de banketbakkerspui wordt verbouwd tot een schoenenpui, gelooven we dan, dat de schoenenwinkelier den geheelen gevel in schoenenstijl zal verbouwen? Zulke kunstzinnige winkeliers zijn er niet.
't Eenige gevolg is, dat we bij het verdedigde, tot nu toe gevolgde, systeem van partieele bouw, de merklappenindruk krijgen bij het doorwandelen onzer winkelstraten.
Bovendien 't ligt niet meer in den geest van dezen tijd, dat de winkelier zich op den verkoop van één artikel toelegt, nochtans zonder tot den, ook niet door mij gewenschten, „warenhaus"-zaak over slaan.
Nemen wij b.v. de zaak van Perry in de Kalverstraat te Amsterdam, een winkel (nog geen „warenhaus") waar men toch velerlei zaken kan koopen. Zouden nu hun nieuwe uitstalkasten elk op zichzelf een nieuw karakter moeten hebben? Is daar niet een goede oplossing verkregen door een algemeen gangbaar, gezellig uitstalraam te maken, zonder nochtans een „nieuw element van opvallend karakter", iets „onhollandsch te zijn? (bezwaar *d* en *e*).
Hiermede in verband is bezwaar *f* ook onjuist. De gevel, meer in 't bijzonder de uitstalramen, brengt de inwendige verdeeling der winkel tot uitdrukking, *niet wat er in die ramen wordt uitgestald*.
Doch het ergste bezwaar: „blokbebouwing heeft iets kazerneachtigs". Academisch is deze uitspraak niet. „Blokbebouwing *kan* iets kazerneachtigs hebben" moet het gezegde luiden.
Een slecht voorbeeld aan te halen („de Bijenkorf") maakt een gezegde nog niet tot een axioma!
Het verkeerde bij het denken aan blokbebouwing is, dat een dergelijk bouwwerk moet bestaan uit een aantal gelijk- en gelijkvormige traveeën. Dit is 't niet. 't Is, om het eenigszins overdreven te stellen, een rhytmisch bijeenbrengen van een aantal partieelpartijen, die alle doordrongen zijn van denzelfden geest, en die vooral in hun afsluiting na boven toe, zich in gebondenheid vereenigen.
Want, en dit doet in onzen tijd een groot gedeelte der bevoegden en gezaghebbenden overhellen naar de blokbebouwing, nog zonder een bepaalde lijn in de architectuur is het bijna niet mogelijk een aantal partieelbouwwerken naast elkaar te zetten, die geheel harmonieeren. Die kans wordt bij het naast elkaar zetten van enkele groote bouwblokken grooter.

JAN DE MEIJER. B. N. A.

STAAL.

Staal, dat de chirurgijn
Hanteert, kan zegen zijn;
Doch goed verkeert in kwaad
Wanneer het wonden slaat.

CANDIDUS.

DE ARCHITECT ALS TEEKENAAR

DOOR A. W. WEISSMAN.

Vervolg van blz. 37.

Dat het toepassen van projectie en een soort van perspectief, op een wijze, die ons nu vreemd voorkomt, nog in het laatst der zestiende eeuw gebruikelijk was, toonen ons een paar ontwerpen voor den gevel van het stadhuis te Leiden, in 1593 en 1594 vervaardigd. Hier is de gevel zelf als zuiver geometrische projectie voorgesteld, maar de stoep en het dak ziet men in een soort van perspectief behandeld. Deze teekeningen zijn in inktlijnen vrij zuiver en uitvoerig uitgevoerd.
Om ons een een denkbeeld te geven van de wijze, waarop de architecten uit het begin der zeventiende eeuw teekenden, kunnen de platen van de „Architectura Moderna", een werk, in 1631 verschenen, dienen. Hier zijn, in hoofdzaak, werken van Hendrik de Keyzer afgebeeld doch ook eenige van andere meesters. Daar Hendrik de Keyzer reeds in 1621 gestorven was, is het weinig waarschijnlijk, dat hij de teekeningen, waarnaar de prenten zijn gegraveerd, heeft gemaakt. Misschien zijn Pieter of Thomas de Keyser, de zonen van Hendrik, de vervaardigers geweest. Over het algemeen is hier van geometrische projectie gebruik gemaakt; slechts nu en dan is bij doorsneden ook de perspectief toegepast. Alleen deze doorsneden werden uitvoerig geschaduwd; overigens ziet men slechts rudimentaire, om niet te zeggen willekeurige, schaduwen.
Prenten als deze geven natuurlijk slechts een onvolledig denkbeeld van architectonisch teekenen. Men weet niet, welk het aandeel van den graveur in de voorstelling geweest is, en of deze de origineelen wel getrouw heeft gevolgd.
Maar er bleef ook een belangrijke verzameling van bouwkundige teekeningen, door Nederlanders in de zeventiende eeuw gemaakt, bewaard. Deze verzameling heeft betrekking op het niet meer bestaande huis Vredenburch in den Beemster en op een eveneens niet meer bestaand huis aan de Heerengracht tegenover de Warmoesgracht te Amsterdam; zij berust aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken in den Haag.
Toen de Beemster in 1635 was drooggelegd en verkaveld, kochten Amsterdammers daar grond om er buitenverblijven aan te leggen. Tot hen behoorde ook Dirck Alewijn, die te Amsterdam woonde op de Heerengracht tegenover de Warmoesgracht, in een huis, dat door Hendrik de Keyzer in 1615 was ontworpen. Het werd afgebroken in 1772, en voor rekening van den heer Van Brienen door den architect L. F. Druck in den stijl, naar Lodewijk XVI genoemd, herbouwd.
Dirck Alewijn overleed reeds spoedig, nadat hij den grond had gekocht. Zijn zoon Frederick Alewijn liet in 1639 een plan voor de buitenplaats Vredenburch maken door Pieter Post, die toen te Haarlem woonde, en, sedert 1633, den eveneens te Haarlem geboren Jacob van Campen bij het bouwen van het huis voor Joan Maurits van

Nassau te 's Gravenhage en van de paleizen voor Frederik Hendrik te Honselaarsdijk en te Rijswijk had bijgestaan.
Het ontwerp van Post kon echter geen genade bij Alewijn vinden. Deze wendde zich tot Philips Vingboons, een architect te Amsterdam, die onder Jacob van Campen bij het bouwen der Heiligewegspoort was werkzaam geweest en reeds een betrekkelijk drukke practijk had. Vingboons maakte nu een ontwerp, dat wel voldaan schijnt te hebben, althans met het uitvoeren daarvan werd begonnen. Maar toen kwam er oneenigheid tusschen architect en bouwpatroon. De heer Alewijn droeg het werk nu weder aan Post op, en deze schroomde niet, het ontwerp van Vingboons eenvoudig te volgen! Er bestond destijds geen wet op het auteursrecht, maar Vingboons maakte zijn ontwerp openbaar, toen hij in 1648 bij Joan Blaeu het eerste deel van zijn bekende prentwerk liet verschijnen. In den tekst zeide hij „'t is niet voltrocken, doch de verdeelinghe van den grond en gevel voor 't meerendeel gevolght" Pas in 1664 waagde Post het, in een prentwerk, dat hij uitgaf, het Huis Vredenburch op te nemen.
De ontwerpteekeningen van Post, welke in de verzameling voorkomen, zijn zeer droog opgevat. Vingboons toont zich niet slechts een veel beter teekenaar, maar ook een veel beter ontwerper, dan Post. Merkwaardig is, dat het ontwerp van Post, waarnaar de uitvoering plaats had, in de verzameling ontbreekt.
Met Van Campen had de eerste eigenlijk gezegde architect zijn intrede in de Nederlandsche bouwkunst gedaan. Waren totdusverre de bouwmeesters steenhouwers geweest, gelijk nog Hendrik de Keyser en Lieven de Key, nu kwamen zij uit de gelederen der schilders voort. Van Campen, Post en Vingboons waren als schilders begonnen; hadden de vroegere steenhouwers modellen gemaakt, de schilders werkten als ontwerpers op het papier. Van Campen maakte schetsen, die hij, vooral door Post, in bouwkundige teekeningen liet uitwerken. Huygens, die door Van Campen zoowel zijn huis aan het Plein in Den Haag als zijn buitenplaats Hofwyck te Voorburg had laten ontwerpen, zegt dat Post heeft:

„gevroetvrout met zyn penn
„Hetgeen dat uyt den Sinn, den rederycken Sinn
Van Campen wierd geboren."

Van Campen had dus de gedachten, en de „vroedvrouw" Post zorgde er voor, dat zij behoorlijk ter wereld kwamen. De teekeningen voor de huizen van Frederick Alewijn laten ons zien, waarin de taak van een architect na 1630 hier te lande bestond. Die taak was uitsluitend het maken der teekeningen, die voor de uitvoering noodig waren. De verzameling bevat alle details ter ware grootte, die, op zoogenaamd „kardoespapier" geteekend, ons doen kennismaken met het detailleeren in dien tijd. Bij die details is nergens de constructie aangegeven; daarvoor zorgden de meesters der verschillende gilden, die met de uitvoering van het werk waren belast. Alle teekeningen zijn met inktlijnen gemaakt; hier en daar is met Oostindische inkt, soms ook met wat kleur, de teekening verduidelijkt.
Bij de teekeningen op kleine schaal zijn, in de gevels, de lichtopeningen zwart gemaakt; hier en daar werden ook schaduwen aangegeven, welke echter doen zien, dat de leer der schaduwbeschrijving nog niet wetenschappelijk werd beoefend.
Toen het huis van Joan Maurits van Nassau in 1652 voltooid was, liet deze vorst van zijn Haagsche woning door Pieter Post zeer uitvoerige teekeningen maken, die nu in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage berusten. Deze teekeningen, die ons het huis doen aanschouwen zooals het was, eer het in 1704 door brand werd geteisterd, kwamen in het begin der achttiende eeuw in het bezit van Pieter van der Aa te Leiden, die er koperprenten naar maken liet, en deze als ontwerp van Pieter Post uitgaf, zoodat deze twee eeuwen lang voor den bouwmeester van het Mauritshuis doorging, totdat het onderzoek der archieven Jacob van Campen in zijn eer herstelde. Op deze teekeningen heeft Post blijkbaar zeer zijn best gedaan; zij vertoonen al de eigenaardigheden, die ik reeds noemde.
Pieter Post, die in 1645 tot architect van den Prins van Oranje was aangesteld, en toen in Den Haag was gaan wonen, heeft Van Campen tot 1647 geholpen bij het in teekening brengen van het Stadhuis te Amsterdam. Maar zijn werkkring in Den Haag schijnt hem dit bezwaarlijk gemaakt te hebben. Althans in 1647 werd Willem de Keyzer, die toen tot Stads-Steenhouwer van Amsterdam was benoemd, zijn opvolger. Deze talentvolle zoon van Hendrik had lang in Engeland gewerkt; hij kreeg, boven zijn wedde als steenhouwer nog een bedrag „om der stadt ten dienste te zijn met zynder teyckenconst."
Deze vereeniging van steenhouwer en teekenaar in één persoon was iets nieuws. Het is zeer jammer, dat er geen teekenwerk van Willem de Keyzer bewaard is gebleven, daar wij er nu niet over oordeelen kunnen. Maar dat Jacob van Campen er zeer over voldaan was en dat hij zelfs De Keyzer nog gebruikte, toen deze, wegens malversaties, als steenhouwer gepleegd, in 1653 uit den stadsdienst werd ontslagen, pleit wel voor De Keyzer's bekwaamheid. Opmerkelijk is ook, dat Thomas de Keyzer, de beroemde portretschilder, en als zoodanig een veel grooter meester dan zijn broeder Willem, in 1640 steenhouwer werd, en in 1663 zelfs tot stadssteenhouwer werd aangesteld. Hij heeft deze koepel van het Stadhuis uitgevoerd, en dien waarschijnlijk ook geteekend. Maar ofschoon zijn schilderijen en vele verzamelingen te vinden zijn, van zijn bouwkundig teekenwerk bleef niets over.
In de laatste jaren van zijn leven bediende Jacob van Campen zich van Jacob Vennecool als teekenaar. Vennecool heeft na den dood van zijn meester, toen Daniël Stalpaert zich als ontwerper van het Stadhuis uitgaf, teekeningen van dat gebouw gemaakt, die in 1661 als koperprenten het licht zagen. Deze teekeningen zijn in de manier van Post behandeld en minder fraai, dan die, welke men in de prentwerken van Vingboons aantreft.

(Wordt vervolgd).

DE BERGKERK TE DEVENTER.

Zondag 2 Januari werd de Bergkerk te Deventer, na geruimen tijd door de restauratie aan den dienst onttrokken te zijn geweest, weder door de Hervormde gemeente in gebruik genomen. Deze merkwaardige kerk werd in de laatste helft der 12e eeuw gesticht op het hoogste gedeelte van Deventer, waar vroeger de legendarische Burcht „Davo" zou hebben gestaan. Deze hoogte, plm. 10 M. boven N. A. P. gelegen, werd in oude handschriften reeds „De Berg" genoemd en het bedehuis „die Karcke up ten Barghe", welke gewijd was aan St. Nicolaas.
Het juiste jaar der kerkstichting is niet bekend. — Gerhard Dumbar, de schrijver van „Kerkelijk en Wereldlijk Deventer", (Ao. 1732) meent den kerkbouw vast te kunnen stellen van het jaar 1193 tot 1206, maar het is vrij zeker, dat de oorspronkelijk in den Romaanschen

bouwstijl en in tufsteen opgetrokken kerk en de twee torens ten Westen, van het einde der 12e eeuw dateeren gelijk Lindeborn in zijn geschiedenis van het Bisdom Deventer zegt.

Al vóór den tijd, dat de Romaansche stijl door den Gothischen werd verdrongen, was de St. Nicolaas- of Bergkerk reeds gebouwd. Het schijnt, dat op deze plaats, vóór men met de stichting der tweede parochie aanving, een kapel heeft gestaan, die veel kleiner van omvang was dan de in de 11e eeuw gebouwde kerk. Zekerheid heeft men echter hieromtrent niet. Vermoedelijk was het dan een kloosterkapel der Norbertijnen, welke heeren vaak oneenigheid hadden met de Canonici van St. Lubuinus van de stad Deventer over de eigendommen en de begrenzing der parochie. Een zeer lang hangende twist is in 1206 bijgelegd, toen de grootere parochiekerk is ingewijd door bisschop Albert van Lijfland, die deze functie waarschijnlijk verrichtte voor bisschop Dirk van der Are van Utrecht, als suffragaan of wijbisschop.

Ook had men verscheidene „vicarijen" en fondsen of beurzen voor liefdadige doeleinden, missen, koordiensten, enz. De meesten dateerden uit de 15e eeuw, toen de kerk weder vergroot werd. Het Romaansche bouwwerk bestond uit een door twee torens geflankeerden narthex, een driebeukig schip en een dwarspand, verbonden met een half cirkelvormige koorafsluiting tusschen twee uitwendig rechthoekige en inwendig halfronde zijkapellen.

In het jaar 1463 is de ombouwing tot een driebeukige laat-gothische kruiskerk door een ambulatorium of koromgang voltooid. In een der gewelven van den Noorder zijbeuk is op den sluitsteen een inscriptie aangebracht ter herinnering aan de vergrooting der kerk.

Bij de hervorming binnen Deventer is de kerk in 1582 overgegaan en vierde de witkwast triomf, want alle oude muurschilderingen zijn, zooals toen te doen gebruikelijk was, overgekalkt en meermalen besmeerd. Op den eindmuur ten Westen bij den Zuidelijken toren is toen ter memorie aan de reformatie een pompeuse cartouche van enorme afmeting met de tafels der tien geboden van Mozes aangebracht.

De ten tijde der herstelling te voorschijn gebrachte muurschilderingen zijn, zoo goed als kon, van de kalklagen ontdaan. Door herhaalde malen oversmeren en door de inwerking van het vocht in de muren, hebben de schilderingen natuurlijk zeer geleden.

Aan den Westkant bij den Noordertoren bevindt zich de 4 Meter hooge „Stamboom van Jesse" met vrij duidelijke figuren en eenige vensters (afbeeldingen in Flamboyant-stijl). Ten Noorden, boven eene voormalige vicarykapel, is op den muur geschilderd een Christophoris in bruin-roode en donkere kleuren, die dooreengeloopen zijn. Op den Zuider-buitenmuur boven de voormalige sacristy is de verschijning van Jezus aan Thomas geschilderd en op den Oostelijken sluitwand, onder de bovenvensters van het koor, de Sancta Trinitas. Dr. Jan Kalff acht de wandschilderingen uit het einde der 15e, begin 16e eeuw afkomstig.

In een halve boogvormige nis, die vroeger in haar geheel is geweest vóór de doorbreking der Oostelijke transeptmuren, bevindt zich een Romaansche muurschildering, voorstellende drie medaljons met engelfiguren en den Christus Triumphator, en een nis met een bisschopsfiguur, den H. Martinus; alles zeer primitief in uitvoering. De halve Noordernis over de grootste helft doorbroken, wordt thans uit nood ondersteund door uit-

Muurschildering te Deventer.

getande tufsteen bij wijze van zuiltje. Het is voor kenners duidelijk, dat deze toestand niet volmaakt is, maar feitelijk als *noodhulp* valt aan te merken. Vóór de muurdoorbreking zijn de nissen natuurlijk half rond in grondvlak geweest en van de voorzijden boven den rechtstand en afgedekt met een Romaanschen boog, zooals de bestaan gebleven helften nog doen zien.

De tufsteen van den middenbeuk is weer blootgelegd; jammer, dat de acht-ronde roset-raampjes boven de daken der zijbeuken niet meer als vroeger het daglicht doorlaten. Hierdoor is het voorste gedeelte van de middenbeuk zeer donker van boven. Met weinig moeite zou dit echter nog te verhelpen zijn. De oude defecte zandsteenen raamtraceeringen zijn door nieuwe vervangen en in alle kerkramen is een door eenvoudige lijnen en figuren sprekende beglazing aangebracht. Het geheele werk is onder de bekwame leiding van den bouwmeester W. ter Riele uitgevoerd. Hij had echter over zeer beperkte geldmiddelen te beschikken.

Het schilderwerk der gewelfribben en sluitsteenen, uitgevoerd naar aan den dag gekomen geometrisch zwart en rood ornament op de ribben en grijze ranken in de schelpen, is smaakvol gerestaureerd, evenals de ornamentversieringen naar het distel- en kalabasmotief, door den heer Bockhorst.

Als de fondsen het in den toekomenden tijd veroorloven, mag de restauratie der torens wel eens ter hand worden genomen.

In de thans herstelde Bergkerk bezit het antieke Deventer een bouwmonument, dat een *unicum* mag genoemd worden in de Nederlanden. Ook verdient de eeuwenoude omgeving van dat stadsdeel nadere kennismaking van den historicus, die zich interesseert voor den bouw der oudste koopstad aan de Isala of IJselstroom, die eens „de parel" van Holland" is genoemd.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Juryrapport over de prijsvragen uitgeschreven in 1915.

Vervolg van pag. 23.

Motto: *Enzian.* De ligging van de groote zaal midden in het plan waardoor in de logeerkamers overlast van de muziekuitvoeringen enz. zal ondervonden worden, is een zeer zwak element in dit bovendien ietwat verwarde plan. Wegens het ontbreken van een dieptedoorsnede is de terrassenaanleg en de wijze waarop de souterrainruimten aan de zeezijde verlicht worden moeilijk te beoordeelen. De kenkenafdeeling zal vermoedelijk donker zijn, de miniatuur licht-hofjes, hier en daar in het plan aangebracht zullen hierin weinig verbetering kunnen brengen.
Lunchroom café zijn goed gelegen. De lees- en schrijfzalen op de parterre zijn te ver van het hotel, en de biljartzaal te ver van de cafézaal gelegen. De overige zalen en het café zijn goed geprojecteerd. Het aanbrengen van twee hoofdtrappen naar de verdieping vlak bij elkander heeft geen zin.
De toegang tot de galerij van de groote concertzaal is wel wat bekrompen. De logeerkamers op de 1e verdieping zouden goed zijn, indien de onmiddellijke nabijheid van de groote zaal geen onovergkomelijk bezwaar was.
De architectuur is verdienstelijk en heeft een rustig karakter, vooral de perspectieftekening stelt die verdienste in het licht. De partij met de entrée in den zijgevel en de beide aangelegen trappenhuizen is zeer aantrekkelijk en goed van opvatting en uitwerking. De binnenarchitectuur voor zoover deze bij gebrek aan een interieur detail uit de doorsnedeteekening is te beoordeelen, is eveneens verdienstelijk. Het teekenwerk is zeer goed en geacheveerd.

Motto: *In Zee.* Een ingewikkeld plan. De ligging van de groote concertzaal ten opzichte van de overige gedeelten van den bouw is goed. De entree van het hotel is niet royaal, de vestibule veel te uitgebreid en donker. De hoofdkeuken en de direct daarbij behoorende dienstruimten zijn niet goed van vorm en inrichting; het gangenstelsel is te omslachtig.
Op de parterre wordt het plan door den overvloed van vestibules en entrée's verbrokkeld. De eetzalen en het café zijn goed gelegen, doch de dienkamer met liften zijn ondoelmatig ten opzichte daarvan geprojecteerd. De garderobe en dienkamer bij de groote concertzaal zijn wel goed aangebracht. Het doorbreken van de pijlers voor den grooten koepel door de ingangen der liften is verkeerd.
De ligging van logeerkamers aan lichthoven van 5 × 8 M. is slecht. De salons bij de kamers zijn niet behoorlijk verlicht, en ook de gangen zijn over 't algemeen te veel van licht verstoken. De architectuur heeft wel verdienste, doch is wat fantastisch en hier en daar niet van verwardheid vrij te pleiten. De verschillende hoofddeelen van het plan zijn wel tot uitdrukking gebracht; de reusachtige toren is echter niet gemotiveerd. De details vertoonen naast zeer verdienstelijke ook zeer zwakke en gezochte elementen. Het teekenwerk verraadt een vaardige hand.

Motto: *Ho-ho-ho.* Een wijdloopig en onduidelijk plan. Er is te veel gewicht gehecht aan de kleine concertzaal met afzonderlijke entrée, foyer enz. De overige entrée's zijn in vergelijking daarmede wat bekrompen. De zalen liggen te veel verspreid en zijn dus niet gemakkelijk door de hotelgasten te gebruiken. Zoo liggen de leeszaal op de entresol bij de groote concertzaal, en de lees- en schrijfzaal op de entresol bij de kleine concertzaal op pl.m. 100 M. van elkander verwijderd. De lunchroom en café in het sousterrain liggen goed, de keukenafdeeling is slecht verlicht; het gangenstelsel is te ingewikkeld.
De café en eetzalen op de parterre zijn goed gelegen doch de verlichting laat te wenschen over door de breede veranda's en de onder de verdiepingbalcons aangebrachte bovenramen. De terrassen voor deze zalen zijn te klein en zeker niet windvrij. De groote concertzaal ligt goed. De logeerkamers op de 1e verdieping liggen goed doch de gangen zullen ondanks de spaarzame bovenverlichting in het midden, duister zijn.
De architectuur heeft dezelfde kwaliteiten als het vorige plan (In Zee) doch is wat rustiger, drie torens is echter van het goede wel wat veel. De details van de binnenarchitectuur hebben een van buiten architectuur wel wat erg afwijkend, en onrustig karakter en staan daarmede niet op gelijke hoogte. Het teekenwerk, dat van den gekleurden gevel en van het geveldetail in 't bizonder is zeer verdienstelijk.

Motto: *Quand même.* De hôtelingang en vestibule in het sousterrain zijn niet voldoende verlicht. Lunchroom en café liggen goed evenals de keuken welke goed verlicht is. De winkels zijn niet gevraagd.
De ligging van de groote concertzaal op de parterre is goed, doch de toegang ertoe om de kleine concertzaal heen is gezocht en ondoelmatig, een bergplaats van toneeldecor ontbreekt, de garderobe is wel wat klein.
De café-biljart en eetzalen zijn goed gelegen. De binnentuin is in een geboow als het onderwerpelijke dat voornamelijk in den zomer

Muurschildering te Deventer.

wordt gebruikt minder op zijn plaats te achten. Dat een aantal logeerkamers op de verdieping aan deze binnentuin zijn gelegen is verkeerd. De gangen tusschen de logeerkamers zijn niet voldoende verlicht.
De architectuur is wat heterogeen doch bevat verdienstelijke elementen. De hoofddeelen van den bouw, vooral de groote zaal zijn goed tot uitdrukking gebracht. De niet te zware toren is als uitzichttoren te verdedigen en wel geslaagd. Ook de binnenarchitectuur is in 't algemeen goed, doch in haar details zeer verschillend van kwaliteit. Het teekenwerk is goed, de perspectief geeft een aantrekkelijk beeld van den bouw.

Motto: *Egel.* Dit plan geeft als geheel een indruk van regelmatigheid, doch bevat vooral in het sousterrain een overvloed van gangen. De hôtel-entrée onder het trapportaal is te bekrompen en is, in den hoek bij den zaalsuitbouw niet gunstig gelegen. Lunchroom en café liggen wel wat geïsoleerd; de keuken onder de kleine muziekzaal ligt niet goed, de verlichting er van is echter goed. Rijwiel- en kofferbergplaats zijn niet practisch voor het gebruik gelegen.
De groote zaal op de parterre ligt goed, de verbinding van zaalvestibule met hôtel entree is welgeslaagd, café en eetzalen zijn eveneens goed gelegen. De schrijfzaal, eetzaal en conversatiezaal, allen onderdeelen van het hotel liggen pl.m. 110 M. van elkander verwijderd.
De trap naar de 1e verdieping is goed gelegen, de hal is wat ruim de logeerkamers zijn in 't algemeen goed gelegen doch de verlichting van de badkamers en de dwarsgang laat te wenschen over. De woningen van restaurateur en portier op de 2e verdieping zijn wel wat al te ruim opgevat. De architectuur, vooral van den zijgevel is middelmatig en vertoont zeer gezochte motieven, de toren is niet gemotiveerd en te groot om enkel als uitzichttoren aannemelijk te zijn. Het interieur is eveneens zwak. Het buitendetail is wat beter.
Motto: *Harmonie.* Door het uitbouwen van de groote zaal aan de zeezijde wordt het daar liggende terras in twee te kleine deelen gesplitst. De vestibule en trappen naar de groote zaal in het sousterrain zijn te bekrompen, evenzoo de hotelentree. De trappen van groote zaal en hotel voeren niet naar een gemeenschappelijke vestibule op de parterre, de keukens zijn niet behoorlijk verlicht; het overvloedig gebruik van vloerlichten is af te keuren.
Op de parterre ontbreekt een hoofdentrée met cassa's voor de groote zaal, eveneens ontbreekt eene behoorlijke communicatie van de hotelafdeeling met die zaal. De toiletafdeelingen onder de terrassen, hoewel op zich zelve gericfelijk, verhinderen toch het gezellig en ongestoord verkeer op die terrassen. De eetzalen liggen goed, doch de vorm is wat onregelmatig; ook de kleine muziekzaal is goed gelegen.

De verlichting van de conversatiezaal met aanliggende zalen laat te wenschen over. De roomeelruimte splitst het gebouw in tweeen, zooals de concertzaal het de terrassen doet.
De logeerkamers zijn niet fraai van vorm, in 't bizonder door de sterk uitspringende erkers, de bovenverlichting der slaapafdeeling van deze kamers is niet gewenscht en zal ze ongerieflig maken. De gangen in de dwarsvleugels zijn niet behoorlijk verlicht, het aantal salons en badkamers is te gering.
De architectuur heeft weinig het karakter van een badhotel, doch is op zich zelve wel verdienstelijk en monumentaal. Dit manifesteert zich in 't bizonder in den grooten toren, die op zich zelve eene respectable compositie is, doch die als element van het gebouw niet verantwoord is, zooals uit de doorsnedeteekening allerduidelijkst blijkt. De pseudo bouwsteen architectuur van de tooneelopening met de enorme voegverdeeling rijmt zich noch met de afmetingen noch met de overige vormgeving van de zaal. Het teekenwerk is zeer vaardig gedaan.
Motto *Cineer*. Dit plan is geen organisch geheel, er is te veel overbodige ruimte in. De hotelentrée met trap is goed, doch heeft geen directe verbinding met de als foyer gedachte vestibule van de groote zaal. De lunchrooen en het café zijn goed gelegen. De verlichting van de keukens is uit de teekening niet goed op te maken: vermoedelijk is zij onvoldoende.
De groote zaal op de parterre ligt goed, doch de foyer met aangrenzende gangen is met haar dubbel zoo groote oppervlakte als de concertzaal veel te ruim. De overige zalen hebben in hoofdzaak bovenlicht, wat in een gebouw als het onderwerpelijke niet verkieselijk is en bij de groote uitbreiding, die de bouw verkregen heeft, ook zeker had moeten worden voorkomen.
Op de verdieping liggen een aantal kamers achter de foyer (vestibule) geheel afgescheiden van de overigen, wat met het oog op de bediening en het hotelbedrijf is af te keuren; de badkamers zijn in 't algemeen donker.
De architectuur vertoont eene complicatie van verschillende vormen uit vroegere en moderniseerende stijlperioden. De koepel is in den plattegrond niet constructief verantwoord. Ook de details zijn zwak; doch in sommige onderdeelen niet fraai. De perspectief heeft echter als prent wel eenige bekoring.
Motto: *Mare nostrum*. De herhaalde verschuiving der planassen is oorzaak dat het plan geen indruk van eenheid maakt. De hoofdentree van het hotel is bekrompen, de trap niet op fraaie wijze verbonden met de hoofdvestibule. De hoofdingang en garderobes van de groote zaal zijn onnoodig gecompliceerd.
Lunchroom en café in sousterrain zijn goed gelegen. Ook de eetzaalen en het café op de parterre liggen goed, doch speelzaal en schrijfzaal liffgen als behoorende tot de hoofdafdeeling te ver van de eveneens daartoe behoorende leeszaal, terwijl de biljartzaal bij de cafézaal zou behooren te liggen.
De gang langs de logeerkamers op de verdieping is niet behoorlijk verlicht. Het projecteeren van logeerkamers om een binnenplaats is in een gebouw als het onderwerpelijke niet toelaatbaar.
Door het onafgewerkte der teekeningen is over de architectuur geen juist oordeel te vellen, de perspectiefteekening geeft daarvan echter een niet ongunstigen indruk. De toren heeft meer het karakter van een stadhuis of kerktoren, dan van een in dit geval te verdedigen uitzichttoren, doch zonder toren zou de bouw beter doen. De details geven geen nadere inlichting over de architectonische voornemspraak.
Motto: *Door eenvoud succes*. De hotelentrée is goed gelegen, doch de vestibule zal niet overvloedig verlicht zijn. Twee trappen vlak tegenover elkander is eene overbodigheid. Lunchroom en café zijn goed gelegen; de hoofdkeuken met bijbehoorende vertrekken zullen niet behoorlijk verlicht zijn.
De hoofdentrée op de parterre is goed, de hulptrappen zijn wel wat al te monumentaal opgevat. De verschillende zalen zijn goed gelegen, de concertzaal heeft geen garderobes voor het publiek, komende van het terras en de daaraan grenzende zalen.
De ligging van een aantal logeerkamers langs de binnenplaatsen en in de nabijheid van de groote concertzaal is verkeerd. De gangen zijn niet voldoende verlicht.
De architectuur is eenvoudig op het nuchtere af en weifelend: vooral de de gevel aan de landzijde heeft weinig uitdrukking. De binnenarchitectuur is eveneens onbestemd, de details maken geen dieper inzicht in de bedoeling van den ontwerper mogelijk. De wel vaardige doch ietwat vluchtige wijze van teekenen maken een oordeel over de architectonische waarde wel moeielijk.
Motto: *Branding*. Dit is een wijdloopig plan met de groote zaal in het midden geprojecteerd, wat met het oog op den overlast, die daarvan in de logeerkamers zal worden ondervonden te veroordeelen is.
De hotelentrée in het sousterrain is goed; evenzoo de ligging van lunchroom en café, waarbij echter geen terrassen zijn aangegeven. Op de parterre is veel te veel ruimte aan vestibules geoffereerd. De groote en kleine eetzaal zijn te ver van het hotelmilieu gelegen, het café en de overige zalen liggen goed.
De groote zaal met wandelgangen en garderobes is, afgescheiden van haar, voor de logeerkamers ongunstige ligging op zichzelf een goed geheel.
Ook op de verdieping is een overvloed van vestibules, hallen en gangen aanwezig.
De logeerkamers langs de zaal zijn niet bruikbaar en die van de binnenplaats niet toelaatbaar in een bouw als de onderwerpelijke. Verschillende gangen zijn niet behoorlijk verlicht, ondanks de uitgebreidheid van het plan.
De architectuur heeft wel verdienste en vertoont een zekere eenheid, doch het materiaal is niet voldoende uitgedrukt en door het gebrek aan detailteekeningen wordt hiervan geen nadere opheldering verkregen.
Het teekenwerk is vlot en goed gedaan.
Motto: *Evenwicht*. Ook in dit plan is te veel ruimte aan vestibules, hallen en gangen verbruikt. De hotelentrée is goed gelegen, doch de aansluitende groote hal zal donker zijn. De staande spleten in den reusachtigen toren zijn niet voldoende om een behoorlijke dagverlichting te waarborgen.
Lunchroom en café in het sousterrain zijn goed gelegen, doch de verlichting van keuken en bijvertrekken is slecht.
De ligging van café- en eetzalen en van de hotelzalen op de parterre is goed op zichzelve, doch de gang tusschen de zalenreeksen is niet verlicht. De galerijen in de groote concertzaal zijn niet fraai opgelost, de cassa's konden met het oog op de controle van het, van de terrassen komende publiek beter gelegen zijn, de garderobes zijn voldoende.
De logeerkamers op de verdieping boven de kleine concertzaal zijn onbruikbaar, constructief is de muurondersteuning dezer verdieping aan bedenking onderhevig, al is zij natuurlijk uitvoerbaar.
De architectuur is wat droog, doch heeft een zekere monumentaliteit, waartoe de zeer hooge parterreverdieping (7.50 M.) het hare bijdraagt. De gevels doen aan meerdere verdiepingen denken dan het gebouw bevat.
De reusachtige koepeltoren is niet gemotiveerd en niet in het plan verantwoord. De details zijn van weinig beteekenis.
Motto: *B. en V.* De hotelingang met accessoires, uitkomende op de parterre achter het tooneel van de groote zaal, is verkeerd begrepen en heeft met de hoofdvestibule slechts verbinding door pl.m. 50 M. lange gangen.
Café en lunchroom zijn slecht gelegen en verlicht, evenals de hoofdkeuken met aansluitende vertrekken.
De eet- en cafézalen op de parterre zijn vrij goed gelegen, doch het daarbij behoorende terras ligt niet op hetzelfde niveau als de zalen, wat niet de bedoeling van het programma was. De kleine concertzaal is slecht van vorm en ligging; de groote concertzaal ligt goed, doch de garderobes zijn te klein. De uitbouwen aan den zaalbouw zijn wel wat gezocht.
Verschillende logeerkamers en de gangen daar tusschen zijn van licht verstoken.
De architectuur zoowel binnen als buiten herinnert aan slechte voorbeelden van villabouw van de achter ons liggende periode van stijlnabootsing.
Motto: *Studie*. De algemeene opzet van het plan is niet juist, tengevolge van de poging van den ontwerper, om het niveau-verschil aan land- en zeezijde op te heffen.
In het sousterrain is de verbinding van de hoofdkeuken met de bijvertrekken slecht. Op de parterre is veel te veel ruimte aan vestibules enz. verbruikt. De café- en eetzalen liggen wel goed, doch de overige zalen liggen te veel verspreid.
In het plan der 1e verdieping is niet duidelijk hoe de verbinding der beide vleugels van het gebouw over de trappenhuizen heen plaats moet hebben, de niet afgewerkte doorsnede-teekening geeft daaromtrent ook geen opheldering.
De architectuur is zeer zwak.
Motto: *Marco*. De hotelentree in het sousterrain komt uit in een donkere groote hal met wijdloopigen trappenaanleg en een overvloed van groote vestibules. De lunchroom en het café en de hoofdkeuken liggen goed; de dienstgangen zijn echter allen donker.
De parterrehal van niet minder dan 34 × 28 M. lengte en breedte en de ruime trappenaanleg zijn slecht in harmonie met de bekrompen toegang tot de groote zaal en de te kleine garderobes.
Eetzalen en café zijn goed gelegen, doch de overige deelen van het plan zijn zeer zwak geconcipieerd.
De logeerkamers langs de groote zaal gelegen, zijn ondanks de daar geprojecteerden isolatiegang onbruikbaar, in het hulpmiddel zelve is de ligging der kamers veroordeeld. Ook het projecteeren van logeerkamers langs een binnenplaats is in een gebouw als het onderwerpelijke niet toelaatbaar. De gangen langs de kamers zijn van licht verstoken.
De architectuur is, enkele goede partijen in den gevel aan de landzijde uitgesloten, niet aantrekkelijk, die van het interieur zeer zwak.
Motto: *Ase ick kan*. De hotelingang ligt goed, de tweede entrée aan het einde van den korten vleugel is overbodig.
Lunchroom en café in het sousterrain zijn slecht verlicht. De hoofdkeuken mist evenzoo behoorlijke verlichting en is te ver van de daarbij behoorende vertrekken verwijderd.
De algemeene indeeling van de parterre heeft wel verdienste, de verschillende zalen zijn goed gelegen, de garderobes bij de groote concertzaal zijn te klein.
Een deel der logeerkamers achter de salons geprojecteerd, hebben licht noch lucht en ook de gangen zijn donker.
De architectuur is zwak en herinnert aan eene voorbijgegane periode, die zich door onmacht in het vermogen tot vormgeving kenmerkte.
Motto: *Ridder te paard* (geteekend). Een onrustig plan door de vele opzettelijk niet rechthoekig gemaakte elementen, die het bevat.
De hotelentree ligt goed, doch de trappenaanleg naar de parterre is onaanzienlijk en belemmert de circulatie naar de concertzaal. Het café in het sousterrain ligt goed, doch de lunchroom is niet goed opgelost, de hoofdkeuken ligt goed en is goed verlicht.
De hoofdentrée op de parterre is goed, maar de controle moeielijk.
De concertzaal heeft wel wat te veel het karakter van een schouwburgzaal verkregen en daarbij behoorende garderobes zijn te klein, overigens is het plan zeer ingewikkeld door de vele schuine en ronde hoeken die het bevat.
De gangen op de 1e verdieping zijn donker, badkamers hebben licht noch lucht. De architectuur is zeer zwak, en is geïnspireerd op voorbeelden uit een voorbijgegane periode, wier vormenspraak een gezonde basis miste.
Motto: *De Zee I*. Een vreemd, ingewikkeld en onduidelijk plan, het gemis aan begrip eener organische samenhang der verschillende deelen van het plan, de gezochte vormen van de verschillende zalen, de onoordeelkundige aanleg van accessoires en meerdere gebreken doen zien dat de ontwerper verre boven zijne krachten heeft gegrepen en maken de analyse van het plan tot een onvruchtbaren arbeid.
Motto's: *Steunbeer, H. v. H. in vierkant* en *Amrt* hebben zoo mogelijk nog geringer kwaliteiten dan de Zee I en leenen zich dus niet voor een nadere beschouwing.

(Wordt vervolgd.

PRIJSVRAAG VOOR MEUBELEN VOOR EEN ARBEIDERSWOONKAMER, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „KUNST AAN HET VOLK" TE AMSTERDAM.

Ingekomen vragen:

Vraag 1. Hoe is de indeeling van de kamer, te weten, de stand van deuren, schoorsteen, ramen en de hoogte daarvan?
Antwoord. Kan door U zelf bepaald worden.
Vraag 2. Moet de kast als linnenkast of anderzins worden benut?
Antwoord. Wordt aan den ontwerper overgelaten.
Vraag 3. Moeten alle meubels van hetzelfde hout worden gemaakt?
Antwoord. Zie vraag 2.
Vraag 4. Is het een prijsvraag voor teekenaars en meubelmakers?
Antwoord. Ontwerper en uitvoerder kunnen samenwerken, tenzij de ontwerper tevens uitvoerder is.
Vraag 5. Is bij de zes stoelen de leunstoel inbegrepen?
Antwoord. Leunstoel wordt niet gevraagd.
Vraag 6. Wat is met het meubel „kast" bedoeld?
Antwoord. Zie vraag 2.
Vraag 7. Zijn afmetingen voorgeschreven?
Antwoord. De afmetingen moeten bepaald worden in verband met de maten van het vertrek. Zie de prijsvraag.
Vraag 8. Is houtsoort en bekleeding voorgeschreven?
Antwoord. Neen.
Vraag 9. Is trektafel of vaste tafel bedoeld?
Antwoord. Gevraagd wordt vaste tafel; kan het voor den prijs, dan uitschuiftafel.
Vraag 10. Bestaat er gelegenheid de kamer, waarin de meubelen geplaatst worden, zelf verder te behandelen?
Antwoord. Indien mogelijk zal dit gaarne worden toegestaan.
Vraag 11. Wordt hiervoor (zie vraag 10) restitutie toegestaan?
Antwoord. Kan nader overlegd worden.
Vraag 12. Moet men zelf fabrikant der bedoelde meubelen zijn, of kan er ook door winkeliers, die technisch personeel tot hun beschikking hebben, deelgenomen worden?
Antwoord. Zie hieronder de opmerking van de Jury.
Vraag 13. Wat is de bedoeling der clausule uit art. 3, n.l.: „een schriftelijk bewijs, waarin . . . ."
Antwoord. Omdat de Jury de zekerheid wil hebben, dat de maker van de meubelen ze ook voor de, in het programma genoemde prijs, kan leveren.
Vraag 14. Is het ook gewenscht, dat een model-ameublement ingezonden wordt?
Antwoord. De meubelen moeten vervaardigd worden op ware grootte en in natura worden ingezonden.
Vraag 15. Moeten bepaald *zes* stoelen ingeleverd worden?
Antwoord. Ja.
Vraag 16. Bedoelt de Jury, dat ze het recht heeft om de bekroonde, ingezonden meubelen, tegen den kostprijs van *f* 75.— tot *f* 100.— te mogen overnemen?
Antwoord. Ja. De prijs bepaalt U overigens zelf.
Vraag 17. Kunnen de plaats van deuren en vensters der bewuste kamer nader worden aangeduid?
Antwoord. Alles, wat ontwerper en vervaardiger noodig achten om in hun inzending goed tot haar recht te laten komen, kan door hen, door teekening of plattegrond worden aangegeven.
Vraag 18. Kunt U ons ook een teekening der nieuw te bouwen woningen met details, enz. zenden?
Antwoord. De prijsvraag-uitschrijfster heeft geen bepaald blok woningen op het oog. Zie verder vraag 17.

Opmerking van de Jury:

De Jury maakt nog bekend, dat de naam van den ontwerper in den naambrief moet worden genoemd, indien de uitvoerder niet tevens ontwerper is.

NIEUWE BOEKWERKEN.

Van het bekende praktische „Bouwkundig Rekenboek voor Ambachtslieden" door G. A. Scholten te Tiel, is nu reeds bij P. Noordhof te Groningen de 5de druk verschenen, wel een bewijs, dat dit boekje zijn weg heeft gevonden. De vraagstukken zijn goed geordend, ook in verband met de verschillende vakken. Een kort aanhansel voor de verklaring van technische hervormingen (toegelicht door afbeeldingen) zal voor den jongen ambachtsman van waarde zijn.

* * *

Van het door J. H. W. Leliman geheel omgewerkte en belangrijk uitgebreide werk van Prof. E. Gugel: „de Geschiedenis van de bouwstijlen" is de 1ste aflevering bij D. Bolle te Rotterdam verschenen.

* * *

Zoo ook van het herdrukte werk „de Architectuur in hare hoofdtijdperken", door Henri Evers, uitgave L. J. Veen te Amsterdam, is de 6de aflevering, behandelend: Oud-Christelijke en Byzantijnsche archituur, verschenen.

* * *

„Bouwstoffen".

Onder dit hoofd is een maandblad verschenen onder redactie van Prof. J. A. van der Kloes, uitgever L. J. Veen, te Amsterdam. Dit tijdschrift heeft ten doel „het verspreiden van kennis der bouwstoffen in den meest uitgebreiden zin, hun herkomst, fabricatie, bewerking

en gebruik, het bevorderen erop betrekking hebbende binnenlandsche nijverheid" (wat ten hoogste is toe te juichen. Wij zijn reeds veel te lang afhankelijk van anderen geweest. J. de M.) — „door haar te dienen van raad, haar bekend te maken met verbeteringen in het bedrijf, haar den weg te wijzen om meer voordeel te trekken van grondstoffen aan eigen bodem ontleend en haar in den wedijver met het buitenland te steunen."
Zoo heet in „den lezer heil", het eerste stuk van het nieuwe nummer.
Verder zijn erin opgenomen een stuk met vier afbeeldingen over: „petroleumpersgas in de metaalbewerking" een over: „natuursteen", en een over: „water in metselwerk en beton". Verder nog kleinere mededeelingen over: „materialen tegen gehoorigheid", „cement-pannen" en „gemalen kalk".
Een tijdschrift als dit zal zeker veel nut kunnen stichten, en ontbrak nog.
Laten wij hopen, dat de Hollandsche ondernemingsgeest wordt gesteund.

NOORD-HOLLANDSCHE VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN VOLKSKUNST.

Het Bestuur der „N.-H. Ver. tot Bevordering van Volkskunst" overwegende, dat de fabrikatie van en den handel in speelgoederen een bron van welvaart voor ons land kan worden, en dat, in geval deze fabrikatie in goede richting wordt gestuurd, het vervaardigen van speelgoed vele handen werk zal geven en in niet geringe mate de volkskunst zal bevorderen, schrijft een prijsvraag uit voor het maken van ontwerpen en teekeningen en voor afgewerkt modern speelgoed.
De mededingers worden in de keuze geheel vrij gelaten. De in te zenden teekeningen en speelgoederen moeten evenwel een modern karakter dragen en door vorm en kleur aan artistieke eischen voldoen, doch vooral voor kinderen aantrekkelijk en begeerlijk zijn.
Op de ontwerpteekeningen moeten de gewenschte kleuren worden aangegeven en zij moeten vervaardigd zijn op eene wijze, dat men daarnaar het speelgoed kan maken.
De ontwerpteekeningen en het ingezonden speelgoed blijven het eigendom van de inzenders. Inzendingen, die geen persoonlijk karakter dragen, of naar bestaand speelgoed zijn gecopieerd of nagevolgd, zullen niet voor bekroning in aanmerking komen.
Wat het speelgoed voor de vrouwelijke jeugd betreft, zoo wil het Bestuur de aandacht er op vestigen, dat de poppen niet op naturalistische wijze moeten worden ontworpen, doch dat eene geestige en karakteristieke opvatting wordt geëischt.
De ontwerpen en het gemaakte speelgoed kunnen rijk en kunstig of wel eenvoudig van lijn en kleur zijn, doch het oorspronkelijke, en vooral hetgeen een Nederlandsch karakter draagt, zal de voorkeur verdienen. Bovendien wordt de aandacht gevestigd op het maken van doozen inhoudende oorspronkelijke voorbeelden met materiaal voor het vervaardigen van allerlei werkjes zoowel voor jongens als meisjes, b.v. doozen met vlechtwerk en cartonnage arbeid, bouwdoozen en legdoozen en soortgelijk speelgoed.
De volgende prijzen worden beschikbaar gesteld:
Een eerste prijs van fl. 25.— en een tweede prijs van fl. 10.— voor het beste ontwerp en teekening geschikt voor de uitvoering.
Een eerste prijs van fl. 25.— en een tweede prijs van fl. 10.— voor het beste stuk speelgoed.
Zes prijzen van fl. 5.— ieder, voor die inzendingen, welke volgens de Jury daarvoor in aanmerking komen.
Inzendingen worden uit geheel Nederland vrachtvrij ingewacht voor 15 April bij den eerstondergeteekende (adres: School voor Kunstnijverheid, Paviljoen, Haarlem). Zij moeten voorzien zijn van een motto en vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarop hetzelfde motto, terwijl naam en adres van den inzender en de waarde, waarvoor de inzendingen kunnen worden verkocht, daarin moet worden opgegeven.
In geval de inzendingen aan de verwachting voldoen zal van het ingezonden werk eene tentoonstelling worden gehouden waarop ten bate der inzenders de voorwerpen kunnen worden verkocht.
De beoordeeling zal plaats hebben door de Bestuursleden van de Noord-Hollandsche Vereeniging tot Bevordering van Volkskunst, waaraan nog enkele deskundigen zullen worden toegevoegd.

Het Bestuur der Noord-Hollandsche Vereeniging tot Bevordering van Volkskunst:
E. A. von Saher, Haarlem, *Voorzitter*.
W. K. van Borselen, Haarlem, *Penningmeester*.
E. J. van Waveren—Resink, Haarlem.
C. W. H. Baard, Amsterdam.
A. W. Weissman, Amsterdam.
R. W. P. de Vries, Hilversum.
G. M. Tamson, Enkhuizen.
Dr. A. H. de Hartog, Haarlem.
M. van Hasselt, Haarlem, *Secretaresse*.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia":
a. Een scholenpark bij een groote gemeente.
b. Een transformatorenhuisje.
Programma's komen voor in No. 43, van 1915. Tijd van inlevering 1 Maart 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".
Meubelen voor een arbeiderswoonkamer.
Programma komt voor in No. 4. Tijd van inlevering 1 Mei 1916.
Vragen kunnen worden gesteld tot 15 Februari a. s., p. a. den Heer P. Bink, Nieuwe Tolstraat 64, Amsterdam.

Prijsvraag uitgeschreven door de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst.
Speelgoed.
Programma komt voor in No. 7. Tijd van inlevering 15 April 1916.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -/-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -/-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -/-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 8. ZATERDAG 19 FEBRUARI 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

Dr. H. P. BERLAGE Nzn.
EERE-VOORZITTER VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

21 FEBRUARI 1856—1916 Phot. Aug. Kartsen, Dsg.

Dr. H. P. BERLAGE Nzn.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" wordt „het Genootschap der jongeren" genoemd.
Op zichzelf ligt in dien naam niet zoozeer iets bijzonders, doch wel is 't eigenaardig, dat de „jongeren", die het Genootschap hebben helpen maken tot dat, wat het is geworden, niet jong in jaren waren. Zij waren jong van geest. Conservatisme was hen vreemd.
Zoo schaarden de, werkelijk in jaren jongeren, zich om hen heen. Zij zagen in hen hun geestelijke leiders. Was het wonder, dat zij hen ook verkozen tot de werkelijke leiders van hun Vereeniging, waardoor zij in eendrachtig samenwerken hoopten meerdere erkenning van hun kunst in de samenleving te verkrijgen?
't Is niet noodig hier nu al de namen van die oudere jongeren naar voren te brengen. Zij, die met „A et A." hebben medegeleefd, kennen die strijders voor het welzijn van „Architectura"!
Voor een van hen, die — zooals Candidus het terecht uitdrukt — „in groene grijsheid", overmorgen zijn 60sten verjaardag zal vieren, Dr. H. P. Berlage, voor hem moeten wij op dit oogenblik een uitzondering maken.
Als 45 jarigen jongere aanvaardde hij in 1901 de leiding van ons Genootschap, en de zeven jaren, waarin hij als voorzitter de handelingen heeft bestuurd, zijn zeven jaren van vooruitgang geweest. In die jaren is het aanzien en het vertrouwen, dat „A. et A." in de wereld buiten de vakkringen geniet, — waarvan de grondslag door zijn beide voorgangers was gelegd — bevestigd.
Te gaan uitweiden over alles, wat het Genootschap onder zijn leiding heeft gedaan ten gunste van het aanzien der Bouwkunst in de samenleving, voor het terugwinnen van haar sociale beteekenis dus, lijkt mij nu overbodig. 't Zou onvermijdelijk gaan ontaarden in een droge opsomming, en zou door zijn lengte de aandacht, in plaats van te vestigen op, juist gaan afleiden van den beminnelijken jubilaris.
Het Genootschap heeft destijds zijn erkentelijkheid betoond door hem te benoemen tot een van haar Eereleden.
Nu is 't het Genootschap een eer hem, een der voorgangers van de Nederlandsche Bouwkunst, a.s. Woensdagavond als zijn Eere-voorzitter te mogen begroeten.
Doch laten wij naast zijn groote hoedanigheden als architect, naast het belangrijk aandeel, dat hij heeft gehad in den bloei van ons Genootschap, vooral dàt, wat ten slotte het meest waardevolle blijft, in hem eeren: den eenvoudigen, zachtmoedigen mensch.

Jan de Meijer.

21 FEBRUARI 1916.

Aan Dr. H. P. Berlage.

Als wijs man wenscht gij niet den krans van tijdgenooten,
Daar 't nageslacht alleen den eeuw'gen lauwer geeft.
Moog' dat u voegen bij die onvolprezen grooten,
Wier faam de sterf'lijkheid der tijden overleeft!

Candidus.

Dr. H. P. BERLAGE.

Tegen de bouwwerken van Berlage zijn dikwijls wijze bedenkingen geopperd, die wij kunnen laten rusten, omdat, hoe ook, de beteekenis van Berlage voor de bouwkunst grooter is dan de schoonheid zijner gebouwen. Berlage is in de vaderlandsche bouwkunst de man, die spreken ging, terwijl anderen oreerden en declameerden, zijn diep en vol geluid heeft hun gekweel en gegalm overstemd. Hij zegde de waarheid in zuivere eenvoudige woorden, de anderen gaven leugens in rederijkers beeldspraak. Berlage bouwde echte huizen van steenen, waar anderen dingen plakten van papier en stuc, met de overblijvende steenen begon hij de bordpapieren maaksels in elkaar te gooien.
Berlage heeft ons bouwen geleerd. Zijn werk, komende uit de periode der stijlvormen-nabootsing, heeft zich langzaam van zijn belemmeringen ontdaan en zich langzaam in preciese vormen sterk gemaakt. Langzaam, door des kunstenaars groote eigenschappen van bedachtzaamheid en nauwgezette waarheidsliefde. Hij heeft gehandeld overeenkomstig de waarheid, die hij vermocht te zien. Hij bezat de moed zijn werken in onvolkomenheid en zekere onbeholpenheid te geven, liever dan ze schijnbaar te volmaken met overgenomen middelen uit vroegere volledige systemen, daar hij zich zijn plaats in een overgangstijd naar alle zijden bewust was. Zijn niet-bezwijken voor verleidingen, die hij in bouwkunst alle onderging, bracht ons een omgeving, waarin eerlijk werken mogelijk is. Hoeveel dit beteekent vermogen wij in te zien, door ons te stellen in tijd en plaats waar hij zijn eerste werken aanving.
Hem is te danken dat bouwkunst werd een levend, groeiend, vruchtbaar iets, waarvoor het algemeen belangstelling en zorg gaat voelen.
Aan ons die belangstelling en zorg tot liefde en toewijding te doen groeien.
Origineel is zijn werk, omdat hij voorganger is, niet omdat hij oorspronkelijk wilde zijn. Zijn werk is gericht tegen het individualistisch bijzondere. Zijn werken zijn geen uitzonderingen op, doch voorbeelden van immer geldende regels, die de ware grondslagen der bouwkunstvormen. Dat opdracht na opdracht hem gegeven werd, zonder concessie zijnerzijds of vleierij aan zwakheid van het opdrachtgevend publiek bewijst dat zijn gebouwen geloofbelijdenis waren, in staat vertrouwen bij zijn tijdgenooten te verwekken. De begrijpelijkheid en eenvoud waartoe hij zijn gedachten samentrok, maakt opdrachtgevers en uitvoerders zijner bouwwerken tot zijn medearbeiders. Elk nieuw bouwwerk van zijn hand zuiverde de denkbeelden zijner tijdgenooten, en het werk van architecten en meubelmakers verbeterde door zijn invloed. Delftsche ingenieurs en eigenbouwers ondergingen de kracht zijner theoriën.
Nog blijft zijn werk zich ontwikkelen, vertrouwen wij dat zijn tegenwoordige positie zijn denkbeelden niet beïnvloedt en de laatste bouwwerken een nieuwe phase in zijn ontwikkeling beteekenen.
Banale huldiging verbieden de ernstig nadenkende gezichten zijner gebouwen. Het Genootschap „Architectura et Amicitia", dat bij het 60ste verjaren van zijn voornaamste lid zich wijzelijk onthield van lauwerkransen en diners-met-toasten, benoemde hem tot zijn Eerevoorzitter, hem de grootste vertegenwoordiger der hedendaagsche Nederlandsche bouwkunst achtende.
En het is niet verboden de oogen naar den Eerevoorzitter op te heffen om te zien, dat hij in alle opzichten ons voorbeeld is, en dat door zijn werkmethode in bouwkunst iets kan bereikt worden, ook zonder zijn buitengewone gaven.

J. F. Staal Jr.

AAN Dr. H. P. BERLAGE.

O Landman, die zelf den zwaren ploeg moet trekken
In een jaargetij, . . . dat somber, doodsch en kil,
Het zaad nog-niet ontvangen wil
Dat nieuw en heerlijk leven moet verwekken.
Gij strijdt met adders, die het schoon bevlekken
En moet het zaad, . . . dat door hun gift wel sterven wil, . . .
Aan eigen boezem koesteren en verwarmen, . . . en stil,
Als in den dood, . . . dat vruchtbaar leven strekken.

Het nieuwe leven, dat door de kracht der daden,
Door noeste vlijt, in dorren akker viel,
Ligt nu bedolven onder spot en ongenade.
En scherpe wind, dooreen met regenstroomen,
Die treft tot in zijn teére ziel;
Giert over de velden van uw droomen.

▪ ▪ ▪

Zie mij niet aan in droeve-klacht,
Breede steenklomp, . . . somb're toren
Cyclopen-oog, . . . in starren blik verloren
Nog onbewust uw innerlijke kracht.
Hoort gij de menschenzee, . . . die lacht,
Komt zij uw eenzaam peinzen storen?
Gij trokt voor ons de diepe voören,
Gij waart het, die weêr leven bracht.

Uw zware stem heeft geen geluid,
Al ligt in staegen galm verscholen
De waarheid van uw vorm en materie.
De wereld weet niet wat uw zang beduidt;
Zij heeft het zwijgen U bevolen,
En maakt uw eenvoud tot mysterie.

▪ ▪ ▪

O Meester van het starre woord in steenentaal,
Uw vormen zijn de fundamenten van den strijd,
Waardoor der toekomst droomen worden ingewijd; . . .
Zoo laat mij luisteren naar uw schoon verhaal
Dat spreekt van 't zoeken naar de Heilige Graal.
O Toekomst schoonheid, die ons reeds verblijdt
Aan verren horizon van lang verwachten tijd,
Stijg uit de nevelen op, . . . in ongekende praal!

Nog staat gij daar in volle kracht des levens,
Gij, . . . die als een vroege-afgezant
Reeds bindt den teêr gevlochten ziele-band
Van 't heden, met der toekomst verre strand.
Wij bouwen voort op uw gegevens
En drinken de schoonheid uit de holte van uw hand.

H. Th. Wijdeveld.

BOEKWERKEN VERSCHENEN TER HULDIGING VAN BERLAGE's 60sten VERJAARDAG.

Als het belangrijkste werk op dit gebied is verschenen bij W. L. en J. Brusse's Uitgeversmij. te Rotterdam: *Dr. H. P. Berlage en zijn Werk*, door: K. P. C. de Bazel, Jan Gratema, Dr. Jan Kalf, J. E. van der Pek, R. N. Roland Holst, J. F. Staal Jr., Dr. Albert Verwey en Dr. W. Vogelsang. Met honderd-vier-en-zestig afbeeldingen der werken van den bouwmeester; een chronologische opgaaf van al zijn ontwerpen; een bibliographie van zijn geschriften; benevens een portret, gekleurde titelbladzijden en initialen, boekletter, randversieringen, vignetten en bandstempels naar de teekeningen van S. H. de Roos.
Op dit werk komen wij nog uitvoeriger terug.

* * *

In de nieuwe reeks: „Mannen en Vrouwen van Beteekenis" (uitgave van de Hollandia-drukkerij te Baarn) bespreekt T. Landré „Dr. H. P. Berlage Nzn."
Hij bepaalt zich in dit boekje niet tot den persoon van Dr. Berlage, doch geeft, zooals hij zelf aan het slot zegt, „een reeks van wijdloopige beschouwingen rond de figuur van Berlage heen en soms zelfs vrij ver daarvan verwijderd" Toch is hijovertuigd „in den geest van Berlage zelf te hebben gehandeld door niet hèm op den voorgrond te stellen, maar de groote en grootsche beweging, waarvan hij een zoo sterke pionier is, door nog eens het licht te doen vallen op de groote beteekenis in dezen tijd van de schoone kunst, welke hij met al zijn kunsten en gaven en al zijn groote talenten dient."
De wijdloopige beschouwingen, zooals de heer Landre ze zelf noemde, zijn in werkelijkheid zeer belangwekkende beschouwingen over den toestand, het streven en den groei der kunstnijverheid in de verschillende landen. Er wordt op heldere wijze in nagegaan, hoe de kunstnijverheid hier te lande zich heeft ontwikkeld, en in welk verband zij staat tot de kunstnijverheidbeweging in andere landen.
De figuur van Berlage wordt daarbij haar plaats gegeven in deze beweging. 't Is een vlot geschreven, belangwekkend boekje, dat ook door zijn billijken prijs (*f* 0.45) spoedig in de handen van ieder zal zijn. J. de M.

MEDEDEELING.

De 137ste Ledenvergadering heeft ten opzichte der gemobiliseerde leden beslist, *dat zij van het betalen hunner contributie voor den tijd hunner mobilisatie zullen worden vrijgesteld, mits daartoe een schriftelijk verzoek van hun bij het Bestuur inkomt, waarin duidelijk wordt aangetoond, dat nakoming der geldelijke verplichting niet mogelijk is.*
Men wordt verzocht vorengenoemde aanvragen te richten tot ondergeteekende, Corn. Schuytstraat No. 30, Amsterdam.

De Penningmeester, Adr. Moen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. De volgende motie is door de 4 Bouwkundige Vereenigingen aangenomen en in de dagbladen gepubliceerd: Het Bestuur van de vier Bouwkundige Vereenigingen: „De Bond van Ned. Architecten", „De Mpij tot Bev. der Bouwk., Vakver. van Architecten", het Genootschap „Architectura et Amicitia" en de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", vereenigt in een gemeenschappelijke vergadering op Woensdag 9 Februari 1916;
kennis nemende van de vetgedrukte zinsnede in het anonyme stuk, onder den titel: Ramp te Arnhem" in „De Aannemer" van 25 Januari jl., welk stuk, daar het als hoofdartikel is opgenomen in het officieele orgaan van den Ned. Aannemersbond, officieus door dien Bond wordt goedgekeurd;
spreken hun verontwaardiging uit over de houding aangenomen tegenover den architect en den aannemer, waarbij reeds een meening wordt te kennen gegeven, terwijl het onderzoek der Justitie nog hangende is;
besluiten deze motie openbaar te maken in de dagbladen.

Voor het Bestuur v. d. Bond v. Ned. Arch.
Jos. Th. J. Cuypers, Voorzitter.
Jan de Meijer, Secretaris.

Voor het Bestuur v. d. Mpij. t. B. d. B.V. v. A.
S. de Clercq, Voorzitter.
J. Wesselius, Secretaris.

Voor het Bestuur v. h. Genootschap A. et A.
Paul J. de Jong, Voorzitter.
J. F. Staal Jr., Secretaris.

Voor het Bestuur v. Bouwk. en Vriendschap.
P. G. Buskens, Voorzitter.
G. Diehl, Secretaris.

b. Door het Genootschap werd in dank ontvangen:
Van het Kon. Oudheidkundig Genootschap: De houtsneden in Vorsterman's Bijbel van 1528; afbeeldingen der prenten van Jan Swart, Lucas van Leijden e. a., met een inleiding en een kritische lijst door Mr. N. Beets.
Van de Commissie voor de tentoonstelling van werken van wijlen Aug. Le Gras: De geïllustreerde catalogus der tentoonstelling.
Van de Kunstnijverheidschool „Quellinus" de kalender 1916.

c. In de vergadering van 9 Februari werd als Gewoon Lid aangenomen de Heer J. D. Postma, architect te Amsterdam.
Tot Buitenleden zijn door het Bestuur aangenomen de Heeren: B. van Wamelen, Bouwk. teek. te Bussum, J. R. Prent, Bouwk. teekenaar te 's Gravenhage.

d. De 137ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 23 Februari,** des avonds te 8½ **uur precies,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545-549.
Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Installatie van den Heer Dr. H. P. Berlage Nzn. als Eerevoorzitter van het Genootschap.
4. Installatie van de Heeren J. D. Postma, Architect te Bussum, A. Krantz, Dipl. Ingenieur alhier, Jos. C. Picxi, Bouwkundige alhier, B. Hoogstraten, Bouwkundige alhier, W. Bakker, Bouw- en Waterbouwkundige alhier, W. Blaisse, Bouwkundige alhier en T. Poggenbeek, Kunstnijvere alhier als Gewone Leden van het Genootschap.
5. Ballotage van den Heer L. Zijl, Beeldhouwer te Bussum, voorgesteld door de Heeren C. A. Lion Cachet en J. F. Staal Jr.
6. Voordracht van den Heer Theo Rueter, Architect te Blaricum, over: „*Bouwkunst en Natuur*" (een pleidooi voor tuinsteden), met kunstbeschouwing.
7. Rondvraag en sluiting.

J. F. Staal Jr., *1e Secr.*

DE AANBESTEDING DER BADINRICHTING TE UTRECHT

Om in te gaan op anoniem geschrijf is in den regel onbegonnen werk, vooral wanneer dit zijne argumenten moet zoeken in phrases en persoonlijke verdachtmaking. Het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten meende echter, dat van mijne zijde nog iets moest volgen, op het artikel in No. 4 van „De Aannemer" betreffende de Utrechtsche besteding voor de Badinrichting en drong er bij mij op aan enkele daarin voorkomende punten te weerleggen.

Ik stipuleer daarom het volgende:

1°. Het is een *onwaarheid*, dat „men" bereid was het werk aan een lid van den Bond op te dragen, indien deze had willen voldoen aan een tot hem gericht verzoek, om het bedrag zijner inschrijving te verminderen. Dit is, in verband met de door mij gedane mededeelingen, eene aantijging, die maar niet met „men" en „lid van den Bond", zonder namen te noemen, mag worden neergeschreven. De onwaarheid ligt hier echter al te dik op. Immers door het niet gunnen van het werk aan den minsten, noch aan den tweeden inschrijver, maar eerst aan den derden, heeft het bestuur der te bouwen Badinrichting duizenden guldens opgeofferd. De geldquestie werd dus niet als de hoofdzaak beschouwd. Ook het feit dat de begrooting van kosten, èn door den Raad van Beheer, èn door B. en W. goedgekeurd, *hooger* was dan de inschrijvingen van de meesten der zeventien gegadigden, bewijst voldoende, dat hier geen enkele reden bestond om te trachten het werk goedkooper uitgevoerd te krijgen.

Dat de anonymus niettemin *mij* van „geheel onjuiste voorstelling van het gebeurde" durft betichten is slechts een teeken zijner partijdigheid. In dit verband is de laatste zin van zijn artikel: „Al is de leugen nog zoo snel, enz. . . .", kostelijk.

J. Ingenohl, B. N. A.

BENADERING BIJ STATISCHE BEREKENINGEN.

(Nadruk verboden.)

Onlangs werd mij door een deelnemer aan den Cursus in Statica der Afdeeling voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht de vraag gedaan of het niet mogelijk zou zijn in het kapspant, aangegeven in fig. 1,

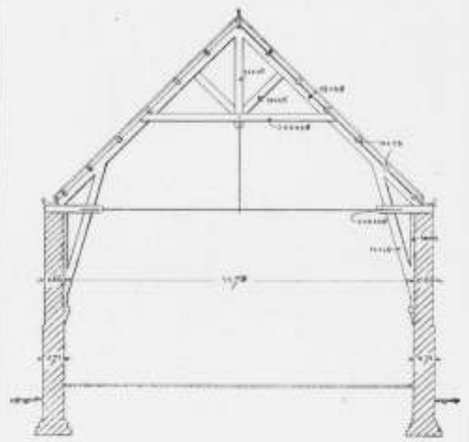

Fig. 1.

de horizontale trekstang weg te laten. Dat deze constructeur zich tot mij wendde, was een gevolg van het feit, dat het kapspant te zeer afweek van de vormen, waarmede men bij de studie der statica zich in de eerste plaats bezig houdt, namelijk balken, kolommen, vakwerken, gewelven enz.

Inderdaad valt deze kap niet alleen buiten dat kader, maar zelfs is het niet onder te brengen bij die soort van berekeningen, waarmede speciaal de ingenieur op grond van de theorie in verdere ontwikkeling zich bezig houdt.

Om de gestelde vraag zoo goed mogelijk te beantwoorden, heb ik getracht de constructie te herleiden tot een geval, dat wél binnen de gewone beschouwingen valt, in de verwachting dat het dan mogelijk zou zijn de gevaarlijke doorbuigende momenten weliswaar niet nauwkeurig te berekenen, maar toch te bepalen als gelegen tusschen zekere grenzen, m. a. w. een benaderde berekening te verrichten. Deze soort van berekening heeft alle recht van bestaan; immers er zijn nog andere elementen, die bij de bepaling van afmetingen dienst doen en die zeer vaag zijn, o. a. de grootte der toe te laten spanning. Wat het resultaat van zoo'n benaderde berekening nog aan onbetrouwbaars bezit, kan in zijn uitwerking door een lagere t. t. l. spanning gecompenseerd worden.

Deze benadering nam in het onderwerpelijke geval zoo'n eenvoudigen en overzichtelijken vorm aan, dat het mij niet ondienstig toeschijnt deze hier te vermelden. Bij den eersten aanblik is het duidelijk, dat de zwakke plaatsen — bij weglating van de trekstang — zijn de 2 gedeelten der kapbeenen, die gelegen zijn tusschen den hanebalk en de steile schoren. Wanneer de verbinding van deze laatste aan de kapbeenen behoorlijk soliede is,

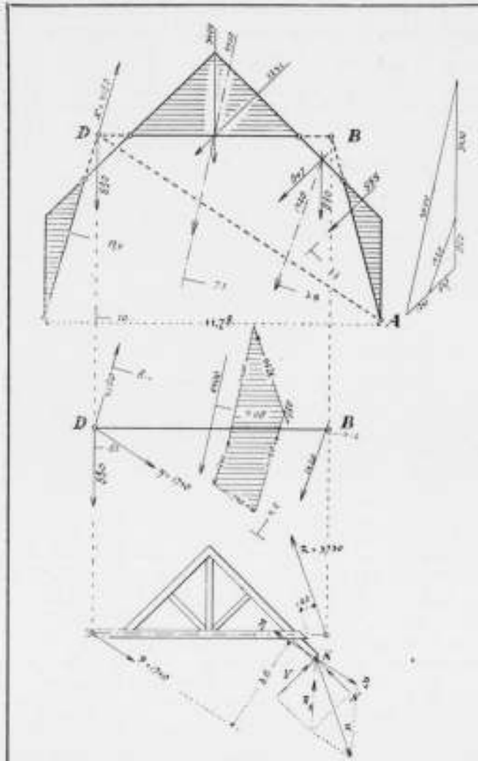

Fig. 2.

kan men rekeen, dat het spant 3 onvervormbare driehoeken bezit, gearceerd in fig. 2.

Als het spant in beweging komt, kan men veilig aannemen, dat noch de 3 driehoeken, noch de 2 tusschenstukken van lengte veranderen. Er ontstaat dus een beweging, die zeer veel gelijkt op die van een opeenvolging van 5 staven; de scharnieren zijn door puntcirkeltjes in fig. 2, bovendeel, aangegeven. Dit samenstel maken we tot een vakwerk, door in gedachten 3 staven te verlengen en een trekstang AD aan te brengen, terwijl de 2 tusschenstukken tijdelijk vervallen.

De gedachtengang is nu aldus: het is op grond der vakwerk-theorie mogelijk zoowel de kracht in de trekstang als die in het knooppunt B te berekenen. Zooals straks zal blijken, bedragen deze krachten resp. P = 1740 en R = 3730 K.G. Vervolgens keeren we terug tot den werkelijken toestand wat het rechterdeel van het spant en wat de trekstang betreft (fig. 2, onderdeel).

Het is dan bekend, dat het noodig is de krachten P' en R gelijkwaardig wat hun uitwerking betreft, te vervangen door andere krachten, maar nu aangrijpend in het rechtertusschendeel van het spantbeen, wil het bovenstuk van het spant even goed ondersteund zijn als het geval was, toen de denkbeeldige vakwerkconstructie aanwezig was.

De vervanging van de krachten P en R door een stelsel krachten aangrijpend in eenig punt van het rechtertusschendeel is aldus verricht.

In bedoeld punt — K, fig. 2, onderdeel — brengen we 2 gelijke, tegengestelde hulpkrachten P_1 en P_2 aan, beide = P. Deze 2 mogen worden ingevoerd, omdat zij elkaars werking opheffen, dus niets doen. P_2 en P' vormen een koppel. P_2 ontbinden we in een kracht R_1 (= ‖ R) en een kracht R_2; R_1 en R vormen een koppel. R_2 wordt ontbonden in 2 krachten V en N, resp. ⊥ en volgens de as van het kapbeen. Zoodat we, ten slotte de 2 koppels samenstellend tot één nieuw koppel, slechts hebben te zorgen, dat de inwendige krachtjes op de doorsnede K werkend, dit stelsel van krachten, bestaand uit één — doorbuigend — koppel, de samendrukkende kracht N en de afschuivende kracht V, kunnen leveren zonder dat de spanningen te groot worden.

Bij hout en ijzer — niet bij gewapend beton — wordt de kracht V steeds verwaarloosd, terwijl gewoonlijk N van geringe beteekenis is. Alleen het doorbuigend koppel bepaalt dus de afmetingen van het spantbeen en hierover geeft verder de gewone formule $\sigma = \frac{M}{W}$ uitsluitsel.

De berekening is dus in hoofdzaak teruggebracht tot de bepaling van de krachten P en R. Dit is als volgt geschied: Gewicht der kap, per M² dakvlak, met inbegrip van 0.2 M. sneeuw 100 K.G.; — als winddruk, op een vlak ⊥ windrichting, is 90 K.G. per M² gerekend (wat zeer veel is). Daarbij wordt de winddruk ⊥ dakvlak 73 K.G. per M². De spanten staan 4 M. uit elkaar. Zoodoende vindt men:

gewicht bovenstuk	8.5	× 4 × 100 =	3400	K.G.
winddruk „	4.25	× 4 × 73 =	1241	„
gewicht tusschenstuk	2.2	× 4 × 100 =	880	„
winddruk „	2.2	× 4 × 73 =	647	„

het gewicht der stompe driehoeken gaat onmiddellijk in de steunpunten over; winddruk 1.9 × 4 × 73 = 555 K.G.

Vooreerst te bepalen de linker steunpuntsreactie op △ A D B, fig. 2 bovendeel:

mom. verg. t.o. van A:

0.88 × 10 = 8.8
4.4 × 7.1 = 31.24
1.42 × 3.9 = 5.38
0.555 × 3.5 = 1.94

47.39 = 11.4 x, x = 4.15 ton = 4150 K.G.

Vervolgens de kracht in de trekstang, fig. 2 middendeel:

mom. verg. t.o. van B:

$-4.5\,y - 8.2 \times 0.88 - 1.42 \times 0.12 + 8 \times 4.15 - 4.4 \times 4.08 = 0.$

$4.5\,y = 7.82$ ton. $y = 1.74$ ton = 1740 K.G.

Ten slotte de kracht in scharnier B, fig. 2 middendeel:

krachtenveelhoek, R = 3730.

Het doorbuigend moment wordt:

$-1740 \times 3.6 - 3730 \times 0.6 = -8502$ K.G. M. =
= − 850200 K.G. cM.

Dit bedrag behoeft niet ten volle in rekening te worden gebracht, want bij D is in werkelijkheid een balk aanwezig, die zich verzet tegen de vormverandering, — een functie, die het onderstelde scharnier vanzelf niet verrichten kan, m. a. w. het doorbuigend moment wordt door 2 balken opgenomen, en niet door den rechterbalk alleen. Hoe nu de verdeeling is, — daarover blijft men in het duister; met zekerheid kan men echter aannemen, dat het op te nemen moment minder dan 850200 K.G. cM. bedraagt.

Door het weglaten van de trekstang ontstaat zijdelingsche druk op de steunpunten. Ook deze laat zich bij benadering bepalen met behulp van de verkregen uitkomsten.
Hij zal minder zijn dan het verschil van de horizontale ontbondenen der kracht R_2 — maar nu omlaag gericht — en van den winddruk groot 555 K.G.
Zijdelingsche zetting van den muur moet worden voorkomen, aangezien eene vergrooting van het doorbuigend moment-bovenbedoeld daarvan het gevolg zou zijn.
Met behulp van deze overweging laat zich de stabiliteit van den muur op de gebruikelijke manier onderzoeken.
Utrecht, Febr. 1915. VAN DE WIJNPERSSE.

INGEZONDEN.

Geachte Heer De Meijer.

De onaangename zijde van het in het publiek bespreken van eenige zaak is, dat men zich daarna vaak gedwongen ziet tot het weerspreken van beschouwingen welke veelal niet steunen op hetgeen ten opzichte van die zaak werd gezegd. 'n Zeer klein deel van het publiek, hetwelk men wenschte te bereiken, vormt het gehoor, de rest wordt door de dikwijls onjuiste en steeds oppervlakkige dagbladverslagen ingelicht of betrekken hunne wetenschap van wat gesproken werd uit de tweede of derde hand.
'k Meen te mogen aannemen, dat ook u tot de laatste categorieën behoort. Immers, waart u wel tegenwoordig geweest bij mijn lezing, u zoudt anders hebben geschreven.
Ik constateerde uit uw artikeltje, dat u met het bezwaar onder *a* waarschijnlijk ook geen weg weet en dat u, met mij, de *langjarige onveranderlijkheid* van de massabebouwing een zeer groot bezwaar voor deze bebouwingswijze vindt.
Dat blokbebouwing „iets kazerneachtigs heeft" zeide ik volstrekt niet. Integendeel, juist zeide ik, dat men in de ongunstigste beteekenis van dat woord daaraan zou *kunnen denken* maar dat dit zeker niet het noodwendig gevolg van de massabebouwing behoefde te zijn.
Bezwaar *c* beziet u toch wel wat zeer eenzijdig. Omdat *het belang van den gebruiker* een bepaald aspect van zijn huis en van de straat tengevolge had, een aspect niet strookende met uwe inzichten tot dit ontwerp, tracht u niet aan dat belang op andere wijze tegemoet te komen, maar tracht u het uit te schakelen. U wilt het veranderen van de winkelhuizen *beletten*. U stelt daarbij de architectuur boven het gebruik. Bedenk wel, dat uit noodzaak wordt veranderd. En, schrikt niet! moderne architecten, ik zou, juist omdat zoo tallooze malen behoefte bleek aan verandering van de pui en de pui alleen, ik zou u winkelhuizen willen zien ontwerpen, waarvan de pui veranderd kon worden zonder het gevelaspect al te zeer te schaden. Dit lijkt ook mij zeker niet gemakkelijk maar in elk geval heel wat gezonder pogen dan het dwangbuis 't welk u den gebruiker met heuschheid offreert.
Uwe beschouwing over roomtaartjes-, grutterij- en schoenenarchitectuur heeft weinig waarde voor mij. Maar stelt u nu eens niet *bovengenoemde* zaken tegenover elkaar, maar neemt u eens bijv. automobilen, horloges, tapijten en .... enfin en taartjes, meubelen en sigaren, en beweert u nu eens, dat elk dezer artikelen geen speciale eischen aan de etalageruimte stellen, èn aan de pui èn aan den gevel als gevolg daarvan. 't Is niet het artikel *zelf* maar zijne afmetingen welke noodwendig op de gevelarchitectuur van invloed zijn.
Ontwerp in uw massabebouwing eens de passepartoutwinkel voor bovengenoemde uiteenloopende zaken. Of noemt u eens de artikelen welke u *wel* en die welke u *niet* in de te ontwerpen huizen wil verkoopen. Of, wat het minst gemakkelijk is, geeft u eens aan het *aantal* en *waar* u deze zaken plaatsen wilt.
Wanneer dat, wat u als architect zou *wenschen* te bouwen, niet overeenkomt met hetgeen de Mr. van u *vraagt*, dan zult u m.i. beter doen om te zien naar een oplossing, welke zich aan de *behoefte* aansluit. Want deze vormt, voor winkelhuizen in de eerste plaats, de *zakelijke grondslag* voor een gezonde architectuurontwikkeling. Het is niet aan den architect om de gegevens, zooals de samenleving die oplevert, om te zetten naar zijn inzichten, hij heeft alleen die gegevens te *verwerken*. En wanneer dit door werkelijk **architecten** geschiedt zie ik met gerustheid de partieele bebouwing van de Vijzelstraat tegemoet.
C. VISSER.

Door gebrek aan plaatsruimte kan mijn antwoord pas in 't volgend nummer worden geplaatst. J. DE M.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Materiaalverkwisting bij IJzerconstructies.

Bovenbedoeld verschijnsel, waarop ik vóór eenige weken de aandacht vestigde, schijnt ook in Amerika veelvuldig voor te komen. In het laatste nummer van „de Ingenieur" wordt daarvan melding gemaakt en tevens de verklaring gegeven. „Iron is cheaper than brains in this country".
Zou het bij ons ook zoo zijn? V. D. W.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia":
a. Een scholenpark bij een groote gemeente.
b. Een transformatorenhuisje.
Programma's komen voor in No. 43, van 1915. Tijd van inlevering 1 Maart 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".
Meubelen voor een arbeiderswoonkamer.
Programma komt voor in No. 4. Tijd van inlevering 1 Mei 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst.
Speelgoed.
Programma komt voor in No. 7. Tijd van inlevering 15 April 1916.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Tot Gewoon Lid van het Genootschap is aangenomen de heer L. ZIJL, Beeldhouwer te Bussum.
Tot Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer A. T. VAN SCHAÏK, Architect te Utrecht.
b. Den Leden wordt in herinnering gebracht, dat antwoorden op de Genootschapsprijsvragen 1915, moeten ingeleverd worden op 1 Maart 1916.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

VERSLAG DER 1371STE LEDENVERGADERING,
GEHOUDEN OP WOENSDAG 9 FEBRUARI IN DE VERGADERZAAL VAN HET GENOOTSCHAP.

Na opening der vergadering en goedkeuring der notulen verkrijgt de heer Van der Ven het woord en houdt zijne lezing over de klokken en klokkentorens in Holland.
De strekking van deze lezing is hoofdzakelijk de aandacht te vestigen op den toestand, waarin vele carillons van de oude klokketorens in ons land zich bevinden, en naar voren te brengen de wenschelijkheid om velen dezer carillons te veranderen volgens het systeem van de bekende Belgische beiaardier Jef Denijn.
De belangstelling voor het klokkenspel is in den laatsten tijd toegenomen en zeker heeft het, in België veel toegepaste, vrije beijaardspel, bijgedragen tot deze belangstelling; immers zij, die te Mechelen de beiaard-concerten bijwoonden, waren vervuld van de schoonheid van het eeuwen-oude klokkenspel.
Jef Denijn, de beiaardier van Mechelen heeft hier in Holland, op een rondreis, vele carillons in de oude torens „geproefd".... en meende dat Holland vele schoone klokkenspelen bezit,... maar deze, meende hij, vereischten verschillende verbeteringen. Spreker verheugt zich, dat de stad Arnhem de proef wil aanvaarden, en het klokkenspel van de St. Eusebiuskerk zal veranderen door, en volgens het systeem van Jef Denijn.
De heer Van der Ven stelde de architecten, die meenen dat de veranderingen, die Denijn wil aanbrengen, de kunsthistorische waarde van 't geheel zouden schaden, gerust; ... want de veranderingen, noodzakelijk om het vrije beiaardspel goed te kunnen uitvoeren, zijn te beschouwen als: verbeteringen van het stokkenklavier, de verbinding der toetsen met de klepels en de wijze, waarop de klepels zelf tegen den wand der klokken geslagen worden. Dus meer een verandering van het mechanisme dan wel van de plaats der klokken.
Toch zijn niet alle klokketorens geschikt voor de veranderingen volgens het systeem van Denyn; — daar, waar de klokken in een ring om de toren hangen en waar zij gezien worden door de voorbijgangers (zooals b.v. de Munttoren te Amsterdam) schijnen groote bezwaren te bestaan voor die gewenschte wijzigingen.
Laten zij, die zich interesseeren voor de verbetering van het beiaardspel in Holland afwachten wat de Eusebiustoren zal zeggen, wanneer Jef Denijn dezen zomer hare stem van metalen klanken over de stad zal doen galmen. Laten wij rustig wikken en wegen, de wenschelijkheid om vele Nederlandsche klokketorens te voorzien van dat carillon-systeem.
Arnhem geeft een voorbeeld en zal blijken een uitstekende proef ter beoordeeling te zijn. De spreker van den avond twijfelt niet of deze proef zal gunstig slagen, ... en dan komen. ... de beiaard-concerten op zomeravonden!!
Aan de hand van een uitgebreide collectie lichtbeelden van klokketorens, klokkehuizen, klokkestoelen en de carillons zelve, gaan wij met den spreker door de geschiedenis van de klokkenfabrikatie.
Vele voorbeelden van de geschiedenis der klokken worden aangehaald. Door het geheele leven, van de *geboorte* tot *den dood*, speelt *de klok* haren rol. Honderde voorbeelden zouden gegeven kunnen worden van het belang der klokken. Uit de sage, bij de dichters, ..., uit het oude en het nieuwe leven, ... altijd ... altijd weêr de klokken! Interessante dingen hooren wij over hare ontwikkeling. Spreker vertelde ons van de beroemde klokkengieter Hemony, van de uurwerk-maker Juriaan Sprakel en van de moderne klokkenbespeler Jef Denijn.

Maar wat vooral de aandacht vroeg, waren de series photo's van de klokkengieterij te Aerle-rixtel. Hierdoor verkregen de toehoorders een duidelijk beeld van de wijze, waarop de groote kerkklokken worden gevormd, gegoten, afgewerkt, gestemd, vervoerd, gezegend, geplaatst, en ingewijd.
Daar dit alles hoofdzakelijk werd verklaard door de lichtbeelden zelve, is het onmogelijk in een kort verslag daarop verder in te gaan.
De juiste opneming van het gesprokene, hebben niet diegenen, die alléén een verslag lezen .... maar zij .... die zich de moeite getroosten de lezingen zelve bij te wonen. De verhinderde buitenleden kan dan ook niet meer geboden worden dan eene beknopte samentrekking van den totalen inhoud.
Na de lezing maakte den heer Weissman nog enkele open aanmerkingen, waarop de spreker eenige juiste antwoorden gaf en sloot de voorzitter met enkele woorden van dank aan den heer Van der Ven, dit gedeelte der vergadering.
De Heer Moen breekt een lans voor de gemobiliseerde leden van het Genootschap en verzoekt de vergadering het bestuur te machtigen, daar, waar een verzoek om vermindering van betaling der contributie mocht inkomen, zoo noodig, dit toe te staan... Wordt door de vergadering zonder bezwaren goedgekeurd.
Bij de rondvraag verzocht de Heer Wijdeveld het bestuur, in overweging te willen nemen, de contributie van het genootschap, als lid van den bond van Ned. Kunstenaars-vereenigingen, te verhoogen.
De voorzitter deelt mede dat dit bij de a.s. statuten wijzigingen is opgenomen, doch dat daartoe alleen zal worden overgegaan als de andere aangesloten vereenigingen gelijk handelen.
Den Heer W. meent dat dit niet noodzakelijk is, — hij beschouwt het mogelijk, dat iedere vereeniging hare bijdrage zelf te bepalen kan.... doch, dat een minimum bedrag wordt vastgesteld. Het bestuur zal dit in overweging nemen.
Hierna wordt de vergadering gesloten.

WIJDEVELD.

Door te vele stof is dit verslag blijven liggen.
Het verslag van de Woensdag j.l. gehouden vergadering wordt in het volgend nummer geplaatst. RED.

DE ARCHITECT ALS TEEKENAAR

DOOR A. W. WEISSMAN.

Vervolg van blz. 37.

De taak van den architect der zeventiende eeuw was, om de teekeningen te maken, die noodig waren voor het uitvoeren van een gebouw. Natuurlijk moest de architect wel technische kennis hebben, doch een bepaald vakman behoefde hij niet te zijn, daar de meesters der gilden voor de uitvoering de verantwoordelijkheid hadden Dit verklaart, hoe zelfs een doctor in de medicijnen het kon ondernemen, een ontwerp voor een koepelkerk op de Botermarkt te Amsterdam te maken, dat wel is waar niet werd uitgevoerd, doch waarvan het houten model nog in de Nieuwe Kerk bewaard bleef.
In Frankrijk zien wij iets dergelijks, als het ontwerpen van de kolonnade van het Louvre te Parijs, waarvoor men den beroemden Bernini uit Rome had laten komen, ten slotte aan den geneesheer Claude Perrault wordt opgedragen.
De tweede helft der zeventiende eeuw, toen die kolonnade verrees, zag in Frankrijk het academisme ontstaan. Daardoor nam het bouwkundig teekenen een ander karakter aan; het werd als het ware een kunst op zichzelf, die haar eigen eischen stelde, waaraan slechts zeer bekwame meesters konden voldoen. En daaraan heeft het in Frankrijk, tot het laatst der achttiende eeuw, niet ontbroken. Zelfs kan men de wisseling der stijlen, die naar de Lodewijken genoemd zijn, voor een groot deel uit die bedrevenheid in het teekenen verklaren.
De stijl van Lodewijk XIV ontstond door teekenaars als Berain en Marot, die van Lodewijk XV dankt zijn oorsprong aan de vaardigheid van een Oppenord en een Meissonnier, op dien van Lodewijk XVI had de teekenwijze van een Gabriel grooten invloed.
Eigenaardig is het echter, dat deze Lodewijk-stijlen in Frankrijk zich tot het inwendige der gebouwen hebben bepaald, doch dat voor de buiten-ordonnanties steeds de groote, academisch opgevatte, vormen van Palladio in zwang bleven.
Hier in Nederland was het anders; men volgde de Franschen wel na, doch past de vormen, die deze van binnen gebruikten, ook aan de gevels toe. De reden hiervan was, dat een zoo meesterlijk teekenaar als Daniel Marot, die als Protestant na 1685 uit Frankrijk de wijk naar ons land genomen had, daar zijn prachtige plaatwerken deed verschijnen. Die plaatwerken vielen zóó in den smaak, dat de motieven, welke zij bevatten, algemeen werden gevolgd. Vooral hier te Amsterdam, dat in de achttiende eeuw zeer bloeide, werden tal van huizen vernieuwd, en daaraan werd, zoo van buiten als van binnen, de stijl van Marot, dien wij nu naar Lodewijk XIV noemen, gebezigd. Dit heeft geduurd tot 1750; toen vonden de prentwerken van Oppenord en Meissonier hier koopers, en werd de stijl van Lodewijk XV toegepast. In 1770 doet de stijl van Lodewijk XVI zijn intrede. Een Duitscher, de reeds door mij genoemde architect L. F. Druck, die in 1772 het huis van Van Brienen op de Heerengracht over de Warmoesgracht bouwde en van wien ook waarschijnlijk het huis van Crevenna, nu het gebouw „Tot Nut van het Algemeen", aan den Nieuwe Zijds Voorburgwal, afkomstig is, schijnt dien stijl hier te hebben ingevoerd. De ontwerp-teekeningen van het eerste huis zijn daarin nog aanwezig. Zij toonen, dat Druck een voortreffelijk teekenaar was.
Dat echter ook de Nederlandsche architecten der achttiende eeuw als teekenaar hebben uitgemunt, bewijst ons de verzameling hunner schetsen en ontwerpen, die zich thans in het bezit van het Genootschap „Architectura et Amicitia" bevindt. Wij vinden daar teekeningen van Frederik Blancard, Jan Schutte, Hans Jacob Husly, Hendrik Husly, Hendrik Jacob Otten, Jacob Otten Husly, Leendert Husly Viervant en R. R. Viervant. Bij deze teekeningen speelt de figuur een groote rol; het blijkt, dat deze ook uiterst bekwame figuurteekenaars waren.
Het zwierige teekenen der achttiende eeuw, wel correct, doch altijd met een zekere breedheid behandeld, neemt omstreeks 1795 een einde. De wetenschap gaat dan de kunst verdringen; Monge heeft de beschrijvende meetkunde ontdekt, en de correctheid, welke de wiskunde vordert, wordt bereikt door alles in ragfijne lijnen te teekenen. De ingenieurs-wetenschap oefent haar invloed uit en de teekenkunst ondervindt hem, ook wat de architectuur betreft.
Men kan dit zeer goed zien aan het teekenwerk door Charles Percier en Pierre Fontaine, de scheppers van den Empire-stijl, vervaardigd. Hun eerste teekeningen, die zij vóór 1790 te Rome maakten, zijn nog in den vroegeren trant behandeld. Maar de droge lijnteekening, die de ontwerpen uit hun bloeitijd, het begin der negentiende eeuw, vertoonen, vormt met het werk der achttiende eeuw een groote tegenstelling.
Ook de teekeningen van Schinkel en zijn Duitsche tijdgenooten zijn in dien drogen trant behandeld. De Nederlandsche architecten bedienden er zich insgelijks van.
In 1875, toen ik mijn eerste schreden op het pad der bouwkunst zette, was het maken van teekeningen in zulke dunne lijnen hier te lande nog algemeen gebruikelijk. Voortdurend moest de trekpen worden geslepen. En dan werden nog sommige lijnen, die men schaduwlijnen noemde, wat dikker getrokken. Wie van deze wijze van teekenen een denkbeeld wil krijgen, kan oude jaargangen van de werken der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ter hand nemen.
Een verandering bracht de uitvinding van de autografische inkt, waarmede men teekeningen op gepreparereerd papier kon maken, die op den lithografischen steen konden worden overgebracht, om zoo voor vermenigvuldiging te dienen. Van dit procédé werd gebruik gemaakt door de leden der „Intime Club", een vereeniging van leerlingen der Ecole des Beaux-Arts te Parijs, die sedert 1870 ongeveer een tijdschrift uitgaf, dat ook zijn weg naar Nederland vond. Zij die nog, zooals ik, met deze zoogenaamde „autografische" inkt hebben geteekend, zullen zich herinneren, dat er geen fijne lijnen mede getrokken konden worden, zoodat van zelf een breedere behandeling noodzakelijk was. De „croquis d'Architecture", het tijdschrift, dat ik bedoelde, gaf door arceeringen op karakteristieke wijze de schaduwen weder, die men aan de Ecole des Beaux-Arts tot dusverre alleen door wasschen had kunnen verkrijgen.
De eerste, die zich deze wijze van werken hier te lande eigen wist te maken, was Jan Springer, welke er iets zeer persoonlijks aan gaf. En toen, in 1877, de heer Cuypers de besteks-teekeningen van het te bouwen Rijksmuseum liet reproduceeren, maakte ook hij daarbij van wat men toen „autografie" noemde, gebruik.
Omstreeks dienzelfden tijd werd ook de foto-lithografie uitgevonden, waardoor van in lijnen uitgevoerde teekeningen op steen reproducties konden gemaakt worden, die voor afdrukken geschikt waren. Nu werden vrijwel alle teekeningen in inktlijnen uitgevoerd, die door verschillende arceeringen allerlei schaduwen te zien gaven. De eerste jaargangen van het tijdschrift, dat Architectura et Amicitia uitgaf, zijn op deze wijze bewerkt.
Niet alle teekenaars wisten de teekenpen met zooveel zwier te hanteeren als Jan Springer, maar er waren toch verscheidene, die zeer fraai werk, althans wat de wijze van voorstellen betreft, leverden. De kort daarna in zwang gekomen zinkografie kon ook slechts in lijnen uitgevoerde teekeningen vermenigvuldigen en werkte natuurlijk het maken daarvan in de hand. Pas toen omstreeks 1890 de „autotypie" haar intrede deed, die ook gewasschen teekeningen kon wedergeven, kwam het penseel bij de teekenaars weder meer in gebruik. Doch daar dit procédé ook fotografiën naar uitgevoerde gebouwen kon vermenigvuldigen, werd voor reproductie minder geteekend, daar men liever de werkelijkheid wedergaf, wat bovendien gemakkelijker was.
De „autotypie" had, als wat oudere zuster, ook nog de „lichtdruk", wier reproducties van gewasschen teekeningen kwaliteiten hadden, die haar boven andere procédé's deden verkiezen. Doch daar de „autotypie" ook met boekdruk tegelijk kon worden gebruikt, heeft zij het ten slotte gewonnen.
Wij zien dus, dat de architectonische teekenkunst in de negentiende eeuw is beheerscht geworden door de procédés, bij het reproduceeren gevolgd. Tot 1800 ongeveer was voor dergelijke reproducties, die, wegens de groote kostbaarheid, niet zooveel gemaakt werden als later, bijna alleen de kopergravure in gebruik geweest. In de vijftiende en de zestiende eeuw was ook soms de houtsnijkunst toegepast; in de negentiende eeuw zag men die herleven en werd zij, al was het ook in een andere techniek, dan voorheen, voor het reproduceeren van bouwkundige teekeningen gebruikt. Misschien de fraaiste voorbeelden van deze manier zijn de verluchtingen in de werken van Viollet-le-Duc, die een uitmuntende teekenaar was. In de negentiende eeuw werd de kopergravure door de staalgravure verdrongen, welke een zeer fijne wijze van werken toeliet. Dit procédé kwam op in den tijd der dunne lijntjes, die men toen ook met de naald in lithografische steen placht te griffelen, zoodat de schoonheid, die het gebruiken van krijt aan een lithografie geeft, in de bouwkundige teekeningen, op deze wijze gereproduceerd, ver te zoeken is.
De groote verandering, welke de beoefening der bouwkunst in de negentiende eeuw onderging, heeft, het kan wel niet anders, ook haar invloed op het teekenen doen gelden. Was de architect tot dusver slechts een kunstenaar geweest, die maar weinig werk tegelijk onderhanden had, waarvoor hem alle tijd werd gegeven, was zijn taak uitsluitend het maken van de teekeningen, voor dat werk noodzakelijk, de invoering der „entreprise generale" legde een andere taak op zijn schouders. Die taak was, tot in de kleinste bijzonderheden aan te geven, wat de aannemer had te verrichten en dan nog er voortdurend voor te waken, dat die aannemer de verplichtingen, hem opgelegd, ook nakwam. En daar langzamerhand de architecten zich met vele werken tegelijk belast zagen, lieten zij meer en meer het teekenwerk aan hunne helpers, de teekenaars, over, daar allerlei andere besommeringen hun tijd in beslag namen. Organiseerend talent werd meer waard dan kunstenaarschap.
De laatste architect, die zich aan het oude stelsel bleef houden, was Godefroy. Hij maakte al zijn teekeningen zelf, wat hem mogelijk was, omdat hij nooit veel werk tegelijk onderhanden nam. Zooals ik reeds zeide was de eerste architect, die er een „bureau" op na hield, Oudshoorn. Verscheidene zijner „medewerkers", om ze zoo nu maar eens te noemen, hebben tot de eerste leden van „Architectura et Amicitia" behoord. En zoo kunnen wij begrijpen, dat deze Vereeniging, toen het Paleis voor Volksvlijt in 1864 geopend werd, en men zijn „Schepper" geweldig in de hoogte stak, zich in het koor der lofprijzers niet liet hooren.
Sedert 1864 heeft het „bureau-systeem" zich ten onzent zóó ontwikkeld, dat er van architecten, die zelf teekenen, nog maar zelden sprake is. Men acht het al heel wat, wanneer zij althans nog af en toe eens een schets maken. Dikwijls echter ontbreekt ook hiervoor lust en tijd, zoodat zelfs dit werk aan een teekenaar wordt toevertrouwd.
Het verval, dat de bouwkunst gedurende de negentiende eeuw heeft te zien gegeven, is zonder twijfel voor een groot deel veroorzaakt door de scheiding, die tusschen architect en teekenaar ontstond. Jonge menschen met teekentalent werden door architecten met practijk in dienst genomen, ja zelfs dikwijls geëxploiteerd. Wisten die teekenaars het dan zelf tot architect te brengen, dan waren zij op hun beurt, als de bestellingen wat talrijk werden, weder genoodzaakt, het teekenwerk aan anderen, die zij aanstelden, over te laten.
Men vindt dit tegenwoordig in de bouwkunst de gewoonste zaak ter wereld. Doch vergeten wordt, dat op zulk een wijze toch nimmer een kunstwerk tot stand kan

komen. Één geest moet het geheel beheerschen, één karakter moet er uit spreken. Vandaar, dat de werken van die hedendaagsche architecten, welke zelf de teekenstift hanteeren, ons het beste voldoen, omdat wij in alle onderdeelen één zelfde karakter vinden.
De leekedichter heeft het ons al geleerd in zijn bekende versje

„Wees u zelf, zei ik tot iemand,
Doch hij kon niet, hij was niemand".

Onder de beoefenaars der bouwkunst in den tegenwoordigen tijd zijn er heel wat, op wie dit gedichtje toepasselijk is, wat hun niet belet, zeer in de gunst van het publiek te staan. Juist hun gebrek aan persoonlijkheid, aan karakter is hun beste aanbeveling. Zij weten zich naar iedereen te voegen, aan alle wenschen te voldoen en dit maakt hen tot nuttige leden in de maatschappij. Maar zijn dit wel kunstenaars?
De architect van thans, die een drukke practijk heeft, moet zich met zoo velerlei bemoeien, dat hem voor het beoefenen van zijn vak als kunst geen tijd overblijft. De *moderne* tijd heeft dit veroorzaakt, de *moderne* tijd, die de gilden deed verdwijnen, die het stelsel van aannemen invoerde, die aan een gebouw allerlei eischen stelt, waarvan men in den goeden *ouden* tijd nog niet wist.
Natuurlijk zal die goede *oude* tijd nooit terugkeeren. De architect der toekomst zal nog meer beslommeringen hebben, dan die van tegenwoordig. De wetenschap gaat steeds voorwaarts en wat zij uitvindt zal zijn invloed ook op het bouwen doen gevoelen.
Zoo kunnen wij dan niet verwachten, dat die architect der toekomst, zooals die van het verledene, de teekenaar zal zijn, die niet rustig zijn gedachten op het papier brengt, en die weet, dat het verwezenlijken dier gedachten door bekwame gildemeesters met hun gezellen volgens de vaste regelen der ambachten zal geschieden.
Alleen wanneer er een algeheele omkeering in de hedendaagsche maatschappij zou plaats vinden zou het beoefenen der bouwkunst als kunst weder mogelijk kunnen worden. Zullen de ernstige tijdsomstandigheden van heden die omkeering brengen? Wij moeten het afwachten.
Ik zal mij niet aan een voorspelling wagen, maar eindigen met de hoop uit te spreken, dat meer en meer de architecten hun eigen teekenaars worden en dat zij daarbij zooveel talent mogen tentoon spreiden, dat hunne werken door het nageslacht als meesterstukken worden erkend.
12 Januari 1916.

DE BEBOUWING VAN DE VIJZELSTRAAT.

Antwoord aan den heer C. Visser.

De heer Visser begint zijn ingezonden stuk in het vorig nummer met een beschrijving van het weergeven van voordrachten in couranten, die z. i. „dikwijls onjuist en steeds oppervlakkig" zijn.
Dit mag misschien in 't algemeen waar zijn, in het onderhavige geval schijnen de verslagen in de bladen, die ik raadpleegde, nog niet zoo onjuist het gesprokene te hebben weergegeven.
De heer Visser zegt toch slechts van één punt: „blokbouw heeft iets kazerneachtigs", dat hij dit niet heeft gezegd. Het doet mij genoegen te bemerken, om der zaak wille, dat wij het op dit punt „blokbouw kan iets kernachtigs hebben" eens blijken te zijn.
Mijn bespreking van punt *c.* betrof tevens het punt *a.* Beide punten had ik evengoed onder één punt kunnen samenbrengen.
Ik ben het met den heer V. eens, dat er artikelen zijn, waaronder „automobilen", die een bepaald uitstalraam vergen, doch aan deze soort artikelen is het begrip: „winkels" feitelijk vreemd, en ook b.v. tapijten, sanitaire artikelen, enz. komen beter in een toonruimte tot hun recht.
't Begrip „uitstalkast" is in 't algemeen aan stukken van zeer groote afmetingen vreemd.
Een belangrijk punt bij een uitstalraam is de hoogte der borstwering, doch zij is van geen invloed op de architectura. Mocht ook deze verplaatsing van een winkel verlaging of verhooging van de borstwering noodzakelijk maken, dan kan dit worden veranderd zonder dat het gevelaanzicht er door wordt geschaad.
De heer Visser vraagt mij om een „passepartout-winkel" te ontwerpen; doch ik meen reeds in mijn vorig stuk te kennen te hebben gegeven, niet de opvatting te zijn toegedaan in den blokbouw, — omdat het een blokbouw is — een reeks gelijk en gelijkvormige elementen naast elkaar te moeten zetten. Blokbouw kan een rhytmisch, een harmonisch samengaan van ongelijkvormige elementen zijn.
„Het belang van den gebruiker" in verband met de architectuur wordt door den heer Visser sterk naar voren gebracht. Hoogst enkele gevallen uitgezonderd, is het m. i. een misvatting dit te betuigen. Wel is de geheele binnenarchitectuur, ook de uitstalkast op zichzelf, geheel en al afhankelijk van het te koop aangebodene.
De uitwendige omraming van de uitstalkast kan niet eenvoudig genoeg zijn. Zij mag de aandacht niet afleiden van het tentoongestelde, en daarom komt zij niet als grondmotief zoo vanzelf voor een gelijkvormige behandeling, waarbij uitgesloten moet zijn — ik beken het nog eens — gelijk en gelijkvormige behandeling, droge herhaling dus.
„De zoo talrijke malen gebleken behoefte aan verandering van de pui en de pui alleen", wat wij dagelijks zien plaats hebben, vindt haar oorsprong bijna geheel in de reclamezucht van den winkelier.
Laat ik nogmaals mogen eindigen met den slotzin van mijn vorig stukje (waaruit blijkt, dat ik niet door dik en door dun voorstander ben van blokbouw) „want, en dit doet in onze tijd een groot gedeelte der bevoegden en gezaghebbenden overhellen naar de blokbebouwing, nog zonder een bepaalde lijn in de architectuur is het bijna niet mogelijk een aantal particulierbouwwerken naast elkaar te zetten, die geheel harmonieeren. Die kans wordt bij het naast elkaar zetten van enkele groote bouwblokken grooter."

JAN DE MEIJER, B. N. A.

HOLLANDSCHE TUIN.

Heel ons Holland één tuin,
Als zijn steden gesloopt,
Ieder burger zijn landhuis,
Ziedaar, wat men hoopt.

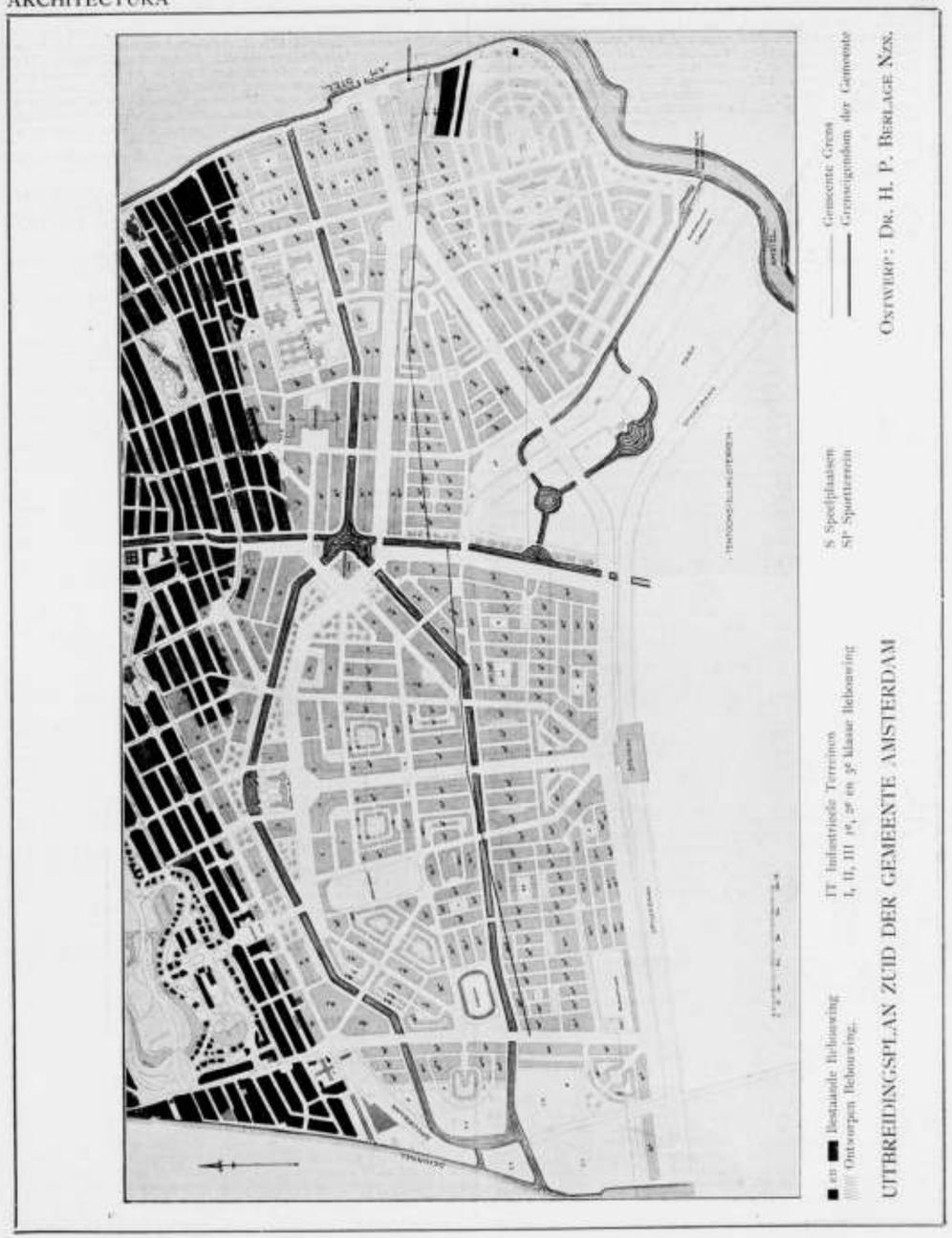
O! wanneer zal 'k U zien,
Heerlijk aardsch paradijs?
Als de kalveren dansen
Op 't zomersche ijs.

CANDIDUS.

MEMORIE VAN TOELICHTING BEHOORENDE BIJ HET ONTWERP VAN HET UITBREIDINGSPLAN DER GEMEENTE AMSTERDAM.

Toelichting.

Het plan werd in zekeren zin vastgelegd, ten eerste door de gracht, die Amstel en Schinkel met elkander verbindt, en waarvan begin- en eindpunt waren aangegeven, terwijl een vertakking van deze zoo dicht mogelijk de bestaande stadsbebouwing moest naderen; ten-

tweede door de spoorbaan, waarvan de baan onveranderlijk en de plaats van het Zuiderstation ongeveer waren vastgesteld.
Deze verbindingsgracht begint aan den Amstel even ten Noorden van den huize „Meerhuizen", loopt met een geringe Noordwaartsche afbuiging in Oost-Westelijke richting naar de Boerenwetering, waar zij zich, met een belangrijke verbreeding, die daar ter plaatse een waterpartij vormt, splitst in een Zuidelijken en Noordelijken tak.
De Zuidelijke tak, na eerst in Zuid-Westelijke richting te hebben geloopen, buigt daarna wederom in Westelijke richting af en loopt nagenoeg in dezelfde richting tot aan den Schinkel.
De Noordelijke tak loopt in Noord-Westelijke richting volgens een veelhoekige lijn, en verbindt zich bij het viaduct van de Noord-Hollandsche Electrische Spoor weer met den Zuidelijken tak.
De spoorbaan loopt evenees van Amstel tot Schinkel, terwijl de definitieve plaats van het Zuiderstation in verband met het stratenplan werd vastgesteld.
In verband met, maar ook onafhankelijk van deze twee gegevens, achtte ontwerper het in het algemeen wenschelijk, dat een hoofdverkeersweg het Vondelkwartier met den Amstel zou verbinden, en in het bijzonder, dat het Zuiderstation door verscheiden toegangswegen met het bestaande stratennet der oude stad zou worden verbonden.
De eerste, die op een breedte van 60 Meter werd ontworpen, kan als de voornaamste verkeersader van het plan worden beschouwd. Zijn beginpunt is bij de brug, die in de as van het Valeriusplein over de Noordelijke gracht is gelegd. Hij loopt van daar in Oostelijke richting, buigt bij de symmetrisch ten opzichte van de eerste gelegen tweede brug over de gracht eenigszins Zuidelijk, het beloop van die gracht volgend, af, en loopt daarna in Zuid-Oostelijke richting tot het kruispunt bij de waterpartij.
Hij vervolgt zijn loop met een brug over de Zuidelijke gracht, en buigt daarna af in Oostelijke richting met een brug over de Boerenwetering, loopt vervolgens lijnrecht tot aan een plein, dat een dienovereenkomstigen verkeersweg opneemt, welke in Zuid-Westelijke richting loopt en van waar uit in Oostelijke richting deze beide wegen gezamenlijk worden vervolgd tot aan den Amstel, waar een brug de verbinding met het Oostelijk stadskwartier tot stand brengt.
Deze beide wegen werden, met den in dit verband te noemen weg, die bij de brug van de Roelof Hartstraat over de Ruysdaelkade begint en langs de Boerenwetering loopt, op 60 Meter breedte gebracht, om daardoor in de gelegenheid te zijn, ze alle verkeer, zooals de moderne tijd dat eischt, te doen opnemen en ze bovendien tot een aangenamen wandelweg te maken (Parkweg).
Het gedeelte van den Zuidelijken weg van den Schinkel af tot het geprojecteerde park en de weg langs de Boerenwetering zullen meer in het bijzonder wandelwegen zijn, reden waarom ze bij de oppervlakte, welke voor parkterrein is bestemd, n.l. plm. 90 H.A., zijn inbegrepen.
Het tweede gegeven, de plaats van het Zuiderstation, maakt, zooals reeds gezegd, een veelvuldige verbinding met het bestaande stratennet noodzakelijk.
Is het station eenerzijds een doelpunt van uit het stadscentrum, het is nog veel meer een beginpunt naar de stad. Het werd ergens de vestibule der stad genoemd.
Het is dus een eisch van een goede stadsbouwkunst, een station als een belangrijk architektonisch middelpunt te beschouwen, van waaruit het toeloopend, eventueel afloopend stratennet moet worden geprojecteerd.
Van een dusdanige opvatting uitgaande, is het station ontworpen als doel, eventueel als uitgangspunt, gelegen aan den bovengenoemden breeden Zuidelijken verkeersweg, welke er langs gaat, en aan de drie hoofdstraten, welke het met het stadsmiddelpunt verbinden (Stationsstraat, Oostelijke en Westelijke Stationsstraten).
De middelste dezer drie straten is, met een breedte van 50 Meter, bestemd een monumentale straat te worden. Zij verbindt het Stationsplein met den grooten verkeersweg, op welk snijpunt een plein wordt gevormd, waaraan de later te noemen Academie van Beeldende Kunsten is gelegen, langs welk gebouw aan beide zijden de verbinding met de Emma- en Cornelis Schuytstraten wordt verkregen.
De beide andere straten verlaten in Noord-Oostelijke en Noord-Westelijke richting het Stationsplein, om daarna met een ombuging ook den grooten verkeersweg te bereiken; de eene, om over de Westelijke brug over de gracht de verbinding met het Valeriusplein, de andere, om over de Oostelijke brug over de gracht de verbinding met het Obrecht-plein en door een afbuiging direct de verbinding met de Roelof Hartstraat, dus met de Ceintsuurbaan tot stand te brengen.
In verband met deze straten moet nog worden gewezen op de splitsing van de Ferdinand Bolstraat bij de Cornelis Trooststraat, en welke straat gaat in Zuid-Westelijke richting met een brug over de Boerenwetering en vervolgens weer in Zuid-Westelijke richting tot aan de samenkomst met de laatstgenoemde straat bij de brug over de Zuidergracht, waardoor ook het stadskwartier om het Sarphatipark door een breeden verkeersweg met het Station wordt verbonden.
Genoemde straten zijn de zoogenaamde straalvormige straten van het nieuwe stadsgedeelte bewesten de Boerenwetering. Voor het gedeelte beoosten daarvan blijven de reeds bestaande straten, dienovereenkomstig de verlengde daarvan, die taak vervullen. Het zijn: de Ferdinand Bol-, de 2de van der Helst- en de van Woustraten, waarbij nog genoemd zou kunnen worden de straat (Ziekenhuisstraat), die gelegen is in de as van het later te noemen nieuwe Ziekenhuis en ook eerst daar begint, en welke straten alle vier tot den Amstel doorloopen. Dat ze breeder werden ontworpen, als de reeds bestaande, werd als een eisch gevoeld.
Als verdere hoofdstraten, dienovereenkomstig ringvormige straten, kunnen de volgende worden genoemd:

1°. Een straat, loopende van de brug over de Noordelijke gracht bij het Valeriusplein naar den Amstelveenschen weg bij het Stadion, welke dus als verlenging van den breeden verkeersweg is te beschouwen;

2°. een straat, loopende van dezelfde beginpunt in Zuidelijke richting bewesten het terrein van de later te noemen nieuwe ijsbaan;

3°. een straat, welke de eerste kruist, loopende van den Amstelveenschen weg tot een kruispunt van straten, gelegen ten Zuid-Westen van het terrein voor de nieuwe ijsbaan;

4°. een straat, loopende van West naar Oost vanaf de Westelijkste der drie stationsstraten en deze drie loodrecht snijdende, tot aan het kruispunt der breede verkeerswegen aan de Boerenwetering;

5°. een straat, loopende idem van den Amstelveenschen weg, vanaf het stadion benoden het terrein van de ijsbaan, loodrecht snijdende de drie stationsstraten, tot aan de Zuid-Westelijke verbindingstraat, welke loopt van de Zuidelijke gracht tot aan het kruispunt der breede verkeerswegen aan de Boerenwetering. Van dat eerste ontmoetingspunt afloopt een straat in Zuid-Oostelijke richting tot aan den breeden verkeersweg langs de Boerenwetering;

6°. een straat (gracht), loopende langs de Zuidelijke gracht, waarvan de Zuidelijke zijde doorloopt tot aan de achterzijde van het bouwblok aan het groote verkeersplein der drie breede verkeerswegen;

7°. een straat, loopende idem vanaf den Amstelveenschen weg tot aan den breeden weg langs de Boerenwetering;

8°. twee straten, de eene bewesten, de andere beoosten de drie stationsstraten, loopende in Noord-Zuidelijke richting en de Zuidelijke gracht verbindende met den breeden, Zuidelijken verkeersweg;

9°. de Trompstraat, welke wordt verlengd, loopende in Oost-Westelijke richting, benoorden de later te noemen Tuinstad en verbindende den Amstel met het verlengde van de straat, die het later te noemen Ziekenhuis met den Amstel verbindt;

10°. een paar straten in de Tuinstad.

De bovengenoemde hoofdstraten, zoowel straalvormige- als ringstraten, zijn tevens de verkeersstraten.
Door deze straten moeten dus ook in het algemeen de tramlijnen worden gelegd.
Deze zijn in overleg met den Directeur der Gemeentetram vastgesteld en dus op de kaart der hoofdstraten ingeteekend.
Op de volledige kaart is dit net door ontwerper aangevuld, omdat naar meening bij de volledige bebouwing, zich ook de behoefte aan dat aanvullingsnet zal doen gevoelen.
Ter toelichting der onderverdeeling in zijstraten, bouwblokken en verdere onderdeelen moge het volgende dienen.
Daar een stadsplan gelegenheid moet geven tot een zoo praktisch mogelijke bebouwing, spreekt het van zelf, dat de hoofdwegen zoo mocten zijn aangelegd, dat een onderverdeeling volgens bovengenoemden eisch kan geschieden.
Het volledige plan geeft van een dergelijke bebouwing een denkbeeld.
Omdat nu in dezen tijd een stadsplan voor langen tijd voorsit moet worden ontworpen zal, teneinde tot dat doel te geraken, de ontwikkeling der bebouwing gedurende het daaraan voorafgaande tijdperk moeten worden nagegaan.
Daartoe zijn de gegevens geraadpleegd, die door het Bureau van het Bouw- en woningtoezicht zijn verzameld, d. i. de voortgang der bebouwing gedurende de laatste 15 jaar.
Daartoe werd de bebouwing in drie klassen verdeeld, n.l. de eerste klasse, bevattende de eengezinshuizen, zoowel open als gesloten bebouwing; de tweede klasse, bevattende de tweegezinshuizen; en de derde klasse, bevattende de eigenlijke volksklassehuizen.
Waaruit blijkt, dat in dat tijdsverloop is bebouwd:

voor de	eerste klasse	17	H.A.
"	tweede "	26	"
"	derde "	150	"

Neemt men nu aan, dat de bebouwing volgens dezelfde verhouding en in dezelfde tempo doorgaat, dan moet ook in het uitbreidingsplan in de aanwezige te bebouwen oppervlakte op eenzelfde verhouding tusschen de bebouwingsklassen worden gerekend.

Bij de verdeeling van de aanwezige te bebouwen oppervlakte is daarbij van de volgende onderstellingen uitgegaan:

a. de aan te nemen vermeerdering van de 1ste en 2de klassebebouwing, welke in Amsterdam bijna uitsluitend in het Museumkwartier plaats heeft, is afgeleid, zooals gezegd, uit de vermeerdering van deze soort bebouwing gedurende de laatste 15 jaren;

b. de overige te bebouwen oppervlakte, bestemd voor bebouwing met 3de klassewoningen, zou de ruimte bieden voor de geheele vermeerdering van 3de klassewoningen in *dezelfde* verhouding, als die der 1ste en 2de klasse, indien het tempo van de oprichting dier woningen gelijk aan dat van het voorgaande tijdperk wordt gesteld.

Nu worden 3de klasse woningen in alle stadswijken opgericht, zoodat oogenschijnlijk de hoeveelheid bouwterrein, beschikbaar voor de 3de klasse woningen, te groot lijkt.
Er mag echter met zekerheid worden aangenomen, waar er immers een aanzienlijk tekort aan 3de klassewoningen in Amsterdam bestaat en er thans krachtige maatregelen tot opheffing van deze misstanden worden genomen, de voor deze soort bebouwing beschikbare hoeveelheid bouwterrein inderdaad niet te groot zal blijken.
Vermoedelijk zullen deze terreinen spoedig worden volgebouwd.
En bovendien moet worden aangegeven, waar die drie verschillende bebouwingsklassen kunnen worden verwacht, omdat het gewenscht is, dat deze zich zooveel mogelijk aansluiten aan de dienovereenkomstige bebouwingsklassen van het voorafgaande tijdperk.
De geregelde ontwikkeling eener stad wijst echter als vanzelf den weg, de richting, waarin de verschillende bebouwingsklassen zich zullen bewegen, omdat daartoe in zekeren zin een natuurlijke aanduiding aanwezig is.
Neemt men namelijk voor Amsterdam de 1ste en 2de klasse samen als het kwartier der gegoede bevolking en de 3de klasse als de eigenlijke volksbuurt, dan wordt, algemeen genomen, de scheiding dezer beide wijken aangegeven door de Ruysdaelkade met haar verlengde, de Boerenwetering.
Ter handhaving echter der bovengenoemde verhouding moest het geheele beschikbare terrein ten Zuiden van de Zuidelijke gracht, evenzeer algemeen genomen, voor een bebouwing der 3de klasse beschikbaar worden gesteld.
Op de teekening zijn nu, ter verduidelijking, de drie bebouwingsklassen met verschillende kleuren aangegeven, ten einde aan te toonen, hoe ontwerper heeft gemeend, dat in het algemeen de nieuwe bebouwing zich aan de bestaande zal aansluiten en de richting, waarin deze zich zal bewegen en bovendien, hoe hij zich heeft voorgesteld, dat in bijzondere gevallen de verschillende bebouwingsklassen in elkander zullen moeten grijpen.
Hiermede houdt ook verband de dienovereenkomstige hoogte der bebouwing. Immers, ook te dien oprichte zijn in den laatsten tijd de inrichten gewijzigd. Het is namelijk gebleken, dat zelfs een bebouwing met huizen van één verdieping oeconomisch mogelijk is geworden, met het gevolg, dat een veel geringere straatbreedte kan worden toegepast, hetgeen zelfs in dat geval, ter verkrijging van een goed geheel, wenschelijk is. Op de teekening is daarom in de bouwblokken het aantal der verdiepingen boven de begane grondverdieping ingeschreven, zooals ontwerper zich dat heeft voorgesteld, met de aanduiding, dat het in het algemeen wenschelijk is gebleken, de hoogtebebouwing naar den rand der stad toe te laten afnemen.
De beschikbare te bebouwen oppervlakte geeft nu het volgende resultaat:

1ste klasse bebouwing	±	20	H.A.
2de "	"	20	"
3de "	"	189	"

De verhouding dezer getallen komt, wat de 1ste en 3de klassebebouwing betreft, ongeveer overeen met die der laatste 15 jaar, n.l. 24 pCt. en 26 pCt. meer. Alleen de 2de klassebebouwing geeft een hooger percentage, n.l. 50 pCt. meer. Hieronder is echter de bebouwing der winkelgalerij van station tot Academie van Beeldende Kunsten begrepen. Wanneer deze als een bijzondere bebouwing zou worden opgevat, waartoe zeker, de belangrijkheid der straat in aanmerking genomen, alle aanleiding bestaat, dan zou het percentage der 2de klasse ongeveer tot zijn juiste verhouding worden teruggebracht.
Over de plaatselijke bijzonderheden en de openbare gebouwen het volgende:
Bewesten de bebouwing van den Amstelveenschen weg, grenzende aan den Schinkel en ten Zuiden begrensd door den spoorbaan, is een groot terrein opengelaten voor de vestiging van industrie. Het is een voortzetting van reeds bestaande, kleinere inrichtingen te dier plaatse.
In de as van de brug over het Valeriusplein is een nieuwe ijshaan ontworpen, hetgeen als eisch werd gesteld ter vervanging van de bestaande bij een mogelijke bebouwing van dat terrein.
In de buurt van den Amsteldijk is een terrein beschikbaar gesteld voor een vierde tramremise, waarvan de wenschelijkheid, deze in die buurt te stichten, door de Directie der Gemeentetram op den voorgrond werd gesteld.
Bezuiden de Trompstraat, tusschen Amstel en Ferdinand Bolstraat, werd een Tuinstad ontworpen, ter oppervlakte van ± 57 H.A.
Ontwerper was van meening, dat nu in dezen tijd de tuinstadbeweging snel voorwaarts gaat, in het uitbreidingsplan Zuid der gemeente Amsterdam een dergelijke wijk niet mocht ontbreken.
Hij heeft als grondslag voor zijn ontwerp genomen het ontwerp van den heer Repko, dat bij de onlangs gehouden prijsvraag, uitgeschreven door de Sociaal Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten, de hoogste onderscheiding verwierf. Ontwerper heeft van den heer Repko de toestemming tot deze toepassing verkregen.
En eindelijk werd een terrein voor een parkaanleg beschikbaar gesteld tusschen Amstel, Boerenwetering, Ferdinand Bolstraat en spoorbaan, ter oppervlakte van ± 66 H.A. Rekent men de beide breede verkeerswegen (z. b.) langs de Boerenwetering tot spoorbaan en den Zuidelijken verkeersweg, van Schinkel tot Boerenwetering, ook tot dien parkaanleg te behooren, dan komt men tot een oppervlakte van ± 90 H.A., welke oppervlakte ongeveer overeenkomt met die, welke voor dat doel oorspronkelijk ter beschikking was.
Aan ontwerper werd namelijk door de Directie van Publieke Werken een kaart ter hand gesteld, waarop een strook ter oppervlakte van ± 100 H.A. voor parkaanleg stond aangegeven. Niettegenstaande dit terrein het voordeel had van reeds eigendom der Gemeente te zijn, heeft ontwerper toch gemeend, het park Zuidelijker te moeten ontwerpen. Redenen tot die wijziging zijn van praktischen en aesthetischen aard, daar hij van oordeel is, dat het thans ontworpen plan beter in het stadsplan is ingevoegd.

(Wordt vervolgd).

UIT HET BESTEK EN VOORWAARDEN VAN HET IN AANBOUW ZIJNDE KERKGEBOUW AAN DE VAN HALLSTRAAT TE AMSTERDAM.

§ 45. Stucadoorswerken.

In de gevels van het gebouw zullen ter weerszijden van alle strekken blokjes worden gepleisterd van portlandcement vermengd met gemalen zandsteen, om te verkrijgen een zandsteenkleur volgens nader tint.
De zijmuren, voor zooverre zij later boven of naast buurmansperceelen onbedekt blijven, zullen worden bepleisterd met portlandcement.

Ziehier de opvatting van een in 1916 levend architect!

AAN DE DIRECTIE VAN DE N.V. TEGELFABRIEK SCHIEDAM TE SCHIEDAM.

De ondergeteekenden, vormende de jury in de door U uitgeschreven prijsvraag voor het *ontwerp van een Titelblad voor de aandeelen Uwer vennootschap*, heeft de eer U te berichten, dat de prijsvraag als volkomen geslaagd mag beschouwd worden.
Niet minder dan 48 ontwerpen kwamen in en al waren er daarvan verschillende waarbij de goeden wil krachtiger bleek dan de vaardigheid, toch mag gezegd worden, dat voor het meerendeel de ontwerpen getuigen van goed conceptievermogen en groote geoefendheid in het teekenen gepaard aan een vaste hand.
Niettegenstaande het programma een *lettering* op een grootte van 0.175 × 0.30 cM. vraagt, zijn enkele *gedrukte* titelbladen ingezonden, terwijl twee ontwerpen op grooter schaal geteekend zijn. De jury was echter van meening, dat tegen toelating geen bezwaar bestond.
Ingekomen zijn de ontwerpen met de navolgende motto: 1. „Willy"; 2. „Waag"; 3. Jeeesbee"; 4. „Specie"; 5. „Bertha"; 6. „W. & O."; 7. „Taxus"; 8. „Fyance"; 9. „Nijverheid"; 10. „Nita"; 11. „A"; 12. „B"; 13. „I"; 14. „2"; 15. „3"; 16. „Gothick"; 17. „Geluk en welvaart voor Schiedam"; 18. „Sine Labore nihil"; 19. „Sierkunst"; 20. „Een vijftienjarige"; 21. „Narcis"; 22. „Agapiter"; 23. „Tegeltjes"; 24. „Tegel"; 25. „Fantasie"; 26. „Ster in cirkel" (geteekend); 27. „Fabriek"; 28. „Spina"; 29. „Geduld overwint"; 30. „Eik"; 31. „X. Y. Z."; 32. „Waardepapier"; 33. „Groeiend"; 34 „Oudejaar"; 35. „Kakatoe"; 36. „Artistiek"; 37. „Praktisch"; 38. „Geertje"; 39. „Symphonie"; 40. „Adrianio"; 41. „Lustige verkondigt haar roem"; 42. „Pluto"; 43. „Hagedis"; 44. „Salamander"; 45. „Arbeid"; 46. „Schoonheid"; 47. Schiedam"; 48. „Momente Mori".
Bij een eerste schifting vielen uit de ontwerpen waarvan de vervaardigers bleken de teekenstift niet te kunnen hanteeren of door samenvoeging door niets zeggende motieven een weinig aantrekkelijk geheel tot stand weten te brengen.
Tot die categorieën behooren de motto's:
9. „Nijverheid"; 16. „Gothick"; 17. „Geluk en welvaart voor Schiedam"; 19 „Sierkunst"; 22. „Agapiter"; 23. „Tegeltjes"; 24. „Tegel"; 25 „Fantasie"; 28. „Spina"; 30. „Eik"; 33. „Groeiend";

36. „Artistiek"; 40. „Adrianio"; 41. „Luide verkondigt haar roem"; 42. „Pluto"; 44. Salamander"; 45. „Arbeid".
Bij een tweede schifting vielen uit de ontwerpen welke weliswaar door vaardig teekenwerk en goede ruimteverdeeling een aantrekkelijk geheel vormden, doch niet zulke hoogstaande kwaliteiten vertoonden, dat zij voor een bekroning in aanmerking konden komen. Hiertoe behoorden de motto's:

1. „Willy"; 2. „Waag"; 3. „leeresdee"; 4. „Specie"; 5. „Bertha"; 6. „W. & O."; 7. „Taxus"; 10. „Nita"; 20. „Een vijftienjarige"; 26. „Ster in cirkel" (getoekend); 27. „Fabriek"; 29. „Geduld overwint"; 31. „X. Y. Z."; 32. Waardepapier"; 37. Prakticus"; 38. „Geertje"; 39. „Symphonie"; 43. „Hagedis"; 47. „Schiedam".
Voor een nadere beschouwing bleven dus over de motto's:

8. „Fyance"; 11. „A"; 12. „B"; 13. „I"; 14. „2"; 15. „3"; 18. „Sine labore nihil"; 21. „Narcis"; 34. „Oudejaar"; 35. „Kakatoe"; 46. „Schoonheid"; 48. „Momente Mori", waarover het volgende wordt opgemerkt:

11. „A"; 12. „B"; 13. „I"; 14. „1"; 15. „3" zijn allen van een ontwerper, wien een vaardigheid en strakheid in zijn ontwerpen niet is te ontzeggen. Echter zijn de meeste ontwerpen met lijntjes, vierkantjes en punten in elkaar gezet, hetgeen een vrij droog geheel doet ontstaan, hetwelk door het veelvuldig gebruik van goud niet wordt weggenomen. Daarenboven is door dat veelvuldig gebruik van goud bij meerdere ontwerpen de tekst bijna niet leesbaar, terwijl enkele ook een sterk witheemsch karakter dragen.
Niettemin maken de ontwerpen een beschaafden indruk, doch geven tenslotte niet, wat men zich van een titelblad als is gevraagd, voorstelt.

18 „Sine Labore nigil".
Hoewel knap geteekend is de kleur wat sterk, terwijl het misbruik maken van de spiraal als ornamentaal motief onaangenaam aandoet. De tekstverdeeling is niet gelukkig.

35 „Kakatoe".
Het ornament is aardig van vorm en kleur, het lettertype is echter te grillig en daardoor haast onleesbaar; het monogram en wapen zijn niet harmonisch in het geheel opgenomen, het teekenwerk is overigens te roemen.

46 „Schoonheid".
Het ontwerp is in detail goed van ornament, doch maakt voor het geheel een verwarrende indruk en doet meer aan een wandtableau dan aan de versiering van een blad papier denken.
Voor de tekst is wat veel ruimte in beslag genomen.

48 „Momente Mori",
Hoewel goed van teekening en indeeling en een vaste hand verradende maakt het geheel toch een zeer gewone en droge indruk, het is wat banaal van ornamentale vinding. Tusschen kop en middentekst is geen evenwicht, evenwel zijn zeer waardevolle kwaliteiten aan dit ontwerp niet te ontzeggen.

8 „Fyance".
Het ontwerp maakt een origineele indruk; het is ongewoon van kleur en ornamentverdeeling; de kleur hoewel interessant, is iets te zwaar. De gedachte „Titelblad" zit er niet voldoende in uitgedrukt, de tekst is niet al te best leesbaar.

34 „Oudejaar".
Dit ontwerp geeft goed het karakter van waardepapier, het heeft iets sierlijks met fraaie letters, echter zijn deze, wat de kleine letters betreft, wat gezocht en daardoor onduidelijk.
De ondergrond met monogramversiering is te appreciveren, en hoewel de ruimteverdeeling goed te noemen is, maakt de tekst toch een onrustigen indruk. Hoewel goede hoedanigheden niet te ontzeggen zijn, maakt het geheel toch een eenigzins sobere en magere indruk.

21 „Narcis".
De verdeeling van de tekst is praktisch en goed van verhouding, het ornament is goed ontworpen en geteekend, de kleur is beschaafd, het geheel maakt een vollen rijken indruk. De gele ondergrond is goed gezien, misschien iets te hard van kleur. Van de drie kleuren waarover de ontwerpen te beschikken had, heeft hij goed partij getrokken. De evenwichtigheid van het geheel maakt het aantrekkelijk, terwijl het teekenwerk een vaste hand verraadt. Over het geheel heeft het echter iets gewoons.
Op grond van bovenstaande overwegingen en beschouwingen zijn ondergeteekenden van meening, dat de volle eerste prijs niet moet worden toegekend, en stellen zij in verband met de in het programma aan de jury toegekende bevoegdheid voor te bekronen met:

den gedeelteliken eersten prijs van ƒ 80.— het ontwerp ingezonden onder het motto „Narcis";
een gedeelden tweeden prijs van ƒ 30.— het ontwerp ingezonden onder het motto „Oudejaar";
een gedeelden tweeden prijs van ƒ 30.— het ontwerp ingezonden onder het motto „Fyance".
Bij opening der naambrieven bleek het ontwerp onder het motto „Narcis" ingezonden te zijn door den heer J. H. Kerker te Haarlem, dat onder het motto „Oudejaar" door den heer N. J. Verhorst te Rotterdam en dat onder motto „Fyance" door den heer M. van den Burg te Haarlem.

De Jury voornoemd,
w. g. HUIB LUNS.
E. J. M. DE BONT.
P. G. BUSKENS.

Rotterdam, Februari 1916.

HEEMSCHUT.

Aan Burgemeester en Wethouders van Leiden werd de volgende brief gezonden:
„Het Bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland heeft vernomen, dat bij uw college het voornemen bestaat, den schilderachtigen molen aan de Houtmarkt te doen sloopen. Die molen, nog vrijwel in zijn oude omgeving, vormt daarmede een karakteristiek geheel, hetwelk zeker verdient, zoo lang mogelijk behouden te blijven, vooral omdat Leiden niet veel schilderachtige plekken meer heeft. Daarom verzoekt het Bestuur voornoemd uw college met den meesten aandrang, den molen te sparen."

VAN ALLERLEI AARD.

KUNSTNIJVERHEID.

Meubelen voor een arbeiderswoning.

Waar het de jury voor de prijsvraag voor „Meubelen voor een arbeiderswoning", uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan het Volk" te Amsterdam is gebleken, dat de dagbladen geen vragen en antwoorden, in zake deze prijsvraag kunnen opnemen, maakt de jury bekend, dientengevolge in afwijking van het bepaalde in het programma, dat de vragen en antwoorden alleen worden opgenomen in de vakbladen: „De Bouwwereld", Keizersgracht 559; „Architectura", Emmastraat 27; „De Opmerker", Stephensonstraat 92, Den Haag; „Vakblad voor Bouwambachten" te Doesburg; „Polytechniach Weekblad", Oude Delft, Delft; „Vraag en Aanbod", Deventer; „De Meubelindustrie", Bronsema's Drukkerij, Enschede.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia":
a. Een scholenpark bij een groote gemeente.
b. Een transformatorenhuisje.
Programma's komen voor in No. 43, van 1915. Tijd van inlevering 1 Maart 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".

Meubelen voor een arbeiderswoonkamer.

Programma komt voor in No. 4. Tijd van inlevering 1 Mei 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst.

Speelgoed.

Programma komt voor in No. 7. Tijd van inlevering 15 April 1916.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Tot Gewoon Lid is voorgesteld de heer J. W. LUTHMANN, Bouwkundig Teekenaar alhier, door de heeren G. J. Rutgers en A. H. van Wamelen.

b. De 1374ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 8 Maart,** des avonds te **8½ uur,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545-549.

Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van den heer J. W. LUTHMANN, Bouwk. Teekenaar alhier, voorgesteld door de heeren G. J. Rutgers en A. H. van Wamelen.
4. Voordracht van den heer W. J. M. VAN DE WIJNPERSE, Majoor der Genie, „Over de oorzaken van ongelukken bij bouwwerken."
5. Rondvraag en sluiting.

c. Op de Genootschapsprijsvragen zijn de volgende antwoorden ingekomen onder de motto's:

a. Een Scholenpark, 3 antwoorden:

„ALFA"	6	teekeningen
„Werken, denken en leeren is leven"	10	„
„Salus publica"	8	„

b. Transformatorenhuisje, 12 antwoorden:

„Elisa"	1	teekening
„Baksteen I"	3	teekeningen
„Baksteen II"	3	„
„Electronen"	2	„
„R. S."	1	teekening
„A."	2	teekeningen
„A. et A. I"	2	„
„A. et A. II".	3	„
„Omnia vincit labor"	3	„
„A priori"	3	„
„Binten"	3	„
„Electro".	2	„

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

VERSLAG DER 1372ste GEWONE LEDENVERGADERING, OP WOENSDAG 25 FEBRUARI 1916, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL, HEERENGR. 545.

Een schoone avond. Een avond van eenvoud en stemming. De heer Paul J. de Jongh opent als voorzitter met een woord van welkom aan de talrijke aanwezigen, meer speciaal aan den benoemden eere-voorzitter Dr. H. P. Berlage Nz., deze, voor „A. et A." zoo gewichtige samenkomst.
Nadat de heer Staal als 1e secretaris de notulen der vorige vergadering gelezen heeft en de vergadering die onveranderd arresteert, verheffen alle aanwezigen zich van hunne zitplaatsen en spreekt de heer de Jongh op kalmen, krachtigen toon de volgende rede uit:

Hooggeachte heer Berlage.

Het is mij een groot voorrecht dat, als voorzitter van „A. et A.", het mij vergund is U op dezen voor ons Genootschap zoo gedenkwaardigen avond toe te spreken, ter inleiding van uwe installatie als Eere-Voorzitter van het Genootschap.
Gij hebt U bereid verklaard daarvoor in ons midden te komen, op een voorwaarde echter die is geheel in overeenstemming met uw karakter, nl. om de installatie te doen plaats hebben zonder eenig teestvertoon, op eenvoudige wijze, in een van onze gewone ledenvergaderingen.
En hoewel wij wel iets meer hadden gewild, hebben we, Uw wensch eerbiedigend, U uitgenoodigd tot bijwoning van deze vergadering, waarvan de agenda o. m. bevat: „Installatie van den heer Dr. H. P. Berlage, als Eere-Voorzitter van het Genootschap".
Eenvoudiger kan 't al niet!
Maar die eenvoud vermag niets te kort te doen aan de gevoelens van bewondering, van hoogachting en dankbaarheid welke hebben voorgezeten bij het door het Genootschap genomen besluit om U de hoogste onderscheiding waarover het te beschikken heeft, toe te kennen; groote bewondering voor Uw levenskrachtig kunnen, oprechte dankbaarheid voor alles wat door U in een reeks van jaren voor het Genootschap is gedaan. En met

Het gevelaanzicht van het verbouwde gedeelte der magazijnen van de Firma Perry & Co. H. Th. Wijdeveld, Architect.

die waardeering die wij hebben moeten voor het vele dat door U door Uw streven en werken, in lezingen en geschriften voor de bouwkunst en de haar verwante kunsten en kunstambachten is gewrocht, wenschen wij U in ons Genootschap te huldigen, en uit te spreken onze diepe erkentelijkheid voor Uwe constante medewerking tot het bereiken van het doel dat het Genootschap zich heeft gesteld.

Meer in 't bizonder wil ik hier in herinnering brengen Uwe werkzaamheid in de jaren van Uw voorzitterschap van 1901 tot 1908, jaren die, dank zij ook de voorname plaats door Uwen naam in de Bouwkunst ingenomen, voor het aanzien van ons Genootschap van groote beteekenis zijn geweest, vooral wat betreft zijne werking naar buiten, zijne activiteit om te komen tot de oplossing van zoovele belangrijke vraagstukken van algemeen kunstbelang.

Maar ook na Uw aftreden als leider van ons Genootschap, mocht het op Uwe belangstelling blijven rekenen, en Uwe hooggewaardeerde medewerking verkrijgen ten alle tijde waar die van U is gevraagd geworden. *Eenvond* was het door U gestelde motto voor Uwe installatie; U zult het dan ook wel goedvinden dat de hulde aan Uwe verdiensten mijnerzijds beperkt blijve tot deze weinige, maar welgemeende woorden.

Het Genootschap heeft U willen huldigen om die groote verdiensten, daartoe geleid door de overweging, vastgelegd in de oorkonde welke van Uwe benoeming getuigt, en aldus luidt:

Aan

DR. H. P. BERLAGE Nzn.

Bouwmeester,

„Het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amster-„dam, heeft in zijn vergadering van Woensdag 26 Ja-„nuari 1916 U tot zijn *Ere-Voorzitter* benoemd, daar-„mede U, den leider der Moderne Bouwkunst in Neder-„land de eerste plaats in het Genootschap aanbiedende. „Het kiest dezen vorm om zijn hoogachting en dankbaar-„heid te uiten voor Uw werk ten dienste der Bouwkunst „verricht en tevens om zijn oprechte erkentelijkheid te „betuigen voor de gewichtige diensten door U in den „loop der jaren aan het Genootschap bewezen."

Hooggeachte Heer Berlage, het Genootschap heeft U willen eeren door U tot zijn Eere-Voorzitter te benoemen; U op Uw beurt eert het Genootschap door die benoeming wel te willen aanvaarden; en daarvoor zijn we U hartelijk dank schuldig.

En hiermede U geïnstalleerd verklarend als Eere-Voorzitter van „A. et A.", wil ik ten slotte deze gelegenheid aangrijpen om saam te vatten de felicitaties U deze week op Uw 60sten verjaardag geworden: Wij hopen en wenschen het U van ganscher harte toe, dat U nog tal van jaren gespaard zult mogen blijven voor de Uwen, voor de Bouwkunst, voor ons Genootschap, dat evenals U zijn zestigjarigen leeftijd draagt, maar dat, evenals zijn Eere-Voorzitter, is, en blijven moge, jong van hart en frisch van geest!

Ik heb gezegd.

Op deze waardige vertolking van de gevoelens van „A. et A." ten opzichte van den persoon van den heer Berlage, volgt een krachtig applaus.

Dr. Berlage zegt „dat hij zich als een bevoorrecht mensch gevoelt. Niet om de vele betuigingen van sympathie die hij deze dagen van zoo velen mocht ontvangen, dan wel voornamelijk om de groote sympathie welke hij van de jongeren mocht ondervinden, de jongeren, van wien men zegt dat zij den ouderdom niet zonder meer vereeren. Hunne vereering is mij daarom juist zoo welkom. Spr. zegt, dat wat enkelen dier jongeren in het laatst verschenen nummer van het Genootschapsorgaan over hem hebben geschreven, hem zeer heeft getroffen. Met veel genoegen denkt hij terug aan de zeven jaren van zijn voorzitterschap van „A. et A.", en dat dat Genootschap mij thans benoemt tot zijn Eere-Voorzitter, dat stemt mij tot zeer groote erkentelijkheid. Ik geef U de verzekering dat onder de verschillende betuigingen van sympathie dit wel een der aangenaamste is en eene, waaraan ik de grootste beteekenis hecht.

Hoewel de leiding van het Genootschap niet van hem zal uitgaan — wat ook niet behoeft" zegt spr. „omdat die thans in krachtige handen is — hij „A. et A." van harte toewenscht, onder die leiding, en door het werken en streven der jongeren, waarvan de meesten in dit Genootschap vereenigd zijn, te gaan naar de hoogere kunst der toekomst."

Een langdurig applaus volgde op dit zeer sympathiek bedankje.

Op verzoek van den heer de Jongh neemt Dr. Berlage de leiding der vergadering over, en volgt de behandeling der agenda.

Als nieuwe leden van „A. et A." worden door den eere-voorzitter thans geïnstalleerd de heeren: Postma, Krantz, Piceni, Hoogstraten, Bakker, Blaisse en Poggenbeek. Hij wenscht hen geluk met hunne toetreding

Detail van den hoofdingang van de verbouwde magazijnen der Firma Perry & Co. H. Th. Wijdeveld, Architect.

tot het Genootschap der jongeren, wederkeerig het Genootschap met den nieuwen aanwinst.

Als gewoon lid wordt, na gehouden stemming, aangenomen de beeldhouwer L. Zijl. Daar het blijkt dat genoemde heer in de vergadering aanwezig is (hij had zich vóór de stemming naar de bibliotheek begeven) is het Dr. Berlage een groot genoegen zijn vriend Zijl dadelijk met een paar hartelijke woorden als lid te installeeren en hem en „A. et A." geluk te wenschen met zijne toetreding.

Hierna verkrijgt de heer Theo Rueter het woord tot het houden zijner voordracht over „Bouwkunst en Natuur". Het heeft geen zin thans een uitvoerig relaas van des heeren R.'s betoog te geven wijl de rede in een der e.v. nummers van het orgaan verschijnen zal. Alleen dient aangeteekend dat de heer R. begon met zijne erkentelijkheid uit te spreken dat hij op deze vergadering lezen mag met een zoo talrijk gehoor. Spr. zegt verder dat hij als bewoner van het land hier dingen zeggen zal, die de stadsbewoner wel niet ten volle zal onderschrijven; hij wil zijn meening hier evenwel ronduit zeggen, allicht geeft dit aanleiding aan het einde van zijn betoog met de aanwezigen van gedachten te wisselen. De voordracht, die door eene korte pauze werd onderbroken, — waardoor men gelegenheid kreeg de expositie van het vele dat de heer R. voor dezen avond in teekeningen en foto's had meegebracht nader te bezien — had tot het einde een aandachtig gehoor.

Dr. Berlage, dankte, na het applaus der vergadering, den heer R. voor zijn voordracht.

Daar geen der aanwezigen zich blijkbaar geroepen gevoelde over het onderwerp nader van gedachten te wisselen, stelde de eere-voorzitter de gebruikelijke rondvraag, waarna, met een woord van dank aan de vele aanwezigen, sluiting volgt. M.

VERBOUWING „PERRY & Co."

Zonder te hopen dat het veel voorkomt, kan de architect zich toch niet geheel terugtrekken uit het arbeidsveld"— . . . „de winkel*ver*bouwing". Er zijn zeer veel zaken, die op kleine schaal beginnen, voor hun bedrijf niet meer noodig hebben dan een kleine etalage, maar waar toch na eenige jaren bemerkt wordt, dat een uitbreiding gewenscht is . . . . Het aangrenzende perceel wordt aangekocht, de scheidingsmuur doorbroken . . . . en weêr kan de zaak groeien . . . Telkens blijken echter uitbreidingen noodzakelijk. Een tweede, een derde aankoop geschied; maar ieder aangekocht huis van den buurman heeft zijn eigen karakter — en stijl . . . . Op zekeren dag wordt de architect voor het feit gesteld om b.v. een 16de eeuwsch huisje . . . . een 17de eeuwsche woning . . . . en twee moderne renaissance gevels (1888) tot één zaak te verbouwen . . . . Het is begrijpelijk dat zijn eerste voorstel is: Alles weg! Een nieuw gebouw! . . . . Maar nu komen de bezwaren . . . . En . . . . Er zijn er honderden voor den zakenman . . . .

Zoo ontstaan, buiten den wil van den architect, buiten den wensch van den zakenman, . . . maar door den toestand zoo geschapen . . . . en onvermijdelijk voor dezen tijd, . . . „de moderne onderpui" . . .

Zóó was de verbouwing van de bekende zaak in de Kalverstraat „Perry & Co."

De inwendige bovenbouw vertoont nog den oorspronkelijken ouden toestand; . . . . drie of vier verschillende huizen.

De muren dezer gebouwen, werden beneden in den winkel opgevangen door betonpijlers en balken, waardoor een groote, overzichtelijke ruimte ontstond.

Zoo ziet de moderne zakenman toch zijne wenschen vervult, zonder te vervallen in een zoo kostbaren *nieuwe* bouw . . . . Nog een tweede uitbuiting der ruimte geschiedde in deze zaak. Op de halve-hoogte van de winkelverdieping werd een in beton uitgevoerde galerij aangebracht, die den geheelen winkel omsluit.

Ziehier . . . . de ontwikkelings-gang van een jaren lang goed bestierde zaak . . . . Deze verbouwing is op één na het laatste stadium . . . Het volgende zal mijn werk vernietigen . . . . en een geheel nieuw gebouw zal ter zelfde plaats moeten verrijzen. Wanneer?

WIJDEVELD.

Gezicht op het inwendige van den voorgevel. Verbouwing der magazijnen van de Firma Perry & Co. H. Th. Wijdeveld, Arch.

MEMORIE VAN TOELICHTING BEHOORENDE BIJ HET ONTWERP VAN HET UITBREIDINGSPLAN DER GEMEENTE AMSTERDAM.

Vervolg van pagina 71. (Zie voor het plan het vorig nummer.)

De openbare gebouwen, die in het plan moesten worden opgenomen, zijn de volgende:

a. een nieuw academisch ziekenhuis. Daarvoor is een rechthoekig terrein beschikbaar gesteld, van vier zijden toegankelijk, ter oppervlakte van pl.m. 12 H.A., gelegen tusschen de 2e Van der Helsten de Van Woustraten, van welke beide verkeersstraten het echter, ter wille van de rustige ligging, door een huizenblok is gescheiden. Voor den beteren indruk der teekening is tot voorbeeld een bestaand plan van een ziekenhuis genomen, betgeen natuurlijk niet bindend is;

b. een 4e tramremise, gelegen dicht bij den Amsteldijk, reeds boven genoemd;

c. een Academie van Beeldende Kunsten, waarvoor, in overeenstemming met de plaats gehad hebbende onderhandelingen, een terrein van ongeveer 15 H.A. moest worden beschikbaar gesteld.

Het gebouw is ontworpen in de as van de breede straat, welke het Zuiderstation met den breeden verkeersweg verbindt.

Het kruispunt dezer beide wegen vormt daar ter plaatse een plein, hetwelk gelegenheid geeft tot een monumentale behandeling in overeenstemming met de omgeving.

Het gebouw heeft een langgerekten vorm in Oost-Westelijke richting, zoodat de lange gevel, zooals gewenscht, naar het Noorden is gekeerd. Het is bovendien door een tuin omgeven, gelegen aan de Noordelijke gracht;

d. het kunstenaarshuis. Oorspronkelijk was voor dit gebouw een terrein bestemd in de as van de Rodolf Hartstraat, ter plaatse, waar nu een klein plein is ontworpen, waarvan de verbindingsweg naar het station afgaat. Daar ten gevolge der tijdsomstandigheden de stichting van dit gebouw binnen betrekkelijk korten tijd zeer twijfelachtig is, mocht de bovengenoemde plaats, van zeer veel grooter oppervlakte dan het thans ontworpen plein, voor dat doel niet langer beschikbaar worden gesteld. Voor de (eventueele) plaats is thans aangegeven het kruispunt der breede verkeerswegen aan de Boerenwetering, in een tuin aan het breede water waar de gracht zich vertakt;

e. een ambachtschool, waarvoor een terrein is bestemd in de nabijheid van de Ferdinand Bolstraat;

f. vergrooting van de Neurologische Kliniek, waarvoor een terrein aan het Valeriusplein is beschikbaar gesteld;

g. een Roomsch-Katholieke Kerk met pastorie in de nabijheid van de Wetering en Ferdinand Bolstraat, ter grootte van pl.m. 2500 M2; Daarvoor is een terrein beschikbaar aan de Ferdinand Bolstraat, tegenover de Cornelis Trooststraat;

h. voor een Vrije Universiteit en een Rijks-Verzekeringsbank werd het, bij nadere bespreking, niet wenschelijk geacht, bepaalde terreinen aan te wijzen;

i. een nieuw Clubgebouw voor de Roei- en Zeilvereeniging „De Hoop."

Ontwerper heeft in verband met een gewijzigde oeverlijn van den Amstel ter plaatse van de Nieuwe Amstelbrug, namelijk evenwijdig aan die der Weesperzijde, daarvoor een plaats aangewezen even ten Noorden van de brug. Door de plaatsing heeft men vanaf het gebouw een geheel vrij uitzicht over de rivier naar de stadszijde;

k. behalve deze bepaald aangewezen gebouwen vormen natuurlijk een afzonderlijke afdeeling de kerken en scholen.

Wat de eerste betreft, was het moeilijk, betreffende het aantal de noodige gegevens te verkrijgen. Ontwerper heeft daarom op een 31-tal plaatsen, die hem om de ligging bijzonder geschikt voorkwamen, kerken ontworpen.

Voor het benoodigde aantal scholen daarentegen was de noodige aanwijzing te verkrijgen.

Gerekend is, dat er noodig zijn minstens 70 dubbele scholen.

Dit aantal scholen is over het geheele plan verdeeld, terwijl er bovendien eenige terreinen voor kinderspeeltuinen zijn aangewezen.

Voor Politie- en Brandweerposten, Garages, Metkinrichtingen, zoowel als voor openbare privaten enz., zijn plaatsen in het plan aangegeven. Dit eveneens naar ontwerper's inzicht, omdat natuurlijk noch het aantal, noch de plaatsing definitief kon worden vastgesteld. Behalve deze openbare of andere belangrijke gebouwen zullen er in het uitbreidingsplan waarschijnlijk nog meerdere verrijzen, waarvan echter de aard onmogelijk vooruit kan worden vastgesteld.

Toch is het wenschelijk, wil een uitbreidingsplan volledig zijn, dat de plaatsen, die voor dergelijke te stichten gebouwen in aanmerking komen, ongeveer worden aangegeven. Het is immers voor den indruk van de verschillende stadsgedeelten van het grootste belang, dat openbare gebouwen zoo gunstig mogelijk worden geplaatst.

Zij worden daardoor in zekeren zin uitgangspunt voor het stratennet, omdat hun ligging ook doel is.

Op de teekening zijn daarom met een karmijnkleur aangegeven die plaatsen, die daarvoor het allereerst in aanmerking komen. Het is natuurlijk niet de bedoeling, dat deze alleen door *openbare* gebouwen worden ingenomen; maar wèl, dat de aard dier bebouwing, die b.v. zeer goed woonhuisbouw kan zijn, van bijzondere beteekenis is.

Zoo kunnen b.v. de beide vleugels van het groote plein bij de Amstelbrug, het knooppunt der drie groote verkeerswegen, zeer goed door woonhuizen worden ingenomen, mits die woonhuizen een zekere monumentaliteit bezitten in verband met den middenbouw, want deze laatste zou wèl een openbaar gebouw moeten zijn.

Dezelfde eisch zou aan het plein, waaraan de Academie van Beeldende Kunsten ligt, moeten worden gesteld.

Ten slotte acht ontwerper het noodzakelijk, dat in dit nieuwe stadsgedeelte zoo ruim mogelijk zou worden gebruik gemaakt van voortuinen, stoepen en al dergelijke voorsprongen van de eigenlijke rooilijn. Deze geven, bij een goede toepassing, het voor een gunstigen aanblik der straat zoo noodzakelijke, bewegelijke huizenfront. Voor die toepassing is dan ook ruimschoots gelegenheid gegeven, betgeen op de teekening der profielen is aangedmid.

Ten slotte wordt de aandacht gevestigd op enkele aanduidingen betreffende de spoorbaan. Deze sluit wel het gemaakte plan af; maar dat zal zich toch moeten aansluiten aan het bestaan daarvan gelegen terrein. Ontwerper heeft echter gemeend, die aanduidingen te moeten beperken tot het doortrekken van de twee bestaande natuurlijke richtingen, den Amstelveenschen weg en de Boerenwetering, terwijl hij de woorden „tentoonstellingsterrein" en „park" direct in aansluiting aan het ontworpen park heeft ingeschreven. Immers, hoe de stad zich later in Zuidelijke richting ook zal ontwikkelen, altijd zal de wenschelijkheid blijken, dat bovengenoemde wegen in de bestaande richting worden doorgetrokken.

Wat het tentoonstellingsterrein betreft is ontwerper van meening, dat in een stad als Amsterdam een bepaald voor dat doel aangewezen terrein niet mag ontbreken. Afgescheiden nu van het feit, dat door de laatst gehouden „Entos"-Tentoonstelling misschien reeds, bij wijze van overlevering, een dergelijk terrein werd aangewezen, vond ontwerper het toch wenschelijk, dat ook in de nieuwe stad een gelijksoortig terrein werd vastgesteld. Het gevolg daarvan is de voor dat doel aangeduide plaats aan den Amstel en in aansluiting aan het nieuwe park.

Detail van de binnenbetimmering. Verbouwing der magazijnen van de Firma Perry & Co. H. Th. Wijdeveld, Architect.

En eindelijk wijst het woord „park" op de mogelijkheid van een later te stichten groot park daar ter plaatse, al of niet met gedeeltelijke bebouwing en zich uitstrekkend tot aan de Kalfjeslaan.

Hoe die ontwikkeling ook moge zijn, het zou in elk geval aanbeveling verdienen den Schinkeloever niet verder te bebouwen, door in elk geval tusschen Amstelveenschen weg en Schinkel een parkstrook aan te leggen.

De plaatsen voor sportterreinen voor geordend spel, verbonden met speelplaats, zijn ten slotte nog niet op de teekening aangegeven. Ontwerper was van oordeel (ook al om financieele redenen), dat bij gebleken behoefte, eventueel daarvan verschillende huizenblokken bestemd kunnen worden. Voor zulke sportterreinen is een oppervlakte noodig van ongeveer 3/4 hectare. In het definitieve (exploitatieplan), hetwelk thans in bewerking is, zullen eenige plaatsen worden aangewezen die voor zulke sportterreinen in aanmerking komen.

Ontwerper meent na deze uiteenzetting het plan voldoende te hebben toegelicht, zoodat hij hiermede zou kunnen besluiten.

Toch wenscht hij aan deze toelichting nog een beschouwing over de wijze van bebouwing in het algemeen toe te voegen, omdat deze, het eigenlijk stadsgericht bepalend, op elk stadsplan van den grootsten invloed is.

Tot nu toe is het de gewoonte geweest, de wijze van bebouwing der verschillende grondstukken geheel vrij te laten, mits deze maar voldeed aan de daarvoor gestelde bepalingen, en bovendien den grond slechts uit te geven in die gedeelten, waarnaar werd gevraagd. Afgescheiden nu van de hoedanigheid der verschillende huizen of huizengroepen als zoodanig, is het gevolg van een dergelijke wijze van uitgifte en bebouwing, dat elke straat een onbevredigend geheel te zien geeft.

Immers, in een tijd als de tegenwoordige, zonder eenheid van bouwstijl, zal, ook met de strengste keuring eener schoonheidscommissie, een lichaam, dat toch slechts preventief, niet opbouwend kan te werk gaan, het samenstel van elk stadsgedeelte, plein of straat, tengevolge van gebrek aan eenheid in de onderdeelen, wel onbevredigend moeten zijn. En dat te meer, omdat de bebouwing in het algemeen slechts voor een klein gedeelte in handen is van architecten en zelfs onder deezen bij hun ontwerp ternauwernood de behoefte bestaat, daartoe vooraf kennis te nemen van den vorm der belendende bebouwing.

Maar bovendien is het karakter der bebouwing geheel veranderd. De woningvoortbrenging is een massa-voortbrenging geworden, zelfs voor de gegoede burgerklasse; de bouw van een woonhuis, voor een bepaalde familie bestemd, is uitzondering.

Wel zijn er voorbeelden bekend van woningbouw in massa uit vroegere tijden, ja, zelfs uit de hoege oudheid, betgeen dus zeggen wil, dat huizen van eenzelfde type als één blok werden gebouwd; maar dat was in de Europeesche steden gedurende de Middeleeuwen en de Renaissance uitzondering. Elk huis was toen een afzonderlijk bouwwerk en de bewonderenswaardige eenheid van elk stadsgedeelte, ja, van de geheele stad, niettegenstaande de eindeloze afwisseling der verschillende onderdeelen, was alleen te zoeken in het bestaan van een vasten bouwstijl, dat is van een bouwkultuur.

In het latere tijdvak der Renaissance en het daarop volgende Napoleontische tijdvak, kwam echter daarin verandering en ontstond de blokbouw op groote schaal.

Men kwam, evenals thans, tot het inzicht, dat een straat, plein of ander stadsgedeelte een eenheid vormen moest en dat als reactie tegen de voortwoekerende vormenonstaarding, die de architecten bij elk huis afzonderlijk toepasten. Dit was niet anders dan een herhaling van het algemeen verschijnsel, dat elk kultuurvak vertoont: na den bloei het verval.

Dat inzicht werd bovendien gevoed door de belangrijke stadsuitbreidingen tengevolge van den snellen groei der steden en is in overeenstemming met het stadskarakter na dien tijd, met een hoofdzakelijk rechtlijnig stratennet.

Vandaar een blokbouw op groote schaal en, door den aard der architectuur, van grootschen aanleg.

In de 19de eeuw ging deze bouwwijze, behoudens enkele uitzonderingen, welke steunden op overlevering, geheel verloren. En dat was dubbel te betreuren, omdat juist in dat tijdperk, namelijk in de 2de helft van de 19de eeuw, de steden zich uitbreidden met een snelheid, zooals nauwelijks ooit te voren.

Het gevolg, zoowel van plan als opbouw, was dan ook, zooals reeds gezegd, allerbedroevendst, te meer, daar het eenige beginsel, hetwelk nog eenige eenheid in het stedelijk samenstel zou hebben kunnen geven, namelijk de blokbouw als geheel opgevat, niet als zoodanig was aanvaard. Want de eentonige huizenrijen, die eenerzijds in de dienovereenkomstige straten werden gebouwd, beantwoordden slechts schijnbaar aan het bovengenoemde beginsel.

Immers, de architecten en dientengevolge natuurlijk ook de eigenbouwers stelden juist als beginsel, dat elk huis een afzonderlijk geheel moest zijn.

Nu is ontwerper van meening, dat de blokbouw weer moet worden aanvaard, omdat de oorzaken daartoe niet alleen dezelfde zijn, maar omdat deze, in nog veel sterker mate dan vroeger, naar een oplossing in dien geest dringen.

Het stadsplan moet immers nog voor veel langer tijd dan vroeger vooruit worden bepaald, hetgeen, in verband met de eischen van het verkeer, dringt tot een rechtlijnig stratennet met breede hoofdstraten, waarbij als vanzelf alle toevalligheden worden uitgesloten. En dienovereenkomstig is het wenschelijk dat, ter wille der eenheid, evenals vroeger de bebouwing van die straten als blokbouw worde behandeld.

Maar dat zal op nog veel uitgebreider schaal dan vroeger moeten, maar ook kunnen worden toegepast.

Het zal moeten, omdat het gewenscht is, die eenheid van straat, plein of stadsgedeelte niet alleen voor de gegoede stadswijken tot stand te brengen, maar ook in de eigenlijke volkswijken.

Het zal kunnen, omdat de zorg voor de eigenlijke volkshuisvesting in het algemeen een eisch van dezen tijd is geworden en daartoe

bebouwing op uitgebreider schaal moet worden ter hand genomen en ook reeds ter hand genomen is.
En deze soort van bebouwing gaat als vanzelf naar den blokbouw, omdat eenzelfde type van woning moet worden vermenigvuldigd. Inderdaad is dan ook diere blokbouw reeds ontstaan daar, waar woningbouw ten bate der volkshuisvesting is tot stand gebracht. Hoe ondragelijk zou daarentegen de indruk zijn geworden, wanneer elk van dezelfde huizen een anderen gevel zou hebben gekregen. En toch is een tijdperk voorafgegaan, waarin blokken van dezelfde huizen zijn gebouwd, waarvan elk huis met een afzonderlijk gevelonderdeel is versierd.

Thans moet echter nog verder worden gegaan. Beschouwde men vroeger elk huis als een afzonderlijk (aesthetisch) geheel, nu moet dat tot de straat, het plein of het stadsgedeelte worden uitgestrekt. In dat geval doen wij immers niet anders, dan hetgeen de vroegere tijd met het beste gevolg heeft toegepast. En voor hen, die daarbij voor al te hinderende bepalingen vreezen, zij verwezen naar de tot ons gekomen voorschriften betreffende den stedenbouw van dien tijd.
Want zal dat beginsel worden toegepast, dan moet daartoe van de overheid het initiatief uitgaan. Zij zal moeten beginnen niet elk stukje grond, waarnaar gevraagd wordt, uit te geven, maar zal moeten eischen, dat bouwaanvragen liefst voor een geheele straat, voor een plein of voor een afzonderlijk stadsgedeelte gebeuren; en indien dat niet mogelijk is, dan toch voor bij elkander passende gedeelten der bebouwing.

In dat geval zal er dan toch nog samenwerking moeten zijn tusschen de verschillende aanvragers, opdat de straat in haar geheel, het plein of het stadsgedeelte de gewenschte eenheid verkrijge.
En deze kan thans beter tot stand komen, dan eenigen tijd geleden, omdat er raadgevende aesthetische lichamen bestaan. Zij behoeven slechts, in plaats van zich tot het gebouw alleen te bepalen, hun taak tot de beoordeeling van het stadsgedeelte in zijn geheel uit te strekken.

Dat zóó opgevat er bovendien een innige samenwerking moet zijn tusschen de overheid en deze lichamen, en van deze laatste nog meer hekwaamheid en takt zal worden vereischt, dan bij den vroegeren toestand, behoeft geen nadere toelichting.
Het practische gevolg van de aanvaarding van dit beginsel zal zijn, dat de oeconomisch zwakke eigenbouwers niet meer in staat zullen zijn, hun bedrijf uit te oefenen en dus langzamerhand zullen worden uitgeschakeld, en dat groote bouwmaatschappijen moeten worden gesticht en de bebouwing ter hand te nemen.
Dat kan, behalve praktisch, ook aesthetisch niet anders dan een voordeel worden genoemd.

Praktisch, omdat die talloose kleine aanvragen ook ambtelijk veel beslommeringen meebrengen; aesthetisch, omdat groote maatschappijen financieel gemakkelijk in staat zijn, een bekwaam bouwkundige tot het maken der ontwerpen aan te stellen, terwijl de kleine aanvrager dat bezwaarlijk kan doen en ook meestal (misschien wel daarom n eent zelfs wel een bevredigend ontwerp te kunnen maken.)
De wenschelijkheid van het stichten van groote bouwmaatschappijen is trouwens reeds veel vroeger betoogd, waartoe zij verwezen naar het rapport-Sernrier-Falkenburg over den toestand der werklieden in de bouwbedrijven te Amsterdam (Amsterdam, Johannes Muller, bladz. 34.)

Datgene waarop dus reeds in dit rapport werd aangedrongen, kan thans als een maatschappelijke praktische noodzakelijkheid worden beschouwd.
Het door ontwerper gemaakte plan bestaat nu uit verschillende symmetrische plangedeelten, zoodat het voor een dergelijke bebouwingswijze bijzonder bevorderlijk is niet alleen, maar daarvoor zelfs een vereischte, wil het aan de dienovereenkomstige aesthetische verwachtingen beantwoorden. Immers, in het algemeen kan worden gezegd, dat symmetrische stratenplannen ook een symmetrische opbouw verlangen, symmetrische bouwblokken ook in hun opbouw gelijkvormig moeten worden behandeld.
Ontwerper zegt „in het algemeen", omdat hij zich volkomen bewust is van het gevaar, een dergelijken eisch te stellen.

Op kunstformules rust namelijk het noodlot, meestal verkeerd te worden begrepen, omdat daarin allicht de eisch van een eventueele pijnlijke navolging wordt gezien. En dat is in dit geval bijzonder gevaarlijk, omdat zoovele artistiek onbevoegden deze formule moeten toepassen. Bevoegden echter begrijpen, dat het bindende van dezen algemeenen eisch volstrekt geen beperking van vrijheid inhoudt, al was het alleen maar de wetenschap van het feit, dat de klassieken aan symmetrie niet hetzelfde begrip van strenge eenvormigheid hechtten als wij. Integendeel, de algemeene beperking welke eenerzijds noodzakelijk is als waarborg tegen te groote willekeur, biedt anderzijds, nog afgescheiden van de bekende uitspraak van Goethe, dat de meester zich in de beperking toont, juist daardoor de gelegenheid tot ontplooiing der ware persoonlijkheid.
En het zijn weer diezelfde klassieken, die ons ook daarvan de prachtigste voorbeelden hebben gegeven.

Het plan is nu, zooals gezegd, geheel in overeenstemming met bovengenoemde denkbeelden ontworpen.
Aan de straat, die b.v. het station met de Academie van Beeldende Kunsten verbindt, kan de bedoeling het gemakkelijkst worden toegelicht. Het allereerst zou het karakter der bebouwing moeten worden vastgesteld, dat wil zeggen, of de straat alleen woonstraat, of wel, bovend en winkelstraat zal zijn. Want een latere verandering van woonhuis in winkelhuis b.v., een thans algemeen voorkomend geval, hetwelk tot de ergste bouwkundige ongerechtigheden aanleiding geeft, zou niet mogen worden toegelaten.
Ontwerper heeft nu verondersteld, dat de beide eerste bouwblokken bij het station en de beide laatste aan het Academieplein alleen voor bewoning, de drie middelste ook bovendien voor winkels worden bestemd. Daarom zijn aan deze laatste ook galerijen getekend, een prachtig architectonisch gegeven, hetgeen op een straat dadelijk een monumentalen stempel drukt.
Het praktisch gevolg van bovengenoemde bebouwing zou nu moeten zijn, dat de beide eerste blokken afzonderlijk daarop de zes middenblokken en eindelijk de beide laatste, als een geheel worden uitgegeven.
En voor het geval, dat dit voor de zes middenblokken voor de daarop aanspraak makende maatschappij te bezwaarlijk zou zijn, zouden in elk geval de straatgedeelten tusschen de dwarsstraten in één hand moeten blijven. Maar dan nog zou de eisch moeten worden gesteld, dat de ontwerpers van deze drie gedeelten zich wederzijds met elkander verstonden, ter verkrijging van een zooveel mogelijk eenstemmig geheel. Eenzelfde eisch zou, om nog enkele voorbeel en te noemen, moeten worden gesteld aan de gelijkvormige blokken ter weerszijden van de straat, loopende van den Amstelveenschen weg naar de ijslaan; aan de bouwblokken benoorden de Noordelijke gracht tegenover de Academie van Beeldende Kunsten en dienovereenkomstig aan beide zijden van de brug over het Valeriusplein; zouwel als de bouwblokken, welke het Academieplein insluiten.
Verder aan de symmetrische bebouwing van den breeden verkeersweg en vooral aan die, welke het plein begrenst, waar de drie breede verkeerswegen samenkomen.
In het kort, aan al die symmetrische plangedeelten, die op het algemeen plan zijn aangegeven.
Het behoeft geen nadere uiteenzetting, dat de toepassing van dit beginsel een belangrijke uitbreiding van overheidsbemoeiing en overheidszorg tengevolge zal hebben, omdat de uitgifte van groote blokken in eens, ook een grooter finantieeel risico tengevolge heeft. Maar er zal ook meer overleg en meer samenwerking tusschen de verschillende belanghebbende personen en lichamen moeten zijn, omdat de geheele bebouwing practisch en aesthetisch op een veel breederen grondslag staat.
Ontwerper meent hiermede de toelichting tot zijn plan te kunnen eindigen en spreekt de hoop uit, dat het door Uw College zal worden gewaardeerd en aanvaard. Want het zou voor hem de grootste bevrediging zijn, wanneer later zou blijken, dat hij zijn overtuiging, het plan tot een mooi stadsgedeelte te hebben voorbereid, niet zoo hebben overschat.

Den Haag, Maart 1915. H. P. BERLAGE Nz.

DE BAZEL TE 'S-GRAVENHAGE

De door de vereeniging Kunst aan Allen te 's-Gravenhage georganiseerde tentoonstelling van werken van den architect K. P. C. de Bazel, gehouden in de kunstzalen d'Audretsch, Hoogewal, alhier, werd hedenmiddag met een korte toespraak van den heer dr. H. P Berlage Nz., lid der commissie voor kunstnijverheid en architectuur der vereeniging, geopend.
Na een welkomswoord van den voorzitter, den heer C. de Lorm, begon dr. Berlage zijn openingsrede met te verklaren, dat 't hem bijzonder aangenaam was 't werk van den architect de Bazel te kunnen inleiden.
Tentoonstellingen van bouwkunst waren tot heden zeer impopulair bij het groote publiek, waar, volgens spreker, alle reden voor was. Bij tentoonstellingen van schilderen beeldhouwkunst krijgt men wat te zien wat men begrijpt, bij de bouwkunst is het tentoongestelde meer een middel tot het eigenlijke kunstwerk, het gebouw zelf.
Gelukkig is daar den laatsten tijd verandering in gekomen en is men zich ook meer voor deze kunst gaan interesseeren.
De teekeningen hebben de laatste jaren meer plaatsgemaakt voor fotografie, hoewel ook dit nog niet het gewenschte gevolg had, ook al doordat de bouwkunst meer apart stond en niet goed werd begrepen.

Men heeft echter ingezien, dat de bouwkunst niet alleen naast de andere kunsten kan worden genoemd, maar deze ook evenaart en dat de architect evengoed een kunstenaar is als een schilder of beeldhouwer
Een groot genoegen was 't spreker de werken van iemand te kunnen inleiden als van de Bazel, die één der grootste meesters is in de bouwkunst. Zijn werk spreekt voor zich, 't getuigt van een rijken, fijnen geest, van een groot talent, dat door grooten ijver 't tot deze hoogte heeft gebracht.
Het munt uit door een buitengewone fijnheid van opvatting, het is, om 't in één woord uit te drukken, compleet.
Uit zijn groote gebouwen, landhuizen en 't helaas niet tot uitvoering gekomen ontwerp van het Rotterdamsche raadhuis, dat, wat kunst betreft, zou kunnen culmineeren, zijn meubels, enz., blijkt, dat men hier staat voor 't werk van één van Nederlands grootste bouwmeesters en één der grootste architecten dezer wereld.
Het Haagsche gemeentebestuur was vertegenwoordigd door den wethouder van Openbare Werken, den heer Jurriaan Kok.

NED. FABRIEKEN IN DE METAALINDUSTRIE.

De Ned. Ver. van Werkgevers in de Metaalindustrie zendt ons een adreslijst van ongeveer 800 Nederlandsche fabrieken in de metaalindustrie, omvattende ongeveer 400 verschillende producten.
Volgaarne maken wij hiervan melding, omdat het verheugend stemt te bemerken hoe de Nederlandsche industrie zich reeds in alle takken heeft ontwikkeld.
Het is ook onze plicht, die industrie bij elke voorkomende gelegenheid te steunen. Laten dus de architecten zoo'n boekje aanvragen aan het secretariaat: Westeinde 13, Amsterdam, en denken om het motto van het boekje: „invoer — verarmt, uitvoer — verrijkt den staat. Koopt dus zoo weinig mogelijk in het buitenland!"
Jammer is het, dat de adreslijst niet geheel volledig is. Enkele namen van zeer goede firma's in de metaalindustrie, missen wij in de lijst.
De Vereeniging voelt dit ook, waar zij schrijft: „Met deze getallen wordt een begin gemaakt: ieder jaar namelijk zal de adreslijst met de Nederlandsche fabrieken, die zich daarvoor opgeven, worden aangevuld om te groeien tot een betrouwbare handleiding voor allen, die op het gebied der Metaal-Industrie te bestellen hebben."

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Paalstukken voor het doorlaten van buizen.

Het „Algemeen Nederlandsch Advertentieblad" van 18 December j.l. geeft onderstaand interessant artikel, hetgeen wij met toestemming van redactie en uitgever van dat blad overnemen.
Waar een buis door een dakvlak moet worden gebracht, levert het dichtmaken van de doorlaat dikwijls moeilijkheden op, waarom we hier eenige methoden willen bespreken.
Volgens fig. 1 wordt op de opening in het dakbeschot een plaat gelegd, die met klemmen aan de bebording wordt bevestigd. Op deze plaat is een trechter *c* gesoldeerd, waarover een tweede trechter *d* gestolpt wordt, die aan de buis *a* door middel van een beugel bevestigd wordt. Er moet op worden gelet, dat de onderste trechter een opening heeft van voldoende wijdte en niet aan de buis aansluit, om bij schommelingen het gevaar voor losraken te vermijden. Deze eenvoudige, bij goede uitvoering aanbevelenswaardige methode kan echter

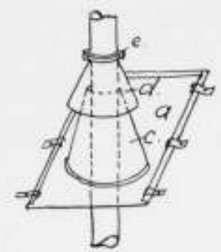

Fig. 1.

alleen bij eenzelfde dakhelling worden toegepast. Elke andere dakhelling vereischt weer een anderen hieraan passenden doorlaat. Men moest dus een doorlaat construeeren voor verschillende dakhellingen bruikbaar, die men in voorraad houden kan en gemakkelijk is aan te brengen.
De in fig. 2 en 3 weergegeven constructie voldoet aan dezen eisch. De inrichting bestaat, evenals de bovenbeschrevene, uit twee trechters, die daarvan slechts een geringe afwijking vertoonen. De bovenste trechter *a*, de muts, is hier over den rand van de buis omgebogen, kan echter ook, evenals in fig. 1, met een beugel bevestigd worden. De onderste rand van de muts heeft een naar binnen gerichte flens *c*, die echter naar binnen is gebogen. De onderste trechter verwijdt zich bij *f* iets

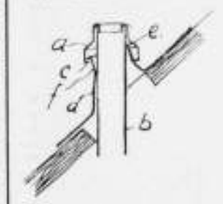

Fig. 2.

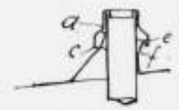

Fig. 3.

naar boven en beide, trechter en muts, grijpen zóó in elkaar, dat de flens van de muts, het buitenvlak van den trechter en omgekeerd de flens van den trechter het binnenvlak der muts, bij iederen stand raakt. Hierdoor wordt het binnentreden van sneeuw of regen voorkomen. Fig. 2 vertoont den stand bij een steil, fig. 3 bij een vlak dak.

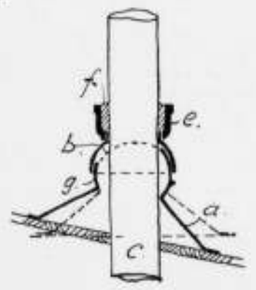

Fig. 4.

Een verbetering vertoont deze inrichting in fig. 4. Het bovengedeelte van den trechter heeft daar een kogelvorm, zoodat een soort kogelscharnier ontstaat, dat beter dan de vroegere verbinding een stand in verschillende hellingen toelaat. Intusschen gaat de vervaardiging met moeilijkheden gepaard,

De uitvoering van de kogelmuts in plaatijzer is omslachtig en duur. Om zuiver passend werk te krijgen, zou men de deelen moeten slijpen. Het beste materieel zou gegoten ijzer zijn, hoewel ook daarbij een bewerking der kogelvlakken raadzaam zou zijn. Men ziet in fig. 4, dat de trechter *a* aan de bovenzijde een hollen kogelvorm heeft. Door de sleufvormige opening *b* gaat de buis *c*, waaraan de muts *d* door middel van een schaalvormigen ring *e*, die een dichtingsmateriaal bevat, bevestigd is. De muts grijpt om den kogel van den trechter. Zooals in de afbeelding is weergegeven, kan men dezen doorlaat op verschillende dakhellingen instellen, hoewel binnen de grenzen van 0—30 graden; dit is afhankelijk van de lengte der opening in den hollen kegel.

Een belangrijke verbetering van deze constructie biedt de in fig. 5 weergegevene. Doordat tusschen muts en trechter een kogelring is ingeschakeld, kan men de inrichting ook voor steile daken met een helling tusschen 30 en 60 graden gebruiken. Aan de buis *d* is, evenals bij de vorige inrichting, een klokvormige muts *e* gesoldeerd of op andere wijze bevestigd en op het dak boven het gat voor de buis de bekende trechter *g*, welks bovenste opening cirkelvormig en welks onderste ellipsvormig is. Is soldeeren van de muts aan de buis niet uitvoerbaar, dan verwijdt men ze naar boven schaalvormig en vult de schaal met een of ander dichtingsmateriaal. Een over de buis geschoven deksel wordt met bajonetsluiting of schroefdraad aan de schaal bevestigd. Over de trechter

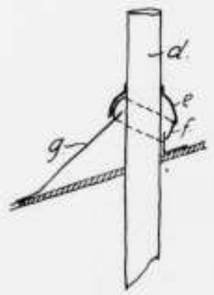

Fig. 5.

grijpt de ring *f*, welks hoogte ongeveer gelijk is aan die van de muts *e*, die om den ring sluit. Het ringvlak is gewelfd en vormt dus een kogelzone. Al naar de schuinte van het dak verschuift de ring zoodanig binnen de muts, dat hij in den uitersten stand half in en half buiten de muts steekt. Bij gelijke buiswijdten kan een en dezelfde inrichting zonder eenige verandering der deelen voor verschillende dakhellingen worden gebruikt. Het geheel is van gegalvaniseerd plaatijzer of zwaar zink vervaardigd en is dus goedkooper dan de bovengenoemde en verdient daarom ook de voorkeur.

VAN ALLERLEI AARD.

DE ANNEXATIE.

De plannen voor de annexatie van Sloten, Buiksloot en Watergraafsmeer bij Amsterdam moeten voorloopig weer blijven liggen. Zij kunnen voorreerst niet behandeld worden, daar Gedeputeerde Staten hun geheele aandacht moeten wijden aan den watersnood en de gevolgen van deze ramp.

Door het Gemeentelijk Bureau van Statistiek te Amsterdam is een publicatie betreffende sterfte aan mazelen uitgegeven, die wij hier vermelden, daar er, gebruik makende van eenige gegevens der woningtelling op 31 December 1909, uit blijkt, dat de sterfte het sterkst is in de minder gegoede buurten, dus waar de woningtoestanden beneden het normale, en dus ook waar zij het slechtst zijn.

TENTOONSTELLING LE GRAS.

In het Stedelijk Museum te Amsterdam wordt eene tentoonstelling gehouden van werken door wijlen Aug. Le Gras. De tentoonstelling blijft tot 8 Maart a.s. geopend.

MONUMENT CHRISTIAAN DE WET.

In opdracht van Mevr. Kröller zal de beeldhouwer Mendes da Costa een monument voor de Wet vervaardigen, wat geplaatst wordt te Hoenderloo, waar ook de architect Dr. H. P. Berlage Nzn. een jachthuis voor de familie Kröller bouwt.
De schets voor het monument is dezer dagen gereed gekomen.

AMERIKAANSCH:

In Amerika zijnen de huizen dikwijls werkelijk als paddestoelen uit den grond. In Chicago is het onlangs gelukt, binnen vier maanden een gebouw van vijftien verdiepingen af te breken en op dezelfde plaats een nieuw van zeventien verdiepingen neer te zetten.
Dit geschiedde bovendien op een der drukste kruispunten van Chicago. Het afgebroken huis was het zgn. Champlain-building. In het midden van Juni begon de sloper zijn werk aan dezen wolkenkrabber; zelfs de fundamenten werden geheel weggebroken. De nieuwe fundamenten, die 28 meter diep in den grond zitten werden in 16 dagen gebouwd en daarop het nieuwe gevaarte van 17 verdiepingen in zeer solide constructie opgetrokken. Den 21sten October waren reeds de eerste vier verdiepingen gereed en in gebruik genomen. Het geheele werk werd in 142 werkdagen door ongeveer 1000 werklieden uitgevoerd.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".

Meubelen voor een arbeiderszwoonkamer.

Programma komt voor in No. 4. Tijd van inlevering 1 Mei 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst.

Speelgoed.

Programma komt voor in No. 7. Tijd van inlevering 15 April 1916.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1372ste Ledenvergadering. — Verbouwing „Perry & Co." — Memorie van toelichting van het uitbreidingsplan Amsterdam. — De Bazel te 's-Gravenhage. — Ned. Fabrieken in de Metaalindustrie. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 11. ZATERDAG 11 MAART 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Tot Gewoon Lid is aangenomen de heer J. W. LUTHMANN, Bouwkundig Teekenaar, alhier.
Tot Gewone Leden zijn voorgesteld de heeren C. W. VAN DEN BERG, Bouwk. Teekenaar, alhier, door de heeren G. J. Rutgers en Adr. Moen en R. H. TERLINGEN, Bouwk. Teekenaar, door de heeren Adr. Moen en Jac. Bot.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

G. CREVELS. †

Den 1sten Maart j.l. overleed te Amsterdam de heer G. Crevels, deelgenoot in de beeldhouwersfirma Van de Bossche en Crevels, waarin laatstgenoemde zich in hoofdzaak zag belast met de behandeling van het ornamentale werk, waarin hij, gesteund door de toewijding waarmede hij zich aan zijn taak gaf, verdienstelijke arbeid leverde.
De heer Crevels was in de Jan Springer-periode een werkzaam lid van ons Genootschap, en wist zich door zijne sympathieke persoonlijkheid vele vrienden te maken.
Hij ruste in vrede!

EEN GIPSMUSEUM.

Een goed ingericht gipsmuseum zal een machtig hulpmiddel zijn voor de kennis van de beeldhouwkunst en bouwkunst. Zij is een beschavingsfactor, daar zij een bron vormt voor de algemeene kunstkennis.

In de beschaafde landen van onzen tijd bestaan musea voor kunst. Nu zijn dit gewoonlijk niet de meest geschikte plaatsen, waar men onder de ontroering kan komen, die een kunstwerk in hoogste instantie wil opwekken. Toch zal men ze niet gaarne uit de samenleving missen, daar ze het voordeel hebben juist aan een groote schare van kunstzinnigen, welke anders uitgesloten werden; datgene te demonstreeren wat hoog uit het zieleleven van een uitverkorene afstraalt.
Die musea bevatten origineele werken van schilders — teekenaars — beeldhouwers — kunstnijveren e.a., terwijl de bouwkunst door haar apart karacter, hier veelal buiten zal staan. Behalve het directe kunstgenot dat sterk individualistisch ondergaan wordt en daarom het eigenste goed van dat onvankelijk individu zal zijn, geeft een dergelijke verzameling ook nog een prachtig materiaal aan allen, wien streven het is dieper, door te dringen in de levensactie van den mensch te midden van het geestelijk en maatschappelijk gebeuren. Zij die beweren dat hiervoor de kunst niet gemaakt werd en de doelbewustheid overschreden of verlaagd werd, zijn even onredelijk als zij die het hoogste scheppingswerk: „de natuur" slechts passief zouden willen ondergaan als een ontroering, zonder dat de mensch daarna als intellectueel hierin zou mogen doordringen; vergetende dat een der beste gaven, welke dien mensch werden toebedeeld, juist gelegen zijn in dat redelijke verstand.
Maar naast de musea voor kunst heeft men ook musea waar reproducties van niet of moeilijk te verkrijgen werken geëxposeerd worden en wel de gipsverzamelingen.
Was bij de eerste kategorie sprake van direct kunstgenot, bij de laatste is dit niet meer het geval. Wel is het mogelijk dat sterke geesten in hun verbeelding kunnen genieten bij het aanschouwen van een gipsreproductie; men denke bijvoorbeeld aan de Eva van Rodin in het Boymans Museum te Rotterdam. Hier stamelt het gipsbeeld slechts enkele klanken, welke andere reproductiewijzen in mindere mate wellicht ook zouden kunnen uitvonken. Toch zijn al deze secondair, daar slechts het origineel de volle ontroering in eersten aanleg zal uitstralen.
Men heeft dus vóór alles te erkennen, dat zoo'n gipscollectie slechts een hulpmiddel is en hierin ligt dan ook haar bestaanswaarde, die men te aanvaarden heeft in alle consequenties. Wat nu dus voor musea van kunst secondair te noemen zou zijn (de waarde als studiemateriaal), wordt hier bij een gipsmuseum juist primair.
Als zoodanig beschouwd, kan zulk een verzameling een goed hulpmiddel zijn zoowel voor kunstzinnigen als geleerden en kunstenaars; hoewel we moeten erkennen dat in een gipsmuseum een gevaar ligt zoo gauw wan-

Woonhuis met café, Mariastraat te Utrecht. Arch. C. J. DE HAAS, B. N. A.

neer nabootsende „artiesten" of vervalschers van kunst de materie gaan uitbuiten.
Bezien we thans het vraagstuk voor een bepaalde groep van kunstenaars, n l.: de architecten. Redelijkerwijze gesproken mag men veronderstellen, dat een bouwmeester studie maakt van de bouwkunst in haar vollen omvang, ergo ook van de geschiedenis dier kunst, al ware het slechts uit drang, eigen aan het individu, om datgene te zien wat anderen uit eigen kategorie, reeds gewrocht hebben. We denken hier aan wat de Bazel zoo treffend zeide op het Amsterdamsche kunstcongres, over de groote waarde die gelegen kan zijn in het bestudeeren van de vroegere bouwkunst, om hieruit te leeren kennen de impuls en werkmethode met het oog op de algemeene orientatie, het bepalen van onze situatie en het juist zien van de daad, die dan volgen moet.
Ook Berlage veronderstelt in zijn geschriften en voordrachten, dat men de geschiedenis der bouwkunst kent. Wel worde in dit verband er uitdrukkelijk op gewezen dat als „gevolg" van die kennis der geschiedenis nooit een „kunstdaad" ontstaat; het zou even onbillijk zijn aan te nemen, dat als gevolg van technische studie, een kunstdaad zou ontstaan; toch zal niemand ontkennen, dat een diepgaande technische studie van groote waarde voor den bouwmeester kan zijn.
Zoo zal dus bij die studie van de geschiedenis der bouw- en beeldhouwkunst, een gipsmuseum ontegenzeggelijk een hulpmiddel zijn en is daarom ook van belang voor den architect.
Nederland heeft eenige verzamelingen op dit gebied, waarvan er een sinds 30 jaar ondergebracht is in het Rijksmuseum te Amsterdam. Hieraan moge men uit den aard der zaak zekere billijke eischen stellen. Reeds vroeger werd min of meer terloops er op gewezen dat deze verzameling niet voldeed aan het doel wat men zich voorstelde. Thans is er door Prof. Dr. W. Vogelsang een uitvoering gedocumenteerd artikel geschreven (bull. v. d. Oudh. Bond Oct. 1915), waarin uiteen gezet wordt de noodzakelijkheid van reorganisatie der Rijks-collectie. Dit stuk gaf aanleiding tot veelerlei geschrijf; weerlegt werd het nergens.
Wel verscheen van Jhr. Mr. Victor de Stuers een ingezonden stuk in de Nieuwe Courant (17 Oct.) doch door het persoonlijke wat hierin lag, gaf het aanleiding aan Dr. Jan Kalf hierop repliek te geven en te verklaren dat hij er prijs op stelde te zeggen dat „Vogelsang's critiek „geheel zakelijk en volkomen gegrond is en dat de heer „De Stuers, indien hij wezenlijk mocht gelooven in staat „te zijn die critiek te weerleggen, daardoor alleen blijk „zou geven van een zeer volledige onkunde en een ver„gaande smakeloosheid." Scherper, maar eerlijk ronduit als Kalf's critieken steeds zijn, kon het wellicht niet. Ook Mr. Dr. S. Muller Fz., die zelf begint te verklaren (Nieuwe Courant 20 Oct. 15) dat bij hem niemand persoonlijke grieven onderstellen kan, (hij spreekt dan ook van zijn hooggeachten vriend De Stuers) zegt „. . . . ik, „die Vogelsangs artikel zonder erg gelezen heb, heb er „waarlijk geen kwaad in kunnen vinden en daarentegen „wel veel goeds." Daarna zien we den heer de Stuers zijn brochure schrijven getiteld: „Professor Vogelsang" Hieruit kan men, behalve het persoonlijke aan Vogelsang's adres, een en ander te weten komen hoe de verzameling tot stand kwam, hoe hij (De Stuers) de stichter was enz. — een bepaalde weerlegging van Vogelsang's critiek echter niet.
Hiervan is het gevolg een „Open brief aan den heer de Stuers" door Mr. F. E. Vlielander Hein, waarin deze op komt tegen het persoonlijk element van de brochure, en verder zegt: „dat wie Uwe brochure goed leest, „daarin niet anders kan vinden dan een erkenning, dat „het met de Gipsafdeeling van het Rijksmuseum niet„tegenstaande den 30jarigen arbeid betrekkelijk treurig „is gesteld."
Voegen we er nog aan toe dat de (oude) „Groene" (13 Feb.) een artikel publiceerde van: H., waarin ook deze wees op de juistheid van Vogelsang's critiek. Ter illustratie waren er aan toegevoegd een paar afbeeldingen van de Rijks verzameling, die blijkbaar opgenomen

waren, om een museum in zijn tegendeel te laten zien. Alles bijeengenomen scheen het verschillende kunstzinnigen belangrijk genoeg de algemeene aandacht te vestigen op de zaak, waaraan Prof. Vogelsang den grooten stoot gaf.
Reeds in ons weekblad van 6 Nov. 1915 vestigde dan ook J. de M., onzen actieven redacteur, de aandacht op het artikel, en meer bepaaldelijk op de questie van de decoratieve opstelling van gipsen, het polychromeeren enz. Het wil ons voorkomen, dat de verzameling zelve, ook van belang is in architectenkringen bekeken te worden. Aan de hand van Vogelsang's opstel zullen wij dus trachten enkele stellingen te ontleenen, welke kunnen dienen als voorwaarden, waaraan een dergelijk museum te voldoen zal hebben, wil het een hulpmiddel zijn in de door ons bedoelde zin.

Stelling 1.

Het dient een verzameling te zijn voor studie en niet voor onmiddelijk genot. Zij zal dus ten dienste komen aan hen, die op de een of andere wijze kennis willen opdoen of studie willen maken van bouw- en beeldhouwkunst c.a.

Toelichting.

Bedoeld worden in de eerste plaats: geleerden en kunstenaars. Men diene zooveel mogelijk maatregelen te nemen dat nabootsende „artiesten" of vervalschers van kunst de verzameling niet misbruiken. Hiertegen zal men niet geheel en al kunnen waken, maar wel kan men zorgen het euvel niet in de hand te werken, door bijvoorbeeld geen afgietsels te verstrekken, zonder dat men weet waarvoor ze dienen.
Onder de sub 1 genoemde kategorie kan men ook rekenen leerlingen van algemeene scholen waar men een overzicht tracht te geven van beeldhouwkunst c. a., mits men hen onder deskundige leiding rondvoert, daar anders een gevaar ontstaat, dat de gipsen afstootend of smaakbedervend werken.
Wil het dus een studieverzameling zijn zoo moet alles er op ingericht worden dat het historisch overzicht zoo gemakkelijk mogelijk te verkrijgen is en niet ter wille van aardige effecten of belichtingen hieraan afbreuk gedaan wordt. De gelegenheid moet bestaan de voorwerpen te kunnen vergelijken naast elkaar en, mits hun gewicht dit niet al te bezwaarlijk maakt, moeten zij verplaatsbaar zijn.
Met het oog op de stukken, die in de ruimte gezien moeten worden, diene men er op te letten dat deze van alle kanten zichtbaar zijn of zichtbaar te maken zijn (draaipodia enz.)

Stelling 2.

De verzameling wordt wetenschappelijk aangelegd, gerangschikt en opgesteld en wel met goeden smaak.

Toelichting.

Verlangd wordt hier: „goeden smaak", schijnbaar dus in tegenspraak met het bovengenoemde „aardig effect". Men bedenke echter, dat de verzameling niet een kunstig aanzien krijgt, doch zorge er voor, dat het moeilijk toonbaar op te stellen éénkleurig materiaal, niet al te zeer opéén gepakt worde. Er moet rust in het geheel gebracht worden door de kleur der omgeving en door de ruimte aan ieder voorwerp toegemeten, opdat het bestudeeren van de verzameling geen bezoeking worde.

Stelling 3.

De verzameling moet tweeledig beschouwd worden: nationaal en internationaal.

Woonhuis met café, Mariastraat te Utrecht. Arch. C. J. DE HAAS, B. N. A.

Stelling 4.

De nationale verzameling zal bevatten het werk van Nederlandsche kunstenaars hetzij hier of in den vreemde gemaakt om zoo *volledig mogelijk* de ontwikkeling der nationale kunst te laten zien.
Hier zal noodig blijken een scheiding te maken tusschen een algemeen toegankelijke verzameling en een op aanvraag-toegankelijk depot, waar de *opstelling* der voorwerpen slechts behoeft te beantwoorden aan den eisch van een goed overzicht te geven.

Toelichting.

Het begrip: volledig overzicht der nationale kunst, brengt met zich mee de moeilijkheid om een groote hoeveelheid voorwerpen op een behoorlijke manier te exposeeren. Het is dan zaak om voor den algemeenen beschouwer te geven een collectie waarin het algemeen overzicht der nationale kunst tot zijn recht komt, terwijl in het depot verzameld worden de bijzondere gevallen, welke die algemeene completeeren.
Men denke zich als voorbeeld in de eerste ruimte opgesteld een paar complete romaansche zuilen, vrijstaand voor een in toon gebrachten wand. De bijbehoorende etiquetten, nummers enz. verwijzen bovendien naar de stellage in het depot, waarop geplaatst zijn de verschillende varianten van basementen, schachtbewerking, kapiteelen enz., allen behoorende tot een zelfden bouw of een zelfde lokale omgeving, tijdperk of door andere maatstaf aangelegde samenhoorigheid en in ieder geval door een deskundige hand opgesteld.
Hier heeft men geen speciale eischen van achtergrond

enz. te stellen, slechts zij er op gewezen, dat men de voorwerpen minstens van twee zijden kan bezien; men denke zich bijvoorbeeld een open stellage.

Stelling 5.

De internationale verzameling moet geven een zoo helder mogelijk overzicht van de ontwikkeling der vrije en decoratieve beeldhouwkunst in de verschillende landen. Men kieze hiervoor de meest uitgelezen kunstproducten van de grootste perioden.

Toelichting.

Hierbij diene men allereerst de grenzen vast te stellen en te bepalen welke hoofdtijdperken der internationale kunst men wil demonstreeren. Dit in verband met reeds bestaande kunstverzamelingen elders, o. a. te Leiden voor prehistorische, oud-oostersche en klassieke kunst. Wellicht zal men in de Amsterdamsche verzameling meer de reproductie's geven der kunstwerken van af het Christelijk tijdperk.

Stelling 6.

Er dienen verkrijgbaar gesteld te worden catalogi, naar de landen te verdeelen in handige kleine boekjes, voorzien van goede registers, mededeelingen van eventueele prijzen der gipsen, als het museum deze zelf slijt, mededeeling omtrent de herkomst der gipsen als ze ouder zijn en opgave van buitenlandsche leveranciers, wanneer ze daar betrokken werden. Een en ander gecompleteerd door wetenschappelijke korte beredeneeringen en beschrijvingen.

Stelling 7.

De Directie van een museum zal zich zooveel mogelijk op de hoogte stellen van wat reeds in het buitenland op dit gebied bestaat.

Toelichting.

Hier denkt men onwilkeurig aan de inrichting en verzameling welke het Trocadero, Cinquantenaire, de gipscollecties van Berlijn, Londen, Munchen, Straatsburg, Brunswijk e.a. bieden.

Veel stof voor studie is hier te ontleenen aan publicaties, welke over dit onderwerp reeds bestaan. Zoo zal het vraagstuk van den bouw en de inrichting van een gipsmuseum ook voor den architect een bepaalde aantrekkelijkheid hebben en voorzeker de moeite waard zijn grondig bestudeerd te worden, zoo goed als andere speciale opgaven.

Wanneer we deze enkele, geheel nog onvolledige voorwaarden neerschreven, dan was het slechts als een pleidooi voor de waarde van een goed ingericht gipsmuseum. Het geheele vraagstuk lijkt ons zeker van belang om ook in bouwkunstige kringen bekeken te worden.

Amsterdam, eind Februari. W. v. d. P.

WOONHUIS MET CAFÉ IN DE MARIASTRAAT TE UTRECHT.

Dit woonhuis werd in 1912 door den architect L. J. de Haas, B. N. A., gebouwd. De rustige gevels zijn opgetrokken in kleurig hardgrauw, terwijl de rollagen en het plint van gekoolteerde klinkersteen zijn gemaakt.

DE A. A. V. EN BINDENDE BESLUITEN.

In den jaargang 1915 van ons Weekblad is in verschillende artikelen de stand van zaken uiteengezet betreffende het vaststellen van de Algemeene Administratieve Voorschriften: van de z.g. „bindende besluiten" van den Aannemersbond; van het gewraakte „force majeure-artikel" inzake werkstaking en uitsluiting, enz. Als eene samenvatting van die artikelen zijn te beschouwen een tweetal publicaties, bijna tegelijkertijd bij onze Redactie ingekomen: een in circulatie-vorm van den B. N. A. getiteld: „De Algemeene Administratieve Voorschriften van den Bond van Nederlandsche Architecten", de andere in brochurevorm van de Soc. Techn. Vereeniging van Dem. Ingenieurs en Architecten over het onderwerp „Werkstaking en uitsluiting als force majeure bij de uitvoering van aanbestede werken."

In deze publicaties wordt het standpunt, door beide vakvereenigingen ingenomen, uitvoerig verklaard: in de eerste wordt op goede gronden duidelijk gemaakt waarom de voorgestelde A. A. V. van de Commissie uit de Ver. van Delftsche Ingenieurs, de Mij. tot bev. der Bouwkunst, en den Nederl. Aannemersbond, ten aanzien van enkele belangrijke punten, voor de architecten onaannemenlijk zijn te achten, en vervolgens hoe de B. N. A. ertoe gekomen is ten slotte zijn eigen weg te gaan; in de brochure, houdende eveneens bezwaren tegen genoemde A. A. V., wordt streng afgekeurd de door den Aannemersbond, reeds tijdens de onderhandelingen omtrent die A. A. V., gevoerde actie betreffende de bindend-verklaring van de artikelen „arbitrage" en „termijnsverlenging voor alle gevallen van werkstakingen en uitsluitingen".

Aan belanghebbenden (dit zijn i. c. op de eerste plaats de architecten, die wel weten moeten om welke belangen het hier gaat) wordt op aanvrage de circulaire van den B. N. A. kosteloos toegezonden door den Secretaris van den Bond, den heer Jan de Meijer, Emmastraat 27.

De brochure van de Soc. Techn. Ver. is bij de Uitgevers- en Drukkers Mij. van F. van Rossen te Amsterdam, voor den prijs van 15 cent verkrijgbaar gesteld.

P. J. de J.

NIEUWE BOEKWERKEN.

De Bouwverordening en het Woningvraagstuk, door D. E. Wentink, Architect, Inspecteur van de Volksgezondheid.

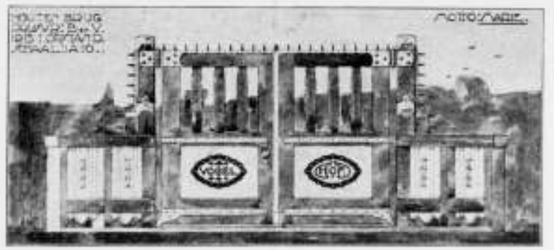
Een niet onbelangrijk boek, is hiermede verschenen en zal dit werk, zooals daarin de verschillende onderwerpen worden behandeld, velen tot inzicht brengen dat er een nauw verband behoort te bestaan tusschen stedenbouwkunde en het woningvraagstuk en dat een verordening deze beide punten dient te regelen en vast te stellen.

Op heldere wijze weet de Heer Wentink dat verband te bespreken en te bewijzen. Bovendien wijst hij op een groot tekort in de bestaande bouwverordeningen.

Het gevaar, hetwelk de meeste verordeningen aankleeft, is: dat deze als 't ware alleen bestaan voor het stellen van minimum eischen inzake het woningvraagstuk, en dat bijgevolg bij gebouwen van meer dan eene verdieping die gestelde eischen het belang eener goede bewoning benadeelen, en zoodoende de bestaande verordeningen in strijd zijn met de eigenlijke beteekenis van het bestaan dier verordeningen zelf.

Zoo o.a. lezen wij: (blz. 19)

„In het algemeen genomen is het stellen van minimum-
„eischen op zich zelf reeds een groote fout. Stelt men
„zich ten doel de Volkshuisvesting te verbeteren, dan
„moet men beginnen met het stellen van maximum-
„eischen.
„De minimumeisch toch geeft aan wat men in het
„uiterste geval nog zoude kunnen toelaten.

1ste Prijs: „Houten Brug." Ontw., motto: „Maria."

„Zonder meer kan men daarmede dus niet anders bereiken dan het ontstaan van een toestand, welke juist op „de grens van het onvoldoende is en welke geen verbetering is op wat men vroeger had. Nu zal men er misschien op wijzen, dat er toch zeer vele gevallen „zijn, waarin wel verbetering werd gekregen. Dit valt „niet te ontkennen; het ontstaan van de betere toestanden is dan echter te wijten aan toevallige omstandigheden, onafhankelijk van de verordening of van den „wil der overheid, en deze laatste had het ontstaan van „minder goede toestanden op die plaatsen niet kunnen „beletten, althans niet op grond der verordening.

„Bij het streven naar verbetering dient men niet te rekenen op toevallige omstandigheden, ook reeds omdat „die steeds zeldzamer zullen worden.

„De woningbouw en daarmede de stadsuitbreiding, is „niet langer een uiting van bouwkunst en in handen van „geschoolde architecten, doch is geheel een bedrijf geworden, uitgeoefend door bouwers, die dikwijls wel „blijk geven finantieel en anderszins organiseerend „talent te bezitten, doch in de bouwkunst hoogstens de „plaats van ambachtslieden innemen:"

(hoogstens, want menig bouwer hanteerde nooit eenig stuk gereedschap. C. J. de H.)

„Het is in den regel in het belang van de bedrijfs-„bouwers, niet meer te geven dan geëischt wordt. De „vrees, dat het hebben van niets anders dan een enkele „serie minimum-eischen, het ontstaan van minder goede „toestanden bevordert en verbetering van de Volks-„huisvesting belemmert, is daardoor niet ongewettigd."

De stedenbouwkunde houdt zich met het woningvraagstuk der gemeenschap bezig, d. w. z. beslaat het terrein van den bouw van de stad, het dorp enz. aldus van de massabebouwing.

De daaraan te stellen eischen, dienen met de eischen welke aan de woning van het gezin worden gesteld, één geheel te vormen of zooals op blz. 64 vermeld staat.

„Wil men met die regeling een doeltreffend resultaat „verkrijgen, dan zullen bebouwingsplan en bouwverordening hand aan hand moeten gaan en elkander moeten „aanvullen.", en op blz. 31:

„In de toekomst, en wel hoe eer hoe beter, moet het „belang der gemeente, met name dat der gezonde en „behoorlijke huisvesting harer bevolking, gaan boven „het belang der bouwgrondspeculanten. Om dit te be-„reiken is noodig eene bouwverordening welke het „gebruik van den grond regelt door vaststelling van „bebouwings-profielen, terwijl dit laatste alleen mogelijk „is wanneer het bebouwings- of uitbreidingsplan den „grondslag vormt voor de verordening. Met andere „woorden, zoowel voor de woning der gemeenschap als „voor de woning van het gezin, is het noodig eerst de „teekening te maken en dan het bestek te schrijven"

en verder op blz. 36:

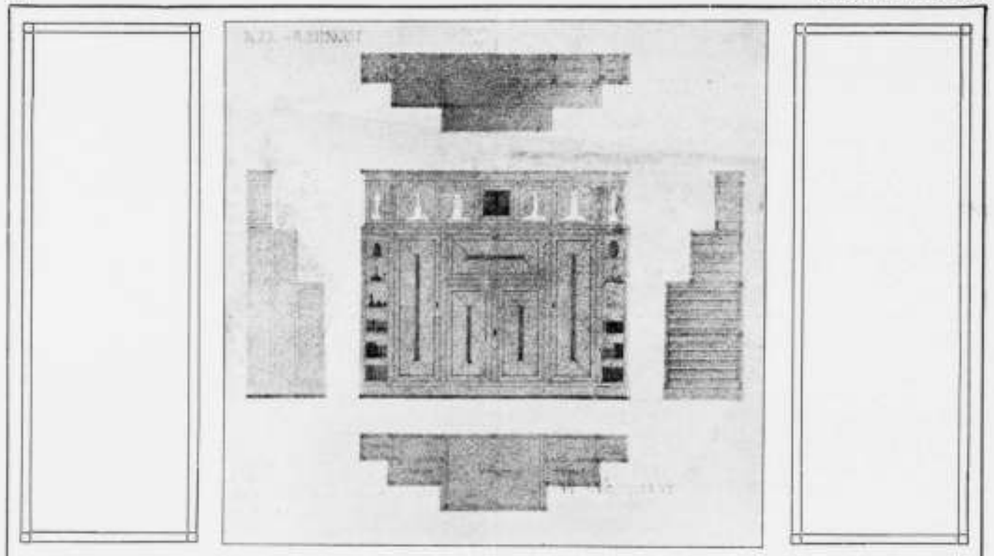
„Het is nl. onmogelijk voorschriften te ontwerpen op „het bouwen, d. w. z., te omschrijven hoe gebouwd moet „worden, wanneer men niet vooraf een duidelijk beeld „heeft van wat men wil bouwen. Wat men wil bouwen „wordt aangegeven door het bebouwingsplan. Dit te „ontwerpen en vast te stellen is daarom het eerste dat „moet geschieden. Gaat men daartoe over, dan ziet men, „dat er nog vele andere eischen zijn, waaraan de bebou-„wing moet voldoen en welke in het plan moeten worden „weergegeven. Zooals in het woonhuis tot uiting komen „de behoeften, eischen en wenschen, welke voortvloeien „uit het gezinsleven, zoo ook moeten in de bebouwing, „welke de woning vormt van het grootere gezin, d. i. van „de gemeenschap, tot hun recht komen de behoeften. „welke een gevolg zijn van het organisch leven dier „gemeenschap."

En ook het volgende is belangrijk:

(blz. 55). „Geheel anders is het met de bebouwing, de „woning der gemeenschap. Wat daarvan eenmaal tot „stand gekomen is, kan niet dan met veel moeite en kos-„ten weer worden veranderd. Deze is bestemd eeuwen „te duren, komt tot stand, menschelijkerwijze gesproken „eens en voor altijd. Zij behoudt hare bestemming tot „woning der gemeenschap door alle tijden heen en moet „dus niet alleen voldoen aan de eischen van het oogen-„blik, doch ook aan die van de verre toekomst Gemaakte „fouten kunnen niet meer worden hersteld, dan door zeer „ingrijpende maatregelen, moeilijkheden welke nage-„noeg de mogelijkheid daarvan uitsluiten."

Dat het ontwerpen van 'n bebouwingsplan en het samenstellen van de bouwverordening allereerst een kwestie van techniek is, lezen wij o. a. uit 't volgende gedeelte. (blz. 38.) „Dat het ontwerpen van een bebouwingsplan de „taak is van den bouwmeester, van den architect, die „ernstig studie heeft gemaakt van den stedenbouw, be-„hoeft geen nader betoog, waaruit wederom volgt, dat „bij het samenstellen der bouwverordening de steden-„bouwer, de architect, het eerst aan het woord komt. De „bouwmeester schrijft eerst voor hoe gebouwd moet „worden en daarna komt aan de orde deze voorschriften „in een vorm te gieten welke noodig is om de nakoming „ervan te verzekeren. Dit is de taak van den jurist."

Op blz. 150 wordt, in verband met een beschrijving omtrent de eischen welke aan een minimum-woning

1ste Prijs „Boek- en Platenkast". Ontw., motto: „B. en V."

dienen te worden gesteld, naar het Technisch Tijdschrift, Jaargang 1914 no. 1 verwezen, waarin is opgenomen een studie over enkele bepalingen in de Enschedesche bouwverordening, welke van overwegend belang zijn voor de Volksgezondheid," van de hand van Jhr. A. H. Op ten Noort, Directeur van Openbare Werken aldaar, thans Directeur der Gemeentewerken te Utrecht.

Ik wensch hier, naar aanleiding van de aangehaalde gedeelten, inzake stedenbouw, het volgende over te nemen:

„Te weinig ziet men in ons land en in het bizonder bij de „Besturen der meeste groote en middelgroote gemeenten „het overwegend belang in, om bij het maken van alge„meene of partiëele uitbreidingsplannen de hulp in te „roepen van menschen, die een diepgaande studie van „het vak van stedenbouw maakten. In den regel meent „elk lid van het Bestuur verstand te hebben van steden„bouw en wordt overigens de eerste de beste ingenieur „of architect geschikt geacht een plan te fabriceeren, „dat dan naar behoefte van de plaatselijke inzichten „wordt veranderd en bewerkt, om ten slotte te worden „vastgesteld. Komt men dan tot exploitatie en uitvoering „van zoo'n plan, dan wordt bij een eenvoudig onderdeel „als de legging van electrische kabels of van gas- en „waterleidingbuizen de hulp van een „deskundige" inge„roepen; immers *daarvan* heeft men geen verstand. En „inmiddels vergeet men dat juist de vaststelling van het „tracé der straten een kwestie is welke veelal voor „eeuwen den vorm der steden en de aesthetische werking „der stadsbeelden beheerscht, het verkeer bevordert „of belemmert, de toetreding van licht en lucht in de „woningen bepaalt."

Waar ik vooropstelde hoofdzakelijk aan te wijzen dat een onderling verband tusschen het stedenbouwkundige en het woningvraagstuk dient te bestaan, heb ik speciaal de gedeelten, daarop betrekking hebbende, samengebracht; aangevuld met het gedeelte voorkomende in het Technisch Weekblad van de hand van Jhr. A. H. Op ten Noort. Menig ander vraagstuk is op gelijke wijze uit 't werk op te diepen en is daarom dit boek van groote beteekenis voor allen, die belang stellen in de bouwkundige vraagstukken van den dag.

C. J. DE HAAS, Arch. B. N. A.

Met belangstelling werd ook onzerzijds kennis genomen van de studie van den heer Wentink over de zoo belangrijke en actueele vraagstukken: Stedenaanleg, Woningbouw, Bouwverordening, eene verhandeling welke alleszins de aandacht verdient van allen die voelen voor de oplossing van genoemde vraagstukken, en waarvan de beteekenis en de bedoeling door den schrijver zijn uiteen gezet in de volgende stellingen:

„dat de bestaande bouwverordeningen de verbetering „van de Volkshuisvesting belemmeren en op welke „wijze;

„dat pogingen om de Volkshuisvesting te verbeteren „zonder resultaat moeten blijven, wanneer niet eerst „het grondvraagstuk onder de oogen wordt gezien en „het gebuik van den grond wordt geregeld, desnoods „door den Wetgever, zoodanig dat misbruik daarvan „worde voorkomen;

„welke beteekenis in dit opzicht de bouwverordening „heeft, althans kan en moet hebben, voor het woning„vraagstuk;

„en van welken gedachtengang men bij het ontwerpen „en samenstellen der voorschriften dient uit te gaan om „tot resultaat eene bouwverordening te verkrijgen, „welke aan het door den Woningwetgever gestelde doel „beantwoordt, nl. eene bouwverordening die de verbete„ring van de Volkshuisvesting bevordert."

Tal van illustraties, waaronder enkele pakkende voorbeelden en tegenvoorbeelden aangaande stedenbouw, dienen ter toelichting van de inzichten des schrijvers omtrent de behandelde onderwerpen.

Eén onderwerp echter missen we noode in dit werk, nl.: de *eischen van schoonheid en welstand*, ook in verband met de werking van Schoonheidscommissies, „Heemschut". e. d. Wel zegt de schrijver (blz. 35):

„Eischen moeten worden gesteld uit een oogpunt van „hygiëne en van welstand en schoonheid. Deze laatste „eischen worden veelal met zekere minachting be„schouwd en van geen beteekenis geacht voor de volks„gezondheid, waardoor het nauw verband daarvan met „de in de eerste plaats genoemde eischen, hetwelk toch „wel degelijk bestaat, nog te dikwijls over het hoofd „wordt gezien."

Maar dat is dan ook alles; verder gaat de schrijver op dit vraagstuk, dat toch mede dringend regeling behoeft, niet in; ook niet waar hij (blz. 50) in een zestal conclusies tracht „een scherp omlijnd beeld te geven van het doel der bouwverordening."

P. J. DE J.

Uitgever van het hierboven besproken boek is: *A. Oosthoek, Utrecht.*

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Juryrapport over de prijsvragen uitgeschreven in 1915.

Vervolg van pag. 55.

HOUTEN BRUG.

Hoe eenvoudig de opgaaf schijnbaar is, blijkt toch uit de beantwoording er van wel, hoe moeilijk het is aan een eenvoudige constructie een in allen deele behoorlijk verantwoorde architectonischen vorm te geven, zonder daarbij eenerzijds in een al te dorre conceptie te vervallen, anderzijds aan een, met den aard van het onderwerp strijdige uiterlijk decoratieve behandeling te veel ten offer brengen. Eigenlijk is het aan geen der inzenders geheel gelukt aan de gemelde moeilijkheid te ontkomen; bij alle ontwerpen is óf iets te veel van het eene óf iets van het andere aanwezig.

Waar sommigen het onderwerp eigenlijk geheel als een waterbouwkundig vraagstuk hebben behandeld, waarbij alleen het statisch verantwoorde maatgevend was, zijn anderen in het tegenovergestelde uiterste vervallen en hebben zij den nadruk gelegd op het decoratieve element, zoodat hun ontwerp te veel aan tentoonstellings-architectuur doet denken.

Niettemin is er ook aan deze prijsvraag met ernst door de mededingers gewerkt en is het merendeel van het ingezonden werk van een te waardeeren gehalte.

Na schifting van de ontwerpen bleven ten slotte als de 3 beste inzendingen over de ontwerpen met de motto's *Maria, Thuis* en *Op het land*, waaraan in de genoemde volgorde respectievelijk den 1ste, 2den en 3de prijs werden toegekend.

Motto: *Maria.* Dit ontwerp maakt een gunstigen indruk, de constructie is wel verantwoord. Het ijzeren beslag werk is met een goed decoratief begrip behandeld, alleen zijn de lange schuin oplopende beslagijzers, die de deelen van de hekpijlers aaneen verbinden, niet logisch gedacht.

De ijzeren punten op deze pijlers geven wel het begrip aan van bescherming tegen overklimming doch dit is slechts schijn. Daar het geen moeite zou kosten van de leuning der brug op die aan de binnenzijde te stappen en zoo om het hek heen te komen op het af te sluiten erf. De diamantkoppen op de breede leuningspijlen zijn wel wat gezocht.

Motto: *Thuis.* Dit ontwerp is veel nuchterder dan het voorgaande, doch constructief geheel juist van opvatting, zoodat het als een zeer goede oplossing van de gestelde vraag is te beschouwen.

Op de perspectief-teekening komt beter dan in de geometrische voorstelling uit dat het onderwerp ondanks zijne niet decoratieve behandeling toch eene zekere charme heeft, die zou passen in de landelijke omgeving waar het gedacht is.

Motto: *Op het land.* In dit ontwerp treedt het decoratieve element meer op den voorgrond, dan bij de vorige ontwerpen. Het heeft daardoor een aangenaam aspect gekregen, doch ontleent anderzijds daaraan zijn zwakheden. Zoo zijn de beslagwerken op de houten spijlen der leuning wel decoratief van werking doch constructief van weinig beteekenis. Ook is het gemis van een schoor in de afsluithekken, met het oog op het schranken daarvan bedenkelijk. De op een zekere hoogte boven de leuning aangebrachte latten voor het leiden van klimplanten geeft aan het geheel een vriendelijk aanzien.

Motto: *Slootkant.* Dit ontwerp in blijkbaar een variant van *Op het land*, doch van i veel minder kwaliteit vooral wat betreft de vorm der leuningspijlen; de deuren missen een schrank schoor.

Motto: *Met moet geen kat voepen enz.* Dit is een zeer eenvoudig en constructief goed ontwerp, doch van weinig architectursle vinding, het afdakje boven het afsluithek is overbodig en ook niet gelukt, het staat te veel op zich zelf.

Een zoodanig gevormd poortje komt beter tot zijn recht a's het terweerszijden aan een terrein afsluitende muur of hek aansluit.

Motto: *De nikile nikil.* Een rationeel in elkander gezet eenvoudig ontwerp met een landelijk karakter. Het oploopen van de leuning tegen de hekpijlers is niet gemotiveerd en doet het ontwerp afbreuk. Het construeeren der hekpijlers uit vier stijlen is wel wat gezocht en geeft moeilijkheden bij het onderhoud.

Motto: *Vriendschap.* De decoratieve gedachte, die aan dit ontwerp ten grondslag ligt is wel is waardeeren en constructief ook wel uitvoerbaar, doch de soliditeit zou bij de eindeloze overkruisingen van de samenstellende deelen zeker lijden en het gevaar van inwatering op tal van punten is niet denkbeeldig. Het geheel zou blijkens de perspectief wat rammelen.

Motto: *Hekkenlatter.* Het afsluithek is niet eenvoudig genoeg; het is te veel gedetailleerd en de behandeling er van is niet in overeenstemming met die van de leuning en over het algemeen zwak.

Motto: *Heipaal.* Dit ontwerp bevat te veel klein gedetailleerde onderdeelen en herinnert daardoor aan meubelarchitectuur.

De algemeene verdeeling is niet kwaad, de oplopende bovendorpel aan de hekken bij de voorstijlen doet aan het constructieve aanzien afbreuk.

Motto: *Bouwkunst.* De hoekpijlers zijn wat gezocht van samenstelling, in hun aan steen architectuur herinnerenden vorm, overigens een eenvoudig ontwerp de vorm van de bovenregel van het afsluithek is gezocht en constructief niet onbedenkelijk, de latjes van de leuning zijn wel wat licht met het oog op hunne lengte.

Motto: *Hilla.* Dit ontwerp is eenvoudig van opvatting. De gebogen bovenlijn van de bovenligger is niet gemotiveerd en bederft het geheel, overigens is de constructie vrij goed, maar zonder architectonische gedachte, het teekenwerk is correct maar droog.

Motto: *Studie.* Het afsluithek is wel wat laag.

Het afdak is niet gemotiveerd. De oploopende leuninggedeelten zijn niet slecht. De wijze waarop een begroeide verbinding boven de leuning is aangebracht is niet goed gelukt, de constructie is niet overal verantwoord.

Motto: *Vrede.* De algemeene opvatting van het onderwerp is wat nuchter en architectonisch niet goed uitgewerkt. De constructie is wel juist, het teekenwerk is middelmatig.

Motto: *Eenvoud.* Dit ontwerp is geheel als een waterbouwkundig probleem uitgewerkt, zonder eenige architectonische verlienste en veel te zwaar in zijn constructie; het teekenwerk is niet kwaad.

Motto: *Tim.* Een zeer slechte rammelende compositie met ongemotiveerde, het materiaal geweld aandoende lijnen, noodeloos ingewikkeld, kosthaar en tot veel onderhoud aanleiding gevend. Het aangebrachte ijzerwerk is volkomen overbodig.

Motto: *Na werken.* Een ontwerp zonder eenige verdienste dat de krachten van den ontwerper te boven gaat.

Motto: *Herfst 1915.* Een zwak ontwerp, de deuren zullen bij gebrek aan schrankschoor in elkaar vallen, het teekenwerk is goed.

Motto: *Wie over de brug wil enz.* Een drooge compositie, de deuren zijn te lang, de schrankschoren staan verkeerd.

Motto: *Weg en tuin.* De architectuur van dit ontwerp heeft een tentoonstellingskarakter, het hout is in zijn bewerking geen hout gebleven, de hekken missen schrankschoren, het teekenwerk is goed.

Motto: *Overgang.* Ook deze ontwerper heeft de opgaaf als een waterbouwkundige opgevat en heeft als zoodanig een zeer correct, goed geconstrueerd en nauwkeurig uitgewerkt en geteekend ontwerp geleverd, dat echter ondanks die kwaliteiten niet aan de gestelde vraag voldoet.

Motto: *Voor buiten.* Een verwarde compositie met weinig karakter, niet juist constructief gedetailleerd, en zonder het karakter van een afsluiting in een landelijke omgeving, het teekenwerk is middelmatig.

BOEKEN- EN PLATENKAST.

Ook bij dit onderwerp, hoewel het tot de zoogenaamde kleinere opgaven behoort, blijkt, hoe moeilijk het is een goed meubel te ontwerpen, en hoe licht daarbij of de eischen van bouw of van de materiaalbewerking of van de verwering verkeerd begrepen, verwaarloosd of niet juist toegepast zijn, afgescheiden nog van de vraag omtrent een aesthetisch juist evenwicht tusschen de verschillende samenstellende deelen van het geheel en hun onderlinge maatverhoudingen. Verwonderlijk is het dus niet, dat, waar de mededingers in 't algemeen wel geacht kunnen worden tot de nog studeerenden te behooren, bij alle ontwerpen in meerdere of mindere mate tegen een of meer der bovengemelde eischen is gezondigd en ook hier niet een der ontwerpen een werkelijk zeer geslaagde oplossing van de opgaaf te zien geeft.

Dit neemt niet weg, dat toch in veel opzichten respectabel werk is verricht en behoudens enkele inferieure oplossingen, dooreengenomen de kwaliteit der antwoorden als voldoende is te beschouwen, terwijl bij geringe omwerking uit meerdere ontwerpen een voortreffelijk werkstuk zou zijn te verkrijgen.
Na schifting bleven de ontwerpen met de motto's *B. en V., Donker eiken* en *Exiit qui seminat* als de beste over, aan welke de jury in de opgegeven volgorde respectievelijk den 1ste, 2den en 3de prijs toekende.

Motto: *B. en V.* Dit ontwerp is eenvoudig, logisch en aantrekkelijk van compositie, terwijl de details van een juist gevoel voor versiering en profileering getuigen. De afmeting der onderdeelen voor de verschillende daarin te bergen boeken, plaatwerken, teekeningen enz. zijn goed gekozen. De schuifplank ligt echter te laag en is niet practisch te gebruiken bij den geopenden stand der onderste kastdeuren. De plintenkast is wel wat nuchter aan haar bovenzijde beëindigd. Het teekenwerk vooral in de details is correct en met een vaardige hand gedaan.

Motto: *Donker eiken.* De geheele compositie is goed van verhoudingen en indeeling, doch wel wat zwaar in de constructie, het fronton boven het middendeel is niet gemotiveerd, het beeldhouwwerk niet voldoende duidelijk aangegeven. Het teekenwerk is vlot en vaardig gedaan.

Motto: *Exiit qui seminat.* Het ontwerp als geheel is wel wat zwak, de indeeling echter goed; de gebogen glasroeden in de glasdeuren en de overdadige versiering schade het geheel. De details zijn behoudens onderdeelen goed van compositie en zeer fraai geteekend.

Motto: *Opgaande zon in driehoek* (geteekend). De indeeling van de van de kast is goed, doch de maatverhouding der onderdeelen is niet aangenaam, de details en de profileering zijn vrij zwak, het teekenwerk is middelmatig.

Motto: *Eenvoud.* De algemeene opvatting is verouderd, de hoofdverdeeling niet fraai, de details vertoonen echter meer gezond moderne opvatting omtrent profileering en versiering. Het gedeelte voor het plaatsen van kunstvoorwerpen is te diep. Het teekenwerk is wel verzorgd.

Motto: *Vraagteeken in drie cirkels* (geteekend). Boven- en onderdeel van de kast passen niet op elkander, het gekleurde glas in de kastdeuren is niet op zijn plaats, de boogvormige overgangsstukken van de onder naar de bovenkast zijn niet fraai en overbodig. Het teekenwerk van de ensemble-teekening is middelmatig, dat van de details is vrij goed.

Motto: *Gericf.* De hoogte-verhouding der onderdeelen is niet gelukkig. De afdeeling voor boekenberging is ondanks de daarachter aangebrachte zijkanten te diep. Het is niet practisch, dat de teekeningenschuiven in het bovendeel zijn aangebracht, bij geopende klep is de bovenste schuif niet te bereiken en nog minder te zien welke inhoud de schuif heeft, de profileering is slecht. Het teekenwerk is correct maar droog.

Motto: *Zwart en Wit.* De algemeene verhoudingen der kast zijn goed, de boekenkast in het bovendeel is te diep, een afzonderlijke afdeeling voor groote boeken is gewenscht. De hoekpilastertjes zijn te dun en slecht van vorm. Het teekenwerk is niet vast, dat van de detailteekening veel beter.

Motto: *M. H.* De hoofdverdeeling is niet slecht. De ruimte voor de boeken is te diep; die voor de kunstvoorwerpen is te overwegend, het hoogje dat laatstgenoemde afsluit valt uit het algemeen karakter der compositie. Het teekenwerk is voldoende, dat van de details zeer goed.

Motto: *Een goed boek een goed vriend.* De compositie is verward het gedeelte voor de boeken te diep, de schuine overgangen van de onderkast doen onaangenaam; de detailleering is niet fraai.

Motto: *Rust.* De kast heeft meer het uiterlijk van een buffet dan van een boekenkast, het smalle middengedeelte is niet in harmonie met het overige van de compositie. De boekenafdeeling is te diep, het teekenwerk is goed.

Motto: *Elisz.* Onrustige samenstelling door het verschil in de hoogte der paneelen de algemeene verhoudingen zijn goed. De lijst die het meubel van boven afsluit is als zoodanig te onbeduidend. De boekenafdeeling is te diep de ruimte voor het plaatsen van kunstvoorwerpen is daartoe ongeschikt. Het teekenwerk is zwak.

Motto: *A. Z.* De algemeene verhoudingen van de kast zijn niet slecht, doch de constructieve en de detailleering zijn zwak. De boekenafdeeling is te diep de ruimte voor het plaatsen van kunstvoorwerpen ongeschikt, het teekenwerk zeer middelmatig.

Motto: *R. P. kast.* Zwak ontwerp; er is geen eenheid tusschen midden en zijgedeelten, het schuine afdekken dezer laatsten heeft geen zin en verhoogt de schoonheid van het meubel allerminst. De diepte voor de boekenafdeeling is goed de detailleering is slecht, het teekenwerk zeer middelmatig.

Motto: *B. N.* Eveneens een zeer zwak ontwerp het bevat te veel afdeelingen, de diepte voor de boeken is te groot, de detailleering is slecht en het teekenwerk evenzoo.

Motto: *Elf.* De algemeene indeeling van de kast is vrij goed, doch de vormenspraak wat nuchter en mager. De schuifconstructie is nogal ingewikkeld; de teekeningen zijn niet zeer duidelijk door gebrek aan plattegronden; het teekenwerk is goed en de details tamelijk.

Motto: *Ernst.* Een zeer zwak ontwerp de afdeeling voor de boeken is te diep, de ruimte voor kunstvoorwerpen ontbreekt, het teekenwerk is middelmatig.

Rotterdam, 20 December 1915.

De Jury:
K. P. C. DE BAZEL.
P. G. BUSKENS.
S. DE CLERCQ.
D. B. LOGEMANN.
C. N. VAN GOOR.

EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN BOUWKUNDIG TEEKENAAR, INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, EN AF TE NEMEN IN 1916.

Door het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten zijn benoemd, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot Leden van de Commissie, belast met het afnemen van de in Maart en April te houden Examens voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, de heeren:
B. J. Ouëndag, Architect, Amsterdam, Voorzitter; H. Bletz, Architect, Weesp, Vice-Voorzitter; J. Wesselius, Alg. Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Sloten, Secretaris; J. P. W. Bieling, Architect, Amsterdam; B. van Bilderbeek, Architect, Dordrecht; H. Bonda, Architect, Amsterdam; Jhr. M. J. de Bosch Kemper, Civ. Ingenieur, Assistent Technische Hoogeschool, Delft; H. van Dam, Leeraar in de Wiskunde, Amsterdam; A. W. C. Dwars, Civ. en Bouwk. Ingenieur, Directeur van de Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht; P. A. Frijlink E.Mzn., Bouwkundige, Amsterdam; J. D. Gantvoort, Architect, Leeraar aan de Burger Avondschool te Deventer; Jac. van Gils, Architect, Rotterdam; J. Gratama, Bouwk. Ingenieur, Amsterdam; C. de Groot Jr., Architect, Hilversum; F. de Herder, Aannemer, Zwolle; H. van Hilten, Hoofdopzichter Gemeentewerken, Utrecht; R. J. Hoogeveen, Architect, Rotterdam; W. de Jong, Bouwkundige Eerste Klas der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Utrecht; H. van der Kloot Meyburg, Architect, Voorburg. Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage; L. J. P. Kooken, Architect, Eindhoven; P. Kramer, Architect, Amsterdam; C. J. Kruisweg, Architect, Bussum; D. Kruijf Jun., Civ. Ingenieur, Inspecteur Bouwen Woningtoezicht, Amsterdam; J. B. van Loghem, Bouwk. Ingenieur, Haarlem; Joh. D. Looyen, Architect, 's Gravenhage; Dr. H. Lotsy-man, Arts, Amsterdam; P. Lijdsman, Architect, Utrecht; G. Meppelink, Architect, Haarlem; W. F. Merhottein, Bouwkundige, 's Gravenhage; E. P. Messer, Architect, Amsterdam; J. J. L. Moolenschot, Architect, Watergraafsmeer; W. Noorlander, Architect, Amsterdam; Maurits Pfate, Architect, Haarlem; W. A. E. van der Pluym, Architect, Amsterdam; Marius A. Poel, Architect, Hilversum; Mr. E. H. P. Rosenboom, Architect, Advocaat en Procureur. Amsterdam; J. H. Schaad, Inspecteur Bouw- en Woningtoezicht, Zwolle; R. Schüngel, Bouwkundig Ingenieur, Inspecteur bij de Volksgezondheid te 's Hertogenbosch; J. F. Staal Jr., Architect, Amsterdam; G. Stapensia, Architect, Sneek; J. A. van der Sluys Veer, Architect, Leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, Amsterdam; G. J. Tak, Adjunct-Inspecteur Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam; P. A. Timmers, Architect, Amsterdam; F. W. M. Poggenbeek, Architect, Amsterdam; J. Verheul Dzn., Architect, Rotterdam; G. Versteeg, Architect, Arnhem; W. de Vrind Jr., Bouwk. Ingenieur, 's Gravenhage, Assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft; M. Vrijenhoek, Bouwkundige, 's Gravenhage; H. van der Vijgh, Architect, Amsterdam; A. H. Wegerif, Architect, Apeldoorn; D. A. Willemsen, Directeur Bouw- en Woningtoezicht, Haarlem; I. van Esso, Arts, Amsterdam.
Voor het examen Bouwkundig Opzichter, waarvoor zich opgegeven hebben 188 candidaten, wordt het schriftelijk examen tegelijkertijd afgenomen te Amsterdam, Arnhem, Rotterdam en Zwolle op 13, 14 en 15 Maart. Het mondeling gedeelte wordt afgenomen te Amsterdam, begint 27 Maart en zal 4 eventueel 5 weken duren; voor elken candidaat is de duur hiervan twee halve dagen.
Voor het examen voor Bouwkundig Teekenaar, waarvoor zich op hebben gegeven 5 candidaten, wordt het schriftelijk gedeelte afgenomen te Amsterdam van 10 April tot en met 13 April; het mondeling gedeelte eveneens te Amsterdam op 15 April.

HET BOEK „DR. H. P. BERLAGE EN ZIJN WERK."

Dit werk, door ons ter gelegenheid voor den 60sten verjaardag van Dr. H. P. Berlage aangekondigd, zal, zooals de firma W. L. en J. Brusse's Uitgevers Mpij. ons mededeelt, pas over een paar weken het licht zien. Er is slechts één exemplaar gereed gekomen, dat aan Dr. Berlage is aangeboden.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 12. ZATERDAG 18 MAART 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Tot gewoon lid voorgesteld de heer A. J. KRAMER, Bouwkundig teekenaar alhier, door de heeren B. Hoogstraten en Joh. C. Picéné.
Tot Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer J. CRAMER, bouwkundige te 's-Gravenhage.

b. De 1375ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 22 Maart,** des avonds te **8½ uur,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545-549.

Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Installatie van den heer J. W. LUTHMANN, Bouwk. teekenaar als gewoon lid.
4. Ballotage van de heeren C. W. VAN DEN BERG, Bouwk. teekenaar alhier, voorgesteld door de heeren G. J. Rutgers en Adr Moen. R. H. TERLINGEN Bouwk. teekenaar alhier, voorgesteld door de Heeren Adr. Moen en Jac. Bot en A. J. KRAMER Bouwk. teekenaar alhier, voorgesteld door de Heeren P. Hoogstraten en Joh. C. Picéné.
5. Voordracht van den Heer **Louis van der Swaelmen,** over: **„Les grandes traditions dans le jardin privé,** met lichtbeelden. Introductie is toegestaan.
Een gedrukt overzicht der lezing met Spreker's stellingen in de Nederlandsche taal is in de zaal beschikbaar.
Deze voordracht wordt vervolgd en besloten in de e. v. Vergadering van 5 April.
6. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

LOUIS VAN DER SWAELMEN.

In onze a. s. ledenvergadering zal de heer Van der Swaelmen spreken over: „Les grandes traditions dans le jardin privè".
Waar de heer van der Swaelmen een vreemdeling is — hij is een Brusselaar — willen wij hem met enkele woorden inleiden.
Hij is wat men in België noemt: landschap-architect, evenals wijlen zijne vader, die landschap-architect van den Koning der Belgen was.
Louis van der Swaelmen, die bij zijn vader school ging, kreeg, nog jong zijnde, eene hooge opvatting van de tuinbouwkunst en eene grondige kennis van de techniek. Gewoon de grootste practische moeilijkheden te overwinnen, dank zij de dagelijksche samenwerking met zijn vader, kwam hij tot de vruchtbare opvatting, dat op gebied van tuinbouwkunst, zooals voor elke kunst-uiting, die eene schoonheidsopenbaring wil zijn, er geen volledig kunstenaar mogelijk is zonder algemeene cultuur, en om deze breede, algemeene kennis te verwerven, studeerde hij gelijktijdig aan de Faculteit van Natuurwetenschappen van de Vrije Hoogeschool van Brussel, aan de Faculteit van Wijsbegeerte en Letteren, aan de Koninklijke Academie van Schoone Kunsten, waar hij de lessen volgde tot in de hoogste klasse en er als leermeester hebben mocht Isidoor Verheijden, de bekende Belgische figuur- en landschap-schilder.
Hij is een der stichters en commissieleden van de Belgische Vereeniging van Tuin-liefhebbers, die als doel heeft het weder-opleven van de tuinbouwkunst, en die heet „Le Nouveau Jardin Pittoresque"; hij is ook lid van den beheerraad van de Belgische nationale Vakvereeniging der Landschap-architecten. Hij heeft zeer belangwekkende studies geschreven over het moderne weder-opleven van de tuinbouwkunst, ook talrijke kronieken en opstellen in dagbladen en kunsttijdschriften van België en het buitenland, mededeelingen voor de Nederlandsche tuinbouwkundige congressen, congressen van openbare kunst, stedenbouw enz.

VERSLAG DER 1374STE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 8 MAART IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL.

Voorzitter de heer A. Moen, wegens ongesteldheid van den voorzitter en afwezigheid van den vice-voorzitter van het Genootschap.
De heer W. J. M. van de Wijnperse verkrijgt het woord tot het houden zijner voordracht „Over de oorzaken van

ongelukken bij bouwwerken", welke voordracht door de aanwezigen met de meeste belangstelling gevolgd wordt. (Inhoud der voordracht volgt hieronder.)
De heer Weissman vraagt den spreker of een architect eigenlijk zijne verantwoordelijkheid wel kan overdragen aan een fabrikant van gewapend beton? De heer van de Wijnpersse verwijst naar 2 artikelen in het Burgerlijk Wetboek, Art. 1643 van de 10jarige aansprakelijkheid van bouwmeesters en aannemers voor ontstane gebreken aan hunne bouwwerken, en het artikel, dat ieder aansprakelijk stelt voor de schade, die hij teweegbrengt. Beide artikelen zijn ruim gesteld en onduidelijk, en laten veel aan het inzicht van den rechter over.
De vraag van den Heer Weissman beroert een rechtskwestie, die spreker niet kan oplossen.
Vooral wijst de heer Weissman op een, ook op tegenwoordige methode van restaureeren nog steeds voorkomende fout, n.l. het afhakken en daarna bemetselen van oude gevels, welke bemetseling door ongelijke zetting zich steeds loswerkt. (Voorbeelden Westelijke gevel van den Groote Kerk te Haarlem, toren te Venetië, e. d.), ook het vol en zat metselen laat tegenwoordig zeer veel te wenschen over zegt de heer Weissman, die dit gebrek wijt *aan de aannemers*, die in den regel liever hun beurs vol en zat zien (dan hun metselwerk).
Na ballotage van den heer J. W. Luthmann, Bouwkundige alhier, die met algemeene stemmen tot gewoon lid wordt aangenomen, volgt sluiting der vergadering.

J. F. S.

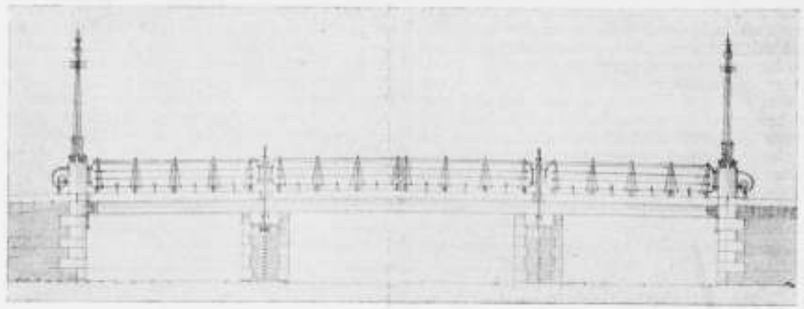
ONGEVALLEN BIJ BOUWWERKEN.

De studie van bovenvermeld onderwerp is uit tweeërlei oogpunt belangrijk, — vooreerst om de wetenschappelijke waarde ten opzichte van de bouwkunst en in de tweede plaats om met de aldus verkregen ervaring in de toekomst de oorzaken van nieuwe ongevallen te ontgaan. Tegen deze meening zal wel niemand bezwaar maken; de juistheid is zoo evident, dat het overbodig zou mogen heeten, daarop de aandacht te vestigen. Bouwkunde is een practische wetenschap en wordt het best proefondervindelijk geleerd; de ongevallen nu zijn proeven op groote schaal, waarbij alle factoren, waarmede men rekening moet houden, aanwezig zijn. Als zoodanig zijn zij voor de wetenschap van beteekenis; de materieele schade treft eenige individuen; de gemeenschap kan echter daardoor worden gebaat.
Dit laatste blijft echter dikwijls een vrome weasch. In den regel worden de resultaten van onderzoekingen verborgen gehouden, en dan vraagt men zich af of aan het verleden zooveel moet worden opgeofferd en of de toekomst dan geen rechten heeft. Meestal moeten we ons tevreden stellen met courantenberichten van twijfelachtige waarde. Wordt al een enkele keer een verslag van een onderzoekingscommissie gepubliceerd, dan is het nog slechts halfwerk, want de bijbehoorende teekeningen krijgt men niet te zien. En zoo komt het, dat het nog gemakkelijker is van den koepel der St. Pieterskerk te Rome, die in het einde der 17e begin 18e eeuw bedenkelijke scheuren vertoonde, betrouwbare gegevens te verkrijgen dan van een paar ongevallen van meer dan gewone beteekenis, die beide grondig zijn onderzocht, en die in onze onmiddelijke omgeving tijdens de laatste 50 jaren zijn voorgevallen.
De voornaamste bron van studie is de ongevallenstatistiek, waarmede men in 1909 in Duitschland begonnen is en die uitsluitend voor de Duitsche bouwwerken wordt aangehouden. Vooral in de jaren 1911 en 1912 vindt men een groot aantal gevallen nauwkeurig omschreven; zij hebben voor verreweg het meerendeel betrekking op het gewapend beton. Van dat materiaal is dientengevolge de kennis, wat de practische toepassing betreft, aanmerkelijk toegenomen. Nu is het gewapend beton een materiaal, dat in zekeren zin alleen staat, omdat het zich van hout, ijzer, natuurlijke steen daardoor onderscheidt, dat het eerst ter plaatse ontstaat en dat deugdelijkheid dus niet afhangt van de natuur of van ervaren personeel dat technisch nagenoeg volmaakte procédé's toepast, maar van menschen, wier capaciteiten wel eens betwijfeld mogen worden. Dat juist op dat gebied onze kennis betreffende de ongevallen het meest gevorderd is, moet dus zeker tot verheugenis strekken.
Wat de overige materialen betreft, deze zijn zoo bekend, dat men geen aanspraak op den naam bouwkundige zou mogen maken indien men, met de noodige zorg te werk gaand, bedenkelijke constructies zou doen uitvoeren. Echter is ook op dit gebied alles mogelijk.

Een ongeval vertoont meestal een samenloop van ongunstige omstandigheden of verzuimen tegen de regels der bouwkunst. Toch is het mogelijk eene indeeling te maken, naar de verschillende oorzaken. Als zoodanig stel ik mij vóór, achtereenvolgens, zooveel mogelijk afzonderlijk, te bespreken de fouten in het ontwerp, de gebreken der materialen, de fouten in de uitvoering en de bijzondere eischen die bij het maken van werken in gewapend beton moeten gelden.

Fouten in het ontwerp zijn doorgaans overtredingen van de wetten der statica. De meest geruchtmakende rampen zijn daaraan toe te schrijven. Bij de instorting van een reusachtig waterreservoir te Madrid vóór enkele jaren had men een aaneenschakeling van gewelven, bestemd om den last van een gronddekking te dragen; dus een gelijkmatige belasting. Tijdens den bouw werd echter een der gewelven eenzijdig overbelast, zoodat het bezweek. Dientengevolge verloren alle andere gewelven hun zijdelingschen steun, waardoor de ramp enorme afmetingen aannam.
Bij het ongeluk aan den grooten gashouder te Hamburg, was de berekening volkomen correct; de oorzaak der ramp was gelegen in het gebruik der formule van Euler bij *korte* kolommen hoewel deze officieel was voorgeschreven.
Bij de Beurs heeft men als oorzaak der scheuren o.a. een zakking van den bouwgrond met palen en al vermoed; dat beteekent dus dat ook de zandbodem, waarin de punten der palen staan, zou zijn gezonken, eene veronderstelling die mij onaannemelijk toeschijnt.
Bij de Taybrug heeft men winddrukken van 400 K.G. per M² aangenomen, een cijfer, dat na dien nimmer meer is voorgekomen.
Van eenvoudiger vorm was het ongeluk dat voor een paar jaren, naar ik meen te Enschedé, is voorgevallen; een zware lijst kwam omlaag en kwetste een voorbijganger. Een eenvoudige statische berekening zou voldoende zijn geweest om te leeren, hoe die lijst had moeten zijn bevestigd.
Intusschen vormen die oorzaken de minderheid. Op statisch gebied ontstaat het gevaar meestal niet bij het ontwerp, maar tijdens de uitvoering, als wijzigingen in de constructie worden aangebracht, of de bestemming der lokalen veranderd. Vooral bij de verbouwing van groote winkels, café's, hôtels enz. doen zich gevaren voor, omdat die werken dikwijls in zulk een zenuwspannenden haast worden uitgevoerd, dat de tijd tot behoorlijke omwerking der berekening en wijziging of vervanging van

reeds gemaakte constructiedeelen ontbreekt. Een onoordeelkundige drang wordt meermalen door architecten uitgeoefend; men wenscht steunpunten te verminderen, balken lager te maken, openingen aan te brengen. Men komt er dan zoo licht toe, de gebruikelijke t. t. l. spanningen te overschrijden, in de meening dat nog voldoende zekerheid aanwezig is. Nu is het al dikwijls een zaak van veel overleg, hoe een behoorlijk project in elkaar te krijgen, maar nog veel moeilijker wordt het een gedecideerd oordeel uit te spreken omtrent de vraag hoever of men wel met de spanningen kan gaan, zonder de breuk al te na te komen. Het zou daarom aanbeveling verdienen, dat de architect aan de adviezen der betonfirma de noodige aandacht schenkt en niet hare bezwaren te licht telt.
Wanneer bij het ontwerp niet is gerekend op de noodige plaats voor opberging of doorlating van omvangrijke buisleidingen, b.v. voor ventilatie, stoom, water, enz., dan moet zulks als een gevaar voor later worden aangemerkt. Dit geldt alleen voor gebouwen van grooteren omvang; — het is bekend, dat ook hierin de oorzaken der scheuren van de Beurs worden gezocht.
In de materialen ligt meestal het minste gevaar; de bouwpolitie weet wel, waar toezicht op dit punt noodig is. Toch doen zich op dit gebied nog vreemde verschijnselen voor. In de vóór ± 15 jaren geleden gebouwde Katoenbeurs te Bremen, een gebouw dat ruim 4 millioen mark gekost heeft, is de gevel gedeeltelijk opgetrokken in Main zandsteen (Tretzendorfer), een steensoort, die ook aan het Administratiegebouw van de Norddeutsche Lloyd aldaar was toegepast. Toen het gebouw circa 10 jaren stond, begon deze steen zóó te verweeren, dat een groot brok omlaag kwam en een voorbijganger doodde. De vervanging van deze onbetrouwbare steensoort zou 400000 mark hebben gekost, ongerekend de schadevergoeding aan de familie van het slachtoffer.
Bij het viaduct van de H. S. M. aan den Kruisweg te Watergraafsmeer zijn 8 jaren na den bouw in het beton steenkolenlagen aangetroffen; deze afzettingen hadden af en toe een hoogte van 0,3 en een lengte van circa 20 M. Het beton was op meerdere plaatsen het best met krentenbrood te vergelijken, — als krenten fungeerden stukjes steenkool. Dit werk was destijds in extenso in een buitenlandsch tijdschrift beschreven en door een van onze hervorragende betonconstructeurs gemaakt. De afmetingen der constructiedeelen waren zoo ruim gekozen, dat de constructie daardoor niet hinderlijk is benadeeld.
Fouten tegen een minder bekende materiaaleigenschap zijn in hoofdzaak oorzaak geweest van de omvangrijke scheuren in de koepel der St. Pieterskerk te Rome. Deze eigenschap was het verschil in samendrukking tusschen baksteenmetselwerk en de pijlers van natuurlijke steen. Dientengevolge scheurden de 16 conterforten los van den ringmuur en verloor het koepelgewelf een groot deel van zijn zijdelingschen steun.
Tot deze categorie is ook te rekenen de desolate toestand der Bullekerk te Zaandam, hersteld in 1899, waarbij het verteeren van den spintring van grenen heipalen een der oorzaken van ongewenschte zettingen in de muren is geweest. Bij gewapend beton is het schering en inslag, dat men aan de schuifspanningen niet voldoende aandacht schenkt; omdat zulks bij hout en ijzer geen kwaad kan, wordt ook bij gewapend beton dat punt over het hoofd gezien, — maar dan kan het de ergste gevolgen hebben.
Verreweg de meeste ongevallen zijn het gevolg van fouten bij de uitvoering. Deze kunnen op allerlei manieren worden gemaakt, ieder practicus bezit dienaangaande ervaring. Ik zou kunnen wijzen op slechte uitvoering van metselwerk, zooals gebruik van kalkmortel bij zwaarbelaste muren, toepassing van dikke loopende voegen en doorgaande staande voegen; — beide omstandigheden kunnen de oorzaak zijn van ongewenschte zettingen. Ook het vol- en zat metselen der steenen in smalle penanten en veelvuldig gebruik van verhakte steenen hebben aanleiding gegeven tot het bezwijken van de constructie. Dit punt is echter vooral van beteekenis bij het werk in gewapend beton omdat de weerstand van de constructiedeelen in dat materiaal uitgevoerd grootendeels afhankelijk is van de zorgvuldige, zaakkundige bewerking. Als men dan nagaat welke de meest voorkomende tekortkomingen zijn, dan blijkt dat vooraan komt het te vroeg ontcenteren. De drang hiertoe kan zoowel van den architect als van de betonfirma uitgaan; — de eerste om te kunnen beginnen aan de binnenafwerking, — de laatste om het vrijkomende hout elders opnieuw te kunnen toepassen. Op de 46 ongevallen is 28 maal deze fout de oorzaak geweest. Dat zij zoo licht wordt gemaakt is een gevolg van de eigenschap, dat het versteeningsproces van het cement in zoo hooge mate door de temperatuur en vochtigheid van de atmosfeer wordt beïnvloed. De laboratoriumproeven kennen geen nachtvorsten, geen temperatuur van slechts enkele graden boven vriespunt, geen atmosfeer die met waterdamp verzadigd is en slechts in den laatsten tijd wordt voldoende aandacht gewijd aan de groote hoeveelheden water, waarmede de praktijk het beton verwerkt. Deugdelijk cement, dat gewoonlijk binnen 8 uur gebonden is, vertoont soms na 24 uren nog geen spoor van binding. Verschillende middelen kunnen worden aangewend om het gevaar van te vroege ontcentering te ontgaan, maar waar zooveel voorzichtigheid vereischt wordt, spreekt het van zelf, dat alleen bij geoefend personeel hierop gerekend kan worden.
Een ander feit, dat herhaaldelijk voorkomt, is overbelasting door materialen voor den verderen opbouw. Vooral bij daken en afgesloten zolders, waar men op een slechts geringe nuttige belasting rekent geldt dit bezwaar. Eene handeling, die wat het gevaar betreft daarmede vrijwel overeenkomt, is het onoordeelkundig uitsparen of breken van openingen voor buisleidingen.
Wegens al deze gevaren voor ongevallen, gevaren die niet denkbeeldig zijn maar gebleken zijn uit de ongevallenstatistiek, is het noodig, dat van het toezichthebbend personeel althans één behoorlijk statisch-ontwikkeld is, speciaal ten opzichte van den gewapend-betonbouw. Omtrent de wijze waarop de 2 materialen, ijzer en beton worden saamgevoegd, omtrent den te verwachten en omtrent den vereischten weerstand geeft alleen de statica de noodige aanwijzingen.
Dat die kennis bijna steeds ontbreekt, is voor een niet gering deel oorzaak van allerlei ongerief, bedenkelijk en ook slecht werk, — om van werkelijke ongevallen nog niet te spreken. Men kan hierbij zich niet uitsluitend op het project beroepen, — het project geeft wel heel veel, — maar bij de practische uitvoering doen zich toch nog meermalen vraagpunten voor, die ter plaatse moeten worden opgelost.
Zoolang niet een voldoend aantal uitvoerders behoorlijk in die richting zijn opgeleid, is er aanleiding om bij de werken in gewapend beton het toezicht te verscherpen. Maar niet alleen ten opzichte van het uitvoerend personeel, ook ten opzichte van het hoogere, het ontwerpend personeel is contrôle gewenscht. Het daartoe aangewezen lichaam zou de bouwpolitie zijn; zooals zij echter thans in de overgroote meerderheid van steden is geor-

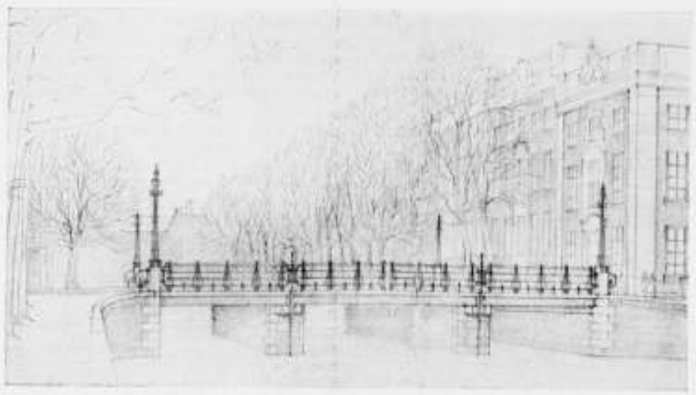
Brug Vijzelstraat—Heerengracht te Amsterdam. Nieuw ontwerp van den Gemeentelijken aesthetischen adviseur J. M. VAN DER MEY.

ganiseerd, kan zulks onmogelijk van haar worden verwacht. Meer en meer komt men er van terug om van de betonfirma's het project, zoowel als het werk-zelf, zonder voorbehoud goed te keuren. Zelfs wordt bij 3 van de grootste werken, die thans in uitvoering zijn, de opvatting gevolgd, dat de Directie door een specialist bestek en teekeningen doet vervaardigen en dat op dien grondslag, evenals bij het overige deel van het werk door de gegadigden, i. c. de betonfirma's, wordt ingeschreven. Het is duidelijk, dat het gehalte van het werk hierdoor ten zeerste wordt gebaat; men behoeft slechts den rustigen arbeid van den specialist te vergelijken met den zenuwachtigen haast waarmede de betonfirma in korten tijd zoowel project als concurreerende prijsopgave moet leveren, waarbij haar steeds voor oogen staat, dat de kans om het werk te krijgen niet veel hooger dan ⅛ à ⅙ kan worden gesteld. Het schijnt mij toe, dat er altijd een wanverhouding moet hebben bestaan tusschen het commerciëele karakter van het aannemersbedrijf en de wetenschappelijke eischen van het werk; die verhouding bleef dragelijk, zoolang het bedrijf ruime winst opleverde, maar gaf aanleiding, dat men het systeem liet varen, nu de concurrentie dermate is verscherpt, dat het commerciëele karakter voor alles de aandacht in beslag neemt.

De contrôle op project en uitvoering door middel van specialisten is het eerst in Amerika en Engeland toegepast; de instelling der „consulting engineers" is daar ontstaan; maar ook in Duitschland wordt zij krachtig bepleit, niettegenstaande de bouwpolitie op hooger peil wordt gehouden dan in eenig ander land.

De architect A. Moen bracht deze werkwijze reeds vóór twee jaren ter sprake in dit weekblad (No. 27 van 1914) en vestigde in het bijzonder de aandacht op de vraag, in hoeverre de verantwoordelijkheid voor het g. b.-werk overgaat van den architect op den g. b.-specialist, — eene vraag, die vermoedelijk alleen bij rechterlijke uitspraak zou kunnen worden opgelost.

De stedelijke verordening der stad Buda-Pesth van 1911 gaat uit van het beginsel, dat de waarborg tegen ongevallen het best te verkrijgen is door het verscherpen van de verantwoordelijkheid zoowel bij ontwerpers als bij uitvoerders, m.a.w. krachtiger ingrijpen van den strafrechter. Of deze opvatting juist is, meen ik te moeten betwijfelen, — en dat zij voor onze toestanden uitvoerbaar zou blijken, lijkt mij zeer onwaarschijnlijk.

Brug Vijzelstraat—Heerengracht te Amsterdam. Nieuw ontwerp van den Gemeentelijken aesthetischen adviseur J. M. VAN DER MEY.

Alvorens deze beschouwingen te eindigen moge ik nogmaals wijzen op de wenschelijkheid om voorgekomen ongevallen in de technische bladen zaakkundig te bespreken. Zooals thans de gewoonte is, komt men niet verder; een schat van ervaring gaat jaarlijks het graf in, in plaats van aan de opvolgers te worden medegedeeld. Om voortgang te maken moet elk volgend geslacht niet van meet af beginnen, maar profiteeren van wat de voorafgaande hebben geleerd. Vooral geldt dit in de techniek, omdat daar de wetenschap in de eerste plaats proefondervindelijk aan het licht komt. Boven het verleden heeft de toekomst haar rechten; de mantel der liefde kan goed zijn, maar mag geen beletsel zijn om licht te verspreiden, waar licht noodig is.

VAN DE WIJNPERSSE.

JUBILEUM J. H. DE GROOT.

Eenige dagen geleden herdacht de heer J. H. de Groot, onze onder-voorzitter, leeraar aan de Kunstnijverheidsschool „Quellinus", den dag, waarop hij vóór 25 jaar in functie trad.

Naar aanleiding van dit feit had in de benedenzaal der school een kleine plechtigheid plaats, die bijgewoond werd door den directeur, de leeraren, oud-leerlingen en leerlingen. De directeur der Quellinusschool, de heer C. W. Nijhoff, sprak hem het eerst toe.

Het feit, dat iemand vijf-en-twintig jaar trouw zijn plicht heeft gedaan, leek spreker al heel iets toe. Maar er kunnen andere dingen zijn, die zoo'n feit een buitengewoon karakter geven. Dit is ook hier het geval. De heer De Groot heeft behalve trouw zijn plicht vervuld, met vuur ambitie en overtuiging zijn onderwijs gegeven. In dit onderwijs ligt iets, dat dieper is, dan de gewone oppervlakkigheid. De na-waardeering, die na De Groot's werk zal komen, zal sterk zijn. We mogen hier, besloot de heer Nijhoff, een persoon gelukwenschen, die uit z'n rijke bron aan tal van menschen iets heeft meegegeven.

Spreker bood hem, na deze woorden, een album aan, waarin verschillende werkproeven van leerlingen. Dit album was door mej. Abresch vervaardigd.

Namens de oud-leerlingen werd het woord gevoerd door den heer Ph. Hamers, die memoreerde, hoe hij 18 jaar geleden z'n eerste onderricht op deze school ontving. In de practijk, zijn oogen den kost gevende, waardeerde hij nóg meer den arbeid van den heer De Groot. Spontaan besloten de oud-leerlingen tot een huldiging.

Spreker bood den jubilaris een bronsplaquet op roodmarmeren plaat aan, bevattende de beeltenis van den heer De Groot.

Het kunstvoorwerp is ontworpen door den oud-leerling, den heer J. C. Wienecke, stempelsnijder aan de Rijksmunt, en vervaardigd in de fabriek der firma C. J. Begeer te Utrecht. Een bijgaande oorkonde werd ontworpen door den heer D. A. Schabel, architect-interieur.

Een gipsafgietsel der plaquet werd aangeboden aan den directeur der school, waar het een plaats zal vinden.

Namens de leerlingen werd nog een vaas en bloemen aangeboden.

De heer De Groot dankte ten slotte voor de blijken van waardeering en belangstelling, die dezen dag tot een dag vol zonneschijn voor hem hadden gemaakt.

VERKEERDE WAERELT.

Jacob van Campen spreeckt:

Wat sie ick op den Dam?
Mijn schoorsteynen van hout,
Mijn spanthouten van steyn!
't Is vreemt, dat het soo quam.
De waerelt wort wel out,
Dat 't dus verkeert can sijn.

CANDIDUS.

VAN ALKMAAR BEGINT DE . . . . ?

(Zie de afb. op pag. 95).

Als een mensch aan verstopping lijdt, dan neemt hij als ie een ouderwetsch mensch is, een lepeltje „groene poeier" en. . . . voila! Is hij 'n modern mensch, dan zal hij z'n dokter raadplegen.

In ons land zijn er al heel wat steden, welke aan verstopping lijden, 't wordt zelfs mode van den nieuwen verkeersweg te spreken. In Amsterdam, dat ook aan verstopping lijdt, is de oplossing, de behandeling van het ziektegeval, een punt van ernstige overweging en worden mannen waarvan verwacht kan worden dat ze er verstand van hebben, om raad en voorlichting gevraagd. Ook in Den Haag en in Rotterdam meen ik, wordt op deze wijze, de eenige waarop men in dezen tijd niet alleen, maar in alle tijden een goed resultaat kan verwachten, gewerkt. Maar in Alkmaar is men, afgaande op de mededeelingen in „de Prins" met „groene poeier" begonnen en . . . . voila!

Hoe is 't mogelijk, dat menschen met hersenen, die de aeroplans en de zeps boven hunne wijze hoofden zien zweven, die niet op of om kijken voor zoön doodgewonen duikbuit, die draadlooze telegrafie een alledaagsch ding vinden, die gebruik maken van spoor en electrische tram, die in hun huis minstens electrisch licht, centrale verwarming, een heele fijne closetinrichting hebben of wenschen, hoe is het mógelijk, zeg ik, dat zulke menschen wien de wonderen der 20ste eeuw als 't waren dwars door hun corpus gaan, hoe-is-het-mógelijk, dat zulke menschen zulke onzalige oogenblikken kunnen hebben dat zij, in weerwil van hunne moderniteit, bewerken, dat op zóó een schromelijke wijze den spot met alle moderne opvattingen, met alle moderne wetenschap, met alle moderne kunst wordt gedreven. Van menschen die malle dingen doen, zegt men dikwijls dat ze óf dronken óf gek moeten zijn. Den verantwoordelijke personen zou ik willen zeggen, wacht U, dat men van U niet zoo spreekt!

Wanneer men de clichés hieronder, welke mét het onderschrift uit „de Prins" zijn overgenomen beziet, bemerkt men, dat de drie huisjes in 't midden, waarvan misschien alleen het middelste eenige kunst-historische waarde bezit, zullen vallen en daarvoor in de plaats twee „*sierlijke kantoorgebouwen in* **Oud-Hollandschen** *stijl*" zullen verrijzen en dat daartusschen „de voorgestelde verbindingspoort" zal worden *gebouwd*. Gaarne zou ik den lieven lezer vergasten op een critiek, maar telkens wanneer mijn oog het schoons beschouwd, overvalt mij een gevoel van walging, zoodat ik maar zeggen wil, dat ik niets meer zeg. Alleen nog dit; die boog lijkt mij uiterst geschikt om de schuldigen gekleed in Oud-Hollandsche pakken, aan stevige moderne staaldraden op te hangen en ze elk met 'n eindje Oud-Hollandsch touw, een dracht slagen op hun Oud-Hollandsche pantalon te geven ten aanschouwe van den bond „Heemschut" welke blijkens het bijschrift, het Alkmaarsche Gemeentebestuur geadviseerd heeft, dit ontwerp als het beste te beschouwen. Nu zal „Heemschut" mij misschien zeggen, dat het prac-

tisch is, van twee kwaden het beste te kiezen, maar ik zeg den bond „Heemschut" (vanzelf onder beding, dat het bijschrift juist is), dat alle knocierij, knocierij is en onder geen voorwendsel mag worden gesteund. En ten slotte: ik zou geen goed modern medicus zijn wanneer ik de „groene poeiers" versmadend er niet iets beters voor in de plaats kon stellen. Welnu, menschen wien het raakt! Schrijf een prijsvraag uit, richt U tot de Permanente Prijsvraag Commissie welke U gaarne van voorlichting zal dienen. Hierdoor is vrij zeker het goede resultaat te verwachten, en als dit er is, zal ik gaarne jubelen: „van Alkmaar begint de victorie!" H. F. S.

INGEZONDEN.

GIPSMUSEUM.

Waar tegenwoordig architecten D^r kunnen worden is zoo'n „promotie-op-stellingen" vorm zeker 'n goede vooroefening. De heer W. v. d. P. vergat in „Architectura" 11-3-'16 nog zijn para-„nimfen" te benoemen. Vergun me, geachte Redactie, me als zoodanig op te werpen.
Stelling 1. Aan dit doel zullen de gipsafgietsels niet beantwoorden. De bouwwerk-fragmenten en sculpturale versieringen zijn door den schepper ontworpen in verband met 't heele bouwwerk, rekening houdend met de hoogte boven den grond en lichtvalling ter plaatse. Voor 'n zeer belangrijk, zoo niet 'n overgroot deel bevinden de interessante ornamenten zich aan de gevels (tempels, warenhuizen, kathedralen). Plaatsing binnenshuis van de gipsafgietsels naar deze fragmenten, zou ernstige studie dus onmogelijk maken, daar de sculpturale werking valschelijk zou worden.
Wat de bezoekers van zoo'n gipsmuseum betreft: geleerden komen er niet, kunstenaars zullen alleen reeds door de pier-dooie materie „gips" de schrik op 't lijf krijgen, en zich zeker op zoo'n kerkhof van doode kunst niet thuis gevoelen. Quellinus- en Normaalschool-jongens zullen er wel eens 'n regenachtige Zaterdagmiddag rondazen, en vooral behagen scheppen in 't voorgestelde heen en weer sleepen ter vergelijking der diverse fragmenten. En 't zal „diggels" geven en werk aan den gipsgieter. Ik herinner me hoe zulke excursies destijds in mijn leerjaren, zelfs onder „deskundige leiding" in de gipsafd. Rijksmuseum, 'n bezoeking waren.
Blijven over degenen, waarvoor de hr. v. d. P. zelf reeds waarschuwt: de parasieten der kunst, de beunhazenbeeldhouwers, die bij gebrek aan eigen scheppingskracht, hier 'n prachtig terrein voor hun strooptochten vinden.
Stelling 2. Ja, zeker anders werd 't zeker 'n rommelzoodje.
Stelling 3-4-5. Zal men werkelijk 'n goed overzicht geven, nationaal en internationaal, dan zullen museum en depôt (dit laatste zal eerst recht 'n „begraafplaats" worden) minstens een gebouw eischen ter grootte van 't Rijksmuseum. Overigens voor 'n architect van „bepaalde aantrekkelijkheid en zeker de moeite waard" enz. (zie stelling 7).
Stelling 6. Juist-juist. Zie stelling 2.
Stelling 7 Dit zou van 'n vlijtige directie *minstens verwacht mogen worden*
Nu heeft 't me getroffen, dat op de tentoonstelling van Oostersche kunst (Suasso, herfst '15) pracht foto's waren voor beeldhouwwerk, genomen op de Boeroeboedoer zelf. Dus 't beeldwerk en 't bouwkunstig fragment er omheen gezien onder 't licht en op de plaats, waar 't werd gedacht en geschapen. Andere groote, zeer duidelijke foto's van 't heele bouwwerk enz. er naast, voor studie prachtig, en tevens een lust voor de oogen. Men herkent zelfs de materie, en ziet op de foto's beter hoe de kunstenaar zijn compositie modelleé, lijnverloop en lichtwerking onder de *tropische* zon heeft *moeten* nemen, dan op de gipsafgietsels. Het Museumlicht (en dan 't Hollandsche licht) de witte kleur enz. geven omtrent al deze elementen niets of iets valschs. Voor vergelijkende studie zijn deze foto's beter en minder gevaarvol te hanteeren, dan de gipsen. 'n Klein lokaal zou praktisch daarvoor ingericht, duizenden goede foto's (nationaal en internationaal) kunnen bevatten. Slechts één welwillende juffrouw zou er noodig zijn om de aanvragers te bedienen, en alles goed geordend, stijl bij stijl enz., te houden. Vervalt dan echter de vrome wensch voor de bouwkundige opgaaf van een nieuw museumgebouw ad. eenige millioenen.
Bij voorbaat dank voor de plaatsing. TCHIPKE.

Over dit onderwerp ontvingen wij nog een ingezonden stuk van den heer C. J. Blaauw, dat, evenals een paar andere stukken, door plaatsgebrek niet kon worden opgenomen in dit nummer. Red.

DE COLLECTIE AFBEELDINGEN VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNST IN KOPENHAGEN.

In de kunstzaal d'Audretsch in 's-Gravenhage is gedurende Zondag, Maandag en Dinsdag een tentoonstelling geweest van photo's der hedendaagsche bouwkunst in Nederland, bestemd voor Kopenhagen. Die verzameling wordt aan een bouwkunst-instituut geschonken.
Een commissie bestaande uit de heeren K. P. C. de Bazel, Dr. H. P. Berlage, J. Gratama, W. Kromhout, J. B. van Loghem en J. P. Fokker, heeft verschillende architecten uitgenoodigd vergrootingen van de photo's van hun werk in te zenden.
De aanleiding daartoe was het volgende:
In het najaar van 1915 kwam de heer W. Hoogendijk Jr. uit Kopenhagen terug met een som gelds, bijeengebracht door aldaar wonende Nederlanders, in de eerste plaats voor den aankoop van moderne Nederlandsche literatuur. De verzameling boeken zou eene plaats krijgen in de Koninklijke Deensche Bibliotheek, teneinde te voorzien in het gemis aan goede Nederlandsche boeken, waarvoor wel veel belangstelling is, zooals trouwens voor Nederlandsche kunst in het algemeen. De wenschelijkheid werd echter gevoeld ook de nadere kennismaking met Nederlandsche prestaties op andere kunstgebieden mogelijk te maken en zoo werd de collectie boeken uitgebreid met een aantal studies en plaatwerken over schilderkunst. Zoo bestond de eerste zending uit een letterkundige afdeeling van 179 der beste Nederlandsche en Vlaamsche werken en eene schilderkunstafdeeling van 32 deelen.
Hiermede was echter het fonds uitgeput en moest onze inmiddels samengestelde Commissie-voor-de-bouwkunst voorloopig werkeloos blijven. Voor de nijverheidskunst heeft de heer Corn. van der Sluys, secretaris van de Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst, op zich genomen eene verzameling foto's bijeen te brengen, terwijl ook eene afdeeling tooneelkunst voorbereid wordt.
Eene sub-commissie van de Vereeniging tot Verbreiding van Kennis over Nederland in den Vreemde vormde zich, waarvan de heer A. Hoogeboom, penningmeester dier vereeniging, voorzitter en de heer W. Hoogendijk Jr. secretaris werden. Deze subcommissie zette zich aan het werk, om de voltooiing van het algemeen plan mogelijk te maken. Het resultaat is, dat waarschijnlijk met

Foto) De Waagpleinkwestie te Alkmaar. *(Blokker.*
Het oude, schilderachtige „Waagplein" is beroemd om zijn kaasmarkten; het drukke verkeer vordert een verbinding met het Hofplein: een breede straat zonder meer zou echter een ontsiering zijn. — De heer LEIJTT, architect, diende een plan in ter voorkoming; ook de heer G. T. M. VAN DEN BOSCH deed een oplossing aan de hand, die door *„Heemschut"* als de beste aanbevolen werd; ze werd in teekening gebracht door den heer LOOMAN, directeur van Gemeentewerken. — Hierboven ziet men deze teekening; *in het midden* is de voorgestelde verbindingspoort met twee aangrenzende sierlijke kantoorgebouwen in Oud-Hollandschen stijl.

steun der regeering, een crediet beschikbaar gesteld is kunnen worden voor eene reis van den heer Dr. H. P. Berlage naar Kopenhagen, teneinde daar twee lezingen te houden voor de Akademisk Architekt Forening, terwijl ook de heer Corn. van der Sluys te Kopenhagen eene lezing zal houden en zorg dragen voor de opstelling der foto's.
Thans zijn er ongeveer 100 vergrootingen bij elkaar gebracht, alle van dezelfde afmeting, 30 × 40 cM., op dezelfde wijze opgeplakt en met gelijkvormige opschriften voorzien. Uit een photographisch oogpunt zijn de vergrootingen, die wij er zagen, meerendeels niet fraai. Onze photographie staat in dat opzicht nog niet hoog. Ook de gevraagde kleur: zwart-wit, vormde met de kleur der cartons: groen-grijs een koud geheel.
De uniformiteit deed verder rustig aan. De verzameling bestaat uit werk van de heeren: Dr. H. P. Berlage, W. Kromhout, J. W. Hanrath, J. B. van Loghem, Smits en Fels, J. C. van Epen, J. Crouwel, J. Limburg, H. van der Kloot-Meyburg, Jan Stuyt, H. F. Symons, H. S. Wegerif, G. Versteeg, C. J. W. van den Burgh, B. van Bilderbeek, A. Broese van Groenau, H. A. J. Baanders, Albert Otten, J. Ingenohl, S. de Klerck, J. J. Gort, F. J. C. van der Steen van Ommeren.
Van de heeren K. P. C. de Bazel, J. M. van der Meij en Jan de Meijer moesten de photo's nog inkomen.
Tot onzen spijt ontbreekt het werk van M. de Klerk en van P. Kramer en vele anderen.

J. DE M.

DE HOLLANDSCHE KUNSTENAARSKRING.

Verleden Zaterdagmiddag is onder groote belangstelling de 2de tentoonstelling van de Hollandsche Kunstenaarskring in het Stedelijk Museum te Amsterdam geopend.
De wijze van tentoonstellen — ruim uit elkaar en geen schilderijen boven elkaar — geeft een rustig geheel.

Gezicht op een gedeelte van het Waagplein te Alkmaar.
Het gedeelte tusschen de kruisjes zal opgeruimd moeten worden ter verkrijging van een goeden verbindingsweg met het Hofplein. De bouwplannen te dezen opzichte vormen onderwerpen van ernstige beschouwingen, wat zeer verklaarbaar is, omdat 't hier gaat om een historisch schoon en merkwaardig stadsplein. — Het is te hopen, dat de Raad gelukkig is in de beslissing omtrent het lot van het Waagplein.

Ofschoon wij niet in een bespreking van het werk afzonderlijk kunnen treden, willen wij toch opmerkzaam maken op het belangwekkende beeldhouwwerk van den Mechelsche beeldhouwer-schilder Rik Wouters.

STUDIE-PRIJSVRAAG DOOR „DE VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST" TE UTRECHT UITGESCHREVEN IN 1916.

Door de Vereeniging is de volgende prijsvraag uitgeschreven:

Het ontwerp voor een gebouwtje waarin een rijwielberging, twee verkoopruimten en een telefooncel.

Het gebouwtje is gedacht op een openbaar plein in het centrum van een groote stad in de nabijheid van een postkantoor.
Het gebouwtje moet bevatten:
a. Een overdekte ruimte tot stalling van twintig rijwielen behoorend aan bezoekers van het postkantoor;
b. een verkoopruimte voor prentbriefkaarten, plattegronden, wegwijzers enz. van de stad, in het belang van het vreemdelingenverkeer;
c. een dito ruimte voor verkoop van bloemen;
d. een telefooncel ten dienste van het publiek.
De ruimte voor de rijwielen moet beknopt zijn, terwijl een spoedige aan- en afgifte mogelijk moet blijken; naast deze ruimte een klein vertrekje, waarin een zitplaats voor den bewaarder, met uitzicht op de bergplaats.
De verkoopruimten moeten van uitstallingen voorzien zijn en 's nachts geheel afgesloten kunnen worden; in elk van deze ruimten gelegenheid voor een zitplaats voor de verkoopsters en plaats voor een gascomfoor voor het warmen van spijs of drank. In de bloemenverkoopruimte bovendien een gootsteen met waterleiding.
In de telefooncel behalve het toestel, een lessenaartje en een zitplaats.
In het gebouwtje moet een privaat zijn voor de verkoopsters en den bewaarder.
De keuze van de te gebruiken materialen evenals het bepalen van alle afmetingen worden aan de ontwerpers overgelaten, doch op beknoptheid zal worden gelet in verband met het stadsbeeld en het publiek verkeer over het plein.
Verlangd worden: plattegrond, drie gevels en een doorsnede op een schaal van 1 á 50, benevens een perspectiefteekening van het geheel.
Uitgeloofd worden:
Een eerste prijs: *f* 30.— met het diploma der vereeniging.
„ tweede „ „ 10.— „ „ „ „ „
„ derde „ Het diploma der vereeniging.

Algemeene bepalingen.

De deelname is opengesteld voor alle inwoners der Gemeente Utrecht en voor hen, die hun bouwkundige opleiding in Utrecht genieten.
De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn.
De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van twee gesloten brieven, waarvan de eene den naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en de andere een correspondentie-adres bevat. Op de brieven moeten aan de buitenzijde respectievelijk de woorden: „naambrief" en „correspondentie-adres" voorkomen, en tevens het motto van het ontwerp.
In den naambrief moet tevens de verklaring staan dat het ontwerp het geestelijk eigendom is van den ontwerper en de teekeningen door hem zelf zijn gemaakt.
De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken vóór de jury uitspraak heeft gedaan.
De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de Heeren: A. W. C. Dwars, civ. en bouwk. ingenieur te Utrecht, P. J. Houtzagers, architect te Utrecht en C. de Graaf, architect te Utrecht.
Wanneer geen antwoord ter volledige bekroning kan worden voorgedragen, heeft de jury het recht het uitgeloofde bedrag op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen. De uitspraak der jury zal door middel van twee Utrechtsche dagbladen en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden.
Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvraag worden vóór of op den 15de Mei 1916 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den Secretaris der Vereeniging, Catharijnesingel 1, te Utrecht. De teekeningen moeten plat verpakt zijn.
De Vereeniging heeft het recht de bekroonde ontwerpen ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig tijdschrift zonder de bekroonden eenig honorarium daarvoor te betalen.
De ontwerpen zullen na de gehouden tentoonstelling aan de correspondentie-adressen franco worden toegezonden.
Programma's zijn verkrijgbaar bij den Secretaris der Vereeniging.
Inlichtingen moeten schriftelijk worden gevraagd vóór 1 Maart 1916 aan het adres van laatstgenoemd jurylid, Schoolstraat 16 en zullen door de jury worden beantwoord in de Bouwkundige en de Plaatselijke bladen.

Namens het Bestuur van de Vereeniging
tot Bevordering der Bouwkunst,
A. W. C. DWARS, Voorzitter.
M. E. KUILER, Secretaris.

Utrecht, 15 Januari 1916. Catharijnesingel 1.

Antwoorden op vragen aan de Jury gesteld:

1°. Militairen te Utrecht in garnizoen kunnen ook deelnemen.

2°. Een van de verkoopsters of de bewaarder moet toezicht kunnen houden op de telephooncel.

3°. Totaal één privaat.

4°. Een van de vragers blijkt het uitvoerig programma niet te kennen, dat alsnog kan worden aangevraagd.

Namens de Jury,
C. DE GRAAF, Secretaris.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

JHR. MR. VICTOR DE STUERS. †
EERELID VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS†

In den nacht van Maandag op Dinsdag l.l. overleed te 's Gravenhage op 72-jarigen leeftijd, vrij plotseling, Jhr. Mr. Victor de Stuers, Eerelid van ons Genootschap. Met deze groote figuur is heengegaan een hoogst verdienstelijk man, die, ondanks zijn lichamelijk lijden der laatste jaren, tot het einde toe gebleven is de machtige, temperamentvolle strijder voor de verdediging en de verheffing van de vaderlandsche kunst, en voor de verbetering en versterking van het kunstonderwijs, wat wel als de samenvatting van zijn bewonderingswaardig levenswerk mag worden beschouwd. En aan dat werk is onafscheidbaar verbonden de naam van de Stuers' vriend en genialen medestrever: Dr. Cuypers; zij beiden hebben voor hunne idealen een zeer harden strijd te voeren gehad, in dien tijd van vóór '85 vooral, die als de meest kunstlooze der tijden mag worden aangemerkt, en aan welks invloed wij, dank zij hun energie, sedert lang gelukkig zijn ontkomen.

In October 1913 herdacht Jhr. de Stuers zijn zeventigsten geboortedag; en bij dat herinneringsfeest is duidelijk geworden hoe groot de waardeering was die gevoeld werd voor het buitengewoon talent van den jubilaris. Ons Genootschap bleef daarin niet achter, huldigde hem door de aanbieding van een plaquette, en wijdde een nummer van het Weekblad *) aan de verdiensten van de groote figuur in ons nationaal kunstleven.

Uit meerdere waardevolle artikelen in bedoeld nummer verschenen, willen wij het volgende uit de bijdrage van Dr. Cuypers in herinnering brengen:

„Een superieur verstand, door veelzijdige studie tot groote ontwikkeling gebracht, rusteloozе studie, een buitengewoon organiseerend talent, een onstuimige wilskracht, gepaard met taaie volharding, maakten zijn kunst*zin* tot een veel — ik zeide haast alles omvattende kunst*kennis*, en hem zelf tot den aangewezen leider voor al wie evenals hij, warm voelden voor het heerlijk kunstverleden van ons land en hoopten op een blijder toekomst. Die wilskracht en vastberadenheid kenmerken de Stuers niet op kunstgebied alleen, zij zijn veeleer uitvloeisel van zijn karakter, waarvan zij, gepaard met ridderlijke fierheid, onwrikbare overtuiging en edelmoedige toewijding de hoofdstukken uitmaken.

Dat die eigenschappen nergens tot eenige overdrijving werden uitgezet wil ik niet beweren; dat ze integendeel wel eens tot hardheid en felheid in woord en geschrift hebben geleid, evenmin ontkennen. Waar blijft echter dat zonder die op zichzelf toch voortreffelijke eigenschappen het schitterend succes waarmee de Stuers' werk bekroond is, verre te zoeken zijn geweest. Zij maakten hem tot man uit één stuk, met het streven, waaraan hij zijn leven wijdde, als tot een geheel vergroeid.

Een verzet tegen dat streven was hem als een aanslag op zijn eigen persoon, en dien aanval weerde hij af met al het gewicht en de kracht van zijn wapentuig; maar ook elke medewerker met dat streven was hem een welkome bondgenoot en wapenbroeder. Beide, zoowel verzet als medewerking, waren voor hem een prikkel tot verhoogde werkzaamheid en taaier volharding."

Ten slotte zij omtrent den levensloop van den overledene nog in 't kort het volgende vermeld:

Victor Eugène Louis de Stuers werd den 20sten October 1843 te Maastricht geboren; hij bezocht daar het gymnasium, en trok op achttienjarigen leeftijd naar Leiden, waar hij tot 1869 in de rechten studeerde en promoveerde. In Januari 1870 vestigde hij zich als advocaat te 's Gravenhage, doch toen bleek al spoedig dat zijn neigingen, meer dan tot de balie, zich aangetrokken voelden tot de beeldende kunsten. Jhr. de Stuers werd lid en secretaris van het in 1874, door zijn toedoen, ingestelde College van Rijksadviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst. In 1875 stelde minister Heemskerk de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen aan het Ministerie van Binnenl. Zaken in, tot welks hoofd, met den titel van referendaris de Stuers werd benoemd; en in deze functie vooral heeft zijne geweldige werkzaamheid zich ontwikkeld.

In 1903 werd hij gekozen tot lid van de Tweede Kamer. Vrijdag j l. werd, na de kerkelijke plechtigheid in de St. Jacobskerk aan de Parkstraat, het stoffelijk overschot uit 's Gravenhage overgebracht naar Maastricht, om daar in het familiegraf te worden bijgezet.

Het Genootschap was bij de uitvaart vertegenwoordigd.

P. J. DE J.

*) No. 42 — 1913.

EEN HERINNERING.

Toen ik het doodsbericht van Jhr. Mr. Victor de Stuers ontving ging mijn herinnering terug tot het jaar 1879, en kwam mij het eenige gesprek voor den geest, dat ik met den nu overledene heb gehad.

Het college van Rijksadviseurs voor de Monumenten van geschiedenis en kunst, door Minister Geertsema in het leven geroepen, liep op zijn laatste gras, en zou weldra door Minister Kappeyne worden opgeheven. Rudolf Redtenbacher, een leerling van Friedrich Schmidt te Weenen, die ook aan de restauratie van de kathedraal te Mentz, welke door den heer P. J. H. Cuypers geschiedde, had medegewerkt, was als architect en teekenaar bij het college van Rijksadviseurs in dienst, doch dacht er over, weder naar Duitschland terug te keeren. De Vereeniging „Architectura et Amicitia" had een prijsvraag voor een grafmonument in Gothischen stijl en voor een Roomsch-Katholieke dorpskerk in Romaanschen stijl uitgeschreven, en mijne ontwerpen bekroond. Zij bereidde het uitgeven voor eener reeks van bekroonde ontwerpen, die in 1880 ook haar beslag kreeg. Een proef-aflevering, waarin ook mijne ontwerpen waren opgenomen, werd in ruimen kring verspreid.

Door die ontwerpen werd de aandacht van de heer De Steurs op mij gevestigd. Hij verzocht mij, hem aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken te willen bezoeken. Het is te begrijpen, dat ik aan die uitnoodiging gaarne voldeed, daar het mij wel toelachte, misschien de opvolger van Redtenbacher te worden.

Zoo toog ik op een goeden morgen naar de houten loods aan het eind van het Singel te Amsterdam, die toen voor Centraal Station diende, en nam een kaartje voor Den Haag. Aan het Ministerie werd ik ontvangen door een bode, die mij trap op trap af door donkere gangen naar een vertrek gelijkstraats tegenover het Mauritshuis bracht, waar Victor de Stuers destijds zijn bureau hield. Ik zag een kleinen, vierkanten man, zeer donker van uiterlijk, met baard en haar „à la Capoul", zooals men het destijds noemde. Het gesprek begon over mijn ontwerpen, en al dadelijk moest ik hooren, dat ik mij zeer tegen de „redegevende kunst" bezondigd had, door mijn grafmonument een overhuiving te geven, die toch binnen in een kerk niet noodig was. Hoezeer ik mij bijverde, om aan te toonen, dat tal van middeneeuwsche grafteekenen overhuivingen hebben, ook als zij in kerken geplaatst zijn, het baatte niet. Ook mijn betoog, dat een overhuiving een geestelijke beteekenis kan hebben, werd niet aanvaard. De heer De Stuers wond zich op, en bleef op zijn stuk staan.

Wij gingen tot een ander onderwerp over en wel de restauratie van de St. Bavokerk te Haarlem, waarvan hij groote teekeningen had laten maken. Ik had toen de „Seven lamps of Architecture" van Ruskin gelezen en deelde de meening van dien schrijver, dat het restaureeren, zooals het onder den invloed van Viollette-Duc geschiedde, de vernietiging van een monument als kunstwerk beteekende. Met bescheidenheid trachtte ik dit te verdedigen, doch kreeg zoozeer den wind van voren, dat mijn hoop, om ooit opvolger van Redtenbacher te worden, in rook vervloog.

Wel twee uur duurde het gesprek, waarbij de heer De Stuers bijna altijd aan het woord was. Het slot is mij altijd bijgebleven. „Ik verdeel de menschen in twee soorten, bruikbare en onbruikbare, en u behoort tot de tweede soort."

Sedert heb ik bij vele gelegenheden, in dag- en weekbladen, mijn meening omtrent restaureeren gezegd; dikwijls kwam dan een stukje van den heer De Stuers als antwoord. In 1886 trachtte ik door een voordracht het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap voor mijn denkbeelden te winnen, doch zonder gevolg. Pas in het jaar 1915 hebben zij in den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond gezegevierd.

A. W. WEISSMAN.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Tot Gewone Leden van het Genootschap zijn aangenomen de Heeren C. W. VAN DEN BERG, Bouwk. Teeknaar R. H. TERLINGEN, Bouwkundig Teeknaar en A. J. KRAMER, Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam.

b. Tot Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de Heer J. N. KOOPMAN Bouwkundige te 's-Gravenhage.

c. Tot Gewoon Lid is voorgesteld de Heer B. H. CREVELS, Beeldhouwer te Amsterdam, door de Heeren Paul J. de Jongh en J. F. Staal Jr.

Het bezoek aan het *Scheepvaarthuis* dat de vorige week in overleg met het Bestuur van die Stichting door den heer van der Meij was bepaald op Zaterdag 25 dezer, kon tot onze teleurstelling *niet doorgaan*, aangezien, naar de architect ons j.l. Donderdag mededeelde, de verkregen overeenstemming met genoemd Bestuur op een *misverstand* berustte.

Per berichtkaart is hiervan aan de leden kennis gegeven.

J. F. STAAL Jr., *1e Secr.*

MEDEDEELING DER REDACTIE.

Ter vermijding van misverstand wijzen wij er nog op, dat de onderschriften bij de afbeeldingen van het Waagplein te Alkmaar, in ons vorig nummer, overgenomen zijn uit „de Prins".

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP A. ET A.

VERSLAG OVER HET VEREENIGINGSJAAR 1915.

In de eerste helft van 1915 werd door eenige buitenleden van A. et A. in Den Haag woonachtig, de wenschelijkheid besproken om, voornamelijk wat betreft de beoefening der schoone bouwkunst, tot een nauwere onderlinge samenwerking te komen. Het verlangen hiertoe kwam voort uit het zeer geringe verband, dat er tusschen de jongere Haagsche bouwkunstigen bestond. Men wenscht onderling de belangrijke bouwkundige en bouwkunstige vraagstukken te kunnen bespreken en elkaars opvattingen te leeren kennen.

Na enkele voorloopige besprekingen werd een commissie benoemd, bestaande uit de Heeren Blom, Poot en Wils, om na te gaan, in hoeverre een dergelijke club reden van bestaan zou hebben, welke steun te verwachten was en bij gebleken levensvatbaarheid de grondslagen te leggen voor statuten en reglement.

In den loop der maand April kwamen de initiatiefnemers met vele genoodigden en belangstellenden opnieuw bijeen. Terwijl de Heer Wils de vergadering leidde, werd door den voorloopigen secretaris den Heer Poot verslag uitgebracht over het bevinden der commissie en een ontwerp voor statuten en reglement ter behandeling aangeboden.

Den 16en Juli d. a. v. had de definitieve oprichting der „Club v. Haagsche leden v. h. genootschap A. et A." plaats, waarbij zich 19 buitenleden van A. et A. als lid opgaven. Tot bestuursleden werden verkozen de heeren Blom, Poot en Wils, waarbij aan eerstgenoemde het voorzitterschap, den tweede de functie van secretaris-penningmeester werd toevertrouwd.

Al voor de oprichting waren door het voorloopig bestuur de plannen gemaakt voor geregelde schetstochten en een twaaftal zondagmorgens gingen gemiddeld zes leden hier of daar een een hoekje opzoeken, belangrijk genoeg om in het schetsboek genoteerd te worden. Zoo zijn in de boeken van diverse heeren te vinden: brokstukken van de Ridderzaal, Hofwyck te Voorburg, Huis ten Bosch, belangwekkende details van verschillende landhuizen te Wassenaar enz. Erkend moet worden, dat op de verschillende tochten een geest van kameraadschappelijkheid heerschte, die vol vertrouwen de toekomst deed tegemoet gaan.

Toen kwam het gure jaargetijde, waarvoor de z. g. ontwikkelingsavonden op 't programma stonden.

Door het bestuur was een zaal in het gebouw Prinsengracht 4 gehuurd, waar de leden des Woensdagsavonds bijeen konden komen om naar verkiezing te teekenen naar gipsmodellen uit verschillende verzamelingen bereidwillig afgestaan, tijdschetsen te maken of wel te bladeren in de tijdschriften door de leden op de leestafel ter inzage gelegd.

Om de animo te verhoogen werd een onderlinge prijsvraag uitgeschreven voor den omslag Statuten en Huishoudelijk Reglement, quitantie en brievenhoofd, waarop 7 ontwerpen inkwamen. Het ontwerp van den heer Poot werd met den eersten prijs bekroond en voor uitvoering aangewezen, terwijl het ontwerp van den heer Wils den tweeden prijs werd toegekend. Behalve de tentoonstelling van deze ontwerpen werd den 1en December een kunstbeschouwing georganiseerd van de ontwerpen door verschillende leden ingezonden op den Prijsvraag Verzorgingshuis Hilversum.

In het laatst van het jaar werd bij het bestuur van verschillende kanten het verlangen kenbaar gemaakt de wekelijksche samenkomsten te doen ophouden en daarvoor vergaderingen om de veertien dagen in de plaats te stellen. Vele leden, die hetzij door lesgeven, hetzij door andere bezigheden niet iedere week een avond vrij konden maken, wilden toch gaarne zooveel als nog mogelijk was bijeen komen en voor 1916 werden dan ook vergaderingen om de veertien dagen vastgesteld. Een zeer bemoedigend teeken is wel, dat de laatste vergaderingen door gemiddeld een twintigtal heeren bezocht waren.

De jonge club blijkt levenskracht te bezitten. Hoewel

een vijftal leden door vertrek naar elders hun lidmaatschap opzegden, telt de club op 't oogenblik 26 leden.
Het Bestuur onderging met ingang van 1916 nog een kleine wijziging. De heer Poot, die tot dien met veel ijver de functie van secretaris bekleed had, meende door drukke werkzaamheden daaraan niet meer de vereischte toewijding te kunnen geven en verwisselde met ondergeteekende van plaats.
Tenslotte valt nog te memoreeren, dat het afgeloopen jaar een bevredigend saldo opleverde.

De Secretaris-Penningmeester,
JAN WILS.

Den Haag, Maart 1916.

J. A. ROYER.

Ons openbare (ik meen „officieele") kunstleven staat op een merkwaardig punt. Welke richting gaat het op? Hoe zal het gaan nu de Heer J. A. Royer, chef der afdeeling Kunsten en Wetenschappen, administrateur bij het Departement van Binnenlandsche Zaken met 1 Juni e.k. het ambtelijk leven vaarwel gaat zeggen?
De heer Royer „bekleedde" — innemen kunnen wij niet zeggen — sinds 1901 de plaats, die wijlen Jhr. de Stuers, (en op welk een wijze!), had ingenomen.
Jhr. Mr. Victor de Stuers, de krachtige leider, heeft zijn werk ook voor goed neergelegd, hij, die aan ons officieele kunstleven zulk een langen tijd richting had gegeven, in dezelfde lijn doorgezet door Royer.
Het schip, beroold van kapitein en roer, zal nu gedokt moeten worden. Hoe zal de herstelling geschieden?
Zal de Bureaucratische richting zich van de herstelling meester maken?
Of zal deze gelegenheid worden benut om een werkelijk voor het nieuwere streven-voelend man aan het hoofd te plaatsen, geen remmende kracht?
Zonder een bepaalde naam te noemen, kennen wij in ons midden mannen, die allezins de geschiktheid, het inzicht en de bekwaamheid hebben om de officieele kunst in de juiste baan te leiden.
Laten wij hopen, dat de Minister ruggespraak zal houden met hen, die hem vóór kunnen lichten.

JAN DE MEIJER.

ALKMAAR.

Naar aanleiding van wat de heer H. F. S. in het vorig nummer van dit blad omtrent de plannen voor de bebouwing van de nieuwe straat, die het Waagplein te Alkmaar met de Nieuwesloot zal verbinden, schrijft, veroorloof ik mij het volgende mede te deelen.
Toen, in het najaar van 1914, het Gemeentebestuur van Alkmaar den Bond Heemschut om advies te dezer zake vroeg, schonk deze de voorkeur aan het denkbeeld van den heer Van den Bosch, dat, in een vluchtige schets, galerijen aan beide zijden der te maken straat aangaf. Over de uitwerking van die schets is het oordeel van den Bond Heemschut niet gevraagd. Hij heeft dus geen gelegenheid gehad, zich daarover uit te spreken, en aanvaardt geenerlei verantwoordelijkheid daarvoor.

A. W. WEISSMAN.

EEN ONBESCHAAMDHEID.

Ons vak was 25 jaar geleden een ideaal-vak voor vrijbuiters. Elke timmerman, elke metselaar, ieder in de bouwbedrijven (vakman of geen vakman), die maar durfde bouwde . . . knoeide tot hij zijn scheepjes op het droge had, of . . . tot hij failleerde. Het illustre gilde van de „eigenbouwers" ontstond. De gulde dagen van die heeren zijn voorbij. En het gilde is ingekrompen. De eigenbouwer van nu stelt zich in verbinding met een architect. Als het een goede is, doet hij het uit inzicht. En de kwaden worden er langzamerhand toe gedrongen. Er zijn er ook, die hun eigen waarde willen verhoogen in het oog van de buitenwereld. Dezulken noemen zich „architect", of ietwat bescheidener: „bouwkundige". Vooral makelaars voelen daar veel voor. Hoeveel er jaarlijks nog door die heeren wordt verknoeid, leert ons een wandeling door onze mooie stad, vooral het oude gedeelte. Zij kunnen hun vandalisme nog bedrijven, daar er in de bouwverordeningen (enkele uitgezonderd) geen bepaling voorkomt omtrent de schoonheid — officieel: „welstand" geheeten. Duur werken die parasieten niet! Doch 't summum troffen we dezer dagen in „het Utrechtsche Nieuwsblad" aan. Daar prijkte de volgende advertentie:

> **WONINGNOOD!!** 7 verschillende doelmatige bouwplannen van één-gezinswoningen, voldoende aan eischen Bouw- en Woningtoezicht. Na ontv. postw. ad f 4.00 bij A. H. . ., Arch. . . . . te . . . . .

Een groot gedeelte van het publiek begrijpt nog niet veel van het architectenvak. Doch het zoo laag aan te slaan, dat hij gelooft, dat er iemand is, die meent zich te kunnen overgeven in de handen van een architect!) die zeven bouwplannen voor *f* 4 levert, is toch wel erg onbeschaamd. Bestaat er wel zoo iemand, dan is hij toch goedkooper uit zich een nummer van de „Studio" of een ander tijdschrift aan te schaffen.

JAN DE MEIJER.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

De Domtoren te Utrecht.

De heer S. Muller Pzn. schrijft in het „Utr. Prov. en Sted. Dagblad":

„Men herinnert zich, dat ten tijde van het herstel van den Domtoren, een paar jaar geleden, door eenige deskundigen (ook openlijk) bezwaar werd gemaakt tegen 't plan der met de restauratie belaste architecten, om de kap van den toren niet onbelangrijk hooger te maken dan zij bij menschenheugenis geweest was. Wat is er toen gejammerd over het bederven van het eeuwenheugende silhouet van den toren! Het is waar, toen de herstelling was afgeloopen, verstomden de klachten; want iedereen (ook een niet-deskundige) zag, dat het zoo beter was dan vroeger. Maar het bleef dan toch maar een puzzle, die menigen conscientieusen oudheidminnaar kan gekweld hebben, dat onze oude roemrijke torenbouwers het dan zoo duidelijk bij het verkeerde eind gehad zouden hebben. Dien twijfel kan ik thans gelukkig wegnemen. Voor eenige dagen snuffelende in het archief van het Domkapittel (dat men gemakshalve maar niet geraadpleegd had) vond ik toevallig een bestek van 1748, waaruit bleek, dat het houtwerk van de torenkap toen ingekort was (natuurlijk omdat de einden verrot waren) hetgeen de verlaging van den kap tengevolge gehad moet hebben. Zoo zijn dus niet alleen de bezwaren onzer conscientieuse oudheidminnaars weggenomen, maar is ook de reputatie onzer Dombouwers in eere hersteld en die onzer Domherstellers in eere verhoogd."

Flos etruriae.

Over Florence, de bloemestad van Etrurië, wordt door R. P. J. Tutein Nolthenius in het Januari-nummer van „de Gids" geschreven.
Het artikel geeft niet een opsomming van wat er in Florence te genieten valt, doch het is een stemmingsbeeld, waarin de figuur van Filippo Brunelleschi en zijn grootsche schepping: de koepel der Dom van Florence zich plaatsen.
In dit artikel slaan wij een blik op het leven, en ook het bouwkundige leven in die dagen.
„Trotsch op den vluggen jongen, wil de vader Brunellesco dezen voor het notariaat opleiden; doch Filippo toonde zoo'n plezier in knutselen en teekenen, dat zoonlief na onderlegd te zijn in lezen, schrijven en rekenen, in de leer werd gedaan bij een goudsmid.
Geen betere leerschool was toenmaals denkbaar voor een kunstenaar. Uit de edelsmidse kwamen voor de beste schilders en beeldhouwers, de grootste architecten. Ook Filippo bewijst hoe voortreffelijk zulk eene opvoeding was. Op zoo jonge jaren de handen uit te steken, heeft zelfs allerminst schade gedaan aan zijne algemeene ontwikkeling. Hij kent later Dante op zijn duimpje, kan zich dapper weren bij geleerde theologische twisten, maakt gedichten zóó goed, dat een dezer zelfs thans nog in elke italiaansche bloemlezing voorkomt, weet zich zóózeer in te werken in de theorie der wiskunde, dat hij niet alleen allerlei vernuftige werktuigen kan uitdenken, doch ook de doorzichtkunde een heele schrede verder brengt.
Benijdenswaardige architectenschool, van toenmaals! Niet de hand verstijfd, het oog verzwakt, door gebruik van passer en liniaal, maar beide en de verbeelding ontwikkeld door te hanteeren graveernaald, beitel en penseel, door te kneden klei, te schulpen hout, te drijven brons en edele metalen. Zoodoende werd de architectuur tot kort begrip van alle kunsten; het uitvoeren van bouwwerken als de bekroning eener kunstenaarsloopbaan!
Een prijsvraag wordt uitgeschreven voor het steigerwerk en wat verder benoodigd is om den bouw tot stand te brengen. Driemaal is de termijn van inlevering te verschuiven. Eindelijk (Dec. 1418) zijn de acht mededingers gereed met hunne modellen. Vier dezer zijn meubelmakers, twee goudsmeden, een is schilder, een steenhouwer. Filippo's oplossing is de meest eenvoudige; hij wil het gewelf optrekken *zonder* steigerwerk, *senza armartura*. Velen achten zulks dwaasheid; in alle geval wenschen de autoriteiten eerst een proef te nemen op grooter schaal. Vier metselaars werken meer dan een maand aan dit nieuwe model, drie meesters houden om beurten toezicht bij de vervaardiging ten einde zeker te zijn, dat alles eerlijk toegaat. De proef slaagt, maar nog niet gerust, wachten de lastgevers of Filippo's overwelving van de kapel der Barbadori in de San Felicità. (Jammer genoeg heeft deze overwelving, later bij veranderde smaak, plaats moeten maken voor een vlakker zoldering). Ook deze overwelving komt zonder bezwaar tot stand volgens het nieuwe stelsel.
Eerst nu overtuigd, besluiten de overlieden van het wolweversgilde Filippo den bouw op te dragen van den domkoepel. Natuurlijk niet aan hem alleen. Wederom vindt Filippo op zijnen weg Lorenzo Ghiberti deze *aurifices, provisores cupole magne*, gelijk zij in de Domregisters heeten, wordt zelfs nog een dwarskijker toegevoegd: Battista d'Antonio.
Wrijvingen konden niet uitblijven. Lorenzo trekt zich echter van lieverlede terug; hij had genoeg werk aan zijne deuren. Maar hoe weinig Filippo zijn medewerker waardeerde, blijkt wel uit het antwoord dat hij later gaf op de vraag: waarmede Ghiberti het best geslaagd was naar zijn oordeel? „Met het verkoopen van Lepriano" — een landgoedje dat Lorenzo steeds meer had gekost, dan opgebracht."
Over de prijsvraag in die dagen vernemen wij het volgende:
„Gelijk de heilige Antonius en de vrome frater dachten ook heeren kerkvoogden, dachten de overheden van het wolweversgilde, dat den dombouw bekostigde, alsmede — wat in die democratische tijden hoofdzaak was — de heeren kiezers van Florenza.
Het wolweversgilde toch moest zich „dekken". Toen dit in 1331 op zich nam de voltooiing te bekostigen van den Dom, welke in 1296 aangevangen, slechts zéér langzaam vorderde, was het gilde wel bewust hierdoor een zeer groote verantwoordelijkheid op zich te nemen, zich als het ware te stellen op de plaats der hoogste overheid. Want was niet de Dom iedermans zaak, de belichaming van de grootheid en macht der Republiek? Geen stap ware dus te doen, zonder daaromtrent het oordeel te vragen van het geheele volk, van heeren kiezers derhalve. Eigenlijk vertaal ik hier wat vrijelijk; want kiezers in de tegenwoordige beteekenis van het woord kende de Bloemenstad niet. Zelfs niet eens alle gilden hadden wat in de melk te brokken, en hoewel Florenza omtrent honderdduizend inwoners telde, zéér klein was het aantal dergenen, die het eigenlijke „Volk" vormden. Doch dit kleine hoopje roerde zich dan ook duchtig, en regeerde over de overheid, ook op bouwkundig gebied. Men hoedde zich dus wel eenige opdracht te geven, zelfs aan de meest beroemde kunstenaars, zonder voorafgaande prijsvraag. En niet de jury, noch de overheid gat de eindbeslissing: deze verbleef aan het „Volk", dat tot slot steeds werd uitgenoodigd *bene et gratiose* een oordeel uit te spreken. Een referendum derhalve, gelijk heden ten dage Genève kent, waar onlangs de burgerij met indrukwekkende meerderheid verwierp een door alle autoriteiten warm verdedigde aanplemping in het meer, welke echter deerlijk de sierlijke oeverlijn zoude aantasten.
Brunelleschi telde reeds vijfenvijftig jaren toen de overlieden van het wolweversgilde hem opdroegen een schetsontwerp te maken voor de lantaarn op den domkoepel, ten einde te dienen tot handleiding bij het uitschrijven der prijsvraag voor die bekroning (1432). Dat schetsontwerp was volgens de gewoonte dier dagen geen teekening, doch een model; men was zich toenmaals te goed bewust, dat alleen op deze wijze een juist oordeel kan gevormd worden omtrent den algemeenen indruk van een uit velerlei standpunten te bezien bouwwerk.
Zonder morren zette zich Brunelleschi aan den arbeid. Hij, de bouwmeester van het Vondelingenhospitaal, van de San Lorenzo, van de Pazzi-kapel; die den domkoepel had opgetrokken, en al ware het alleen daarom, wel recht had de kroon op het werk te zetten zonder zich aan een prijskamp te wagen. Wie kon zich trouwens met hem meten?
Toch dorsten zes Florentijners het stoute stuk bestaan. Volgens Vasari bevond zich daaronder zelfs een jongvrouwe van adelijken huize — doch Vasari's verhalen zijn weinig betrouwbaar. Ook Brunelleschi zond een model in. Dit werd het beste bevonden en ter uitvoering aangenomen (1435), onder beding, dat de meester nog eenige verbeteringen zoude aanbrengen, ontleend aan de overige modellen.

Meen nu niet dan aan Brunelleschi verder de vrije hand werd gelaten! Naast hem werd een tweede bouwmeester aangesteld, en eerst in 1443 werden de overlieden van het gilde gemachtigd Brunelleschi te benoemen tot *eenigen* bouwleider bij het werk van de lantaarn, en wel levenslang, mits... en dit voorbehoud is kenmerkend voor de grenzenlooze achterdochtigheid van die tijden ... mits hij bewees voldoende ervaren te zijn in de constructie en de materiaalverschaffing!

De bouwmeester van den reusachtigen domkoepel zonder examen nog niet eens waardig te keuren dien koepel af te dekken! En dat „levenslang" klinkt ietwat ironisch, nu Brunelleschi reeds zesenzestig jaren telde. Hij heeft dan ook slechts drie jaren dat ambt kunnen vervullen..."

In het Februarinummer van „de Gids" vervolgt R. P. J. Tutein Nolthenius zijn beschouwingen over Philippo Brunellesco en zijn tijd.
Hij bespreekt de vraag: „hoe komt het, dat de Renaissance-architectuur stormenderhand Europa kon innemen, en de schijnbaar zoo krachtige Gothiek niet voet voor voet het terrein verdedigde, doch dadelijk en voor goed den kamp opgaf."
In zijn antwoord gaat hij niet diep op de zaak in. De innerlijke redenen worden niet aangeroerd; alleen een uiterlijke. Hij zegt n.m.l.: „Om hierop het antwoord te vinden, moet men de gothische stad kennen; niet op het papier, doch in werkelijkheid." Daar Fiorenze niet meer ongeschonden is, voert hij ons rond in San Gimigneno, een stadje veertig kilometer hemelsbreedte van Florenze verwijderd. Dan besluit de schrijver: „Ga nu met deze Gothische bagage belast, wandelen in de straten langs den rechter Arnooever, en doe zulks niet eenmaal, doch weken lang, gelijk schrijver dezes deed. En als gij zoo eindelijk middeneeuwer zijt geworden, dan zult gij begrijpen waarom niet enkel Fiorenza, doch de heele wereld den nieuwen stijl van Filippo di ser Brunelesco ontving als een gave Godes — om met Vasari te spreken. Want het zal den tijdgenooten te moede zijn geweest als de arme opgeslotenen in Beethoven's Fidelio, bij het treden uit de duistere gevangenis in het heerlijke koesterende zonnelicht."
't Mag, zooals gezegd een van de uiterlijke factoren zijn geweest, de verschijning der Renaissance in de bouwkunst heeft een diepere oorzaak gehad. Zij wortelt in het „Humanisme", en was er reeds in de letterkunde, toen nog de bouwkunst gothisch was. Eén bouwmeester is natuurlijk de eerste geweest, die een bouwwerk bepaald geheel in den nieuwen stijl ontwierp, doch hem den schepper van den nieuwen stijl te noemen, is eenzijdig. Het gebouw, dat de nieuwe elementen vertoonde, is het Vondelingenhuis te Florenze, het „Spedala degli Innozenti", begonnen in 1419 slechts één jaar, nadat Filippo zijn Domkoepelmodel inleverde. De bekoring van dien gevel ligt in de juiste verhoudingen, de evenwichtigheid. De architectuur zelf is sober. Wat in de eerste plaats de aandacht van den leek treft, zijn de vele jaren later tusschen de boogopeningen geplaatste rosetten van Lucca del Robbia, de beroemde bakerkinderen, uitgevoerd in verglaasde gebakken klei.
De schrijver bespreekt dan Filippo's tweede bouwwerk in den nieuwen stijl: de (oude) sacristy der S. Lorenzo (omtrent 1421 begonnen).
Ook de beschouwing over de merkwaardige begunstigers van de kunstenaars in die dagen zijn het lezen waard. Hij geeft de volgende karakteristiek van die begunstigers, waaronder de Medici de voornaamste waren:

„Waarlijk niet opgeblazen geldzakken, moeitevol voortstrompelend op de hedendaagsche krukken: kunstkooper en kunstkritikus, doch mannen erfelijk geschoold, en zelf hoogst talentvol."
Enkele latere bouwwerken van Filippo — zijn paleizen en kerken — gaan ons verder voorbij, om zoo te komen tot een meer algemeene beschouwing over de Renaissance. Als slot halen wij er het volgende uit aan.

Nooit of nimmer keert de menschheid terug tot het uitgangspunt. Ieder moet voortbouwen op den eens gelegden grondslag. Rustte de beschaving der middeneeuwen op die der oude wereld, de Renaissance heeft slechts den bouw eene verdieping hooger opgetrokken.
Het woord Renaissance, in de beteekenis van wedergeboorte, mag eigenlijk alléén het land gebruiken, dat zulks uitvond, en ook aan den noordelijken stijl zijne benaming gaf: Italië. Gothiek en Duitsche stijl zijn italiaansche begrippen. *Lavoro tedesco* noemt Vasari den gothischen stijl, gelijk zijn vaderland dezen kent, al heeft de italiaansche gothiek niets van dat geniale steigerwerk, waartoe duitsch doordenken de noord-franse kunst vervormde, al werd de Gothiek niet langs den Rijn, doch langs de Rhône ingevoerd op het schiereiland, niet door Duitschers, maar door fransche Cisterciensers en andere monniken, terwijl later voornamelijk Italianen zelven bouwden in dien uitheemschen stijl! Vasari's benaming heeft dan ook, naar mij voorkomt, een anderen zin. Zóó groot was voormaals het aantal duitsche geestelijke heeren in Italië, zóózeer werd daar de bouw van kerken en kloosters door hen bevorderd, dat zulks Vasari wel op de gedachte moest brengen dat de gothische stijl van duitsche vinding was.
De duitsche geestelijkheid vormde als het ware de laatste echt-germaansche bezetting in het schiereiland; zij was de laatste golf van den eeuwen lang duitschen vloed. En het *Rinascimento* was niet de wedergeboorte van wetenschap en kunst, doch *de wedergeboorte van Italië zelve*. Sedert de noordsche barbaren het Romeinsche rijk ten val brachten en overstroomden, is de geschiedenis van het schiereiland slechts die eener langzame ontworsteling aan het ultramontaansche juk. De geschiedenis is vermoeiend om te lezen; Italië is als een koortslijder, die zich onrustig wentelt op zijne legerstede; nu eens uitkomst zoekend in het Noorden, dan in het Westen, dan in het Zuiden. Hoe — in de eerste plaats — te ontkomen aan de ijzeren greep van den Germaan?
Deze had zich overal vastgenesteld. Langobardo was lang gelijkbeteekenend met kasteelheer. En de blonde reus uit het Noorden was meester in het organiseeren en deinsde voor niets terug. Zoo werd hij oppermachtig. Maar de overweldiger bleef vreemdeling, wist zich geenszins aan te passen aan den latijnschen aard. Eensdeels gevreesd, anderdeels geminacht wegens ruwheid en grove manieren. Piere de la Cavarana lucht zijn hart aldus in een der eerste liederen in de volkstaal, welke tot ons zijn gekomen (omtrent 1196). *La gent d'Alemaigna — Nous voillaz amar, — Ni la soa compaigna — Nous plaza usar.* Hun spraak maakte hem wee: Kikkergekwaak. *Grantnogles* schijnen zij. En komen zij samen, dan is het een blaffen als van dolle honden: *Lairan gant s'asembla — Cum cans enrabjaz.* „Wees dan ook op uwe hoede" — *Lombart, beus gardaz!* — roept deze Welf zijne landgenooten toe in het refrein zijner *servente*. „Anders gaat het u erger dan slaven!" Ook Dante — als hij een eeuw later staat af te dalen in de diepste der helle circels — rijzen voor den geest de hebzuchtige Duitschers: *li Tedeschi lurchi* (Inferno XXII : 21).

Levendig kan men zich trouwens voorstellen hoe ongelikt toenmaals de Noordeling zich gedroeg, hoe onsympathiek hij den fijner besnaarden Italiaan moest zijn, als men leest welke voorschriften van fatsoen nu nog een Duitscher het noodig acht te geven aan landgenooten, die zuidwaarts willen gaan. Uit een oogpunt van *Kultur* zijn hoogst merkwaardig de tot in kleinigheden afdalende *Verhaltungsmassregeln*, welke de zéér bereisde Gsell Fels, in Meyer's voortreffelijken gids voor Italië, zijne kudde op het hart drukt. Een enkel dezer zegt ons genoeg: *Man hüte sich jedenfalls den Franzu und Kindern gegenüber für Schroffheit.* Welk ander volk ter wereld heeft zulk een les van noode!
De straf is niet uitgebleven. De Germaan is uit zijn zuidelijk Paradijs gestooten. Het is haast zielig te zien met welk een weemoed de onvermijdelijke duitsche toerist te Palermo staart op de Keizersgraven in den Dom — in later tijden, als ware het rommel, weggeborgen in een zijkapel bij den ingang. Hoogst geniale mannen waren die heerschers uit het Staufengeslacht, en zeer zeker zouden zij heel Italië geslagen hebben in een ijzeren band, er een duitsch aanhangsel van gemaakt hebben, indien het overig deel van het schiereiland enkel hadde bestaan uit koopmansrepublieken, toen — als altijd — slechts bedacht op dadelijke winst.

* * *

West-Afrikaansche kust.

Hierover komt in het Januari-nummer van „Op de Hoogte" een stukje met 3 goede afbeeldingen voor. Het begint met de volgende zin: „Toen de Portugeezen in de 15de en 16de eeuw langs Afrika's Westkust Zuidwaart stevenden en aan die kust hier en daar koloniën stichtten, kon het niet uitblijven, dat zij op de toenmalige inboorlingen aan de kust, die in vele opzichten niet onbegaafd zijn, een deel hunner beschaving overdroegen. Die invloed openbaarde zich weldra in de industrie en de kunst en zoo ontstond er, om zoo te zeggen een gemengde kunststijl, de kunst van Benin." Heeft den schrijver hier niet de Westersche beschavingshoogmoed parten gespeeld?
J. DE M.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Zaterdag j.l. hield de Bond van Ned. Arch. zijn 8ste vergadering in de vergaderzaal van het Genootschap „A. et A." te Amsterdam onder voorzitterschap van den heer Jos. Th. J. Cuypers.
Na het openingswoord van den voorzitter, waarin hij ook het 60 jarig jubileum van Dr. H. P. Berlage gedenkt, wordt overgegaan tot het doen van de mededeelingen, waaronder de voornaamste waren: het uitbrengen van het rapport inzake de door de Gemeente Velsen gevraagde arbitrage; het rondzenden aan 150 Gemeenten in ons land, aan 25 vak- en dagbladen, aan de Besturen der Vakvereenigingen, en aan ongeveer 100 belanghebbenden van een uitzetting van het standpunt van den B. N. A. inzake de A. A. V. tegenover dat van den Ned. Aannemersbond.
Het jaarverslag van den secretaris vermeld, als het belangrijkste feit van het afgeloopen jaar, waardoor veel invloed naar buiten werd uitgeoefend, het uitgeven van de algemeene administratieve voorschriften van den Bond, die, dank zij den loffelijken ijver van de commissieleden P. J. Houtzagers en H. G. Jansen zoo spoedig en voortreffelijk gereed waren gekomen. De secretaris herdacht hierbij ook dankbaar het werk van den, einde 1915 overleden heer D. A. N. Margadant.
De herziening van de honorarium-tabel kwam, in samenwerking met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vereeniging van architecten (M. B. V. A.), dit jaar tot stand. Verdere samenwerking met den M. B. V. A. alleen — als tweede vakbond — bleek tot nu toe niet noodzakelijk. De secretaris zegt, te hopen, dat dit in de toekomst veranderen zal. Eenheid in het vakvereeniginsleven moet het einddoel zijn. Met drie bouwkundige vereenigingen wordt nog samengewerkt.
Het plan tot plaatsing van een beeld van Jacob van Campen in een der nissen van het Stedelijk Museum, kan door de tijdsomstandigheden niet worden verwezelijkt.
In zake het rapport omtrent het tentoonstellingswezen werd ook door dezen Bond advies uitgebracht. Het gemeenschappelijk rapport is nog niet samengesteld.
De gevraagde samenwerking met het bureau voor sociale adviezen (waarin de heer J. E. van der Pek den Bond vertegenwoordigt) heeft door de tijdsomstandigheden tot geen resultaat kunnen leiden.
Een rondschrijven aan alle belanghebbenden in Nederland inzake de A. A. V. is in voorbereiding.
De secretaris noemt het voorts aangenaam en verheugend, te kunnen melden, dat de gemeente Velsen het bestuur van den Bond uitnoodigde, als arbiter op te treden in een bouwkundige kwestie. De uitspraak van den Bond daarin zal spoedig vallen.
Evenzoo werd door de gemeenten Haarlemmerliede en Spaarnwoude verzocht, een afgevaardigde in de Schoonheidscommissie aan te wijzen. Eenzelfde verzoek deden de gemeenten 's-Gravenhage en Huizen (N.-H.).
Zeven leden traden uit den Bond, terwijl de heeren Jan Stuivinga te Zeist, J. van Nieukerken te 's-Gravenhage en D. A. Heineke te Amsterdam als lid werden toegelaten.
Verschillende commissies droegen ook dit jaar het hare er toe bij, het werk van den B. N. A. te helpen slagen. Enkele dezer commissies kwamen in het afgeloopen jaar met haar arbeid gereed. Verder zijn de volgende commissies nog werkzaam:
a. de commissie voor de bouwverordeningen, waarin zitting hadden de heeren P. J. Houtzagers, voorzitter; C. J. de Haas, secretaris; A. Mondt Jr., Jan van der Valk en H. A. Reus;
b. de commissie voor de voorbereiding van een museum voor architectuur. Hierin hebben zitting de heeren Jos. Th. J. Cuypers en P. J. Houtzagers, voor den B. N. A. Blijkens het verslag van den penningmeester zijn de uitgaven dit jaar beneden het geraamde en beneden de inkomsten gebleven.
Een voorstel van het bestuur, om de heffing over 1916 (hoofdelijke omslag, berekend naar het Rijksinkomstenbelastingbiljet, art. 5 par. 8) te bepalen op 10 pCt. werd aangenomen.
De jaarverslagen van de Commissie van Onderzoek van de Commissie van Plaatselijke leden van den B. N. A. te Amsterdam, den Haag en Utrecht werden daarna voorgelezen.
Verschillende verkiezingen werden gehouden met den volgenden uitslag:
Als lid in de schoonheidscommissie der gemeente Huizen (N.-H.) werd benoemd de heer Foeke Kuipers; als leden in de commissie van beheer van het ondersteuningsfonds werden gekozen de heeren H. G. Jansen en P. J. de Jongh, terwijl de penningmeester, de heer A. P. Smits er ambtshalve zitting in heeft.

Voorts werden benoemd: als lid in de Commissie voor Plaatselijk Schoon te Voorburg, ter vervanging van den heer H. Fels, die niet onmiddellijk herkiesbaar is, de heer A. Mondt; als afgevaardigde in den bond Heemschut, ter vervanging van den heer A. Otten, die als lid van den B.N.A. bedankt heeft, de heer E. Verschuyl.
Het voorstel van het bestuur tot het bindend verklaren der algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen, is in beginsel goedgekeurd.
Ter vervanging van de periodieke aftredende bestuursleden de heeren: Jos. Th. J. Cuypers en J. Ingenohl, werden gekozen de heeren P. J. Houtzagers en H. G. Jansen.
De verkiezing van een voorzitter heeft plaats in de volgende vergadering.
Daarna ontvangt de heer van der Mey het woord voor een korte inleiding en beschouwing over zijn schepping: „het scheepvaarthuis". De plannen en verschillende der tails waren daarom door hem langs de wanden opgehangen.
Na deze inleiding toog men gezamenlijk naar het „Scheepvaarthuis" aan de Prins Hendrikkade, waar men gedurende een paar uren het gebouw onder het geleide van den heer van der Mey van buiten en van binnen aandachtig en met hooge waardeering bekeek. Zelfs de trans van den toren werd beklommen. In een der fraaie Directeur-kamers sprak de voorzitter van den B. N. A. de heer Jos Th. J. Cuypers den heer van der Mey toe. Hiermede was weder een belangwekkende dag in het Bondsleven ten einde.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP A. ET A.

Op Maandag 27 Maart 's avonds te half 9, zal de Heer P. H. Scheltema in de groote beneden-zaal van het café „Het Gouden Hoofd", voor de Club van Haagsche Leden van A. et A. een lezing houden over „de Bouwkunst van Oud-'s-Gravenhage".
Belangstellenden kunnen zich, tot het bijwonen van deze lezing, op dien avond tot het Bestuur wenden.

VAN ALLERLEI AARD.

DE „GLIMLACHENDE ENGEL" VAN REIMS.

Op een photographie van het Noorder-portaal der cathedraal te Reims, na het bombardement der „kultuur"verspreidende Duitschers, zien wij een figuur zonder hoofd, dat van de „glimlachende engel" van Reims, een der fraaiste beelden van de groep, voorstellende het martelaarschap van St. Nicaise, de eerste bisschop van Reims. Deze groep, reeds bijna al de groepen van het ondergedeelte van den gevel, was het meeste beschadigd en geblakerd door de barstende Duitsche granaten en door de vlammen van de branderde steiger houten en het brandende hout in het gebouw.
Toen het ergste bombardement voorbij was, verzamelde de Franschen alle stukken glas der vensters en de brokken beeldhouwwerk, die naar beneden waren gekomen, en brachten ze op een veilige plaats. Eenigen tijd daarna liep het gerucht, dat het hoofd van de „glimlachende engel" weggemoffeld was en voor een hooge som aan een rijken Amerikaan was verkocht. De Parijsche correspondent van de „Central News", heeft er nadere berichten omtrent ingewonnen. Hij verzekert, dat het „hoofd", dat in de Vereenigde Staten is, een fragment van een beeld is, dat reeds een jaar of twaalf geleden bij verschillende Fransche kunstkoopers de rondte heeft gedaan.
De dag na het bombardement was de werkelijke kop door een priester der Cathedraal opgeraapt uit het puin en hij bewaarde het, totdat het Amerikaansche praatje rondging. Toen droeg hij het over aan de autoriteiten. Mr. G. H. Perrie, de bijzondere correspondent van de „Daily Chronicle", vertelt, dat hij korten tijd geleden de kop gezien heeft in de openbare verzameling.

DE OUDERDOM VAN HET BEHANGSELPAPIER.

Men zegt, dat het behangselpapier het eerst gemaakt is door de Chineezen. Het vervaardigen van behangselpapier, zooals wij het kennen, is betrekkelijk een jonge industrie.
Het zal moeilijk zijn behangselpapier van hoogen ouderdom te vinden, omdat de wand, waarop het is bevestigd, zoo zelden ongeschonden is bewaard gebleven. Bovendien behangselpapier is in zekeren zin een surrogaat. Matten, tapijten of muurschildering zijn in alle tijdperken de middelen geweest om de muur te versieren.
De oudst bekende behangselpapieren dateeren uit omstreeks 1700. In Engeland uit den tijd van „Queen Anna". Dit papier was van Chineeschen oorsprong en was nit de hand gekleurd. In dien tijd werden behangselpapieren in China gemaakt voor uitvoer naar Europa. De invloed van de Chineesche kunst werkte in Engeland gedurende 150 jaar. In de 18de eeuw maakten de Franschen en Engelschen groote vorderingen in het vervaardigen van behangselpapieren.
In 1840 werden zij het eerst in Engeland machinaal gedrukt. In de laatste jaren hebben de Duitsche en Oostenrijksche, doch voornamelijk de Oostenrijksche, een vlucht genomen. Het decoratieve ligt geheel in hun lijn.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Door de Directie van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werden pogingen in het werk gesteld, om de tentoonstelling van het werk van den architect B. N. A., K. P. C. de Bazel, die thans in den Haag wordt gehouden, eveneens in genoemd Museum te houden, welke met gunstig gevolg werden bekroond. Deze Tentoonstelling is dus weldra te verwachten. Vermoedelijk zal de heer De Bazel bij de opening der tentoonstelling een kort woord ter inleiding spreken.
Daarna zal eene Tentoonstelling van Oude Boekkunst plaats hebben

GEEN OORLOGSWINSTBELASTING OP WERKEN VAN LEVENDE KUNSTENAARS IN DUITSCHLAND.

Professor Langhammer bericht, dat het verbond van Duitsche kunstenaarsverecnigingen er in geslaagd is de werken van levende kunstenaars van oorlogswinstbelasting vrij te krijgen. De bondsraad heeft thans bepaald, dat artikel vijf dezer nieuwe belastingwet luiden zal: „Dit voorschrift (de belasting op oorlogswinst n.l.) is niet van toepassing op de opbrengst van kunstwerken van levende of van na 1 Januari 1916 overleden Duitsche of in het Duitsche rijk woonachtige kunstenaars." („De Tel.")

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".
Meubelen voor een arbeiderswoonkamer.
Programma komt voor in No. 4. Tijd van inlevering 1 Mei 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst.
Speelgoed.
Programma komt voor in No. 7. Tijd van inlevering 15 April 1916.

Studieprijsvraag, uitgeschreven door de Ver. tot Bev. der Bouwk. te Utrecht.
Ontwerp voor een gebouwtje, waarin een rijwielbergplaats, twee verkoopruimten en een telefooncel
Programma komt voor in No 12. Tijd van inlevering 15 Mei 1916.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij voorsuitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -.-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -.-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -.-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 14. ZATERDAG 1 APRIL 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, E. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. De Jury voor de *Genootschap prijsvragen 1915* heeft de volgende prijzen toegekend:

I. *Scholenpark.*

1ste Prijs: ƒ 100 en diploma: Motto: „Salus Publica" (ontwerper C. DE GRAAF Architect te Utrecht).
2de Prijs ƒ 50 en diploma: Motto: „Alfa" (ontwerper K. WIEDIJK Bouwk. Teekenaar te Amsterdam).

II. *Transformatorenhuisje.*

1ste Prijs ƒ 50 en diploma: Motto: „A. et A." I. (ontwerper C. A. KENTIE Bouwk. Teekenaar Utrecht).
2de Prijs ƒ 25 en diploma: Motto: „A. et A." II. (ontwerper P. TOLMAN JR. Bouwk. Teekenaar te Amsterdam).
Het jury-rapport zal binnenkort verschijnen.

b. De 1376ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 5 April,** des avonds te **8½ uur,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545-549.

Agenda:

1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Installatie van de heeren C. W. van den Berg Bouwk. Teekenaar alhier, R. H. Terlingen Bouwk. Teekenaar alhier en A. T. Kramer Bouwk. Teekenaar alhier.
4. Ballotage van den heer B. H. Crevels Beeldhouwer alhier, voorgesteld door de heeren Paul de J. Jongh en J. F. Staal, Jr.
5. Voordracht van den heer Louis van der Swaelmen over **„Le jardin moderne et l'avenir de l'art des jardins"**, met lichtbeelden. Introductie is toegestaan.
6. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

Het Bestuur veroorlooft zich den Leden op de wetenschappelijke, met lichtbeelden fraai geïllustreerde lezing van den bekenden Brusselschen tuinarchitect VAN DER SWAELMEN speciaal attent te maken, en de verwachting uit te spreken, dat Leden door drukke opkomst getuigen zullen van hunne waardeering voor het omvangrijke werk, dat de heer VAN DER SWAELMEN met beide lezingen, belangeloos op zich heeft genomen. Het Bestuur zal introducé(e)s zeer gaarne ontvangen.

DEMONSTRATIE VAN DEN HEER J. H. A. MIALARET, OP DONDERDAG 6 APRIL 'S-AVONDS 8½ UUR IN DE VERGADERZAAL HEERENGR. 545-549.

Op Donderdag den 6den April a.s. zal de heer J. H. A. Mialaret, architect, een demonstratie geven eener nieuwe methode, om naar bouwkundige teekeningen (plattegrond en opstandteekeningen) perspectivische afbeeldingen te vervaardigen, en wel langs mechanischen weg met behulp van een reductiepasser van bijzonderen bouw.
Volgens den uitvinder, is het daarmede mogelijk om snel en nauwkeurig naar planteekeningen, van welk formaat en grootte ook, in eens gewone, groote of kleine perspectiefteekeningen te vervaardigen, geheel naar verkiezing. De demonstratie, gevolgd door gelegenheid tot het verkrijgen van alle gewenschte inlichtingen zal gegeven worden in de zaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549 en zal om 8½ uur aanvangen. Uitsluitend toegankelijk voor de H.H. Leden van „A. et A." en nog eenige andere genoodigden.

VERSLAG DER 1378STE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 22 MAART IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL, HEERENGRACHT 545.

De Voorzitter, de heer Paul J. de Jongh opent de vergadering met een woord van welkom aan de aanwezigen — speciaal aan den spreker en de talrijke introducées — en een hulde aan de nagedachtenis van Jhr. Mr. Victor de Stuers. Eerelid van het Genootschap; spr. zegt, dat Jhr. de Stuers in de geschiedenis steeds zal mogen worden genoemd de onvermoeide en onverschrokken en

krachtige strijder voor zijn ideaal: de herleving en de bloei onzer nationale kunst, in de schoonste en meest uitgebreide beteekenis van 't woord; daarom ook zal zijne nagedachtenis in ons Genootschap in hooge eere blijven.
Ingevolge afwezigheid van den 1sten Secretaris, moet het lezen der notulen van de beide laatste vergaderingen, tot dien van 5 April a.s. worden aangehouden.
De heer J. W. Luthmann wordt als gewoon lid met eenige hartelijke woorden door den voorzitter geinstalleerd, waarna de heer Louis van der Swaelmen het woord verkrijgt tot het lezen zijner voordracht over „Les grandes traditions dans le jardin privé". Op gloedvolle wijze demonstreert spreker z'n inzichten over moderne tuinkunst en doet dat — met behulp van talrijke lichtbeelden — in vloeiend, duidelijk gesproken Fransch, een lust om te hooren. De heer v. d. Swaelmen doet zich hier kennen als een prima conferencier.
Even voor het einde van diens belangwekkend betoog, weigert plots de lantaarn des heeren Heystee; enkele zenuwspannende oogenblikken volgen; de bode ijlt om den concierge, deze wederom om een „mecanicien", een bestuurslid begeeft zich in eigen persoon zelfs in de cabine... mocht alles niet baten. De lantaarn weigert en *blijft* halstarrig weigeren. Na korte samenspreking met den voorzitter besluit spreker zijn voordracht hier af te breken en zegt gaarne toe, z'n tweede „conference" met dit deel nader aan te vullen, wat de vergadering een hartelijk applaus ontlokt.
De voorzitter dankt hierna, eveneens in 't Fransch, den heer v. d. Swaelmen, voor zijn voordracht en roept hem tot weerziens toe in de volgende Genootschapsvergadering.
Tot slot der agenda worden de heeren C. W. v. d. Berg, R. H. Terlingen en A. J. Kramer na gehouden ballotage met algemeene stemmen als gewoon lid van het Genootschap toegelaten.
Na den gebruikelijken rondvraag volgt sluiting. M.

JAARVERSLAG DER CLUB VAN UTR. LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, OVER 1915.

Door de bijzondere tijdsomstandigheden werd slechts een paar maal vergaderd in verband met de te houden actie aangaande het Schouwburgvraagstuk. Een tweetal requesten met memorie van toelichting werden aan den Raad der Gemeente gezonden.
Bestuur. De Secretaris de heer C. J. de Haas wenschte af te treden en werd namens de Club bij monde van den Voorzitter recht hartelijk bedankt voor al hetgeen hij in de jaren, dat hij, als Secretaris fungeerende, voor de Club gedaan heeft. In zijn plaats werd de ondergeteekende tot secretaris gekozen terwijl tot Voorzitter de heer G. C. B. van Dijk in plaats van den aftredende voorzitter de heer P. Nicolaï gekozen werd; de Heer P. Nicolaï blijft Bestuurslid. Het verslag van den Penningmeester, de heer Corn van Straaten, bracht de gunstige toestand der finantiën in het licht, terwijl door de leden de H. Otto Schulz en C. J. de Haas de rekening en verantwoording van den Penningmeester werden onderzocht en goedgekeurd.
Het aantal leden vermeerderde met één.

Namens het Bestuur der Club,

JAN VAN DER LIP, Secretaris.

TWEE VOORDRACHTEN OVER MODERNE TUINKUNST.

NIEUWE VOORUITZICHTEN EN TOEKOMSTIGE RICHTING

DOOR LOUIS VAN DER SWAELMEN,

landschap-architect, permanent raadgever der commissie voor urbanistische studies „le plus grand Bruxelles".

EERSTE VOORDRACHT den 22sten Maart 1916, gehouden voor Leden en Genoodigden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

DE GROOTE TRADITIES IN DEN PARTICULIEREN TUIN.

Spreker begint met een hulde aan Nederland.
Dit poëtische voorwoord klonk zoo bijzonder mooi in het Fransch, dat het jammer is — al wordt het dan niet meer gehoord, doch alleen gelezen — dit gedeelte in het Hollandsch over te brengen.

„J'aime", dit-il, „à parler de Jardins dans cette merveilleuse Néerlande, qui toute entière est un vaste Jardin, une immensité verte et fleurie où rêvent des eaux tranquilles, dans cette Néerlande impertubable où chaque année, depuis des âges immémoriaux, auxquels le temps présent, si moderniste! n'est encore aucunement étranger pourtant se renouvellent: la magie des Hyacinthes et des Tulipes qui ceignent d'un diadème de gemmes et de parfums, la sublime cité de Frans Hals, encore toute semblable dans son manteau d'émeraude au portrait qu'en peignit Ruysdael en cette Néerlande de félicité dis-je, où se répètent au rythme des saisons alternées la féerie des Azalées et des Rhododendrons, éveilleuse de visions d'Orient, dans l'oasis de Boskoop qu'illumine une rivière au nom d'or;
le passionnant mystère des plantes aquatiques dans les lacs innombrables des deux Hollandes et de la Frise;
et surtout le Viracle de la Patience, de la Sainte Patience du Bon Jardinier des Pays-Bas, perpétuée dans la cité symbolique, la Bénarès de l'ésotérisme horticole, que garde un Bouddha de buis taillé: la cité lacustre d'Aalsmeer! Il faut voir en toutes ces merveilles l'admirable palette que la Nature, complice de l'ingéniosité des hommes, a préparé au Jardiniste de l'avenir, alors que nous, morts, nous nous réveillerons pour voir renaître en ces contrées un âge d'or, qui déjà fut un jour, à l'époque où les Pays-Bas connurent un Art des Jardins florissant, bien à eux, et qui aut être initateur même au delà des Mers et des Monts, comme en témoignent les conceptions somptueuses et rares qu'eût la précaution de nous peindre un vredeman de Vries dans le pressentiment peut-être des vandalismes à venir."

Na te hebben aangetoond, dat de Tuinkunst werkelijk tot de schoone kunsten behoort, dat het een beeldende kunst is, constructief en decoratief, zich houdende aan de Architectuur, grenzende aan de Schilderkunst, en wier vele technieken, die de levende materialen in werking brengen, berusten op de natuur en biologische wetenschap, gaat spreker na:

I. DE OORSPRONG van den Tuin.

1. Het ontstaan van den Tuin, toen de primitieve Mensch voor 't eerst een vaste woonplaats aannam:
het Nut als aanleidende oorzaak.
de geleidelijke Verfraaiing successivelijk in

de volgorde: Symmetrie, Kleur, rythmisch Rangschikken en Ineenvloeien der lijnen.
Men vindt dit proces terug in de Tuin van de Wilde; de Tuin van den Landman; de Tuin in het zand van het Kind.
De geest tracht, zoodra zij in de ruimte werkt, naar geometrische scheppingen.
Naast deze „nuttigheidstuin" vindt men een anderen oorsprong van den tuin: de eerste aanleg van den Tuin ten koste van de Maagdelijke Natuur:
De ongerepte Natuur is geen Tuin, maar de Tuin ontstaat, zoodra de Mensch begint de Natuur te wijzigen tot zijn Nut of Genoegen.
Kunst is keuze en orde, en de weg, die het woud ordent, moet zijn volgens het grondbeginsel: het „Spoor der Menschheid" in den boezem der Natuur, als een „Spoor der Dieren" door een Maagdelijk Woud.
Deze beide aanleidingen bepalen in hun principe twee duidelijke richtingen in de Kunst der Tuinen:

A. DE REGELMATIGE AANLEG.

De mensch verwaarloost zeer snel het beperkte nutsdoel, dat de Mensch zich stelde, toen hij begon zijn eersten boomgaard te planten, om zijne vrije oogenblikken aangenaam te vullen met „Luxe" en met „Spel", prikkels tot het zoeken van aesthetische oplossing.
Door de „Préaux" (Bleekveld) en de „Courtille" (de omheinde Hof) komt men langzamerhand tot het „Bloemperk" als eerste decoratieve element.

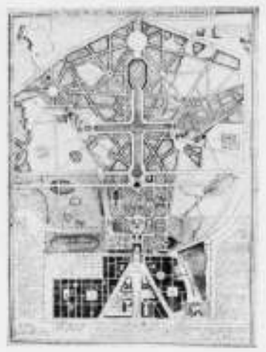
II. HET TOPPUNT van regelmatigen aanleg is de tuin van LE NÔTRE. „De Tuin van het Vernuft".
Bij de regelmatige Tradities onderscheidt men:
1e — de „Fransche" Tuin, het type bij uitnemendheid, en het zuiverste type van den „Tuin van het Vernuft".

De tuinen in „Franschen" trant. De tuinen van Vaux-Le Vicomte, bij Melun, door Le Nôtre. Gezicht van uit het Kasteel.
„De tuinen van Le Nôtre zijn gerangschikt om een as, uit welke doorzichten voortkomen, waarvan de architectuur onmiddelijk naar het oneindige wijst." (Corpechot).

Corpechot [1]) stelt deze tuin als volgt vast:
„Hij wordt ontworpen met betrekking tot een As, die perspectieven doet ontstaan, waarvan de Architectuur direct de Oneindigheid aanduidt..."
„Hij is samengesteld uit evenwichtige elementen."
„Het Water vormt een vlak spiegelbeeld.... en men beschouwt in de eerste plaats de bruikbaarheid van dit horizontale plan om te voldoen aan de voorstelling van den geest" (Corpechot).
2e — de „Italiaansche" Tuin.

[1]) LUCIEN CORPECHOT: „Les Jardins de l'Intelligence".

De tuin in „Franschen" trant (Le Nôtre). Plan der tuinen van Versailles. Geen volkomen symmetrie, doch tegenover elkaar gestelde gelijkwaardigheden; waardige verheffingen van den grond.

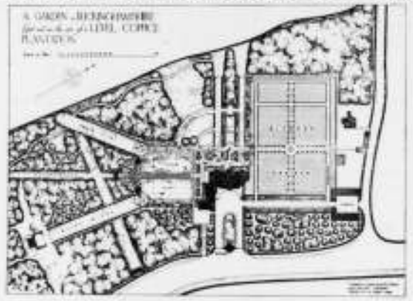
De tuin in „Italiaanschen" trant. Gezicht op de Giusti-tuinen te Verona. Bij een dergelijken aanleg wordt in het bijzonder rekening gehouden met het karakter van het landschap.

De tuin in „Italiaanschen" trant. Schema van „Isola Bella".
De assen, die aan het plan ten grondslag liggen, zijn bepaald door de gesteldheid van het terrein. Zulk een ordening is geschikt voor heuvel- of bergachtige streken, in het algemeen voor elken ongelijken bodem.

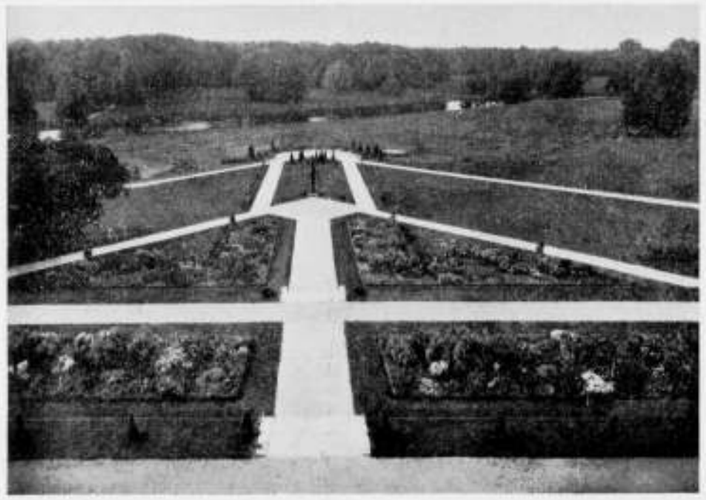
Hij wordt gekarakteriseert door assen en niveaux afhankelijk van den vorm van het terrein en de grondgesteldheid, het geheel onder den invloed der omringende Natuur.

3e — de regelmatige, moderne „Engelsche" Tuin.

De tuin in „Engelschen" trant. (Modern regelmatig).
Plan van een tuin in Buckinghamshire, door THOMAS H. MAWSON aangelegd. Hier zijn de assen door den vorm van het terrein aangegeven; het principe is dus hetzelfde als bij den Italiaanschen tuin. Deze ordening eigent zich voor golvende terreinen zoowel als voor een vlakken bodem; zij beantwoordt op uitnemende wijze aan de eischen van het modern leven, en komt juist in verband daarmede het best tot haar recht (zie den moestuin en de speelterreinen); aan deze ordening kan ook zeer goed een eigen karakter worden gegeven door het benutten van het moderne versieringsmateriaal: gekweekte plantensoorten en geacclimatiseerde gewassen.

Hij heeft met den vorige gemeen de assen en niveaux afhankelijk van den vorm van het terrein en de grondgesteldheid. Het is noodzakelijk zich aan te passen aan de omringende Natuur, en tegelijkertijd haar eigen karakter te bewaren en er mede te harmonieeren.
Bij de beschouwing van Tuinen ziet men duidelijker dan ergens anders, dat de kwestie van „stijl-motief" van geen overwegend belang is. Het voornaamste bij den aanleg is zijn geest en karakter. LE NOTRE gebruikt geen andere „motieven" dan zijn Italiaansche voorgangers en toch schept hij een volkomen nieuwen stijl. Onze werkelijke voorraad „elementaire vormen" met betrekking tot den aanleg van Tuinen, is met geen enkel vormelement verrijkt; toch zullen onze moderne tuinen in geen enkel opzicht op die uit den ouden tijd lijken, hoewel zij feitelijk de Italiaansche traditie volgen.
B. *De landelijke trant* is de tweede richting der Tuinkunst. In dit soort tuin neemt men een groote verscheidenheid waar in aspecten der pittoreske Natuur bij verschillende elementaire graden van organisatie in al de „Tuinen van het Gevoel" vroeger de Oostersche, thans b.v. het authentieke Park in landelijke trant in Engeland. Na aldus de enkele de werkelijk te onderscheiden tradities, waaraan het grondbeginsel van alle tuinen in hun vele decoratieve aspecten zich aansluiten, vervolgt spreker in een zeer litteraire vorm zijn gedetailleerde ontleding, die voor onze oogen het tijdperk, volgende op de regeering van Lodewijk XIV, ontrolt.
[Analyse van den aanleg van een „Fransch park" volgens den authentieken geest van Le Nôtre: BELOEIL, het Belgisch „Versailles" der Princes de Ligne].
Overgang en verval.
Vanaf dit oogenblik kenteekenen zich de symptomen van vermoeidheid en verval. Vermoeidheid en oververzadigdheid zijn de duidelijke voorboden van een maatschappelijke transformatie. — „Het classicisme der XVIIe eeuw, harmonische combinatie van het positief verstand en het aesthetisch gevoel, wordt in de XVIIIe eeuw vervangen door een exclusief rationalisme." De „goede toon" tracht zich te verzetten.
Dit alles levert den spreker stof, in een levend beeld van het artistieke en sociale leven in de 18de eeuw, desterke overeenkomsten vast te stellen, die in den loop van dit geheele tijdperk zich openbaren in de litteratuur, de schilderkunst, en de tuinkunst, en den wederzijdschen invloed op elkaar.

Onderdeel van een uitgestrekt park in den geest van het bij de afdeeling hierboven genoemde, aangelegd door spreker. Gezicht van uit den Slottoren.

OVEREENKOMSTEN:

De Litteratuur	De Tuinen	Het Landschapschilderen
a. Overgangstijdperk van het Classicisme naar het Romantisme:		
J. J. ROUSSEAU, de Apostel van de pittoreske Natuur, de Vader van het Romantisme: *La Nouvelle Héloïse*, 4e deel: Le Verger de Julie. L'ABBÉ DELILLE: *Le Poème des Jardins.* LE PRINCE DE LIGNE: *Coup d'œil sur Beloeil.* Invloed v. de Engelsche Litteratuur: POPE. WALPOLE. De Anglomanie.	De Romantische Tuin te Beloeil LEROY ET CHAMBERS: de accessoires van den Chineeschen Tuin. *Le Hameau de Marie-Antoinette in het Trianon.* *Het Park der Buttes-Chaumont te Parijs.*	LE NÔTRE, schilder op het atelier van Simon Vouët, eerste schilder van Koning Lodewijk XIV. POUSSIN CLAUDE LORRAIN WATTEAU HUBERT ROBERT TURNER
	b. Volkomen verval der Tuinen:	
G. FLAUBERT: *Bouvard et Pécuchet.* Geestige satire op het romantische genre in den tuin.	Het romantische „genre": het melancholieke, verschrikkelijke, ernstige, indrukwekkende, geheimzinnige, fantastische genre, etc.	
	c. Kenteekenen van Herleving:	
ALFRED DE MUSSET: *Sur trois marches de marbre rose.* De bekoring van een hoekje in een architectonischen tuin. VICTOR HUGO: *Les Misérables. L'Idylle rue Plumet.* De oude Tuin van de Rue Plumet waarin: „wonderlijk avontuur voor een hoekje dezer aarde, waar de tuinman weggetrokken, de natuur weergekeerd was!"	De verwilderde Tuin waaruit ontstaat het „théma der verrijkte Natuur" (Wild Garden): de kleur, het „Palet".	DE IMPRESSIONISTEN en de NÉO-IMPRESSIONISTEN
ZOLA: *la Faute de l'Abbé Mouret.* Le Paradou.	Het oude, regelmatige domein, weer verwilderd, van waar de nieuwe idée, een Tuin zoodanig opgevat, dat voortdurend de strijd, de opstand van de Natuur met hare boeien, tot uitdrukking komt.	

De eeuw liep snel ten einde, en „eindigde in idylle" in het gehucht van Trianon.
In de volgende bijeenkomst zal de geachte spreker naar aanleiding der openbare tuinen een kritiek geven van de gedegenereerde romantische erfenis, waarvan wij slechts de ondeugden hebben leeren kennen, en zal hij de moderne gedachten over de openbare en bijzondere tuinen geven. *(Wordt vervolgd).*

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN.

LEZING PRIJSVRAAGREGELEN.

Op Maandag 13 Maart l.l. hield de heer J. J. Hellendoorn voor de Club van Haagsche Leden van het Genootschap „A. et A." een lezing, getiteld: Prijsvraagregelen. Ik ben overtuigd, dat vele clubleden zich hadden afgevraagd, wat er over dit onderwerp nog wel te „lezen" zou zijn, vooral waar men mocht verwachten, dat nà het instellen van een Permanente Prijsvraag Commissie en wat daar-

mede verband houdt, de Prijsvraagregelen nu vrijwel in orde zouden zijn. Doch de heer H. bracht onder de aandacht van de leden, enkele opmerkingen, welke zeer zeker een nadere bestudeering verdienen.
De spr. begon met te wijzen op het ontbreken van een samenwerking onder architecten, zooals men die wèl vindt onder doctoren, advocaten, ingenieurs enz., en hij meende dit gebrek geheel te moeten wijten aan de opleiding van de aanstaande bouwkunstenaars, waarin alle éénheid gemist wordt. Een der grootste nadeelen welke hierdoor ontstaan, is wel de concurrentie, door de architecten onderling gevoerd, waar het betreft een „opdracht" te bekomen. Spr. verdeelde de architecten in 3 categorieën, n.l. architect-familielid, architect-koopman en last not least architect-kunstenaar. Het ligt voor de hand dat alleen de architect-kunstenaar persoonlijk in staat zal zijn, de bouwkunst met gunstig gevolg te dienen.
Wel kunnen de beide eerstgenoemde categorieën hiertoe trachten bij te dragen door het kiezen van goede krachten, als eigenlijke uitwerpers, doch in de eerste plaats wordt dit streven veelal een bijkomend belang geacht, waar het hoofddoel bestaat uit het najagen van meer stoffelijke doeleinden; in de tweede plaats ontstaat hierdoor het „pronken met andermans vééren" vooral door die architecten, wier teekencapaciteiten in hoofdzaak zijn saam te vatten in het plaatsen van een handteekening.
Als vrijwel-eenigst middel voor de jonge bouwkundigen om als bouwkunstenaar naam te maken, hebben zij de prijsvraag; maar zoo is het dan ook voor hen van zeer groot belang dat deze werkelijk de gelegenheid geeft, om hun werk serieus beoordeeld te krijgen. Vooral waar 't betreft studieprijsvragen, meent spr. dat de „jongeren" moeten aandringen op nauwlettende beoordeeling van alle inzendingen. Waar het geldt de prijsvragen, welke het uitvoeren van het betreffende ontwerp in uitzicht stellen, wordt volgens spr. nog steeds zeer veel onnoodig werk van de inzenders gevergd. Hij meent dat in zeer vele gevallen met potloodschetsen, bij wijze van voor-prijsvraag, kon worden volstaan. Spr. zou gaarne zien dat art. 1 van de bestaande prijsvraagregelen geheel verviel, doch hij begrijpt zeer goed dat zulks alleen mogelijk is, als er een nauwere samenwerking tusschen de architecten zal bestaan. En nu zijn we gekomen aan een der voornaamste punten uit de lezing van den heer H., n.l. het samenstellen van een jury. Een van de grootste bezwaren tegen het benoemen van een jury, zooals zulks tegenwoordig meermalen geschiedt, is, volgens spr., de ongelijke samenstelling, wat betreft de architectuur-richting.
Als gevolg hiervan beslist de meerderheid van stemmen niet over het beste van de ingekomen ontwerpen, maar in de eerste plaats over de architectuur-richting, waarin het werk van den eventueelen prijswinner te zoeken zal zijn. Waar dit blijkbaar meermalen voorkwam, vindt spr. aanleiding, om de jonge bouwkundigen op te wekken, een actie te voeren, welke ten doel heeft, medezeggingschap te verkrijgen bij het benoemen van de juryleden.
Om dit te bereiken gaf spr. de volgende manier aan: De opdrachtgever(geefster), hetzij particulier, combinatie of vereeniging wijst 2 juryleden aan; de mededingers hebben eveneens het recht om 2 juryleden te kiezen, waarna het aldus gekozen viertal een vijfde lid uitnoodigt. Waar de opdrachtgever wellicht een deskundige als één der juryleden zal aanwijzen in verband met den aard van het gevraagde ontwerp, dan is spr. overtuigd dat het bovenbedoelde bezwaar vrij wel zal zijn opgeheven. Het kiezen van de twee juryleden door de inzenders zou als volgt kunnen geschieden: Iedere medewerker vermeldt daartoe op zijn correspondentie-adres de namen van zijn candidaten. Waar men in 't algemeen mag verwachten dat de mededinging ernstig bedoeld is, dan kan men er, volgens spr., zeker van zijn, dat vooraanstaande architecten de stemmen op zich vereenigen. Is één der benoemden zelf mededinger, dan kan hij bedanken voor de benoeming zonder opgaaf van redenen; de opvolgende, wet betreft stemmenaantal, treedt dan in zijn plaats.
In afwijking van de bestaande regelen, volgens welke het programma van een prijsvraag door de jury wordt opgemaakt, zou dit dan moeten geschieden door de P. P. C., met de medewerking van een deskundig-adviseur, als deze medewerking in verband met den aard van het onderwerp noodig blijkt. Het ligt voor de hand, zooals zulks veelal bij het voorstellen van ingrijpende veranderingen plaats heeft, dat bij de langdurige bespreking, welke op deze, op zeer interessante wijze voorgedragen lezing volgde, vele bezwaren werden kenbaar gemaakt, welke echter door den spr. vrijwel alle waren overwogen, doch het slot van deze gedachtenwisseling was dat men den heer H. verzocht, zijn zienswijze in deze nader te formuleeren, om daarna de aandacht en eventueele medewerking te vragen in de kringen van de jonge bouwkundigen en tevens den steun van de vooraanstaande bouwkunstenaars.
Als de heer Hellendoorn zijn voorstellen in den gewenschten vorm heeft opgesteld, hopen wij de behandeling van deze zaak in dit blad voort te zetten en daartoe nogmaals de gastvrijheid van de Redactie te verkrijgen.

B.

DE NIEUWE DE STUERS.

De kikkers in het kunstmoeras
Verzochten Jupiter een koning.
Hij wierp een hout in 't water neêr
Uit den Olymp, zijn hooge woning.
Maar 't kikkervolk was niet tevreê,
Waarom geen beetren vorst gezonden?
Jupijn gaf hun een waterslang,
Die al de kikkers heeft verslonden.

Naar Esopus.

CANDIDUS.

DE HERBOUW IN HET OVERSTROOMDE GEBIED VAN NOORD-HOLLAND.

De hoop van de bewoners, de gevluchte inwoners van het overstroomde gedeelte van Noord-Holland en van de liefhebbers van landelijk schoon is, dat daar weer spoedig alles zal zijn als voorheen; de eersten verlangen er naar weer in hun ouden doen en laten te verkeeren, waarvoor zij hunne boerderijen, woningen enz. zullen laten herstellen of opbouwen, de laatsten echter om weer te kunnen genieten van het rustig landschap, met de daarin passende boerderijen, schuren, woonhuizen, molens, bruggetjes enz. De vrees, dat het vorige schilderachtige der streek verloren zou kunnen gaan, is de reden waarom ik het volgende wil schrijven.
Zullen we weer het vorige typische cachet van deze streek terug krijgen?
Er zullen handen tekort zijn, bij alles is haast, er zal gemetseld, getimmerd, enfin gebouwd worden, maar hoe? Aannemers, timmerlieden, metselaars, patroons en zelfs vele gemeente-opzichters, zullen dit wel met hun „zoo je 't maakt, zoo heb je het" taktiek klaarspelen.

Maar wat zal er zoo van terecht komen, zeker, de huizen zullen voldoen aan de gemeentevoorschriften, op lichtoppervlakte zal gelet worden op afmetingen van kamers, gangen enz., maar wie zorgt er voor het aestetische geheel, in de meeste gemeenten niemand, hiervan is het groot aantal misbaksels, welke tot ergenis van velen hier voorkomen en kwamen, het bewijs.
Zonder een goed toezicht en eene goede leiding op het gebied van schoonheid, zullen daar de moderne boerderijen en woningen, als paddestoelen uit den grond verrijzen; de dorpstimmerman, metselaar en vele aannemers noemen alles wat niet op klassiek, gothiek, renaissance e.a. lijkt, modern ofte wel stijl „Berlage". Modern te bouwen is natuurlijk heel eenvoudig voor hem; ja het is ook goedkoop. Ze zullen er dan staan de boerderijen en woonhuizen, met prachtig verglaasde pannen en tegels als afdekking, groote spiegelruiten, moderne lateien van portlandspecie, verglaasde steenen, schreeuwende en vloekende kleuren, bruggen en schoeiingen van gewapend beton enz. Ziehier wat ons te wachten staat. Van ons beroemd waterland zou dan, natuurlijk op uitzonderingen na, het aantrekkelijke en karakteristieke verdwenen zijn. Moeten wij dit niet trachten te voorkomen? Ik kan er dan ook niet aan twijfelen of de verschillende kunstenaarsvereenigingen zullen hieraan het hunne doen. Maar spoedig, er moet aangepakt worden, want luiden de berichten niet dat men begin Mei het overstroomde gebied denkt droog te hebben?
Hoe de zaak aan te pakken? Daar de meeste bewoners door de ramp financieel zwaar getroffen zijn, is het van hen niet te vergen, dat zij een architect of adviseur in den arm nemen; enkele bevoorrechten kunnen dit wel doen, des te beter. We moeten bij de verschillende gemeentebesturen zijn, welke bij de herbouwing een zeer groot belang hebben, ook zeer zeker wat de schoonheid van hun gemeente betreft.
Elke gemeente moet een aesthetisch adviseur (architect) hebben (degene welke een gemeente-architect hebben, vallen hier buiten; daar de laatste naar ik verwacht, ook het goede voor oogen zal houden) welke architect de verschillende ingekomen plannen beoordeelt, de indieners van de ontwerpen zoo noodig behulpzaam is en deze met raad en daad bijstaat.
Laten dus de verschillende Nederlandsche kunstvereenigingen ieder twee afgevaardigden kiezen, welke laatsten uit naam der Ned. Kunstvereenigingen de verschillende gemeenten een voorstel doen, hoe op billijke wijze het door mij en vele anderen genoemde gevaar ontloopen kan worden.
Uit de verschillende vakvereenigingen kunnen dan de noodige architecten aangevraagd worden, die bij hunne toezegging een bepaalde gemeente wordt aangewezen Vertrouwende, dat we van de verschillende gemeentebesturen de noodige medewerking zullen verkrijgen, zoodat zij en wij ons niet behoeven te schamen, tegenover de vele bezoekers, welke voorheen jaarlijks deze streek, juist om haar beroemde schilderachtigheid kwamen bezoeken.
Schrijver dezes zal gaarne zijne beschikbare krachten wijden om dit plan te verwezenlijken.

JAAP MOLENAAR, Architect.

Amsterdam, Maart 1916.

In verband met bovenstaand stuk, is het leerzaam te vernemen *hoe Spakenburg wordt herbouwd.*
Hubert Hoste vertelt hierover in „De Telegraaf":
Van den bestaanden toestand in het dorpje geeft hij het volgende tafereel:

„Wat was ik blij te kunnen nagaan hoe de storm voor wat den aesthetischen kant aangaat, verstandig gewerkt heeft. Links van de haven liggen de oude huisjes; ze zijn heel eenvoudig en rustig maar sierlijk: de muren zijn wel als muren behandeld, de ramen zijn goed van proportie en van verdeeling, de topgevels zijn eenigszins versierd; de baksteen, oude handvorm natuurlijk, heeft zoo'n mooie kleur, waarin de geschilderde kozijnen gelijk lichtjes brengen.
Het gedeelte van het dorp rechts van de haven gelegen, is nieuwer; de huisjes zijn er alle . . . . . neutraal zou ik zeggen: zij brengen geen schoonheid bij, omdat ze banaal zijn; zij werken ook niet storend; zij zijn immers eenvoudig en in miskleurige baksteen opgetrokken: zij werken dus mede aan het algemeen kleurenspel. Het nieuwe dorp is ook aangelegd op dezelfde schilderachtige wijze als het oude. De rechte straatlijn werd tijdens het bouwen aan de deur gezet: de huisjes staan daar langs de haven en de nauwe steegjes gegroeid als bloemen in het veld, elk volgens eigen noodwendigheden. In een stad zou ons dat onverdragelijk schijnen, maar hier in dit visschersdorpje, waar alle bewoners, zou je zeggen, maar een groot gezin uitmaken, boeit het ons, te meer, omdat de haven met de gezellige bottersdrukte, met de fel-sprekende boot- en zeilenkleur het heele plaatsje domineert, de twee deelen er van samenbindt, er eenheid in brengt.
Langs den rechter-oever, in het nieuwere gedeelte dus, is de storm aan het huishouden geweest: heele gevels zijn er ingestort, andere vertoonen groote gapingen. Een huis zelfs, op den linkeroever, maar een alleenstaand huis, dichter bij de zee, is totaal vernield: ter plaatse ligt een hoopje steen, eenige houtbrokken."
En nu de herstelling.
„Ik behoefde niet ver te loopen voor ik een slag aan het hart voelde, omdat ik het bewijs kreeg, dat de watervloed in het mooie dorpje door een vloed van leelijkheid gevolgd werd.
De gedeeltelijk geschonden huizen waren bijna alle hersteld; de gaten had men gestopt, en de heele muur kreeg een nieuw kleedje van . . . cement. Hoe onoogelijk dit is in een geheel, dat alleen uit veelkleurige baksteen bestaat, zal iedereen gemakkelijk verstaan. Of ik klagen ging, dat de cementprijs, hoe hoog ook, nog niet buiten het bereik der Spakenburgers viel! Maar mijne ergernis begon pas! Eenige der ingestorte gevels zag ik herbouwd in . . . *kalkzandsteen*, een soort kunststeen, die nog veel leelijker is dan cement. Kunstaspect, *nul*; aanpassing aan het midden, *nul*; stoornis in het geheel teweeggebracht, *groot*.
Heeftt die steen dan zoo'n gaven, dat de Spakenburgers hem verkozen?
Prof. I. A. van der Kloes schrijft er over in zijn „Handleiding voor den metselaar", die zeker niet als een leergang van aesthetica bedoeld is: „In weerwil van zijn geringe wateropname krijgt de witte kalkzandsteen reeds bij regen weldra een groezelig aanzien en door het aanhechten van stof en roet wordt hij na verloop van tijd hoe langer hoe onoogelijker." Maar . . . die steen is iets goedkooper dan gewone baksteen en hierin zal wel de reden van zijn gebruik te vinden zijn.
„Ik slenterde verder . . . . . nog eens werd mijn oog gestoord: vóór eenige jaren werd hier een dak vernieuwd en daartoe loodgrijze dakpannen gebruikt. Afschuwelijker nog: een geheel huis werd hier een paar jaren geleden in kalkzandsteen opgetrokken; de eenvoudige plaatselijke vormen werden hier ook verlaten voor een belachelijke pretentieve vormgeving: de vensterkanten

en gevelhoeken zijn in rooden en blauwen kalkzandsteen gemetseld! Boven de vensters zijn boogvelden gespaard, waarin... allerlei scherven van potten en pannen geplakt hangen!
Wie is de kunstenaar, die goedsmoeds een oud-Hollandsch dorpje bedertt? Kan er geen eindje koord gevonden worden om dien man op te hangen? Zoo zal het hem onmogelijk gemaakt worden om het alleenstaande, vernielde huisje te herbouwen. Dit huisje domineert het heele dorp; van alle kanten valt het zeer in het oog. Kan daar nu niet iets passend en zonder pretentie gebouwd worden?"

ALKMAAR.

Wie niet bouwt als ik, zegt H. F. S.
Moet hangen, dat is mijn lust,
Maar zoo een ieder als hij wou handelen,
We zouden, wees daaromtrent gerust,
Langs galgen met bengelende architecten wandelen.
K. K.

DE OPVOLGER VAN J. A. ROYER.

In de „Nieuwe Rotterdammer Courant" van 27 Maart j.l. schrijft W. Kromhout over wijlen Jhr. Mr. Victor de Stuers. Aan het slot (dat wij hier geven), zegt de schrijver met betrekking tot de vervulling der vacature Royer: „Met de Stuers is een figuur, een persoonlijkheid, een man heengegaan. Er was ontzagelijk veel te doen in ons land, op het gebied van kunst-bescherming, bevordering en onderwijs. Hij heeft er het leeuwenaandeel in gehad. Nog moet er hard worden voortgewerkt. Het is te hopen dat, na het slappe interregnum, gevolgd op zijn aftreden als referendaris der afdeeling kunsten en wetenschappen, nu er wederom in de vacature moet worden voorzien, een niet minder krachtige persoonlijkheid de vroegere plaats van de Stuers zal innemen. Al te zeer is in de laatste jaren een tendenz merkbaar tot kunstverburgelijking onder den toenemenden invloed van een instituut, dat zich naast het referendarisschap ontwikkeld heeft, dat van kunst slechts de pretentie bezit en ten eenemale de hooge allure mist, die van het regiem de Stuers, bij alle verschil van meening, het kenmerk was. Al te zeer komt daardoor ook het kunstonderwijs onder de invloedssfeer van een uit het vak- en middelbaar technisch-onderwijs voortgesproten groep, welker artistieke horizon niet hooger stijgt dan de gemiddelde raamdorpel-hoogte van een ambachts- of middelbaar technische school.
Het is een fluïde van verburgerlijking, die zelfs over de academies heengaat, ze worden vermiddelbaard, en wat er nog rest aan hooger artistiek onderricht, wordt onmogelijk gemaakt, door bij vacatures vakonderwijs-leeraren op den voorgrond te schruiven; mannen, die ongetwijfeld hunne speciale verdienste hebben, doch niet voor alles deugen. Het kunstbegrip, het kunstinzicht, het vermogen, alle onderwijs te doorfilteren met dat ééne, waardoor een gelijkmatige opmarsch naar schoonheid mogelijk wordt; dat ééne is zoek geraakt, sedert een onbeduidende acte M. O. de panache geworden is voor den „bevoegden" kunstleeraar. De ambachtsschool en middelbaar-technische poliep wil alles omvatten met zijne vangarmen; zijn zuignappen hechten zich reeds daar, waar het hooger kunstonderwijs begint; nog iets verder en het monster kraakt alles in een innige samentrekking tot een onsmakelijk middelbaar zoodje. Sedert het optreden van de Stuers zijn ruim veertig jaren verloopen. Andere beginselen wachten nu op een opvolger om even krachtig voort te werken, de moderne kunstgedachte te steunen en te sterken en te verhoeden dat voor dit hoogste goed een filiaal van de afdeeling vakonderwijs voldoende wordt geacht.
Of er iemand te vinden is, die dat kàn? Het klinkt wellicht zonderling hierbij te verwijzen naar de kringen van den Oudheidkundigen Bond. In ernst, dáár heeft men te zoeken, dáár zijn de voormannen, die, dóór het oude, tot het nieuwe gekomen zijn. Dáár kan de man gevonden worden, die in staat is in den algemeenen geest voort te werken van hem, aan wien hier eene eerbiedige hulde gebracht wordt voor zijn mooi, gevuld leven in dienst der kunst."

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem is eigenaar geworden van het prachtige gehatikte scherm met de parelhoenders, vervaardigd door G. W. Dysselhof, dat werd ingezonden op de Tentoonstelling „Het dier in de Kunst", welke in Natura Artis Magistra zal gehouden worden.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".

Meubelen voor een arbeiderswoonkamer.

Programma komt voor in No. 4. Tijd van inlevering 1 Mei 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst.

Speelgoed.

Programma komt voor in No. 7. Tijd van inlevering 15 April 1916.

Studieprijsvraag, uitgeschreven door de Ver. tot Bev. der Bouwk. te Utrecht.

Ontwerp voor een gebouwtje, waarin een rijwielbergplaats, twee verkoopruimten en een telefooncel

Programma komt voor in No. 12. Tijd van inlevering 15 Mei 1916.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Demonstratie van den heer J. H. A. Mialaret. — Verslag der 1378e Ledenvergadering. — Jaarverslag der Utr. Club. — Twee Voordrachten over moderne Tuinkunst. — Club van Haagsche leden. — De nieuwe De Stuers. — De herbouw in het overstroomde gebied van Noord-Holland. — Alkmaar. — De opvolger van J. A. Royer. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 15. ZATERDAG 8 APRIL 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Tot Gewoon Lid van het Genootschap is aangenomen de heer B. H. CREVELS, Beeldhouwer te Amsterdam.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

DR. BERLAGE'S „PARK-WIJCK".

(*Bij de afbeeldingen*).

In 1913 werd het vandalisme bedreven Berlage's bekoorlijke schepping „Park-wijck" aan de Van Eeghenstraat te Amsterdam te sloopen, en de dooie kast (verlustig U in de afbeelding) er voor in de plaats te zetten. „Park-wijck" is destijds opgekocht geworden en nu weder verrezen in het Zeisterbosch. *Herrezen* kan niet worden gezegd, want aan het bouwwerk is veranderd. De schepping van Berlage was typisch door grondplan en verhoudingen. Hieraan te wijzigen, wellicht om het pasklaar te maken voor den doorsnee-mensch, is geen daad van piëteit geweest.
Sterk is dit merkbaar aan den achtergevel; welke aan het oude „Park-wijck" veel karakteristieker was.
De vergelijking van den ouden en nieuwen voorgevel toont duidelijk, hoe het karakter van het huis geleden heeft door het hooger uit den grond op te halen.
Het geheele geval is mij niet sympathiek; en geeft mij dezelfde gewaarwording als de nieuw-oude-restauraties van mooie bouwwerken uit vroegere tijden.

JAN DE MEIJER.

EEN HULDE AAN DE NAGEDACHTENIS VAN DE STUERS.

Indien de „Limburger Koerier" goed is ingelicht, dan is door een groepje Haagsche heeren een bijzondere fijngevoelige daad ten opzichte van wijlen Jhr. Mr. Victor de Stuers verricht.
Deze heeren moeten n.m.l. een bod hebben gedaan op de Zuidzijde van het Vrijthof, het z.g. „Spaansche Gouvernement", welke door wijlen Victor de Stuers voor enkele jaren werden aangekocht, om ze voor sloopingte behoeden. Door hetzelfde consortium is een bod gedaan op de belendende panden, toebehoorende aan Mr. Nyst, advocaat bij het Cour d'Appèl te Luik, en waarin thans het huis van Jhr. Mr. Testa en de lokalen van het Duitsche consulaat zijn gevestigd.
De bedoeling moet zijn het gansche blok gebouwen, begrensd door het Vrijthof, St. Jacobstraat en Papenstraat, tot aan de kapitale huizing van den heer Pyls, vrij te maken en er een groot hotel-café-restaurant op te bouwen in den trant van het Hotel „Central" in Den Haag.

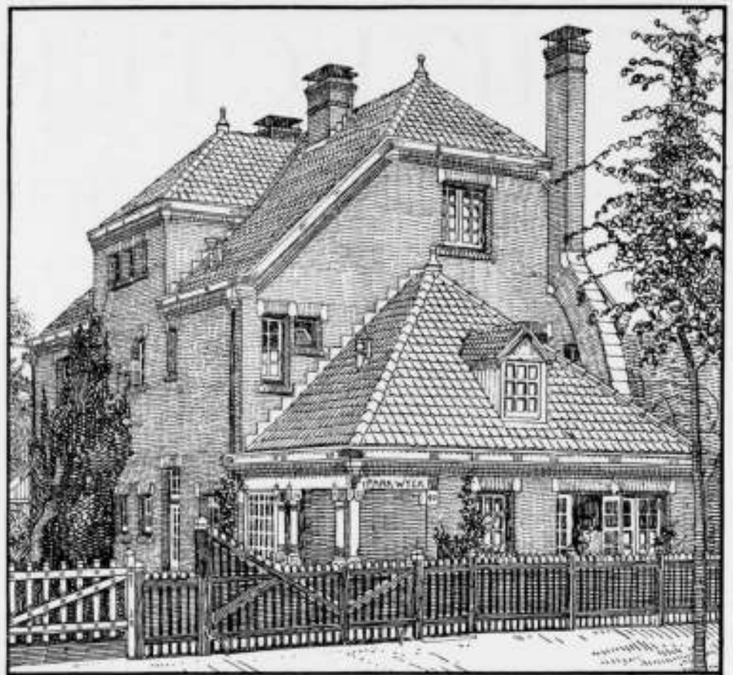
DE OPVOLGER VAN J. A. ROYER.

Naar wij uit goeden bron vernemen zal de heer Duparc de plaats van den Heer Royer als referendaris van Schoone Kunsten innemen.

DE AANBESTEDING DER BADINRICHTING TE UTRECHT.

Het Bestuur van den B. N. A. verzoekt ons het volgende te plaatsen:

„Naar aanleiding van een tweetal artikelen van den hand van den heer J. Ingenohl, architect B. N. A., in het weekblad „Architectura", betrekking hebbende op het verloop der aanbesteding van een badinrichting met overdekt zwembassin te Utrecht, door genoemde architect, namens de „N. V. Overdekte Bad- en Zweminrichting" te Utrecht eenigen tijd geleden gehouden, en het daarop slaande woord en wederwoord in „De Aannemer", orgaan van den Nederl. Aannemersbond, in welk laatstgenoemd orgaan den heer Ingenohl van „een geheel onjuiste voorstelling van het gebeurde" wordt beticht, heeft het Bestuur van den B. N. A. inzage genomen van de authentieke briefwisseling, tusschen den Raad van Beheer der „N. V. Overdekte Zwem- en Badinrichting" en den architect, deze zaak betreffende.
Als resultaat hiervan besluit de Bond van Nederlandsche

· EEN · BUITENHUIS ·

Het vroegere „Park-wijck" aan de Van Eeghenstraat te Amsterdam. Arch. Dr. H. P. Berlage, B. N. A.

Architecten ernstig te moeten afkeuren de handelwijze, gepleegd door het, in het orgaan van den Nederl. Aannemersbond opnemen van stukken, die de bedoeling hebben ongemotiveerd de goede naam van een der leden van den Bond van Nederlandsche Architecten aan te tasten."

Namens het Bestuur van den B. N. A.:
Jos. Th. J. Cuypers, Voorzitter.
Jan de Meijer, Secretaris.

STICHTSCHE SCHOUWBURG.

Op het Vreêburg te Utrecht locit 't reedlooze vee
Om den tempel van Thalia en Melpomene!
Dies klaagt nu Apollo, doch wat baat zijn klacht,
Als de Raad meer van 't vee, dan van muzen verwacht?

Candidus.

ALKMAAR.

In No. 14 van dit blad vond ik een allerdoddigst versje over bengelende architecten. Allerinteressantst! Mijnheer K. K. is aan 't bengelen geslagen, of beter, is . . . 'n bengel! Ei, ei, K. K. waarom hebt U niet boven uw vers gezet: „*Vrij naar Candidus*", of *Candidus van verre gevolgd*?" Dat „*zegt H. F. S.*" is zoo mooi in zijn stijl. Hij zal lichtelijk gevleid wezen.
Maar wat bedoelt U eigenlijk?
Heeft U wel gelezen, zèlf gelezen, wat ik over Alkmaar schreef? Ja?
Hoe komt U dan op het idée, dat ik alle architecten die niet bouwen als ik, zou willen hangen?
Weet U dat ik wel eens bouw? Hoe weet U dat dan?
Daarvan staat toch niets in mijn stukje „Van Alkmaar begint . . .? is 't wel?
Welnu mijnheer K. K. dan past het U toch niet, mij zoo veel verwaandheid toe te schrijven?
Ga heen, zondig niet meer!

H. F. S.

INGEZONDEN.

„Vaktoestanden".

Zeer geachte Redactie.

Voor 't hier volgende had ik heel gaarne een plaats in ons „orgaan".
Dagelijks komt het voor dat grootere of kleinere gemeenten, vereenigingen van allerlei aard, of andere openbare lichamen, grootere of kleinere betonwerken tot stand hebben te brengen.
Maar zelden blijkt het te prijzen inzicht van verschil-

Wat er na de sloopíng van „Park-wijck" verreest is in de Van Eeghenstraat te Amsterdam.

Hoe het in het Zeisterbosch opgezette nieuwe „Park-wijck" er uit ziet.

lende besturen, om aan een bekend architect de opdracht voor zulk een bouwwerk te geven. Hierbij wil ik echter gaarne opmerken, dat hierin het nadeel voor de onbekende goede jongere krachten schuilt om buiten gesloten te worden.
Wat toch is het geval.
Wordt het bekend, dat een gemeente of vereeniging een gebouw heeft te maken, dan komen er allerlei „bouwkundige parasieten" op af om teekeningen te maken. In principe stellen zij (de besturen) gaarne elkeen in de gelegenheid er naar te „dingen". Het prijsvraagsysteem met al den aankleve van dien blijft echter steeds tot de vrome wenschen behooren; mogelijk door onvoldoende bekendheid en mede vooral wat de regeling betreft.
Steeds blijkt dan behoefte te bestaan aan een degelijk en gemotiveerd advies om uit den chaos van teekeningen tot een besluit te kunnen komen.
Moet er dan eindelijk een beslissing vallen, dan zit zoo'n bestuur met de handen in 't haar.
Vriendjeskwesties, billijkste honorariumberekeningen, wedijveren met de voordeeligste begrootingen. Een advies van den een of anderen „kwakzalver" komt er bij en 't zaakje krijgt zijn „beslag." Bekend gevolg!
Is er nu onder de plannen een goed en aesthetisch plan dan wordt dit om zijn „vreemdheid" ter zijde gelegd.
Tot een gunstiger resultaat én voor de bouwkunst én voor den goeden mededinger zoude m. i. nu hier te komen zijn, indien van een speciaal daarvoor in 't leven geroepen commissie, in deze, advies en voorlichting te vragen was.
Onder de verschillende mij bekende gevallen is het hier volgende nog „jong" en leerzaam.
De gemeente Belfeld moet een Raadhuis bouwen. B. en W. hebben den mededingers bekend gemaakt (naar ik meen ook om aan „allerlei" kwesties te ontkomen) dat de plannen door een Rijksarchitect zouden worden beoordeelt. Later werd besloten, mogelijk op aanraden van een meer „bekende" dat B. en W. zich om advies tot de „Maatschappij tot bev. der Bouwkunst" zouden wenden. De M. t. b. d. B. heeft naar het schijnt B. en W. moeten „afwijzen."
Hieruit blijkt de zeer op prijs te stellen goeden wil van B. en W. van Belfeld om een stap te doen in de goede richting. Echter een speciale commissie daarvoor ontbreekt.
Het wil mij voorkomen dat door de verschillende bouwkundige lichamen tot heden niet voldoende naar buiten is gewerkt en evenmin aan de genoemde toestanden de noodige aandacht is gewijd ter bestrijding.
Om nu in dergelijke veelvuldig voorkomende gevallen tot een betere oplossing te komen geef ik hierbij nog gaarne mijn idee.
Vooropstellende, dat een speciale commissie daarvoor, vooral in den beginne, een zeer moeilijke taak te vervullen krijgt, vooral om steeds den zuiveren weg te volgen, meen ik toch het hier beter is „Ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald."
Eveneens durf ik zeker te veronderstellen, dat men zich gaarne ook tegen vergoeding tot de commissie zal wenden zelfs voor de kleinste bouwwerken.
Bestaat eenmaal zoo'n permanente Bouwkunstcommissie dan zal ook zeker haar werkzaamheid toenemen. Langzamerhand zal zij grooten invloed krijgen op de scheeve toestanden en haar op betere en rechtere banen leiden.
Indien nu eens uit de bouwkundige lichamen een „Permanente Bouwkunstcommissie van advies" werd benoemd, dan verkreeg deze commissie een groote zeggingskracht, daar zij geheel onpartijdig is, waardoor haar oordeel gelden zal als het hoogste.
Vooral in den beginne zal hare werkzaamheid meer in de lijn liggen van die eener schoonheidscommissie.
De kosten kunnen worden bestreden uit de te heffen kosten van advies; procentsgewijze naar de bouwsom.
Een grootsche taak wacht deze commissie. Aan het bestaan hiervan moet dan in den breede bekendheid gegeven worden, door aan *alle* gemeentebesturen, vereenigingen, instellingen en lichamen welke daarvoor in aanmerking kunnen komen, geregeld circulaires te zenden.
Verder zullen van zelf de goede mededingers naar bedoelde bouwwerken het bestuur wijzen op die commissie.
Niet alleen voor advies in kleinere zaken doch vooral adviezen van groot belang van uitbreidingen, doorbraak etc. zullen op het program komen. Zoo kan deze commissie het werk, wat thans in handen is van „Heemschut", „bouwkundige" adviezen overnemen.
Het behoeft natuurlijk geen betoog dat de commissie zal moeten worden saamgesteld uit de meest vooraanstaande mannen, wil zij groote kracht verkrijgen.
Zoude ook hiertoe „Architectura et Amicitia" niet het initiatief willen nemen?
Het Genootschap zal zeker hiermede een voorname stap zetten op den weg die leidt naar de veredeling en verheffing der bouwkunst.

H. W. Valk.

* * *

Gemeenteraad Enkhuizen.

Het Nieuws van den Dag van 30 Maart j.l. meldt: „betreffende een tweetal adressen om een groot gedeelte van de Paktuinen, één van de schilderachtigste plekjes van Enkhuizen, voor industrieele doeleinden te mogen koopen of huren, werd *nog geen* beslissing genomen.
De Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer had in verband met beide verzoeken verzocht, dit schoone stadsgedeelte niet te willen schenden.
Uit de gehouden besprekingen bleek evenwel, dat *vele* leden, *tegen het advies van B. en W. in, bereid waren, het gevraagde terrein beschikbaar te stellen.*"
Er zij hier op gewezen dat deze, en zoo menigvuldig voorkomende kwesties van dien aard, een gevolg is van het gemis van een van alle zijden bekeken uitbreidingsplan. Hoewel de Woningwet dit voor gemeenten met minder dan 10000 inwoners niet eischt, mag zoo'n plan toch in de *allereerste* plaats voor elke gemeente niet ontbreken. Althans dient vóóruit zooveel mogelijk te worden bepaald, verband houdend met de plaatselijke ligging, voor welke doeleinden de omliggende terreinen het best geschikt zijn. Rekening houdende met eischen van welstand voor het bouwen, zal dan daarmede het schenden van het plaatselijk schoon, voorkomen worden.

E. van Houten.

DE KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL „QUELLINUS."

Wij ontvingen van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus" haar geïllustreerde jaarverslag over 1915.
Behalve de mededeeling over het Bestuur, de leeraren, het aantal leerlingen, de cursussen, enz. schrijft het Bestuur onder het hoofd „geldmiddelen" onder meer: „Niettemin dient aan versterking van onze inkomsten bijzonder aandacht te blijven geschonken. Wij hopen derhalve, dat velen, die met ons streven instemmen, opgewekt zullen kunnen worden ons ook te helpen in den financieelen steun, dien wij, voor het voortbestaan onzer

Het Natuurteekenen in verband met het Decoratief Begrip.
Afdeeling Natuur- en Decoratief-teekenen. Eerste Studiejaar.

zoo hoogst nuttige inrichting, niet kunnen ontberen."
Het verslag eindigt met „Mededeelingen over het onderwijs." De directeur der school, de Heer C. N. Nijhoff, geeft hierin een beschouwing over het „decoratief begrip in verband met het natuurteekenen", en doet dit naar aanleiding van een aanvulling, die het onderwijs in het natuurteekenen door het leggen van een meer directen band tusschen dat teekenen en de ontwikkeling van het decoratief begrip dit jaar onderging.
Deze „Mededeelingen over het onderwijs" worden door een aantal illustraties toegelicht, waarvan wij hier enkele dank zij de welwillendheid van den Directeur, afdrukken.
De heer Nijhoff schrijft daarbij het volgende: „In het leerprogramma van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus" zijn de vóórmiddagen voor de helft gewijd aan het Natuurteekenen; hieronder dan te verstaan het teekenen naar alle dingen, die ons omgeven, vanaf de levende natuur, als vogels, planten, vlinders, tot de levenlooze zaken, als de gebruiksvoorwerpen en gipsafgietsels naar beeldhouwwerken of bouwdeelen. De bedoeling van dit teekenonderwijs is: de eigene vormverschijning van de dingen te leeren begrijpen en de teekenvaardigheid te ontwikkelen.
Het teekenen zal goed leeren opmerken, zuiver leeren zien, vol leeren waardeeren, het kenmerkende van het gewone leeren onderscheiden. Door het aankweeken van teekenvaardigheid wordt de gelegenheid geopend dit kenmerkende vast te leggen, het typische als het ware te fixeeren. Straks, bij de decoratieve toepassing, zal dit kenmerkende, dit typische, weer van belang zijn, nu niet om zijn eigen waarde alleen, maar ook vooral om de waarde die dit bijzondere heeft, in verband met de plaats waarvoor het bestemd is en waar het in karakter bijbehoort. De leerlingen die zich, als vlakversierders, op decoratief gebied bewegen, hebben voortdurend het verband te zoeken tusschen het vlak, dat als ondergrond dient voor de decoratieve vulling, en deze vulling zelve.
Wat is dus meer voor de hand liggend, dan dat deze leerlingen al datgene, wat hun bij het Natuurteekenen onder de oogen komt, op tweeërlei wijze leeren van een geheel. In het laatste geval lost het eerste zich, in zeer uitgesproken richting, op, zoodat men bepaald kan spreken van „decoratief zien", wat dan beteekent: het zien van de dingen als versierende deelen van een geheel, (hier een plat vlak) Een andere wijze van decoratief zien, die van de bouwkunstbeoefenaars, van de interieurteekenaars en beeldhouwers, die ook met het platte vlak,

Het Natuurteekenen in verband met het Decoratief Begrip.
Afdeeling Natuur- en Decoratief-teekenen. Eerste Studiejaar.

maar bovenal met de ruimte te maken hebben, blijve dan ook ditmaal buiten beschouwing.
Bij de decoratieve vulling van een vlak past over het algemeen een projectieve afbeelding van voorwerpen. Het is opvallend hoe zuiver-meetkunstig de projectieve vormen in den regel zijn, en hoe goed zij zich, door deze eigenschap, aansluiten bij het meetkunstig vlak. De leerling, die straks het verband zal hebben te leggen tusschen het vlak en de versierende vormen (in dit geval voorwerpen), zal zich dus moeten gewennen aan het projectieve zien, waartoe het opmeten en projectief afbeelden veel zal kunnen bijdragen. Daarnaast zal deze leerling ingelicht dienen te worden omtrent de middelen, die hem ten dienste staan, om een vlak harmonisch-rythmisch in te deelen. Dan zal het verband moeten gezocht worden tusschen deze aesthetische vlakindeeling en de voorstelling, die het vlak geheel of ten deele zal vullen.
Van uit dit decoratief standpunt gezien, krijgt het voorwerp, dat den leerling ter bestuurdeering wordt gegeven, een bijzondere waarde. Waar het in de decoratieve voorstelling gaat om het verband tusschen vulling en vlak, zal deze vulling zich moeten richten naar de eigenaardigheden van dit vlak. Waar het eveneens erom gaat op duidelijke wijze een beeld te geven van een voorwerp en zijn bestemming, moet het type van het voorwerp in de meest eenvoudige gedaante worden afgebeeld, met weglating van alle bijkomstigheden, die aan de klaarheid van de voorstelling afbreuk doen en met toevoeging van die elementen, welke den vorm helpen versterken, die iets over de bestemming of de bedoeling van het voorwerp hebben te vertellen. Op deze wijze zal het voorwerp in de gedachte van den leerling een zekere beteekenis krijgen, die wortelt in het leven. De bedoeling van dit teekenen is dus: typische vormgeving, in verband met het begrensde vlak, en uitdrukking van een gedachte, die door een voorwerp of een serie voorwerpen wordt opgewekt. Zoo is dan tevens de band gelegd tusschen deze wijze van voorstellen en het plakkaat, de reklamekaart, de affiche en de decoratieve schildering eenerzijds en tal van vlakversieringen, in verband met de nijverheidskunst, anderzijds.
Afb. 1 en 2 geven de decoratieve toepassing van een enkel gebruiksvoorwerp, dat eerst is opgemeten, als hoofdmotief van een vlakvulling. Bij deze studies, uit het eerste Studiejaar, heeft de leerling getracht het voorwerp te zien als deel van een geheel. Hij heeft dus, in

lijn en kleur, verband moeten leggen tusschen beide en tal van moeilijkheden, die voortspruiten uit het plaatsen van een ding op zijn juiste plaats, met de aankleve van dien, onder de oogen gezien. Ook werd de voorstelling voor den leerling tot een stuk leven.
Afb. 3 is een stuk decoratief schilderwerk uit het derde Studiejaar. In een omlijsting van een bepaalden vorm werd getracht een pauw, die in opgezetten toestand aanwezig was, met afwijking van de volkomen symetrie, als decoratieve vulling tot zijn recht te doen komen.

BEHOUD VAN NATUURMONUMENTEN IN NEDERLAND.

De Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland heeft een adres gezonden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, waarin zij haar bezorgdheid er over uitspreekt, dat overal in ons land, onder den invloed der hooge houtprijzen, ten gevolge van den geringen invoer uit het buitenland, bosschen en lanen worden gekapt, die onder normale omstandigheden nog langen tijd ongerept zouden zijn gebleven;
dat zoodoende ter wille van een tijdelijk voordeel het landelijk schoon van ons vaderland wordt opgeofferd, zonder dat er nog in lange jaren kans op herstel te wachten is;
dat zelfs van gemeentebesturen besluiten tot dergelijke schennis uitgaan.
Het Bestuur dringt daarom aan op maatregelen, om, waar het mogelijk is, het kwaad te keeren en vernieling zonder noodzaak te verhinderen. Het verzoekt drang te willen uitoefenen op de provinciale besturen en niet dan in noodzaak aan besluiten, strekkende om boomgroepen of boschcomplexen te vellen, welker behoud van waarde moet worden geacht voor de streek, hun goedkeuring te hechten.
In dit verband spreekt het Bestuur zijn leedwezen uit, dat niet een grootere oppervlakte bosch zich in staatseigendom bevindt en als zoodanig de zoo noodige bescherming geniet.

PRIJSVRAGEN.

Door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, zijn de volgende prijsvragen uitgeschreven:

1°. Een prijsvraag voor het ontwerp te plaatsen hoofd voor den omslag van het Bouwkundig Weekblad.

2°. Prijsvraag voor een hoofd als inleiding voor genoemd Weekblad.

5e. Prijs voor een hoofd met vignet voor het briefpapier der M. B. V. A.
De prijsvraag omvat de volgende opgaven:
1e. *Een hoofd* voor den omslag van het Bouwkundig Weekblad.
De maat van den omslag is 25 cM. breed en 32 cM. hoog. De ontwerper mag hiervan niet meer dan 5 cM. hoogte over de geheele breedte van den omslag gebruiken, terwijl desgewenscht voor eventueele randversiering om de geheele bladrijde een randje van 1 cM. breedte beschikbaar is. Wordt een dergelijke randversiering door den ontwerper wenschelijk geacht, dan moet deze ook voortgezet worden als afsluitrand van de achterzijde van den omslag.
In de genoemde ruimte van 5 × 25 cM. moet zeer duidelijk in strenge letters vermeld staan „Bouwkundig Weekblad", terwijl binnen die ruimte van 5 × 25 cM. tevens ruimte moet zijn voor den drukker, ten einde het nummer, den datum en den jaargang te kunnen zetten.
De genoemde ruimte van 1 cM. breedte voor eventueele randversiering is in de hoogte van 5 cM. eveneens begrepen.
De ontwerper is geheel vrij in de keze van den letter, doch moet er mede rekening houden, dat de overige ruimte van het blad gewoon met advertenties wordt gevuld, al zal hierbij het streven voorop gesteld worden, dat deze als geheel een smaakvol aanzien zullen verkrijgen.
2e. *Een hoofd* als inleiding van het orgaan der M.B.V.A.
Voor dit hoofd is een hoogte van 8 c.M. beschikbaar, terwijl de breedte van het drukwerk onder dit hoofd 19 cM. bedraagt.
Binnen genoemde grenzen moet komen: „Bouwkundig Weekblad, orgaan van de M. B. V. A. Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche architecten". Ook moet in deze ruimte worden gedrukt, Commissie van Redactie, J. B. van Loghem, B. J. Ouendag en G. Versteeg, Redacteur J. Gratama, Bureau van Redactie Marnixstraat 402, Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.
De ontwerper zal hierbij moeten uitgaan van het lettertype, dat voor het hoofd (eerste pagina) van het Bouwkundig Weekblad thans wordt gebruikt ten einde dit hoofd in verband te brengen met het drukwerk van den tekst er onder. Het lettertype behoeft daarom niet onveranderd gebruikt te worden, De ontwerper is vrij het om te werken of te vervormen, wanneer het genoemd verband blijft bestaan.
De ontwerper is tevens vrij in betzelfde karakter te versieren binnen genoemde ruimte. In tegenstelling met het ander genoemde hoofd, dat voor alles streng en duidelijk moet zijn, zal dit hoofd een meer intiem karakter moeten dragen.
3de. *Een hoofd* met vignet voor het briefpapier der M. B. V. A.
Dit vignet of stempel moet bevatten de letters M. B. V. A., terwijl het hoofd verder moet bevatten: „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche architecten", opgericht 1847. Beschermvrouwen H. M. de Koningin en H. M. de Koningin Moeder. Verder: Amsterdam Marnixstraat 402, met ruimte daarachter voor den datum, telefoon 27362., benevens de mededeeling: Men wordt verzocht bij het antwoord den datum van dezen brief te vermelden. De maten van het briefpapier zijn 21 cM. breed en 28 cM. hoog.
De ontwerper is geheel vrij in zijn uiting en gebruik van plaatsruimte, waarbij echter niet aan de *doelmatigheid van het gebruik mag worden geofferd.*
De ontwerper kan in de genoemde 3 rubrieken zijn ontwerp getoekend, gedrukt of als combinatie van beide in zenden. De teekeningen en drukwerken uitsluitend in zwart.
Als gezamenlijke prijzen is beschikbaar gesteld ƒ 100.— welk bedrag door de jury naar billijkheid zal verdeeld worden onder de beste inzendingen.
De ontwerpen moeten vóór of op Zaterdag 29 April in gesloten couvert gezonden worden aan het bureau der M. B. V. A. Marnixstraat 402; vergezeld van een motto, correspondentieadres en niet ondertcekend.
Een tweede gesloten couvert moet het motto eveneens vermelden en tevens den naam van den inzender. Op dit couvert te zetten: naambrief. De vragen schriftelijk in te zenden tot 8 April. In het nummer van 15 April zullen deze gezamenlijk worden beantwoord.
De programma's zijn gratis aan het bureau der M. B. V. A. verkrijgbaar, terwijl de mededinging is opengesteld voor ieder.

De Jury:
J. Gratama B.-I.
J. B. van Loghem B.-I.
B. J. Ouendag.
G. Versteeg.

HET DIER EN DE KUNST.

In de Koningszaal van het Genootschap „Natura Artis Magistra" wordt gedurende de maand April een tentoonstelling gehouden van teekeningen, studiën, schetsen, schilderijen en beeldhouwwerken van alle tijden, naar dieren.
Op deze belangwekkende tentoonstelling komen wij de volgende maal terug.

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

De Directrice der K. N. Kantwerkschool te 's-Gravenhage, Mej. H. A. P. van Bergen, zal in de eerste helft van April in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem eene openbare les geven, waarin de kenmerken en eigenaardigheden der verschillende oude kantwerken zullen besproken worden. De verzameling oude kanten van het Museum, alsook die van genoemde Kantwerkschool zullen daarbij ter berichtiging worden gesteld en ter voorlichting worden gebruikt. Belangstellenden, die eene uitnoodiging voor deze openbare les wenschen te ontvangen, kunnen zich wenden tot den Directeur van genoemd Museum.

De Tentoonstelling in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, van het werk van de Basel, aangevuld met de historische, hoogst belangrijke producten van den pottenbakker Lanoy uit Gouda, zal 16 April a. s. worden gesloten.

DE GRENSREGELING.

Naar wij vernemen hebben Gedep. Staten het ontwerp wetsvoorstel in zake de grensregeling gereed en zal dit ontwerp dezer dagen aan B. en W. van Amsterdam om advies worden toegezonden.
In het wetsontwerp is geen wijziging gebracht in den loop van de nieuwe grenzen der verschillende gemeenten, waarover reeds met Gedeputeerden overeenstemming was verkregen.
De zaak gaat thans alleen nog maar om de afwikkeling van de regeling met de betrokken gemeenten.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".
Meubelen voor een arbeiderswoonkamer.
Programma komt voor in No. 4. Tijd van inlevering 1 Mei 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst.
Speelgoed.
Programma komt voor in No. 7. Tijd van inlevering 15 April 1916.

Studieprijsvraag, uitgeschreven door de Ver. tot Bev. der Bouwk. te Utrecht.
Ontwerp voor een gebouwtje, waarin een rijwielbergplaats, twee verkoopruimten en een telefooncel
Programma komt voor in No. 12. Tijd van inlevering 15Mei 1916.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Dr. Berlage's „Park-wijck". — Een hulde aan de nagedachtenis van De Stuers. — De opvolger van J. A. Royer. — Het aanbesteden der Badinrichting te Utrecht. — Stichtsche Schouwburg. — Alkmaar. — Ingezonden. — De Kunstnijverheidsschool „Quellinus". — Behoud van Natuurmonumenten in Nederland. — Prijsvragen der Mij. t. Bev. der Bouwkunst. — Het dier en de Kunst. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent.
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. De *Tentoonstelling* van ingekomen antwoorden op de Genootschapsprijsvragen 1915 „Scholenpark" en „Transformatorenhuisje", zal gehouden worden in de Genootschapszaal, Heerengracht 545—549, vanaf *Dinsdag 18 April* tot en met *Maandag 24 April*, dagelijks van 10—5 uur, en is toegankelijk voor de Leden.

b. Tot Gewoon Lid van het Genootschap is aangenomen de heer B. H. Crevels, Beeldhouwer, alhier.

c. De 1377ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 19 April,** des avonds te **8½ uur,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545-549.

Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Installatie van den heer B. H. Crevels, Beeldhouwer te Amsterdam, tot Gewoon Lid.
4. *Uitreiking der prijzen,* toegekend bij de Genootschapsprijsvragen 1915.
5. Candidaatstelling voor een Commissaris N. V. Plaatwerk „De Architect", wegens de aftreding van den heer A. Moen, die de Redactie van het Plaatwerk als Commissaris vertegenwoordigt. (De heer Moen is herkiesbaar).
6. Voorstel van het Bestuur inzake Excursie.
7. Voordracht door Mevrouw Aug. Wegerif-Gravesteyn, over: *„Batikkunst en haar techniek"* met kunstbeschouwing.

J. F. Staal Jr., *1e Secr.*

VERSLAG DER 1376STE LEDENVERGADERING,

gehouden op Woensdag 5 April in het Genootschapslokaal, Heerengracht 545.

Na opening der vergadering en verwelkoming der aanwezigen geeft de voorzitter, de heer Paul J. de Jongh, het woord aan den heer Louis van der Swaelmen tot voortzetting zijner lezing over tuinarchitectuur, thans behandelende „Le jardin moderne" en „L'avenir de l'art des Jardins". Onder het vele, en inderdaad belangwekkend, nieuws, dat spr. tuinonkundigen mededeelde, behoorde het ontstellende, dat het Vondelpark, het heerlijk oord, waar het paviljoen van Hamer, de melkerij van X. en het parkwachtershuisje van Baanders niet al te zeer verborgen liggen, waar Wijdeveld en Candidus hun eerste verzen dichtten, waar op harde banken, in duistere laantjes bij nieuwe maan, wij onze eerste jongelingsdroomen droomden in of buiten gezelschap eener schoone leerlinge van de Industrieschool of van een andere inrichting tot levering van jongelingsdroomenmateriaal, waar wij bij wielerwedstrijden onze eerste fiets verniel-den en bij voetbal of cricket onze eerste blauwe scheen opliepen, waar wij achtereenvolgens in kinderwagen, open bakje of zelfs Atax toerden, of in een trouwstoet perkje-reden als bruigom met hulpeloos gezicht in het eerste, of als gast met opgewekt gelaat in het vooruitzicht van een eetpartij in een der volgende koetsen, dat genoemd Vondelpark door ons behoort veracht te worden, willen wij niet alle kans om voor artistiek, modern en excentriek gehouden te worden, verspelen!
De heer Jos. Cuypers bouwde na de lezing hoop op in ons verbrijzeld hart, door het Bestuur van „A. et A." uit te noodigen den aandacht van het Gemeentebestuur te vestigen op de aesthetische zijde, die ongetwijfeld aan de te ontwerpen nieuwe Parken te vinden zal zijn en genoemd Bestuur te verzoeken, bij den aanleg zich te doen voorlichten door deskundigen met dergelijke gezonde begrippen omtrent tuinarchitectuur, als liggen in de verkondigde ideën van den heer v. d. Swaelmen. De heer Cuypers herinnert o. a. aan het voor park bestemd terrein, ter grootte van 15 H. A., ten W. van het Noord-Hollandsch Kanaal.
De voorzitter dankt den heer Cuypers voor zijn juiste opmerking en vindt evenzeer noodig het Gemeentebestuur er op te wijzen, dat zijn deskundigen ongetwijfeld aangenaam en vroolijk de grasperkjes der plantsoenen met mooie bloemen beprikken, maar niet toonen in het bezit te zijn van moderne en gezonde begrippen van tuinarchitectuur. De voorzitter zegt toe, dat het Bestuur van „A. et A." den wensch van den heer Cuypers zal ter harte nemen.
Na in een Fransche toespraak den heer v. d. Swaelmen groote erkentelijkheid te hebben betuigd, gaat de voor-

zitter over tot afwerking der Agenda: installatie van de heeren C. W. van den Berg, R. H. Terlingen en A. T. Kramer, Bouwkundige Teekenaars, alhier, en ballotage van den heer B. H. Crevels, Beeldhouwer, alhier, die met algemeene stemmen wordt aangenomen tot lid, en sluit hij de vergadering. J. F. S.

N.V. MIJ. TOT EXPLOITATIE VAN HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" TE AMSTERDAM.

De Alg. Verg. van aandeelhouders zal gehouden worden op Zaterdag 29 April 1916, des middags 2½ uur, ten kantore der Vennootschap, Heerengracht 545—547 te Amsterdam.

Agenda:

1. Verslag van de Directie omtrent de handelingen der Vennootschap gedurende het afgeloopen jaar.
2. Balans en winst- en verliesrekening; deze stukken zullen gedurende 8 dagen vóór de vergadering van aandeelhouders ter inzage liggen ten kantore der Vennootschap.
3. Verkiezing van een commissaris wegens periodieke aftreding van den heer Adr. Moen (die in de R. v. C. de redactie van „Architectura" vertegenwoordigt). De aftredende stelt zich niet herkiesbaar.
4. Behandeling van voorstellen van de Directie.
5. Behandeling van eventueele voorstellen van de aandeelhouders.

N.B. Voorstellen, door aandeelhouders te doen, kunnen dan alleen in behandeling worden genomen, indien deze uiterlijk 8 dagen vóór het houden der vergadering ten kantore der Vennootschap zijn ingeleverd (art. 17 der Statuten). Om tot stemming gerechtigd te zijn, moeten aandeelhouders hunne aandeelen uiterlijk 3 dagen vóór den dag der vergadering hebben gedeponeerd (art. 19 van Statuten) bij het gedelegeerd lid G. F. la Croix, Joh. Verhulststraat 186 te Amsterdam.

De Raad van Commissarissen.

§ 31 DER A. V. VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

D.i. het artikel, betreffende werkstakingen en uitsluitingen

De heer E. Verschuyl, arch. B. N. A. te Hilversum schrijft ons het volgende:

„Bij onderhandsche aanbestedingen in November en December '15, werd door mij in de desbetreffende bestekken § 31 „Werkstakingen en Uitsluitingen" der A. V. van den B. N. A., voorgeschreven. Door een gevoerde actie der afdeeling Hilversum van den Ned. Aannemersbond, kon ik dit artikel niet handhaven, en moest op verzoek van den aanbesteder een gewijzigd artikel overnemen.

Op 2 Februari l.l. had ik weder een kleine onderhandsche aanbesteding en kon toen art. 31 handhaven, als resultaat kreeg ik slechts *een* inschrijving van een *niet* lid van den Nederl. Aannemersbond. Deze inschrijving was verre boven de begrooting, en heb ik toen op andere wijze voor bedoeld werk een aannemer gekregen, echter bleef art. 31 onveranderd gehandhaafd.

Verleden week nu kreeg ik een schrijven van het bestuur der Afdeeling Hilversum der N. A. B., waarbij een bijeenkomst werd verzocht, en waren voorzitter en secretaris der afdeeling Zaterdag ten mijnent.

De voorzitter deelde mij toen mede, dat na diverse besprekingen, door het hoofdbestuur der Nederl. Aannemersbond *geen* bezwaar meer bestond tegen § 31 onzer A. V., en dat de leden dus weder in mochten schrijven. Zich hierbij aansluitende hielden de Hilversumsche aannemers zich dus weder aanbevolen om bij aanbestedingen mijnerzijds, weder mede te mogen schrijven. Het verkregen resultaat der gevoerde actie deed mij persoonlijk veel genoegen en leek mij belangrijk genoeg om in breedere kring bekend te worden gemaakt."

E. Verschuyl, Arch. B. N. A.

De Ned. Aannemersbond heeft dus de vlag gestreken. Dit is te danken aan de actie van den Bond van Nederlandsche Architecten, die door het uitgeven van haar eigen A. A. N. en verschillende stukken, daarop betrekking hebbende, hare leden een steun geeft in den strijd, die zij tegen den Ned. Aannemersbond hebben te voeren. De Aannemersbond meende door haar dwingend en dreigend optreden met zijn „bindende besluiten" de architecten naar zijn hand te kunnen zetten, en in 't bijzonder de B. N. A. te kunnen op zij schuiven door over het „bindend besluit", inzake werkstakingen en uitsluitingen, afwijkende § 31 van de A. A. V. van den Bond van Ned. Architecten zijn veto uit te spreken.

En nu eindelijk de andere vakvereeniging, de M. B. V. A. door de werkzaamheid van den B. N. A. ook in deze zoo nuttige zaak ingreep, door in het eind van het vorig jaar de redactie van de werkstakingsparagraaf in de A. A. V. samengesteld door de commissie, bestaande uit de afgevaardigden der Ver. van Delftsche Ing., de M. B. V. A., en den Ned. Aannemersbond te verwerpen, en tevens de Arbeidersorganisaties samen gingen werken tegen de „bindende besluiten", werd de toestand voor den Ned. Aannemersbond zwak. Door de zooeven genoemde commissie (slechts voor ⅓ samengesteld uit architecten overigens uit Ingenieurs, die een andere vakwerkwijze hebben, en uit Aannemers, die tegenovergestelde belangen hebben, is dezer dagen een nieuwe redactie voor de werkstakings- en uitsluitingsparagraaf ontworpen, welke (let wel!) weder door de M. B. V. A. nog niet is aanvaard.

Op deze redactie komen wij nader terug. Laten wij onze tevredenheid uitspreken, dat na de vele brallende stukken van den N. A. B., die wij in den loop van het vorig jaar in „Architectura" hebben besproken, de Ned. Aannemersbond het spel heeft verloren.

Den heer Verschuyl verdient dank, voor de belangen van ons vak te hebben gestreden. Jan de Meijer, B. N. A.

TWEE VOORDRACHTEN OVER MODERNE TUINKUNST.

IIe DEEL.

DE FOUTEN VAN DEN TEGENWOORDIGEN OPENBAREN TUIN.

De treurige toestand van den hedendaagschen Openbaren Tuin is onafscheidelijk verbonden met de ontaarding van den Tuin, naar de Romantischen opvatting en hare meer en meer gedegenereerde vormen, de zoogenaamde nabootsing der Natuur.

Werkelijk zijn bijna alle openbare Tuinen „tweede hands" openbare Tuinen": of het zijn vroegere Koninklijke Tuinen, regelmatig van aanleg, die men voor het publiek heeft opengesteld;

of het zijn meerendeels onregelmatig aangelegde particuliere Domeinen, weinig of in 't geheel niet met hun nieuwe doel in overeenstemming gebracht, die voor openbare Tuinen gebruikt worden. In het gunstigste geval komt het eens voor, dat er ten koste van een Landschap of van een Bosch een nieuwe openbare Tuin wordt aangelegd; maar dan, ten minste in de meeste gevallen, wordt hij aangelegd in dienzelfden geest, ons als eenige erfenis nagelaten uit den faillieten boedel van den Romantischen Tuin.

Een schilderij van Hubert Robert.

De bekendheid met het Classicisme, waaraan men in de XVIIIe eeuw door gewoonte en geestesneiging gebecht blijft, en aan den anderen kant een tengevolge van uitputting en reactie ontwaakte drang naar natuurlijke schilderachtigheid, leidt tot een overdreven romantische opvatting van de Natuur, op zoetelijke wijze aangelegd, om smaakvol te blijven. Claude Lorrain, Nicolas Poussin, en ook Hubert Robert hebben door de landschappen, zooals zij die schilderden, een grooten invloed uitgeoefend op de tuinkunst in het tijdperk dat volgde.

De Tuinen van Trianon te Versailles.

Aangelegd door Marie Antoinette en Hubert Robert, om een passende omgeving te vormen voor de Bucolische spelen, waarin het Hof behagen schiep.

Het Park „des Buttes-Chaumont" te Parijs.

Rechtstreeksch uitvloeisel van den smaak waartoe deze gekunstelde quasi-nabootsingen van de natuur leidden. Men lette goed op de overeenkomst in Karakter van de drie afbeeldingen VII VIII en IX.

Door in den waren zin des woords tot het vulgaire en „burgerlijke" te vervallen, heeft de Romantische Tuin alles verloren, wat er nog eenigszins het stempel van geestelijke voornaamheid op had gedrukt, en slechts het gewrongene, het gekronkelde behouden, dat de Natuur nog veel meer verafschuwt dan het aangelegde, — in één woord: de „*vermicelli stijl*" of de „*amorphe (vormlooze) stijl*".

Teekenend voorbeeld van zulk 'n leugenachtige schepping, nog kort geleden door een vermaard Tuin-Architect ontworpen.

Dit werk doet afbreuk aan het verheven karakter van het oude park van Tervueren bij Brussel, een park, dat oorspronkelijk een gedeelte is van het oude Zoniënbosch met zijn indrukwekkende beuken-galerijen. Zie hier het bij uitstek karakteristieke type van den lieflijken vermicelli-stijl, tegenwoordig algemeen verbreid en waartoe men, tot steeds grooter ontaarding overgaande, kwam, sedert men het denkbeeld van een geordende regelmaat verliet, om zich over te geven aan een onwaren en hopeloozen vervorming van de Natuur. Bij den overgang van het een op het ander is een gelegenlijke achteruitgang waar te nemen.

Een Bosch is wel het allerbest geschikt om in een Tuin te worden herschapen. Eere zij het Bosch, eere zij den Woud-Boom! Hun beiden danken wij ontegenzeggelijk het physionomisch Landschap.

Het bosch is de „stof" bij uitnemendheid van den tuin.

Voorbeeld van een Maagdelijk Woud: het Woud van Fontainebleau.

Voorbeeld van het aangeplantte, doch eeuwenoud Bosch: het Forêt de Soignes (Zoniën Bosch) te Brussel.

De geachte spreker ontwikkelt vervolgens door analyse en kritiek van twee karakteristieke Park-typen aangelegd ten koste van het Forêt de Soignes:

Het Park van Tervueren, oud, regelmatig, praktisch.

Het Boisde la Cambre, nieuw, onregelmatig aangelegd, hoe langer hoe minder aan zijn bestemming beantwoordend.

Bovendien verliest de regelmatige aanleg van het eerste veel minder het eigenlijke karakter van een bosch dan het amorphe, gewild-natuurlijke van het tweede.

De natuurlijke „Wild-Garden". De wonderbaarlijke bloei van het *Bierendoek* in het Zoniënbosch bij Brussel.

Onder het geboomte golft een zee van witte bloemen en spreidt als een sneeuwwit schuim, dat hoog tegen de hellingen van de vallei opspat. Deze natuurlijke toover is het beginsel van den „Wild-Garden", het thema der verrijkte Natuur.

De „Wild-Garden".

Genaturaliseerde *Anemone apennina* in het Avington-Park te Winchester. Merkwaardige toepassing van het grondbeginsel van den „Wild-Garden". Een der grootste verdiensten van deze soort Tuinen is, dat zij aanpassen aan het physionomisch Karakter van het Landschap in de Streek, een eigenschap, die meer dan de zonderlinge bedenksels van velerlei persoonlijkheden, vereischt wordt door den Geest van hoog Maatschappelijk Inzicht, welke zich in de hedendaagsche menschelijke gedachte openbaart. Hierbij moeten wij opmerken, dat alle werken van grooten stijl in de Tuinkunst hebben beantwoord aan dien eisch, welke slechts miskend werd in de ontaarde uitingen van Tuinontwerpers zonder genie.

Een reeks voorbeelden van ongeloofelijke dwalingen in België, Frankrijk en Holland toonen, hoe men in deze „pseudo Engelsche stijl" slechts de wegen ziet!
De les van Engeland is op het vasteland niet begrepen: In het authentieke Engelsche Park verdwijnen de rechte wegen, slechts bochtig indien onvermijdelijk in het landschap; en dit weelderrige landschap is beplant met de patriarchen van het Engelsche Bosch.
De nieuwe les van Engeland: de „Wild Garden", het „thema der verrijkte Natuur", de meest moderne der „Tuinen van het Gevoel", zal, zooals te hopen is, beter worden opgevolgd.
En zoo toont spreker in zijn keurig betoog met behulp van een uitgebreide serie uitstekend uitgekozen, boeiende lantaarnplaatjes ons de schitterende pracht der biologische Associaties: het met bloemen „bestarde" Grasperk. De bebloemde Weide. Het betooverende Onderhout. De bloeiende Heide. De betoovering van het Water en het Moerasland. De schittering der Bergen. Het Bosch. Dit vruchtbare Principe is toe te passen zoowel bij de kleinste afmetingen als bij de wijdste vlakten.

De volgende stellingen vormen den grondslag, waarin de spreker zijn hoogst beachtingswaardige schoonheidsleer van de tuinkunst neerlegt.

Stelling I. — Een Tuin is een stuk der Natuur, door den mensch afgebakend en door hem ingericht voor zijn Gebruik en voor zijn Genoegen.
Oorspronkelijk is het dus een nuttig organisme. Men vindt dit Karakter door alle tijden heen en tot op onzen tijd hierin bewaard:
1. De Tuin moet in de eerste plaats nuttig zijn.
De Tuin moet in alle onderdeelen volkomen beantwoorden aan zijn Bestemming, d. w. z. aan de eischen van het hedendaagsche Leven: Kweekerij. (Groenten, Vruchten en Bloemen: Moestuin, Boomgaard, Bloemisterij. Bosch-exploitatie). — Hygiëne (publiek, sociaal en particulier: Openbare Tuinen, Gemeenschappelijke Tuinen, Particuliere Tuinen). — Sport. (Jacht; verschillende soorten Sport en Spel: Particuliere Domeinen en Tuinen. Terreinen voor publiek of particulier Spel en Sport). — Genoegen (individueel of collectief: Particuliere Tuinen en Domeinen. Openbare Parken).

Stelling II. — Zoodra de Mensch beschikte over een weinig vrijen tijd, trachtte hij zijn Tuin te verfraaien. Door nu aan den éénen kant tot Nut te dienen, te voldoen aan onze verlangens en behoeften, en aan den anderen kant langzamerhand tegemoet te komen aan het elementair menschelijk gevoel voor het Schoone, ontstond eigenlijk de *„Tuin van het Gevoel"*, en de Natuur draagt het hare hiertoe bij naar gelang van de rol, die de Mensch haar in den Tuin toekent:
2. De Tuin moet onze zintuigen bekoren.
De actueele vorm, het meest moderne aanzien van den *„Tuin van het Gevoel"* is het „Thema der verrijkte Natuur", dat voortkomt uit het idee van den „Wild-Garden", afkomstig uit Engeland. Het is de gift van de Natuur, de grondstof rijk versierd, de kleur, het „toover-palet" van den Tuin-architect.

Stelling III. — Maar om den tuin die voornaam aesthetische ordening te geven, die hem stempelt tot een echt kunstwerk, moet men verre van zich te beperken tot slechts een kleurenrijke „impressionistische" schildering te maken, er wel degelijk het gezond verstand bij te pas brengen; dat is de speciale eigenschap van den *„Tuin van het Vernuft"*:
3. De Tuin moet voldoen aan onzen Geest en aan zijn behoefte om te begrijpen en te organiseeren.
Het is eigenlijk de taak van den Mensch, van den Kunstenaar, om het plan voor den Tuin te ontwerpen als een uitgestrekt decoratief fresco, samengesteld met behulp van de constructieve elementen, de Tuin-kunst eigen, en „geschilderd" met alle hulpmiddelen van het hiervoren omschreven tooverpalet.

Stelling IV. — De Tuin moet nog rekening houden met de wettige rechten der Gemeenschap:
4. De Tuin moet zich aanpassen aan de omringende Natuur, zonder er het karakter van te veranderen.
Hiervoor is noodig:
1e in den regelmatigen Tuin, dat de wet der organisatie, die de kunstenaar aan de Natuur oplegt, door de gesteldheid van den Bodem zelf wordt aangegeven; dat het Hoofd-rythme der compositie logisch en als 't ware spontaan voortkomt uit het groote Rhythme der omringende Natuur. Het is een eerste vereischte, dat de Tuin-architect in staat is het innig verband te voelen, dat er bestaat tusschen deze Rhythmen, Vormen, Kleuren, Wezens en Dingen, en dat hij er in slaagt op den grondslag dezer nauw-samenhangende eenheden, zijn scheppingen in harmonisch verband hiermede te brengen.
De edele Traditie der Tuinen, aangelegd door de decorateurs van de Italiaansche Villa's der Renaissance, manifesteert ten duidelijkste het gevoel voor dit verband, en stelt prachtig de wederkeerige harmonie in 't licht tusschen den Tuin en het natuurlijk kader, waarin hij zich bevindt. Dit volkomen spontane verschijnsel was het gevolg van een historischen samenloop van omstandigheden, zooals die zich ook heden ten dage voordoet en waaraan het Principe van den regelmatigen modernen Engelschen Tuin zoo uitstekend beantwoordt. Ik aarzel dan ook niet het Principe van den regelmatigen modernen Tuin direct toe te schrijven aan de Italiaansche Traditie;
2e. in den onregelmatig aangelegden Tuin moet het Karakter van het natuurlijke Landschap streng worden geëerbiedigd.
De tegenwoordige opvatting van den *„Tuin van het Gevoel"*, het „thema der verrijkte Natuur" voldoet buitengewoon goed aan deze voorwaarde, omdat zij niet het natuurlijk Karakter van het Landschap wil veranderen, doch integendeel op de plaatselijke ethologische gegevens de keuze baseert der Biologische Associaties van gewassen, wier bloei aan de Natuur moet worden overgelaten, opdat deze, voortgaande op datgene, wat er reeds bestond en wat er bewaard bleef van het Landschap, de weelde van den verrijkten plantengroei en van de schitterende kleurenpracht tot volle ontwikkeling kan brengen.
Dit alles geldt evenzeer voor uitgestrekte Domeinen als voor een kleinen Tuin. En de groote verdienste van dit Principe, als het algemeen werd aangenomen, zou hierin bestaan, dat het in plaats van de hinderlijke eentonigheid van den tegenwoordigen vermicelli-Tuin, ons een oneindige verscheidenheid zou schenken, gevat in een groot en schoon harmonisch geheel, daar elke aanleg steeds gebaseerd zou worden op datgene, wat het natuurlijk Landschap als harmonisch voortbrenger en telend Karakter bestendig tot den aanleg kan bijdragen.
Dit is bijzonder aan te bevelen bij beperkte of middelmatig groote Tuinen, zooals er hoe langer hoe meer ontstaan bij de zoogenaamde Villa-Parken. In dit geval is de eenige noodzakelijke voorwaarde den logischen samenhang en den harmonischen aanleg van de verkaveling der terreinen, met betrekking tot de terreinsgesteldheid; en niet de naïve bewondering voor een fraai ontwerp van het wegennet, hetzij opgevat als een door niets gewettigd tapijtachtig geometrisch figuur, hetzij als een soort slangachtig vlechtwerk, dat slechts voldoet „op papier" doch dat in alle opzichten moet voldoen aan het algemeen rythmisch principe, hierboven vermeld (Stelling IV, 1e).
Deze vier voorwaarden sluiten elkaar in geen enkel opzicht uit. Zij hebben altijd vereenigd bestaan in afwisselende mate in alle Tuinen.
De eerste (voor een nuttig doel, zich volkomen aanpassen aan de verschillende en menigvuldige bestemmingen) is door definitie algemeen en bestendig.
De tweede (onze zintuigen bevredigen: de *„Tuinen van het Gevoel"*) en de derde (onzen Geest voldoen: de *„Tuinen van het Vernuft"*) zijn afwisselend fortuinlijk, daar nu eens de één, dan de ander de bovenhand behaalt.
De vierde (zich aanpassen aan het Landschap) wordt onbewust gehoorzaamd, bij instinkt, door een evolutie gelijk aan die van den mensch ten opzichte van zijn milieu en omgekeerd, telkens en juist zoo lang als een hooge Traditie de Tuin-kunst heeft beheerscht.
In den tegenwoordigen tijd moet het gezond verstand ons dezelfde zorg opleggen, daar het collectief instinkt niet meer heeft beantwoordt aan zijn tradities.

Stelling V. Deze vier elementen vormen te zamen het *Karakter*, dat men in het ontwerp moet trachten uit te drukken, als men er een waardevol en nieuw kunstwerk van wil maken.
Wij zeggen Karakter en niet Stijl.
Men kan dan ook altijd door een geëigende keuze der middelen en door vermijding van elke Stijl-formule, een gewenscht Karakter weergeven. Men schept daarentegen geen Stijl in zijn geheel: want zijn de Stijlvormen eerst naderhand gecatalogiseerd, nooit iets anders dan een précair kleed, dat een begrensd tijdperk toekent aan de kunstwerken, die zij ziet ontstaan. de Stijl, die steeds wederkeert, is de stempel op de Traditie van het Leven, dat zich slechts bewust is van scheppingsdrang. En wanneer reeds de Kenteekenen zijn afgestorven en niet meer in staat zijn een levensvatbare schepping te doen ontstaan, het Karakter dat in het antieke werk den dood der geamputeerde formules overleeft, die de Kunst-grammaticus er uit heeft ontleed, straalt rondom hen en streeft naar wedergeboorte in nieuwe vormen, ipso facto in verheven harmonie met de oude en tegelijk uitdrukking gevende aan nieuwe waarheden.

Stelling VI. De Tuin moet aan een nuttig doel beantwoorden: dat geldt den eigenaar;
hij moet zich aanpassen aan de Natuur, zonder het Karakter hiervan te bederven: dat heeft betrekking op de Gemeenschap;
hij moet onze zintuigen en onzen geest bevredigen en bovenal tot Karakter komen: dat is de

taak van de Kunstenaar, die hem ontwerpt en hierbij gebruik maakt van de Natuur.
De Natuur verschaft inderdaad de Stof voor den Tuin. „Een stukje ongerepte Natuur door een omheining afgesloten" is nog geen Tuin.
Maar de Natuur beperkt zich hier niet, zooals bij de andere kunsten, tot het dienen als model of tot het verschaffen van inspiratie of materialen. De Tuin-kunstenaar schept de Wet der Organisatie, wier kader hij aan de Natuur oplegt en neemt het Leven zelf tot medewerker voor zijn kunst, welke door de eeuwen onuitputtelijk zal blijken, eenig en wonderbaarlijk!

Stelling VII. De Tuinkunst heeft een heerlijken bloeitijd gekend: dat was toen Le Nôtre een hem gelijkwaardig autocraat wist te vinden, die hem de „groote middelen, onontbeerlijk voor groote daden" verschafte.
Zij raakte onherroepelijk in verval, toen zij de hooge vlucht der menschelijke gedachte verliet en zich tevreden stelde met het lokaas eener leege en gewilde imitatie der Natuur. In onzen tijd opent zich voor haar een onbegrensde en bovendien schitterende toekomst: beschikkend over vroeger onbekende hulpmiddelen van ongehoorden rijkdom en waarvan men nauwelijks de volle beteekenis voor het gebruik begint te beseffen (geacclimatiseerde, genaturaliseerde en door aankweeken verkregen flora) is zij geroepen tot een bestemming, waarvan men zich nog geen begrip kan vormen. Naarmate de Mensch in zijn steeds groeienden ijver om alles in klinkende waarde om te zetten, de Natuur tot in haar verborgenste schuilhoeken vervolgt, gevoelt hij steeds meer het verlangen naar de bekoorlijke schoonheid, die hij verwoestte. En in de „tentaculaire Steden" zelf maakt hij aanspraak op het recht in de stad iets van de Natuur aan te brengen als weerschijn van den onaantastbaren luister van alles wat groeit en bloeit: Behoud van bestaand Geboomte, Parken, Stads-tuinen, Openbare Tuinen van welken aard ook, zijn geroepen in de Moderne Stad de rol te vervullen van levenwekkende „longen". En in deze richting is het voornaamste wat men kan bereiken, en wat den nieuwen genialen Tuin-architect, den nieuwen Le Nôtre wacht, het Monumentale, regelmatige, moderne Openbare Park, geworden tot een bezielende gelegenheid voor een uitgestrekt Maatschappelijk Ensemble. In een maatschappij, gereorganiseerd op de ruïnes eener vroegere sociale orde, en te midden waarvan wij nog in een worstelstrijd gewikkeld zijn, zal dit Groote Maatschappelijke Ensemble, uitgaande van het Monumentale Park der Toekomst, het luisterrijk Symbool vormen van een hoogstaand collectief sociaal geweten. Symbool dat tot uitdrukking zal komen in de hoogere aesthetische ordening en dat door de Geniale Kunstenaar zal worden vast gelegd, zoodra hij een hem gelijkwaardig sociaal geweten zal vinden, evenals Le Nôtre een hem gelijkwaardig autocraat wist te vinden.

Samenvattend:

Twee beelden moeten in den geest van den Tuinkunstenaar levend zijn, om zijn werk te beheerschen:
Voor de Regelmatig aangelegde Tuin een dusdanige opvatting, dat voortdurend de opstand van de Natuur tegen de haar knellende boeien van den geordenden aanleg tot uitdrukking komt. (Zooals bijv. in „Le Paradou" het oude, weer verwilderde regelmatige Domein.)
Voor het Park in de ongerepte Natuur het Beginsel van „het Spoor van den Mensch" zooals „het Spoor der Dieren" in het Maagdelijke Woud, en de betooverende verrijking der Natuur: de „Wild Garden".

(*Wordt vervolgd.*)

JURY-RAPPORT OVER DE GENOOTSCHAPS-PRIJSVRAGEN 1915.

1. Scholenpark.

Hoewel slechts 3 beantwoordingen dezer prijsvraag inkwamen is de jury tevreden over het aanvankelijk resultaat. Door inzenders is ernstig werk geleverd; verschillende der zich bij schoolbouw voordoende problemen zijn met inzicht opgelost.
De, bij den bouw van een scholenpark, voorkomende nieuwe eischen zijn niet geheel door inzenders begrepen. Over het algemeen is de geheele opzet door ontwerpers te groot genomen en daardoor oneconomisch geworden. De gevraagde overdekte verbindingsgangen zijn in geen der inzendingen practisch opgelost. De verbindingen der scholen onderling zijn omslachtig, en niet bereikend op elkaar aldaar ontmoetende klassen (die zich b.v. van en naar het turnlokaal begeven), de kruizingen der gangen zijn niet verwijd. In de schoolgebouwen heeft geen inzender een afdoende oplossing gevonden voor het vraagstuk van groepeering der schoollokalen om één Hal.
De inzendingen geven aanleiding tot de volgende opmerkingen:

Motto „Alfa".

Algemeene situatie. De situatie is droog geworden bij het streven naar beknoptheid. De overdekte gangen van de schoolgebouwen naar het centrale gebouw, die om de speelplaatsen zijn aangelegd, maken dat dit slechts met omwegen is te bereiken, hetgeen in de praktijk hinderlijk zal zijn. De afstand van de buitenste scholen naar het centraal gebouw b.v. bedraagt ruim 140 M. De rechthoekige kruizingen der overdekte gangen zijn bij ontmoetingen van klassen onpractisch.
Ten opzichte der windstreken zijn de speelplaatsen, schooltuinen, in orde, de schoolgebouwen echter niet geheel.
Een aesthetisch bezwaar acht de jury het naar voren brengen van het centraalgebouw, dat dienstgebouw is, ten koste der schoolgebouwen, die hoofdzaak zijn.
Centraalgebouw. Het plan van het centraalgebouw is te royaal opgevat en veel ruimte is verkwist. Slöjdlokaal en turnzaal zijn goed gelegen, echter is de gevraagde in-tweeën-scheiding der laatste achterwege gebleven. De kleedkamers liggen niet aan de turnzaal, terwijl de privaten toezicht missen. De badinrichting is moeielijk te bereiken en te ver van de verbindingsgang, ook missen de kleedkamers directe verbinding met het badlokaal. Het ketelhuis is te klein, wat door bijtrekken van de langs loopende gang is te verbeteren. Het waschvertrek ligt niet onmiddellijk aan de drogerij, hetgeen ongeschikt is. De linnenkamer is slecht verlicht. De woningen zijn goed gelegen. Over het algemeen heeft dit gebouw te veel gangen en galerijen, er is te veel geofferd aan symmetrie waardoor aan den economischen bouw afbreuk is gedaan.
Schoolgebouw. De Hall, niet anders dan een verbreede corridor, is reusachtig en getuigt van ruimteverspilling. Kleerenbergplaatsen kunnen gemakkelijk worden gemist, daar in de corridor overvloed van berging kan worden aangebracht. De privaten voor jongens en meisjes en de urinoirs liggen aan de uiteinden van het gebouw en zijn dus uit de verst verwijderde klassen bezwaarlijk te bereiken. De toegang naar de speelplaats is van de meeste klassen te ver verwijderd. Ook in deze gebouwen is de symmetrie te zeer beoogd, waardoor niet in het programma gevraagde ruimten zijn ontstaan. De 2 voorste schoollokalen (waarbij het teekenlokaal) zijn op het zuiden gelegen. De ramen hadden door verschikking der lokalen met de korte wanden naar de uitgang, in de zijgevels kunnen worden aangebracht, waardoor ook aesthetisch een meer monumentalen ingang, geflankeerd door gesloten muren, ware bereikt. De ligging der overige schoollokalen precies Oost of West, is niet volgens het programma.
Over de architectuur der gebouwen zijn weinig bemerkingen te maken. Het uiterlijk derzelve onderscheidt zich niet van veel-geziene middelmatige producten. Het centraal gebouw zit beter in elkaar dan de schoolgebouwen, welker bekappingen uit aanéengekoppelde daken en platten met dakschilden bestaan. Raamverdeeling in het schoolgebouw is niet fraai geslaagd. De portieken in het centraal gebouw maken onaangename gaten in de bestreefde geslotenheid.

Motto „Salus Publica".

Algemeene situatie. De situatie geeft een aardig scholenpark te zien, doch is door zijn overdreven afmetingen zeer weinig economisch, hetgeen zeer zeker bij scholenbouw dient in het oog gehouden. Ten opzichte van de windstreken zijn de scholen uitmuntend geplaatst, doch de speelplaatsen te veel in de schaduw. De verbindingsgangen voldoen ook hier niet aan het programma als afzonderlijke gangen, ontwerper heeft ze als loggia's behandeld, wat echter door aanbrenging van ruiten is te verbeteren. Niet begrepen is de eisch van verbreede eindgangen, die dienen moeten om de verschillende gangen te vereenigen. De verbreeding in dit plan is niet gemotiveerd, daar er geen gangen bijeenkomen. De scholen zijn niet alle van den weg door een afzonderlijke toegang bereikbaar, hetgeen het programma voorschrijft. Twee scholen hebben een gemeenschappelijke uitgang, hetgeen echter tot een aardige plaatsing der woningen van concierge en machinist heeft bijgedragen. Aesthetisch is de situatie goed opgelost. Een bezwaar is echter de groote afstand van centraal gebouw en de schoolgebouwen A en D. Een verbetering ware de plaatsing van school A achter B en D achter C, waardoor de overdekte gang met een vorksgewijze vertakking naar 2 scholen korter zou worden.
Centraalgebouw. De platte grond is goed opgelost in den aesthetisch juisten vorm. Alle afdeelingen zijn gemakkelijk te bereiken en goed gegroepeerd. Het slöjdlokaal ligt wat te veel geïsoleerd. De inrichting der badkamer is ten opzichte van het toezicht niet de beste, daar alle douches niet gelijk te controleeren zijn. De kleedkamers zijn allen zeer goed gelegen en in directe verbinding met de lokalen waarbij zij behooren. De turnzaal is zeer goed, de gevraagde scheiding in 2 lokalen uitmuntend opgelost. De ligging der turnzaal pal op het noorden maakt haar kil en niet gezellig. De privaten zijn overal goed geplaatst en voldoen aan alle bepalingen. Goed gedacht is het afzonderlijk gebouw voor ketelhuis en wasscherij. De ligging van de linnenkamer is veel te ver van de badinrichting, hetgeen vermeden had kunnen worden door omwisseling der waschvertrekken en kolenbergplaats en door bouw van een gang in directe verbinding met de badinrichting.
Schoolgebouw. Zooals gezegd zijn de klassen ten opzichte der windstreken goed geplaatst. De kasten te plaatsen in den werkmuur, zooals in 4 lokalen is gedaan, verdient geen aanbeveling. De onderwijzerskamer is niet fraai van vorm. De bedoeling van het rustpaviljoen is niet duidelijk, waarschijnlijk aangebracht om de zeer groote speelplaats aantrekkelijker te maken. De privaten in de Hall missen het noodige toezicht. De Hall is slechts gedeeltelijk uit de schoollokalen direct bereikbaar. Het bovenlicht is 'n weinig uit de proportie en zal peuterig zich voordoen.
De architectuur der gebouwen is eenvoudig en bevredigend, hoewel niet zonder banale effecten. Het teekenwerk is zeer goed en door eenvoudige middelen verkregen. Alle gebouwen zijn afgedekt met zadelkappen, waarbij de gangbare onjuiste topgevels in de richting der daken zijn vermeden, met uitzondering der topgevel boven den ingang van het schoolgebouw, die leelijk aangebracht is.
De dubbele woning is als ingangsgebouwtje aardig, en in dit karakter zijn de zware afgeronde pilasters te verdedigen. De overkapping is willekeurig op de ruimteindeeling, doch staat aangenaam op het gebouwtje, in verband met zijn plaats in de situatie van het geheel.
Het centraalgebouw is door zijn langwerpig gerekten vorm het best geslaagd in verband met de gekozen bekapping. Minder de schoolgebouwen, waarvan de gevels droog zijn en weinig verdienste hebben.

Motto: „Werken denken en leeren is leven".

Algemeene Situatie. De situatie is economisch goed ineengezet, er is niet te veel overbodig terrein. Aesthetisch is de groepeering niet kwaad. De verbindingsgangen zijn naar de beide voorste scholen te lang en te veelhoekig. Het turnveld ligt den geheelen dag in de zon en zal rondom met boomen moeten beplant, waarmede een aesthetische bedoeling zou gemist worden. Ook het turnlokaal is te veel op het Zuiden. Schoollokalen en speelplaats zijn ten opzichte der windstreken goed gesitueerd. Boombeplanting dicht voor de klasramen is af te keuren.
Centraalgebouw. Een origineele, doch afkeuringswaardige platte grond. Schijnt aangelegd op een vierkant- of driehoeksysteem, waaraan de Jury geen voordeelen heeft kunnen ontdekken, terwijl de nadeelen, in den vorm van overvloedige en onaesthetische ruimten in het oog springen. Het gymnastieklokaal is bezwaarlijk te bereiken en ongeschikt van vorm. De kleedkamers liggen goed. De badinrichting is practisch ontworpen. Ketelhuis en machinekamer, in den kelder ontworpen, missen de noodige lichttoevoer en ventilatie. De kolenbergplaats is met het ketelhuis niet in onmiddelijke verbinding en de bedoeling van den tunnel is niet duidelijk.
Schoolgebouw. Ligging der schoollokalen ten opzichte der windstreken is goed, gelijkvormig aan die van „Salus Publica". De afmetingen van de Hall in lengte, breedte en hoogte zijn reusachtig, buiten alle proportie tot de noodige lokalen en geheel niet passend in een schoollokaal. De Hall zal onmogelijk te verwarmen zijn. Aethetisch geheel mis. De privaten liggen buiten alle toezicht. De met tallooze pijleraamtjes verlichte onderwijzerskamer is leelijk van vorm, uitwendig door vormen en groepeering der ramen geheel verbonden aan de privaten.
Het teekenwerk is middelmatig, inferieur aan dat der beide andere inzendingen. De overkapping der gebouwen is niet geslaagd en lijdt aan opgeblazenheid. De kap van het schoolgebouw boven de Hall concurreert met het uitspansel. De behandeling der gevels is goed door raam- en deurverdeeling, de matige versieringen zijn juist aangebracht, doch vallen door de kleine schaal buiten beoordeeling.

De jury adviseert de eerste prijs toe te kennen aan den

inzender van het motto „*Salus Publica*", de tweede aan dien van het motto „*Alfa*".

PRIJSVRAAG A. ET A. VOOR EEN TRANSFORMATORENHUISJE

De Jury moet constateeren dat geen der inzenders door een artistieken sterk- of zwakstroom is geprikkeld. De geest der ontwerpers werd verlicht door vetkaarsen- of petroleumlicht, geenszins door dat van electrische lampen.
Geen der inzenders heeft een karakteristieke uitbeelding van een transformatorenhuisje gevonden. Over het algemeen is bij het gevraagde te veel gedacht aan een huisje (woning), en geen vorm is ontstaan voor de omsluiting van eenige speciale apparaten.
De Jury bevond zich tegenover de resultaten dezer prijsvraag in de positie van een geplaagd familievader, die tegen einde April genoodzaakt is zich een huis te huren, waar alle geschikte perceelen betrokken zijn.
Aecoord gaande met de opmerking van een der leden, dat in een wedstrijd van hard- en langzaamloopers steeds iemand No. 1 en iemand No. 2 aankomt en voorbijgaande de tegenwerping van een ander lid, dat alle concurrenten wel voor de eindstreep op hun neus kunnen liggen, meende de jury een eerste en tweede prijs te moeten toekennen, ongeacht bebloede neuzen of gescheurde broeken.
Bij de beoordeeling der ontwerpen werden de volgende overwegingen gemaakt:
„*Buiten*". Ontwerper voelt zich tot de Walenkamp-stijl aangetrokken, zonder deze zóó smakelijk te maken, dat de Jury toe wil happen. Het ontwerp heeft veel te veel versieringen, die de eenigszins banale hoofdvorm geen verdere expressie geven.
„*R. S.*" Stijl van een reclamegebouwtje op een tentoonstelling van kalkzandsteenfabrikanten, wellicht zéér voldoende onder den koepel van het Paleis voor Volksvlijt, doch het tegenovergestelde van landelijk. De hoofdvorm is rationeel, doch zonder uitdrukking, de baksteenversiering vervelend-conventioneel.
„*Electro*". Een ontwerp, waarbij aansluiting op de landelijke omgeving gezocht en verkregen is o. a. door de curieuse besnoeide beplanting, die het gebouwtje invat. De muurtjes onder de topgevels verkrijgen door hun vorm het effect van houten schuttingen of paneelen. Hoewel rationeel, is de overkapping door gelijkvormige groote en kleine kap en om de aansluiting niet te bewonderen. Niettegenstaande de bezwaren een der beste ontwerpen der inzending.
„*A. Priori*". Mist het karakter van het gevraagd gebouwtje. De kapvorm is in verband met de doorsnede zeer gezocht. De ondergeplaatste monierconstructie (?) maakt de kap overtollig. De baksteenversieringen ontsieren het metselwerk.
„*Etise*" is wellicht voor een theekoepeltje geschikt te maken, doch niet voor een transformatorenhuisje. Als uitsluitende decoratie, die geen uitdrukking aan het geheel verleent, zijn de aangebrachte pilasters ongemotiveerd.
„*Electronen*" geeft onder de inzendingen een der meest juiste aesthetische vertolking van het gevraagde, doch moet als niet beantwoordende aan de eischen van verdiepinghoogten, gesteld in het programma, worden ter zijde gelegd. Het geheel is op de perspectief aangenaam voorgesteld, de plaatsing achter een tuinmuur komt het ontwerp ten goede.
„*A et A I*". Niettegenstaande geopperde bezwaren tegen de overkapping, en hoewel de zakelijke, rationeele oplossing van het geval geen „vondst" is, stelt de jury voor deze inzending te bekronen als geheel beantwoordende aan de programma-eischen, die tevens aesthetisch-juist zijn uitgebeeld.
„*A*". De insluitende wanden als zoodanig zijn bezweken onder de hoeveelheid pilasters, paneelen, banden etc. Gedeelten voor hooge en lage spanning hebben uiterlijk weinig samenhang.
„*Baksteen I*". Is opgelost als een portierswoning. Geen poging is gedaan tot uitbeeling van het gevraagd gebouwtje, daar het zich in geen opzicht van een kleine woning onderscheidt. De gekleurde perspectief-teekening is mislukt.
„*Baksteen II*". Een niet zeer fraaie poging tot rationeele oplossing. Muurverdeeling in paneelen etc. is onhandig, de deuropeningen vertoonen zich als ingesloopte gaten. In een landelijke omgeving zou dit ontwerp niet tot dichterlijke mijmeringen aanleiding geven.
„*Omnia Vincit Labor*", maar niet de bezwaren der jury, tegen dit transformatorenhuisje, dat zich als dorpskapel vermomd heeft. Zeer aangenaam en verdienstelijk teekenwerk.
„*A. & A.*" II. Als poging in de richting van eene juiste oplossing niet zonder verdienste. Ontwerper heeft het beeld „Woning" kunenn loslaten. Hoewel de Jury de inzending voorstelt als 2e bekroonde, juicht zij het slechts toe als niet zeer sterke poging en heeft vele aanmerkingen op de deelende baksteenbehandeling. De nog niet verkregen teekenhandigheid van inzender heeft hem behoed voor buitensporigheden.
De Jury stelt voor de 1e prijs te verleenen aan de inzending „A. et A. I", de 2e aan „A. et A. II". Geenszins meent de Jury hiermede den Bond Heemschut, die zijn gewaardeerde medewerking aan deze prijsvraag verleende, te adviseeren het tot stand brengen van één der ingekomen ontwerpen te bevorderen.

De Jury,
Js. INGENOHL.
J. GRATAMA.
J. F. STAAL JR.

PRIJSVRAAG VOOR „MEUBELEN VOOR EEN ARBEIDERSWONING" UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „KUNST AAN HET VOLK", TE AMSTERDAM.

Mededeeling van de jury:

Inzendingen op bovengenoemde prijsvraag moeten vrachtvrij worden bezorgd aan het *Stedelijk Museum*, Paulus Potterstraat te Amsterdam, op 2 of 3 Mei, tusschen 9 en 4 uur.

VAN ALLERLEI AARD.

SCHRIJVEN OP BLAUWDRUKKEN.

Door den rooden inkt met een paar druppels sodaoplossing aan te lengen, kan men er gemakkelijk mee op een blauwdruk schrijven. 't Is echter noodig snel te schrijven en iedere 3 of 4 letters af te vloeien, daar, zoolang de inkt nat is, de soda etsend werkt op het papier.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1376e Ledenvergadering. — N. V. Mij. tot Expl. van het Plaatwerk „De Architect". — § 31 der A. V. van den Bond van Ned. Architecten. — Twee voordrachten over Moderne Tuinkunst (Vervolg). — Jury-rapport over de Genootschapsprijsvragen 1915. — Prijsvraag voor „Meubelen voor een Arbeiderswoning. — Van allerlei aard.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 17. ZATERDAG 22 APRIL 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. De Tentoonstelling van ingekomen antwoorden op de Genootschapsprijsvragen 1915 wordt *Dinsdag a s.* gesloten.

b. Tot Commissaris der N.V. Plaatwerk de Atchitect is gekozen de heer H. TH. WIJDEVELD, vertegenwoordigende de Redactie.

c. Het Genootschap besloot tot verzending van een adhaesie-betuiging met het adres der V. A. N. K. aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.
(Het adres der V. A. N. K. is in dit nummer opgenomen.)

d. Van den heer C. Visser is in dank voor de bibliotheek ontvangen: „Hoe voldoe ik aan de bepalingen der Hinderwet", door D. van Vugt en C. Visser.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

* * *

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen
W. Penaat en Corn. van der Sluijs, respectievelijk voorzitter en secretaris van de **Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst,** dat zij zich veroorloven, naar aanleiding van het bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend **wetsontwerp „Tot Regeling van het Vakonderwijs"** het volgende onder Uwe aandacht te brengen:
dat de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst met belangstelling kennis nam van dit ontwerp;
dat deze regeling, welke in hoofdzaak een algemeene basis voor de stoffelijke belangen van dit onderwijs bevat, betrekking heeft op verschillende vakken, die ten deele wèl, ten deele niêt met het kunstelement te maken hebben;
dat het uiteraard zeer moeilijk is om in een zoodanige algemeene regeling bepaalde in karakter uiteenloopende vakgroepen tot haar volle recht te doen komen;
dat volgens de meening van ondergeteekenden het ontwerp niet bevredigende regeling voor de naaste toekomst geeft;
dat echter dit wetsontwerp een zoodanige grondige oplossing niet in den weg mag staan, waarbij aan het bovengenoemd verschillend karakter en de daaruit voortvloeiende verschillende behoeften van de diverse groepen voldaan wordt:
dat tenslotte de Nijverheidskunst slechts terloops in de Memorie van Toelichting genoemd wordt, welk feit adressante doet vreezen, dat niet voldoende met het onafscheidelijk verband tusschen kunst en ambacht en met de *juiste waardeverhouding* van deze beide elementen rekening is en zal worden gehouden.
Redenen waarom ondergeteekenden namens de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst verzoeken, bij deze *huns inziens voorloopige regeling*, de **Nijverheidskunst** in een afzonderlijke rubriek op te nemen en dien overeenkomstig aan art. 11, tusschen i en j toe te voegen: „nijverheidskunstscholen", en het toezicht op deze scholen te doen berusten bij een inspecteur die, zoowel vakman als kunstenaar, van de eigenaardige gesteldheid van het nijverheidskunstonderwijs volkomen op de hoogte is

Hetwelk doende enz.

Namens de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.
W. PENAAT, *Voorzitter,*
CORN. V. D. SLUIJS, *Secretaris,*
Hooge Nieuwstraat 20A, Den Haag.

DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE IN DEN GEMEENTERAAD.

In de j.l. Woensdag gehouden zitting van den Amsterdamschen Gemeenteraad, werd voortgezet de behandeling van de voordracht van B. en W. om een crediet van *f* 460.000,— beschikbaar te stellen voor den bouw van een derde Telefoonbureau, op een daartoe vrijgemaakt terrein aan de Heerengracht en Singel. Deze voordracht was reeds in de vorige zitting in behandeling gekomen.

Het verbouwde magazijn van de Firma H. Hollenkamp & Co. aan de Oude Doelenstraat (het verlengde van de Damstraat).

doch de afdoening uitgesteld, teneinde den Raad de gelegenheid te geven kennis te nemen van de teekeningen. Die kennismaking nu is blijkbaar niet meegevallen; van meerdere zijden toch is in den Raad tegen het ontwerp in zeer afkeurenden zin gesproken, zoowel wat betreft de architectuur, als het effect wat het gebouw in het oude stadsbeeld maken zal.
Ten slotte hebben B. en W. zich, op voorstel van den heer de Vlugt, bereid verklaard de Schoonheidscommissie uit te noodigen advies uit te brengen.
Het is zeker een verblijdend verschijnsel dat de Gemeenteraad in deze aangelegenheid, waar het betreft de beoordeeling van een belangrijk gemeentewerk, de Schoonheidscommissie naar voren heeft wenschen te brengen; dit kan wellicht het begin zijn van een *regel* om ontwerpen van gemeentegebouwen voor 't vervolg aan het oordeel van die Commissie te onderwerpen, eene wenschelijkheid vroeger reeds door de bouwkundige vereenigingen, die hare vertegenwoordigers in de commissie hebben, uitgesproken.
En waarom ook niet?

STADSSCHOON VAN AMSTERDAM EN HOLLENKAMP.

Wie kent niet het boekje van Oud-Amsterdam, uitgegeven in 1907 door H. Hollenkamp & Co. kleedermagazijn te Amsterdam, dat eene keurverzameling van stadsgezichten laat zien met begeleidende beschrijving over geschiedenis daarvan uit Oud-Amsterdam? Alleen is het jammer, dat juist in tegenstelling met die fraaie stadsgezichten en huizenbouw op de voorpagina de afbeeldingen voorkomen van de magazijnen Hollenkamp, Vijzelstraat en Oude Doelenstraat. Op de volgende bladz. schrijft deze firma o.m.:
„De verlevendigde herinnering aan het grootsche, dat het voorgeslacht schiep, kan niet dan prikkelend werken op de geestkracht, den ondernemingszin, de kunstliefde van het Heden, waarin nog „de aloude Amstelstad zoo heerlijk glanst". Veel uit de oudheid heeft plaats moeten maken voor beter: in straat en plein, in woning en gracht, in zede en kleedij; en tal van gebouwen verrezen wedijverend in schoonheid van lijn, stoutheid van conceptie, weelde van ornamenteering en grootschheid van uitvoering: herlevend Amsterdam.
Wij bieden dan dit werkje onze clientèle aan; vertrouwende, dat de kennismaking met den inhoud schenken zal eenige oogenblikken van rein genot in de weelde der vooroudelijke scheppingen; mede ook, dat het bij haar eene aangename herinnering moge achterlaten aan onze firma, die niets onbeproefd laat, wat in haar vermogen is, om door uitbreiding naar de nieuwste eischen des tijds, van hare magazijnen — thans reeds de grootste in 't geheele land — mede te werken tot den bloei en de grootheid der hoofdstad en aldus bij te dragen, tot verwezenlijking van 's dichters woord, (reeds in herinnering gebracht):

„En Aemstel's oude naem en sal gheen roem ontberen!"

Amsterdam, 1 Maart 1907. H. Hollenkamp & Co.

In verband met de uitgave van dat boekje en vooral met de door die firma daarin vermelde verklaring over stadschoon had ik zeker verwacht, dat zij binnen niet al te langen tijd met de slooping van hun magazijnen zou beginnen. Maar niets van dat alles. Juist in strijd met het door hem verklaarde, en nog veel erger, werd aan de O. Doelenstraat het ontsierende gebouw nog verder uitgebreid en inplaats van het ontzettend overdreven hooge en leelijke reclamebord op het plat van het gebouw is nu een z.g. „aussichtsturm" gebouwd (waarvoor deze firma eene bijzondere voorliefde schijnt te hebben; deze ontbreekt aan de Vijzelstraat immers ook niet. Misschien heeft dit nog doel voor onze Vaderlandsche verdediging!" Deze daad is een der tegenstrijdige, die men zich kan denken en 't zou te wenschen zijn, al zijn deze fouten begaan, dat de firma Hollenkamp & Co. tot inkeer mocht komen.
De bijzondere fijngevoeligheid voor het uitgeven van afbeeldingen van fraaie bouwwerken en stadsgezichten van Amsterdam is in strijd met de handelwijze dezer firma, die zich niet ontziet om onze prachtige hoofdstad op de meest roekelooze wijze te ontsieren
Deze daad is niet anders dan door sloopen goed te maken.

L. H. Bours Lzn.

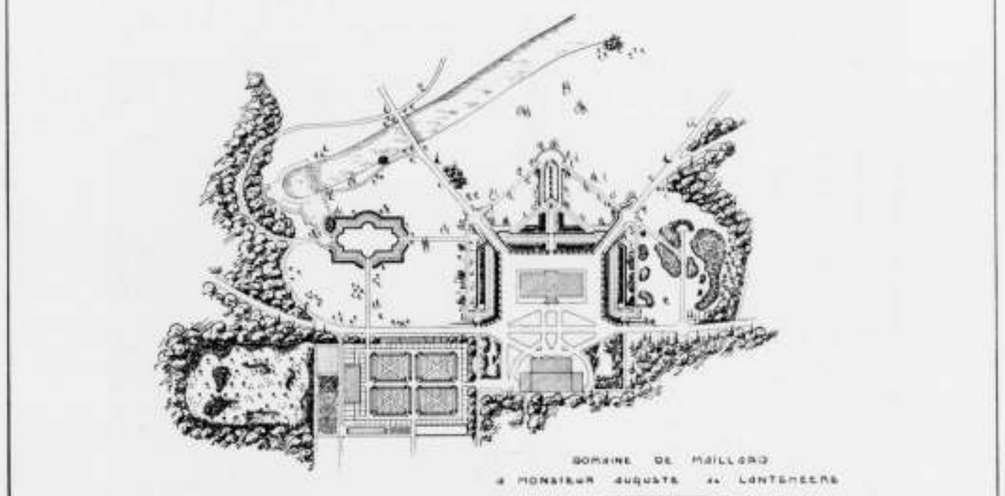
TWEE VOORDRACHTEN OVER MODERNE TUINKUNST.

DE REGELMATIGE MODERNE TUIN, KLEIN OF GROOT.

Wij bezitten ons weelderig „palet"! de onuitputtelijke pracht ons verschaft door het „thema der verrijkte Natuur", het paradijs der genieting, een opperste zingenot. (Stelling II).
Sindsdien is het noodig voor het scheppen van een werkelijk Kunstwerk, om met deze edele Grondstoffen de hoogste aesthetische regelmaat eener heldere Compositie te verbinden (Stelling III), gerechtvaardigd door de Bestemming. (Stelling I).
Vereeniging van Nut en Verfraaiing: Wat er te maken is van een eenvoudigen Moestuin, het meest elementaire aanzien van den Tuin, voor een nuttig doel aangelegd. Denk hierbij aan den oorsprong van den Tuin bij den Mensch, die voor 't eerst een vasten woonplaats aannam en ook aan de „Préau" (Bleekveld) en de „Courtille" (de omheinde Hof) der Middeleeuwen. (Eerste Voordracht. I en A).
Waar de eetbare gewassen bescheiden de voedzame bestanddeelen ontwikkelen, daar zijn de Sierplanten, „leurs soeurs en volupté", les „Marchandes de Sourires", geroepen een orgie van genot aan kleuren en geuren te voorschijn te tooveren.
Voortzetting van dit Beginsel in alle Gedeelten welke aan een bepaalde Bestemming moeten voldoen:
Uitstrekken van de Woonvertrekken tot in den Tuin, de „bewoonbare" Tuin schikt voor dit doel de elementen van Samenstelling en Compositie vereischt voor de Architectuur der Tuinen:
Terrassen, Waterpartijen, Raibatten, de Pergola en alles betrekking hebbende op Priëelen en „Topiary" (Geschoren Heesters) en alles wat bij die elementen behoort, het Plantenrijk betreffende.
Wat het gebruik der kleuren aangaat, is hun syntax nog bijna geheel.
Het tegenwoordige ideaal van de tuin-architecten, die in de voorhoede zijn richt zich op het volgen van het harmonisch Karakter (Stelling V) met uitsluiting van eenig Stijl-voorschrift zoo ook van de Stijl der bestaande gebouwen — het zij authentiek of nagemaakt.
De proefneming van M. Véra in zijn belangwekkend boek: „Le Nouveau Jardin". Hij toont aan, dat meerdere objectiviteit noodig is.
Spreker vervolgt verder aan de hand van een serie lichtbeelden de ontleding van twee van zijn werken, waarin hij de grondbeginselen in praktijk heeft gebracht, die door hem in den loop van zijn voordrachten zijn behandeld. Ten eerste: de Tuinen van het Domein van Maillard in Brabant (België). Hieruit bleek ons, hoe de Heer van der Swaelmen niet maar iemand is, die goed over tuinkunst kan spreken, doch de man van de daad, de werkelijke kunstenaar, die zijn stof beheerscht en kneedt in de door hem gewilde vorm. Dit bleek ook uit zijn tweede werk: de Restauratie der tuinen Lode-

Een goede Vijveraanleg in een hedendaagschen Tuin in Engeland. Zelfs de grootste voorstander van het schilderachtige zal hierin meer bekoorlijkheid vinden, dan in vele van de zoogenaamde landelijke Tuinen.

Het Domein van Maillard. Gedeelte der Tuinen nabij het Kasteel.

De Tuinkunstenaar heeft tot taak, met de door ons beschreven hulpmiddelen, een werk te maken, waarin de gang des levens zelf weerspiegeld wordt, en dat zich niet slechts aanpast aan het Karakter van het omringend Landschap, maar ook aan het Karakter van het Huis, (indien dat tenminste Karakter heeft). En bereikt zulks niet door kinderachtige nabootsing van dien Stijl, maar door iets te maken, dat in Karakter en uitdrukkingswijs bij het Gebouw past.

Gezicht op het Kasteel Maillard, nadat de Terrassen waren gemaakt, welke aan het Gebouw een voetstuk gaven.

Het Domein van Maillard.

Uitgestrekte Perken van Vaste-Planten, welke hare omlijstingen als overstroomen, geven een levendig aanzien aan het nochtans geordende geheel.

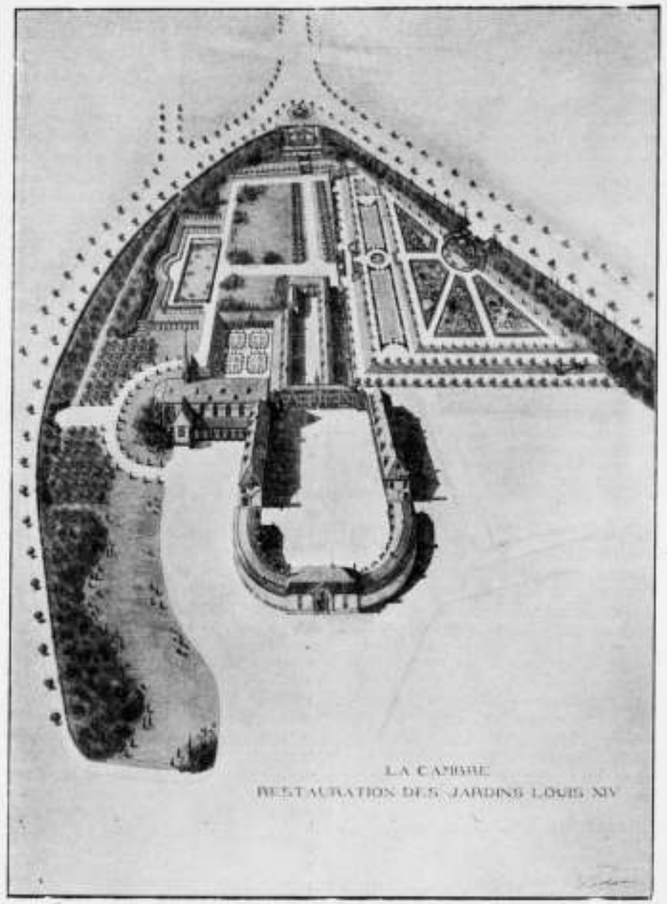
wijk XIV van de Abdij de la Cambre te Brussel. Hierbij had spreker gelegenheid het probleem van den Stijl in een geval van gewettigde Restauratie te behandelen.
Als men in het bezit is van ongetwijfeld echte en volledige documenten, en wanneer de conditie van het terrein geen belemmering vormt, dan kan het interessant zijn, in sommige bijzondere gevallen den Tuin in zijn vroegeren toestand te herstellen. Wanneer men nauwgezet te werk gaat (tenminste wanneer uitteraard het herstellen van vroegeren aanleg en oppervlak blijft binnen de grenzen van het herstellen der strikt „constructieve" gedeelten van den Tuin) en wanneer men zich niet schuldig maakt aan eenig anachronisme bij de keuze van planten of gewassen, dan kan de onderneming wel als gemotiveerd beschouwd worden. En die gewassen, wier speciaal karakter niet zoo snel aan verandering onderhevig is als onze smaak en onze ideëen, zullen geduldig het merkwaardig getrouwe beeld weergeven van wat vroeger geweest is.
In een uitmuntend uitgesproken betoog schetst spreker daarna de maatschappelijke kunst en de toekomst der tuin-kunst.
Het Monumentale Park en het Groote Maatschappelijke Ensemble (Stelling VII). Naar aanleiding van het Park van Brussel.
Vrije Ruimten: Terrein voor Sport en Spel Squares.
Natuur-Parken en Stadsbeplantingen, Landschappen, Bosschen, Bosch-beheer, Nieuwe aanplantingen van Bosschen, Biologische Associaties, Besnoeiingen, Geslechte Stadswallen en Boulevards, Klimplanten, omgeving der oude Monumenten, Park-systeem, in verband met de stad, Tuinsteden in Goede ontwerpen en slechte ontwerpen.
De Heer Louis van der Swaelmen besloot zijn hoogst leerzame, en boeiende voordrachten met snel, doch volledig den tegenwoordigen staat der Tuinkunst in Europa en Amerika de revue te laten voorbijgaan.

VOORLICHTING.

Merkwaardig, maar tevens bedroevend zoo weinig het groote publiek over 't algemeen voor de bouwkunst voelt. Voor muziek, tooneelkunst, schilderijen desnoods heeft men iets over, worden in de bladen de onbeduidenste berichten opgenomen, zoo, dat ergens in Polen 't een of andere stuk van een dorpsschoolmeester met veel succes is opgevoerd, of iets dergelijks. Maar de architectuur . . .!
En toch, waar ze zijn, diezelfde menschen, in de stad, in 't dorp, waar dan ook, als ze de oogen opslaan, moeten ze tegen 't een of ander bouwsel aankijken. Wat voor indruk dat op hen maakt schijnt ze altijd onverschillig te zijn, terwijl bij 't aandringen op een oordeel men 't stereotiepe: niet leelijk hoort.
Die verwildering en barre ongevoeligheid vloeit, dunkt mij, voor een groot deel voort uit de slechte berichten der dagbladpers.
Ik weet het wel, een journalist is niet iemand, die alles kan weten, al doet hij heel graag of niets hem onbekend is. Maar de berichten, die de heeren opdienen over 't een of ander in aanbouw zijnde gebouw, doen iemand grimlachen, omdat hij weet daarmee al weer een stukje van 't „zien der groote massa" verloren, reddeloos verloren, te hebben.
Dezer dagen kwam er weer zoo'n fataal berichtje voor in 't „Vaderland". 't Betrof het nieuwe gebouw voor 't Departement van Landbouw, dat aan de Bezuidenhout te Den Haag verrijst. 't Krantenberichtje wilde het belang van deze bouw aangrijpend voorstellen. Daar waren wel 220 vertrekken! De kap staat er al op, hoewel de voorgevel ontbreekt! (Nog al bedenkelijk!) Toch is alles voldoende waterdicht!
Het nieuwe Departementsgebouw heeft een oppervlakte van 2500 M², en 't Rijk bezit hier wel 5000 M².!
Waar het gebouw mee gedekt is? Met een paar honderdduizend leien! En ten slotte: er zijn niet minder dan vier millioen steenen aan verwerkt; de vloeren zijn van beton!

Wat een belangwekkende gegevens niet waar? Zóó wordt het groote publiek met de bouwkunst in aanraking gebracht! Zóó trachten de groote bladen, met een heel enkele uitzondering, de menschen op te voeden om hun 't schoon en redegevende van 't hun omringende te doen zien! Zou daar nu niets aan te doen zijn?

Den Haag. W.

LA CAMBRE
RESTAURATION DES JARDINS LOUIS XIV

INGEZONDEN.

VAN EENE JURY DIE GRAPPIG WILDE ZIJN.

Het Juryrapport over de Genootschapsprijsvragen 1915 zal menigeen niet hebben voldaan, vooral wat betreft de beoordeeling van de inzendingen voor het Transformatorenhuisje. Ik zal de totaal overbodige grappigheden die de Jury, ten koste van de deelnemers, voor haar rapport meende te moeten uitdenken, vooralsnog onbesproken laten, ofschoon van enkele dier dartelheden gerust kan gezegd worden, dat de grens van het geoorloofde is overschreden. Maar toch wilde ik er even op wijzen, dat het gevolg van deze beoordeeling zou kunnen zijn, dat bij een volgende prijsvraag, zelfs prijswinners van nu liever voor de eer van deelname zullen bedanken, inplaats van zich wederom aan de „grappen" van deze Jury bloot te stellen.

En zoo'n resultaat zou toch ongewenscht zijn.
Van een Juryrapport voor een studieprijsvraag als deze moet verwacht worden, dat er aanmoedigende en geen ontmoedigende kracht van uit ga. Wanneer het niet is: zakelijk en ernstig, verliest het in waarde.

Lid „A. et A."

DR. BERLAGE TE KOPENHAGEN.

Dr. H. P. Berlage, is weer teruggekeerd uit Denemarken, waar hij in de hoofdstad eenige lezingen heeft gehouden over zijn architectuur.
De eerste dezer lezingen is 27 Maart j.l. te Kopenhagen gehouden en leidde tot een enthusiaste betooging ter eere van den beroemden Nederlandschen bouwkunstenaar.
Verschillende personen uit de hoogste regeeringskringen waren tegenwoordig, kunsten en wetenschappen hadden eveneens hunne afgevaardigden onder het publiek en ter receptie, ter eere van Dr. Berlage gehouden, heeft de Deensche hoofdstad het onzen landgenoot niet aan belangstelling laten ontbreken. De vereeniging, hier te lande opgericht, om de Nederlandsche moderne kunst in het buitenland meer bekendheid te geven, heeft succes bij het pogen.
Na de eerste lezing werd Dr. Berlage door het Deensche architectenverbond een souper aangeboden, waarop wederzijdsche gevoelens van sympathie werden geuit en Dr. M. de Hartogh namens de Nederlandsche Vereeniging dank betuigde voor de allervriendelijkste ontvangst.
Er wordt te Kopenhagen ook een tentoonstelling gehouden van photo's van Hollandsche moderne bouwarchitectuur en kunstnijverheid van C. v. d. Sluys.
Ook die ondervindt groote belangstelling.

NIEUWE BOEKWERKEN.

Verschenen is aflevering 1 van „Burgerlijke Bouwkunde", eerste deel, door M. Sirag Jzn. Prijs per afl. f0.90. Het werk zal bestaan uit twee deelen tekst en een deel platen.
Wij kunnen met sympathie deze eerste aflevering begroeten, daar het werk is, wel beknopt, doch degelijk en zakelijk. Er waait een frissche geest doorheen. Aan de hedendaagsche toepassing der materialen is de noodige aandacht gewijd. Als de volgende afleveringen van hetzelfde gehalte zullen zijn — waar wij niet aan twijfelen — zal het toch zeer zeker goede diensten knnnen bewijzen voor de lessen aan inrichtingen van Middelbaar Technisch onderwijs.
De platen, waarop de constructies worden aangegeven, zijn eenvoudig, practisch. Zoodra wordt echter niet het gebied der werkelijke bouwkunst betreden, of ook dit boek faalt in opvoedende kracht. De vormen zijn ongevoelig, en van een gehalte van den eigenbouwer. Waarom toch niet bij de samenstelling van zulk een boek, dat toch ten doel heeft goeden invloed uit te oefenen op de jonge vakbeoefenaren, iemand als medewerker te kiezen, die de vormgeving verzorgt; of van goede architecten details te vragen? E. P. M.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Stedenschenning.

Op het Kunstcongres te Amsterdam heeft Dr. Jan Veth een rede gehouden over vredes-verwoestingen. *De Gids* brengt de studie, meer uitgewerkt. Veth stelt de verwoesting van steden door leelijk-making als equivalent tegenover vernieling door oorlog.
„Wij zijn er niet aan gewend, een stadswijk door opzettelijke brandstichting in vlammen te zien opgaan. Wij krijgen geen granaten en kartetsen in onze stadhuizen, onze kerken en onze woningen geworpen. Wij zien niet binnen enkele weken bouwwerken, die den trots van vele generaties hebben, voor onze oogen weggevaagd. Het gaat in dagelijkschen doen alles ongetwijfeld minder tumultueus, geleidelijker, bedaarder en voor het oogenblik bijna onmerkbaar toe. Maar terwijl de vernielingen van den oorlog, zelfs door hen die meenen ze te mogen billijken, als uitvloeisel worden beschouwd van geheel abnormale, hoogst exceptioneele noodtoestanden, gelden de vredesverwoestingen, die wij langzaam maar ongestoord zien vertrekken voor normaal, en hoort men er ongeveer geen haan naar kraaien. Hier is geen orgie van hoog oplaaiende vlammen, maar het gestadig verder smeulen van een vuur dat, doordien het zich niet uiterlijk als vernietigend doet kennen, op den duur nog grooter gevaar in zich brengt."
„. . . . Ik heb de moderne kunstenaars niet aan te klagen. Niet zij zijn de belagers van het karaktervolle schoon onzer oude steden. Verweg de meesten onder hen staan in hun gevoelens aan de zijde, waar ook ik mij zal blijven posteeren. Met voldoening mogen wij in dit verband wat Berlage, in een merkwaardige Haagsche reden nadrukkelijk heeft verklaart: „De oude monumenten kunnen geacht worden niet alleen veilig te zijn in de handen der moderne architecten, maar zij kunnen rekenen op onze zorgvolle behandeling, d. w. dus zeggen op een behandeling die hun volle schoonheid eerbiedigt . . . ."
Neen, het geweld dreigt aanhoudend van een anderen kant. De werkelijke bedrijvers van stedenschennis zijn de zoogenaamde mannen van de praktijk, die ons droomers noemen en die hun verwoestingen aanrichten in den waan, aan een onverbiddelijke noodzaak te gehoorzamen. Die onverbiddelijke noodzaak is echter maar al te vaak een toevallige constellatie van het oogenblik, en niets juist is aan sneller en feller wisselingen onderworpen dan deze. Een kras voorbeeld hiervan levert de wijze waarop een stad als het oude Rotterdam van haar kroon beroofd werd. Bijna een halve eeuw geleden moest de pracht van haar oude havens zonder genade worden opgeofferd aan de eischen van het nieuwe spoorwegverkeer. De operatie is onherstelbaar, en aan het eigenaardige schoon der kanalenstad heeft zij den nekslag toegebracht. En toch zijn er thans weer velen de meening toegedaan, dat de toen onvermijdelijk geachte oplossing juist uit een oogpunt van praktijk een ondeugdelijke moet heeten. Ik zal thans zwijgen van de manier, waarop de plaatsing van het Centraalstation te Amsterdam het oude stadsplan onnoodig in den grond heeft verminkt. Maar in een nog dichter bij ons liggend tijdperk zijn er voorbeelden van denzelfden aard bij menigte aan te wijzen. Het Pesthuis, de Reguliersgracht, het Spinhuis, het Leidsche Rapenburg, het Arsenaal, de Dordtsche Berckepoort, zij allen waren wederom door de mannen der niets ontziende praktijk ter dood veroordeeld. En evenwel zijn al deze monumenten bij nader onderzoek volkomen behoudbaar gebleken, en moest het over hen uitgesproken vonnis in hooger beroep worden vernietigd. Niet de droomers van het bedachtzame behoud dus, maar integendeel de belijders van de radicale practijk, zijn slag op slag de kortzichtigen gebleken.
Velen zullen zich nog levendig het gebeurde herinneren met de Zwolsche trouwzaal, die men in het noodzakelijk te vernieuwen raadhuis, onmogelijk meende te kunnen behouden, tot er door werkelijk deskundigen niet één, maar drie verschillende uitwegen daartoe werden aangewezen. En een klein, op zichzelf onbelangrijk, maar toch misschien kenschetsend voorval in mijn omgeving heeft nog onlangs mijn overtuiging in dezen bestendigd. In de voorstad waar ik woon, heeft men een heelen weg, waar vroeger boerderijtjes en genoeglijke landelijke woningen aan lagen, allengs ongebouwd tot een benale winkelstraat. Een enkel oud boerderijtje was nog overgebleven, — er stonden een fraaie berk en een hooge heg voor, terwijl de lage vesters vriendelijk van onder het breed overhuivende dak tusschen dichte klimop uitkeken. Huis en erf waren in het bezit gekomen van den timmerman er naast, die meende dat het breede front aan straat rendabeler zou worden gemaakt wanneer het huisje viel en er uit het heele stek winkelterreinen werden geslagen. Na veel redeneeren en rekenen echter

werd de kooper van het pand tot een andere zienswijze overgehaald. Een architect van smaak leverde de schets voor een klein woonhuis, aardig passend bij de lijnen van het boerderijtje, dat wat opgeknapt en geschikter voor verhuring gemaakt werd, — terwijl een dwarsweg tusschen het nieuwe woonhuis en de rustieke woning opengelaten, nog een uitzicht bleef gunnen op een genoegelijk woninkje daarachter. Er was niets gesloopt, ea was een hartelijk stukje dorpsoverblijfsel gered, en bij narekenen bleek het, dat de huurpenningen van een en ander niet minder goede rente van het bestede kapitaaltje opleverden dan de eerst geprojecteerde winkelhuizen dat zouden hebben gedaan.
Zoo, ik ben er overtuigd van, zou het dikwijls kunnen gebeuren, ook in heel veel gewichtiger gevallen, wanneer niet zoo spoedig de patiënt werd opgegeven, nog vóór er een dokter bijgehaald was, — als men niet steeds begon met nivelleerend afbreken, maar althans trachtte, bij behoud van het bestaande, een behoorlijke oplossing van transformatie te vinden. Want hier ligt het cardinale punt. En in wezen is het thans nog hetzelfde als in de periode die achter ons ligt. Onze mooie oude steden zijn en worden niet geschonden uit noodzaak, maar louter uit onkunde en onverschilligheid."

DE GRAPHISCHE TENTOONSTELLING.

De Ver. tot Bev. der Grafische Kunst houdt in het stedelijk Museum gedurende maand April een tentoonstelling van het werk harer leden, en bovendien een belangrijke collectie etsen en houtsneden van de genoodigden: K. C. P. de Bazel, C. A. Lion Cachet, G. W. Dijsselhof, D. H. W. Filarski, J. L. M. Lauweriks, Th. Molkenboer, T. Nieuwenhuys, H. Veldhuis en J. B. Smits.
De inzendingen van houtsneden van de Bazel en Lauweriks blijven allermerkwaardigst. Het is werk uit de jeugd. Zij hebben deze kunst opgegeven om zich, ieder op eigen wijze, geheel aan de bouwkunst te wijden, maar het getuigt van een sterk technisch meesterschap, een, voor dien tijd verrassend, decoratief inzicht en een fijn graphisch talent.
Bij een vluchtig doorwandelen der zalen, viel verder — onder het werk van de leden — op: de inzending van statige ontwerpen voor zincographische reproductie door R. N. Roland Holst, ook zijn fraai ontwerp voor een decoratieve vulling in een der wanden van het nieuwe magazijn der firma Ivens en Co. in de Kalverstraat, dierstudies van Th van Hoytema, nieuwe kleuren-houtsneden — visschen in het snelle water — van J. G. Veldheer, houtsneden van S. Moulijn, die zich eerst sedert kort op deze techniek toelegt, de ets van Amsterdam, met voorstudies, door Jan Boon, houtsneden — o. a. verrassende en blanke orchideeën — door Jessurun de Mesquita, merkwaardig vroege teekeningen vol liefde verzorgd (1896), door Graadt van Roggen; grillige, obsedante maskers en gedrochten, zooals M. W. van der Valk tegenwoordig maakt.
De Roos heeft er nieuw werk, o.a. proeven van zijn klare en edele zilvertype, waarin binnenkort het eerste boek „Over Boekkunst", door mr. P. N. van Eyck en mr. J. F. van Royen bij den Zilverdistel zal verschijnen. Voor dit werkje teekende De Roos een sierlijke en toch statige D-initiaal. Verder heeft hij hier banden en omslagen.
Hiermede is slechts een klein deel genoemd. Deze tentoonstelling maakt den indruk of werkelijk alle Nederlandsche Graphische kunstenaars vertegenwoordigd zijn. 't Is een veelzijdig, hoogstbelangwekkend overzicht wat Nederland op dit gebied waard is, en welk een zelfstandige plaats deze kunst tegenover die van andere landen inneemt. Geen *te* zelfbewust willen, doch stille — geen doode! — bezonkenheid is het kenmerk der ware Hollandsche kunst.
J. DE M.

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Van verschillende zijde werd aan den Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem het verzoek gericht, de Tentoonstelling van de bouwkundige werken, alsmede van de uitgevoerde werken, betrekking hebbende op de meubelkunst van den architect De Bazel gedurende de Paaschdagen nog geopend te houden. De directeur kan thans mededeelen, dat bedoelde tentoonstelling tot 25 April zal geopend blijven.

LICHTRECLAMES.

Aan den gemeenteraad van Haarlem werd door den Bond „Heemschut" het volgende adres gezonden:
„Het bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland heeft met groot leedwezen vernomen, dat op het dak van een koffiehuis aan de Groote Markt thans een lichtreclame wordt opgericht, die het om zijn schilderachtigheid alom vermaarde plein ten zeerste zal ontsieren.
„De groote zorg, die in den laatsten tijd aan den dag wordt gelegd voor het behoud der schoonheid van Haarlem en in het bijzonder van zijn voornaamste plein — zoo werden de groote kerk, het stadhuis en de vleeschhal met veel kosten hersteld — geeft het bestuur aanleiding, uwen Raad met den meesten aandrang te verzoeken, door het vaststellen van een reclame-verordening in den geest van die, welke thans in de provincie Noord-Holland van kracht is, aan de ontsiering van Haarlem een einde te maken.
„Daar het de schoonheid der gemeente is, welke de vreemdelingen haar doet bezoeken, is het van het grootste belang, dat deze aantrekkelijkheid bewaard blijft en niet aan de baatzucht van eenige ingezetenen worde opgeofferd."

RUDOLF LINNEMANN.

Rudolf Linnemann, de bekende architect en glasschilder uit Frankfort, is gestorven. In verscheidene Duitsche kerken en burgerlijke gebouwen bevinden zich glasschilderingen van zijn hand. De overledene was deelgenoot der firma R. en O. Linnemann, in ons land vooral bekend geworden door de opdracht tot het aanbrengen van monumentale glas- en muurschilderingen in het Groningsche Universiteitsgebouw; een opdracht, waarbij onze eigen sierkunstenaars waren voorbijgegaan en die dan ook van vele zijden scherpe protesten uitlokten.

FERDINAND FELLNER.

De Weensche architect Ferdinand Fellner is op 69-jarigen leeftijd overleden. Hij bouwde met zijn associé Hellmer meer dan vijftig schouwburgen in Duitschland, Oostenrijk, Roemenië en Rusland. Onder andere het Duitsche volkstheater te Weenen, het Metropooltheater te Berlijn en het hoftheater te Wiesbaden zijn van hen.

NED. HERV. KERK TE ALPHEN.

Alweer is door onvoorzichtigheid van een loodgieter een gebouw in de asch gelegd. De Ned. Herv. Kerk te Alphen is totaal uitgebrand. Alleen de muren zijn overgebleven.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De Schoonheidscommissie in den Gemeenteraad. — Stadsschoon van Amsterdam en Hollenkamp. — Twee Voordrachten over Moderne Tuinkunst (Slot). — Voorlichting. — Ingezonden. — Dr. Berlage te Kopenhagen. — Nieuwe Boekwerken. — Uit Boeken en Tijdschriften. — De Graphische Tentoonstelling. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. ->
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. ->
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. ->

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

ALGEMEENE PRIJSVRAAGREGELEN.

In het „Vaderland" van 7 April j.l. verscheen het volgende bericht:*)

PRIJSVRAAG EN ARCHITECT.

Een prijsvraag voor ontwerp-plan zou worden uitgeschreven onder Amersfoortsche architecten, waarbij elke deelnemer, wiens ontwerp voldoend aan de gestelde voorwaarden, een vergoeding van ƒ 100.— ontving. Deze prijsvraag kan niet worden uitgeschreven.
Het meerendeel der architecten te Amersfoort is lid van „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst", Genootschap „Architectura et Amicitia", de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" of „Bond van Nederlandsche Architecten". Deze vier vereenigingen hebben gezamenlijk gecreëerd een Permanente Prijsvraagcommissie, die als eisch stelt een totaal prijzenbedrag van ƒ 200.— Hierbij zouden alle architecten in den lande kunnen meedingen.
B. en W. te Amersfoort meenen aan dezen eisch niet te mogen toegeven.
Deze som zou drukken op de exploitatie der arbeiderswoningen. Tevens werd niet bereikt, dat de Amersfoortsche architecten zeker waren ƒ 100.— vergoeding te ontvangen voor het geleverde werk.

Naar aanleiding hiervan stelt de P. P. C. er prijs op te verklaren, dat het programma voor bedoelde prijsvraag haar ter goedkeuring is aangeboden. Daar evenwel het *totaal bedrag* aan prijzen verre bleef beneden 't geen daaromtrent in de A. R. is bepaald, heeft de P. P. C. op verhooging dier prijzen aangedrongen, doch heeft verder van deze zaak niets meer vernomen.

Namens de P. P. C.
H. v. d. KLOOT-MEYBURG,
Secretaris.

*) Door vele andere bladen gretig overgenomen. RED.

„MODERN EN DECORATIEF".

NAAR AANLEIDING VAN DEN NIEUW VERSCHENEN KALENDER DER QUELLINUS-SCHOOL.

Op alle hoeken van alle verkeerswegen der schilderkunst komt men de laatste jaren deze twee woorden: *modern* en *decoratief* tegen; zij doen evenals de tallooze gemobiliseerde soldaten thans, òf onnoodig druk, martiaal en luidruchtig, òf zij slungelen zoowat doelloos rond in lusteloos geschreven zinnen.

Zij worden stomp en vervelend deze woorden, en arrogant bovendien, kunnen wij ze niet afmonsteren? *Modern*", het woord riekt naar het circus. Het suggereert den pikeur, de verpersoonlijking van den bluf en de intimidatie.
Wie peilt de bluf, die het woord *modern* thans bevat, hoe angstig worden de zwakken en ijdelen door dat woord geïntimideerd, de zwakken die liefst snel en veilig achter iederen knallenden zweepslag kruipen, de ijdelen, de opgepolitoerde jeunesse dorée, die liever zich zelf wat wijs maken, dan dat zij zouden erkennen dat iedere allerlaatste mode hun toch niet nog jeugdig zou kleeden.
„*Decoratief*", voor een goede twintig jaren terug gold het in de tijden van de bloei der Haagsche schilderschool als een fnuikend scheldwoord, waarmede aangegeven werd dat het gekenschetste schilderwerk zoowat juist goed genoeg was voor een stationskoffiehuis.
Thans is *decoratief* een vleiend woord geworden, een lovend adjectief voor uitingen, die vaak wel wat anders maar daarom nog niet beter zijn, noch een eervoller plaats verdienen. *Decoratief* is de modieuse verontschuldiging geworden voor een soort schilderijkunst, die het innigst en schoonste wezen dezer kunst schendt, zonder nochthans iets in zich te dragen van de elementen waaruit het waarlijk decoratief vermogen wordt opgebouwd. Dat de geestelijk en materieele grondslagen van de decoratieve kunst niet algemeen worden verstaan, niet voluit worden doorvoeld, noch doorschouwd, is niet te verwonderen. Iedere ontwikkeling toch eischt tijd, zoowel geestelijk als stoffelijk.
Maar wel pijnlijk is het, dat de schoone traditie der schilderijkunst, van deze typischen en tegelijk zooheerlijken kunstvorm der burgerlijke samenleving, zonder slag of stoot, zonder fel en krachtig verweer dreigt te worden onderste boven geloopen.
De intimidatie door het blufferig en blafferig woord *modern* verwekt, verstoort niet alleen de zachte sfeer rond een schoon geestelijk erfdeel, maar verwekt ook tevens een gejaagdheid die nimmer nog moeder van welke schoonheid dan ook, is geweest.
Wat eeuwen van donkerdiep verlangen en teeder ver-

eenzaamd gevoel hebben opgebouwd en gewrocht, wordt door die knallende onrust vlot weg prijs gegeven en verraden; en zij juist die zich geroepen mochten achten deze schoone kunsttraditie, die thans haar historische rol schijnt te beëindigen, tot het laatst toe te eeren en te verdedigen, verraden haar angstig en overbluft, en staan toe dat dit schoon vóórvaderlijk huis van gevoelens, dat vol is van de ontroerendste herinneringen, een soort bruyant veilinglokaal wordt van onbekookte meeningen. Mij is herhaaldelijk verweten, dat ik de schoone schilderijkunst miskende. Zoo het op mijn weg lag de groote traditie van de schilderijkunst te verdedigen, geloof mij ik zou het met dieper dankbaarheid en grooter eerbied doen, en straffer te luidruchtige indringers uit deze schoone stille oude woning weren.

* * *

In verband met dit onderwerp biedt de geschiedenis ons een punt van vergelijking, dat de bestudeering overwaard is.
Wie de monumentale schilderkunst der middeneeuwen lief heeft en kent, ziet in het begin van de XVIde eeuw in Italië een verzwakking en een zwenking in deze edele architectonische schilderkunst komen. Een weifelend persoonlijk en lyrisch element stroomt deze kunstuiting binnen, haar krachtig klare bouw verzwakt snel, en ofschoon de kunstenaars van dien tijd nog gebonden zijn, technisch door de bijzondere eischen en beperkingen der frescotechniek, practisch door de toepassing dezer schilderkunst als versiering der muren, en ideëel door het verplichte onderwerp der gewijde voorstelling, trachtten zij een visueel en emotioneel element te forceeren, ten koste van het schoonste en diepste wezen der monumentale, der architectonische schilderkunst. Een hybridische kunst is daarvan het gevolg, de heerlijk kristalklare bouw der groote architectonische schilderkunst ligt verzwakt, de bindende, en gebonden kracht der strikt versierende rituëele opgaaf, verloopt snel tot illustratieve verluchting, waarin bovendien de hooge ernst der gewijde voorstelling wordt geprofaneerd.
Een val dus in alle opzichten, geestelijk en stoffelijk, ondanks het vaak zoo machtig talent der schilderende kunstenaars van dat kenteringstijdperk.
En wie die hybridische kunst der vroeg XVIde eeuwsche muurschilderkunst vergelijkt bij de prachtig bloeiende *schilderij*kunst, die spoedig daarna ging ontluiken, zal ook in die late muurschilderkunst alles missen wat juist de Renaissancistische *schilderij*kunst zoo vol-op heerlijk doet zijn.
Hoe stroef toch vaak van vorm, hoe onpersoonlijk van toets, hoe arm van kleur en arm vaak ook aan levensvolle vormduiding verschijnt, die latere muurschilderkunst, vergeleken bij de vrije schilderkunst van de Renaissance. Zij heeft noch de diepe moreele kracht en éénheid van het edel-gebondene, gebonden naar den geest en de stof, die de groote middeneeuwsche muurschilderkunst eigen was; noch heeft zij de heerlijke verrukkingen der eenzame ontroeringen, die het diepste wezen der schilderijkunst vormden.
Het is een kunstuiting, die tegelijk stroef, onoverzichtelijk en overvuld is, een kunst zonder klare ijlheid, maar ook zonder doorgloeiden toover. Zij bracht den dood der monumentale schilderkunst, zonder nochthans de geboorte der *schilderij*kunst te beteekenen.
Want voor het ontstaan der schilderijkunst was noodig, dat de kunstenaar vrij zou zijn, los van de architectuur, los van de bouwkunstige toepassing, los van de gewijde voorstelling en los van de beperkingen der frescotechniek. Eerst toen de schilderende kunstenaar zich terugtrok in zijn atelier, eenzaam maar vrij, kon die emotioneele schilderkunst ontbloeien, die het uitsluitend persoonlijk gevoel van nu af zou verheerlijken, dàt gevoel en niets anders. Zien wij thans, hoewel in juist omgekeerde richting, niet een zelfden verloop, nu de schilderijkunst haar groote historische roeping heeft vervuld, en voltooid.
Nu wordt de prachtige traditie der schilderijkunst verbroken, zonder dat daardoor één werkelijk waardevol element voor de decoratieve kunst wordt gevormd. Zoomin als de grondslagen voor de vrije schilderkunst eertijds uit een geforceerde en tegelijk verzwakte muurschilderkunst ontstaan zijn, zoomin kan de komende decoratieve kunst voort komen uit een verwilderde schilderijkunst.
En thans in dit kenteringstijdperk, zooals eertijds ook, is het juist daardoor aan de vaak prachtige persoonlijke begaafdheid niet mogelijk, haar glanzend vaste ontplooiing en zekere uitdrukking te winnen.
Maar mijn hemel, waarom moet deze droevige onmogelijkheid zóó luidruchtig worden gevierd; het wijst toch welgezien op een zij het dan ook boeiend einde, maar geenszins op een schoon begin:
Niet uit een vertwijfelde schilderijkunst, maar uit de architectuur en uit de mannelijke technieken alleen, kan de decoratieve kunst herrijzen. De eischen van constructie en structuur, en de prachtig sterke eischen van het materiaal, tegen hen alleen zal de artistieke hoogmoed, die tot eccentriciteit is verworden, als bros stroo breken.
Uit de wetten der constructie, uit de kracht der structuur en uit de eischen van het materiaal alleen, kunnen de zuivere nieuwe inzichten, en de redelijke vormen groeien, die de geestelijke en materiëele ontwikkeling der decoratief-monumentale kunst zullen steunen en verheffen. En al zou in ieder dagblad of tijdschrift, nog veel vaker dan thans reeds, de luidruchtige profetiën worden herhaald, dat juist in de eccentrieke schilderijkunst de grondslagen voor een nieuwe decoratieve kunst moeten worden gezocht en erkend, zoo leert ons de objectieve geschiedenis, dat iedere nieuwe kunst uit nieuwe voorwaarden alleen geboren kan worden en nieuwe geestelijke en maatschappelijke voorwaarden voor haar ontwikkeling en vormëënheid behoeft. En de bloei der burgerlijke samenleving, daarover zijn wij 't eens, ligt niet vóór, maar ligt thans achter ons.
Het is zéér wel mogelijk, dat de doortastende werkers in de regionen der onverwachte, blinkende en klinkende oorlogswinsten, een nieuw honderdjarig rijk van bloei verwachten, maar deze fantastische hoop ontspringt dan toch louter uit historische kortzichtigheid.
In een imperialistisch tijdvak, dat de beste tradities der burgerlijke samenleving verkracht, past ongetwijfeld mede een op den spits gedreven concurreerend-individualistische schilderkunst, die de schoonste tradities der burgerlijke kunst ontkent en vertreedt.
Dit echter als een hoopvol voorteeken te zien, is meer dan van een verstandig mensch verwacht mag worden. Wel stormt 't vaak hard in het najaar, maar daarom is dat nog niet de wind, die de lente brengt.
Over het tempo echter, waarin de burgerlijke samenleving thans bezig is haar historisch einde te verhaasten, daarover kunnen wij, ondanks alle gruwel, jammer en ellende die het brengt, tevreden zijn.
Achter haar verbrijzeling en einde, daarachter ligt de toekomst.

En wanneer ik thans kijk naar den kalender der Quellinusschool, waarover ik beloofde een aankondiging te schrijven, dan eisch ik voor dit eenvoudig en smaakvol werkstukje, afkomstig van deze uitmuntende onderwijsinrichting, de woorden op, waarvan ik het redeloos gebruik zooeven laakte.
Modern en *decoratief*, ja, hierop zijn inderdaad deze woorden van toepassing, hoewel dan in die eenvoudiger en stiller beteekenis, waarvan die woorden allengs te zeer vervreemd zijn.
De afgerukte kroon van een ouden schoonen eik is dramatisch vaak, en kan iets grootsch hebben in zijn geteisterde groei en verslagenheid, en hoe nietig, kinderlijk en onnoozel lijken daarnaast de kleine, gladde eikeltjes. De kiemende mogelijkheden liggen echter in de eikeltjes en niet in den stronk besloten, en zoo er continuïteit is, dan toch alleen op een nieuwen grondslag.
Naast bouw, orde, regelmaat, klare overzichtelijkheid en liefdevolle verzorging, heeft de schoonste decoratieve kunst van welken tijd ook, altijd de ontroerende eigenschap van het gansch verstild-persoonlijke, van de altruïstische daad, gegroeid uit veler liefdevolle erkenning bijeengevat.
Dit te bereiken eischt niet alleen artistieke, maar ook een moreele scholing, waar wij thans nog zéér ver van af zijn.
En het is verblijdend om te zien hoe bij een jonger geslacht reeds iets van die grondslagen gelegd worden, en ook reeds tot uiting komen in dit eenvoudig werkstukje.
Zeker, het is niet overbluffend, maar zelfs de allerschoonste decoratieve en monumentale kunst van welken tijd ook, streefde nimmer er naar om overbluffend te zijn, zij wilde zich niet verheffen, maar wenschte breed en steunend te zijn, en zoo zij groote verheffing bereikt, geloof mij, deze was dan allerminst uit persoonlijken hoogmoed opgebouwd.

14 April. R. N. Roland Holst.

INGEZONDEN.

Gaarne zou ik een opmerking willen maken naar aanleiding van het artikeltje (in het nummer van 22 April) „Dr. Berlage te Kopenhagen."
Ik laat de gewone reclamephrases als „beroemde Nederlandsche bouwkunstenaar, verschillende personen uit de hoogste regeeringskringen enz." voor wat zij zijn. Maar nu er staat dat hij (Dr. B.) eenige (!) lezingen heeft gehouden over „zijn architectuur" wordt het toch wel een beetje te dwaas. En daarom deze opmerking.
Ik hield twee voordrachten; de eerste over de Moderne Bouwkunst (in het algemeen) en de tweede over de moderne Hollandsche Bouwkunst (in het bizonder.)
Nu meen ik mijn denkbeelden betreffende de eerste als vrij wel bekend te mogen veronderstellen, en wat de tweede betreft vertrouw ik, dat de lezers van dit blad van mij verwachten de beschouwingen daarover zoo objectief mogelijk te hebben gehouden.

Dr. H. P. Berlage Nz.

Het spijt mij, dat bij het nazien van het blad het woordje „zijn" bij architectuur is blijven staan, in plaats van „de". Dit zal ook wel zoo begrepen zijn, vooral, omdat ik in No. 12 reeds een uitvoerige mededeeling heb gedaan over „de verzameling afbeeldingen van Nederlandsche bouwkunst in Kopenhagen", en daarmede in verband het doel van de reis van den heer Dr. Berlage heb verteld. Een verkeerde indruk te wekken onzerzijds, blijft natuurlijk buiten beschouwing.

J. de M.

VOORHEEN EN THANS.

De welvaart bracht voorheen
In 't land de schoonheid aan,
Doch waar zij thans verschijnt
Is 't met het schoon gedaan.

Candidus.

PERSPECTIEFBEPALING NAAR BOUWKUNDIGE TEEKENINGEN MET BEHULP VAN DEN REDUCTIEPASSER: NEDERL. OCTR. No. 1105 EN VAN EEN HULPPASSER

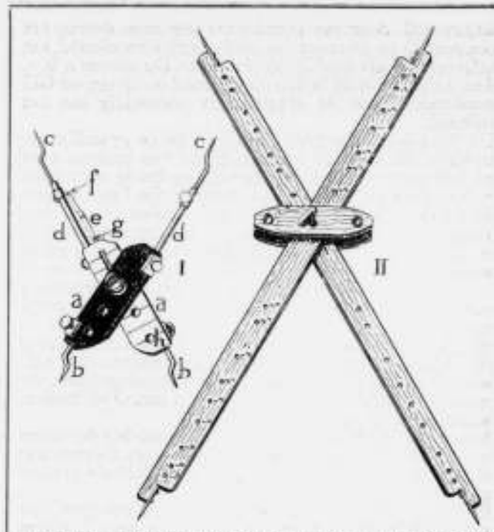
Eenigen tijd geleden heeft de heer J. H. A. Mialaret, arch. B. N. A. de in ons blad aangekondigde uiteenzetting van zijn vinding: „de perspectiefpasser" gehouden.
De vinding is treffend door haar eenvoud; zooals een fraaie vinding behoort te zijn, steunt zij op één principieel meetkundige wet.
Diezelfde eenvoud trof ons ook in de voordracht zelf. Zij was in hooge mate begrijpelijk, en in tegenstelling met zooveel andere perspectieflessen, die droog en saai zijn, opwekkend.
Wij vonden den heer Mialaret bereid, zelf een korte uiteenzetting van zijn vinding voor ons blad te geven. Die uiteenzetting, uit den aard der zaak droger, dan het gesprokene, volgt hieronder:

De perspectiefbepaling geschiedt hier uitsluitend door het met den passer uitzetten en indeelen der verticale lijnen van het voorwerp, in de eerste plaats van de werkelijke kanten en voorts van verticale hulplijnen om de overige noodige punten van het voorwerp te bepalen.
De horizontale en hellende lijnen worden daarna geteekend door door de uiteinden van (en de punten op) die loodlijnen te vereenigen.
Van verdwijnpunten wordt geen gebruik gemaakt, de blijvende lijnen der afbeelding komen in eens op haar plaats.
Het uitmeten geschiedt van den horizon uit naar boven en naar beneden, voorts van uit een verticale hartlijn of middellijn naar rechts of naar links.
Geen punt of hulplijn valt dus buiten de grenzen der afbeelding zelf.

De toepassing der passers berust op de verhoudingsberekening van de lengte eener *met het tafereel evenwijdige* rechte lijn ten opzichte v. d. lengte harer perspectivische afbeelding.
Die verhouding wordt uitgedrukt door de volgende gemakkelijk te bewijzen formule:

$$\text{de lengte der persp. afb. eener lijn die } \parallel \text{taf. is} = \text{de ware lengte der lijn} \times \frac{\text{distantie}}{\text{distantie} + \text{diepte der lijn acht} + \text{'t taf.}}$$

(met „diepte" der lijn wordt haar *afstand* t.h. taf. bedoeld)
De passers waarmede dat uitzetten geschiedt zijn twee in getal: de hoofdpasser en de hulppasser. Beide zijn reductiepassers.
De hulppasser (zie de fig. bij II) is ± 40 cM. lang en is van hout vervaardigd, heeft een reeks *vaste* spilgaatjes om, naar keuze, te kunnen reduceeren volgens een der eenvoudige verhoudingen $^1/_2$, $^1/_3$, enz. t. e. m. $^1/_{10}$ en voorts nog $^3/_4$, $^2/_3$, $^2/_5$ en $^2/_9$.
De hoofdpasser (zie *d* fig. bij I) d, die eigenlijk het princiep van het stelsel inhoudt, is een reductiepasser waarvan de vier beenen, in de rompstukken *a* in- en uitschuifbaar zijn. Een paar (*b*) enkelvoudig, het andere paar (*c*) door middel van een kokertje (*d*) dubbel uitschuifbaar.

I. De perspectiefpasser van den heer J. H. A. MIALARET, arch. B. N. A.
II. De hulppasser.

met het doel slechts om dat laatste paar beenen aanmerkelijk langer te kunnen maken dan het andere
De beenen *b* heeten de distantiebeenen.
De beenen *c* heeten de dieptebeenen.
Daarenboven bevat een der rompstukken nog een stift *e*, distantiestift geheeten. Die stift is ook uitschuifbaar en bevat bij het uiteinde een putje *f*, dat het steunpunt moet vormen voor een der spitsen van den hulppasser, om er een of andere maat op het been *c* mede te kunnen afpassen.

Hier volgt nu een kort overzicht van de uitvoering, waarbij de toepassing van den hulppasser even buiten beschouwing blijft.
Op den plattegrond worden twee hulplijnen getrokken
1°. de grondlijn.
2°. de lijn, die door het voetpunt van den aanschouwer gaat en de grondlijn rechthoekig snijdt.
Die lijn is de gronddoorsnede v. e. vert. vlak (middenvlak), dat, voor den aanschouwer de ruimte verdeelt in een rechter- en een linkerdeel.
(Het voetpunt des aanschouwers wordt echter niet op het plan geteekend, van de bewuste lijn heeft men alleen het deel achter de grondlijn noodig).
Op den opstandteekening is slechts *één* hulplijn noodig: een horizontale lijn nl. op horizonshoogte.
Op het teekenveld bestemd voor de afbeelding twee lijnen: nl. de horizon en een verticale lijn die de ruimte verdeelt in een rechter- en een linkerdeel. (Het middenvlak dus van zooeven).
De distantielengte moet worden aangenomen.
Laat die b.v. 12 cM. bedragen.
Nu moet de hoofdpasser in gereedheid worden gebracht.
De distantiestift wordt zoover uitgeschoven, dat het putje *f* zich 12 cM. v. h. draaipunt des passers bevindt.
De distantiebeenen verkrijgen eveneens 12 cM. lengte.
Daarmede is de passer voor de bewerking gereed.

Zooals gezegd brengt men één voor één de verticale kanten (en de noodige vert. hulplijnen) in afbeelding.
Laat zulk een (veronderstelt links gelegen) verticale kant b v. *A* heeten.
Dan neemt men op den plattegrond, met een gewonen steekpasser den *afstand* van *A* tot de grondlijn op. Die maat is voor die lijn *A* de „diepte" (zie hiervoren) achter het tafereel.
Die „diepte" wordt nu van *f* uit op het dieptebeen *c* afgepast. D. w. z.: Het uiteinde van *c* wordt van *f* af zoo ver uitgeschoven als die dieptemaat bedraagt.
Het andere dieptebeen wordt ook zoo lang gemaakt.
Daardoor wordt de lengte van elk der dieptebeenen (van het middelpunt af) gelijk aan:
de distantie + de diepte (van A).
Maar dan bevindt zich, voor dien kant *A*, de reductiepasser in de verhoudingsstelling $= \frac{\text{distantie}}{\text{dist.} + \text{diepte}}$, die de hierboven vermelde formule uitdrukt.
Nu neemt men op den plattegrond met den hoofdpasser (groote opening) den afstand van *A* tot de hartlijn.
Dat is dan een (gedachte) lijn, op horizonshoogte gelegen, die den afstand van *A* tot het middenvlak voorstelt.
Zet men nu ter plaatse voor de afbeelding bestemd de *reductie* van die lijn, van af de verticale middellijn af (n. links) op den horizon uit, dan zal het uiteinde een punt zijn van de perspectief der lijn *A*.
Door dat punt brengt men een verticale lijn.
Neemt men nu de opstandteekening met den hoofdpasser (zonder iets aan de beenlengte te veranderen), voor alle voorkomende punten der lijn *A* respectivelijk naar boven en naar beneden de maat van af de horizontale hulplijn achtereenvolgens in de groote opening, en zet men die gereduceerd, van af den horizon op de verticale lijn der perspectivische afbeeelding uit, dan verkrijgt men het volledige beeld van de lijn *A* met al haar punten.
Voor een andere verticale kant (laat ons zeggen *B*) moet de lengte der dieptebeenen naar de daarover geldende „diepte" gewijzigd worden, en geschiedt daarna het uitzetten op dezelfde wijze.
Zoo wordt de geheele teekening uitgevoerd.

Nu de tusschenkomst van den hulppasser.
De distantiebeenen des hoofdpassers, alsmede de distantiestift kunnen alleen maten hebben tusschen 8 en 15 cM.
Men zou dus met den hoofdpasser alleen werkende, geen distantie kunnen bezigen kleiner dan 8 of grooter dan 15 cM.
Die beperking in de vrije keuze der distantielengte wordt echter opgeheven door tusschenkomst van den hulppasser.
Wordt die b.v. gesteld in de verhouding van 1 : 3 en men stelt tevens de distantiebeenen en de distantiestift des hoofdpassers niet op de distantiemaat zelve in maar op $\frac{1}{3}$ daarvan, dan komt, wanneer men voor een verticale kant van het voorwerp, de dieptemaat op $\frac{1}{3}$ gereduceerd toevoegt, de passer toch in de juiste verhouding om dien kant perspectivisch te reduceeren.
De reductie is immers niet afhankelijk van de ware lengte der passerbeenen, maar alleen van hun verhouding.
Zoo vervalt het bezwaar der beperking in de keuze der distantielengte en zou die in voorgaand geval (voor den kant A) $3 \times 12 = 36$ cM. bedragen.
In 't algemeen kan dus met reductie van $\frac{1}{3}$ de distantie varieeren van $3 \times 8 = 24$ tot $3 \times 15 = 45$ cM.
Wordt de hulppasser in de verhouding gesteld van $\frac{1}{3}$ dan zal de distantie van 40 tot 75 cM. kunnen bedragen.
Bij $\frac{1}{8}$ van 64 tot 120 cM.
De hulppasser kan echter hoogstens in de verhouding komen van $\frac{1}{10}$. Is nu 150 cM. het maximum voor de distantie?
Volstrekt niet.
Een groote distantie doet in 't algemeen groote teekeningen veronderstellen. Op zulk een teekening behoeft men de diepte niet in eens op te nemen, en zou dat soms niet kunnen doen.
Staat nu de hulppasser b.v. in de verhouding 1 : 8 en neemt men de diepte in *twee sprongen* op, dan heeft men $\frac{1}{16}$e, wat gepaard gaat met een maximale distantielengte van 240 cM.
Men kan desnoods ook in drieën opnemen. Dat zou met een reductiestelling van 1 : 10 een distantie lengte van $3 \times 10 \times 15 = 450$ cM. mogelijk maken enz.

Al die mogelijkheden en nog veel meer zullen in een klein theorieboekje worden beschreven.
Ook is het mogelijk om naar dezelfde planteekeningen (en dat met slechts weinig meerdere moeite) perspectieftekeningen te vervaardigen $\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{2}$, 2 of 3 maal zoo groot als wat men de *gewone* uitkomst zou kunnen noemen.
Voor bijzondere gevallen kan van de spilgaten *h* en van de putjes *g* op de distantiestift een nuttig gebruik gemaakt worden.
Een en ander wordt uitvoerig beschreven en toegelicht in die brochure, die eerstdaags zal verschijnen.
De „N.V. Wed. J. Ahrend en Zoon's Industrie- en handelsvereeniging" zou de exploitatie van de passers op zich nemen, doch de tijdsomstandigheden werken zoodanig op de fabrieken, dat het moeilijk zal zijn (zeker tijdens den oorlog), de passers gemaakt te krijgen voor een prijs, geschikt om ze in den handel te brengen.

PERSPECTIEF.

De leerzame en aangename avond, het Genootschap op Donderdag den 6den April 1916 gegeven door den heer J. H. A. Mialaret, — den voortreffelijken vertaler van Vitruvius —, die aan oud en jong het gebruik van den door hem uitgevonden perspectief-passer uitlegde, deed mijn herinnering teruggaan naar den 21sten Maart 1885, toen ik het voorrecht had, een stelsel van perspectief, in Engeland gebruikelijk, aan mijn medeleden bekend te mogen maken.
Een en dertig jaar is een lange tijd; vele architecten hebben het Engelsche stelsel gevolgd en het ook weder aan hun leerlingen onderwezen. Daar het van dezelfde beginselen uitgaat als die, welke den heer Mialaret tot zijn vernuftige vinding aanleiding gaven, is het misschien niet zonder belang, aan dat Engelsche stelsel hier nog eens te herinneren. Zij, die onder het gehoor van den heer Mialaret waren, hebben dan tevens gelegenheid, vergelijkingen te maken.
Ik heb, in bijgaande figuur, den plattegrond en de opstanden van een zeer eenvoudig huis geteekend. Tegen den plattegrond, op een der hoeken, is het tafereel TT geplaatst. Op dit tafereel staat loodrecht de oog-as GG, en wel zóó, dat die midden door den plattegrond gaat. Op de gevels is de horizon HH aangegeven. Bij het bepalen van den afstand tusschen het oogpunt O en het tafereel TT heb ik er rekening mede gehouden, dat in één oogopslag slechts een kegel van 60° wordt gezien, en ben dus binnen dien kegel gebleven.
Boven plattegrond en opstanden heb ik de constructie uitgevoerd, door een grondlijn te teekenen, daarop het oogpunt O te plaatsen en, op den gekozen afstand, het tafereel TT als loodlijn op te richten. De punten a, b, c, d en e zijn die, welk in den plattegrond op de oog-as GG ontstonden door de stippellijnen evenwijdig aan het tafereel.
Uit deze punten werden loodlijnen en de grondlijn getrokken, die door de waterpaslijnen van horizon, goot en nok gesneden worden, en waarop dus de werkelijke hoogten achter het tafereel gevonden zijn. Door verbinding met O werden de schijnbare hoogten ten opzichte van den horizon bepaald. Om de afstanden der punten in het tafereel ten opzichte der oog-as te vinden, werden de lijnen aa, bb, enz. van den plattegrond op de loodlijnen achter het tafereel uitgezet; de verbinding met O gaf dan weder de schijnbare hoogten, welke gelijk zijn aan de afstanden uit de oog-as. Daar dus nu de plaats van alle punten ten opzichte van het assenstelsel HHGG in het tafereel was gevonden, konden zij bepaald worden. Voor de duidelijkheid zijn de snijdingslijnen, die in den horizon de verschillende punten met O verbinden, weggelaten.
Men kan, natuurlijk, de afstanden ten opzichte der assen in het tafereel, zooveel malen vergrooten, als men wil; als voorbeeld heb ik een perspectief op dubbele grootte gegeven.
Eindelijk heb ik, in de constructie, een schematische voorstelling van den passer, door den heer Mialaret uitgevonden, geteekend.

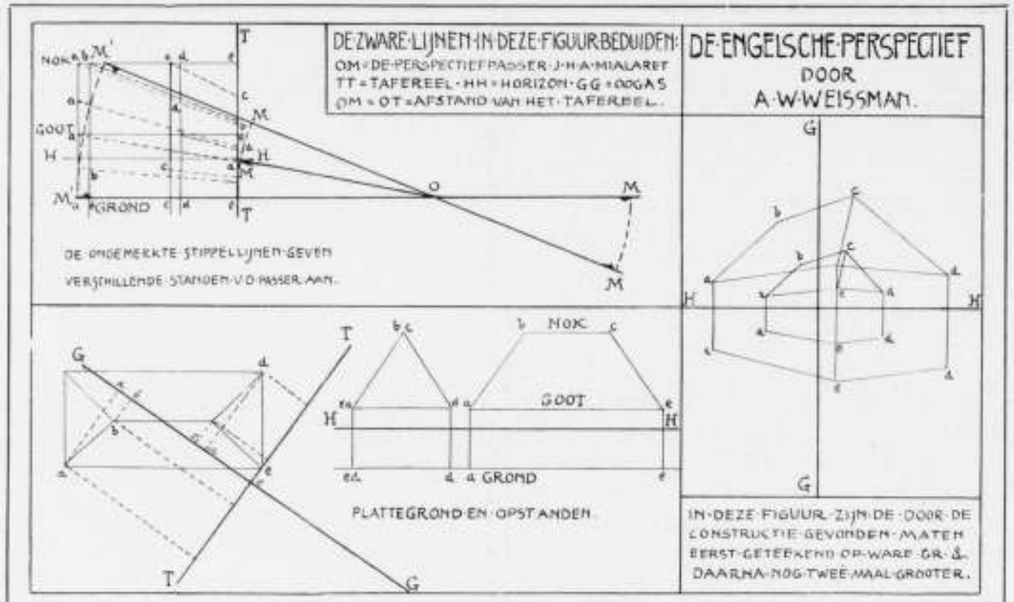
A. W. WEISSMAN.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

Op Maandag 1 Mei a.s. zal de heer Willem C. Brouwer van Leiderdorp voor de Haagsche Club een lezing houden met lichtbeelden over: „Bouwbeeldhouwwerk".
De lezing zal gehouden worden in de groote bovenzaal van Café „Hollandais". Introducties zijn op aanvraag verkrijgbaar bij den Secretaris Jan Wils, Ieplaan 101, Den Haag, of 's avonds aan de zaal.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In „Bouwstoffen" No. 4 (April 1916) schrijft van der Kloes over: „schelpkalktrasmeel, schelpkalkpannenmeel en schelpkalkbloempottenmeel."
v. d. Kloes begint aldus: „Het ware te wenschen dat men den bouwlieden aan het verstand kon brengen, dat deze benamingen niets nieuws beteekenen; dat de spijs enkel op een andere en betere manier dan vroeger wordt toebereid en opgediend.
Immers ligt het voor de hand dat, wanneer het te doen is om drie stoffen — kalk, tras en zand — met water tot een volkomen gelijkmatig deeg dooreen te kneden, het doel niet wordt bereikt door alle drie de stoffen, met de schop ten ruwste dooreengeschept, in een mortelmolen te werpen en het eruitkomende mengsel te nemen voor hetgeen het is; dat het daartoe noodig is eerst twee van de drie stoffen goed door elkaar te werken en eerst daarna de derde er aan toe te voegen. Dit begrepen de voorzaten beter dan het tegenwoordige geslacht."
Bij de bereiding van schelpkalktrasmeel wordt de kalk en de tras droog *dooreengemalen*. Hierdoor blijft geen enkel deeltje tras in de mortel onwerkzaam. Kalk en tras vormen te zamen *één cement*. Doch, schrijft v. d. K. verder, tegenwoordig is **„Nederlandsch Fabrikaat"** de leus. „De Vereeniging van dien naam mag in den korten

tijd van haar bestaan reeds op gunstige uitkomsten bogen. Zij maant ons telkens aan niet elders ter markt te gaan voor dingen, die binnen onze grenzen te koop zijn. De vraag ligt dus voor de hand: „Is het noodig dat wij van Duitschland afhankelijk blijven met betrekking tot het *trass*?

Deze vraag heeft reeds lang te voren mijn belangstelling gaande gemaakt. Overtuigd dat vrije kalk de oorzaak is van tal van gebreken in metselwerk en beton, *) dat zonder hydraulischen toeslag geen aan alle redelijke eischen voldoend metselwerk en beton mogelijk zijn, werd ik meer en meer doordrongen van het denkbeeld dat uit dit feit een zeer belangrijke tak van buitenlandsche Nijverheid zou kunnen voortspruiten."

Als inheemsche en zeer goede hydraulische toeslag wijst v. d. Kloes op fijn gruis van gebakken klei, dus ook van *pannen* en van *bloempotten*. Fijn gruis van gebakken klei als hydraulische toeslag was in Europa en Azië sedert eeuwen bekend onder den naam: „roodcement".

„Roodcement is een Oud-Hollandsch materiaal. Hoewel bij de Nederlandsche bouwlieden sedert lang in 't vergeetboek geraakt, heeft het ten onzent eenige tientallen jaren achtereen een belangrijke rol gespeeld en jaren van hooge bescherming en van bloei beleefd; nadien is het door later te bespreken oorzaken van het tooneel verdwenen."

Gebakken pannklei verdient de voorkeur boven gebakken steenklei, omdat aan de zuivering en toebereiding van de pannklei meer zorg wordt besteed, dan aan die der steenklei.

„In het laatst van 1915 heeft men in den bouwput voor het „Centraal Damhotel" een sluisje gesloopt, dat gezegd werd uit omstreeks het jaar 1300 afkomstig te zijn. Het moet omstreeks het jaar 1550 verbouwd zijn. Het oudste gedeelte was zeer moeielijk te breken; de mortel was buitengewoon hard en donkergrijs van kleur. Ik kreeg den indruk, dat er blauw pannenmeel als hydraulische toeslag bij gebruikt was. De mortel uit de 16e eeuw was anders van kleur en veel minder hard. In beide mortels heeft schelpkalk tot bindmiddel gediend."

(Kan dit ook niet een mortel, waarin gestampte cokesslakken als hydraulische toeslag is toegevoegd de z.g. „aschemortel", zooals die in België nu nog wordt gebruikt, zijn geweest?)

J. DE M.

„Zij, die willen trachten de Nijverheid van het *roodcement* in Nederland weder te doen opleven, zullen wel zoozeer overtuigd zijn van het belang en de voordeelen van dit niet anders dan met schelpkalk dooreengemalen in den handel te brengen, dat een uitvoeriger betoog daarvan hier overbodig is."

„De roodcementmortel blijft in vastheid in de eerste weken bij den trasmortel achter, doch meer en meer begint hij hem in te halen. De snelheid, waarmede dit geschiedt, hangt af van de samenstelling der klei en van den graad der doorbakkenheid. De kleisoorten, waarvan in Nederland steenen en pannen gebakken worden, zijn over het algemeen te zandrijk om een roodcement te kunnen leveren, dat zich in alle opzichten met de beste trassoorten kan meten. Zooals men weet, is er tusschen tras en tras groot verschil."

De schrijver wijst er dan nog op, dat de grondstof voor de Ned. Roodcementnijverheid een andere zal moeten zijn, n.m.l. die, welke b.v. in onuitputtelijke hoeveelheid aangetroffen wordt in het IJ buiten de Oranjesluizen. Tabellen, waarin de uitkomst der door den heer v.d. Kloes genomen vastheidsproeven der met bovengenoemde hydraulische toeslag vervaardigde mortels, verhoogen de practische waarde van zijn belangrijk stuk.

*) Vgl. „Water in Metselwerk en Beton" in de vorige nummers.

In hetzelfde nummer van „Bouwstoffen" doet de heer Van der Kloes nog een mededeeling, die weinigen bekend zal zijn.

„Er is — jaren geleden — een werkje in de maak geweest getiteld: „De Bouwstoffen uit het oogpunt van Gezond Verstand en Kunst beschouwd", door Dr. P. J. H. Cuypers en J. A. van der Kloes.

De titel beloofde wat, de arbeid werd met ijver aangevat en voortgezet, totdat hij op een zeker punt gekomen . . . niet meer opschoot. Het onvoltooide handschrift bleef geruimen tijd liggen en werd ten slotte met onderling goedvinden grootendeels in een hoofdstuk van „Onze Bouwmaterialen" ondergebracht. *) Wat overbleef keerde tot de rechtmatige eigenaars terug en werd, voor zoover mijzelf betreft, vernietigd.

Toch is mij van die lang vervlogen dagen een aangename herinnering bijhebleven. Met bijzonder genoegen denk ik b.v. terug aan onze bezoeken aan de kerken te Roermond en Maastricht, door Archt. Cuypers in zijn jongen tijd in overeenstemming met gezond verstand en kunst hersteld en vernieuwd, met verwijdering van alles wat onkunde en wanbegrip erin gebracht hadden. Waarlijk de oude kerkbouw-meesters wisten met steen om te gaan!

Doch tegenwoordig staan we voor geheel andere vraagstukken en 't bleek een hopeloos beginnen, in een boekje samen te vatten, wat in den gedachtengang van den schrijver in den bouw geoorloofd is en wat niet.

Geheel anders staat men in een maandblad ervoor. Dies denk ik, hoewel den (bouw-)materialist door vele beoefenaren der (bouw-)kunst het recht ontzegd wordt om daarover mee te praten, nu en dan mijn stem te laten hooren, op gevaar af van den betrokken bouwmeesters en bouwlieden een weinig ergernis te geven."

In zijn eerste stukje bespreekt de schrijver de bekleeding van een betonkern met natuursteen. Zonder de bijgevoegde teekeningetjes is de bespreking niet mogelijk. Wij verwijzen dus belangstellenden naar de „Bouwstoffen."

*) Zie Druk. Dl. I, bl. 98.

OVERZICHT DER AANBESTEDE WERKEN OVER HET EERSTE KWARTAAL VAN HET JAAR 1916.

De „Aannemer" geeft het volgende lijstje van de bedragen der aanbestede werken over het eerste kwartaal van het jaar 1916.

	Januari.	Februari.	Maart
Particulieren	ƒ 1,685,730	ƒ 2,576,857	ƒ 3,162,343
Gemeentebesturen . „	964,612 „	753,104 „	1,636,220
Woningb.-vereenig. „	186,293 „	225,982 „	266,567
Rijk- en Polderbest. „	374,051 „	872,350 „	954,167
Spoorwegmaatsch. . „	85,568 „	18,250 „	1,117,697
Totaal	ƒ 3,296,568	ƒ 4,446,543	ƒ 7,137,000

De sterke stijging van het cijfer der spoorwegmaatschappijen is veroorzaakt door de groote uitbreiding van spoorwerken in de Noordelijke provinciën en in het Zuiden van Limburg, waarvan in de afgeloopen maand voor ruim één millioen werd aanbesteed.

In het eerste kwartaal van dit jaar werd alzoo voor een totaal bedrag van ƒ 14,880,111 aan werk besteed. Dit bedrag beliep voor het eerste kwartaal der jaren 1914 en 1915 resp. ƒ 13,391,447 en ƒ 9,136,879.

DE NIEUWE MAGAZIJNEN VAN DE FIRMA IVENS & Co. IN DE KALVERSTRAAT.

Laatstleden Donderdag zijn de nieuwe magazijnen geopend. Wij willen op dit oogenblik niet meer dan dit feit vermelden (merkwaardig, omdat aan dezen verbouw met den architect J. F. Staal Jr. mede werkten: R. N. Roland Holst (Wandschildering „De beheersching van de snelheid van het licht"), Mendes da Costa (Beeldhouwwerk, „De zege van het licht"), C. A. Lion Cachet (Glas in lood), L. Zijl (Beeldhouwwerk, traplcuning en Daguerre-buste), J. Poggenbeek (Mozaïkvloer) en Tjipke Visser (Houtsnijwerk), omdat wij er nog nader — en dan met de afbeeldingen er bij — op terug komen.

DE HERBOUW IN HET OVERSTROOMDE GEDEELTE VAN NOORD-HOLLAND.

Op initiatief van de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten is thans de „commissie van advies" voor de Gemeentebesturen gevormd voor den *herbouw* in de overstroomde gedeelten van Noord-Holland, bestaande uit de heeren: P. Bakker Schut, c.i., adjunct-directeur der Gemeentewerken te 's-Gravenhage; J. H. Faber, c. i., inspecteur van de Watersnoodcommissie; A. Keppler, c. i., directeur van den Woningdienst te Amsterdam; J. H. W. Leliman b.i., architect te Amsterdam; J. van der Waerden, c. i., directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam; A. W. Weissman, architect te Haarlem.

Deze commissie bezocht Woensdag 19 April, onder geleide van den inspecteur der Watersnoodcommissie, den heer Faber, eenige gemeenten en de burgemeesters daarvan en maakte aldus een aanvang met haar werkzaamheid. Deze eerste tocht, die ook mede gemaakt werd door den heer Post, bestuurslid van den A. N. W. B., betrof Buiksloot, Landsmeer, Broek in Waterland, Monnikendam, Edam en Volendam.

Naast droevige indrukken van den algemeenen toestand der nog geheel of gedeeltelijk overgebleven huizen en hofsteden werd een gunstige verwachting gewekt voor het welslagen van het streven tot *goeden* opbouw.

Allereerst bleek op medewerking der besturen te mogen worden gerekend voor eene aanvulling der plaatselijke bouwverordeningen met een artikel, hetwelk bedoelt niet-passenden bouw in die streken te weren en te voorkomen, dat het landschapsschoon zal worden ontsierd met de meest willekeurige producten van huizenbouw, zooals die bij nieuwbouw daar de laatste jaren ook alreeds gingen verrijzen.

Ter vergemakkelijking der uitvoering eener dergelijke bepaling op den herbouw in het groot, die thans weer moet gaan beginnen, bedoelt genoemde commissie nu te zijn een diligent-*adviesbureau*, waarin behartiging vinden zoowel de wenschen der betrokken besturen als van de Vereeniging „Heemschut" en hetgeen uit architectenkringen hier en daar reeds ter zake werd vernomen. Zij stelt zich voor door tijdige vervaardiging van ontwerpen en het samenbrengen in portefeuille van navolgenswaardige bijzonderheden van bouw, in de betrokken streken aangetroffen, haar doel te bereiken, t.w. de besturen tijdig te steunen in een gunstigen herbouw in het verdronken land.

De gemengde samenstelling der commissie doet overigens verwachten, dat ook stichtingen in het belang der volkshuisvesting, voor zoover die beter met Rijkssteun tot stand zouden kunnen komen, door directe voorlichting en voorbereiding der commissie spoedig „voorelkaar" kunnen worden gebracht, vooral waar deze in direct

overleg zal werken met den Rijkswoninginspecteur. Ook zal worden getracht overleg met en voorlichting van het Rijksinstituut van Landbouwwerktuigen en gebouwen te verkrijgen.
Intusschen lijkt de beste waarborg voor het slagen harer wenschen in het zoeken van verband met de plaatselijke architecten en bouwkundigen, die thans de Gemeentebesturen adviseeren en den plaatselijken bouw in handen hebben en met dezen den opbouw gemeenschappelijk te overleggen, teneinde zonder vermeerdering der kosten tot een beter aesthetisch resultaat te komen, waarbij het kenmerkende van den bouw in deze geteisterde streken niet blijvend te loor gaat, doch voor bewoner en vreemdeling in de bekende schoonheid in het landschap weer wordt verkregen en blijft bewaard.
Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland is om financieelen steun voor de onvermijdelijke kosten van het advies-bureau verzocht.

VAN ALLERLEI AARD.

HET EERSTE ROTTERDAMSCHE TUINDORP.

De „Maasbode" doet daarover o.m. de volgende mededeeling. Men houde bij onze gebeel thans volgende bespreking van het hier bedoelde tuindorp, in het oog, dat we steeds spreken van voorloopige plannen en cijfers, die wel in hoofdlijnen zijn vastgesteld, maar die in verband met de besprekingen met de betreffende en bevoegde autoriteiten wijzigingen kunnen en zullen ondergaan, en dat verder — om zooeens te zeggen — het aanbod hier in nauw verband staat met de vraag.
Het karakter, dat men in principe aan het Eerste Rotterdamsche Tuindorp wil geven is algemeen, d. w. z. geen absolute arbeiderswijk, maar waar ook voor middenstanders plaats zal wezen.
Het doel is een dorp te stichten in den waren zin van het woord, waar minderen en meerderen gemeenschappelijk en in landelijken eenvoud bij elkaar wonen, waar men niet, zooals dikwijls in de stad, zijn buurman niet kent, maar waar men juist zal kunnen genieten van het pastorale dorpsleven, met zijn eigenaardig- en aantrekkelijkheden. Waar men als het ware in den eenen grooten tuin nog zijn eigen tuintje of tuin heeft, waarin men naar hartelust zelf zal kunnen zaaien en planten, en waarin men tijdens de heerlijke zomermaanden zal kunnen zitten en schemeren: in één woord: een dorp, in de onmiddelijke nabijheid van, maar asjeblieft toch bu ten den, dikwijls maar al te velen rook van Rotterdam, het buitenleven genieten kan, en men — om het zoo eens uit te drukken — na volbrachte dagtaak bloemshoofds en op zijn pantoffeltjes, met een gepaste nonchalance voor overdreven stadsvormen en étiquette, een landwegje zal kunnen maken.
Het tuindorp zal komen, zooals vroeger reeds is meegedeeld, in den polder Karnemelksland, aan den linker-Maasoever, tusschen den Groenen Hilledijk en Dordtschen Straatweg, waar de »N. V. Eerste Rotterdamsch Tuindorp" 16 H. A. bouwgrond heeft gekocht, waarop ongeveer 360 woningen zullen verrijzen, voor een bevolking van naar schatting 2500 zielen.
Naast het nuttige heeft men ook aan het aesthetische gedacht, en behalve alle mogelijke eischen van hygiëne en comfort, biedt het te verrijzen dorp een verscheidenheid van woningbouw en gevels, pleintjes, fonteintjes en bruggetjes.
Geen kaarsrechte straten hier met op dezelfde afstanden eenvoudige huizen met een lap grond er om, zoodat 't dorp op een communistische kolonie zou gelijken.
In het dorp, dat doorsneden wordt door een breeden singel zal men o.a. vinden een badhuis; een gemeenschappelijke wasscherij, waarvan iedereen gebruik zal kunnen maken.
Eveneens is er een plan voor een kweekerij ter voorziening van bloemen en planten voor de tuinen; een kinderspeelplaats met zand kuil; een school; een vereenigings- en administratie-gebouw en de werkplaats voor het onderhoud der woningen.
Door een huispoort komt men op een pittoresk binnenplein met fontein, waar eventueel later een warenhuis gevestigd zal kunnen worden. Voorts heeft men er een plantsoen met zitbanken, sportterrein enz. enz.
De breedste straat in het dorp meet 32.50 M., de smalste nog 10 M., zoodat bij deze laatste, waar weer huizen komen van minderen huurprijs en kleinere proporties, bijgevolg lager van hoogte, de zon toch ruimschoots gelegenheid heeft, het grootste gedeelte van den dag, dus zoowel bij haar hoogen als lagen stand de straat en huizen te beschijnen.
Van deze gelegenheid, die hier op de eerste plaats den minderen man geboden wordt om tegen een betrekkelijk goedkoopen prijs in een huisje met geriefelijke kamers en keuken te huizen, in een vriendelijke, gezonde en frissche omgeving zal hij kunnen genieten, zonder aan voorschriften of betaalde vereenigingsvoorwaarden gebonden te zijn. Hij zal hier kunnen huizen, zooals hij dit overal elders kan doen, en hij kan het laten. Doet hij het niet, dan benadeelt hij, om het zoo eens uit te drukken, zichzelf.
Dat de Vereeniging met het oog op de exploitatie eenigszins van haar welslagen moet verzekert zijn, spreekt vanzelf. Naar we vernemen, moeten echter reeds van verschillende zijden en uit alle rangen en standen aanvragen om inlichtingen en voorloopige toezeggingen om te huren ingekomen zijn. Reeds zijn enkele huizen op het ontwurp-plan voorwaardelijk gehuurd.
De ontwerper van het stratenplan is de architect Dr. H. P. Berlage, en om verscheidenheid in architectuur te verkrijgen met het oog op de uitgestrektheid van het terrein, zijn in overleg met Dr. Berlage, de heeren architecten M. J. Granpré Molière en De Roos & Overeijnder, beiden alhier, evenzeer uitgenoodigd om hun medewerking te verleenen.
Van het gemeentebestuur, dat volgens het tweede jaarverslag reeds ruimschoots haar medewerking verleende, mag verwacht worden, dat het — wanneer eenmaal het tuindorp er is — ook in een beter verkeersmiddel daar ter plaatse met de binnenstad zal voorzien en met de verlangens en wenschen en billijke eischen van de bewoners van het tuindorp zal willen rekening houden.
En zoo zal men binnen niet al te langen tijd, wanneer men met den trein uit de richting Dordrecht komt, nabij Rotterdam, een tuindorp zien liggen, dat doet denken aan het wereldbekende tuindorp „Hampstead Garden Suburb", met zijn 900 huizen en 5000 inwoners in de nabijheid van Londen.

MODERNE KUNSTKRING.

„De Telegraaf" doet daarover de volgende mededeeling:
Een splitsing in de jonge vereeniging, die reeds eenigen tijd door inwendige verschillen niet meer de noodige eenheid tot het doel bezat, zal nu, naar wij met vrij groote zekerheid kunnen mededeelen, onafwendbaar ook naar buiten optreden. Een langzaam toegenomen ontevredenheid onder de leden schijnt zich ten slotte gekristalliseerd te hebben tot de absolute onmogelijkheid van verdere samenwerking, zoodat wij thans blijkbaar aan den vooravond staan van een verdeeling, die de twee partijen, de voorzitter met enkele aanhangers eenerzijds, de ontevreden elementen anderzijds, als eenige mogelijkheid tot een oplossing vinden. De details der hoedelscheiding zijn niet bekend, waarschijnlijk krijgt de eene partij het meubilair en de oerleden, de andere de overgebleven idealen en naar wij hopen de kracht om deze te verwezenlijken.

Men meldt ons nader, dat de heeren H. F. ten Holt, M. J. Lau, J. G. Weyand, J. Raedecker, Jakob van Domselaer, Pieter Talma en C. A. Wijnschenk Dom uit den „Moderne Kunst Kring" zijn getreden.
Resten dus op de puinhoopen van den inboedel Conrad Kickert, Pieter Alma en Le Fauconnier.

PRIJSVRAGEN.

Studieprijsvraag, uitgeschreven door de Ver. tot Bev. der Bouwk. te Utrecht.

Ontwerp voor een gebouwtje, waarin een rijwielbergplaats, twee verkoopruimten en een telefooncel

Programma komt voor in No. 12. Tijd van inlevering 15 Mei 1916.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. ->
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. ->
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. ->

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 19. ZATERDAG 6 MEI 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, K. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

VERSLAG DER 1377STE LEDENVERGADERING,

GEHOUDEN OP WOENSDAG 19 APRIL IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL, HEERENGRACHT 545.

De hamer begint en snauwt, daarna opent de Voorzitter de vergadering, zooals een student op het einde der maand zijn portemonnaie opent, en schudt zijn schat van halve centen uit, waaronder één blinkend geldstuk van edel metaal: de voordracht over „Batikkunst en haar techniek" door mevrouw Ag. Wegerif–Gravesteyn.
Schoon versierd de vergaderzaal met batiks in luidsprekende kleuren. Zwijgend met de lange-tanden-glimlach van een Engelschman op het continent, de radiatoren. Deemoedig-stil de rouwende piano, „in schaduw van zijn smart gedoken". Veel stoelen met jonge meisjes in hun armen: bloemenmandjes, waaraan fraai zich paren de groentemanden met roode kool en koolrapen: zetels, beladen met leden en bestuurderen, die ook weer waren als tralichokken, waaruit bokken en bokjes hun halzen rekken naar de bloemetjes en groene blaadjes in de mandjes.
Kletterend viel met tusschenpoozen een stoel in elkaar, verstorend de stilte, waarin schoon de stemmen van spreker en van kleuren gingen. Klaterarabesken van ratelende handen op dolfe-bonken-fond van rommelende voeten, door den Voorzitter geëxpliceerd als een oprechte dankzegging aan de lezeres voor haar belangwekkende voordracht.
Pauze.
Leeg de stoelen die blijven als gebleekte geraamten op een woestijnweg, waarlangs een karavaan gegaan is. Achterkanten van introducées en leden bedekken nu de wanden, waar batiks en prijsvraagteekeningen verdwenen.
Vastbesloten en trouw worden de punten der agenda (volgens nader te verstrekken details) afgehandeld, nadat tabaksrook de bloemengeuren, en ach de bloemen heeft weggewalmd. Verlaten wordt de zaal, die blijft een danse macabre van stoelen, onder den hemel van „taai-taai met suikerwerk" [1]), die wij hopen dat de vliegen gedurende den zomer niet al te zeer bepikkelen zullen.

Volgens voorschriften der Directie worden bijgaande details uitgereikt:
Voorlezing en goedkeuring der notulen der 2 voorafgaande vergaderingen, installatie van den Heer B. H. Crevels, Beeldhouwer te Amsterdam, en prijsuitreiking aan de bekroonden der prijsvragen 1915 van het Genootschap: de Heeren C. de Graaf, K. Wiedijk, C. A. Kentie (met kennisgeving afwezig) en P. Tolman Jr., onder toepasselijke toespraken van den Voorzitter, den Heer de Jongh.
Ter vervanging van den Heer Adr. Moen, die mede deelde zich niet herkiesbaar te stellen, kiest de vergadering den Heer H. Th. Wijdeveld tot, de Redactie vertegenwoordigende, Commissaris van de N.V. Plaatwerk „de Architect".
De Voorzitter brengt ter kennis een bericht van den heer H. A. J. Baanders, houdende ontslagname als Commissaris van de N.V. Plaatwerk „de Architect", en verzoekt de Vergadering het Bestuur machtiging te verleenen dit ontslag al dan niet aan te nemen, aangezien door het Bestuur dient te worden overwogen of dit ontslag wel gewenscht is, waar de geërfde mogelijkheden met de uitgave van het Plaatwerk nog verre van overwonnen zijn. De gevraagde machtiging wordt door het Bestuur verleend; ook wordt het Bestuur gemachtigd tot medewerking aan de oplossing van bedoelde mogelijkheden, zonder dat echter het Genootschap daarbij financieel zal worden betrokken.
De Vergadering draagt het Bestuur op een Zomerexcursie vast te stellen, waar zij geen keuze doet uit de excursie-voorstellen door het Bestuur opgemaakt.
Na rondvraag sluit de Voorzitter de Vergadering en het seizoen, en wenscht den leden een aangenamen zomer.
J. F. S.

1) Met vriendelijken dank aan P. Kramer, voor zijn snoeperige vergelijking.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN „A. ET A."

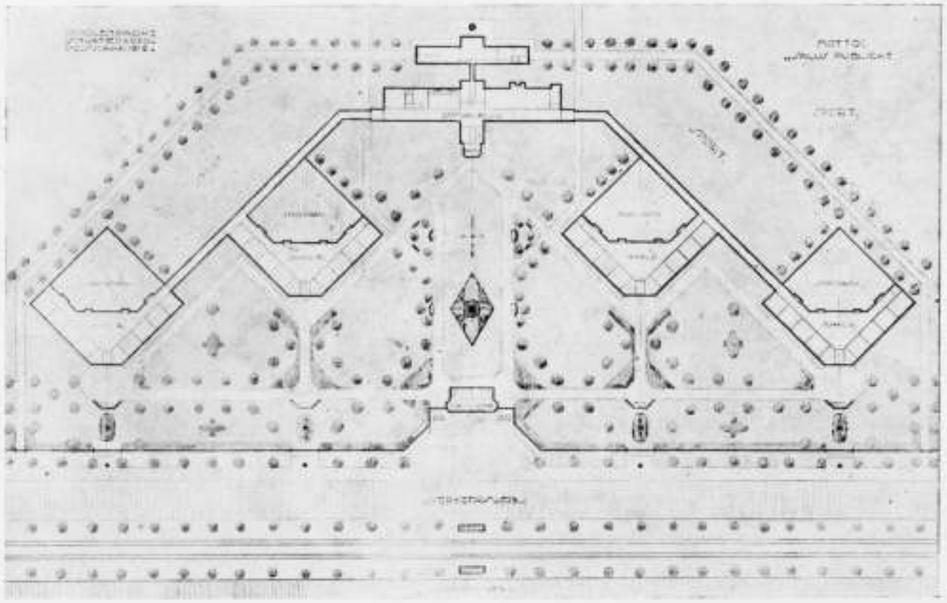
LEZING VAN DEN HEER P. H. SCHELTEMA.
„BOUWKUNST V. 's GRAVENHAGE."

Aan de wand hingen twee portretten van mannen, die

PRIJSVRAAG VOOR EEN SCHOLENPARK.

Motto: „Salus Publica". Ontwerper: C. DE GRAAF.

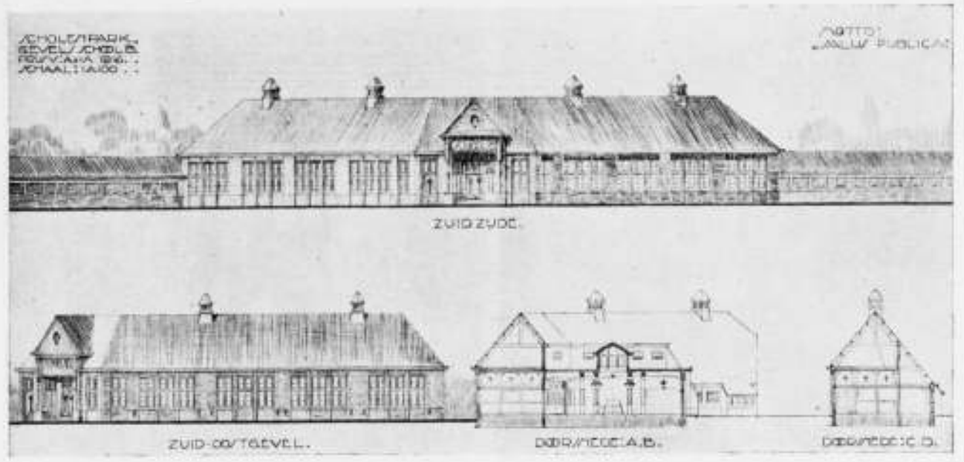
Motto: „Salus Publica". Ontwerper: C. DE GRAAF.

ieder in hun tijd de voorgangers zijn van de moderne gedachte. 't Eene is dat van Rose, de man van '60, die ons de Hooge Raad en daarnaast het Min. van Koloniën geschonken heeft: twee werken, die den tegenwoordigen bouwmeester de handen in een doen slaan, hoe dergelijke bouwsels in een menschenbrein kunnen ontstaan. Het andere portret is dat van Dr. Berlage, de groote man van 1916.

Zou men trachten in het tijdvak van '60 tot op heden namen op te schrijven van architecten, die op de metamorfose van den Haag eenzelfden invloed hebben gehad als deze twee, dan komt men tot geen resultaat. Zeker een merkwaardig feit. Om dit eenigermate te verklaren is de ontwikkeling sinds 1860 na te gaan. Toen toch was den Haag nog een provinciestad met haar 80.000 inwoners, waarop Amsterdam en Rotterdam smalend neerzagen. Toch zou men den Hagenaar zwaar beleedigd hebben door te spreken van een provinciestad, want den Haag is trots op haar aristocratische afkomst. Juist dat besef houdt haar zoodanig bezig, dat de tijd om aan nieuwe grootsche plannen te denken, haar volkomen ontbreekt.

Ontstaan aan het kruispunt van den weg, evenwijdig aan den duinvoet en dien van Delft naar de zee, — geen van beide drukke verkeerswegen — vertoont de plattegrond dan ook niet het karakter van een verkeerscentrum, maar kreeg men een bebouwing in regelmatige blokken, gescheiden door smalle grachten en straatjes. Dit heeft zich tot het eind der negentiende eeuw doorgezet, zichtbaar in den aanleg van het Oranjeplein met omgeving, de Archipelwijk en het Zeeheldenkwartier. In de laatste wijk vindt men de van Speykstraat, die zoowaar een

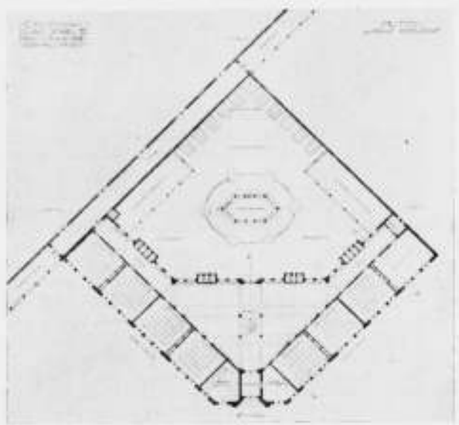
PRIJSVRAAG VOOR EEN SCHOLENPARK.

Motto: „Salus Publica". Ontwerper: C. DE GRAAF.

kromming vertoont, ontstaan uit esthetische overwegingen, maar bij uitvoering zoo jammerlijk mislukt, dat het een der meest doodsche en dorste straten van den Haag is.

Voor het eerste bebouwingsplan van het scholvormig terrein van Duinoord, een ontwerp van den architect Du Rien, is dan ook weer uitsluitend de rechte lijn toegepast. Bij uitvoering zijn hierin later wijzigingen gebracht. Nieuw was hier zeker, dat het maken van een plan aan een architect was opgedragen, want voordien en nog meermalen nadien werd het ontwerp van straten-

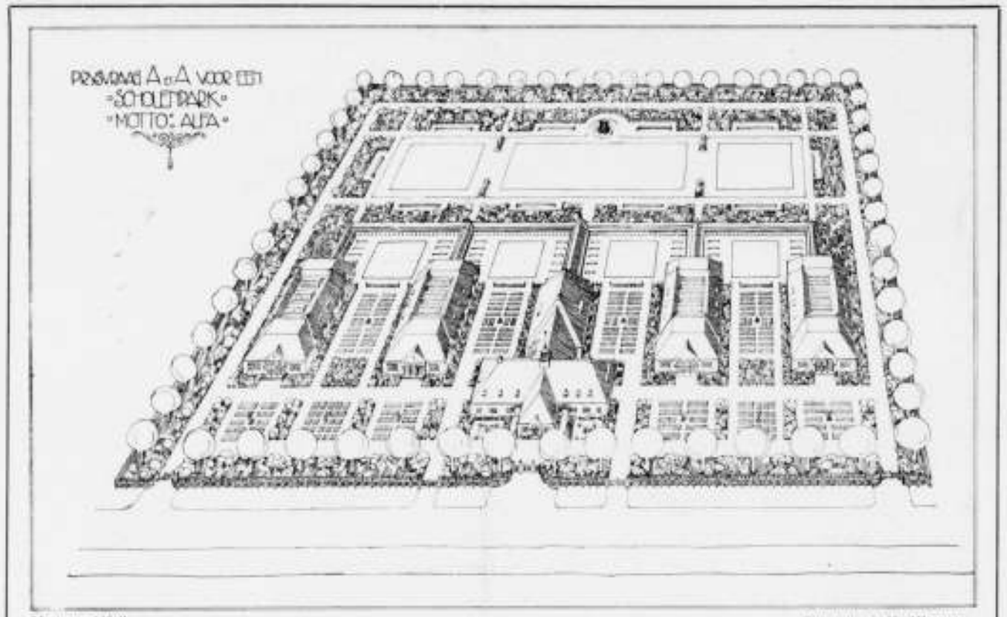
Motto: „Salus Publica". Ontw.: C. DE GRAAF.

aanleg aan de bouwgrondexploitanten zelf overgelaten. Vandaar dan ook dat het verband tusschen de oude stadskern en de uitwassen, die de plattegrond vertoont, allergebrekkigst was. Toch is nog eens een volledig uitbreidingsplan van den Haag gemaakt.

Toen in '70 door Outshoorn de Witte Societeit gebouwd werd, bevond zich onder zijn hulpkrachten een jong architect, Bert Brouwer, die na afloop van den bouw in den Haag gevestigd bleef en hier beste zaken maakte. Vol groote en grootsche idealen trok hij aan den arbeid en een tweetal plannen in het Gemeentemuseum doen nog aan hem denken. Het eene is het straks gezegde uitbreidingsplan, het andere een plan tot bebouwing van het Malieveld met alle landgebouwen, tot een groot complex, iets als het Louvre te Parijs. Van beide plannen is niets terechtgekomen.

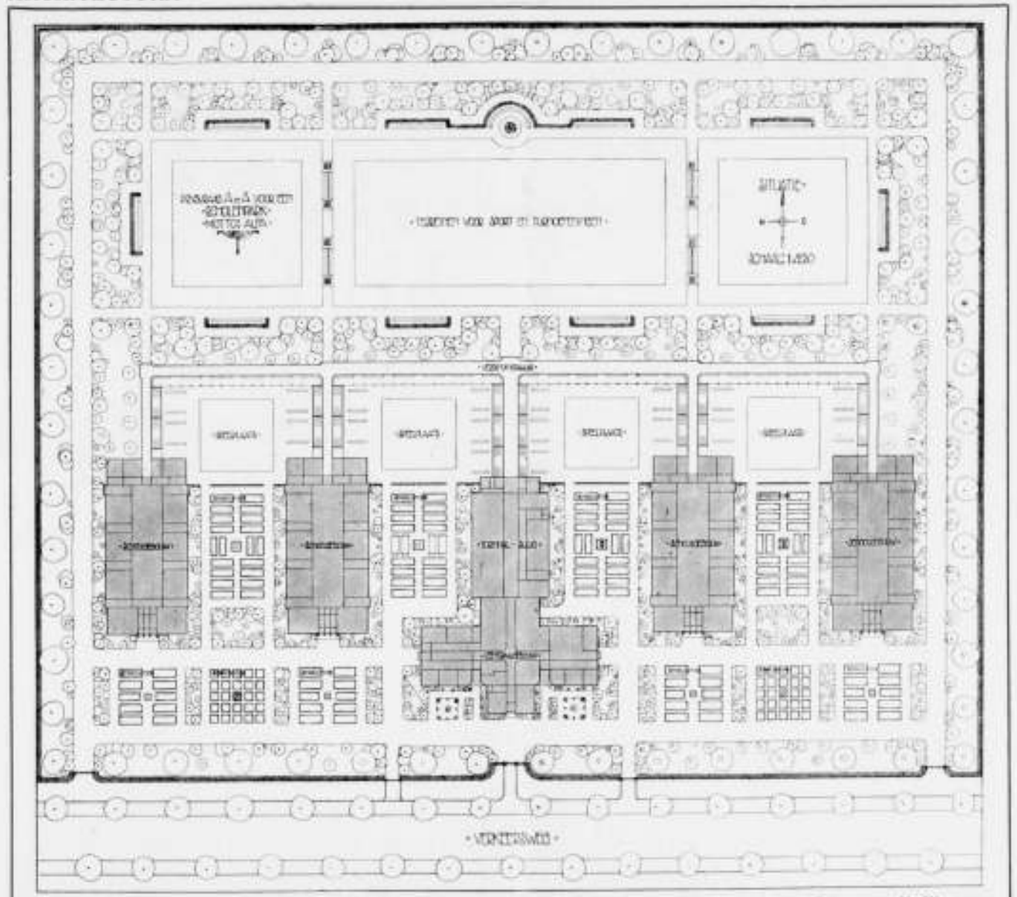
Eenzelfde lot onderging een plan in 1891 door den ing. Halbertsma in de „Ingenieur" gepubliceerd. In dit plan zijn verschillende nieuwe gedachten vastgelegd, die later een onderwerp van overweging zouden worden, maar nu over 't hoofd gezien werden. Merkwaardig is zeker dat Ing. Halbertsma zijn plan voldoende achtte voor een tijdvak van 40 jaren, terwijl nu, na 25 jaar, het bebouwde oppervlak reeds vele hectaren grooter is.

Na intrede van de woningwet was het maken van een uitbreidingsplan verplichtend en werd deze arbeid den directeur van gemeentewerken opgedragen, die voor deze taak absoluut niet berekend was. De gevolgen bleven niet uit. Toen het in 1905 uit de bureaux te voorschijn kwam en ter visie gelegd was, bleek de eenige belangstelling uit het zenden van twee adressen, n.l. van de afd. 's Gravenhage van de Mij tot bev. der Bouwkunst in samenwerking met de verfraaiingscommissie en het andere van de Gezondheidscommissie, die beide zich in hoogst afkeurende zin over het ontwerp uitlieten. Ten einde raad is men bij Berlage terecht gekomen en hoe deze zich van zijn moeilijke taak gekweten heeft, is ons

Motto: „Alfa". Ontwerper: K. WIEDIJK.

allen bekend. Laat ons hopen, dat men van de denkbeelden in dit plan vastgelegd, niet al te veel zal afknabbelen, zoodat het schoone en goede weer verloren gaat.
Met wilskracht en durf, strijdend voor een goede zaak; met een hoog ideaal voor ons, is veel te bereiken. Zien we als voorbeeld daarvan het leven van den pas van ons verscheiden Victor de Stuers. Toen deze zich in '70 in den Haag vestigde, had Rose nog geen 10 jaar geleden de groote zaal op het Binnenhof verknoeid, nu eenige jaren geleden met enorme kosten ongedaan gemaakt. Als het waar is, dat een volk de bouwkunst heeft, die het verdient, is Rose de man in Gods hand geweest om de Nederlanders te straffen voor hun onverschilligheid en gebrek aan belangstelling. Wel zwaar heeft speciaal den Haag geboet voor haar ontrouw aan Vrouwe Architectura.
Maar een goede reputatie en een aristocratische afkomst zijn veel waard en de onweerlegbare bewijsstukken van een grootsch verleden ware, ofschoon ergerlijk geschonden, nog aanwezig.
Ondanks de Gravelijke zalen, de Gevangenpoort, de Groote- en de Kloosterkerk, waarvan eenige belangrijke deelen van voor 1500 dagteekenen, is het ons toch uiterst moeilijk een denkbeeld te vormen van 't middeneeuwsch 's Gravenhage, want aan- en bijbouwen, restauraties en wat dies meer zij, hebben dusdanig onder onze monumenten gewoed, dat veel van het schoon verloren is gegaan. Het meest belangwekkend is zeer zeker de omgeving der aloude Loterijzaal, het Binnenhof, waar we op 't oogenblik den vreemdeling nog zonder veel schaamte heen kunnen brengen. Maar wat te zeggen van een verminking als die van de spits der groote kerk? In 1860 nog een gezellig houten kapje op de zoo belangrijke zeskante Gothische toren, nu een spits van gegoten ijzer ontsproten uit het brein van den toenmaligen gemeentearchitect v. d. Waayen Pietersen. „Een slaapmuts op het hoofd der grijze majesteit!" Een belangrijke questie ondertusschen voor 't huidige den Haag, n.l. òf men den ouden toestand weer herstellen òf een andere voltooïng zal maken.
Aan questie's is den Haag rijk. Denken we aan de vijverquestie met de Gevangenpoort. Al 22 jaar is men bezig met de vraag: hoe het verkeer aldaar te regelen en of de gevangenpoort al dan niet gesloopt moet worden; en wanneer deze puzzle opgelost is wachten er weer andere. Men moet in den Haag „brandende vraagstukken" hebben. Hoe staat 't met 't stadhuis? Ook dat heeft men willen sloopen, dat pareltje van onze Hollandsche renaissance, dat wonder boven wonder aan alle stormen waar aan een raadhuis in oproerige tijden blootstaat, kalm doorleefd heeft. Zou het „Vigilate Deo Confidentes" het gebouw beschermd hebben?
Behalve dit stuk Renaissancearchitectuur van voor 1600 bezitten we nog Palladiaansche opvattingen en wel een der voornaamste werken van Jacob van Campen, het Mauritshuis, een meesterstuk van verhoudingen, ook majestieuze rust en eenvoud. Van Campen heeft waarschijnlijk ook de hand gehad in de verbouwing van het Paleis aan het Noordeinde, maar zijn werk is later door Jan de Greef dusdanig onkenbaar gemaakt, dat een Fransch architect, Felix Marjoun het in ± 1870 aanzag voor het in zijn vaderland geliefde Neo-Grec.
Tegen over dit „Neo-Grec" verhief zich toentertijd een Neo-Gothiek, een complex gebouwen door Willem II aan aangelegd, die als student te Oxford een hartstochtlijke liefde had opgevat voor de Engelsche Gothiek. Het ontwerp stamde van den architect G. Brouwer, die eveneens

Motto: „Alfa". Ontwerper: K. WIEDIJK.

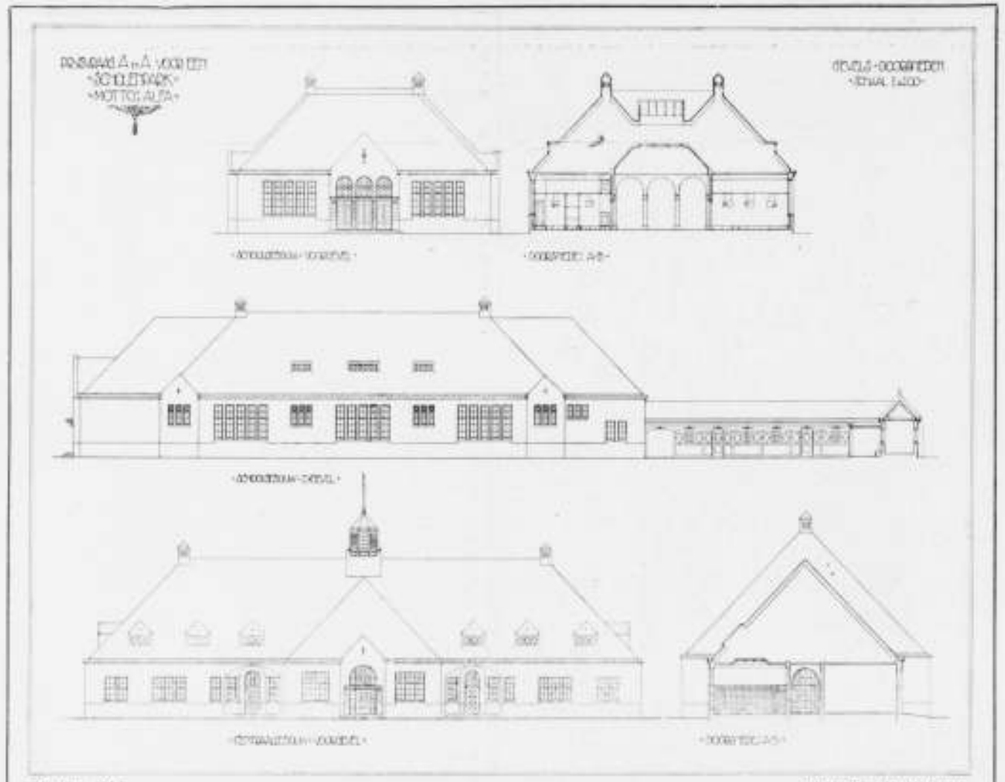
op last van den landsheer de Nassau-kerk met aanhoorigheden in denzelfden Gothische trant gebouwd heeft. Van het eerstgenoemde bouwwerk is niets meer over dan de z.g. Gothische zaal. Al het overige begon al, voor het voltooid was, neigingen tot instorten te vertoonen.
Van het Haagsche woonhuis type uit het begin der 17e eeuw, zooals dit nog bewaard is in Haarlem en Dordrecht, kan men hier niet opmerken, wijl er niets van overgebleven is. Oude prenten leeren, dat de oude trapjes gevel ook hier overheerschend is geweest, maar zelfs in de achterbuurten is er niet één blijven staan. De opruiming is echter een gevolg geweest van de toenemende weelde en vooruitgang. 't Was niet deftig genoeg en vele van de daarna opgerichte z.g. dubbele heerenhuizen zijn ons nu nog uitstekend bewaard gebleven. Zoo 't Paleis van de Kneuterdijk, Koninklijke Bibliotheek, Paleis van de Koningin-Moeder en Ministerie van Buitenlandsche zaken. De grootste weelde vindt men echter in de interieurs der vele patricische woningen, ondanks de groote opruiming in den Franschen tijd.
Van den tegenwoordigen bouw van 's-Gravenhage is weinig te zeggen. Hiervoor ga men zelf zien, trekke men zelf conclusies, maar ... men wachte zich voor conflicten met bevriende mogendheden.
Den Haag. W.

DE „GESCHUTGIETERIJ" IN DEN HAAG BEDREIGD!

Door de Club van Haagsche leden van het Genootschap „A. et A" is onderstaande poging tot behoud gedaan.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Financiën te 's-Gravenhage.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Bestuur van de Club van Haagsche leden van het Genootschap

Motto: „Alfa". Ontwerper: K. Wiebijk.

„Architectura et Amicitia" te 's-Gravenhage (secretariaat 101 Ieplaan):
dat het heeft kennis genomen van een advertentie in het *Algemeen Nederlandsch Advertentieblad*, geplaatst door het Bestuur der Domeinen, waarbij wordt aangekondigd den verkoop voor afbraak van een gedeelte der voormalige Geschutgieterij aan de Kanonstraat te 's Gravenhage;
dat, indien aan dit voornemen tot afbraak gevolg wordt gegeven, een der belangrijkste monumenten van Geschiedenis en Kunst in de Residentie gedeeltelijk vernietigd en onherstelbaar verminkt zal worden;
dat, zooals uwe Excellentie bekend zal zijn, zich in den laatsten tijd in ons land een krachtige beweging openbaart tot bevordering van het behoud der schoonheid van stad en land en der monumenten, welk behoud terecht als een nationaal belang moet worden beschouwd;
dat de Regeering meermalen getoond heeft, ook in gevallen van veel minder beteekenis dan het hier bedoelde, voor dit belang een open oog te hebben en bereid te zijn tot medewerking waar gevaar liep;
dat adressant, om deze redenen eerbiedig, doch met den meesten aandrang verzoekt, dat Uwe Exellentie moge terugkomen op Haar besluit, zoodat van den voorgenomen afbraak worde afgezien en aan het gebouw der voormalige geschutgieterij een bestemming worde gegeven, waarbij het als monument van Geschiedenis en Kunst zooveel mogelijk ongeschonden voor ons land en voor de Residentie behouden blijft.

Hetwelk doende,

Met de meest verschuldigde hoogachting,

Het Bestuur van de Club v. Haagsche leden A. et A.:
w.g. J. W. Blom, Voorz. w.g. Jan Wils, Secr. Fr. Hulsbosch.

NATIONALE WONINGRAAD.

Van den Nationalen Woningraad ontvingen wij het jaarverslag over 1915.

Behalve de mededeelingen over interne aangelegenheden, wordt in het verslag der werkzaamheden, melding gemaakt van onderhandelingen met den Ned. Aannemersbond inzake de „werkstakings- en uitsluitingsclausule." Wij lezen er over:

Met den Aannemersbond werden onderhandelingen gevoerd over een moeilijkheid, gerezen bij een van de bij den Woningraad aangesloten vereenigingen, toen deze tot aanbesteding overging. Het bleek n.l., dat de Aannemersbond in zijn laatste jaarvergadering een besluit had genomen, waarbij het aan zijn leden werd verboden

in te schrijven bij aanbestedingen, zoo niet in het bestek het volgende was opgenomen:
„Partieele en algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht en geven recht op termijnsverlenging."
De betrokken vereeniging bleek bezwaar te hebben tegen opneming, maar moest wegens gebrek aan tijd van verdere onderhandelingen afzien. Ook het bestuur van den Woningraad meende, dat tegen den inhoud der bepalingen wel eenige bedenking was te maken. Het wendde zich daarom tot het dagelijksch bestuur van den Aannemersbond. Een conferentie met dat bestuur leidde tot een schrijven van dat bestuur, dat op den aard der bepaling een anderen kijk gaf. Ons bestuur meende naar aanleiding daarvan alle aangesloten vereenigingen in kennis te moeten stellen van de beteekenis, die het dagelijksch bestuur van den Aannemersbond aan het geciteerde besluit hechtte.") Dit schrijven is in de bijlagen opgenomen. (Bijlage IV.)

De bijlage luidt:

Amsterdam, 26 Februari 1916.

M. H.

„Op de jaarvergadering van den Nederlandschen Aannemersbond, gehouden op 15 en 16 Juli 1914, werd een besluit genomen, waarbij aan de leden van dien bond werd verboden in te schrijven bij aanbestedingen, zoo in het bestek niet was opgenomen een bepaling van den volgenden inhoud:

„Partieele en algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht en geven recht op termijnsverlenging."

Door een onzer leden werd berwaar gevoeld tegen deze opneming, omdat in het opnemen van een dergelijk voorschrift naar zijn meening een niet gemotiveerd partijkiezen voor den aannemer zou gelegen zijn bij uitbrekende geschillen. Deze meening wordt ook gedeeld door het dagelijksch bestuur der gemeente Amsterdam, dat aan de aldaar gevestigde bouwvereenigingen heeft verboden de clausule op te nemen in haar bestekken.
Ons bestuur trad met het dagelijksch bestuur van den Nederlandschen Aannemersbond over deze zaak in onderhandeling. Bij die onderhandelingen bleek, dat de bedoeling van den Aannemersbond niet zoo ver gaat als men uit de redactie der clausule zou mogen afleiden. Wanneer, zoo verklaarde het dagelijks bestuur ons, in de bestekken een bepaling van den volgenden inhoud wordt opgenomen;

„Partieele en algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht en geven recht op termijnsverlenging, voor zoover die werkstaking en uitsluitingen kennelijk van invloed zijn geweest op den gang van het werk en wanneer de betrokken aannemer de conflicten niet moedwillig heeft uitgelokt,"

neemt de Aannemersbond daarmede geheel genoegen.
Ons bestuur is van meening, dat door deze nieuwe redactie veel van de bezwaren, die men bij behoud van de oude redactie aanwezig achtte, zijn ondervangen en beveelt u derhalve aan bij het uitbesteden van werken, *ter vermijding van geschillen en verrijving*, een formule van den boven aangegeven inhoud in uw bestekken op te nemen."

Het Bestuur van den Nat. Woningraad:
H. C. A. Henny, Voorzitter.
D. Hudig, Secretaris.

Op deze zaak behoefde feitelijk niet meer door ons terug te worden gekomen, want het „bindend besluit" van den Ned. Aann. Bond is door dien Bond opgeheven. Doch waar wij wel eenige bemerking op hebben, is op de handelwijze van den Nat. Woningraad, daar hieruit blijkt, dat hij aan de Architectenorganisaties geen waarde hecht. Waar het hier een besteksbepaling geldt, was het juist geweest, ook de architecten erin te kennen, voor aleer een besluit te nemen. De Nationale Woningraad moest toch weten, dat de gewraakte clausule een punt van strijd was tusschen de architecten en den Ned. Aann. Bond. De Woningraad deed eenzijdig door in deze zaak alleen de aannemers te hooren; en door zijn rondschrijven aan de Bouwvereenigingen, trok hij — de draagkracht ervan wellicht niet beseffende — partij voor den Aann. Bond, en plaatste zich tegenover de architecten.
Gelukkig heeft dit feit geen verdere gevolgen, nu de zaak in billijkheid is geëindigd; doch het is voor den Nat. Woningraad niet aangenaam, ruim twee maanden na zijn rondschrijven (zie bijlage) tot de erkenning te moeten komen zich te hebben laten overhalen tot een beslissing, die nu alreeds moet worden teniet gedaan.

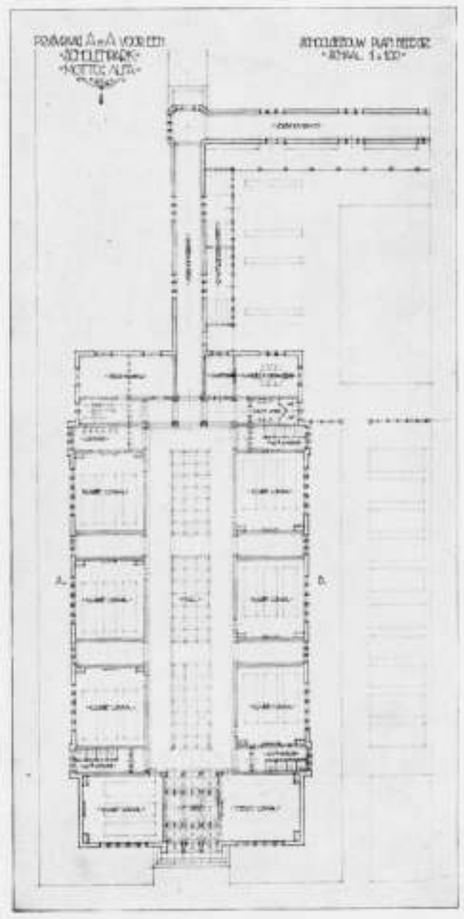
Jan de Meijer.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Wettelijke bepalingen op het behoud der schoonheid van stad en land en der monumenten.

Onder dezen titel schrijft de heer E. van Houten in No. 13, 14, 15 en 16 van „de Bouwwereld" een lezenswaard artikel, waarvan wij hier een overzicht geven:

Het geschrift dient als bijdrage om, met het oog op de toekomstig te wijzigen Woningwet te bevorderen, dat

Motto: „Alfa". Ontwerper: K. Wiebijk.

daarin bepalingen worden opgenomen, waardoor de instandhouding van onze monumenten wordt verzekerd, het aesthetisch bouwen zal worden bevorderd en het behoud van Stedelijk en Landelijk schoon, zooveel mogelijk worde vastgelegd.
Door feiten wordt de mogelijkheid en tevens de noodzakelijkheid dier bepalingen aangetoond.
De heer Van Houten beroept zich op overheidsbemoeiing en in verband daarmede op de gilden. Sedert de afschaffing van dat stelsel (in 1798) is het gevoel voor schoonheid verloren gegaan en tot bandeloosheid ontaard.
Daaraan moet het veelvuldig gemis aan- en de algemeene verdeeldheid van schoonheidsinzichten worden toegeschreven. [1])
Schrijver herinnert er voorts aan, dat eischen van welstand niet bij het bouwen en aanverwante werken gemist kunnen worden; dat schoonheidseischen een vakbelang en bijgevolg een algemeen volksbelang zijn. Bouwkunst is een gemeenschapskunst. Dit wordt meer en meer ingezien en steeds meer pogingen worden aangewend om daarin regelingen te treffen.
Een overzicht wordt gegeven van 't geen er door verschillende gemeenten en corporaties, vooral de laatste jaren en steeds in toenemende mate is gedaan om aan dit euvel tegemoet te komen. Voortdurend blijkt echter dat dit streven, door het gemis van bindende bepalingen monnikenwerk is. Helaas zelfs in groote steden als Rotterdam, alwaar zooveel van het oorspronkelijke schoone verloren is gegaan en nog steeds verloren gaat, wordt of wil niet de belangrijkheid ervan worden ingezien, en onder voorwendsel van het quasi particuliere initiatief (belang) voor te staan, wordt dit streven tegengewerkt. Daarmede wordt het steeds meer doen verdwijnen van de overgeblevene oude kunstwerken in de hand gewerkt, terwijl bovendien het te bouwen of weder te bouwen nieuwe op de meest zorgelooze of onoordeelkundige wijze aan een ieder wordt overgelaten; o.a. de bebouwingen der nieuwe stadswijken van de laatste jaren, leveren hiervan het beste bewijs.
Van „goed voorgaan doet goed volgen" is geen sprake, juist het tegendeel. Van overheidswege wordt n.l. voortdurend meer geld aan goed vak- en bouwkundig onderwijs ten koste gelegd, zonder zich om de resultaten te bekommeren; aan de wijze waarop dit practisch nut kan afwerpen, wordt niet gedacht; de steun of wel de waarborg, waarmede het practisch nut verzekerd kan of moet zijn, ontbreekt geheel. De ontwikkelingsgang voor ontslagen leerlingen van vakscholen wordt hierdoor totaal belemmerd; hun toekomstig bestaan wordt daardoor veelal geheel gefnuikt of wordt voortdurend ondermijnd door de willekeurige en vrije wijze van werken van onbevoegde, door minderwaardige, ongeschoolde speculanten.
Door aanhoudende bemoeiingen en drang van „Heemschut" en andere Bonden hebben reeds eenige gemeenten maatregelen tegen het verdere bederf (waaronder het weren van ontsierende reclame begrepen is) genomen. Enkele vooruitstrevende gemeentebesturen, waarvan Laren (N.-H.) de eerste was, hebben daartoe beschermende bepalingen opgenomen; ook hebben reeds eenige gemeenten daarin voorziening getroffen, door belanghebbenden van aesthetische voorlichting te dienen beide met gewenscht resultaat.
Art. 1 der Woningwet geeft den Gemeenteraden *volkomen de bevoegdheid* dergelijke bepalingen te stellen, doch *verplichting* is hen echter daartoe *niet* opgelegd. Daarin dient nu bij de herziening der wet te worden voorzien, waarbij dan aan Art. 3, 1e alinea, zou zijn toe te voegen *k, schoonheid.* [2])
Aan voornoemde wijziging zijn de gewenschte instituten te verbinden die als gezaghebbende beoordeelaars mogen worden beschouwd en voorts die, welke zoo noodig met raad en daad kunnen bijstaan.
Zooals thans, heeft voor een en ander alleen de Gezondheidscommissie een mede beslissende stem, doch hun oordeel, zooals o.a. ook voor het vaststellen van uitbreidingsplannen, mag niet voldoende worden geacht.
Inmiddels is ook ten aanzien van de juiste uitvoering der Woningwet, (en niet minder, wat het bouwen van particuliere zijde betreft) voorziening gewenscht.
Wat het eerste betreft wordt dit aan de Gemeentebesturen overgelaten, doch niet, zooals bij vele andere wetten het geval is, aan bevoegde personen toevertrouwd.
Het woord bouwkundige, technicus e. a. titels komen in de Woningwet niet voor. Ook van Architect wordt niet gesproken.
Hiervan is het gevolg, dat zoowel aan practische, als technische eischen bij het ontwerpen en uitvoeren van bouwwerken wordt te kort gedaan.
Uit den aard der zaak worden door het gemis aan bindende bepalingen voor schoonheidseischen deze grootendeels volkomen miskend.
Tot de uitvoerbaarheid en de juiste nakoming van een en ander wordt het gildenstelsel als voorbeeld gesteld, alhoewel door de tegenwoordige andere werkwijze, door fabrieken o. a. het weder invoeren wellicht niet verkieselijk wordt geacht.
Dit kan echter door van overheidswege gediplomeerde personen worden ondervangen.
Wat het particuliere gedeelte betreft, dit zou geheel, althans de hoofdleiding, in handen van den architect kunnen of moeten berusten; men zal het volste vertrouwen, ook aan de moeielijke taak, als bemiddelaar tusschen principaal en aannemer, moeten worden toegekend; hij zal daarvoor een van Rijkswege verstrekte akte van bekwaamheid moeten bezitten, welk brevet verleend kan worden, wanneer practisch is bewezen, dat, de door hem uitgevoerde werken aan in alle opzichten gestelde eischen beantwoorden. [3])
Ten slotte wordt betoogd, dat bij de tot standkoming van bovengenoemde bepalingen, het vraagstuk voor de instandhouding van de monumenten tegelijk zal zijn opgelost.

[1]) Tot het verkrijgen van een aan schoonheidseischen voldoend plan, moet daarom het advies van deskundige Commissiën (Commissie voor Stadsschoon, Heemschut, e. d.) worden ingewonnen, zooals de gemeente Amsterdam dit den laatsten tijd voor de voornaamste harer bouwwerken doet.
[2]) Zie „Architectura" No. 11, van 11 Maart 1916: „De Bouwverordening en het Woningvraagstuk" door D. E. Wentink, met naschrift van P. J. de J.
[3]) Zooals de Architecten-vakbond, de B. N. A. dit van haar oprichting af heeft voorgeschreven, welk voorbeeld nu ook is gevolgd door den M. B. V. A.

ALLES VLOEIT.

Men kan, zegt Jan, in dezen tijd
Van overgang geen kunst verwachten.
Ik vraag: Was er geen overgang
In tijden, die wel kunst voortbrachten?

CANDIDUS.

INHOUD: Verslag der 1377e Ledenvergadering. — Club v. Haagsche Leden „A. et A." — De „Geschutgieterij" in Den Haag bedreigd. — Nationale Woningraad. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Alles vloeit.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 20. ZATERDAG 13 MEI 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

DE „GESCHUTGIETERIJ" TE 'S-GRAVENHAGE.

(Bij de afbeelding).

De noodkreet tegen den voorgenomen daad van het Departement van Financiën, waardoor een der belangrijke oude monumenten, de „Geschutgieterij" van Pieter Post, een gebouw, dat het fraaie stadsbeeld daar ter plaatse geheel beheerscht, ergerlijk zou worden geschonden (de linkervleugel zou verdwijnen), is algemeen geweest.
Behalve de Club van Haagsche leden van het Genootschap „A. et A.", in het vorig No. afgedrukt, hebben: de Bond „Heemschut", de Bond van Nederl. Architecten, de Vereeniging „die Haghe", de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst V. A., de Verfraaiingscommissie der Vereeniging v. Handel en Nijverheid en Gemeentebelangen te 's-Gravenhage, adressen gezonden: Het adres van „die Haghe" is het uitgebreidste van alle. Het bespreekt de waarde van het gebouw, en waar het tevens een beschrijving is, drukken wij het hier in zijn geheel af:

„Door de Vereeniging Die Haghe is aan den minister van Financiën een adres verzonden, waarin zij te kennen geeft, dat zij met bezorgdheid heeft kennis genomen van de „Notitiën betreffende de verkooping bij inschrijving van een gedeelte der voormalige Geschutgieterij aan de kanongieterij alhier", waaruit het voornemen blijkt, niet alleen het later bijgebouwde gedeelte dier instelling, maar ook een vleugel van het oorspronkelijke, door den bekenden architect Pieter Post opgerichte, gebouw te sloopen.
Door deze slooperij wordt dit geheele gebouw voorgoed en op onherstelbare wijze bedorven, aangezien de symmetrische indruk van het geheel verloren gaat.
Dit zou om meer dan een reden te betreuren zijn.
In de eerste plaats is het gebouw een zeer verdienstelijk staal van een fabriek of werkplaats uit den bloeitijd onzer republiek, door de Staten van Holland gebouwd tijdens den tweeden Engelschen oorlog en zooals de Haagsche geschiedschrijver De Riemer reeds terecht opmerkte, „een van de grootste en uitmuntendste gebouwen, die de Heeren Staten ooit tot 's lands dienst hebben doen stigten".

De „Geschutgieterij" in den Haag. Ontw. door PIETER POST.

De verdienste van den zijgevel, waar het hierom gaat, ligt in de eenvoudige behandeling van het langgestrekte front, de juiste indeeling ervan in een midden-resaliet

met aansluitende zijstukken en iets vooruitspringende hoekgebouwen, in het midden voorzien van een flinke poort, bekroond met een fronton en een torentje op het dak.
Neemt men één der beide hoekgebouwen weg, dan is het geheele front bedorven, zijn de verhoudingen verstoord en is de symmetrie vernietigd.
In de tweede plaats is dit gebouw een der zeer weinige nog overgebleven gebouwen van dergelijken aard en waarschijnlijk het eenige, algemeen bekende in een onzer groote steden, in het oog vallend gelegen. Ook daarom zou de verminking ervan te betreuren zijn.
Eindelijk en in de derde plaats vraagt adressante zich af, of deze verminking wel noodig is, aangezien het muurwerk ook volgens méér bevoegde beoordeelaars, wier meening door het bestuur van Die Haghe is ingenomen, nog hecht en sterk is, zonder voor het oog eenig spoor van bouwvalligheid te vertoonen.
Om deze redenen richt addressante tot den Minister het verzoek, de voorgenomen slooping zoodanig te doen plaatshebben, dat daarvan het gedeelte, behoorende tot den oorspronkelijken bouw van Pieter Post en op figuur 1 der bij de „Notitiën" behoorende kaart met III en IV geteekend, worde uitgezonderd; dat voorts dit gedeelte met het overige gedeelte van dezen bouw in het vervolg in stand gehouden en gebruikt worde op een wijze, overeenkomende met de tegenwoordig algemeen of juist erkende beginselen van monumentenzorg, en dat eindelijk bij het maken van plannen voor het gebouw, dat op het door afbraak vrijkomende terrein zal worden gesticht gestreefd zal worden naar goede harmonie met het aangrenzende bestaande bouwwerk"

't Is wel sterk, dat waar de heele kunstwereld zich reeds heeft uitgesproken voor een monumentenwet, waar het Rijk reeds veel voor de monumenten doet, een der Departementen onnoozeltjes weg doet of dat alles niet gebeurt.

MET Dr. BERLAGE NAAR DENEMARKEN.

EEN NABETRACHTING.

De *werkelijke* waarde van een land mag noch worden afgemeten naar den bloei van zijn handel en industrie, noch naar de hoogte, die het bereikt heeft in dat deel der wetenschap, dat men technisch-realistisch zou kunnen noemen en dat in laatste instantie nuttigheidsdoeleinden nastreeft.
Veeleer moet die waarde worden gezocht in die voortbrengselen van de nationale cultuur, waarin het zuivergeestelijke zich in meerdere of mindere mate tracht te manifesteeren.
De vereeniging tot verbreiding van kennis over Nederland in den vreemde streeft er naar deze werkelijke waarde van ons land aan het buitenland te doen kennen. Het land waarnaar zij haar eerste schrede richtte, was Denemarken. Dit bezoek had, behalve het gewenschte gevolg dat de kennis van het moderne Nederland in Denemarken grooter is geworden, nog dit goede resultaat dat ook omgekeerd door de Denen getracht is Nederlanders een zoo ruim mogelijk inzicht te doen krijgen in het wezen van het moderne Denemarken. De Nederlanders konden opmerken dat tusschen de geestelijke ontwikkeling van beide landen talrijke merkwaardige punten van overeenkomst bestaan.
Voor eenigen tijd heeft bovengenoemde vereeniging haar medewerking verleend tot het schenken van een keurcollectie van moderne Nederlandsche litteratuur aan de Koninklijke Bibliotheek te Kopenhagen, door welke collectie een stijgende belangstelling voor onze taal en letterkunde gewekt is.
Ofschoon de hoogte waarop muziek, litteratuur en schilderkunst in ons land staan, ook een succesvolle tocht naar Denemarken zou waarborgen, was het goed gezien in de eerste plaats Dr. H. P. Berlage uit te noodigen te Kopenhagen een tweetal voordrachten over bouwkunst te houden, toegelicht met foto's en lichtbeelden.
De bouwkunst toch is meer dan eenige andere kunst een maatstaf voor de cultuur en de ontwikkeling van een volk en uit haar kan men het duidelijkst de werkelijke waarde, d. i. het innerlijk wezen van een volk, leeren kennen. Immers zij is de meest sociale van alle kunsten en door dit sterk-maatschappelijke, want onmiddellijk naar buiten tredende karakter, spiegelen zich de geestelijke krachten, die in de samenleving werken, in haar zich het spoedigst en het sterkst-waarneembaar af.
Als karakteristiek voorbeeld zou in dit verband genoemd kunnen worden de overeenkomst tusschen het rationalisme in de bouwkunst, dat de onconstructieve, dus opgesmukte versiering verwerkt en de moderne Nederl. litteratuur, die de strijd heeft aangebonden tegen de rhetoriek, die in de litteratuur dezelfde beteekenis heeft als het onconstructieve in de bouwkunst. Terwijl een dergelijke tendenz in de litteratuur (e.q. muziek en schilderkunst) vooreerst slechts aan een beperkte kring duidelijk wordt, spreekt een bouwwerk tot, om zoo te zeggen, elken voorbijganger. (In dit verband er aan herinnert dat rationalisme in de bouwkunst iets anders is als rationalisme als wijsgeerig begrip: het eerste is vooral het breken met versieringen, die niet logisch uit de constructie voortkomen.)

Dr. Berlage heeft voor een groot en belangstellend gehoor zijn meening over de waarde der bouwkunst in het algemeen uiteengezet en in het bijzonder de moderne Nederlandsche bouwkunst besproken.
Het rationalisme in de bouwkunst werd door den spreker uitvoerig behandeld en met behulp eener fraaie collectie lichtbeelden werd op duidelijke wijze het noodzakelijk verband tusschen de inwendige ruimte en de gevelverdeeling van bouwwerken aangetoond.
De groote vooruitgang in inzicht is het wezen van de bouwkunst, waarvan het werk van vele onzer moderne Hollandsche architecten getuigt, doet in het totaalaspect van hun werk iets van een komende nieuwe architectonische kultuur vermoeden. Niet zonder grond mag worden verondersteld, dat dit nieuwe zijn zal het rationalisme, door Dr. Berlage het ware in de bouwkunst werd genoemd.
Interessant was het te zien, aan het werk van de Amsterdamsche architecten van der Mey, Kramer en de Klerk, van wie af beeldingen resp. van een maquette van het Scheepvaarthuis, het gebouw van den Bond voor minder marine-personeel in den Helder en arbeiderswoningen aan het Spaarndammerplein op het doek vertoond werden, hoe binnen de lijst van het moderne rationalisme een persoonlijke opvatting en rijkdom van versiering mogelijk zijn, en eenheidskarakter in de kunst het individueele niet behoeft uit te sluiten, wat trouwens uit de Gothiek afdoende blijkt.
Een foto-tentoonstelling van Hollandsche bouwkunst maakte het den toehoorders mogelijk het gesprokene aan de afbeeldingen te toetsen. Deze tentoonstelling deed duidelijk uitkomen, dat het meerendeel der daar exposeerende architecten het rationalisme huldigt, schoon op zeer verschillende wijze en minder sterk sprekend dan de hierboven genoemde. Het is zeker te hopen dat een dergelijke tentoonstelling, die een zoo juist inzicht kan geven in het wezen van de moderne Nederlandsche architectuur ook hier in Nederland zal worden georganiseerd om mee te helpen het oordeel over bouwkunst, dat doorgaans van weinig begrip en waardeering getuigt, te verhelderen. Het woord van Berlage zal hierbij goede diensten kunnen bewijzen.
Had deze in zijn voordrachten de ontwikkeling van het moderne interieur in groote trekken besproken, de heer Corn. v. d. Sluys deelde hierover meerdere bijzonderheden mede, waarbij kon worden opgemerkt dat de decoratieve beeldhouw- en schilderkunst zich beginnen te ontwikkelen in de richting van een zich ondergeschikt maken aan het architectonisch geheel.
Het opleven der frescoschildering in Holland is hiervoor een sterk bewijs.
De indrukken samenvattend, welke men in zoo'n korten tijd verkrijgt, kon gezegd worden dat de zich zichtbaar ontwikkelende kunstzin van het Deensche volk, bij de vele begaafde werkers daar te lande, een schoone toekomst tegemoet gaat.
De architectuur schijnt zich in Denemarken ongeveer in dezelfde banen te bewegen als in Holland, banen die getuigen van artistiek-wijsgeerig kunstinzicht, in tegenstelling met de moderne Duitsche bouwkunst b.v., die onder sterk groot-kapitalistischen invloed staande, dit inzicht nogal eens pleegt te missen.
Alleen komen in Denemarken individualistische uitingen minder voor dan bij ons, aan welk verschijnsel wellicht de gelijkvormige academische opleiding der Deensche architecten niet vreemd is.
Naar het mij voorkomt hebben zij, die afbeeldingen van hun werk voor deze tentoonstelling afstonden, daarmede een goed werk gedaan. Zij hebben daardoor de initiatiefnemende vereeniging gesteund in haar streven om boven de materieele, de geestelijke beteekenis van haar arbeid te doen uitkomen. Dat Denemarken daarvan de vruchten zal plukken hopen wij; dat Holland dit doen zal, is, dunkt mij, zeker.

A. H. WEGERIF GZN.,
Apeldoorn. Architect M. B. V. A.

GEEN NIEUWE DE STUERS.

Esopus spreekt:

O! kikkers, die daar kwaakt in Holland's kunstmoeras,
Aanvaardt, als vorst, het hout, u door Jupijn gezonden.
Hij toch doet u geen kwaad, terwijl de water slang,
Die, dwaas, gij hebt begeerd, u zeker had verslonden.

CANDIDUS

INGEZONDEN.

OVER HET DEKORATIEVE EN HET MODERNE.

Er is neiging tot het decoratieve in de moderne schilderkunst. Ook is er groeiend decoratief vermogen. Toegestemd dat er geen bezonnenheid is. Niet een verstandelijke, abstracte, noch een toepassende, toegepaste kunst. Maar veel méér. Heftig, harstochtelijk willen naar grootschheid, naar tijd eigene grootheid. De schilderijen met paarsche grijsheid, grauwe tonaliteit ziende naar de wereld-buiten-ons, in merkwaardige overeenstemming met de grauwheid en de leelijkheid van onze vermaterealiseerden tijd, hebben plaats gemaakt voor levenskleurige. Nu begint de bloei van het weten, dat de menschin-zich rijk is aan schoonheids-oordeel. De natuur buitenons heeft totnogtoe slechts motorisch gefunctioneert, tot de ontwikking van dit besef.
Het is nog slechts een aandoening van weten, wie zal volstrekt weten? Deze aandoening is eene primitieve. Het chaotisch gekrabbel der allereerste teekenaars, ontstond uit eenzelfde gewaarwording van scheppend weten en kunnen. Dit primitief gedoe is niet decoratief te noemen, evenmin als het thans levende exsentrieke maar het wordt zoo. Want de elementen van het magistrale, eenvoudig uit beelden van innerlijk genoten ontvoering, [de groote kunst-voorwaarde van decoratief presteeren] is ook in dit primitief kunstwerk.

* * *

L'Historie se répète. Hoeveel wordt dit teleurstellende, cinische maar in-ware woord, mis-leden en be-leden; Men wil dat altijd zien in onmiddellijke tijds-omgeving! herhaling der Europeesche of christelijke geschiedenis en wil niet weten dat ook de historie der vroege vroegste en onbekende oudheid zich herhaalt, ja die primitieve in de eerste plaats. Dat de geschiedenis zich veel voudig verbindt, daardoor compliceert en zóó herhaalt.
Oppervlakkig en lichtzinnig wordt dit woord misduidt.

* * *

Stellig had als overgangstijd de renaissance-geschiedenis te Italië, punten van overeenkomst met onzen toestand. Niet zóó dat men toèn passeerde een tijd van overgang èn nu, maar zoo, dat het toen begonnen historische proces zich thans vol-strekt-staan wij werkelijk voor een nieuwen tijd, dan moet die gloed-nieuw zijn en die tijd zal met een nabij gelegene als b.v. de midden eeuwen geen trek gemeen hebben in geen enkel opzicht, even min als de renaissance in haar geheel dat heeft gehad en wij dat nu hebben. Hierom heb ik geen hoop, dat de prachtige traditie der muurschilderkunst zich zal repeteeren.
Eene kunst geschiedenis begint niet verstandelijk en bezonnen, maar stom en dierlijk; want primitieve elementen voor ons quantité négligeable zijn de krachten, die der oneindige (op)borreling en golving, oorzaken zijn.
Staan wij alzoo voor een nieuwe kunst en kunnen we haar verklaren dan is zij geen kunst, niet in harstocht geboren, noch wettelijke erfgename van het respect.
Slechts in tijden van groote individueele woeling stilt ons de groote of decoratieve vormgeving.
De finesse der decoratieve kunst, het lijnen sentiment, de groote tegenstelling der kleuren, ook het coloriet en wat niet meer, dat is respectief van veel later orde. Ten slotte komt dan wettelijkheid of kunst theorie, uit praktijk, aesthetische praktijk geboren, geenzins uit den dwang der technieken.
Deze wettelijkheid is de versteening van individualisme, de traditie. Het is alleen mogelijk dat schilderkunst een decoratieve wordt, wanneer ze niet begint met wettelijkheid en rede maar met kunst, met zelfstandig innerlijk weten van schoonheid. Een zelfbewust zoeken van schoonheid en een zelfbewust geven en bepalen ervan.

* * *

Is er eigenlijk wel ooit eene decoratieve schilder kunst der middeneeuwen geweest die schoonheid bracht? Dat twee of drie exemplaren van eenige schoonheid in een misschien omringende leelijkheid gevonden zijn, bewijst toch slechts, dat de kunst van individu zich, onder welke omstandigheden dan ook kan blijven handhaven!

Indien iets, dan toch wel is kunst persoonlijk. Het grootste prul in dit metier vindt zich in eigen werk terug en geeft iets van zich zelf daarin. Dit zelfde, zelf bewust zijn bij de korifeën, die altijd willen afwijken, zij oordeelen eigen werk en hebben aan dit oordeel genoeg. Alzóó ook de geheele tusschen liggende massa . . . Slechts de „school" volgt den meester; de kinderen volgen.

* * *

Is er dan wel gemeenschapskunst geweest of mogelijk? Het zelf bewust doorzettingsvermogen dat kenmerk aller kunstenaars-van-nature is toch altijd een krachtige hinderpaal in den weg van langzaam bouwende steen voor steen bijdragende gemeenschapskultuur, aangelegd op middelmatigen en nakomers?
Het blijkt echter, dat leeuwen zich temmen laten.
Het traag arbeidsvermogen van een in éénrichting geleide massa, krijgt in de kunst hoogstens een zeer lagen exponent door een leider van eenige beteekenis. Het lichte spel der kunst kan in een stroeve georganiseerde gemeenschap niet de elegant revolutionaire taak als in de individualistisch-vrije maatschappij dragen.
Ten onrechte meent men in de religie eene begeesterende factor te ontdekken, die eene gemeenschapskunst kan floreeren of begeesteren. Zij is slechts troostend en stillend ook in de middeneeuwsche maatschappij opgetreden en het was de macht der wijd vertakte slechts religieus getinte, maar in wezen maatschappelijke organisatie, die de massa tot eenige in spanning en arbeid leiden kon. Dat in zoo'n ingedeelde maatschappij van ambtenaars en adjuncten een kunst bloeien kan, niet eene volkskunst, maar een algemeen geachte, niet een getolereerde maar een gerespecteerde, dat is niet aannemelijk. Doch zulk eene tot rust gebrachte gedempte maatschappij kan wel de harstocht naar schoonheid verstillen. De verstandelijkheid en de natuurlijkheid van den bouw der organisatie geven leiding aan de schoonheidsbehoefte in verstand- en natuur-richting, zij vestigt de aandacht op het kosmische en konstruktieve schoon waar de schoonheid zelf als kleed ontbreekt.
Het kleedende van de schoonheid over de naaktheid en, over het leelijke van naakte constructie is in die tijden een schrijnende behoefte. Het alles-omhullen met een kleed van schoonheid, d.w.z. het losmaken van den band tusschen constructie en uiterlijkheid die in den kinderlijken griekschen tijd gelegd is, kon pas in de voor het eerst gekompliceerde romeinsche maatschappij een feit worden. De splitsing der theoretisch-maatschappelijke elementen b.v. godsdienst in recht en eere dienst was hier ten voorbeeld aan alle andere practische en oplossing vragende problemen. Zoo ook ontstaat hier een rationeel ontleden voor de verschillende practisch totnogtoe saamhorige doch theoretisch afzonderbare samenstellingen. Het was de behoefte des tijds alles te systematiseeren om het plan te kunnen afwerken en de groei der maatschappij niet te belemmeren en ook een sneller arbeid te waarborgen. Hiertoe werden schoonheid en struktuur uiteen genomen. De techniek volgde hare eigen ontwikkeling nu de schoonheid thans vrij geworden van de kluistering aan de stof, zooveel hooger in waarde was gestegen. Het begrip „kompositie in de architektuur" begint dan een schitterende ontwikkeling. Hiermede was de architektuur decoratie geworden. De bouwkern werd omhuld met een kleed van schoonheid zoo schitterend, dat men in onze dagen nog met bewondering deze schema's te pas of te onpas na bouwt. Hieruit is ook te verklaren dat de Italiaansche renaissance een konflict oplevert tusschen de architektuur en de dekoratie. Beiden volgden eene eigene ontwikkeling. Ook de dekoratieve muurschilderkunst uit de stijve en lijnige ribben van het middeneeuwschen kerkgebouw gevloden, volgt de vrije architectuur en wil zich-zelf-als-schoon-heid kennen.
Hierin is niets te betreuren, evenmin wanneer een kind zijn doddige onbenulligheid omruilt tegen mannelijk zelfbewustzijn. Waarom zouden wij één eenige, bepaalde schoonheid in de maatschappij wenschen, de schoonheid gaat hare eigene weg, altijd zichzelf genoeg.

* * *

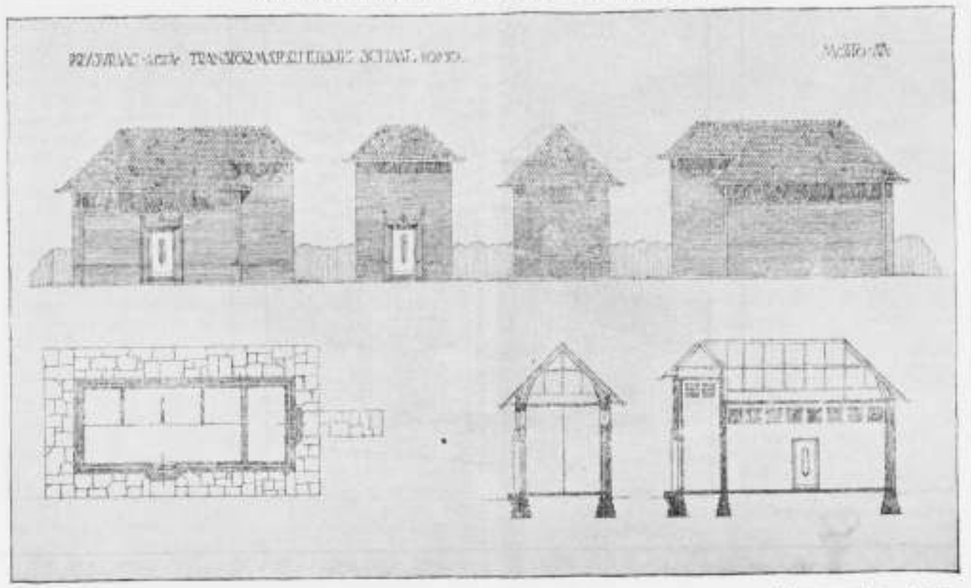
Zoo heb ik in het nummer van „Architectura" 29 April eene beoordeeling gelezen van eene kalender, die ik niet gezien heb. Maar is er niet voldoende kontinuïteit in het oordeel van „Architectura" en niet voldoende vervelendheid in de jaarlijks weerkeerende Quellinus-kalender? zoodat ik nu reeds, ongezien kan veroordeelen.
Kan ik niet oordeelen, dat deze kalender niet dekoratief is, maar, vergun mij 't gebruik van dit woord, Architektonisch.
Er zijn in de Architektuur bepaalde wetten ontstaan, die niet aan de plastiek, waarin het uitwendige van het gebouw werd uitgevoerd, maar in de eerste plaats aan optische verschijnselen hun wording danken. Zij beheerschen bewust of onbewust het lijnen schema van het gebouw. In groote bloeitijdperken, als de romeinsche en nagenoeg de geheele renaissance tijd, bestond de werkzaamheid van den architekt bijna uitsluitend in het handhaven van een kolossale hoeveelheid van dit wettenmateriaal tegenover de eischen door hun principaals of in bijzondere omstandigheden, door eigenaardigheden van de practijk gesteld. Hier voegden zich bepaalde vormschema's bij, zoodat ten slotte den architect bijna alles uit de handen genomen was, behalve het groote in zijn taak: de conceptie. Hoewel deze wetten hun ontstaan hadden te danken aan ruimtelijke voorstelling heerschten zij onbeperkt in de teekeningen.
Al bestaan dergelijke wetten in onze dagen niet op papier of in bouwboeken, zij leven toch nog wel in de bouwkundige practijk, al is het ook een dun aftreksel van de komplete klassieken. Er zijn nog wetten van afsluiting, van bekroning enz. Deze wetten vindt men nu ook terug in dekoratief teekenwerk als van de Quellinusschool. Is dit echter dekoratie, groote vormgeving? Is dit gedacht, gekonstrueerd, beredeneerd werk voor onzen tijd. Waar is het aangrijpende, het aandoenlijke hier, der kunst? Vormen bescheidenheid en smaak, keurigheid van afwerking hier kunst. Wanneer dit de kunst is onzer maatschappij, dan is onze maatschappij een kinderkamer. En er bestaat een werkelijke overeenkomst van de vlakke regelmatige verschijning met onze bouwkunst, dat is het treurige, deze is ook vlak, bescheiden, smakelijk.
Toch is er een nieuw verschijnsel, hoopvol en verblijdend. Langzamerhand breekt ook in de architektuur de voor-opstelling door van het aestetisch motief. Er komt ook ruimtelijkheid, plastiek in de concepties der jongen. Er is nu een gebouw, waarbij voorop gesteld werd de plooiing van een baksteengewaad om een beton-kern. Er komt een scheiding van de aestetiek en de ekonomie. En spreekt plooien niet van plastiek, van omvatting van ruimte. Want architectuur is niet ruimte scheppen doch ruimte uitdrukken en geven. Niet steriometrisch of wiskundig, maar aandoenlijk, stom.

* * *

Ik meende hierover niet te mogen zwijgen. Ik heb niet getracht een „rede" op te werpen met stelling en bewijzen met een conclusie. Veel meer wil dit gevonden worden als een warrelig lentewindje waarin de zaden worden voortgedragen van allerhande vegetatie en veel, veel bloemen vooral.

J. A. VAN DONSELAAR JR.

PRIJSVRAAG TRANSFORMATORENHUISJE.

1ste Prijs: Motto: „A. et A." Ontwerper: C. A. KEVITE.

NAAR AANLEIDING VAN MAX REINHARDT'S VOORSTELLINGEN.

Gewoonlijk wacht men met het uiten van een idee, dat men in zich omdraagt en voelt rijpen, tot eene gunstige gelegenheid zich voordoet.
Nu Max Reinhardt's opvoeringen in Holland gegeven werden, welk een prachtige gelegenheid voor velen om nieuwe ideeën en plannen naar voren te brengen, betreffende veranderingen en verbeteringen op 't gebied van „Het Tooneel".
Welk een prachtige kans voor regisseurs, acteurs en critici om hunne ideeën te uiten en in verband met de vertoonde stukken, te schrijven over het tooneel van heden en de toekomst.
Er is dan ook de laatste weken ruimschoots gebruik van gemaakt.
Prachtige tijd ook, ... om nu aanvallend op te treden tegen de buitenlanders, die ons komen toonen. Duitschland's machtigen drang naar schoonheid en kunst.
En toch, ... al zijn er voor ons Hollanders vele hinderlijke of mislukte details in de regie en het spel van den Duitschen „Beste der Besten", een criticus zelfs als Barbarossa heeft het niet verder kunnen brengen dan eene bespotting van Shakespeare's grootsche schepping, . . . meer nog, . . . dan eene waarachtige critiek op Reinhardt's prestatie als regisseur.
Het is hier wellicht niet de plaats om over de regie van tooneelstukken te spreken; . . . toch meen ik dat het voor ons Hollandsche architecten nuttig kan zijn deze stukken bij te wonen en daarvan mededenemen de indrukken van spel en regie, „aus einem Guss"; de blijvende herinnering aan groote lijnen en massale werking.

1ste Prijs: Motto: „A. et A." Ontwerper: C. A. KEVITE.

PRIJSVRAAG TRANSFORMATORENHUISJE.

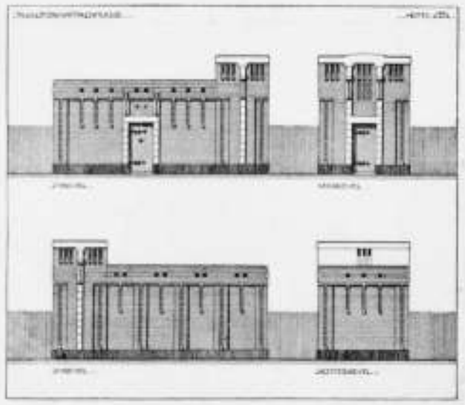

2de Prijs: Motto: „A. et A."

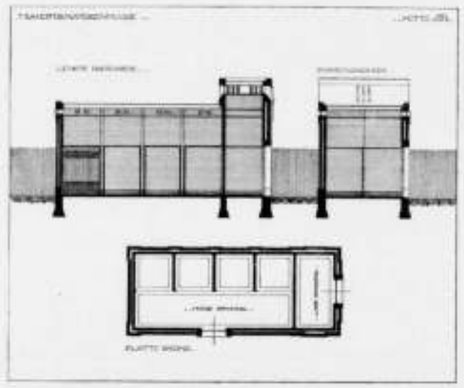
Ontwerper P. Tolman Jr.

Onze blik is niet gewend aan *het totaal*, wij zien meer de fijnere nuances in de details en de details zelve.
Bij ons is het méér een opbouwen van afzonderlijke onderdeelen tot een geheel, als wel eene ontleding van *een totaal* in onderdeelen en kleinere details.
Reinhardt heeft getoond te bezitten een grooten blik op *het totaal* en een menigmaal juist scheppen en vasthouden van de gewenschte stemming door geheél het stuk; . . . van een stijlbegrip rauk van opvatting.
Juist de dingen, die ook een architect zoo noodig heeft.

Het vasthouden van de gewenschte stemming, ziedaar, het belangrijkste in *alle* kunsten.
Nu behoeven wij niet alléén naar de Duitsche voorstellingen tegaan, ... wij hebben in Holland ook regisseurs, die getoond hebben menigmaal eene voorstelling prachtig te kunnen opbouwen.
Wij hebben stukken gehad van Royaards, (Midzomernachtsdroom, — Het levende lijk) van Verkade, (Hamlet, Macbeth) van Heyermans, (Liliom) die niet behoeven achter te staan bij Reinhardt's kunst en wij hebben in

2de Prijs: Motto: „A. et A." Ontwerper: P. Tolman Jr.

2de Prijs: Motto: „A. et A." Ontwerper: P. Tolman Jr.

Cato Neeb, Lensvelt en Chris Lebeau, krachten, die in velen van de te aanschouwen gegeven decors en aankleeding bij de Duitschers verbeteringen konden aanbrengen, juist om onze fijnere nuances en gevoelige doorwerking van de details . . . maar, vergeten wij niet . . . . dat de Hollandsche regisseurs hun lessen genomen hebben bij Reinhardt (al treden dan bij Verkade Engelsche invloeden, zooals van Cordon Graig naar voren) en wij aan Reinhardt véél te danken hebben.
Komt hij met zijn spelers om eenige voorstellingen in ons land te geven, is dat voor alle kunstzinnigen een belangrijke gebeurtenis.
Het is mijn overtuiging dat architecten veel kunnen leeren bij de aanschouwing van goed geregisseerde tooneelstukken; ik denk b. v. aan de geweldige prestatie van de voorstelling van „Macbeth" te Rotterdam, het zoo zuiver bepalen en doorvoeren van den stijl in decor, belichting en spel van het 11de eeuwsche Schotland met zijn oermenschen. Er is echter eene andere en op 't oogenblik belangrijker kwestie, die besproken moet worden.
Immers in de moderne voorstellingen, waar de regisseur meer en meer vraagt van het decor, van de verlichting, en voor de ensceneering meer en meer ruimte eischt, (wellicht omdat men zoekende is naar groote lijnen, naar vereenvoudiging en het effect tracht te bereiken in de massale werking van groote vlakken en wijde ruimten) is het gebleken dat de theaters veranderingen moeten ondergaan en dat de nieuwe werken op het gebied van schouwburgbouw moeten berusten op geheel nieuwe principes van tooneelspeelkunst.
Ik heb opgemerkt, hoe Reinhardt's regie, in de meeste werken, de spelers laat optreden in twee gedeelten van de beschikbare ruimte. Een proscenium voor de belangrijkste handelingen, met een daarachter gelegen groot veld voor groepeeringen van spelers, samenstelling van decors en bewerking met lichteffecten.
Het bleek in Rotterdam wel het meest, dat deze opvatting te veel vergt van de speelruimte in de oude schouwburg, ... immers het proscenium was uitgebouwd óver de orkestruimte; en de artiestenloges waren behangen met groote, donkere draperieën, — waardoor het tooneel dus was uitgebouwd *in* de zaal.
De vergrooting der speelruimte, hiermede verkregen, had het bezwaar, dat het spel te veel op het publiek drong, ... het was *te* nabij.
In Amsterdam was Reinhardt binnen de grenzen van de beschikbare ruimte gebleven, en niettegenstaande de stadschouwburg een van de beste en grootste theaters van Nederland is, bemerkte men, dat ook dáár de speelruimte grooter had mogen zijn.
Als men nu bedenkt, dat voor de hier opgevoerde werken, Reinhardt nog niet die *groote* ruimte noodig heeft, die hij zou verlangen voor enkele zijner opvoeringen in Duitschland en als wij nagaan dat de moderne opvoeringen in Frankrijk en Engeland meer en meer eischen van de ruimte *op* het tooneel, dan weten wij waarmede de architecten van nieuwe schouwburgen rekening moeten houden. *)
Er gaat een strooming door het moderne tooneel, een zoeken naar ontspanning, een zoeken naar verbetering, dat tevens omvat een verlangen naar meer ruimte. De

*) Het is niet voor 't eerst dat in Holland stukken worden opgevoerd, waar de speelruimte in de groote theaters te klein voor waren, men denke aan de „Oedipus"-voorstellingen en de „Electra"-opvoeringen, voor eenige jaren in Den Haag en aan de opvoeringen van Shaw's „Androcles en de leeuw" in de Stadsschouwburg te Amsterdam.

Motto: „Electronen". Ontwerper: K. B. van Broekhuizen.

openlucht-spelen, die meer en meer opgevoerd worden, zijn hier wel het bewijs van.
Voor den goeden opmerker zal het niet verborgen gebleven zijn, dat er in twee richtingen gezocht wordt . . . . Het *kleine* theater zal moeten verrijzen. Het theater waar, voor een uitgelezen kunstzinnig publiek, als in een intiemen kring, de meesterwerken van tooneelspeelkunst worden gewrocht; waar de geheele athmosfeer spreekt van eene diepe verinnelijking, en teere stemmingen; waar kamermuziekuitvoeringen gegeven zullen worden; waar de danskunst, in hare moderne uitingen beoefend wordt. Hierbij denk ik aan het theater van Verkade en de Princesseschouwburg in Den Haag en aan de plannen van den heer Dijkstal (secretaris van de Rott. schouwburg) voor den bouw van een *klein* theater in Rotterdam.
Naast deze intieme theaters zullen verrijzen de gróóte gebouwen, waar alle phantasieën waarheid worden, die aan het onmogelijke, de *mogelijkheid* geven; — waar regisseur en spelers in ongebreidelde wedloop kunnen ijlen naar de uitvoering van alle vluchtige ideeën.
En nu juist op het *bouwprogramma* van bijna alle groote steden in ons land, *De nieuwe schouwburg*, een belangrijke plaats inneemt, is het noodig, dat de architecten met grooten ernst, mede met de acteurs, het vraagstuk bestudeeren van *het moderne tooneel* . . . . en, al zoekende, ook *hun* deel bijdragen tot het vinden van

Motto: „A." Ontwerper: G. Kalfkens Jr.

de nieuwe tooneelspeelkunst .... die zal opbloeien uit het Romantisme en Realisme tot het Idealisme, ... dat is ...., tot het tooneel van de ziel.

H. TH. WIJDEVELD.

NIEUWE UITGAVEN.

Het kan niet te sterk worden toegejuicht, dat het Hollandsche iniatief krachtiger wordt op velerlei gebied. Het versterkt het volksleven en het volksbewustzijn. Het bewustzijn wordt gevormd door het denken. En wat is daarop van grooter invloed dan de geestelijke opvoeding Een van de sterkst werkend, opvoedende factoren is het lezen van goede boeken en het zien van goede plaatwerken.
Ons land werd in den laatsten tijd overstroomd met buitenlandsche werken. Van het voor ons eigen leven, zoo vruchtbaar eigen bezit nam het publiek daardoor tot zijn eigen schade veel te weinig kennis.
Elke uitgave, die hierin verandering brengt is dus van groote waarde.
Zoo kunnen wij nu tot ons genoegen de verschijning van een nieuw plaatwerk: „de Nederlandsche Musea" aankondigen.
Het prospectus deelt daarover het volgende mede:

„Om aan het aesthetisch-merkwaardige en het kunsthistorisch-belangrijke uit de musea van Nederland meer bekendheid te geven, ontwierpen de heeren Dr. Mr S. Muller Fzn., Rijks- en Gemeentearchivaris te Utrecht en Prof. Dr. W. Vogelsang, op initiatief van de uitgeversfirma Biegelaar & Jansen te Utrecht, het plan tot het uitgeven van een tijdschrift *„De Nederlandsche Musea"*, dat in den trant der bekende buitenlandsche publicaties *„Das Museum"* en *„Les Musées de France"*, voornamelijk uit losse platen zal bestaan. Tot het aanvaarden der redactie noodigden zij uit Jonkvrouwe C. Engelen, Conservatrice van het Stedelijk Museum te Zutphen, en Dr. H. P. Coster, Commies aan het Rijksarchief in Noord-Brabant te 's-Hertogenbosch, die aan dit verzoek gevolg hebben gegeven.
„Het nieuwe tijdschrift wil alle Nederlandsche Musea omvatten; het zal derhalve geen onderscheid maken tusschen grootere en kleinere verzamelingen, rijks- en gemeente-instellingen, kunst- en wetenschappelijke musea. Ook belangrijke particuliere verzamelingen zullen als musea beschouwd worden, evenzoo alle kunstschatten bezittende openbare en particuliere gebouwen.
„Het is duidelijk, dat een dergelijke onderneming slechts slagen kan door voortdurenden steun en medewerking der museumleiders, die als van zelf de aangewezen medewerkers van het tijdschrift zijn. Tot hen heeft de redactie zich dan ook te voren gewend; met groote voldoening kan zij er op wijzen, dat haar streven vrijwel algemeene instemming heeft gevonden.
„De Nederlandsche Musea" zal, van 1 Mei 1916 af, vier maal 's jaars verschijnen in afleveringen, bestaande uit 10 à 12 losse platen, autotypieën in kwarto-formaat, van de meest belangrijke museumvoorwerpen, nieuwe aanwinsten zoowel als stukken uit den bestaanden inventaris. Korte zakelijke bijschriften (geen kritiek inhoudende), gedrukt op losse bladen, zullen de afbeeldingen toelichten. Indien echter bij afbeeldingen van gelijksoortige voorwerpen, bijv. een nieuw inzicht in den onderlingen samenhang tot meer uitvoerige beschouwing aanleiding geeft, zal ook een langere toelichting niet achterwege blijven; de platen echter blijven hoofdzaak. Jaarlijks worden de korte bijschriften herdrukt en met de meer uitvoerige opstellen tot een bundel samengevoegd. Aangezien het doel van het tijdschrift is zooveel mogelijk belangstelling voor de Nederlandsche Museate wekken, hebben de uitgevers besloten den prijs van het abonnement zoo laag mogelijk te stellen, en wel op *f* 12.— per jaar."

Bij wijze van proef zijn twee afbeeldingen bij het prospectus gevoegd. De eerste, van een beeldhouwwerk in steen (omstreeks 1480), uit het Stedelijk Museum te Utrecht, voorstellende St. Maarten met den kreupele, afkomstig van de graftombe van bisschop Rudolf van Diepholt in den Dom te Utrecht en vermoedelijk vervaardigd door den Dombouwmeester Cornelis de Wael, welks merkwaardige geschiedenis met die van een viertal andere beeldjes, eveneens van deze graftombe afkomstig, door Dr. Mr. Muller in de eerste aflevering zal besproken worden. De tweede, van twee oude Japansche schilderijen op zijde, uit 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden, waarvan de linker Yama, den Indischen Doodsgod, de rechter Agni, den Indischen Vuurgod, voorstelt; deze schilderijen behooren tot eene serie, die de twaalf beschermgoden van den dierenriem, welke door de mystieke Buddhistische Shingonsekte in Japan vereerd werden, afbeeldt. De overige schilderijen dezer serie zullen eveneens in den eersten jaargang gepubliceerd worden en te samen door Dr. M. W. de Visser, conservator bij genoemd museum, toegelicht worden.
De redactie doet een ernstig beroep op allen voor wie deze uitgave eenige beteekenis kan hebben. Zij denkt daarbij aan de archieven, de zuster-instellingen der musea, bewaarplaatsen als deze, van een gedeelte der geestelijke nalatenschap van het voorgeslacht; voorts aan de scholen, niet alleen aan de talrijke ambachts- en kunstnijverheidsscholen voor welker onderwijs het tijdschrift rechtstreeks van belang is, maar ook aan de veel talrijker inrichtingen van Middelbaar en Voorbereidend Hooger Onderwijs, waar deze uitgave bij sommige vakken als gewaardeerd hulpmiddel uitstekende diensten kan bewijzen; tenslotte en niet het minst aan de vele belangstellenden in kunst en geschiedenis, wier kennis en inzicht door deze uitgave stellig verruimd en verdiept zal worden.
De platen zijn wat koud van toon. Hierin is, dunkt ons, wellicht verandering te brengen. Zij zien er anders uitstekend uit. Ook de omslag is typographisch goed verzorgd.

J. DE M.

Dinsdag 16 Mei wordt ons hooggeacht Eerelid Dr. P. J. H. CUYPERS 89 jaar.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 21. ZATERDAG 20 MEI 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Tot Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer J. H. A. MIALARET, Architect B. N. A. te Maastricht.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

COMMISSIE VAN ONDERZOEK INZAKE DE GRIEVEN TEGEN DE NED. HEIDEMAATSCHAPPIJ, INGESTELD DOOR DE BUITENGEWONE ALGEMEENE VERGADERING VAN 29 APRIL 1916.

Zooals U bekend is, werd op de jongst gehouden Algemeene Vergadering der Nederlandsche Heidemaatschappij besloten tot het instellen van eene Commissie, *„aan welke zal worden opgedragen het onderzoek naar de grieven, welke tegen de Maatschappij bestaan, met opdracht aan die Commissie, van hare bevindingen, zoo noodig vergezeld van voorstellen, verslag uit te brengen aan de Algemeene Vergadering."*
Ter uitvoering van de aan haar verstrekte opdracht heeft de Commissie de eer U uit te noodigen, wanneer bij U grieven bestaan tegen de uitvoering van de werkzaamheden van de Maatschappij of wel, wanneer Gij klachten hebt omtrent de wijze, waarop zij haar taak meent te moeten opvatten, hiervan *vóór 1 Juni a.s.* eene schriftelijke uiteenzetting te willen zenden aan het adres van den tweeden ondergeteekende, *Oktoberstraat 28, Rijswijk (Z.-H.).*
Mocht Gij het gewenscht achten, de gedane mededeelingen bovendien mondeling toe te lichten, dan zal de Commissie, op Uw verzoek, gaarne daartoe de gelegenheid geven op nader te bepalen plaats en tijd.

Namens de Commissie:
Dr. H. J. LOVINK, Voorzitter.
F. FLORSCHÜTZ, Secretaris.

Het Bestuur van „A. et A." heeft zich tot de Commissie van onderzoek gewend met het verzoek te willen mededeelen, wat de Commissie met het verzameld materiaal denkt te doen en op welke wijze zij voornemens is, eventueel inkomende grieven te publiceeren.
Het Bestuur verklaart zich bereid grieven van Leden te ontvangen en ter kennis te brengen.

DE TOEPASSING VAN DE ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

Met verwijzing naar onze in een dier laatste nummers van dit weekblad opgenomen mededeeling betreffende een bericht van het „Vaderland" aangaande de Amersfoortsche prijsvraag, meenen wij in de organen van de Constitueerende Vereenigingen de aandacht te moeten vestigen op een artikel voorkomende in „De Bouwwereld" van 3 Mei j.l. van den heer J. Schulte Nordholt, inspecteur van het bouw- en woningtoezicht te Amersfoort, over genoemde prijsvraag.
Schrijver zet daarin het verloop der zaak uiteen welke aldus is samen te vatten:
Het Gemeentebestuur van Amersfoort besloot over te gaan tot bebouwing met volkswoningen van de terreinen „de Kruiskamp", waartoe onder Amersfoortsche architecten een prijsvraag zou worden uitgeschreven. Nadat de inspecteur van het B. en W. toezicht voldaan had aan de opdracht een programma saam te stellen, kwam in Januari j.l. het voorstel bij den Raad in behandeling; daarbij werd o.m. mededeeling gedaan van de volgende voorwaarde voor deelneming aan de prijsvraag;
„... alle deelnemers, wier plannen, naar het oordeel „der jury voldoen aan de door ons vast te stellen voor„waarden, ontvangen eene vergoeding van f 100.—; op „advies van de jury kan aan den gemeenteraad een ont„werp ter uitvoering worden voorgedragen. Indien de „gemeenteraad zich hiermede kan vereenigen, dan „wordt de uitvoering van het bouwplan aan den daar„voor in aanmerking komenden ontwerper, behoudens „goedkeuring van Gedeputeerde Staten, opgedragen. „Alsdan wordt aan dezen ontwerper niet de bovenge„noemde vergoeding van *f* 100.— uitgekeerd."
De Raad nam het voorstel aan. Daarna werd overgegaan tot benoemen van een jury, en ten slotte de P.P.C. in het geval betrokken; een der juryleden n.l. had bezwaar gemaakt tegen het bedrag der vergoedingen in totaal *f* 500.—; hierbij was berekend, dat er in Amersfoort vijf architecten zouden zijn van wie men kon verwachten, dat zij zouden mededingen; aan ieder van de

vijf zou dan *f* 100.— honorarium worden betaald, terwijl bij eventueele opdracht den bekroonden inzender dit bedrag nog zou worden ingehouden.
Bij de gevolgde onderhandelingen met de P. P. C., die voor 't overige met het programma ten slotte kon accoord gaan, werd zooals in onze vorige mededeeling is gemeld, ten aanzien van het bedrag der vergoedingen verkregen; naar billijke berekening vastgesteld volgens de A. R., kwam onze commissie op een totaal bedrag van *f* 2000.—.
Het Gemeentebestuur wenschte, rekening houdende met de bedoeling der plannen, een zoo hoog bedrag niet te besteden, en stelde den Raad voor het vroeger genomen besluit omtrent het uitschrijven van een prijsvraag weer in te trekken; alsdus is geschied, en het Gemeentebestuur zal nu te rade gaan hoe op andere wijze zijn plannen zijn uit te voeren.
De heer Schulte Nordholt komt na de uiteenzetting der zaak in „De Bouwwereld" tot de volgende conclusie: „De Permanente Prijsvraag commissie heeft uiteraard meer ervaring in het beoordeelen van prijsvraag-programma's de uitvoering daarvan en de daaromtrent in architecten-kringen bestaande gangbare meeningen. Met het oog daarop kan zij misschien, ook gezien reeds eerder genomen beslissingen, geen ander standpunt innemen dan zij nu gedaan heeft.
Mocht dit het geval zijn, dan is het met deze ervaring voor oogen mijn meening, dat de praktijk eene andere toepassing der prijsvraag-regelen eischt. Wijziging is, naar het mij voorkomt niet noodig; de redactie der prijsvraagregelen is toch elastisch genoeg, dat op grond daarvan hier en in overeenkomstige gevallen eene meer meegaande beslissing had kunnen genomen worden.
Is dat evenwel niet het geval, dan heeft de P. P. C. zich niet op den bodem der praktijk gesteld en werkt haar optreden in dezen zeker niet mede de toepassing der bedoelde regelen, daar waar de gelegenheid geboden wordt, ook maar matig populair te maken
En ten slotte mag er in dit verband toch ook nog wel eens aan herinnerd worden, dat terwijl hier een gemeentebestuur een weg inslaat, welke nader brengt tot het doel, waarvoor men zich begrijpelijkerwijze in architectenkringen zoozeer beijvert „het opdragen van gemeentelijke bouwplannen, niet aan de eigen technische ambtenaren, doch aan particuliere architecten" en daarbij in acht neemt de door de belanghebbenden (de architecten) vastgestelde regelen, door zuiver theoretische toepassing van die regelen, daaraan belemmeringen worden gesteld. Niemand zal toch zoo naïef zijn te gelooven, als de P. P. C. schrijft: „Het komt toch de commissie geenszins onbillijk voor, dat de lastgever ongeveer het halve bedrag aan honorarium meer betaalt om verschillende architecten aan 't werk te zetten om tot een oplossing van *zijn* vraagstuk te komen", dat hier niet meerdere oplossingen zouden zijn te vinden, zonder een prijsvraag uit te schrijven! Het ruime standpunt door het Amersfoortsche gemeentebestuur ingenomen, had m.i. meer waardeering verdiend. Naar de beoordeeling van het standpunt van de P. P. C. in deze zaak, zie ik met belangstelling uit."

De P.P.C. heeft op het artikel van de heer S. N. het volgende antwoord aan de redactie van „De Bouwwereld" doen toekomen:

De Permanente Prijsvraag-Commissie meent het artikel van den heer J. Schulte Nordholt over de prijsvraag voor arbeiderswoningen te Amersfoort, verschenen in „De Bouwwereld" van 3 Mei j.l. niet onbeantwoord te mogen laten.

Op de uiteenzetting van den loop van zaken, door den heer S. N. gegeven, behoeft als zijnde die overeenkomstig de feiten, geen replick te volgen. Wel moet gewezen worden op de begane fout, dat eerst *na* de voorbereiding der prijsvraag, *na* het aannemen van de voordracht ter goedkeuring in den Gemeenteraad, en *na* de benoeming van de jury, de P.P.C., in het geval is gekend geworden, en wel als gevolg van de bemerkingen door een der architect-juryleden op het programma gemaakt, o.m. betreffende het bedrag der prijzen; had die erkenning van de P.P.C.; *tijdig*, d. i. *bij de voorbereiding* der prijsvraag, plaats gehad, dan zouden de later gevolgde moeilijkheden zijn voorkomen.
De Amersfoortsche prijsvraag nu had, zij 't ook met eenige beperking, het karakter van een *openbare*, daar toch zonder aanduiding van namen, zonder speciale uitnoodiging, alle architecten te Amersfoort gevestigd, daaraan konden deelnemen. Bij zulk een openbare prijsvraag (het maakt geen verschil of die tot één plaats beperkt is, of voor het geheele land open staat) is het niet voorgeschreven, dat aan ieder der deelnemers een honorarium wordt toegekend; dit is alleen het geval bij *besloten* prijsvragen met persoonlijke uitnoodiging. De bouwsom, welke de heer S. N. in zijn artikel had behooren te noemen om voor de lezers de beoordeeling der genoemde honorariumcijfers mogelijk te maken, de bouwsom dan was vastgesteld op p.m. *f* 150000.—; gebracht in de 1e klas van de thans geldende tabel, geeft dit een honorarium van 3.45 pCt., waarvan volgens art. 17 der A. R. 1/2 berekend wordt als totaal bedrag der prijzen; dit zou dus zijn *f* 2587.— De P.P.C. echter, gebruik makende van hare bevoegdheid, omschreven in de laatste alinea van genoemd art. 17,*) vond aanleiding voor het onderhevige geval het bedrag tot *f* 2000.— te verminderen. Het zal duidelijk zijn, dat de P.P.C. aan de hand van de A.R. *nooit* zou kunnen accoord gaan met het geringe bedrag van *f* 500.— waarmede het Gemeentebestuur van Amersfoort voor een werk van anderhalve ton meende te kunnen volstaan.
Wij kunnen het ons moeilijk verklaren, dat voor eene onderneming, waaraan een kapitaal van *f* 150.000 — zal worden besteed, een verhooging van de kosten met *f* 1500.— een zóó ernstig bezwaar kon opleveren, dat het intrekken van het voorstel tot het uitschrijven van een prijsvraag, waardoor men de keuze uit een zeker aantal projecten zou hebben verkregen, voor den Amersfoortschen raad gebiedend werd.
Zooals vroeger reeds is uitgemaakt (bij de prijsvraag-Rochedale) kan bij de overweging of vermindering van het prijzen-bedrag gemotiveerd is (art. 17), de *positie* van den prijsvraag-uitschrijver niet in aanmerking genomen worden; wat ook juist is: indien toch de daartoe noodige middelen niet beschikbaar kunnen worden gesteld, dient men af te zien van het voorrecht om een zeker aantal architecten voor de oplossing van een bepaald vraagstuk aan 't werk te zetten, en zal men eenvoudig opdracht verleenen aan een bekwaam architect. Hiertoe nu zal het Gemeentebestuur, na het aannemen en weer intrekken van de prijsvraagvoordracht, wel moeten overgaan. En als het Gemeentebestuur hierbij (wij citeeren den heer S. N.) „een weg inslaat, welke nader brengt tot het doel waarvoor men zich begrijpelijkerwijze in architectenkringen zoozeer beijvert: *het opdragen van gemeentelijke bouwplannen niet aan de*

*) De P.P.C. beoordeelt in elk geval afzonderlijk of met geringere bedragen zal kunnen worden volstaan, of dat in bizondere gevallen waarin omvangrijke werkzaamheden van de mededingers gevraagd worden termen aanwezig zijn deze bedragen hooger te stellen.

eigen technische ambtenaren, doch aan particuliere architecten", dan zal men zich in bedoelde kringen zonder twijfel daarover verheugen, zonder den heer S. N. toe te geven, dat door ernstige toepassing van de A. R. aan gemeld doel ooit belemmeringen zullen kunnen worden gesteld.
Er staan voor bedoelde opdracht aan particuliere architecten twee wegen open: de weg van de *prijsvraag*, en de weg van de *directe opdracht*. Wil men den eersten weg, dan ook de prijsvraag in den goeden vorm en overeenkomstig de *door de bouwkundige vereenigingen* ingestelde regelen behandeld; voelt men zich daardoor bezwaard, of wenscht men geen prijsvraag, dan staat de tweede der genoemde weg open: de directe opdracht.
Het zij hier nog eens met nadruk herhaald: de A. R., noch de P. P. C. zijn ingesteld om het prijsvragenstelsel als zoodanig tot in uitersten te propageeren, maar uitsluitend om te bereiken dat, wordt eenmaal een prijsvraag uitgeschreven, dit geschieden zal *naar behooren*, met inachtneming van de belangen van alle betrokkenen. De P. P. C. zal, wanneer daartoe aanleiding bestaat, een redelijk gebruik maken van de bevoegdheid in het vroeger genoemde art. 17 der A. R. haar verleend, wat i. c. dan ook is geschied; maar hierin mag zij niet te ver gaan; met transigeeren en het doen van alle mogelijke, door niets gevaardigde concessies, worden regelen als de A. R. en het werk der P. P. C. op losse schroeven gezet, en moeten daardoor onvermijdelijk aan kracht en beteekenis verliezen.
Onze commissie heeft het ten zeerste betreurd, dat zij bij deze overigens goed opgezette prijsvraag, tengevolge van een verschil omtrent het vaststellen van het prijzenbedrag niet tot de gewenschte overeenstemming is kunnen komen, en dat ten slotte van het uitschrijven der prijsvraag is afgezien geworden. Zij hoopt echter, dat het Amersfoortsche geval althans nog deze goede zijde zal hebben, dat het ertoe zal bijdragen dat voor 't vervolg bij een voornemen tot het uitschrijven van een prijsvraag, onder welken vorm ook, men in het belang van het welslagen van den wedstrijd, zich *tijdig* wendt tot onze commissie, die door de Constitueerende Vereenigingen ingesteld is met de opdracht om te bevorderen, dat bij het uitschrijven van prijsvragen de A. R. naar behooren worden toegepast. Het is een verheugenis te kunnen wijzen op meerdere gevallen, waarbij aan die opdracht, in aangenaam overleg met den prijsvraag-uitschrijver, ten volle kan worden voldaan; *krachtige, loyale medewerking* van de Constitueerende Vereenigingen en hare leden, op de eerste plaats de *voorstanders* onder hen, blijft evenwel *dringend noodig* om de Algemeene Regelen als een algemeen erkend en gewaardeerd instituut gevestigd te krijgen, en zoodoende tevens een gemeenschappelijk vakbelang in alle oprechtheid te dienen.

De Permanente Prijsvraag-Commissie:
P. J. Houtzagers, Voorzitter.
H. v. d. Kloot-Meyburg, Secretaris.
Paul J. de Jongh.

IN MEMORIAM.

Te 's-Gravenhage is onverwacht ontslapen ons medelid en vriend, Petrus Anthanasius Molenaar, in den ouderdom van bijna 30 jaar.
Eenige malen herlezen moest ik het doodsbericht om tot besef te komen, dat Hij het was . . . Toch is 't zoo . . . Maandag 15 Mei j.l. was Zijn uitvaart. Een droeve dag . . . Wij beleven soms van die oogenblikken, welke zich niet laten weergeven in woorden. Zulke doorleefde ik ook j.l. Maandag.
Die plechtige H. Mis van Requiem. Die ontroerende droefheid van den grijzen Vader, van Zijn Moeder — bloedverwanten en verloofde — . . . . Zij vulden 't hart tot berstens toe . . . .
Stille werker, edel karakter en voorbeeldig mensch, is Hij ons te vroeg ontslapen.
Zijn aandenken blijve bij ons in hooge vereering.
Requiescat in pace!

H. W. Valk.

Scheveningen, midden Meimaand 1916.

HOLLANDSCH LANDHUIS.

Wie kon er onzijdiger landhuis verzinnen?
't Is Nieuw-Duitsch van buiten en Engelsch van binnen.
O! Hollandsche bouwmeester, die het bedacht,
Weet wel: wat onzijdig is, heeft geen geslacht.

Candidus.

BATIKKUNST EN HAAR TECHNIEK.

door Mevr. Ag. Wegerif—Gravesteyn.

(Voordracht gehouden op de vergadering van 29 April j.l.)

Zooals U bekend is, zal ik U een en ander mededeelen over het batikken, en zoodoende trachten uwe belangstelling voor deze zoo interessante tak van nijverheid op te wekken of te vermeerderen
Dr. J. J. D. E. Schmeltz spreekt reeds in zijne inleiding tot het door de firma Kleinman & Co. te Haarlem zoo prachtig uitgevoerde en compleete werk van G. P. Rouffaer en Dr. H. H. Juynbol, de Batikkunst, in Nederlandsch-Indië, zijn leedwezen uit, dat deze tak van Indische nijverheid zoo weinig buiten de grenzen van ons land bekend is, maar zoo stel ik mijne vraag daartegenover, hoeveel Hollanders weten iets van batikwerk? wat het eigenlijk is, wat er mede te bereiken is, laat staan zich er verder ook maar eenigszins voor te interesseeren.
Daarom zal ik zoo tevreden zijn, als ik, door hetgeen wat ik U hier vertellen ga, een kleinigheid zal kunnen bijdragen tot het vermeerderen van de belangstelling en waardeering van deze nijverheid, die naar mijne vaste overtuiging nog zoo'n groote toekomst en zoo'n ruim veld van werk voor zich heeft.
Ik wilde U in korte en algemeene trekken een overzicht geven over den oorsprong en geschiedenis der batiktechniek, en U doen zien, wat er door dit procédé, toegepast op voorwerpen in onze moderne Europeesche omgeving kan bereikt worden.
Hiervoor verzoek ik uwe aandacht, en zal ik, om niet te veel van uw geduld te vergen, alles in zoo kort mogelijken vorm brengen.

Het Javaansche woord *batik*, wat men in grondvorm in hoofdzaak in de talen van bijna alle volken der Malayo Polynesche stammen aantreft, en daar overal dezelfde beteekenis heeft, beduidt, het tatoueeren, ingriffen, teekenen of schrijven met een hard voorwerp. Naar Javaansche opvatting beteekent het speciaal het aan beide zijden beschilderen met was, op eene geweven stof.
Het principe, waarop het batikken gegrond is, is als volgt: De stof, die versierd zal worden, wordt op die plaatsen waar men de grondkleur, zeggen we wit, behouden wil, met een materiaal bedekt, dat in de te versieren stof, b.v. katoen, indringt en zich zoodanig aan de vezelen van het weefsel hecht, dat, wanneer men de massa in een

verfbad van andere kleur doopt, de bedekte plaatsen volkomen beschut zijn tegen het indringen der kleurstof van het bad.
Wordt nu later deze substantie van het katoen verwijderd, dan zullen die plaatsen, die vroeger bedekt waren, hunne oorspronkelijke, dus witte kleur, behouden hebben, en de overige onbedekt gebleven gedeelten, zullen de kleur van het bad, zeggen we blauw, aangenomen hebben. De doek zal na een dusdanige bewerking, witte decoraties op een blauwen grond vertoonen.
Dit principe van versieren is zeer oud, hoofdzakelijk vindt men het aangewend door de bewoners der eilanden der geheele Indische Archipel. Een andere, meer primitieve wijze van decoreeren, die echter op hetzelfde principe berust, werd door de Kea's gebruikt.
Deze namen een doek, naaiden daarop, voordat het geverfd werd, stukjes bamboe in verschillende figuursamenstellingen, dan werd het doek in een kleurbad gedompeld, en daarna gedroogd. Als dan de stukjes bamboe daarna afgenomen werden, vertoonden zich de vroeger bedekte plaatsen afstekend tegen de kleur van het verfbad, wat het overige gedeelte van het doek had aangenomen.
Nog primitiever en toch steeds volgens hetzelfde principe is de methode van de bewoners der Aroë eilanden, die hunne van Pandus bladen gevlochte sarongs (dus zelfs geen weefsel in den zin, die wij aan het woord hechten) gedeeltelijk met bamboe of andere primitieve, direct aan de natuur ontleende voorwerpen, als schelpen, vischgraten etc., benaaiden, en die dan aan de rook van hunne vuren blootstelden, waardoor de onbedekte plaatsen door de rook een bruine kleur aannamen, en de bedekte deelen de oorspronkelijke kleur van het weefsel behielden. Hetzelfde principe van afdekken en afbinden van die plaatsen, die men geen invloed van het verf bad wil doen ondergaan, vindt men ook al weer in toepassing gebracht bij het weven en ikatten.
Uit verschillende bronnen is na te gaan, dat voor ongeveer veertien eeuwen, ten tijde dat de Hindoes de bewoners van Java begonnen te beïnfluenceeren, de batiktechniek daar reeds in vollen bloei was.
Toen ik voor eenige jaren geleden te Weenen in het Keizerlijk Kunstgewerbe Museum, een voordracht hield met tentoonstelling van mijn werk, was daarbij, om een overzicht te geven ook van het Indische batikwerk, daar eene kleine collectie, aan het Museum behoorend, tentoongesteld. Twee zeer interesante en hoogzeldzame exemplaren troffen daar mijne aandacht, die tevens een bewijs leverden, hoe men bedreven was reeds voor eeuwen en eeuwen, in deze al oude techniek.
Het eene stuk stamde uit een laat Egyptisch graf, en is door Hofrath Alois Riegh de vroegere conservator van de Textielverzameling in het Oostenrijksche Museum, het eerst als batik erkend geworden.
Van een ander exemplaar, bevindt zich het grootere deel in het Museum te Lyon. Deze zijn door Dr. Gayet in Antinoë, eveneens in een laat Egyptisch graf gevonden en door Dr. Dreger als batik erkend, en in verbinding gebracht met oud-Indische kunstvoorwerpen, die daar eveneens gevonden zijn. Hoogstwaarschijnlijk is deze batik echter nog ouder.

Tot hier over het begrip van batik, en zal ik verder gaan, met U uit elkaar te zetten, hoe het procédé feitelijk gebruikt wordt.
Zooals ik reeds vroeger zei, is het batikken voornamelijk de kunstige aanbrenging van eene substantie, die zich vast aan het materiaal, waar het op aangebracht wordt, hecht, zich in zekeren zin als 't ware daarmee verbindt, zich ook weer eruit verwijderen laat, en dienen moet, het doordringen der kleuren te voorkomen op die plaatsen, die men niet geverfd hebben wil. Geen substantie of reserve voldoet meer aan deze vereischten dan was.
Was, zooals ze in alle varieteiten voorkomt, bijenwas, planten- en mineraal was of ozokerit, deze hebben dit gemeen, dat ze op tamelijk lage temperatuur, ongeveer 60° smelten, geheel in het weefsel, wat ze te bedekken en te beschutten hebben, indringen, en zich eveneens door het lage smeltpunt, weder gemakkelijk laten verwijderen, zonder sporen of vlekken achter te laten, wat natuurlijk ook een eerste vereischte van een reserve is. Geen lijm, noch hars, noch stijfsel, of wat men ook anders aanwenden wil voor deze tijdelijke bedekking der stoffen, kan zich met was meten.
Het spreekt van zelf, dat een logisch denkend volk, als de Javanen, en alle natuurvolken, zijn, geheel in de natuur levend, onwillekeurig hunne zoo rijke bronnen gebruiken, en intuïtief naar het eenvoudigste en meest afdoende middel als reserve grepen en bijenwas daartoe gebruikten. Zoodat men nu met de door verhitting vloeibare was, op katoen, ook een landsproduct, figuren teekenen of schilderen kon, ontstond er langzamerhand een instrumentje, ook even practisch als eenvoudig, de Tjandting.
De tjandting bestaat uit een klein roodkoperen reservoirtje in den vorm van eene noot, waaraan een fijn buisje bevestigd is, waardoor de was vloeien kan.
Om het instrumentje te hanteeren, is aan de achterzijde een langeren koperen uitloop of staafje aangebracht, wat weer in een bamboestokje of buisje vastgemaakt wordt; het geheel is uiterst licht en makkelijk te hanteeren.
Gaat men nu met vloeiende was gevulde tjandting over het katoen, dan blijft daarop een dun wasspoor achter. Om te batikken of teekenen met was, hanteert men dus dit met was gevulde reservoirtje of tjandting, als het ware als een vulpenhouder. Zoodra de was op het katoen komt, wordt ze hard, en kan men zoodoende, terwijl men werkt, evenals bij eene gewone crayon of potloodteekening, zijn werk nagaan of controleeren. Om lijnen van verschillende dikte te krijgen, heeft men tjandtings met buisjes van verschillende dikte; zelfs ontstonden zoodat men daar, waar het gewenscht werd, verschillende lijnen of stipgroepen naast elkaar zetten kon, tjandtings met 3—4—5 en meer buisjes, ook in verschillende dikten naast elkaar, die allen door hetzelfde reservoir gevoed worden.
Het is iets, wat van zelf spreekt, dat het een zeer groote handigheid en vlugheid vereischt, om de tjandting met goed gevolg te hanteeren. De batiktechniek werd in Java altijd door vrouwen uitgeoefend, en ging in een familie steeds van moeder op dochter over, zoodat het haast een deel van haar bestaan was en de Javaansche vrouw, zoo gezegd geboren wordt met de aanleg voor de batiktechniek, zooals men dat ook wel opmerken kan in landen, waar b.v. het kantmaken inheemsch is, en in eenige geslachten, als ingeworteld schijnt.
Ook voor hen, die meermalen vrouwen bij het batikken zagen, is het steeds weer een verrassing, de makkelijkheid en vlugheid gade te slaan, waarmee de batikster hare wasteekeningen hanteert, en oogenschijnlijk met het grootste gemak over de stof, die versierd worden moet, heenglijdt in golvende of rechte lijnen, in punten of fijne detailleeringen.
De batikkunst staat met recht in zeer hoog aanzien op het eiland Java en is daar de aristocratische kunst bij uitnemendheid.

Terwijl het weven slechts door de gewone dessa-vrouwen gedaan wordt, is het batikken een zeer geliefkoosde bezigheid der Javaansche vrouwen uit de hoogste klasse. De zeden en gewoonten der echte Javanen, zoo hoffelijk en vol vormen, zelfs plechtstatig, geeft hem twee grondvormen van taal, zelfs met een derde veredeling.
Men vindt deze vormelijkheid terug in de kleeding, en eene Dessavrouw zal zich naar Javaansch gebruik kleeden in „loerig" of in met streepen en ruiten geweven stof, terwijl de vrouwen en mannen der hoogste klassen gebatikte kleeren dragen.
Het is niet mijne bedoeling U te vermoeien met eene uitgebreide verklaring van Javaansche kleeding en gebruiken, etc. Ik wensch echter hierbij te voegen, dat, waar eene techniek zoo tezamen geweven is met het geheele intieme leven van een volk, dat ook zijne innerlijke sentimenten, dus zijn godsdienst daarbij is, en mijns inziens is het dan ook van zelf sprekend, dat zich dit uit in de versieringen, die op de stoffen aangebracht worden.
Afbeeldingen van heilige dieren, symbolische figuren, alles in betrekking op hunnen godsdienst en mystisch leven, komen voor in hunne batikdecoraties, en als men van deze volken een beetje studie gemaakt heeft, kan men meestal door de versiering hunner batiks vaststellen, uit welke stam zij komen.
Ik ben nu zoover met mijne uitlegging gekomen, dat ik U gezegd heb, hoe de was op stof gebracht wordt, en men eene wasteekening op de stof doet ontstaan.
Echter evenzoo, als bij eene photografische negatief plaat, zoo heeft men hier de teekening negatief, want zoodra de was uit de stof verwijderd is, zal de teekening die met was bedekt was, zich licht op den donkeren achtergrond afteekenen.
De met was bedekte lap wordt nu in een tevoren gereedgemaakt kleurblad gedoopt, wat echter van zoo lage temperatuur zijn moet, dat de was zich niet oplost.
In dit kleurbad blijft de lap zoolang tot de kleur op alle plaatsen goed geabsorbeerd is en totaal in de weefdraden ingewerkt is. Dan wordt ze te droogen gehangen en daarna moet de was verwijderd worden. Dit verwijderen der was heeft, naar Javaansch gebruik, plaats door herhaald onderdompelen in kokend water; door de hooge temperatuur lost de was op en komt, daar ze specifiek lichter is dan water naar de oppervlakte, vanwaar ze makkelijk afgeschept kan worden. Voor elke kleur is eene afzonderlijke bewerking en zijn afzonderlijke baden noodig.
Als men b.v. een batik verlangt in wit, blauw en bruin, dan worden de deelen, die wit en bruin zijn moeten, met was bedekt en in een blauw kleurbad behandeld. Dan wordt de was verwijderd en worden die deelen, die wit, blauw zijn moeten, weer met was bedekt, en de lap weer in een bruin kleurbad behandeld. Door gedeeltelijk laten staan van het blauwe ornament, waar de bruine kleur dan weer op uitwerkt, krijgt men de tusschen nuances, die men tot in het oneindige varieeren kan.
Indigoblauw, bruin, rood, zwart zijn de hoofdkleuren der Indische batiks. Sommige streken, waar batiks gemaakt worden, zijn beroemd om hunne bijzonder mooie blauwe kleur, andere weer om een speciaal rood, enz. enz. Reden, waarom men dikwijls tevergeefs tracht eene speciale kleur in eene andere streek na te maken, is daarin te zoeken, dat vele der Indische verfrecepten eigendom zijn van eene familie of stam; daarbij ook dat het water, voor het uitkoken der stoffen en aanmaken der verven gebruikt wordt, altijd bron- of rivierwater is, wat onderling steeds verschilt van gehalte, en waardoor dikwijls chemische verbindingen ontstaan, die bijna onmogelijk op eene andere plaats te imiteeren zijn. Het behoeft wel niet uitdrukkelijk gezegd te worden, dat deze wijze van versieren eene tijdroovende en kosthare is. Voor het maken van een compleet kleed heeft de Javaansche batikster 30 tot 50 dagen noodig, trekken wij daarvan ongeveer veertien dagen af, noodig voor het verven en drogen, dan blijven nog altijd 20 tot 30 werkdagen over, die zij noodig heeft voor het opbrengen der was der samengestelde oostersche motieven.
Zooals het meestal gaat met oude kunst-technieken, zoo kwam ook in de zuivere batiktechniek op Java langzamerhand eene decadentie. Opdat de kostbare werkloonen (ofschoon in vergelijking met onze loonen, die der Indische vrouwen nauwelijks in aanmerking komen) bespaard of verminderd konden worden, kwam men er langzamerhand toe om de batik te vereenvoudigen, te vulgariseeren, en gebruikte men voor motieven, die zich dikwijls herhaalden, metalen vormen of Tjaps.
Dit geschiedde in ongeveer 1840.
Deze tjaps worden gemaakt uit lange reepen bladkoper, ongeveer 2½ à 3 c.M. breed, die zoodanig samengevouwen en in elkaar gewerkt worden, dat ze als men ze op z'n kant ziet, de hoofdlijnen van het motief of teekening vertoonen. Er tusschen in worden weder kleine extra ornamenten, ook uit hetzelfde roodkoper vast gelood en het geheel wordt van een handvat voorzien.
Als men nu de tjap zoo diep in de vloeibare was drukt, als noodig is om de onderkant met was te bedekken, die er natuurlijk aan hangen blijft, wordt de met was bedekte tjap met groote vlugheid op de stof gedrukt, waarop ze dan eene soort wasteekening, evenals bij het batikken achterlaat. De achterkant der stof wordt dan dadelijk geverfd. Deze bewerking wordt aangewend voor minderwaardige soorten en kan ook haast geen batikwerk genoemd worden. Als nu ook deze wijze van bewerking zich als te duur bewees, ontstonden er langzamerhand vervalschingen van nog grover aard en werden de stoffen niet slechts met tjaps bewerkt, maar werd de was vervangen door een mengsel van kalk en water. Dit soort van werk werd door Chineesche koelies met zeldzame vlugheid gedaan, en zoodoende ontstond er ook een tamelijk levendigen handel in deze producten.
In Holland ontstond een groote industrie, waarin de katoenfabrieken en speciale drukkerijen de Indische sarongs, slendangs, etc. etc. eenvoudig gedrukt worden in de Indische ornamenten en Indische kleurstemmingen. Deze gedrukte kleedingstukken worden met groote quantiteit naar Indië vervoerd en voor alle doeleinden gebruikt, dikwijls onder den naam van batik.
Daar Java Nederlandsch bezit is, en dientengevolge vele betrekkingen bestaan tusschen Holland en hare koloniën, zijn de Javaansche producten en technieken van zelf sprekend meer in Holland dan in andere landen bekend. Zoo gebeurde het ook, dat voor ongeveer twintig jaren geleden, het door geheel Europa als een stroomging, de begeerte om onze dagelijksche gebruiksvoorwerpen en onze omgeving mooier te maken en te veredelen. Toen in één woord de kunstnijverheid weer eenigszins begon op te leven, viel de opmerkzaamheid in Holland op het batikprocédé. Verschillende der jongere Hollandsche artisten, een van de eerste wel Lion Cachet in Amsterdam, tracht dit procédé op de eene of andere wijze aan te wenden. Voornamelijk waren het Lion Cachet, Dijsselhof, Nieuwenhuis, Thorn Prikker, die zich bijzonder voor het werk interesseerden.
Deze vier waren het ook, die de mooiste resultaten kregen, en allen naar een geheel persoonlijke richting heen.

Lion Cachet kreeg uitstekende resultaten op perkament, wat ook nu nog zijne specialiteit is. Dijsselhof behandelde het meer als vrije kunst en had zeldzaam mooie resultaten op katoen. Het beroemde scherm van Dijsselhof met de groepen vogels, is algemeen bekend.

Toen ik met Thorn Prikker in aanraking kwam, was zijn grootste wensch het procédé machtig te worden om het op verschillende stoffen, die we noodig hebben, om onze woningen te bekleeden en te veraangenamen, toe te passen. In het begin hebben wij samen proeven genomen, reeds zeer spoedig verdeelden we het werk zoodanig, dat Thorn Prikker de teekeningen maakte en ik het batikken en verdere behandeling der stoffen op mij nam. Zoo ontstonden de batiks, die oorspronkelijk in het vroegere Arts and Crafts in Den Haag onder den naam van „Batiks Thorn Prikker" tentoongesteld en verkocht werden.

Door voortdurende studie en langjarige proefnemingen, is het mij eindelijk gelukt het procédé zoover meester te worden, als de verschillende hier tentoongestelde voorwerpen toonen.

Mijne ervaringen van het gebruik der Batiktechniek op andere stoffen dan katoen, was echter niet altijd even opwekkend of aanmoedigend.

Kleurbaden, die op katoen goed en mooi inwerken, gaven een geheel ander resultaat zoodra er zijde of wol in het weefsel was. Bijzonder met de bewerking van zijde fluweel, van zoo fijne samenstelling en zoo gevoelig voor chemische inwerkingen, had ik bijna dagelijksche teleurstellingen.

Het werd mij duidelijk, dat ik voor verschillende soorten van stof, verschillende gehalten van verf baden noodig had, verschillende voorbijtsen, verschillende fixeerbaden.

Dat niet alleen, maar dat ook elke stofsoort eene bijzondere was samenstelling eischte en zelfs verlangde, met een voor elke speciale stof zorgvuldig gecontroleerde temperatuur van was te werken.

Zoo kreeg ik langzamerhand betere en goed voldoende resultaten en ging ik er toe over, leerlingen te nemen en ontstonden mijne ateliers.

Reeds in 1900 was ik in staat eene tamelijk groote opdracht uit te voeren, namelijk de decoraties van de Nederlandsche Afdeeling op de Wereldtentoonstelling te Parijs, die naar teekeningen van den Architect Mutters in den Haag, geheel in mijne ateliers gemaakt werden, en waarmede de Heer Mutters zeer groot succes had. Nu er in de laatste jaren meer en meer gestreefd wordt naar eenheid, rust en meer verfijnden smaak in onze woningen te verkrijgen, en bekende architecten zich niet slechts toeleggen op den bouw van woningen etc. maar hunnen krachten ook wijden aan de inrichting en meubileering der interieuren, zijn de benoodigde stoffen ter decoreering van zeer groot gewicht. Het is van zeer veel belang, stoffen te kunnen bezigen in overeenstemming met persoonlijken stijl. Daarom zijn dan ook de batikstoffen van zoo groote waarde, niet alleen uit een aesthetisch oogpunt, maar van geheel practische zijde gezien.

Als men eene zekere gedachte of motief in eene kamer wil doorvoeren, is het moeilijk den toevlucht te nemen tot gedecoreerde stoffen, die men in magazijnen voorradig vindt, daar het een zeer groot toeval zijn zou iets totaal aanpassend te vinden. Appliqué, waarnaar tamelijk snel gegrepen wordt, is toch om verschillende redenen niet zoo aanbevelenswaardig (hardheid van contour en stofnesten) en borduurwerk is, als het goed en mooi aangebracht wordt, tamelijk duur en daarbij voor meubelbekleeding zeer onpractisch.

Blijft dan het drukken of doen weven naar eigen ontwerp. Beiden is echter voor unica zeer duur, daar voor het drukken tamelijk kostbare schablonen dienen gemaakt, en voor het weven niet minder kostbare platen. Daarbij is druk op fluweel en mohairs ook al niet bijzonder fraai als resultaat. Beide procédé's aldus van uit een practisch oogpunt gezien, zijn meer geschikt voor massaproductie.

Juist om die reden hebben zooveel architecten in den lateren tijd hunne toevlucht genomen tot het aanbrengen van geheel effen stoffen, die als meubelbekleeding meestal heel goed voldoen, maar aangebracht als groot vlak, dus portières, overgordijnen en bespanning, de kamer vaak een zwaarmoedig en somber of eentoonig nuchter aanzien geven.

Het batikprocédé heeft dit voor, dat het geheel handwerk is, en dat daardoor een motief in alle denkbare vergrootingen en afmetingen aangebracht kan worden, zonder dat daardoor andere kosten gemaakt hoeven te worden dan eene gewone teekening op de verlangde maat. Daarbij is het ornament geheel in de stof gevreten, dus geheel één geworden daarmee en vervallen daardoor de bezwaren, die appliqué en borduurwerk wel meebrengen.

Niet slechts de zoo gewichtige taak als het aankleeden van woningen en decoreeren van zalen, kan het batikprocédé aangewend worden, maar het veld is zoo ruim, de kleinstoffeerderij, kussens etc. cartonnagewerk en dan last not least, het groote gebied vrouwenkleeding. Zeker, het gebied is groot, en met het batikprocédé is veel te bereiken en in de plus minus twintig jaar, dat dit procédé hier te lande door enkelen, die ik U noemde, begon te worden toegepast en ook ik begon, hebben zich verscheidene anderen op de toepassing van dit procédé toegelegd. Sinds verscheidene jaren wordt er aan de kunstnijverheidschool te Haarlem en naar ik meen, ook te Amsterdam, onderwijs in gegeven, scholen die elk jaar een aantal leerlingen afleveren, die op hunne beurt elk zooveel mogelijk naar eigen kracht willen werken. Batikers en batiksters genoeg, werkkrachten en producten in verschillende uitingen genoeg, of die vraag naar die producten even zoo groot is? helaas neen. De meeste batikers en batiksters, die ik ken en die voor zich zelf werken, en over het algemeen aangewezen zijn op den opzet hier te lande, hebben zeer weinig te doen. Over het algemeen is de voorliefde voor imitaties, het geringschatten van artistiek kunstnijverheidswerk tegenover prullerige en dikwijls lang niet zooveel goedkoopere massa artikelen te sterk ingeworteld. Daarbij komt de bij de Hollanders zeer sterk aanwezige voorliefde voor producten uit den vreemde, zelfs waar het uit den vreemde toch dikwijls vrij banaal is en bijna steeds op oude stijlen geinspireerd. Waarom, als er nog eens 'n enkele keer gelegenheid is, om in een monumentaal Nederlandsch gebouw, versierde stoffen aan te brengen, niet gegrepen naar stoffen, in Nederland geweven, versierd met een inheemsch geworden procédé, naar eigen gedachten, naar eigen schoonheidsgevoel, waarom dan liever doodlaconiek liever buitenlandsche geweven stoffen te doen komen?

Als architecten en toonaangevers in een land, waarop het publiek het oog gevestigd heeft en op vertrouwt niet voorgaan, wat wil men dan verwachten van het groote publiek, meestal zonder veel kleur of stijlgevoel, en, waar ze dit hebben, toch te afhankelijk van hen, die ze als toonaangevers beschouwen tot het volvoeren van eigen oordeel?

Omdat mij het batikprocédé zoo zeer interesseerde, en misschien ook omdat het me juist door de veele moeite en teleurstellingen van de eerste jaren werken, na aan het hart gewassen was, wilde ik het oud-indische half vergeten, ten allen tijde zeer verwaarloosd procédé, een grooter veld openen, het doen herleven, het eene plaats doen innemen, te midden der nieuwe europeesche technieken.

Daarom ben ik in 1905 begonnen met lezingen, tentoonstellingen en demonstraties in de verschillende landen van Europa. Engeland, Duitschland, Frankrijk, Oostenrijk Hongarije en Italië, en zooals ook het volkskarakter dezer landen verschillend is, zoo was ook verschillend de wijze, waarop deze propaganda uitwerkte.

Duitschland was het eerste land, wat op het procédé inging, en zoo werd er aan Duitsche Kunstnijverheid scholen zeer spoedig batikprocédé onderwezen. Thorn Pricker, Loeber, Lauweriks, alle goede Hollandsche krachten, die naar Duitschland geroepen werden, Hollandsche zaden genoeg, die links en rechts welig optierden.

Toen ik in 1906 in Berlijn een voordracht had, was het woord „batik" daar maar heel sporadisch bekend, nu is men er zoo ver, dat reeds een jaar of vier gelden, eene speciale groote tentoonstelling georganiseerd werd, speciaal van batikwerken. Ook Hongarije nam het procédé op, maar bepaalt zich voorloopig nog meer speciaal op het bewerken van perkament, leer en dunne zijde.

Verder wensch ik nog even in de questie, Batiktechniek, waarover al zooveel is geschreven en gedebatteerd, mijn speciaal standpunt aan te voeren. Men kan aannemen, dat in deze verstrekene twintig jaren, het batikprocédé hier te lande vrij wel als een inheemsche kunstnijverheidsuiting is aangenomen. Nu echter het groote punt, waarover veel meeningverschil en aanleiding tot strijd is.

Het al of niet bebatikken van andere stoffen, dan katoen en dunne zijde. Het aanwenden van andere kleuren, dan het traditioneele blauw en bruin Het al of niet gelijkenis vertoonen of gebaseerd zijn in versiering naar Indische traditie.

Het principe van velen is, dat van het oogenblik, dat men batikt, men dat doen moet geheel naar Javaansche aard, op stoffen dáár in zwang dus katoen, met motieven aan de Javaansche ontleent, en slechts in die kleuren, die men in de Javaansche batiks aantreft.

Anderedoen een stapje verder, en geven grooter vrijheid van ornament, maar stof, bewerking, kleur en kleurstoffen, zooveel mogelijk naar indisch gebruik.

Mijn standpunt is, voor alle dingen, zijn we Europeanen. Om een procédé, in dit geval het batiken, ons eigen te maken, nemen we het procédé. Wij maken daar gebruik van, maar daarmee moet het dan ook uit zijn. Wij hebben andere levenswijze, andere inzichten, andere behoeften, bovendien door onze van den oosterling verschillend karakter, ook andere uitingen.

Is het niet meer dan bekrompen, de meening van velen, waaronder zelfs een bekend professor hier te lande, dat batiken op fluweel uit den booze is, omdat men op Java niet op fluweel batikt.

Ook wordt wel eens het verwijt gemaakt, dat ik als het ware profiteer in verkrijging van effect, door hetgeen feitelijk procédé fouten zijn (het opzettelijk breken der waschlaag) (denkt aan het zoo beroemd craquelé van de Japanners) wat feitelijk in dezelfde geest ontstaat, en waarop niemand aanmerking maakt, omdat het nu eenmaal in dien vrijen vorm uit den vreemden tot ons komt).

Mij dunkt, dat de verschillende hier tentoongestelde doeken meer dan voldoende aantoonen, hoezeer ik het procédé beheersch. Zuiver afgeteekende lijnen en zuiver uitgespaarde vlakken, is werkelijk alleen maar questie van machinaal technische vaardigheid, en kan door elk geleerd worden, dat is de gewone zuivere techniek, om echter door een techniek iets te bereiken van schoonheid wat ontroert, daartoe wordt meer vereischt en komt men op een ander plan. Als ik in dit geval de zuivere mechanische techniek geringschat, of over het hoofd zie, dan kan ik dat doen, omdat ik de techniek zoo door en door meester ben en daarom in staat ben, er als 't ware, mee te spelen.

Maar daardoor kan men de batiks ook brengen in een verder plan dan het gewone toegepaste kunst- of kunstnijverheidsplan, men kan dan bereiken, het gebied van de vrije, geheel persoonlijke kunst, en een voortbrengsel scheppen, waarvan men niet eerst vraagt, waar dient het toe, waartoe is het nuttig? maar waarvan het eenige nut is, eene verschooning van onze omgeving, eene verrijking van gemoedsstemming door het om ons heen te zien, alleen maar het practische nut van streeling voor de oogen en het brengen van harmonie in onze gedachten.

Als ik batiks verlang met een Indisch cachet, zij het in kleur of ornament, dan verkies ik eene echt indische batik, eene *echte* uiting.

Batiks in Europa, door een Europeeër gemaakt, verlang ik eveneens als zuivere uiting, teweeggebracht door het verlangen naar schoonheid, naar harmonie, maar ook bovenal persoonlijk van ons zelf, niet alleen een zuivere ras- of nationaliteitsuiting, maar bovenal ook eene uiting van de periode, waarin we leven.

Vooruitgaan, voortbouwen, niet altijd achterom zien en weifelend blijven staan. Waarom moeten wij menschen in den aanvang van een geheel nieuwe cultuur, altijd als 't ware gaan met het gezicht, onze gedachten naar het verleden gericht? Hebben we geen ruimte om ons, geen prachtige glanzende toekomst vóór ons? Wij hooren aan den tijd, waarin wij leven, niet aan het verleden, maar gaan vast en vol overtuiging vooruit, den weg bereidend die eens lateren weer aan ons te danken zullen hebben.

INGEZONDEN.

Mijne Heeren,

In het nummer van 5 Mei j.l. van „Architectura" komt een artikel voor, onderteekend door den Heer Jan de Meijer, waarin deze verklaart:

het „bindend besluit" van den Nederlandschen Aannemersbond is door dien Bond opgeheven.

Aan welke bron de Heer de Meijer deze even ernstige, als verbijsterende vergissing heeft ontleend, bleef ons verborgen, doch bij het Hoofdbestuur van den Aannemersbond is van zoodanig opheffingsbesluit niets, absoluut niets bekend. Het desbetreffend binden besluit heeft integendeel tot dusverre zijn volle kracht behouden.

Dit blijkt duidelijk uit het verslag der op 11 April j.l. gehouden vergadering van het Hoofdbestuur van den Nederlandschen Aannemersbond, voorkomende in „De Aannemer" van 18 April 1916, waarin woordelijk het volgende wordt gezegd:

„Tevens wordt er op gewezen, dat de „Bond van Nederlandsche Architecten" (B.N.A.) tegemoet is gekomen „aan de bezwaren, die indertijd van deze zijde zijn „gemaakt tegen de redactie der „werkstakings- en uit-

„sluitings-clausule", zooals deze in § 31 der concept-A. „A.V. van genoemden Bond voorkwam.
„In de definitief vastgestelde A.A.V. van den B.N.A. „luidt de desbetreffende bepaling echter als volgt:

„Geheel stil-liggen van het werk wegens werkstakingen „of uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georgani„seerde vakvereenigingen, zal worden beschouwd als „overmacht en geeft recht op termijnsverlenging. *In „hoeverre* gedeeltelijk stil-liggen van het werk wegens „bovengenoemde oorzaken recht geeft op termijnsver„lenging, zal, *indien partijen daaromtrent niet tot over„eenstemming kunnen geraken*, worden uitgemaakt over„eenkomstig de voorschriften betreffende geschillen. „(bedoeld wordt door arbitrage door een scheidsgerecht „uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in „Nederland).
„Nu hierdoor de bezwaren, welke wij tegen de oorspron„kelijke redactie hadden, en waarvan wij destijds aan „het Bestuur van den B.N.A. schriftelijk kennis gaven, „zijn opgeheven, kan ook de boven-afgedrukte bepaling, „desverlangd, worden toegepast.
„Het zal echter aanbeveling verdienen deugdelijk na te „gaan, of de omschrijving in de bestekken met deze, „hier aangegeven redactie overeenstemt.
„Het zal geen betoog behoeven, dat, indien een afwij„kende redactie wordt gevolgd, en speciaal indien zij „voorkomt zooals zij luidde in het concept, waartegen „vroeger in „De Aannemer" herhaaldelijk is opgekomen „en gewaarschuwd, het verbod om in te schrijven onver„kort blijft gehandhaafd."
Dit nu lijkt allerminst op eene opheffing van het bindend besluit, en belanghebbenden zullen er dus verstandig aan doen het geciteerde ook niet in dien zin te interpreteeren, aangezien dit zeker tot een groote en onverwachte teleurstelling zou leiden.
Het zal ons aangenaam zijn, indien U dit schrijven in Uw blad wilt doen opnemen.

Hoogachtend,
Namens het Hoofdbestuur,
De Voorzitter, De Secretaris,
J. N. Hendrix. W. de Vlugt.

Toen ik het stukje: „Nationale Woningraad" in No. 19 van 5 Mei 1916 schreef, waarin de door den Ned. Aann. Bond als onjuist gemerkte zinsnede over de opheffing der „bindende besluiten" voorkwam, had ik het bovenaangehaalde stuk uit „De Aannemer" herhaalde malen overgelezen. In het voorbijgaan gezegd, of het verloop der zaak zóó is geweest, als het Hoofdbestuur in zijn verklaring geeft, betwijfel ik; doch dit zal waarschijnlijk wel nader door het Bestuur van de Bond van Nederlandsche architecten worden besproken en toegelicht. Maar ter zake. Het Hoofdbestuur van den Ned. Aann. Bond eindigt zijn verklaring, dat „het verbod om in te schrijven indien een afwijkende redactie wordt gevolgd, onverkort blijft gehandhaafd".
Voor wien geldt dit?
Zeker niet voor de bij de vakvereenigingen aangesloten architecten, die óf gebruik maken van de A. A. V. van den Bond van Ned. Arch., óf van de A. A. V. door de Commissie samengesteld uit de Ver. van Delftsche Ingenieurs, de M. B. V. S., en de Ned. Aann. Bond opgemaakt, én welke A. A. V. (nog niet in zijn geheel aanvaard) ook de geest der „bindende besluiten" niet wordt erkend, óf van de A. A. V. van het Departement Waterstaat, Handel en Nijverheid. (Wat jammer, dat er 3 zijn). Natuurlijk, er is geen architect, zelfs geen bouwkundige, die niet één dezer 3 A. A. V. zal gebruiken.
De Nederl. Aann. Bond heeft toch geen beunhazen op het oog?
Stel, dat *ieder* architect of bouwkundige van de A. A. V. van den B. N. A., of de Rijks A. A. V. gebruikt maakt, dan mag dit Hoofdbestuur van den Nederl. Aann. Bond voor zichzelf en zijn leden trotsch blijven beweren, dat er nog een bindend besluit bestaat, doch dan is het een dood middel; het dient nergens meer voor. Zoo is de practijk nu, en is dus m. i. het bindend besluit wel opgeheven. Wat geeft het, of een burger in zijn binnenkamer een wet maakt, afwijkend van de door de Gemeenschap gestelde wet, en dan verkondigt, wetende, dat hij er practisch niets mee kan bereiken: „Zie ik handhaaf mijn wet!"

Jan de Meijer.

PRIJSVRAAG V. T. B. D. B. TE UTRECHT.

Gebouwtje voor rijwielberging en verkooprui

Ingekomen zijn 23 ontwerpen onder de volgende motto's: Meidoorn, Rie, Sic Semper, M.C.K., Marie, Eenvoud, A, 3 cirkels dooreen, Beknopt, Lente 1916, Sigma, Beton, Pax, Voila, zonder motto, rood zwart (vlag), Maria, R.V.T., 4 in vierkant, Stekelvarken, Studie I en II, geen motto.

VAN ALLERLEI AARD.

VOOR DEN WEDEROPBOUW VAN BELGIË.

Het Comité Néerlando-Belge d'art civique, Rijksmuseum (bur. arch.), maakt aan belanghebbenden bekend, dat een tentoonstelling „La cité reconstituée" zal gehouden worden gedurende de maanden Mei, Juni en Juli in de „Salles du Jeu de Paume" (hoek Rue de Rivoli en Place de la Concorde) te Parijs.
De tentoonstelling is georganiseerd door de regeering van de Fransche republiek en de afdeeling België door de Belgische regeering.
Allen Belgische architecten, in de Nederlanden verblijf houdende, wordt verzocht, naam en adres op te geven aan den heer Louis van der Swaelmen, secretaris-generaal, directeur van het C. N. B. A. C., lid van de commissie van de Belgische afdeeling op de tentoonstelling van „la Cité Reconstituée", Rijksmuseum (bur. arch.), Amsterdam.
Een gedetailleerd programma van de tentoonstelling zal na ontvangst worden toegezonden.

BRUNO SCHMITZ †

Een van de voorgangers der nieuwere richting in Duitschland, de architect Bruno Schmitz, is op 57-jarigen leeftijd te Berlijn overleden. Hij werd in 1858 te Dusseldorf geboren, kreeg zijn eerste opleiding op de Kunstacademie aldaar en behaalde in 1881 een eerste prijs bij de prijsvraag voor het Victor-Emanuel-standbeeld te Rome. Hij werd in 1896 tot prof. en in 1905 tot Ehrendoktor aan de Technische Hoogeschool te Dresden benoemd.
Hij is de vader van de talloose gedenkteekenen, die getuigen moesten van de Duitsche kracht. Was een der eerste: het Kaiserdenkmal" op den Kyffhäuser nog wel monumentaal, zijn laatste werk: „het Völkerslachtdenkmal te Leipzig was hinderlijk door zijn pimpelheid. Zwakke grootheid van een broten geest.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—; voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN VAN DE REDACTIE.

In het stuk der P. P. C. in ons vorig nummer moeten de volgende verbeteringen worden aangebracht:
1e regel: „dier" moet *„der"* zijn.
Blz. 162, 1e kolom, 7e regel: achter „vergoedingen" *ontbreken* de woorden *„geen overeenstemming"*.
Blz. 162, 2e kolom, 34e regel: „onderhevige" moet zijn *„onderhavige"*.
Blz. 163, 1e kolom, 14e regel: „weg" moet zijn *„wegen."*
Id., 26e regel: „gevaardigde" moet zijn *„gerechtvaardigde"*.
Blz. 163, 1e kolom, 47e regel: „kan" moet zijn *„kon"*.

HET FOTO-MAGAZIJN DER FIRMA IVENS.

Dat in de Kalverstraat een winkel wordt gebouwd of verbouwd is een zoo alledaagsche zaak en gewoonlijk van zoo weinig algemeen kunst- of bouwkundig belang, dat wij er aan gewoon zijn geraakt, ternauwernood aandacht te schenken aan de enkele phrasen, welke de dagbladen wel aan zulk een gebeurtenis wijden, als de etalage bijzonder in het oog valt.
Eenige verwachting ten aanzien van kunstpraestatie bij zoo iets, schijnt zoo ongehoord, dat er zelfs niet naar wordt gespeurd door hen, die anders niet-speurensmoede worden. En in de kunstrubriek behoort de toegepaste kunst nu eenmaal nog niet thuis, dus voor de kunstverslaggever een wel afdoend excuus *)
Deze omstandigheid echter, werkt er gelukkig toe mede, om een des ondanks groeiende plant, uit broeikasatmospheer te houden; en waar ze bloem en vrucht gaat toonen, deze van gezond gewas het kenmerk te doen dragen.
De werken van verschillende kunstenaars — waarvan hierbij op de volgende bladzijden, afbeeldingen worden gereproduceerd, zijn voortgebracht door een zeer ongewonen wensch van een winkelier, die aan zijn architect de opdracht gaf om werken van toegepaste kunst, in zijn zaak, de elementen die hem zijn bedrijf doen drijven, te doen dienen.
Deze ongewone wensch, toont zeker een glimp van grondig en juist inzicht; en gaf hier de gelegenheid voor het tot stand komen van eenige werken, die zeker elk voor zich, zoolang zij zullen bestaan, eene verheuging zullen zijn voor den beschouwer.
Aan verschillende kunstenaars moet hiervoor dank worden gebracht. Analyse van dit werk in verband met het architecturaal geheel, ligt niet in dit bestek; de ageerende tendens, die 't leven toont, dat uiting wil, eischt nauwkeuriger reflex, dan hier mij mooglijk is.
Of deze veelheid tot een eenheid werd, is hoewel belangrijk uit oogpunt van de kunstcultuur, hier toch een vraag van ondergeschikt belang.
Zelfs bepaald gebrek, dat mocht te ontdekken zijn, toont nog de deugd van den hier voorgezeten wil; want hoe, anders, dan door het *doen*, zal kunst weer in het leven groeien, er evenwicht en harmonie bereiken?

K. de Bazel, B. N. A.

*) Sedert verscheen erover een artikel van Hubert Hoste in „De Telegraaf" van 22 Mei j.l. Red.

NOG EENS: STADSSCHOON VAN AMSTERDAM EN HOLLENKAMP.

In het nummer van 22 April j.l. verscheen een artikel over de tegenstrijdige handelwijze der fa. H. Hollenkamp & Co. door de uitgave van afbeeldingen van fraaie bouwwerken en stadsgezichten van Amsterdam en de roekelooze wijze van bouwen door deze firma, waardoor onze prachtige hoofdstad wordt ontsierd (zie afbeelding van dat afschrikwekkend voorbeeld van bouwen in datzelfde nummer). Nadien verscheen in alle groote bladen een reuzenadvertentie dezer firma!!!! terwijl in 't geïllustreerde weekblad „Het Leven" van 2 Mei j.l. afbeeldingen van interieurs verschenen met het volgende bijschrift:
„Door de Firma H. Hollenkamp & Co. is enkele dagen geleden, haar nieuw gerestaureerd en geheel naar den eisch ingericht Kleedingmagaziin, hoek O. Z. Voorburgwal, heropend. Een „Paleisje", mogen we wel zeggen. *Vooral des avonds* maakt het gebouw, met zijn prachtige electrische verlichting, een grootschen indruk. En, ofschoon *het exterieur nog niet geheel gereed is* — o.m. zijn de werkzaamheden aan den toren nog niet geëindigd —

Verbouwde onderpui v. d. magazijnen der firma Ivens & Co., in de Kalverstraat te Amsterdam. J. F. Staal Jr., Arch.

kan men zich toch reeds een denkbeeld vormen, van wat het worden zal enz."
Ik zal bij dit verhaal der Firma H. zeker niets meer behoeven toe te voegen, het spreekt reeds genoeg voor zich zelf.
Eerst was ik van meening, dat deze dagbladen- en illustratiemenschen (de firma H. er buiten gelaten, deze schijnen *alleen* van Confectie op de Hoogte te zijn!) niet bekend zijn met, hetgeen in de bouwkunst mooi en leelijk is, maar ik kom tot het besluit, dat het is „het geld", „de Handel", die alle waarheid op zij schuift en schoonheidseischen miskent. Juist door zulke publicaties wordt ook nog het goedgezinde publiek op 't dwaalspoor gebracht. 'k Noem nu toevallig dit feit als een, dat bijzonder in het oog loopt, maar hoeveel andere dito producten van wansmaak worden door geïllustreerde tijdschriften als voorbeelden aangeprezen.
De afleveringen, waarin zulke exemplaren voorkomen worden met karrenvrachten het publiek gezonden en verkocht.
Tegen gepaste reclame kan niemand iets hebben; echter de goede bouwkunst door zwendel van reclame miskennen en het slechte werk als voorbeelden aan te prijzen, daar moet met alle kracht door alle architecten tegen worden geprotesteerd.
De oorzaak van de fout der Firma H. Hollenkamp & Co., ligt in het gemis van een goede leiding op bouwkundig gebied. Had deze firma een bekwaam architect als raadsman, dan zouden zeker geen onwaarheden verkondigd, en wanproducten in afbeeldingen worden verspreid.

L. H. Pours Lzn.

Ook wij moeten verklaren, dat de handelwijze van de Firma Hollenkamp niet is goed te keuren. Maar 't is niet het eenige geval. Zij komen geregeld voor. 't Eenige middel is het ingrijpen van de Overheid. Er bestaat wel hier ter stede een Commissie voor het Stadsschoon, doch deze heeft geen macht. Zij kan alleen langs minnelijken weg iets bereiken.
Zoolang van Overheidswege niet wordt ingegrepen, zal het kwaad blijven voortwoekeren. Door het opnemen van bindende bepalingen in de Bouwverordening, waarbij alle ontwerpen moeten voldoen aan de eenvoudigste eischen van welstand, zal er pas een einde worden gemaakt aan het gebeunhaas.

Red.

VERBOUWING IVENS, KALVERSTRAAT 115.

Van onzen bijzonderen verslaggever.

De vele uitsteeksels van den voorgevel gaven geen gelegenheid er een touw aan vast te knoopen, en niet mocht het gelukken de in het geval gelanceerde denkbeelden te lasseeren. Dies verzocht ik den architect mij aan de hand te nemen op de kronkellaantjes zijner gedachtenwandeling. Thuis gekomen ontsloot ik mijn hersenkastje, een op excursie gevulde botaniseertrommel gelijk, en de volgende bloemlezing vermag ik op de regels van dit weekblad te etaleeren:
Symbool van het streven der firma: mateloos hoog en smetteloos rein, zijn de omhoogstekende witte stokken. Zij zijn wenkende vingers naar weifelende klanten, hoog-geplaatste turende wachters naar van verkomende koopers, op-veilig-staande spoorwegsignalen, waartusschendoor men rustig kan passeeren. Gereede speeren, die in verband met de lager zittende schilden op gewapend zijn tegen concurrentie doelen, klinkende uitroepteekens op de huisnummers, het plechtig eedgebaar van trouw aan kooplustigen. Zij zijn de hevige beweging en geluidloos hulpgeroep eener ter-vergetelheid gaande pui-verbouwing, die zich in den mode-zucht van een fashionabelen tijdgeest voelt weggeblazen, doch nog één dernier cri slaakt, de wanhoopsarmenactie over de nabuurschap-op-één-trap met veel rumoerend-leelijks, de in roerlooze hefling biddende armen, om meer schoonheid voor zich-zelve smeekend. Zij zijn breinaalden, die reeds de kous breien, waarin de winkelier zijn winst zal sparen, scheepsmasten met gestreken zeilen, ten bewijze dat het schip hier goed voor anker ligt, geknotte handwijzers in oorlogstijd die, zonder armen, nog slechts den uitkomstweg ten hemel wijzen, gestolde fonteinen van bevroren vreugde, staarten van vleiende poezen, slachttanden van een everzwijn en hoornen van een pasgeschoten bok. Zij zijn vlaggestokken op een eerepoort voor fotomeesters, lucht-verkeersagenten, draadlooze telegraafpalen, en als looning voor Marconi, twee slierten macaroni, staven in een Geishakapsel, Goudsche pijpenstelen en schoorsteenen, die den afgewerkten stoom van grooten omzet wegblazen, periscopen van loerende onderzeeërs, pepermuntstokken, waaraan liefhebbers een puntje kunnen lurken, de krukken waarop de architect tot heden ging, en stelten, waarop hij zich hoopt te verheffen. Zij zijn de ringlooze rechter- en linker vierde vinger eener oude jongejuffrouw, blank zonder kleur van passie, twee uitgekleede naaktloopers, die reinleven en de onthouding van alles behalve van fotografeeren prediken, witvlammende zwaarden, die uit dit fotoparadijs alle wanbetalers bannen, en twee op teentippen trippelende I-en. Zij zijn de lange gezichten van Precario en Bouwtoezicht, over dit uitbouwsel, dat de eene niet, en de andere vér-wenscht.
Pas op, zij zijn de omhoogstekende beenen van een collega-architect, die in een schrikstuip achterover sloeg voor zóóveel leelijks!
.... Ten slot zijn ze de bloem- en bladerlooze boomen der huidige architectuur.
De vogels zijn Phoenixen, verrezen uit de vlammen boven de winkeldeur, die de vorige zaak verteerden. ze zijn zotte gedachten van den architect, die ze vliegen zag, kippetjes, die uit de voorbijgaande menigte klantengraantjes willen pikken; ze zijn de Ivenstraditie, die no. 115 hóóghouden, padvinders op het spoor der deugdzame reclame, neuzen naar de nieuwste fotosnufjes, vliegmachines, die 2 bommen voor onedele concurrenten vaardig houden en evenzeer afgeschoten torpedo's met in glas gestyleerde bellenbaan daarnevens.
..... Eindelijk zijn ze des beeldhouwers viervoudige vaardigheid, die vervaard doet staan.
De uitgebouwde licht-reclamekap is een gevlochten mandje, waarin des avonds lichtbloemetjes prijken, een aquarium, waar vervaagde vischvormen glijden in het geluidloos geluk hunner doezelgroene wateratmosfeer, een karabies vol geschenken, gedragen door Sint Nicolaas' knecht, een kooi, waaruit de vogeltjes ontsnappen met achterlating hunner schoonste veeren, een speeltuig met gespannen snaren, waartusschen de gekleurde ruitjes een lollied op den bouwheer zingen, een voorhoofd waarachter de firma I de lichtende gedachte is, met denkrimpels boven de etalageoogen, een listig vischnet naar klanten uitgezet, een gesloten damhek waarachter de schaapjes geschoren worden, een gestyleerd besneoide lindenboom voor een boerderij, waar beschouwend zit de boer en wacht op in-te-halen-oogst, een restant steigerwerk, waarachter nieuwe verbouwingen beraamd worden, een raming van schitterende inkomsten, een aanlegsteiger voor zwervende fotografen, een gebaleineerde buikband om een puilend bonvivants body, en een staketsel van zedenleer, waarbinnen onze kleurige zonden mogen gebonden blijven.
..... Overigens de saamgeweven eenheid der medewerkende kunstenaars.
De glas in loodramen zelve zijn een opstel van Wijdeveld met weinig woorden en veel puntjes, een stormige concurrentiezee waarop het Ivensschip blijft drijven, een ochtendwolkenpartij, waarboven de Ivenszon in pracht en glorie rijst, een zonsondergang gezien uit de traliëncel van een smachtend gevangene, een dans van Ivens op neerliggende concurrenten, het opgericht hoofd der firma op een hals omwonden met parelsnoeren zijner milde bewonderaars, een kleurweelderige cocktail, gedronken op het welslagen der onderneming, terwijl het glas de vroolijk- gekleurde bril is, waardoor de architect het aan den bouw verdiende lood beziet.
Een droefduister beeld onzer donkerbooze wereld verstoort de kermispret der kleurige vergelijkingen: vertrapte vogels (in het vloertje van T. Poggenbeek) als verguisde idealisten, naast gevelbekruipende rupsen, die ten eigen bate zij gaan spinnen.
Verklaard werd mij het practische der bouwerij, als volgt: Het bijschrift van den heer Wijdeveld bij de verbouwing van Perry & Co. (Architectura No 10 van dit jaar), met de opmerking, dat winkelpuien geen verband kunnen houden met den bovenbouw en gemakkelijk verbouwbaar moeten zijn, vooruit-ziende, is besloten zoo los mogelijk *voor* den gevel een kermiskraampje op te slaan, dat hoogst eenvoudig is te verwijderen volgens achterstaand voorschrift:
„Bevrijdt de vogels opdat de nummerborden weg kun„nen rollen, verbrijzelt de spiegelruiten, grijpt een „schroefsleutel uit de étalagekast, en schroeft het houten „puigeraamte los van de penanten. Trekt de omhoogste„kende breipennen uit het werk, vouwt de glas in lood„ramen met de dunne granietplaten van het basement „samen, omwikkelt ze met de metalliekbanden van San„ders, neemt het glas in loodgranietpakketje onder den „linkerarm, de lattenboel op den rechterschouder en „verwijdert U, om schoon schip te laten voor de vol„gende onderneming."

* * *

Het interieur heb ik op den feestelijken openingsdag gezien, veel dames en heeren waren daar, ook champagne, koekjes en thee. Sleepende muziek, die mij naar boven sleepte, waar ik de champie ontmoette en zóó hartelijk kennis maakte, dat ik op de maat der muziek, tralalala, met 'n taartje tusschen wang en kiezen en 'n koekje in iedere hand, rommeldebom de trap af-de winkel uit-en de Kalverstraat indanste, naar huis om gauw dit artikeltje te schrijven, dat U, beminde medeleden, licht verteerbaar moge zijn als mij de koekjes.

Een tango is ons aardsch bedrijf
En wie niet meedanst, een oud wijf.

Inwendige v. d. winkel der firma Ivens & Co. J. F. Staal Jr. Arch.

ZEVENTIENDE-EEUWSCHE BOUWKUNST.

Het pas verschenen deel der briefwisseling van Constantijn Huygens bevat ook het een en ander, dat betrekking

Glas-in-lood vulling van het bovenlicht in den winkel.
Ontw.: C. A. Lion Cachet. Foto: Bern. F. Eilers.

heeft op de bouwkunst van het midden der zeventiende eeuw.
De meest uitvoerige mededeelingen zijn die over de Oranjezaal van het Huis ten Bosch. Bevestigd wordt, dat Jacob van Campen niet slechts de zaal zelf heeft geordonneerd, maar dat hij ook de ontwerpen voor alle schilderijen heeft gemaakt. Zelfs een schilder als Jacob Jordaens, die te Antwerpen den triumftocht van Frederik Hendrik vervaardigde, moest zich aan het ontwerp van Van Campen houden, ofschoon hij daartegen bezwaren had, die hij in een zeer merkwaardigen brief aan Huygens opsomt.
Hieruit valt af te leiden, dat ook het „encyclopedisch geheel", zooals Alberdingk Thijm eens de versiering van het Amsterdamsch Stadhuis noemde, door de Vlaamsche beeldhouwers naar ontwerpen van Van Campen is gemaakt. Het is wel jammer, dat alle stukken, die op het bouwen van „'s Wereld achtste wonder" betrekking hebben, verdwenen zijn. Bij Huygens, die niets met dit werk te maken had, vindt men er geen bijzonderheden over.
Ook omtrent de verhouding van Huygens tot Van Campen geeft de briefwisseling geen nieuw licht. Waren deze twee groote geesten aanvankelijk door enge banden van vriendschap verbonden, omstreeks 1650 veranderde dit. Pas eenige jaren na Van Campens dood herdacht Huygens zijn vriend in de schoone gedichten, die tot de beste behooren, aan zijn pen ontvloeid.
Het schijnt wel, dat in de Oranjezaal de oorzaak der verkoeling moet worden gezocht. Van Campen toonde zich daar „un fascheux homme à gouverner".
Daarentegen was Pieter Post, Van Campen's medewerker, en van 1645 tot aan zijn dood in 1669 architect der Prinsen van Oranje, een zeer meegaand man; hem is Huygens altijd genegen gebleven. Dit bewijst een brief, die Huygens den 29sten Januari 1655 aan een lid van de regeering van Leiden schreef. Hij schrijft daar: „Nu de stadsarchitect 's Gravesande van zijn post is ontslagen moet de Leidsche magistraat Pieter Post kiezen, naar mijn oordeel de beste architect van ons land en een geschikt man".
Merkwaardig is het, dat Huygens dit in 1655, toen Jacob Van Campen nog leefde, schreef. Na den 1sten December 1654, toen Van Campen zich als bouwmeester van het Amsterdamsche Stadhuis had teruggetrokken, wordt hij nooit meer genoemd.
Men had hem als het ware geestelijk dood verklaard. Of Van Campen's overgang tot de Roomsche Kerk, die in 1654 had plaats gevonden, daarvan de reden is geweest, dan wel of er andere bezwaren tegen hem bestonden, blijft onzeker.
Dat 'sGravesande, die te Leiden de Marekerk, de Lakenhal en ander belangrijk werk had uitgevoerd, „van zijn post werd ontslagen", waarschijnlijk in het laatst van 1654, wisten wij niet. Een eervol ontslag schijnt het niet geweest te zijn, dat hij kreeg. Misschien bevat het Leidsche archief bijzonderheden hieromtrent.
De aanbeveling van Huygens heeft voor Post het gewenschte gevolg gehad. Wel werd hij niet in vasten dienst genomen, — wat met het oog op zijn ambt als architect van den Prins bezwaarlijk geweest zou zijn — maar het bestuur van Leiden belastte hem met belangrijk werk, zooals 's Gravensteen en de Waag, terwijl hij ook de Bibliotheca Thysiana te bouwen kreeg. Als zijn medewerker mogen wij Willem van der Helm beschouwen, die in 1662 stads-architect van Leiden werd. Hoezeer Post bij Huygens in de gunst bleef, bewijst een brief van den 8sten Maart 1662, waarin de dichter zegt: „Ik ga van den zomer bouwen in mijn tuin in de duinen van Scheveningen en heb daarvoor den raad van Post gevraagd".
Wij wisten wel, dat Huygens een landhuis te Voorburg, — het nu onlangs geredde „Hofwyck" — bezat, maar van een huis te Scheveningen was niets bekend. Het zou wel aardig wezen, als wij konden vernemen, hoe Post zich van de taak, die nu aan zoo vele hedendaagsche architecten werd opgedragen, had gekweten.

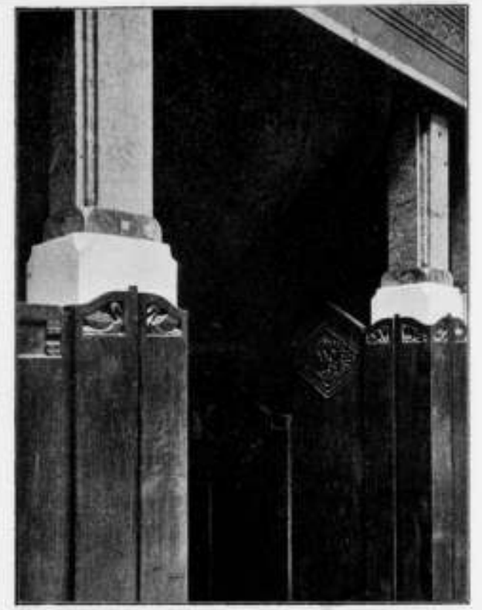
A. W. Weissman.

OVER DE INRICHTING DER ARBEIDERS-WONING.

Het inrichten der arbeiderswoning is een probleem van dezen tijd. Het staat in nauw verband met de oplossing van het woningvraagstuk, waaraan in de laatste jaren met veel toewijding en energie gewerkt wordt. De krotten worden opgeruimd en onder leiding onzer knapste bouwmeesters komen er thans bouwwerken tot stand van architektonische beteekenis, ter eere van de stichters en tot vreugde van de bewoners. Sterk dringt nu de vraag naar voren, hoe zullen deze arbeiderswoningen smaakvol kunnen worden ingericht? Is het wenschelijk, dat deze mooie gebouwen worden volgepropt met den vulgairen rommel, dien de markt thans biedt? Het bestuur van „Kunst aan het Volk" heeft gemeend, dat het thans de tijd is, aan de oplossing van dit vraagstuk mede te werken.
Het heeft zijn toevlucht genomen tot het middel „de openbare prijsvraag" en een som van ƒ 100 aan de Jury beschikbaar gesteld, geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor twee bekroningen.
Gevraagd werd een doeltreffend arbeidersameublement, bestaande uit: een kast, een tafel, zes stoelen, een spiegeltje, die tezamen tusschen ƒ 75 en ƒ 100 mogen kosten. Eene schriftelijke verklaring is geëischt, dat de bedoelde ameublementen bij bestelling van minstens 200 stuks voor die prijs per stel geleverd zouden kunnen worden.

Acht ameublementen zijn als antwoord op deze prijsvraag ingekomen en zullen vanaf 28 Mei a.s. tot en met 12 Juni tentoongesteld worden in de arbeiderswoningen, gebouwd door den Architect de Bazel, aan het van Beuningenplein 6-8, Alhier.
Het is een vreugdevol verschijnsel, dat enkele inzenders het doel zeer nabij zijn gekomen. Talrijk zijn de moeilijkheden, die bij het vervaardigen van goedkoope meubelen opgelost dienen te worden. Men denke aan de keuze van deugdelijke grondstoffen, de eischen der constructie, het uitvinden van vormen, die alleen door de machine gemaakt kunnen worden, en aan de kleur, die ten deele meer beheerscht wordt door de keus der houtsoorten.
Vernuftig is door enkele inzenders partij getrokken van het triplex (krimpvrij machinaal samengesteld hout) en van de nieuwe beitssoorten, waarover de meubelmaker in den laatsten tijd beschikt.
Het zal voor hen van beteekenis zijn hunne ontwerpen in een passende omgeving tentoongesteld te zien. Zij werken ongetwijfeld mede aan de ontwikkeling van degenen, die op dit gebied nog alles moeten leeren. In vele arbeidersgezinnen treft ons nog de verzameling van alledaagsche prullen en is de woning de trouwe copie van de snoezig opgesmukte gruwelkamers der welgestelde burgers, die van alles verstand hebben behalve van een goed ingerichte woning.
Helaas werkt nog een groot deel der binnen- en buitenlandsche industrie mee om de vraag naar prullen te bevredigen. Dit zielloos bedrijf behoeft evenwel niet voort te duren, want werkt ontwerper en uitvoerder samen, zooals blijkbaar is geschied bij de meeste geslaagde antwoorden op deze prijsvraag, dan gaat de industrie een stadium van ontwikkeling tegemoet en zal dit aan Kunst en Maatschappij ten goede komen.

C. Oosschot.

Beeldhouwwerk aan de trap i. d. winkel van de firma Ivens & Co.
L. Zijl, Beeldhouwer. Foto Bern. F. Eilers.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Zaterdag j.l. vergaderde de Bond van Nederlandsche Architecten onder voorzitterschap van den heer Jos. Th. J. Cuypers, in Den Haag.
Onder de verschillende mededeelingen door het Bestuur gedaan, stippen wij aan: 1e. dat de Algemeene Administratieve Voorschriften (A. A. V.) samengesteld en uitgegeven door den Bond van Nederlandsche Architecten volgens officieele mededeeling van den Ned. Aann. Bond is aanvaard, zoodat de „bindende besluiten" van den N. A. B. niet meer van toepassing zijn op de bestekken, waarin deze A. A. V. is voorgeschreven. Deze A. A. V. is verkrijgbaar bij de firma Duwaer & van Ginkel, Prinsengracht 735 te Amsterdam.
2e. dat inzake de voorgenomen sloopingen van de „Geschutgieterij" aan de Kanonstraat en de Prinsessegracht te 's-Gravenhage een adres aan zijne Excellentie, den Minister van Oorlog is verzonden.
3e. dat de Bond van Nederlandsche Architecten heeft zitting genomen in den Bouwraad te Utrecht.
Op de agenda stonden enkele punten, interne aangelegenheden betreffende.
In een vacature in het Bestuur werd voorzien door de verkiezing van den Heer Focke Kuipers, die zijne benoeming aanvaardde.
Uit het voltallig Bestuur werd daarna door de vergadering de heer P. J. Houtzagers tot Voorzitter van den B. v. N. A. met algemeene stemmen gekozen, welke benoeming door hem werd aanvaard.
Nadat de heer Cuypers den Voorzittershamer, en hiermede de leiding aan den heer Houtzagers had overgegeven, wijdde de heer Houtzagers enkele hartelijke woorden aan den aftredenden Voorzitter. Hij herdacht het vele, dat de heer Cuypers voor den B. N. A. heeft gedaan, en zijn talent in het leiden der vergaderingen. Ook enkele leden spraken den aftredenden Voorzitter toe, waarop de heer Cuypers met een kort woord dankte, daarbij de aangename samenwerking met allen herdenkende.
Vervolgens kwam aan de orde het bindend verklaren der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen. Reeds in de vorige vergadering in beginsel aanvaard, werd nu de redactie voor de bepaling in het Huishoudelijk Reglement vastgesteld. De wenschelijkheid werd uitgesproken, dat waar het Genootschap „Architectura et Amicitia" de bindend verklaring heeft aanvaard, ook de beide andere constitueerende vereenigingen: de Mij. tot Bev. der Bouwk., Vakver. v. Arch., en „Bouwk. en Vriendschap" hiertoe zullen overgaan.
In verband met het aan den Minister van Oorlog gezonden adres, inzake de gedeeltelijke sloopingen van de „Geschutgieterij" aan de Kanonstraat te 's-Gravenhage gingen de leden der B. N. A. na sluiting der vergadering den toestand ter plaatse in oogenschouw nemen.
Het gevolg hiervan, en tevens van verschillende inlichtingen, was, dat besloten werd het volgend schrijven aan den Minister van Oorlog te richten:

Amsterdam, 22 Mei 1916.
Aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog.
Excellentie,
Tot ons leedwezen hebben wij geen antwoord mogen ontvangen op ons adres, inzake de Afbraak van een ge-

Eindiging van een leuningstijl i/h magazijn der firma Ivens & Co.
DR. MENDES DA COSTA Beeldhouder. Foto: BERN. F. EILERS.

deelte der „Geschutgieterij" aan de Kanonstraat en de Prinsessegracht te 's-Gravenhage. Wij mogen opmaken, dat de voorgenomen slooping doorgaat, daar wij niets hebben vernomen, wat erop wijst, dat deze is afgelast. Naar wij vernemen bestaat de overgroote waarschijnlijkheid, dat tenminste de Oostelijke vleugel van het hoofdgebouw gespaard blijft, waardoor de architectonische waarde van de schepping van Pieter Post niet zal worden aangetast.
Bij de noodzakelijkheid het gedeelte aan de Kanonstraat en de Prinsessegracht te vernieuwen, kunnen wij ons neerleggen. Het betreft hier echter volgens ons inzicht een bijzonder en aesthetisch geval. De ligging aan de Prinsessegracht maakt dit punt, gezien vanaf den Nieuwen Uitleg, zoowel als van de Princessegracht, tot een van de meest typische stadsgezichten van den Haag. Het nieuwe gebouw zal zich daarom moeten aansluiten aan het oude gebouw, wil de eenheid van het stadsbeeld niet worden verbroken. Toch moet dit o. i. niet worden gedaan door het weder opbouwen in ouden stijl, doch zal dit moeten geschieden in hedendaagsche vormen van eenvoudig karakter. Dan bestaat een groote kans een

De oplossing van deze opgaaf vereischt een fijn gevoel. Die oplossing zal slechts op bevredigende wijze tot stand komen, indien de leiding in handen wordt gegeven van een der zake kundige, dus van een bekwaam architect. Wij verzoeken Uwe Excellentie daarom beleefd, doch met den meesten aandrang, hiertoe over te willen gaan.
Met verschuldigde hoogachting,

Namens den Bond van Ned. Architecten
P. J. HOUTZAGERS, *Voorzitter*.
JAN DE MEYER, *Secretaris*.

COMMISSIE VOOR DE INWENDIGE RESTAURATIE VAN HET MUIDERSLOT.

Beschermheer Z. K. H. de Prins der Ned., Hertog van Mecklenburg

De Ver. „Commissie voor de inwendige restauratie van het Muiderslot" heeft een rondschrijfbrief van den volgenden inhoud verzonden:

„De duizende bezoekers van het Muiderslot tijdens de daarin gehouden tentoonstelling in 1913, welke als bij uitstek geslaagd werd geroemd (ruim 40.000), hebben er zich van kunnen overtuigen, dat vooral de stoffeering met echte oude voorwerpen het aantrekkelijke van dit merkwaardige en schoone kasteel veel verhoogde.
Velen, van wie wij alleen Hare Majesteit de Koningin willen noemen, hebben dan ook den wensch uitgesproken, dat deze meubileering blijvend zou zijn.
Dit was ook de wensch der Commissie. Maar de meeste voorwerpen waren slechts voor den duur der tentoonstelling afgestaan en moesten daarna teruggezonden worden. Wel zijn vele voorwerpen door de eigenaars in bruikleen aan het Slot gelaten, en maken nu met hetgeen door de Commissie vroeger en ook nog daarna is aangekocht reeds eene gedeeltelijke meubileering uit, maar er is nog veel noodig, eer men zal kunnen zeggen, dat het Slot gemeubeld is.
Het succes van 1913 heeft toen de Commissie doen besluiten haren arbeid niet te staken, maar met kracht voort te zetten. Daartoe is echter veel geld noodig. Het batig saldo der tentoonstelling, vermeerderd met hetgeen de deelnemers in het waarborgfonds van hunne inschrijvingen en de rente ter beschikking der Commissie gelaten hebben — te zamen ruim ƒ 7000.— — heeft haar reeds in staat gesteld verschillende mooie voorwerpen te koopen. Maar er is nog veel meer noodig en echte oude voorwerpen zijn duur.
Het is dus wenschelijk, dat de Commissie over eenige vaste inkomsten kan beschikken om, wanneer zich eene gunstige gelegenheid voordoet, passende voorwerpen te kunnen koopen. Daarom heeft zij hare statuten gewijzigd en is nu eene vereeniging geworden met betalende leden, de leden bepalen zelf de grootte hunner jaarlijksche bijdrage, die ten minste ƒ 2.50 is.
Wij hebben de eer een beroep te doen op Uwe belangstelling in onze geschiedenis en kunst, en U uit te nodigen door toezending van een bij den penningmeester verkrijgbaar inteekenbiljet, na invulling, aan een onzer, als lid tot onze Vereeniging toe te treden".

Het Bestuur,
Dr. C. P. VAN EEGHEN Jr., *Voorzitter*, Keizersgracht 794, Amsterdam.
Jhr. B. W. F. VAN RIEMSDIJK, *Ondervoorzitter*, Hobbemastraat 21, Amsterdam.
Dr. P. LEENDERTZ Jr., *Secretaris*, Vondelstraat 4, Amsterdam.
J. J. BREDIUS A.Azn., *Penningmeester*, Muiden.
J. L. DE RAADT, Muiden.
W. M. RETERA, Valeriusstraat 102, Amsterdam.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In de „Leeuwarder Courant" schrijft de heer P. Janzen een reeks artikelen over „Opkomst en bloei der oude Friesche steden." In zijn vijfde stuk komt een aardig staaltje van werken in den „Waterstaatstijd" (1840) voor, dat wij onzen lezers niet willen onthouden:

„Bij mangel aan bekwame bouwmeesters, droeg men omstreeks 1840 de leiding van werken meestal op aan de uit de Genie gerecruteerde Rijkswaterstaatsmannen, die de schoone bouwkunst nimmer hebben gediend, getuige de door hen ontworpen bouwwerken, die in leelijkheid en wansmaak uitmunten.

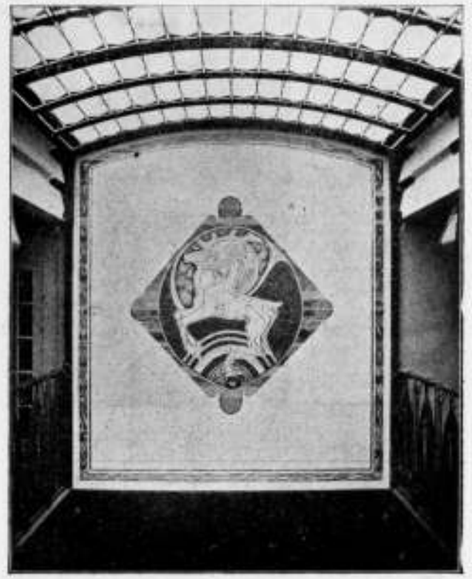
geheel te doen ontstaan, dat het stadsbeeld nieuwen luister zal geven.
Bij totaal gemis aan constructieve en elementaire kennis van de schoone bouwkunst, droegen de hoofdambtenaren het hun feitelijk opgedrongen werk op aan ondergeschikten, die de plannen samenflansten en uitwerkten, zoo goed, zoo kwaad het ging.
Een van die subalternen vertelde mij, vijf en dertig jaren geleden, hoeveel moeite hij eens had met het ontwerp van een contributiehuis en eene pastorie, die beiden „in stijl" moesten worden gebouwd! Als hij dan 's avonds (zonder leiding) studeerde in de „Vijf Bouworden naar Vignola", kreeg hij dikwijls een briefje of kennisgeving van den Kantonnier of wegwerker, tevens huisknecht van den „Overste", dat de opzichter zich den volgenden dag *gereed* moest houden tot hulpverleening bij een of andere weg-inspectie.
In den vroegen morgen reden dan de Overste, soms vergezeld van den „eerst aanwezende" ter poorte uit en kon men het vernederende schouwspel zien, dat de opzichter, in uniform gestoken, achter op het rijtuig zat „in het kattebakje", met de armen *model* gekruist als ware hij een pallrenier of lakei! Voor zijn privé bezigheid wachtte hem dikwijls een eervoller werk, vrij van alle vernedering en verdiepte hij zich in de profileeringen en proportiën van Grieksche en Romaansche Ordonnantiën van kolommen, poorten, bogen en lijsten.
Met en door dergelijke hulp kwam zelfs de Schinkelsche Corinthische imitatie van het paleis van justitie te Leeuwarden tot stand, z.g. onder „*hoofdleiding*" van iemand, die absoluut geen kunstliefde en kunstkennis bezat en die zich beter in zijn waterlaarzen op zijn gemak gevoelde, dan in de details van Scamozza en Vignola, waarvan de hoofdleider volgens het zeggen van mijn ouden vriend „geen kaas had gegeten" en zich daar zelfs op beroemde! De bouwkunst wordt na drie kwart eeuw op betere wijze door hare discipelen gediend, die de schoone bouwkunst liefhebben om haar zelve."

PRIJSVRAGEN.

Uitslag van de prijsvraag voor meubelen voor een arbeiderswoonkamer.

Ingekomen zijn 8 ontwerpen onder de motto's: „Jo", „Lagos", „Mei", „Thuys", „Je kunt nooit weten", „Mosa" en „Stella" en een zonder motto. Dit laatste ontwerp zonder motto ingezonden, had bovendien geen naambrief en ook geen correspondentieadres, doch wel was er een brief aan de Jury gericht, waarbij op de enveloppe de firmanaam van den fabrikant stond. Deze inzending voldeed op dit punt niet aan de eischen in het programma gesteld, en bleef dus buiten beschouwing.
De Jury besliste als volgt:
Toegekend zijn twee bekroningen.
a. Motto „Jo", ontwerper: H. J. Arnolds te Amsterdam; fabrikant: Jansen & Nusink te Amsterdam.
b. Motto „Lagos", ontwerper: H. van der Dorp te Amsterdam; fabrikant: W. Gieben te Amsterdam.
Verder twee loffelijke vermeldingen.
a. Motto „Mei", ontwerper: L. Deen te Amsterdam; fabrikant: H. Boas te Amsterdam.
b. Motto „Thuys", ontwerper: Jan Wils te 's-Gravenhage; fabrikant: H. Jansen te Alkmaar.

De Jury: K. DE BAZEL. Dr. H. P. BERLAGE Nzn. JAN DE MEIJER. C. OOSSCHOT. P. BINK.

Paneel voorstellende „de overwinning van de snelheid door het licht".
Ontw.: R. N. ROLAND HOLST. Foto: BERN F. EILERS.

Deze tentoonstelling is voor de leden van „Kunst aan het Volk" gratis toegankelijk op vertoon van 1 April-kwitantie.
Op werkdagen van *1—5 uur* en 's avonds van *5½—9 uur*.
Op Zondagen van *10—5 uur*.
Ingang van de woningen, die een deel uitmaken van het blok arbeiders-woningen, gebouwd door den architect De Bazel, is aan het *Van Benningenplein. Eindhalte van lijn 14*.
Niet-leden hebben toegang à ƒ 0.10.

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

De Tentoonstelling van oude boeken met miniaturen, houtsneden en andere illustraties, welke thans in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem geopend is, omvat zeer zeldzame exemplaren van oude drukken, alsook zeer mooie boekbanden. Voor den liefhebber van oude boeken zeker een bijzondere gelegenheid, om eens te snuffelen en naar verrassingen te zoeken.
Het voornemen bestaat, om in het trapportaal van het Museum tentoonstellingen te houden van het werk, dat in de verschillende afdeelingen der School voor Kunstnijverheid wordt gemaakt. Zoo zal weldra een kleine tentoonstelling gehouden worden van teekeningen en aquarellen, van bloemen en planten, schelpen, enz., welke vervaardigd werden door de leerlingen van den heer S. Jesserun de Mesquita. Ook het werk der bouwkundige en der decoratieve afdeelingen zal later worden tentoongesteld.
Zondag is het Museum geopend van 10—4 uur.

KUNSTNIJVERHEID IN FRANKRIJK.

De onderstaatssecretaris van Schoone Kunsten, Dalimier, heeft, na een ingestelde enquête en met het doel de decoratieve en nijverheidskunsten in Frankrijk te verjongen, in belangrijk centrum van de gehoele provincie, de instelling gelast van een „Comité regional d'art pratique", samengesteld uit de voornaamste industrieelen, kunstenaars, handwerklieden, kunstamateurs, etc.

Ontw.: J. F. Staal Jr., Arch. Meubelen in den winkel der firma Ivens & Co. Foto: Bern. F. Eilers.

Deze comité's hebben de opdracht, om de vraagstukken betreffende de opleiding van kunsthandwerklieden en de methodes om het onderwijs te volmaken, te bestudeeren, hoewel ze het initiatief aan directeures en onderwijzend personeel der scholen moeten laten. Aan den anderen kant hebben ze de administratie van de toestanden der decoratieve kunst in hun gebied op de hoogte te houden.
De door deze comité's aangeduide vraagstukken zullen behandeld worden door een centrale technische commissie, ingesteld door den onderstaatssecretaris van Schoone Kunsten.
Deze commissie wordt samengesteld uit permanente en om de drie jaar wisselende leden. Onder de laatsten zullen zijn vertegenwoordigers van het parlement, van de Kamer van Koophandel te Parijs, van alle drie de groote salons, van de vier maatschappijen op het gebied der decoratieve kunst (Union Centrale, Societe d'encouragement, Artistes décorateurs, Union provinciale der arts décoratifs), vertegenwoordigers van de kunst-industrieën en den Parijschen groothandel, decoratieve kunstenaars en handwerklieden.
Zij zal alle voor de voorlichting der toegepaste kunst en de uitbreiding der industrieën, die daarmee in verband staan belangrijke vraagstukken bestudeeren. Zij zal de beste methodes voor de theoretische en practische opleiding van nijverheidskunstenaars en werklieden in hun vak en de handhaving, in de industrie, van de eigenschappen van smaak en goede afwerking, die haar in het verleden gekenmerkt hebben, opspoeren en propageeren.
Zij zal de inlichtingen op esthetisch, technisch en economisch gebied verstrekt door de comité's in de provincie, centraliseeren en dien comité's raad geven en ze bijstaan.
Zij zal, door middel van voordrachten en reizende tentoonstellingen, de beste voorbeelden en producten van toegepaste kunst verspreiden en algemeen doen kennen; de wedereopleving of verbreiding van speciale of traditioneele kunstvakken der verschillende streken bevorderen; — zij zal, ten slotte, trachten de productie der nijverheidskunsten, gebaseerd op zich bij de behoeften van het moderne leven aansluitende vondsten, zooveel mogelijk aan te sporen. (Tel.)

DE ARCHEOLOGISCHE COMMISSIE VAN Z.-HOLLAND.

Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland hebben aan de burgemeesters en wethouders der gemeenten en aan de colleges van kerkvoogden der Nederduitsch-Hervormde gemeenten in de provincie Zuid-Holland medegedeeld, dat door hen ter voorziening in de, in de Prov. Z.-Hollandsche Archeologische commissie ontstane, vacaturen ten gevolge van het overlijden van jhr. mr. V. E. L. de Stuers en het bedanken van prof. H. Evers, tot lid dier commissie zijn benoemd de heeren dr. E. Haslinghuis te 's Gravenhage en H. A. Reus te Dordrecht.

EEN SCHOUWBURG TE ALKMAAR?

De beschikbare schouwburgzaal voldeed te Alkmaar al sinds lang niet meer aan de eischen van velen. Goede tooneelgezelschappen bleven weg en de toekomst was van dien aard, dat vóór den oorlog een groot aantal plaatselijke vereenigingen tot elkander kwamen, om plannen voor een eigen schouwburg en concertzaal te verwezenlijken. De oorlog kwam en de reeds uitgebreide werkzaamheden werden daardoor uitgesteld.
Alcmaria, de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer, verkreeg namens de andere vereenigingen het recht om de zaak verder af te wikkelen en zij wendde zich tot den Raad met het verzoek om een terrein af te staan in de Bergerhout gelegen, in de nabijheid van het station, en bovendien om 25 jaar 3 pCt. rente van het oprichtingskapitaal te garandeeren tot een bedrag van ten hoogste ƒ 3000 per jaar.
Het gevolg hiervan was, dat B. en W. aan den Raad voorstelden, om zich bereid te verklaren deel te nemen in het aandeelenkapitaal, tot een maximum van ƒ 10.000 en 3 pCt. van het oprichtingskapitaal te garandeeren tot een bedrag van ƒ 3000, plus 3 pCt. van het kapitaal voor den aan te koopen grond.
Het voorstel van B. en W. is gistermiddag na een levendige discussie met twee stemmen tegen aangenomen.
Nu het kapitaal nog à 3 pCt.! („de Tel.")

EEN NIEUW DUITSCH TIJDSCHRIFT.

De eerste aflevering van een nieuw Duitsch tijdschrift, onder redactie van Toni Schwabe, „das Landhaus" is dezer dagen verschenen.
Het stelt zich ten doel „stille Kultur-arbeit". Het geluid dezer stilte is bekend.
Medewerkers zijn o.a. S. Hoechstetter, R. Schaukal, Georg Hermann, A. von Gleichen-Russwurm en Bruno Frank. („de Tel.")

INHOUD: Mededeelingen van de Redactie. — Het foto-magazijn der firma Ivens. — Nog eens: stadsschoon van Amsterdam en Hollenkamp. — Verbouwing Ivens, Kalverstraat 115. — Zeventiende-eeuwsche Bouwkunst. — Over de inrichting der arbeiderswoning. — Bond van Nederlandsche Architecten. — Commissie voor de inwendige restauratie van het Muiderslot. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Prijsvragen. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent.
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 23. ZATERDAG 3 JUNI 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

Gericht op het Midden Dam-terrein te Amsterdam.

HET DAM-TERREIN EN DE AMSTERDAMSCHE BOUWVERORDENING.

Wij leven altijd nog in afwachting van de bestemming en toekomst van het Dam-terrein, dat thans een poel geworden is met een reclame-schutting eromheen. Evenals dit Dam-terrein, kan men op meer punten van Amsterdam dergelijke toestanden waarnemen, o.a. Singel 504 St. Jorissteeg 2; bijna een halfjaar ligt dit bouwterrein nu open; Waterloo-plein No. 90 en 92, (die aan den openbaren weg voorzien waren van fraaie 17e en 18e eeuwsche gevels), dit terrein is nu reeds twee jaren afgesloten met een onooglijke schutting en wordt sedert gebruikt als opslag voor oud-roest. Aan de Heerengracht 293-305 en Singel 332-340, waar de afbraak geschiedde voor het nieuw te stichten derde telefoongebouw; de plannen, die gelukkig welstandseischen zullen moeten toonen, zijn nog niet gereed, maar de perceelen zijn al lang afgebroken en de ontsierende open gaping met schutting is er.

Evenzoo perceel Heerengracht 509 (Huis Six); voor den nieuwbouw zijn nog geen plannen gereed. Hoe het nu met de Vijzelstraat zal gaan? Het is te hopen dat er verder niet zal afgebroken worden, voordat de plannen a fine zijn vastgesteld.
Het is een algemeen stadsbelang, dat in dergelijke toestanden eene verbetering gebracht wordt. Door aanvulling van art. 284 der Bouwverordening kan reeds zeer veel gewonnen worden, *dat niet met de sloopingmag worden aangevangen dan na verloop van 8 dagen, nadat van het voornemen daartoe aan B. en W. is kennis gegeven, en niet dan met inachtneming van zoodanige voorschriften, als deze in het belang van welstand en de openbare orde en veiligheid mochten geven.* Het is van groote waarde te weten wat er zal verdwijnen, evenals wat er voor in de plaats komt.
Het komt meermalen voor, dat een beunhaas, om klaarblijkelijke redenen, zoo spoedig mogelijk tot sloopen overgaat, veelal vóór de eigenaar weet, wat er voor in de plaats zal worden gebouwd. Het bouwterrein blijft dan om een of ander reden maandenlang tot ontsiering en gevaar van het publiek als een bouwval liggen. Wanneer voor het Dam-terrein pas met de slooping van het Commandantshuis, Naatje, opbreken van den Vijgendam enz. was begonnen, nadat eerst zekerheid was verkregen, dat, wat er voor beters in de plaats zou komen, onmiddelijk zou worden uitgevoerd, dan ware al veel ellende gespaard gebleven. L. H. Bours Lz.

DE PERSPECTIEFPASSER, Ned. Octr. 1105.

Met niet geringe voldoening trof ik in No. 18 van „Architectura" d.d. 29 April j.l. niet alleen een zeer gunstig verslag aan van mijn perspectiefpasser-demonstratie van den 6en April, maar daarbij nog een parallel-beschouwing van onzen geachten collega, den Heer A. W. Weissman, aantoonende, dat mijn perspectivische ontboezeming niet alleen was aangehoord, maar tevens met vrucht overwogen geworden.
Dit geeft mij aanleiding om ter aanvulling van de algemeene beschrijving der methode en in aansluiting met

Ontw.: J. F. Staal Jr., Arch. Meubelen in den winkel der firma Ivens & Co. Foto: Bern. F. Eilers.

Deze comité's hebben de opdracht, om de vraagstukken betreffende de opleiding van kunsthandwerklieden en de methodes om het onderwijs te volmaken, te bestudeeren, hoewel ze het initiatief aan directeuren en onderwijzend personeel der scholen moeten laten. Aan den anderen kant hebben ze de administratie van de toestanden der decoratieve kunst in hun gebied op de hoogte te houden.
De door deze comité's aangeduide vraagstukken zullen behandeld worden door een centrale technische commissie, ingesteld door den onderstaatssecretaris van Schoone Kunsten.
Deze commissie wordt samengesteld uit permanente en om de drie jaar wisselende leden. Onder de laatsten zullen zijn vertegenwoordigers van het parlement, van de Kamer van Koophandel te Parijs, van alle drie de groote salons, van de vier maatschappijen op het gebied der decoratieve kunst (Union Centrale, Societe d'encouragement, Artistes décorateurs, Union provinciale der arts décoratifs), vertegenwoordigers van de kunst-industrieën en den Parijschen groothandel, decoratieve kunstenaars en handwerklieden.
Zij zal alle voor de voorlichting der toegepaste kunst en de uitbreiding der industrieën, die daarmee in verband staan belangrijke vraagstukken bestudeeren. Zij zal de beste methodes voor de theoretische en practische opleiding van nijverheidskunstenaars en werklieden in hun vak en de handhaving, in de industrie, van de eigenschappen van smaak en goede afwerking, die haar in het verleden gekenmerkt hebben, opsporen en propageeren.
Zij zal de inlichtingen op esthetisch, technisch en economisch gebied verstrekt door de comité's in de provincie, centraliseeren en dien comité's raad geven en ze bijstaan.
Zij zal, door middel van voordrachten en reizende tentoonstellingen, de beste voorbeelden en producten van toegepaste kunst verspreiden en algemeen doen kennen; de wederopleving of verbreiding van speciale of traditioneele kunstvakken der verschillende streken bevorderen; — zij zal, ten slotte, trachten de productie der nijverheidskunsten, gebaseerd op zich bij de behoeften van het moderne leven aansluitende vondsten, zooveel mogelijk aan te sporen. (Tel.)

DE ARCHEOLOGISCHE COMMISSIE VAN Z.-HOLLAND.

Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland hebben aan de burgemeesters en wethouders der gemeenten en aan de colleges van kerkvoogden der Nederduitsch-Hervormde gemeenten in de provincie Zuid-Holland medegedeeld, dat door hen ter voorziening in de, in de Prov. Z.-Hollandsche Archeologische commissie ontstane, vacaturen ten gevolge van het overlijden van jhr. mr. V. E. L. de Stuers en het bedanken van prof. H. Evers, tot lid dier commissie zijn benoemd de heeren dr. E. Haslinghuis te 's Gravenhage en H. A. Reus te Dordrecht.

EEN SCHOUWBURG TE ALKMAAR?

De beschikbare schouwburgzaal voldeed te Alkmaar al sinds lang niet meer aan de eischen van velen. Goede tooneelgezelschappen bleven weg en de toekomst was van dien aard, dat vóór den oorlog een groot aantal plaatselijke vereenigingen tot elkander kwamen, om plannen voor een eigen schouwburg en concertzaal te verwezenlijken. De oorlog kwam en de reeds uitgebreide werkzaamheden werden daardoor uitgesteld.
Alcmaria, de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer, verkreeg namens de andere vereenigingen het recht om de zaak verder af te wikkelen en zij wendde zich tot den Raad met het verzoek om een terrein af te staan in de Bergerhout gelegen, in de nabijheid van het station, en bovendien om 25 jaar 3 pCt. rente van het oprichtingskapitaal te garandeeren tot een bedrag van ten hoogste ƒ 3000 per jaar.
Het gevolg hiervan was, dat B. en W. aan den Raad voorstelden, om zich bereid te verklaren deel te nemen in het aandeelenkapitaal, tot een maximum van ƒ 10.000 en 3 pCt. van het oprichtingskapitaal te garandeeren tot een bedrag van ƒ 3000, plus 3 pCt. van het kapitaal voor den aan te koopen grond.
Het voorstel van B. en W. is gistermiddag na een levendige discussie met twee stemmen tegen aangenomen.
Nu het kapitaal nog à 3 pCt.! („de Tel.")

EEN NIEUW DUITSCH TIJDSCHRIFT.

De eerste aflevering van een nieuw Duitsch tijdschrift, onder redactie van Toni Schwabe, „das Landhaus" is dezer dagen verschenen.
Het stelt zich ten doel „stille Kultur-arbeit". Het geluid dezer stilte is bekend.
Medewerkers zijn o.a. S. Hoechstetter, R. Schaukal, Georg Hermann, A. von Gleichen-Russwurm en Bruno Frank. („de Tel.")

INHOUD: Mededeelingen van de Redactie. — Het foto-magazijn der firma Ivens. — Nog eens: stadsschoon van Amsterdam en Hollenkamp. — Verbouwing Ivens, Kalverstraat 115. — Zeventiende-eeuwsche Bouwkunst. — Over de inrichting der arbeiderswoning. — Bond van Nederlandsche Architecten. — Commissie voor de inwendige restauratie van het Muiderslot. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Prijsvragen. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent.
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. - Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 23. ZATERDAG 3 JUNI 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

Gezicht op het Midden Dam-terrein te Amsterdam.

HET DAM-TERREIN EN DE AMSTERDAMSCHE BOUWVERORDENING.

Wij leven altijd nog in afwachting van de bestemming en toekomst van het Dam-terrein, dat thans een poel geworden is met een reclame-schutting eromheen. Even-als dit Dam-terrein, kan men op meer punten van Amsterdam dergelijke toestanden waarnemen, o.a. Singel 504 St. Jorissteeg 2; bijna een halfjaar ligt dit bouwterrein nu open; Waterloo-plein No. 90 en 92, (die aan den openbaren weg voorzien waren van fraaie 17e en 18e eeuwsche gevels), dit terrein is nu reeds twee jaren afgesloten met een onooglijke schutting en wordt sedert gebruikt als opslag voor oud-roest. Aan de Heerengracht 293-305 en Singel 332-340, waar de afbraak geschiedde voor het nieuw te stichten derde telefoongebouw; de plannen, die gelukkig welstandseischen zullen moeten toonen, zijn nog niet gereed, maar de perceelen zijn al lang afgebroken en de ontsierende open gaping met schutting is er.

Evenzoo perceel Heerengracht 509 (Huis Six); voor den nieuwbouw zijn nog geen plannen gereed. Hoe het nu met de Vijzelstraat zal gaan? Het is te hopen dat er verder niet zal afgebroken worden, voordat de plannen a fine zijn vastgesteld.
Het is een algemeen stadsbelang, dat in dergelijke toestanden eene verbetering gebracht wordt. Door aanvulling van art. 284 der Bouwverordening kan reeds zeer veel gewonnen worden, *dat niet met de sloopingmag worden aangevangen dan na verloop van 8 dagen, nadat van het voornemen daartoe aan B. en W. is kennis gegeven, en niet dan met inachtneming van zoodanige voorschriften, als deze in het belang van welstand en de openbare orde en veiligheid mochten geven.* Het is van groote waarde te weten wat er zal verdwijnen, even-als wat er voor in de plaats komt.
Het komt meermalen voor, dat een beunhaas, om klaarblijkelijke redenen, zoo spoedig mogelijk tot sloopen overgaat, veelal vóór de eigenaar weet, wat er voor in de plaats zal worden gebouwd. Het bouwterrein blijft dan om een of ander reden maandenlang tot ontsiering en gevaar van het publiek als een bouwval liggen. Wanneer voor het Dam-terrein pas met de sloopingvan het Commandantshuis, Naatje, opbreken van den Vijzendam enz. was begonnen, nadat eerst zekerheid was verkregen, dat, wat er voor beters in de plaats zou komen, onmiddelijk zou worden uitgevoerd, dan ware al veel ellende gespaard gebleven. L. H. Bouws L.z.

DE PERSPECTIEFPASSER. Ned. Octr. 1105.

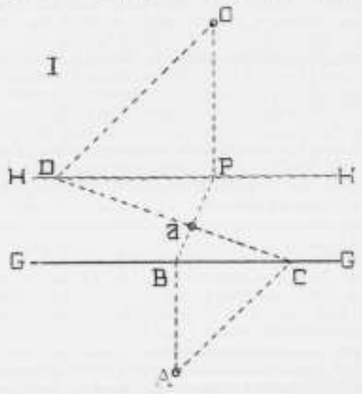
Met niet geringe voldoening trof ik in No. 18 van „Architectura" d.d. 29 April j.l. niet alleen een zeer gunstig verslag aan van mijn perspectiefpasser-demonstratie van den 6den April, maar daarbij nog een parallel-beschouwing van onzen geachten collega, den Heer A. W. Weissman, aantoonende, dat mijn perspectivische ontboezeming niet alleen was aangehoord, maar tevens met vrucht overwogen geworden.
Dit geeft mij aanleiding om ter aanvulling van de algemeene beschrijving der methode en in aansluiting met

genoemde beschouwing, (zie voor een en ander bladz. 139—141), nog eenige mededeelingen ten beste te geven, deels van theoretischen, deels van practischen aard, die, naar ik vertrouw, menig lezer belang zullen inboezemen.

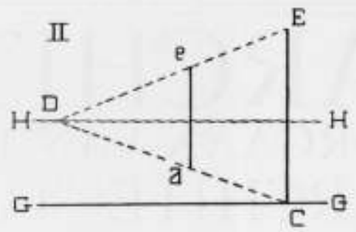
Inderdaad berust de werking van den hoofdpasser op hetzelfde beginsel als de „Engelsche methode", (die ook onder den naam van „projectie-methode" bekend is).
Ik wil echter aantoonen, dat men datzelfde beginsel (vervat in de verhoudingsformule $\frac{\text{dist.}}{\text{dist.} + \text{diepte}}$ [1]), ook in alle andere perspectief-methoden terug vindt, zij het, natuurlijk niet op zoo in 't oog vallende wijze, als dit in de figuur van den heer W. op bladz. 142 voor de Engelsche methode wordt duidelijk gemaakt.
Bij de andere straalmethoden ('t zij met omslaan, of met omleggen), kan men genoemd verhoudings-principe op overeenkomstige wijze als voor de „Engelsche" aanwijzen, waartoe een ieder, bij vergelijking, wel in staat zal zijn.
Bij de verdwijnpunt-methoden schemert dat beginsel echter niet zoo duidelijk door.
Maar evenals bewezen kan worden, dat de kracht, die den steen doet vallen, dezelfde is als die, welke den luchtbol doet omhoog gaan, zoo is ook de verhouding door de formule uitgedrukt, in elke verdwijnpunt-methode aan te wijzen.
Dit zal ik eens toetsen aan den meer ouderwetschen vorm dezer methode, waarbij (fig. I) een punt A, dat in het naar beneden neergeslagen grondvlak ligt, in af beelding wordt gebracht met behulp van een loodlijn A B op de grondlijn, hebbende het punt P tot verdwijnpunt, en een lijn A C onder 45°, wijkende naar het distantiepunt D. Het snijpunt a van B P en C D is dan de af beelding van het punt A.
Slaat men daarbij nog het oog O naar boven neer en trekt men de lijnen O P en O D, dan blijkt onmiddelijk uit de ontstane driehoeken dat:

$$\frac{a\,P}{a\,B} = \frac{D\,P}{C\,B} = \frac{O\,P}{A\,B} = \frac{\text{distantie}}{\text{diepte (van A)}}$$ en dat dus ook:

$$\frac{a\,P}{B\,P} = \frac{a\,P}{a\,P + a\,B} = \frac{\text{distantie}}{\text{dist.} + \text{diepte (v. A)}}$$

1) Hier zij even opgemerkt, dat op bladz. 139, 2e kolom, in de formule staat: «diepte der lijn acht + 't taf." Dat moet zijn: «diepte der lijn achter 't taf."

Hier vinden wij dus weer de grondformule van het passerstelsel terug.

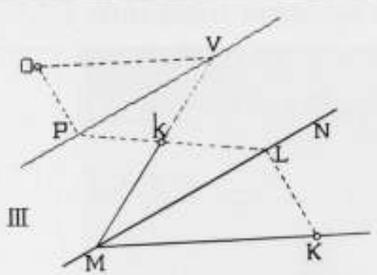
Wanneer men verder (fig. II) in a een loodlijn opricht en men die perspectivisch een bepaalde lengte C E wil geven, kan men in C in het taf. een verticale hulplijn C E oprichten, die de vastgestelde lengte heeft.
Trekt men dan uit den top E een lijn naar D, dan snijdt die de loodlijn in a opgericht, in het punt e op de juiste lengte af.
Hieromtrent zal de ingewijde in de verdwijnpuntentheorie zeggen:
„Dit geschiedt op de juiste lengte, omdat niet alleen de „twee verticale lijnen evenwijdige lijnen zijn, maar omdat „tevens E e *evenwijdig* is met C a, daar die twee lijnen „naar hetzelfde verdwijnpunt loopen".
Wil men zich echter uitsluitend gronden op de meetkunstige verhoudingen, dan kan het bewijs luiden:
„De lijn a e heeft de juiste lengte verkregen, omdat uit „de fig. I en II blijkt dat

$$\frac{a\,P}{B\,P} = \frac{a\,D}{C\,D} = \frac{a\,e}{C\,E} = \frac{\text{distantie}}{\text{distantie} + \text{diepte (v. A)}}$$ „.

Net zooals men het wil opvatten.
Hetzelfde verhoudingsbeginsel vindt men terug bij de wijkende schalen.
Ook bij een geheel willekeurig wijkende lijn M V, waarop een punt k ligt (zie fig. III).
M zij het snijpunt der lijn met het tafereel, V haar verdwijnpunt. Brengt men nu door die lijn een hulpvlak rechthoekig op het tafereel, dan heeft dat hulpvlak V P tot grenslijn en M N tot tafereeldoorsnede.
Slaat men dan het oog O om V P, en ook M K om de lijn M N in het tafereel neer, dan blijkt weer uit de driehoeken dat:

$$\frac{P\,k}{P\,L} = \frac{\text{distantie}}{\text{dist.} + \text{diepte (v. K)}}$$

Thans eenige opmerkingen van practischen aard.
Alvorens mijn passerstelsel bekend te maken, had ik mij van zijn bruikbaarheid grondig rekenschap gegeven, door er eenige perspectiefteekeningen mede te vervaardigen. Daarbij was ik, door het maken van een zelfde teekening, eerst volgens de mij bekende snelste handelwijze (de z.g.n. „vrije" persp. meth.), vervolgens met de passers, tot de overtuiging gekomen van hun waarde voor een snelle uitvoering.
Thans heb ik die proef eens (met een kleine teekening) herhaald en wil hier mijn bevindingen mededeelen.
Als onderwerp koos ik het huisje van de figuur op pag. 142 zooeven genoemd. Ongeveer zes maal zoo groot, dus ± 12 × 24 c.M. in plan, de distantie 24 c.M. De stand dezelfde.
Om de practijk wat meer nabij te komen: twee rechthoekige vensters in den langen gevel, een deur in den korten gevel; deur en vensters met een dagkant-indieping van 1/2 c.M. Rondom een overstekende goot met boeibord en neuslijst (schuin vlak) en derhalve begrensd door (behalve den bovensten muurkant) drie zichtbare horizontale lijnen; de goot stak dus even door 't tafereel heen.

Boven het dak een vierkanten schoorsteen, dóór het groote dakvlak, even voor den nok, met een op vier pootjes rustende vierkante overstekende dekplaat. Die schoorsteen mag genoemd worden, want hij verschafte een merkbaar aandeel in de moeite.
Dit onderwerp bracht ik nu langs 7 verschillende wegen in perspectief.
Telkens begon ik geheel opnieuw, met het teekenen (ook op de als gegeven beschouwde projectieteekeningen) van de grondlijn, de middenas, den horizon, het oog, enz. *Elk* zichtbaar punt werd *door constructie* bepaald.
Eenmaal begonnen werkte ik telkens dóór, zooals men dat uitdrukt „zonder op te kijken".
Ziehier de uitkomst.

A. *Uitvoering met uitsluiting v.h. gebruik v.h. rechter en het linker hoofdverdwijnpunt der horiz. lijnen.*

1. Meth m. neergesl. grondvl., waarin hulplijnen onder 90° en 45°, wijkende naar de punten P en D	tijd 48	min.
2. Projectie-methode	„ 46 1/2	„
3. Met de passers	„ 39	„

B. *Uitvoering met gebruik van voornoemde verdwijnpunten.*

4. Projectiemethode	tijd 33 1/2	min.
5. Met neergesl. grondvl. (P en D als verdw.punten overbodig, daarvoor kwamen de 2 hoofdverdw. in de plaats)	„ 31	„
6. Zgn. vrije methode (derhalve m. 2 meetpunten en m. verdeelpunten)	„ 27	„
7. Met de passers	„ 24 1/2	„

Aangezien de teekening klein was, veroorzaakten de constructies in geen enkel geval moeilijkheden wat de plaatsruimte betreft. Een grootere teekening zou dan ook naar verhouding gunstiger voor het passerstelsel geweest zijn.
De *nauwkeurigheid* is bij de projectiemethode het grootst, bij de verdwijnpunt-methoden het geringst. Wat de passers betreft heb ik niet kunnen merken, dat de uitvoering daarmede minder nauwkeurige uitkomsten oplevert dan de projectiemethode.
Omtrent *hulplijnen in het tafereel* valt op te merken, dat die bij de verdwijnpunt-methoden talrijk zijn, soms tot het hinderlijke toe, zeer gering in getal bij de projectiemethode, alsmede bij de uitvoering met de passers.
Ten slotte nog eenige mededeelingen betreffende *vergrooting* en *verkleining*.
Bij mijn passer-demonstratie besprak ik *verdubbeling, halveering*, vergrooting van 1 1/2 maal, 3 maal, enz. Tevens wees ik er op dat dit, gecombineerd met een evenwijdige verschuiving van het tafereel (grondlijn), in staat stelt om de perspectiefteekening zoo groot of zoo klein te maken als men wil.
Daar volstond ik mede, en maakte geen melding van de volgende even eenvoudige als nuttige eigenschap van den hoofdpasser.
Bij alle voorbeelden, die ik toen besprak, hield ik mij aan één zaak en wel: de hoofdpasser wordt derwijze op maat gesteld, dat de distantiestift en de distantiebeenen *dezelfde* lengte hebben.
Nu wil ik echter hier wel openbaren, dat dit geen noodzakelijkheid is.
Men kan voor de uitvoering aan de distantiebeenen (mits zij onderling even lang zijn), een *andere* lengte geven dan aan de stift.
Zijn die alle drie even lang, dan verkrijgt men een afbeelding ter grootte, zooals zij op het door de grondlijn bepaalde tafereel zou ontstaan.
Maakt men echter de distantiebeenen *langer* of *korter* dan de stift, dan verkrijgt men een perspectivische afbeelding, die volkomen *gelijkvormig* is aan de eerste, maar die, naar evenredigheid van het lengte-verschil, *grooter* of *kleiner* zal zijn.
Men heeft dus hier een middel om *in eens* (ik zou haast zeggen onbewust) de teekening grooter of kleiner te maken.
Daarbij is men zelfs niet gebonden aan een eenvoudig getal als 1/2, 2 maal, enz. Men kan voor de vermeerdering of de vermindering die maat *geheel willekeurig* aannemen.

J. H. A. Mialaret.

Zoo juist is bij den uitgever P. Schmitz, te Maastricht, verschenen een boekje van de hand van den heer J. H. A. Mailaret, getiteld: „Nieuwe Methode van perspectiefbepaling, naar bouwkundige teekeningen met behulp van een paar bijzondere reductiepassers". Wij raden een ieder aan zich dit boekje aan te schaffen. De passers zijn tot een beperkt aantal voor den prijs van ƒ 9.50 te verkrijgen bij bovengenoemden uitgever. Red.

PRIJSVRAGEN.

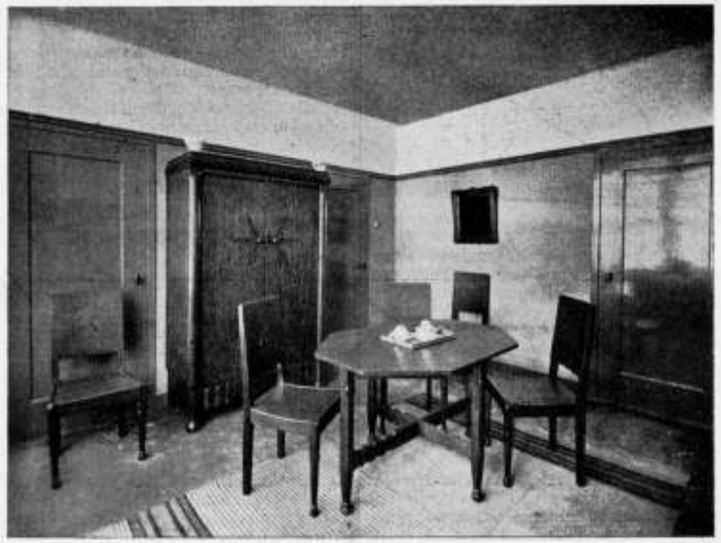
Verslag van het oordeel der Jury over de ingekomen ontwerpen op de prijsvraag „Meubelen voor een arbeiderswoonkamer", uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan het Volk".

De motto's der ingekomen ontwerpen zijn:

a. „Io".
b. „Lagos".
c. „Mei".
d. „Thuys".
e. „Mosa".
f. „Stella".
g. „Je kunt nooit weten".
h. Zonder motto.

Van deze acht inzendingen bleef de laatste buiten beschouwing, daar er behalve geen motto, ook geen correspondentieadres, noch een naambrief was ingezonden. Wel een schrijven aan de Jury, waarbij op de enveloppe de firmanaam van den fabrikant stond. Deze inzending voldeed dus niet aan de eischen in het programma gesteld.
De Jury drukt haar voldoening uit over het feit, dat velen der inzenders zich met ernst en liefde aan het onderwerp hebben gegeven. Veel van het geleverde werk staat op hoog peil, ook wat technische afwerking betreft.
Zij vindt het een gelukkig verschijnsel, dat de poging, ook op dit gebied van meubileeringen den ontwerper en fabrikant tot meerder samenwerking te brengen, met zulk een goed gevolg is bekroond.
Ofschoon bij den eersten oogopslag er wel een inzending was, die absoluut boven de andere uitstak, bleek toch

PRIJSVRAAG: MEUBELEN VOOR EEN ARBEIDERSWOONKAMER.

Een der beide bekroningen. Motto: „Jo", Ontw. H. J. ARNOLDS te Amsterdam. Fabr. JANSEN EN NUSINK te Amsterdam.

bij nadere, nauwkeurige beschouwing, dat deze inzending, en ook geen der andere, in al haar deelen een dergelijk geheel vertoont, dat haar een bepaalden voorrang geeft boven de andere.
Zoodoende besliste de Jury als volgt:
Het ontwerp onder motto: „*Jo*."
en die onder motto: „*Lagos*",
beide een bekroning en *f* 40 toe te kennen; en de ontwerpen onder motto: „*Met*", en onder motto: „*Thuys*" voor te dragen voor een loffelijke vermelding, ieder met toekenning van *f* 20.
De 7 ontwerpen (a tot en met g) geven aanleiding tot de volgende opmerkingen.
Motto: „*Jo*", ontwerper H. J. Arnolds te Amsterdam, fabrikant: Jansen en Nusink te Amsterdam.
De kast, stoel en spiegellijst zijn geslaagd. De tafel echter niet. Zij is onpraktisch; door de plaatsing van de pooten aan de voornaamste kanten der tafel, zal het de huisvrouw niet mogelijk zijn, dáár te gaan zitten, waar volgens den vorm der tafel haar plaats is. Bovendien maken de sterk afgeschuinde hoeken de toch niet al groote tafel te klein voor het doel. Ook is zij in verhouding tot de kast en de stoelen te klein. Dit ameublement heeft een kunstvol karakter, origineel en beschaafd. Het vertoont met het oog op de machinale vervaardiging de aardigste oplossingen in de versiering. Vooral van draaiwerk als versierend element (spiegeltje) is vernuftig gebruik gemaakt. De stoel met haar aardige toepassing van triplex zit prettig, en waar ook de zitting van hout is, zal zij weinig onderhoud behoeven. De ernstige, donkergroene kleur, waarin de meubelen zijn gebeitst, is, ofschoon op zich zelf fraai, wellicht niet de meest gewenschte voor een arbeiderswoonkamer.

Motto: „*Lagos*", ontwerper H. van Dorp te Amsterdam; fabrikant: W. Gieben te Amsterdam.
Het geheele ameublement vertoont een zuivere opvatting, een goed verwerken van reeds vroeger gedemonstreerde beginselen. Veel nieuwe artistieke vinding in vorm geeft het niet; wel daarentegen in kleur. Daardoor verrast het; sterk komt dat uit bij de kast, die, hoewel door haar te simpelen, bijkans nuchteren vorm wat klein van indruk, toch door de toepassing van twee soorten hout, en het daardoor ontstane kleurverschil iets aantrekkelijks heeft. Het beste is de stoel, en ook de tafel, die echter grooter moet zijn, en waarbij het kruis iets hooger moet worden geplaatst, daar het bij het zitten hinderlijk is. De stoel zit prettig, en is zeer geschikt voor haar bestemming, ook door toepassing van de Weener zitting.
Motto: „*Met*", ontwerper L. Deen, te Amsterdam, fabrikant H. Boas te Amsterdam.
't Beste zijn tafel en kast.
De stoel met pilotbekleeding zit niet prettig, daar het zitvlak te klein en te hoog is gestoffeerd. Ook de achterrug is te laag, en niet in mooie verhouding tot de eigenlijke stoel. Veel beter is in dat opzicht de variant met de rieten zitting, ofschoon de toepassing van de rieten zitting op deze wijze kostbaar van onderhoud is. De vormgeving van deze stoel is zeer geslaagd.
Ook het spiegeltje is aardig van vorm.
Motto „*Thuys*", ontwerper Jan Wils te 's-Gravenhage, fabrikant H. Jansen te Alkmaar.
't Beste is de kast. Goed van verhoudingen, rustig en huiselijk. 't Gebruik maken van de verschillende grootten van laden is verdienstelijk. De stoel is royaal van opzet, huiselijk van vorm, zit prettig, doch is zeer zwak samengesteld, mist de in dat geval ter versterking noodige zijen voorsporten. De tafel is goed van grootte, schriel van vormopzet, aan de poot is noodeloos veel hout weggesneden; de detailleering der poot is niet in harmonie met de stoelpoot en ook niet met de kast.
Motto: „*Je kunt nooit weten*".
De geheele opzet heeft geleid tot brute vormen, wat het sterkst uitkomt in de kast, die ook veel te groot is voor de aangegeven ruimte. De stoelen zijn hoogst onpraktisch. Zij zitten slecht. Het aanbrengen van de verbindingsregel geheel aan den onderkant der pooten is onjuist.
De ontwerper heeft blijkbaar ernstige en goede bedoelingen gehad, die echter in dit geval nog niet tot een goed resultaat hebben geleid.
Motto: „*Mosa* en *Stella*".
De inzendingen zijn blijkbaar van dezelfde hand. Zij getuigen niet van eenige vinding. Het ameublement mist in karakter, en vormgeving bijna alle eigenschappen van een arbeiderswoninginrichting, doch draagt geheel het stempel van het „Warenhuis" type.
De vormen zijn hard en ongevoelig, doch over het geheel is het werk vlot gemaakt, en getuigt van routine van den fabrikant.
Samenwerking met een geschikten ontwerper, zou in dit stelsel van arbeid tot goede resultaten kunnen leiden.

De Jury: K. P. C. DE BAZEL. Dr. H. P. BERLAGE NZN. JAN DE MEIJER. C. OOSSCHOT. P. BINK, Secr. v/d. Ver. „Kunst a/h Volk".

PRIJSVRAAG: MEUBELEN VOOR EEN ARBEIDERSWOONKAMER.

Een der beide bekroningen. Motto: „Lagos", Ontw. H. VAN DORP, te Amsterdam. W. GIEBEN, te Amsterdam.

PRIJSVRAGEN.

TWEEDE GEVELWEDSTRIJD TE LEIDEN.

RAPPORT DER JURY. 13 Mei 1916.

Aan Heeren Burgemeester en Wethouders van Leiden.

Ondergeteekenden, op uitnoodiging van Uw College optredende als Jury voor den „Tweeden Gevelwedstrijd", uitgeschreven door het Gemeentebestuur van Leiden, hebben de eer U betreffende hun onderzoek naar de

PRIJSVRAAG: MEUBELEN VOOR EEN ARBEIDERSWOONKAMER.

Een der beide loffelijke vermeldingen. Motto: „Mei" ontw. L. DEES, te Amsterdam. Fabr. H. BOAS, te Amsterdam.

tusschen 1 Januari 1914 en 1 Januari 1916 in Leiden gebouwde gevels het volgende te berichten.
Krachtens het door Uw College voor dezen wedstrijd vastgestelde programma, waren van overheidswege gestichte gebouwen van mededinging uitgesloten. De overige gebouwen werden voor de beoordeeling gesplitst in drie rubrieken:
a. dienst- en utiliteitsgebouwen, (kantoren, pakhuizen, fabrieken, onderwijsgebouwen, enz.);
b. woongebouwen (woonhuizen, winkels, villa's, buitenhuizen, societeitsgebouwen, koffiehuizen, enz.) met uitzondering van arbeiderswoningen;
c. arbeiderswoningen en complexen daarvan.
Had de Wethouder van Fabricage, de Heer H. W. Fischer, die de Jury-leden ten Raadhuize ontving en installeerde, reeds met een enkel woord erop gewezen, dat de verwachtingen waarschijnlijk niet te hoog gespannen moesten worden, een oppervlakkige kennismaking met de teekeningen der bouwwerken, welke in genoemd tijdvak zijn gebouwd, bracht reeds direct aan het licht, dat de taak der Jury geenszins moeilijk, doch evenmin dankbaar zou zijn. Een niet onbelangrijk aantal teekeningen bleek te zijn vervaardigd door architectonisch geheel onbevoegde personen, die somtijds in de bijschriften der figuren bovendien nog kans hadden gezien te toonen hoe zij met de beginselen der Nederlandsche Taal op even gespannen voet stonden als met die der Bouwkunst. Het zoude mogelijk zijn goede zijde hebben enkele dezer teekeningen in de vakbladen te reproduceeren, ter illustratie van de wijze, waarop in een tijd van herleving der bouwkunst, en in een stad, waarin waardevolle voorbeelden uit vroegere kunsttijdperken zoo bijzonder talrijk zijn, nochthans door geheel onbevoegden op architectonisch gebied wordt geknoeid, en voorts als afschrikwekkend voorbeeld, hoe somtijds eenvoudige, smaakvolle, oude geveltjes bij verbouwing door zoodanige „architecten" en „bouwkundigen" worden „gemoderniseerd". Hoewel de Jury begreep, dat de meestal slordige en onverzorgde bestekteekeningen op zich zelf niet steeds een maatstaf vormden voor de juiste beoordeeling der architectonische waarde van de bouwwerken zelve, achtte zij toch slechts 11 gebouwen de moeite van een plaatselijke beoordeeling waard, welk bezoek den indruk van het teekenwerk in het algemeen bevestigde.
Uit het bovenstaande zal het U duidelijk zijn, dat de Jury geen volledig gebruik meent te kunnen maken van de talrijke door Uw College beschikbaar gestelde bekroningen, zelfs al erkent zij, dat dergelijke onderscheidingen in de eerste plaats het karakter van aanmoediging dragen. Als resultaat van haar onderzoek heeft de Jury eenstemmig slechts de beide volgende bekroningen toegekend:
a. Dienst- en utiliteitsgebouwen:
1°. Een tweede prijs: de zilveren medaille aan den architect H. J. Jesse, als ontwerper van de Autogarage, Steenstraat 55, 55a en 55b. (speciaal voor zoover de winkelpui betreft).
2°. Een tweede prijs: de zilveren medaille aan den heer J. Zaalberg, voor wiens rekening het perceel Steenstraat 55, 55a en 55b is gebouwd.
b. Woongebouwen:
1°. Een derde prijs: de bronzen medaille, aan den architect H. J. Jesse, als ontwerper van de huizenrij Oegstgeesterlaan 31—33 enz. t/m 51.
2°. Een derde prijs: de bronzen medaille, aan den heer F. Los en de firma Gebr. van Hoeken, voor wier rekening de huizenrij Oegstgeesterlaan 31—33 enz. t/m 51 werd gebouwd.
Wat de sub. *b.* genoemde onderscheidingen betreft, heeft de Jury zich afgevraagd of het juist was, den architect die bij den voorgaanden gevelwedstrijd eveneens een onderscheiding ontving, voor den bouw van soortgelijke woningen, thans opnieuw voor een bekroning in aanmerking te doen komen. De Jury vermeende ten slotte geen rekening te moeten houden met resultaten van vroegere beoordeelingen en waardeert bovendien, dat het nieuwe werk van den bekroonden architect zich harmonisch aansluit aan den vroegeren bouw, en evenals dit, een persoonlijk cachet bezit, dat zijn stempel drukt op den geheelen straatwand.

Aan het einde gekomen van haar taak, constateert de Jury met leedwezen, dat de architecturale kunstzin zich in Uwe gemeente slechts zeer spaarzaam uitte, en dat de medewerking van de zijde van het publiek bij uw loffelijk streven naar verfraaiing van het uiterlijk aanzien der stad in het onderwerpelijk tijdvak zeer gering bleek te zijn. Het is evenzeer te betreuren, dat vele bouwkundigen, die blijkens hun werk bij het ontwerpen zoo zeer steun behoefden, de door het Gemeentebestuur opengestelde gelegenheid tot gemeentelijke voorlichting in aesthetischen zin zoo zelden aangrepen. Waar het Gemeentebestuur zoo helder blijkt in te zien het groote belang, dat de ontwikkeling der stad heeft bij een aesthetische verzorging van her- en nieuwbouw, en daarvan blijk gaf door de instelling dezer gevelwedstrijden en de beschikbaarstelling van aesthetische voorlichting, had èn van het bouwend publiek, èn van de bouwkundigen meerdere waardeering verwacht mogen worden.
De Jury heeft zich ten slotte afgevraagd, op welke wijze de Gemeente nog krachtiger de belangen der bouwkunst, en daardoor haar eigen belangen zou kunnen behartigen, dan zij deed. Zij acht daartoe een werkzaam middel het opnemen van een aesthetische paragraaf in de bouwverordening, zooals bereids in eenige andere

PRIJSVRAAG: MEUBELEN VOOR EEN ARBEIDERSWOONKAMER.

Een der beide loffelijke vermeldingen. Motto: „Thuys", Ontw. JAN WILS, te 's-Gravenhage. Fabrikant H. JANSEN, te Alkmaar.

gemeenten met succes is geschied en waardoor althans het inferieure werk kan worden geweerd. In de tweede plaats zou de Gemeente meer rechtstreekschen invloed kunnen doen gelden in den bouw van arbeiderswoningen. Wat op dit gebied in Leiden thans is uitgevoerd, voldoet zoowel wat de eigenlijke architectuur, als wat de groepeering betreft, geenszins aan de in dezen tijd te stellen eischen. En juist de arbeiderswoningbouw kan in de moderne ontwikkeling eener stad een element worden van bijzondere stedenbouwkundige waarde.
Met dit advies, hetwelk zij Uw College beleefdelijk in overweging geeft, vermeent zij de Jury het te moeten laten. Alleen spreekt zij alsnog de hoop uit, dat U de sympathie verdienende gevelwedstrijden, ondanks het geringe resultaat van heden (— hetgeen mogelijk ook ten deele aan den druk der tijden is te wijten —) zult blijven voortzetten en dat de volgende Jury een blijder geluid moge doen hooren.
Er zijn teekenen, die er op wijzen dat deze hoop in vervulling zal komen.

Mei 1916. *De Jury:*

Rotterdam: JAC. VERHEUL DZ.
Rotterdam: W. KROMHOUT AZ.
Hilversum: W. M. DUDOK.

GEMEENTELIJKE WONINGBOUWBLOKKEN TE AMSTERDAM.

Door B. en W. zijn aan den Raad voorstellen gedaan, hen te machtigen, Rijksvoorschotten aan te vragen voor den bouw van 3 woningbouwblokken, onderscheidelijk in den Buiksloterham, in de Transvaalbuurt, en in de Polanenbuurt, alsmede bijdragen in de exploitatie der te verwachten tekorten.
Uit de toelichting stippen wij het volgende aan:

„Het complex in den Buiksloterham, waarbij als „woningarchitect" zal optreden de heer J. E. van der Pek, hebben wij ons gedacht in laagbouw; het zou bestaan uit 252 perceelen, elk bevattende twee woningen, waarvan de kosten geraamd zijn op ƒ 1,100.000, benevens 28 winkel-woningen met even zooveel bovenwoningen, geraamd op ƒ 150.000. In totaal dus 560 woningen.
Voorts is in dit complex gedacht een administratie-gebouw, geraamd, op ƒ 15,000, een bad- en waschhuis, waarvan de kosten bedragen ƒ 50,000, en een clublokaal, geraamd op ƒ 5000. De totale kosten zonder clublokaal, zouden dus ƒ 1,315,000 bedragen. De kosten van het clublokaal hebben wij niet in het bedrag van het voorschot begrepen. Wij achten het wenschelijk, dat terstond bij den bouw der woningcomplexen aan de inrichting van zulke lokaaltjes wordt gedacht, wijl wij veronderstellen, dat zij bij de bemoeiing van de met het woningbeheer en woningtoezicht belaste personen met een aantal van de gezinnen der bewoners, een goed gebruik zullen vinden. Evenwel achten wij het niet noodig, op dit gebied de medewerking van het Rijk te vragen. Anders staat het met de kosten van bad- en waschhuizen, wijl, althans wat badgelegenheid betreft, vaststaat dat hiervoor rijks-voorschotten worden verleend. De kosten van het administratiegebouw hebben wij uiteraard onder het voorschot begrepen, wijl dit voor het woningbeheer niet kan worden gemist.
De wenschelijkheid van het maken van een bad- en waschhuis, ten einde zindelijkheid bij de bewoners der gemeentewoningen te bevorderen, zal, naar wij meenen, niet bepleit behoeven te worden.
In het complex zijn gedacht:
1e. 84 perceelen, waarvan de benedenwoningen bevatten: een groot woonvertrek, een keukentje en één slaapkamer en de bovenwoningen een groot woonvertrek, een keukentje en drie slaapvertrekken;
2e. 84 perceelen, waarvan de benedenwoningen bevatten: een groot woonvertrek, een keukentje, één groot slaapvertrek op de eerste verdieping en waarvan de bovenwoningen bevatten een groot woonvertrek, een keukentje en drie slaapvertrekken;
3e. 21 perceelen, waarvan de benedenwoningen bevatten: een groot woonvertrek, een keukentje, twee slaapvertrekken verschillend in grootte, en de bovenwoningen één groot woonvertrek, een keukentje, vijf slaapkamers en een ruimen bergzolder.
4e. 21 perceelen, hiervan hebben de benedenwoningen één groot woonvertrek, een keukentje en drie slaapkamers, waarvan één op de eerste verdieping, en de bovenwoningen één groot woonvertrek, een keukentje, twee kleine en twee groote slaapvertrekken;
5e. 21 perceelen; hiervan hebben de benedenwoningen één groot woonvertrek, een keuken en twee slaapvertrekken en de bovenwoningen één groot woonvertrek, een keuken en vier slaapvertrekken;
6e. 21 perceelen, waarvan de benedenwoningen bevatten één woonvertrek, een keukentje en vier slaapvertrekken, waarvan één groote en één kleine slaapkamer gelijkstraats en één groote en één kleine op de eerste verdieping; de bovenwoningen bevatten hier elk één groot woonvertrek, een keukentje en drie slaapkamers, waarvan één kleine op de eerste verdieping en twee groote op den zolder.
Om een sluitende exploitatie-rekening te krijgen, zou de gemiddelde huurprijs per woning, met uitzondering van die, waaraan een winkel is verbonden, ƒ 3,62 per week moeten bedragen. Het ligt echter in de bedoeling, deze woningen, met uitzondering van de winkelhuizen, waarvoor een huur zal worden bedongen, welke de kosten dekt, te verhuren in prijzen tusschen ƒ 2 en ƒ 3 gemiddeld, dus tegen een prijs van ongeveer ƒ 2.50, zoodat de bijdrage hier voor de woningen zou moeten bedragen rond ƒ 1,12. Of het bad- en waschhuis geheel zonder tekort zal kunnen worden geëxploiteerd, is nog moeilijk te zeggen. Een aanzienlijk tekort zal hier, naar wij vertrouwen in geen geval te wachten zijn.
De vaststelling der huurgrenzen van ƒ 2 tot ƒ 3 heeft in de commissie van advies bij het beheer der gemeentewoningen een punt van uitvoerige bespreking uitgemaakt. Daarbij is ter sprake gekomen de vraag, of het met het oog op de omstandigheid, dat het hier betreft lagen bouw, die voor velen aantrekkelijk is, ook aanbeveling verdiende om de minimum-huurgrens hooger te stellen, nl. op ƒ 2.50, zoodat de huurgrens dan zou zijn van ƒ 2.50 tot ƒ 3. De meerderheid dezer commissie was echter van oordeel, dat daarmede talrijke gezinnen van deze verbetering in de woningvoorziening zouden worden uitgesloten, voor welke, blijkens het besluit van 1 April 1915, deze voorziening mede wordt getroffen. Wij sluiten ons bij dat oordeel aan." (Wordt vervolgd).

TORENKLOK TE SPAARNWOUDE.

Het „N. v. d. D. meldt:

„*Geldmaking* — De torenklok te Spaarnwoude, dagteekende van 1764, met als grootste diameter 75 c.M., wordt door het gemeente bestuur verkocht." Hier rest de vraag of dit zonder medezegging van den Raad kan geschieden en of, indien het voornemen bestaan blijft, dit niet door Ged. Staten, evenals onlangs te Baardwijk is geschied, kan verijdeld worden? V. H.

RECTIFICATIE.

In het vorig nummer zijn, na de correctie, bij het verloopen der vorm de beide eerste regels der tweede kolom van blz. 174 gekomen bovenaan de eerste kolom van blz. 175.

INHOUD: Het Dam-terrein en de Amsterdamsche Bouwverordening; De perspectiefpasser, Ned. Octr. 1105; Prijsvragen „Meubelen voor Arbeiderswoonkamers"; Prijsvragen, Tweede Gevelwedstrijd te Leiden; Gemeentelijke Woningbouwblokken te Amsterdam; Torenklok te Spaarnwoude; Rectificatie.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstbevende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 24. ZATERDAG 10 JUNI 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Tot Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer E. POSTHUMA, Bouwkundig Teekenaar, Den Haag.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

GRONDBEGINSELEN EN VOORSCHRIFTEN VOOR HET BEHOUD, DE HERSTELLING EN DE UITBREIDING VAN OUDE BOUWWERKEN. [1])

Het Bestuur ontving het volgende schrijven:

Aan het Bestuur der Vereeniging „Architectura et Amicitia."

Overeenkomstig het besluit der Algemeene Vergadering werden door het Bestuur van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond de heeren K. P. C. de Bazel, Dr. P. J. H. Cuypers, Jos. Th. J. Cuypers, Jan Gratama, Dr. Jan Kalff, W. Kromhout Czn., Mr. Dr. J. C. Overvoorde, Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers en Prof. Dr. W. Vogelsang uitgenoodigd om een ontwerp samen te stellen voor de grondbeginselen en voorschriften voor het behoud, de herstelling en de uitbreiding van oude bouwwerken.
Het door deze Commissie ingediende ontwerp met de tegenvoorstellen van de minderheid der Commissie, gevormd door de heeren Dr. Cuypers, Jhr. van Riemsdijk en Jhr. de Stuers, werden behandeld op de Algemeene Vergadering van den Bond te Arnhem in 1915, waarna het ontwerp der meerderheid van de Commissie, behoudens kleine wijzigingen, met groote meerderheid voorloopig werd goedgekeurd, terwijl aan de Commissie werd overgelaten om eenige redactioneele wijzigingen aan te brengen en enkele veranderingen van niet ingrijpenden aard, naar aanleiding van de bij de discussie gemaakte opmerkingen.
Tevens werd hierbij besloten om vóór de definitieve vaststelling der grondbeginselen en voorschriften, welke in de eerstvolgende Algemeene Vergadering in Juli a.s. aan de orde gesteld zal worden, het gewijzigd ontwerp ter kennis te brengen van eenige vereenigingen en deze uit te noodigen om hieraan hare adhaesie te betuigen. Ingevolge deze opdracht hebben wij de eer U een exemplaar hiervan aan te bieden om U te verzoeken om dit ter kennis te brengen van Uwe leden en hierop Uwe adhaesie te betuigen. Wij verzoeken U ons tijdig, uiterlijk op 20 Juni a.s. hiervan bericht te zenden.
Wij zullen het op prijs stellen, indien in de eventueel voor de bespreking van het rapport te houden vergadering van Uw vereeniging dan een der leden van de commissie kan tegenwoordig zijn tot het geven van inlichtingen en verzoeken U daarom aan den eersten ondergeteekenden Mr. Dr. J. C. Overvoorde, de Pauwhof te Wassenaar, tijdig bericht te zenden van dag, plaats en uur der daartoe te houden vergadering.

Het Bestuur van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond.
J. C. OVERVOORDE, Voorzitter.
M. P. ROOSEBOOM, Secretaris.

Aan de leden van A. et A.

Op bovenstaand schrijven is door ons bestuur geantwoord, dat het bezwaarlijk zal zijn in de zomermaanden eene speciale ledenvergadering bijeen te roepen teneinde gevolg te geven aan de uitnoodiging van het bestuur van den Ned. Oudheidk. Bond. Dat echter de „grondbeginselen en voorschriften" door middel van ons orgaan ter kennis van de leden van het Genootschap zullen worden gebracht, daarop **tot den 24sten Juni a.s.** beschouwingen en aanteekeningen zullen worden ingewacht, waarna door ons Bestuur zal worden overwogen in hoeverre aan de uitnoodiging om aan de „grondbeginselen en voorschriften" adhaesie te betuigen, zal kunnen worden voldaan.
In deze overweging brengt ons bestuur het stuk van den Ned. Oudheidk. Bond ter kennis van de leden van A. et A., met, ter verkrijging van een volledig overzicht van het verhandelde ter algemeene vergadering van den Bond, de tegenvoorstellen van de minderheid der commissie in bovenstaand schrijven genoemd.

HET BESTUUR.

[1]) Het woord „bouwwerken" versta men in den ruimsten zin, dus h. v. ook kelders, grafheuvels, vestingmuren, wallen en dergelijke omvattend.

GRONDBEGINSELEN EN VOORSCHRIFTEN VOOR HET BEHOUD, DE HERSTELLING EN DE UITBREIDING VAN OUDE BOUWWERKEN.

A. Grondbeginselen.

I.

Oude bouwwerken worden bewaard:
A. om hunne kunstwaarde,
B. om hunne oudheidkundige waarde,
C. om hunne herinneringswaarde.
Gewoonlijk zijn deze beweegredenen niet afzonderlijk aanwezig, doch op een of andere wijze verbonden.

II.

De oudheidkundige- en herinneringswaarde zijn eenvoudige grootheden, de kunstwaarde is samengesteld. In deze laatste onderscheide men:
a. het geschiedkundig bestanddeel: de beteekenis van elk bouwwerk als voorbeeld van vroegere kunstopvattingen.
b. het schoonheidsbestanddeel: de waarde, welk elk bouwwerk bezit, ter bevrediging van de schoonheidsverlangens van den nieuwen tijd. Deze waarde laat zich weder in tweeën splitsen:
1. de bouwkunstige schoonheid.
2. de schilderachtigheid.

III.

De onder B genoemde oudheidkundige waarde eischt onveranderd behoud van een monument, opdat te allen tijde aan de wetenschap mogelijk zij uit den bestaanden toestand gevolgtrekkingen te maken aangaande den oorspronkelijken. Blootleggingen en ontgravingen kunnen ter wille van het onderzoek gevorderd worden. Zij dienen zóó te geschieden, dat door opmetingen en fotografieën zoo volledig mogelijk worde vastgelegd wat vóór en tijdens de werkzaamheden gevonden is.

IV.

De onder C genoemde herinneringswaarde is in den regel van gering belang. Zij is meestal louter een gevoelswaarde, daar gegevens, die van grooter beteekenis zouden zijn — men denke b.v. aan de inrichting van het huis van Rembrandt, toen dat nog door hem bewoond werd — in verreweg de meeste gevallen verloren zullen zijn geraakt. Waar zij inderdaad nog aanwezig zijn, brengen zij het bouwwerk onder het bereik der oudheidkundige of kunstwaarde. Het onder C genoemde gezichtspunt geeft daarom zelden houvast voor het bepalen eener gedragslijn bij restauratie.

V.

Het belangrijkste is de onder A genoemde kunstwaarde. Zij stelt, wegens hare samengesteldheid, zeer verschillende, ten deele tegenstrijdige, eischen aan het werk der herstelling.

VI.

Het onder *a.* bedoelde geschiedkundige bestanddeel eischt onveranderd behoud, daar elke wijziging de waarde als bewijsstuk vermindert. Het verzet er zich echter niet tegen, dat op zichzelf waardelooze of ongepaste toevoegselen worden verwijderd. Het begrip „waardeloos" is evenwel — als straks nader aan te duiden — zeer onzeker.

VII.

Het onder *b.* genoemde schoonheidsbestandeel wil de bewaring van alles wat bijdraagt tot de schoonheid van het bouwwerk, de verwijdering van wat die stoort.

Hier kan in de eerste plaats strijd ontstaan tusschen het belang der zuivere bouwkunstige schoonheid en de schilderachtigheid. Voor de schilderachtigheid is van groote waarde het oude aanzien, zelfs het vervallen uiterlijk, in het algemeen dat wat de Engelschen de „huid" van het gebouw hebben genoemd, het toevallige dus, het door den tijd gewordene. De architecturale schoonheid vraagt echter het gave en volledige: niet het toevallige, maar het bedoelde.
Ook kan er strijd komen tusschen het belang der oudheidkundige en dat der schoonheidswaarde. Uit oudheidkundig oogpunt moet men wijzigingen en zelfs belangrijke verbouwingen ontzien, omdat zij inzicht geven in allerlei toestanden uit het verleden. De verbouwingen van een kasteel kunnen licht geven voor de geschiedenis van zeden en gewoonten, de vergrooting eener kerk getuigt van toeneming der bevolking, vermeerdering der godsdienstige belangstelling of iets dergelijks. Maar de schoonheidswaarde kan door zulke veranderingen geschaad zijn.
Schilderachtigheid en oudheidkunde kunnen dus in botsing komen met de eischen der bouwkunstige schoonheid.

VIII.

In geval herstel onvermijdelijk is, verdient het belang der oorspronkelijke bouwkunstige schoonheid de voorkeur, indien zij op volkomen zekere wijze hersteld kan worden. Daar dit echter in verreweg de meeste gevallen onmogelijk moet heeten, zal het meestal aanbeveling verdienen te voldoen aan de gemakkelijker te bevredigen eischen van oudheidkunde en schilderachtig aanzien. Men vergete ook niet, dat de schoonheidswaardeering in verschillende tijden uiteenloopt en dat persoonlijke smaak een zeer onbetrouwbare factor is.

IX.

Als aanwijzingen voor de kennis van den vroegeren toestand van een bouwwerk kunnen oude afbeeldingen gelden, voor zooverre zij worden bevestigd door feitelijke gegevens. De „feitelijke gegevens" behooren aanvaard te worden in hun strikte beteekenis: hunne waarde worde niet uitgebreid door veronderstellingen betreffende verdwenen vormen.

B. Voorschriften.

X.

Het is niet mogelijk voorschriften te ontwerpen, waarnaar bij ieder herstellingswerk zou gehandeld kunnen worden. Elk geval moet op zichzelf worden beoordeeld, en alleen de algemeene beginselen voor de te volgen gedragslijn kan men van te voren vaststellen.
De toepassing voor het bijzondere geval is dan de taak van kunstenaars (bouwmeester, beeldhouwer of schilder, al naar gelang van het werk), in overleg met kunsthistorici, omdat zoowel het artistieke welslagen moet verzekerd worden als het belang van oudheidkunde en kunstgeschiedenis gediend.

XI.

Voor bouwwerken, die aan hun oorspronkelijk gebruik zijn onttrokken, en geen nieuwe bestemming van practisch nut hebben gevonden, gelden de volgende bepalingen:
Indien zij „bouwval" zijn, vermijde men verbouwingen en beperke zich strikt tot hetgeen noodig is om verder verval te voorkomen.
Indien zij nog voldoende volledig en hecht zijn, geve men er een nuttige bestemming aan en behandele ze in overeenstemming daarmede, óf beware ze als document en bepale zich dan tot onderhoud.

Voor het onderhoud en de verdere behandeling van bouwvallen handele men overeenkomstig de voorschriften, daaromtrent gegeven door de Wurtembergsche regeering in hare „Anweisungen zur Denkmalpflege", samengevat en gewijzigd als volgt:
1. Opruimen van het puin, zoodat de overblijfselen voor den dag komen en de aanleg van het geheel duidelijk wordt; in het bijzonder de oude ingangen, vensters, schoorsteenen, vloeren en verdiepingen, kelders, gewelven en gewelfaanzetten.
2. Afvoer van het hemelwater.
3. Optrekken van stutten tegen onderdeelen, die dreigen in te storten.

Wijkende muren, zoo noodig te schoren met beeren, uitgeholde te ondervangen, schadelijke gaten en spleten op te vullen, gevaarlijke bogen te volteelen, en zoo noodig te ondervangen of vol te metselen. De beeren moeten zoo eenvoudig mogelijk behandeld zijn en, zonder onnoodig in het oog te vallen, toch hun doel en herkomst niet verloochenen.
4. Afgevallen onderdeelen kunnen weder opgezet worden, als hun plaats zeker is. Zij worden, zoo mogelijk, dan met hedendaagsch schrift geïnerkt: herplaatst in. . . .
5. Bij zichtbare afdekkingen gebruike men geen cement. Evenzeer het gelijkmaken van muurkronen over groote stukken. Zeer aan te bevelen is de afdekking van muurwerk met mos en gras, des noods op een mortel- of leembed, doch bij voorkeur op een isoleerlaag van asphalt. Ook gewelven worden op deze wijze beschermd, nadat hunne scheuren en spleten van de noodige wiggen voorzien en volgegoten zijn. Bijzondere zorg wijde men hierbij aan den wateraf voer.
6. Vrijstaande muurovervlakken en blootgelegde grondslagen beschermе men tegen inwatering. Desgewenscht kan klimop er tegenaan worden geplant.
7. Van boomen en struiken wordt niet meer verwijderd dan noodig is voor de overzichtelijkheid der van den bouwval van verre en nabij. Mooie boomgroepen spare men, vooral op plaatsen, die vroeger niet overdekt waren: binnenpleinen en tuinen. Struiken, die in de muren wortelen en daarvoor gevaarlijk zijn, verwijdere men. Klimop is echter in den regel als een bescherming te beschouwen. Waar de hechtwortels van den klimop wegens verweering van de steen of de losheid der voegen gevaar opleveren, verdient wilde wingerd de voorkeur.

XII.

Bij andere bouwwerken onderscheide men: maatregelen tot instandhouding en die tot verzekering van het nuttig gebruik.

XIII.

De strekking der restauratiewerken moet niet zijn de volledige herbouw van een vroegeren toestand, doch het behoud van hetgeen daarvan in den bestaanden toestand is overgebleven en van de latere wijzigingen en toevoegingen, die oudheidkundige, geschiedkundige of kunstwaarde bezitten.

Waar sporen van een vroegere gedaante bewaard zijn of voor den dag komen, late men die in wezen. Bij een in gothischen stijl verbouwde romaansche kerk b. v., moet men niet, alleen omdat daarin een romaansch venster voor den dag komt, alle vensters weder in den romaanschen vorm gaan brengen
In de meeste gothische gebouwen hebben de vensters hunne traceeringen verloren. Zijn er enkele, waarin deze bewaard bleven, dan kunnen de andere in denzelfden geest worden bijgemaakt. Bij kerken kunnen choorvensters echter niet zonder meer als voorbeeld voor de schipvensters dienen. Bestaan er in vensters of nissen geen sporen meer van het type der oude harnassen, dan worden de latere vensters behouden. Indien zij, naar het oordeel van den met de herstelling belasten architect, stellig misstaan, late men hem vrijheid in het zoeken der oplossing.
Aan het dak worde zoomin mogelijk veranderd. Het beheerscht het silhouet en worde daarom zoo veel mogelijk in den bestaanden vorm gelaten. Wijziging is alleen geoorloofd, indien de dakvorm uit bouwkunstig oogpunt slecht is. Zijn er duidelijke sporen van den oorspronkelijken toestand, dan volge men die, anders ontwerpe men zelfstandig een oplossing.
Wat met de gevels dient te geschieden, hangt natuurlijk af van de bedaking. Waar een wijziging van het dak verandering van den gevelomtrek meebrengt, make men die zooals het gezond verstand het eischt.

XIV.

Verbouwingen van eenigen omvang zal men in den regel het best doen, te eerbiedigen. Men denke aan onze torenspitsen, men bestudeere vroegere restauraties. Waar een stellige misstand is ontstaan en onbetwistbare gegevens voor herstel in de oorspronkelijke gedaante ontbreken, ontwerpe een bekwaam bouwmeester een harmonische oplossing.

XV.

Met aanbouwsels en belendingen zij men bijzonder voorzichtig. Zij hebben dikwijls waarde, omdat zij de afmetingen van een bouwwerk tot haar recht brengen, en bedekken soms ook deelen, die — vrij gelegd — onoplosbare raadsels stellen.

Het is natuurlijk van veel belang, dat men deze mogelijkheden bestudeert, de raadselachtige gegevens zorgvuldig opneemt en ze in teekening brengt, doch het zou verkeerd zijn den aanbouwsel af te breken ter wille van een niet meer dan waarschijnlijke oplossing.
Zijn de aanbouwsels bepaald leelijk, dan kan herbouw in goeden vorm de voorkeur verdienen boven verwijdering.

XVI.

Het opnieuw bouwen van verdwenen gedeelten van een gebouw is een leugen tegen de geschiedenis. Ter wille van het behoud, ter meerdere verzekering van het nuttig gebruik, of om een stelligen misstand weg te nemen, kan het niettemin noodig zijn eenig verdwenen deel te herbouwen. Men denke aan de spits op een toren, het portaal van een raadhuis, het gewelf in een kerk, enz. Herstel in een vroegeren vorm is dan alleen oorbaar, in de zeldzame gevallen, waarin het op volkomen zekere wijze en volledig mogelijk is.
In alle andere gevallen worde een nieuwe oplossing gezocht.

XVII.

Als grondregel gelde: behoud gaat vóór vernieuwing. Vernieuwing is alleen geoorloofd, waar zij onvermijdelijk is, bij sierende deelen alleen daar, waar het niet mogelijk is door beschermende maatregelen verder verval te voorkomen en uitstel van ingrijpen de mogelijkheid van vernieuwing in denzelfden vorm zou wegnemen.

XVIII.

De hechtheid eischt dikwijls ingrijpende vernieuwingen, de geschiedenis en de schilderachtigheid vorderen het zoo min mogelijk aantasten van het oppervlak, van de „huid".
Hieraan kome men tegemoet door de keuze der grondstoffen.
Als regel gelde, dat bij vernieuwingen in oude vormen de zelfde grondstof wordt gebruikt, waarin die oorspronkelijk waren uitgevoerd: dezelfde of zooveel mogelijk overeenkomstige soort bergsteen, hetzelfde formaat baksteen en handvorm, dezelfde dakbedekking (pannen, leien, lood, koper). Indien echter een slechte grondstof is gebruikt, b.v. een bergsteensoort, die snel verweert, vervange men die door een van beter gehalte, doch zorge dat het in geaardheid en kleur zooveel mogelijk met het oorspronkelijke overeenstemme.

XIX.

Wat de vormen betreft, houde men — waar stellige gegevens dat toelaten — de oude zorgvuldig aan, voor zoover zij zich tot herhaling leenen, alleen dus de vormen, die door af te schrijven vlakken worden begrensd.
Beeldhouwwerk, ook het persoonlijk-behandelde gebouwen ornament — als het niet langer op zijn plaats kan blijven — beware men en vervange het door geheel oorspronkelijk, in harmonie met de omgeving. Het moet niet vormen vertoonen van een vroegeren tijd; en het werk zijn van een kunstenaar.

XX.

Nieuwe deelen, bij herstellingswerken aangebracht, worden zooveel mogelijk voorzien van het jaartal hunner plaatsing.

XXI.

De door het gebruik gevorderde welstand en waardigheid kunnen ingrijpender vernieuwingen eischen dan de zorg voor het voortbestaan - alleen van het bouwwerk vorderen zou. Het is zaak hieraan tegemoet te komen, omdat dan het „leven" van een monument beter verzekerd wordt.

Deze eischen zullen zich in den regel doen gelden ten aanzien van sierende deelen: beeldhouwwerk, muurschilderingen. Men schende echter nimmer een oud werk van waarde, doch brenge het origineel naar een veilige bewaarplaats en vervange het door een nieuw werk.

Bij muurschilderingen — waarvan reeds al te lang de belangrijkste werken door „ophalen" der omtrekken enz. zijn vernield — kan het Zweedsche procede worden toegepast (overbrenging der beschilderde kalklaag), of over de oude schildering, op voor deze onschadelijke wijze, een nieuwe worden aangebracht, zóó dat de oude gemakkelijk tijdelijk kan worden zichtbaar gemaakt. Soms zal het bijwerken van een effen achtergrond voldoende zijn om de bewaren tegen eene geschonden muurschildering op te hefen. Waar men schilderingen aan het gericht wil onttrekken, zal afdekken met opramen gespannen stof noodig zijn. Indien nieuwe schilderingen worden aangebracht, kieze men natuurlijk oorspronkelijk werk, doch zorge dat het harmonieert met het oude gebouw.

Van gebrandschilderd glas zorge men, dat alle oude stukken goed bewaard blijven. Het inzetten van nieuwe stukken kan in den ouden trant geschieden, voor zoover het dienst om een grootendeels aanwezig oud geheel volledig te maken. Indien geheele vakken aan de beglazing van een venster ontbreken, vulle men die met oorspronkelijk werk, en wanneer slechts enkele gedeelten van het oude glas over zijn, beware men die op een veilige plaats en late nieuw glas maken door een kunstenaar.

XXII.

Men eerbiedige steeds wijzigingen in verloop van tijd in een bouwwerk gebracht om het nut daarvan te verhoogen, als zij nog het gebruik vergemakkelijken, en verwijdere die alleen, indien zij onbetamelijk of doelloos zijn, of het aanzien van het gebouw schaden en op zich zelf geen kunstwaarde bezitten.

XXIII.

Nieuwe, door het gebruik geëischte wijzigingen make men zóó, dat de harmonie van het geheel zoo min mogelijk worde verstoord. Het navolgen van oude vormen blijve daarbij echter uitgesloten.

Dit geval doet zich herhaaldelijk voor bij de verbouwing van oude woonhuizen tot winkels of de verandering der onderpui van een winkel om diens meer in overeenstemming te brengen met hedendaagsche eischen. Het strijdt met het gezond verstand in zulk geval in oude vormen te willen werken, en een fijnvoelend architect kan zeer goed eene nieuwe oplossing vinden, die het oude werk niet schaadt.

C. Maatregelen tot verzekering van de naleving der voorschriften.

XXIV.

Ook vergrootingen van oude gebouwen moeten duidelijk het stempel dragen van den tijd, waarin zij ontstaan, gelijk zij vroeger bijna altijd deden.

XXV.

Om een behoorlijke behandeling der bouwwerken te verkrijgen, is het noodig, dat bij de wet toezicht van Regeeringswege op hun onderhoud, herstelling en verbouwing worde ingesteld en geregeld.

XXVI.

Het begrip „onderhoud" dient omschreven te worden en bepaald welke onderhoudswerken buiten Regeeringstoezicht mogen geschieden.

XXVII.

Zoolang de Regeering geene wettelijke bevoegdheid bezit, verzekere zij zich in ieder geval belangrijken invloed op de met rijksgelden gesubsidieerde herstellingswerken. Alvorens eenige bijdrage toe te kennen, eische zij overlegging van eene volledige opname van het monument in opmeting en foto en van een algemeen herstellingsplan. Daar echter een in alle bijzonderheden goed herstellingsplan niet van te voren is op te maken, omdat de gegevens daarvoor gewoonlijk eerst tijdens de werkzaamheden gevonden worden, zorge de Regeering voor geregeld oudheidkundig toezicht.

XXVIII.

Zij vordere ook opname in teekening en foto van alle ontdekte bijzonderheden, het bijhouden van een dagboek, waarin van deze laatste en van alle verrichte werkzaamheden nauwkeurig aanteekening wordt gehouden, en bedinge de afgifte, na beëindiging der restauratie, van geheel het aldus bijeengekomen dossier en van revisieteekeningen, waarin duidelijk is aangegeven welke wijzigingen en vernieuwingen zijn aangebracht.

XXIX.

Voor de beoordeeling der plannen uit oudheidkundig oogpunt en het toezicht op de uitvoering, bediene de Regeering zich van opzettelijke daarvoor geschoolde ambtenaren, werkende onder leiding van een commissie. Deze commissie bestaa uit enkele architecten en kunsthistorici, een beeldhouwer en een schilder, onder voorzitterschap van een onpartijdige belangstellende, die geen deskundige behoeft te zijn.
Zij vorme een afdeeling eener „Rijkscommissie voor monumentenzorg", waarvan de tegenwoordige commissie voor de monumentenbeschrijving de andere afdeeling worde, om de onmisbare samenwerking van deze twee instellingen te verzekeren.

XXX.

De leiding van ieder herstellingswerk worde opgedragen aan een kunstenaar (architect) en men vermijde, dat dezelfde architect vele herstellingswerken leidt.

Sleur is hier verderfelijk. Het oudheidkundige deel der taak moet voldoende verzekerd zijn door de organen van den Staat en door de eischen, te stellen aan den uitvoerenden opzichter — het artistieke deel vordert een niet door gewoonte verslapten geest.

XXXI.

Om tot ambtenaar der monumentencommissie benoemd te kunnen worden of als uitvoerend opzichter bij eene herstellingswerk te worden toegelaten, moet men blijken van geschiktheid hebben gegeven, ten genoegen der Rijkscommissie.

Hieronder volgt de Redactie van enkele artikelen, zooals destijds voorgesteld door de H.H. Dr. P. J. H. Cuypers, Jhr. B. van Riemsdijk en Jhr. Mr. Victor de Stuers.

VIII.

Het belang der architecturale schoonheid verdient de voorkeur indien *restauratie dringend noodig* en indien het mogelijk is op volkomen zekere wijze te herstellen. *Waar dit laatste onmogelijk blijkt*, is te voldoen aan de gemakkelijker te bevredigen eischen van oudheidkunde en schilderachtig aanzien.

De bedoeling is te zeggen, dat het, om een restauratie te wettigen, niet voldoende is, dat deze mogelijk zij, maar dat die ook noodig moet zijn. Voorts kan niet a priori verklaard worden, dat een volkomen zekere herstelling „in verreweg de meeste gevallen onmogelijk moet heeten". De slotzin kan vervallen: 't is een door niemand betwist axioma.

IX.

De laatste zinsnede vervalt (De „feitelijke gegevens"-conjecturen).

Het gaat niet aan alle conjecturen betreffende de vormen a priori uit te sluiten.

XIII.

De strekking der herstellingswerken kan zijn de reconstructie van een vroegeren toestand of eenvoudig het behoud van hetgeen daarvan in den bestaanden toestand is overgebleven: in beide gevallen zijn, zooveel eenigszins mogelijk, te eerbiedigen de latere wijzigingen en toevoegingen, de oudheidkundige, historische of kunstwaarde bezitten.

Alle reconstructie zonder onderscheid te verbieden gaat te ver. Dit is de veroordeeling van de herstelling van de kap der groote Hofzaal op het Binnenhof!
In de toelichting al. 2 lezen men:
„Zijn aan het gebouw, geen sporen meer van de oude harnassen, en misstaan de latere vensters zoodat zij niet kunnen worden behouden, dan worden de harnassen gemaakt *volgens het type van andere soortgelijke gebouwen uit dezelfde streek en denzelfden tijd.*
De andere heeren willen niet, dat men zich inspireere op oude gelijksoortige en gelijktijdige voorbeelden. Het moet opzettelijk anders zijn dan uit het bestaande gebouw valt af te leiden; dat is de zin van den eisch om „een logische indeeling toe te passen, een zelfstandige oplossing te vinden, te maken zooals de logica het eischt". Waartoe al die bezwaren? Opdat men kunne zien, dat het werk nieuw is? Maar dat is te verkrijgen door er eenvoudig het jaartal op te stempelen.

XIX.

Al. 2. Ander ornament en beeldhouwwerk zijn zuiver naar de aanwezige overblijfselen te copieeren, of waar dit wegens te ver gevorderd verval onmogelijk is, te vervangen door werk in denzelfden geest. De oude fragmenten worden bewaard.

Het stelsel der andere heeren dreigt de monumenten, welker restauratie langen tijd vordert, tot een lappendeken te maken.

XXI.

Slot der toelichting. De laatste zinsnede moet vervallen.

Men kan niet a priori elke muurschildering verbieden, welke niet oorspronkelijk nou zijn. In de hal te Zutfen was er een, voorstellende het panorama der stad circa 1500. Het schilderwerk is verdwenen, doch er bestaat een afbeelding van. Waarom zou men dit panorama niet opnieuw ter plaatse mogen schilderen? Natuurlijk met dateering van het moderne werk.

XXIII.

Nieuwe door het gebruik geëischte wijzigingen worden uitgevoerd, zoo dat de harmonie van het geheel zoo min mogelijk worde verstoord en derhalve het best in vormen en kleuren overeenstemmende met de oude.

XXIV.

Hierbij en bij vergrootingen van oude gebouwen, ook wanneer deze geschieden in den stijl van het bestaande, worde het jaartal van den nieuwbouw daarin geplaatst.

XXVIII—XXXI.

Deze artikelen vallen niet binnen de grenzen van het onderwerp, dat alleen bedoelt de regelen vast te stellen te volgen bij restauratie van monumenten. De materie is hier uiterst vluchtig behandeld en de moeilijkheden der praktijk zijn al zeer oppervlakkig voorbij gegaan.

PRIJSVRAGEN.

I. Amersfoort.

Nadat eerst het gemeentebestuur van Amersfoort besloten had voor den bouw van volkswoningen een prijsvraag uit te schrijven, op voorwaarden echter, die in strijd waren met de prijsvraagregelen, zooals in een uitvoerig artikel van de P.P.C., opgenomen in „Architectura" van 20 Mei, is uiteengezet, is het prijsvraag-denkbeeld losgelaten, en heeft de gemeenteraad Burgemeester en Wethouders machtiging verleend plannen te doen ontwerpen voor den bouw van 400 woningen, van een huurwaarde gelegen tusschen *f* 2 en *f* 3.50 per week, met dien verstande, dat daarbij en met inachtneming van de behoefte van het geheele plan, tevens wordt voorzien in de huisvesting van alleenwonenden en ouden van dagen, alsmede van groote gezinnen.

De Arnhemsche St. Eusebiustoren, die volgens Jet Denijn met kleine wijziging, voor diens spel bespeelbaar te maken is

In deze plannen moet ook zijn begrepen de bouw van 50 woningen met een huurwaarde van *f* 180 tot *f* 300.
De uitvoering der plannen zal door de gemeente zelf geschieden en de exploitatie der te bouwen woningen zal in eigen beheer worden genomen.
Verder werden B. en W. gemachtigd voorstellen te doen tot aankoop van gronden voor den bouw der woningen geschikt.

II. Maarssen.

Of het verloop van de prijsvraag Tuinwijk „Lindelaan" te Maarssen evenzeer „en règle" is, zal de toekomst leeren.
In de dagbladen nl. lezen wij omtrent die prijsvraag het volgende:
„De bouwvereeniging „Lindelaan" te Maarssen, in het belang van de volkshuisvesting werkzaam, heeft eenige architecten uitgenoodigd ontwerpen in te zenden voor een Tuindorp.
Drie plannen waren ingekomen en de jury bestaande uit de heeren W. van Boven, inspecteur der volksgezondheid te 's-Gravenhage, D. E. Wentink, inspecteur der volkshuisvesting te Utrecht, mr. W. Köhler, secretaris der Ver. Lindelaan, Van Voorst van Beesd, civiel-ingenieur te Breukelen, en Wilms, secretaris der gezondheidscommissie te Loenen, hebben het ingezonden ontwerp onder motto „Lucht en Licht" met den eersten prijs bekroond.
Bij opening van den naambrief bleek dit plan te zijn vervaardigd door den architect Joh. D. Looijen te 's-Gravenhage, aan wien de verdere uitvoering is opgedragen."
Over deze prijsvraag werd reeds iets gezegd in het jaar-

De Arnhemsche beiaard. Foto A. Sijer.
De klokken hangen hier in rijen.
De grootsten onder, de kleinen boven.

verslag 1915 van de P.P.C. („Architectura" 1915 No. 52), en wel het volgende:

„Door de woningbouw-vereeniging „Lindelust" (ot-laan? Red.) werd ons het programma ter advies toegezonden. Hierop werden door ons vele bemerkingen gemaakt, ook wat betreft het bedrag der uitgetrokken prijzen, die veel te laag waren gesteld. Het bestuur deelde ons mede, dat onze voorstellen te bezwarend waren en van een openbare prijsvraag werd afgezien, men wenschte zich tot een besloten prijsvraag te beperken. Nadat wij er op gewezen hadden dat op deze besloten prijsvraag de A. R. even goed van toepassing zijn als op openbare prijsvragen, hebben wij niets meer van deze zaak vernomen." Tot zoover het jaarverslag. Zou 't nu kunnen zijn dat „Lindelaan", het advies der P.P.C. en de prijsvraagregelen negeerend, toch haar gang is gegaan, en architecten als Van Boven, Wentink en Looijen zich hebben laten vinden haar daarin behulpzaam te zijn?

Laat ons hopen van niet, en afwachten wat omtrent deze prijsvraag door de P.P.C. zal worden gepubliceerd.

HOOGER MACHT.

Nu werd, zoowaar, de Bond der Bonden,
Als tweede macht dus, uitgevonden,
Wis wordt die, eer men het verwacht,
Tot een nog hoogre macht gebracht.
Dit moet, natuurlijk, twist verwekken,
Dan gaat men aan het worteltrekken,
Haalt al zijn vezels uit den grond
En doodt der Bonden Bonden Bond.

Candidus.

„DE TORENS ZINGEN" door D. J. v. d. Ven.

Zij, die den 9en Februari j.l. niet in de gelegenheid waren den Heer D. J. v. d. Ven voor A. et A. te hooren spreken over „klokken, klokkenspellen en klokkentorens in verband met het carillon-systheem van Jef Denijn," kunnen thans hun gemis goedmaken door zich het werkje: „de torens zingen", aan te schaffen, hetwelk als No. 38 verschenen is in de bekende Meulenhoff-editie, voor den luttelen prijs van *f* 0,95.

Het pro en contra terzake beiaardspel, systeem Denijn, met den aankleve van dien, is in de dagbladen uitvoerig behandeld. De Heer v. d. Ven is — evenals Mr. Loosjes — een enthousiaste „pro", waarvan dit zijn boekje nog eens krachtig getuigt. Evenwel resumeert hij correct alles, wat van den contra-kant is aangevoerd. In „een woord vooraf" zegt de begaafde schrijver, dat z'n werkje geen aanspraak wil maken op volledigheid, wat ook niet beoogd wordt, doch een algemeene inleiding tot de nog weinig beoefende klokkenwetenschap wil zijn, en velen meer vertrouwd wil maken met ons vaderlandsche speeltuig bij uitnemendheid — het carillon.

Naast 60 goede afbeeldingen van torens, carillons en het bedrijf van het klokkengieten, behandelt schr. achtereenvolgens op heldere en prettig onderhoudende wijze: 1e. klokkenspel en nationale belangstelling, 2e. onze Vaderlandsche speeltorens, 3e. de edele kunst van het klokkengieten.

Vooral dit laatste onderwerp hebben wij met veel genoegen gelezen.

De Heer v. d. Ven heeft o.i. een goed werk gedaan, om op onze torens met hun edelen schat, eens ten volle den aandacht te vestigen. Wij loopen ze, eerlijk gezegd, veel te vaak gedachteloos voorbij, die stoere wachters met hun bronzen stemmen, en beseffen niet, dat er met zoo'n vaderlandsch speeltuig bij uitnemendheid wel wat te prosteeren valt. Denk aan Vincent e.a.

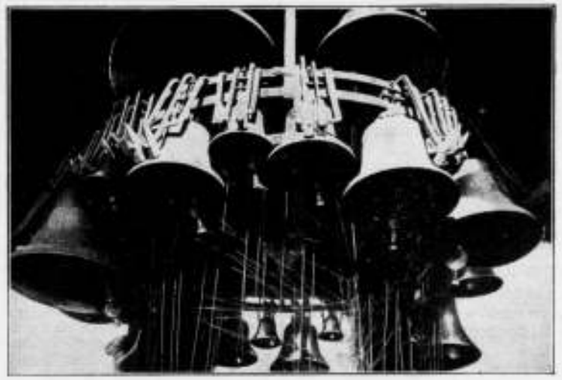
Welk systeem nu waarlijk de voorkeur verdient en hoe onze torens nu moeten bespeeld worden, zie, dat wil de Heer v. d. Ven nu helpen vergemakkelijken, door in de allereerste plaats de noodige kennis omtrent klokkenspellen enz. bij te brengen, en dan tweedens den aandacht te vestigen op het klokkenspel van den St. Eusebius te Arnhem, dat volgens het systeem Denijn gewijzigd werd en door dien meester beiaardier wellicht binnenkort zal worden bespeeld.

Met eene benijdens- en prijzenswaardig enthousiasme vertelt de schr. hiervan het een en ander, en, zoo zegt hij verder, de klokken zijn niet enkel om gezien, doch bovenal om *gehoord* te worden.

Dat is volkomen juist, en nu is het alleen maar de kwestie hoe zullen wij voortaan onze carillons hooren bespelen.

Een klokkenistenschool zal volgens schr. den aangewezen weg zijn, om meester-beiaardiers te kweeken, die onze torens zullen doen zingen. Van harte hopen wij het met hem. Alleen, kunnen wij meesters maken of moeten zij geboren worden? Wat zullen wij te hooren krijgen, zoo minder bekwame handen onze carillons gaan bespelen, een werk dat lang niet gering te schatten is.

Doch dit zij een factor, die wellicht eerst later aan de orde kan komen. Thans dienen wij eerst kennis te nemen, wat ons van klokkenspellen enz. wordt medegedeeld. En dat kunnen wij niet beter doen, dan dit uitmuntend geschreven werkje — als de vorige uitgaven weer keurig verzorgd door de firma Meulenhoff — aan te schaffen en aandachtig te lezen. De meenigen zullen zich dan allicht beter bij den werkelijken stand van het

Het carillon in den Paleiskoepel te Amsterdam. De klokken hangen hier in een cirkel. Foto J. Vincent.

vraagstuk aanpassen, dan nu nog veelal het geval is. Wat meerder kennis en minder autoriteit zij daarbij ten zeerste aanbevolen. M.

§ 31. DE „WERKSTAKINGS- EN UITSLUITINGS"-PARAGRAAF.

De Bond van Nederlandsche Architecten verzoekt ons het volgende te willen plaatsen.

In No. 16 van „De Aannemer" van 18 April j.l. komt in het officiëele verslag van de Hoofdbestuursvergadering op den 11den April j.l. de volgende mededeeling van den Voorzitter voor:

„De Voorzitter deelt daarna mede, dat de „Vereeniging van Delftsche Ingenieurs" zich nog over de nieuwe redactie moet uitspreken en dat de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst" de zaak wel reeds heeft behandeld, doch zich vooralsnog van een definitieve uitspraak heeft onthouden.

Voor zoover den Bond betreft zal dus, zoolang de beslissing der beide bovengenoemde Vereenigingen nog niet vast staat, voorloopig de bestaande redactie der werkstakings- en uitsluitingsclausule van den Bond van kracht moeten blijven, met dit voorbehoud, dat ook de nieuwe clausule der A. A. V., volgens de boven afgedrukte redactie, desgewenscht, kan worden aanvaard en dus geen aanleiding behoeft te geven tot eene weigering om in te schrijven.

Tevens wordt er op gewezen, dat de „Bond van Nederlandsche Architecten" (B. N. A.) tegemoet is gekomen aan de bezwaren, die indertijd van deze zijde zijn gemaakt tegen de redactie der „werkstakings- en uitsluitingsclausule", zooals deze in § 31 der concept-A. A. V. van genoemden Bond voorkwam.

In de definitief vastgestelde A. A. V. van den B. N. A. luidt de desbetreffende bepaling echter als volgt:

> Geheel stil liggen van het werk wegens werkstakingen of uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zal worden beschouwd als overmacht en geeft recht op termijnsverlenging.
> **In hoeverre** gedeeltelijk stil leggen van het werk wegens bovengenoemde oorzaken recht geeft op termijnsverlenging, zal, **indien partijen daaromtrent niet tot overeenstemming kunnen geraken,** worden uitgemaakt overeenkomstig de voorschriften betreffende geschillen (bedoeld wordt door arbitrage door een scheidsgerecht uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland).

Nu hierdoor de bezwaren, welke wij tegen de oorspronkelijke redactie hadden, en waarvan wij destijds aan het Bestuur van den B. N. A. schriftelijk kennis gaven, zijn opgeheven, kan ook de bovenafgedrukte bepaling, desverlangd, worden toegelaten.

Het zal echter aanbeveling verdienen deugdelijk na te gaan, of de omschrijving in de bestekken met deze, hier aangegeven redactie overeenstemt.

Het zal geen betoog behoeven, dat, indien een afwijkende redactie wordt gevolgd, en speciaal indien zij voorkomt zooals zij luidde in het concept, waartegen vroeger in *De Aannemer* herhaaldelijk is opgekomen, en gewaarschuwd, het verbod om in te schrijven onverkort blijft gehandhaafd."

In deze mededeeling komen eenige gedeelten voor, die verbetering behoeven. Er wordt de voorstelling ingewekt, alsof er onderhandelingen zijn gevoerd tusschen den Bond van Ned. Arch. en den Ned. Aann. Bond betreffende het vaststellen der tekst van de door den Bond van Ned. Arch. uitgegeven A. A. V. **Deze hebben nooit plaats gehad.** Tot toelichting de droge data en feiten.

a. Den 18den October 1914 zendt het Hoofdbestuur van den Ned. Aannemersbond aan ons Bestuur de bekende brief met de blauwe papiertjes, waarin zij kennis geeft van de genomen „bindende besluiten".

b. Hierop wordt den 14den December 1914 door ons Bestuur geantwoord: „dat wij de bepaling betreffende werkstaking en uitsluiting aanvaarden, met toevoeging van het volgende:

„Geheel stilliggen van het werk door partieele algemeene werkstakingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht en geven recht op termijnsverlenging, of gedeeltelijke stilliggen van het werk recht geeft op termijnsverlenging zal worden uitgemaakt overeenkomstig de voorschriften voor geschillen".

c. Hierop ontvingen wij den 21den December 1914 een antwoord van het Hoofdbestuur van den Ned. Aann. Bond, waarin het Hoofdbestuur mededeelt, dat het zich met bovenstaande clausule niet kan vereenigen.

d. den 26sten Januari 1915 zonden wijonze concept-A.A.V. rond in ongeveer 300 exemplaren; 200 ook een exemplaar aan den Ned. Aann. Bond. In deze concept-A.A.V. luidde:

§ 31. *Werkstakingen en uitsluitingen.*

„Werkstakingen en uitsluitingen van zoodanigen omvang, dat een of meer der op dat oogenblik bij den bouw of de levering betrokken bedrijven er door worden stilgelegd, zullen worden beschouwd als overmacht en geven recht op tijdsverlenging".

e. den 4den Februari 1915 ontvingen wij van het Hoofdbestuur van den N. A. B. een brief, waarin het ons dankte voor de toezending van dit concept, en ons nog om een 6-tal exemplaren verzocht.

Dus geen woord over den inhoud.

f. In de ledenvergaderingen van den Bond van Ned. Arch., gehouden den 6den en 25sten Maart 1915 wordt de concept-A. A. V. nogmaals behandeld. In laatstgenoemden vergadering (25 Maart 1915) is toen de redactie der A. A. V. definitief vastgesteld.

g. den 4den Juni 1915 komt deze A. A. V. in den handel.

h. den 6den Juni 1915 zonden wij een exemplaar aan het Hoofdbestuur van den Ned. Aannemersbond, waarop wij

i. den 15den Juni 1915 een dankbetuiging mochten ontvangen, **alweer zonder één woord over den inhoud van onze A. A. V.** „Dat de Bond van Nederlandsche Architecten" (B. N. A.) tegenmoet is gekomen aan de bezwaren, die indertijd van deze zijde (de Ned. Aann. Bond) zijn gemaakt tegen de redactie der werkstakings- en uitsluitingsclausule", zooals deze in § 31 der concept-A. A. V. van genoemden Bond voorkwam", is dus onwaar. Dit blijkt ook daaruit dat, nádat de A. A. V. van den Bond van Ned. Architecten den 25sten Maart 1915 definitief was uitgegeven, de strijd van den Ned. Aannemersbond even fel bleef tegen onze § 31. **Een jaar na dien wordt echter dezelfde tekst van § 31 door den Ned. Aann. Bond wel goedgekeurd.**

De toevoeging tusschen haakjes aan de tekst van onze §, aan de bovenaangehaalde mededeeling van het Hoofdbestuur van den N. A. B., werkt misleidend. Die toevoeging komt in onze A. A. V. niet voor.

In de A. A. V. van den Bond van Ned. Arch. wordt bepaald, dat in gevallen van arbitrage, de architect vrij is te kiezen tusschen den Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven, en vrije arbiters.

Namens het Bestuur van den B. N. A.
P. J. Houtzagers, Voorzitter.
Jan de Meijer, Secretaris.

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

In het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zal gedurende de maand Juli eene Tentoonstelling geopend zijn van de werken der Heeren Louis van der Swaelmen en Jan Pauw. De tentoon te stellen werken danken hun ontstaan aan de samenwerking van beide bovengenoemde kunstenaars. Van der Swaelmen, de bekende Belgische architect voor landschapsarchitectuur, behandelt den stedenbouw en den aanleg van wandelwegen, parken en tuinen, terwijl Jan Pauw, een Nederlander, die langen tijd in Brussel werkzaam was, het landhuis met de inwendige architectuur en hare decoratieve deelen voor zijne rekening neemt.
Deze tentoonstelling belooft zeer aantrekkelijk te worden.

HET MIDDEN-DAMTERREIN.

Inzake het Midden-Damterrein deelt het „Het Nieuws v. d. Dag" mede, dat mr. D. van Houten, uit 's-Gravenhage, heeft aangevraagd op het terrein een recht van voorkeur te mogen hebben met een optie van één jaar. De bedoeling is om op het terrein een hotel te doen bouwen, tot het ontwerpen waarvan de architect J. M. van der Mey zal worden uitgenoodigd. De Raad heeft de aanvraag gisteren in geheime zitting behandeld, maar wegens de afwezigheid van wethouder Vliegen is de beslissing aangehouden.

DE DOM TE MAINZ.

Volgens Duitsche berichten verkeert de Dom te Mainz ernstig in gevaar. De mededeelingen van den Domkapitularis aan de Eerste Kamer te Hessen, luiden, dat de groote pijlers, waarop dat gebouw rust, onderspoeld zijn. Door spoedig te nemen uitgebreide herstellingen zal moeten worden ingegrepen.
De Dom dateert reeds uit vroeger tijd. In 978 werd met den bouw begonnen.

MADAME DIEULAFOY. †

Madame Dieulafoy, née Jane Magre, is te Toulouse gestorven. Zij was gedurende dertig jaren een van de origineelste en aantrekkelijkste figuren uit de Fransche wetenschappelijke wereld.
Rijk, elegant en geestig, huwde zij zeer jong, kort voor den oorlog van '70. Daar het huwelijk kinderloos bleef, zocht het echtpaar afleiding in reizen. Zij doorkruisten geheel Europa. Langen tijd verbleven zij in Perzie, waar zij een diepgaande studie maakten van de Perzische kunst en van het volksleven. Zij begonnen toen in een afgelegen hoek van het land de beroemde opgravingen, waardoor de ruines van het paleis van Darius aan het licht kwamen. Hierdoor openbaarde zij de wereld voor het eerst de schitterende schoonheid von den ouden Perzischen bouwtrant.
Met wetenschappelijke nauwgezetheid werkte madame Dieulafoy toen aan de reconstructie van het paleis. Tegelijkertijd verzamelde zij kostbare en prachtige oude kunstnijverheidsvoorwerpen die men thans in het Louvre kan bewonderen.
Door deren arbeid werd madame Dieulafoy in breeder kringen bekend. De Académie des Inscriptions benoemde haar tot lid.
In dien tijd publiceerde zij haar groote boek over „le Tour du Monde". Later „La Perse, la Chaldée et la Susiane". Met een roman „Parysatis" beproefde zij een herleving van de oude Perzische beschaving te geven.
Van toen af volgden haar werken regelmatig na elkander: „l'Oracle" „Rose d'Harra", „Frère Pélagie", „Dragon et Valence", „L'Epouse parfaite". Dieulafoy werd naar Marokko gezonden als commandant van de genie. Zijn vrouw vergezelde hem en begon ook daar haar archaeologische onderzoekingen. Zij ontdekte bij Rabat de ruines van een moskee, die in de middeleeuwen beroemd was die van Mansonriah.
De groote vermoeienissen van Marokko tasten haar gezondheid zeer aan. De eerste kenteekenen van een ernstige affectie van de lever vertoonden zich en madame Dieulafoy trok zich in Frankrijk terug. In het Parijsche leven was madame Dieulafoy zeer bekend en haar salons in de Impasse Conti en het kleine hotel te Passy waren beroemd; kunstenaars en geleerden ontmoetten elkander daar. Zij was een gastvrouw in oud-Fransehen stijl en daarbij een bescheiden en hartelijke weldoenster. Zoo kon de Egyptoloog G. Massero in een kort doodsbericht schrijven: „Les ignorants et les humbles ont été atteints aussi durement au moins que les savants par la mort de Madame Dieulafoy.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Grondbeginselen en Voorschriften voor het beboud, de herstelling en de uitbreiding van oude bouwwerken. — Prijsvragen. — Hooger Macht. — „De torens zingen." — § 31. De „werkstakings- en uitsluitings"-paragraaf. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5.— . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer P. W. Duin Jr., Architect te Amsterdam, door de heeren K. Tholens en Adr. Moen. J. F. Staal Jr., *1e Secr.*

PERSPECTIEF.

Het stelsel van perspectief, door den heer Mialaret bedacht, maakt de verdwijnpunten overbodig. Daar het de perspectief bepaalt ten opzichte van een stelsel van twee loodrecht op elkander geplaatste assen, verricht het, wat de mensch onbewust in zijn oog doet.
Ondertusschen kan men de verdwijnpunten, zoo men dit wenscht, onmiddellijk op den horizont, de waterpaslijn, aanbrengen, als men den hoek in aanmerking neemt, dien een der vlakken van het in perspectief te brengen rechthoekig voorwerp met het tafereel maakt.
Voor het linksche verdwijnpunt neemt men uit de loodrechte as: bij 15° met het tafereel: ¼ van den afstand; bij 30° met het tafereel: 7/12 van den afstand; bij 45° met het tafereel: den afstand; bij 60° met het tafereel: 1⅝ maal den afstand en bij 75° met het tafereel: 3½ maal den afstand.
Voor het rechtsche verdwijnpunt neemt men uit de loodrechte as: bij 15° met het tafereel: 3½ maal den afstand; bij 30° met het tafereel: 1⅝ maal den afstand; bij 45° met het tafereel: den afstand; bij 60° met het tafereel: 7/12 van den afstand en bij 75° met het tafereel: ¼ van den afstand.
Staat het voorwerp met één zijner zijden loodrecht op het tafereel, dan is er slechts één verdwijnpunt, namelijk de snijding der beide assen. Men heeft dan de zoogenaamde centrale projectie, die vroeger als *de* perspectief gold, doch er slechts een onderdeel van is

A. W. Weissman.

GEMEENTELIJKE WONINGBOUWBLOKKEN TE AMSTERDAM.

Vervolg van pag. 184.

Het complex in de Polanenburt, waarbij als „woningarchitect" zal optreden de heer K. de Bazel, hebben wij ons gedacht te bestaan uit 629 woningen, gedeeltelijk uit te voeren in hoogbouw en gedeeltelijk in laagbouw. Ook onder deze woningen zullen er enkele zijn met een winkel annex, terwijl wij ons bovendien ook in dit complex een waschhuis hebben gedacht — echter zonder badhuis, daar in deze omgeving een gemeentelijk badhuis in exploitatie is — en een administratiegebouw. De totale bouwsom is hier geschat op ƒ 1.550.000, zoodat hier, ten einde exploitatie zonder tekort te verkrijgen, het verhuren der woningen zou moeten geschieden tegen een gemiddelden prijs van ƒ 3.72½. Daar wij ons hier voorstellen de woningen te verhuren tegen prijzen, gelegen tusschen ƒ 1.80 en ƒ 2.75 per week, alzoo tegen gemiddeld ƒ 2.27½ per week, bedraagt het nadeelig saldo hier ongeveer ƒ 1.44.
Het complex in de Transvaalbuurt, waarbij als „woningarchitecten" zullen optreden de heeren H. P. Berlage Nzn., J. Gratama en G. Versteeg, denken wij ons te bestaan uit 650 woningen, gedeeltelijk in perceelen, welke vier woningen boven elkaar bevatten, gedeeltelijk in perceelen, welke alleen een benedenwoning en een bovenwoning bevatten, terwijl wij ook in dit complex een bad- en waschhuis en een administratiegebouw voorstellen. De huurprijzen in dit complex zouden, om geen verlies te lijden, moeten worden bepaald op ƒ 3.72½. Aangezien wij ons hier echter de verhuren voorstellen in prijzen ƒ 1.80 tot ƒ 2.75, gemiddeld dus tegen een prijs van ƒ 2.27½ per woning, moet hier tekort geraamd worden op ƒ 1.44.
Waren wij ten opzichte van het complex Buiksloterham in staat, u alle gegevens reeds in detail te verstrekken, ten opzichte van de beide laatste complexen hebben wij ons moeten vergenoegen met u een meer globaal overzicht der plannen te geven.
B. en W. stellen nu voor hen te machtigen: uit 's Rijks kas aan te vragen en te aanvaarden in 50 gelijke annuiteiten een voorschot gelijk aan de kosten der door de gemeente uit te voeren bouwplannen in den Buiksloterham, in de Polanenbuurt en in de Transvaalbuurt, tot een maximum van ƒ 4.265.000.
Als bijlage is bij deze voordracht gevoegd een advies der gezondheids-commissie.
De commissie kan zich geheel vereenigen met het denkbeeld, dat in het Westelijk gedeelte van het ontworpen plan tusschen de bebouwing en de industriecterreinen een breede parkstrook gereserveerd werd. Dat het aanvankelijk voor sport- en speelterrein bestemde stuk in het verlengde van het hoofdkanaal-West thans voor woningbouw bestemd is, ontmoet bij de commissie geen bezwaar, nu in het plan zijn opgenomen evengemelde strook onbebouwd terrein, benevens een sportterrein en een Oostelijk gelegen stuk park zijn ontworpen. Tegen het aanleggen van den hoofdverkeersweg op eene breedte van 25 M. heeft de commissie echter wel eenige bedenking. In de toekomst toch zal deze weg het grootste deel van het verkeer tusschen de stad aan deze zijde van het IJ eenerzijds en de industrieterreinen en woonwijken aan de overzijde en de aangrenzende Noordhollandsche gemeenten anderzijds moeten verwerken. Daarvoor lijkt een breedte van 25 M. wel wat smal.
De Commissie geeft daarom in overweging, deren weg aan te leggen op eene breedte van 30 M., waarvan een deel als voortuinen kan

worden aangelegd, voor zooverre geen winkelbebouwing is ontworpen. In nauw verband hiermede staat de vraag, hoe de bebouwingshoogte voor dit gedeelte geregeld moet worden. Uit de mededeelingen van den directeur van den Woningdienst bleek der commissie, dat het voornemen bestaat, hier uitsluitend zeer lagen bouw toe te passen, n.l. 2 verdiepingen met een zolder. Slechts de enkele winkelperceelen zouden 1 verdieping hooger worden. Het komt der commissie voor, dat in het algemeen deze lage bouw zeer is toe te juichen, mits de breedte der wegen daarmede in overeenstemming is. Zij vreest echter, dat de bouw van zoo lage huisjes aan een verkeersweg van 25 of 30 M. breedte niet zooveer zal voldoen, en acht ze daar ook minder noodig. Zij geeft daarom in overweging, aan den hoofdverkeersweg perceelen te bouwen van 3 verdiepingen met een kap en in het overige gedeelte van het plan perceelen van 2 verdiepingen met een kap. Het ontwerpen van een flink sportterrein jucht de commissie zeer toe. Alleen trof het haar, dat het daarop te plaatsen gebouw een deel van het terrein in beslag zal nemen. Zij heeft zich daarom de vraag gesteld, of 't niet mogelijk ware, dat gebouw aldus te plaatsen, dat het voor een deel buiten het terrein valt.
Het aanleggen van een schoolstraat, zooals in het plan is ontworpen, acht de commissie een denkbeeld, waarmede ongetwijfeld een proef ware te nemen.
Het denkbeeld, in centrum van het plan een soort winkelgalerij te scheppen, acht de commissie wel aantrekkelijk.
Ook het systeem van langs de achterzijden der huizen loopende paden, dat ook in het buitenland vaak wordt aangetroffen, acht de commissie allesziins aanbevelenswaardig.
Overgaande tot de bespreking der verschillende woningtypen, merkt de commissie het volgende op.
Wat de verschillende typen betreft, de commissie acht deze grootendeels zeer aantrekkelijk. Zij meent evenwel eene uitzondering te moeten maken voor de perceelen met eene breedte van 5 M., type C. Deze woningen bevatten beneden, behalve een woonkamer, een keukentje en een kleine slaapkamer.
De commissie geeft in overweging, van de kleine woningen een kleiner aantal te bouwen dan wordt voorgesteld.
De overige typen geven de commissie geen aanleiding tot opmerkingen en deze komen haar zeer goed geslaagd voor.
In de toelichting wordt gezegd, dat het voornemen bestaat, de woningen te verhuren tegen huurprijzen variceerend tusschen *f* 2 en *f* 3 per week. Hoewel de commissie erkent, dat het vaststellen der huurprijzen meer een vraag van socialen dan hygiënischen aard is, zou zij toch eenige opmerkingen hierover aan uw college willen voorleggen.
De gemeentelijke te bouwen gemeentewoningen zullen worden verhuurd tegen huurprijzen van *f* 1.50 à *f* 3. Hieronder vallen dus eenerzijds de thans ontworpen woningen in den Buiksloterhampolder met twee verdiepingen en anderzijds de blokwoningen met vier verdiepingen, welke in andere deelen der stad zullen komen.
Juist met het oog op de bijzondere aantrekkelijkheid van dezen lagen bouw, op de ruimere, meer open bouwwijze, op de afzonderlijke toegangen voor alle woningen en op de vele tuintjes, meent de commissie, dat de minimumprijs op *f* 2.50 kan worden gesteld. Naar haar oordeel toch zal bij het publiek altijd de meening blijven bestaan, dat, tot zekere hoogte althans, de woning duurder zal zijn naarmate meer, en goedkooper, naarmate minder aangeboden wordt. En omdat zij zich niet geheel kan vereenigen met het denkbeeld, om de bedoelde woningen aan de gegoeden aan te bieden, geheel los van meerderen of minderen aantrekkelijkheid of stand, uitsluitend letttende op de behoeften der bewoners aan woonruimte, stelt zij voor, den minimumprijs voor deze groep woningen op *f* 2.50 te bepalen.
Ten slotte heeft het de commissie getroffen, dat aan geen der benedenwoningen de beschikking over een stuk zolder is verbonden. Zij weet niet, of, waar het voornemen bestaat, eene gelegenheid te scheppen, waar de vrouwen kunnen komen wasschen, daar ook tevens gelegenheid verschaft zal worden de kleine kinderen onder voldoende toezicht te houden. Een dergelijke wasschinrichting verdient overigens alle aanbeveling, omdat anders de wasch noodgedrongen in de kleine keukens moet worden schoongemaakt en gedroogd, waardoor de atmosfeer tot zaal wordt bedorven en de woning voortdurend vochtig blijft.

BOUWKUNSTIGE TENTOONSTELLINGEN VAN ARCHITECTEN AFZONDERLIJK.

Wat de schilders reeds lang doen, n.m.l. een afzonderlijke tentoonstelling van hun werk organiseeren, wordt meer en meer door de architecten ook gedaan, 't laatst nog door de Bazel.
Thans zijn er twee geopend. Een te Rotterdam, gevende een overzicht van de ontwerpen (uitgevoerd en niet-uitgevoerd) in de laatste 20 jaren door den architect Kromhout gemaakt, de andere te Laren van het werk van den architect de Haas.
Wij hadden gelegenheid de, in zijn eigen atelier Nieuwe Haven 11, georganiseerde tentoonstelling van den heer Kromhout te zien. De teekeningen, waarbij maar spaarzaam een paar photo's waren gehangen ter verduidelijking, zijn smaakvol gerangschikt. Enkele, zeer fraaie batiks, een paar prachtige perzische beeldjes, vormen met de kleurgevoelige teekeningen een harmonisch geheel van beschaafde kleur.
Dit te kunnen getuigen, is een eerbetuiging aan den kunstenaar. Om Kromhout te leeren kennen moet men zijn ontwerpschetsen zien. Zij zijn vol illusie, vol poëzie, gevoelig in hun aanduiding van wat den ontwerper visionair zag; en . . . . ze zijn zoo eenvoudig in hun neerschrijving. Weer viel ons dit op bij de schetsen van het Stadhuis te Rotterdam; ook de reeks voorstudiën voor het hotel op den Dam te Amsterdam zijn merkwaardig.
Als voorbeeld voor de virtuose behandeling der architectuur hangen de 20 jaar geleden gemaakte teekeningen voor een Koninklijk Paleis. De reeks schetsen voor de stadsversieringen tijdens de Kroningsfeesten, e. a. gelegenheden zijn op zichzelf een bezoek waard. Hierin toont Kromhout zich in zijn vollen kracht; op dit gebied heeft hij vernieuwend gewerkt.
Wij hadden nog geen gelegenheid de tentoonstelling van het werk van den architect de Haas in het atelier „Doeser" te Laren bezoeken. Beide tentoonstellingen blijven nog de volgende week open. J. DE M.

JAARVERSLAG OVER 1915 VAN DEN BOND „HEEMSCHUT".

Buitenland.
Door den oorlog kwam de heemschut-beweging in het buitenland grootendeels tot stilstand. Alleen van de „American Scenic and Historic Preservation Society" werd een jaarverslag ontvangen. Daarin werd omtrent de lichamen, die in de meeste Europeesche Staten ten bate van het behoud der schoonheid werkzaam zijn, niets vermeld. Zeer uitvoerig en met groote waardeering werd echter medegedeeld, wat door den Bond Heemschut was verricht.
Binnenland.
De Bond Heemschut nam deel in de leening, aangegaan door de Vereen. tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland voor het aankoopen van bosschen en vennen te *Oisterwijk*. Deze leening werd volteekend, zoodat een prachtig gedeelte van Noord-Brabant nu voor het vervolg tegen vernieling uit baatzucht is beschermd.
In zake de minder gelukkige verandering in de ligging der tramlijnen op den Dam te *Amsterdam* werd overleg gepleegd met de Dam-commissie. Een nieuw plan voor die lijnen, waarbij ook rekening zal worden gehouden met den welstand, kan worden verwacht.
Op voorstel van den heer Croockewit liet Heemschut door den 1sten Secretaris *voordrachten* houden aan verschillende inrichtingen van middelbaar onderwijs. Deze voordrachten, door lichtbeelden verduidelijkt, vielen zeer in den smaak van het jeugdig gehoor. Den directeuren en directrices komt dank toe voor de ondervonden welwillendheid en medewerking.
Bericht kwam in, dat het Kappittelbosch te *Harmelen* dreigde geveld te worden. Dank zij de medewerking der Nederlandsche Heide-maatschappij kon het vellen worden voorkomen.
Een huis aan de Markt te *Culemborg*, dat door brand was verwoest, zou worden herbouwd in een trant, die niet met de schilderachtige omgeving in overeenstemming was. Gelukkig bleek de eigenaar tot veranderingen bereid, zoodat het huis nu een goed geheel met die omgeving vormt.

Toen, door het afbreken van eenige opstallen te *Kampen*, aan de IJselkade een deel van den middeneeuwschen stadsmuur te voorschijn kwam, heeft Heemschut den Raad dier gemeente verzocht, den vrijgekomen grond niet weder voor bebouwing te bestemmen, doch als plantsoen in te richten.
Van het gemeentebestuur te *Hattem* werd een ontwerp voor eene school ter beoordeeling ontvangen. Een advies daarover werd uitgebracht.
In zake de ontsiering langs den rijksstraatweg te *Velp*, waar boomen werden omgehakt en rijwielpaden werden aangelegd, werd overleg gepleegd met den A. N. W. B. Toeristenbond voor Nederland.
De nieuwe brug, te *Amsterdam* over de Waal ter verbinding van de Binnen- met de Buiten-Bantammerstraat gemaakt, gaf aanleiding tot het zenden van een brief aan Burgemeester en Wethouders, waarin verzocht werd, dergelijke bruggen, die niet in een Amsterdamsche omgeving passen, voortaan niet weder te doen bouwen.
Van het gemeentebestuur van *Haarlemmerliede en Spaarnwoude* werd het verzoek ontvangen, een lid aan te wijzen in een commissie, die Burgemeester en Wethouders adviseert, omtrent de eischen van welstand, aan nieuw te stichten gebouwen te stellen. De heer A. W. Weissman werd aangewezen. Reeds verscheidene malen is de commissie werkzaam geweest.
Een poging, gedaan om het sloopen van een achttiende-eeuwsch huisje, staande tegen de Groote Kerk te *Haarlem*, te voorkomen, mislukte.
Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken werd een verzoekschrift gezonden, om aan te dringen op het stellen van *woningwetstandeischen* bij woningen, die met voorschot uit 's Rijkskas ingevolge de Woningwet worden gebouwd. Naar aanleiding van dit verzoekschrift heeft de Minister den Woninginspecteurs een circulaire gezonden, om in dien geest werkzaam te zijn.
Bericht werd ontvangen, dat in vele Geldersche dorpen en stadjes de helderwitte *behpleisteringen* der gevels, die zoo schilderachtig zijn, voor grauwe tinten moeten plaats maken. Door artikelen, aan plaatselijke bladen gezonden, werd getracht, hierin verandering te brengen.
Een gevel met arkel te *Hattem*, uit de zeventiende eeuw afkomstig, bleek dringend herstel noodig te hebben. Heemschut wendde zich te dezer zake tot de Vereeniging Gelre te Arnhem.
Toen de boomen aan de Commandeurslaan te *Katwijk aan den Rijn* geveld zouden worden, heeft Heemschut zich tot den Raad dier gemeente gewend, om op het behoud der boomen aan te dringen. Deze poging had echter niet het gehoopte gevolg; slechts aan één zijde werden de boomen gespaard.
In het vorig jaarverslag werd melding gemaakt van de stappen, die door Heemschut werden gedaan naar aanleiding van de groote ontsiering, die te *Amsterdam* dreigde door de voorgenomen demping van een deel van het Oosterdok ten behoeve van de uitbreiding van het stations-emplacement. Bij het sedert vastgestelde ontwerp is wel eenigszins met de bezwaren, die Heemschut had, rekening gehouden, maar toch schijnt de gekozen oplossing nog weinig bevredigend.
Aan het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam werd een prijs geschonken voor een uit te schrijven *prijsvraag* met een transformatorenhuisje als onderwerp. Dergelijke gebouwtjes, die in verschillende provinciën verrijzen, laten dikwijls veel te wenschen over wat den welstand aangaat. De verwachting werd gekoesterd, dat een prijsvraag als de bedoelde zou kunnen bijdragen tot het verkrijgen van betere ontwerpen.
De poging, door Heemschut gedaan, om de gemeente *Dordrecht*, die reeds een reclame-verordening bezit, ook tot het opnemen van eischen van welstand in haar bouwverordening te bewegen, mislukte.
Een plan der Regeering, om het fraai gelegen terrein te *Maastricht*, als de Kommen bekend, voor het bouwen van een kazerne aan te wijzen, gaf aanleiding tot het zenden van een verzoekschrift aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.
Getracht werd, een zuivelfabriek, die onder *Onder Amstel* aan het Abcoudermeer zou worden gebouwd voor rekening der Onderlinge Vereeniging van Veeh ouders te Amsterdam, zóó te doen ontwerpen, dat zij geen ontsiering voor haar omgeving zou opleveren. De Vereeniging bleek echter niet tot medewerking bereid.
Het wetsontwerp tot verbreeding van *rijkswegen* gaf Heemschut aanleiding, om den Minister van Waterstaat te verzoeken, in den bij dat ontwerp bedoelden „Wegenraad" ookafgevaardigden van den Bond, zitting te willen doen nemen.
Het gelukte de boomen langs den rijksweg van *Naarden* naar *Laren*, die voor vellen aangewezen waren, te behouden.
Over de *klokkenspelen* werd aan de gemeentebesturen, die ze bezitten, een brief gezonden, om op de beteekenis daarvan te wijzen en er op aan te dringen, daaraan geen veranderingen te laten maken, eer de raad van ter zake kundige was ingewonnen.
De boomen van den Stationsweg te *Baarn*, die dreigden geveld te worden, bleven door de bemoeiingen van den Bond gespaard; het gelukte echter niet, de boomen om de kerk te *Kerk-Avezaath* te redden.
Een schilderachtige molen te *Huizen*, door de gemeente aangekocht, zou worden gesloopt. Aanvankelijk scheen het, dat de molen zou kunnen behouden blijven. Het gemeentebestuur bleek bereid, den molen te verhuren, als de som, voor de herstelling benoodigd, door Heemschut werd voorgeschoten. Reeds was men met het bijeenbrengen van dat bedrag bezig, toen de mededeeling kwam, dat de herstelling het dubbele der eerste raming zou vorderen, waarom het gemeentebestuur had besloten, den molen aan de Vereeniging het Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem aan te bieden.
Het vellen der boomen aan de oostzijde van den Binnendijk te *Monnikendam* werd door het optreden van Heemschut voorkomen. Daarentegen had een poging, gedaan om het vellen der boomen in de Nieuwstraat te *Medemblik* niet te doen geschieden, geen gunstige uitkomst.
De voorgenomen wijziging der *grondbelasting*, die, werd zij tot wet, voor het behoud der schoonheid van Nederland zeer bedenkelijke gevolgen zou hebben, gaf aanleiding tot overleg met de Vereeniging tot behoud van Natuur-monumenten.
Als lid in een commissie, die Burgemeester en Wethouders van *Huizen* adviseert omtrent de eischen van welstand, aan nieuw te stichten gebouwen te stellen, werd door Heemschut aangewezen de heer D. F. Tersteeg.
Een verzoekschrift werd aan het gemeentebestuur van *Soest* gezonden, om aan te dringen op het behoud der beplanting bij het verbreeden van den weg van het station naar Soesterberg. Hierop werd een gunstig antwoord ontvangen.
Aan den gemeenteraad van *Zuidlaren* werd verzocht, de havezathe Laarwoud, door de gemeente aangekocht, tot openbare wandelplaats te bestemmen; aan dit verzoek zal worden voldaan.
Een poging, gedaan om het bouwen van een consistoriekamer aan de kerk te *Bloemendaal* zóó te doen geschie-

den, dat het uiterlijk aanzien van dit in 1636 gesticht gebouw niet geschaad werd, had als gevolg, dat met het ontwerpen belaste architecten tot medewerking bereid bleken, voor zoover de eischen der kerkvoogden dit toelieten.

De *watersnood*, waardoor verschillende streken van Nederland in den nacht van 13 op 14 Januari 1916 geteisterd werden, gaf Heemschut aanleiding, aan de besturen der door den ramp getroffen gemeenten een brief te richten, om er op te wijzen, dat bij het herbouwen der verwoeste huizen ook met de eischen van den welstand rekening diende te worden gehouden.

Vooral voor verscheidene gemeenten in *Waterland*, welke door vreemdelingen worden bezocht, is het van groot belang, dat de karakteristieke schoonheid niet te loor gaat.

Heemschut mocht te dezer zake de zeer op prijs gestelde medewerking ondervinden van den heer J. H. Faber, civiel-ingenieur, die de Watersnood-commissie als technisch-adviseur ter zijde staat.

De werkzaamheden van Heemschut konden uit den aard der zaak tot dusver slechts een voorloopig karakter dragen. Maar nu Waterland weldra weder droog zal zijn en aan het herstellen van de door de overstrooming veroorzaakte schade zal moeten worden begonnen, doet zich de vraag voor, op welke wijze dit herstellen zal moeten geschieden.

Natuurlijk moet rekening gehouden worden met de voorschriften, ingevolge de woningwet door de gemeentebesturen in de verordeningen op het bouwen der huizen, en zijn tevens in het belang der openbare gezondheid gemaakt; voor verscheidene gemeenten van Waterland is het ook van belang, dat bij het herstellen en herbouwen het eigenaardig karakter behouden blijft, waardoor de vreemdelingen die gemeenten aantrekkelijk vinden.

Met het oog hierop voegde reeds de gemeenteraad van *Broek in Waterland* aan de verordening een artikel toe, dat luidt: „Het uiterlijk van een nieuw te maken gebouw, met al wat daartoe behoort, hekken, muren en dergelijke, moet zoodanig zijn, dat het noch op zich zelf, noch in verband met de omgeving uit een oogpunt van welstand aanstoot kan geven. Burgemeester en Wethouders zijn bevoegd te dien aanzien nadere eischen te stellen." Ook andere gemeenteraden zullen dit voorbeeld, door Broek in Waterland gegeven, volgen.

Een commissie, bestaande uit de heeren: P. Bakker Schut, civiel ingenieur, adjunct-directeur der gemeentewerken te 's-Gravenhage; J. H. Faber, civiel ingenieur, inspecteur van de Watersnood-commissie; A. Keppler, civiel ingenieur, directeur van den Woningdienst te Amsterdam; J. H. W. Leliman, bouwkundig ingenieur en architect te Amsterdam; J. van der Waerden, civiel ingenieur, directeur van het gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam; A. W. Weissman, architect en secretaris van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland, te Amsterdam, heeft zich gevormd om zoowel de gemeentebesturen als hen die bouwen of herstellen gaan, *geheel kosteloos* van raad en voorlichting te dezer zake te dienen. Men kan zich, tot het verkrijgen daarvan, wenden tot den heer A. Keppler, Gemeentelijke Woningdienst te Amsterdam, die Secretaris van bedoelde commissie is.

De commissie is bereid haar raad te geven niet slechts wat betreft het uiterlijk der gebouwen, doch ook wat aangaat een doeltreffende en aan de eischen der hedendaagsche gezondheidsleer beantwoordende inrichting daarvan, terwijl zij tevens wil aangeven, hoe dit alles met de minste kosten kan worden verkregen.

Zoo wordt dus ieders belang gebaat. Verwacht mag worden, dat door samenwerking van de gemeentebesturen, de plaatselijke bouwkundigen en de eigenaars met de commissie verkregen zal worden, dat Waterland zijn oude schoonheid behoudt en dat de huizen, die in de plaats der vernielde komen zullen, den bewoners gerieven zullen geven, die de vroegere niet bezaten.

Toen werd opgemerkt, dat de palen der electrische geleidingen te *Amsterdam* werden gebruikt, om er lichtreclames tegen te plaatsen, die zeer ontsierend waren, wendde Heemschut zich tot Burgemeester en Wethouders, om er op te wijzen, welk een slecht voorbeeld de gemeente gaf. Aangedrongen werd op maatregelen tegen lichtreclames in het algemeen, waartoe Burgemeester en Wethouders thans reeds de bevoegdheid hebben. Een afwijzend antwoord werd ontvangen. Daarna richtte Heemschut een verzoekschrift tot den Gemeenteraad, dat wel tot eenige besprekingen aanleiding gaf, doch, daar het ter afdoening in handen van Burgemeester en Wethouders gesteld werd, niet het gehoopte gevolg had. Toch zou een reclame-verordening, in den geest van die, welke voor Noord-Holland geldt, voor het behoud der schoonheid van Amsterdam zeer noodig zijn.

Bij het gemeentebestuur van *Leiden* werd aangedrongen op het behoud van een schilderachtigen molen aan de Houtmarkt aldaar.

Aan het gemeentebestuur van *Geldermalsen* werd in overweging gegeven, de heerlijkheid van dien naam in veiling aan te koopen, om zoo het rooien der bosschen te voorkomen en een openbare wandelplaats te verkrijgen.

Het gelukte, het afbreken van de herberg „de Zwaan" te *Voorburg* te voorkomen. De Haagsche Melkinrichting, die haar aankocht, beloofde haar zoo veel mogelijk in haar ouden toestand te laten.

De burgemeester van *Peize* verzocht om voorlichting bij het bouwen van een nieuw raadhuis. Aan dit verzoek werd voldaan.

Ondanks de pogingen, die Heemschut deed, om de fraaie eikenboomen nabij het Kasteel Zwijnsbergen te *Helvoirt* te redden, besloot de gemeenteraad ze te verkoopen. Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant hebben echter aan dit besluit hunne goedkeuring onthouden, zoodat de boomen niet verkocht zullen worden.

Een fraaie oude gevel te *Koudekerk aan den Rijn* werd gesloopt, ofschoon Heemschut getracht had, hem te behouden.

Het vellen van 83 boomen langs den rijksweg nabij *Maastricht* en van 211 boomen ter verbreeding van den rijksweg ten zuiden van *Beek* kon niet worden voorkomen. Ook de pogingen, gedaan, om de noteboomen te redden, die te *Beesd*, te *Spijk*, en elders door het legerbestuur waren opgevorderd, baatten niet. De Minister van Oorlog en de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht deelden mede, dat deze boomen moesten gebruikt worden voor het maken van geweren tot verdediging des lands.

Een molen te *Nieuwkoop* kon niet worden gered.

De onderhandelingen tot het behouden van het fraaie oude pakhuis „de Vigilantie" aan het Verdronken Oord te *Alkmaar* zijn nog gaande.

Toen vernomen werd, dat een fraai oud glas in de Oosterkerk te *Hoorn* door een onbevoegde zou worden hersteld, werd gepoogd, te verkrijgen, dat dit herstellen aan een ter zake deskundige zou worden opgedragen. Verwacht mag worden, dat dit geschieden zal.

Voor een merkwaardigen gevel, van 1530 ongeveer, te *Brielle* dreigde gevaar. Hij zal echter voorloopig behouden blijven.

Daar, wegens de hooge prijzen van het hout, in den laatsten tijd overal *boomen* geveld worden, heeft de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland zich tot den Minister van Binnenlandsche Zaken gewend, om er op aan te dringen, dat althans de boomen die eigendom zijn van openbare besturen, niet verkocht zullen worden. Dit optreden heeft het verblijdende gevolg gehad, dat de Minister een circulaire aan de Provinciale Besturen geeft gezonden.

Aan den gemeenteraad van *Haarlem* werd door Heemschut een adres gericht om, naar aanleiding der ontsiering van de Groote Markt door een lichtreclame, op het dak van een koffiehuis geplaatst, te verzoeken, een reclameverordening te maken.

In een onderhoud, dat de 1e Secretaris met Burgemeester en Wethouders van *Enkhuizen* had, drong hij er op aan, het westelijk deel der Paktuinen aldaar, dat nu een plantsoen is, niet voor nijverheids-terreinen te bestemmen, daar de gemeente voor dit doel over andere gunstig gelegen terreinen beschikt.

Aan den Burgemeester van *Schiermonnikoog* werd, op zijn verzoek, de tekst van een reclame-verordening gezonden.

Daar *watertorens*, wanneer zij een goeden vorm hebben, een landschap tot sieraad kunnen strekken, werd aan het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening een brief gericht, om daarop de aandacht te vestigen en de voorlichting van Heemschut aan te bieden. De Directeur van bedoeld Bureau verklaarde zich tot samenwerking bereid, waarvoor hem de dank van Heemschut toekomt.

Burgemeester en Wethouders van *Alkmaar* verzochten Heemschut, met de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te zamen een commissie te willen vormen, om een ontwerp voor een gebouw aan het Waagplein te beoordeelen. Aan dit verzoek is voldaan.

Toen vernomen werd, dat het Bestuur der Domeinen het voornemen had, een gedeelte van de door den beroemden architect Pieter Post van 1665 tot 1668 te *'s-Gravenhage* aan de Kanonstraat gebouwde Geschutgieterij voor afbraak te verkoopen, werd door Heemschut een adres aan den Minister van Financiën gezonden, om er op te wijzen, dat door die afbraak de schoonheid van 's-Gravenhage ernstig zou worden geschaad. Daar sedert ook andere lichamen zich deze zaak hebben aangetrokken mag worden verwacht, dat het gebouw ongeschonden blijven zal.

De 1e Secretaris,
A. W. Weissman.

JURY-RAPPORT VAN DE STUDIEPRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VOOR EEN GEBOUWTJE, WAARIN EEN RIJWIELBERGING, TWEE VERKOOPRUIMTEN EN EEN TELEFOONCEL, UITGESCHREVEN DOOR UW VEREENIGING IN HET JAAR 1916.

Aan het Bestuur van de „Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst" te Utrecht.

Overzicht.

Er zijn ingekomen 23 ontwerpen.

Hoewel zeer verdienstelijk werk is geleverd, zoodat de prijsvraag geslaagd mag worden genoemd, moet het de jury toch van het hart, dat de ontworpen gebouwtjes het wel goed zullen doen in een stadspark, maar dat op een voornaam plein, zooals in het programma was gedacht, de architectuur monumentaler had moeten zijn, tenminste niet zoo landelijk.

Tevens merkt de jury op dat, het voornaamste, de plattegronden van verschillende ontwerpen niet voldoende zijn bestudeerd.

Bij de *eerste* schifting vielen af wegens gebrekkig plan of slechte architectuur de volgende 13 ontwerpen: Sic Semper, M. C. K. Marie, Eenvoud, A, 3 cirkels dooreen, Beknopt, zonder motto, rood zwart (vlag), vier in vierkant, Studie I, Studie II en geen motto.

Motto „4 in vierkant" viel uit, omdat geen perspectief was gegeven.

Bij de *tweede* schifting vielen af wegens onvoldoend plan of onvoldoende architectuur de volgende drie ontwerpen: Sigma, Pax en Stekelvarken.

Bij de *derde* schifting bleken voor geen bekroning in aanmerking te kunnen komen de volgende vier ontwerpen: Meidoorn, Rie, Beton en R. V. T.

Bekroond zijn als volgt de overblijvende ontwerpen:

Ontwerp „Lente 1916", ontwerper den Heer Ant. Pet, tech. ambt. der Gemeentewerken te Utrecht, met den Eersten prijs, *f* 30.— met het diploma; ontwerp „Voila", ontwerper den Heer K. van den Berg, architect te Utrecht, met den Tweeden prijs, *f* 10.— met het diploma; en ontwerp „Maria", ontwerper den Heer Martin Rietbergen, architect te Utrecht, met den Derden prijs, het diploma.

De jury heeft gemeend alle ontwerpen te moeten bespreken, uitgezonderd de eerste schifting.

Van de tweede schifting.

Motto: „*Sigma*". Het plan is goed behalve de ligging van de W.C. De architectuur is slecht. Het teekenwerk is niet vlot genoeg.

Motto: „*Pax*". Het plan is zeer slecht, de architectuur heeft wel goede hoedanigheden, terwijl het teekenwerk over het algemeen vlot is gedaan.

Motto: „*Stekelvarken*". Een goed plan. De kap en twee uitstalramen komen in conflict met de binnenruimten. De architectuur is niet slecht, doch de overmetselingen van de uitstalruimten zijn bedenkelijk. Het plat is bepaald leelijk. Het teekenwerk is wat ruw.

Van de derde schifting:

Motto: „*Meidoorn*". Het plan is goed, evenwel is de toegang naar de telephooncel direct vanaf het plein niet gelukkig. Een rijwielafstand van 25 c.M. voor hoog en laag plaatsing is te gering, 30 c.M. is beter. De architectuur is niet gelukkig, zelfs zwak, niet overwogen. Het teekenwerk is grof en somber.

Motto: „*Rie*". De rijwielruimte is te groot in platte grond, te veel het type van pakhuis; W. C., bewaker en de telephoon zijn zonder licht en lucht. Gevels niet slecht, hier en daar wat zwak. Het teekenwerk is goed opgevat.

Motto: „*Beton*". Het plan is goed. De verkoopruimten wat diep, de plaatsing van het aanrecht en de tafel is niet goed, deze hadden uitstalruimten kunnen zijn. De uitdrukking beton is niet geheel weergegeven, het huisje kan evengoed van metselwerk met hout zijn. Tevens zal het groote plat leelijk zijn, vooral voor de bewoners van de verdiepingen der huizen rondom het plein. In beton had men wel een andere kap kunnen maken. De pilasters hebben geen reden van bestaan. Het geheel is te grof.

Motto: „*R. V. T.*" De rijwielberging zal niet praktisch zijn in het gebruik, overigens is het plan wel goed, maar het is niet beknopt n.l. 73 M². Ontwerper heeft gezocht naar beschaafde architectuur in de door hem gedachte

monumentale omgeving. Deze ontwerper is de eenige die het meest voelt voor monumentaalbouw, doch is schijnbaar wat zwak dit in alle deelen goed door te werken. Het teekenwerk is zeer verdienstelijk.

Van de bekroonde ontwerpen:

Motto: *„Lente 1916"*. Eerste prijs. Goed begrepen plan en architectuur. Het gebouwtje is 35 M². in oppervlakte. De gekleurde teekening is wat somber, in de werkelijkheid zal het gebouwtje vriendelijker zijn. De nokoplossing is niet de gelukkigste. Met liefde en zorg is alles behandeld. De omgeving op de perspectief is de Neude, dus hier is gedacht aan het nieuwe Utrechtsche postkantoor. In het algemeen is het een goede gedachte dat ontwerpers zich een omgeving denken en dat is hier bij dit ontwerp gedaan.

Motto: *„Voilà"*. Tweede prijs. Het plan is wat minder geslaagd dan „Lente 1916". Het gebouwtje is 38 M². De architectuur is goed. Deze ontwerper is geïnspireerd op een nieuw huisje bij het Sophiaplein te Amsterdam, hoewel hij niet heeft gecopieerd. Hij volgt dus een richting van een zekere groep ontwerpers. Het teekenwerk is vlot en eenvoudig.

Motto: *„Maria"*. Derde prijs. Een zeer beknopt plan, slechts 25 M². heeft deze ontwerper noodig gehad. De controle over de rijwielen is niet gemakkelijk. Het publiek voor de telephooncel moet steeds door het vertrek van den bewaarder gaan. De rijwielberging is moeilijk bij nacht af te sluiten, wat wel niet in het programma is gevraagd, maar toch wenschelijk is. De architectuur is verleidelijk, de uitdrukking b.v. van den voorgevel geeft niet weer, wat er achter ligt. De glasroedenverdeeling is te gezocht. Het teekenwerk is zeer goed.

De Jury:
A. W. C. Dwars.
P. J. Houtzagers.
C. de Graaf.

Utrecht, 2 Juni 1916.

De tentoonstelling van alle ontwerpen zal worden gehouden in het toekomstig Bankgebouw van het Agentschap der Creditvereeniging, Jans Kerkhof No. 1, te Utrecht; op Maandag 19 Juni, van 2 tot 6 uur voor genoodigden en van 20 Juni tot en met Zondag 25 Juni a.s., van 2 tot 8 uur voor het publiek. De toegang is gratis.

STUDIEPRIJSVRAAG VOOR EEN HOOGALTAAR.

Het Federatie Bestuur der Nederl. Liturgische Vereeniging heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp van een hoogaltaar. De voorwaarden kan men vinden in de Juni-aflevering van het Maandschrift voor Liturgie. We ontleenen daaraan, dat 1e. katholieke kunstenaars, in Nederland woonachtig, kunnen deelnemen; 2e. dat vóór 15 October 1916 aan het secretariaat der Federatie de ontwerpen moeten zijn ingezonden, gemerkt met een spreuk, vergezeld van gesloten couvert met er in de naam des vervaardigers en bovenop het correspondentie-adres. Begeleidend schrijven moet getypt of met andere hand geschreven zijn.
De inzending moet bevatten schetsen van een hoogaltaar volgens de strenge eischen der liturgie en de kosten mogen de *f* 6000 (alles inbegrepen, behalve de fundeering) niet te boven gaan.
Er moeten geleverd worden:

a) Een algemeene schets, waarin de hoofdmeubelen (kruis en kandelaars) op hun plaats zijn aangebracht, schaal minstens 1 op 20.

b) Een schets van tabernakel met lossen expositietroon, die gemakkelijk weggenomen kan worden. Bij een altaar met staand of hangend baldakijn (ciboriumaltaar) is geen expositietroon noodig, maar wel een behoorlijke gelegenheid om de monstrans boven op het tabernakel te kunnen uitstellen.

c) Schets van doorsnede van tabernakel, expositietroon en altaar, schaal 1 op 20.

De beoordeeling der onderwerpen wordt opgedragen aan een jury, welke bestaat uit twee Commissies, te benoemen door het F.-B.

a) De Liturgische Commissie, bestaande uit de heeren M. W. A. Wijtenburg, professor aan het Seminarie te Warmond; P. S. de Wit, professor aan het Seminarie te Hoeven, en dr. W. G. J. van Koerveren, professor aan het Seminarie te Culemborg; deze Commissie doet na onderlinge bespreking uitspraak, of de Liturgische voorschriften zijn onderhouden, en welke ontwerpen bijgevolg voor bekroning in aanmerking kunnen komen. Vervolgens let zij op de praktische waarde der ontwerpen, die voor bekroning in aanmerking komen (maten der onderdeelen; praktische inrichting voor het verwisselen van het conopaeum; inrichting, dat de plechtige H. Mis gemakkelijk met al haar voorschriften uitgevoerd kan worden enz.)
Zoo zij meent, dat in dit opzicht eenige rangorde is in de verschillende ontwerpen, dan drukt zij na onderlinge bespreking die rangorde uit door het toekennen van punten: een ontwerp, dat haar in alle opzichten voldoet, krijgt zij dertig punten toe.

b) De Kunst-commissie, bestaande uit de heeren Dom. P. Bellot, te Oosterhout; H. van Heeswijk te 's Gravenhage, en J. Stuyt, te Amsterdam, beoordeelt de kunstwaarde van die ontwerpen, die door de Liturgische Commissie zijn goedgekeurd en drukt de rangorde uit in punten, ieder jurylid kan ten hoogste tien punten toekennen. Tevens bepalen zij bij algemeene stemmen, welke ontwerpen eene loffelijke vermelding waardig zijn.
De beide Commissies brengen schriftelijk verslag uit aan het F.-B. Het F.-B. doet uitspraak door de punten, die de beide Commissies hebben toegekend, bijeen te tellen; aan het ontwerp, hetwelk de meeste punten behaald heeft, wordt de prijs toegekend. Daarop wordt het naambriefje van het bekroonde ontwerp geopend.
Zoo twee ontwerpen hetzelfde aantal punten behaald hebben, gaat een ciboriumaltaar voor een ander; in andere gevallen wordt de prijs verdeeld.
Zoo de jury meent, dat geen der ingezonden ontwerpen aan de eischen voor eene bekroning voldoet, dan meldt zij dit aan het F.-B., dat in dit geval niet verplicht is den prijs uit te keeren.
De prijs is vastgesteld op tweehonderd en vijftig gulden.
De prijs wordt terstond na de uitspraak uitbetaald en van de loffelijke vermelding worden de betreffende kunstenaars in kennis gesteld.
Zoo de betreffende kunstenaars het toestaan, worden ook de naambriefjes der loffelijk vermelde ontwerpen geopend.
De kunstenaars behouden den vollen eigendom hunner ontwerpen; zij staan echter toe, dat, zoo het F.-B. het wenschelijk acht, hun ontwerpen gepubliceerd worden onder de bescherming der Auteurswet.
De bekroonde en loffelijk vermelde ontwerpen blijven op zijn hoogst één jaar onder de berusting van het F.-B., dat de aangesloten besturen in de gelegenheid zal stellen op Seminaria en andere centra van geestelijken de ontwerpen ten toon te stellen.
Na hoogstens één jaar worden de ontwerpen alle teruggezonden.
De niet loffelijk vermelde ontwerpen worden terstond na de uitspraak aan het opgegeven adres teruggezonden.
Dezelfde kunstenaar kan meer dan één ontwerp inzenden.
Aanmerking. De Permanente Prijsvraag-Commissie tot instandhouding en toepassing van de Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen heeft aan het F.-B. bij schrijven van haar secretaris de verklaring gegeven, dat deze studie-prijsvraag niet onder de Algemeene Regelen valt. („De Tijd").

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Perspectief. — Gemeentelijke woningbouwblokken te Amsterdam (Vervolg). — Jaarverslag over 1915 van den Bond „Heemschut." — Jury-rapport van de Studieprijsvraag voor een gebouwtje waarin een rijwielberging, twee verkoopruimten en een telefooncel. — Studieprijsvraag voor een hoogaltaar.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

DE
IJZER- & STAALKRONIEK
Uitgave der Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger
Amsterdam Warmoesstraat 174-76
Abonnement f 1.50 p. kwartaal fr. p. p.
Verschijnt iederen Zaterdag

'T BINNENHUIS
RAADHUISSTRAAT 48-50, AMSTERDAM
WERKPLAATSEN VOOR KUNSTNIJVERHEID NAAR MODERNE ONTWERPEN ◻ VRAAG PRIJSOPGAVE ◻ TELEFOON NOORD 603

P. HESHUSIUS & Co.
Fabriek van naadlooze sanitaire vloeren. Estrich vloeren voor linoleum en parket. Kunstgraniet aanrechtbladen. Houtgraniet- en Terrazzowerken. Sanitaire vloerolie. Prijzen en monsters gratis op aanvrage.
BLOEMGRACHT 112 - Telef. 9027 - AMSTERDAM

J. H. Addicks & Zoon
Amsterdam
Toren-Uurwerken
Luid-Inrichtingen

Glashandel Dorens & Co., Amsterdam
Steeds voorradig:
Spiegel- en Vensterglas. ◻ Spiegeldraadglas ter vervanging van Electroglas.
Gefigureerdglas in allernieuwste dessins. ◻ Zonneglas en Daglichtreflectors.
Op aanvrage worden gaarne monsters verstrekt

LUX Geïllustreerd Foto-Tijdschrift
Uitgever: J. R. A. SCHOUTEN
Van Breestraat 185, Amsterdam
◻ Prijs ◻ 17.00 per jaar.

GEBR. SWITZAR,
AANNEMERS.
Administratie en Onderhoud van Huizen.
KANTOOR EN WERKPLAATS:
LOGIERSGRACHT 52. TEL. N. 10093, Z. 3077. AMSTERDAM

GIDDING & ZONEN
WERKPLAATSEN·VOOR·DECORATIEF
SCHILDERWERK·EN·KUNSTNIJVERHEID.
ONTWERPEN·VOOR·GLAS·IN·LOOD
ROTTERDAM
AERT·VAN·NESSTR·130

KURKPLATEN ◻ Electrische Eerste Nederlandsche Fabriek
van beslist krimp- en brandvrije KURKSTEENPLATEN en KURKSTEEN voor plafonds en ISOLATIE MATERIAAL voor de bouwvakken enz. GEIMPREGNEERDE KURKPLATEN voor Koelhuizen en IJsfabrieken enz. buislast reukeloos en waterdicht • IJsschalen • Gemalen Kurk en Bimacementplaten.
M. HELWINK ◻ Merwedekanaal bij de Sluis, Telefoon Interc. 2589 ◻ UTRECHT

FRANS P. GRENDEL ◻ DEN HAAG
Electriciteit • Gas en Water op elk gebied • Licht, Kracht, Verwarming. Schellen, Telefonen • Bliksemafleiders • Baden, Geysers en Closets. Gaskaarden en Fornuizen.
ZOUTMANSTRAAT 12A ◻ TELEFOON HAAG 7638

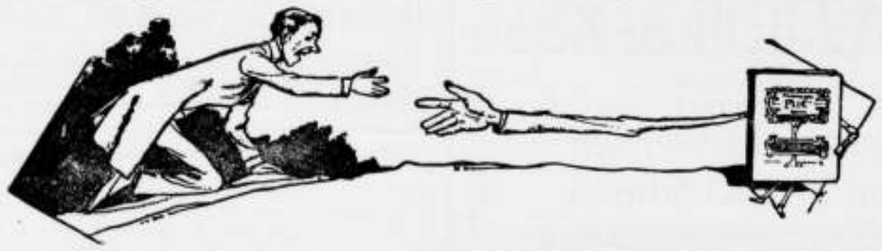
Firma Verwoest & Lafeber, Aannemers
Administratie en Onderhoud van Huizen
Telefoon Zuid No. 4407
Majubastraat 28 ▫ AMSTERDAM ▫ Czaar Peterstraat 152

H. L. Zalme & Zonen
Glasindustrie :: Den Haag
Telephoon Intercommunaal N. 1650 — 1651 — 6330
Spiegelfabriek
Glasslijperij - Glasetserij
Glas in lood - Gebrand Glas
Scheepsglazen
Glazen Tegels voor Betonvloeren
Glas voor de Bouwbedrijven

Steenhouwerij D. Weegewijs
Rapenburg 14, Amsterdam
Fabriek van Marmerwerken ▫ Groote voorraad Gekleurd Marmer

Plic reikt U de hand

bij de doelmatige inrichting Uwer administratie.

Bij alle geschriften waarbij een duplicaat of triplicaat noodig is, verschaft **Plic U veel tijdsbesparing.**

Bij het gebruik van Plic-boeken, die voor brieven, briefkaarten, memos, facturen, nota's, rekeningen, telegram-formulieren, bordereaux, afleveringsbriefjes enz. enz. vervaardigd worden, kunt gij terwijl gij **het origineel met pen en inkt schrijft,** een duplicaat en zelfs een triplicaat verkrijgen even duidelijk als het origineel.

Vraagt modellen en prijsopgave aan bij de **Paragon-Afdeeling van Gebroeders Binger**
Warmoesstraat 174-76 :: AMSTERDAM :: Telefoon 483

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 26. ZATERDAG 24 JUNI 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

DE VOORTDURENDE ERFPACHT TE AMSTERDAM.

Het erfpachtstelsel heeft in de praktijk nooit veel instemming gehad. Het werd noodgedrongen aanvaard. De bepaling, dat na 75 jaar het bezit zonder eenige vergoeding aan de Gemeente kwam was het, die tegenzin verwekte. Bij rentabiliteitsrekeningen werkte de korte termijn van afschrijving zeer drukkend, meermalen remmend op het tot uitvoer komen van plannen, vooral als die tot stand moesten komen met hypothecair crediet. In 1909 werd een raadscommissie benoemd om te onderzoeken of wijzigingen in het bestaande erfpachtstelsel noodig waren en zoo ja, dan aan te geven welke.
Haar rapport eerst in 1911 ingediend en in 1912 nog aangevuld, gaf den Raad een jaar later aanleiding aan de billijke bezwaren tegemoet te komen. Een stelsel van voortdurende erfpacht werd ingevoerd en wel met schadeloosstelling aan den erfpachter voor het verlies van den opstal, immers de gemeente behield zich het recht voor om na 75 jaren de overeenkomst — als bij uitzondering — te ontbinden
In den regel zal dus na de eerste 75 jaren de erfpacht voortduren.
In zijn vergadering van 8 Dec. 1915 wijzigde op voorstel van B. en W. de Raad nogmaals de bijzondere voorwaarde van uitgifte en stelde de navolgende bepalingen vast. Hij besloot:

I *a* met wijziging van het raadsbesluit, dd. 2 April 1913, No. 1359, nader vast te stellen de „Algemeene Bepalingen voor voortdurende Erfpacht", welke hierachter volgen;

b te bepalen, dat de onder *a* bedoelde Algemeene Bepalingen in werking zullen treden op 1 Januari 1916;

II te bepalen:

a dat van 1 Januari 1916 af de bouwterreinen, bestemd voor woningbouw, met uitzondering van die, uit te geven aan vereenigingen, vennootschappen en stichtingen, als bedoeld in de Woningwet en aan vereenigingen, vennootschappen en stichtingen, werkzaam in het belang der volkshuisvesting, welke met de Gemeente een overeenkomst hebben gesloten, krachtens welke deze rente en aflossing waarborgt van de door die vereenigingen, vennootschappen en stichtingen op te nemen gelden, in den regel in erfpacht, bedoeld onder I, behoudens afwijking van die bepalingen, wanneer dit in bijzondere gevallen wenschelijk of noodzakelijk is;

b dat bouwterreinen, niet voor woningbouw bestemd, benevens de voor woningbouw bestemde bouwterreinen, uit te geven aan de sub *a* vermelde vereenigingen, vennootschappen en stichtingen, in den regel in erfpacht zullen worden uitgegeven voor een vastgesteld aantal jaren en onder bepaling, dat bij het einde van den erfpachtstermijn de opstallen kosteloos ter beschikking van de Gemeente moeten worden gesteld, of wel het terrein moet worden opgeleverd ontdaan van alle opstallen;

c dat als regel zal worden aangenomen, dat bij de uitgifte in erfpacht van bouwterreinen de canon zal worden bepaald als volgt:

1o. die van de terreinen, onder *b* bedoeld, op het percentage van de grondwaarde, als door den Gemeenteraad zal zijn vastgesteld;

2o. die van de terreinen, bedoeld onder *a*, op den canon, sub 1o. bedoeld, verhoogd met 7 pCt. van den canon;

d dat het percentage, onder *c* bedoeld, bij het in werking treden der „Algemeene Bepalingen voor voortdurende erfpacht" zal worden vastgesteld en dat dit zal worden herzien, zoodra daartoe aanleiding bestaat;

III hen, die op 1 Januari 1916 terreinen van de Gemeente in erfpacht hebben, voor zoover zij niet hieronder sub V zijn uitgezonderd, in de gelegenheid te stellen, de hun voor een bepaalden tijd in erfpacht uitgegeven terreinen in voortdurende erfpacht te verkrijgen op den grondslag der „Algemeene Bepalingen voor voortdurende erfpacht" zulks met inachtneming van het volgende:

a. de erfpachter, die een overeenkomst tot wijziging der bestaande erfpachtsovereenkomst, als hierboven bedoeld, wenscht aan te gaan, zal voor 1 Juli 1917 schrifte-

lijk een verzoek daartoe aan Burgemeester en Wethouders moeten doen en zich, ten genoegen van Burgemeester en Wethouders, moeten verbinden, zijn medewerking te verleenen tot wijziging der akte van erfpacht en der akten van hypotheekverleening op het erfpachtsrecht en de op de uitgegeven terreinen staande opstallen;

b de erfpachter, die het sub *a* bedoelde verzoek binnen den daarvoor gestelden termijn heeft gedaan, zal de bevoegdheid hebben, het verlijden der akte van wijziging der bestaande erfpachtsovereenkomst uit te stellen tot den datum, waarop, volgens een vóór den 1sten October 1915, verleden of geprolongeerde akte, een vordering tot zekerheid, waarvoor eerste hypotheek verleend is op het erfpachtsrecht en de opstallen, geheel afgelost moet worden of zijn, met dien verstande, dat als uiterste datum voor het verlijden der akte van wijziging der bestaande erfpachtsovereenkomst wordt gesteld 30 Juni 1924;

c tot de wijziging der bestaande erfpachtsovereenkomst zal niet worden overgegaan, zoo niet de hypotheekhouders op het erfpachtsrecht en de opstallen zich verbonden hebben, ten genoegen van Burgemeester en Wethouders, hun medewerking te verleenen tot wijziging der akten van erfpacht en der akten van hypotheekverleening op het erfpachtsrecht en de opstallen;

d de datum, waarop de termijn van 75 jaar, in art. 5, 2e lid, der Algemeene Bepalingen bedoeld, zal geacht worden te zijn verloopen, zal door den Gemeenteraad worden bepaald;

e de erfpachter zal, als vergoeding voor de uit de overeenkomst tot wijziging der bestaande erfpachtsovereenkomst voor hem voortvloeiende meerdere rechten, schuldig zijn een verhooging van 5 pCt. van de tegenwoordige pachtsom, te rekenen van den dag, waarop het erfpachtsrecht, ingevolge de akte van uitgifte in erfpacht, voor een bepaalden tijd geacht wordt te zijn ingegaan tot den datum sub *d* bedoeld, met dien verstande, dat de verhooging van de pachtsom over niet meer jaren zal geheven worden, dan het erfpachtsrecht ingevolge de akte van uitgifte zou geduurd hebben. Deze verhooging zal voor de reeds vervallen termijnen van de pachtsom vóór of bij het verlijden der akte tot wijziging der bestaande erpachtsovereenkomst — of, zoo die akte op 1 Januari 1918 nog niet verleden mocht zijn, op dien datum — voldaan moeten worden en verder halfjaarlijks op de verschijndagen van de pachtsom;

f de bepalingen omtrent waarborgsommen, vervat in de eerste 4 alinea's van art. 2 der Voorwaarden, waarop gronden in erfpacht kunnen worden uitgegeven, vastgesteld bij raadsbesluit van 23 September 1896, No. 525, blijven van toepassing;

g de kosten en rechten, welke uit de te sluiten overeenkomst voortvloeien, zullen door den erfpachter moeten worden betaald.

IV hen, die op 1 Januari 1916, ingevolge een raadsbesluit, vóór dien datum genomen, het recht hebben verkregen terreinen van de Gemeente in erfpacht voor een bepaalden tijd te erlangen, doch aan wie bedoelde terreinen op dat tijdstip nog niet bij notarieele akte in erfpacht zijn uitgegeven, voorzoover zij niet hieronder sub V zijn uitgesloten, in de gelegenheid te stellen, de hun in erfpacht voor een bepaalden tijd toegezegde terreinen in voortdurende erfpacht te erlangen op den grondslag der „Algemeene Bepalingen voor voortdurende erfpacht", zulks met inachtneming van het volgende:

a de gerechtigde tot het erlangen van gemeenteterreinen in erfpacht, die een overeenkomst als bovenbedoeld wenscht aan te gaan, zal zijn verlangen daartoe voor het verlijden der akte van uitgifte in tijdelijke erfpacht, in elk geval voor 1 Juli 1916, te kennen moeten geven;

b de datum, waarop de termijn van 75 jaren, in art. 5, 2e lid, der Algemeene Bepalingen bedoeld, zal geacht worden te zijn verloopen, zal door den Gemeenteraad worden bepaald;

c als vergoeding voor de uit bovenbedoelde overeenkomst voor hem voortvloeiende meerdere rechten zal de gerechtigde tot het erlangen van gemeenteterreinen in erfpacht verschuldigd zijn een verhooging van 5 pCt. van de in het raadsbesluit, waarbij tot de uitgifte in erfpacht is besloten, bepaalde pachtsom, te rekenen van den dag, waarop het erfpachtsrecht, ingevolge reeds genomen of nog te nemen besluit van Burgemeester en Wethouders geacht wordt te zijn ingegaan, tot den datum hierboven sub *b* bedoeld, met dien verstande, dat de verhooging van de pachtsom over niet meer jaren zal geheven worden, dan het erfpachtsrecht, ingevolge het raadsbesluit, waarbij tot de uitgifte besloten werd, zou duren. Deze verhooging zal voor de reeds vervallen termijnen van de pachtsom vóór of bij het verlijden der erfpachtsakte moeten worden voldaan en verder halfjaarlijks op de verschijndagen van de pachtsom;

d de bepalingen omtrent waarborgsommen, vervat in de eerste 4 alinea's van art. 2 der Voorwaarden, waarop gronden in erfpacht kunnen worden uitgegeven, vastgesteld bij raadsbesluit van 23 September 1896, No. 525, blijven van toepassing;

V te bepalen, dat uitgesloten zullen zijn van de gelegenheid, om de hun voor een bepaalden tijd in erfpacht uitgegeven of toegezegde terreinen in voortdurende erfpacht te erlangen:

a de erfpachters of gerechtigden tot het erlangen in erfpacht van terreinen, niet bestemd tot de stichting van opstallen of waarvan de gestichte of te stichten opstallen niet of in hoofdzaak niet bestemd zijn tot woningen, ter beoordeeling van Burgemeester en Wethouders of ter beoordeeling van den Gemeenteraad, ingeval Burgemeester en Wethouders beslist mochten hebben, dat die opstallen niet of in hoofdzaak niet bestemd zijn tot woningen en de erfpachter tegen deze beslissing, binnen 3 maanden na dagteekening daarvan bij gemotiveerd verzoekschrift in beroep gekomen is bij den Gemeenteraad;

b de erfpachters of gerechtigden tot het erlangen in erfpacht van terreinen, gelegen aan den Dam en den Vijgendam;

c vereenigingen, vennootschappen en stichtingen, als bedoeld in de Woningwet, aan welke voorschotten van gemeentewege zijn verleend, benevens de vereeniging „Bouwmaatschappij tot verkrijging van eigen woningen";

d zij, die terreinen van de Gemeente in erfpacht hebben gekregen met het recht die te koopen, tenzij zij vóór 1 Juli 1916 afstand doen van voormeld recht van koop;

e de erfpachters van terreinen, in erfpacht uitgegeven vóór 1 November 1896 of niet op de „Voorwaarden, waarop gronden in erfpacht kunnen worden uitgegeven, vastgesteld bij raadsbesluit van 23 September 1896, No. 525";

f de erfpachters van de terreinen, behoorende tot de Groente- en Fruitmarkt aan de Marnixstraat.

In het geval, omschreven sub *a* wordt als bestemming van reeds gestichte opstallen beschouwd een blijvende bestemming door bouw of verbouw ontstaan, niet het gebruik van tot woning ingerichte ruimten tot andere doeleinden dan tot woning; als bestemming van nog te stichten opstallen, bestemming uit kracht van een akte van erfpachtsuitgifte, een raadsbesluit of overeenstemming tusschen Burgemeester en Wethouders en een gegadigde voor erfpacht verkregen.
Bouw of verbouw in strijd met een akte van erfpachtsuitgifte, een raadsbesluit of overeenstemming tusschen Burgemeester en Wethouders en een gegadigde voor erfpacht verkregen, kan geen bestemming tot woning, als bedoeld sub *a*, doen ontstaan;

VI Burgemeester en Wethouders uit te noodigen, een rekening aan te leggen onder het hoofd „Reserverekening voor de bestrijding der uitgaven, voortvloeiende uit de toepassing van de artt. 12, 20 en 21 der „Algemeene Bepalingen voor voortdurende erfpacht".

VII Burgemeester en Wethouders te machtigen, de noodige stappen te doen, om van de Gedeputeerde Staten van Noordholland de zekerheid te erlangen, dat voor geldleeningen, ten behoeve van den aankoop en het gereedmaken van bouwterreinen, een geringere aflossing dan 2 pCt. per jaar zal worden toegestaan.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
TELLEGEN,
de Secretaris J. A. BAEZA.

De hierop volgende verdere Algemeene Bepalingen zijn van administratieven aard en drukken wij dus hier niet af.

EEN STAP TERUG!

Na nog geen jaar levens is in kort geding door het gemeentebestuur van Haarlemmerliede en Spaarnwoude besloten de schoonheidscommissie, waarin zitting hadden vertegenwoordigers van den Bond van Ned. Architecten, van de Maatschappij van Bouwkunst, en van Heemschut, maar weer op te heffen. De gemeentenaren hebben dus de vrijheid van bewegen herkregen om de plaats hunner inwoning door hun bouwsels te verknoeien.

De Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam verzoekt ons het volgende op te nemen:

VERWAARLOOZEN.

Het is opmerkelijk, wanneer men er op let, hoe in de gemeente Amsterdam een zeer groot aantal perceelen door onvoldoende onderhoud, van welken aard ook, verwaarloosd worden. Bij de meeste perceelen is het gebrek: lekke goten en afvoerbuizen.
Voor groote dakschilden zijn soms te kleine goten aanwezig, die het hemelwater niet kunnen verzwelgen, de goot loopt over en als gevolg daarvan wordt de geheele gevel aangetast. Het verwaarloozen van muurwerk, dat opengescheurd, zonder voegen of pleisterwerk elken ongunstigen invloed ondergaat, is evenals het verveloos laten van kozijnen, ramen, deuren, ijzerwerk, hijschbalken enz. een veel voorkomend euvel. Het is hier ter stede al vaak genoeg gebeurd, dat een merkwaardig bouwwerk gesloopt moest worden, dat door deze invloeden achteruit gegaan en op 't laatst niet meer te behouden was, terwijl een veel minderwaardiger bouwsel er voor in de plaats kwam. Deze opmerkingen zijn niet alleen gegrond op feiten die geconstateerd werden in volksbuurten (waar dit euvel wel het meest voorkomt) maar ook aan perceelen in de meer gegoede buurten. Het is niet alleen de plicht, volgens de Gemeentelijke Bouwverordening (art. 253) die daarop wijst, maar ook in het belang van den algemeenen welstand en van dat der betrokken eigenaren om hun resp. perceelen in een behoorlijken staat te onderhouden.

BUREAU VOOR AUTEURSRECHT VOOR BEELDENDE KUNSTEN.

Zaterdag 17 Juni werd te Amsterdam opgericht de Vereeniging „Bureau voor auteursrecht voor Beeldende Kunsten". Staande de vergadering traden ongeveer dertig leden toe. Tot leden van het bestuur werden gekozen de leden der commissie van voorbereiding, ingesteld door het Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen, n.l. de heeren G. D. Gratama, Jos. Cuypers, mr. Louis Israëls, J. B. van Loghem, W. Maris Jr., Rud. C. Mauve, W. Penaat, A. P. Smits, C. Spoor, Willem E. Roelofs benevens de heeren H. van Wyk en S. Moulyn. Deze Vereeniging heeft ten doel „de behartiging en bevordering van de ideëele en materieele belangen van hen, die als makers, of als erven of rechtverkrijgenden van dezen, auteursrecht bezitten op werken van beeldende kunst, in den ruimsten zin".
Voor het bereiken van dit doel zal de Vereeniging niet alleen de tot dit auteursrecht gerechtigden inlichtingen, raad en bijstand verschaffen, maar ook in de allereerste plaats voor hen in het geheele land toezicht oefenen op eventueele inbreuken op hun recht, teneinde deze, zoo mogelijk, tijdig te keeren of schadevergoeding te verkrijgen.
De gewijzigde Overgangsbepaling der Auteurswet maakt het noodzakelijk, dat vóór 31 December 1916 alle in de laatste jaren begane inbreuken op auteursrecht van werken vóór 1 November 1912, worden vastgesteld en aangegeven, daar na dien datum dergelijke inbreuken meestal een soort recht zullen vormen.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN GEN. A. ET A. OVER BOUWBEELDHOUWWERK.

LEZING WILLEM C. BROUWER.

Zouden wij trachten eenige grondbegrippen vast te leggen betreffende de bouwkundige schoonheid van bouwbeeldhouwwerk, dan moeten wij eerst bepalen, wat „schoonheid" is, daarna wat wij moeten verstaan onder „bouwkundige schoonheid", om ten slotte na te gaan, aan welke eischen bouwbeeldhouwwerk moet voldoen, wil het de architectuur kunnen aanvullen, d. w. z. met het gebouw een architectonische eenheid vormen.
Alzoo: wat is „schoonheid"? Schoonheid is ware gezondheid in de idée, dus kloeke, gezonde gedachtenuiting, die ons helpt tot een blijmoedige levensbeschouwing, ons voert tot een hooger levensplan. Om dit nader te definieeren is het goed deze stelling ten ruwste te toetsen aan wat genoemd worden, kunstvoorwerpen te zijn. Waarom zijn het „kunstvoorwerpen"? Omdat zij ontstaan zijn uit natuurlijkheid, dus uit een gezonde, logische gedachtengang. Zoolang de schoonheid geboren wordt uit een veerkracht als gevolg van het zijn hier op aarde, zoolang zal ze gezond en energisch zijn. Keeren echter de levensomstandigheden tot rijkdom, dan zien we onmiddellijk een verslappende invloed zich doen gelden en wordt de schoonheid een ziekelijkheid. Een tusschentoestand, n.l. wanneer de voorwerpen aan utili-

teitsvoorwaarden moeten voldoen, kan de schoonheid op een gevaarlijk pad drijven, want de schoonheid van levensvreugde moet zich nu omzetten in een schoonheid van levensbehoefte. Absoluut zoover kan het nooit komen, omdat dit weer aanleiding geeft tot een onnatuurlijkheid. Want dan zal zich weer een ander nieuw jong leven doen gelden, dat het oude verdringt, zooals in de natuur steeds het jonge en sterke het oude en afgeleefde verdringt, welke wet zich door geen wetenschap laat binden. Konsekwent ontstaat hieruit dus de stelling, dat de levensomstandigheden de basis der schoonheid vormen. Ook dit leert ons de kunstgeschiedenis. De vormschoonheid der Romaansche gebouwen mag alleen op rekening der maatschappelijke orde geschreven worden, want van gemeenschapsleven was toen nog geen sprake. De lijfeigenschap nog in volle kracht, waren de werkelijke gebouwen de woningen van de Heeren des lands of de kloosterlingen. Groot, stoer en krachtig, als een rots in de zee, stond daar het kasteel als uiting der feodale macht. Een Romaansch gebouw is een volmaakte tegenstelling met een Gothisch. Het eerste het werk van vaklieden, het tweede in doorsnee dat van leeken. De vormschoonheid dier Gothische gebouwen, in hoofdzaak kerken, is een geheel andere dan die der Romaansche en vindt haar oorzaak in de godsvereering. De kerk vormt nu het middelpunt en tevens het punt van uitgang voor het gansche leven, een werkelijke samenleving der poorters, die binnen de veste hun beroep uitoefenden. De maatschappelijke orde van samenleving drukt dus haar stempel op de uitingen der menschen. Geen persoonlijke overwinning of eer, maar alle technieken en krachten, met uitschakeling van het individu ten dienste der kerk. Een volkomen toewijding, van de koorbanken af tot de klokken toe, waarmee men meende een gode-welgevallig werk te verrichten, een belooning in het hiernamaalsche voor te verkrijgen. Het was het volk zelf, wat hier werkte, in tegenstelling met de Romantiek, waar de kloosterlingen het waren.

Nog verder, in de Hollandsche Renaissance, om bij Holland te blijven, waar de wedergeboorte zich in alle uitingen van de menschen doet gevoelen, werd ook een ommekeer gebracht in het eeuwen aangehangen geloof en met dezen keer ging ook de geheele kunst om, werd zij van een kerkelijke een profane kunst. De fijn met zandsteen gelardeerde baksteenen trapjesgeveltjes zijn ons welbekend en zij spreken duidelijk de meer realistische ontwikkeling van het eigenaardige, soms boersche karakter van den Hollander uit. Als langzamerhand de Oost-Indische Compagnie haar schatten in Holland brengt is het enkele stukje zandsteen niet meer genoeg, maar wenschte men den geheelen gevel in natuursteen opgetrokken. Ongekende praal en pracht werden tentoongespreid en het tijdperk der Barok ontstond. Breed en machtig, als het gebaar van den lastgever, staan daar die gebouwen, uiting van rijkdom en weelde, dragende het karakter van de volkswelvaart. Toen de weelde geen grenzen meer kende, werden de uitspattingen ten top gevoerd en de wufte, niets ontziende Rococo dartelde rond. In hooge mate ongezond, kon haar geen lang leven beschoren zijn en zij moest al gauw haar plaats ruimen voor de ingetogen rijkdom der Louis XVI. Als voorbeeld stelde men zich de Griekse overblijfselen, die men trachtte te verfijnen, zooals het heele leven een verfijning van genoegens was. Men werkte niet meer spontaan, maar alles werd tot in het uiterste overwogen, wat heel vaak tot sufheid leidde.

De Revolutie van 1722 wierp met een slag het oude regime omver en de burgerlijke vrijheid van het individu was veroverd. De Democratie met haar vertegenwoordiging nam de leiding over, maar eenmaal tot macht gekomen, streefden de partijen onderling naar oppermacht, een strijd met steeds afwisselend succes, zoodat van een vaste levensleer na 1792 geen sprake is. In analogie met deze verbrokkeling in de politiek is de geproclameerde waarde van het individu. De voortzetting van het individualisme is het kenmerk van de geheele 19e eeuw. De ontwikkeling der wetenschap, de ophooping van kapitaal in enkele handen, het reusachtig productievermogen door toeneming van stoom en electriciteit brachten een geheele ommekeer in de maatschappelijke verhoudingen. Door het individualistisch leven en denken was er geen ruimte voor een overheerschende levenssfeer. Het ligt nu voor de hand, dat die partij, welke oogenblikkelijk de grootste macht had, zich uit de historie die bouwstijlen verkoos, waaraan zij zich het meest verwant voelde. Het begin der 19e eeuw, toen de monarchieën hersteld werden, sloot zich dus logisch aan bij de bouwkunst van de laatste monarchie, n.l. de Empire, en het ontwaken van het liberalisme was tevens de wedergeboorte van de nationale Renaissance. Een herleving van de Katholieke godsdienst deed vele Gothische kerken ontstaan. En nu leven we in 't ongewisse, dus een zekere lijn kunnen wij nog niet hebben. Wel kan reeds gezegd worden, dat deze zich in democratische richting zal ontwikkelen. De kunst, de schoonheid uit zich dus in dezen tijd ook onzeker en zonder vasten voet, geheel en al individueel. In dit verband moet nog op één ding gewezen worden. De Hollanders weten te veel, leeren te gemakkelijk aan en juist daardoor meenen velen niet meer zelfstandig behoeven te denken. Maar is het niet jammer te moeten zeggen: ik *zou* wel willen denken, maar ik heb school gegaan? Neen, de ziel moet nu spreken! Levenslust moet er zijn, in en om ons. Liefde voor het schoone moet een behoefte zijn, totdat de schoonheid zich in alle dingen in en om ons heeft genesteld, tot het leven één vreugde wordt tot welzijn der menschheid. En, staande voor een voorwerp, moeten wij ons steeds afvragen: is de uiting gezond? Staan wij hier voor een kunstuiting? Zeer moeilijk is het, om die vragen steeds te beantwoorden, maar zooals een instrument jaren noodig heeft, goed bespeeld te kunnen worden, zoo moet men zich ook een leertijd getroosten om te kunnen voelen de uitingen van schoonheid.

Het zou ongetwijfeld gemakkelijker zijn, wanneer wij ons in de werkplaatsen konden doen rondleiden, om ons met den aard van het te verwerken materiaal vertrouwd te maken. In dit geval spreek ik meer in 't bijzonder van beeldhouwwerk en nog nader van bouwbeeldhouwwerk. Door alle tijden heeft de mensch getracht zijn huis met krassen eerst, met beeldhouwwerk later, te versieren. Treft ons nu bij 't eene bouwwerk de schoonheid van het geheel, in een tweede geval zal ons een gevoel van onbehagelijkheid bekruipen, waarvan wij de oorzaak moeten zoeken in 't onharmonische, het niet opgelost zijn van de sculpturen in den ganschen bouw. Een gebouw, gezien op een afstand moet zich als één stuk voordoen en pas naderbij komend mogen de details zichtbaar worden, doch niet zoo, dat het één zich opdringt ten koste van het andere. Het beeldwerk moet dus een eenheid met de architectuur vormen. Al is nu een beeld anatomisch zuiver, d. w. z. een zuivere copie van de naaktfiguur, in geen geval is het dan nog een architecturaal-beeldhouwkundige uiting. De bouwkunst toch stelt voor het beeld dezelfde eischen als voor het bouwwerk, n. l. geslotenheid, strengheid van lijn en grootst mogelijke stabiliteit. Daarbij moet het gedacht

zijn in de schaal van het gebouw, vooronderstelt dat dit een goede schaal heeft, waarbij ons de mensch als uitgangspunt gediend heeft en zich de massa's om hem als middelpunt groepeeren. Dat dit groote moeilijkheden kan geven, zelfs tot grove misvattingen kan leiden zien we bij het Völkerschlachtdenkmal te Leipzig. Op grooten afstand doet het geweldig, krijgt men den indruk van iets grootsch, iets verhevens, maar naderbij komend verliest het dit visioenaire en heel dichtbij staand krijgt men den indruk, dat men een ontwerp een 20 keer vergroot heeft. Men heeft hier geen schaal, waarnaar men ieder deeltje kan vergelijken. Dat neemt niet weg, dat het beeldhouwwerk aan dit monument op zichzelf werkelijk zeer goede specimen zijn van architecturale beeldhouwkunst.

Wij zeiden daarstraks, dat de architecturale beeldhouwkunst in harmonie moet zijn met de architectuur. En hieronder moeten we dus nader verstaan, dat het beeldwerk een zekere ruigte heeft als het geheele bouwwerk, niet dus dat afgezoete, gepolijste, wat de statuaire beelden eigen is. Nadrukkelijk moet gezegd worden, dat men er daar alleen niet mee is, maar dit is een der cardinale punten waarôm de zuivere statuaire beeldkunst niet in harmonie kan zijn met een bouwwerk. Bovendien moet het abstract en suggestief zijn, zooals de geheele architectuur in al haar uitingen abstract en suggestief is. De logische gedachte moet hier tot uitdrukking gebracht worden en de beeldhouwkunst mag in haar ondergeschikte rol slechts helpen die gedachte tot een rijker, een welsprekender uiting te brengen.

Gelukkig gaan we de laatste jaren een goeden weg op en ofschoon er nog heel veel principalen zijn, die hun eigen wil wenschen door te drijven, een keurig net beeldje voor of tegen hun gebouw, — groote lichamen, als de spoorwegmaatschappijen en de Rijksbureaux beginnen in sommige gevallen met goed bouwbeeldwerk aan hun gebouwen toe te passen. Wellicht komen we op die manier tot het begrip, waar de bouwbeeldkunst aanvullend en sierend kan werken aan een gezonde, moderne architectuur.

Aan de hand van eenige voorbeelden zal het gemakkelijker zijn, een juister denkbeeld te vormen, wat wij onder de kenmerken van goede beeldhouwkunst moeten verstaan.

In de eerste plaats een gesneden beëindiging van een Gothische koorbank. Een menschfiguurtje, heel naïf (niet kwasi naïf als sommig modern Duitsch werk) maar gevoelig, in rake vlakjes vastgelegd, waarin we duidelijk een rekening houden met de structuur van het hout zien. Dan de voorbeelden van terra-cottaversiering in de Italiaansche Renaissance. Om de togen van de ramen afwisselend baksteen en een stukje geornamenteerd bakwerk, alleen als rijke accentueering van den omtrek der toog, waar dus de architecturale lijn het sierwerk absoluut beheerscht. We vinden een dergelijke toepassing bij de kathedralen van Crema en Manza en om de ramen van het Hospital Magiore te Milaan. Iets heel anders gaf Lucca della Robbia in zijn medaillons, allen uit stukjes terra-cotta bestaande, maar waarin de voegen zoo geplaatst zijn, dat zij als 't ware nog tot een verrijking van het ornament meewerken. Heel mooie toepassing van architecturaal beeldhouwwerk vinden we aan den tempel van het Keizerlijk jachtpark in China, zoowel als aan den tempel te Shangsit (Bali). Bij het eerste vinden we op een raamopening een bijna overdadig rijke versiering, terwijl het gevelvlak zelf één groot vlak is, waardoor dat raam dus als „un tache de beauté" ons oog trekt.

Van dezen tijd waren verschillende plaatjes van Duitsche beeldwerken. Bekend zijn o.a. het Rappolthaus te Hamburg waaraan 't werk van de beeldhouwer Rich. Knöhl, Bahlsen's cake's fabriek te Hannover, met 't werk van Prof. Harting, Rheingold te Berlin met die fantastische figuren van Bruno Schmitz en Franz Metzner! Overdreven soms, 't laatste, goed .... maar laten we maar eens met het hoofd tegen den muur loopen, laten we maar eens wat geks maken, 't getuigt van zoeken, 't weten dat men er nog niet is, en dat is een hoogstaande en een verheven bekentenis! Hoe knap is ook 't detail van 't Völkerschlachtdenkmal! Die knollen met die kerels er op, één stuk, paard en man, maar wat een lijnen... schorend, schragend en toch, met wat een meesterlijk gevoel zijn ze daar rond in dien koepel geplaatst! Dan nog de Marchenbrunne in Berlijn, met 't knappe werk van Taschner. Wat lief en leutig zijn die sprookjes-poppetjes daar neergezet en hoe razend knap van modelé! En tenslotte 't werk van den spreker zelf... wie kent niet dien aap voor Bandoeng, de terra-cotta's van 't Vredespaleis, dien leeuw voor 't station Maastricht? Was het wonder, dat de voorzitter, toen hij den heer Brouwer bedankte voor zijn bij uitstek belangwekkende lezing, diens werk gerust op één lijn durfde te stellen met het Duitsche en hem een welverdiend succes toewenschte?

Den Haag. W.

NIEUWE UITGAVEN.

In de serie *„Sleeswijk's kaarten"* zijn heden twee nieuwe verschenen. Zij vertoonen Nederland langs de Noordzee. Op de eerste komt het Zuidelijk deel voor van Oostvoorne tot aan Noordwijk aan Zee, op de tweede het Noordelijk deel van Noordwijk aan Zee tot Schoorl. De afwerking der zeer goedkoope kaarten (50 ct. per stuk) is onberispelijk. Aan peddelende collega's, die erop uittrekken om de oude bouwkunst in de stadjes en dorpjes langs den duinrand te gaan zien, kunnen wij deze kaarten aanbevelen.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN „A. ET A".

PRIJSVRAAG VOOR EEN SCHAFTLOKAAL VOOR TRAMPERSONEEL.

Beantwoording van bij de Jury ingekomen vragen.

Vraag 1a. — Punt *f*. Komt het de jury niet gewenscht voor, dat deze al of niet vaststelt een buffetruimte te projecteeren in het gevraagde ontwerp?

Bij een zoo kleine opgave zal het toch een zter groot verschil in ontwerp geven, wanneer al of niet een buffetruimte wordt geprojecteerd en is het wellicht wenschelijk voor een vergelijking der ontwerpen, dat deze aan eenzelfde opgave voldoen.

Antwoord: Het al of niet ontwerpen der buffetruimte is geheel vrijgelaten. Hieruit blijkt reeds dat deze ruimte *niet* als een onderdeel van overwegend belang of van groote afmetingen wordt beschouwd.

Vraag 1b. — Hoe groot moet eventueel de oppervlakte zijn van de buffetruimte?

Antwoord: Wordt aan het oordeel van den ontwerper overgelaten.

Vraag 1c. — Moet een stookgelegenheid daarin aangebracht worden?

Antwoord: Neen.

Vraag 1d. — Is deze ruimte tevens als wachtlokaal voor passagiers bedoeld?
Antwoord: Neen.
Vraag 2 — Volgens het programma moet in het schaftlokaal aanwezig zijn een telefoonkastje, mag hiertoe afzonderlijke ruimte (cel) geprojecteerd worden, toegankelijk van uit het schaftlokaal?
Antwoord: Neen.

Namens de Jury:
's-Gravenhage, 21 Juni 1916. P. H. SCHELTEMA.

DE REVOLUTIE AAN HET KONINKLIJK PALEIS TE AMSTERDAM.

Wanneer men eene beschrijving zou willen geven van de rijke in marmer en anderen harden bergsteen uitgevoerde beeldwerken, die het Koninklijk Paleis van Amsterdam stoffeeren, zou men, recht doende aan den beurtelings ernstigen en luimigen geest, aan de altoos klocke en toch geen bevalligheid uitsluitende behandeling van den kunstenaar, zeer gemakkelijk een boekdeel kunnen vullen. Hoe belangrijk is het afwisselen van het middenornament tusschen de voluten der 94 komposietpilasterkapiteelen, ontstaan door het vrij uit de hand hakken in den natuursteen.
Wat heeft dat kapitale werkstuk misdaan, dat onvergankelijk gedenkteeken van de vrede van 1648, die gebouwde allegorie der schitterende Republiek, met hare hoog aesthetische marmercommentaren, dat encyclopedisch kunstidee, ter wereld gekomen in ons roemrijkst tijdperk; om geminacht en ernstig geschaad te worden, zooals men nu het voornemen heeft te doen.
In de Commissie, die is samengesteld voor de restauratie van het Koninklijk Paleis aan den Dam, wordt door één der leden (Prof. v. d. Kloes) voorgesteld, om door behulp van eene plaatselijke beton-maatschappij het lijstwerk met gebeeldhouwde draagstukken aan den Westgevel te vervangen door dito beton.
Het Koninklijk Paleis, gebouwd van 10.640 kubieke Meter steen, is tot heden onwrikbaar gebleven. Het zou diep te betreuren zijn wanneer de Regeering hare goedkeuring zou hechten aan het voorstel v. d Kloes. Het is een vandalisme van het ergste soort om aan dit gebouw, tintelend van leven, de natuursteen weg te hakken en cement in de plaats te brengen. Wanneer zoo noodig de verweerde gedeelten vervangen moeten worden, dan dient men dit met de grootste piëteit te herstellen met gelijken natuursteen.
Te hopen is het, dat nog bijtijds door plaatselijke vereenigingen voor behoud van bouwkunst gepoogd zal worden zulks te verijdelen.
Dat deze Professor ook nog voorstelde het bronzen beeld van den Atlas en zijn koperen wereldbol met beton te plombeeren, dat is wel het toppunt van alles.

VAN ALLERLEI AARD.

DE „GESCHUTGIETERIJ".

Met den afbraak van het gedeelte voormalige geschutgieterij, n. m. l. het deel aan de Princessegracht, is begonnen geworden.
Officieel is nog niet bekend, of de zijvleugel van dat hoofdgebouw zal worden gespaard, waarop in de vele adressen is aangedrongen.

ALKMAAR.

Naar de „Alkm. Ct." verneemt heeft de „Rijkscommissie voor de Beschrijving der Monumenten van Geschiedenis en Kunst" het navolgende adres aan den raad der gemeente Alkmaar gezonden:
„Blijkens de dagbladberichten is het pakhuis „de Vigilantie" aan uwe gemeente te koop aangeboden en staat het zoo goed als vast, dat dit gebouw geheel verminkt zal worden, indien het niet in eigendom der gemeente overgaat.
De Rijkscommissie voornoemd veroorlooft zich in deze omstandigheden uwen raad er op te wijzen, dat dit pakhuis groote architectonische waarde bezit en een sieraad vormt van Alkmaar. Opgetrokken in den sierlijken trant van den Amsterdamschen bouwmeester Vingboons legt het ook een welsprekend getuigenis af van de kunstzinnigheid van het wakker koopmansgeslacht uit de tweede helft der zeventiende eeuw.
Is het ongetwijfeld een zedelijke verplichting der overheid de instandhouding van dergelijke belangrijke monumenten zooveel mogelijk te bevorderen, voor Alkmaar, dat reeds zooveel oude gevels zag verdwijnen, is de bewaring der nog overgebleven oude bouwwerken zeer zeker ook een stoffelijk belang, daar zij niet weinig er toe bijdragen het vreemdelingenbezoek naar de stad te trekken.
Met den meesten aandrang en niet zonder vertrouwen meent de Rijkscommissie voornoemd daarom uwen raad te mogen verzoeken tot aankoop van het pakhuis „de Vigilantie" te besluiten."

MONUMENT VOOR JACOB EN WILLEM MARIS.

Den 19den Juni is aan de Carnegielaan te 's-Gravenhage onthuld een door Charles van Wijk vervaardigd monument voor de gebroeders Jacob en Willem Maris. Tegenwoordig waren vele vooraanstaande personen op kunstgebied en het dagelijksch bestuur der gemeente.

BOUWPLANNEN VAN „SAMENWERKING".

De coöperatieve woningvereeniging „Samenwerking" koestert plannen voor den bouw van een drietal nieuwe blokken in de uitbreiding „Zuid". Die plannen werden 's avonds den 8sten Juni in de Nutszaal voor een talrijk publiek door den heer H. Keegstra nader uiteengezet, waarbij hij er op wees dat alle verbeteringen welke tot dusver hier ter stede op het gebied van den woningbouw tot stand gebracht werden vrijwel uitsluitend de arbeidersbevolking ten goede kwamen. Al is het een feit dat de volksklasse in de allereerste plaats onder slechte woningtoestanden lijdt, toch zal niemand ontkennen dat ook de behuizingen van den burgerstand in de meeste gevallen heel wat te wenschen overlaten. „Samenwerking", die uitgaat van de leuze „zelfhelp door coöperatie", wenscht hierin verandering te brengen, heeft dit reeds voor zoover hare krachten het toelieten gedaan door het bouwen van een tweetal blokken woningen in de Concertgebouwbuurt. En wat de toekomst betreft, de mededeelingen van den heer Keegstra doen aangaande het bouwen van woningen met gemeenschappelijke keuken, gemeenschappelijke bediening, gemeenschappelijke kinderspeelplaats en gemeenschappelijke reiniging, het beste verwachten.
Ook over de alleenwonende ongehuwden hoopt „Samenwerking" mettertijd hare zorgen te kunnen uitstrekken. In navolging van wat te Kopenhagen door Fik, te Berlijn door Lily Braun werd tot stand gebracht is de vereeniging voornemens hier ter stede een groot huis op te richten waar elke bewoner en bewoonster naast zijn eigen appartementen de beschikking heeft over gemeenschappelijke lees-conversatie-, eet- en studiezalen.
Maar.... voor de verwezenlijking van dit alles is geld noodig en daar de gemeente, groot grondbezitster bij uitnemendheid, het meeste belang heeft bij een bouw als waarnaar „Samenwerking" streeft, hoopt men van dien kant op financieelen steun, gelijk zooveel de heer Keegstra als de voorzitter van „Samenwerking" mededeelden. De door lichtbeelden verduidelijke lezing werd o.a. bijgewoond door den heer A. Keppler directeur van den gemeentelijken woningdienst.
(Alg. Handelsblad).

INHOUD: De voortdurende erfpacht te Amsterdam. — Een stap terug! — Verwaarloozen. — Bureau voor Auteursrecht voor Beeldende Kunsten. — Over Bouwbeeldhouwwerk (Lezing Willem C. Brouwer). — Club van Haagsche leden „A. et A." (Prijsvraag voor een schaftlokaal voor trampersoneel). — Nieuwe uitgaven. — De revolutie aan het Koninklijk Paleis te Amsterdam. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.00 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent.
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

DE
IJZER- & STAALKRONIEK
Uitgave der Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger
Amsterdam Warmoesstraat 174-76
Abonnement f 1.50 p. kwartaal fr. p. p.
Verschijnt iedereen Zaterdag

GIDDING & ZONEN
WERKPLAATSEN·VOOR·DECORATIEF SCHILDERWERK·EN·KUNSTNIJVERHEID.
ONTWERPEN·VOOR·GLAS·IN·LOOD
ROTTERDAM
AERT·VAN·NESSTR·130

'T BINNENHUIS
RAADHUISSTRAAT 48-50, AMSTERDAM
WERKPLAATSEN VOOR KUNSTNIJVERHEID
NAAR MODERNE ONTWERPEN □ VRAAG PRIJSOPGAVE □ TELEFOON NOORD 693

KURKPLATEN □ Electrische Eerste Nederlandsche Fabriek
van beslist krimp- en brandvrije KURKSTEENPLATEN en KURKSTEEN voor plafonds en ISOLATIE MATERIAAL voor de bouwvakken enz. GEIMPREGNEERDE KURKPLATEN voor Koelhuizen en IJsfabrieken enz. beslist reukeloos en waterdicht • IJsschalen • Gemalen Kurk en Bimscementplaten.
M. HELMINK □ Merwedekanaal bij de Sluis, Telefoon Interc. 2589 □ UTRECHT

P. HESHUSIUS & Co.
Fabriek van naadlooze sanitaire vloeren. Estrich vloeren voor linoleum en parket. Kunstgraniet aanrechtbladen, Houtgraniet- en Terrazzowerken. Sanitaire vloerolie. Prijzen en monsters gratis op aanvrage.
BLOEMGRACHT 112 - Telef. 9027 - AMSTERDAM

Glashandel Dorens & Co., Amsterdam
Steeds voorradig:
Spiegel- en Vensterglas. □ Spiegeldraadglas ter vervanging van Electroglas. Gefigureerdglas in allernieuwste dessins. □ Zonneglas en Daglichtreflecters.
Op aanvrage worden gaarne monsters verstrekt

Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij
voorheen Gebroeders Binger
Warmoesstr. 174-6
AMSTERDAM
Speciaal ingericht voor het vervaardigen van Geldswaardig Papier, Wissels, Kwitantiën, Nota's, Rekeningen, Bestekken en verder alle soorten drukwerken ten behoeve van H.H. Architecten en Fabrikanten in Bouwmaterialen. Levering in den kortst mogelijken tijd.

GEBR. SWITZAR,
AANNEMERS.
Administratie en Onderhoud van Huizen.
KANTOOR EN WERKPLAATS:
LOOIERSGRACHT 52. TEL. N. 10093, Z. 3077. AMSTERDAM

Firma Verwoest & Lafeber, Aannemers
Administratie en Onderhoud van Huizen
Telefoon Zuid No. 4407
Majubastraat 28 ▫ AMSTERDAM ▫ Czaar Peterstraat 152

N.V. Nederlandsche Asphaltfabriek
voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY
Voeren bestratingen uit, leggen vloeren en leveren materialen
Adres: Leuvehaven 28 :: Rotterdam

H. L. Zalme & Zonen
Glasindustrie :: Den Haag
Telephoon Intercommunaal H. 1650 — 1651 — 6330

BESTEKKEN bestelle men bij **GEBRS. BINGER**
Warmoesstraat 174-176 Amsterdam

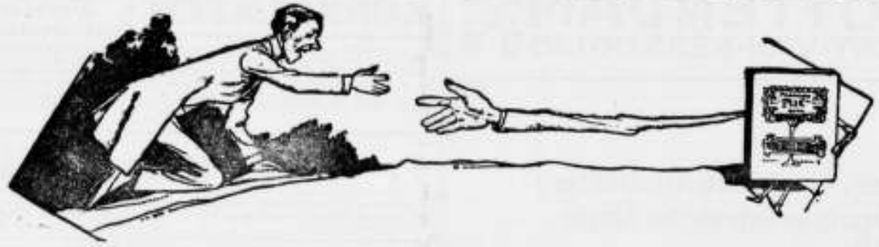
GLAS VOOR LUXE-BOUW- EN TECHNISCHE DOELEINDEN
Vraagt onze brochure
„Wat wij leveren en maken"

FRANS P. GRENDEL ▫ DEN HAAG
Electriciteit • Gas en Water op elk gebied • Licht, Kracht, Verwarming. Schellen, Telefonen • Bliksemafleiders • Baden, Geysers en Closets. Gashaarden en Fornuizen.
ZOUTMANSTRAAT 12A ▫ TELEFOON HAAG 7638

Steenhouwerij D. Weegewijs
Rapenburg 14, Amsterdam
Fabriek van Marmerwerken ▫ Groote voorraad Gekleurd Marmer

LUX Geïllustreerd Foto-Tijdschrift ▫ PRIJS ▫ **f 7.00**
Uitgever: J. R. A. SCHOUTEN
Van Breestraat 185, Amsterdam PER JAAR.

Plic reikt U de hand

bij de doelmatige inrichting Uwer administratie.

Bij alle geschriften waarbij een duplicaat of triplicaat noodig is, verschaft **Plic U veel tijdsbesparing.**

Bij het gebruik van Plic-boeken, die voor brieven, briefkaarten, memos, facturen, nota's, rekeningen, telegram-formulieren, bordereaux, afleveringsbriefjes enz. enz. vervaardigd worden, kunt gij terwijl gij **het origineel met pen en inkt schrijft,** een duplicaat en zelfs een triplicaat verkrijgen even duidelijk als het origineel.

Vraagt modellen en prijsopgave aan bij de **Paragon-Afdeeling van Gebroeders Binger**
Warmoesstraat 174-76 :: AMSTERDAM :: Telefoon 483

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 27. ZATERDAG 1 JULI 1916

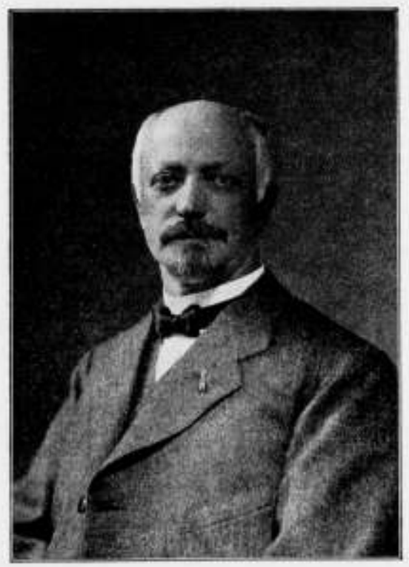
ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

C. W. NIJHOFF. †

In den avond van den 24sten Juni j.l. overleed op vijf-en-vijftigjarigen leeftijd ons verdienstelijk medelid van het Genootschap, de heer CHRISTIAN WILHELM NIJHOFF, in leven architect, en directeur van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus".

Eenvoudig als Nijhoff zelf was, kan zijn levensbericht zijn: bij den architect L. H. Eberson te Arnhem genoot hij zijn eerste opleiding; in latere jaren was hij werkzaam te Amsterdam bij den architect I. Gosschalk, o.a. bij de verbouwing van de „Port van Cleve", en vervolgens bij den architect A. C. Bleijs, o.a. bij den bouw van het St. Elisabeth-Gesticht aan de Mauritskade. Daarna is hij zelfstandig gaan werken, en bouwde enkele kleine landhuizen, een winkelhuis in de Kalverstraat, het badhuis aan de Synagoge op het J. D. Meijerplein, alle goed verzorgde en conscientieus behandelde werken. Omstreeks 1895 begon Nijhoff nog met de welgeslaagde studie voor de acte M.O., om zich daarna in hoofdzaak met het kunstonderwijs, en wat daarmede in verband staat, bezig te houden. In 1899 volgde zijn benoeming als directeur van de Quellinusschool, welke functie hij tot aan zijn dood heeft waargenomen.

Wat hij gedurende de zeventien jaren van zijn directeurschap voor die school is geweest, mag wel in herinnering worden gebracht; het was een jaarlijks terugkeerend genot op de tentoonstelling aan het einde van den cursus het mooie resultaat van het onderwijs aan deze school te zien. Inmiddels was door hem met ingang van 1 September a.s. eervol ontslag als directeur aangevraagd, waarna hij zich voorstelde zich weer meer aan zijn werkzaamheden als architect te kunnen wijden.

Dit heeft, helaas, niet mogen zijn, een kortstondige, ernstige ziekte brak onverwacht dit zoo vruchtbaar leven af.

Wat zijne verhouding tot ons Genootschap betreft het volgende: in 1888 werd Nijhoff lid van A. et A., en enkele jaren later trad hij in het Bestuur, waar hij de functie van 1ste secretaris op zich nam; en vele jaren na dien bleef hij in het actieve Genootschapsleven met groote toewijding deelnemen.

Nijhoff was daarbij een kalme, eenvoudige werker; niet direct toegankelijk voor een ieder, hij gaf zich niet gemakkelijk; stroef of terughoudend was hij echter niet; zij die het voorrecht hebben gehad in den loop der jaren hem in het Genootschap nader te leeren kennen, en met

hem mochten samenwerken, weten dat hij was een hoogst gevoelig man, van buitengewoon nobel en eerlijk karakter, vriendschappelijk in den omgang; een man van groote bekwaamheden en bezield met liefde voor zijn vak, voor zijn kunst; wiens daden en streven en werken steeds geleid zijn geworden door de mooie gedachte dat alles hier goed kan zijn en schoon en waar.
„Architectura et Amicitia" is hem grooten dank schuldig; de beste van zijn levensjaren toch heeft hij het Genootschap gegeven. Wanneer Nijhoff het lidmaatschap van het bestuur, van de redactie, of andere commissies aanvaardde, kon men zeker zijn dat hij daarmede de daaraan verbonden werkzaamheden op zich nam en zijn persoon ter beschikking van het Genootschap stelde. Een functie aannemen en er weinig of niets voor doen, was bij Nijhoff ondenkbaar. Hier zij ook in herinnering gebracht het vele goede wat door hem is gedaan in het belang van het onderwijs aan de Afdeeling voor Voortgezet- en Hooger Bouwkunstonderricht.
Maar ook nadat hij, in verband met zijn omvangrijke bezigheden, of misschien wel tengevolge van persoonlijke overwegingen, niet meer direct deelnam in het actieve leven van het Genootschap, wat nog niet eens zoo heel lang geleden is, bleef hij toch onverzwakt zijn genegenheid en zijn belangstelling toonen, bleef hij A. et A. trouw tot het einde toe. Het zal ons vreemd vallen en zwaar, deze sympathieke figuur voor 't vervolg van tijd in ons Genootschap te moeten missen. Zijne nagedachtenis zal bij ons in hooge eere gehouden worden.
Hij ruste in vrede! P. J. de J.

* * *

Onder groote belangstelling had j.l. Dinsdag de begrafenis op het zoo mooi gelegen kerkhof „Zorgvlied", aan den Amstel, plaats. Vele vrienden en bekenden, onder wie ook meerderen uit den ouden Architectura-tijd, waren bijeengekomen om den heengeganen vriend en collega de laatste eer te bewijzen.
De oudste vriend van den overledene, de heer Stakebrand, sprak gevoelvolle woorden tot afscheid; vervolgens werd, als eene huldiging van Nijhoff's verdiensten, het woord gevoerd door den heer van Notten, namens het bestuur der Quellinusschool; door den heer Tjeerde, waarnemend directeur, namens de leeraren en de leerlingen der school; door den voorzitter, namens ons Genootschap; door den heer Penaat, namens de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst; door den heer Bertels, namens de Vereeniging voor Vakopleiding.
Een familielid dankte, na deze eenvoudige doch welgemeende huldiging, sprekers en aanwezigen voor de bewezen eer en de betoonde belangstelling.

C. W. NIJHOFF EN ZIJN DIRECTEURSCHAP DER QUELLINUSSCHOOL.

Wanneer ik mij niet vergis is de stichting der Quellinusschool te danken aan de noodzakelijkheid die de nestor der bouwmeesters, Dr. Cuypers, in de jaren van zijn krachtigste werkzaamheid gevoelde, aan een opleidende school voor jongere werkkrachten die hij bij de uitvoering van zijn groote bouwwerken direct kon betrekken. Hij had bekwame en gevoelige vaklieden noodig, en niet slechts enkelen maar zéér velen, en waar moest de bouwmeester deze krachten in het plat burgerlijke Holland van die jaren vinden? Wie terugdenkt aan de looze architectuur van die jaren, aan de glimmend zwiebelige meubelkunst, en de volmaakt idiote gebruiks- en versieringskunst dier tijden, zal begrijpen hoezeer het vraagstuk om aan geschikte, geschoolde en beschaafde werkkrachten te komen, Dr. Cuypers groote zorg en groote moeite moet hebben gegeven.
De werkelijk levende opbloei der Hollandsche versieringskunst kwam echter pas een tiental jaren later, hij werd ingeluid door het werk van die enkelen die ongetwijfeld meer dan louter begaafd slechts waren, althans in hun prachtig jeugdig élan vermochten zij vaak de glans van het waarlijk geniale aan hun werk te verleenen. Niet uit de architectuur waren deze vóórloopers voortgekomen, maar eerder uit de vrije schilderkunst; zij waren evenals de schilders van dien tijd de spontanen en emotioneelen, wel was hun techniek en hun doel anders, maar hun hart en hoofd waren van gelijke gestemdheid. Methode noch wet erkenden zij, maar voor de oneindige schoonheid der levende techniek stonden hun harten open, en zij stortten zich daarop, deze enkelen, in stagen vreugdevollen arbeid, als bijen op zonnige bloeiende klaverweiden. En wat hebben zij in die enkele jaren een kostelijke honig gewonnen!
Zij waren de pioniers, die wij niet dankbaar genoeg kunnen zijn, en wat er ook aan hun werk mag ontbreken, het heeft de heerlijke glans van de jeugd, waarvoor 't meest wijze inzicht, (juist omdat 't wijs is, niet waar) zich ten slotte rêe en gelukkig gewonnen geeft.
Maar de psyche van de decoratief monumentale kunst is nu eenmaal een gansch andere dan die der vrije kunsten, zij richt zich niet naar het afzonderlijke en onnavolgbare, maar zoekt het bindende en algemeene en de vaste continuiteit, zij is bouwend en samenvattend van geest en bedoeling, *zij eischt beperking en maat, methode.*
Dr. Cuypers, voor wien de Gothiek een nimmer verbleekend heerlijk droombeeld moet zijn, ziet, en in hoe sterke mate, de kracht van het groote bindend beginsel, en de volmaking waartoe de gebonden en zich onderling steunende arbeid der tallooze namenloozen eertijds geleid heeft. Maar het versierende deel van zijn bouwwerken, gegroeid als het is uit véél-wetend en véélbegrijpend inzicht, ontbeert alle gloed en alle levendmaterieele bezieling.
De kunst van de jongere pioniers die na hem kwamen, van de herauten der versierende kunsten van Holland, hun schoonst bezit is juist die gloed en dat prachtiglevend materieele aanvoelen der dingen, maar de geestelijke basis waarop dit bezit steunde, is te beperkt en te wankel.

* * *

Het is de kracht van Nijhoff geweest dat hij, nu ruim zestien jaren geleden, het directeurschap der Quellinusschool aanvaardend, in een tijd toen een zekere terugval in de gespannen verwachtingen merkbaar was, door zijn bezonnenheid en fijne smaak geleid, de ontwikkeling der school op treffend juiste wijze wist te richten.
Hij was door opleiding en aanleg te zeer architect om niet te beseffen dat het kunstnijverheidsonderwijs niet ongebonden, los en experimenteel mag zijn, maar het gloedvol eerste begin der versierende kunsten van Holland was hem te lief om het onderwijs niet van die nieuw gewonnen schoonheid haar volle nut te doen trekken.
Het kunstonderwijs dat hij te reorganiseeren kreeg, wist hij door zijn juist inzicht en fijn artistiek aanvoelen, vrij te houden van het onvruchtbare historische naproeven; maar ook de wilde wisselvallige inspiratie die naar 't uitzonderlijke moet voeren, nam hij niet op als een element dat een vakschool ooit kan baten.
Op een bescheiden maar deugdzamen grondslag bouwde hij 't kunstonderwijs op, zóó, dat wat wij de geestelijke en lichamelijke factoren der versierende kunsten willen noemen, op een beperkt terrein, naar en in elkaar over konden groeien op schoone harmonische wijze.
In al de jaren van zijn stil vasthoudend en inzichtelijk werken heeft hij talrijke jongere krachten helpen vormen, die thans hun aandeel in het groote werk dat verricht moet worden, volbrengen.
Met geniën alleen zouden de groote monumentale en decoratieve kunsten werkelijk gebaat zijn.
De roem van een Haagsche schilderschool mag steunen op het talent van enkele groote kunstenaars, — de bloei van een waarlijk monumentale kunst is echter afhankelijk van het gerijpt inzicht en kunstvermogen van duizende stille werkers die ieder voor zich aan het grootsch geheel medebouwen.
Dr. Cuypers tilde in een geestelijk illusionisme het bouwkundig versierend element boven de levend ambachtelijke mogelijkheden dier tijden. Aldus bleef de versiering dood.
Dr. Berlage bracht het versierend element terug op de ambachtelijke mogelijkheid, dit beteekende een verzuivering zeer zeker, maar een verarming tevens.
Thans moeten wij verder, en dit is ongetwijfeld mogelijk, omdat er sedert talrijke jonge krachten zich ontwikkeld hebben die ieder naar de maat van hun talenten aan dezen schoonen arbeid deel kunnen nemen. Het gaat er slechts om deze krachten te gebruiken, en op de juiste wijze te gebruiken.
En zoo iemand dan heeft Nijhoff aan de ontwikkeling van die jonge krachten gewerkt.
Hij heeft op den juisten tijd het juiste werk gedaan en op de juiste wijze.
Wij moeten hem daarvoor dankbaar zijn, en zijn afgesloten leven daarom vol op gelukkig prijzen.
27 Juni 1916. R. N. R. H.

Landhuisje te Blaricum. JAN DE MEIJER en E. P. MESSER, Architecten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Door het Bestuur is namens het Genootschap instemming betuigd aan het Bestuur van den Ned. Oudheidkundigen Bond met het van dien Bond ontvangen ontwerp voor de grondbeginselen en voorschriften voor het behoud, de herstelling en de uitbreiding van oude bouwwerken (Zie „Architectura" No. 24).

b. EXCURSIE.

De Genootschapsexcursie zal *bij voldoende deelname* gehouden worden op **Zaterdag 22 Juli a.s.** naar **Breda en Oosterhout.**

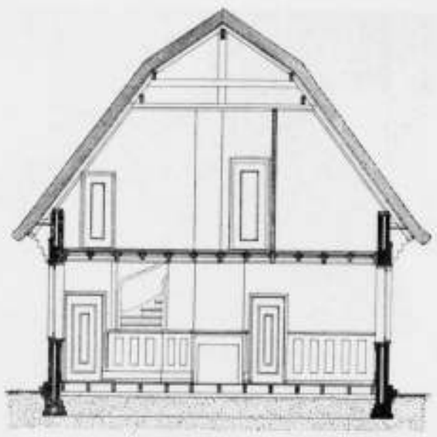
Het voorloopig programma luidt: Vertrek Amsterdam W. P. 7.35, aankomst Breda 9.59. Rondwandeling door de stad, en bezichtiging van merkwaardige bouwwerken. Na de lunch vertrek naar Oosterhout voor een bezoek aan de St. Paulus-Abdij. Terug naar Breda; bezoek aan het kasteel Bouvigne te Ginneken. Diner in een der hôtels van het Mastbosch. Terugreis: vertrek van Breda 9.44, aankomst te Amsterdam W. P. 12.28.
Opgaaf tot deelname aan ondergeteekende kan *nu* reeds geschieden; de gelegenheid daartoe wordt echter op *Maandag 17 Juli a.s. onherroepelijk gesloten*, waarna, gezien het aantal ingekomen aanvragen, omtrent het al of niet doorgaan der excursie door het Bestuur zal worden besloten.
De aandacht wordt erop gevestigd dat dames *geen toegang* hebben tot de Abdij te Oosterhout.
De kosten van de reis per spoor en tram (bij collectief biljet voor den trein), lunch en diner (exclusief tafeldrank) zijn te stellen op ongeveer 12 gld.
In het volgend nummer zal een inleidend artikel over Breda en de Abdij van Oosterhout verschijnen.

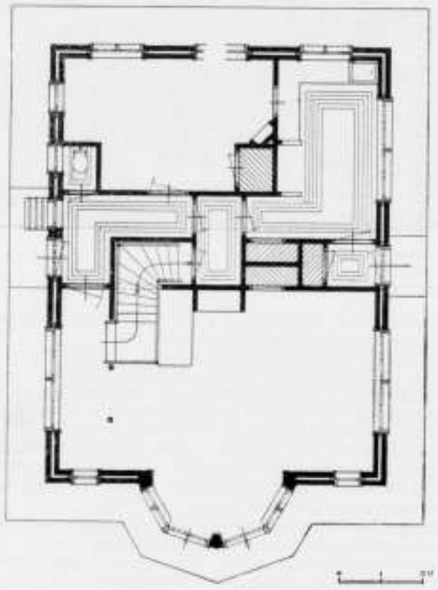
J. F. Staal Jr., *1e Secr.*

LANDHUISJE TE BLARICUM.

Dit landhuisje is opgetrokken van Utrechtsche steen, de binnenspouw van z.g. Huizersteen, welke eenigzins hygroskopisch is en daardoor 'n zeer droog huis geeft. Het dak is gedekt met riet.
De plafonds zijn van triplexplaten in vakverdeeling, eveneens die van de slaapkamers op de verdieping. Het geheele achtergedeelte van de verdieping wordt ingenomen door het atelier.
Het huis is voorzien van water door middel van een Nortonpomp en reservoir in de kap, en heeft met aanleg van electrisch licht en met inbegrip van een schuurtje achter het huis totaal *f* 7200 — gekost.

Jan de Meijer en E. P. Messer,
Architecten.

Plan beg. grond en doorsnede van het Landhuisje te Blaricum.

ARCHITECTUUR EN. . . . BEELDENDE KUNST.

Er is gesticht een Bureau voor Auteursrecht voor Beeldende Kunst. Op de vergadering, daarover belegd op 17 Juni, werd lang gedelibereerd over dezen titel, want volgens de behandelde Statuten worden architectuur en kunstnijverheid er onder gerangschikt.
Stel u voor! Nu zijn Architectuur en Kunstnijverheid gerekend tot beeldende kunst! Moeten de beoefenaars dezer beide vakken zich gekleineerd en voorbijgegaan voelen? Zij worden zoo maar ingelijfd. En even als bij alle inlijving gaat hun persoonlijkheid te loor? Of moeten ze zich veeleer vereerd voelen?
Stel, dat een collega in bouwkunst een ander oproept door de telefoon met de woorden: Beeldend kunstenaar! Hoe moet die ander zich daarbij houden? Intusschen een architect *is* kunstenaar, thans niet alleen door de natuurlijke gratie en aanleg (volgens eigen brevet), maar nu ook als lid in het groote gild van: beeldende kunst.
Zijt gij **beeldend** kunstenaar? Beeldend? Beeldt gij wel eens eenig idee uit?
Gij nu architect, zult gij omkijken als iemand achter u roept: beeldend kunstenaar? Gelukkig zijn er nog wel, die omkijken zullen. Natuurlijk! Maar ik bedoel: gelukkig zijn er nog, die omkijken met eenig recht! *)

*) Ik wil niets ten nadeele hiermee gezegd hebben van de eerlijke, nuttige werkers, die bouwkunst als industrievak beoefenen! Maar ze moeten het niet beschouwen als kunst en ze mogen voorts weten, dat kunst iets kan uitbeelden.

Er is gesticht voor allen een bureau voor Auteursrecht. Prettig, indien gij auteurs-ideeën hebt! Gij kunt ze nu ook laten beschermen. Het bureau is gevestigd te Amsterdam.
Er is gelegenheid om klaplooperij en beunhazerij te keeren. Ieder, die het belang inziet, steune dit Bureau.

Bovengenoemde vergadering was uitgegaan van het Verbond van Nederl. kunstvereenigingen.

Ik behandel deze in de tweede plaats. De vergadering op 17 Juni van dit verbond was voorafgegaan. Aan de orde waren statuten- en reglementswijziging.
Driemaal is scheepsrecht. Het was de derde maal, dat daarover werd vergaderd, wegens onvoltalligheid. Deze laatste vergadering had stemrecht zonder voltalligheid. Maar hoe wilt gij ook met *kunstenaars* zoo iets behandelen. Toch is een wet voor ordelijken gang van zaken noodig. En wat is een reglement een mooi wapen in handen van sommigen, die niet veel méér dan de wet kennen! Het is één middel om anderen op den kop te zitten en onmogelijk te maken. Maar dit noodzaakt die anderen dan toch om op hun hoede te zijn en om ook, uit noodweer, de wet te kennen. Men moet er kennis van nemen. Deze statuten en reglement zullen u wel worden toegezonden en anders verschijnen ze als *nuttige* bijdrage in dit blad.

De afgevaardigde van A. et A.
J. H. de Groot.

DE ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

Het is toch een merkwaardig verschijnsel in onze bouwkundige wereld, en een der vele bewijzen dat het met den organisatie-geest onder de architecten maar slapjes is gesteld, dat, om nog te zwijgen van collega's die bovenvermelde regelen, om welken reden ook, opzettelijk negeeren, er nog vakbeoefenaren, lezers van minstens één der vele periodieken op bouwkundig gebied, gevonden worden, die, als men ze spreekt over die regelen een gezicht zetten van: O-ja-wel-eens-van-gehoord-hoe-zit-dat-ook-weer? En dat niettegenstaande het al zes jaren geleden is dat die regelen door de vier bouwkundige Vereenigingen zijn ingesteld, *wel op de eerste plaats om de belangen der mededingers bij eenige concurrentie in welken vorm ook, te dienen*, en dat er sedert alle gelegenheid is geweest om met die regelen ten volle bekend te worden.
In het begin van het jaar (zie No. 6) werd ons door de P. P. C. verzocht in het Genootschapsorgaan eenige malen achtereen het geheele art. 42 der A. R. onder de aandacht van de lezers te brengen. Nu bij herhaling blijkt dat de aanleiding tot dat verzoek nog steeds aanwezig is, en gezien de misvatting welke ten aanzien van de toepassing van de A. R. blijkt te heerschen, meenen wij goed te doen aan bedoeld verzoek nog eens gevolg te geven, en hieronder art. 42 af te drukken, in het vertrouwen dat na lezing en herlezing een ieder bekend zal zijn met de verplichtingen welke door de vier Vereenigingen en hare leden bij de instelling der prijsvraagregelen zijn aanvaard geworden, en allen op de meest loyale wijze tot hare instandhouding zullen medewerken.

Art. 42. „De constitueerende vereenigingen en de vereenigingen die de Algemeene Regelen hebben aanvaard, verklaren dat zij als hunne meening uitspreken:
1o. dat wanneer de constitueerende vereenigingen of die welke deze regelen aanvaard hebben, of hare leden worden aangezocht om te dienen van advies in eene uit te schrijven prijsvraag, zij die aanvragen steeds zullen behandelen in overleg met de permanente commissie, of zich in ieder geval vóór de publicatie van het programma met de Permanente Prijsvraag Commissie in verbinding zullen stellen, (zie art. 8).
2o. Dat een lid zich behoort te onthouden van mededinging in een prijsvraag aan welker voorbereiding hij een belangrijk aandeel heeft gehad.
3o. dat een lid dat op eenigerlei wijze is betrokken in eene besloten prijsvraag of een meervoudige opdracht gehouden is daarvan mededeeling te doen aan de P. P. C. en haar desgevraagd die inlichtingen te geven die haar in staat stellen te beoordeelen of ingeval van een besloten prijsvraag het programma voldoet aan de A. R. en in geval van een meervoudige opdracht voldaan is aan het in art. 1 bepaalde omtrent het honorarium.
4o. dat het niet geoorloofd is:
a. dat een lid zich, hetzij als lid der jury, hetzij bij de samenstelling van het programma, zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk in acht wordt genomen.
b. dat een lid medewerkt in een openbare of besloten prijsvraag vóórdat op het programma een gunstig advies door de Permanente Prijsvraag Commissie is uitgebracht;
c. dat een lid medewerkt in een meervoudige opdracht indien in de daarvoor gestelde voorwaarden niet is voldaan aan het bepaalde in art. 1, alinea 2, ter beoordeling der P. P. C.;
5o. dat de vastgestelde regeling niet van toepassing is op studieprijsvragen, als zoodanig door bouwkundige vereenigingen, academie's, of dergelijke lichamen uitgeschreven. In twijfelachtige gevallen berust de beslissing over de vraag of eenige prijsvraag uitsluitend als studie-prijsvraag is te beschouwen, bij de permanente commissie."

Het in Art. 42 meermalen aangehaalde Art. 1 luidt als volgt:

Art. 1. Een bouwkundige prijsvraag wordt geacht uitgeschreven te zijn wanneer twee of meer personen tegelijkertijd worden uitgenoodigd of toegelaten tot een wedstrijd voor het leveren van plannen voor een zelfde onderwerp van bouwkundigen aard.
Uitgesloten zijn die gevallen waarbij aan alle deelnemers het volle honorarium voor den geleverden arbeid, volgens de honorariumtabel voor bouwkundige werkzaamheden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, wordt verzekerd (*meervoudige opdracht*).
In twijfelachtige gevallen beslist de in hoofdzaak VII te noemen Permanente Prijsvraagcommissie.

Ten bewijze dat het in ons Genootschap ernst is met de naleving der prijsvraagregelen, dient dat in het huishoudelijk reglement het volgende artikel is opgenomen:

Bindende Bepalingen.

„Art. 39. Krachtens art. 2 sub 8 der statuten is het aan Gewone en Buitenleden verboden, op straffe van royement en onder reserve van alle rechten, die het Genootschap overigens kan doen gelden, hetzij als Lid der Jury, hetzij als Mededinger zich in te laten met eenige prijsvraag, waarbij volgens advies van de Permanente Prijsvraag-Commissie, ingesteld door de Constitueerende Vereenigingen, de algemeene strekking der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen niet in acht is genomen en op dien grond deelneming aan de prijsvraag is ontraden.
Art. 40. Het onderzoek naar de overtreding heeft plaats op de wijze als omschreven in § 7 van art. 6 der Statuten."

Zoo, nu zijn we allen volkomen op de hoogte!

P. J. de J.

EEN CONTRACT TUSSCHEN OPDRACHTGEVER EN KUNSTENAAR.

De 2e aflevering van „Oud-Holland" [1]) bevat behalve de belangrijke artikelen over het postwezen in Gelderland (Mr. Dr. J. C. Overvoorde), schilderkunst (Dr. A. Bredius, Dr. G. J. Hoogewerff, Mr. L. G. N. Bouricius), prentkunst Ph. van der Kellen Dzn.), kunsthandel (D. S. van Zuiden) ook een bijdrage over de glasschilderkunst getiteld: „Een raam van Dirk Pzn. Crabeth, te Delft, door M. G. Wildeman". We zien hieruit hoe een contract met een kunstenaar werd aangegaan door het Hoogheemraadschap van Delfland, wanneer dit een groot glasraam ten geschenke zal bieden aan de Oude Kerk te Delft, speciaal voor de Lieve Vrouwe Kapel.
Niemand minder dan Dirk Pietersz. Crabeth werd het werk opgedragen in 1561 en wel volgens een overeenkomst, [2]) welke de schrijver van het artikel in zijn geheel opneemt en luidt:

[1]) Nieuwe bijdragen voor de geschiedenis der Nederlandsche kunst, Letterkunde, Nijverheid enz. — onder Redactie van Dr. A. Bredius en Dr. H. E. van Gelder; uitg. Gebr. Jünger, Amsterdam.
[2]) Aanwezig in het archief van Delfland.

„Op huyden den XXIXen decembris XVc een ende tsestich soe heeft Meester Dirck Pietersz. Glaesmaeker ter Goude aengenomen jegens Johan de Heuyter, hooge heemraet van Delflant een glas te maecken voer den voorsz. heemraeden van Delflant in Sinte Ypolitus kercke binnen der stede van Delft opte conditien ende voerwaerden hier naevolgende. Eerst sal hy leveren tot het voorsz. glas goet hessels ende goet bourgons glas, onder malcanderen wel gesorteert mit couleuren, al naer den eysch vant werck ende wel gewrocht in goet loet, soe gewonden als geschaeft, zoe naer den eysch vant werck bevonden sal werden te behoeren. Ende sal 't voorn. glas maecken naer vuytwysen seeckere patroen ofte vidimus dat hy daer van maecken ende den voorsz. Heuyter al voer verthoenen sal, inhoudende alsulcke historie als die voorn. Heuyter hem seggen sal, mitsgaders den voorn. heemraeden ende heurluyden secretaris conterfeyten nae tleven. Ende al twerck sulcx maecken dat hy daer van eere ende loff hebben mach. Ende tselve glas volmaect opleveren te Paesschen AVc drie ende tsestich, vuytterlicken voer den Delfschen ommeganck daeraen inde voorsz. kercke te staen, altoes siecten ende andere quade fortune vuytgesondert. Sal oeck gehouden wesen, het voorsz. werck volmaect zynde, het patroen ende het vidimus vant voorn. glas te leveren in handen van den kerckmeesters vande voorsz. kercke mitsgaders behoerlycke attestatie vande groote tselve glas, al buyten coste vanden voorn. Heuyter. Ende sal voor al tgunt voorsz. es hebben van de voete viercants, by twaelff duymen voor de voete gerekent, elff stuver teynden maete teynde gelt. Welcke penningen die voorn. Heuyter betalen sal, te weten een derdendeel int beginnen ende aenleggen vant werck, tweede derdendeel soe wanneer die een hellt vant werck int loot sal wesen. Ende tleste derdendeel soe wanneer twerck volmaect in de kercke gestelt ende opgelevert sal wesen; des sullen voorsz. kerckmeesters den voorn. glaesmaecker goet geryff doen van de steygeringe en de yserwercke daer toe dienende sulcx tselve gewoonlicken es te doen. In oerconde van desen zijn hiervan gemaect twee cedullen alleens luydende beyde onderteyckent by den voorn. Heuyter ende Mr. Dirck ende tot meerder sekerheyt by Pieter van Opmeer kerckmeester vande voorsz. kercke, ende Willem van Berendrecht secretaris vande voorsz. heemraeden ten daege ende jaere voorsz.
(get.) De Heuyter, en By my Dirck Pietersz. alias Crabet (met een merk in gaffelvorm).

De schrijver deelt voorts mee hoe het glas eerst in 1565 geplaatst werd, daar een gezworen landmeter in Juni van dat jaar de opmeting deed, in verband met de betaling, die immers per vierkanten voet ging, en waarvan de laatste termijn kort daarna in Augustus uitbetaald werd.
Helaas is het glas bij het springen van het kruithuis in 1654 vernietigd, terwijl de teekening van Crabeth nooit gevonden is.
Ook hier zien we hoe deze kunstzaken in vroegere dagen contractueel zakelijk geregeld werden, hoewel de kunstenaar voor zijn werk een groote vrijheid werd gelaten. Was hier iets in den vorm van onze aanbestedingen terug te vinden, ook in de veel te late oplevering van het werk herinnert deze geschiedenis aan analogen van onzen tijd bij talrijke aanbestedingen, zij het dan ook van minder kunstzinnigen aard.

W. v. d. P.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van „Architectura" Amsterdam.

In Uw nummer van gisteren vond ik mijn naam genoemd in verband met de werkzaamheden aan het Paleis.
Naar aanleiding daarvan deel ik U mede dat de bronzen beelden op de gevels van den aanvang af met beton gevuld geweest of zeer lang geleden door onze voorzaten gevuld zijn.
Met betrekking tot mijn voorstel omtrent de lijstklossen hoop ik mij te zijnertijd in het openbaar te verantwoorden.

Hoogachtend,
J. A. v. d. Kloes.

Delft, 25 Juni 1916.

WONINGBOUW.

De nationale Woningraad heeft aan de ministers van binnenlandsche zaken en van financiën het volgende adres gezonden:
Het is van algemeene bekendheid, dat de prijzen der bouwmaterialen, inzonderheid van het hout, sedert het uitbreken van den oorlog dermate gestegen zijn, dat daardoor de woningbouw ten sterkste wordt belemmerd. Waar sedert enkele maanden deze prijzen zóó hoog zijn geworden, dat daaruit noodzakelijk moet voortvloeien, dat de woningbouw voor een groot deel wordt stil gelegd, dringt zich met groote klem van verschillende kanten de vraag op, wat hiertegen kan worden gedaan. En te meer is dit het geval, wijl de woningbouw reeds in normale omstandigheden geen gelijken tred houdt met den aangroei der bevolking en het bij voortduring van den tegenwoordigen toestand dus te voorzien is, dat een daling van den woonstandaard zal plaats hebben.
Ook de verhooging van den rentestandaard, welke op zich zelf reeds voldoende zou wezen om slapte in het bouwbedrijf te veroorzaken, werkt in deze tijden natuurlijk bijzonder nadeelig.
Het bestuur van den Nationalen Woningraad heeft zich in het bijzonder af te vragen, wat ten behoeve der woningbouwvereenigingen kan worden gedaan.
Het wil zich daarmee volstrekt niet eenzijdig op het standpunt stellen, dat alleen deze vereenigingen moeten worden geholpen. Maar waar dank zij haar bemoeiingen in den woningnood van bepaalde categorieën van menschen wordt voorzien, die meer dan anderen daaronder te lijden hebben, waar bovendien de aard van den aan haar te bieden steun een eenigszins andere zal zijn, dan die aan particuliere bouwers zal kunnen worden verleend, meent de Nationale Woningraad de regeering in het bijzonder te mogen wijzen op de groote moeilijkheden, waarmee de bouwvereenigingen te kampen hebben en die op een gegeven oogenblik wel eens geheel onoverkomelijk konden blijken te zijn.
Uit verschillende ons verstrekte gegevens mag worden geconcludeerd, dat de kosten van woningbouw ten minste 30 à 40 pCt. meer bedragen dan vóór den oorlog. Ook voor de woningbouwvereenigingen doet zich het bezwaar van den verhoogden rentestand gelden. Immers sedert 1 Januari 1916 worden de rijksvoorschotten tegen een hoogeren rentevoet dan in het begin van den oorlog verleend. Wordt daarbij in aanmerking genomen, dat het rijk 0.10 pCt. van het voorschot begint te eischen als vergoeding voor kosten van toezicht, dan zijn dit op zich zelf reeds hindernissen, op den weg der woningbouwvereenigingen gelegd, die zonder de prijsstijging der bouwmaterialen het werk der vereenigingen bemoeilijken. Tengevolge van een en ander kan de exploitatierekening voor nieuw te bouwen woningen niet sluitend worden gemaakt, tenzij de huren belangrijk worden verhoogd. Reeds bij een stijging van 25 pct. der bouwkosten van woningen, die normaal f 1500 tot f 2400 zouden hebben gekost, en bij handhaving van den nieuwen rentestandaard zou de huur f 0.50 à f 0.80 per week meer moeten bedragen dan twee jaar geleden. Het is hoogst onwaarschijnlijk, dat de vereenigingen in deze omstandigheden tot bouw zullen overgaan. Doen zij het, dan moeten zij ook de huren van gelijke bestaande woningen verhoogen en stellig zullen de particuliere eigenaars niet achter blijven, maar van de gelegenheid gebruik maken om ook van hun huizen veel meer huur te vragen. Het gevolg hiervan zou een achteruitgang in den woningstandaard wezen; de energie van vele woningbouwvereenigingen zou verlamd worden en de dikwijls met groote moeite bij gemeentebesturen en particulieren opgewekte bereidwilligheid om tot verbetering van de volkshuisvesting mede te werken, verloren gaan.
Uit het vorige moge blijken, dat dringend hulp noodig is. Wij beginnen met het verzoek, dat de rente teruggebracht wordt op 3⅞ pct. Wij kennen de argumenten der regeering voor de ingevoerde verhooging niet. Het is echter opmerkelijk, dat, toen de Staat een leening tegen 3 pct. sloot, Uwe Excellenties aanleiding vonden om de rente van de voorschotten te berekenen naar den koers der 3 pcts. obligaties N. W. Schuld op 29 Juli 1914, om haar aldus naar de laagte te houden. En hoewel nu een leening tegen een *lager* rentetype, nl. 4½ pct., geplaatst is, wordt voor de voorschotten van de woningbouwvereenigingen een *hooger* rente geëischt dan vroeger het geval was.
Ook kunnen wij niet nalaten te vragen, dat de maatregel van wege Zijne Excellentie den minister van binnenlandsche zaken getroffen, nl. dat geen Belgische steen mag worden gebruikt bij gebouwen, waarbij vanwege zijn departement gelden worden verstrekt, wordt ingetrokken. Immers afgezien van het feit, dat de Belgische steen goedkooper is, staat te vreezen, dat de prijs van den Nederlandschen baksteen, die tot nu toe niet noemenswaardig gestegen is, thans zal worden opgedreven.
Voorts dringen wij voor de bouwvereenigingen aan op financieelen steun van overheidswege ter tegemoetkoming in de hoogere bouwkosten. Dit zou kunnen geschieden door een voorschot te verleenen overeenkomstig de werkelijke bouwkosten, en, ter compenseering van het meerdere bedrag der annuïteit tengevolge van het verschil tusschen den bouwprijs en de raming van de kosten op den voet der materialenprijzen van vóór den oorlog, een evenredige bijdrage te verstrekken in die annuïteit, voorloopig tenminste voor vijf jaar. Daarna zou kunnen worden uitgemaakt, of er aanleiding bestond deze bijdrage te verlagen, wat b.v. bij een algemeene stijging van den huurstandaard mogelijk zou worden. Immers het mag van te voren niet worden buitengesloten, dat de vereenigingen werkelijk eenmaal bij machte zijn de annuïteit ten volle te dragen.
Wij verzoeken Uwe Excellenties beleefdelijk dezen weg te willen inslaan om aan de bouwvereenigingen hulp te verschaffen, maar nemen tevens de vrijheid er op aan te dringen, dat zij er toe mogen besluiten deze bijdragen alleen ten laste van het rijk te doen komen en niet ten laste van rijk en gemeente, elk voor de helft. Waar het dikwijls de grootst mogelijke moeite kost, om in gewone tijden de gemeenten tot het dragen van de helft der kosten van een bijdrage te bewegen, daar is het onwaarschijnlijk, althans wat de kleinere gemeenten betreft, dat zij in staat, laat staan bereid, zouden zijn een dergelijken financieelen last thans op zich te nemen. Met zekerheid kan voorspeld worden, dat deze maatregel in dat geval slechts in zeer weinig gemeenten den aanbouw van arbeiderswoningen ten gevolge zou hebben.
Het spreekt vanzelf, dat voor de regeering de vraag rijst, of zij ook het particulier bouwbedrijf wil helpen, welke vraag echter buiten onze competentie ligt; verder of zij daarom maatregelen wil nemen, zooals nu reeds op ander gebied met succes zijn genomen: het vaststellen van maximumprijzen, het verstrekken van regeeringsmaterialen. Wij kunnen ons voorstellen, dat met name het laatste ook voor woningbouwvereenigingen van belang kan wezen, vooral waar het geldt materialen, waarvan de voorraad dreigt uitgeput te geraken, maar dat neemt niet weg, dat er toch voor bovengenoemden bijzonderen steun aan de bouwvereenigingen plaats is, omdat door zoo juist aangegeven maatregelen de prijzen toch niet op die van vóór den oorlog zullen terugvallen.
Ten slotte zij het ons bestuur vergund Uwe Excellenties er op te wijzen, dat elke maatregel, die genomen wordt, niet alleen in het belang van den woningbouw is, maar tevens strekt tot bestrijding van de werkloosheid in het bouwbedrijf, die, zonder dat maatregelen genomen worden, niet kan uitblijven.

MONUMENTENBESCHRIJVING.

Aan het dezer dagen verschenen dertiende jaarverslag der „Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst" (1 Januari—31 December 1915) ontleenen wij omtrent de werkzaamheden der Commissie het volgende:
De voorloopige lijsten der monumenten in de provincien Utrecht, Drente en Zuid-Holland zijn gedrukt en uitgegeven. De voorloopige lijst der monumenten in de provincie Gelderland, door den adjunct-secretaris Dr. Haslinghuis bewerkt uit de door den heer Hoefer verzamelde gegevens, is door de leden der Commissie de heeren Jos. Cuypers, Frederiks en Weve door bezoek aan verschillende gemeenten voor een gedeelte in definitieven staat gebracht. Het door dr. Haslinghuis gemaakte excerpt uit de „Noord-Hollandsche Oudheden" van Weissman en Van Arkel, dat kan dienen bij de bewerking van de voorloopige lijst der monumenten in de provincie Noord-Holland, kwam gereed.
De door den heer Hoefer ondernomen bewerking van een deel der Geïllustreerde Beschrijving van de monumenten — gewijd aan den Tieler- en den Bommelerwaard en het land van Kuilenburg — waarvoor de teekeningen en fotografieën gereed zijn, kon niet verder gebracht worden, omdat de heer Hoefer door werkzaamheden in verband met den oorlog geheel was in beslag genomen.
Voor het aan Maastricht te wijden deel, dat om vroeger genoemde redenen, bijzondere moeilijkheden meebrengt, heeft de Commissie het werk over verschillende personen verdeeld.
Wijlen jhr. De Stuers nam op zich daarvoor de beschrijving der Romeinsche oudheden en van de vestingwerken der stad te leveren; het gebruikelijk overzicht van de geschiedenis der stad zal worden geschreven door een specialist, terwijl de beschrijving der gebouwen verdeeld is tusschen den secretaris en den adjunct-secretaris. In het verslag wordt niet vermeld, wie na den dood van den heer De Stuers zijn taak over zal nemen.

Dr. Kalf hield zich in het afgeloopen jaar voornamelijk bezig met de St. Servaaskerk. Hij was door zijn vroegere onderzoekingen tot het inzicht gekomen, dat de bouwgeschiedenis dezer kerk alleen met zekerheid zou zijn vast te stellen, door op verschillende plaatsen in en om de kerk opgravingen te doen, welke dan ook met medewerking van het kerkbestuur hebben plaats gehad. Voor dit doel zijn een aantal opmetingen gemaakt, die alle uitvoerig vermeld worden.
Het aantal der gemaakte fotografische opnamen bedraagt 278.
De commissie is weder herhaaldelijk in de gelegenheid geweest door het geven van inlichtingen of het afstaan van fotografieën van monumenten, particulieren in dienst te zijn, terwijl zij weder meermalen is opgetreden om te waken wanneer belangrijke monumenten van geschiedenis en kunst dreigden verloren te gaan Van hare bemoeiingen in dit opzicht worden een 23 gevallen vermeld, waaruit blijkt, dat de pogingen der commissie veelal succes hebben gehad.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Dat ons vak en onze kunst nog niet die plaats inneemt in de samenleving, die haar toekomt, is in de eerste plaats te wijten aan de samenleving zelf. Haar opvatting omtrent bouwkunst, haar smaak is nog van dien aard, dat het de beunhazen mogelijk is, werk te krijgen. In Amsterdam b.v. wordt slechts 1/5 van het aantal bouwwerken door architecten gebouwd.
Onze pers, de vakbladen en tijdschriften, werken zoo veel zij kan in de goede richting. Van de dagbladpers — een machtige factor — kan dit niet altijd worden gezegd. Vooral de provinciale pers zou zooveel ten goede kunnen doen.
Wat te denken van de volgende ontboezeming in de Groninger krant: „het Nieuwsblad van het Noorden"!

Het Gemeentehuis van Zuidhorn.

Men schrijft ons uit Zuidhorn:

„Het nieuwe gemeentehuis, dat Maandagavond — naar reeds is gemeld — door de beschreven vaderen onzer plaats al te nuchter en zonder eenig vertoon is ingewijd, verheft zich bij het begin van het dorp, aan den kant van Groningen. Een oude smederij is daar weggebroken en zoodoende een pleintje geschapen, waarop het nieuwe bouwsel, vooral van de noordzijde gezien, zich geestig en sierlijk voordoet.
Het is van buiten een pittig oud-Hollandsch gebouw, blijkbaar in den geest van de Groningsche oude Hoofdwacht, maar iets hooger opgetrokken en daardoor slanker van gevel en ranker van lijn. De kleine vensters in blank eikenhout staan mooi naast de wit- en donkergroene luiken, en boven in den gevel prijkt nog een zandsteenen meisjeskopje, volgens de overlevering afkomstig van den burcht „Hanckema". Over de deur staat het in zerk gehouwen gemeente-wapen. Koekoeken op het dak en ranke torenzuiltjes op de zijgevels verlevendigen de strenge waalsteenen muren met zandsteenen lijsten om de vensters. Uit de verte gezien, boven de huizen van het dorp uit, maakt het met zijn hoogen windwijzer een buitengewoon sierlijken en levendigen indruk.
Beneden is de secretarie met ruime kluis, en de deftige burgemeesterskamer, goudleeren lambrizeering en gobelin behang. Boven de raadzaal, streng met eiken balken, gepleisterde muren, die later zullen worden beschilderd en versierd; boven de schouw het kleurige wapen der gemeente met de spreuk er naast: „Laet Onrecht Buyten". Fraaie lederen zetels omringen de raadstafel en de burgemeesterlijke stoel is versierd met het in eikenhout gesneden wapen. Bovendien zijn er nog een ruime commissiezaal en een kleine kamer voor het dagelijksch bestuur. De vloer is hier boven stevig van beton, dat elk geluid dempt.
Zoo is ons dorp, dat de herinnering bewaart van den mooien burcht „Hanckema", een gebouw rijker geworden, dat althans iets van het gemis vergoedt. Als straks vóór het huis een 17-eeuwsch tuintje is aangelegd, dan zal het stijlvol staan in zijn geschoren hagen als een sierlijk staal van modernen (let wel! Red.) gemeenschapszin. Burgemeester Kruisinga (wiens welverdiende trots dit bouwsel is kan met voldoening uit zijn ramen kijken. En ons gewest, dat arm is aan schilderachtige gebouwen, heeft een merkwaardig raadhuis meer gekregen, dat waard is, ook door de stedelingen eens te worden bekeken en bewonderd."

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN „A. ET A".

PRIJSVRAAG VOOR EEN SCHAFTLOKAAL VOOR TRAMPERSONEEL.

Beantwoording van bij de Jury ingekomen vragen.

Vraag 3. — Is het geoorloofd, het onder *b* genoemde van het programma in een ruimte te rangschikken?

Antwoord: Onder *b* in het programma is bedoeld één ruimte, waarin zich closet, urinoir en waschgelegenheid bevinden.

Vraag 4. — Is het de bedoeling dat het publiek zich in de buffetruimte mag begeven om daarin de consumptie te gebruiken of kan zulks geschieden buiten die ruimte, zooals dit het geval is bij verschillende tentjes hier ter stede?

Antwoord: In de buffetruimte komt alleen de persoon, die met de bediening belast is. Het publiek gebruikt de consumptie, buitenstaande, evenals bij de bestaande melk- en koffietentjes.

Namens de Jury:
P. H. SCHELTEMA.

's Gravenhage 27 Juni 1916.

De beantwoording der vragen is hiermede gesloten.

STUCADOORWERK.

Ter vergelijking van de prijzen der materialen ten gebruike van den stucadoor in 1914 en 1916, ontvingen wij van de Amsterdamsche Stucadoors-Patroonsvereeniging het volgende staatje:

	1914	1916	
Kluitkalk	*f* 0.95	*f* 1.40	per H.L.
Zand	„ 1.40	„ 1.70	„ M³.
Koperdraad	„ 0.95	„ 3.50	„ K.G.
Rietspijkers	„ 6.00	„ 9.00	„ 50 K.G.
Cement	„ 15.00	„ 24.00	„ 1000 K.G.
Gips	„ 14.00	„ 19.00	„ 1000 K.G.

De prijs van het zand wisselt af naar gelang van de plaats waar het moet worden gebracht.

INHOUD: C. W. Nijhoff †, C. W. Nijhoff en zijn directeurschap der Quellinusschool. — Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Landhuisje te Blaricum. — Architectuur en.... beeldende kunst. — De Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen. — Een contract tusschen opdrachtgever en kunstenaar. — Woningbouw. — Monumentenbeschrijving. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Club van Haagsche leden „A. et A." — Stucadoorwerk.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 28. ZATERDAG 8 JULI 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

EXCURSIE.

De Genootschapsexcursie zal *bij voldoende deelname* gehouden worden op **Zaterdag 22 Juli a.s.** naar **Breda en Oosterhout.**

PROGRAMMA.

7.35 Vertrek van Amsterdam W. P. Te Utrecht aansluiting van treinen uit verschillende richtingen.

9.59 Aankomst te Breda.

9.59—12.30 Wandeling door het park „Valkenberg", bezoek aan het Begijnhof, het Kasteel (Koninkl. Militaire Academie), de Groote Kerk, enz.

12.30 Lunch in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis aan de Groote Markt.

1.50 Vertrek van station Breda per extra stoomtram naar Oosterhout.

2.20 Aankomst te Oosterhout. Bezoek aan de St. Paulus-Abdij; bezichtiging van het Klooster St. Catharinadal, en de Groote Kerk.

4.00 Vertrek naar Teteringen per extra stoomtram.

4.20 Aankomst te Teteringen, en vertrek per rijtuig via Heusdenhout en Ginneken naar Bouvigne.

5.00 Aankomst Bouvigne;

of:

4.00 Vertrek uit Oosterhout per extra stoomtram naar station Breda, en per paardentram door de stad langs Baronielaan naar het Mastbosch.

5.15 Aankomst Bouvigne; bezichtiging van het Kasteel, het rosarium en den tuin.

Wandeling door het Mastbosch naar hôtel „Mastbosch", waar

6.30 Diner.

7.45 (Indien dit met den tijd en de stemming zóó uitkomt), Wandeling langs Duivelsbrug naar Ginneken, alwaar bezoek aan oude en nieuwe Kerk.

9.00 Vertrek per paardentram naar station Breda.

9.44 Vertrek naar Amsterdam.

12.28 Aankomst W. P.

Ons medelid, de heer J. A. VAN DONGEN, architect te Breda, heeft bereidwillig de regeling en de leiding der excursie op zich genomen.

Opgaven tot deelname, met vermelding of men wenscht gebruik te maken van collectief biljet S.S. van Amsterdam, 2e klas retour, gevende een reductie op de reis van ongeveer *f* 1.50 per persoon, worden door ondergeteekende *ten spoedigste* ingewacht. De gelegenheid daartoe kan echter, in verband met de regeling der excursie, niet langer open blijven dan **Maandag 17 Juli a.s.,** waarna, gezien het aantal ingekomen aanvragen, omtrent het al of niet doorgaan der excursie door het Bestuur zal worden besloten.

Introductie van niet-leden kan, mits de desbetreffende aanvraag *tijdig* bij het Bestuur inkomt, worden toegestaan; echter wordt de aandacht erop gevestigd dat *Dames geen toegang* hebben tot de Abdij te Oosterhout. De kosten van de reis per spoor en tram (bij collectief biljet voor den trein), lunch en diner (exclusief tafeldrank) zijn te stellen op ongeveer 12 gld.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

Breda. — De Groote Kerk.

BREDA.

Ter inleiding van het voorgenomen bezoek van ons Genootschap aan Breda, kan het zeker van nut zijn vooraf den deelnemers aan de excursie een kort overzicht van de geschiedenis der stad te geven, om daarmee op hunne rondwandeling den indruk bij te brengen van de beteekenis eener opvolging van belangrijke gebeurtenissen welke in den loop der tijden plaats grepen. Breda toch heeft, onder de oude historische steden van ons land, niet het minst ondervonden de min of meer ernstige gevolgen van de talrijke wisselingen van regeerders; gevoeld de ernstige slagen van jammerlijke oorlogen met de daarmee gepaard gaande belegeringen en plunderingen; ondergaan den invloed van de zich opvolgende periodes van opkomst, bloei en verval, en, door energiek werken van een ondernemende bevolking, van wederopbloei; van al welke gebeurtenissen nu nog in de verschillende overgebleven werken dier tijden, zoowel als in het oude plan der stad de herinnering zich doet terugvinden, en Breda, uit dat oogpunt bezien, tot een stad van beteekenis voor de bouwkunst en de historie maakt; en bovendien wat het *tegenwoordige* betreft, om haar ligging, aanleg en omgeving wel de meest aantrekkelijke der Noord-Brabantsche steden mag worden genoemd, overwaard bij herhaling te worden bezocht.

* * *

Omtrent de geschiedenis der stad dan zij in 't kort het volgende vermeld:

Breda is gesticht op eene hoogte ter plaatse waar de A en de Mark zich vereenigen en een breeden stroom vormden, die onder de namen Mark en Dintel het Volkerak bereikte; nog in 1550 was de Mark stroomopwaarts tot Hoogstraten voor groote schepen bevaarbaar; later is die bevaarbaarheid tengevolge van verzanding aanzienlijk verminderd.

De eerste vestiging zal wel zijn geschied in de nabijheid van het kasteel, vermoedelijk ten zuidwesten ervan. Bij de eerste ommuring, die van 1355—1410 tot stand kwam, kreeg de stad een ongeveer cirkelvormige gedaante, waarvan de begrenzing thans nog te herkennen valt, ten deele door de aanwezigheid van een open of gedempte gracht, gevormd door de tegenwoordige Haven, den Nieuwen weg, de Karnemelkstraat, Houtmarkt, Oudevest, Vlaszak, en van daar, dwars over de Boschstraat, naar den zuidoostelijken hoek der Kasteelgracht.

Deze cirkel had drie uitgangen: de Tolbrugpoort, de Ginnekenpoort, de Gasthuiseindepoort. Bij de nieuwe ommuring der stad, van 1531—1543, werden de buurten buiten de eerste ommuring ontstaan, zijnde de Haagdijk, Ginnekenstraat en Boschstraat met dwarsstraten, bij de stad gevoegd, die nu den vorm van een onregelmatig trapezium kreeg.

Tot zoover het oude stadsplan.

Wellicht in 1116, zeker in 1125, wordt Breda in de geschiedenis genoemd; van een „castellum de Breda" wordt het eerst melding gemaakt omstreeks 1190; in 1233 wordt Breda „villa" genoemd; in 1252 ontvangt het zijn eerste handvest. In 1280 schenkt Arnold van Leuven, Heer van Breda, aan de inwoners alle gemeene weiden tusschen Emelenberg en Ypelaar. In 1321 verkrijgt de stad het monopolie van lakenverkoop en wolweverij in het land van Breda; in 1355 schenkt Jan van Polanen, tegen een erfcijns van vijf pond, aan de stad de hal van Breda; uit deze getroffen regeling, uit het bestaan eener weekmarkt, het opslagrecht voor den omtrek, en ten slotte de aanwezigheid van een kraan aan de haven, is te zien dat in het midden der 14e eeuw de handel van groot belang voor de stad was geworden.

In 1490 werden de Tolbrugstraat, Visscherstraat, Havermarkt en Vischmarkt door brand verwoest, terwijl in 1534 een nog grootere brand ontstond, waardoor ongeveer 1300 huizen van het tegenwoordige centrum der stad werden in asch gelegd. Om den wederopbouw te bevorderen, schonk Karel V de stad achttien jaren vrijdom van belasting, terwijl Hendrik van Nassau een bouwverordening uitvaardigde, waarbij o. a. premies werden gesteld op den herbouw der huizen „met steenen gevelen" en „met harden dake."

In den loop der 15e en vooral in de 16e eeuw, krijgt de stad een nieuwe beteekenis als residentie van het huis van Nassau; de vorstelijke geschenken, door het stadsbestuur bij allerlei gelegenheid aan de heeren van Breda aangeboden, bewijzen hoezeer hun verblijf in het belang der stad werd geacht.

De tachtigjarige oorlog, waarvan Breda door belegeringen en plunderingen veel te lijden heeft gehad, vernietigde den handel der stad en daarmede, nu zij ook niet meer als residentie diende, haar welvaart. Na den vrede van Munster in 1648 echter schijnt de stad weer uit haar kwijnenden staat te zijn opgekomen, en zich al spoedig weer in een bloeienden handel te verheugen, doordien men uit Holland en elders goederen bestemd voor Maastricht, Aken, Luik, Verviers, enz. te scheep naar Breda en vandaar over land verder vervoerde, teneinde de zware Maastollen te ontgaan. Breda bleef ook gedurende de 17e eeuw een belangrijke garnizoensplaats; tengevolge van het Barrière-tractaat van 1715 echter verloor het zijn beteekenis als vesting, en daarmee zijn groot garnizoen, terwijl met den dood van Willem III, in 1702, ook de voordeelen ophielden, aan het verblijf der Nassau's verbonden.

De handel, omstreeks 1750 nog van beteekenis, ging sterk achteruit, vooral tengevolge van de steeds toenemende verzanding van Mark en Dintel. In 1764 werd van het kwijnende stadje gezegd dat:

„. . . Flora's milde hand spreidt in den lentetijd,
Tot zelfs op onze markt een lieflijk grastapijt."

In 1780 echter constateerde Bilderdijk, (in proza) „dat men nu dit grastapijt vergeefs zou zoeken".

Na een kort bombardement werd Breda in 1791 aan de Franschen overgegeven, die het, met een tusschentijdsche ontruiming en opnieuw bezetting, in 1813 voorgoed verlieten.

Van 1830 tot 1839 was het Nederlandsche leger grootendeels om Breda samengetrokken, waardoor aan de nering zóóveel leven werd gegeven, dat tal van burgers hunne woningen verbeterden, hetgeen aan den trant van verschillende gevels nog te zien is. Sedert bleef Breda een belangrijke garnizoensplaats.

Omstreeks het midden der 19e eeuw had het ook een tamelijk bloeiende industrie en een levendigen handel als marktplaats voor den omtrek, en ontwikkelde het zich, na de ontmanteling der vesting in 1870, en de aansluiting bij het spoorwegnet, tot een bedrijvige handel- en industriestad.

Tot zoover dit beknopt overzicht van de geschiedenis der stad, waarvan de bizonderheden, en ook de hierna volgende korte mededeelingen omtrent enkele oude bouwwerken, zijn ontleend aan het 1ste deel van de door Dr. JAN KALF uitmuntend bewerkte „Beschrijving van de Monumenten van Geschiedenis en Kunst in de provincie Noord-Brabant". Wij danken het ook aan de welwillendheid van den heer KALF dat de cliché's van diverse illustraties uit genoemd werk ter beschikking van onze Redactie zijn gesteld.

HET KASTEEL VAN BREDA.

Het verhaal van een, omstreeks 841, door de Denen bij Breda gestichten burcht, die in het bezit hunner nakomelingen zou zijn gebleven, tot hij in 1124 door Hendrik II van Breda werd ingenomen en verwoest, schijnt niet meer dan een legende. In een charter van omstreeks 1190 draagt Godfried van Schoten het „castellum de Breda" op aan Hendrik van Lotharingen, van wien hij het weer in leen ontvangt. Door Jan I van Polanen werd in 1350 begonnen met den bouw van een nieuw klein kasteel, dat twaalf jaren later gereed kwam; van dit kasteel is het laatst overgebleven gedeelte in 1826 afgebroken.

Met de stichting van een geheel nieuw kasteel, los van het oude, werd een aanvang gemaakt door Hendrik III van Nassau (1483—1538). De verschillende hooge ambten en zendingen, hem door de keizers Maximiliaan en Karel V toevertrouwd, deden hem een groot deel van Europa door eigen aanschouwing kennen. Aldus bekend geworden met tal van paleizen uit vroegeren en eigen tijd, kon hij voor zich een aanleg denken, die in uitgestrektheid en praal de toen in Noord-Nederland bestaande vorstelijke verblijven verre overtrof. Als bouwmeester wordt genoemd de Italiaan Thomas van Bologna, die vermoedelijk de uitvoering van den bouw persoonlijk heeft geleid, en te Breda woonachtig is geweest. Bij den dood van Hendrik in 1538, was de geheele noordelijke helft van het paleis tot stand gekomen; zijne opvolgers hielden zich met de stichting van verschillende bijgebouwen bezig; eerst Willem III liet in 1688 beginnen den ontbrekenden vleugel van het paleis aan te bouwen, naar het ontwerp van den ouden bouw, door den bouwmeester Jacob Roomans, uitgevoerd door Johannes de Wijs uit Breda.

Gedurende de 18e eeuw is aan het kasteel weinig gewijzigd; Willem V liet in 1774 het door René van Châlon gestichte arsenaal afbreken, en ter plaatse een tuin aanleggen. Na de vlucht van dezen Willem naar Engeland werd het kasteel verbeurd verklaard; het diende daarna

Breda. — Oudemannenhuis.

afwisselend voor kazerne en hospitaal, welke laatste bestemming het bleef behouden, ook nadat het bij de wet van 25 Mei 1816, weer aan het huis van Oranje was teruggegeven. In 1826 kreeg het kasteel zijn tegenwoordige bestemming, die van Militaire Academie; de daarop gevolgde ingrijpende verbouwing heeft het paleis grootendeels zijn karakter doen verloren gaan.

De Groote Kerk.

De Groote Kerk, gewijd aan Onze-Lieve-Vrouw en, wellicht oorspronkelijk, aan de H. Barbara, is in eigendom en onderhoud bij de Ned. Herv. Gemeente; de toren behoort aan de burgerlijke Gemeente.
De oudste vermelding der parochiekerk is van 1269; in de 15e eeuw is het toenmalig kerkgebouw vervangen door een nieuw, omtrent welken bouw het volgende is te vermelden: in 1410 werd het koor voltooid; in 1457 stort de toren in; elf jaar later werd met den bouw van een nieuwen toren begonnen, en in 1509 voltooid. (Op het einde der 17e eeuw is de spits door den bliksem vernield, en door de thans bestaande vervangen, blijkbaar het resultaat van een prijsvraag, te oordeelen naar de op het stadhuis aanwezige teekeningen.) Op 4 September 1497 werd de kerk door den Bisschop van Luik ingewijd.

De aanleg van den omgang om de koorsluiting heeft plaats gehad tusschen 1525 en 1536; de overwelving werd vermoedelijk voltooid in 1538, die van den toren in 1543.
Volgens Van Keppel zou Adriaan Ghiben de bouwmeester zijn van den toren, terwijl er aanwijzingen bestaan die Cornelis Joes „werckmeester van der kercken te Breda", als ontwerper van kerk en toren vermelden.
De afmetingen der kerk bedragen, met den toren binnenwerks 77,20 M. lang, waarvan 24,80 M. voor het presbyterium; de binnenwerksche breedte in het schip is 29,05 M., in het transept 37,35 M. De toren, die zeker onder de schoonste van het land mag worden gerekend, is tot den bovenkant der balustrade van den bovenste omloop 66,40 M. hoog, met spits en kruis 97,70 M.
Het inwendige der kerk en der kapellen biedt o. m. ter bezichtiging een in 1906 gevonden muurschildering, voorstellende den H. Christophorus het Christuskind dragende; een in 1902 ontdekte schildering, de Verkondiging van de H. Maagd afbeeldende; vervolgens in de O. L. Vrouwekapel het altaar met drieluik gevende voorstellingen betrekking hebbende op het H. Kruis. Voorts zijn te bezichtigen de eikenhouten koorbanken, het koperen doopvont, de preekstoel uit de 2e helft der

Kasteel Bouvigne.

17e eeuw; en meerdere zeer belangrijke grafmonumenten uit de 16e en 17e eeuw, o. m. de beroemde tombe van Engelbrecht II van Nassau († 1504), vermoedelijk van een Italiaansch meester; genoemd worden Michel Angelo, Giovanni da Bologna, e. a.; zekerheid omtrent den maker van het monument schijnt niet te bestaan.
In 1902 werd onder leiding van den architect J. J. van Nieukerken († 1913) begonnen met de restauratie van de kerk. Tot 1909 zijn de daken van koor, transept en schip geheel vernieuwd, in verband waarmede wederom een dakruiter op de viering werd gesteld, en het bij de daken aansluitend muurwerk gerestaureerd: de borstweringen om het dak, de bekroningen der contreforten, de toppen der transeptgevels. In 1910 is een begin gemaakt met de herstelling van den kooromgang, nadat het vertrek boven de kapittelzaal inwendig was opgeknapt door het cementen der wanden, de plaatsing van houten ramen in de vensters, enz.; inwendig waren vroeger reeds de wanden van de doopkapel en de kapittelzaal met cement bepleisterd.

Het Raadhuis.

Het raadhuis ligt aan de oostzijde van de Groote Markt. Volgens Van Goor*) heeft het steeds op deze plaats gestaan; de stichtingstijd schijnt niet bekend te zijn. Na het afbranden van het oude raadhuis in 1534, is onmiddellijk tot herbouw op de oude grondslagen overgegaan; in 1766 werd besloten den voorgevel van het raadhuis te vernieuwen volgens ontwerp van Philip Willem Schonck, met welk werk men in het daarop volgende jaar gereed is gekomen; aan Schonck, die geen bezoldiging had verlangd voor dit gemeentewerk, werd een zilveren theeketel op komfoor vereerd, iets wat de thans werkende vakvereenigingen van architecten misschien niet eens zouden goedvinden, ...vanwege de concurrentie. In 1768 werd door denzelfden Schonck begonnen aan de verbetering van het inwendige, o.a. aan de vernieuwing der vierschaar; welk huiselijk voorwerp hem toen is vereerd geworden, vermeldt de historie niet.
Behalve eenige min of meer waardevolle schilderijen, en enkele fragmenten van betimmeringen uit den tijd van Lodewijk XIV en Lodewijk XV, geeft het inwendige van het raadhuis weinig belangrijks te zien.

*) Beschrijving der stadt en lande van Breda 1744.

De Boterhal.

De voormalige vleeschhal, thans boterhal, is gelegen aan de westzijde der Groote Markt. In 1614 werd besloten het voor de helft aan de stad behoorende huis „het wit Lam" aan de Groote Markt „tot een halle te appliceeren ende gebruycken", nadat de stad van Philips Willem vergunning had gekregen de aan particuliere behoorende helft van dat huis te onteigenen. Besloten werd aan den steenhouwer Melchior Herbach aan te besteden „eene heerlijcke poorte van witten steen met cosijnen, rychels ende specklagen voirde eerste verdiepinge aan de vleeschhalle"; in Mei 1617 werd de hal in gebruik genomen. In 1772 is de gevel aan de Markt, blijkens het daarin voorkomend jaartal, verbouwd met behoud van de poort van 1615; het gebouw is inwendig geheel gemoderniseerd, en vertoont niets bizonders.

Het Gasthuis.

Het thans Oudemannenhuis geheeten Gasthuis staat aan de Boschstraat. Het gesticht bestond vanouds uit twee deelen: het eigenlijk gasthuis ten behoeve van oude en gebrekkige lieden der stad, en de Beyaert, verblijf voor pelgrims en reizigers. Daar van den beiaard misbruik werd gemaakt, is dit deel later ingericht voor pestlijders en als zoodanig in 1599 vergroot. Voor het eigenlijke gasthuis werd in 1643 een nieuw gebouw gezet, met den zeer goed bewaarden hoofdgevel aan de Boschstraat. Inwendig heeft het gebouw niets opmerkelijks meer.

Het Begijnhof.

Tengevolge van de uitbreiding aan de versterkingen van het kasteel te geven, moest het oude Begijnhof, in de nabijheid van het kasteel gelegen, vandaar worden overgeplaatst.
Met goedvinden van den Bisschop van Luik werd met de Begijnen een overeenkomst gesloten om de noordzijde van haar hof, nabij het kasteel, af te staan in ruil voor de in het Valkenberg gelegen dienstgebouwen van het kasteel. In 1535 werd een regeling getroffen voor de verhuizing der Begijnen, daar Hendrik III van Nassau de nieuwe huizen van het Begijnhof voldoende had in gereedheid gebracht, en nu ook de gebouwen van het oude Begijnhof ontruimd wilde hebben. Als kerk voor het nieuwe Begijnhof werd de St. Wendelinskapel, aan de Catharinastraat gelegen en sedert 1640 in gebruik bij de Waalsche Gemeente, afgestaan. In 1545 bouwden de Begijnen een huis tegen genoemde kapel, vermoedelijk waar thans het in 1830 vernieuwde poortgebouw staat. Nadat de kapel buiten beschikking van de Begijnen was gekomen, werden eenige der Begijnenhuizen te zamen gevoegd, en tot kapel ingericht. In 1836 werd in Waterstaatschen geest een nieuwe kerk voor het Begijnhof gebouwd door den Oosterhoutschen architect Adrianus van der Aa.

Voorts dienen te worden vermeld het voormalig *Klooster St. Catharinadal*, thans kazerne, waarvan nog bestaan de kerk en een gedeelte van den westelijken vleugel van het klooster. En vervolgens meerdere belangrijke gevels

en intérieurs van heerenhuizen in de Lodewijkstijlen, o.a. een huis aan de Veemarktstraat, waarin het gemeentemuseum is gevestigd.

KASTEEL BOUVIGNE.

De naam Bouvigne is een verbastering van boeverije, boveria = pâturage.
Uit een geslacht van der Boeveriën, dat reeds in de 13e eeuw schijnt gebloeid te hebben, komt in 1310 een Gielis van der Boeveriën voor, leenman der heeren van Breda en vermoedelijk in 1305 schout der stad.
In de 16e eeuw behoorde het kasteel aan het geslacht Brecht. Volgens Van Goor zou „het tegenwoordige slot" zijn „getimmert" door Jan Baptist Keermans, eersten raad van Philips Willem, die het goed in 1611 had gekocht en het in 1614 verkocht aan genoemden Philips Willem. Juten *) meent dat Keermans in den korten tijd waarin hij eigenaar was, het huis niet kan hebben gebouwd, en gelooft dat hij het voor schuld verkocht. Daar hij echter in 1611 voor *f* 12.000.— eigenaar werd van het goed en het in 1614 voor *f* 27.000.— overdroeg, schijnt Van Goor's bericht niet verwerpelijk, al is het niet onmogelijk dat de bouw van het huis Keerman's vermogen te boven ging en hem dwong tot spoedigen verkoop.
Tijdens het beleg van Breda in 1637 had Frederik Hendrik zijn hoofdkwartier gevestigd op dit kasteel, dat later is verhuurd, en in 1775 door het huis van Oranje van de hand gedaan. Bij een overdracht in 1798 bedong de kooper dat de verkooper een nieuwe brug voor het kasteel zou doen maken.
Het geheel door water omgeven huis, gelegen in de nabijheid van de mastbosschen onder de gemeente Ginneken, is door een brug verbonden aan een eveneens omwaterd voorplein, en aan de westzijde toegankelijk langs een dijk met moderne poort, waarbij de in 1908 in 17e eeuwschen trant verbouwde tuinmanswoning en stal aansluiten. Het huis heeft den vorm van een rechthoek, metende 13.25 × 15.75 M., waarbij op den noordwesthoek een zeshoekige toren, en aan den zuidkant een op een tongewelf gebouwd voorportaal.
Sinds 1903 behoort Bouvigne aan Mr. L. A. M. de Bruyn, die het vroeger uitwendig witgepleisterde huis in 1909 van deze bepleistering liet ontdoen, waardoor de mooikleurige gevels van lichtroode baksteen met banden van witte bergsteen glansrijk voor den dag kwamen.

* * *

Tot zoover de geschiedenis en de oude bouwwerken van Breda. De nieuwe tijd bracht meerdere R. K. kerken, waarvan als de belangrijkste zijn te noemen de kathedrale kerk van de H. Barbara door Dr. Cuypers in 1866 gebouwd; de kerk van Maria-Hemelvaart in de Ginnekenstraat van den architect Langelaar, de St. Annakerk aan de Haagpoort van de architecten Cuypers en Stuyt; vervolgens enkele rijks- en gemeentegebouwen, voor de moderne bouwkunst van geen groote beteekenis.
Breda's nieuwste uitbreiding, waarmede ongeveer vijftien jaren geleden door eene particuliere onderneming een begin werd gemaakt, is geweest de Baronielaan, een nieuwe verbinding van de stad (het eveneens nieuwaangelegde Wilhelminapark) naar het Mastbosch, nu de meest geliefde wandeling van Breda's inwoners. De bouwrij aan dezen weg blijft over 't algemeen beneden het peil waarop in andere provinciesteden (o, zeker, in de groote steden ook!) de uitbreidingsbouw doorgaans staat, en blijkt ook hier maar al te duidelijk dat de speculatiebouwers vrij-doen gehad hebben.
De schoonheid der mastbosschen echter, welke langs dezen, overigens mooi aangelegden weg te bereiken is, doet de bedenkelijke evoluties van die heeren al spoedig vergeten.
Over *Oosterhout* en de nieuwe *St. Paulus-Abdij* in het volgend nummer. P. J. DE J.

*) Redactie „Taxandria", tijdschrift voor Noordbrabantsche geschiedenis en volkskunde.

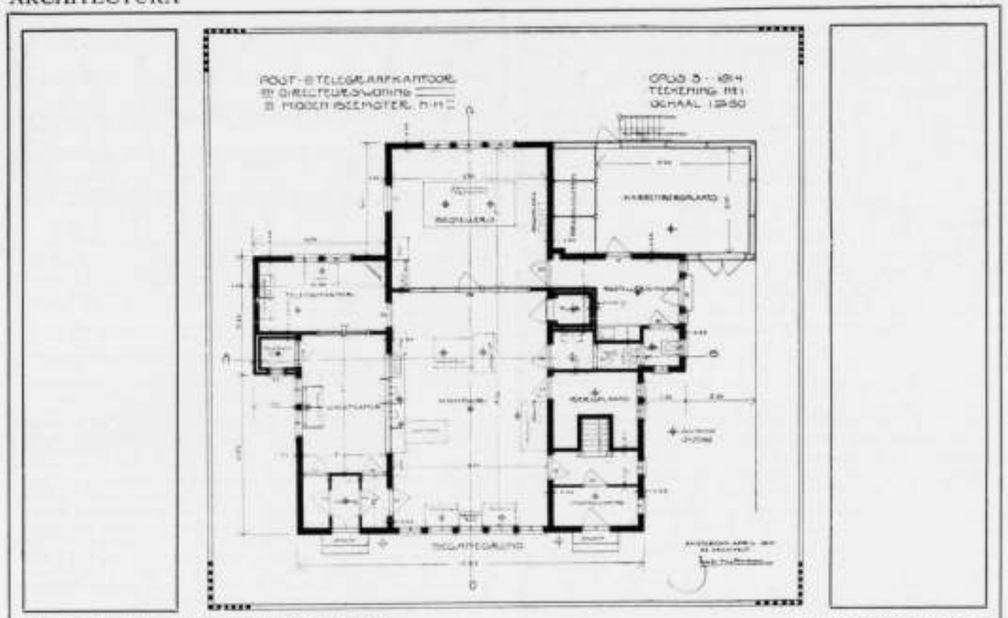
BOUWKUNST EN SCHILDERKUNST.

Wie het ontwerp betaalt
Durft architect zich noemen;
Al heeft hij 't niet gemaakt, hij is auteur.
Wie 't schilderij betaalt
En zich als schilder uitgeeft
Zet men als een bedrieger aan de deur. CANDIDUS.

POST- EN TELEGRAAFKANTOOR TE BEEMSTER.

De gevels van dit gebouw zijn opgetrokken in: grijskl. miskl. hardgrauw, waar doorheen verwerkt eene flinke partij mondklinkers.
De gevels zijn plat vol gevoegd
Natuursteen. „Morley" (half harde).
Treden en brievenbusplaat „Graniet".
Dakbedekking onvergl. roode „Tuile du Nord" pannen.
De toren is afgedekt met lood.
De kleuren van het buitenschilderwerk zijn: voor de kozijnen steengrauw, voor de ramen groen met de stopverfranden wit afgezet.
De architect,
JAAP MOLENAAR.

Plan van het Post- en Telegraafkantoor te Beemster. JAAP MOLENAAR, Architect.

NIEUWE BOEKWERKEN.

I. *Bedreigde schoonheid* door JAN VETH; uitgave van P. N. VAN KAMPEN & ZOON, Amsterdam.
In een korte inleiding zegt de schrijver van dit welverzorgd werkje:
„De hier volgende pleidooien werden in courant, weekblad en tijdschrift of als brochure, meestal met een dadelijke bedoeling, in het licht gegeven, doch blijven in wezen van verder strekking. Zij ontstonden niet in een bewust onderling verband. Maar zij zijn uit eenzelfden geest. En feitelijk hooren zij bij elkaar. Sommige dezer beschouwingen hebben er te harer tijd toe mogen meewerken, dat dreigend vandalisme voorkomen werd."
Bedoelde pleidooien dan zijn: 1. *Op den valreep*, betreffende de in 1900 dreigende, doch afgewende, afbraak van het Oude Buitengasthuis. 2. *Stedenschennis*, behandelt de in 1903 bij P.W. uitgebroeide demping van de Reguliersgracht, eveneens gelukkig voorkomen. 3. *Bedreigde schoonheid* (1903) behandelt de kleur in het aspect der oude steden. 4. *Het Spinhuis* (1909). 5. *Het Arsenaal* (1910). 6. *Een nieuwe Leidschestraat* (1913), naar aanleiding van de (gelukkig opgeborgen) voordracht van B. en W. voor den aanleg van een verkeersweg evenwijdig aan de Leidschestraat. 7. *Vredesverwoestingen*, een voordracht in December 1914 gehouden op het Kunstenaars-Congres te Amsterdam, waarin wordt te velde getrokken tegen vernieling van het oude stedenschoon, en tegen bederf van het stedenaanzien door onschoonen nieuwbouw.

II. *Het Coolsingel-Hofplein-vraagstuk. Een poging tot omzetting van dit stadsgedeelte te Rotterdam in een werelboulevard;* door JAC. VAN GILS, architect, en L. KLAWER, redacteur van „Ons Eigendom" te Rotterdam; uitgave van E. DE BOXT & ZOON, aldaar; prijs 50 cent. Dit werkje, in brochurevorm, doet, dank zij vooral de pittige illustraties, aangenaam aan. En wat betreft het in het geschrift behandelde onderwerp, dit is zeker urgen ten alleszins waard, ook buiten de grenzen van Rotterdam, te worden bekeken.
In hun voorrede zeggen de schrijvers o.a.: „Wie den Coolsingel en zijn omgeving aandachtig gadeslaat, zal ons moeten toegeven, dat daar iets gaat gebeuren wat de belangstelling onzer geheele burgerij ten volle verdient: de herschepping van dezen singel in een modernen wereldboulevard....
Het kostbaarste plekje van Rotterdam waar aan de eene zijde een trist van monumentale gebouwen zal zijn verrezen, waarin geheel ons ambtelijk en zakelijk leven wordt geconcentreerd, verkeert, voorzoover het de tegenoverliggende zijde en de naaste omgeving betreft, nog in een toestand van onzekerheid, in een chaos van oude en nieuwe elementen, welke een harmonie brengende ordening en regelmaat dringend behoeft.
Deze gedachten hebben ons bewogen een bescheiden poging in die richting te wagen door in groote lijnen een plan van indeeling en bebouwing te ontwerpen voor den Coolsingel en zijn omgeving, waarbij wij hebben getrokken het Slagveld, het geheele Hofplein, alsmede de Galerij... De gevels aan den door ons geprojecteerden boulevard moeten slechts beschouwd worden als een voorbeeld om aan te toonen, hoe naar onze opvatting v.d. Singel een grootsch en aesthetisch geheel is te maken. Het heeft absoluut niet in onze bedoeling gelegen om

hier als dictatoren de wet voor te schrijven aan hen, die van plan zijn daar binnenkort te bouwen . . . Ons doel was voornamelijk in enkele, algemeene lijnen een beeld te trekken van onzen toekomstigen wereldboulevard, teneinde te voorkomen, dat daar later door onoordeelkundig optreden van bouwmeesters of hunne lastgevers, of door welke omstandigheden dan ook, een wansmakelijk samenstel van gevels verrijze, hetwelk absoluut niet bij de omgeving zou aansluiten en het aanzien van dezen boulevard voor jaren, en misschien voor goed, zou bederven."
Het project dus gaat aanmerkelijk verder dan op 't oogenblik in de bedoeling van het gemeentebestuur ligt, in de doortrekking nl. van den nieuwen aanleg van den Coolsingel tot het Hofplein, met een radicale, en gezien het toenemend druk verkeer zeker niet overbodige, verbetering van den aanleg van genoemd plein, waarmede gepaard gaat de, toch onvermijdelijke, algeheele vernieuwing van de „Doele", en verbetering der aan het plein grenzende huizenblokken. Door schrijvers wordt terecht de nadruk gelegd op de noodzakelijkheid van het tijdig instellen eener regeling waardoor een aesthetische bebouwing van dat plein en van den Coolsingel, voorzoover dit zal mogelijk zijn, wordt verzekerd.
Eenige proeven van bebouwing met warenhuizen, restaurants, hôtels, enz., zooals de schrijvers zich die denken, geven ons de knappe perspectiefteekeningen in dit werkje te zien; proeven echter waarvan zij zelf zeggen dat zij „daarmede niet hebben beoogd zich op arrogante wijze als leiders op te werpen; het zijn ideaalplannen waarbij de fantaisie weliswaar een groote rol heeft gespeeld, maar die bewijzen kunnen dat er zonder hooge kosten voor de gemeente van dezen singel en omgeving nog wel iets te maken is."
Een ding doet in dezen monumentaal aangelegden modernen „wereldboulevard" vreemd aan; ontwerpers nl. hebben gemeend goed te doen hun plan zóó in te richten dat de bestaande oude molen met wieken en al, midden op den boulevard tegenover de geprojecteerde beurs, een plaats verkrijgt; daarmee niet tevreden, hebben zij den molen voorzien van een onderbouw met tweehoog rondgaande terrassen, en dit zonderling samenstel (malle) *Molencafé* gedoopt; en wel geleid door de overweging dat „een dergelijke molen (buiten dienst) een uniek typisch Hollandsch cachet kan geven aan onze singels en pleinen"; welke redeneering juist kan zijn wanneer tenminste de molen *molen* blijft, en onze singels *typisch Hollandsch* blijven, en geen zestig meter breede wereldboulevards worden.
Dit echter daargelaten, verdienen de schrijvers van dit werkje alle waardeering dat zij in dit voor Rotterdam zoo gewichtig vraagstuk een poging deden om de algemeene belangstelling op te wekken.

III. *Examenvragen.* — Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) van de Examens, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn in boekvorm verkrijgbaar voor de jaren en tegen de prijzen als hierna is aangegeven:

Bouwkundig Opzichter 1916, 1915, 1914 à *f* 0.55, 1912 à *f* 0.85.
Bouwkundig Teekenaar 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à *f* 0.55.
Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912 à *f* 0.85.

IV. *Examen-opgaven* teekenen M.O. Akten M.[A] tot en met M.[K] en O. 1915. Uitgave van de N.V. Uitgevers-Maatschappij, voorheen van Mantgem en de Does, Amsterdam; prijs *f* 1.—.

V. *De steenhouwerswet en het steenhouwersbesluit*, benevens de ministerieele beschikkingen, enz. door C. Broerse Jr., Inspecteur bij het Gem. Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam. Uitgave van W. J. Thieme & Co., Zutphen; prijs 50 cent.

P. J. de J.

VAN ALLERLEI AARD.

ARCHITECTEN ZIJN „GEWERBETREIBENDEN"!

Er is groote opschudding en verontwaardiging onder de Duitsche architecten! Want in een proces over onsterfelijke mededinging heeft het „Kammergericht" als volgt zijne opvatting over het beroep „architect" omschreven:
„Volgens de huidige opvatting worden tot de uitoefening van het beroep van architect noch eene hoogere, algemeene, op technische hoogescholen verworven vorming, noch bijzonder uitstekende bouwkundige eigenschappen vereischt. De architectuur wordt veel meer als een bedrijf beschouwd zonder dat daarbij aan eene bijzondere kunstzinnige begaafdheid gedacht wordt. In dezen zin wordt niet alleen van bouw-, maar ook van meubel- en tuin-architecten gesproken en de architect wordt minder als kunstenaar maar meer als „neringdoende" (Gewerbetreibender) beschouwd."
Inde irae! Deze uitspraak van de „juges à Berlin" is „zur Erledigung" in handen gesteld van het hoofdbestuur van den Bond van Duitsche architecten en ingenieurs-vereenigingen. („Msb.")

DE HUNENBORG.

De Hunenborg te Volthe bij Denekamp, die voor eenige jaren door de Oudheidkamer Twente, te Enschede, werd aangekocht, is gedurende eenigen tijd voor het publiek gesloten, wijl daar onderleiding van den heer dr. Holwerda, onder-directeur van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, een onderzoek wordt ingesteld om te trachten gegevens te vinden, waaruit de bestemming van dezen Borg in oude tijden blijkt. Wat historische merkwaardigheden aangaat, vond men reeds urnen-overblijfselen en een zwaard. De Ned. Heide Mij. is belast met het graafwerk. (Hbl.)

DE SCHOUWBURG TE UTRECHT.

De verbouw (eigenlijk: nieuw-bouw) van den Schouwburg te Utrecht is thans definitief opgedragen aan den architect J. J. Gort te 's-Gravenhage. De Heer Gort heeft ontslag gevraagd als gemeente-architect van 's-Gravenhage.
Echter zullen door hem tot wederopzegging en uiterlijk 1 Januari 1918 nog werken, die onderhanden zijn, worden afgemaakt en zal hij van advies dienen bij het uitwerken van de in voorbereiding zijnde plannen.

EEN INDIANEN-MUSEUM.

Te New-York is men op het oogenblik bezig een „Museum of the Indian" te bouwen, waarin de verschillende verspreide verzamelingen van Indiaansche kunst en beschaving, benevens de betreffende litteratuur onder dak gebracht worden.
Een der bekendste Indianen-kenners, George G. Heye, schenkt het museum zijn collectie van 400.000 nummers, terwijl vier expeditiën zijn uitgezonden naar Zuid-Amerika, uitsluitend met het doel aanwinsten voor het museum op te sporen. („De Tel.")

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent.
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

EXCURSIE.

De Genootschapsexcursie zal *bij voldoende deelname* gehouden worden op **Zaterdag 22 Juli a.s.** naar **Breda en Oosterhout.**
Voor het *programma* en verdere bizonderheden kan worden verwezen naar het vorig nummer van „Architectura".
Opgaven tot deelname zullen door ondergeteekende worden ingewacht tot **a. s. Maandag 17 Juli, uiterlijk 6 uur,** waarna, gezien het aantal ingekomen aanvragen, omtrent het al of niet doorgaan der excursie, dien avond door het Bestuur zal worden besloten.

J. F. Staal Jr., *1e Secr.*

PRIJSVRAAG HEERLEN.

Bij onze Redactie is ingekomen het programma van een prijsvraag betreffende een *Openbare Leeszaal en Bibliotheek* te Heerlen.
Wij achten ons niet gerechtigd tot opname over te gaan, aangezien uit het programma *niet* blijkt dat dit door de Permanente Prijsvraag Commissie is goedgekeurd, welke goedkeuring een der voorwaarden van de Alg. Prijsvraagregelen is (art. 8).
Zoolang dus de P. P. C. zich over dit programma, waarop wel gegronde aanmerkingen zullen te maken zijn, niet heeft uitgesproken, moet, op grond van art. 42 der A. R. (zie „Architectura" van 1 Juli j.l.) medewerking aan deze prijsvraag **ten sterkste worden ontraden.** Wij hopen binnenkort in de gelegenheid te zijn het advies der P. P. C. te publiceeren.

OOSTERHOUT.*)

De naam van Oosterhout, behoorende tot de Baronie van Breda, schijnt het eerst voor te komen in 1199, in welk jaar Beatrix van Strijen de tienden van Oosterhout schonk aan de Tempeliers.
De parochiekerk wordt in 1277 het eerst vermeld; in 1400 waren er in deze kerk twee altaren, welk getal omstreeks 1500 tot negen was gegroeid, terwijl in dien tijd acht priesters aan de kerk waren verbonden. Toen Spinola in 1625 Breda belegerde, zond Frederik Hendrik eenige troepen naar Oosterhout om den toren der kerk te bemachtigen, die den vijand als uitkijkpost diende. De bezetting verdedigde zich door steenen van den toren te werpen en de aanvallers moesten onverrichter zake terugtrekken, doch niet dan nadat zij de deuren der kerk hadden opengerameid en toren en kerk in brand gestoken. In 1644 is de kerk weer hersteld; de oorspronkelijke gewelven zijn toen echter door een vlakke zoldering vervangen. Na den vrede van Munster kwam de kerk aan de Hervormden door wie de aanwezige altaren en meubelen zijn verkocht geworden; bij besluit van 2 Mei 1809 gaf Lodewijk Napoleon de kerk aan de Katholieken terug, die haar in 1810 in gebruik namen.
In 1869 schijnen onoordeelkundige herstellingen te zijn uitgevoerd aan den toren, die in 1891 geheel is gerestaureerd onder leiding van den architect Langelaar. De kerk zelf werd in 1880—1882 door denzelfden architect, volgens ontwerp van Dr. Cuypers, hersteld en vergroot.
Het Norbertinessenklooster *St. Catharinadal* ligt op korten afstand oostelijk van het dorp, ter zijde van den weg naar Dongen.
Na de inneming van Breda door Frederik Hendrik besloten de nonnen haar klooster naar Oosterhout over te brengen. In het voorjaar van 1647 werd met den bouw begonnen.

De St. Paulus Abdij.

Dank zij de welwillendheid van den heer Jan Stuyt, en de medewerking van de redactie van „Bouwkunst", kun-

*) Vervolg op het artikel „*Breda*" in het vorig nummer.

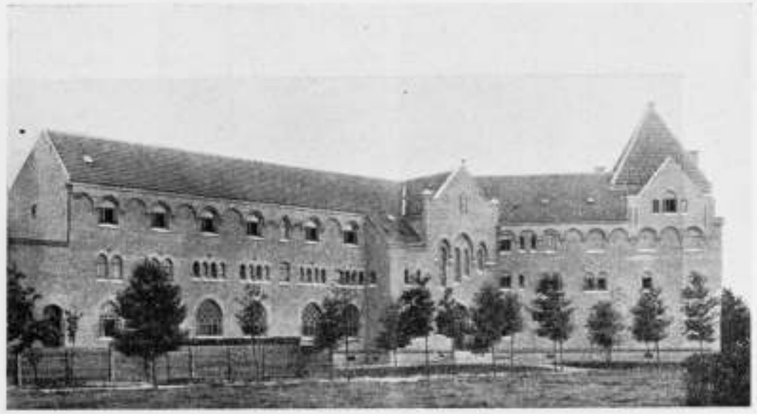

Oosterhout. — De Groote Kerk.

denken en doen, en die een akelige gewetensdwang op de goedgeloovige menigte uitoefenen.
Er is tegenstrijdigheid tusschen dit phantasie beeld en de werkelijkheid; want zeer bijzondere schoonheid zal ons speurend oog juist in de kloosters te ontdekken vinden, en immer blijft het waar wat Chateaubriand eens gezegd heeft:
„Overal waar veel geheimzinnigheid, eenzaamheid, overdenking en stilte is, waar vele gedachten zijn aan God, en vele venerabele zaken in de gewoonten, zeden en kleeding, daar moet zich een overvloedige bron van allerlei soort van schoonheid bevinden."
En die bron is er dan ook in elk klooster.
Immers, heel iets anders dan de oppervlakkige toeschouwer zich een klooster *voorstelt is* het in de werkelijkheid.
Jörgensen heeft het kernachtig geteekend in zijn antwoord op de vraag: „wat is ten slotte eigenlijk een klooster:
Dat is de verwezenlijking van het ideaal dat de geïnspireerde schrijver van de handelingen der Apostelen in het tweede hoofdstuk heeft geteekend: „De menigte nu der gelovigen had één hart en één ziel, en niet één was er die iets van zijn bezittingen zijn eigendom noemde, maar alles hadden zij in gemeenschap. En dag aan dag verwijlden zij eensgezind in den tempel en braken brood huis aan huis en genoten spijs in opgetogenheid en eenvoud des harten — terwijl ze God loofden en bij geheel het volk in gunst stonden."
In de Roomsch Katholieke kerk vinden wij verschillende vereenigingen (de religieuze Orden) van personen van hetzelfde geslacht, die door de drievoudige levenslange gelofte van armoede, zuiverheid en gehoorzaamheid, volgens kerkelijk goedgekeurde regelen naar de volmaaktheid streven. Zij leiden een gemeenschapsleven in daarvoor bestemde huizen (claustrum, monasterium, klooster) onder de leiding van een Overste. In sommige orden wordt deze met Prior of met een andere titel aangeduid, in sommige heeft de overste de naam van Abt.
In dat geval heet het klooster een Abdij.
De Orden worden verdeeld in *contemplatieve* d. i. die welke in hoofdzaak het beschouwende leven leiden en in *actieve* d. i. welke vooral de werken van naastenliefde beoefenen.
Reeds van de eerste tijden af ontvluchtten velen de wereld door een leven van eenzaamheid in de woestijn. De H. Pachonius (346) vereenigde in het *Oosten* velen hunner onder één kloosterregel. In het *Westen* is de grondlegger van het kloosterleven de H. Benedictus. Kent de profane geschiedenis hem slechts als Benedictus van Nurcia, de Kerk geeft den naam van Heiligen Benedictus aan dien Italiaanschen jongeling, die in de VIde eeuw onzer jaartelling zich terugtrok in de bergen van Subiaco en daar de Vader van alle Westersche monniken werd."
Na een uitvoerig overzicht van de stichtingen der Benediktijner Orde, meer in 't bizonder die van ons land, gaat de schrijver over tot de bespreking van de Oosterhoutsche Abdij:
„Waar de levensregel van St. Benedictus dezelfde is gebleven door alle tijden heen, blijft ook de grondgedachte voor elke abdij dezelfde; de accidenteele veranderingen hebben dan betrekking op de omstandigheden van tijd en plaats, het essentieele blijft.

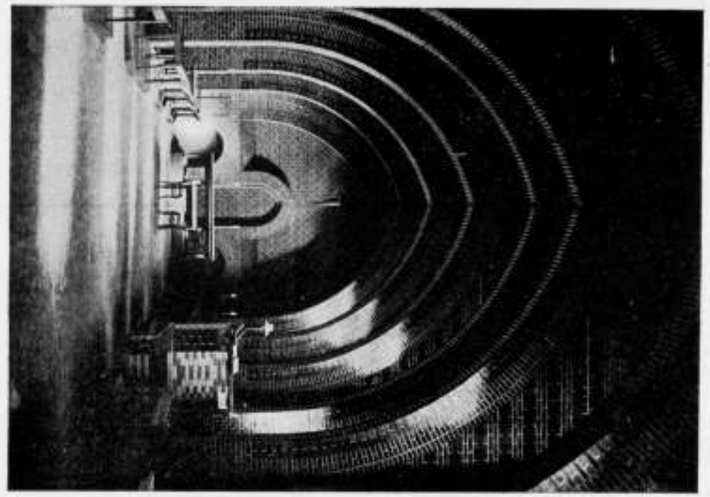
nen wij ter inleiding van het voorgenomen bezoek aan de Abdij der Benediktijnen, hier, gedeeltelijk, weergeven wat in genoemd tijdschrift (1913) door den heer Stuyt over dit merkwaardig bouwwerk is geschreven, en werden ons daarbij de clichés van eenige bij dat artikel behoorende illustraties ter beschikking gesteld.
Gaarne dus laten wij hier den heer Stuyt aan 't woord, die zijne verhandeling begint met een en ander omtrent het klooster en de kloosterorde mede te deelen:

„Ondanks onze komende kultuur, ondanks de vooruitgang, waarover wij allerwege den lof hooren zingen, ondanks onze intellectueele bewustwording is de opvatting, die de meeste menschen van een klooster hebben, nog altijd een zéér.... primitieve. In een klooster loopen wat monniken heen en weer, die eigenlijk een onnut leven leiden, die zelfs door hun geestesrichting afstand doen van 's menschen edelste vermogens: vrijheid in

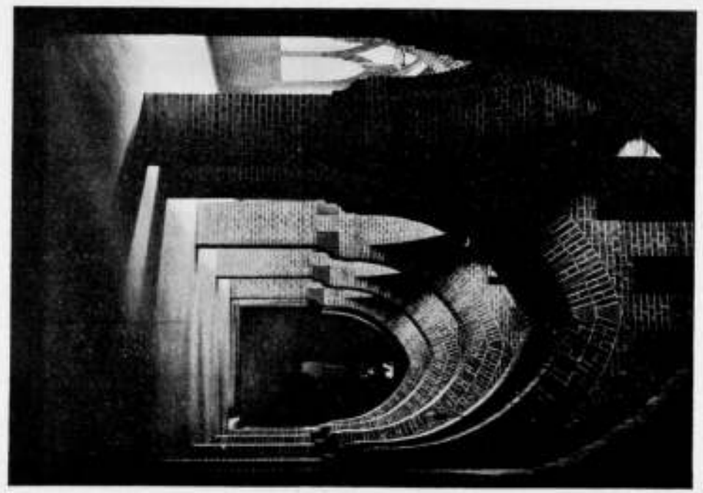
Oosterhout. — De St. Paulus Abdij.

In het plan neemt de kerk een groote plaats in; ook in de nieuwe St. Paulus Abdij te Oosterhout zal de kerk weer het hoofdmotief van de plancompositie vormen; wij zullen daar weer een kloosterpand vinden met kloostergang en alle andere vertrekken, die in elke abdij terugkomen. De kerk echter ontbreekt nog en wordt de latere sacristie thans als kerk gebruikt. Bij de eigenaardige middeneeuwsche manier van werken door den gewijden Bouwmeester dezer Abdij gevolgd, ontbreekt tot nog toe ook het plan van die kerk.
Wij vinden dan in het midden het pand met daaromheen de kloostergang; langs de voorzijde strekt zich de boekerij uit, rechts het refectorium of eetzaal, links de sacristie, waar zich dan in den nog open gelaten hoek de kerk zal aansluiten; rechts daarvan bevindt zich de knittelzaal, waar de monniken bijeenkomen ter behartiging der belangen van de gemeenschap, terwijl links van de boekerij zich het gastenkwartier bevindt.
Het gastenkwartier is voorloopig in de vertrekken boven het keukendepartement onder dak gebracht. Als later met den bouw verder wordt gegaan, zal ook gedacht worden aan een passend en rustig verblijf voor de gasten, die naar den regel reeds zegt, nooit in het klooster ontbreken. Dat gastenverblijf zal dan een plaats vinden aan de noordzijde van de kerk, zoodat de gasten in grooten getale er zullen kunnen zijn, zonder al te zeer inbreuk te maken op de stilte van het klooster.
Toen ik op mij genomen had een artikel aan de St. Paulus Abdij te wijden, wendde ik mij tot Dom Paul Bellot O.S.B. met verzoek mij eenige teekeningen en details te willen afstaan om dit zoo belangrijk bouwwerk des te beter aan de lezers te kunnen voorstellen. Doch er waren geen teekeningen! Nu ja, waren er dan al geen revisieteekeningen, er moesten toch teekeningen zijn waarnaar gewerkt was; en toen gebeurde het, dat ik moest ervaren dat er in onzen tijd van telefoon en schrijfmachine nog gebouwd kon worden op middeneeuwsche wijze — hier dus geen spoor van begrooting, bestek en volledige ontwerpteekeningen!
Op een goeden dag wordt de bouwmeestermonnik naar Oosterhout gezonden met opdracht een klooster te bouwen voor ± 40 monniken. Een kleine bouwloods wordt ingericht en den volgenden dag beginnen de gravers de sleuven voor de fundamenten te graven, en onder aanhoudend dagelijks toezicht van den Bouwmeester zelf groeit nu langzamerhand het bouwwerk tot voltooing, waarvan wij de prachtige rijpheid uit bijgaande photo's kunnen bewonderen.
Als „meester van de wercke" is de Bouwmeester den ganschen dag in de weer, dan hier dan daar, in het materiaal zelf eerder nog dan op teekening aan te geven wat zijn bedoeling is, en het is aan deze zoo oergezonde verhouding tusschen ontwerper en uitvoerder, dat dit bouwwerk zijn groote bekoorlijkheid dankt.
Dom Bellot had zijn bouwkundige studiën te Parijs gemaakt en had daarna wat kunstreizen gemaakt door Frankrijk en Spanje.
In zijn architectonische leven speelde de baksteen geen andere dan een zeer secundaire rol; en toen deze fijngevoelige kunstenaar plotseling ter zijner beschikking vond baksteenen van bijna volmaakte vorm en in allerlei kleur, toen is hij, épris, zooals hij het noemt, van der baksteenen schoonheid, aan 't stapelen gegaan en aan 't combineeren, en heeft hij gebouwd met baksteen van binnen en van buiten, in kleurige en miskleurige zooals nog geen Hollandsch Bouwmeester het vóór hem had gedaan!
En hoe prachtig leende dit materiaal zich als omlijsting van het sevère leven dier ernstige mannen. Men moet in de gastvrije refter maar eens mee hebben aangezeten en dan tegen die baksteenen achtergrond die stoere donkere figuren zich karakteristiek hebben zien afteekenen om te begrijpen, hoe mooi en toepasselijk een baksteenen wand ook binnen wezen kan. Maar tevens zal men dan ook de wrevel begrijpen die zich van ons meester maakt als men die baksteenen wanden binnen, zooals tegenwoordig zoo dikwijls gebeurt, te onpas ziet aangewend. Voor ingangen van café's en restaurants voor winkels en kantoren — ja voor woonhuizen heeft men onder de leuze voor de constructie te laten zien (wat is dat eigenlijk voor een malle leuze) maar overal baksteenen in 't gezicht gelaten.
Het Leven uit zich op verschillende wijze en heel de we-

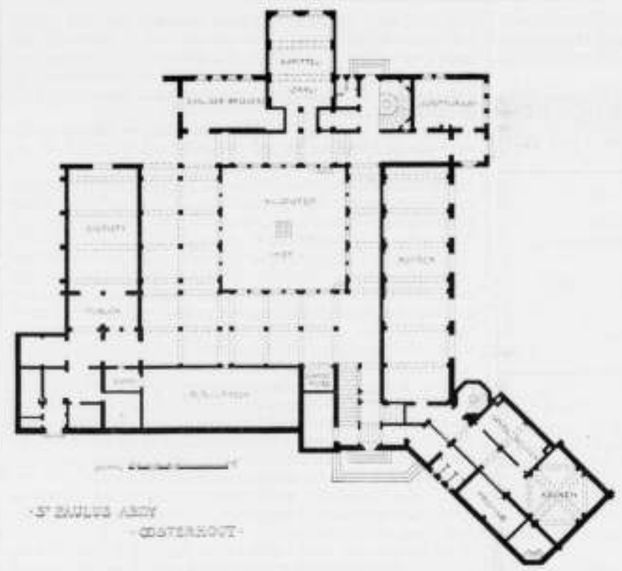

De Refter.

DE ST. PAULUS-ABDIJ TE OOSTERHOUT.

De Kloostergang.

HET STADHUIS.

Nu met den 1ste Augustus 't nieuwe gebouw van de stadsdrukkerij in gebruik genomen wordt en tegen dienzelfden datum de gemeente-belasting naar het gebouw der Kasvereeniging zal verhuizen, komen er op het Stadhuis, waar den laatsten tijd een nijpend plaatsgebrek heerschte, een groot aantal vertrekken leeg. Het zijn voornamelijk de afdeelingen P. W. en Statistieken, die op de ontruimde localiteiten de hand zullen leggen.
Tevens zal thans een aanvang gemaakt worden met de verbouwing van het gedeelte van het Stadhuis, gelegen op den hoek van de Agnietenstraat. De architectuur van het te verbouwen gedeelte zal dezelfde zijn als de reeds bestaande gevel in de Agnietenstraat. Deze gevel is, zooals men weet, een copie van de perceelen O. Z. Voorburgwal 205 en 207, die in de 17e eeuw gebouwd zijn door den bekenden Amsterdamschen bouwmeester Philips Vinckeboons.

Met dezen „Vinckeboons", beter bekend onder den naam *Vingboons*, dreigt hier iets te gebeuren wat niet volkomen in orde is.
Wat toch is het geval?
Uit de bij gedeelten ter hand genomen verbouwingen van het huizencomplex, door ons *„stadhuis"* genoemd, spreekt tamelijk duidelijk het voornemen om, voor zoover het de gevels betreft, bij die verbouwingen de architectuur van Palladio—Vingboons, met bedriegelijk nagebootste zeventiende eeuwsche frontons, pilasters en guirlandes, voor 't eerst gedemonstreerd in de Agnietenstraat, geregeld voort te zetten; bovenstaand bericht alweer wijst daarop.
Het laat zich dus aanzien dat binnen korten of langeren tijd, met deze opvolging van verbouwingen ten slotte zal zijn verkregen de algeheele vernieuwing van ons stadhuis, met nieuw-Vingboonsche gevels aan de Voor- en Achterburgwallen en de Agnietenstraat, en waarschijnlijk met bijtrekking van het huizenblok aan de Oude Doelenstraat, waardoor een terreinoppervlakte van 7000 M², zou verkregen worden. Het zal er *eens* van moeten komen, omdat een andere plaats in het centrum der stad voor het stadhuis zeer moeilijk, en niet dan ten koste van aanzienlijk hooge sommen, zal zijn vrij te maken.
En dan zal zeker uit het aldus ontstane surrogaat-zeventiende eeuwsche complex nog moeten uitschieten een toren naar Vingboonschen trant, en Amsterdam zal hebben een Raadhuis zijner. . . . onwaardig!
Tenzij de blijkbaar nog heerschende antiquarische neigingen op het juiste moment worden geremd, en het bureau P. W., dat toch een meerderheid van moderne allures openbaart, of wel de modern-voelende particuliere architecten in de gelegenheid worden gesteld aan dit hoogst belangrijk, en hoogst aantrekkelijk vraagstuk hunne krachten te wijden, en, rekening houdende met de mogelijkheid dat binnen niet te langen tijd het Paleis op den Dam zal kunnen worden het representatiegebouw onzer stad, plannen te ontwerpen voor een *geheel nieuw* (geleidelijk te bouwen) *stadhuis*, dat, in tegenstelling met den nu dreigenden brokkenbouw, door zijn buitenordonnantie zal zijn de weergave van het *kunnen* onzer hedendaagsche Bouwkunst, tevens getuigende van de energie en den kunstzin van het huidig Amsterdamsch Gemeentebestuur.
Dat daarbij de nieuw gebouwde, doch niet-van-onzen-tijd zijnde Vingboonsche gevel hoek Agnietenstraat en

reld is geen gemeenschap van strenge verstorven menschen; maar hoezeer die domme baksteenvertooning à tort et à travers eigenlijk uit den booze is, leert men hier, waar die baksteen op zoo buitengewone wijze juist op zijn plaats is toegepast en waar er gebouwen mee geschapen zijn, die een indruk op U maken welke ge niet licht vergeet.
Een der meest interessante combinaties is wel de bedekking van de sacristie.
Het overige wat ik na lang vragen kon machtig worden, was een krabbel van den keukengevel, een uitslag van een boog op schaal 1 à 50 en de revisieteekening van den plattegrond op schaal van . . . . 0.0025 per Meter — dat was alles en er was ook letterlijk niets anders van te vinden, er was gewoon niet meer voor geteekend *geweest!*
Alles was direct door den Bouwmeester op het schot gezet, op ware grootte uitgeslagen!
Ziedaar een wijze van werken, die ons slachtoffers van de moderne beschaving, de komende kultuur, enz. enz. mag doen watertanden."

* * *

Laat ons, ten slotte, de verwachting uitspreken dat, met het vooruitzicht van een dag van vriendschappelijk samenzijn, de lezing van bovenstaande, en van hetgeen in het vorig nummer is meegedeeld, onze leden ertoe zal bewegen zich alsnog *tijdig* voor de excursie van 22 Juli op te geven.

P. J. DE J.

EEN NIEUW STADHUIS VOOR AMSTERDAM?

De dagbladen gaven dezer dagen onderstaand bericht dat, zooals dikwijls het geval is, den indruk wekt van te zijn een communiqué van wat men noemt „doorgaans welingelichte zijde."
Bedoeld bericht luidt als volgt:

Achterburgwal, zal moeten worden opgeofferd, spreekt wel vanzelf; op 't oogenblik echter, zoolang men niet in dien onwaren geest voortwerkt, is het herstellen van die dwaling nog het minst kostbaar.
En toch dat offer zal niet groot zijn: Men eert daarmee het modern Amsterdam, en, zoo men wil, tegelijk Philips Vingboon's nagedachtenis!

P. J. DE J.

TER OVERWEGING.

O, jeugdig architect, die meent, dat uw talenten
Genoeg zijn om naar eisch te worden gewaardeerd,
Weet wel, dat het publiek uw gaven niet begeert.
Schaf u een vader aan met grooten naam of centen,
Word een charmeur, maak vrienden overal,
Dan is het wis, dat 't u gelukken zal
Uw faam een ieder in het brein te prenten.

CANDIDUS.

ERNSTIG GEVAAR.

De *Commissie voor Stadsschoon* schrijft ons:
Een zeer welwillend eigenaar die zijn advies bij de Commissie voor Stadsschoon inwon omtrent het herstellen van zijn gevel, mocht het genoegen ondervinden dat bij onderzoek van den gevel door de Commissie, een merkwaardige trapjesgevel, op meer bekwame wijze hersteld wordt dan hij oorspronkelijk zelf van meening was te doen.
't Is echter niet de quaestie om de wijze van herstellen en den loop der werkzaamheden te verhalen, maar datgene wat noodzakelijk bekend dient te worden gemaakt met het oog op gevaar. Had de Commissie dit geval niet ernstig onderzocht, zoo hadden binnen korten tijd ongelukken kunnen gebeuren. Een gevel van ruim 7 Meter breed en drie verdiepingen hoog stond hier op een puibalk van hout, die totaal vergaan was, alleen de verflaag bedekte het gebrek, dat van de straat niet te zien was. De vraag is nu, hoeveel dergelijke gevallen zullen zich hier ter stede nog meer voordoen. De Commissie voor Stadsschoon, zetel Stedelijk Museum, Tel. Z. 204 richtte kort geleden een beroep, om de respectievelijke eigenaren van perceelen, die zoo ernstig verwaarloosd worden, te herinneren om te herstellen. Met vreugde mocht de Commissie constateeren, dat reeds door eenigen, (bijv. aan de Haarlemmerdijk en omgeving) hieraan gevolg was gegeven. Maar 't is nog lang niet voldoende en vooral met het oog op herstellen zou 't zeer wenschelijk zijn, dat door de betrokken eigenaren meer advies der Commissie werd ingewonnen, dan zou door velen niet alleen de goede zijde van uitvoeren gevolgd worden, maar 't zou meteen zeer vele gevaren kunnen voorkomen, waaraan menigeen de kans heeft bloot te staan.

EXCURSIE CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN „A. ET A."

Een zeldzaam succesvolle dag Zondag j.l.! Zestien menschen hadden gehoor gegeven aan den oproep van het bestuur en waren dien winterschen zomerdag met parapluie of regenjas gewapend 's morgens om half negen aan de Zuid-Holland-Electrische om de tocht naar Rotterdam mee te maken. 't Gold 't tuindorp „de Heijplaat" en de tentoonstelling van 't sublieme werk van Kromhout.
Eerst naar „de Heyplaat." Een half uur met lijn 10 door nieuw-Rotterdam. Nieuw-Rotterdam — ken u 't? .... niet? ... oh! Sommigen zaten alsmaar met de oogen dicht, genietend van 't schoon, dat ze liever niet met open oog zagen ... anderen, die gestadig de oogen open hadden, kregen bevliegingen van schoonheidswaanzin. Dat waren de idealisten onder ons ... de anderen de decadenten....
De frissche wind op de Maas werkte weldadig op de verhitte hersens en totaal evenwichtig, vol kritiekverlangens (Hollandsch!) kwamen we op „de Heyplaat" ... naam, ontstaan waarschijnlijk uit „heien", want er lagen veel heimasten in de nabijheid, en ... „plaat" ...; maar alles bij elkaar een kostelijke instelling, breed opgevat, de moeite overwaard om te gaan zien.
Eén ding is jammer ..., ik spreek nu de gevoelens der aanwezigen uit ... dat er zóó weinig eenheid in de architectuur bestaat. Dat 's menschen kunstopvatting in den loop der jaren een wijziging kan ondergaan ... evolutioneert, voilà ... soit! Maar bij een honderdtal huisjes op zóó'n klein plekje gronds, zóóveel variatie, dat is, op z'n minst genomen bedenkelijk. Hoe leutig doen daar bij den ingang van het dorp die blokjes met drie topjes en dan, bij 't pleintje die boogafsluiting! Daarentegen aan de Courzandsche straat een heele gevel waar grindjes stuk voor stuk in de slappe cementspecie zijn geduwd. . . Eén voordeeltje ... een beetje vorst en 't paadje in de tuin vóór den gevel wordt automatisch begrind. . .
Van „de Heijplaat" wéér overvaren, wéér trammen door enz. zie reeds boven .... Eenige remedie: koffie, broodjes, een glas bier.
Toen gingen we naar het bureau aan de Nieuwe Haven. Hoewel de toonstelling officieel al gesloten was, was de Heer Kromhout zoo welwillend ons dien Zondag nog gaarne te ontvangen. Om over de tentoonstelling zelf nog iets te zeggen is natuurlijk overdaad. Genoten is er vanaf 't oogenblik van binnenkomen .... nog zoo'n lekker even uit de slofschieten van den Heer Kromhout ... tot aan het weer buiten staan.
Dat was 't moment, dat de troep uit elkaar viel. Goede huisvaders gingen natuurlijk dadelijk naar den Haag en anderen gingen nog wat rondkijken in Rotterdam, en hier eindigt derhalve de taak van uw verslaggever.

Den Haag. W.

NATUURMONUMENTEN.

Gaarne voldoen wij aan het verzoek van de *Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland*, om opname van het volgende:

Als gevolg van den rampzaligen oorlog wordt een geduchte opruiming in onze bosschen en onder de boomen langs onze wegen gehouden. Allerlei sorteeringen van hout hebben door de tijdsomstandigheden grooter waarde gekregen, van het eenvoudige brandhout af, tot nobele eike- en notestammen toe. De gevolgen blijven niet uit en allerwegen zien wij ze vallen, de fraaie laanboomen, de eerwaardige bosschen en zelfs betrekkelijk jong plantsoen, dat met eenige jaren zich tot schoone wouden had kunnen ontwikkelen. De eigenaars zijn tegen de verlokkende prijzen niet bestand en breken lichtvaardig met de regelen van den normalen boschbouw, om te profiteeren van het tijdelijk verkrijgbare voordeel, zonder zich te bekommeren om de gevolgen voor zich of voor de gemeenschap. Zelfs gemeentebesturen schromen niet, om de aan hun zorg opgedragen bosschen of lanen te gelde te maken, welswaar ten voordeele van de gemeentekas, maar dikwijls tot schade en ergernis der gemeentenaren en van allen, die gevoelig zijn voor de schoonheid van ons vaderland.

Veilig te midden van al deze wisselvalligheden staan de bosschen der Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten. Juist in dezen tijd blijkt, van hoeveel belang voor iedereen het werk dier Vereeniging mag heeten. Zij beheert haar goederen onbekrompen en volgens het beginsel, dat het Nederlandsch Natuurschoon daar tot zijn hoogste uiting moet kunnen komen. Nog onlangs (11 Maart 1916) heeft zij haar bezittingen bij Oisterwijk in Noord-Brabant afgerond door den aankoop van het landgoed „Groot Speyck" met zijn hoogopgaand geboomte, terwijl in Gelderland de wouden van den Essop en de Wildbaan op 't landgoed Hagenau en het Leuvenumsche bosch op de Hooge Veluwe getuigen van haar werkzaamheid. En in het Naardermeer handhaaft de woeste en rijke natuur van het aloude veenland zich onder den rook van de hoofdstad.
Voor de korte periode, gedurende welke de Vereeniging heeft gewerkt — nauwelijks tien jaren — heeft zij reeds veel tot stand gebracht. Maar er rest nog ontzettend veel te doen en juist in onzen tijd gaat de verandering in het landschap snel in haar werk. Het loonend veenbedrijf sloopt de hooge veenen zoowel in Drente als in Brabant en door ontginning verdwijnen snel de schoonste heidevelden. Daarom is het zeer noodig, dat de Vereeniging, zoowel in 't Noorden als in het Zuiden, opnieuw krachtig optreedt, want ook het in *stand houden van enkele Hoogveen- en Heidelandschappen is een dringende eisch*, wil de Vereeniging aan haar doel beantwoorden. Het ledental der Vereeniging is echter nòch evenredig aan de groote taak, die zij heeft te vervullen, nóch aan de sympathie, die zij algemeen mag ondervinden. Het kon minstens tweemaal zoo groot zijn.
Het kleine Zwitserland geeft in dit opzicht een navolgenswaardig voorbeeld.
Daar is, door een gelukkige samenwerking van de Regeering, de Vereeniging voor Natuuronderzoek en den „Schweizerische Bund für Naturschutz", het *„Nationalpark" in Unter-Engadin* tot stand gekomen, dat een oppervlakte van méér dan 200 K.M². beslaat. Voor dit doel wordt jaarlijks tot een bedrag van frs. 30.000.— door den Bondsraad bij begrooting uitgetrokken en de Bond voor Natuurbescherming, die voor het doel gelden bijeen brengt, mocht in 1914 op een ledental van 25.000 bogen! De sympathie voor ons streven en de liefde tot het behoud van het karakteristieke van Nederland doet voor de Zwitsersche gevoelens niet onder. Er *moet*, er *zal* hier nog veel tot stand worden gebracht met vereende krachten, zoodat wij aan ons nageslacht de zorg kunnen overdragen voor datgene, wat wij hebben behouden als monumenten van vroeger tijd, als levende teekenen van vervlogen dagen, als bewijs, dat de tegenwoordige materieele drijfveeren niet bij machte zijn geweest, een gezond ideëel streven tegen te houden, dat Wetenschap en Schoonheid dient.
Daarom richt ons Bestuur *met aandrang* tot het Nederlandsche Volk het verzoek, *de Vereeniging te steunen* door toetreding als lid of door schenkingen in natura of in geld.
De volgende korte opsomming geeft een beeld van de werkzaamheid der Vereeniging:

Aangekocht werden:

in 1906	het Naardermeer	707 H.A.
in 1910	het Leuvenumsche Bosch	642 H.A.
in 1910	het landgoed „Hagenau"	376 H.A.
in 1913	Vennen en Bosschen bij Oisterwijk, 1e gedeelte	te zamen 282 H.A.
in 1915/6	Vennen en Bosschen bij Oisterwijk, 2e gedeelte	
	het landgoed „Groot-Speijck" te Oisterwijk	

en ten geschenke gekregen:

in 1909 „de Staart" op Texel	7 H.A.
in 1912 „de Putten" op Texel	4½ H.A.

Daartegenover staat een schuldenlast van f 934.000.—, terwijl het ledenaantal op 1 Januari 1916 slechts ongeveer 2500 bedroeg.
Moge de sympathie van ons volk worden omgezet *in een groote vermeerdering van ons ledental* en *zeer vele* zich opgeven aan het Bureau der Vereeniging, Rokin 69, Amsterdam.

Het Dagelijksch Bestuur der Vereeniging:
Dr. J. TH. OUDEMANS, Huize „Schovenhorst" Putten (Veluwe), *Voorzitter*.
Prof. Dr. J. RITZEMA BOS, Wageningen, *Ondervoorzitter*.
JAC. P. THIJSSE, Bloemendaal, *Eerste Secretaris*.
Dr. H. W. HEINSIUS, Amsterdam, *Tweede Secretaris*.
Mr. P. G. VAN TIENHOVEN, Rokin 69, Amsterdam, *Penningmeester*.

VAKONDERWIJS.

Door het Bestuur van de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, is onderstaand adres inzake het ontwerp van Wet tot regeling van het Vakonderwijs, bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend:

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam;
dat het met groote belangstelling heeft kennis genomen van de indiening van een ontwerp van Wet tot regeling van het Vakonderwijs;
dat door het Hoofdbestuur van den Bond van Vereenigingen tot het geven van Vakonderwijs eenige bedenkingen bij Uw vergadering tegen enkele bepalingen van bedoeld Wetsontwerp zijn in het midden gebracht;
dat het Bestuur der Academie die bedenkingen onderschrijft en op Uwe goedkeuring en overneming der daarop voortvloeiende wijzigingen aandringt;
dat eenwel het Bestuur der Academie daarenboven nog zijnerzijds voor de navolgende opmerkingen Uwe belangstelling vraagt.

Het heeft onze aandacht getrokken, dat in het Wetsontwerp te weinig gelet is op de belangen van die scholen, die reeds sinds lang veel verder strekkend onderwijs gaven dan het lagere Vaktekenonderwijs, of die zich daarnevens ook in andere richting hebben ontwikkeld.
Zou voorziet onze Academie — gelijk ook b.v. de Academie van Beeldende Kunsten te 's Hage, Minerva te Groningen, de Quellinusschool te Amsterdam, de school voor Kunstnijverheid te Haarlem — tevens in de behoefte aan het onderwijs in Bouwkunst, Beeldende en Toegepaste Kunst, dat in de groote gemeenten niet kan worden gemist.
Nu meenen wij, dat, wanneer het ingediende Wetsontwerp ook dit Kunstonderwijs moet beheerschen, het gevaar niet denkbeeldig is, dat daardoor tot schade van de **Nederlandsche Kunst** het *Kunstonderwijs* in het gedrang zoude komen.
Ongetwijfeld zoude eene **afzonderlijke regeling** voor genoemde scholen de voorkeur verdienen.
Wenscht Uwe vergadering dit echter niet, dan zooden reeds vele van de bezwaren worden ondervangen, wanneer:
1°. door eene toevoeging aan art. 11 het goed recht van de vakken: „Bouwkunst en Nijverheidskunst" op een afzonderlijk bestaan wordt erkend;
2°. voldaan en uitbreiding gegeven werd aan den — ook door den Bond van Vereenigingen tot het geven van Vakonderwijs geuiten — wensch, om de oprichting van een Instituut voor het Vakonderwijs in de wet vast te leggen: een Instituut, dat onder oppertoezicht van den Minister met de leiding van het Vakonderwijs worde belast.
Dit Instituut, deze onderwijsraad, zoude dan gesplitst kunnen worden in eene onderafdeeling voor het Vakonderwijs en eene voor het Kunstonderwijs, — of wel, als men dit niet wil, dan zoude ten minste door daarin kunstenaars als leden op te nemen, moeten worden gewaakt, dat de kunst niet uit het oog wordt verloren.

Als bewijs, dat bij het indienen van het Wetsontwerp niet is gedacht aan onderwijsinrichtingen van den omvang als onze Academie,

moge dienen, dat in **art. 10** alléén sprake is van een Directeur. Gelijk reeds in meergemeld adres met een enkel woord is aangestipt, is voor grootere scholen een onderdirecteur noodig: — aan inrichtingen als de onze moeten voor de verschillende hoofdafdeelingen ook **hoofdleeraren** kunnen worden benoemd. Aan onze Academie toch bestaan thans 5 afdeelingen: Beeldende Kunsten, Kunstnijverheid, Bouwkunde, Werktuigkunde en cursussen voor opleiding van Machinisten ter Koopvaardij.
Nu behoeft het geen betoog, dat onmogelijk een Directeur kan worden gevonden, die de **leiding** kan geven aan zoo uiteenloopend onderwijs.
Onze Academie — en zoo zijn er ook andere inrichtingen hier te lande — vormt een zich aan de behoefte harer stadgenooten aanpassend conglomeraat van onderwijsinrichtingen, gelijk ook art. 13 2de lid van het Wetsontwerp mogelijk acht. Splitsing van waardigheden is daar onmisbaarlijk en art. 10 geeft daartoe geen ruimte. Derhalve dringen wij op invoeging in art. 10 van den titel „Hoofdleeraar" zeer sterk aan.

Verder zij het ons vergund aan te dringen op een andere redactie van de bepaling van **art. 7 sub 3.** Deze alinea luidt:

„Bij Algemeenen Maatregel van Bestuur worden de scholen en de vakken aangewezen, ten opzichte van welke onze Minister aan bepaalde personen ontheffing kan verleenen van dien in het eerste lid van dit art. onder *a.* gestelden eisch": (de diploma-eisch voor het onderwijzend personeel).
Wij zouden er de voorkeur aan geven, zoo slechts werde bepaald: „Onze Minister kan aan bepaalde personen ontheffing verleenen etc." De bepaling, zooals die is voorgesteld, zal in de praktijk moeilijkheden opleveren. Het lijkt onmogelijk, dat een Algemeene Maatregel van Bestuur *van te voren* alle scholen en alle vakken zoude kunnen opsommen, die voor die ontheffing in aanmerking komen. Immers bij den gestadigen opbloei onzer industrie worden steeds nieuwe eischen aan de Vakscholen gesteld; en zoo zonde een proef met onderwijs in een *nieuw vak* worden tegengehouden door het feit, dat eerst een algemeene maatregel moet worden uitgelokt, om ontheffing te verkrijgen van den diploma-eisch. De nieuwe vakken kunnen dikwerf als specialiseering van bestaande worden beschouwd en nu zal er zich de gelegenheid voordoen daarvoor als leeraar iemand aan te stellen, die geen bevoegdheidsacte bezit, maar in dit onderdeel over speciaal thuis is. Moet die dan worden achtergesteld bij iemand met eene akte, die wèl het hoofdvak dekt — maar met het speciale onderdeel geen of onvoldoende rekening houdt?
Doch daarnevens zijn er een aantal vakken, die aan Middelbaar-Technische Scholen als de Academie worden onderwezen, voor welke leerkrachten moeilijk zijn, die aan **hooge** of **bijzondere** eischen moeten voldoen. De geschiktheid voor die taak wordt door geen enkele acte gewaarborgd: zij moet blijken uit hetgeen de leeraar in de practijk krachtens kennis en begaafdheid heeft gepresteerd.
Men denke b.v. aan Kunstnijverheid en het boetseeren in verband met deze, aan Bouwkunst en het daarmede in verband staande boetseeren, aan Bouwkunst voor meer gevorderden, aan Geschiedenis der toegepaste bouw- en sierkunst, aan Stijl- en Ornamentleer bij het bouwkundig onderwijs.
Om bij dit laatste vak als voorbeeld te blijven: eene acte voor bouwkundig teekenen, voldoende waarborg voor bekwaamheid voor hem, die daarin doceert aan eene Vakteekenschool met vierjarigen cursus, geeft — evenmin als het diploma van Bouwkundig Ingenieur van de Technische Hoogeschool — waarborg, dat de houder onderwijs, als wij bedoelen, kan geven.
Immers wie zulk onderwijs geven zal, dient iemand te zijn, die reeds als uitvoerend architect de blijken gaf van practische kennis, van aesthetisch kunnen en denken.
Hier geldt het dus onderwijs, waarvoor de acte van bevoegdheid wèl bestaat, maar omdat deze niets meer bewijst, dan dat de houder de geschiktheid heeft voor het meer **elementaire onderwijs**, moet voor het hoogere onderwijs de mogelijkheid bestaan bij de benoeming meer te letten op de bekwaamheid dan op de bevoegdheid. Zulk onderwijs moet kunnen worden opgedragen aan een bekwaam Kunstnijveraar of Architect, die doorslaande blijken gaf van vakkennis, ook al is eerst op rijper leeftijd de lust in hem wakker geworden daarvan aan anderen deel te geven: die dus in zijne jeugd die actie niet heeft gezocht.
Dergelijke personen a priori van het geven van onderricht in het vak, waarin zij veel hebben gepresteerd — dikwerf een grooten naam hebben — uit te sluiten, kan slechts het onderwijs schaden. Men vergete toch niet, dat in de materie, die hier wordt geregeld, de waarde van den docent niet wordt bepaald door zijne meerdere of mindere parate examen-kennis, maar door hetgeen hij aesthetisch en practisch heeft tot stand gebracht: **door zijn werk.**
De mogelijkheid, van den diploma-eisch te ontheffen, zij dus in vollen omvang aan den Minister overgelaten, en niet slechts — als in de overgangsbepaling — gedurende nog 10 jaar. (Art. 63).

Terwijl wij boven reeds op de wenschelijkheid wezen aan art. 11 toe te voegen:
f. technische scholen, ook voor bouwkunst,
g. nijverheidsscholen, ook voor kunstnijverheid,
vestigen wij — misschien ten overvloede — de aandacht op Waterbouwkunde en Scheepsbouwkunde, technische vakken, waarvan het middelbaar Technische Onderwijs niet mag worden verwaarloosd.

De mogelijkheid in het tweede lid van art. 13 geschapen, om Vakscholen van verschillenden aard aan elkander te verbinden, juichen wij zeer toe.
Reeds de vingerwijzing naar zulk eene samenwerking door den Wetgever kan van nut zijn. Het is toch zeer gewenscht, dat in groote gemeenten gelegenheid wordt gegeven het onderwijs in sommige **technische** vakken dienstbaar te maken voor de leerlingen van **handelsscholen** en vakken, op deze laatste scholen thuisbehoorend, te kunnen laten volgen door a.s. technici.
Zoo is reeds lang gewezen op de noodzakelijke vorming van den technisch onderlegden handelsreiziger en bedrijfsleider. Kennis van onderwerpen als: het opmaken van bestekken en begrootingen, bedrijfsboekhouding, „wetenschappelijke bedrijfsleer" (Taylorsysteem), het maken van tarieven voor werkstukken, kunnen zoowel den a. s. technicus als den a.s. commercieelen bedrijfsleider ten goede.
Onderwijs in die vakken is hier te lande nog niet of nauwelijks bekend. Het mag in de voormaamste steden zoo min in verband met het verder gaande Vakteekenonderwijs als in verband met het Handelsonderwijs ontbreken.

Ten slotte vervoorlooft het Bestuur zich nog *eene* opmerking omtrent art. 31.
Waardeerende dat de Regeering van de regeling van het Vakonderwijs in een Lager en Middelbaar heeft afgezien, juichen wij het toe, dat de Minister ook slechts één acte en geen afzonderlijke acten voor Lager en Middelbaar Vakonderwijs voorstelt.
De Minister wenscht het bezwaar tegen die ééne acte te ondervangen door splitsing der acte in onderscheidene acten, maar het kan niet uitblijven of deze maatregel zal tot een **buitengewoon groot aantal acten** aanleiding geven. Men bedenke, dat de vroegere teekenacten M^1 en M^2 au van M^3 tot M^5, dus tot 10 acten zijn aangegroeid!
Afgezien van het feit, dat het zitting houden van de examencommissie veel tijd vordert, veel geld kost en vele leeraren aan hun werkkring en studie onttrekt, is de vraag gerechtigd of het goed is, hen, die in deze vakken werkzaam zijn, van practischen arbeid af te houden en hen te prikkelen — niet om zich te ontwikkelen in de richting van hun bijzonderen aanleg en vorming — doch om steeds meer acten of bevoegdheden te verwerven.
Ons wil het voorkomen, dat het beter is voor ieder vak slechts ééne acte in te stellen, waarbij aan den candidaat hooge eischen worden gesteld!
Voor het lagere Vakonderwijs zouden dan de leerkrachten wellicht gevonden kunnen worden onder hen, die — op sommige door den Minister aan te wijzen scholen — een getuigschrift hebben verkregen, als waarvan in art. 28 *jo* 29 sprake is.
Deze opmerkingen in Uwe bijzondere belangstelling aanbevelende.

Het Bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen.
Ir. F. D. A. C. VAN MOLL, Voorzitter.
Rotterdam, Juni 1916. Mr. P. BAELDE, Secretaris.

NAGEKOMEN BERICHTEN.

Kunstnijverheidsschool „Quellinus".

De Tentoonstelling van de studies door de leerlingen vervaardigd gedurende den afgeloopen cursus, zal nog geopend zijn op **Zondag 16 Juli,** van 1 tot 4 uur.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.00 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELING VAN DEN PENNINGMEESTER.

Met de inning der contributie — 2e gedeelte 1916 — is een aanvang gemaakt. Men wordt vriendelijk verzocht maatregelen te treffen dat de quitantie (of wellicht quitantiën) door de huisgenooten, dadelijk bij aanbieding voldaan worden. **Zij die nog contributieschuld hebben, worden ernstig verzocht deze vóór 15 Aug. a.s. geheel aan te zuiveren.**
Ten opzichte der gemobiliseerde leden neemt ondergeteekende het standpunt in, dat *allen* (ingevolge het met klein verlof zenden der L.W. lichtingen) weder in de gelegenheid zijn, hunne finantieele verplichtingen tegenover het Genootschap na te komen. Mocht dit niet het geval zijn, zoo houd ik mij aanbevolen te vernemen, op welken grond eventueele onmacht tot betalen rust. Ook dien gemobiliseerden, die hunne verplichtingen niet zijn nagekomen, doch evenmin een tijdig verzoek om vrijstelling van betaling bij het Bestuur indienden, wordt verzocht vóór 15 Aug. a.s. alle schuld af te doen.

MOEN, Penningm.

PRIJSVRAAG-HEERLEN.

De Permanente Prijsvraag-Commissie kwam in het bezit van een programma betreffende een uitgeschreven prijsvraag voor een gebouw ten dienste van de Vereeniging „Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek".
Deze prijsvraag is uitgeschreven zonder voorkennis van de P. P. C.; het programma is onvolledig, en in meer dan een opzicht in strijd met de Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige Prijsvragen; o. m. is de regeling der prijzen en der schadeloosstelling zeer onvoldoende, terwijl de wijze waarop de toepassing der A. R. in dit programma is verwerkt ten zeerste moet worden afgekeurd.
De P. P. C moet daarom op grond van Art. 42 der A. R. de medewerking aan deze prijsvraag, zooals die nu is uitgeschreven, met beslistheid ontraden.

De Permanente Prijsvraag-Commissie:
P. J. HOUTZAGERS, Voorz.
H. v. d. KLOOT MEIJBURG, Secr.
19 Juli 1916. PAUL J. DE JONGH.

School te Soest. C. J. DE HAAS, Arch.

DE ENGENDAALSCHOOL TE SOEST.

Toen mij het bouwen van een school met onderwijzerswoning te Soest door de Stichting „Chreestarchia" opgedragen werd, kwam als 't ware direct de gedachte bij mij op om een bouwwerk sâam te stellen, hetwelk aan het doel waarvoor de gebouwen gebezigd zouden worden, zou beantwoorden. De materialen zouden bovenal van goede kwaliteit moeten zijn, en op verhouding en kleur zou het moeten aankomen om met die middelen iets aantrekkelijks te bouwen.
Alles is dan ook uit de noodzakelijkheid geboren, en is getracht de architectuuruiting rustig te laten zien.
Bovendien werd rekening met de hygiëne gehouden, is gezorgd voor goede ventilatie, d. w. z. toevoer van frissche, koude en warme lucht, terwijl de verbruikte lucht zoo spoedig mogelijk verwijderd kan worden. Bij 't bepalen der kleuren is getracht deze zoo te treffen dat ze een vroolijkheid en rust aan de vertrekken geven en dat dus 't kind daardoor niet afgestooten en ook niet afgeleid wordt. De soorten der materialen werden voor

School te Soest. C. J. DE HAAS, Arch.

zoover dit met de hygiëne mogelijk was, niet aan 't oog onttrokken en is daardoor de constructie van het bouwwerk blootgelegd.

C. J. DE HAAS,
Arch. B. N. A.

JACOB VAN CAMPEN, DOOR A. W. WEISSMAN.

Het stadhuis aan den Dam te Amsterdam, door Jacob van Campen ontworpen, is het gedenkteeken, dat de Republiek der Vereenigde Nederlanden voor den Vrede van Munster oprichtte. In de negentiende eeuw vonden velen, dat dit gebouw niet de uitdrukking was van den geest des tijds, die de stichting aanschouwd had. Zij gingen zelfs zóó ver, dat zij een gebouw in den trant der Vleeschhal te Haarlem een beter zinnebeeld oordeelden. Men kan het begrijpen, dat de negentiende eeuw, die haar eigen stempel op geen bouwkunst vermocht te drukken, er zoo over dacht. Toch werd Jacob van Campen dus groot onrecht aangedaan. Immers zijn klassieke stijl behoort wel in den tijd, toen niet slechts de dichters en de geleerden, maar allen, die op beschaving aanspraak maakten, bij de antieken ter schole gingen.

De schilders der zeventiende eeuw, wier werken nu zulke hooge prijzen opbrengen, hebben niet door beschaving, zooals men haar toen verstond, uitgemunt; zij voelden zich slechts handwerkslieden, en, alleen als zoodanig door hun tijdgenooten gewaardeerd, maakten zij de stukken, die men thans zoo hoog schat.

Jacob van Campen, een aanzienlijk en beschaafd man, wist aan de klassieke neigingen, die de besten van zijn tijd hadden, uitdrukking te geven. Hoe goed hij in dit pogen slaagde, bewijst de lof, hem door Constantijn Huygens en Joost van den Vondel toegebracht.

In de zestiende eeuw leefde te Amsterdam een welgesteld houtkooper, die Jacob van Campen heette. Hij was getrouwd met Griete Pietersdochter Visscher, de zuster van den bekenden Roemer Visscher, en bewoonde in 1559 het huis van zijn toen reeds overleden schoonvader, dat aan de noordzijde van de Oudebrugsteeg op den hoek van het Damrak stond.

Deze Jacob van Campen had twee zoons, Cornelis, in 1564 geboren en Pieter, die in 1568 het levenslicht zag.

School te Soest. C. J. DE HAAS, Arch.

Hij is voor 1594 gestorven, doch zijn vrouw heeft hem tot 1617 overleefd.

Cornelis van Campen bleef, evenals zijn oom Roemer Visscher, aan het oude geloof trouw. Pieter van Campen daarentegen was tot de Gereformeerde kerk overgegaan. Hij werd den 4den November 1594, toen hij op den Nieuwendijk woonde, te Amsterdam in ondertrouw opgenomen met Gerritje Claes Berendsdochter van Haarlem. Na zijn huwelijk vestigde hij zich in de Spaarnestad metterwoon.

Pieter van Campen was een welgesteld man, en Gerritje Claes Berendsdochter ontbrak het ook niet aan middelen. Haar vader behoorde tot de Ridderschap van Utrecht, als Heer van Randenbroek bij Amersfoort. Na zijn dood werd Gerritje den 19den Januari 1605 met de heerlijkheid beleend.

Reeds den 2den Februari 1595 werd het echtpaar een zoon geboren, die den 16den Juli daarna in de Groote kerk te Haarlem is gedoopt en toen, naar zijn grootvader, Jacob van Campen werd genoemd.

Deze Jacob van Campen, die later zoo beroemd zou worden, kreeg een zorgvuldige opvoeding. Hij bezocht de Latijnsche School te Haarlem, en de oud-rector, Dr. Theodorus Schrevelius, verklaarde in 1647, dat hij een „gezwind mathematicus" geweest was. Bovendien leerde Van Campen de schilderkunst; reeds op negentienjarigen leeftijd, in 1614, werd hij als meester in het St. Lucasgild te Haarlem opgenomen.

Zijn vader, Pieter van Campen, behoorde tot de vijf eerste regenten van het Oude Mannenhuis te Haarlem, dat, sedert 1608 naar het ontwerp van Lieven de Key gebouwd, later als weeshuis diende en sinds een paar jaar in een museum veranderd is.

Vermoedelijk heeft de jonge Jacob van Campen veel op dit werk verkeerd. Immers zijn vader was belast met het koopen der bouwstoffen en het uitbetalen der werkloonen, waarvan hij, tusschen 1607 en 1613, uitvoerig boek gehouden heeft.

Reeds den 11den October 1615 werd Pieter van Campen in de Groote Kerk te Haarlem begraven. Waarschijnlijk door het vaderlijk erfdeel daartoe in staat gesteld ging de jonge kunstenaar toen een reis naar Italië maken, gelijk ook Pieter Cornelisz. Hooft gedaan had.

Honderd jaar later wist Houbraken van die reis het volgende te vertellen. „Daar wordt verhaald, dat hij in zijn tocht, die hij deed naar Italiën, voornemens was, zich in

die luchtstreek te oeffenen na de schilderkonst der alderberuchtste schilders. Dan, zeggen de Chronijkschrijvers, hij ontmoette bij den weg een Waarzegster, die hem om een aalmoes vroeg, en zich aanbood om hem goeder geluk en zijn toekomend fortuin te voorzeggen. Jacob van Campen gaf haar eenig geld en liet haar zijn hand kijken; waarop zij hem aanstonds zei: dat hij een Schilder was, die na Italiën trok om aldaar zijn konst voort te zetten. Doch, vervolgde zij, gij gaat als Schilder daarna toe, maar zult voor Bouwmeester wederkeeren en in uw Vaderland worden gebruikt voor heerlijke werken. Ook voorzeg ik u, dat het oud Stadhuis van Amsterdam zal afbranden; maar gij zult uit deszelfs assche een heerlijker gebouw doen oprijzen, waardoor uw naam tot aan het gestarnte zal steigeren en eeuwiglijk, gelijk een Ceder van Libanon, groenen bij de naneeven. De jonge konstenaar lachte wat met die voorzegging: die echter in allen deele op tijd en wijlen is vervult geworden, wijl hij te Romen belandde, en zich aldaar inwikkelde in de gunst van een Cardinaal, die hem aanleiding gaf, om de Bouwkonst te leeren, waarin hij zo een Overvlieger wierd, dat diezelfde Prins van de H. Kerk hem naderhand gebruikte in het oprigten van onderscheidene gebouwen."

Het komt mij voor, dat in dit verhaal waarheid en verdichting dooreen zijn gemengd. Van gebouwen, door Van Campen te Rome gesticht, wordt elders geen gewag gemaakt. Ook het verhaal van den kardinaal is weinig waarschijnlijk. De stijl, die Van Campen later voor zijn scheppingen bezigde, wijst op de studie der paleizen, welke Andrea Palladio in de zestiende eeuw te Vicenza had doen verrijzen.

Wanneer Van Campen weder in Holland teruggekeerd is, blijkt niet. In 1617 ontving hij zijn deel van de erfenis zijner Amsterdamsche grootmoeder.

In 1623 was hij echter weder in het vaderland, want toen ging hij, met zijn zusters, ter bruiloft bij zijn nicht Maria Tesselschade, die met Allart Crombalch van Alkmaar trouwde. Hier maakte Van Campen kennis met Constantijn Huygens, met wien hij tot zijn dood door banden van vriendschap verbonden bleef. Huygens raakte verlieft op Machteld van Campen, des schilders jongste zuster, die echter kort daarna stierf.

Van Campen had in dien tijd reeds naam als schilder, daar de Haarlemsche predikant Ampzing hem in 1621, toen de tweede druk van zijn „Lof van Haarlem" verscheen, onder de beste meesters der Spaarnestad telde. Weldra zou aan Van Campen gelegenheid gegeven worden, zijn talent als bouwmeester te toonen. In 1625 besloot Balthazar Coymans, toen de rijkste bewoner van Amsterdam, op de Keizersgracht over de Westermarkt een prachtig huis te laten bouwen. In een prentwerk van 1631, dat „Architectura Moderna" heet, is de gevel van dit huis afgebeeld, hetwelk later door de aan het geslacht Coymans verwante familie Huydecoper van Maarsseveen bewoond werd, en, nadat de gemeente Amsterdam het in 1863 gekocht had, tot Hoogere Burgerschool werd ingericht. De schrijver van „Architectura Moderna", de Haarlemsche schilder en bouwmeester Salomon de Bray, zegt, dat de heer Coymans den gevel liet ontwerpen „door sijnen seer gemeensamen vriend, den verwonderlycken ende dapperen Heere Jacob van Campen".

Van Campen was nu Heer van Randenbroek geworden, daar hij na den dood zijner moeder den 28sten Juni 1626 met het adellijke huis was beleend. Zijn roem steeg, want toen de predikant Ampzing in 1628 den derden druk van zijn „Lof van Haarlem" uitgaf, zeide deze dichter:

„Van Campen en behoeft voor niemant oock te wijcken,
Jae, gaet de croon vant hooft van alle schilders strijcken".

De meester woonde toen nog te Haarlem; slechts des zomers betrok hij Randenbroek. Waarschijnlijk heeft hij het ontwerp gemaakt voor de verbouwing van het stadhuis zijner vaderstad, die in 1630 werd ondernomen. Toen kreeg de gevel aan de Groote Markt zijn tegenwoordige gedaante.

In 1630 is Van Campen voor goed naar Randenbroek vertrokken. Ik acht het niet onmogelijk, dat dit vertrek het gevolg was van de behandeling, die de schilder Jacobus Torrentius te Haarlem moest ondervinden. Van dezen kunstenaar, die met Van Campen bevriend was, gingen de raarste praatjes. „Men riep hem uit" zegt Houbraken „voor een godloos Mensch, die onwaardig was, dat hem de aarde droeg, en behoorde uit de stad gebannen te worden." De Magistraat liet eerst het volk maar praten, doch eindelijk besloot zij, Torrentius gevangen te nemen. Daar hij steeds bleef beweren, niets misdreven te hebben werd hij, naar het gebruik dier tijden, op de pijnbank gelegd. „Maar hij, als onbeweeglijk heeft de torture uitgestaan, en, als een andere Socrates, zich gehouden onverwinnelijk van gemoed, zo dat zijne rechters niets uit hem konden persen, daar hij mede beticht wierd; moede zijnde van een zo strenge torture hebben zijne rechters hem veroordeeld, den 25sten van July 1630, int Tuchthuis te zitten voor twintig jaren." Dit was een vreemde wijze van recht doen. De vrienden van Torrentius, waaronder ook Van Campen, lieten het er niet bij. Zij wendden hun invloed aan bij den Stadhouder Frederik Hendrik, en na eenigen tijd werd Torrentius uit het tuchthuis ontslagen, waarna hij in dienst van Karel I van Engeland trad.

Door Constantijn Huygens, Secretaris van Frederik Hendrik, kwam Van Campen nu bij de Oranjevorsten in de gunst. In 1633 belastte de Stadhouder zelf hem met het ontwerpen der paleizen, die te Honselaarsdijk en te Rijswijk zouden worden gebouwd. Het valt zeer te betreuren, dat er van deze prachtige scheppingen niets meer over is; willen wij er een denkbeeld van krijgen, hoe zij zich eens vertoonden, dan moeten wij ons tevreden stellen met de prenten, die er van werden gemaakt, en die niet nauwkeurig genoeg zijn, om over de onderdeelen te kunnen oordeelen.

Het Huis Honselaarsdijk werd door Frederik Hendrik in 1612 gekocht; het was een middeneeuwsch kasteel bij Naaldwijk. In 1633 werd met het vernieuwen begonnen, doch een afbeelding, die Balthazar Florisz. van Berckenrode in 1636 van Honselaarsdijk maakte, vertoont den voornaamsten gevel van Jacob van Campen nog besloten tusschen twee torens uit de middeneeuwen. Die torens zijn pas in 1645 door paviljoens in den stijl van het overige vervangen.

De grond, waarop het Huis Nieuwburg te Rijswijk werd gebouwd, is in 1630 door Frederik Hendrik gekocht; in 1634 werd de eerste steen gelegd.

Van Campen heeft alleen de ontwerpen gemaakt en op de uitvoering toezicht gehouden. De uitvoering zelve geschiedde, wat het paleis te Rijswijk betreft, door den Haarlemschen architect Pieter Post, terwijl te Naaldwijk de Fransche architect Jean de la Vallée en de Hollanders Arent van 's Gravesande en Bartholomeus Drijfhout werkzaam waren.

Van Campen werd in 1633 nog met meer werk belast. Zijn vriend Constantijn Huygens vroeg hem om een ontwerp voor het huis, dat hij in Den Haag, op den hoek van het Plein en de Poten wilde laten bouwen. Uit Huygens gedichten en brieven blijkt, hoezeer hij met het ontwerp van Jacob van Campen ingenomen was.

Helaas is ook dit huis afgebroken, om plaats te maken voor het tegenwoordig Ministerie van Justitie.
Een veel belangrijker werk was het paleis, dat Joan Maurits van Nassau in 1633 naar Van Campens ontwerp op een stuk grond aan den Vijver te 's Gravenhage liet beginnen. Hier werden geen kosten gespaard, om iets inderdaad vorstelijks te verkrijgen. In 1636 vertrok de bouwheer als gouverneur naar Brazilië, en vandaar zond hij de zeldzaamste houtsoorten, om er zijn „excellentissime maison" mede te betimmeren. Hoe prachtig het geheel moet geweest zijn, toen het in 1652 voltooid was, bewijzen de uitvoerige teekeningen welke Pieter Post, die ook hier weder de werkzaamheden geleid had, vervaardigde en die nu in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage berusten. Maar in 1704 werd het gebouw door brand geteisterd. Het werd wel hersteld, doch veel minder kostbaar en in een anderen stijl dan vroeger. Tegenwoordig is het als museum in gebruik.
In 1636 begon Van Campen voor Frederik Hendrik met het verbouwen van het kasteel te Buren, dat reeds lang gesloopt is. Den 15den October van dat jaar besloot de Vroedschap te Amsterdam een poort in de wallen der stad, die ongeveer ter plaatse van het tegenwoordig Koningsplein stond en de Heiligewegspoort heette, naar een ontwerp van Jacob van Campen te doen vernieuwen. De uitvoering geschiedde door Philips Vingboons, de architect, die voor de Amsterdamsche patriciers later zooveel huizen en buitenverblijven zou bouwen. In 1663, toen de stad werd uitgelegd, is deze poort gesloopt.
In 1637 was de toren der Westerkerk, na zeventien jaar bouwen, zoover gevorderd, dat met de houten spits kon worden begonnen. Die spits was door Hendrik de Keyser, de bekwame stads-architect, in 1621 overleden, ontworpen in den geest van die, waarmede hij den toren der Zuiderkerk, in 1614 voltooid, versierd had. Doch de smaak was veranderd, en daarom ontwierp Van Campen een andere spits, die in 1638 gereed kwam, en waarbij van de oorspronkelijk bedoelde alleen de keizerskroon behouden bleef.
Het jaar 1638 zag nog meer werk van Jacob van Campen te Amsterdam verrijzen. Zijn neef Nicolaas van Campen was daar Accijnsmeester, en aan diens invloed had hij het te danken, dat hem het ontwerpen van het nieuwe Accijnshuis op den hoek van de Oudebrugsteeg en het Damrak werd opgedragen. Dit gebouw staat daar nog, maar het is nu een koffiehuis.
Dezelfde Nicolaas van Campen, die den 2den April 1638 overleed, was ook de „bouheer" van den kort te voren met Vondels „Gijsbrecht van Aemstel" geopenden Schouwburg op de Keizersgracht bij de Runstraat. Ook hier had Jacob van Campen het ontwerp geleverd, dat naar het Teatro Olimpico, door Palladio te Vicenza gebouwd, was gevolgd. Het gebouw bleef slechts tot 1665 staan; toen werd het door een ander vervangen, dat in 1772 door brand werd vernield. Maar fraaie prenten hebben de heugenis aan Van Campens schepping bewaard.
Toen in 1639 Van Campens vroegere medewerker, Arent van 's Gravesande, stads-architect te Leiden was en als zoodanig een ontwerp voor de Marekerk gemaakt had, vroegen Burgemeesteren der Sleutelstad daarover het oordeel „van den vermaerden architect d'Heer Jacob van Campen, die hem sonderlinge verstonde op het stuck van de Architecture". Van Campen gaf toen verschillende veranderingen aan, waarnaar het ontwerp werd gewijzigd.

Den 28sten Januari 1640 besloot de Vroedschap van Amsterdam tot het bouwen van een nieuw stadhuis. Het ontwerp zou door Jacob van Campen gemaakt worden, die toen in den Haag vertoefde. Hij vertrok den 15den Februari met Constantijn Huygens naar Amsterdam, waar de heeren bij Pieter Corneliszoon Hooft op de Keizersgracht bij de Brouwersgracht hun intrek namen. Den 22sten Februari gingen zij weder naar 's Gravenhage terug. Het ontwerp was pas in 1642 gereed, en had toen nog maar bescheiden afmetingen. Later werd het telkens weidscher.
Frederik Hendrik bezat in Den Haag een huis aan het Noordeinde, dat het Oude Hof of het Hof van Brandwijk heette. Hij liet het in 1641 naar een ontwerp van Jacob van Campen vernieuwen. Dit is het tegenwoordig Koninklijk Paleis in den Haag, dat echter, door een verbouwing welke koning Willem I liet uitvoeren, veel van zijn oorspronkelijk karakter heeft verloren.
Dat iemand als Van Campen het niet beneden zich achtte werk te doen, dat men tegenwoordig tot de kunstnijverheid zou rekenen, bewijst de kas van het groote orgel te Alkmaar in de St. Laurenskerk, die hij ontwierp en die onder zijn toezicht werd uitgevoerd. Zijn nicht Maria Tesselschade, die daar sedert 1634 als weduwe van Allart Crombalch woonde, had hem voor dit werk aanbevolen. Later heeft Van Campen ook ontwerpen voor banken in die kerk gemaakt.
In het begin van Januari van 1615 verbrandde de Nieuwe Kerk te Amsterdam door de onvoorzichtigheid van loodgieters, die op het dak werkten. Daar de wind tijdens den ramp uit het noord-oosten woei was alleen het aan die zijde gelegen deel van het koor niet uitgebrand, zooals de daar aanwezige fraaie hekken van 1558 en 1622 bewijzen. Maar overigens stonden alleen de naakte muren overeind. Men besloot niet slechts, de kerk te herstellen, doch ook een hoogen toren aan de westzijde te bouwen. De ontwerpen werden weder door Van Campen vervaardigd, die zich van den Gothischen stijl bediende.
Natuurlijk was hij dien stijl niet volkomen meester, doch wat aan de kerk zelf gedaan werd is toch zoo goed in den geest der vijftiende eeuw gehouden, dat het zeer harmonisch zich bij het oude werk aansluit. De twee modellen voor den toren, naar Van Campens teekeningen gemaakt, staan nu in het Rijksmuseum. Een is klassiek, het andere in Gothischen geest. Dit tweede werd voor de uitvoering gekozen. Slechts de benedenste verdieping van den toren werd voltooid. In de achttiende eeuw werd hiervan echter het meeste gesloopt.
Het tegenwoordig westelijk portaal is een overblijfsel van Van Campens toren.
Dat ook de meubelen der Nieuwe Kerk naar Van Campens ontwerpen zijn vernieuwd, is zeer waarschijnlijk. Wij weten, dat hij de orgelkas ontwierp, die in 1652 gereed kwam. Artus Quellyn heeft het fraaie bedhouwwerk vervaardigd. Als maker van den predikstoel kennen wij Albertus Vinckenbrinck, als gieter van de koperen spijlen in het koorhek Jan Lutma. Doch deze meesters moeten naar teekeningen hebben gewerkt, die ongetwijfeld door Van Campen geleverd zijn.
In 1647 stierf Frederik Hendrik, terwijl men juist bezig was met het bouwen van het Huis ten Bosch, dat de Stadhouder voor zijn gemalin Amalia van Solm, naar een ontwerp van Pieter Post liet stichten. De bedroefde weduwe, „een nieuwe Artemisia", wilde Frederik Hendrik herdenken door een koepelzaal, die het midden van het paleis zou vormen. Naar het voorbeeld, door Maria de Medicis gegeven, toen zij aan Rubens opdroeg door

zijn penseel Hendrik IV op tal van doeken te verheerlijken, zou ook deze Oranjezaal met schilderwerk van de beste meesters prijken. Jacob van Campen werd belast met „de ordonnantie ende de teeckeningh van de beschilderingh deser sale." De beschildering werd „uytgewrocht door den Heere Jacob van Campen, uytnemende schilder ende architect, soo door hem selven als andere vermaerde meesters deser Nederlanden".
Als Rubens toen nog geleefd had, zou men hem zeker voor het beschilderen der zaal genomen hebben. Nu wendde Van Campen zich tot andere Vlaamsche schilders, als Jacob Jordaens en Theodoor van Thulden, terwijl ook Haarlemsche schilders, als Pieter Claesz. Soutman en Pieter de Grebber, en Utrechtsche, als Gerard Honthorst, bestellingen kregen. Constantijn Huygens was de raadgever van Amalia van Solms. Uit zijn briefwisseling met haar leeren wij, hoe Van Campen, „un fascheux homme à gouverner", er op stond, dat de schilders zijn aanwijzingen stipt volgden.
Eenige jaren vroeger had Van Campen voor Huygens ook zijn „Speelhuis" te Voorburg, het onlangs uit sloopershanden geredde „Hofwijck", ontworpen, dat door Pieter Post was uitgevoerd.
In 1644 was de St. Annakerk te Haarlem, waaraan de stadsarchitect Lieven de Key in 1613 een sierlijken toren gevoegd had, zoo bouwvallig, dat zij moest worden afgebroken. Nadat eerst Salomon de Bray een ontwerp voor de Nieuwe Kerk gemaakt had, dat niet beviel, en een ander, door twee Haarlemsche burgers ingediend, niet voor uitvoering vatbaar bleek, wendde men zich tot Jacob van Campen, naar wiens plannen het gebouw verrees, dat in 1649 voltooid was.
Het ontwerp voor het nieuwe stadhuis te Amsterdam, Van Campens meesterstuk, dagteekent van 1647. Met het heiwerk werd in het begin van 1648 begonnen en de eerste steen is, in bijzijn van den ontwerper, den 28sten October van dat „vredejaar" gelegd.
Wij merkten reeds op, dat Van Campen voor het uitvoeren zijner werken van andere bouwmeesters gebruik maakte. Het dagelijksch toezicht op het bouwen van het stadhuis werd uitgeoefend door Daniël Stalpaert, die den 1sten November als stads-architect van Amsterdam in dienst was getreden. Reeds in 1647 was Willem de Keyser, een zoon van Hendrik de Keyser, als stadssteenhouwer aangesteld. Van Campen kwam dikwijls te Amsterdam en werd dan op stadskosten gehuisvest. Het groote werk vorderde gestadig. In 1650 had Van Campen de teekeningen voor de marmeren beeldhouwwerken, waarmede de Vierschaar, de Burgerzaal en de galerijen versierd zouden worden gereed, en ontbood men Artus Quellyn en zijn helpers uit Antwerpen, om die kunstwerken uit te voeren.
Doch den 1sten December 1654 verliet Jacob van Campen Amsterdam, om zich voor goed op Randenbroek te vestigen, waar hij drie jaar later als vergeten burger zou sterven. Het stadhuis werd door Daniël Stalpaert afgemaakt, die in menig opzicht is afgeweken van de plannen des ontwerpers.
In de archieven is niets te vinden, wat ons zou kunnen inlichten omtrent de oorzaak van Jacob van Campens heengaan. Maar er is geen twijfel aan, of de bouwmeester was in ongenade geraakt. Want men liet hem thuis, toen in 1655 de plechtige inwijding van het gebouw, olschoon het nog lang niet voltooid was, plaats had. En toen Vondel zijn fraai gedicht op die inwijding maakte, durfde hij den naam des bouwmeesters nauwelijks noemen, toen hij zong:

„De wester-marmerklip den maetsangh volgt
[van Kampen"

Misschien vinden wij de verklaring der ongenade, die Van Campen trof in het feit, dat de bouwmeester in 1654 door Pater Norbertus Aerts tot het Roomsche geloof bekeerd is. Die bekeering is waarschijnlijk voorbereid door den Roomschen edelman Jonkheer Everard Meyster, die des zomers op Nimmerdor bij Amersfoort woonde en die met den Heer van het nabijgelegen Randenbroek bevriend was.
Jonkheer Meyster kon het niet zetten, dat Van Campen in ongenade geraakt was en dat Daniël Stalpaert zich voor den ontwerper niet slechts van het stadhuis, maar ook van den toren der Nieuwe Kerk en het orgel in dit gebouw uitgaf. Hij schreef een dichtstuk, dat hij „D. Stalpert" onderteekende en in druk deed verschijnen. Veel kunstwaarde heeft het gedicht niet, maar het geeft een en ander, dat licht verspreidt over den toestand, waarin Van Campen verkeerde. Van Campen werd „gequelt" — een toespeling op Quellyn — „door haet, door broderij, door snapperij van die er proncken met sijn veeren", ja die zoo ver gaan, dat zij hem „sijn eer en de gonst der Borgher-Heeren" ontstelen.
Jonkheer Meyster heeft hier, behalve Quellyn, ook Stalpaert bedoeld, en Symon Bosboom, die als stadssteenhouwer den in 1653 wegens oneerlijkheid ontslagen Willem de Keyser was opgevolgd.
Het gedicht draagt den titel „Eerplicht aen mijn Heer en Meester Jacob van Campen." Een acte van een notaris verraadt ons, dat het „pasquil" door Jacob Vennecool, de teekenaar van Jacob van Campen, werd uitgedeeld in een herberg, „die wort genoemt Apensnijer, in een gangh nabij de Boshuyssluys", waar veel kunstenaars verkeerden. De notaris zegt, dat de uitdeeling plaats vond in het laatst van November 1654, en dat hij zijn acte opmaakte ten verzoeke van den beeldhouwer Aert Quellyn en diens broeder de schilder Huibert Quellyn. Waarvoor de acte gediend heeft is duidelijk; zij werd aan Burgemeesteren overgelegd om aan Jacob van Campen den genadeslag te geven.
De toeleg gelukte.
Doch Jonkheer Meyster gaf geen kamp. Toen het volgende jaar de inwijding van het Stadhuis plaats had, liet hij andermaal een gedicht verschijnen, nu in den vorm van een tooneelstuk, met den titel: „Der Goden Land-spel om Amersfoort, van 't nieuw Stadhuys binnen Amsterdam, gespeelt en vertoont aldaer Anno 1655, gedruckt voor de liefhebbers van de Bouw-kunst."
In dit gedicht wordt een uitvoerige beschrijving gegeven van het gebouw, zooals het door Van Campen was bedoeld.
Van Stalpaert wordt gezegd, dat hij „uyt eersuchtigheyt en hoop van winst" zich „in het werck heeft ingelunst door 't lastigh roeren van sijn beck". En de reien, die aan het eind van ieder bedrijf voorkomen, zingen den lof van Jacob van Campen.
Eenig gevolg heeft dit „Land-spel" niet gehad. Men riep Van Campen niet terug en hij is op Randenbroek den 13den September 1657 in vergetelheid gestorven. Den 1sten Mei 1658 herdacht Constantyn Huygens zijn ouden vriend in de volgende schoone regelen:

„Hoe light hij marmerloos, hoe gunt m' hem niet één steen
Ter eer-gedachteniss aen zoo veel ed'le steenen?
Hoe light hier marmerloos die zoo veel marmer sleet
En zoo wel stijlen leerd' als noch heel Hollant weet,
Ja als heel Neêrlant niet en Neerlants ommelanden?"

Beeldhouwwerk in het Paleis. I.

Huygens had blijkbaar gewenscht, dat het dankbare land voor den grooten kunstenaar een grafteeken had doen oprichten. Maar dat was toen geen gebruik; alleen de zeehelden achtte men zulk een eer waard. Van Campen zelf had de tombes voor Van Galen te Amsterdam en voor Tromp te Delft ontworpen.
Doch, meende Huygens:

„Cieraet en hoeft hier geen!
Het cierlijxste van all heeft hij sich self gegeven,
Hij, die de sterfflickheit des tijts sal overleven
In d' onversterfflickheit van Oly en van Steen!"

Toen de dichter dit schreef wist hij waarschijnlijk niet, dat Jacob van Campen, die in de Groote Kerk te Amersfoort werd begraven, toch een, zij het ook bescheiden, gedenkteeken had gekregen, dat den 4den Maart 1658 was aangebracht.
De bouwmeester had in de Groote Kerk van zijn geboortestad Haarlem willen rusten, waar hij in 1651 een grafstede had gekocht. Hij was toen op het toppunt van zijn roem. Doch dit graf is ledig gebleven, en zijn stoffelijk overschot werd bijgezet in een groeve, die zijn zuster Geertruyd, gehuwd met Jan Heereman te Leiden, den 22sten September 1657 van de Amersfoortsche kerkmeesteren gekocht hadden. Aan die groeve hebben afgevaardigden van alle Nederlandsche architectenvereenigingen gestaan, toen het den 13den September 1907 twee en een halve eeuw geleden was, dat Nederlands grootste bouwmeester stierf. Zij hebben toen aan Van Campens grafteeken als hulde een lauwerkrans gehecht.
Dat grafteeken is tegen den muur van de noordelijke kapel naast het koor aangebracht. Het vertoont eenige treurende kinderen, met de zinnebeelden van den dood en de onsterfelijkheid in wit marmer uitgehouwen. Waarschijnlijk is het door Rombout Verhulst gemaakt; merkwaardig is, dat geen enkel zinnebeeld op de bouwkunst betrekkelijk, werd aangebracht. Op de wapenschilden hebben Jan Heereman en Geertruyd van Campen hunne blazoenen doen beitelen. Onder het eigenlijk gedenkteeken aanschouwt men een zwart marmeren plaat, waarop het grafschrift, door Vondel gemaakt, is uitgehouwen:

„d' Aertsbouheer uit den stam
Van Kampen rust hier onder:
Die 't Raedhuis t' Amsterdam
Gesticht heeft, 't Achtste Wonder."

Ter wederszijden van het gedenkteeken zijn festoenen aangebracht, die blijkbaar later werden toegevoegd en waarin bouwmeesters- en schildersgereedschappen voorkomen. *(Wordt vervolgd).*

EIND GOED, AL GOED.

Een goed bureau, goed personeel
Die kunnen schoone bouwkunst maken,
Maar dan moet de architect ook zijn
Een eerste klasse man van zaken,
Die goed de schoone kunst verstaat
Opdrachten naar zich toe te halen,
Want dan heeft het bureau steeds werk
En kan hij het ook goed betalen.

CANDIDUS.

BEELDHOUWWERK IN HET PALEIS.

De hierbij opgenomen reliefs zijn ontleend aan het jaarverslag van de Commissie voor het Stadsschoon; de secretaris der Commissie, de heer de Meijer schrijft hierover het volgende:

De plaatjes geven twee afbeeldingen van zoo goed als niemand bekende bas-reliefs in de Burgerzaal (de groote zaal) van het voormalig Raadhuis op den Dam te Amsterdam, thans Koninklijk Paleis. Zij zijn hooggeplaatst in den oostelijken wand, en geheel bedekt door draperiën. De eene (afb. I) is geplaatst boven de deur naar de Justitiekamer, en stelt voor den bouw van het Stadhuis in ± 1650. Hierop zijn toepasselijk de woorden van Vondel in zijn lofzang op

De „Iuwijdinghe van 't Stadthuis t' Amsterdam":

„Heeft Orfeus eertijts bossen
Verplant met zijne lier, Amfion met zijn snaer
De steenen oit verzaemt, om Thebe wonderbaer
Te stichten tot een stadt: 't is t' Amsterdam gebleecken
In waarheit, onverbloemt, en zonder dichters streecken."

En zeker ook de woorden:

„Steenzaegers, kanters en polijsters, fluxe gasten,
Een ieder past zijn werk te spoeden, even drock.
Men draeft er af en aen, op 't luiden van de klock.
Men voert pylasters aen, en voedsel voor de muuren."

Het andere bas-relief in den oostelijken wand, boven de deur der Burgemeesterskamer, stelt voor de list van Mercurius, Argus in slaap fluitende om zijn koe te kunnen stelen. In den tijd van inrichting tot Koninklijk Paleis, schijnt er een schot voor geplaatst te zijn geworden, want duidelijk is op afb. II te zien dat alle uitstekende deelen zijn afgekapt. Een dergelijke vandalisme is ook bedreven in de Vierschaar. Het modelé der beide reliefs komt niet zoo tot zijn recht door de kalklaag, die erover is gesmeerd. 't Is te hopen, dat zij spoedig weer in hun ouden luister worden teruggebracht.

KWALITEITS-VOORSCHRIFTEN VOOR CEMENT.

Het Nederlandsch Cement-Syndicaat, te 's-Gravenhage verzoekt ons opname van de volgende kennisgeving:
„Wij deelen U hierdoor mede, dat de verschillende kwaliteitsvoorschriften, welke door directiën worden gesteld, tot moeilijkheden aanleiding geven.
De Duitsche Cement-Industrie heeft daarom besloten, voortaan naar Nederland niet anders te leveren, dan onder garantie der Duitsche Normen van December 1909, waarvan wij U bijgaand een exemplaar doen geworden.
Wij brengen onder Uwe aandacht, dat de bovengenoemde kwaliteits-bepalingen scherper zijn dan die, gesteld in § 353 der Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder het beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vastgesteld 1 Februari 1901."

* * *

De hiervoren bedoelde Duitsche Normen bepalen o. a. ten aanzien van:
Maling: dat op een zeef van 900 mazen, maaswijdte 0,222 m.M., ten hoogste 5 % achter blijft. De A. V. laten bij dezelfde maaswijdte een maximum van 10 % toe.
Vastheid: langzaam bindend portland-cement moet na 7 dagen verharding (1 dag in vochtige lucht en 6 dagen onder water) eene *drukvastheid* bereiken van tenminste 120 K.G. per c.M². De A. V. stellen voor de zevendaagsche proef als minimum 100 K.G. per c.M². Voor de lange proef van 28 dagen zijn de cijfers onderscheidelijk 250 K.G. volgens de D. N., en 160 K.G. volgens de A. V.
Ten aanzien van de *trekvastheid* wordt voor de zevendaagsche proef in de D. N. ten minste 12 K.G. per c.M². geëischt; de A. V. stellen den eisch op 10 K.G. per c.M².

NIEUWE BOEKWERKEN.

I. *Hoe voldoe ik aan de bepalingen der Hinderwet?* door D. VAN VUGT en C. VISSER, inspecteurs der Hinderwet te Amsterdam. Uitgave van A. E. KLUWER, Deventer; prijs *f* 1,25, geb. *f* 1,65.
„*De Hinderwet*", zeggen schr. in hun inleiding, „is een der wetten welker beperkte strekking, immers zij doet zich slechts voelen bij hen, die bedrijven uitoefenen en bij hen die daarvan hinder ondervinden, maakt dat haar werkkring niet algemeen bekend is. Een der wetten, waarmede het groote publiek slechts zelden of soms nimmer „te maken" krijgt."
Dit boekje bedoelt te zijn uit en voor de practijk met uitgesproken zakelijke, niet juridische strekking, waarin niet alleen worden behandeld de aanvragen enz. volgens de Hinderwet, maar waarin ook zijn opgenomen beknopte aanwijzingen hoe hinder door geraas, trilling, rook, enz. zijn te voorkomen of weg te nemen. Zonder twijfel zal dit werkje geraadpleegd worden door hen die, binnen de perken van de wet, voornemens zijn anderen te hinderen, en door hen die daardoor gehinderd zullen worden.

II. *De Technische School, No. 6, Zeeweringen*, door P. L. BOLIER. Uitgave van OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goes; prijs *f* 0,65, geb. *f* 0,95.
De strekking van dit boekje is blijkbaar om een eenvoudige handleiding te zijn, waarmede de aanstaande waterbouwkundig opzichter zijn voordeel kan doen bij de studie o. a. voor de examens: Waterbouwkundig opzichter, en Opzichter van den Rijks-Waterstaat, benevens voor het in te stellen examen voor Waterbouwkundig Opzichter door het K. I. v. I. Hiervoor toch wordt algemeene kennis van zeeweringen vereischt. De stof wordt verwerkt in de hoofdstukken: Onze kusten, Strandverdediging, Dijksverdediging, Onderzeesche oeververdediging, Bedijken van schorren, welke titels wat oorlogsachtig aandoen, maar geen andere verdediging bedoelen dan die welke gericht moet zijn tegen de aanvallende stormen op onze stranden en dijken.

III. Van het door J. H. W. Leliman geheel omgewerkte, en uitgebreide werk van Prof. F. Gugel *„de geschiedenis van de Bouwstijlen"*, is het vervolg tot en met afl. 9 bij D. Bolle te Rotterdam verschenen.

IV. Van de Commissie voor het Stadsschoon ontvingen wij het Jaarverslag over 1915; wij stellen ons voor in een der volgende nummers op dit verslag terug te komen.

Beeldhouwwerk in het Paleis. II.

DE VERBREEDING VAN DE VIJZELSTRAAT TE AMSTERDAM.

Eerlang zal een begin worden gemaakt met de slooping van de eerste perceelen, die verdwijnen zullen ten behoeve van de verbreeding van de Vijzelstraat. Men vangt aan met het gedeelte tusschen Singel en Heerengracht.
In dit verband heeft het gemeentebestuur overwogen, hoe bij de nieuwe bebouwing de architectonische schoonheid het best zal kunnen worden gediend. De Raad heeft, met betrekking tot dit onderwerp, drie adressen van architectonische vereenigingen ontvangen: van het Genootschap Architectura et Amicitia, den Bond van Nederlandsche Architecten en de Mij tot Bevordering van de Bouwkunst.
Het eerste genootschap is van meening, dat men geen harmonische bebouwing van de Vijzelstraat kan bereiken, alvorens er een geheel volledig plan, ook in verband met de te bouwen bruggen, bestaat en dat men ook dient te overwegen, hoe de niet-ontzijgende kant

van de straat zich harmonisch zal kunnen aanpassen aan de te verbouwen zijde. Het adres beveelt daartoe het uitschrijven van een prijsvraag aan.
Van hetzelfde oordeel getuigen de andere twee adressen. De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst wenscht alleen de uitvoering van de bebouwing over te laten aan het onderling overleg der bekroonde architecten.
B. en W. zijn echter van meening, dat de bruggen behooren in het architectonisch gedachtencomplex van de grachten en niet in dat van de straten, welke de grachten hier en daar doorsnijden.
Ook ten aanzien van de gedachte eener prijsvraag, denken B. en W. anders, omdat in het algemeen over het resultaat van prijsvragen in de kringen van deskundigen nogal sceptisch wordt gedacht, terwijl de moeilijkheid om een algemeen als bevoegd erkende jury samen te stellen, zonder in die jury personen te benoemen, die in aanmerking mogen komen om zelf aan de beantwoording der prijsvraag deel te nemen, vrijwel onoverkomelijk is.
Een plan, dat algemeene instemming vindt, zou bij de tegenwoordig zoo uiteenloopende inzichten op architectonisch gebied toch niet worden verkregen.
Er zijn trouwens nog andere bezwaren, meenen B. en W. Daarom stellen zij den Raad voor, hun een crediet te verleenen opdat zij zich bij het nemen van besluiten, betreffende de te stichten gebouwen, zullen kunnen laten adviseeren door een bouwmeester van erkend gezag. Bij dien architect zal dan ook de beoordeeling der gevels berusten. Deze bouwmeester zal voor de architecten van gegadigden een algemeenen gedachtengang kunnen ontvouwen, waarnaar zij hun plannen hebben te richten of wel de architecten zullen den bouwmeester hun zelfstandige plannen kunnen kenbaar maken, welke dan door hem tot één harmonisch geheel moeten worden saamgebracht. Om te slagen zal echter een bouwmeester moeten worden uitgenoodigd, niet alleen — gelijk gezegd — van erkende bekwaamheid, doch ook een, die in staat en bereid is, tot het saamvatten van tegenstellingen. En ook zal van de particuliere architecten moeten vaststaan, dat zij bereid zijn hun talenten ondergeschikt te maken aan het beoogde doel.
B. en W. stellen prijs op de voorlichting van de hier bestaande bouwkundige vereenigingen; daarom zal door hen alvorens tot de benoeming van zulk een bouwmeester over te gaan, van die vereenigingen advies worden gevraagd.
Door deze oplossing wordt afgeweken van den gewonen gang van zaken, waarbij ingevolge art. 1, sub a, van het reglement voor de schoonheidscommissie, het advies dezer commissie wordt ingewonnen.
Deze afwijking komt B. en W. in dit geval gerechtvaardigd voor.
B. en W. vragen den Raad voor salariëering van den bouwkundigen adviseur een crediet van *f* 13.000.

KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL „QUELLINUS" TE AMSTERDAM, CURSUS 1915—1916.

Bevorderd zijn:

van het 1e naar het 2e Studiejaar.

Afd. Decoratief teekenen: Mevr. A. H. Mieseler, W. J. Sangster te Amsterdam, A. Pijpers te Bussum, Mej. M. J. H. den Engelsen, W. de Groot, Mej. H. H. Heukelom, F. J. Sartori, Mej. A. Pohl, A. de Jong, allen te Amsterdam, Mej. Th. Th. Visscher te Blaricum, G. A. J. de Graaf en M. de Miranda te Amsterdam.

Afd. Decoratief schilderen: J. Ytsen te Amersfoort en C. M. J. Peters te Amsterdam.

Afd. Bouwkunstig teekenen: J. C. Jongens, N. de Troye, P. J. Th. Schuhmacher, allen te Amsterdam.

Afd. Meubelteekenen: A. Gieben te Amsterdam.

Afd. Decoratief beeldhouwen: J. W. van Tetterode te Watergraafsmeer, P. Zwaal, F. H. Baay en D. J. Reeders te Amsterdam.

van het 2e naar het 3e Studiejaar.

Afd. Decoratief- en Grafisch teekenen: U. F. J. Kooistra, U. H. Elzinga, A. van Dolderhurgh, Th. ter Hoeve, allen te Amsterdam, Mej. N. de Bazel te Bussum, Mej. M. C. Gonggrijp en C. N. F. Merck te Amsterdam.

Afd. Decoratief schilderen: A. J. van Beek te Amersfoort, L. Hoost en H. Bolloogino te Amsterdam, P. H. van Asperen te Harlingen.

Afd. Bouwkunstig teekenen: L. C. Kalff en Cj. C. W. Ooschot te Amsterdam, P. Dhayer te Brussel.

Afd. Meubelteekenen: P. R. Bloemsma te Amsterdam.

van het 3e naar het 4e Studiejaar,

Afd. Bouwkunstig teekenen: M. Speyer, H. J. van Beest, F. C. J. Brandt, K. L. Visser, C. Buiten, allen te Amsterdam, en J. C. van Eyck te Bussum.

Afd. Meubel- en Interieurteekenen: J. C. Th. van Engelen te Utrecht.

Afd. Decoratief beeldhouwen: S. de Jong te Amsterdam.

Het diploma van den 3-jarigen cursus werd toegekend aan:

Afd. Dec. en Grafisch teekenen: J. Geerts te Sloten, P. Latz, T. A. Böhmer en Mej. A. M. Korsten, allen te Amsterdam.

Afd. Decoratief beeldhouwen: G. J. L. Rohde te Amsterdam.

Het diploma van den 4-jarigen cursus werd toegekend aan:

Afd. Decoratief teekenen: Mevr. A. J. Lansdorp te Amsterdam.

VAN ALLERLEI AARD.

ST. WALBURGSKERK TE ZUTPHEN.

De N. Rott. Crt. bericht:

De schilderingen op de drie gewelfschelpen van den noorder zijbeuk onzer St. Walburgskerk, welke tegen den westelijken muur van dien beuk aansluiten, zijn thans hersteld en daarmee is de restauratie van al de gewelfschilderingen voltooid. Aan het muurwerk onder deze gewelven moet nog het een en ander gebeuren. Zooals reeds gemeld is, zijn op deze gewelven engelen afgebeeld met de emblemen van Jezus' lijden, Maria op een groote maansikkel, een paar wapens (o.a. de gekruiste sleutels der Schimmelpenningcks) enz.
Onder de kalklaag van den westelijken muur kwam het jaartal 1456 te voorschijn. Dit wijst er op, dat deze zijbeuk in 1456 is gezet of toen voltooid werd. Den Zuider zijbeuk, die door den torenbrand van 1446 veel geleden had, heeft men blijkbaar na 1456 breeder uitgezet. Beide zijbeuken waren oorspronkelijk smaller dan de tegenwoordige.
Waarom is men nu met den noorder zijbeuk begonnen? Ik vermoed, omdat daar de steenen wenteltrap voor den toren moest gebouwd worden. De torenbrand toch had kerkmeesters doen ondervinden, hoe noodzakelijk het was, bij brand gemakkelijker dan voorheen in den toren te kunnen komen.
De zuider zijbeuk, bij welks bouw slechts 3jaarraam van groefsteen is gebruik gemaakt, zal dus na den noorder zijbeuk of na 1456 gezet zijn. Toen beide zijbeuken gereed waren, heeft men den toren, die immers tot het laatst kon wachten, onder handen genomen. Men begon er mee in April 1482 en in 1484 werd de spits met leien gedekt. Het vinden van het jaartal 1456 heeft deze lezing van den kerk- en torenbouw na den brand van 1446 wel waarschijnlijk gemaakt.

HET RIETEN DAK.

Hoewel er een goede methode bestaat om dakriet zoodanig te prepareeren dat het onbrandbaar wordt, zijn er toch nog verschillende gemeentebesturen die het maken van rieten daken verbieden. Wat te betreuren is, omdat juist het rieten dak, nu als van oudsher, in zeo hooge mate kan bijdragen tot de schoonheid van het dorps-aspect. Dat intusschen ook in dit opzicht „de aanhouder wint", blijkt uit een geval dat zich in Bloemendaal voordeed, waar afwijzend beschikt werd op het verzoek van een architect om riet te mogen gebruiken voor dakbedekking. De bewuste architect gaf 't evenwel niet op, hij stuurde een vertoog aan den raad, en toen dat geen succes had, nóg een, — en 't slot was dat de raad eindelijk toestemming gaf. Hbl.

INHOUD: Mededeeling van den Penningmeester. — Prijsvraag Heerlen. — De Engendaalschool te Soest. — Jacob van Campen. — Eind goed, al goed. — Beeldhouwwerk in het Paleis. — Kwaliteitsvoorschriften cement. — Nieuwe Boekwerken. — De verbreeding van de Vijzelstraat te Amsterdam. — Kunstnijverheidsschool „Quellinus" te Amsterdam. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.50 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. - Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 31. ZATERDAG 29 JULI 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, B. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELING VAN DEN PENNINGMEESTER.

Met de inning der contributie — 2e gedeelte 1916 — is een aanvang gemaakt. Men wordt vriendelijk verzocht maatregelen te treffen dat de quitantie (of wellicht quitantiën) door de huisgenooten, dadelijk bij aanbieding voldaan worden. **Zij die nog contributieschuld hebben, worden ernstig verzocht deze vóór 15 Aug. a.s. geheel aan te zuiveren.**
Ten opzichte der gemobiliseerde leden neemt ondergeteekende het standpunt in, dat *allen* (ingevolge het met klein-verlof zenden der L.W. lichtingen) weder in de gelegenheid zijn, hunne finantieele verplichtingen tegenover het Genootschap na te komen. Mocht dit niet het geval zijn, zoo houd ik mij aanbevolen te vernemen, op welken grond eventueele onmacht tot betalen rust. Ook dien gemobiliseerden, die hunne verplichtingen niet zijn nagekomen, doch evenmin een tijdig verzoek om vrijstelling van betaling bij het Bestuur indienden, wordt verzocht vóór 15 Aug. a.s. alle schuld af te doen.

MOEN, Penningm.

PRIJSVRAAG HEERLEN.

In verband met de prijsvraag te Heerlen, stel ik er prijs op te verklaren, dat deze is uitgeschreven zonder definitieve goedkeuring mijnerzijds van het programma, waarvan ik de publicatie vernam door het bekende protest der P. P. C. — en dat ik in elk geval geen zitting zal nemen in een Commissie van beoordeeling, wanneer het programma van de prijsvraag niet in alle deelen door P. P. C. is goedgekeurd. — Weshalve ik mij, als lid der jury voor Heerlen, tot zoolang heb teruggetrokken.

JOS. INGENOHL.

DE VERBREEDING VAN DE VIJZELSTRAAT TE AMSTERDAM.

In de zitting van den gemeenteraad, 11. Woensdag gehouden, is de voordracht van B. en W., medegedeeld in ons vorig nummer, om een bouwmeester opdracht te geven hun als adviseur te dienen bij het nemen van besluiten betreffende de aan de verbreede Vijzelstraat te stichten bebouwing, zonder hoofdelijke stemming aangenomen.
Deze onverwacht snelle afdoening, de voordracht toch was precies acht dagen oud, zal geen voldoening wekken bij de bouwkundige vereenigingen, die ruim een jaar geleden op voorgaan van A. et A., ter zake hebben gerekwesteerd, en zich nu de gelegenheid zien ontgaan om in eigen kring over de voordracht met de toelichting van B. en W. nader van gedachten te wisselen, om, indien daartoe aanleiding zou blijken te bestaan, zich daaromtrent uit te spreken in een adres aan den gemeenteraad. Dit is wel jammer; de vereenigingen toch hebben getoond dat het vraagstuk hare belangstelling had; het zou toch zeker geen buitengewone stoornis in de reeds jaren hangende Vijzelstraat-plannen hebben gebracht, indien de behandeling van deze belangrijke voordracht tot de eerste vergadering in September ware uitgesteld.

AAN CANDIDUS, MET VERSCHULDIGDEN EERBIED.

Uw overweging overwogen, zie ik met smart
Hoe schandelijk onbillijk gij zijt en hard
In Uw vermanen tegen hen, die jong van jaren
Met eerbied naar Uw grijze haren staren.
Gij weet maar àl te goed, dat geen talent
Te meten is naar jaren en een pedante vent
Die van vermeende gaven ophakt, náár is,
't Zij dat hij twintig of dat hij zestig jaar is.
En dat gij niet het recht hebt zoo te spreken,
Als leed alléén de jeugd aan die gebreken.
Neen, Candidus; de oude vos, die borrelt, zwamt en zwetst
In Bellevue of Kras van zijn „ervaring" kletst
En die wel missen kan een Pa met naam en centen,
Weet aan z'n medesoort z'n valschen faam óók in te [prenten.

„EEN JEUGDIGE."

AMSTERDAM.

Wat op den Dam
Te voorschijn kwam,
Door de Commissie goedgekeurd,
Wordt nu betreurd.
De Vijzelstraat
Vraagt beter raad
En eischt een man van groot gezag,
Die zeggen mag
Hoe een geheel
Van wat door veel
Bouwkunstenaars is uitgedacht
Wordt saamgebracht.
Des meesters loon
Is zeker schoon,
't Wordt hem niet karig toegeteld,
De stad heeft geld.
Zal later tijd,
Den nijd ten spijt,
Bewondren wat de meester brouwt?
Wie, die 't vertrouwt?

CANDIDUS.

MODERNE HOLLANDSCHE ARCHITECTUUR.

Van onzen bijzonderen Verslaggever.

J. A. VAN STRAATEN JR., *Architect, Amsterdam.*
A. JACOT, *Architect, Amsterdam.*
A. D. N. v. GENDT, *Architect, Amsterdam.*

Uitgegeven door Dr. GUSTAV SCHUELER *te Bussum.*

In één jaar tijds publiceerde Dr. Gustav Schueler bovengenoemde drie boekwerken over het leven, de gevoelens en de daden van Nederlandsche Architecten. Ieder boek bevat het zieleleven van één architect. Het op deze wijze oprichten van papieren monumenten voor alle hedendaagsch-beroemde vaderlandsche bouwmeesters vereischt 'n paar honderd jaar, en gelukkig kan Dr. Schueler dát niet volhouden. Ik heb gehoord dat J. Mutters, J. Verheul en Foeke Kuipers reeds gemobiliseerd zijn, en gereed met Dr. Schueler op te rukken om voor de vaderlandsche architectuur te sneven.
Onder medewerking van gerenommeerde aannemers en leveranciers van bouwmaterialen, die in gulle deelneming hun visitekaartjes in de advertentiekolommen zonden, kwamen deze boeken ter wereld, werden onder allervervelendste inleidings-predicaties gedoopt, en benauwend ingebakerd met afbeeldingen.
Het zijn prospecti der bouwbureaux v. Straaten, Jacot en van Gendt, die zich minzaam aanbevelen voor de leverantie van bouwkundige ontwerpen, (als Thomson's pudding in 10 verschillende smaken) en zich mooimaken met het goedige vertrouwen der hoog-geachte begunstigers.
Het is allemaal heel vriendelijk, maar wie heeft er wat aan? De bedoeling van Dr. Schueler is niet duidelijk. Hij begint zijn *„Bibliotheek voor de Moderne Hollandsche Architectuur"* met drie fraaie prentenboeken, bedriegelijk Koch's uitgaven nabootsend, maar op de prenten staat geen moderne Hollandsche architectuur.
Ik voel er niets voor dat Dr. Schueler voortgaat zijn mooi papier te vermorsen. Even nutteloos kan hij een boekje uitgeven met afbeeldingen van Nederlandsche architecten, staande vóór of liggende óp hun teekenwerk, peinzende over of gapende tegen hun schrijfwerk; de Architectuur wordt daarmede niet gebaat. Dr. Schueler gaat te werk als 'n historicus, die een beeld wenscht te geven van een bepaald tijdperk en daartoe portretjes vertoont van de millioenen mannetjes en vrouwtjes, levende in dat tijdperk. — De door hem behandelde architecten hebben in de architectuur een even gering aandeel als ieder exemplaar der onafzienbare menigte levende individuen heeft in de wereldgebeurtenissen.
Soortgelijke heeren bezitten het hoofd van een ouderwetschen gaper, de ruggegraat van een peluw en het gemoed van een gesteven overhemd. Dr. Schueler zag ze voor menschen aan, voor grôóte mánnen, voor wegbereiders der Moderne Hollandsche Architectuur, hij kleedde ze in keurige Duitsche confectie en stuurde ze toen de wereld in.
Hoe dan ook, Dr. Schueler heeft zijn best gedaan en zijn beleefdheid moet beantwoord worden.
De voorrede van den bundel van Gendt, als dikste het eerst behandeld, begint met de beschrijving van velerlei bedrijvenis op bouwkunstig gebied, waarvan beter niet gerept ware, en die gepleegd werd door J. G. van Gendt met zijn vier bouwende zonen, o. a. J. G. van Gendt Jr. en A. L. van Gendt, die zich wederom voortzette in bouwende zonen, o. a. J. G. van Gendt ALzn. en eindelijk . . . , hier spreekt de Voorrede:
„A. D. N. van Gendt, geboren te Amsterdam 17 Augus-"
„tus 1870, voelde reeds in zijn prille jeugd een sterke"
„neiging tot het vaderlijk bedrijf. Als schooljongen zat"
„hij in vrije uren reeds op het bureau graag *„bouw-"*
„kundig" te teekenen en daarom kreeg hij op eigen"
„verzoek toen reeds les op de Quellinusschool om zich"
„in het handteekenen te oefenen. Toen hij met goed"
„gevolg het eindexamen H. B. S. met 5 jarigen cursus"
„had afgelegd, ging hij onmiddelijk *„in de practijk"* . . . "
Men ziet dus dat A. D. N. van Gendt onmiddelijk na zijn luier-periode, met onhoudbaren ijver z'n tandwisselen volbracht, de titel van jongeheer verwierf en, met de bouwtierigheid zijner voorvaderen erfelijk belast, naar bouwopdrachten snakte als een eend naar slootwater. Uit de vele, veel te vele, afbeeldingen blijkt zijn volgroeiing . . . . helaas niet tot een zwaan, zooals het bekende häszliche junge Entlein. De vruchten van zijn architectuurgroei zijn kaarsjes, kraaltjes en kransjes van een reclame-kerstboom.
In de drukte van zijn verzamelde gebouwen, ziet men hem draven als een bedrijvig handelaar, veelal onder den invloed zijner principalen, die hij, als commercieel talent, op hun wenken naar bepaalde architectuurvormen bedient. Hij is de commissionnair die steeds met boodschappen loopt van den bouwheer naar de Bouwkunst en nimmer vice versa. Hij is de bemiddelaar tusschen gefortuneerde klanten en hun architectonische lusten en treedt op als Schädchen, die op zijn huwelijksbureau principalen met de bouwstijlen hunner keuze in gelukkigen echt vereenigt. B. W. Blijdenstein Jr. en Ledeboer & Co. kregen elk een stokoude dame van gunstige reputatie (Plaat 34 en 36), Frederik Muller & Co. un vieux monsieur décolleté (77) en het Fontainehofje een hermafrodiet (118).
Waar Van Gendt zijn gang mag gaan en zijn honorarium kan verdienen zonder door een, bouwmeneer of bouwmevrouw aangewaaide, aesthetica te worden voortgeblazen, richt hij zich tot den Engelschen landhuizenstijl, dien hij door zijn onafleerbare foutieve toepassing van natuursteenen raamkozijnen in houtconstructie, onbehouwen profileering, doellooze topgevelaanwending voor grootendeels figuratieve daken, enz. tot een persoonlijken onaantrekkelijken stijl vervormt, in het regelmatig weerkeeren derzelfde misvattingen. In den laatsten tijd is hij van koers veranderd en legt bij de nieuwere Duitsche architectuuraan, vanwaar hij, met

goed geconserveerde buit rijkbeladen, teruggekeerd is naar de gebouwen Polman en Hajenius. Doch levert overigens in alle gevraagde stijlen tegen het billijk minimum tarief der Mij tot Bevordering der Bouwkunst tot *„in rijken stijl"* toe, waarin volgens het inzicht van zijn boek, het huis Rijnstroom is opgetrokken.
Uit de voorrede is te lezen, dat het gebouw der Rotterdamsche Bankvereeniging eigenlijk zijn lielste werk is; of hij 't waarachtig bemint omdat hij het voor zijn mooiste kind houdt, of dat hij 't aanbidt als een neef zijn suikertante, laat ik in 't midden, onopgelost zooals hij de topgevel in 't midden der Bankvoorgevel liet.
(„De bankgebouwen zijn hem steeds een onderwerp"
„van bijzondere studie en van voorkeur geweest en"
„daarom heeft hij met begrijpelijke ingenomenheid de"
„uitnoodiging aangenomen, om, evenals enkele andere"
„vakgenooten een ontwerp in te leveren voor het nieuwe"
„gebouw van de Nederlandsche Bank" . . . jawel hoor, wij hebben 't allemaal gesnopen). De Rotterdamsche Bankgevel is als een smeltende vetkaars of als een dooreengevlocide aquarel. Zonder heerschende verticale of horizontale kracht, zonder steun en zonder last, zonder profiel, zonder silhouet, zonder juiste of expressieve details. De ingang is nòch als vorm nòch als plaats van eenige onderscheidende beteekenis in de gevel.
De doorgaande horizontale lijsten strepen vernietigend het ontwerp als waardeloos door. Het geheel is een pannekoek van bedorven oudestijlenmeel met verdroogde moderne krenten, die de maître de cuisine der architectuur van het menu zal strijken.
In het afvallige bijgebouwtje, dat volgens het boek is „een moeielijk probleem ter vervanging van het histo-"
„rische St. Pieterspoortje, waarin echter de architect"
„geslaagd is, door in gemoderniseerden vorm en met"
„behoud van den ouden gevelsteen den doorgang te be-"
„waren" (ja, dat is ongetwijfeld nog het aller-àldermoeilijkste geweest om met een ouden gevelsteen den doorgang te bewaren) in dat gebouwtje staat de machteloosheid van den architect als een axioma. Iedere poging om het aan het hoofdgebouw te verbinden schijnt reeds vooraf, als te moeilijk, opgegeven. Het is totaal uit de schaal, het staat tegen het bankgebouw als 'n inzichtelijk hondje dat er zijn poot tegen oplicht, het is van een allerakeligst nieuw-antiek van onwelvoegelijke verhoudingen. De doorgang kon naast de bankingang niet dommer geplaatst en is bespottelijk gemaakt door herhaling als winkelraam, de topgevel staat als een nietopgaande flauwe grap voor het dakschild, en de verkeerde natuursteen-houten kozijnen moeten zeker *„gemoderniseerde vorm"* verbeelden. Hier bouwt de architect zooals een spraakgebrekkig achterlijk kind spreekt.
De ingang der Twentsche Bankvereeniging is van het soort modern, dat terecht bij alle weldenkende menschen in verachting geraakte, en in de winkelgalerij Raadhuisstraat ten troon zit als een poffertjesjuffrouw voor haar kraam.
Deze ingang (Plaat I) is een wrak, resultaat van roekeloos manoeuvreeren van 3 verschillende bogen, 7 verschillende raamvormen, 'n menigte consoles, een balcon, een erker, 4 verschillende soorten natuursteen, glas- in loodramen en een ijzeren marquise, alles op 'n oppervlakte van misschien 20 M².
Voorgevel Rijnstroom is zonder verhoudingen. Minder leelijk ware de winkelverdieping geamputeerd en de entresol op het straatniveau. Het even-breede van penanten, borstweringen en kroonlijsten, het besluiteloos dwalen opwaarts, en weer eens zijwaarts en weer eens neerwaarts, het wezenlooze richtinglooze staren der raamoogen geeft de gevel uitdrukking van idiote sufferigheid.
Voorgevel van het Agentschap Nederlandsche Bank te Dordrecht, idem Geertsema Feith te Groningen, onuitgevoerd ontwerp Kantoorgebouw aan den Dam, Kantoor „Werkspoor" Amsterdam geven weer hoe de heer v. Gendt zich architectuur uitbeeldt Het zijn proeven van negatieve architectuur. In dwazen toeleg om het negatieve nadruk te verleenen, zijn die aaneénrijgingen van gecontourde gaten, bezwaarlijk gevels te noemen. Zij doen denken aan het werk van den man, die zich voornam een kanon te maken, eerst een gat vervaardigde en daarna niet verder wist.
In eenvoudige opgaven als de verschillende landhuizen en het kantoorgebouw der Stoomvaartmij. Nederland aan de Prins Hendrikkade b.v. toont v. Gendt het gebrek te bezitten van meer zwakke broeders: niet kunnende loopen wegens het te kort van zijn artistiek en het te lang van zijn commercieel been danst en huppelt hij langs den weg, valt dan natuurlijk in den modder, en ziet er ontoonbaar uit als hij voor de heeren komt.
Het is verbijsterend onbegrijpelijk wat de afbeelding van het Scheepvaarthuis in dit boekje doet. Toen de Directie van het Scheepvaarthuis met een in dergelijke kringen verrassend inzicht, hem tot het scheppen van een behoorlijk gebouw-uiterlijk incapabel verklaarde, erkende de heer v. Gendt, met het aannemen van het baantje van plattegronden-in-elkaar-zetter (leent hij zich 'n volgende maal misschien tot bijhouden der bouwadministratie?), zijn onvermogen tot artistieke productie. De heer v. Gendt kan dit toch geen reclame voor zich zelf achten? Meent hij wellicht een architectennaam te verwerven, door dien aan het Scheepvaarthuis te verbinden? De duidelijke bedoeling van het geheele boek is te pronken met de groote hoeveelheid werk, die hij uitvoerde, volkomen ongeacht de kwaliteit en dat wel te midden van onwetenden, want voor vakkundigen is de uitgave kennelijk niet bestemd. En ook daarom is een niet-loffelijk vermelden van den ingang der Twentsche Bank in deze bespreking op zijn plaats, dat anders achterwege ware gebleven, waar ieder architect in zijn moeielijk vak artistieke en vergevelijke flaters maakt.
Sprekende over flaters kunnen de interieurs gevoeglijk hier beschouwd:
Hotel de l'Europe vertoont interieurs op de aanstellerige wijze van een burgermensch, die 'n hoogen dunk van zijn eigen fijnen smaak heeft en dezen zichtbaar bewijzen wil: kappers-Empire, kellners-Louis-seize en kermis-modern. Deze blaaskaakverschijningen zullen bersten als bellen, die op de watervlakte het teeken zijn dat daar beneden een drenkeling in zijn laatsten zucht bezwijkt. Gedecideerd smakeloos zijn: De beide kamers der Geldersche Credietvereeniging te Arnhem, kantoorruimte Geertsema Feith en Co. te Groningen, Trappenhuis Ned. Handel Maatschappij, Vestibule kantoorgebouw Stoomvaart Mij. „Nederland", Hal en Werkkamer villa „Spaarnheuvel" te Santpoort, idem idem villa's „Narmada" en „Yselstein". Waarom in 's hemelsnaam worden zulke affreuse dingen *wel*, en de kunstwaren der Fransche Bazar of van het City-Magazine *niet* afgebeeld?*)
De overige gefotografeerde interieurs worden juist

*) Bij Dr. Gustav Schueler zal ook worden uitgegeven „Moderne Hollandsche Interieurs", waarin het werk van meubelverkoopers zal worden afgebeeld. Mogelijk komt dus inderdaad dit van genoemde bazars aan de beurt.

200 geleverd, door moderne meubelaffaires, die er 'n massaproductie op nahouden en buitenlandsche huizen vertegenwoordigen.
Wat is het wereldgebeuren moeilijk te begrijpen als je nagaat dat Franz Schubert op 31jarigen leeftijd der Kunst werd ontnomen en de architect van Gendt a.s. 17 Augustus zes-en-veertig jaar wordt. Van Gendt's aanleg is in den wind van zijn Streben onbruikbaar geworden als een omgewaaide parapluie.
De interieurs van „Rijnstroom" en gedeeltelijk van het „Polmanshuis" zijn aangenaam voor het oog. Aan de hand van Duitsch-Oostenrijksche tijdschriften (Innendecoration en 200) moest de heer van Gendt nu maar verder loopen.

Het boek J. A. van Straaten is veel beter, al vast omdat het dunner is en eigenhandige knappe schetsen door den architect, op jeugdigen leeftijd, vertoont. De afgebeelde gebouwen zijn tot en met plaat 15, den tijd van ontstaan in aanmerking genomen, verdienstelijk.
Het komt mij voor dat van Straaten altijd in de landhuizenbouwerij had moeten blijven, waarschijnlijk ware dan het talent in hem zichtbaar geworden. Maar dat talent heeft hij voorgoed begraven onder den grafzerk, het woonhuis Mensing (Museumterrein). Een dergelijke dooie copie is hem moeilijk te vergeven. En de Pietas is een extra vervelende Piet. Dat geklets om de niet-te-voorschijn-komende vormen heen, dat zal-ik-zoo-of zal-ik-zus-weifelen, dat op-'t-laatst maar-raak-naast-elkaar-plaatsen van een toren en een torentje, een topje en nog 'n paar kleinere topjes, een balconnetje en een heele-boel raamvormen, kan-'t-erbij-doe-'t erbij, allemaal opgesierd met leelijk beeldhouwwerk, neen schiet op, dat is bij elkaar niemendal als inhoudloos gebabbel waarmee je de menschen ophoudt. Een gevel als van de Ned. Indische Escompto-Mij. te Amsterdam, kan bijna iedereen ontwerpen, en ik wel best gelooven dat van Straaten de auteur is hoewel het nergens zichtbaar is.
Het gebouw van de firma Volk te Amsterdam en de Bijenkorf . . . , kom, laat na je kijken. . . . De opslagplaats Imp. Tobacco Co. en de fabriek van Benier worden door den eersten den beroerdsten timmermansbaas eveneens gemaakt, terwijl de garage van de Amst. Rijtuig Mij. wel weer eigen werk is, maar geen stap vooruitgegaan. De biografie van den architect is aangenaam te lezen, maar van hem zijn, dunkt mij, toch amusanter dingen te vertellen dan dat hij de lagere school en H. B. S. 3- jarigen cursus bezocht.

No. 3. A. Jacot, óók Architect en óók te Amsterdam.
De Voorrede — Hij is geboren 24 September 1864. De oudelui noemden hem Aatje, later verkort tot A., onder welken naam hij van plan is onsterfelijk te worden. Zijn salaris in de bouwerij bedroeg oorspronkelijk *f* 60 per maand en is geleidelijk toegenomen. „*Zijn* (thans ruime)" „*verdiensten vonden Koninklijke erkenning door de be-*" „*noeming tot Ridder in de Oranje Nassaiorde en in de*" „*Kroonorde van België*", besluit de voorrede.
Jacot, ik hoop in alle oprechtheid dat Uw architect-uren geteld zijn; Uwe architectturuluren, hebben mij te lang verveeld.
Het moet den heer A. Jacot beschamen, dat de voorrede pochend spreekt over den bouw voor de firma de Vries, Van Buuren & Co., van ouds de twee onnoozele schapen. Deze twee onnoozele schapen zijn twee monsters die een onzer allerschoonste en allerhartelijkst-beminde stadsgedeelten hebben weggegraasd. Een welgezinde Zeppelin kan een goed werk verrichten aan dit snerpend-rood gedrocht met zijn massa puilende glazige oogen.
Het is een Lombroso-voorbeeld in de Architectuur, het is een hoofdstuk der architectonische criminalogie.
Ziet de villa „Rosa" van den Heer Jos Cohen Koningslaan, Willemspark Amsterdam (Plaat 12.) De natuursteenen gevel aan het baksteenen huis, als een bordpapieren grens voor het gezicht van den huisknecht die voor St. Niklaas speelt. Alles is fout aan deze villa behalve het dak, dat Duitsch is en er niet bij behoort. Heel in de verte lijkt het huis een juffertje in het gras aan den waterkant, maar dichterbij, gociegenade, schrik je van 'n mal oud spook, wier erbarmelijk tanig bakkes vol groeven is met restanten poudre de riz, en wier valsche krullen in 't water hangen. Deze krullen zijn de staatsietrap — welk vreemdsoortig amusement is den bewoners in het rondklauteren over deze staatsietrap voorgeschreven? Is het een tobogan?
Ziet . . . . . nee ziet maar niets meer. Voor den heer Jacot wil ik mijn oogen sluiten en hem verder liever beoordeelen door middel van mijn neus.
De studeerkamer heeft de lekkere Oud-Hollandsche lucht van lichte krul en oude Genever, ik ruik het eerlijke zweet van den nijveren boer, die ploegt, zaait en oogst op de velden van debet en credit. — De interieurs van de Bonneterie in Amsterdam en den Haag ricken onmiskenbaar naar olickoeken en poffertjes. — Die van Hotel Witte Brug verspreiden een lijkenlucht, en duffen als stilstaande modderslooten.
Doch waarom veel te praten over de verdere gebouwen in het boek Jacot? Over „Hirsch & Co." is genoeg gesproken en de overige uit den laatsten tijd zijn onoordeelkundig gerangschikte bouquetjes la Croix-orchideeen, Blauw-viooltjes, Snuif-paardenblommen en Zinsmeister-grasspriten. met 'n Jacottouwtje samengesnoerd en allerslechtst verzorgd.
Het is niet van belang ontbloot, en het is lichtelijk verheugend te zien dat een eminent man-van-zaken als Jacot, die uitstekend weet wat aan de markten gevraagd wordt, noodig oordeelt aan z'n bureau architecten van uitgesproken moderne richting te verbinden. Voor de nieuwere architectuur is dit een teeken, dat de morgen is aangebroken, al wekt Jacot dan ook met het venijnig ratelen van een wekker, dat den dageraad doet haten en geenszins met het schoon klaroenen van den haan, dat den ochtend doet beminnen. De bouwkunst gaat in Amsterdam, in betere richting dan de meubelkunst.
Nog worden onoverwinlijke hoeveelheden meubelen in Oud-Engelsch, Oud-Duitsch en Oud-Fransch gefokt en losgelaten uit de bekende groote meubelwinkels, op de sloome klanten, die, als onze goedmoedige vaderlanders, vijandige vreemdelingen argeloos toelaten.
Het opgemerkte employeeren van moderne krachten is het eenige genoegen dat de drie boeken kunnen verschaffen.
Met den waarachtig aanwezigen goeden wil is overigens niets goeds te vinden in het voorgelegde werk van bij het publiek hoog aangeschreven architecten. Het is zoo verdrietig dat geen dezer heeren verantwoordelijksgevoel, laat staan liefde, bezit voor den „*belangrijken arbeid*" (zegt 't boek v. Gendt), dien zij tot stand moeten brengen. De gebouwen gaan verloren door gebrek aan toewijding bij de scheppers. De bouwheer denkt aan zichzelf, de architect denkt aan zichzelf, en niemand denkt aan het arme gebouw dat daarom jammerlijk verongelukt. Als het toch alléén om geld verdienen te doen is, bestaan er ongetwijfeld bedrijven, waarin dit niet alleen geoorloofd, doch zelfs doelmatig is, en verdient het de meest dringende aanbeveling dat de bovenbesproken bouwmeesters zich er met hunne daartoe-

aangewezen talenten ijlings heen begeven, aangezien zij toch uit de architectuur binnen afzienbaren tijd dienen te verdwijnen of uit haar dienen te worden verwijderd. Wellicht komen dan de bij hen reddeloos-verlorengaande opdrachten in vertrouwde handen. Wellicht. . . . doch zoo goed als zeker niet. Want de opdrachtgevers: bankdirecteuren, reeders, winkelexploitanten en andere bekwame zakenmenschen willen géén, o alsjeblieft geen kunstenaars.
Zij willen, volgens hun, in herhaaldelijk liefkozen beduimelde, uitdrukking geen proefkonijn zijn voor artiesten, zij willen dan maar liever door hun gelijken radicaal geslacht. Komen zij door familierelatie of invloedrijke aanbeveling in aanraking met kunstenaars, dan kunnen zij dikwijls niet nalaten den wijn, dien deze voorzetten, te vermengen met het onfrissche water naar hun persoonlijken smaak.
Indien een bouwwerk in staat van beschuldiging gesteld wordt, gaat de opdrachtgever niet vrij uit. Opdrachtgevers behooren in te zien dat een gebouw hun méér kan zijn dan een inrichting tot zaken doen of een stichting tot aangenaam leven. Zij moeten begrijpen dat het eigenlijk gebouw begint over hun eischen heen.
Zeker, natuurlijk, hunne eischen moeten gelden en er moet trouw en oplettend aan voldaan worden, jawel ongetwijfeld, maar die eischen zijn evenals de bouwmaterialen materieel en blijven niets anders dan een kreukige stapel manufacturen, totdat een kunstenaarsverschijning er zich schoon mee weet te bekleeden. De opdrachtgevers mogen bepaald niet willen dat een gebouw wordt een monument ter verheerlijking van hún initiatief, hún groote zaken, hún fortuin, hún dit en hún dat, want zulks verhindert dat het wordt een monument van het initiatief, het verlangen en het vermogen van den kunstenaar. Bloemen groeien uitsluitend naar het licht.
De opdrachtgever gelieve zich aan te wennen het zóó te beschouwen dat zijn architect moet werken voor de Bouwkunst en niet in de eerste plaats voor hem. Indien de architect de bouwkunst dient, worden zijn allerbeste vermogens van hoogerhand aan 't werk gesteld. Daarmede is de opdrachtgever, en zijn wij tevens allemaal, het best gebaat.
De aesthetische inzichten van den bouwheer mogen niet gelden bij het ontwerpen van een gebouw, want in het allergunstigst geval zijn die inzichten oppervlakkig en ontleend aan bouwkunst die voorbij is.
Eveneens zijne practische aanwijzingen dient de bouwheer te beperken tot het strikt-noodzakelijke, want ook deze soort aanwijzingen verhindert het nieuwe te komen; ook het practisch inzicht van den bouwheer berust op ondervinding, op kennis van arrangementen die reeds bestaan.
Hoe een opdrachtgever een bouwkunstenaar moet vinden tusschen de groote hoeveelheid architecten van gezag en gevestigde reputatie is mij, evenals hem, volslagen duister. De meest juiste aanwijzing lijkt mij voorloopig deze, dat hij zich wendt tot den architect, wiens bouwwerken hij op zoogenaamd aesthetische gronden het meest gevoelt te haten. Haat lijkt nu eenmaal, zooals bekend, machtig veel op liefhebben. Geheel afdoende komt mij echter deze aanwijzing niet voor en is het dus beter dat schoonheidscommissies en dergelijke instellingen van een anti-artistieken tijd voorloopig blijven bestaan, ja het schijnt zelfs wenschelijk dat zij hun gebied uitbreiden, en dat bouwkunstenaars ageeren om de hun toekomende plaatsen in die commissies te bezetten.
Op het tijdstip dat de architecten-kunstenaars zich sterk genoeg doen gelden en het grootste deel der belangrijke bouwwerken in handen krijgen, waardoor dus in de bouwkunst de leiding van bevoegde zijde wordt gegeven, zullen schoonheidscommissies hun betreurenswaardig bestaan voltooien en hun roemloos einde bereiken.

NASCHRIFT.

Ter recensie werd naar de Redactie van „Architectura" mij meedeelt, behalve de 3 afleveringen van de „Moderne Hollandsche Architectuur" (onder Redactie van Jhr. J. A. Graafland, Architect), nog van den uitgever Dr. Schueler ontvangen „Moderne Hollandsche Interieurs" (zelfde Redactie), No. I *Richard Reens*, waarbij de volgende brief is gevoegd:

„P. S. Ter Uwer oriënteering zij mij veroorloofd, U" „de volgende zuiver zakelijke mededeelingen te doen:" „Bij den uitgever, Dr. Gustav Schueler te Bussum, zijn" „verschenen en worden in den boekhandel verkrijgbaar" „gesteld:"

„I *Speciale Nummers* van „Moderne Hollandsche Inte-" „rieurs", onder redactie van Jhr. J. A. Graafland, Ar-" „chitect."

„No. 1. *Richard Reens*, met inleiding van T. Landré en" „omslagteekening van D. van Dorp."
„Van deze uitgave zullen 12 nummers verschijnen," „waarvan elk de werken van een Nederlandsch Kun-" „stenaar op het gebied van binnenhuiskunst of het werk" „van een Modern Meubelfabrikant behandelt, terwijl" „de betreffende *geheel zelfstandig* eene keuze uit zijne" „werken doet en dit speciale nummer volgens *zijn eigen*" „*inzichten en smaak* samenstelt, zoodat daarin *hij alleen*" „het woord voert."
„Aan een uitstekende uiterlijke verzorging van deze" „speciale uitgaven is door den uitgever alle moeite be-" „steed. Binnen deze maand zullen nog verschijnen:

„No. 2. „*Onder den St. Maarten*", redactie J. A. Pool," „B.L. omslagteekening van Elias Ott."

„No. 3. „*'t Binnenhuis*", redactie en omslagteekening" „van Jac. van den Bosch."

Blijkens de authentieke onderstrepingen wil de uitgever er den aandacht op vestigen dat de kunstenaar of, let wel, meubelfabrikant, *geheel zelfstandig* een keuze uit eigen werk doet en het nummer volgens *zijn eigen inzichten en smaak* samenstelt.
De uitgever schijnt dit dus iets bijzonders goeds te achten en maakt zich gereed den toe te zwaaien lof te ontvangen. Maar wij achten het niet goed en Dr. Schueler moet nog wachten. Volgens zijn methode onstaan *catalogi*, fraaie, jawel, inderdaad uitstekend uiterlijk verzorgde catalogi, maar catalogi, géén afleveringen van een tijdschrift van interieurkunst.
De uitgaven onderscheiden zich in soort niet van de prijscouranten van „Stokvis", „Liberty" of „De Koning van Zweden".
Zoolang aan Dr. Schuelers's uitgaven geen keurende, schiftende, bevoegde en bovenal onbeïnvloede Redactie verbonden is, die kunstenaars vertrouwen inboezemt en hunne bijdragen weet te verwerven, zoolang is de eventueele invloed dezer uitgaven op de kunst een *schadelijke*, tenzij de kritiek op zich wil nemen de onafzienbare uitstallingen der Schuelersche Warenhäuser, af te zoeken naar een wellicht toevallig neergeworpen kunstvoorwerp. Maar het is te verwachten dat de kritiek stichtelijk zal bedanken zich op deze nieuw geopende markt, de ooren te laten doof schreeuwen door de aanwezige opdringerige lawaaiïge kooplui.

Het verdient de aandacht, dat de 3 aangekondigde afleveringen, waarvan No. 1 verschenen is, samengesteld zijn door meubelfabrikanten, die niet het meubel, maar den verkoop van het meubel dienen, door heeren die niet vóór de kunst, maar ván de kunst leven.
De heer T. Landré bedient R. Reens met een toast, alsof hij aan 's mans graf stond en kletst niet minder dan bij zulke gelegenheden gebruikelijk is. Later vat hij de zaak van den vroolijken kant op, h ij heeft wat gevonden en h ij zeit wat: „In de afbeeldingen 17,22-23 vinden wij" „vroolijkheid, bloemen — inderdaad een morgenstem-" „ming". Morregebrenge, wij hebben óók wat gevonden, in de afbeelding 12 . . . . meubelen van F. A. Breuhaus. (Afgebeeld in *Die Kunstwelt* Oktober 1913 blz. 22.)
Tot slot aan het eindelijke eind: het voorwoord.
In het voorwoord van „Moderne Hollandsche Interieurs" hebben Redactie en Uitgever tesamen oude koeien uit de sloot gesleurd, schoontjes gewasschen en voorzien van een klingelend belletje aan een blauw zijden lintje. Aardig grazen zij nu in de groene, grasgroene weide der voorrede, met haar vrome, doch eenigszins huichelachtige koeiengezichten. *Wij* zullen ze melken Dr. Schueler. *Uwe* koetjes, al is te vreezen dat de melk zal smaken naar de knollen, die U ons voor citroenen wildet verkoopen — Wellicht zijn een of meer dier zoete koetjes omtevormen tot kwaadaardige vechtstieren, die, hopen wij, Uwen geachten meubelmatadors behoorlijk overlast zullen aandoen.
Eén beestje moet even uit de wei, daar is 't al, hoort 't bulken:
„In de eerste plaats is daar het bezwaar, dat de kunst" „zelve nood lijdt tengevolge van het gebruik van oude" „stijlvormen". Belangstellende lezer, bestijgt nu dit koetje, al is 't niet best te vertrouwen en rijdt naar de etalagekasten van „Onder den St. Maarten" Kneuterdijk den Haag. Daar zult u niet de kunst zien nóódlijden, ten gevolge van het gebruik van oude stijlvormen, maar haar bevinden finaal gekrepeerd en reeds ter aarde besteld.
Hi-Ha-Hollandsche Interieurs, tot ziens, hoedt U dat de koeien uit het voorwoord niet door de afleveringen hollen!

JACOB VAN CAMPEN, DOOR A. W. WEISSMAN.

Vervolg van pag. 238.

De uitdrukking „'t Achtste Wonder" had Vondel overgenomen uit het bekende gedicht van Huygens, waarin hij de Burgemeesteren van Amsterdam toespreekt als:
„Doorluchte stichteren van 's Werelts Achtste Wonder".
Men meent meestal, dat dit gedicht gemaakt is in 1655, toen de inwijding van het Stadhuis geschiedde. Doch Huygens vervaardigde het pas in het begin van 1657, en Jacob van der Burg las het den 19den Januari van dat jaar Burgemeesteren voor. Zij waren er zóó mede ingenomen, dat zij het den schoonschrijver Lieven van Coppenol — wiens portret Rembrandt maakte — op perkament lieten schrijven, waarvoor zij hem 85 gulden en 7 stuivers betaalden. In 1667 werd het schrift van Coppenol door Elias Notski „in toetssteen gesneden", wat met 315 gulden betaald werd. Deze steenen plaat, met een palisanderhouten lijst, heeft tot 1808 in Burgemeesterskamer op het stadhuis gehangen en bevindt zich thans in het Stedelijk Museum. Vondel kende het gedicht, omdat Pieter Casteleyn te Haarlem het in 1657 in druk had doen verschijnen.
Vondel had in 1657 in zijn gedicht „De Nachtegael van Amisfort" zijn bewondering voor Van Campen geuit in de regelen:

„De Held van Randenbroek, de bouwheer van de Vorsten
En 't Raedhuis t' Amsterdam verheerlijkt hauren lof."

Een jaar later maakte Huygens de fraaie gedichten, waarvan reeds eenige regelen werden aangehaald. Maar de ongenade, waarin Van Campen geraakt was, bleef ook na zijn dood voortduren. Het hinderde Jacob Vennecool, de trouwe teekenaar van den grooten bouwmeester, dat Daniël Stalpaert als den schepper van het stadhuis gold. Daarom gaf hij in 1661 bij Dancker Danckerts het ontwerp van Van Campen als prentwerk uit. Dit werk werd opgedragen aan de Burgemeesteren, die aan Danckerts „voor 't dediceren der afbeeldinghen vant stadthuys" een som van 150 gulden lieten uitbetalen.
Het verschijnen van dit werk belette echter niet, dat er bij het voltooien van het gebouw, hetwelk in 1665 plaats vond, in menig opzicht van Van Campens ontwerp werd afgeweken.
Niemand voelde zich geroepen, als levensbeschrijver van Van Campen op te treden, of de talrijke ontwerpen, die hij ten papiere had gebracht, in druk te doen verschijnen.
En zoo kon het gebeuren, dat, de Leidsche uitgever Pieter van der Aa in 1715, toen hij eenige teekeningen uit de nalatenschap van Pieter Post, die het Mauritshuis te 's-Gravenhage voorstelden, had gekocht, deze als een werk van Post heeft uitgegeven.
Ongeveer ter zelfder tijd gaf Houbraken zijn „Groote Schouburg der Nederlantsche Kunstschilders" in het licht. Hij deed daar vrij uitvoerige mededeelingen over Van Campen, aan welker juistheid in de negentiende eeuw wel getwijfeld is, doch die door het onderzoek der archieven grootendeels zijn bevestigd.
Van Campen is een der grootste figuren uit onze zeventiende eeuw geweest, maar het noodlot heeft gewild, dat er van het vele, dat hij schiep, maar weinig overbleef. Wat hij als schilder beteekende kan uit de paar stukken te Amersfoort niet worden opgemaakt. Houbraken zegt dat „zijn schilderwijze grootsch was en breed, zoo in zijne historiestukken als bijzondere beelden sterk en trots, op de manier van de kunstrijke schilders Jan Bylaart en den beruchten Jan Bronkhorst".
Bylaart, te Utrecht in 1603 geboren, waar hij in 1671 gestorven is, studeerde in Italië, en schilderde meest levensgroote figuren; daar hij echter maar zeldzaam zijn werk geteekend heeft, wordt veel aan hem toegeschreven, dat van een ander meester kan zijn. Zoo zou het kunnen, dat Jacob van Campen deze meester was. Jan Gerritz. van Bronkhorst was ook in 1603 te Utrecht geboren; hij was aanvankelijk glasschilder, doch ging later tot het maken van schilderijen over. In 1656 kwam hij te Amsterdam, waar hij belast werd met verscheidene stukken ter versiering van het stadhuis.
De twee schilders, die Houbraken vermeldt, staan tegenwoordig niet hoog meer aangeschreven. En het is waarschijnlijk, dat, wanneer het gelukken mocht, schilderwerk van Jacob van Campen terug te vinden, men ook daaraan geen groote waarde zou toekennen. Maar de zeventiende eeuw oordeelde anders. Zij beschouwde de schilderijen der meesters, die tegenwoordig zulke hooge prijzen opbrengen slechts als een versiering voor de wanden der kamers in burgerwoningen. Als de eigenlijke schilderkunst gold haar die, welke, naar het voorbeeld der Italianen, een meer monumentaal karakter had, en die stoffen uit de oudheid of uit de gewijde geschiedenis ter behandeling koos. En zoo valt de lot te verklaren, die aan Van Campen als schilder door den besten zijner tijdgenooten werd toegebracht.

De idealen van Van Campen in de schilderkunst vinden wij verwezenlijkt in de Oranjezaal van het Huisten Bosch, die geheel

„uyt den rede-rijcken sinn van Campen is ghesproten"

zooals Huygens het uitdrukt. Alles wat daar werd aangebracht, heeft een beteekenis. De schilders hebben, tot in de kleinste bijzonderheden, moeten werken naar de schetsen, die Van Campen hun gaf. Het geheel is aan de verheerlijking van Frederik Hendrik gewijd. De geest des tijds verlangde, dat aan de allegorie en de mythologie de voornaamste plaats zou worden gegeven. Aan dit verlangen heeft Van Campen voldaan
Een dergelijke taak werd Van Campen andermaal opgedragen, toen hij de versiering van het Stadhuis te Amsterdam, door J. A. Alberdingk Thijm, indertijd een „encyclopedisch geheel" genoemd, kreeg te ontwerpen. De zeshonderd Nederlanders, die in 1912 mij de eer aandeden, mijn geleide bij het bezichtigen van het gebouw wel te willen aanvaarden, zullen zeker erkennen, dat Alberdingk Thijm niet te veel heeft gezegd. De „rede-rycke sinn" van den grooten meester openbaarde zich ook hier op schitterende wijze. Dat ook Quellyn, toen hij zijn marmerwerk beitelde, naar teekeningen van Van Campen heeft gewerkt is vooral aan de reliëfs te zien, die eigenlijk in beeldhouwwerk overgebrachte schilderijen zijn.
Van Campen had ook aan de schilderkunst een rol bij het versieren van het stadhuis toebedeeld. Maar nadat hij zich in 1654 aan het groote werk had onttrokken, heeft men zich aan zijn bedoelingen niet meer gestoord.
Er werden wel schilderijen besteld, ten deele bij bekwame meesters, doch dit geschiedde niet naar een vast plan. En het schilderwerk, dat Van Campen tot versiering van het bovenste deel der vierschaar bedoeld had, liet men geheel achterwege. Zoo geeft dus, wat door het penseel in „'s werelts achtste wonder" gewrocht werd ons geen denkbeeld van wat Van Campen heeft gewild. Na 1654 heeft men zich allerlei afwijkingen van zijn plannen veroorloofd. De koepeltoren kreeg een andere gedaante, de beelden, waarmede hij versierd had, moeten worden, bleven weg. Het bovendeel der vierschaar kreeg een weinig fraaie plastische versiering. En den 20sten October 1665 besloot de „Oud-Raad „de ses modellen der groote beelden die van coper gegoten syn te laten stellen in de Groote Zale op het Stadhuys." Van Campen had deze beelden als bekroning der frontispiesen van den voorgevel en den achtergevel ontworpen. Zij maken daar een fraai effect. Maar de modellen, die men zooveel lager in de Burgerzaal liet zetten, bederven daar de schoone ordonnantie van het geheel.
Zien wij dus het Amsterdamsch Kapitool niet geheel, zooals zijn schepper het bedoeld heeft, hebben ook de veranderingen, die het moest ondergaan, toen het in 1808 als koninklijk paleis werd ingericht, het ontluisterd, Jacob van Campen's meesterwerk bestaat althans nog. Maar het noodlot heeft gewild, dat van veel zijner andere werken als bouwmeester niets meer overbleef. Van de prachtige paleizen, die Frederik Hendrik te Rijswijk en te Honselaarsdijk liet bouwen en die tot het meest monumentale behoorden, dat Van Campen ontwierp, staat geen steen meer op den anderen; ook het kasteel te Buren zoekt men thans te vergeefs. Het Mauritshuis is in 1704 verbrand, en daarna veel minder luisterrijk hersteld; het huis van Huygens is afgebroken; de schouwburg te Amsterdam stond slechts een kwart eeuw aan de Keizersgracht; van den toren der Nieuwe Kerk te Amsterdam kwam slechts één verdieping gereed, die in de achttiende eeuw voor het grootste deel is gesloopt.
Het paleis, dat Frederik Hendrik in 1641 aan het Noordeinde te 's Gravenhage door Van Campen liet optrekken, werd in 1819 geheel gepleisterd en ook op andere wijze verminkt. Zelfs zijn eigen landhuis bij Amersfoort, dat Van Campen bouwde, was voor den slooper niet veilig. Het Rijksmuseum bewaart als eenig overblijfsel, nog eenig decoratief schilderwerk uit dit gebouw, waar de meester, als had hij een voorgevoel gehad van het lot, dat zoovele zijner belangrijkste werken zou treffen, de Spaansche woorden „el todo es nada", d. i. „alles is niets" heeft doen aanbrengen.
Men kan begrijpen, dat, wanneer zooveel scheppingen van een kunstenaar verloren zijn gegaan, zijn roem bij het nageslacht daaronder moet lijden. Ook is het duidelijk, dat de verminking, die „'s werelts achtste wonder" onderging, toen koning Lodewijk Napoleon het Stadhuis te Amsterdam tot zijn paleis deed inrichten, schadelijk geweest is voor de waardeering van Van Campen's meesterstuk.
Doch het meest is de faam van den kunstenaar gedaald toen de negentiende eeuw, die geen eigen bouwkunst gehad heeft en die, natuurlijk te vergeefs, trachtte allerlei stijlen van het verledene een schijn van leven in te blazen, Jacob van Campen zijn klassicisme ging verwijten.
Zelfs Alberdingk Thijm, die later zulke geestdriftige bladzijden aan Van Campen en zijn werk zou wijden, sprak in 1864 smalend van „klassieke tempelfronten en pantheons, die te Amsterdam niet thuis behoorden".
De schrijver dweepte toen met den Gothischen stijl der middeneeuwen, „de stijl van de noordelijke Germaansche landen", dien hij ook voor de negentiende eeuw aanbeval.
In dien tijd deed de romantiek, die in de letterkunde haast had afgedaan, bij ons in de bouwkunst haar intrede, al was het nog maar schuchter. Eerst werd getracht haar te keeren. Doch de wederstand, die men haar bood, werd steeds minder, en omstreeks 1880 hield die geheel op.
In dien tijd sprak men van het Paleis op den Dam te Amsterdam als van een „loggen steenklomp" van een „stain-den-weg", die ter wille van de „verkeerseischen" maar opgeruimd moest worden.
Maar toen greep Alberdingk Thijm naar de pen, en vroeg: „Wat heeft dat kapitale werkstuk misdaan, dat onvergankelijk gedenkteeken van den vrede van 1648, die gebouwde allegorie der schitterende Republiek, met hare hoog-esthetische marmer-kommentaren, dat encyclopedisch geheel, ter waereld gekomen in ons roemrijkste tijdperk, — om geminacht te worden, zooals heden ten dage het geval is?" En met al de geestdrift, die in hem was, trachtte de schrijver belangstelling voor de schoonheid van het gedenkteeken te wekken.
Het baatte evenwel weinig. De Duitscher Gugel schreef nog in den derden druk zijner „Geschiedenis van de „Bouwstijlen", die in 1902 verscheen, dat Jacob van Campen „de wegbereider was der stijve en deftige richting van het sobere klassicisme", dat hij „zoowel in de samenstelling van het geheel als in de details een eenvoud heeft betracht, die bij den kolossalen omvang van het monument vermoeit in verband met de uitvoering uit bergsteenblokken." Een ander Duitscher, Galland, gaf in 1890 een „geschiedenis der Nederlandsche Bouwkunst" uit en durfde toen te schrijven, dat Van Campen, door het bouwen van het Stadhuis „als Zeitgenosse Rembrandts seine Künstlerphantasie kompromittiert hat."

Zoo moest Jacob van Campen nog twee en een halve eeuw na zijn dood miskend worden. Het „dankbaar" nageslacht gaf zijn naam aan een straat te Amsterdam, die tot de treurigste behoort, door de negentiende eeuw aangelegd. En, niet wetend, hoezeer Daniël Stalpaert zijn meester „gequelt" had, bewees men dezen zooveel lager staanden bouwmeester dezelfde eer.

Haarlem, Van Campens geboortestad, heeft haar grooten zoon geheel en al vergeten. Zelfs de kunstgeschiedenis wist met den meester geen raad. Christiaan Kramm meende in 1864, dat er twee Van Campens geweest waren, waarvan de eene, de schilder, te Haarlem en de andere, de bouwmeester, te Amersfoort geboren zou zijn.

Sedert echter heeft het onderzoek der archieven de waarheid aan het licht gebracht en werden veel bijzonderheden omtrent het leven van Nederlands grootsten bouwmeester bekend.

Onze zeventiende eeuw was klassiek getint en het gaat niet aan, haar daar een verwijt van te maken. Hooft, Huygens en Vondel hebben de klassieke Romeinsche schrijvers gevolgd, en gelden toch, terecht, als onze grootste dichters. Van Campen heeft ook in de Romeinsche bouwkunst zijn inspiratie gezocht, doch zijn voorbeelden vond hij in het werk der groote meesters der Renaissance, die Italië gedurende de zestiende eeuw bezat. Deze kunstenaars hebben de Romeinsche motieven tot volkomen zelfstandige scheppingen verwerkt. En wie zou durven volhouden, dat Van Campen niets gedaan heeft, dan het werk dier Italianen te copieeren, zou het bewijs leveren, dat hij van dat werk niets weet.

Noch te Vicenza, de stad van Palladio, noch ergens anders in Italië, is een gebouw te vinden, dat overeenkomst met eenig werk van Jacob van Campen vertoont. Jacob van Campen en zijn kunst werden in de negentiende eeuw onrechtvaardig beoordeeld. Men vergat dat het tijdperk van Lieven de Key en Hendrik de Keyser, — de twee architecten, die tusschen 1595 en 1625 zoo te Haarlem als te Amsterdam de schilderachtige gebouwen deden verrijzen, die men nu als „Oud-Hollandsch" bij uitnemendheid aanziet — slechts een kort tusschenspel is geweest, maar dat de klassieke richting, waarvan Pieter Koeck van Aelst reeds in de eerste helft der zestiende eeuw hier te lande de apostel was, noodzakelijk ook in de zeventiende eeuw moest worden ingeslagen.

Het is waar, dat de zestiende eeuwsche bouwkunst in Nederland geen eigenlijke klassieke werken heeft voortgebracht. Doch de oorzaak hiervan is, dat toen geen monumentale gebouwen gevraagd werden. Hoe goed evenwel de kunstenaars van toen de klassieke vormen meester waren, zeggen ons de geschilderde ramen in de Oude Kerk te Amsterdam en in de Groote Kerk te Gouda, die tusschen 1550 en 1570 werden gemaakt.

Wat de ontwerpers toen droomden heeft Jacob van Campen kunnen verwezenlijken. Het is jammer, dat de paleizen te Rijswijk en te Honselaarsdijk, twee zijner meest belangrijke scheppingen, niet meer bestaan. Want zij hadden ons kunnen doen zien, hoe Van Campen zich heeft ontwikkeld, eer hij met het ontwerpen van zijn meesterstuk, het Stadhuis te Amsterdam, werd belast. Niet minder valt te betreuren, dat het Mauritshuis te 's Gravenhage reeds na een halve eeuw uitbrandde en het Oude Hof aan het Noordeinde aldaar in 1819 verbouwd werd.

Huygens spreekt van den invloed, door Van Campen „in Nêerlants ommelanden" uitgeoefend. Een bewijs daarvoor is het zoogenaamde „Adelspaleis" te Stockholm, in 1642 door Jean de la Vallée, den medewerker van Jacob van Campen aan het paleis te Honselaarsdijk, voltooid. Hier ziet men al de eigenaardigheden, die Van Campen's stijl kenmerken.

Over geen tijdperk onzer geschiedenis wordt, zelfs door ontwikkelden, zoo onjuist geoordeeld als over de zeventiende eeuw. Men beschouwt die „gouden" eeuw als een korte apotheose, met enkele kunstenaars en zeehelden op den voorgrond, terwijl daarachter de figuren van schutters- en regentenstukken oprijzen, die tegen trapgevels van gebakken en gehouwen steen en schepen, in kruitdamp gehuld, geestig uitkomen.

Doch in de zeventiende eeuw wisselden voorspoed en tegenspoed elkander af, verdrong de eene mode de andere, volgden ook verschillende stijlen elkander op. De Nederlanders uit den tijd van Prins Maurits, die door den ondergang van Antwerpen en den handel, dien zij aan eigen ondernemingsgeest dankten, plotseling tot nooit gekende welvaart gekomen waren, dachten en voelden anders dan hunne nazaten, die, aan den rijkdom gewend, den vrede van Munster hadden gesloten.

De geestige topgevels, met hun afwisselend rood en wit, met hun grillige versieringen, waarin de Nederlanders van het begin der eeuw behagen schepten, daar zij hun een welkome gelegenheid gaven om hun nieuwen rijkdom te toonen, golden al, toen Frederik Hendrik aan het bewind kwam, als ouderwetsch en niet deftig genoeg.

Men wenschte gevels van soberder lijnen, grootscher opgevat, geheel in gehouwen steen uitgevoerd of waarbij, als gebakken steen gebruikt werd, deze bouwstof slechts een ondergeschikte rol te vervullen kreeg.

Aan dit verlangen heeft Jacob van Campen voldaan. Hoezeer hij uitdrukking wist te geven aan den geest zijns tijds blijkt niet slechts uit de talrijke ontwerpen, die men hem vroeg, doch ook uit het werk van „all de leerlinghen, die uyt hem sijn gesproten." Van Campen heeft den Nederlandsche bouwkunst het stempel opgedrukt, dat niet slechts de zeventiende, doch ook de achttiende eeuw kenmerkt.

De man, die dit vermocht, was zeker een groot kunstenaar. De architecten van thans erkennen dit. En toch is de nis van het Stedelijk Museum, die voor Van Campens beeld bestemd werd, nog altijd ledig. Huygens zeide terecht, dat de meester geen gedenkteeken van noode heeft, daar hij voor zich zelf, „in d' onversterfflickheit van oly en van steen" het schoonste monument heeft opgericht. Maar toch zal het voor velen een voldoening zijn als een bouwmeester gelijk Van Campen, die zoo lang miskend werd, ten laatste de eer deelachtig wordt, die hem zoo ruimschoots toekomt.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent.

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Tot Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer JAN DULLAART, Opzichter-Teekenaar te Breda.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

MEDEDEELING VAN DEN PENNINGMEESTER.

Met de inning der contributie — 2e gedeelte 1916 — is een aanvang gemaakt. Men wordt vriendelijk verzocht maatregelen te treffen dat de quitantie (of wellicht quitantiën) door de huisgenooten, dadelijk bij aanbieding voldaan worden. **Zij die nog contributieschuld hebben, worden ernstig verzocht deze vóór 15 Aug. a.s. geheel aan te zuiveren.**

Ten opzichte der gemobiliseerde leden neemt ondergeteekende het standpunt in, dat *allen* (ingevolge het met klein-verlof zenden der L.W. lichtingen) weder in de gelegenheid zijn, hunne finantieele verplichtingen tegenover het Genootschap na te komen. Mocht dit niet het geval zijn, zoo houd ik mij aanbevolen te vernemen, op welken grond eventueele onmacht tot betalen rust. Ook dien gemobiliseerden, die hunne verplichtingen niet zijn nagekomen, doch evenmin een tijdig verzoek om vrijstelling van betaling bij het Bestuur indienden, wordt verzocht vóór 15 Aug. a.s. alle schuld af te doen.

MOEN, Penningm.

MEDEDEELINGEN VAN DE REDACTIE.

De Redactie ontving in dank het 36ste Jaarverslag (cursus 1915—1916) van de „Teekenschool voor Kunstambachten" van de Mpij. v. Nijv., Dep. Amsterdam; en het jaarverslag der Vereeniging „de Ambachtsschool te Utrecht", over het jaar 1915.

Door plaatsgebrek wordt de bespreking van het Jaarverslag van de Commissie voor het stadsschoon uitgesteld tot het volgend nummer.

BINDEND-VERKLARING VAN DE ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN (A. R.)

„De Constitueerende Vereenigingen (C. V.) spreken als hare meening uit dat het niet geoorloofd is, dat eenig lid zich, hetzij als lid der jury, hetzij als mededinger zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk is in acht genomen".

Aldus luidde de op 4 Mei 1910 door Besturen ondergeteekende verklaring van de vier bouwkundige vereenigingen, die gezamenlijk de prijsvraagregelen instelden, en daarmede zich-zelf en hare leden eene *morcele verplichting* oplegden.

Nadat echter gebleken was dat, ondanks de klaarheid dezer verklaring, spitsvondige belanghebbers achterdeurtjes voor ontduiking hadden weten uit te vinden, moest bovenstaande verklaring in 1914, worden aangevuld en nog scherper geformuleerd, en is deze, onder goedkeuring van de vereenigingen, door de Besturen opnieuw onderteekend en afgekondigd, en luidt nu aldus:

Art. 42. „De constitueerende vereenigingen en de vereenigingen die de Algemeene Regelen hebben aanvaard, verklaren dat zij als hunne meening uitspreken:

1°. dat wanneer de constitueerende vereenigingen of die welke deze regelen aanvaard hebben, of hare leden worden aangezocht om te dienen van advies in eene uit te schrijven prijsvraag, zij die aanvragen steeds zullen behandelen in overleg met de permanente commissie, of zich in ieder geval vóór de publicatie van het programma met de Permanente Prijsvraag Commissie in verbinding zullen stellen, (zie art. 8).

2°. Dat een lid zich behoort te onthouden van mededinging in een prijsvraag aan welker voorbereiding hij een belangrijk aandeel heeft gehad.

3°. dat een lid dat op eenigerlei wijze is betrokken in eene besloten prijsvraag of een meervoudige opdracht gehouden is daarvan mededeeling te doen aan de P. P. C. en haar desgevraagd die inlichtingen te geven die haar in staat stellen te beoordeelen of ingeval van een besloten prijsvraag het programma voldoet aan de A. R. en in geval van een meervoudige opdracht voldaan is aan het in art. 1 bepaalde omtrent het honorarium.

4°. dat het niet geoorloofd is:

a. dat een lid zich, hetzij als lid der jury, hetzij bij de samenstelling van het programma, zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de

algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk in acht wordt genomen.
4. dat een lid medewerkt in een meervoudige opdracht indien in de daarvoor gestelde voorwaarden niet is voldaan aan het bepaalde in art. 1, alinea 2, ter beoordeeling der P. P. C.;
5. dat de vastgestelde regeling niet van toepassing is op studie-prijsvragen, als zoodanig door bouwkundige vereenigingen, academie's, of dergelijke lichamen uitgeschreven. In twijfelachtige gevallen berust de beslissing over de vraag of eenige prijsvraag uitsluitend als studie-prijsvraag is te beschouwen, bij de permanente commissie."

Tevens werd bij de laatste herziening der A. R. vastgesteld wat onder *prijsvraag* dient te worden verstaan, hetgeen is duidelijk gemaakt in Art. 1 der A. R.:

Art. 1. Een bouwkundige prijsvraag wordt geacht uitgeschreven te zijn wanneer twee of meer personen tegelijkertijd worden uitgenoodigd of toegelaten tot een wedstrijd voor het leveren van plannen voor een zelfde onderwerp van bouwkundigen aard.
Uitgezonderd zijn die gevallen waarbij aan alle deelnemers het volle honorarium voor den geleverden arbeid, volgens de honorariumstabel voor bouwkundige werkzaamheden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, wordt verzekerd *(meervoudige opdracht)*.
In twijfelachtige gevallen beslist de in hoofdstuk VII te noemen Permanente Prijsvraagcommissie.

De moreele verplichting dus was er; twijfel aan de bedoeling der A. R. in dit opzicht is uitgesloten, en elke poging om de zaak anders te lezen uit den booze. Die verplichting is tegelijk met de instelling der A. R. aanvaard, in de volle overtuiging dat de leden der C. V. de *moreele* verplichting als de hoogste wet erkennende, door geen bindende voorschriften tot nakoming van die verplichtingen zouden behoeven te worden gebracht. De overweging zat voor dat langs dezen weg een gemeenschappelijk vakbelang op doeltreffende wijze kon worden voorgestaan.
Hoe nu is 't sedert met die verklaring en met die moreele verplichting gegaan? Wel, 't ging heelemaal niet!
We hebben de jaarverslagen der P. P. C. maar te raadplegen om tot de teleurstellende conclusie te komen dat het met bovenvermelde moreele verplichting maar treurig was gesteld. In het verslag over het 2e jaar van haar bestaan toch moest de P. P. C. reeds het volgende beklag uiten:
„Het kan daarom slechts verwondering wekken dat er „onder de architecten nog worden gevonden die in de „A. R. eene belemmering zien, inplaats van een hulp-„middel om de positie van *den architect* in 't algemeen te „versterken, en die wanneer op handhaving der A. R. „wordt aangedrongen te hoop loopen alsof hunne be-„langen in plaats van behartigd, daardoor benadeeld „zouden worden.
„Uit die begripsverwarring omtrent het doel en het nut „der A. R. spruit bij een deel der architecten zekeren „tegenzin voort om hare geldigheid als vakvereenigings-„regeling en de daarmede gepaard gaande noodzake-„lijkheid der handhaving te erkennen, welke zich niet „uit — wat logisch zou zijn — door te trachten zekere „bepalingen der A. R. die hen ongewenscht voorkomen „gewijzigd te krijgen, maar in een zeker negeeren der „A. R. als instituut en wanneer hun tusschenkomst in „prijsvraagaangelegenheden door een prijsvraaguit-„schrijver wordt ingeroepen — een dienovereenkomstig „bewust voorbijgaan der P. P. C. wier taak het is voor „de handhaving der A. R. namens de C. V. te waken.
„Het spreekt van zelve dat, afgezien van het krenkende „wat daarin voor de Commissie is gelegen, deze in een „scheeve postie komt te staan tegenover de taak die zij „acht haar door alle leden der bouwkundige organisatie's „opgedragen te zijn, wanneer zij zich daarbij, behalve „tegen de prijsvraaguitschrijvers ook tegen een deel „van haar opdrachtgevers zelve heeft te verdedigen, en „dat hierdoor het aanzien der A. R. niet alleen maar ook „dat der organisatie's die haar in 't leven riepen in hooge „mate geschaad wordt."
Veel indruk maakten echter dergelijke gegronde terechtwijzigingen niet.
Om de moeilijkheden en de tegenwerking waarmede de P. P. C. te kampen had, te kennen, behoeven we slechts in herinnering te brengen de prijsvragen van het Koloniaal Instituut en het Stadion te Amsterdam, van het Raadhuis en het Gebouw voor den Steenkolenhandel te Rotterdam.
Alleen het jaarverslag over 1914 kon, hoewel enkele gevallen van overtreding der A. R. moesten worden geconstateerd, nog een blijden toon doen hooren:
„De Commissie kan beginnen met er hare voldoening „over uit te spreken, dat in het afgeloopen jaar gebleken „is, dat meer en meer bij het uitschrijven van prijsvragen „rekening wordt gehouden met het bestaan der „Alge-„meene Regelen" en de P. P. C. Daarmede wil zij niet te „kennen geven, dat ook in alle gevallen de A.R. worden „toegepast, zij moet integendeel constateeren, dat nog „vaak, en dit zelfs met medewerking of door toedoen der „architecten zelve, de A. R. buiten werking worden ge-„steld, doch het feit alleen dat de P. P. C. herhaaldelijk „wordt geraadpleegd door prijsvraaguitschrijvers, wijst „er op dat rekening wordt gehouden met een door de „vakorganisaties ingestelde regeling en dat het recht „van bestaan daarvan wordt erkend, ook daar, waar „men er vroeger niet aan dacht zich om zoo iets te be-„kommeren.
„Ook zij, die op den ouden weg voortgaande, zonder „eenige deskundige voorlichting prijsvragen uitschrij-„ven, blijken, door de P. P. C. op het onjuiste van hun „handelwijze opmerkzaam gemaakt zijnde, niet altijd „ontoegankelijk te zijn voor haar wenken, of althans hare „tusschenkomst (behoudens uitzonderingen) niet op on-„beusche manier terug te wijzen.
„Gevolg hiervan is dat sommige prijsvragen door het „raadplegen der P. P. C. in een goed spoor werden geleid „en dat het uitschrijven van andere prijsvragen, op on-„juiste grondslagen werd voorkomen".
Men lette hier op het verwijt aan het adres van sommige *architecten*, en de vermelding van de meegaande houding, over 't algemeen, van *prijsvraag-uitschrijvers*.
Het volgende jaarverslag maakt o. m. melding van de prijsvragen Tuinwijk, Maarssen en Nederl Bank Amsterdam, waaruit weer nieuwe moeilijkheden zijn ontstaan, en waarbij ten duidelijkste is aangetoond dat bij meerdere architecten, en wat des te bedenkelijker is, bij hen die tot de vooraanstaanden wenschen gerekend te worden, ten aanzien van de hooggeprezen moreele verplichting en van vak-eergevoel het juiste inzicht totaal absent is. Zij toch die de regelen door hunne vereenigingen ingesteld, tegenover hen die buiten de vakkringen staan, i.c. dus de prijsvraag-uitschrijvers, hebben hoog te houden, bleven ernstig in verzuim, en gaven daarmede een slecht voorbeeld aan hunne jongere collega's.
Met de moreele verplichting dus ging het niet al te best.
De P. P. C. zag zich dan ook genoodzaakt, in hoofdzaak naar aanleiding van de Nederl. Bankprijsvraag, welke wel den meest markanten onwil van de architecten openbaarde, in haar verslag over 1915 de weinig hoopvolle verklaring af te leggen, dat: „de vraag dient te worden „gesteld of het onder de gegeven omstandigheden nog

„nuttig kan zijn de P. P. C. langer te laten voort-„bestaan, en dat zij tot het besluit is gekomen dat zulks „alleen dan mogelijk zal zijn wanneer door de „Constitueerende Vereenigingen gevolg gegeven wordt „aan hetgeen door het Bestuur der Maatschappij van „Bouwkunst (M. B. V. A.) te dezer zake in het vooruit-„zicht is gesteld, n.l. het bindend verklaren der „Algemeene Regelen".
Zooals men weet, of uit de publicaties althans weten kan, (ik ben niet zoo naief om te veronderstellen dat iedereen die leest, richtte de P. P. C. in verband hiermede op 29 Januari l.l. een schrijven aan de andere drie vereenigingen: A. et A. — B. N. A. — en B. en V., met verzoek „te mogen vernemen of het in de bedoeling Uwer Ver-„eenigingen ligt, zooals door het Bestuur der M. B. V. A. „bereids in het vooruitzicht is gesteld, de Algemeene „Prijsvraagregelen voor Uwe leden bindend te ver-„klaren".
Volgens de hierboven aangehaalde clausule uit haar jaarverslag, zou dus een bevestigend antwoord op die door den loop van zaken noodig geworden vraag alléén het voortbestaan der P.P.C. mogelijk maken.
Een scherp gestelde voorwaarde dus.
Laat ons eens nagaan hoe nu, een half jaar na het verzenden van genoemd schrijven door de P.P.C., de zaken er voor staan:

I. Architectura et Amicitia.

Het genootschap kon berichten dat de gevraagde bindend-verklaring der A. R. reeds in zijn reglement is opgenomen.
Art. 2 der Statuten, Doel:
1°. enz. enz.
8°. het maken van voorschriften voor de Gewone en Buitenleden, waarvan de naleving aan het doel van het Genootschap bevorderlijk is, en het vaststellen van straf bepalingen op het niet nakomen dier voorschriften.
Art. 39 van het Huish. Regl. Bindende Bepalingen:
Krachtens art. 2 sub 8 der statuten is het aan Gewone en Buitenleden verboden, op straffe van royement en onder reserve van alle rechten, die het Genootschap overigens kan doen gelden, hetzij als Lid der Jury, hetzij als Mededinger zich in te laten met eenige prijsvraag, waarbij volgens advies van de Permanente Prijsvraag-Commissie, ingesteld door de Constitueerende Vereenigingen, de algemeene strekking der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen niet in acht is genomen en op dien grond deelneming aan de prijsvraag is ontraden.
Art. 40. Het onderzoek naar de overtreding heeft plaats op de wijze als omschreven in § 7 van art. 6 der Statuten."

II. Bond van Nederlandsche Architecten.

Door den B. N. A. is gevolg gegeven aan het verzoek der P. P. C. door aanvulling van het Huish. Reglement als volgt:
§ 33. De omstandigheden die vervallen verklaring van het lidmaatschap of eventueele andere disciplinaire maatregelen tengevolge kunnen hebben, bedoeld in art. 3 § 5. 2e al. der statuten, worden geacht aanwezig te zijn:
1°. enz. enz.
9°. als hij zich niet houdt aan de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

III. Bouwkunst en Vriendschap.

Van deze Vereeniging werd tot heden niets vernomen; uit den aard harer constitutie echter zal zij, indien zij wenscht gevolg te geven aan het voorstel der P. P. C. voor bindend-verklaring van de ook met hare medewerking ingestelde A. R., wel tot statutenwijziging moeten overgaan. Mogelijk ligt in het niet-beantwoorden van het schrijven der P. P. C. van 29 Jan. l.l. opgesloten, dat bij de Vereeniging de zaak nog in overweging is.

IV. Maatschappij van Bouwkunst. M. B. V. A.

Zooals uit de correspondentie van het Bestuur der Maatschappij met de P. P. C., naar aanleiding van de Nederl. Bank-prijsvraag is gebleken,*) werd in dat lichaam door „vele leden de bindend-verklaring van verschillende regelingen zeer wenschelijk geacht", en werd door het Bestuur, in de overweging dat „op heden het huidige bestuur zich niet gerechtigd acht en onmachtig is om tegen de U bekende heeren (de architecten van de Nederl. Bank n.l.) meer disciplinair op te treden", in de gewenschte richting een formeel voorstel voor bindend-verklaring van regelen, w. o. de prijsvraagregelen, ingediend.
Een der warmste verdedigers van het denkbeeld „bindend-verklaren van besluiten der M. B. V. A. in 't algemeen", de heer Versteeg, schreef in het „Bouwk. Wbl." No. 31, 1915, een zakelijk pro-betoog, waarvan de contraverhandeling van den heer Van Loghem maar weinig vermocht af te brokkelen. De heer Versteeg zette zijn betoog in met de volgende tamelijk zwaarmoedige beschouwing:
„Slechts *stapje voor stapje* is de reorganisatie van alge-„meen bouwkunstlichaam tot M. B. V. A. doorgezet „kunnen worden. De krachten in onze vereeniging, die „een tegendruk uitoefenden, zijn eerst op den langen „baan overwonnen kunnen worden, en het zal nog zeer „de vraag zijn in hoeverre en of de M. B. V. A. *de kracht „zal kunnen ontwikkelen* noodig om na het langdurig „reorganisatieproces eindelijk eens te gaan doen wat „van een behoorlijke vakvereeniging redelijkerwijs mag „worden verwacht."
Mijnheer Versteeg, daar zijn er meer die er zóó over denken; alleen, niet iedereen gelooft in de overwinning op dien tegendruk behauld, U ook niet, wed ik.
Ook de Secretaris der Maatschappij, de heer Wesselius, gaf onder het motto: „Een sterke levenskrachtige organisatie, hetgeen een vakvereeniging noodzakelijk moet zijn, kan slechts door krachtige middelen tot stand worden gebracht, en in stand gehouden", een verhandeling ten beste („Bouwk. Wbl" No. 39, 1916) over „Bindende bepalingen", ter ondersteuning van het desbetreffend bestuursvoorstel.
En wat gebeurde ten slotte in die M. B. V. A., die door de P. P. C. in haar schrijven aan de andere vereenigingen, ten aanzien van de bindend-verklaring der A. R. als voorbeeld was gesteld?
Wel, er gebeurde niets!
Althans niets wat maar eenigszins aan een *krachtigen maatregel* deed denken. De vergadering verwierp, mogelijk bij afwezigheid van *„vele leden die bindend-verklaring van verschillende regelen zeer wenschelijk achten"*, het waarschijnlijk goed bedoelde, maar niet verdedigde voorstel van het Bestuur tot bindend-verklaring van bepaalde regelen, o.a. de A. R., maar sprak, om toch iets te doen, de wenschelijkheid uit een op zich zelf staand instituut *„Eerewad"* genaamd, te stichten, dat uitspraak zou doen in gevallen waarin door de leden der M. B. V. A. van vastgestelde regelen zou worden afgeweken. Wat heel mooi kan zijn als er, zooals in den B. N. A. en in A. et A., tenminste bindende regelen *zijn*

*) Jaarverslag in „Architectura" 1915, No. 52.

vastgesteld, wat in de Mij. *niet* het geval is; uit niets toch blijkt dat de prijsvraagregelen als zoodanig zijn aangewezen; *bindend* voor de leden zijn ze zeker *niet*; dus ook niet voor een Eereraad.
Verondersteld werd, bij het lanceeren van het denkbeeld, dat door zulk een „Eereraad" een *moreele dwang* zou kunnen worden uitgeoefend tot nakoming der vastgestelde bepalingen en besluiten die .... niet zijn vastgesteld. Overigens een ietwat kinderlijke veronderstelling na de ondervinding met de *moreele verplichting* opgedaan.
Men leze eens na in het meergenoemde jaarverslag 1915 der P. P. C. het schrijven van het Bestuur der M. B. V. A., waarin o. m. de treffende mededeeling voorkomt dat „voor een der mededingers in de Ned. Bank-prijsvraag het wijzen op zijne moreele verplichting al voldoende aanleiding was om de band met de Maatschappij te verbreken."
Mijne heeren, we leven in een tijd van welbegrepen vak-organisatie!!
Volgens de statuten zal bedoelde Eereraad beslissen, wanneer een der leden van meening is dat een lid zich schuldig maakt aan handelingen in strijd met de waardigheid van den architectenstand, het vak of de Vereeniging, of dat hij afwijkt van *vastgestelde regelen of besluiten*, of er termen aanwezig zijn dit lid ter verantwoording te roepen. Hier wordt dus, ten aanzien van het ter verantwoording roepen, den Eereraad blanco volmacht gegeven om geheel naar persoonlijk inzicht te handelen, zonder inzake van b.v. de *vastgestelde regelen* aan eenigen leiddraad gebonden te zijn, omdat aan dien Raad niet als verbindend zijn aangegeven, (zooals dit in den B. N. A. en in A. et A. is geschied), de overtredingen waarop in elk geval een lid ter verantwoording moet geroepen en disciplinair gestraft kan worden.
Voor de P. P. C. en voor de handhaving der prijsvraagregelen heeft het nieuwe Eereraad-artikel der M. B. V. A. niet de minste waarde, gezien de strekking van het weloverwogen voorstel der P. P. C. Niets is er overgebleven van de goede voornemens van het Bestuur van die vakvereeniging tot bindend-verklaren van de A. R.; en in plaats daarvan is *geen* andere regeling getroffen welke leiden kan tot eene loyale samenwerking van de M. B. V. A. met de P. P. C. en tot de behoorlijke toepassing der prijsvraagregelen.

Voor de leden dus van *twee* der vier bouwkundige vereenigingen zijn de A. R. bindend verklaard; van één vereeniging weten we niets, en de vierde, de M. B. V. A., heeft een weinig doeltreffenden maatregel ingevoerd, *ver* van de op ervaring steunende inzichten der P. P. C.
De zoozeer gewenschte eenheid dus, die heeft voorgezeten bij de samenstelling der A. R., en de benoeming van de P. P. C. door de bouwkundige vereenigingen, is jammerlijk verbroken. Die eenheid toch behoorde te worden doorgevoerd ook in de maatregelen welke dringend noodig zijn om de herhaalde opzettelijke schending van de A. R. op afdoende wijze te keeren.
En nu zal men misschien zoo vriendelijk zijn en zeggen: „Waar bemoei je je mee, dit zijn *interne* zaken van elke vereeniging afzonderlijk"; maar is dit wel juist, moet die opvatting niet ten stelligste worden bestreden? Gemeenschappelijk, en we mogen aannemen met de beste bedoelingen, stelden de vier bouwkundige vereenigingen de A. R. in; zij formeerden in haar verband met die Regelen als 't ware een nieuw lichaam, een nieuw geheel: „de Constitueerende Vereenigingen". Dit aldus gevormde nieuwe lichaam benoemde de P. P. C.; niet elke vereeniging op zich zelf wijst een vertegenwoordiger in die Commissie aan, neen, de C. V. als één geheel benoemen de P. P. C.
Is het niet nu van zelf sprekend dat waar de C. V. als één geheel de A. R. instelden, decreteerend dat een lid verplicht is dit en dat te doen, en dat en dit te laten (zie Art. 42), vervolgens als één geheel de P. P. C. benoemden, dan ook gezamenlijk, als een éénheid, te zorgen hebben dat die regelen worden nagevolgd, dat een lid dit en dat werkelijk doet of laat, en bij overtreding eenheid in middelen moeten weten te vinden om den overtreder te treffen? De door Besturen der C. V. ondertekende verklaring in den aanhef van dit artikel genoemd, moet toch ook in *dat* opzicht als een overeenkomst, in goede trouw aangegaan, worden beschouwd.
Hier mag geen sprake van zijn dat aan elk der C. V. volle vrijheid moet worden gelaten om deze aangelegenheid van algemeen disciplinairen aard binnenkamers en geheel naar eigen inzicht te regelen.
Eenheid in wetgeving brengt mede de noodzakelijkheid van eenheid in de middelen om de wet te doen eerbiedigen; wordt die eenheid verbroken, dan moet dit onvermijdelijk tot conflicten leiden. De mogelijkheid toch moet zijn uitgesloten dat tegen een in overtreding zijnd lid in een der C. V. disciplinaire maatregelen genomen worden, terwijl een ander lid ten aanzien van geheel dezelfde overtreding, in een andere der C. V. absoluut ongemoeid gelaten wordt.
Uit deze scheeve situatie moet volgen dat voor de twee vereenigingen, B. N. A. en A. et A., die volkomen correct volgens de A. R. de Permanente Prijsvraagcommissie tegemoet kwamen door die Regelen voor hare leden bindend te verklaren, met strafbepaling bij overtreding, toepassing van dezen maatregel zeer moeilijk zooal niet onmogelijk wordt gemaakt, indien niet beide andere vereenigingen, die ten aanzien der Prijsvraagregelen gelijke verplichtingen hebben, zich alsnog in gelijken zin zullen hebben verbonden.
Geschiedt dat niet, dan gaat gebeuren waarop de P. P. C. reeds heeft gewezen: een vruchtbaar werken der Commissie, hare handhaving dus, wordt vrijwel onmogelijk, waaruit volgt verwaarloozing der Prijsvraagregelen, waaruit volgt terugkeer tot den vroegeren toestand van ergelijk misbruiken van het prijsvragenstelsel, ter bestrijding waarvan juist de A. R. zijn ingesteld geworden, in de verwachting dat die instelling als een algemeen vakbelang zou worden erkend en gewaardeerd door de architecten, en van wie dus op de eerste plaats oprechte medewerking zou mogen worden verwacht.
Dat in meerdere prijsvraag-gevallen deze verwachting bedrogen uitkwam, strekte hen zeker niet tot eer, en bewijst alweer dat de geest van samenwerking, het dienen van gemeenschappelijke vakbelangen, en het aanvaarden van de daaruit voortvloeiende verplichtingen, onder hen niet vaardig is. Kwam dit niet duidelijk uit in de vergadering der M. B. V. A. van 12 Juli j.l., waarin op voorstel van den Voorzitter besloten werd ten aanzien van het verzoek der P. P. C., dat de Maatschappij haar eenmaal ingeslagen weg zal volgen, daar zij overtuigd is, dat deze leidt naar het vastgestelde doel (welk is dit?), en zich niet zal richten naar de handelwijze van andere vereenigingen; waarmede dus worden bedoeld de B. N. A. en A. et A.

Heeft zulk een besluit in zulk eene overweging genomen, niet veel van een autoritair opzeggen van de tot heden bestaande samenwerking inzake de Prijsvraagregelen?
De P. P. C. die, met terzijdestelling van persoonlijke belangen, de algemeene vakbelangen naar beste weten behartigt, had zeker aanspraak mogen maken op meer tegemoetkoming van de zijde van het Bestuur M. B. V. A., dat inzake bindend-verklaring haar eene formeele toezegging had gedaan.
En wat te denken van deze uitspraak, welke voornoemd besluit voorafging: „Het Bestuur der M. B. V. A. gezien de verschillende kwesties, die zich in verband met deze regelen voordoen, is vrijwel overtuigd dat een grondige herziening der prijsvraagregelen noodzakelijk moet worden geacht."
Hoe komt men tot deze overtuiging?
Door de moeilijkheden, dat zijn de opzettelijke overtredingen door onwilligen, van de met medewerking ook van de Maatschappij vastgestelde regelen; *andere* moeilijkheden toch hebben zich *niet* geopenbaard. En is daarom grondige herziening noodig? Om misschien de overtredingen nog wat gemakkelijker te maken en de geheele zaak op losse schroeven te zetten?
Er is grond voor dit vermoeden, want bovenstaande uitspraak geschiedde in verband met de prijsvraag „Tuinwijk Maarssen", waarbij men willens en wetens in overtreding was.
Het zou wèl zoo nuttig, en wèl zoo zakelijk zijn geweest indien we in de bestuursverklaring ook hadden kunnen lezen wat alzoo er aan de A. R. hapert, om grondige herziening noodig te maken. Er mag niet aan getwijfeld worden of een ernstig Bestuur als dat der M. B. V. A. moet een grondige studie van de A. R. en hare toepassing hebben gemaakt, om tot zulk eene scherpe conclusie te komen, maar dan had het toch de vruchten van die studie ons moeten kenbaar maken, of anders ... de bemerking niet moeten publiceeren; want zóó algemeen gesteld als die afkeuring der A. R. is, zonder eenige toelichting of motiveering, kan zij alleen als gevolg hebben, dat de zwakke broeders in de M. B. V. A., van de onwilligen spreek ik maar niet, gesterkt worden in hunne booze neigingen om het met de Prijsvraagregelen niet zoo nauw te nemen.
Wenscht een der C. V. op goede gronden wijzigingen in de A. R. voor te stellen, wat zeer aannemelijk kan zijn, en wat haar recht is, dan dient dit te geschieden langs reglementairen weg, maar dan behoort de publicatie van *gevaarlijke* en *oppervlakkige* uitspraken als die van genoemd Bestuur achterwege te blijven.
Blijkt dan na overleg met de P. P. C. wijziging noodig, best, maar dan mogen die niet worden aangebracht op grond van ondervonden moeilijkheden welke haar oorsprong niet vinden in de toepassing der A. R., maar in den absoluten onwil en de onverschilligheid der architecten. Noemen we even een voor beeld van recenten datum. In het programma der door de P. P. C. afgekeurde Heerlensche prijsvraag staat, onder meer malligheden, omtrent de toepassing der A. R. het volgende te lezen: „De bepalingen betreffende wijze van inzending, verpakken der inzendingen, tentoonstelling der ontwerpen, eigendomsrecht, enz. vervat in de door de Permanente Nationale Prijsvraagcommissie (sic) samengestelde voorwaarden, zijn op deze prijsvraag, *voor zooverre ter zake dienstig*, (wie maakt dit uit?) van toepassing."
Een compliment aan het adres van de A. R. voor de wijze waarop daarin de inzending, verpakking, enz. is geregeld!
Maar alleen.... voor zoover ter zake dienstig!
Ziet nu iemand kans om door herziening der A. R. dergelijk idiotisme te keeren? En denkt men werkelijk door herziening den onwil van Nederl. Bank-architecten c.s. te overwinnen? Het kan toch niet de bedoeling zijn om de Prijsvraagregelen *zoo grondig* te herzien dat er voor onwilligen niets meer te overtreden over blijft?
Er is een radicaler middel om het ontduiken van reglementen te voorkomen: de reglementen opheffen.
Waarom dit nu maar niet in eens voorgesteld?
We kunnen aan 't herzien slaan tot in het oneindige; wanneer de eerlijke, ernstige wil tot samenwerken ontbreekt, zal nooit iets deugdelijks kunnen worden bereikt. Reglementen hoe prachtig ook, en herzieningen hoe doeltreffend die ook mogen schijnen, zullen nooit met succes overtredingen kunnen bestrijden, indien niet vóór alles de grondoorzaak van de moeilijkheden: de onwil en de onverschilligheid, waarmede het gros der architecten inzake vak-aangelegenheden is behebt, zal worden weggenomen. Maar hiervoor is gemeenschappelijk overleg, is volgehouden samenwerking noodig. En die factoren zijn in de gewenschte mate *niet* aanwezig.

En waarom ik me nu, in dezen warmen zomertijd, zoo warm maak voor deze heele geschiedenis?
Is het omdat er kans is op verdwijnen van een stel voorschriften die voor betrekkelijk weinigen direct belang hebben, en dus de rest ijskoud laten, ... omdat we zoo aandoenlijk één zijn? Och, neen! Door bona fide prijsvraag-uitschrijvers zullen, met medewerking van architecten die zichzelf respecteeren, toch wel goede prijsvragen uitgeschreven kunnen worden.
Neen, het intrekken van voor sommigen (die zich verbeelden dat hunne materieele belangentjes gevaar loopen) wat lastige bepalingen, welker waarde overigens blijkbaar niet sterk wordt ingezien, zal geen emotie verwekken; hoogstens zullen zij bij haar verdwijnen vergezeld gaan van de verzuchting van de weinige goed-willenden, die zich zullen ergeren aan het feit dat eene nuttige vakinstelling door vier bouwkundige vereenigingen tot stand gebracht, tengevolge van de hiervoren aangetoonde oorzaken en verschijnselen, niet in stand gehouden is kunnen worden.
Wat dit zeggen wil?
Dat wil zeggen dat met deze naar alle waarschijnlijkheid komende mislukking, dit bankroet van een gemeenschappelijk werk, allerduidelijkst zal zijn aangetoond dat we van een duurzame, eerlijk gemeende samenwerking onder de collega's, van hechte organisatie dus, weer een heel stuk verder zijn afgedreven; iets wat bij den noodigen goeden wil vermeden had kunnen worden; en dat daarmede voor de zooveelste maal de vakbroeders (de goeden niet te na gesproken), tegenover de buitenwereld den indruk zullen hebben gewekt dat zij voor een gezamenlijk arbeiden ten behoeve van de versterking hunner organisatie, de verheffing van het aanzien hunner professie, en voor het krachtig en stelselmatig bevorderen der algemeene vakbelangen volslagen gevoelloos zijn.

PAUL J. DE JONGH.

P.S. Belangstellende lezers worden verzocht aan bovenstaand artikel het lidmaatschap der P. P. C. van ondergeteekende, hoewel hij in deze kwaliteit er natuurlijk niet anders over denkt, *niet* te verbinden; alle in dit stuk

voorkomende mededeelingen en aanhalingen zijn ontleend aan publicaties over het onderwerp in de vakbladen gedaan, welke dus een ieder weten kan, die de noodige aandacht aan de zaak heeft gewijd. DE J.

WEDER EEN STAP IN DE GOEDE RICHTING.

Heeft ons Gemeentebestuur in den laatsten tijd blijk gegeven een open oog te hebben voor de aesthetische behandeling van onze mooie stad, wier schoonheid al op velerlei wijze is aangerand, en nog steeds wordt bedreigd, nu weder heeft het een maatregel genomen, welke de nieuw, door de stad op te richten bouwwerken een juiste behandeling van het beeldhouwwerk verzekerd. Het „juiste" is, dat er een centrale leiding komt, een soort van „stadsbeeldhouwer". Daartoe is aangezocht, en aangesteld Hildo Krop, een der medewerkers van van der Mey aan „het Scheepvaarthuis".
De heer Hildo Krop behoudt zijn vrije positie, doch zal — zooals het in het betreffende besluit luidt — „zoo dikwijls dit door den Directeur der P. W. noodig wordt geoordeeld, bij den dienst der P. W. ten behoeve van werken, bij genoemden dienst in voorbereiding of in uitvoering te werk worden gesteld".
Wij zijn op den goeden weg.

DEN JEUGDIGE.

Helaas, gij hebt gelijk, er zijn veel oude vossen,
Wier architecten-faam ontstond in 't koffiehuis.
De knappe jongren konden ons daarvan verlossen,
Maar ach, hen kent men niet, zij blijven liever thuis.
Naar Bellevue of Kras zou 'k hen niet willen zenden,
Die worden niet bezocht door 't „koopkrachtig" publiek:
Dat zij zich dan tot Trianon of Polman wenden.
Daar komt het kapitaal, daar komt de echte „chic".

CANDIDUS.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

Op de door de Club uitgeschreven Prijsvraag voor een *Schaftlokaal voor Trampersoneel* zijn ingekomen 11 antwoorden, t. w.:

Motto:	„'n Pasje" . .	3	teekeningen	met toelichting.
„	„'t Moet maar".	2	„	
„	„Tram" . . .	1	„	
„	„Rond-Point" .	2	„	met toelichting.
„	„A"	2	„	
„	„L"	2	„	met toelichting.
„	„Arbeid" . . .	1	„	
„	„Retour" . . .	1	„	
„	„S. E. F." . .	2	„	
„	„H. T. M." . .	2	„	
„	„Kwadratuur" .	1	„	

Namens de Jury:
P. H. SCHELTEMA.

's Gravenhage, 2 Aug. 1916.

VACANTIE.

Gaarne nemen wij ingevolge verzoek van den Alg. Ned. Opz.- en Teekenaarsbond onderstaand stuk op:

Aan alle werkgevers, die opzichters, teekenaars en met hen gelijk te stellen technici in hun dienst hebben.

L. S.

Alle technici in Nederland — zoowel de werkgevers in de technische vakken als de opzichters en teekenaars — weten bij ervaring, dat de Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond vanaf zijn oprichting de vacantie-idee onafgebroken heeft gepropageerd en zonder uitzondering elk jaar weder opnieuw zich wendde tot de werkgevers met het dringende verzoek de in hun dienst werkzaam zijnde technici in het genot van een langeren of korteren vacantietijd te stellen.
Alleen in den zomer van 1915, toen tengevolge van den oorlogstoestand het geheele economische- en bedrijfsleven ontwricht was; toen groote werkloosheid vooral de bouwvakken en een gedeelte van de nijverheid teisterde; toen honderden opzichters en teekenaars gedurenden langen tijd werkloos waren geweest, werkloos waren of vreesden het te zullen worden; toen staat, provincien, gemeenten, waterschappen, spoorwegmaatschappijen, woningvereenigingen vervroegd verschillende werken deden uitvoeren om daardoor vooral de bouwbedrijven zooveel mogelijk ingang te houden, alleen in den zomer van 1915 vond ons bondsbestuur geen vrijheid op vacantie aan te dringen.
Dit is dan ook niet zonder uitwerking gebleven; van het totaal aantal in ons Plaatsing-bureau ingeschreven sollicitanten — opzichters en teekenaars tezamen — genoot in 1913 47 pct. 372 dagen vacantie; in 1914 46 pct. totaal 361 dagen en in 1915 slechts 22 pct. totaal 242 dagen vacantie; het verschil zou nog grooter zijn, als niet juist midden in den vacantietijd van 1914 de oorlog was uitgebroken en vele voorgenomen vacanties had onmogelijk gemaakt.
Thans echter, nu in ons land de bedrijfsverhoudingen weder langzamerhand normaal worden; alleen nog te weinig waarborgen bieden, dat ook duurzaam te zullen blijven om de personeelen aan te vullen nu er dus in tal van bedrijven en op tal van bureaux ingespannen, intensief moet worden gearbeid, meent het bondsbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond weder te mogen aandringen op het verleenen van eenige dagen vacantie aan alle opzichters, teekenaars en met hen gelijk te stellen technici.
Want wat is ten slotte het doel van den vacantietijd?.. *Ontspanning*, niet waar? En van een ontspanning, die evenzeer in het belang van den *werkgever* als van den vacantie-genietenden werknemer is.
Wij zouden hier toch kunnen aanhalen uitingen van tal van hygieenisten en economen van naam, die alle hierin overeenstemmen, dat 's menschen zenuwkracht niet altijd gespannen kan zijn en waar dat al geschiedt, na langeren of korteren tijd een zekere verslapping en verwakking intreedt, welke niet nalaat een zeer ongunstigen invloed uit te oefenen op het arbeidsvermogen en vanzelf op de arbeidsprestatie. De Bond van Handels- en Kantoorbedienden heeft dan ook alle bekende Nederlandsche medici het oordeel gevraagd over de wenschelijkheid eener jaarlijksche vacantie en zonder een enkele uitzondering hebben deze doktoren in hun antwoord voor een zoodanige vacantie gepleit.
Door een in vrijheid en ontspanning doorgebrachte vacantie wordt het zenuwstel van den werknemer zoodanig versterkt, dat het daarvan 't gevolg zijnde intensievere arbeidsvermogen de niet aangewende arbeidskracht gedurende den vacantietijd, vrij spoedig inhaalt. De vacantie verjongt den werker, vernieuwt en herstelt zijn krachten, staalt zijn geest. En welk een genot verschaft zij hem na een jaar van voortdurend en ingespannen werken. Hoe geheel kan hij zich wijden aan de met de beschikbare middelen bereikbare liefhebberijen; hoe kan hij genieten van natuur en kunst. Het teekengereedschap is opgeborgen, de steiger wordt niet betreden; de vacantie brengt hem in bosch en duin, op de heide en aan de zee, waar lichaam en geest kunnen rusten en ontspannen.
En straks, als verjongd en gehard in zijn werkkring teruggekeerd, vangt hij met nieuwen moed en nieuwe krachten den tijdelijk onderbroken arbeid weder aan.
Duizenden opzichters en teekenaars hebben het verheven genot van een jaarlijkschen vacantietijd nimmer gesmaakt; duizenden hebben na het uitbreken van den oorlog geen vacantie meer genoten en het is dáárom, dat het bondsbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond allen technische werkgevers beleefd, doch dringend verzoekt om daar, waar de bedrijfsverhoudingen het ook maar even toelaten, alle opzichters, teekenaars en met hen gelijk te stellen technici — ook in *dezen* zomer — in het genot te stellen van **14 dagen vacantie met behoud van salaris!**

Het Bondsbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond,
J. L. B. KEURSCHOT, Voorzitter.
M. VRIJENHOEK, Secretaris.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Naar aanleiding van zijn in Maart dezes jaars ondernomen reis naar Kopenhagen, schrijft Dr. H. P. Berlage zijne *„Architectonische herinneringen"* in de Juli-aflevering van „De Beweging", waaraan wij het volgende ontleenen:

„Het is mijn bedoeling mijn indruk te geven van Kopenhagen in zijn architecturale verschijning.

Deze is, zooals die van elke zich ontwikkelende stad, drieledig. Maar ik zou in dit geval de periode willen nemen tot aan den barokstijl, de tweede van barokstijl tot modernen tijd en eindelijk als derde dezen laatsten, waarbij dan inbegrepen de korte periode van het neo-grec.
Want wat Kopenhagen zoo belangrijk maakt, is juist het tijdvak van den baroktijd, waarvan het een stuk stadsaanleg bezit, zooals slechts weinig steden buiten Frankrijk kunnen aanwijzen.
Vandaar dan ook de groote veelzijdigheid van het Kopenhaagsche stadsgezicht, de interessante afwisseling van de architectuur, waaraan men direct de stad met een groote geschiedenis herkent. En deze doorelkander-groei der verschillende perioden heeft toch niet veel bedorven; want al mag, zooals dat overal het geval is, ook hier menig fraai monument geofferd zijn, toch getuigt bijvoorbeeld de wijze van invoeging van het Amalia-plein met zijn toegangsstraten in het oude stadsgedeelte van het groote meesterschap der kunst van stedenbouw in de 18de eeuw. Bovendien heeft de stad veel van branden te lijden gehad, waarvan de opvallend ruime straataanleg, zelfs in het hart der stad, een gevolg was. De overgang naar den modernen tijd was daardoor gemakkelijk, zoodat de Deensche hoofstad met zijn druk verkeer en daarbij zeer wereldsch leven, een stad is die bij intuïtie de eischen van den modernen tijd schijnt voorvoeld te hebben, en daardoor deze eischen gemakkelijk kon bevredigen.
Dus eerst het stadsgezicht der middeleeuwen en der renaissance, daarna dat van het baroktijdvak, eindelijk dat van den modernen tijd.
En nu spreekt het vanzelf, dat zooals in alle groote steden, er van profane middeleeuwsche bouwkunst niet veel over is. Wat de kerkelijke architectuur betreft, valt het op, dat er zelfs geen kathedraal bestaat; zoodat een paar kleinere kerkjes de eenige getuigen zijn van een romaansche en gothische bouwkunst.
Men herkent natuurlijk nog het schilderachtig door-, langs- en naast-elkaar-schuiven der bouwmassa's uit dien tijd, maar de oorspronkelijke architectuur heeft reeds lang voor een andere moeten plaats maken. Het stadje Helsingör, ongeveer een uur sporen van Kopenhagen aan de noordelijke punt van Seeland, biedt uit dien tijd een nog vrijwel ongerept beeld. Het is de plaats, waar vroeger het oude Kronborg stond, het kasteel aan het nauwste gedeelte van de Sont, waar de tol voor de doorvaart naar de Oostzee werd geheven.
Daar zijn nog de bekoorlijke oude geveltjes van baksteen, alleen, of wel in vakwerkbouw, binnenplaatsjes met aardige galerijtjes, steegjes met schilderachtige wanden, waarin deurtjes en ijzeren hekken uit allerlei stijlperioden, maar vooral een nog tamelijk ongeschonden hoofdstraat en een paar prachtstukken van middeleeuwschen kerkbouw. Zoo herinner ik mij een fellen oogenbliksindruk van een sombere geheel roode kloostergang in tooverachtige verlichting.
Geheel anders staat het met de architectuur der renaissance aan welke Kopenhagen eigenlijk zijn karakter dankt.
En dan treft natuurlijk dadelijk de groote overeenkomst met de hollandsche stad, waartoe ook het water in de grachten sterk bijdraagt, omdat het karakter der oude deensche bouwkunst hollandsch is, ternauwernood met nationale elementen vermengd. Want de deensche vorsten riepen in hun tijd evenals hun fransche collega's vreemde, in dit geval hollandsche, kunstenaars naar hun hof. En de aard van hun opdracht had natuurlijk ten gevolge, dat in Denemarken de hollandsche renaissance zich op vorstelijke wijze kon ontwikkelen, waartoe in het eigen land geen gelegenheid bestond. Die overeenkomst vertoont zich natuurlijk het scherpst in het meer intieme stadsgezicht, in een stuk gracht met een brug, een haven met pakhuizen, maar vooral in een straatinkijk met een toren als de Amsterdamsche Zuider of Oude Kerktoren tot afsluiting. Want Kopenhagen nam die bijzondere liefhebberij der oude Hollanders voor torens graag over.
Het ligt natuurlijk in het gelijksoortig verloop der dingen, dat Kopenhagen als een levende en daardoor voortdurend veranderende stad, ook van renaissance-architectuur niet zoo heel veel meer bezit; maar toch zijn de paar overgeblevene huizen uit dien tijd voldoende om het oorspronkelijk karakter aan te duiden. De geheele geest van de stad blijft als 't ware daarin voortleven; men voelt onbewust dat karakter nog als het alles beheerschende."

Volgen de indrukken van het bezoek aan de kasteelen Frederiksborg en Kronborg, welk laatste in bouwkunstige waarde het eerste overtreft; en dan vervolgt Dr. B.:

„Maar het nieuwsgierigst waren wij naar de moderne bouwkunst van Denemarken, die, na het ook daar gewone verloop van de nieuw-grieksche en de daarop gevolgde al-stijl-tusschenperiode, met het nieuwe raadhuis werd ingeluid.
De nieuw-grieksche periode is dáárom voor Kopenhagen van bijzonder belang, omdat deze samenvalt met het werk van den beroemden beeldhouwer Thorwaldsen. Hij werd de nationale kunstheilige, en terecht. Want ofschoon wij in dezen tijd zeker zijn werk moeilijk meer kunnen aanvaarden, misschien ook wel omdat het helaas al te populair werd, toch kan het, gezien in zijn tijd, stellig de proef van het allerbeste doorstaan.
Dat is niet het geval met het museumgebouw, waarin al zijn werken zijn tezamen gebracht. Want dit behoort niet tot het allerbeste neo-grec.
Het nieuwe raadhuis staat in de architecturale ontwikkeling van Denemarken, alhoewel aan het begin der moderne periode, toch eenigszins op de plaats van het Rijksmuseum bij ons, waarmee het ook in stijlopvatting, vooral wat de binnenarchitectuur betreft, veel overeenkomst heeft. Het is de schakel tusschen oud en nieuw, de reactionnaire daad tegen de smakelooze neo-renaissance, maar nog niet met het bevrijdende gebaar van den werkelijk modernen geest.
Werd Cuypers' museum beïnvloed door de middeleeuwsche kunst van het noorden, de prikkel tot Nyrops Raadhuis moet in het middeleeuwsch Italië worden gezocht. Daarom bij het eerste het bewegelijke getorende silhouet met het sprekende venstermotief, dat immers aan het huis van Marten van Rossum te Zalt Bommel is ontleend, en bij het tweede het horizontaal massale met een gedeeltelijk gekanteelde luchtlijn, waaraan het vensterdétail in zekeren zin ondergeschikt blijft.
„Wanneer ik het nú zou moeten beginnen, zou ik het weer anders doen", was de uiting van den eenvoudigen, beminnelijken bouwmeester, toen hij ons door de verschillende ruimten van zijn prachtig bouwwerk heen geleidde. Maar is dat niet de zielstoestand van elk groot kunstenaar: het altijd weer onbevredigd zijn met zijn werk in de worsteling naar het ten slotte onbereikbare?
Van dit „anders doen" getuigt trouwens reeds het nieuwe ziekenhuis, nu pas voltooid. Het schonk mij de overtuiging dat de moderne deensche bouwkunst, zelfs afgescheiden van het baksteenmateriaal, een groote verwantschap met de hollandsche vertoont."

Met dit ziekenhuis bespreekt Dr. B. enkele andere moderne bouwwerken, o.a. het station, waaraan hij interessante beschouwingen vastknoopt over architectonische vraagstukken in ons land, om te eindigen met de vermelding van het bezoek aan de bekende porceleinfabriek, waarvan hij zegt:

„De fabriek heeft haar algemeene vermaardheid gekregen door haar serviesjes en allerlei voorwerpen, vooral van dierfiguren, van blauwachtig grijze kleur. Toch kan zij ook daarvan niet „leven". Haar grootste debiet blijft altijd nog dat van het oud-nationale servies met hetzelfde patroon, dat nu al gedurende 150 jaren wordt gemaakt. En dan is er ten slotte de naturalistische versiering, dus het plaatje of schilderij op schotel of pot, die in Denemarken zooals overal, nog de meeste aftrek vindt en ook nog het best wordt betaald.
Toch dacht men niet meer aan „kritiseeren" bij het doorwandelen der ateliers; zoozeer komt men onder den indruk van de blijheid die de langs planten en bloemen schietende zonnestralen in de kleine afgeschoten vertrekjes voor werkers en werksters brengen. Een werkplaats als een bloemenserre, waarin prieel naast prieel als afzonderlijk atelier is gerijd. En 's avonds zijn er bijeenkomsten, huiselijke zoowel als artistieke, van directie en artisten.
Is het niet begrijpelijk, dat het bezoek aan deze fabriek misschien wel de aangenaamste herinnering aan Kopenhagen werd?"

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW DER NED. HERVORMDE GEMEENTE TE NIEUW-LEKKERLAND.

Het Kerkbestuur der Ned. Hervormde Gemeente te Nieuw-Lekkerland schrijft een prijsvraag uit voor het maken van een ontwerp met kostenbegrooting voor een Kerkgebouw te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland, waarvoor de mededinging is opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen. Van het programma geven wij hier het volgende uittreksel:

Het terrein van het te stichten kerkgebouw is gelegen te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland.
Het kerkgebouw moet pl.m. 500 zitplaatsen bevatten, waarvan een gedeelte op een galerij mag worden ontworpen.
Het kerkgebouw moet voorzien zijn van een toren, waarin gelegenheid voor het aanbrengen van een lui-klok en een uurwerk met wijzerplaten.
In den achtergevel van het kerkgebouw moet op een zichtbare plaats een gedenksteen worden aangebracht met het opschrift: „Gesticht door de Erven van wijlen de echtlieden JAN POT en JOHANNA CORNELIA VAN DER WIEL, overleden te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland, met bijvoeging van het jaartal, waarin de kerk zal worden gebouwd.
In het kerkgebouw moet boven elke deur worden gesteld: „Gedenk de armen in dit Bedehuis".
De bouwkosten mogen het bedrag van *f* 32.000.— niet te boven gaan. Onder de bouwkosten zijn begrepen die der banken en de preekstoel, alsmede die van het afsluithek en het urinoir en alles wat tot een complete aflevering van het gebouw behoort met uitzondering van de terreinophooging, de verlichting, waterleiding, centrale verwarming, de lui-klok, het uurwerk met wijzerplaten en het orgel.
Verlangd worden:
a. De plantekeningen van de fundeering met kelder, beganen grond met aanduiding der zitplaatsen en van de galerij en het oksaal. Schaal 1 à 100.
b. De drie voornaamste gevels en twee doorsneden van het kerkgebouw. Schaal 1 à 50.
c. Een gedeelte van den hoofdgevel en voornaamste doorsnede, alsmede een fragment van het afsluithek op een schaal van 1 à 20.
d. Een perspectief-teekening van het kerkgebouw van de zuidzijde, opgehaald uit den platten grond 1 à 50.
e. Een gespecificeerde begrooting van kosten, opgemaakt volgens de bij het programma gevoegde lijst van eenheidsprijzen.
f. Een beknopte memorie van toelichting, voornamelijk met het oog op de te gebruiken bouwstoffen.
Plannen, die naar het oordeel der jury de bouwsom overschrijden, zullen niet in aanmerking komen voor beoordeeling.
Uitgeloofd worden:
een eerste prijs groot *f* 400.—
„ tweede „ „ „ 300.—
„ derde „ „ „ 200.—
„ vierde „ „ „ 100.—
Wanneer de jury oordeelt, dat geen der ingekomen plannen voor den eersten prijs in aanmerking komt, heeft zij het recht het bedrag der drie overige prijzen onder de vervaardigers der drie best geoordeelde plannen als premiën te verdeelen.
Het ligt in de bedoeling aan den eerst-bekroonde de leiding der uitvoering van den bouw op te dragen onder de voorwaarden van de honorariumtabel, opgemaakt door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten; en den Bond van Nederlandsche Architecten, met dien verstande, dat de uitgeloofde prijs niet in mindering gebracht zal worden.
Het werk zal daartoe in de tweede klasse worden gerangschikt.
Het is de bedoeling het werk eerst dan uit te voeren, wanneer de prijzen der materialen eenigermate in overeenstemming zijn gekomen met de in het tarief opgenomen eenheidsprijzen, omdat aan bouw op grondslag van de tegenwoordig geldende prijzen niet gedacht kan worden.
De schadeloosstelling bedoeld in art. 16 der „Algemeene regelen" wordt bepaald op *f* 1000.—
De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht vóór of op den 1sten November 1916 aan het adres van den heer J. Kleijburg, Pres. Kerkvoogd der Ned. Hervormde Gemeente te Nieuw-Lekkerland.
Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken zullen na de uitspraak der jury gedurende twee dagen te Nieuw-Lekkerland en minstens één week te Amsterdam in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, Marnixstraat 402, kosteloos worden tentoongesteld, op nader aan te kondigen tijd.
De ontwerpen zullen van den dag van ontvangst tot dien van teruggezending tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van *f* 250.— elk.
De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de heeren: J. Kleijburg, Voorzitter van het Kerkbestuur; C. N. van Goor, Architect te Rotterdam, Herm. v. d. Kloot Meijburg, Architect te Voorburg, Rapporteur, die zich blijkens de ondertekening van dit programma met de bepalingen ervan hebben vereenigd.
Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury.
De inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en met de antwoorden gepubliceerd in het „Bouwkundig Weekblad" en „Architectura". Alle correspondentie moet gericht worden tot den rapporteur der jury, den heer Herm. v. d. Kloot Meijburg, Architect te Voorburg, Laan van Oostenburg 40. Na den 1sten September 1916 zullen geen inlichtingen meer worden verstrekt.

De Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen zijn bij deze prijsvraag ten volle in acht genomen; het programma is door de P. P. C. voor „gezien en goedgekeurd" onderteekend.
Het volledig programma met situatie-teekening zal op franco aanvrage, zoolang de voorraad strekt, kosteloos verkrijgbaar zijn aan het adres van den heer Herm. v. d. Kloot Meijburg, Architect te Voorburg, Laan van Oostenburg 40.

PRIJSVRAGEN.

a. Een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Elswout, gemeente Nieuw-Lekkerland.
Programma komt voor in „Architectura" No. 32.
Tijd van inlevering vóór 1 November 1916.
Vragen kunnen worden gesteld tot 1 September 1916.
De prijsvraag is alleen opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

b. Prijsvraag voor een hoogaltaar.
Programma komt voor in „Architectura" No. 25.
Tijd van inlevering vóór 15 October 1916.

VAN ALLERLEI AARD.

Op 4 September a.s. zullen de cursussen van de aan het Museum verbonden school voor Kunstnijverheid weder beginnen.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 33. ZATERDAG 12 AUGUSTUS 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. In dank werd ontvangen voor de bibliotheek, van den schrijver: „De verhouding van de Bouwkunst tot de Godsdienst", door K. P. C. de Bazel;
van den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond: het tweejaarlijksch verslag 1914—1915.
II. Door het Bestuur werd den 8sten dezer onderstaand adres, met toelichting, aan Burgemeester en Wethouders gezonden:

Aan Burgemeester en Wethouders der gemeente Amsterdam

geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam, na kennisneming van Uw voordracht no. 820, dato 18 Juli 1916 aan den Gemeenteraad, en door den Gemeenteraad goedgekeurd in de zitting van 26 Juli l.l.: dat het zich zeer erkentelijk betoont voor het in-overweging-nemen Uwerzijds van het door het Genootschap Architectura et Amicitia aan U gericht adres van April 1915, inhoudende conclusies met toelichting inzake Vijzelstraatbebouwing,
dat het in het algemeen Uw daaruit merkbaar streven tot bevordering der Architectuur en in het bijzonder Uw besluit i.c. meent te moeten toejuichen,
en dat het betreffende de taak van den in bedoelde voordracht genoemden bouwmeester, als adviseur te dienen bij het nemen van besluiten betreffende de aan de verbreede Vijzelstraat te stichten bebouwing, ten zeerste in overweging aanbeveelt in de instructie o. m. op te nemen het volgende:
„dat bedoelde adviseur gehouden is *terug te wijzen* ontwerpers van gebouwen, te stichten aan de verbreede „Vijzelstraat, wier ontwerpen hem de bewijzen geven „dat zij onbekwaam zijn om tot het, in de verbreede „Vijzelstraat, beoogde doel, van goede en harmonische „bouwkunst, mede te werken en *hen te vervangen* door „bekwame ontwerpers, in overleg met den opdrachtgever van het te stichten bouwwerk",
welke aanbeveling het Bestuur van A. et A. met te meer vrijheid, en onbevooroordeeld tot U richt, waar op dit oogenblik de bouwmeester-adviseur nog niet benoemd is, en evenmin bekend is, wie daartoe door Uw College zal worden aangewezen.
Hetwelk doende enz.

Voor het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia,
PAUL J. DE JONGH, Voorzitter.
J. F. STAAL JR., 1e Secretaris.

TOELICHTING.

Door het College van B. en W. is het door A. et A. aan de hand gedane denkbeeld om voor de bouwblokken van de verbreede Vijzelstraat een prijsvraag uit te schrijven, niet aanvaard, en wel op overwegingen waarmede men in bouwkundige kringen zeker niet ten volle zal kunnen accoord gaan, maar waarop, als zijnde een zaak die voor het onderhavige geval als afgedaan is te beschouwen, hier niet zal worden terug gekomen
Nu door B. en W. de voordracht van 18 Juli j.l., houdende benoeming van een bouwmeester-adviseur die zal dienen van advies bij het nemen van besluiten betreffende de aan de Vijzelstraat te stichten bebouwing, door den gemeenteraad heeft doen aannemen, nu rijst bij het Bestuur van A. et A. de vraag wat, volgens inzicht van B. en W. den bouwmeester-adviseur, als bedoeld in de voordracht, te doen staat, indien aan zijn oordeel onderworpen gevelontwerpen voor de verbreede Vijzelstraat niet geheel passen noch met wijzigingen harmonisch passend te maken zijn in het gevelcomplex, dat deze bouwmeester zich gedacht heeft. Indien bedoelde bouwmeester bevoegd is dergelijke ontwerpen geheel ter zijde te stellen en te vervangen door zijn eigene, zijn stichters van gebouwen aan de verbreede Vijzelstraat geheel ontheven van hunne verantwoordelijkheid voor het ontwerpen dier gebouwen talentvolle particuliere architecten te kiezen en kunnen zij verleid worden zich van goedkoope krachten te bedienen, waar het Bouwtoezicht zal waken voor constructieve, de adviseur der Vijzelstraat voor aesthetische tekortkomingen.
Zeker is dat 1° de belangen van particuliere architecten

Met dit ziekenhuis bespreekt Dr. B. enkele andere moderne bouwwerken, o.a. het station, waaraan hij interessante beschouwingen vastknoopt over architectonische vraagstukken in ons land, om te eindigen met de vermelding van het bezoek aan de bekende porceleinfabriek, waarvan hij zegt:

„De fabriek heeft haar algemeene vermaardheid gekregen door haar serviesjes en allerlei voorwerpen, vooral van diertiguren, van blauwachtig grijze kleur. Toch kan zij ook daarvan niet „leven". Haar grootste debiet blijft altijd nog dat van het oud-nationale servies met hetzelfde patroon, dat nu al gedurende 150 jaren wordt gemaakt. En dan is er ten slotte de naturalistische versiering, dus het plaatje of schilderij op schotel of pot, die in Denemarken zooals overal, nog de meeste aftrek vindt en ook nog het best wordt betaald.
Toch dacht men niet meer aan „kritiseeren" bij het doorwandelen der ateliers; zoozeer komt men onder den indruk van de blijheid die de langs planten en bloemen schietende zonnestralen in de kleine afgeschoten vertrekjes voor werkers en werksters brengen. Een werkplaats als een bloemenserre, waarin prieel naast prieel als afzonderlijk atelier is gerid. En 's avonds zijn er bijeenkomsten, huiselijke zoowel als artistieke, van directie en artisten.
Is het niet begrijpelijk, dat het bezoek aan deze fabriek misschien wel de aangenaamste herinnering aan Kopenhagen werd?"

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW DER NED. HERVORMDE GEMEENTE TE NIEUW-LEKKERLAND.

Het Kerkbestuur der Ned. Hervormde Gemeente te Nieuw-Lekkerland schrijft een prijsvraag uit voor het maken van een ontwerp met kostenbegrooting voor een Kerkgebouw te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland, waarvoor de mededinging is opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen. Van het programma geven wij hier het volgende uittreksel:

Het terrein van het te stichten kerkgebouw is gelegen te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland.
Het kerkgebouw moet plm. 500 zitplaatsen bevatten, waarvan een gedeelte op een galerij mag worden ontworpen.
Het kerkgebouw moet voorzien zijn van een toren, waarin gelegenheid voor het aanbrengen van een luiklok en een uurwerk met wijzerplaten.
In den achtergevel van het kerkgebouw moet op een zichtbare plaats een gedenksteen worden aangebracht met het opschrift: „Gesticht door de Erven van wijlen de echtlieden JAN POT en JOHANNA CORNELIA VAN DER WIEL, overleden te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland, met bijvoeging van het jaartal, waarin de kerk zal worden gebouwd.
In het kerkgebouw moet boven elke deur worden gesteld: „Gedenk de armen in dit Bedehuis".
De bouwkosten mogen het bedrag van *f* 32.000.— niet te boven gaan. Onder de bouwkosten zijn begrepen die der banken en de preekstoel, alsmede die van het afsluithek en het urinoir en alles wat tot een complete aflevering van het gebouw behoort met uitzondering van de terreinophooging, de verlichting, waterleiding, centrale verwarming, de luiklok, het uurwerk met wijzerplaten en het orgel.
Verlangd worden:
a. De plandeekeningen van de fundeering met kelder, begaanen grond met aanduiding der zitplaatsen en van de galerij en het oksaal. Schaal 1 à 100.
b. De drie voornaamste gevels en twee doorsneden van het kerkgebouw. Schaal 1 à 50.
c. Een gedeelte van den hoofdgevel en voornaamste doorsnede, alsmede een fragment van het afsluithek op een schaal van 1 à 20.
d. Een perspectief-teekening van het kerkgebouw van de zuidzijde, opgehaald uit den plattren grond 1 à 50.
e. Een gespecificeerde begrooting van kosten, opgemaakt volgens de bij het programma gevoegde lijst van eenheidsprijzen.
f. Een beknopte memorie van toelichting, voornamelijk met het oog op de te gebruiken bouwstoffen.
Plannen, die naar het oordeel der jury de bouwsom overschrijden, zullen niet in aanmerking komen voor beoordeeling.
Uitgeloofd worden:
een eerste prijs groot *f* 400.—
" tweede " " " 300.—
" derde " " " 200.—
" vierde " " " 100.—
Wanneer de jury oordeelt, dat geen der ingekomen plannen voor den eersten prijs in aanmerking komt, heeft zij het recht het bedrag der drie overige prijzen onder de vervaardigers der drie best geoordeelde plannen als premiën te verdeelen.
Het ligt in de bedoeling aan den eerst-bekronde de leiding der uitvoering van den bouw op te dragen onder de voorwaarden van de honorariumtabel, opgemaakt door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten; en den Bond van Nederlandsche Architecten, met dien verstande, dat de uitgeloofde prijs niet in mindering gebracht zal worden.
Het werk zal daartoe in de tweede klasse worden gerangschikt.
Het is de bedoeling het werk eerst dan uit te voeren, wanneer de prijzen der materialen eenigermate in overeenstemming zijn gekomen met die in het tarief opgenomen eenheidsprijzen, omdat aan bouw op grondslag van de tegenwoordig geldende prijzen niet gedacht kan worden.
De schadeloosstelling bedoeld in art. 16 der „Algemeene regelen" wordt bepaald op *f* 1000.—
De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht vóór of op den 1sten November 1916 aan het adres van den heer J. Kleijburg, Pres. Kerkvoogd der Ned. Hervormde Gemeente te Nieuw-Lekkerland.
Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken zullen na de uitspraak der jury gedurende twee dagen te Nieuw-Lekkerland en minstens één week te Amsterdam in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, Marniixstraat 402, kosteloos worden tentoongesteld, op nader aan te kondigen tijd.
De ontwerpen zullen van den dag van ontvangst tot dien van teruggaaf tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van *f* 250.— elk.
De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de heeren: J. Kleijburg, Voorzitter van het Kerkbestuur; C. N. van Goor, Architect te Rotterdam, Herm. v. d. Kloot Meyburg, Architect te Voorburg. Rapporteur, die zich bijhlijvens de ondertekening van dit programma met de bepalingen ervan hebben vereenigd.
Het bezwaar van inlichtingen wordt gevormd door de jury.
De inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en met de antwoorden gepubliceerd in het „Bouwkundig Weekblad" en „Architectura". Alle correspondentie moet gericht worden tot den rapporteur der jury, den heer Herm. v. d. Kloot Meijburg, Architect te Voorburg, Laan van Oostenburg 40. Na den 1sten September 1916 zullen geen inlichtingen meer worden verstrekt.

De Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen zijn bij deze prijsvraag ten volle in acht genomen; het programma is door de P. P. C. voor „gezien en goedgekeurd" onderteekend.
Het volledig programma met situatie-teekening zal op franco aanvrage, zoolang de voorraad strekt, kosteloos verkrijgbaar zijn aan het adres van den heer Herm. v. d. Kloot Meijburg, Architect te Voorburg, Laan van Oostenburg 40.

PRIJSVRAGEN.

a. Een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Elsvout, gemeente Nieuw-Lekkerland.
Programma komt voor in „Architectura" No. 32.
Tijd van inlevering vóór 1 November 1916.
Vragen kunnen worden gesteld tot 1 September 1916.
De prijsvraag is alleen opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

b. Prijsvraag voor een hoogaltaar.
Programma komt voor in „Architectura" No. 25.
Tijd van inlevering vóór 15 October 1916.

VAN ALLERLEI AARD.

Op 4 September a.s. zullen de cursussen van de aan het Museum verbonden school voor Kunstnijverheid weder beginnen.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 33. ZATERDAG 12 AUGUSTUS 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. In dank werd ontvangen voor de bibliotheek, van den schrijver: „De verhouding van de Bouwkunst tot de Godsdienst", door K. P. C. de Bazel;
van den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond: het tweejaarlijksch verslag 1914—1915.
II. Door het Bestuur werd den 8sten dezer onderstaand adres, met toelichting, aan Burgemeester en Wethouders gezonden:

Aan Burgemeester en Wethouders der gemeente Amsterdam

geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam, na kennisneming van Uw voordracht no. 820, dato 18 Juli 1916 aan den Gemeenteraad, en door den Gemeenteraad goedgekeurd in de zitting van 26 Juli l.l.: dat het zich zeer erkentelijk betoont voor het in-overweging-nemen Uwerzijds van het door het Genootschap Architectura et Amicitia aan U gericht adres van April 1915, inhoudende conclusies met toelichting inzake Vijzelstraatbebouwing,
dat het in het algemeen Uw daaruit merkbaar streven tot bevordering der Architectuur en in het bijzonder Uw besluit i.c. meent te moeten toejuichen,
en dat het betreffende de taak van den in bedoelde voordracht genoemden bouwmeester, als adviseur te dienen bij het nemen van besluiten betreffende de aan de verbreede Vijzelstraat te stichten bebouwing, ten zeerste in overweging aanbeveelt in de instructie o. m. op te nemen het volgende:
„dat bedoelde adviseur gehouden is *terug te wijzen* ontwerpers van gebouwen, te stichten aan de verbreede „Vijzelstraat, wier ontwerpen hem de bewijzen geven „dat zij onbekwaam zijn om tot het, in de verbreede „Vijzelstraat, beoogde doel, van goede en harmonische „bouwkunst, mede te werken en *hen te vervangen* door „bekwame ontwerpers, in overleg met den opdracht„gever van het te stichten bouwwerk",
welke aanbeveling het Bestuur van A. et A. met te meer vrijheid, en onbevooroordeeld tot U richt, waar op dit oogenblik de bouwmeester-adviseur nog niet benoemd is, en evenmin bekend is, wie daartoe door Uw College zal worden aangewezen.
Hetwelk doende enz.

Voor het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia,
PAUL J. DE JONGH, Voorzitter.
J. F. STAAL JR., 1e Secretaris.

TOELICHTING.

Door het College van B. en W. is het door A. et A. aan de hand gedane denkbeeld om voor de bouwblokken van de verbreede Vijzelstraat een prijsvraag uit te schrijven, niet aanvaard, en wel op overwegingen waarmede men in bouwkundige kringen zeker niet ten volle zal kunnen accoord gaan, maar waarop, als zijnde een zaak die voor het onderhavige geval als afgedaan is te beschouwen, hier niet zal worden terug gekomen
Nu door B. en W. de voordracht van 18 Juli j.l., houdende benoeming van een bouwmeester-adviseur die zal dienen van advies bij het nemen van besluiten betreffende de aan de Vijzelstraat te stichten bebouwing, door den gemeenteraad heeft doen aannemen, nu rijst bij het Bestuur van A. et A. de vraag wat, volgens inzicht van B. en W. den bouwmeester-adviseur, als bedoeld in de voordracht, te doen staat, indien aan zijn oordeel onderworpen gevelontwerpen voor de verbreede Vijzelstraat niet geheel passen noch met wijzigingen harmonisch passend te maken zijn in het gevelcomplex, dat deze bouwmeester zich gedacht heeft. Indien bedoelde bouwmeester bevoegd is dergelijke ontwerpen geheel ter zijde te stellen en te vervangen door zijn eigene, zijn stichters van gebouwen aan de verbreede Vijzelstraat geheel ontheven van hunne verantwoordelijkheid voor het ontwerpen dier gebouwen talentvolle particuliere architecten te kiezen en kunnen zij verleid worden zich van goedkoope krachten te bedienen, waar het Bouwtoezicht zal waken voor constructieve, de adviseur der Vijzelstraat voor aesthetische tekortkomingen.
Zeker is dat 1° de belangen van particuliere architecten

door een dusdanige bevoegdheid van den adviseur der Vijzelstraatbebouwing ernstig zouden worden geschaad, terwijl volgens inzichten van het Bestuur 2° ook het belang der Bouwkunst niet zoo goed mogelijk gediend wordt.
1° De belangen van particuliere architecten zullen het best gediend worden, indien de bouwmeester-adviseur, uitgaande van een algemeenen gedachtengang voor de Vijzelstraatbebouwing, een desnoods dwingenden invloed kan uitoefenen op de keuze van architecten voor de bebouwing der, door de verbreeding vrijkomende, perceelen, hij zal in elk geval moeten *nalaten* onvoldoende ontwerpen, die naar zijn oordeel op onbekwaamheid van den ontwerper doen besluiten, te verbeteren of door eigen ontwerpen te vervangen, doch moet bevoegd zijn dergelijke ontwerpers te weren en te doen vervangen, in overleg met den opdrachtgever door bekwame architecten, waar anders bevorderd wordt dat onvoldoende krachten bij deze belangrijke bebouwingen als architect optreden.
2°, wordt het belang der Bouwkunst door een dergelijke opvatting van de taak van den bouwmeester-adviseur, het best gediend. Na kennisneming der bebouwing van Amsterdamsche winkelstraten, ook die der laatste jaren, is het maar al te duidelijk dat slechts bij uitzondering bouw*kunstenaars* met die bebouwingen belast worden, zoodat ook voor de Vijzelstraatbebouwing dit niet te verwachten is, en zal dus deze bebouwing zoo goed als geheel verricht worden naar de ontwerpen van den adviseur, indien hij bevoegd is minderwaardige ontwerpen door eigene te vervangen. Geen kenner van hedendaagsche bouwkunst zal echter één der huidige architecten in staat achten, een architectuur te leveren die harmonisch is en tegelijk de beste elementen der moderne architectuur in zich vereenigt.
Een harmonie, door den adviseur tot stand gebracht, door vereeniging der ontwerpen van talentvolle modernvoelende architecten, is voor de bouwkunst verre te verkiezen, boven een door één architect, zij het de allerbekwaamste, ontworpen bebouwing der geheele Vijzelstraat, welk resultaat, en dan nog wel onvolmaakt, zou worden verkregen indien de bouwmeester-adviseur ingekomen ontwerpen zou verbeteren of vervangen door zijn eigene. Er dient, volgens het inzicht van het Bestuur van A. et A., naar gestreefd te worden dat de adviseur beschikking krijgt over het allerbeste materiaal, dat hem, door de meest bekwame architecten van dezen tijd, in den vorm hunner ontwerpen dient te worden toegevoerd, en met welk materiaal het ook alléén mogelijk is dat de adviseur zijn schoone, doch zeer zware taak: het verwekken van een karaktervolle en harmonische bebouwing der verbreede Vijzelstraat, tot een bevredigend einde voert. J. F. Staal Jr., *1e Secr.*

MEDEDEELING VAN DEN PENNINGMEESTER.

Hoewel de oproep tot voldoening der contributie ten derden male in dit blad verschenen is, zijn er nog leden, die daaraan geen gehoor gegeven hebben.
Ondergeteekende verzoekt nogmaals — en nu voor het laatst — betaling der achterstallige contributie.

De Penningmeester, Moen.

MEDEDEELING VAN DEN BIBLIOTHECARIS.

Aan de Leden.

De bibliothecaris verzoekt de boeken enz., welke de leden nog in bruikleen van het Genootschap hebben, vóór 1 September terug te bezorgen.
Begin Aug. '16. W. v. d. P.

N. V. MIJ TOT EXPLOITATIE VAN HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" TE AMSTERDAM.

De Raad van Commissarissen roept aandeelhouders van bovengenoemde N. V. op tot bijwoning der vergadering van 23 Aug. 1916, des namiddags 4½ uur, te houden ten kantore der N. V., Heerengracht 545—549.
Voortzetting van de behandeling der agenda van de vergadering van 29 April l.l. (zie „Architectura" No. 16, dd. 15 April 1916.)

De Raad van Commissarissen.

ARCHITECT EN INTÉRIEUR-KUNSTENAAR.

Niet lang geleden verschenen in „De Telegraaf" eenige mededeelingen omtrent het dit jaar ingestelde College van advies van de V. A. N. K., waarin zitting hebben de heeren K. P. C. de Bazel, Dr. Jan Kalf, R. N. Roland Holst en Mr. J. T. van Royen, terwijl tengevolge van het overlijden van den heer Nijhoff een vacature is ontstaan. Bedoeld College beoogt aan eventueele aanvragers (buiten de persoonlijke belangen van bepaalde sier- en nijverheidskunstenaars om) een betrouwbaar en onpartijdig advies bij de keuze van een kunstenaar te geven. Sedert de stichting van dit College van advies voor opdrachten heeft, zooals wordt meegedeeld, het Bestuur van de V. A. N. K. zich, waar het daartoe gepaste aanleiding vond, tot verschillende openbare en particuliere lichamen gewend om, wijzende op het bestaan van het College, hen te bewegen daarvan gebruik te maken bij 't doen van eventueele opdrachten de nijverheidskunst rakende. Tot deze bemoeiingen behooren onder meer adressen aan burgemeesters en wethouders van groote gemeenten gezonden. Voorts een missive aan den heer H. A. Dijkstal te Rotterdam, in zake zijn plan tot het bouwen van een intiemen schouwburg aldaar; een opwekking gericht tot de Schoonheids-Commissie van de stad Amsterdam om haar steun te willen toezeggen en verleenen aan het streven der Vereeniging, en rekening te houden met het College van advies; copie hiervan toegezonden aan de Commissie voor het stadsschoon te Amsterdam; enz.
Tot zoover schijnt alles in orde; omtrent de werkwijze van genoemd College van advies, kan, gezien den korten tijd van haar bestaan, nog weinig bekend zijn.
Anders echter wordt het indien het in de V. A. N. K. gewoonte gaat worden besturslichamen of particulieren die bouw-voornemens koesteren, te bewerken op de wijze waarop dit door den Voorzitter van de Vereeniging, den heer Penaat, blijkens een citaat, mede in „De Telegraaf" verschenen, is geschied, en waarin de architecten aanleiding zouden kunnen vinden de noodige aandacht te schenken aan de bewegingen van de V. A. N. K. Bedoeld citaat is ontleend aan het hiervoren genoemd schrijven aan den heer Dijkstal te Rotterdam, en luidt aldus:

„Naar wij uit de bladen lezen, werd door u een plan op-
„gemaakt voor den bouw van een klein gezellig theater
„in het centrum van Rotterdam, hetwelk o. m. aan hoog-
„gestelde eischen van kunstvolle inrichting en intimiteit
„zou moeten beantwoorden. Wanneer deze plannen tot
„uitvoering komen, zou hierdoor aan de Hollandsche
„interieur-kunst een aantrekkelijke zich zelden voor-
„doende gelegenheid geboden kunnen worden voor het
„tot stand brengen van een zuiver modern en typisch
„Hollandsch schouwburg-interieur.
„Het is duidelijk, dat zulk een speciale verzorging van
„het inwendige der zaal door een apart in de interieur-

Afb. 1 (verslag Commissie voor het Stadsschoon) oude toestand Keizersgracht 328.

Afb. 2 (verslag Commissie voor het Stadsschoon) nieuwe toestand Keizersgracht 328.

„kunst geschoolden ontwerper, in overleg en in samen-
„werking met den eventueel aan te wijzen architect voor
„het gebouw, zou moeten geschieden. Als echter de op-
„drachtgever zelf overtuigd is, dat op deze wijze iets
„buitengemeens kan verkregen worden, zou een derge-
„lijke samenwerking van architect en interieur-kunste-
„naar gemakkelijk tot stand kunnen worden gebracht.
„Zooals u misschien bekend is, worden tot nu toe in
„Holland, in tegenstelling met bijv. Duitschland, soort-
„gelijke belangrijke opdrachten, (ten onrechte) schier
„nimmer aan nijverheidskunstenaren toevertrouwd. Het
„is óf de architect óf zeer vaak de fabrikant of decora-
„teur, die uitsluitend daarvoor in aanmerking komt.
„Toch moest het bekend zijn, dat in dezen tijd van specia-
„lisatie ook op het gebied der architectuur, de interieur-
„kunst zich als een zelfstandig kunstvak ontwikkeld
„heeft. Zoodat — (indien althans aan de inwendige ver-
„zorging van het interieur uit aesthetisch oogpunt strenge
„eischen worden gesteld) — het werkelijk ernstige over-
„weging verdient om van deze nieuwe kunstkrachten
„ook voor uw plan gebruik te maken."

Op goede gronden is hiertegen te stellen de tegenspraak dat het *niet* in alle opzichten duidelijk is „dat zulk een speciale verzorging van het inwendige der zaal door een apart in de intérieur-kunst geschoolden ontwerper, in overleg en in samenwerking met den eventueel aan te wijzen architect voor het gebouw, zou moeten geschieden."

Integendeel moet het *zeer nadeelig* werken op den goeden gang van zaken, wanneer de behandeling van een belangrijk, niet te scheiden deel van den bouw, in eerste instantie reeds zou worden losgemaakt van den directen invloed van den bouwmeester, wiens taak het is plan, extérieur en intérieur als één harmonisch geheel te bestudeeren en tot uitvoering te brengen; en het moet tot *zijne* bevoegdheid worden gerekend zelf zijne medewerkers voor de verschillende onderdeelen van den bouw aan te wijzen, of althans invloed op de keuze uit te oefenen.

Wel doelt de heer Penaat in zijn schrijven op overleg en samenwerking met den architect, maar hierbij komt niet voldoende uit de erkenning van den architect als den technischen zoowel als aesthetischen hoofdleider, den meester van den bouw.

Zeker niet kan het worden goedgevonden, dat in het schrijven van den heer P., zonder eenig voorbehoud, de architecten „en bloc" voor de behandeling van het intérieur onmondig worden verklaard, en, met vooruitstelling van den nijverheidskunstenaar, zij als minderbevoegden in één adem worden genoemd met den fabrikant en den décorateur. Het is zonder twijfel kwetsend voor die architecten, die zich met toewijding en de vereischte ernst, hebben gegeven aan de studie van de aesthetische en technische eischen van het intérieur, gezien in verband, en als vormende een onverbreekbaar geheel met het extérieur, te lezen dat „indien aan de inwendige verzorging van het intérieur uit aesthetisch oogpunt strenge eischen worden gesteld", *niet zij*, maar de nijverheidskunstenaars het werk behooren te doen. Hoeveel waardeering men ook moge hebben voor het goede dat op gebied der nijverheidskunst door de V. A. N. K. zonder twijfel is tot stand gebracht, en hoezeer door een rationeel samenwerken van architecten en nijverheidskunstenaars het algemeen kunstbelang kan worden gediend, de denkbeelden in het schrijven van den heer Penaat ontwikkeld, zijn zeer zeker aan bedenking onderhevig, en kunnen door de instemming van de architecten bezwaarlijk worden gesteund.

P. J. de J.

P. P. C.

Wie ziet er in een eereraad
Voor hare leden minder kwaad
Dan in een dwingende bepaling,
En heeft aan prijsvraagregels maling?
Dat is onze oude M. B. V. A.
„Ik stuur mijn kaartje u weldra"
Zegt zij thans tot de P. P. C.,
„Want 'k vind het tijd *pour prendre congé*."
Een vos verliest, 't is weêr gebleken,
Veeleer zijn haren dan zijn streken.

CANDIDUS.

DE COMMISSIE VOOR HET STADSSCHOON TE AMSTERDAM.

Zooals in een vorig nummer reeds is aangekondigd, verscheen enkele weken geleden het jaarverslag, in goedverzorgden boekvorm, van de Commissie voor het Stadsschoon over 1915; blijkens hare toelichting, het eerste jaar waarin de Commissie volledig de subsidie der gemeente heeft genoten, en waarin zij pas geheel en al tot werkzaamheid kon komen. Die volledige werkzaamheid begon na de aanstelling van den assistent der Commissie, de heer L. H. Bours Lzn., die in Juni 1914 uit een aantal gegadigden, na het afleggen van een proef werd gekozen. Voor dien tijd had de heer Jan de Meijer vrijwillig de behandeling der verschillende aanhangig gemaakte gevallen op zich genomen, doch waar het aantal gevallen steeds toenam, was het noodzakelijk iemand aan te stellen, die steeds aanwezig is, om in overleg met den voorzitter en secretaris de dagelijksche werkzaamheden af te doen.

De samenstelling der Commissie is als volgt:
Het Dagelijksch Bestuur: C. W. H. Baard, Voorzitter, Ed. Karsen, Onder-Voorzitter, Jan de Meijer, Secretaris-Penningmeester, D. F. Tersteeg, Gedelegeerd Lid.
Leden van de Commissie zijn: G. van Arkel, K. P. C. de Bazel, J. C. van Epen, C. M. Garms, J. W. Hanrath, A. J. Joling, B. J. Ouëndag, L. H. Bours Lzn., assistent.
Omtrent den werkkring der Commissie, en de daaruit voortgevloeid zijnde bemoeiingen, is in het verslag het volgende te lezen:

„De werkkring der Commissie is tweeledig:
a. op archaeologisch gebied.
b. op het gebied van den nieuwbouw.
Onder *a* behoort: het er zooveel mogelijk tegen te waken, dat merkwaardige gebouwen of stadsschoon verloren gaan, of worden geschonden. Blijkt het door de omstandigheden niet mogelijk het oude schoon te behouden, dan tracht zij door opmeting of minstens photographie (of beide) het beeld van het te verdwijnen schoon te bewaren. Hierbij aansluitend heeft zij een begin gemaakt met de inventariseering (ook door middel van photo's) van datgene, wat Amsterdam aan uiterlijk schoon bezit. Het is vanzelfsprekend, dat dit zeer omvangrijk werk (feitelijk een zeer uitgebreide taak opzichzelf) gezien de geringe hulpmiddelen der Commissie zeer langzaam voortgaat. Toch meende de Commissie goed te doen hiermede een begin te maken. Zij ondervindt bij haar omvangrijken arbeid de zoo zeer op prijs gestelde medewerking van zoowel den Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, den heer J. van der Waerden, als van de hem ondergeschikte ambtenaren.

Afb. 10 (C. v. St.). Heerengracht 59.

Afb. 11. Ontwerp nieuwe gevel Heerengracht 59.

Van Hare Majesteit de Koningin mochten wij de op hoogen prijs gestelde toestemming verwerven tot het opnemen van een groot aantal (ongeveer 90 stuks) photo's van alle belangrijke onderdeelen (zoowel in- als uitwendig) van het Koninklijk Paleis op den Dam te Amsterdam.

Officieel ontvingen wij van het Gem. Bouw- en Woningtoezicht 167 opgaven van sloopingen, waarvan na onderzoek ter plaatse 13 belangrijk werden bevonden. De Commissie poogde door minnelijk advies te geven onnoodig verdwijnen, of verknoeien te voorkomen, waarbij zij reeds enkele gevallen in gunstige banen kon leiden. De 13 belangrijke gevallen waren:

1. *Keizersgracht 328.* Hiervan heeft de eigenaar alleen den voorgevel gesloopt, omdat hij een nieuwen gevel wilde hebben. De door ons gedane moeite den ouden, nog in goeden staat verkeerenden gevel te behouden (de nieuwe is van geen architectonische waarde) was vergeefs. (zie afb. 1 en 2).
2. *Waterlooplein 90—92.* Ook hier was de eigenaar niet te bewegen den gevel te behouden. Op dit oogenblik liggen de terreinen braak.
3. *Tuinstraat 39—41.* De ingestelde pogingen mochten niet baten.
4. *Amstelveld 21.* Hier slaagde ons optreden in zooverre, dat de top met schoorsteenen (dus het silhoeet) niet werd geschonden (zie afb. 7, 8 en 9.)
5. *Heerengracht 59.* Door onderhandeling, waarbij den eigenaar op zijn eigenbelang den gevel niet te vertimmeren, werd gewezen, is de fraaie 17e eeuwsche gevel behouden. De bouwaanvrage en de bouwvergunning is ingetrokken. Het perceel is van eigenaar veranderd. (Zie afb. 10 en 11).
6. *Rokin 2—6.* Door uitbreiding van de naastgelegen zaak was slooping noodzakelijk.
7. *Noordermarkt 35—37.* Onze bemiddeling heeft bewerkt, dat de eigenaar zich tot een bevoegden architect heeft gewend, waardoor een beter plan van verbouwing werd ingediend. Door de tijdsomstandigheden is de uitvoering uitgesteld. (Zie afb. 12, 13 en 14).
8. *Rokin 90.* Moest ook door uitbreiding van de zaak noodzakelijk worden gesloopt.
9. *Haarlemmerdijk 142.* Met zeer veel moeite is hier een gedeeltelijk succes bereikt. De topgevel is n.m.l. behouden, er zijn verschillende wijzigingen in het, door onbevoegde handen gemaakte ontwerp, door den eigenaar en den bouwkundige aanvaard. Hierbij zijn wij in de gelegenheid geweest, op te merken, hoe door taktisch optreden het inzicht van den leek worden gewijzigd en eenig architectonisch begrip hem kan worden bijge-

Afb. 12 (C. v. St.). Noordermarkt 35—37.

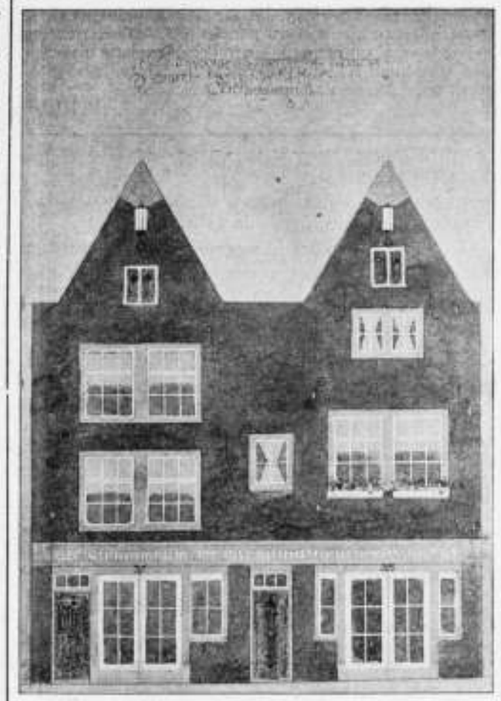
bracht. Elk succes op dit gebied, hoe klein ook, is daarom verheugend.
10. *Begijnhof 30—31.* Wegens uitbreiding gesloopt. Belangrijke fragmenten zijn kosteloos aan de Commissie afgestaan.
11. *Prinsengracht 749.* Onderhandelingen nog loopende.
12. *Dijkstraat 2.* " " " "
13. *Overtoom 595.* Wegens bouwvalligheid en ook door te sterk vooruitspringen uit de rooilijn gesloopt. Fragmenten werden kosteloos in bruikleen gegeven door de Gemeente.

In het geheel werden 385 photographische opnemingen gedaan; 700 stuks afdrukken werden aan daarvoor in aanmerking komende belanghebbenden afgestaan. Vele malen hadden wij het voorrecht, dat van officieele zijde ons advies in verschillende zaken werd gevraagd. Dit stemt verheugend, want zonder den officieelen steun is het niet mogelijk vruchtbaar werkzaam te zijn.
Waar het standpunt der Commissie niet zóó is, dat zij bevelend kan optreden, doch alleen iets kan bereiken door minnelijk overleg, moet zij, eer zij op groote resultaten kan bogen, het vertrouwen van het publiek wekken. Men moet gaan inzien, dat haar optreden gericht is tegen het onnoodig vernietigen van het bestaande schoon in onze stad, en tegen het verknoeien van opgaven op architectonisch gebied door onbevoegden; dat haar optreden niet gericht is tegen de burgerij, doch de burgerij zelve ten goede komt. Naast het samenwerken met de Gemeente, hopen wij dus in de toekomst op een inniger verband met de Buurtvereenigingen. Hun werk ligt zoo goed als geheel in onze lijn. Een dezer vereenigingen: de buurtvereeniging „Sarphatistraat en omgeving" heeft zich tot onze Commissie gewend met het verzoek de zaak, betreffende het gevaar, dat het bestaan der boomen in de Sarphatistraat loopt door het asphaltdek der straat, in behandeling te nemen. Ons deskundig medelid, de heer D. F. Tersteeg, tuinarchitect, heeft na een langdurig onderzoek een uitgebreid rapport uitgebracht, hetwelk ter kennis van B. en W. van Amsterdam is gebracht. De Commissie brengt een woord van dank aan haar assistent, den heer L. H. Bours Lzn., die vol liefde en ijver zich dagelijks aan het werk geeft. Ten slotte geldt zeker een woord van bijzonderen dank aan den heer J. H. van Eeghen, die het ons mogelijk maakte, het jaarverslag in boekvorm uit te geven."

Afb. 13. Ontwerp nieuwe gevel Noordermarkt 35—37.

Tot zoover het verslag der Commissie. Van eenige der hiervoren genoemde gevallen geven wij, door de Commissie daartoe in staat gesteld, de illustraties met de toelichting aan het verslag ontleend:
„'t Eerste geval (afb. 1 en 2) op de Keizersgracht 328 geeft een sprekend voorbeeld van nutteloos veranderen. Afbeelding 1 vertoont het aardige geveltje uit ± 1640, een eenvoudig type van 'Vingboons-stijl. Waarom dit geveltje moest verdwijnen? Alleen, omdat de eigenaar een nieuwen, zoogenaamd „moderne" gevel vóór zijn huis wilde hebben. Want binnen in het huis is nu niets veranderd, zelfs de verdiepinghoogte niet. Wij zouden kunnen begrijpen, dat het oude koopmanshuis, wat zijn lage bovenverdiepingen betreft, niet meer voldeed aan de hedendaagsche eischen, of dat het perceel een andere bestemming kreeg, en dat dus het huis geheel vernieuwd moest worden. Maar hier niets van dit alles. Het huis is woonhuis gebleven, niets is in de inwendige verdeeling veranderd. Alleen zijn onze mooie grachten een mooie gevel armer, en een leelijke gevel rijker geworden. Wij hebben het recht hem als leelijk aan te duiden. Geen beter geval dan dit om aan te toonen, dat verhoudingen de innerlijke waarde der architectuur vertegenwoordigen. Bij den anderen gevel zijn de twee lage verdiepingen door het toepassen van doorloopende pilasters tot één massa geworden, die in harmonie is met de hooge onderverdieping en de hooge, slanke, goedverdeelde kop van den gevel, waarachter de kap verborgen is. (Wij laten in het midden of deze vormgeving de beste uitdrukking voor het innerlijk samenstel is, en of zij nog levensvatbaarheid heeft in onzen tijd).
Zie nu den nieuwen gevel. De beide verdiepingen vormen elk een massa op zichzelf, die te gedrukt is tegenover de hooge beganen-grondverdieping, en den te zwaren geveltop van te lompen vorm. Bezie de lijst van den top. De nieuwe gevel maakt door zijn wanverhoudingen dan ook een kleinen indruk, terwijl de oude gevel, door zijn afgewogenheid statig en breed van verschijning was, en door een weinig kostbare herstelling weer in zijn ouden luister zou kunnen zijn hersteld, zonder dat de bewoonbaarheid iets schade zou hebben geleden. Uit het antwoord van den eigenaar op een door ons aan hem gericht verzoek, niet tot vernieuwing op deze wijze, over te gaan, bleek dat de bouwkundige met den bouw belast, zoo spoedig mogelijk reeds de kozijnen en het hardsteen had laten maken, waardoor de bouwheer niet meer terug kon.
Afbeelding 10 en 11, die geval 5 illustreeren, behoeven werkelijk geen nadere toelichting. 't Lijkt onbestaanbaar, doch 't was werkelijk de bedoeling het linksche — het fraaiste — van de hooge huizen. No. 59 aan de Heerengracht (afb. 10) te sloopen, en er een bouwkundig monster — afbeelding 11 is een photo van de ontwerpteekening — voor in de plaats te stellen. Gelukkig is de eigenaar overtuigd kunnen worden, hoe zeer hij tegen zijn eigenbelang zou handelen, indien hij tot een dergelijke verbouwing zou overgaan, en zich zou overgeven in de handen van zulk een bouwkunstig onbevoegde. Het perceel is dus voor vernietiging bewaard gebleven; en is in andere handen overgegaan. Voorloopig blijft het bestaan.
Een even ergerlijk voorbeeld van bouwkunstig onvermogen geeft afbeelding 13. De eigenaar van de perceelen 35—37 aan de Noordermarkt, wenschte een nieuwen voorgevel voor beide perceelen, en droeg, zooals duidelijk uit de ontwerpteekening blijkt, dit op aan een onbevoegde. 't Sterkst is, dat deze maar wat heeft geteekend, en den bestaanden toestand heeft genegeerd, waardoor het ontwerp niet eens zou zijn uit te voeren. Op afbeelding 12 (de middelste huizen) blijkt duidelijk, dat de vloeren der verdiepingen van beide huizen op zeer verschillende hoogte liggen. De ontwerper van den nieuwen gevel had hiermede rekening te houden, want aan het inwendige van de huizen zou niets worden veranderd. Op afb. 13 is te zien, dat de onderpui en de ramen van de 1ste verdieping even hoog zijn geteekend! Ook de eigenaar zag wel in, de leiding aan een onbekwaam man te hebben gegeven. Op ons advies heeft hij zich van hem losgemaakt, en zich gewend tot den architect G. F. La Croix, die een ontwerp maakte, afgebeeld op plaat 14, dat zich aansloot bij den bestaanden toestand, en bewijst, hoe, zonder eenige stijlnamaak, met eenvoudige vormen een geheel is te bereiken, dat stemmingsvol past in de omgeving, ja, beter nog, het stadsbeeld brengt op een hooger peil, dan, waartoe het in de laatste tientallen jaren was afgezakt.

Afb. 14. Ontwerp van een nieuwen gevel Noordermarkt 35—37.
Arch. G. F. La Croix.

Beter nog dan eenige omschrijving dit vermag, maken de illustraties ons duidelijk hoe de Commissie, zonder zich te begeven op het terrein van den particulieren architect, de uitvoering van haar, zeker niet altijd even gemakkelijke taak opvat. Mocht zij niet altijd erin kunnen slagen de ten doode opgeschreven bouwwerken uit vroeger tijden te behouden, de slooping toch zal vaak onvermijdelijk blijken, zij heeft, zooals uit de afbeeldingen blijkt, succes te boeken in meerdere gevallen

waarbij zij heeft gezorgd dat onze stad tenminste enkele monsters van nieuw-bouw minder telt. In deze richting zal de Commissie in minnelijk overleg, zoolang bij gemis aan wettelijke regeling *dwang* is uitgesloten, nog goed werk voor Amsterdam kunnen verrichten.

P. J. DE J.

ADRES COOLVEST-HOFPLEIN TE ROTTERDAM.

Door het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten is het navolgend adres verzonden:

Aan den Gemeenteraad van Rotterdam.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 19 Juni 1909, No. 69;
dat het, kennis genomen hebbende van de Voordracht van B. en W. dato 10 Juni, vervat in de Verzameling van 1916, volgn. 104, Onteigening Coolvest-Hofplein, zich veroorlooft UEd. Achtbaren mede te deelen, dat aan 't oordeel van genoemd Bestuur bedoelde voordracht geen voldoende rekening houdt met
a. het groote verkeer dat over het Hofplein en het Delftsche Poortplein plaats heeft en dat in de toekomst, vooral tengevolge van de uitbreiding van het Noordwestelijk stadsgedeelte, nog aanmerkelijk zal toenemen, en de eischen die een goed geregeld tramverkeer weldra aan drie pleinen zullen stellen,
b. de eischen die een doelmatige doortrekking van de Kruiskade naar de Pompenbrugsingel stelt,
c. een fraaie en doelmatige verbinding van den Coolsingel met den Stationsweg, die de amoveering van meer perceelen onvermijdelijk maakt,
d. de Delftsche poort als middelpunt van het plein.
Redenen waarom het Bestuur voornoemd UEd. Achtb. in overweging geeft aan de voordracht van B. en W. zoodanige uitbreiding te geven,
dat in de onteigening de perceelen aan de Coolvest vanaf het in aanbouw zijnde Raadhuis tot aan het Haagscheveer worden betrokken,
dat een grooter deel van de perceelen op den hoek van den Stationsweg en den Coolsingel worden geamoveerd,
opdat de verbinding tusschen den Stationsweg en den Coolsingel meer geleidelijk en zonder uitbuiging naar het plein plaats vinde,
dat de Schie voor een deel worde omkluisd,
dat het als verhoogd ontworpen gedeelte van het plein in verband kan worde gelegd met de Delftsche Poort,
zoodat deze laatste als eenig Centrum van het plein kome,
een en ander zooals ongeveer in het door de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" aanbevolen plan is aangegeven, welk plan als het beste, uit praktisch en aesthetisch oogpunt naar 't oordeel van het Bestuur moet worden beschouwd.

't Welk doende,
Het Bestuur v. d. Bond v. Ned. Architecten
P. J. HOUTZAGERS, Voorzitter.
A. MONDT JR., waarn. Secretaris.

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

In het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd Zaterdagmiddag de Tentoonstelling van de werken van den kunstschilder de Winter geopend. De heeren Dr. van Eeden en Borel hebben het eerst de aandacht gevestigd op de bijzondere eigenschappen van dezen kunstenaar, die de natuur op een geheel andere eigen wijze aanschouwd dan tot nog toe plaats had en derhalve tot voor ons hoogst verrassende resultaten komt.

ONBEKENDE INDIANEN-STAMMEN.

De Engelsche majoor Fawcett, die teruggekeerd is van eene tweejarige ontdekkingsreis in het Caupolican-gebied ten Oosten van Bolivia, bericht zijne ontmoeting met interessante Indianen-stammen, die tot dusverre nog niet met blanken in aanraking kwamen. Zij wonen in het bronnengebied van den Madidi-stroom en hun aantal bedraagt ongeveer 100.000. Deze stammen leven in groote, gezamelijke huizen, Maloca's genaamd, we ke conisch gevormd zijn en ongeveer 100 voet doorsnede bij 70 voet hoogte hebben. Ieder der twintig en meer families, die zulk een huis gemeenschappelijk bewonen, heeft haar eigen vuurplaats en haar eigen woonplaats, waar zij haar oogst opstapelt. De eerste stam, die Fawcett aantrof, telde ongeveer 3000 zielen; in de omgeving woonden nog drie andere stammen van ongeveer 5000 man. Zij leefden in voortdurenden onderlingen strijd en waren menscheneters. Drie à vier dagreizen verder stiet Fawcett op een anderen stam van ongeveer 3000 zielen. Hunne taal heeft op enkele woorden na met geen enkele der bekende talen overeenkomst.

PRIJSVRAGEN.

a. Een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Elswout, gemeente Nieuw-Lekkerland.

Programma komt voor in „Architectura" No. 32.
Tijd van inlevering vóór 1 November 1916.

Vragen kunnen worden gesteld tot 1 September 1916.
De prijsvraag is alleen opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

b. Prijsvraag voor een hoogaltaar.

Programma komt voor in „Architectura" No. 25.
Tijd van inlevering vóór 15 October 1916.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeeling van den Penningmeester. — Mededeeling van den Bibliothecaris. — N. V. Mij. tot Exploitatie van het Plaatwerk „De Architect" te Amsterdam. — Architectuur en Interieur-kunstenaar. — P. P. C. — De Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam. — Adres Coolvest-Hofplein te Rotterdam. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 34. ZATERDAG 19 AUGUSTUS 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Door het Bestuur is het volgende bericht van Burgemeester en Wethouders ontvangen:

Aan het Genootschap „Architectura et Architectura" te Amsterdam.

Amsterdam, 7 Augustus 1916.

Bericht op adres dd. 8 April 1915.

Zooals U uit de bijgevoegde voordracht aan den Gemeenteraad, de. 18 Juli 1916, No. 820, moge blijken, heeft het denkbeeld om voor de bebouwing van de verbreede Vijzelstraat een prijsvraag uit te schrijven, bij ons College geen voldoende instemming gevonden om den Gemeenteraad in overweging te geven dit denkbeeld tot uitvoering te brengen.
Wel waren wij het met U eens, dat in dit geval centrale leiding noodzakelijk is om een goed architectonisch geheel te verkrijgen, doch wij meenden, dat het benoemen van een bouwmeester, die ons bij het nemen van besluiten, betreffende de bedoelde bebouwing, als adviseur zal dienen, de voorkeur verdiende boven het uitschrijven eener prijsvraag.
De Gemeenteraad heeft in zijne vergadering van 26 Juli j.l. zich met deze, onze, zienswijze vereenigd en de voordracht ongewijzigd aangenomen.
Het ligt in ons voornemen thans zoo spoedig mogelijk tot de benoeming van den bouwmeester over te gaan. Bij de gemelde voordracht deden wij de toezegging, dat wij, alvorens de keuze te doen, het advies van de hier ter stede bestaande bouwkundige vereenigingen zouden vragen.
Gevolg gevende aan die toezegging en U de verzekering gevende, dat wij Uwe voorlichting op hoogen prijs stellen, hebben wij de eer U te verzoeken ons vóór 15 September a.s. te willen mededeelen, welke bouwmeester, naar Uwe meening, voor de benoeming in aanmerking zou kunnen komen. Mocht eventueel de stemming in Uwe vereeniging blijk geven van belangrijk meeningsverschil, dan zal het ons aangenaam zijn daarvan tevens mededeeling te erlangen.

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam,
JITTA, Weth.
De Secretaris, FALKENBURG, l. S.
J. F. STAAL JR., 1e Secretaris.

MEDEDEELING VAN DEN BIBLIOTHECARIS.

Aan de Leden.

De bibliothecaris verzoekt de boeken enz., welke de leden nog in bruikleen van het Genootschap hebben, vóór 1 September terug te bezorgen.

Begin Aug. '16. W. v. D. P.

N. V. MIJ TOT EXPLOITATIE VAN HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" TE AMSTERDAM.

De Raad van Commissarissen roept aandeelhouders van bovengenoemde N. V. op tot bijwoning der vergadering van 23 Aug. 1916, des namiddags 4½ uur, te houden ten kantore der N. V., Heerengracht 545–549.
Voortzetting van de behandeling der agenda van de vergadering van 29 April l.l. (zie „Architectura" No. 16, dd. 15 April 1916.)

DE RAAD VAN COMMISSARISSEN.

INGEZONDEN.

EEN NIEUW STADHUIS VOOR AMSTERDAM.

In het nummer 29 van 15 Juli j.l. komt een artikel voor van den heer P. J. de J., dat mij aanleiding geeft U te verzoeken mij te veroorloven uwe lezers ter zake van „Een nieuw Stadhuis voor Amsterdam" aan het volgende te herinneren en iets dienaangaande op te merken.
In de eerste plaats de eerste zinsnede van het door genoemden heer uit de dagbladen aangehaald communiqué, dat volgens hem den indruk wekt van afkomstig te zijn van „doorgaans welingelichte zijde".

Mij dunkt, dat uit die eerste zinsnede overduidelijk blijkt, dat de steller van het bericht absoluut naast het onderwerp staat, dat hij behandelt. Immers hij, die het a. b. c. der Gemeentelijke Bestuursinrichtingen kent en de wijze waarop zij onder dak zijn gebracht, weet dat de nieuwe Stadsdrukkerij in geen enkel opzicht in eenig verband staat of ooit heeft gestaan met de localiteiten van het Stadhuis. Een bericht, dat aanvangt met zulk een „enormiteit", dient m. i. met groote omzichtigheid verder te worden gelezen.

In de tweede plaats nu, wat betreft de architectuur, toegepast bij de laatste belangrijke uitbreiding van het Stadhuis, langs de Agnietenstraat. Zij geschiedde naar aanleiding van 's Raadsbesluit van 11 December 1901. Zij is geen vinding van den Dienst der Publieke Werken integendeel, die dienst heeft zich daartegen verzet, omdat de bureau-vertrekken van een dienstgebouw der 20ste eeuw zich, naar zijn inzicht, bezwaarlijk er toe leenden om te worden ondergebracht in dien overeenkomstige slaapkamerverdiepingen der koopman's woonhuizen van „Vingboons" aan de O. Z. Voorburgwal.

Die meening van P. W. had te wijken voor die des heeren v. Arkel, destijds Gemeenteraadslid, en als particulier architect in de betrokken commissie met hooger gezag dan de gemeenteambtenaren bekleed, waarbij hij de toenmalige eischen der kunst zijne mede raadsleden deed verstaan en bij hen ingang deed vinden.

Ik spreek opzettelijk van de „toenmalige" eischen, want wij weten, dat de inzichten op bouwkunstig gebied, speciaal in de laatste jaren, niet die stabiliteit bezitten als men wel meer in het bijzonder van dit constructieve kunst-vak zou verwachten en dat toonaangevende architecten meermalen in hun arbeid, bij hunne evolutie's hebben doen blijken van hun gewijzigd, en „verruimd" of „verbelderd" genoemd, inzicht.

In mijne herinnering kan ik mij althans niets terugroepen uit den tijd, dat de Raadhuisbouw aan de Agnietenstraat voltooid was, dat daarvan in het openbaar is gesproken of geschreven of op gedoeld, dat die bouwwijze eene misplaatste „antiquarische" uiting was; eer het tegendeel! Tenslotte zij er naar aanleiding van het stuk van den heer de J. aan herinnerd, dat reeds in Maart 1910 door het Dagelijksch Bestuur der Gemeente Amsterdam der Raadhuis-Dam commissie de vraag ter beantwoording werd gegeven, onder I. C. harer opdracht: „Is een aan technische en aesthetische eischen voldoende oplossing van het Stadhuis-vraagstuk te vinden door het bestaande Stadhuis-complex te verbouwen en te vergrooten?"

De genoemde Commissie gaf daarop reeds in Juni van dat zelfde jaar een afdoend antwoord, hetwelk is te vinden in Afd. 1 van het Gemeenteblad van 1910, blz. 559. Zij legde daarbij over, als voorontwerp, een plan van indeeling. Ofschoon, hoewel niet bepaaldelijk daarbij vermeld, ik den indruk verkregen en behouden heb, dat genoemde Commissie daarbij zich dacht een dergelijke plan-oplossing door middel eener Nationale Prijsvraag door de gemeente te zien verkregen.

Het zij mij vergund ten slotte uit het antwoord der Raadhuis-Dam-Commissie op de vraag of de oplossing van het Stadhuis-vraagstuk te vinden zou zijn door het bestaande Stadhuis-complex te verbouwen en uit te breiden, het volgende als passende bij ons onderwerp in herinnering te brengen.

„Zooals uit dit hierbijgaande voorloopige schetsontwerp blijkt" zegt de Commissie voornoemd, „kan door uitbreiding naar de zijde van de Oude Doelenstraat en door afbraak en herbouw van een groot deel van het bestaande, doch met behoud van het oude Admiraliteitsgebouw, een stadhuis worden gesticht, dat aan de eischen van alle takken van dienst tegemoet komt."

Ik kan hier van „welingelichte zijde" aan toevoegen dat bij dit voorloopige schetsontwerp der plattegronden, geen rekening is gehouden met de meergenoemde Vingboon's perceelen aan de O. Z. Voorburgwal. Die zijn ten behoeve van een beter doel opgeofferd, en m. i. terecht.

De vraag, hoe bij voortduring in de immer meer noodige ruimten ten Stadhuize meer afdoend dan tot heden zal worden voorzien, is zeker van hoogst belangrijken aard en ik heb gemeend daarom voor het vorenstaande eenige gastvrijheid in Uw orgaan, dat steeds levendige belangstelling in deze kwestie heeft betoond, te mogen vragen.

W. J. DE GROOT,
Secretaris der
Raadhuis-Dam-Commissie.

Amsterdam,
7 Aug. 1916.

Het eerste gedeelte van het door mij overgenomen, door den heer de Groot gewraakte, bericht uit de dagbladen, had, als niet direct verband houdende met het onderwerp *„raadhuisbouw"*, gevoegelijk achterwege kunnen blijven. Ik vond het echter juister het bericht *in zijn geheel* over te nemen, en, de „enormiteit" voor steller's rekening latende, de aandacht te vestigen speciaal op het tweede gedeelte van het bericht, waarom 't hier gaat, en waarvan de juistheid door den heer de G. niet wordt bestreden.

Wij kunnen den heer de G. dankbaar zijn voor de mededeelingen omtrent het ontstaan van de Vingboons-nabootsing in de Agnietenstraat, waaruit we leeren dat de afdeeling P. W. in 1901 reeds pogingen deed om zich van antiquarische neigingen los te maken, maar dat zij heeft moeten bukken voor de „toenmalige eischen der kunst".

Dat was dus in 1901. En nu wil ik, in 1916, tegenover de meening van den heer de G., als zouden „de inzichten op bouwkunstig gebied, speciaal in de laatste jaren, niet die stabiliteit bezitten als men wel meer in het bijzonder van dit constructieve kunst-vak zou verwachten", dit stellen, dat sedert 1901 de inzichten omtrent *stijl-namaak* zeer zeker zich belangrijk hebben gewijzigd, en *die* althans het gebracht hebben tot zulk eene stabiliteit, dat terugval naar den tijd van slaafsche toepassing der historische stijlen zeer ernstig verzet zou ondervinden. En daarom meende ik te moeten wijzen op het gevaar, waarvan de kiem in 1901 ontstond, en nu dreigt zich te gaan uitbreiden door eene verbouwing in Vingboonsschen trant van de perceelen aan de O. Z. Voorburgwal 205—207.

Het deed me genoegen te lezen dat, volgens het door den heer de G. aangehaalde antwoord der Raadhuis-Damcommissie, door uitbreiding naar de zijde van de Oude Doelenstraat, zooals ook door mij is betoogd, en door afbraak en herbouw van een groot deel van het bestaande, een stadhuis kan worden gesticht dat tegemoet komt aan de eischen van alle takken van dienst. Heel best, dit betreft de *practische* eischen, maar ten aanzien van de *aesthetische* is daarmede het gevaar van een surrogaat-zeventiende-eeuwschen gevelbouw, dreigend uit den hoek van de Agnietenstraat, niet afgewend. Is 't onverhoopt wat veel gevergd dezen nieuwen hoekbouw „in den ouden stijl" af te breken, zooals ik meende te mogen aanbevelen, men late het mooi staan als een historisch voorbeeld hoe in 1901 men zich de architectuur van een nieuw raadhuis voor Amsterdam dacht; maar men ga in geen geval voort met wat toen misschien als toelaatbaar werd aanvaard, *nu* zeker als eene architectonische dwaling moet worden beschouwd.

Indien de plannen voor de algeheele verbouwing van het raadhuis meer vasten vorm hebben aangenomen, en hieraan valt na de mededeelingen van den heer de G. niet te twijfelen, moge dan ook het streven erop gericht zijn om te komen tot de oplossing van eene monumentale gevelordonnantie die van *onzen* tijd is.

P. J. DE J.

* * *

Den bijzonderen verslaggever van „Architectura".

Waarde Heer,

Voor de zooveelste maal trof mij Uw medewerking aan ons blad, niet alleen omdat U anders schrijft dan de overige medewerkers, maar juist omdat U veel meer schrijft. Vandaar dan zeker ook Uw titel *„bijzondere"*.

Immers de meeste medewerkers schrijven niet, en als ze dan eens schrijven doen ze het dor en droog.

U echter niet; 't is alles humor wat U tegenkomt en 'k zie Uw lachend gezicht reeds achter Uw schrijftafel, of werkt U aan het teekenbord met slappe koord.

Hoe dan ook, Uw laatste stuk over „Moderne Architectuur" was niet geheel naar mijn genoegen, anderen hebben er schijnbaar aan gesmuld.

't Is misschien een gebrek aan mijn opvoeding, doch waar U de genoemde boeken ter recencie waren gegeven, met een zakelijk briefje er bij, daar mocht den heer Schueler een zakelijke beoordeeling verwachten, al was ze dan niet juist naar zijn geest.

Ik stem U volkomen toe, dat de uitgaven met de architectuurkunst niets gemeen hebben, echter de boeken, die ik zag waren als uitgave zeer goed verzorgd.

Dit in elk geval is te waardeeren.

Dat de uitgaven juist bij de genoemde kunstbroeders terecht kwam, is niet geheel aan hem te wijten.

Immers, zoover ik weet, deed hij veel moeite om bij beteren zijn licht op te steken.

Deze echter waren er niet voor te vinden.

De redenen die hiervoor opgegeven werden, waren mijn inziens niet geheel juist. Men had van hooren zeggen...

Waar de heer Schueler schijnbaar den moed en het geld heeft om een goede uitgave tot stand te brengen, daar had men zijn steun moeten verleenen en niet alles vooraf moeten afbreken. Juist daardoor zitten we nu met deze uitgaven.

En werkelijk, U zal het wel met me eens zijn, dat er in ons land op dat gebied eens wat gedaan wordt.

Dat de heer Schueler een Oostenrijker is en nu toevallig in dezen tijd hier verschijnt, kan te denken geven, doch mag geen reden zijn om zonder een enkel bewijs dit als vaststaand aan te nemen.

Zijn in andere landen de beste uitgaven ook niet in vreemde handen?

En waar wij neutraal zijn, laten we het dan ook in alles blijven.

Een ieder heeft zijn goede en slechte zijde.

Laten wij de goede nemen en ons trachten te ontwikkelen, doch niet door bijzondere verslagen.

Heusch, ze kunnen heel gewoon zijn en *zakelijk*. Misschien was de heer Schueler U dan dankbaar geweest. De uitgave is er en zal denkelijk wel vervolgd worden, aan ons de taak om te redden, wat er nog te redden is. Doch niet alleen door afbreken.

't Gaat U toch niet als zekere architecten, die bij opdracht maar vast het oude perceel laten sloopen, omdat de opdrachtgever dan verplicht is om te bouwen?

Een eerlijke architect doet dat niet.

Met vele groeten,

J. J. HELLENDOORN.

Geachte Redactie,

„I will run no base humour: here, take"
„the humour letter: I will keep the 'haviour"
„of reputation."

(Nym: Merry wives of Windsor.)

Dit ingezonden stuk heeft met mijn schrijverij in No. 31 niets te maken, zooals U gezien zult hebben. Ik heb niet gezegd, dat de uitgaven van Dr. Schueler niet fraai zijn, ik heb niets gezegd van Schueler's nationaliteit, nog minder mij schuldig gemaakt aan insinuatie in verband daarmede, waar haalt J. J. Hellendoorn zijne stoutstomme beweringen vandaan? Ik heb wél gezegd, dat Schueler's uitgaven géén moderne Hollandsche architectuur en interieurkunst bevatten, hoewel de titels deze beloofden. De heer Hellendoorn moet éérst leeren lezen vóór hij gaat schrijven. Dit is niet misschien, doch zeker een gebrek in zijn opvoeding.

Ik meen wel eens meer gehoord te hebben, o. a. als zuigeling in de armen mijner baker, dat ieder zijn goede en slechte zijde heeft, en kan dit J. J. Hellendoorn dus niet tegenspreken, maar de slechtste zijde van een ezel is ongetwijfeld zijn gebalk, hoe *zakelijk* en gewoon dan ook. Wat een eerlijk architect wél en wat hij níét doet, interesseert mij bijzonder en zou ik zelfs Hellendoorn's biechten dienaangaande aanhooren, maar in dit ingezonden stuk heeft hij het onderwerp te spoedig laten varen. Mocht echter de heer H. een vervolg willen geven: dient hij zich van een bevoegden medewerker te voorzien; met zijn poover geklets kan men zich niet ophouden, en niet met alle sullig gedoe is het prettig sollen.

Al mag 't dan alles humor zijn wat ik tegenkom, zooals de eene dwaas zegt, I like not the humour of lying, zooals de andere dwaas zegt (Nym, zie boven).

* * *

Van wél-bevoegde zijde werd mij, met klem van verstandige argumenten, aangeraden niet onder pseudoniem te schrijven, en deel ik daarom belangstellenden den naam van den bijzonderen verslaggever mede:

J. F. STAAL JR.

TROOST.

Vangt de V. A. N. K. ook 't interieur
Met zijn Laren en Penaten,
Zij wil toch den architect
't Exterieur voorloopig laten.

CANDIDUS.

DE COMMISSIE VOOR HET STADSSCHOON TE AMSTERDAM.

Bij nog enkele afbeeldingen, ontleend aan het Jaarverslag (1915) der Commissie voor het Stadsschoon (zie ook het vorig nummer).

„Het verloop van het onder 4 genoemde geval Amstelveld 21 wordt verduidelijkt door de afbeeldingen 7 en 8 Afb. 7 vertoont het huis, zooals het bestond; geen voorbeeld van weergalooze schoonheid, doch een type van rustige, eenvoudige bouwkunst. Als zoodanig bezat het voornaamheid. De kleinere ruitverdeeling (een schijnbaar nietig onderdeel) was hiertoe een belangrijke factor. Het verbouwingsplan, zooals het ons voor 't eerst onder de oogen kwam, zou het geheel zeer hebben ver-

Afb. 15 (C. v. S.). Haarlemmerdijk 142, oude toestand.

minkt. Behalve de verhouding van den ondergevel, zou de kap worden veranderd. Dit vooral zou op de werking van het bouwkunstig geheel een noodlottige werking hebben gehad. Door minnelijk overleg met den eigenaar is dit laatste verijdeld kunnen worden. Wat wij niet hebben kunnen verijdelen is het plaatsen van de deur op den hoek, die zooals het hier gedaan is (en zooals het ontelbare malen geschied) een absoluut bouwkundige fout is. Dit overhoeksche plaatsen is alleen te doen, als er in den verderen opbouw een redelijke oplossing voor wordt gevonden. Beziet men een huis, waaraan, op een manier zooals het onderhavige geval, de onderpui op den hoek schuin is afgesneden, dan valt, door het overhangen van den bovengevel op, hoe slecht zulk een oplossing is. Ook het veranderen van de ruitindeeling der ramen, heeft het huis zijn voornaamheid en rust ontnomen.

De behandeling van geval 9 heeft eenige reden tot bevrediging gegeven. Afbeelding 15 vertoont het perceel Haarlemmerdijk 142, met zijn fraaien Lodewijk XIV halsgevel; afbeelding 16 de ontwerpteekening van den nieuwen gevel, waarbij, als bij afb. 11, dezelfde onbekwaamheid van den bouwkundige valt op te merken. Wat op die teekening niet is te zien, doch wat in uitvoering den gevel nog slechter zou doen zijn, is de keuze van de materialen, voornamelijk van den baksteen. Meestal valt de keus van zoo'n bouwkundige op de meest schreeuwende kleur. Zoo ook hier: hardgeel, nageperste steen. In het ontwerp zelf valt op als het slechtste: de gevelbekroning, die, waar het dak in werkelijkheid voor het gezicht wegvalt, een leelijk silhouet zou geven. Het mocht de Commissie gelukken, eigenaar en bouwkundige te overtuigen, dat hier veel verbeterd zou kunnen worden. Dit is geschied door behoud van het Lodewijk XIV beeldhouwwerk van den halsgevel, en door het kiezen van een goed kleurige waalsteen (mooier was nog geweest Leidsche- of Utrechtsche steen). Dat wij er op aangedrongen hebben het oude beeldhouwwerk weer een plaats te geven is geschiedt uit de volgende overwegingen: de bouwkundige is niet in staat een goede bouwkunstige gevelbekroning te maken, en de Commissie kan niet optreden als architect, dus zelf niet ontwerpen; het is dus beter het zekere voor het onzekere te nemen, en wat mooi is, te behouden. Bovendien: wordt het beeldhouwwerk niet meer geplaatst, dan verhuist het in het beste geval naar een museum, waar het levend begraven wordt, daar het anders (lager) wordt geplaatst, en ook anders wordt belicht. Op zijn oude plaats behoudt het zijn volle waarde. Het beeldhouwwerk is dus na te zijn afgeloogd, weer geplaatst. Wij vestigen er met nadruk de aandacht op, hoeveel juister het is oud beeldhouwwerk niet schoon te hakken, waardoor de geest van het werk verloren gaat, doch het af te loogen, waardoor het karakter volkomen wordt bewaard. Laat ieder, die oud beeldhouwwerk wil ontdoen van een oude verf- of kalklaag, hiervan goede nota nemen. Het nieuwe perceel Haarlemmerdijk 142 (afb. 17) ziet er nu dragelijk uit; ook de balconnetjes zijn iets verbeterd."

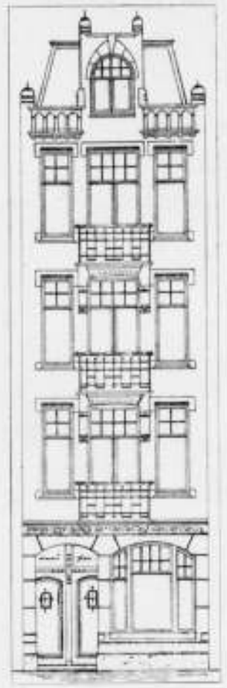
NIEUWE UITGAVEN.

Spoedig zal het 3de deel van „Het Moderne Landhuis in Nederland" verschijnen en daarmede het werk gereed zijn. Er wordt nu reeds een tweede druk op breederen basis voorbereid.

Door het succes aangemoedigd, stelt de uitgever Martinus Nijhoff te 's-Gravenhage zich voor, dat werk de eersteling van een reeks te doen zijn, welke, in den ruimsten zin de behuizing van het Nederlandsche volk in heden en verleden zal behandelen. In het prospectus wordt het volgende er over medegedeeld:

„Elk deel dezer reeks zal — hoewel passend in het geheel — een afgerond en zelfstandig geheel blijven. Wel geen ander onderwerp als de huisvesting is in die mate belangrijk voor een ieder, zoowel uit praktisch, hygiënisch als uit aesthetisch oogpunt. De verheffing van het woningpeil heeft voor alle klassen der samenleving eene veelzijdige en verreikende beteekenis. Wij zijn dan ook overtuigd, voor eene reeks met zorg samengestelde en overvloedig geïllustreerde werken, die goede denkbeelden en fraaie voorbeelden verspreiden, op de algemeene belangstelling te mogen rekenen. Een groote opwekkende kracht moet daarvan uitgaan, waarvan ieder op zijn beurt de resultaten zal waardeeren.

De deelen zullen niet alleen het moderne bouwwerk en binnenhuis, maar ook de historische ontwikkeling behandelen. De laatste heeft niet alleen eene wetenschappelijke strekking, doch ook eene praktische. Immers, ook afziende van directe navolging, moet worden erkend, dat het juiste, gezonde, praktische inzicht onzer voorouders, gepaard aan hun fijn onwikkeld kunstgevoel voor vorm en kleur, menige aanwijzing geeft, dat menige les uit hunne scheppingen — de eenvoudigste niet uitgezonderd — kan worden geput.

Ontwerp nieuwe gevel.

Nieuwe toestand.

Het moderne landhuis heeft voor de waardeering onzer hedendaagsche bouwkunst overwegende beteekenis. Er naast trekken ook de aandacht tal van vrijstaande en ingebouwde stadshuizen, wier ontwerpers, hoewel vaak gebonden aan moeilijker omstandigheden dan de landhuisbouw kent, er niettemin op gelukkige wijze in slaagden, eene geriefelijke indeeling te vereenigen met een smaakvol uiterlijk en interieur. Wij wenschen ook die onder het oog van het publiek te brengen. Dit pleegt niet of slechts bij uitzondering van de afbeeldingen in de speciaal voor vaklieden samengestelde bouwkundige tijdschriften en werken kennis te nemen. Het volgt dus slechts in onvolkomen mate wat er omgaat op het gebied der bouwkunst en op dat van de aanverwante decoratieve kunst, de versiering der woning en het huisraad. Nu ons, door de ontvangst van „Het Moderne Landhuis" de overtuiging geschonken werd, dat bij het ontwikkeld publiek eene nog ruimere mate van belangstelling voor deze onderwerpen bestaat, dan waarop wij ons plan bouwden, hebben wij het denkbeeld opgevat om het werk in den bovenaangegeven zin aan te vullen.

De serie stellen wij ons als volgt voor:

1. *Het moderne landhuis in Nederland, door J. H. W. Leliman en Prof. K. Sluyterman* (reeds verschenen).
2. *Het moderne stadhuis in Nederland, door J. H. W. Leliman.*
3. *Huisraad en binnenhuis in Nederland in vroegere eeuwen, door Prof. K. Sluyterman.*
4. *Het stads- en landhuis in Nederland in vroegere eeuwen, door J. H. W. Leliman en Prof. K. Sluyterman.*

Het ligt verder in ons voornemen de reeks nog aan te vullen met een deel, dat meer in het bijzonder praktische wenken zal bevatten, waarmede moet worden rekening gehouden bij terreinkeuze, bouw en inrichting van het moderne woonhuis in de stad en ten plattelande."

't Doet der Redactie veel genoegen te vernemen, dat het Hollandsche initiatief ook weder in deze zaak tot een gunstig resultaat heeft geleid. Dit is in veel opzicht te danken aan den bereidwilligheid van de architecten, die geheel belangeloos hun photographiën, teekeningen en stukken hebben afgestaan. 't Eenigste wat zij ontvingen waren enkele losse afdrukken. Elk het boek te schenken, waarin hun werk is opgenomen, scheen bezwaarlijk te zijn.

Doch waarom dan de bibliotheek van hun organisaties er geen geschonken?

Dit toch is een loffelijke gewoonte, die door de meeste uitgevers wordt gevolgd.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Speelgoednijverheid.

Een van de goede dingen door den oorlog nu reeds uit-

Afb. 7 (C. v. St.). Oude toestand.

Afb. 8 (C. v. St.). Amstelveld 21, nieuwe toestand, (tegen den zin der C. v. St.).

gewerkt, is het versterken van de energie in onze nijverheid; de ondernemingsgeest wordt wakker. En wat nog gelukkiger is, het Hollandsche publiek nu verstoken van vele buitenlandsche voortbrengselen, moet producten van eigen nijverheid gaan gebruiken.

Wij maakten hier al vele dingen, doch om ze kwijt te kunnen raken, moest de fabrikant ze voorzien van een buitenlandsch merk. De Hollander vindt nu eenmaal alles beter wat uit den vreemde komt. Hierin moet verandering komen. Door de onhebbelijke gewoonte van den Hollander eigen nijverheid niet te waardeeren, ondervond (en ondervindt?) de fabrikant geen aansporing nieuwe industrieën tot ontwikkeling te brengen. Waardoor de oorlog zooveel van den buitenlandschen invoer heeft stopgezet, wordt het publiek wel gedwongen eigen nijverheid te leeren kennen en te leeren waardeeren.

Laten wij hopen, dat dit mag leiden tot een algeheelen omkeer in de verkeerde houding van het grootste deel der Hollanders. Een krachtigen steun in die richting geeft de Vereeniging „Nederlandsch Fabrikaat", die zijn leden in een maandschrift „Nederlandsch Fabrikaat" op de hoogte houdt, wat er hier in ons land, als werkelijk Nederlandsch fabrikaat wordt vervaardigd. Zoo troffen wij in het Juninummer een stuk van den heer van Wickevoort Crommelin aan over de speelgoednijverheid, waaraan wij het volgende ontleenen:

„Het spel bij het kind is hooge ernst. Het staat niet gelijk met onze ontspanning, maar met ons werk en verdient als zoodanig al de toewijding, welke wij aan onzen arbeid geven.

Dat wordt thans weer erkend. Heeft men dat in enkele andere landen niet altoos gedaan? Welk een bedrijf op zichzelf vormden niet sedert onheugelijke tijden de speelgoederen, die op de Parijsche boulevards met Nieuwjaar ter markt kwamen, dikwijls zoo schrander bedacht en geconstrueerd, dat wetenschappelijke tijdschriften ze bespraken! Hoe beroemd is niet Neurenberg om zijn speelgoed geworden. En het staat niet alleen. Ook Sonneberg is zulk een „speelgoedstad", die zelfs een speelgoedmuseum rijk is, gehuisvest in het prachtige gebouw der industrieschool. De speelgoednijverheid sedert 1735 in er vertegenwoordigd.

Alle speelgoed in die Thüringsche stad wordt met de hand vervaardigd. Maakt Neurenberg meer metalen dan houten speelgoed, Sonneberg levert vooral poppen, die (vóór den oorlog) bij massa's naar Amerika en Engeland gingen, waar handenarbeid te duur kost. Het museum bevat 30.000 verschillende soorten van speelgoed dat in Sonneberg vervaardigd wordt. Ruim de helft der productie bestaat uit poppen tot een jaarlijksche waarde van 20 millioen mark. Deze industrie brengt een groot aantal andere in beweging: de poppen immers moeten beschilderd en aangekleed worden. De katoen komt uit Gera, fluweel uit Linden bij Hannover, bloemen, vederen, kant uit Dresden, lint uit Barmen, strooihoeden uit Breslau, pluche uit Rijnland. Andere landen werkten duchtig mede: Engeland voor gummi, Nottingham en Calais voor kant, Lyon en Japan voor zijde. Bovendien werken in Thüringen kolossale porceleinfabrieken voor de speelgoednijverheid. En weet men wel, dat de Teddy-bears, die aan de populariteit van Theodore Roosevelt het aanzijn danken, uit Sonneberg afkomstig zijn?

Naast het algemeene marktartikel maakt men in Sonneberg ook kunstspeelgoed, echter in zeer geringe hoeveelheden in vergelijking met de geheele productie.

Sedert een jaar of vijf kent men in Duitschland speelgoedtentoonstellingen, een uitnemend middel om de industrie te populariseeren. Ook in Parijs is er in 1911 op aandrijven van den toenmaligen prefect van politie, den levendigen heer Lépine zulk een exposition gehouden, die veel succes had. Frankrijk vervaardigt naar bekend is veel speelgoed en hoewel het daarin, wat den omvang van het bedrijf aangaat, voor zijn oostelijken buurman wellicht onderdoet, kan men niet genoeg het vernuft en den geest bewonderen, die de Franschman ook alweer op dit terrein vertoont. De kleine Parijzenaars zijn als de groote: zij verlangen telkens wat nieuws. Naast het bekende speelgoed, dat jaar in jaar uit steeds hetzelfde blijft, komen tegen Kerstmis en Nieuwjaar allerlei actueele verscheidenheden te voorschijn. In 1911, den winter der groote inbraken en stakingen zag men taschjes met het opschrift: „Komploet gereedschap voor den modernen inbreker" of een koffertje met de aanwijzing „Volledige uitrusting voor den volmaakten saboteur", met alle werktuigen om telegraafdraden door te snijden, spoorstaven los te maken, enz. Hoogst onderhoudend, pedagogisch echter minder gelukkig uitgevallen! Toch toonbeelden van vernuft. Er werden auto'tjes verkocht, die men kon laten verongelukken: het heele wagentje sprong in honderd stukjes, die echter weer aan elkaar gezet konden worden, waarop het opnieuw zijn razende vaart kon beginnen.

Hier te lande wordt men nu ook wakker. Verleden jaar was er in *Kunstnijverheid* te Haarlem een belangwekkende tentoonstelling van modern speelgoed van de N. V. „Olanda", een Amsterdamsche fabriek van speelgoederen en sieraadsvoorwerpen, die zich ten doel stelt het fabriceeren en verkoopen van zulke artikelen, uitsluitend naar ontwerpen van Nederlandsche kunstenaars vervaardigd. De heer H. Th. Wijdeveld, architect, is de technische, de heer Ph. Simons, de bedrijfsleider, mej. Pharma Molkenboer, werkt mede aan 't ontwerpen van de vaak zeer artistieke modellen. Het ruwe werk wordt in de fabriek vervaardigd, de verdere afwerking, het schilderen, plakken, lijmen enz., geschiedt als huiswerk, zoodat velen hiermede hun brood verdienen.

In Amsterdam exposeert Hirsch & Co. de producten der fabriek. „Olanda" zond ook in op de Huisvlijttentoonstelling te Nijmegen en was de eenige Nederlandsche exposant op *London Fair and Market*, welke in Maart ll. in de *Agricultural Hall* te Londen werd gehouden. Uit de Haarlemsche tentoonstelling is een wedstrijd voortgevloeid, die echter niet aan de verwachtingen beantwoord heeft. Prijsvragen voor nieuwe vindingen zijn dringend noodig.

Wat staat nu aan het slagen eener Nederlandsche speelgoedindustrie in den weg? Grondstoffen zijn in overvloed voor de hand; voor dit artikel is trouwens niet veel grondstof noodig. De arbeid kan niet duur zijn, omdat hier zooveel vrouwen en meisjes werk vinden.

Een speelgoedbedrijf hier te lande bestaat reeds in het plaatsje Waddingsveen en elders. Daar wordt degelijk werk gemaakt, en er is veel origineel Hollandsch bij. Maar de krachtige voortvarende leiding die men in Duitschland waarneemt ontbreekt. Een energiek leider nu daar veel goed kunnen doen.

Te Waddingsveen wordt houtwerk gemaakt als karren, pakhuizen enz. De Zaanstreek fabriceert kruiwagens, stoelen, hobbelstoelen, tafeltjes; Tilburg, Utrecht en Nijmegen goede Vliegende Hollanders en poppenwagens, Den Haag paarden, enz. Te Tiel bevindt zich naar men mij meedeelt, een uitmuntende fabriek van nikkelwaren. Een poppenindustrie schijnt hier te lande geen toekomst te hebben: Duitschland is te goed daarop ingericht.

Verschillende handelaren heb ik over de mogelijkheid van het gedijen eener Nederlandsche speelgoedindustrie gesnadpleegd. Het algemeen oordeel was gunstig. Wel gelooven velen, dat een speelgoednijverheid in haar geheelen omvang hier niet zal kunnen gedijen, doch een groot aantal artikelen zal men met voordeel kunnen maken, mits een afzetgebied gevonden wordt. Speelgoed moet een wereldhandel zijn; voor de Nederlandsche fabrikaten moet een markt in het buitenland gevonden worden, waartoe de tijd thans gunstig is. Kon hetgeen hier vervaardigd wordt naar Amerika uitgevoerd worden, dan ware reeds veel gewonnen. Ook moeten de fabrikanten zich gaan toeleggen op betere afwerking; vooral in 't houtwerk laat dat dikwijls veel te wenschen. „Wanneer een artikel niet afgewerkt is of er plomp uitziet, zegt men in ons vak: het ziet er op zijn Hollandsch uit", zoo verklaarde mij een handelaar, die evenwel gelooofde, dat het beter kan en zal worden, wanneer er wat meer kapitaal in deze industrie wordt gestoken. Thans lijden vele fabriekjes een kwijnend bestaan. Een gezaghebbend man in den speelgoedhandel verzekerde mij, dat naar zijn overtuiging een speelgoedindustrie in ons land zou kunnen bloeien, mits die op andere leest geschoeid worde en meer rekening houde met de practijk dan het geval is geweest bij de pogingen, tot nu toe daartoe aangewend.

Tal van uit hout te vervaardigen artikelen moeten hier even goed kunnen worden gemaakt als in het buitenland en vele nieuwe, nog niet bestaande, kunnen er aan worden toegevoegd.

Zulk een onderneming zou breed moeten worden opgezet, met voldoende kapitaal. Dit behoeft aanvankelijk niet zoo bijzonder groot te zijn, mits de zekerheid gegeven worde, dat het, bij gebleken behoefte kan worden uitgebreid. Men moet terstond de vleugels flink kunnen uitslaan, voldoende bekwame werkkrachten en leiders kunnen engageeren.

De voet van menige mislukte poging was, dat personen zonder ondervinding in het vak, zonder kennis van de eischen en den smaak van het koopend publiek, aan den gang gingen. Meestal waren het houthandelaren, die door jonge artisten werden aangespoord, of hunne medewerking verwierven. Wanneer men zich echter de medewerking, het permanente advies van iemand uit de practijk verzekert, die zoowel ten aanzien van de te volgen verkoopsmethode, de verkoopsprijzen, en vooral ook wat betreft de keuze der artikelen van advies kan dienen, dan bestaat er, naar men mij verzekerde, zeer veel kans van slagen. Op den steun van den Ned. Bond van Speelgoedhandelaren kan men daarbij rekenen. Maar vóór alles houde men rekening met de practijk. „Ik ondervind het nog bijna dagelijks", zoo verklaarde een handelaar, „hoe zelfs fabrieken, die jaren en jaren bestaan, altijd nog moet worden gadviseerd: doe dit zus en maak dat zoo. Het zijn vaak betrekkelijk kleinigheden, die den leek, den niet-vaknaan, ontgaan, maar die toch van beslissenden invloed kunnen zijn op den omzet of de levensvatbaarheid van een of ander artikel." Een stuk speelgoed moet niet alleen in prijs, kwaliteit en afwerking voldoen. Ook is het niet genoeg, dat het kind het aardig of mooi vindt, want niet het kind maar de ouders koopen het en ook met *hun* smaak moet de verkooper rekening houden. Bij het eene artikel beheerscht de prijs de verkoopbaarheid, bij het andere is de prijs bijzaak en is het uiterlijk of de constructie, of de opvatting, de toets. Te artistiek mag speelgoed ook niet zijn en evenzeer moet men zich hoeden voor wansmaak en onnatuur. Een vakman voelt dit alles en weet beter dan hij 't zou kunnen uitleggen, welk artikel zal pakken en welk niet. Zulk een adviseur zou dan ook geen grossier of agentuurhandelaar kunnen zijn, maar een ervaren winkelier, die uren lang met kinderen en koopende ouders in aanraking is gekomen en daardoor weet en kan aanwijzen wat wel en wat niet het opnemen loonen zal.

Wie het bedrijf begint zal, dit ten slotte, niet aanstonds financieele voordeelen moeten verwachten. Een hoog dividend of rentecijfer reeds in het eerste of tweede jaar is vrijwel uitgesloten. Doch wie er wat voor voelt een Nederlandsche industrie te scheppen, welke op den duur zeer zeker, wellicht reeds na eenige jaren, haar reuze ruimschoots zal afwerpen — want percentagewijze is speelgoed een lucratief artikel — en geduld heeft om een paar jaren te offeren, ten einde de onderneming op een gezonden financieelen en vooral ook practischen grondslag te vestigen, zal — dit was de meening der meest bevoegde vakmannen — hier een dankbaar terrein te bewerken vinden."

Het voorkomen van de vertering van ijzeren pijpleidingen.

Men heeft waargenomen, dat de gassen, welke in water opgelost zijn, een merkbaren invloed uitoefenen op de vertering van ijzeren en stalen buizen; indien de zuurstof verwijderd wordt, wordt de inwendige vertering van de buisleidingen in sommige gevallen tot op één tiende gereduceerd. Volgens dit beginsel kunnen de warmwaterleidingen, voor centrale verwarmingsstelsels gebruikt, beschermd worden en veel langeren levensduur verkrijgen. Boven op deze warmwaterleidingen wordt dan een luchtseperator van passende constructie aangebracht, welke moet dienen om de opgeloste lucht te verwijderen. Dit schijnt zeer afdoende te zijn.

Ketels voor centrale verwarming.

Bij het gebruik van bitumineuse brandstof in ketels voor centrale verwarming is het dikwijls niettegenstaande alle voorzorgen die men neemt, niet te voorkomen dat zich vooral in het onderste gedeelte van de afvoerkanalen teerproducten afscheiden. Deze teerafscheidingen hebben twee nadeelen. In de eerste plaats verstoppen ze de bedoelde kanalen en verminderen de verwarmende oppervlakte en in de tweede plaats is het een direct warmteverlies daar de teer zelf een brandstof is.

De uitvinding van de firma „Strebelwerk G. m. b. H." te Mannheim tracht dit nadeel te voorkomen door in het onderste gedeelte van de rookkanalen openingen aan te brengen waardoor de teer kan wegvloeien, en wel direct in het heetste gedeelte van de ketel, zoodat het samenvloeien van de teer verhinderd wordt of ten minste tot de kleinste verhouding wordt terug gebracht; tegelijker-

tijd wordt de teer die uit de openingen druipt tot verbranding gebracht. Op deze inrichting is in Duitschland patent verkregen.

Een nieuwe methode van verzinken.

Wij ontvingen nog een der nummers van de „Deutsche Klempner Zeitung". Hierin komt een zeer lezenswaardig artikel voor over de nieuwe methode van verzinken, waarover al eens een enkel woord geschreven is, het zoogenaamde sherardiseeren. Deze methode werkt op de volgende wijze: in een ijzeren trommel die volkomen afgesloten kan worden doet men de ijzeren voorwerpen die men wil verzinken met een hoeveelheid zink in kleine stukjes van verschillende grootte. Deze trommel wordt gelijkmatig tot een temperatuur van 350 tot 375 graden verwarmd, terwijl de trommel voortdurend in rondraaiende beweging blijft. De beste warmtebron is eigenlijk de electriciteit, doch wanneer deze niet aanwezig is, kan men ook met gasverwarming zeer goede resultaten verkrijgen. De nieuwe Duitsche munten zijn op deze wijze behandeld. Het ijzer gaat aan de oppervlakte een chemische verbinding met het zink aan, zoodat dit zich dus niet los kan laten. Hierdoor was het mogelijk de muntstukjes na het verzinken te stempelen zonder dat men gevaar liep dat de zinklaag aan de scherpe kanten zou loslaten. Ook schroeven kan men hiermede zeer geschikt behandelen, zonder dat het noodig is de draden later na te snijden en wanneer men op deze wijze moeren verzinkt, wordt de binnenkant even netjes als het uitwendige, hetgeen bij andere methoden nog wel eens wat te wenschen overlaat. (O. v. S.)

Electro-magnetische teekentafel.

In Charlottenburg wordt een tentoonstelling gehouden voor kunstledematen en hulp voor oorlogsinvaliden, waar de A. E. G. „Turbinenfabrik" een teekentafel in werking laat zien, voor eenarmige teekenaars. Bij deze worden langs electromagnetischen weg de teekenapparaten vastgehouden. Door een voetcontact kan de stroom uitgeschakeld worden, waardoor zij weer verschuifbaar zijn. Het stroomverbruik bedraagt slechts 0.3 K.W. per uur. Op zekere afstanden zijn in het teekenblad electromagneten aangebracht, terwijl de teekengereedschappen uit gemagnetiseerde stof bestaan.

Cementdichting voor ijzeren buizen.

Voor de waterleiding van Long Beach, Cal. wordt, volgens „Eng. News" sedert 10 jaar met succes de cementdichting toegepast van ijzeren waterleidingbuizen, behoudens voor dusdanige gevallen, waarin zij direct in gebruik gesteld moeten worden. Als reden voor dit cementgebruik wordt opgegeven, dat het niet alleen onvergelijkelijk goedkooper is, maar ook minstens even goed en bovendien bij verlegging der buizen gemakkelijker breekbaar en te verwijderen.
De toegepaste werkwijze is als volgt:
Eerst wordt in den kraag een ring van droge jute ingezet. Vervolgens de kraag met zuivere Portlandcementpasta gevuld, welke met een soort sabel aangestampt wordt, waarna opnieuw aangevuld en aangestampt, tot de kraag geheel gevuld is met een massa, die bijna even hard is als lood. Van belang hierbij is de juiste cementconsistentie: er mag niet méér water gebruikt worden dan strict noodig is om het cement even vochtig te maken. Ten slotte komt er een ring op van 1 cement op 3 zand. Het cement laat men 48 uur verharden, eer de waterdruk toegelaten wordt.

NAGEKOMEN.

INGEZONDEN.

Prijsvraag Openbare Leeszaal en Bibliotheek te Heerlen.

Van de navolgende mededeelingen gelieven de belangstellende lezers kennis te nemen.
Geheel tegen de bedoelingen van het Bestuur, waren in het programma door een aaneenschakeling van misverstanden, onbestelde (hoewel goed geadresseerde teruggezonden correspondentie) voorwaarden opgenomen, die niet in overeenstemming zijn met de Prijsvraag Regelen.
Een nadere gedetailleerde verklaring acht ik hier niet op haar plaats.
Het Bestuur heeft onmiddellijk contact gezocht met de P. P. C. en de Besturen der Bwk. Ver. voortgaande in die lijn mij gemachtigd in overleg met de P. P. C. de noodige wijzigingen aan te brengen.
Aldus is geschiedt door het overnemen van voorwaarwaarden met medewerking van de P. P. C. opgesteld.
De technische eischen van het programma bleven ongewijzigd.
Ik vestig er de aandacht op dat de inlevering der plannen twee weken later is gesteld, teneinde de nadeelige gevolgen der ontstane verwarring voor de mededingers zooveel mogelijk op te heffen.
De ontwerpen zullen telkens gedurende minstens een week te Heerlen en Amsterdam tentoongesteld worden.
Gaarne neem ik deze gelegenheid te baat om mijne instemming te betuigen met de strekking van het artikel van den Architect Paul J. de Jongh in No. 32 van „Architectura" over bindend verklaren der A. R.
Ik ben ook overtuigd dat handhaving der voorschriften omtrent de zoogenaamde meervoudige opdrachten in het welbegrepen belang is van gezonde verhoudingen in onze vakwereld.

JOSEPH TH. J. CUYPERS.

De redactie hoopt in de gelegenheid te zijn het door de P. P. C. goedgekeurde nieuwe programma van deze prijsvraag in het volgend nummer te kunnen opnemen.
RED.

PRIJSVRAGEN.

a. Een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Elswout, gemeente Nieuw-Lekkerland.
Programma komt voor in „Architectura" No. 32.
Tijd van inlevering vóór 1 November 1916.
Vragen kunnen worden gesteld tot 1 September 1916.
De prijsvraag is alleen opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 617, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Tot Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer A. WIJMER, bouwkundige, den Haag.

J. F. STAAL JR., 1e Secretaris.

MEDEDEELING INZAKE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT".

Woensdag 23 Augustus j.l. had de 10e Algemeene Vergadering van Aandeelhouders der N. V. Mij. tot Expl. van het Plaatwerk „De Architect" plaats.
Het door de Directie uitgebrachte jaarverslag werd goedgekeurd; volgens dit verslag geven de rubrieken abonnés en advertenties teekenen van vooruitgang. Aan de beurt van aftreding als Commissaris was de heer Adr. Moen, die zich niet herkiesbaar stelde; in diens plaats werd gekozen de heer H. Th. Wijdeveld, albier. Aan den aftredenden Commissaris werd de dank der vergadering gebracht voor hetgeen hij in het belang der N. V. heeft verricht.
De behandeling van de ingekomen ontslagname als Commissaris van den heer H. A. J. Baanders werd aangehouden, wijl de vergadering van meening was dat onder de gegeven omstandigheden het heengaan van den heer Baanders, die vanaf de oprichting der N. V. commissaris is, en ten opzichte der uitgave meer dan anderen kennis van zaken, en naar die mate dus ook grootere aansprakelijkheid heeft, mogelijk niet in het belang der N. V. zou kunnen zijn. Mochten zich thans moeilijkheden met de exploitatie voordoen, zoo ontstonden die grootendeels uit de erflating van vorig Commissariaat en Directie, wat voor de vergadering reden was om door voorloopig niet in te gaan op de ontslagaanvraag van den heer B., den band met het verleden nog niet geheel te verbreken.
Op voorstel der Directie werd vervolgens besloten de uitgave tijdelijk te staken, in afwachting van wellicht nader te treffen regeling. Moeilijkheden, waaraan o. m. de tijdsomstandigheden niet vreemd zijn, gaven aanleiding tot deze beslissing. Evenwel bestaat geen grond voor de veronderstelling, die mogelijk zou kunnen post vatten, dat de uitgave geen levensvatbaarheid zou bezitten; het tegendeel is het geval: wanneer de tijdsomstandigheden meer normaal zijn, kan de uitgave zich, zonder abonnementsverhooging, finantieel volkomen en ruim dekken. M.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie,

Het zij mij vergund eene vergissing te herstellen door mij begaan in mijn stuk over eventueele Raadhuisverbouwing. Zij is ontstaan, doordat ik niet alle officieele bescheiden te mijner beschikking had, toen ik in mijn vacantie het stukje schreef.
Ik schreef dan in zake het aangehaald rapport der Raadhuis-Damcommissie „ofschoon niet bepaaldelijk daarbij vermeld, heb ik den indruk verkregen en behouden, dat genoemde Commissie daarbij zich dacht een dergelijke planoplossing door eene nationale Prijsvraag te zien verkregen."
Nu ik, weder in dienst zijnde, over de volledige gegevens beschik, dien ik nauwkeurigheidshalve te vermelden, dat de Raadhuis-Damcommissie wel degelijk tot de Prijsvraag-idee in haar rapport heeft geadviseerd.
Zij toch schreef:
„De kosten, benoodigd voor het verbouwen en vergrooten van het bestaande stadhuis-complex, schat de Commissie globaal op 2.7 millioen gulden. Mocht men er toe overgaan om zulk een bedrag voor zulk een belangrijk bouwwerk te besteden, dan meent de Commissie, dat door het uitschrijven van een nationale prijsvraag waarborg kan worden verkregen, dat dit vraagstuk ook architectonisch in bevredigenden zin zal worden opgelost."
Dankend voor de gelegenheid, mij gegeven tot herstel mijner vergissing.

Hoogachtend,
W. J. DE GROOT,
Secretaris der Raadhuis-Damcommissie.

Amsterdam, 23 Augustus 1916.

ARCHITECT EN INTERIEURKUNSTENAAR.

Geachte Redactie.

Het doet mij genoegen, dat de actie van het College van advies voor opdrachten der V. A. N. K. de aandacht heeft getrokken en deze belangstelling zich uitte in een artikel van P. J. de J. in het laatste orgaan van A. et A. Het zou mij zeer aangenaam zijn indien ook andere architecten in uw blad eens hunne meening over de kwestie ten beste gaven en daarnaast zoo mogelijk aangaven op welke wijze men zich van de zijde der architecten voorstelt om een meer rationeele samenwerking tusschen den architect en den ambachts- en nijverheidskunstenaar te bevorderen. Zooals de toestand gedurende de laatste 25 jaar is mag deze niet bestendigd worden, zoowel in het belang der bouwkunst als van de sier- en nijverheidskunsten (want niet alleen de interieurkunst lijdt onder dit gebrek aan samenwerking).
Om echter verder misverstand te voorkomen nog een enkele opmerking over het artikel van den heer de Jongh: Het was n.l. niet mijn bedoeling, en het staat ook niet in het schrijven aan den heer D. te lezen, om „zonder eenig voorbehoud de architecten „en bloc" voor de behandeling van het interieur onmondig te verklaren", en ik dacht er evenmin aan de architecten te willen kwetsen door de vaststelling van het feit dat de interieurs van nieuwe gebouwen door den architect en zeer vaak door fabrikanten of decorateurs verzorgd worden.
Met belangstelling verdere besprekingen tegemoetziend

Hoogachtend, W. PENAAT.

Wanneer de heer Penaat verklaart dat het zijne bedoeling niet is geweest om zonder eenig voorbehoud, de architecten „en bloc" voor de behandeling van het intérieur onmondig te verklaren; en vervolgens er evenmin aan heeft gedacht de architecten te willen kwetsen door de vaststelling van het feit dat de intérieurs van nieuwe gebouwen door den architect, en zeer vaak door fabrikanten of decorateurs verzorgd worden, dan wil ik die verklaring gaarne aannemen, maar met de bemerking dat de heer P. zijne bedoeling, nu vooral waar hij aan een *leek* schreef, en dat schrijven in de dagbladen publiceerde, zeker niet duidelijk genoeg heeft gesteld, want naar mijne opvatting gaf zijn schrijven, en niet 't minst het slot, alle aanleiding om te concludeeren zooals door mij, en door anderen met mij, is gedaan.
En nu ben ik het volmaakt eens met den heer Penaat en ik hoop dat andere architecten en kunstnijveren zich geroepen zullen voelen om over deze kwestie het hart te luchten), dat over 't algemeen naar verbetering van den huidigen toestand, in het belang van de bouwkunst en de haar verwante ambachts-, sier- en nijverheidskunsten (met inachtneming van de gewenschte verhoudingen), moet worden gezocht, en dat dit zeker wel een onderwerp is dat de belangstelling van de betrokkene vereenigingen ten volle verdient; maar dat neemt niet weg dat de wijze waarop de heer P. gemeend heeft ditmaal zijne aanbeveling van de V. A. N. K. te moeten inkleeden, niet bevorderlijk kan zijn aan de ook door hem gewenschte samenwerking van architect en intérieur-kunstenaar.

P. J. DE J.

* * *

Waarde Heer Staal.

In antwoord op Uw onderschrift in „Architectura" van 19 dezer het volgende. Als U mijn stuk goed had gelezen, zoudt U tot een ander antwoord zijn gekomen, tenzij Uw baker met haar praatjes een blijvenden invloed op U heeft gehad.
Het eerste gedeelte was voor U bestemd, omdat U niet zakelijk recenseerde, het tweede gedeelte was om aan te toonen, dat de heer Schueler niet *alleen* schuldig was aan de reproductie van dergelijk werk, dat met kunst niets te maken heeft.
Dat U niet zakelijk was, geeft U toe, door nu Uw naam te noemen, jammer alleen, dat wèlbevoegden U dat, met schijnbaar heel veel moeite, aan het verstand moesten brengen.
Ik veronderstelde echter voldoende zelfkennis bij U, dat U deze fout niet zelf zoudt ondervangen.
Op Uw hatelijkheden ga ik niet in, Uw toon is die van iemand, welke zijn ongelijk niet graag erkend en dit wil verbergen door groote woorden, of doelde misschien daarop Uw vergelijking met de slechte zijde van den ezel.

t.t.

J. J. HELLEDOORN.

Waar de inzender niet ter zake blijft, en de heer Staal het niet noodig vindt van wederwoord te dienen, wordt hierbij het debat gesloten. RED.

In het vorig stukje van den heer H. is een drukfout blijven staan. Op den 24sten regel staat „dat de uitgaven", moet zijn: „dat de uitgever".

VIJZELSTRAAT.

O! lichamen, gij hebt geen adviseur gewild,
Maar stondt een prijsvraag voor, Wilt dan de vadren [prijzen:
Al stoorden zij zich ook aan uw adressen niet,
Zij vragen u althans, den man hun aan te wijzen.

CANDIDUS.

Map voor de 1ste serie prentbriefkaarten. Ontw. L. H. BOURS LZN.

STADSSCHOON VAN AMSTERDAM.

(Bij de afbeelding).

Wederom voor de zooveelste keer is in een onbewaakt oogenblik een zeer fraaie gevel gesloopt, ditmaal aan de Korte Prinsengracht No. 38 hoek Vinkenstraat.
Men was reeds met den sloop begonnen, vooraleer er gelegenheid was om kennis te nemen, wat er met de fraaie fragmenten van den gevel zou gebeuren. Deze zijn reeds in puin geslagen.
Gelegenheid om de slooping te verhinderen door de eigenares te overtuigen, dat de architectuur van het nieuwe ontwerp in geen enkel opzicht in de schaduw kan staan van hetgeen er stond, was er niet. Nog veel erger, de z.g. architect voor den nieuwen bouw is gebleken niet in staat te zijn om een behoorlijk ontwerp te maken.
Gelukkig berust in de foto-verzameling van de Commissie voor het stadsschoon ook van dit perceel een volledige afbeelding van beide gevels, die hierbij wordt weergegeven.

Namens de Commissie
voor het Stadsschoon,
L. H. BOURS LZN., Assistent.

PRENTBRIEFKAARTEN WEERGEVENDE HET AMSTERDAMSCHE STADSSCHOON.

De Commissie voor het Stadsschoon heeft eens nagegaan, welke van de fraaie bouwwerken en stadsgezichten van Amsterdam door middel van prentbriefkaarten in den handel zijn gebracht. Het is daarbij gebleken, hoe van vele kaarten het onderwerp niet altijd even belangrijk is; en ook hoevele, waaronder belangrijke, niet altijd even goed zijn gezien en weergegeven. Ook bestaan er onder de goedkoope kaarten vele, die slecht van druk en kleur zijn.
Zooals in het jaarverslag van de werkzaamheden der Commissie is vermeld, zijn in 1915 ongeveer 385 photographische opnemingen van Amsterdamsche stadsgezichten gemaakt. Uit dezen voorraad, die in de toekomst nog vermeerdert, zullen de meest geschikte worden gekozen voor het uitgeven van prentbriefkaarten, welke tegen billijken prijs verkrijgbaar zijn. Op deze wijze raakt een ieder bekend met hetgeen onze karakteristieke stad aan schoon thans bezit, of nog kort geleden heeft bezeten. Tevens is het een gelegenheid voor elk, die belang stelt in stadsschoon, een verzameling aan te leggen van fraai uitgevoerde kaarten van merkwaardige stadsbeelden; want de Commissie heeft het voornemen, telkens bij series van 20 stuks de verzameling uit te breiden.
De 1ste serie van 20 stuks is nu verschenen.
Het daarmede door de Commissie beoogde doel, ligt voor de hand, n.l. iedereen het stadsschoon meer te doen leeren kennen en waardeeren, opdat zoodoende elk helpe waken tegen het noodeloos verloren gaan of schenden van merkwaardige bouwwerken; te verijdelen dat, indien eigenaars genoodzaakt zijn hun eigendommen te laten verbouwen, teneinde die voor een of ander doeleinde meer geschikt te maken, zulks dan niet gepaard ga met noodeloos opofferen van het oorspronkelijk schoon van dat eigendom; zich te beijveren, dat bij verandering of afbraak van merkwaardige gebouwen de nieuwe toestand zoodanig wordt, dat deze zich aanpast aan, of althans niet storend werkt in het bestaande stadsbeeld.
Door den assistent der Commissie, den heer Bours, is een map ontworpen, welke deze 1ste serie insluit.
Bij de firma A. J. Nuss, Reguliersbreestraat 30—32 (tel. 557 N.) en Paleisstraat 17 is deze eerste uitgave verschenen en verkrijgbaar voor den prijs van de geheele serie in map à *f* 0.70.
Dat deze kaarten hun weg zullen vinden is niet te betwijfelen.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In de „Maasbode" van 15 Aug. j.l. lezen wij onder het hoofd:

Wat is een „architect" ?

„We hebben eenigen tijd geleden hier een in Duitschland geveld rechterlijk vonnis medegedeeld, waarin gezegd werd, dat het beroep van architect niet een afzonderlijk van andere ambachten verschillend vak was en

dat daarbij nog volstrekt niet aan hoogere algemeene ontwikkeling of artistieke eigenschappen moest worden gedacht.
Dat vonnis heeft de verontwaardiging gaande gemaakt van de heeren Duitsche architecten. De „Bond van Duitsche architecten- en ingenieursvereenigingen" hebben de zaak aangevat en na een „Grundlich" (!) onderzoek dezer dagen de volgende lapidaire verklaring wereldkundig gemaakt:
„Uit beslissingen, die den laatsten tijd door den rechter en de autoriteiten gegeven zijn geworden, blijkt, dat er met betrekking tot de beroeps-aanduiding „architect" opvattingen veld gewonnen hebben, waartegen door de daartoe aangewezen vertegenwoordigers der Duitsche architecten moet worden opgetreden ter beveiliging van de waardigheid van de kunst en van den stand.
In deze vonnissen komt de meening tot uiting, dat tot uitoefening van het beroep van architect noch hoogere algemeene ontwikkeling, noch artistieke eigenschappen noodig zijn. Men beschouwt heden ten dage de architectuur meer als een ambacht, zonder acht te geven op bijzondere bouwkundige begaafdheid.
Tegen zulk eene opvatting, die niet met de werkelijkheid overeenkomt en zoowel met de traditie en het standsgevoel der vakgenooten, als met de begrippen van het ontwikkelde publiek in strijd is, moeten de ondergeteekende bonden als de daartoe aangewezen vertegenwoordigers van het Duitsche architectendom met de meeste beslistheid opkomen.
De architectuur is een kunst, die in verband met wetenschappelijke kennis wordt uitgeoefend en geen werkzaamheid van een ambachtsman of industrieel; ook dan niet, wanneer deze kunst zich wijdt aan de vervaardiging van eenvoudige gebouwen, wier vorm-veredeling behoort tot de bedoelingen, die in de bouwkunst bijzonder nagestreefd moeten worden. Daarom mag ook voor de beoordeeling van artistieke eigenschappen niet de eenvoud of de veelvuldigheid van het bouwkundig object in zijne uitvoering beslissend zijn, maar alleen de waardebepaling der artistieke denkbeelden, waaraan de architect in het ontwerpen van het bouwwerk vorm en gedaante gaf.
De tot ambacht of bedrijf behoorende uitvoering van deze vorm-denkbeelden is niet zijn werk; slechts de opperste leiding daarover is zijn taak, die hij uitoefent als vertrouwensman, als vertegenwoordiger van zijn bouwheer, om te waken voor de juiste belichaming van zijn denkbeeld in het bouwwerk. Daarom is ook deze werkzaamheid als leider een artistieke werkzaamheid.
In verband hiermede verstaan de „Bond van Duitsche architecten- en ingenieurs-vereenigingen en de Bond van Duitsche architecten" onder „architect" den bouwkundigen kunstenaar, die hetzij eene volledige academische ontwikkeling in „Hochbau" heeft of bewezen heeft een boven het ambachtsmatige uitgaande artistieke begaafdheid in de bouwkunst te bezitten.
Het feit dat het helaas een misbruik geworden is, dat onbevoegden zich voor „architect" uitgeven, verandert niets aan de juistheid van bovengestelde uiteenzetting. Gegeven de hooge beteekenis van de architectuur van een volk als maatstaf voor zijn „Kultur"-toestand, is het toch wel bedenkelijk en betreurenswaardig, dat verkeerde opvattingen, reeds tot bovenvermelde beslissingen konden worden belichaamd. Daartegen op te komen, zoowel langs den weg van rechtelijke verklaring als in het openbaar, is onze ernstige plicht."
Inderdaad is het uiterst bedenkelijk, dat zulke opvattingen over het beroep van architect hebben kunnen post vatten. Maar — zoo vragen wij — aan wie de schuld?? Zoolang aan zooveel architectjes van den kouden grond, zooveel stumperige pseudo-kunstenaartjes en bouwkundige stoethaspels niet verboden wordt onze schoone aarde met hun afgrijselijke „kunst"-producten te ontsieren — zoolang zal de groote massa, die in onzen tijd geen schoon van onschoon meer weet te onderscheiden, alle architecten over één kam scheren en mannen als Berlage, de Bazel, Kromhout, Cuypers, op één lijn stellen met ambachtslieden, die zich niet zonder trots „timmerman-architect" of „metselaar-architect" of „aannemer-architect" noemen maar als scheppend kunstenaar belachelijk impotent zijn.
De Duitsche architecten toonen zich kinderachtig onthutst over een kwestie, die „après tout" een zuivere woordenkwestie is. Niet door woorden, niet door gewichtigdoende protesten, niet door het uitlokken van justitieele verklaringen, wordt de architectenstand in waarheid en werkelijkheid opgeheven, maar door daden, door daden van echte, waarachtige kunst. En als ze het nu toch eenmaal over „onbevoegden" in 't rijk der bouwkunst hebben, laat ze dan ook protesteeren tegen zooveel volmaakt smakelooze en erbarmelijke „Denkmäler", die vooral de laatste halve eeuw in de Duitsche landen werden opgericht. Zoo bijv. het beruchte Germania-Denkmal in het Niederwald en het Kaiser-Denkmal te Coblenz, die hoogstens technische kunststukken zijn en het „Völkerschlachtdenkmal" te Leipzig, dat voornamelijk waarde heeft als „Kolossal" metselwerk.
De middeleeuwsche Kathedraal-bouwers gingen niet op zoo'n hoog paard zitten als de Duitsche architecten in hun protest. Ze wilden gewoonlijk niet anders dan als ambachtslieden te worden beschouwd en vergaten, in hun heerlijk vervult-zijn in hun kunstenaarschap, geheel en al de zorg voor eigen roem. Ze voelden zich de kanalen, waarlangs de volksvroomheid en de kunstzin van die zalige tijden vorm kregen in onvergankelijke en onnavolgbare bouwwerken. En de gedachte, dat het vrome volk bouwde door middel van hen, de bouwmeesters, als begenadigde vertegenwoordigers, maakte hen sterk en machtig en tevens ootmoedig. En zelfs de namen van de meesten van hen zijn niet tot ons gekomen!
Van deze middeleeuwsche bouwmeesters kunnen de heeren nog heel wat leeren — niet alleen techniek en kunst-inzicht, maar ook de gevoelens, die de groote kracht en de hooge bezieling geven bij het scheppen van kunstwerken."

De Schouwburg te Wassenaar.

In „De Avondpost" lezen wij het volgende:

De geheimzinnige schouwburg.

Wij hadden in geen weken iets naders gehoord over den schouwburg te Wassenaar.
„Het Vaderland" verneemt thans dat „het comité" een prijsvraag wil uitschrijven voor „architecturale ontwerpen" om die daarna te exposeeren. „Dan zullen tevens de namen der leden van het comité kunnen worden bekend gemaakt."
Deze gang van zaken is eenigszins ongewoon en doet denken aan het geheimzinnig gescharrel met een huwelijksadvertentie.
Gewoonlijk worden eerst de namen der lastgevers gepubliceerd en dan de prijsvraag uitgeschreven. Immers, die namen moeten het vertrouwen wekken voor de onderneming.
Is die geheimzinnigheid reclame? Of is 't allemaal maar een mop?"

't Is prettig, dat de pers zich met dergelijke gevallen gaat bemoeien. Doch de namen van de lastgevers alleen is voor de mogelijke deelnemers (er zullen wel geen deelnemers komen) niet voldoende. „Wie zijn de juryleden", vragen zij. Zou het geen aanbeveling verdienen aan de pers de Algemeene Regelen te sturen?

PRIJSVRAGEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" UITGESCHREVEN IN 1916.

I^e^ PRIJSVRAAG.

Ontwerp voor een dubbel Schoolgebouw met Gymnastieklokaal.

Het Schoolgebouw is gedacht in het centrum van een volkswijk eener groote stad. Het terrein (de situatie is te verkrijgen bij den 1ste Secretaris) is gedacht op den hoek van twee straten tegenover een klein plein. Aan het plein moet een ruime speelplaats worden geprojecteerd, welke door een hek van de straat wordt afgesloten. De scholen zijn bedoeld voor gewoon lager onderwijs en moeten voldoen aan de algemeene regelen omtrent den bouw en de inrichting van schoollokalen voor openbaar lager onderwijs. (Kon. besluit van 25 Juni 1912, Stbl. No. 192).
De verschillende lokalen moeten aan strenge eischen van verlichting en ventilatie beantwoorden en worden centraal verwarmd. Het gebouw zal bevatten:
Souterrain: Ruimte voor de stookinrichting der centrale verwarming, brandstoffen-bergplaats en trap naar den beganegrond.
Verder zal elke school bevatten:
Beganegrond: Entree, spreekkamer ca. 15 M^2^., kamer voor het hoofd der school ca. 20 M^2^., 4 schoollokalen voor hoogstens 40 leerlingen, leermiddelenkamer ca. 12 M^2^., goed geventileerde kleedlokalen, ruime gangen, W.C.'s, urinoirs, spoel- en bergkasten en trappen naar de verdiepingen.
Verder ten dienste der beide schoolgebouwen een gymnastieklokaal ter grootte van ca. 9 × 18 M. met bijbehoorend kleedlokaal van voldoende afmeting.
Eerste en tweede verdieping: Elk 4 schoollokalen als voor den beganegrond beschreven, zitkamer voor het onderwijzend personeel ca. 20 M^2^., leermiddelenkamer ca. 12 M^2^., ruime gangen, trappen, goed geventileerde kleedlokalen, W.C.'s, urinoirs, spoel- en bergkasten.
De beide scholen moeten elk een afzonderlijken ingang en afzonderlijke trappen hebben, doch op elke verdieping met elkaar in verbinding staan.
Het gymnastieklokaal moet ook vanaf de speelplaats toegankelijk zijn.
Verlangd worden:
1°. De platte gronden der verschillende verdiepingen op een schaal 1 à 100.
2°. De voor een juist begrip van het gebouw gevorderde gevels en ten minste 2 doorsneden, alle op 1 schaal van 1 à 100.
3°. Een perspectiefteekening opgehaald uit een plan op een schaal van 1 à 100.
4°. Een travée van den voornaamsten gevel op een schaal van 1 à 20.
5°. Situatieteekening 1 à 200.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren medalje met getuigschrift en *f* 100.—.
Een tweede prijs: Bronzen medalje met getuigschrift en *f* 50.—.
Een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift en *f* 25.—.

IIe PRIJSVRAAG.

Ontwerp voor een Veilinggebouwtje.

Het gebouwtje bestemd voor groenteveiling is gedacht aan een vaarwater in een landelijke omgeving.
Verondersteld wordt, dat de groente uit den omtrek per schuit wordt aangevoerd.
Voor de veilingzaal moeten de schuiten door een luifel of overbouwing tegen regen beschut zijn.
Het gebouwtje zal bevatten een veilingzaal met oploopende zitplaatsen voor ca. 100 personen. In deze zaal 4 telefooncellen ten dienste der koopers en op een goed zichtbare plaats een electrisch afmijntoestel met zitplaats voor den afslager.
De lange wand der veilingzaal langs de waterzijde moet gemakkelijk geheel wegneembaar en op eenvoudige wijze af te sluiten zijn.
Verder zal het gebouwtje bevatten een wachtkamer met buffet en bergruimte, een kantoor voor administratie van ca. 25 M^2^., een kamer voor het bestuur van ca. 30 M^2^., een bergplaats voor 40 rijwielen en de noodige W.C.'s en urinoirs.
Verlangd wordt een platte grond met twee gevels en twee doorsneden op een schaal van 1 à 100 en een geveldetail op een schaal van 1 à 20.
Keuze van materiaal wordt vrijgelaten.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren medalje met getuigschrift en *f* 35.—.
Een tweede prijs: Bronzen medalje met getuigschrift en *f* 20.—.
Een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift.

IIIe PRIJSVRAAG.

Ontwerp voor een Brievenhoofd.

Het hoofd is gedacht voor het briefpapier der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. De afmeting van het papier is 22 × 28 cM.
Het hoofd zal bevatten de woorden: „Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap", Rotterdam en verder de woorden Secretariaat: . . . . Rotterdam, ... 19
Gewenscht is dat het ontwerp op verkleinde schaal tevens zal kunnen dienen als hoofd voor de convocatiebiljetten. De afmeting dezer convocatiebiljetten is 14 × 21 cM.
Het al of niet toepassen van een randversiering om het papier en de grootte van het hoofd wordt aan den ontwerper overgelaten.
De teekeningen moeten op dubbele ware grootte in zwart worden uitgevoerd.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Bronzen medalje met getuigschrift en *f* 20.—.
Een tweede prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift en *f* 10.—.
Een derde prijs: Eervolle vermelding.

Algemeene bepalingen.

De deelname aan deze prijsvragen is behalve voor alle Nederlandsche bouwkundigen, ook opengesteld voor de geïnterneerde krijgsgevangenen der verschillende natiën.
De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn.

Zij mogen op carton gezet, doch *niet in houten lijst gespannen zijn.*
De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van twee gesloten brieven, waarvan de eene den naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en de andere een correspondentie-adres bevat. Op de brieven aan de buitenzijde moeten respectievelijk de woorden: *„naambrief"* en *„correspondentie-adres"* voorkomen, en tevens het motto van het ontwerp; welk motto ook op de buitenzijde der emballage moet geplaatst zijn.
De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken vóór de uitspraak der jury.
De jury voor deze prijsvragen bestaat uit de heeren:
1. A. Broese van Groenou, b.i. Architect te Wassenaar;
2. I. J. Gort, Architect te 's-Gravenhage;
3. P. J. Houtzagers, Architect te Utrecht;
4. C. J. Hemmes, Architect te Rotterdam;
5. A. A. van Nieuwenhuizen, Architect te Rotterdam;
de beide laatsten bestuursleden.
Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht om het bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen.
De uitspraak der Jury zal door het bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" door middel van twee Rotterdamsche dagbladen en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het jury-rapport in de bouwkundige bladen zal zijn gepubliceerd.
De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de algemeene vergadering der Vereeniging, die in Januari 1917 zal worden gehouden.
Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15en November 1916 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den heer C. J. Hemmes, Linker Rottekade 145b.
Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij aan het Bestuur afdoend kan worden aangetoond, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.
De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land. Gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap".
De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonden eenig honorarium daarvoor te betalen.
De ontwerpen zullen na het verstrijken van bovengenoemde 3 maanden, binnen een maand aan de correspondentie-adressen franco worden teruggezonden.

Namens het Bestuur,
P. G. Buskens, Voorzitter,
G. Diehl, 1e Secretaris.

Rotterdam, Augustus 1916.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW DER NEDERLANDSCH HERVORMDE GEMEENTE TE NIEUW-LEKKERLAND.

Vraag 1. Hoe is de directe omgeving van het te stichten kerkgebouw?
Vraag 2. In welke richting van het terrein bevindt zich de dorpskom; moet de ontwerper zich de grootste toeloop naar het kerkgebouw denken langs den dijk uit de noordelijke richting of wel van de tegenovergestelde zijde?
Antwoord. De directe omgeving van het te stichten kerkgebouw is landelijk; de dijk is op onregelmatige afstanden bebouwd met eenvoudige woonhuizen, meerendeels voor arbeiders, die geen aaneengesloten geheel vormen. Een dorpskom ontbreekt hier vrijwel, zoodat zich ook niet laat aangeven uit welke richting de grootste toeloop naar het kerkgebouw zal zijn.
Vraag 3. Is het talud bedoeld beginnende op het hart van de sloot en op de hoogte van het terrein, dus op gemiddeld 0.77 + A. P. met toepassing van eene schoeiing, òf moet het talud beginnen op het hart en op den bodem van de sloot?
Antwoord. Het talud is bedoeld beginnende op het hart van de sloot en op de hoogte van het terrein.
Vraag 4. Moet het talud, voorbij de sloot, in de richting van de bestaande woning worden doorgetrokken, beginnende op de grenslijn?
Antwoord. Ja.
Vraag 5. Zou het niet mogelijk zijn den datum van inlevering te stellen op 15 December 1916?
Vraag 6. Is het mogelijk, om den tijd, waarbinnen de teekeningen moeten worden ingeleverd, met b.v. twee maanden te verlengen?
Antwoord. Neen, verlenging is niet mogelijk.
Vraag 7. Moet in het plan gerekend worden op een podium?
Vraag 8. Moeten op dit podium plaatsen gereserveerd worden voor den Kerkeraad en Kerkvoogden en Collectanten? Zoo ja, op hoeveel personen moet er dan gerekend worden?
Antwoord. Een podium wordt niet verlangd; voor den Kerkeraad enz. kunnen eenige banken worden aangewezen nabij den preekstoel.

Namens de Jury:
Herm. v. d. Kloot Meijburg.

VAN ALLERLEI AARD.

DE NIEUWE DIRECTEUR DER „QUELLINUS"-SCHOOL.

Het Bestuur der „Quellinus"-school is met den heer J. L. M. Lauweriks tot overeenstemming gekomen, zoodat behoudens goedkeuring der Regeering, de heer Lauweriks het directeursschap der school zal aanvaarden.

DE „VIGILANTIE" TE ALKMAAR BEHOUDEN.

De Raad besloot op 23 Aug. tot den aankoop van het turfpakhuis „De Vigilantie" aan het Verdronkenoord alhier en wel voor den prijs van ƒ 4000.
Mede werd aan B. en W. voor de eerste herstellingen een crediet van ƒ 1000 verleend. Hierdoor blijft het pakhuis met zijn uit oudheidkundig oogpunt zoo waardevollen gevel, dank zij het krachtig streven van „Heemschut" toch behouden.

HET RAADHUIS TE BERGEN OP ZOOM.

Dat Raadhuis met zijn gevel van gehouwen steen zal worden hersteld. In het gebouw is nog van belang de z.g. Witte Zaal, welke de portretten bevatten van alle voormalige heeren en marktgraven van Bergen op Zoom.

PRIJSVRAGEN.

a. Een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Elswout, gemeente Nieuw-Lekkerlund.
Programma komt voor in „Architectura" No. 32.
Tijd van inlevering vòòr 1 November 1916.
Vragen kunnen worden gesteld tot 1 September 1916.
De prijsvraag is alleen opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 36. ZATERDAG 2 SEPTEMBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 25, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

SLECHTE VAKGENOOTEN.

Een geval betreffende honoreering van gemaakte plannen, dat wellicht onder de beunhazen in ons vak gewoonte is, doch dat niet te verwachten is van een architect (wij mogen ten minste aannemen, dat een lichaam als de N.V. Rotterdamsche Mpij ten dienste der Volkshuisvesting zich in verbinding stelt met een architect en niet met een beunhaas) werd eenigen tijd geleden behandeld voor het Hof te 's-Gravenhage. Mr. Louis Israëls besprak het betreffende arrest d.d. 26 Nov. 1915 (N. J. 1916, pag. 744).
Hij begint met de volgende vergelijking:
„In deze dagen van vacantie en overvolle treinen zijt gij aan uwe bestemmingsplaats gekomen. Gij hebt aan een kruier van het station uwe bagage toevertrouwd en, aangekomen in uw hotel, vraagt gij hem wat gij hem schuldig zijt. Hij antwoordt: „dat laat ik aan uwe beleefdheid". Welke rechtsgevolgen heeft dusdanig antwoord? Zijt gij daardoor gerechtigd „onbeleefd" te zijn en den kruier niets of nagenoeg niets te betalen, of schept zijn antwoord in het geheel geen rechtsverhouding en zijt gij, ondanks dien fraaien zin, aan 't plaatselijk gebruikelijk tarief gebonden?"
In het geval, dat het Hof te behandelen had, bleek de architect tegenover zijn opdrachtgeefster ten opzichte der honoreering een soortgelijke houding te hebben aangenomen.
De zaak was n.m.l. als volgt:
„De architect B. was aan de N. V. Rotterdamsche Maatschappij ten dienste der Volkshuisvesting behulpzaam geweest met de voorbereiding van den bouw van woningen aan de Putsche Brug, doch voordat de eigenlijke bouw begon, ontstond tusschen hem en zijne principalen ongenoegen met dusdanig gevolg, dat het bouwen der woningen hem niet werd opgedragen. Nu hadden bij het begin der relaties partijen afgesproken, „dat voor het geval de plannen voor den bouw bij de Putsche Brug, om welke reden ook, niet door den architect mochten worden uitgevoerd, de bepaling van het architectenhonorarium aan het Bestuur van Volkshuisvesting zoude worden overgelaten," welke afspraak in beteekenis met bovengenoemd kruiersvoorstel geheel overeenstemt.
Nadat uit eene briefwisseling in November 1913 bleek, dat die N. V. alle banden met den architect als verbroken wenschte te beschouwen, volgde zijnerzijds de wensch over te gaan tot het afrekenen der door hem verrichte werkzaamheden. Dit geschiedde echter niet en op 13 Januari 1914 dagvaarde de architect deze Bouwmaatschappij tot betaling van f 3000, zijnde „het gewone architectenloon" voor een werk van dezen omvang volgens de tarieven voorkomende in de „Regelen voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten", vastgesteld door de Maatschappij tot Bevordering van Bouwkunst en door den Bond van Nederlandsche Architecten.
De Rechtbank te Rotterdam bij vonnis van 21 December 1914 wees deze vordering toe, o.a. omdat de afspraak, volgens welke het Bestuur het bedrag kon bepalen, door haar als nietig werd beschouwd, zijnde in strijd met de goede zeden. De Bouwmaatschappij kwam daarvan in hooger beroep met het gevolg, dat het Hof het door haar verschuldigde bedrag tot f 1500 verminderde.
Omtrent de geldigheid van bedoelde afspraak, overwoog het Hof, „dat de architect „zonder de goede zeden te schenden", zich mocht verbinden om in gemeld geval, het bedrag van het hem toekomend architectenhonorarium, aan de vaststelling door het Bestuur toe te vertrouwen; stellende hij aldus *„het recht* op betaling van eene *aanzienlijke* som, bij uitvoering van het werk", tegenover *minder* honorarium bij niet uitvoering dit minder honorarium *„redelijker wijze"* vast te stellen."
Het Hof gaat dan na, dat in Juni 1910 de architect f 400 heeft ontvangen, hetgeen blijkbaar alleen voor eenige onkosten moest dienen en leidt hieruit af, dat voor het bestek, teekeningen, enz. van bedoelden bouw door B. „nog geen architectenhonorarium is ontvangen of door de Bouwmaatschappij aangeboden." Na uiteengezet te hebben, dat B. hieraan toch veel tijd en moeite heeft besteed, maar dat de bouw ook veel van zijn tijd zou hebben gevorderd, zegt het Hof:
„O, dat al is de Bouwmaatschappij thans op den archi-

Zij mogen op carton gezet, doch *niet in houten lijst gespannen zijn.*
De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van twee gesloten brieven, waarvan de eene den naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en de andere een correspondentie-adres bevat. Op de brieven aan de buitenzijde moeten respectievelijk de woorden: *„naambrief"* en *„correspondentie-adres"* voorkomen, en tevens het motto van het ontwerp; welk motto ook op de buitenzijde der emballage moet geplaatst zijn.
De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken vóór de uitspraak der jury.
De jury voor deze prijsvragen bestaat uit de heeren:
1. A. Broese van Groenou, b.i. Architect te Wassenaar;
2. J. J. Gort, Architect te 's-Gravenhage;
3. P. J. Houtzagers, Architect te Utrecht;
4. C. J. Hemmes, Architect te Rotterdam;
5. A. A. van Nieuwenhuizen, Architect te Rotterdam; de beide laatsten bestuursleden.
Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht om het bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen.
De uitspraak der Jury zal door het bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" door middel van twee Rotterdamsche dagbladen en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het jury-rapport in de bouwkundige bladen zal zijn gepubliceerd.
De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de algemeene vergadering der Vereeniging, die in Januari 1917 zal worden gehouden.
Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15en November 1916 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den heer C. J. Hemmes, Linker Rottekade 145b.
Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij aan het Bestuur afdoend kan worden aangetoond, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.
De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land. Gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap".
De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonden eenig honorarium daarvoor te betalen.
De ontwerpen zullen na het verstrijken van bovengenoemde 3 maanden, binnen een maand aan de correspondentie-adressen franco worden teruggezonden.

Namens het Bestuur,
P. G. Buskens, Voorzitter.
G. Diehl, 1e Secretaris.

Rotterdam, Augustus 1916.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW DER NEDERLANDSCH HERVORMDE GEMEENTE TE NIEUW-LEKKERLAND.

Vraag 1. Hoe is de directe omgeving van het te stichten kerkgebouw?
Vraag 2. In welke richting van het terrein bevindt zich de dorpskom; moet de ontwerper zich de grootste toeloop naar het kerkgebouw denken langs den dijk uit de noordelijke richting of wel van de tegenovergestelde zijde?
Antwoord. De directe omgeving van het te stichten kerkgebouw is landelijk; de dijk is op onregelmatige afstanden bebouwd met eenvoudige woonhuizen, meerendeels voor arbeiders, die geen aaneengesloten geheel vormen. Een dorpskom ontbreekt hier vrijwel, zoodat zich ook niet laat aangeven uit welke richting de grootste toeloop naar het kerkgebouw zal zijn.
Vraag 3. Is het talud bedoeld beginnende op het hart van de sloot en op de hoogte van het terrein, dus op gemiddeld 0.77 + A. P. met toepassing van eene schoeiing, òf moet het talud beginnen op het hart en op den bodem van de sloot?
Antwoord. Het talud is bedoeld beginnende op het hart van de sloot en op de hoogte van het terrein.
Vraag 4. Moet het talud, voorbij de sloot, in de richting van de bestaande woning worden doorgetrokken, beginnende op de grenslijn?
Antwoord. Ja.
Vraag 5. Zou het niet mogelijk zijn den datum van inlevering te stellen op 15 December 1916?
Vraag 6. Is het mogelijk, om den tijd, waarbinnen de teekeningen moeten worden ingeleverd, met b.v. twee maanden te verlengen?
Antwoord. Neen, verlenging is niet mogelijk.
Vraag 7. Moet in het plan gerekend worden op een podium?
Vraag 8. Moeten op dit podium plaatsen gereserveerd worden voor den Kerkeraad en Kerkvoogden en Collectanten? Zoo ja, op hoeveel personen moet er dan gerekend worden?
Antwoord. Een podium wordt niet verlangd; voor den Kerkeraad enz. kunnen eenige banken worden aangewezen nabij den preekstoel.

Namens de Jury:
Herm. v. d. Kloot Meijburg.

VAN ALLERLEI AARD.

DE NIEUWE DIRECTEUR DER „QUELLINUS"-SCHOOL.

Het Bestuur der „Quellinus"-school is met den heer J. L. M. Lauweriks tot overeenstemming gekomen, zoodat behoudens goedkeuring der Regeering, de heer Lauweriks het directeursschap der school zal aanvaarden.

DE „VIGILANTIE" TE ALKMAAR BEHOUDEN.

De Raad besloot op 23 Aug. tot den aankoop van het turfpakhuis „De Vigilantie" aan het Verdronkenoord alhier en wel voor den prijs van ƒ 4000.
Mede werd aan B. en W. voor de eerste herstellingen een crediet van ƒ 1000 verleend. Hierdoor blijft het pakhuis met zijn uit oudheidkundig oogpunt zoo waardevollen gevel, dank zij het krachtig streven van „Heemschut" toch behouden.

HET RAADHUIS TE BERGEN OP ZOOM.

Dat Raadhuis met zijn gevel van gehouwen steen zal worden hersteld. In het gebouw is nog van belang de z.g. Witte Zaal, welke de portretten bevatten van alle voormalige heeren en marktgraven van Bergen op Zoom.

PRIJSVRAGEN.

a. Een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Elswout, gemeente Nieuw-Lekkerland.
Programma komt voor in „Architectura" No. 32.
Tijd van inlevering vòòr 1 November 1916.
Vragen kunnen worden gesteld tot 1 September 1916.
De prijsvraag is alleen opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 36. ZATERDAG 2 SEPTEMBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

SLECHTE VAKGENOOTEN.

Een geval betreffende honoreering van gemaakte plannen, dat wellicht onder de beunhazen in ons vak gewoonte is, doch dat niet te verwachten is van een architect (wij mogen ten minste aannemen, dat een lichaam als de N.V. Rotterdamsche Mpij ten dienste der Volkshuisvesting zich in verbinding stelt met een architect en niet met een beunhaas) werd eenigen tijd geleden behandeld voor het Hof te 's-Gravenhage. Mr. Louis Israëls besprak het betreffende arrest d.d. 26 Nov. 1915 (N. J. 1916, pag. 744).
Hij begint met de volgende vergelijking:
„In deze dagen van vacantie en overvolle treinen zijt gij aan uwe bestemmingsplaats gekomen. Gij hebt aan een kruier van het station uwe bagage toevertrouwd en, aangekomen in uw hotel, vraagt gij hem wat gij hem schuldig zijt. Hij antwoordt: „dat laat ik aan uwe beleefdheid". Welke rechtsgevolgen heeft dusdanig antwoord? Zijt gij daardoor gerechtigd „onbeleefd" te zijn en den kruier niets of nagenoeg niets te betalen, of schept zijn antwoord in het geheel geen rechtsverhouding en zijt gij, ondanks dien fraaien zin, aan 't plaatselijk gebruikelijk tarief gebonden?"
In het geval, dat het Hof te behandelen had, bleek de architect tegenover zijn opdrachtgeefster ten opzichte der honoreering een soortgelijke houding te hebben aangenomen.
De zaak was n.m.l. als volgt:
„De architect B. was aan de N. V. Rotterdamsche Maatschappij ten dienste der Volkshuisvesting behulpzaam geweest met de voorbereiding van den bouw van woningen aan de Putsche Brug, doch voordat de eigenlijke bouw begon, ontstond tusschen hem en zijne principalen ongenoegen met dusdanig gevolg, dat het bouwen der woningen hem niet werd opgedragen. Nu hadden bij het begin der relaties partijen afgesproken, „dat voor het geval de plannen voor den bouw bij de Putsche Brug, om welke reden ook, niet door den architect mochten worden uitgevoerd, de bepaling van het architectenhonorarium aan het Bestuur van Volkshuisvesting zoude worden overgelaten," welke afspraak in beteekenis met bovengenoemd kruiersvoorstel geheel overeenstemt. Nadat uit eene briefwisseling in November 1913 bleek, dat die N. V. alle banden met den architect als verbroken wenschte te beschouwen, volgde zijnerzijds de wensch over te gaan tot het afrekenen der door hem verrichte werkzaamheden. Dit geschiedde echter niet en op 13 Januari 1914 dagvaarde de architect deze Bouwmaatschappij tot betaling van f 3000, zijnde „het gewone architectenloon" voor een werk van dezen omvang volgens de tarieven voorkomende in de „Regelen voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten", vastgesteld door de Maatschappij tot Bevordering van Bouwkunst en door den Bond van Nederlandsche Architecten.
De Rechtbank te Rotterdam bij vonnis van 21 December 1914 wees deze vordering toe, o.a. omdat de afspraak, volgens welke het Bestuur het bedrag kon bepalen, door haar als nietig werd beschouwd, zijnde in strijd met de goede zeden. De Bouwmaatschappij kwam daarvan in hooger beroep met het gevolg, dat het Hof het door haar verschuldigde bedrag tot f 1500 verminderde.
Omtrent de geldigheid van bedoelde afspraak, overwoog het Hof, „dat de architect „zonder de goede zeden te schenden", zich mocht verbinden om in gemeld geval, het bedrag van het hem toekomend architectenhonorarium, aan de vaststelling door het Bestuur toe te vertrouwen; stellende hij aldus *„het recht* op betaling van eene *aanzienlijke* som, bij uitvoering van het werk", tegenover *minder* honorarium bij niet uitvoering dit minder honorarium *„redelijker wijze"* vast te stellen."
Het Hof gaat dan na, dat in Juni 1910 de architect f 400 heeft ontvangen, hetgeen blijkbaar alleen voor eenige onkosten moest dienen en leidt hieruit af, dat voor het bestek, teekeningen, enz. van bedoelden bouw door B. „nog geen architectenhonorarium is ontvangen of door de Bouwmaatschappij aangeboden." Na uiteengezet te hebben, dat B. hieraan toch veel tijd en moeite heeft besteed, maar dat de bouw ook veel van zijn tijd zou hebben gevorderd, zegt het Hof:
„O. dat al is de Bouwmaatschappij thans op den archi-

Gesloopte huizen in de Handboogstraat.

tect vertoornd. dit harerzijds geen grond zoude mogen zijn, om voormeld, door haar gestelde convenant in dien zin uit te leggen, dat het aan het Bestuur zoude vrij staan, om voor werkelijk gedanen arbeid (zij moge dan zijns inziens niet vruchtdragend en praktisch zijn geweest) het gemeriteerd honorarium *feitelijk* te bepalen op „nihil" of opongeveer „nihil", zullende dit toch in strijd zijn met de bepaling van Art. 1374, alinea 3 en Art. 1375 B. W." Nu de Bouwmaatschappij „geen aanbod van eenig redelijkerwijze begroot honorarium deed, heeft het Hof te bepalen voor welk bedrag de ingestelde vordering toewijsbaar is." Daar het niet bewezen acht, dat de „gememoreerde tarieven ten deze toepasselijk zouden zijn," komt 't tot de bepaling van *f* 1500 op grond van eene vroegere overweging van het arrest, „dat toch de architect na verbreking der gemelde banden, het *recht* had betaling te vorderen van het volle bedrag, dat hem, zijns inziens, volgens nader convenant of volgens „het gewone architectenloon" toekwam, en hij *die* vordering bij de dagvaarding instelde; terwijl het daartegenover aan de Bouwmaatschappij vrij stond, om zoo zij het gevorderde „te hoog achtte", een minder bedrag aan te bieden."
De door het Hof aangehaalde wetsartikelen zijn de bepalingen, waarbij wordt vastgesteld, dat alle overeenkomsten „te goedertrouw moeten worden ten uitvoer gebracht", en verbinden tot al hetgeen „door de billijkheid, het gebruik, of de wet, wordt gevorderd". Het overlaten van de loonsbetaling aan den werkgever wordt dus, ook wanneer het is aanneming van werk en geen bepaald arbeidscontract, geenszins gelijk gesteld met een aanbod van gratis werken, doch beteekent alleen eene ruimere toepassing van de billijkheid en het gebruik betreffende de belooning ter beoordeeling van hem, die het werk verrichten."

BRUG OVER DE VERBINDINGSGRACHT IN DE VAN WOUSTRAAT.

(Bij de afbeelding).

Door den architect P. Kramer is voor de dienst der Publieke Werken te Amsterdam een plan gemaakt voor de brug, te bouwen in de Van Woustraat over de in uitbreiding Zuid ontworpen Verbindingsgracht. Deze brug wordt 30 meter lang en 30 meter breed en heeft een vrije overspanning van 22 meter.
De brug is gedacht gemaakt in cementijzer en gemetaliseerd in een diep bronzen kleur, volgens het procedé van den ingenieur Sanders. Aan den onderkant der brug wordt een granieten afneembare schuurband aangebracht, die opgehangen wordt aan bronzen dooken.
Op de brug zijn geplaatst vier electrische lichtmasten, benevens twee draadmasten voor de electrische tram. Deze masten zijn ook opgenomen in de architectuur der brug. Tusschen de draadmasten komt een lage gesmeed ijzeren balustrade. De aansluiting met de bandhoofden eindigt met een bank aan vier zijden.
In verband met den bouw der tramremise aan den Amsteldijk is de bedoeling, de brug in 1917 gereed te doen komen.

1666 — 29 AUGUSTUS — 1916.

Een zaait, een ander is 't, die maait.
Frans Hals is van gebrek gestorven;
Men legt een krans op 't graf, maar 't geld
Bezitten, wie zijn werk verworven.

CANDIDUS.

STADSSCHOON VAN AMSTERDAM

GESLOOPTE HUIZEN IN DE HANDBOOGSTRAAT.

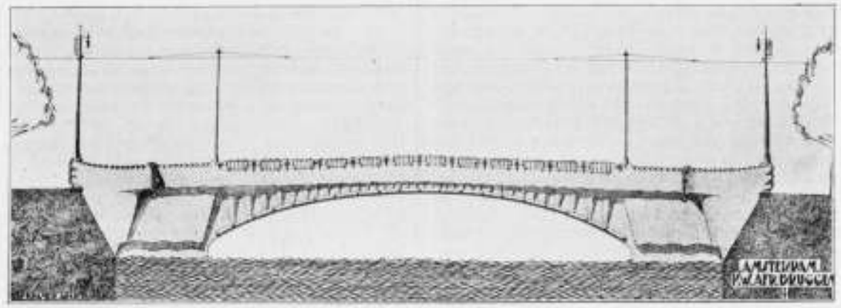
(Bij de afbeelding).

Ten behoeve van de uitbreiding der Universiteits-bibliotheek zijn thans twee gevels van 1659 aan de Handboogstraat 16—18 gesloopt.
Perceel No. 16, vroeger door een violenmaker bewoond, die een bord in den vorm van een instrument uithing, heeft twee versierde hoeksteenen en een gevelsteen „de Meeremin met een handspiegel". Naast No. 18 staat het oude Doelenpoortje, dat vroeger in de Kalverstraat stond, toen de Hand- en Voetboogstraat nog niet bestonden.
't Is jammer, dat deze huizen ook wederom te vroeg gesloopt zijn evenals voor de derde telefoon-Centrale Heerengracht—Singel, het huis Jhr. Six voor verbreeding Vijzelstraat, enz. enz.
't Is tijd genoeg om op te ruimen, wanneer het plan ter uitvoering is vastgesteld en de bouw binnen 3 à 4 weken kan beginnen. Sinds maanden ligt dit terrein nu ook al braak.

Namens de Commissie voor het Stadsschoon,
L. H. BOURS LZN., Assistent.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In „De Aannemer" lezen wij het volgende:
Kalk — kalknood — kalkcentrale.
„Het is onzen lezers natuurlijk wel bekend, dat ook in de levering van *kalk* onregelmatigheden voorkomen. Aller-

Brug over de Verbindingsgracht in de Van Woustraat. Ontwerp: P. KRAMER, Arch.

lei berichten en berichtjes doen in de laatste dagen de ronde en wel van zoo uiteenloopenden aard, dat niemand ten slotte het rechte weet.
Met het oog daarop is het misschien niet ondienstig enkele van die berichten en mededeelingen in opvolging weer te geven.
Zoo kwam in het avondblad van de „N. Rott. Ct." van 9 Augustus j.l. het volgende bericht voor:

„Nu de uitvoer van Duitsche kalk wederom is toegestaan, is het raadzaam, thans zooveel mogelijk kalk in voorraad te nemen, daar tegen het eind van deze maand waarschijnlijk in Duitschland groote behoefte aan dit artikel zal ontstaan, en daardoor hier dan allicht moeilijk, of in het geheel geen kluitkalk te verkrijgen zal zijn."

Dit bericht werd in de Ochtend-editie van hetzelfde blad van 10 Aug. gevolgd door het volgende ingezonden stukje van den heer Van Hardenbroek, secretaris der Kalkzandsteenvereeniging te Hillegom:

„Naar aanleiding van uw bericht over kalk in uw avondblad van 9 Augustus is dienende, dat uw bron onwaarheid meldt.
Duitsche kalkgroeven leveren nu en later gaarne en hebben behoefte aan levering. Het bericht is een manoeuvre om tot koopen te verlokken.
Alles is opzet van Duitsche groeven waarvan dupe moeten worden Belgische groeven en Nederlandsche gebruikers.
De zoogenaamde kalkcentrale „Blom" in den Haag is slechts een product van Duitsche leveranciers."

Aan dit schrijven was toegevoegd een waarschuwing van de Kalkzandsteen-Vereeniging van den volgenden inhoud:

„Belanghebbenden worden bij deze gewaarschuwd zich niet te laten verlokken, kalk te koopen bij de zoogenaamde „Kalk-centrale", directeur B. Blom, Hofweg 11, te 's-Gravenhage.
Dit bureau treedt aanmatigend op door advertenties en circulaires, is echter *niet officieel* slechts werktuig eener groep Duitsche kalkleveranciers en wordt ook *niet* erkend door het Duitsche Gezantschap te 's-Gravenhage.
Het betreffende Nederlandsche Regeeringsorgaan voor dergelijke zaken werkt ten krachtigste mede de kalkkwestie op te lossen.

Ter voorkoming, dat angstigen dupe worden, achten wij als goed geïnformeerden ons *in algemeen Nederlandsch belang* verplicht tot deze mededeelingen op de snelst mogelijke wijze en door de meest mogelijke publiciteit, opdat niet meerdere slachtoffers door de manoeuvres van dat bureau, uitvloeisel van den zonderlingen tegenwoordigen tijd, worden gemaakt."

Onder het hierboven geplaatste hoofd verscheen in de „N. Rott. Ct." van 15 Aug. van het Hoofdbestuur der Vereeniging van Handelaren in Bouwmaterialen in Nederland het volgend breedvoerig schrijven:

Naar aanleiding van het bericht in uw Avondblad van Woensdag 9 Augustus over kalk en de daarop gevolgde ingezonden stukken in uw Ochtendblad van 10 Augustus, waarin een en ander over „de zoogenaamde kalkcentrale" wordt medegedeeld, zij het ons vergund eenig licht te ontsteken in deze duistere zaak.
Wij zeggen duistere zaak, want het is een feit, dat men aan het Keizerlijk Duitsch gezantschap te den Haag, van het bestaan eener „kalkcentrale", die bekend maakt, dat zij uitsluitend met den invoer der kalk uit Duitschland en België naar Nederland belast is, officieel onkundig is.
Wanneer wij daaraan toevoegen, dat de kalkuitvoer uit België bestemd voor den handel in bouwmaterialen en den landbouw tot op heden uitsluitend geschieden kan en geschiedt op de garantieverklaringen der Vereeniging van Handelaren in Bouwmaterialen in Nederland aan wie deze taak door den heer gedelegeerde voor België bij het Keizerlijk Duitsch gezantschap reeds sedert begin Juni j.l. werd opgedragen, dan begrijpt men van de bepalingen dezer kalkcentrale, voor zoover het België betreft, niets.
Immers zonder dat er tusschen de Belgische afdeeling der Keizerlijk Duitsche legatie en de Vereeniging van Handelaren in Bouwmaterialen in Nederland eenige opzegging van de bestaande schriftelijke overeenkomst heeft plaats gehad en derhalve op heden die overeenkomst nog van kracht is, decreteert de kalkcentrale, dat de invoer van Belgische kalk, slechts door hare bemiddeling kan geschieden.
Toen in Juni j.l. de uitvoer van kalk uit Duitschland en België geheel werd stop gezet op grond daarvan, dat de kwestie der levering van kluitkalk aan strookartonfabrieken niet was geregeld, (in de garantiebepalingen van de Vereeniging van Handelaren in Bouwmaterialen was echter het verbod om aan strookartonfabrieken

kluitkalk te leveren, op grond van de overeenkomst met den heer gedelegeerde voor België voor zoover het Belgische kalk betrof, reeds gesteld) heeft het hoofdbestuur onzer vereeniging in overleg met de autoriteiten aan het Keizerlijk Duitsch gezantschap verbonden, zich onmiddelijk tot de „Zentralstelle der Ausfuhrbewilligunge für Zement und Kalk" te Charlottenburg gewend met die verklaring, dat onze vereeniging bereid was dezelfde garantie over te nemen voor den invoer van Duitsche kalk, zooals die voor de Belgische kalk was overeengekomen. In antwoord daarop was door de „Zentralstelle" een afgevaardigde naar Holland gezonden, die met verschillende belanghebbenden in den kalkhandel, ook met afgevaardigden onzer vereeniging, over den toestand heeft geconfereerd.

Er bleef dus voor ons niets anders over dan te wachten op het antwoord uit Charlottenburg. Tot onze verwondering bleef dit antwoord tot op heden uit, tenzij men de oprichting van de Kalkcentrale te 's Gravenhage als het antwoord mag beschouwen. (?)

De oprichting van deze Kalkcentrale wekt dus terecht verwondering en zij is naar de meening der kalkimporteurs geheel onnoodig. Er is volstrekt geen behoefte aan eene zoodanige instelling, die zich ongevraagd dringt tusschen fabrikant en koopman en die door de kosten harer inrichting en de winst die zij maken moet, den prijs van het artikel onnoodig hooger doet stijgen. Het is dan ook bekend, dat lang niet alle Duitsche kalkfabrikanten met eene kalkcentrale sympathiseeren. Zij, die het wel doen, zullen wel die fabrikanten zijn, die in het ingezonden stuk der Kalkzandsteenvereeniging worden aangeduid. En wat de meening der Belgische fabrikanten betreft, zoo wordt algemeen beweerd, dat naar hunne meening niet is gevraagd.

Hoe deze Kalkcentrale de moeilijkheden helpt vergrooten, blijkt hieruit, dat zij in hare onereuse voorwaarden beschikkingen treft over het gebruik van schelpkalk, d.i. kalk, die in Nederland wordt vervaardigd en uitsluitend uit Nederlandsche grondstoffen is samengesteld.

De N.V. „Schelpkalk", waarbij de grootste schelpkalkfabrikanten zijn aangesloten en die het grootste quantum schelpkalk in den handel brengt, heeft nu als tegenmaatregel aan de handelaren kennis gegeven, dat wie de voorwaarden der Kalkcentrale onderteekent, van verdere levering van schelpkalk zal worden uitgesloten. De handelaren verkeeren dus in eene zeer eigenaardige positie en hebben dan ook in hunne vergadering te Utrecht, op 10 dezer gehouden, besloten, bij de kalkcentrale geen kalk te koopen, terwijl alle gepaste middelen in het werk zullen worden gesteld om door samenwerking met andere organisaties en het inroepen van de hulp der betreffende regeeringsorganen, aan dezen wantoestand een einde te maken.

Zeer zeker is het een feit, dat momenteel zoowel in Duitschland als in België kalk genoeg is om Nederland te voorzien.

Ten slotte wenschen wij hieraan toe te voegen, dat wij van de zijde der Duitsche autoriteiten hier te lande steeds alle mogelijke medewerking mochten ondervinden en wij herhaaldelijk de verzekering ontvingen, dat men met de getroffen regeling en de wijze waarop die door onze vereeniging werd uitgevoerd, ten volle tevreden was.

* * *

Uitgaande van dezelfde Vereeniging als laatstgenoemde werd gisteren het volgende gepubliceerd:

Met het oog op de moeilijkheden, gerezen bij den aanvoer van kalk uit het buitenland, hebben verschillende Nederlandsche belanghebbenden uit landbouw, industrie en handel zich op initiatief van de Nederlandsche Kamer van Koophandel in Duitschland vereenigd tot een *garantiecommissie*, waarvan de voorzitter nader door de Nederlandsche regeering zal worden aangewezen. Het secretariaat wordt voorloopig waargenomen door den heer J. Slicher, Prinsengracht 479, te Amsterdam. De met de Duitsche regeeringsvertegenwoordigers gevoerde onderhandelingen leidden tot het resultaat, dat in beginsel besloten is, de controle over het gebruik der uit Duitschland en België betrokken kalk niet te laten berusten bij de kalkcentrale te Den Haag, doch deze over te dragen aan de bij de garantie-commissie aangesloten vereenigingen.

Toch zal de invoer van kalk voorloopig nog korten tijd zeer gebrekkig of in het geheel achterwege blijven, daar over de wijze van verkoop door de z.g. Kalkcentrale, de prijzen enz., overeenstemming nog niet bereikt is. Hierover zullen aan het eind der volgende week nieuwe onderhandelingen te Berlijn gevoerd worden. Met het oog op het feit, dat van Duitsche zijde tegemoetkoming in uitzicht gesteld is, kan dus binnenkort definitieve oplossing dezer quaestie verwacht worden."

Uit het verloop van deze zaak blijkt ten duidelijkste, hoe nuttig en noodig het is, dat de Nederlandsche architecten algemeen weer terugkeeren tot oude, beproefde materialen van eigen bodem, in het onderhavige geval schelpkalk. Er zijn reeds velen, die met groote lof spreken over de schelpkalk, ook Prof. van der Kloes springt steeds in de bres voor dit vaderlandsch product. Het zou de Redactie zeer aangenaam zijn, indien de lezers van dit blad hun goed gedocumenteerde bevindingen over het gebruik van schelpkalk ter algemeene kennis wilden brengen. RED.

NIEUWE BOEKWERKEN.

Verschenen zijn nu afl. 2 en 3 van *„Burgerlijke Bouwkunde"*, eerste deel, door M. SIRAG JZN.

De goede verwachting, die we uitspraken voor de volgende afleveringen, zijn bij het verschijnen van deze 2 afleveringen niet beschaamd. In deze afleveringen wordt het metselwerk, natuursteen en gedeeltelijk de ijzerconstructie behandeld, op een werkelijk frissche, prettige manier met tal van nuttige aanwijzingen en opmerkingen, die de aankomenden, zoowel als de anderen van veel nut kunnen zijn.

Wij moeten echter nog eens terug komen op de „vormgeving", hierover is ook bij deze afleveringen weer het zelfde te zeggen als bij de eerste.

Waarom geen betere voorbeelden gegeven dan bijv. fig. 366, 367, 374, 375, om enkele zéér leelijke deuromlijstingen te noemen. Dit is jammer voor het overigens zoo goede en aanbevelenswaardige werk, dat van practische zijde niet genoeg te waardeeren is. E. P. M.

Architectuur en beeldhouwkunst.

T. P. Bennett A. R. I. B. A. heeft voor The Cambridge University Press een uitgebreid en rijk-geïllustreerd werk samengesteld, dat verschenen is onder een titel „The Relation of Sculpture to Architecture". Het is een bewonderenswaardig helder geschreven en vernuftig betoog over de waarde van de beeldhouwkunst als architectonische versiering. Hij toont aan hoe weinig werkelijk goede beelden onze moderne steden tellen, vooral over de Londensche monumenten uit later jaren is hij slecht te spreken. Bovendien kan een beeldhouwwerk, dat op zichzelf niet zonder verdiensten is, totaal ongeschikt zijn als onderdeel van een bouwwerk.

Niet ten onrechte spreekt men van bouwbeeldhouwwerk als van een zeer bepaalde soort. Het boek bevat meer dan honderd goede illustraties van kunstwerken uit alle landen. (De Tel.)

PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN GEBOUW TEN DIENSTE VAN DE VEREENIGING „HEERLENSCHE OPENB. LEESZAAL EN BIBLIOTHEEK".

(Goedgekeurd door de P. P. C.)

I. De vereeniging „Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek" te Heerlen (goedgekeurd bij Kon. Besluit van 10 Jan. 1914, no. 24), is voornemens eene openbare prijsvraag uit te schrijven ter verkrijging van een ontwerp voor een gebouw hetwelk omvat:

A. *Begane grond.*

1. Ingang tevens trapportaal.
2. Leeszaal ± 60 personen.
3. Bibliotheek ± 30 M².
4. Studiezaal ± 30 M².
5. Garderobe.
6. Gelegenheid tot uitgifte van boeken.
7. W. C., Toilet, enz.

Nota. De uitgifte van boeken moet vanuit de Bibliotheek kunnen geschieden, naar de Leeszaal, Studiezaal en Garderobe.

B. *Verdieping.*

1. Eene Portierswoning bevattende Kamer en Keuken.
2. Eene Huurwoning bevattende Salon, Kamer en Keuken.
3. Een Vergaderlokaal van ± 30 M². oppervlakte.

Nota. De Huurwoning moet geheel op zich zelf staan en niet in verbinding staan met de Portierswoning of Vergaderlokaal, echter moeten beide woningen over dezelfde trap door de hoofdingang van het gebouw bereikbaar zijn.

Met het oog op een eventueele uitbreiding, moet men bij de planuitdeeling van de verdieping er voor zorg dragen, dat de huurwoning gemakkelijk en met weinig kosten, kan omgebouwd worden ter verkrijging van een tweede Leeszaal.

C. *Zolderverdieping.*

De Zolderverdieping moet bevatten 3 slaapvertrekken voor den portier en 3 slaapvertrekken voor de huurwoning, de rest kan als bergplaats gebruikt worden.

D. *Kelder of Sousterrein.*

Het Sousterrein moet omvatten:

1. Boekbinderskamer met magazijn.
2. Verwarmingskelder.
3. Kolenkelder.
4. Bergruimte voor de woningen.

Nota. De vloer tusschen begane grond en verdieping moet geheel geluidwerend geconstrueerd worden.

II. *Het Terrein*

Het terrein is gelegen te Heerlen op den hoek van het Temsplein en eene van uit het Oosten op dat plein mondende straat. De vorm en de afmetingen van het terrein zijn op de situatieteekening aangegeven.

Alhoewel het plein en de aangrenzende straten reeds zijn aangelegd, zijn de terreinen voorkomende op de bijgevoegde situatieteekening nog onbebouwd.

Het terrein is een horizontaal vlak. Het maaiveld = bovenkant, kruin der aangrenzende straten.

Het gedeelte van het terrein, gelegen aan het plein moet over eene frontbreedte van 9 Meter onbebouwd blijven, zoodat de gevels, grenzende aan het plein aan de straat, en aan het onbebouwde terrein gedeelte kunnen dienen tot toevoer van licht en lucht.

Het onbebouwde terreingedeelte moet aan de straatzijde van eene afsluiting worden voorzien.

III. *De inzendingen moeten omvatten:*

1. Kelderplan.
2. Plan begane grond.
3. „ Verdieping.
4. „ Zolderverdieping.
5. Doorsneden volgens de lijn A-B (zie Situatie-teekening)
6. Gevel aan het Plein.
7. „ „ de straat.
8. „ „ de tuinzijde.
9. Detail van den Hoofdingang.
10. Perspectiefteekening.
11. Eene beschrijving van de te gebruiken materialen en eene opgave van den kubieken inhoud van het gebouw gerekend van bovenkant keldervloer tot den nok van het dak.

De platte gronden en doorsneden, op schaal van 1 à 50 in zwarten inkt. De gevelteekeningen, op schaal van 1 à 50 in potlood en kleur.

De detailteekening van den hoofdingang op schaal 1 à 20 in potlood en kleur.

De perspectiefteekening in potlood en kleur, te nemen vanaf punt P, op situatieteekening aangegeven.

Ingezonden teekeningen, modellen of andere stukken die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen buiten beschouwing blijven, en niet worden tentoongesteld.

Nota. 1. Uit de onder 11 genoemde gegevens zal de jury de bouwkosten per M² in verband met de huidige hooge prijzen der materialen vaststellen.

2. Het Bestuur der Vereeniging stelt zich voor de bouwkosten met een bedrag van twintig duizend gulden te kunnen bestrijden.

IV. *Bekroningen.*

Art. IVa. De mededingers onderwerpen zich door de inzending van hun ontwerp onvoorwaardelijk aan de uitspraak der jury.

Uitgeloofd worden: een eerste prijs groot *f* 300, een tweede prijs groot *f* 200, een derde prijs groot *f* 100.

Wanneer de jury oordeelt, dat geen der ingekomen plannen voor den eersten prijs in aanmerking komt, heeft zij het recht het bedrag der twee overige prijzen onder de vervaardigers der twee best geoordeelde plannen als premien te verdeelen.

Het eerst bekroonde ontwerp wordt het eigendom der Vereeniging.

Art. IVb. Het ligt in de bedoeling aan den eerst bekroonde de leiding der uitvoering van den bouw op te dragen onder de voorwaarden van de honorariumtabel, opgemaakt door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten en van den Bond van Nederlandsche Architecten, met dien verstande, dat de uitgeloofde prijs niet in mindering gebracht zal worden.

Het werk zal daartoe in de tweede klasse worden gerangschikt.

De schadeloosstelling bedoeld in Art. 16 der „Algemeene Regelen" wordt bepaald op fl 600.

V. *Inzendingen.*

De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht voor of op den 10en October 1916, aan het adres van den heer Fr. J. Weyers, Postbus 27, Heerlen, of uiterlijk op dien datum als aangeteekend per post of als verzekerd pakket per spoor of boot afgezonden (reçu's voor eventueel bewijs op aanvraag over te leggen).
Elke inzending die niet op het gestelde tijdstip is ingekomen, zal buiten beschouwing blijven en onmiddellijk aan het correspondentie-adres worden teruggezonden.
Binnen een week na den datum van inlevering worden de motto's der ingezonden ontwerpen gepubliceerd.
De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto.
Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anomiteit voor de uitspraak der jury te verbreken.
Bij elke inzending zal in *twee* afzonderlijke behoorlijk gesloten omslagen, waarop aan de buitenzijde het motto is gesteld, moeten worden gevoegd:
In den eenen, met opschrift „naambrief" een door den ontwerper onderteekende verklaring luidende:
„Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto..... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is."
In den anderen: met opschrift „Correspondentie-adres" een correspondentie-adres.
De laatstgenoemde omslag zal voor de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om zoo noodig, door tusschenkomst van den correspondent met den ontwerper in briefwisseling te treden.
Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.
Buiten op de emballage moet vermeld worden, dat de inhoud een ontwerp op de prijsvraag voor een Openbare Leeszaal is en moet het motto van het ontwerp voorkomen.
De ontwerpen mogen op niet te zwaar carton worden opgezet, doch niet in lijsten gespannen worden.
De ontwerpen zullen van den dag van ontvangst tot dien van terugzending tegen alle schade worden verzekert voor een bedrag van f 200 elk.

VI. *De Prijsvraag-Commissie.*

De Jury bestaat uit:
A. *De Architecten:*
1. Jos. Th. Cuypers, Architect Civ.-Ing., Amsterdam-Roermond; 2. J. Ingenohl, Architect te Amsterdam; 3. Th. J. H. Stroucken, Architect te Heerlen.
B. *De heeren:*
4. Mr. W. Hingst te Hilversum; 5. Fr. J. Weyers te Heerlen, Voorzitter Op. Leeszaal, Heerlen.

VII. *Inlichtingen.*

Het Bureau van Inlichtingen wordt gevormd door de Jury.
De inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en met de antwoorden gepubliceerd in het Bouwkundig Weekblad en in Architectura.
Alle correspondentie moet gericht worden aan Fr. Jos. Weyers, postbus 27, Heerlen.
Na den 15en September zullen geen inlichtingen meer worden verstrekt.

VIII. *Tentoonstelling.*

De Ontwerpen zullen telkens gedurende minstens een week te Heerlen en Amsterdam worden tentoongesteld, op nader aan te geven plaats en tijd.
Het Juryrapport zal daarbij ter lezing liggen.

Binnen een maand na het verstrijken van dien tijd, zullen de ontwerpen, die niet het eigendom van de Vereeniging zijn geworden aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.
IX. Voor zoover in dit programma niet anders is bepaald, zullen op deze prijsvraag van toepassing zijn de Algemeene Regelen voor Nationale bouwkundige prijsvragen.
X. Het programma met situatieteekening zal op franco aanvrage zoolang de voorraad strekt kosteloos verkrijgbaar zijn aan het adres van: Frans Jos. Weyers, postbus 27, Heerlen.

Heerlen, 25 Juni 1916.

Het Bestuur der Vereeniging
„Heerl. Openb. Leeszaal en Bibliotheek"

De Jury: Th. J. H. Stroucken, Mr. W. Hingst, Jos. Th. Cuijpers, J. Ingenohl en Fr. J. Weyers.

Gezien en goedgekeurd door de P. P. C.

P. J. Houtzagers, Voorzitter.
Herm. v. d. Kloot Meijburg, Secretaris.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW DER NED. HERVORMDE GEMEENTE TE NIEUW-LEKKERLAND.

Vraag 9. Is de aangegeven lengte van 18 M. voor de palen voor het geval dat de paalfundeering van hout wordt?
Antwoord. Ja.
Vraag 10. Wordt de luiklok ook gebruikt als uurwerkklok of moet op ruimte voor een tweede klok voor het uurwerk gerekend worden?
Antwoord. Er moet op ruimte voor een tweede klok worden gerekend.
Vraag 11. Mag de toren op het dak staan of moet hij van af den beganen grond worden opgebouwd?
Antwoord. Hierin wordt de ontwerper vrij gelaten.
Vraag 12. In art. 6 staat „die sub. c en d genoemd; kunnen in potloodlijnen worden uitgevoerd", mogen ze dus ook in inktlijnen worden uitgevoerd?
Verder staat „het opwerken der teekeningen is uitgesloten", wordt daarmede bedoeld dat geen arceeringen, voegen, schaduwen, boomen, enz. mogen worden aangebracht; mag er geen aquarel van gemaakt worden? Mogen de teekeningen op gekleurd papier worden uitgevoerd?
Antwoord. De sub. c en d genoemde teekeningen kunnen ook in inktlijnen worden uitgevoerd; schaduwen als anderen, kortom het maken van aquarellen, is uitgesloten. Gekleurd papier is veroorloofd.

Namens de Jury:
Herm. v. d. Kloot Meyburg.

PRIJSVRAGEN.

a. Een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Elsweout, gemeente Nieuw-Lekkerland.
Programma komt voor in „Architectura" No. 32.
Tijd van inlevering vòòr 1 November 1916.
De prijsvraag is alleen opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

b. Prijsvraag voor een hoogaltaar.
Programma komt voor in „Architectura" No. 25.
Tijd van inlevering vòòr 15 October 1916.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 37. ZATERDAG 9 SEPTEMBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Heeren Leden worden verzocht hunne adres-veranderingen op te geven aan den 2en Secretaris (Joh. Verhulststraat 186) en niet aan Gebrs. Binger.
II. Van den Chr. Opzichters- en Teekenaarsbond werd ontvangen „Statuten en Algemeen Huishoudelijk Reglement" van dien Bond.
III. De 137ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 13 September,** des avonds te 8½ **uur,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.

Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van den heer P. W. Duin Jr., Architect, alhier, voorgesteld door de heeren K. Tholens en A. Moen.
4. Vaststelling der Genootschapsprijsvragen 1917 en benoeming der Jury.
5. *Voordracht van den heer* J. Gratama B. L. over „*Vijzelstraatbetonwing*", met lichtbeelden.
Introductie is toegestaan.
6. Rondvraag en sluiting.

J. F. Staal Jr., 1e Secretaris.

DE VERHEERLIJKTE SCHOENLAPPER.

„Vier architecten zijn verlakt,
„De Lapper heeft het werk gepakt"
Zoo schreef de krant „en, 't dient gemeld,
„De Nederlandsche Bank heeft geld".

De Vak-vereeniging zag stol
Voor haar orgaan in 's Lappers lof,
Zijn beeld bestelden — elk de helft —
't Schoon Haarlem en het doode Delft.

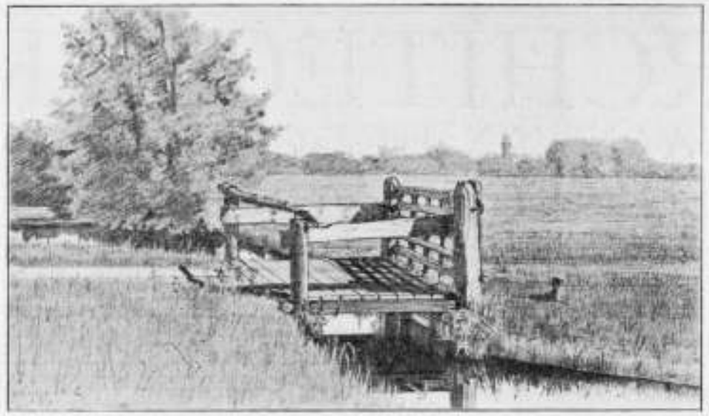
Maar toen bekend werd, dat het blad
't Nieuws uit den duim gezogen had,
Zijn lof en beeld weêr afbesteld.
De Nederlandsche Bank hield 't geld.

Candidus.

KALK—KALKNOOD—KALKCENTRALE.

In aansluiting op de mededeelingen in ons vorig nummer, onder bovenstaand hoofd, kunnen wij nog het volgende mededeelen:

„De Nederlandsche Kamer van Koophandel in Duitschland te Düsseldorf deelt mede:
Ter oplossing van de verschillende moeilijkheden, gerezen bij de regeling van den kalkinvoer uit Duitschland, had op 26 en 27 Augustus in Berlijn eene vergadering plaats, waaraan eenerzijds vertegenwoordigers der Duitsche regeering en der Duitsche industrie en anderzijds vertegenwoordigers van de Nederlandsche belanghebbenden deelnamen, welke laatsten zich in de garantie-commissie voor kalkinvoer vereenigd hadden.
Na langdurige besprekingen slaagde men er in tot overeenstemming te komen.
Van Nederlandsche zijde had men in de eerste plaats bezwaren tegen de oprichting eener kalkcentrale in Nederland. Deze bezwaren hadden gedeeltelijk een persoonlijk karakter tegen een leider van dit bureau.
Bij de onderhandelingen bleek echter, dat de heer B. Blom steeds in opdracht en onder verantwoordelijkheid van de door de Duitsche regeering ingestelde Zentralstelle der Ausfuhrbewilligungen für Zement te Charlottenburg en van vertegenwoordigers der Aussenhandelstelle te Brussel gehandeld had en verviel daardoor dus dit persoonlijk verwijt.
Ondanks den uitgesproken wensch der Duitsche Industrie, verklaarde de heer Blom zich onder de gegeven omstandigheden niet langer bereid, zich met de leiding der kalkcentrale te belasten, aangezien de door den handel zoowel als door de andere afnemers van kalk, ten opzichte van de Centrale aangenomen houding eene samenwerking met deze voor hem onmogelijk maakte.
Ter tegemoetkoming aan bezwaren van Nederlandsche zijde, besloot men daarop er van af te zien in Nederland een Kalk-Centrale of Verkoopbureau in te richten.
Tot uiterlijk 30 September zullen alle zaken worden afgesloten en afgewikkeld door de tegenwoordige Kalk-

Bruggie bij Zwolle. Reisschets, getoekend door A. J. Westerman.

centrale, onder leiding van den heer B. Blom, in afwachting eener nieuwe regeling.
Het geven der door de Duitsche regeering verlangde garanties vindt reeds terstond plaats door de bij de garantiecommissie voor kalkinvoer aangesloten organisaties."

Verder is nog van belang een bericht over den kalksteen in Zuid-Limburg, dat dezer dagen in de pers werd openbaar gemaakt:

„De bepalingen, die door het Duitsche militaire bestuur in België en door de Duitsche regeering voor den uitvoer van kalk uit België en Duitschland naar ons land worden toegepast, hebben de aandacht gevestigd op Zuid-Limburg.
Voorheen was het lang niet algemeen bekend, dat in ons land ook kalksteen aangetroffen wordt; alleen de bevolking van deze streek was er aan gewend, te midden eener landelijke omgeving — ver afgelegen van de spoorverbinding — primitieve kalkovens aan te treffen. De productie was derhalve tot dusverre van weinig beteekenis, en vond afzet bij afnemers in de streek voor metseldoeleinden, alsmede voor bemesting.
Het gebrek aan dit product deed de vraag ook hier toenemen; in de gemeente Voerendaal (bij Heerlen) werden ovens bijgebouwd, en verschillende stroocartonfabrieken in ons land hebben zich reeds ongeveer een jaar aan het gebruik dezer kalk gewend.
Er dagen reeds liefhebbers op uit alle oorden van het land, om het branden van kalk alhier op groote schaal te beginnen, zoodat wellicht naast de kolenindustrie, ook de kalkindustrie in deze streek een bloeiende toekomst tegemoet gaat, en wij ook ten opzichte van dit product niet meer geheel afhankelijk zijn van het buitenland.
Met de gemeente Voerendaal, welke groote terreinen in eigendom heeft, moeten reeds onderhandelingen gevoerd worden over aankoop van concessie-verlenging voor kalk- en cementindustrie."

REISSCHETSEN.

(Bij de afbeeldingen).

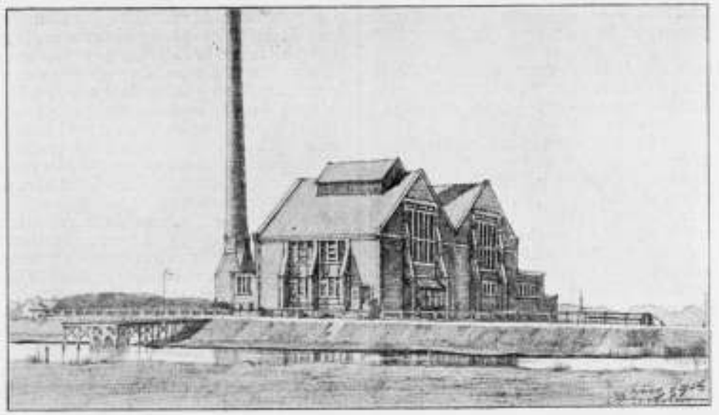
Van bijgaande in den vacantietijd gemaakte schetsen, stelt de eerste voor een bruggetje met hek voor toegang naar een afgesloten weiland in de nabijheid van Zwolle. Het dankt zijn schilderachtigheid in hoofdzaak aan de zeer eenvoudige materialen en bewerking. Op den achtergrond de „peperbus" en gashouder van Zwolle.
De schuur en hooiberg geven wel bijna het eenvoudigste wat op bouwkundig gebied is te vinden. Het aangename uiterlijk en de goede verhoudingen van beide gebouwtjes noodigen als het ware uit om ze te gaan teekenen.
Een nog al scherp contrast hiermede vormt de schets van de nieuw IJselcentrale, welke de steden en dorpen langs den IJsel van licht en kracht voorziet. Een nieuw gebouw laat zich bovendien niet zoo goed uit de hand teekenen als een oud, dat om zoo te zeggen met de omgeving is samengegroeid.
Toch geeft het massieve gebouw met den hoogen schoorsteen, ontworpen door den bouwmeester Krook, te midden van de eenvoudige omgeving wel een treffend beeld van den nieuweren tijd, waarin ook aan de bouwkunst geheel ander eischen worden gesteld.

A. J. Westerman.

NIEUWE UITGAVEN.

Van het plaatwerk „de Nederlandsche Musea", dat wij in No. 20 van dezen jaargang aankondigden, is nu het 1ste nummer verschenen.

Deze aflevering bevat 12 platen, voorstellende: drie beeldhouwwerken in steen, afkomstig van de graftombe van Bisschop Rudolf van Diepholt in den Dom te Utrecht Zij stellen voor: St. Marten met de kreupele, St. Paulus en St. Magdalena, St. Joris en St. Agnes. Verder: 4 Indra, de Koning der Goden, Brahma, 5 Içana, d. i. Çiwa, Yama, de doodsgod, 6 Waruna, de watergod, Pethirn, de aardgodin, 7. de philosoof Democritus, 8. de philosoof Heraklitus, 9. stel van vijf vazen, stoelkussen (boven),

Electrische Centrale (Arch. Krook). Reisschets, getoekend door A. J. Westerman.

stoelkussen (onder), 10. (de bijzonder fraaie, strenge) cassone (uit het Rijksmuseum), 12 kist, cassone.
Een bijzondere uitvoerige archeologische studie van de hand des heeren S. Muller, over de steenen beeldhouwwerken van de bovengenoemde graftombe, is het plaatwerk als tekst — waarvan ook de typographische verzorging uitstekend is — toegevoegd.
Deze aflevering is een goed begin van een waardige Nederlandsche uitgaaf. J. de M.

* * *

Bij de firma Duwaer en van Ginkel te Amsterdam is dezer dagen verschenen de door de Bazel gehouden voordracht — tijdens de verleden jaar gehouden Lustrumtentoonstelling van ons Genootschap — over „De verhouding van de bouwkunst tot de godsdienst."
Dit was een der 8 van de cyclus lezingen. De verslagen ervan hebben wij onze leden, dank zij den heer Wijdeveld, in ons blad kunnen geven. Die verslagen waren uitnemend werk.
Waar het onderwerp door de Bazel op beknopte, doch diepzinnige wijze behandeld, verlangt, dat men feitelijk woord voor woord van het gesprokene voor de oogen moet zien, wil men aan de bestudeering van dit, door hem zoo zuiver gegeven en onpersoonlijk gevoeld onderwerp iets hebben, is het noodig een woordelijk verslag van die voordracht te bezitten.
Het nu uitgegeven boekje van geschept Hollandsch papier, typografisch uitstekend verzorgt, zooals wij dat van de firma Duwaer en van Ginkel gewend zijn, voorziet hierin. Ondanks de goede verzorging is de prijs zeer billijk, *f* 0.60, zoodat voor menigeen het geen bezwaar is het zich aan te schaffen. J. de M.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Prof. Van der Kloes schrijft in „Bouwstoffen" over Nederlandsche Natuursteen:

„Een der aantrekkelijkheden van het bij vele zomerreizigers bekende en geliefde Valkenburg in Limburg is de aan den grooten weg naar Maastricht gelegen *Ge-*

meentegrot. Deze grot heeft door alle eeuwen heen een belangrijke plaats in het bestaan van het stedeke ingenomen. Niet alleen bevat zij — en daaraan dankt zij grootendeels haar ontstaan — een onuitputtelijken voorraad bouwsteen en is zij daardoor een zachtkens vloeiende bron van inkomsten voor de gemeente, maar in tijden van angst en vervolging bood zij menigmaal aan velen een veilig toevluchtsoord.
Tijdens de Fransche omwenteling b.v. zijn de gelooviigen met hun priesters in de grot gevlucht en werden in een in het binnenste daarvan in vroeger tijd uitgebouwen kapel de H. Mis en verdere kerkelijke ceremoniën uitgeoefend. De kapel bestaat nog met haar altaar en zitbanken, alles in het gesteente uitgebeiteld en een opschrift, door de nakomelingen later in hardsteen vernieuwd, vermeldt de namen van degenen, die zich daar een tijdlang verborgen hebben gehouden.
De Zuid-Limburgsche bodem bevat verschillende kalk- en mergelgesteenten. Meest is hun hardheid zeer gering, doch er komen ook hardere verscheidenheden onder voor. [1]) Het gebruik van den steen is tot de land-

[1]) In de *Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg à Maestricht* van 1910 komt een lezenswaard opstel over *Limburgsche Bouwsteenen* voor van de hh. L. Keuller, E. Lahaye en W. Speenger. Daaraan is het volgende overricht ontleend.
De Limburgsche kalksteenen behooren geologisch tot de krijtformatie, waarvan de bovenste verdieping in deze streken wordt gevormd door het Maastrichtsche krijt, ter dikte van 30 tot 76 M. Dit rust op het Senonische krijt en daaronder volgt onmiddellijk de steenkoolformatie.
Doordien de lagen hellen en golven, treden de onderliggende plaatselijk aan den dag. Bovendien loopt tusschen Valkenburg en Sibbe in de richting van Oost naar West een sprong in de aardkorst van ongeveer 15 M. hoogte, in dien zin dat ten Noorden daarvan, d. i. te Valkenburg en Geulhem, de lagen zooveel dieper liggen dan de overeenkomstige ten Zuiden van den sprong.
Een en ander is oorzaak dat dezelfde soorten en verscheidenheden van steen op zeer verschillende hoogten en diepten ten opzichte van het aardoppervlak worden aangetroffen.
Kolenzandsteen vindt men in Limburg op twee of drie plaatsen: te Kerkrade en omstreken onmiddellijk onder de zand-, grind- en leemlagen van den bovengrond; te Cottessen, een gehucht onder de gemeente Epen, aan den dag en, naar gezegd wordt, ook onder de gemeente Mesch.

streek zelf beperkt. Slechts bij hooge uitzondering treft men hem aan gebouwen in de noordelijke provinciën aan. [2])

Een hardere soort wordt tegenwoordig in de Valkenburgsche Grot uitgebroken. Deze bij de bouwlieden in het Noorden bekend te maken is het doel van dit opstel."

Daarop volgt een beschrijving van het uitbreken van den steen. Over het gebruik deelt Prof. van der Kloes nog het volgende mede.

Wat de afmetingen der steenen betreft, is men alleen aan de lengte van ongeveer 80 cM. gebonden. Breedte en hoogte kunnen binnen zekere grenzen afwisselen. Zeer hooge steenen zijn alleen wat lastig in 't vervoer.

In verband met de noodzakelijkheid om de steenen in den bouw op hun groefleger te plaatsen is het van belang op te merken dat bij steenen, die hooger zijn dan 80 cM., het groefleger evenwijdig loopt aan de kleinste zijde.

Kalksteen, als die waaruit de grot bestaat, werd, naar Architect Dr. P. J. H. Cuypers mij mededeelde, reeds vóór de 13de eeuw in Limburg veel gebruikt; zoo b.v. aan St. Servaas te Maastricht, waar hij reeds aan het Karolingische gedeelte aan de Westzijde zoowel buiten als binnen wordt aangetroffen, aan de O. L. Vrouwekerk en aan de Matthiaskerk aldaar; voorts in groote hoeveelheid aan de 1218—1224 gebouwde Munsterkerk te Roermond en bijna in elke gemeente waar monumentale gebouwen zijn van de 13de tot de 17de en 18de eeuw.

Waar de steen met oordeel werd toegepast, heeft hij zich volkomen deugdelijk gehouden. Eerste voorwaarden zijn dat hij steeds op zijn groefleger geplaatst worde en dat hij tegen inwatering gevrijwaard zij.

Vooral voor plinten of voetingen van gebouwen moet de steen met zorg behandeld worden. De ervaring heeft geleerd dat hij in den eersten tijd na het uit de groef komen zeer gemakkelijk en veel water opneemt, doch mettertijd, vooral aan het oppervlak, steeds harder wordt en dan weinig of geen water meer doorlaat. Het ligt voor de hand dat hij dus liefst kort na het uitbreken moet bewerkt worden.

Het afbikken van bestaande muren is hoogst schadelijk en kan volkomen verval tengevolge hebben.

Voor het maken van gewelven, zoowel voor de gordelbogen, muraal- en kruisbogen als voor de gewelfvakken, is de steen zeer voordeelig in 't gebruik.

Ook heeft Dr. Cuypers hem met het beste gevolg voor venstertraceeringen toegepast en voor eenvoudig beeldhouwwerk van kapiteelen, friezen en kraagsteenen.

Dr. Cuypers beveelt den steen zeer aan voor huisbouw, omdat men in korten tijd de muren kan optrekken, aan beide zijden glad, zoodat geen pleisterwerk noodig is.

Voor binnenplaatsen en vestibulen is het behoud van de voegen en de natuurlijke kleur van den steen zeer aangenaam voor het oog.

Het aanzien laat zich zeer verlevendigen door het aanbrengen van een lambrizeering in een donkerder tint, een kleurrijk fries langs de zoldering en kleurige smalle banden in de hoeken en rondom de kozijnen. Als bindmiddel voor de kleurstoffen is siliciumsulfaat aan te bevelen. Ook laat zich met goed gevolg caseïneverf aanwenden.

Bijzonder gunstig is het gebruik van de steensoort, wanneer men het gebouw binnen korten tijd wenscht te bewonen, omdat men het geheel kan optrekken zonder toepassing van pleisterwerk, daar de muren aan beide zeiden glad kunnen worden opgetrokken. Wanneer men dan de zoldering van hout maakt, met moer- en kinderbalken en dubbele houten vloeren of beschot tusschen de ribben, is het niet moeielijk om een woning binnen 2 of 3 maanden op te bouwen en bewoonbaar te maken."

Wat dit laatste betreft, zijn wij van de bouwkunstige waarde van zulk een huis overtuigd.

Een Amerikaansch bouwwerk.

In de „Aarde en hare Volken" komt een bericht voor, dat veel van een mop heeft.

De Amerikanen hebben plannen voor een echt Amerikaansch bouwwerk, waarover het volgende wordt verteld:

„Een monument, dat in grootte zelfs de zeven wereldwonderen uit de oudheid te boven zal gaan, denkt men op te richten in de Vereenigde Staten, het land der onbegrensde mogelijkheden. Tot een eeuwige gedachtenis aan de Confederatie, die den burgeroorlog van 1861 tot 1864 deed ontstaan en aan een half millioen menschen het leven kostte, willen de Zuidelijke staten van de Unie een bij Atlanta in Georgië gelegen berg, die uit een enkelen hoogen granietkegel bestaat, tot een soort van nationaal gedenkteeken maken.

Honderden kunstenaars zullen onder leiding van den Amerikaanschen beeldhouwer Burglum (?Red.) acht jaren lang onafgebroken met de uitvoering van dit reuzenwerk bezig zijn. Uit het zeer harde en zuivere graniet zullen geheele groepen van kolossale figuren worden uitgehouwen, die het leger van de Geconfedereerden en zijn leiders voorstellen, zooals zij in twee lange rijen van de hoogte van den naakten berg naar beneden rijden. De lengte van den geheelen stoet zal bijna tweeduizend voet bedragen, en de ruitergestalten van de hoofdgroepen zullen gemiddeld vijf-en-dertig tot vijftig voet hoog zijn. Elke staat van de Confederatie zal door het ruiterbeeld van een der bekende generaals worden verheerlijkt, die het Zuidelijke leger aanvoerden.

Buitendien zullen aan den voet van den berg dertien reusachtige zuilen verrijzen, die de dertien geconfedereerde staten symbolisch zullen voorstellen. In het inwendige van den berg zal een ruime hal worden aangelegd, waarin alle oorkonden, gedenkschriften en relieken die op de Confederatie betrekking hebben, als in een museum worden bewaard.

Om den berg wordt een groot park aangelegd, van welks wegen het oog van den bezoeker steeds zich zal kunnen richten naar het leger van steenen helden, dat uit de rots schijnt gegroeid. De kosten van dit echt Amerikaansche werk worden op ongeveer vijf millioen gulden geschat, die bijeengebracht worden door vrijwillige bijdragen, in de Zuidelijke staten ingezameld."

GASTON MASPÉRO †

Over de, een paar maanden geleden overleden Egyptoloog Gaston Maspéro, hebben wij in ons blad nog niets vermeld. Waar het hier een ster van de eerste grootte in zijn vak betreft, moge het volgende omtrent zijn leven nog een plaats vinden.

Maspéro werd in 1846 te Parijs uit Italiaansche ouders geboren en studeerde aan de „Ecole normale supérieure". Hij maakte daarna een reis naar Montevideo om zijn taalstudies voort te zetten en keerde in 1869 naar Parijs terug, waar hij op voorspraak van zijn leermeester Rougé tot repetitor in de Egyptische geschiedenis benoemd werk aan de juist opgerichte École pratique des hautes Etudes.

In 1870 nam hij dienst in het Fransche leger en werd in den loop van dat jaar genaturaliseerd. Reeds op zeven-en-twintig-jarigen leeftijd volgde hij, in 1873, Rougé op als professor aan het Collège de France.

In 1885 richte hij in Caïro een Fransche school voor Egyptische Oudheidkunde op, en bleef daaraan tot zijn terugkeer in 1887 naar Parijs, de leider. Tijdens zijn verblijf in Caïro was de beroemde Mariëtte gestorven. Maspéro volgde hem op, en werd daardoor directeur van het, voor de kennis van de Egyptische kunst zoo belangrijke Egyptische Museums te Caïro, en tevens leider der uitgebreide opgravingen en onderzoekingen.

In 1887 keerde hij naar Parijs terug om zijn werkzaamheden als professor weer op te vatten.

Ten slotte ging hij in 1893 weer naar Egypte, waar hij

Reisschets, geteekend door A. J. Westerman.

De steen ligt in lagen van ongelijke dikte in alle richtingen gespleten, afgewisseld door lagen losse schilfers; dienovereenkomstig is hij zelf in de richting van het groefleger gemakkelijk te splijten. Hij wordt onbewerkt of ruw beslagen tot bruksteenmetselwerk aangewend. Men vindt hem aldus verwerkt in het oudste gedeelte van St. Servaas te Maastricht, in St. Denis te Luik, in het Munster te Aken, in de omwalling van Maastricht van 1229 met de Helpoort, in een deel van den Westerbouw der kerk te Roldue en aan tal van boerenwoningen in den omtrek der groeven.

Van het *Senonische Krijt* is de bovenste afdeeling, bestaande uit afwisselende lagen groven mergel en donkergrijzen vuursteen, goed zichtbaar langs het kanaal Luik-Maastricht — tusschen Slavente en de Belgische grens. Zij vormt daar het onderste gedeelte van den steilen rotswand. De mergel is niet weerstaat en levert bouwsteen van geringe hoedanigheid. Bovendien gaat de ontginning met moeielijkheden gepaard.

In het Maastrichtsche krijt onderscheidt men vier afdeelingen. Natuurlijk houdt deze indeeling even weinig steek als de meeste van dien aard: lagen, die kenmerkend zijn voor de eene plaats, zijn nauwelijks merkbaar of ontbreken geheel en al op de andere. Zij gaat dan ook alleen in nouver op als men deer nauwkeurig geologisch en paleontologisch onderzoek heeft trachten uit te maken welke lagen gelijktijdig zijn gevormd.

De onderste afdeeling bestaat uit een koralenpuin en andere fossielen bevattenden kalksteen, als Kunrader en Kranberger steen bekend, naar de gehuchten Kunrade en Kranberg in de gemeente Voerendaal aan den straatweg tusschen Valkenburg en Heerlen. Hardo banken wisselen erin af met zachte, tot bouwsteen geheel onbruikbare mergellagen en ook de harde steen is meestal boven en onder over een deel zijner dikte verweerd en moet van de verweerde gedeelten ontdaan worden om als bouwsteen duurzaam gescht te mogen worden. In zijn onderste lagen wordt het gesteente zandig en sterk aan verweering onderhevig; zij zijn zichtbaar langs den spoorweg tusschen Valkenburg en Schin op Geul, o. a. bij het viaduct in den weg naar den Eremiet.

De voornaamste groef van den Kunrader steen ligt nabij Kunrade en bestaat uit een ongeveer 25 M. hoogen rotswand. Hij staat ook aan den dag nabij Schin op Ge.l op geringen afstand ten Noorden van den spoorweg.

Hoewel het gesteente plaatselijk duurzame bouwsteenen van groote hardheid oplevert en het hier en daar zelfs tot behardin g van wegen wordt benuttigd, is het te onzeker om voor meer algemeene toepassing aanbevolen te mogen worden. Berichten omtrent de ervaring ermede aan oude en nieuwere bouwwerken opgedaan luiden dan ook zeer verschillend.

De tweede afdeeling van onder af van het Maastrichtsche krijt wordt aangeduid als *Krijt met verkankerde vuursteenen*. Zij begint met een groot aantal afwisselende lagen mergel en lichtgrijzen vuursteen; deze volgen in den hierboven vermelden rotswand langs het kanaal Luik-Maastricht onmiddellijk op die van het Senonkrijt. Dan komt te Sibbe en waarschijnlijk ook te Valkenburg een mergellaag van meer dan gewone hardheid, bekend onder de benamingen van *Tauw* en *Hoerd*. Te Sibbe rust daarop een mergellaag van omstreeks 2 M. dikte, die aldaar tot bouwsteen ontgonnen wordt. Deze laag komt niet voor in de groeven van den linker Maasoever, te St. Pieter, Canne, Sichen en Sussen. Te Sibbe wordt zij gedekt door een dunne tauwlaag. *Stello-cavealaag* genoemd, naar een soort van versteeningen, die er in grooten getale in voorhanden is.

In de Belgische dorpen Sichen en Sussen wordt de mergel tusschen de beide bovenste vuursteenlagen der tweede afdeeling ontgonnen. De mergel, die te Sibbe onmiddellijk onder de Stello-cavea tauwlaag ontgonnen wordt, het „Sibberblok" is als bouwsteen gunstig bekend. Hij komt evenals de Stello-cavealaag ook voor in het diepste, zgn. Romeinsche gedeelte van de Valkenberger grot, doch ligt daar, tengevolge van den bovenvermelden sprong, veel dieper.

De derde afdeeling van het Maastrichtsche krijt wordt gekenmerkt door *verspreid liggende vuursteenen*. Zij vangt aan boven de Stello-cavealaag met een ongeveer 3 M. dikke mergelbedding, die voorheen te Stibbe werd en te Valkenburg thans nog wordt ontgonnen. Daarop volgt een tauwlaag van omstreeks 0.50 M., waarboven mergel van om en bij de 9 M. dikte, die in bijna alle groeven te ontginnen is.

De vierde of bovenste afdeeling van het Maastrichtsche krijt draagt den naam van het fossiel *Ostrea-larva*. Zij vangt aan met een harde tauwbank ter dikte van 0.50 tot 0.75 M. Daarop ligt een 4 tot 5 M. dikke laag mergel, dan weder een tauwbank als voren en eindelijk eenige lagen zachten mergel, waartusschen een aantal hardere banken; de gezamenlijke dikte verschilt boven laatstgenoemde tauwbank van 2 tot 12 M. De hardere banken bevatten zeer veel versteeningen en hebben somwijlen een sponsachtige of ook wel een oölithische structuur. De bedoelde bovenste lagen zijn door de Romeinen te Geulhem in de open lucht ontgonnen. Men heeft ook later getracht de mergellagen te benutten, doch de steen was te zacht en te zeer met hardere lagen doorsneden.

De dikke mergellaag tusschen genoemde tauwbank en de Stellocavea laag wordt ontgonnen in talrijke groeven in de hoogten tusschen Meerssen en Valkenburg; de daaruit afkomstige steen is bekend onder de benamingen van Valkenburger, Geulhemer en Vilterblok. De steen is van mindere hoedanigheid. Het St. Pietersblok, uit den St. Pietersberg bij Maastricht, uit dezelfde laag afkomstig, is zeer zacht, wordt spoedig groen en verweerd; het wordt zelden of niet meer gebruikt.

[2]) Wijlen de bouwmeester Bleys bekleedde er een 30tal jaren geleden de binnenwanden der kerk te Pijnacker en ik meen ook die van te Kethel mede.

tot 1914 een daadkrachtig en scherpzinnig leider der onderzoekingen was.
En nu in 1916 is de zeventigjarige geleerde tijdens een uitvoering van de Académie de Incriptions et Belles Lettres, waarvan hij de voorzitter was, getroffen door een beroerte aan de wetenschap ontvallen.
Zijn geschriften over de verschillende takken der Egyptische oudheidkunde, in het bijzonder, en over de oude geschiedenis der Oostersche volken in het algemeen, zijn even talrijk als bekend. „Archaelogie Egyptienne", Paris 1887; „Histoire ancienne des peuples de l'Orient", Paris 1905; „Ruïnes et Paysages d'Egypte, Paris 1910. Verscheidene er van namen reeds tijdens zijn leven het karakter van standaardwerken aan. Zijn groote en innige kennis der oude kunst en levensvormen wist hij op de klassieke, heldere wijze der beste Fransche geleerden voor te dragen; zijn werk sluit op waardige wijze aan bij dat der eerste Fransche pioniers in Egypte, en gelukkiger opvolger dan Maspéro zou na Mariette niet te vinden zijn geweest.

VAN ALLERLEI AARD.

EEN TEEKENING UIT DEN OERTIJD.

In Noorwegen heeft men deser dagen een teekening-op-steen uit den oertijd ontdekt, die volgens den Noorschen archeoloog prof. Brögger uit Christiania minstens vierduizend jaar oud is. De teekening stelt de levensgroote afbeelding voor van een elaïd en is aangebracht op een groot brok steen, dat men bij de stad Drammen heeft opgegraven. Eigenaardig is 't, dat reeds voor eenige jaar dezelfde steen gevonden werd, doch dat hij op onverklaarbare wijze verloren ging. De tegenwoordige eigenaar van het stuk land, waarin de steen oorspronkelijk verborgen was, heeft de laatste zeven jaar er met grooten ijver naar doen graven en ziet thans zijn vlijt bekroond. In Zuid-Noorwegen heeft men nog slechts een dergelijke vondst gedaan, n.l. bij Ekeberg, doch in het Noorden van het land kent men eenige dergelijke dierafbeeldingen uit den oertijd.

VONDSTEN IN FRIESLAND.

Te Marssum (Fr.) vond men bij het afgraven van een terp een haak van een paar dM. lengte en een paar cM. dikte. Deze haak is voorzien van een weerhaak, zoodat deze vroeger, toen de Middelzee nog langs deze terp stroomde, dienst zal hebben gedaan als vischhaak. Ook werd een antieke haarkam gevonden.
Men is intusschen door deze vondsten meer opmerkzaam geworden en men ziet bij de voortzetting van het werk nauwlettend toe, daar de mogelijkheid lang niet is uitgesloten, dat men nog meer voortwerpen uit deren oudtijds ontworpen vluchtheuvel te voorschijn brengt.

PALAZZO DI VENEZIA.

Over het Palazzo di Venezia, waarop door den Italiaanschen staat is beslag gelegd, vinden we nog de volgende kunsthistorische aanteekeningen:
Het paleis werd in het begin der Renaissance gebouwd, in den tijd, toen de bouwkunst nog middeleeuwsche motieven gebruikte, zoodat 't een interessant voorbeeld is van de overgangsperiode in Italië's cultuur. Het paleis, waar binnen de kerk van San Marco ligt besloten, werd in 1453 gebouwd door Paus Paulus II, toen hij nog als Pietro Barbi, kardinaal van San Marco was. Geen kardinaal voor hem had 't gewaagd zulk een grootsch, echt-Romeinsch gebouw te doen verrijzen. Hij wilde de herinnering aan zijn werk dan ook voor het nageslacht bewaren en liet daarom gedenkpenningen slaan, die men terugvond, toen het paleis werd gerestaureerd. Op de eene zijde van den penning is de beeltenis van den stichter gegraveerd, omringd door de woorden: „Petrus Barbus, Venetus, Cardinalis", terwijl de keerzijde het wapen van Venetië laat zien met het randschrift: „Aas aedes Condidit a. C. 1455."
De bouw werd geleid door Meo del Caprina, Giuliano da San Gallo en Francesco del Borgo di S. Sepolcro, doch de naam van den architect, die het hoofdgebouw en het benedenportaal van San Marco creëerde, ging verloren. Wel weten we, dat het paleis en het boven, voorportaal van San Marco na 1466 door Bernardo di Lorenzo werden gebouwd.
De voorgevel, die uit drie verdiepingen bestaat, werd opgericht met overblijfselen uit het oude Rome: de ruïnen van het Colosseum werden geplunderd voor de steenen, die tot den bouw noodig waren. De benedenste verdieping en vooral de tuinen verleenen het middeleeuwsche cachet er aan, de vierkante ramen, met hun marmeren kruis en de rijkversierde poort dragen in alles het kenmerk der Renaissance. Aan de grootste binnenplaats, die, in tegenstelling met een kleinere, welke buitengewoon rijk beloofde te worden, werd voltooid, greust een zuilenhal, naar antiek voorbeeld. In den rechterhoek bevond zich 't Palazetto, eigenlijk slechts één groote hal met twee verdiepingen. Dit werd door Giacomo da Pietrasanta gebouwd en moest een verbindingsweg naar 't kapitool vormen, maar is vijf jaar geleden afgebroken, toen het Victor Emanuel-gedenktoeken werd opgericht.
In 1564 stond Paus Pius IV het paleis aan Venetië af, in ruil voor het paleis, dat de pauselijke nuntius in de Lagunenstad had gekregen. Zoo werd 't „Palazzo di Venezia" en kwam 't tegelijk met Venetië in 1797 in 't bezit van Oostenrijk.

PRIJSVRAGEN.

a. Een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Elswout, gemeente Nieuw-Lekkerland.
Programma komt voor in „Architectura" No. 32.
Tijd van inlevering vóór 1 November 1916.
De prijsvraag is alleen opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

b. Prijsvraag voor een hoogaltaar.
Programma komt voor in „Architectura" No. 25.
Tijd van inlevering vóór 15 October 1916.

c. Prijsvraag voor een openbare leeszaal en bibliotheek te Haarlem.
Programma komt voor in „Architectura" No. 36.
Tijd van inlevering 10 October 1916.
Vragen kunnen worden gesteld tot 15 September a.s.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De verheerlijkte schoenlapper. — Kalk—kalknood—kalkcentrale. — Reisschetsen. — Nieuwe uitgaven. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Gaston Maspéro. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent.
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 38. ZATERDAG 16 SEPTEMBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549. A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Tot Gewoon Lid is aangenomen de heer P. W. DUIN JR., Architect, alhier.

J. F. STAAL JR., 1e Secretaris.

VERSLAG DER 1378STE LEDENVERGADERING,

GEHOUDEN OP WOENSDAG 13 SEPTEMBER 1916 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL, HEERENGRACHT 545.

Na lezing der notulen gaf de Voorzitter een overzicht van enkele gebeurtenissen van den afgeloopen zomer. De heer Nijhoff, die inmiddels was overleden, werd herdacht. Inzake den te benoemen adviseur, ontving het Bestuur volgend schrijven van B. en W.:
„Naar aanleiding van Uw adres, dd. 8 Augustus j.l., hebben wij de eer U te berichten, dat van den daarbij uitgedrukten wensch met belangstelling is kennis genomen. Bij de regeling der bevoegdheden van den voor de bebouwing Vijzelstraat te benoemen adviseur zal op dien wensch worden gelet."
Dit betrof de wenschelijkheid, dat de adviseur de macht zou hebben onbevoegden te weren bij de samenwerking. De gehouden stemming voor dien adviseur was van dien aard, dat het meerendeel der leden de zaak in handen stelde van het Bestuur. Een besluit dienaangaande kon nog niet worden meegedeeld.
Als lid van het Genootschap werd de heer P. W. Duin, architect, aangenomen.
Daarna werd het woord gegeven aan den heer Gratama, voor het houden van zijn aangekondigde voordracht: „Vijzelstraatbebouwing".
Spreker beschouwde zijn voordracht als een inleiding tot een naar hij hoopte, geanimeerd debat.
Het geval zal zijn een belangrijke poging, om tegenover de partiëele bebouwing nu eens den blokbouw te stellen. Een blokbouw vindt hij aangewezen voor de Vijzelstraat. Hij merkt op, dat de straat wordt verbreed, er behoeft niet ingrijpend te worden veranderd aan het schema van de stad. In andere groote steden werd de richting der straten veelal veranderd.

Met lichtbeelden werden de drie groote deelen van Amsterdam aangewezen. Eerst de middenstad binnen de grachten, waarin een zekere schilderachtigheid. Bij de uitbreiding met de ringgrachten werd een groote lijn gevolgd, wat grootere opvatting van de huizenrij toeliet. De nieuwere wijken vertoonen meer een aanbreien zonder bepaald juist plan.
Voor spreker zal de Vijzelstraat als winkelstraat vooruit gaan.
Bij de lichtbeelden maakte hij de volgende opmerkingen, voorzoover ondergeteekende die in de donkere zaal kon neerschrijven.
Het winkeltype van 1880 was nog van bescheiden schaal en klein burgerlijk. Spreker is daarvan geen tegenstander. Een dankbaar gegeven noemt hij de kerk van Bleijs, zooals die boven de huizen van O. Z. Voorburgwal uitsteekt.
De bank van leening gaf een zeker rustig rythme aan de huizenrij.
Het vertikalisme, van de huizen aan de grachten der binnenstad is aangenaam contrasteerend tegen de horizontale neiging van de niet te breede grachten.
De torens in de oud-Hollandsche steden doen mooi daarbij.
Waar de grachten breeder worden zien wij grootere klassieke lijn aangehouden.
Bij een teekening van de markt te Haarlem werd op het dominante van den St. Bavo gewezen. De Vleeschhal en enkele huizen er naast en er over sluiten goed daarbij aan door de Gothische invloeden, die uit de hooge daken spreken.
In het algemeen is de menschelijke geest bij het ontwerpen gespitst op het regelmatige en het weloverwogene. Bij oude huizen werd vaak één type gehandhaafd wat zeer goed doet.
In Parijs waren in 1870 groote doorbraken noodig. De cultuur stond op het klassieke standpunt. Daar werd bijv. een groote lijn aangehouden in de Rue de Rivoli. Over een lengte van 1300 meter werd een zelfde type herhaald, en het geheel vormt een prachtige afsluiting voor den tuin

der Tuileriën. Degenen die het deden toonden een grooten kijk op architectuur te hebben.
Parijs is beroemd door zijn klassieken opbouw.
Blokbouw is er ook reeds in Amsterdam, bijv. aan de Sarphatistraat. De schilderachtigheid werd daar meer uitgesloten en rust voorop gesteld. De galerij aan de Raadhuisstraat vertoont een hinken op twee gedachten. Eenheid was betracht in de galerijlijn. Doch in den bovenbouw is wat veel afwisseling betracht. Op een teekening door den heer C. Visser gemaakt van een straatplan voor de nieuwe Vijzelstraat, werd gewezen op het gezellige van een niet te breede straat. De brugbouw werd aangeroerd bij een stratenplan in de buurt van de Munt. Aan den huidigen toestand van de Vijzelstraat werd getoond, het zoo-maar-luk-raak-bouwen. De belangen van den winkelier moeten ondergeschikt zijn aan de opvatting van het geheel.
Op een foto van de Heerengracht blijkt, dat daar reeds breede perceelen staan, maar met individueel karakter. Weloverwogen aansluiting blijkt niet uit het silhouet van de daken. Er is een bindend element en dat is een zekere even-grootheid in hoogte. Spreker weet niet of daarvoor eenig voorschrift bestond. Wellicht eenig aesthetisch voorschrift.
Wat het wordt, wanneer men niet ingrijpt in de harmonische aansluiting, wordt getoond aan den nieuwbouw van hoek Dam en Damstraat en Rokin. Er is hier gebouwd door menschen, die niet zoo ver van elkaar afstaan, toch is er geen rekening gehouden met elkanders bouw. Waar een geheel meer groot-kapitalistisch wordt opgezet kan er meer streven zijn naar eenheid.
Bij een complex te Keulen was iets bepaald omtrent het materiaal en de hoogte der kroonlijsten waardoor een zekere evenwichtigheid ontstaat. De opgave werden ook elders belangrijker en grooter, en zoo kon eenige grootere opvatting worden doorgezet.
In Duitschland bouwt men meerdere scholen aan elkaar. Het wordt dan mogelijk om de hoofdlijnen rustig te houden. Het behoeft niet uitsluitend met horizontale lijnen, maar het dient uit één hand gegroeid te zijn.
Geordendheid en ruimte-bepaling werd getoond aan een doorgezette bebouwing van een straat in Keulen.
Bij een winkelplan wees spreker aan hoe een groote exploitatie mogelijk is, doordien de winkeliers de gelegenheid hadden één of meer ramen te huren van een lange rij, en dat dit uitbreiding van zaken toelaat.
Na de pauze bespreekt de inleider: Welke taak zal nu de adviseur voor de Vijzelstraat-bebouwing hebben? Afgezien van meerdere plannen, die er waren, vindt spreker deze poging een lofwaardig feit. In 't algemeen is hij optimistisch gestemd voor het moderne bouwen in Amsterdam. Het Gemeentebestuur erkent zijn minderbevoegdheid en vraagt nu een advies aan de bouwkundige vereenigingen. Hij gelooft, dat het goed is, dat er een adviseur komt.
De winkelgebouwen aan de Vijzelstraat zullen gemiddeld drie maal zoo groot zijn als de bestaande. Het klein-kapitalisme gaat over in het groot-kapitalisme, dit is onafwijsbaar.
Namen wij het standpunt in, dat de winkeliers volkomen vrij waren, dan zou het geheel nog leelijker worden dan thans. Met een groot blokbouw krijgen wij een grooten wand voor de straat. Er dient daarvoor een bevoegde macht boven en naast de bouwers te staan. Deze macht dient echter het scheppend talent van de medebouwenden niet te veel te beknotten. De architect, die tot nu was vrij kunstenaar, moet zijn scheppingskunst ondergeschikt maken aan het algemeen belang.

Ook de architecten moeten daartoe opgeleid worden. En ook de eischen der winkeliers, hoe goed en practisch ook, moeten ondergeschikt gemaakt worden aan bepaalde aesthetische eischen.
De particuliere vrijheid van den winkelier wil men nog eenigszins redden doch onder een zeker voorbehoud van den adviseur. Goed was het, dat de instructies van den adviseur voorloopig vaag zijn. Het adres van „Architectura" was juist om te eischen, dat de adviseur architecten kan afwijzen, die z. i. onbekwaam zijn om voor het beoogde doel mede te werken.
Spreker meent, dat de eerste niet te veel zal hebben te doen. Hij zal dienen te bespreken, en onthouding in acht moeten nemen. Wanneer een bouw van bepaalde hoogte of kleur niet zou harmonieeren bij een ander, dan moet hij ingrijpen.
Voor het totaal aspect is de adviseur verantwoordelijk. Het meest gezonde zal zijn, dat hij talentvolle architecten ook tot inzicht weet te brengen, minder dan scheppend op te treden. Hij moet het talent hebben om scheppingen van verschillenden aard te doorgronden. Anders ware het beter, dat hij zelf de blokken bouwde.
Hierna volgde debat.
De Voorzitter wees er op, dat het den heer Gratama gelukt was te doen zien, dat toepassing van grooten blokbouw zeer bevredigende resultaten kan opleveren. Het is gelukkig, dat het Gemeentebestuur ook dit breede inzicht heeft gehad.
De vraag werd gedaan of spreker het wenschelijk achtte, dat de adviseur ook zelf (onder welke omstandigheden ook) het ontwerpen ter hand neemt?
De heer Blaauw vraagt o. a. of, wat de heer Gratama naar voren brengt wel de gewenschte weg is om schoonheid te bereiken, met gemeente bemoeiing.
Het scheppen eerst van een totaalbeeld is den heer Blaauw een sta-in-den-weg voor de onbevangenheid van den adviseur om te oordeelen. Hij ziet ook niet, dat het algemeen belang ook is een kunstbelang.
De heer Gratama zegt, dat hij de vraag over het zelf-uitvoeren van het teekenwerk door den adviseur niet zoo in eens kan uitmaken. Al is in beginsel het standpunt juist, dat de adviseur zelf niet bouwt, *kan* het toch bij lang dralen van een beslissing wel eens noodig zijn, dat hij daarbij ingrijpt. Practisch zal het zijn, dat hij die bevoegdheid niet heeft, maar het mag aan de eerlijkheid van hem worden overgelaten.
De inleider heeft aan den heer Blaauw gemerkt, dat deze zeer veel voelt voor de schoonheidsopvatting van het individu. De moderne schoonheid zal kunnen ontstaan, wanneer de architect zich ondergeschikt acht aan het algemeen, zoo meent hij zelf en daarover verder bij gelegenheid.
Of gemeentelijke bemoeiingen de schoonheid zullen dienen? Wij leven in een overgangsstadium. Wij moeten het regelen van ons Gemeentebestuur meten met een Nederlandsche maat. Het Gemeentebestuur geeft ook jonge kunstenaars gelegenheid om voor de Gemeente te werken, en al loopt dat niet steeds zoo goed, toch is het verblijdend. De zaak van den adviseur is dualistisch; er is vóór en er is tegen. Wanneer de architecten zich meer deel voelen van het algemeen geheel, dan zullen zij daarbij winnen. Er is een zekere gebondenheid noodig tegenover het ieder-zijn-gang-gaan.
De heer v. d. Pluym wil de quaestie van algemeene of individueele schoonheid bekijken. De bouwkunst is het gevolg van het maatschappelijke. De strijd tusschen individu en algemeenheid is nog niet beslist. Waar nu een adviseur gevraagd wordt om de individueele krachten te binden, zal zijn taak zijn: schiften.
De heer La Croix vraagt de meening van den inleider over het silhouet. Moet het een rechte lijn of een gebogene zijn.
Inleider meent, dat ieder silhouet goed kan zijn.
Hij zegt dat zijn meening ook parallel gaat aan die van de maatschappelijke basis, die de heer v. d. Pluym aanroerde. Historisch zal er nu een streven moeten zijn, waarbij verschillende individuen moeten samenwerken tot een totale harmoniewerking.
De voorzitter merkt nog op dat de goede voorbeelden van blokbouw door den heer Gratama getoond toch meestal van één hand waren, wat in het geval-Vijzelstraat niet zal worden bereikt.
Nadat de heer Gratama nogmaals is dank gebracht voor zijn voordracht, wordt besloten het vaststellen der Genootschapsprijsvragen uit te stellen tot de volgende vergadering.

J. H. DE GROOT.

J. L. M. LAUWERIKS.

De onzekerheid is nu zekerheid geworden. Lauweriks komt weer in ons midden terug. Aan de ijverige bemoeiingen van het Bestuur der Quellinusschool is dit te danken. Ofschoon na een veeljarig verblijf in Duitschland hier, en zeker ook in het Genootschap „A. et A.", niet vergeten, geraakt zelfs iemand als hij, teveel uit den kring, om zonder een bepaald motief, daarin terug te keeren. Dit motief nu heeft hem het Bestuur gegeven, door hem aan te zoeken het directeurschap van de Kunstnijverheidschool „Quellinus" te aanvaarden. Na eenige besprekingen van verschillenden aard is dit met goeden uitslag bekroond. Ons kunstleven, zoowel als Lauweriks zelf, mogen zich daarmede gelukkig rekenen. Al heeft Lauweriks den invloed der Duitsche kunst ondergaan — een „streberische" invloed, die wij niet altijd hebben kunnen prijzen, daar zij leidt tot den grootsten knak, die een kunstenaar kan krijgen: meer te willen geven, dan hem inherent is — toch gelooven wij, dat de fijnbesnaarde kunstenaarsziel, die in Lauweriks woont, hier weder haar rechten zal herwinnen. Dit zal des te meer noodig zijn, waar het betreft, de zoo uitstekend gevoerde leiding van den betreurden, fijnen mensch en paedagoog Nijhoff verder op te voeren in de door hem aangegeven richting.
Niet alleen in die functie zal Lauweriks hem vervangen, ook de door Nijhoff gegeven lessen in de binnenhuiskunst aan de cursus der Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderwijs, die 's avonds in het gebouw der Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam worden gegeven, zijn in zijn handen gesteld. Hierdoor breidt zijn invloed zich ook uit tot een oudere generatie, dan die der leerlingen van de „Quellinusschool".
Van zijn werken mogen wij de schoonste verwachtingen koesteren.

JAN DE MEIJER.

BETONPALEN.

Meermalen, ook in ons blad, is de aandacht gevestigd op diverse systemen van fundeeren door middel van betonpalen, welke onder de namen „Wilhelmi", „Strauss", „de Waal", enz. enz. werden ingevoerd. Dat niet altijd bij toepassing van bedoelde fundeeringsmethode een gunstig verloop kan worden gewaarborgd, leeren wij uit hetgeen bij een bouwwerk (speculatiebouw) in de De Lairessestraat te Amsterdam is geschied. Het betrof hier eene fundeering volgens systeem „de Waal", o.a. ook toegepast, en naar men zegt met succes, bij het maken der fundeeringen voor de superphosfaatfabriek aan het IJ.
Het „Alg. Handelsblad" nu schrijft omtrent genoemd ongunstig resultaat in de De Lairessestraat het volgende:

„Wij stellen nadrukkelijk op den voorgrond, dat, ook naar de meening van verschillende technici, het beginsel van het systeem ten eenenmale niet veroordeeld is door deze mislukking. Overigens wijzen wij erop, dat het systeem o.a. ook reeds is toegepast voor de fundeering van de superphosphaatfabriek aan het IJ, en dat daar zeer zware belastingproeven tot boven verwachting bevredigende resultaten hebben geleid. Men kent ongeveer de techniek van de betonpalen-fundeering: er worden holle palen gemaakt van gewapend beton. Deze worden opgesteld tusschen steigerwerk volgens het door den bouwmeester aangegeven fundeeringsplan. De palen worden nu belast door er een zeker gewicht aan te hangen, en door een krachtigen waterstraal wordt de grond onder den paal losgespoeld, zoodat de paal vanzelf zakt. Vooraf heeft men door een grondboring de diepte van de stuit onderzocht en in verband daarmede de lengte van de palen bepaald. Deze is zoo genomen, dat de voet van den paal niet op stuit staat, maar eenigen afstand daarboven, bijv. 70 c.M. Alweer door een krachtigen waterstraal wordt nu onder het paaluiteinde een omgekeerd krommige holte uitgespoten, welke, — door den hollen paal heen, — wordt volgestort met beton, dat met een speciaal daartoe gemaakt heiblok, — óók al weer door den paal heen, — wordt aangestampt, terwijl op een vernuftig gevonden wijze — mede van boven af door den paal, — de bewapening in dat onderbeton wordt aangebracht. Die betonmassa vormt dus een breeden voet, waarmede de paal op de harde zandlaag rust, waardoor, theoretisch, het dieper zakken van den paal na belasting meer dan enkele millimeters, is uitgesloten.
Toen men evenwel op het werk aan de De Lairessestraat de ingebrachte palen ging proefbelasten, — met een overbelasting van 1½ à 1, — zag men, dat zij verzakten, sommige zelfs tot bijna een halven meter. Toen daarop, op last van het Gemeentelijk Bouwtoezicht, een der palen werd uitgetrokken, vond men dat er geen sprake was van een voetvorming.
De heer Van der Schaar, onder wiens directie het bouwwerk wordt uitgevoerd, kwam tot de stelling, dat die voetvorming mislukt was, tengevolge van de omstandigheid dat het ingebrachte beton door den overvloed van het toestroomende grondwater op die groote diepte, — ongeveer 12 meter, — zou zijn ontmengd, — zoodat onder de palen was *niet* een harde voet van gewapend beton, maar eenvoudig een heuveltje van zand en grint, waarin de palen natuurlijk, wanneer zij werden belast, zouden wegzakken.
Onder die omstandigheden achtte hij het niet raadzaam een gebouw te zetten op een fundeering waarvan hij niet zeker was, en besloot alsnog een gewone houten paalfundeering toe te passen.
Hierover ontstond natuurlijk een conflict met den aannemer van het fundeeringswerk, zoodat nu waarschijnlijk de rechter in deze bij uitstek technische aangelegenheid zal hebben te beslissen.
Dat deze beslissing niet gemakkelijk zal vallen, blijkt wel uit de houding van het Gemeentelijk Bouwtoezicht tegenover het geval. Deze gemeentedienst toch, — waarschijnlijk uitgaande van het juiste standpunt, dat

De „Driesingel" te Meu-Lunteren. D. J. HENSINKVELD, Arch. B. N. A.

van dien dienst niet kan uitgaan een veroordeeling van het in principe inderdaad mooie systeem, — verbiedt niet het bouwen op de betonpalen, maar stelt zware eischen van proefbelasting, en redeneert ongeveer aldus: wanneer de palen bij proefbelasting, na eerst te zijn gezakt, tot rust komen, en dus blijkbaar op stuit staan, kunt gij er gerust op bouwen. Men aanvaardt dus de palen zónder den breeden voet, en is blijkbaar tevreden wanneer zij, evenals de gewone houten palen, met het onverbreede uiteinde op stuit staan.
De bouwers echter stellen zich op het standpunt: ons bouwwerk is geen proefveld. Moet gij controleeren in hoeverre de palen betrouwbaar zijn zonder voet, of hoe gij wellicht op andere wijze een zeker houdbaren voet kunt maken, leg dan een proefveld aan. Maar wij moeten, vóórdat wij gaan bouwen, zeker zijn, dat de materialen welke wij gebruiken en de wijze, waarop zij worden toegepast, allen twijfel aan soliditeit buitensluiten."
Later vernam genoemd blad nog dat vanwege het Bouwtoezicht vier palen proefbelast zijn, waarbij zakkingen zijn geconstateerd van 15, 20, 30 en 41 milimeter.

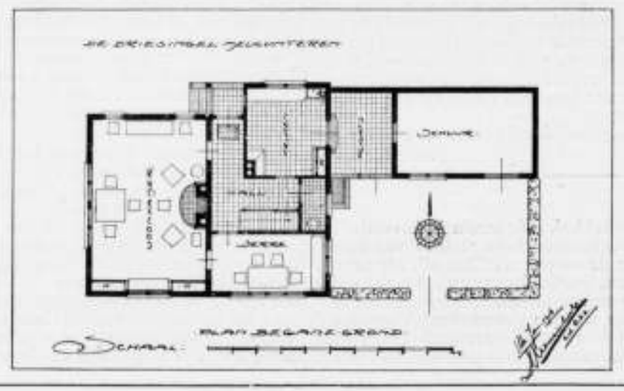
Toch vond Bouwtoezicht, niettegenstaande deze veel geringere geconstateerde zakkingen, aanleiding om het bouwen op de palen, zooals zij waren, te verbieden, en om aan den heer Van der Meij, van wien een aanvraag was ingekomen voor een bouwwerk waar dezelfde fundeeringsmethode zou worden toegepast, mede te deelen, dat, wanneer hij de betonpalen gebruikte, zeer zware proefbelastingen zouden plaats hebben.
Vermeld mag ook worden, dat het gemeentebestuur van Delft, niettegenstaande de ervaringen te Amsterdam opgedaan, geen aanleiding heeft gevonden om wijzigingen te brengen in het project voor de gemeentelijke electrische centrale, welke op betonpalen was ontworpen.
Tot zoover de mededeelingen van het „Handelsblad". Hoewel de laatste zinsnede eenige geruststelling poogt te brengen, zal men toch goed doen i. c. de resultaten van meerdere deugdelijke proefnemingen af te wachten, alvorens met voldoende zekerheid tot toepassing van deze methode, onder welken naam ook ingevoerd, te kunnen overgaan. Het behoeft overigens geen verwondering te wekken dat in onzen slappen bodem van zeer gemengd gehalte de voet van een betonpaal wel eens anders wil doen *in* den grond, dan hem *boven* den grond theoretisch voorgeschreven wordt.

P. J. DE J.

DE „DRIESINGEL" TE MEU-LUNTEREN.

(*Bij de afbeeldingen*).

Het door den architect D. J. Hensinkveld „B. N. A." gebouwde landhuis te Meu-Lunteren op de Veluwe benoorden Ede, aan den weg van Lunteren naar de Valk, maakt, ondanks zijn kleine afmetingen (8 × 10 M.), een landelijk monumentalen indruk.
Het eenvoudige dak, niet door vele dakvenstertjes onrustig gemaakt, met zijn goedgeplaatsten schoorsteen, de goed geplaatste ramen zijn evenzoo vele oorzaken, die tot dezen indruk leiden. Het huisje is gelegen op een druk heidegrond en omgeven door roggeakkers met een prachtig uitzicht van de Zuid-Oostzijde op de Luntersche heuvelen o.a. de Goudsberg.
De plattegrond is zoo beknopt en eenvoudig mogelijk ontworpen, daar het huisje bestemd is om tijdens de zomervacantie en in den jachttijd als verblijf van een klein gezin te dienen.

De materialen, waaruit het huisje is opgebouwd zijn even eenvoudig als de opzet van het geheel: uit gepleisterde muren, opgetrokken op een plint van zwart geteerde steenen (ook rollagen onder, en strekken boven de ramen zijn daarvan), de dakbedekking van riet. Die strenge kleurcombinatie, want de ruwe planken in de topgevels zijn geteerd, wordt getemperd door de gele kleur der kozijnen, de groene kleur der ramen en luiken, waarvan de paneelen rood zijn; wit geschilderde glasroeden en kantjes verfijnen het samenstel der ramen.
Van de indeeling beganen grond spreekt het bijgevoegde plan; op de verdieping bevinden zich twee groote en een kleine slaapkamer en een bergruimte. Binnen is het geheel even eenvoudig behandeld als buiten.
Uit de afbeeldingen blijkt, hoe verheugend het is, dat zelfs een klein werk als dit, het juist is gevoeld van den bouwheer toch een architect zijn belangen op te dragen. Hij, zoowel als de bouwkunst is daarmede gebaat.

J. DE M.

De „Driesingel" te Meu-Lunteren. D. J. HENSINKVELD, Arch. B. N. A.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In „de Nieuwe Tijd" geeft Mevr. Henriëtte Roland Holst een boekbespreking over „*Ausgelöste Klänge*", von André Jolles. Als een kritische bijdrage over een diepgaand aesthetisch onderwerp laten wij het hier in haar geheel volgen.

„Het middelpunt, waaromheen alles draait is de *bouwkunst* en de bouwkunst is de *stad*. Om de Grieksche kunst te verstaan, moet men een Grieksche stad kunnen beschrijven. De kunstgeschiedenis is de geschiedenis der steden."
„De denkende Griek, wiens karakter zich historisch vormde, kende een dubbele taak: tegen de gevoelens van smart en leed, die van buiten-af op hem instormden, zocht hij zich te stalen; de angst, die hem van binnen bedreigt, tracht hij met ware „kunst"middelen uit zijn boezem te verwijderen."
„Vrede is schoon en zich in zijn lot te schikken is grootsch, maar voor een bewegelijke, zich haar kracht bewuste ziel is verzoening het hoogere. Geen afstand doen, geen zich voegen in het onafwendbare, maar — verzoening. Hoe geweldig, dat de uitgedreven Phobos niet door zijn tegendeel, moed, edelmoedigheid, trots, wordt vervangen, maar door iets nog beters, door een, die oneindig dichter staat tot de hemelsche wetten van het evenwicht der ziel!

Ingang „Driesingel" te Meu-Lunteren. D. J. HENSINKVELD, Arch. B.N.A.

„Verzoening — lees het einde der Oresteia nogmaals door met 't oog hierop; de schrikgodinnen werden Eumeniden. Het zoenoffer bij het graf was niet vergeefs."
„. . . Men heeft je zeker wel eens verteld, dat het koor behoort bij het antieke drama. Dat is een kleine vergissing: het antieke drama behoort bij het koor. In den beginne was het koor . . . neen, in den beginne was de roes, en het koor is de rythmische breideling van den roes. De roes is het middel om zich uit het alledaagsche, gewone omhoog te verheffen; anders als andere, beter dan men zelf is te zijn; in het koor wordt de roes tot kunst."
„. . . . De meest volkomen weg, om de natuur te ontvlieden, is de bouwkunst, de kunst om met natuurlijke middelen iets te scheppen, wat in de natuur niet bestaat. Daarom is een vereeniging van bouwkunst en godsdienst, een tempel, een graf, ten allen tijde het hoogste doel der kunst geweest. De pogingen, om uit zijn lichaam, uit zijn geest iets te maken, wat in de natuur niet bestaat, hangen nauw hiermede samen. Ook hier speelt de godsdienst een rol, en zoo ontstaat dans, kultus, theater, symbolische lichaamsversiering, kleeding; voegt men de stem hierbij: gezang, dichtkunst . . . Alle kunst, die niet onze aandrift, ons buiten de natuur stellen, bevredigt, is spiegelkunst of apenkunst of kunstelooze kunst."
„Het masker is zeer veel ouder dan de Grieksche tragedie. En zeer veel jonger. De Grieksche tragedie vormt een tijdperk — het masker is eeuwig. Er bestaat geen volk en geen tijd, die geen maskers bezitten. . . Het masker is het middel, om iets te zijn wat men niet is, of iets niet te zijn wat men is. Het maakt het mogelijk om een nieuwe persoonlijkheid aan te nemen en de oude persoonlijkheid af te leggen. . . De natuur, zooals zij is, geeft aan de kunst te weinig. . . In de graven van Mykena rustten eens de heerschers en hun aangezicht was met een gouden masker bedekt — het vleesch verging, maar het masker bleef tot wij het vonden. Laat zóó op het tooneel de natuur verrotten en te gronde gaan onder het blijvend masker van hoofd en lichaam.
Ik geloof dat de tijd rijp is.
Willen wij weldra beginnen?"

Dit zijn alles aanhalingen uit een pas verschenen Duitsch boekje van den Nederlandschen, bij velen in Nederland onvergeten dichter, aesthetikus en kunstvorscher André Jolles. De volledige titel van het boek luidt: „Ausgelöste Klänge, Briefe aus den Felde über Antike Kunst". Van de brieven zijn de drie eersten gericht aan des schrijvers

dochtertje, de verderen aan zijn vrouw. André Jolles verwijlt sedert vele maanden als luitenant van de landweer bij het Duitsche leger in Champagne. De brieven werken pathetisch door de ingespannen, somtijds bijna wanhopende worsteling die zich in hen uit, van een fijne, speelsche, eigendommelijke en wèl-toegeruste geest, om door concentratie in de antieke kunst, haar aesthetisch-zedelijke problemen en hun projekteering in de moderne maatschappij te ontkomen aan den ondergang in den „drek" van het leven te velde, gelijk de schrijver zich uitdrukt.
Het slot der laatst-aangehaalde passage vormt den geestelijken overgang tot de beschouwingen van Jolles over het moderne tooneel en weder-geboorte der tragedie. Ook uit deze beschouwingen wil ik een en ander citeeren.

„Het staat vast, dat de oude dramatische dichters met de zieletoestanden hunner toehoorders rekening houden. Een moderne Kommerzienrat, moe van 't gezwoeg van den dag, gaat naar de komedie en zoekt een „licht" stuk, uit, een stuk, waarbij hij uitrusten kan, dat hem niet inspant enz. De gestrenge godin der hooge hedendaagsche kunst neemt dit den armen handelsman hoogst kwalijk. Zij gaat in de positie staan, trekt haar armzalige hobbezak zoo goed mogelijk in de plooi, beweegt haar magere armen en roept uit: „Zal ik worden tot een alleiding voor vermoeide spekulanten? Zal ik neerdalen tot eene . . . te zijn? Neen, dat nooit. Wie mij wil eeren, moet een volwaardig mensch zijn met een volwaardige ziel, geen afgematte, armzalige pleizierzoeker.
Ik kan de pretentieuze dame, die mij in 't algemeen niet erg sympathiek is, in dit geval geen ongelijk geven. De kunst moet niet afdalen. Maar met den Kommerzienrat ben ik 't toch heelemaal eens: de kunst moet de ziel geven, wat deze zoekt.
Het geheele misverstand ontstaat daardoor, dat de deelen van ons volk, die kunst geven en kunst ontvangen, niet meer goed samenpassen. De juristen noemen zoo iets innerlijke ontbinding, ... en drijven tot een scheidingsproces. Ik echter streef naar verzoening."

Hoe nu denkt Jolles deze verzoening te bereiken? Wat, meent hij, staat voor de moderne „kultuur" menschheid de weder-geboorte der antieke tragedie in den weg? En is het mogelijk, deze belemmeringen te overwinnen?
Wij geven den schrijver zelven weder het woord.
„Stijl en rythme! Dat de beginnende 20ste eeuw de Sixtijnsche Kapel niet beschilderen kan — daarover behoeven wij niet te treuren. De groote kunstenaar ontbreekt, dat is ons pech, maar het is geen schande. Zoo hij kwam, wij zouden hem begrijpen en hem verdedigen tegen het schimpen van het groote „publiek". Maar met Aeschylos is het een ander ding; ons lijf en onze ziel, ons karakter, onze levenswijze, zij zijn voor deze beide: stijl en rythme, te onopgevoed. . . . Wanneer ik zeg: wie Aeschylos leest, moet altijd aan een opvoering denken, zoo is daarmee volstrekt niet gemeend, dat men zich afvragen moet, wat zou ik doen, zoo ik als directeur van een schouwburg en geleerde, een uitvoering van de Oresteia wilde voorbereiden? Of: hoe zou ik als tooneelspeler de Prometheus-rol opvatten?
Neen, het beteekent: wat ontbreekt in mijn persoonlijke kultuur en de kultuur van mijn volk, waarover ik tot dezen reus kan naderen? En altijd weer luidt het antwoord: stijl en rythme! Maar als een orakelstem, als een woord uit het brandende braambosch klinkt het daarna: gij zwak, leergierig schepsel, deze beide kunt ge nimmer leeren, zoo ge u niet oefent in hen.
Kind van de nieuwe eeuw, gij die geloofd hebt, met uw geest de wereld te kunnen veroveren, — ge waart op een dwaalweg, want de wereld bestaat uit geest en lichaam . . . . Voorwaar, ik gaf u een wereld-schokkende leer — ik gaf u den oorlog. Zult ge die leer verstaan? Stijl en rythme, daarmee zegepraalt ge over uw vijanden, talrijk als het zand der zee. Maar zullen zij van nu af aan in uw kunst heerschen?
Liefste vriendin — het staat overal geschreven maar wordt weinig begrepen: Aeschylos wilde dat op zijn graf alleenlijk werd vermeld, dat hij medestreed bij Marathon — over zijn kunst zweeg hij.
Is het een toeval, dat in deze dagen zoovele gemoederen zich opnieuw den goden toegewend hebben — zij mogen Jezus, Athene of Jehova heeten? Is het een toeval, dat thans tusschen ons de naam van Aeschylos werd uitgesproken? . . . . Die naam draagt al het verlangen mijner jeugd . . . . Met eenige leerlingen zou ik tien jaar lang aan Aeschylos wenschen te werken — grieksch, dans, muziek, kleeding, masker en plastiek, schilderkunst, architectuur — in een stil atelier; aan het einde daarvan zou het nieuwe Duitsche drama geboren zijn."

De „stem uit het brandende braambosch" is een echte orakelstem. Zij duidt slechts aan, meer dan zij uitspreekt, op welke wijze de moderne menschheid weer „stijl en rythme" in haar leven invoeren en oefenen kan. Maar de *richting* van deze aanduiding is onmiskenbaar.
Eer over het essentieele van het boekje van Jolles een oordeel uit te spreken, wil ik nog de aandacht van den lezer verzoeken voor eenige citaten uit een geschrift over wezenlijk hetzelfde onderwerp, van een ander, ditmaal een wereldberoemd kunstenaar, voor wien evenals voor Jolles het vraagstuk van de wedergeboorte der tragedie „het verlangen zijner jeugd" is geweest.

„De Grieksche geest, zooals hij zich openbaarde in den bloeitijd van staat en kunst, zegevierde over den groven natuurgodsdienst van het Aziatisch vaderland, plaatste op den top van zijn godsdienstig bewustzijn den *schoonen* en *sterken vrijen mensch* en vond zijn beste uitdrukking in Apollo, die in werkelijkheid de soevereine God, de nationale God der Helleensche stammen was.
Wij moeten ons den tijd van den vollen bloei van den Griekschen geest niet voorstellen in den vorm van den verweekten Musagetes, maar veeleer vol ernstige vreugde, schoon maar sterk, zooals de groote treurspeldichter Aeschylos hem kende . . . . Zoo zag de Athener hem als alle prikkels van zijn schoon lichaam, van zijn onophoudelijk aktieven geest, hem er toe dreven om zijn innerlijk wezen te doen herboren worden in de ideale uitdrukking der kunst; als zijn volle en heldere stem zich in haar verhief om de scheppingen van de godheid te bezingen en den vollen rythmus aan de dansers te toonen bij den dans, die in zijne bevallige en stoute beweging deze zelfde handelingen vertegenwoordigde; als hij over de harmonisch geplaatste zuilen het edele dak welfde, den een boven den ander de groote cirkels van het amfitheater maakte en de ingenieuze schikkingen van het tooneel beraamde.
„Terwijl dit volk in elk zijner deelen, in elke persoonlijkheid zoo rijk aan individualiteit en oorspronkelijkheid. . . zich onophoudelijk zoowel in- als uitwendig ontwikkelde op de meest vrije wijze, vloeide het uit de vergadering, de rechtzaal, van het land, van het schip, uit het kamp, uit de meest verwijderde streken samen en kwam het een amfitheater van 30.000 plaatsen vullen om het diepzinnigste van alle treurspelen, de Prometheus, te zien opvoeren, om het machtigste kunstwerk te overweldigen, ten einde zijn eigen aktiviteit te begrijpen,

ten einde zich op de meest volmaakte wijze te identificeeren met zijn wezen, zijn kollektieve ziel, zijn God, en aldus in de edelste en diepste kalmte te worden wat het weinige oogenblikken te voren was geweest in de meest onvermoeide agitatie en de uiterste overdreven individualiseering. . . In het treurspel hervond de Griek zichzelven, hervond hij het edelste deel van zijn wezen, verbonden aan de edelste deelen der kollektieve ziel van geheel het volk; uit zichzelven, uit de diepte zijner natuur zich bewust wordende; vertolkte hij daarin het tragische kunstwerk, het orakel der Pythiërs — tegelijkertijd God en priester, goddelijk mensch, hij in de gemeenschap en de gemeenschap in hem, gelijk aan een dier duizenden vezels die in een enkele levende plant uit den grond opgroeien, zich in de lucht verheffen door een slanke beweging, ten einde een enkele heerlijke bloem te dragen, die zijn bedwelmende geur in de eeuwigheid werpt."

Deze citaten zijn ontleend aan Richard Wagner. Men vindt ze in zijn werkje „Die Kunst und die Revolution", in 1849 verschenen. Tusschen zijn beschouwingen en die van André Jolles ligt dus een tijdsverloop van meer dan 65 jaar.
Nu volgen een paar uitspraken van Wagner over het moderne tooneel, waarin tevens zijn oordeel naar voren komt over de oorzaken der ontaarding van de dramatische kunst.

„De Romeinen, die den handel in zijn wezen en in zijn verschijnselen beschouwden, zagen er tevens een bedreiging in en ofschoon ten gevolge van hun steeds toenemende lust naar vermaak, deze koopmanswereld hun een noodzakelijk kwaad toescheen, gevoelden zij een diepe minachting voor zijn praktijken en zoo was voor hen de god der kooplieden, Merkurius, tevens de god der bedriegers en der dieven.
Maar deze geminachte god wreekte zich op de hoogmoedige Romeinen en maakte zich in hun plaats tot meester der wereld. Kroont zijn hoofd met het aureool van christelijke huichelarij, siert zijn borst met het zielloos teeken van feodale afgelegde ridderorden en gij zult den god hebben van de moderne wereld, den zeer heiligen en hoog adelijken god vijf procent, het hoofd en de regelaar van de feesten onzer „hedendaagsche" kunst.
Gij ziet hem voor u staan in vleesch en bloed in de gedaante van een Engelsch geloovig bankier, wiens dochter gehuwd is met een geruïneerden ridder van den Kouseband, als hij de eerste zangeres der Italiaansche opera in zijn tegenwoordigheid laat zingen, liever in zijn salon dan in het theater, wel te verstaan op geen geval op een Zondag, die daarvoor te heilig is, omdat hij de roem heeft, hem dáár duurder te moeten betalen dan hier. Ziet daar *Merkurius* en zijn onderdanige dienares: de *Moderne Kunst*.
Ziet daar de kunst, zooals zij tegenwoordig de heele beschaafde wereld vervult! Haar werkelijk wezen is de industrie, haar zedelijk doel winst maken, haar aesthetisch voorwendsel verstrooiing voor menschen die zich vervelen.
Onze moderne kunst krijgt haar voedend sap uit het hart onzer moderne wereld, uit het centrum onzer verkeersbeweging, de spekulatie in het groot; zij ontleent een ziellooze bevalligheid aan de overblijfsels zonder leven van een middeneeuwsche ridderlijke konventie en vervaardigt zich van daar af te dalen met de affektatie van de christelijke liefde, die zelfs het penningske van den arme niet veracht, tot de onderste lagen van het proletariaat — ontzenuwd, ontzedelijkend, ontmenschend overal waar het gif van haar sap zich verspreidt. Bij voorkeur zetelt zij op het theater evenals de Grieksche kunst op haar hoogtepunt, en zij heeft recht op het theater, daar dit de uitdrukking is van het publieke leven van onzen tijd. Onze moderne kunst is de vleeschwording van den heerschenden geest van ons publiek leven, zij drukt dezen uit en verspreidt hem dagelijks zooals een andere kunst het nooit deed, want zij bereidt avond aan avond haar feesten in bijna al de steden van Europa. Zij karakteriseert in den buitengewoon verspreiden vorm van dramatische kunst blijkbaar de bloem van onze beschaving, evenals het Griekse treurspel het hoogtepunt van den Griekschen geest karakteriseerde; maar deze bloem is die van de verrotting van een orde van zaken en menschelijke verhoudingen, die leeg is, zonder ziel en tegen de natuur . . . .
Er is een groot aantal geliefde artiesten, die geenszins verbergen dat zij geen andere eerzucht hebben dan om te behagen aan de bekrompen toeschouwers. Zij oordeelen zeer juist aldus: als de vorst na een overvloedig diner, de bankier na zenuwwekkende spekulaties, de werkman na een vermoeienden werkdag in het theater komen, dan willen zij uitrusten, zich verstrooien, zich vermaken, en niet hun geest opnieuw inspannen en opwekken. Dit argument is zoo treffend waar, dat wij er alleen dit tegenover kunnen stellen: om het voorgestelde doel te bereiken zijn alle denkbare middelen te verkiezen boven het gebruik der kunst als instrument en als voorwendsel."

De oorzaak van de vreeselijke ontaarding der dramatische kunst sedert de dagen van het Grieksche treurspel ziet Wagner in het verlies der innerlijke eenheid tusschen individu en gemeenschap. Slechts deze eenheid maakt mogelijk een maatschappij van vrije, sterke en schoone menschen. Na te hebben aangetoond dat zij in de oude Grieksche samenleving aanwezig was, komt Wagner te spreken op het wondepunt van deze samenleving, de *slavernij*.

„De slaaf is de noodlottige spil van het lot der wereld. Hij heeft de ijdelheid en onstandvastigheid van al de schoonheid en kracht van het partikulier humanisme der Grieken ontsluierd en voor altijd aangetoond dat *schoonheid en kracht als fundamenten van het sociale leven slechts een duurzaam geluk te weeg brengen wanneer ze aan alle menschen toebehooren*. Maar ongelukkigerwijze is men tot hiertoe gebleven bij deze bewering. In waarheid voltrekt de revolutie d'er menschheid die sinds duizenden jaren duurt, zich bijna alleen in de richting der reaktie: zij heeft den vrijen en schoonen mensch tot de slavernij verlaagd, de slaaf is niet vrij, maar de vrije mensch is slaaf geworden".

Het eenige middel waardoor volgens Wagner de oude eenheid der kunsten kan worden hersteld en het openbaar tooneel opnieuw worden tot een luisterijke, verheerlijkende spiegel der menschelijke gemeenschap, is de geboorte van een universeele samenleving van vrije en gelijke, schoone en sterke menschen.

„Alleen de groote revolutie der menschheid, wier begin het Grieksche treurspel eerst vernietigde, kan ons dit kunstwerk geven; de revolutie alleen kan uit haar diepsten grond opnieuw doen verrijzen, schooner, edeler, algemeener datgene wat zij aan den behoudenden geest van een vroegere, schoonere, maar meer bekrompen periode van beschaving ontrukte, en verzwolg.

(*Wordt vervolgd.*)

STAND DER KAS VAN HET VOORSCHOTFONDS DER ARCHITECTEN.

SECRETARIAAT MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.

Ontvangsten.

Storting bijdragen	ƒ	2300.—
Credietvereeniging, rente over 1915	„	68.05
Credietvereeniging, rente 1e halfjaar 1916	„	14.42
	ƒ	2382.47

Toegezegd. nog te storten door een 4tal heeren, tot een totaal bedrag van ƒ 850.—.

Uitgaven.

Duwaer & v. Ginkel, drukwerk v. d. enquête	ƒ	32.87½
Mouton & Co. „ „ „	„	6.50
Duwaer & v. Ginkel, „ „ „	„	13.50
C. Piekart, enveloppen en papier „ „	„	4.75
C. Piekart, „ „ „	„	0.55
Schrijfloon „ „	„	14.12½
Tram	„	1.20
Telegrammen voor vergaderingen	„	2.35
Plakzegels	„	0.30
Postwisselformulieren	„	0.50
1e Voorschot aan den heer X 24-8-'15	„	60.—
2e Voorschot aan den heer X 6-10-'15	„	60.—
3e Voorschot aan den heer X 18-11-'15	„	60.—
4e Voorschot aan den heer X 28-1-'16	„	60.—
Voorschot aan den heer Y 10-6-'16	„	500.—
Chequeboekje	„	1.50
Porti tot 1 Juli 1916 voor de enquête, enz.	„	68.03½
Saldo Credietvereeniging (1464.42) en kas (31.26½)	„	1495.68½
	ƒ	2382.47

Amsterdam, 1 Juli 1916.

J. GRATAMA,
Secretaris Penningmeester van het Voorschotfonds der Architecten.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW TE NIEUW-LEKKERLAND.

Vraag 13. Moeten voor *alle* 500 zitplaatsen banken gerekend worden?
Antwoord. Ja.
Vraag 14. Kan over het geheele terrein volgens de ingeschreven maten beschikt worden of moet daar nog het talud aan de slootzijde worden afgetrokken?
Antwoord. Zie art. 2 all. 3 van het programma en het antwoord op vraag 3.
Vraag 15. Worden in vlakke tinten opgewerkte teekeningen buiten beschouwing gelaten?
Antwoord. Ja, opgewerkte teekeningen blijven buiten beschouwing.
Vraag 16. Hoeveel bedraagt de eenheidsprijs voor bewapend beton als hoofdbouwmateriaal.
Antwoord. De eenheidsprijs voor gewapend beton voor binten, kolommen en vloeren kan dooreengenomen op ƒ 40.— per M³. gesteld worden.
Naar aanleiding van eenige ingekomen vragen heeft de jury besloten dat, om moeilijkheden bij de beoordeeling te voorkomen, bij de twee in het programma vereischte brieven nog een derde, gesloten brief moet gevoegd worden, inhoudende een verklaring dat de ontwerper lid is van de Ned. Hervormde Kerk in Nederland.

Namens de Jury:
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG.

VAN ALLERLEI AARD.

ANATOMISCHE TEEKENINGEN VAN LEONARDO DA VINCI.

Naast de Fransche uitgave (bewerkt door Sabaschinkoff, met inleiding van den beroemden Franschen anatoom Mathias Duval) van de anatomische teekeningen van Leonardo da Vinci, het grootsche genie, is nu een Noorweegsche uitgave voltooit, bestaande uit 6 deelen. Het vijfde deel behandelt de bloedvaten, de spieren en het zenuwstelsel, de topographische en vergelijkende anatomie, terwijl in het laatste deel het resultaat van een reeks onderzoekingen over de proportieleer wordt medegedeeld.
Over Leonardo als anatoom heeft C. J. van Nieuwenburg eenige jaren geleden in de „Vragen des Tijds" o. a. geschreven:
„Voor zijne beeldhouwkunst en zijne schilderstukken achtte hij de kennis van het menschelijk lichaam onontbeerlijk, maar hij is ontzaglijk veel verder gegaan, dan daarvoor noodig was. Bestudeerde hij als kunstenaar den bouw van het menschelijk lichaam, als geleerde interesseerden hem ook de functies van de verschillende organen. In een tijd, waarin secties op menschenlijken ongeveer verboden waren, of hoogstens aan de universiteiten in zeer beperkte mate geduld werden, was eene dergelijke systematische studie zeer bezwaarlijk. Met grooten trots verklaart hij dan ook, dertig lijken in zijn leven ontleed te hebben. Was dit een ongehoord aantal, even ongehoord was het resultaat. In de scherpste tegenstelling met de hoogst gebrekkige en malle anatomische atlassen van zijn tijd, heeft hij eene serie platen gegeven, welke zoowel uit artistiek als uit ontleedkundig oogpunt meesterlijk zijn. Hierin zijn talloose kleinigheden opgenomen, die pas eeuwen later, vele zelfs eerst in de twintigste eeuw, opnieuw „ontdekt" zijn. Alle maten, alle krommingen van de kleinste beentjes zijn volmaakt natuurgetrouw weergegeven. Zóó, dat nog in 1905 prof. M. Holl in het Archiv f. Anat. u. Physiol. kon schrijven, dat menige teekening van Leonardo „auch heute noch nicht erreicht worden ist". Verder bevatten zijne aanteekeningen ontwerpen voor eene volledige physiologie: zijn programma kon ook nu wel niet veel grootscher opgezet worden. Zeer merkwaardig zijn onder meer zijne beschouwingen over de structuur en de werking van het oog. Hij komt reeds tot het besluit, dat op het netvlies door de kristallens een beeld van het waargenomene moet worden geworpen. Zijne schetsen van den stralengang, ook bij het zien met twee oogen, zijn in hoofdzaak zonder fouten. Hoogst vernuftig zijn zijne technische onderzoekingsmethoden. Prof. Holl is van meening, dat Leonardo de kunst moet verstaan hebben door injectie, b.v. van het mesenterium, en in de bloedvaten, anatomische preparaten in den modernen zin van het woord te bereiden.
Dat da Vinci de eerste is geweest, die zich ook met vergelijkende anatomie heeft bezighouden, dat hij het gemeenschappelijke in het lichaam van den mensch en vele diersoorten maar voren heeft gebracht, dat hij in den mensch slechts een bijzonder hoog ontwikkeld dier ziet, en dit direct boven de apen plaatst, dat hij begrijpt, dat de functies in het lichaam en de beweging der ledematen aan de wetten der mechanica onderworpen zijn, dat zijn slechts even zoovele bijdragen, welke dit overweldigend genie van eene nieuwe zijde doen zien."

GEORGE COFFEY. †

George Coffey, de conservator van Ierssche antiquiteiten in het National Museum te Dublin, is dezer dagen overleden. Hij heeft de studie van de Ierssche oudheid op een hoog peil gebracht: o. a. publiceerde hij standaardwerken over Ierssche grafheuvels, over het bronzen tijdperk in Ierland en over vroeg-Christelijke Keltische oudheden.

PRIJSVRAGEN.

a. Een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Elswout, gemeente Nieuw-Lekkerland.

Programma komt voor in „Architectura" No. 32.
Tijd van inlevering vóór 1 November 1916.
De prijsvraag is alleen opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

b. Prijsvraag voor een hoogaltaar.

Programma komt voor in „Architectura" No. 25.
Tijd van inlevering vóór 15 October 1916.

c. Prijsvraag voor een openbare leeszaal en bibliotheek te Haarlem.

Programma komt voor in „Architectura" No. 36.
Tijd van inlevering 10 October 1916.
Vragen kunnen worden gesteld tot 15 September a.s.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 39. ZATERDAG 23 SEPTEMBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. 2 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Door het Bestuur is het volgend schrijven gericht:

Aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam.

20 Sept. 1916.

„Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et" „Amicitia" te Amsterdam heeft de eer U, ingevolge" „Uw schrijven van 7 Augustus 1916 te berichten dat," „naar de meening van het Genootschap voor de benoe-" „ming van adviseur bij de bebouwing der verbreede" „Vijzelstraat, in aanmerking zouden kunnen komen de" „heeren Dr. H. P. Berlage Nzn. en K. P. C. de Bazel." „Het Bestuur neemt hierbij de vrijheid de wenschelijk" „heid uit te spreken, dat de te benoemen adviseur ge-" „kend wordt bij het vaststellen van zijn instructie." „en nogmaals Uw geëerde aandacht te vestigen op zijn" „advies, geuit in zijn aan U gericht adres van 8 Aug. '16" „betreffende die instructie."
't Welk doende enz.

Voor het Bestuur van Architectura & Amicitia,
PAUL J. DE JONGH, *Voorzitter.*
J. F. STAAL JR., *1ste Secretaris.*

II. In dank is ontvangen van de Vereeniging tot het vormen van een openbare verzameling van hedendaagsche kunst te Amsterdam het verslag over 1916.

III. De 1378ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 27 September,** des avonds te **8½ uur,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545–549.

Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. *Voordracht van den heer* H. HANA te Blaricum over zijn *Ornamentmachine* met demonstratie.
Introductie is toegestaan.
4. Vaststelling der Genootschapsprijsvragen 1917 en benoeming der Jury.
5. Benoeming eener Commissie ter herziening der Genootschapsstatuten.
6. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

MEDEDEELINGEN VAN DE REDACTIE.

In het vorig nummer is de naam van den ontwerper van de „Driesingel" foutief gezet: Hensinkveld. De lezer zal wel begrepen hebben, dat dit moet zijn: D. J. Heusinkveld, arch. B. N. A.

Over de „Amsterdamsche Winkelweek", die deze week van 18–23 September is gehouden, geven wij in het volgende nummer een beschouwing.

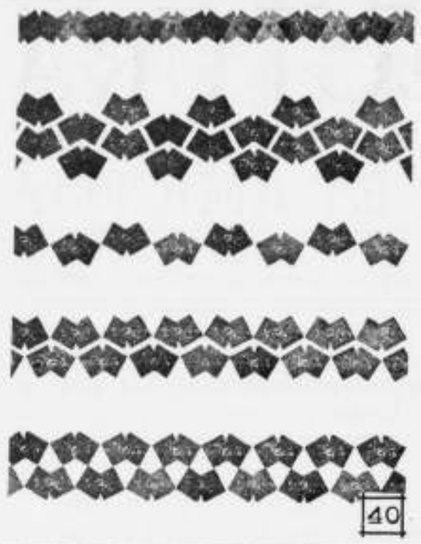
VOORSPELLING.

De adviseur der Vijzelstraat
Wordt geen persona grata, maat!

CANDIDUS.

EEN DAGBLADBERICHT.

Een zeer pijnlijken indruk bezorgde ons dezer dagen een bericht in enkele dagbladen verschenen, betreffende een rapport, uitgebracht door eene door de rechtbank te Arnhem benoemde commissie van deskundigen inzake een in het begin dezes jaars plaats gehad hebbend ernstig bouwongeval, tengevolge waarvan vier werklieden om het leven kwamen. De conclusies van dat rapport hebben aanleiding gegeven tot het instellen eener strafvervolging ter zake van het veroorzaken van den dood door schuld tegen den architect van den bouw, en tegen den directeur der beton-maatschappij, door wien de werken in gewapend beton waren aangenomen.
In dat dagbladbericht worden beider namen en woonplaatsen voluit genoemd.
Het geval is zonder twijfel zeer ernstig, en indien er fouten zijn begaan, en in hoogste instantie zal zijn uitgemaakt dat er werkelijk schuld aanwezig is, dan dienen zij, die krachtens hunne kwaliteit daarvoor aansprakelijk kunnen worden gesteld, ook de gevolgen te dragen. Maar bij de lezing van bedoeld bericht, is bij ons de vraag gerezen of in dit geval (en in zoovele andere gevallen meer) het niet hard is, noodeloos hard en onrechtvaardig, de kwelling te vergrooten van hen, die door de

rechtbank ter verantwoording zijn geroepen, door vóór de behandeling der zaak, dus vóór dat schuld vast staat, hunne (in bouwkundige kringen een goeden klank hebbende) namen voluit in het openbaar te noemen, en wel in onmiddellijk verband met eene strafvervolging „ter zake van het veroorzaken van den dood door schuld". Voelt men wel hoe erg dit is, en heeft men bij die openbaarmaking wel eraan gedacht hoe gemakkelijk toch het publiek, zonder de feiten te kennen, steunende alleen op de lezing van een krantenbericht, oordeelt en.... gevoelloos veroordeelt; en hoe ernstig de betrokkenen door zulk eene onnoodige, zeker ontijdige publicatie hunner namen moeten worden gegriefd en geschaad?
Het is ons niet bekend of er in journalistenkringen een vast stelsel bestaat, waardoor wordt bepaald wanneer *wel*, wanneer *niet* de namen van beklaagden vóór den afloop van een proces worden openbaar gemaakt; wij willen aannemen de mogelijkheid dat zich wel eens gevallen kunnen voordoen, die eene vroegtijdige openbaarheid in het algemeen belang wenschelijk maken, maar naar onze meening is hier zulk een geval zeker niet aanwezig, en had men zich uit overwegingen van kieschheid en humaniteit van publicatie der namen behooren te onthouden. P. J. DE J.

SLECHTE VOORLICHTING.

't Is niet de eerste maal, dat wij in ons blad de aandacht moeten vestigen op de slechte voorlichting van het publiek door de Pers.
't Zijn natuurlijk niet de beste kranten, die zich hieraan bezondigen. Die wij er nu weer op betrappen is de „Limburger Koerier", die onder den titel: „Een aardig geveltje" een artikeltje bij de afbeelding van het geveltje — een zeer slechte namaak van een oud-Hollandsche gevel — geven.
Die reclame-achtige toelichting luidt als volgt:

„Maastricht is een typisch geveltje rijker geworden. Het heeft, reeds toen het in aanbouw was, de aandacht getrokken van de vele vreemdelingen, die in de laatste maand onze stad bezochten. En dit is geen wonder: het is verrassend, in Maastricht, waar — voor zoover er karakteristieke gebouwen zijn naast vele smakelooze nieuwe producten — de XVIIIde eeuwsche Renaissance van 't Maasbekken overheerschend is, een geveltje te vinden in zoo zuiver Hollandsche renaissance, dat men het uit Dordrecht of Delft of Alkmaar kon overgebracht wanen.
De aanleiding, die den architect — een echten Maastrichtenaar toch — tot deze keuze gebracht heeft, is blijkbaar geweest de smalle ruimte, die beschikbaar was. Pand 57 aan de Groote Staat moest verbouwd worden; en voor de oplossing van smalle gevelbreedten leent de Maasstijl zich verreweg minder dan de Hollandsche stijl, die daarop juist berekend schijnt. Oorzaak: de eerste keert bij voorkeur de breede zijde van huis en dak naar de straat, de andere de smalle zijde.
De groote moeilijkheid voor den bouwmeester was: de gevelverdeeling geheel aan te passen aan de verdiepingen, die ongewijzigd bleven. Met groote knapheid is de jonge architect Victor Marres daarin geslaagd; zijne in Noord-Nederland gedane studies kwamen hem daarbij schitterend te pas. De gevel, met zijn glas-in-lood, luiken en luifel maakt een uitmuntend effect, zelfs de moeilijkheid van het naar voren afglooiend dak te vereenigen met den karakteristieken topgevelvorm, die uit een niet dwars maar overlangs liggende kap-constructie ontspruit, is vernuftig opgelost.
De inwendige betimmering van het door den heer Meurmans thans als proeflokaal in gebruik gestelde winkelpand, vertoont met heur eikenhouten beschot, hooge schouw, Delftsch aardewerk en antiek koper geheel het intieme, gezellige karakter der oud-Hollandsche binnenhuisjes, die uit de schilderijen van de XVIIIde eeuwsche meesters genoegzaam bekend zijn.
Maastricht is een waarlijk artistiek bouwwerk rijker geworden.
Jammer, dat de gemeente de totstandkoming van dergelijke kunstgevels bezwaart door op het uitsteken van luifels een vrij hooge jaarlijksche recognitie te heffen."

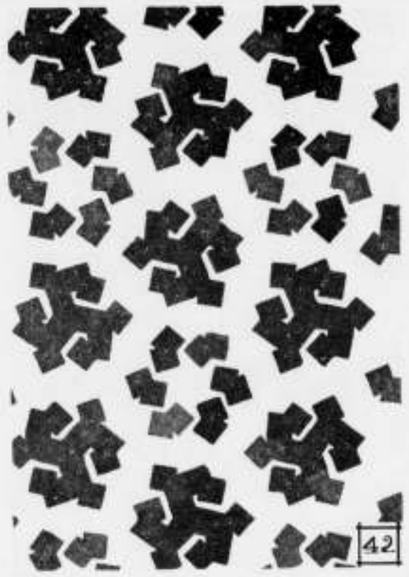
De Gemeenteraad moest het tot standkomen van dergelijk moois nog bezwaarlijker maken. J. DE M.

BOEKBESPREKING *(bij de afbeeldingen).*

Ornament-ontwerpen voor iedereen.

„Dit boek is bestemd voor iedereen, die van schoonheid houdt. Het is geenszins bedoeld als een bundel voorbeelden en voorschriften, met de pretentie van schoonheidsrecepten.
Het oordeel over den inhoud op zich zelf moge daarom niet het eerste, noch het laatste woord hebben. De bedoeling, en het zeer ernstige begeeren dezer bedoeling door gelijksoortig streven gewaardeerd te zien, worde hier hoofdzaak geacht.
De schoonheid is weinig om ons heen, en veel in ons. Maak de schoonheid vrij."

Met deze woorden leidt de heer H. Hana het voorwoord van zijn boekje „Ornament-ontwerpen voor iedereen" in. De schrijver zegt in de verschillende hoofdstukjes wel rake, vernuftige dingen over het ontwerpen in 't algemeen, doch behandelt feitelijk het ontwerpen door middel van het stempelen. Dat hij het minder eenzijdig bedoelt, dan dit doet vermoeden, blijkt uit het volgende (tweede hoofdstukje: „vroeger — nu — later"): „Want als iemand iets ontwerpt, al teekenend, dan is hij, in zijn omtrekken-trekkerij, de bediende van de vormen, die er komen. Hij *stelt* die vormen niet, maar hij calligrafeert ze. Maar wie ont-werpt, door plakken of massa's te werpen, te plaatsen — op hun plaats te werpen — zonder zich door de omtrekken van die plekken onophoudelijk „om den tuin te laten leiden", — die plakt, die plaatst, die stelt. Zijn ware energie-impuls komt in actie. Zijn imaginatie. Naar zijn imaginatie kan hij zich overgeven, nu zijn aandacht niet wordt „aan 't lijntje gehouden" door „de lijn". Van dit plakken, plaatsen — groepeeren (de rhythmische cadans der motieven) geven 64 afbeeldingen ons een duidelijk beeld van des schrijvers bedoelingen. Een paar kunnen wij, dank zij de uitgeefster, de Mij. voor Goede en Goedkoope Lectuur te Amsterdam, hier geven. Het zijn twee groepen; een met het vierkant-motief, de andere met het blaadjes-motief.
Het werkelijk goed en goedkoop uitgegeven boekje (prijs in kartonnen omslag f0,90), is zeer de moeite waard om kennis van te nemen.
De typische, speelsche stijl van den schrijver maakt het lezen tot een aangenaam werk; zijn wijze van voordragen vermijdt alle droogheid, waarin maar al te dikwijls door anderen, die over een dergelijk onderwerp schrijven, wordt vervallen. JAN DE MEIJER.

INGEZONDEN.

M. M.!

Gaarne zag ondergeteekende dit schrijven geplaatst in het blad „Architectura".
Zooals bekend is, heeft voor een andere halve maand geleden de gemeente Elshout doen uitschrijven, het maken van een ontwerp voor een Protestantsche kerk, voor het bedrag van twee-en-dertigduizend heele guldens, daar moet voor gemaakt worden:
1e. Een fundeering, zegge plm. 3.50 diep.
2e. Een paalfundeering, waarop natuurlijk het geheele gebouw.
3e. Inventaris, voor vijfhonderd personen zitplaatsen.
4e. Preekstoel.
5e. Ten slotte nog om het terrein een afsluithek.
't Zou echter nog niets beteekenen, om daar *iets* van te maken, wat mij ook werkelijk gelukt is, na 't maken van plm. acht schetsen; doch nu kom ik het treurige nieuws te hooren, dat bij het ontwerp een derde brief bijgevoegd moet worden, waarin vermeld moet worden, dat de inzender lid is van de Duitsch-herv. Gem. Is dat billijk, had dat niet in het programma kunnen staan, dan hadden velen, die geen lid zijn en toch al dat werk gemaakt hebben, die moeite kunnen sparen.
Mijn ontwerp is geheel klaar, niet om naar Elshout te laten transporteeren, doch om 't voorloopig op te bergen tot dat ik van de één of andere christelijke gemeente een opdracht krijg tot uitvoering.
Inmiddels teeken ik in afwachting,

Hoogachtend,

EEN MEDEDINGER.

De „mededinger" mag zich niet beklagen. Hij heeft het programma niet goed gelezen. In No. 32, blz. 256, van ons blad, waarin wij het programma in hoofdzaak hebben opgenomen, staat duidelijk: „dat de prijsvraag is opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde (geen „Duitsch-hervormde") bouwkundigen." Bovendien heeft het elke week in de rubriek: „Prijsvragen" gestaan. RED.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Vervolg van blz. 297.

Er is onmiskenbaar in de twee verschillende uitingen, waaruit we onze lezers eenige essentieele passages hebben medegedeeld, een zekere verwantschap — al zou het slechts zijn de verwantschap van alle kunstenaars en scheppende naturen, die de „kultuur" in of van het kapitalisme niet bevredigt, — die heimwee voelen naar een kunst, opstijgend uit en zich wederom stortend in de gemeenschap, — en die, bovenal, door hun ziel voelen snijden de degradatie der dramatische kunst tot een verstrooiing en vermaak voor „armzalige pleizierzoekers" van alle klassen. Maar van meer belang dan de *verwantschap* komt ons voor het *verschil* tusschen beide opvattingen te zijn, een verschil kenmerkend voor de tijdperken, waarin zij werden gevormd en geuit.

Wagner schreef zijn brochure „de Kunst en de Revolutie" onder den onmiddellijken indruk der Europeesche omwenteling van '48, waaraan hij een werkzaam aandeel genomen had. In 1849 meenden alle revolutionairen, dat zij slechts de eerste van een serie van schokken was geweest, die, zich onophoudelijk herhalend, een einde zouden maken aan de, op het vasteland van Europa nog ternauwernood gevestigde, heerschappij van het kapitalisme.

Jolles schrijft van uit het hart van den Wereld Oorlog, die óók een revolutie is, onvergelijkelijk grootscher in haar krachten en werkingen, dan die van 1848, — maar een „revolutie van boven", en een revolutie die het proletariaat in hooge mate heeft verzwakt en als zelfstandige factor bij de bepaling van het wereldgebeuren op dit oogenblik zoo goed als uitgeschakeld. Hij schrijft van uit het historisch perspektief eener geweldige machtsuitbreiding van het kapitalisme over de geheele aarde.

Wagner's jeugd, de tijd zijner ontwikkeling, valt in het tijdperk van den bloei der romantiek. In de romantiek wortelde zijn wezen en hij bevrijdde zich nimmer van haar: zijn kunst is romantisch-heroisch-realistisch. Zij mondde uit in het middeneeuwsche, mystieke christendom, — het christendom dat Wagner in dit boekje als revolutionair en Hellenist fel bestrijdt. Het openbare leven ten tijde van Wagner had niet alleen geen stijl — dat van onzen tijd heelt het evenmin — maar ook geen begrip van stijl, noch verlangen er naar. De bouwkunst was gezonken tot ziellooze nabootsing van alle mogelijke stijlvormen. Het is opmerkelijk hoe in Wagner's werkje, dat zich voor 't grootste deel met de Grieksche kunst bezighoudt, elk woord over de Grieksche bouwkunst ontbreekt. Stel daartegen de uitspraak van Jolles: het middelpunt, waaromheen bij de Grieken alles draait, is de architektuur der stad, — de kunstgeschiedenis is de geschiedenis der steden. Duidelijk spreekt uit deze verschillende houding tot de bouwkunst, die de moeder van den kunst-stijl en het kind van den levens-stijl is, de weg, sedert het midden der vorige eeuw door het kunstbegrip afgelegd.

In de door Wagner zelf aangegeven en door de Wagnersche traditie als heilige overlevering bewaarde ensceneering zijner muziekdrama's (décor, costumes, rangschikking van groepen en personen, persoonlijke uitbeelding, enz.) openbaart zich de gansche stijlloosheid van het tijdperk, waarin hij komponeerde. Nergens zocht hij — volgens de definitie, die Jolles geeft van wat stijl is, — de werkelijkheid te ontvlieden. Hij stelt zich tevreden met een romantisch-heroïsch opgesmukte en gëoutreerde werkelijkheid.

In Wagner bereikte de romantiek een hoogtepunt in de muziek toen haar bloei in de litteratuur reeds voorbij was. De enorme vlucht der natuurwetenschap en de maatschappelijk-politieke stijging der kleine burgerij deden nieuwe kunstidealen opkomen: realisme, naturalisme. Het naturalistisch proza drong zich op aan het tooneel en vermoordde de laatste armzalige overblijtsels van konventie, dat is ontzielde uiterlijkheid van stijl, die het nog verbonden aan het verleden. De dramatische „kunst", in uiterste verwildering en ontaarding tot volkomen onverstand van haar eigen wezen vervallen, ging op en ging onder in een zoo volledig mogelijke nabootsing der werkelijkheid.

Toen begon, uit velerlei bronnen samenvloeiend, een nieuwe ontwikkeling. De maatschappij werd anders: de individualistische konkurrentie maakte plaats voor samenvoeging van kapitalen en samenwerking van kapitalisten in de trusts en kartels. De bouwkunst verhief zich een weinig uit haar diepe vernedering. Een reaktie tegen het naturalisme, de onderscheidslooze vergoding van alle levenselementen om hun zelfs wil, zette in. Een voorhoede van kunstenaars en kunstbeseffende vorschers en bouwers keerde zich weer tot het zoeken van wat buiten de natuur ligt, met andere woorden: van wat alleen gevonden wordt door *kenze* uit de oneindige elementen, die de natuur biedt en vrije verbinding tusschen hen. Deze strekkingen werden, behalve door de toenemende rol der organisatie in het maatschappelijk leven, gediend en bevorderd door de toenemende kennis en het groeiend besef van de beteekenis van stijl, rhythme, konventie en sijmbool in tal van levens-uitingen — arbeid, kultus, kunst — zoowel van de oude kultuurvolken als van vele natuurstammen. In onze dagen toonde de psycho-analyse daarenboven hun belangrijke rol aan in het onderbewuste bewustzijn ook van den modernen mensch.

André Jolles behoorde in ons land tot het geslacht, dat onmiddellijk op de tachtigers volgde en zich van hun impressionistische idealen afkeerde om naar het nieuwe eerst opschemerende ideaal van een stijlvolle kunst in een stijlvolle samenleving te streven. Dit streven heeft zoowel de letterkundige als de wetenschappelijke en praktische aktiviteit beheerscht, die deze rijk begaafde zocker sedert vele jaren ontwikkelt. Het ideaal van den nieuwen kunststijl — ook in zijn hoogste kunstuiting als wedergeboorte der tragedie — is het stralend middelpunt, waaromheen de veelsoortige werkzaamheid van André Jolles in dramatische poëzie, voor tooneel- en kleeding-hervorming, in kunstgeschiedenis en kunstkritiek zich groepeert.

De beschouwingen over antieke kunst, door Jolles in de loopgraven van de Champagne opgeteekend, zijn een volrijpe vrucht van praktische en theoretische bemoeiingen, die zich over bijna vijf en twintig jaren uitstrekken. Het begrip stijl, door den schrijver getoetst aan de kunst en aan de verdere levensuitingen van een groot aantal volken in een groot aantal tijdperken, is voor hem vleesch en bloed geworden. Hij spreekt daarover tot zijn tijdgenooten als over in alle opzichten bevoegde, en elkeen, die de geboorte van een nieuwen stijl in leven en kunst en de opheffing van het tooneel tot zijn ouden luister ter harte gaat, zal zich na het lezen van de uitmuntend-lucide, scherpzinnige, ietwat paradoxale maar altijd „anregende" opmerkingen van Jolles over de antieke tragedie en tragedie-dichters, over de angst en de zielereiniging van haar, over het masker, het koor, de roes, over de moderne stijlloosheid en het naturalistisch tooneel, in zijn weten ver-

ruimd, in zijn gevoelens gesterkt en verhelderd vinden. In het aesthetisch peilen van de waarde der Grieksche tragedie als alzijdige harmonische, dat is stijlvolle uiting, in het doorproeven van haar heerlijkheid als herschepping, sublimatie der werkelijkheid is, kan men zeggen, het huidige geslacht van kunst-beseffenden het geslacht verre vooruit waartoe Wagner behoorde. Het besef van stijl gaat voor ons geslacht althans weer eenigermate open, niet als een abstrakt begrip, maar als een levend gevoel. Het leven begint het stijllooze naturalisme in al zijn uitingen te overwinnen. En daarom kunnen kunstenaars in onze dagen in aesthetisch besef van het wezen der tragedie, de meerderen der kunstenaars zijn van het midden der vorige eeuw.
Dit bewijst onze vergelijking der uitingen van Wagner en Jolles over de antieke tragedie.
In het besef echter van de *sociale voorwaarden* der tragedie en niet minder van de voorwaarden tot hare nieuwe geboorte is de verhouding precies omgekeerd.
Wagner — wel te verstaan de Wagner van 1849 — staat onverzoenlijk tegenover de maatschappelijke omstandigheden, die de herleving der tragedie onmogelijk maken en even onverzoenlijk tegen de verlaging, waaraan de dramatische kunst zich in onze dagen noodzakelijk onderworpen moet, wil zij in aanraking blijven met het openbare leven. Jolles daarentegen streeft naar een tooneelkunst, die de eischen van den stijl zal verzoenen met die van døn afgematten pleizierzoekenden Kommerzienrat. Wagner spreekt rustig uit, dat alleen de verwezenlijking der samenleving van vrijen en gelijken, sterken en schoonen, dat is van de socialistische samenleving door de proletarische revolutie, tot de „nieuwe geboorte" der tragedie leiden kan. Jolles laat door een stem uit het brandende braambosch aan de „kinderen van de nieuwe eeuw" verkondigen, dat de geest de wereld niet kan veroveren, maar daartoe de *materie* noodig is en de oorlog ons heeft geleerd, hoe „stijl en rhythme" tot de overwinning voeren. Minder duister uitgedrukt: hij brengt de geboorte der nieuwe tragedie in verband met de zegepraal van het Duitsche imperialisme.
Ook wij gelooven dat het imperialisme, in zijn voortschrijden, een monumentalen levensstijl en een monumentalen bouwstijl ontwikkelen zal. Maar die stijl zal natuurnoodzakelijk zijn droevige negatie van wat wij in de Grieken liefhebben: vreugde, mildheid, menschelijke vrijheid en saamhoorigheid.
Wagner begon, met te trachten een band te leggen tusschen hellenisme en sociale revolutie. Hij eindigde met te verzinken in het middeneeuwsche christendom. Jolles nam in het rijke boek zijner jeugd, de „Primitieven", dat Christendom tot uitgangspunt, om nu in deze „Brieven uit het veld" een verbinding te maken tusschen hellenisme en Duitsch imperium.
De groote zoeker van '48 naar de nieuwe tragedie was in maatschappelijk opzicht revolutionair, maar hij miste aesthetisch-philosophisch doorzicht. De zoeker van 1915 bezit dit doorzicht, doch hij is geworden tot een strijder voor, en een verheerlijker van de geweldig grootsche, maar anti-menschelijke machten die in den wereld-oorlog hun verwoestende en toch in zeker opzicht weer scheppende werkingen ontplooien... Van hen verwacht hij de schoonheid, die enkel de zegepraal over hen brengen kan... Doch deze is nog ver.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

De Bond van Nederlandsche Architecten hield eenige dagen geleden zijn ledenvergadering te Amsterdam onder voorzitterschap van den heer P. J. Houtzagers.

De Voorzitter doet na voorlezing der notulen o. a. de volgende mededeelingen:
1e. Inzake de voorgenomen afbraak der „Geschutgieterij" te 's-Gravenhage is, sinds de vorige ledenvergadering, in aansluiting op het aan den Minister van Financiën gezonden adres, een tweede adres gericht aan den Minister van Oorlog. Beide adressen hebben niet mogen baten. Tegen de adviezen van alle deskundigen in, is de vleugel van Pieter Post's bouwwerk toch gesloopt.
2e. In het officieel verslag der Hoofdbestuursvergadering van den Ned. Aannemersbond werden eenige mededeelingen gedaan over de vaststelling van de werkstakings- en uitsluitingsclausule in de Alg. Adm. Voorschriften (A. A. V.) van den Bond van Ned. Arch. Waar deze mededeeling een grove onjuistheid bevatte, was het noodig, door het kort en droog naast elkaar zetten der feiten en data, dit aan te toonen. Een desbetreffend communiqué is daarom door het Bestuur van den Bond opgemaakt en aan de vakbladen ter bekendmaking toegezonden. (Zie „Architectura" No. 24, blz. 191).
3e. Inzake het Coolvest-Hofplein-vraagstuk is aan den Raad der Gemeente Rotterdam het navolgend adres verzonden:
Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 19 Juni 1909, No. 69, dat het, kennis genomen hebbende van de Voordracht van B. en W. dato 10 Juni, vervat in de Verzameling van 1916, volgn. 104, Onteigening Coolvest-Hofplein, zich veroorlooft UEd. Achtbaren mede te deelen, dat aan 't oordeel van genoemd Bestuur bedoelde voordracht geen voldoende rekening houdt met
a. het groote verkeer dat over het Hofplein en het Delftsche Poortplein plaats heeft en dat in de toekomst, vooral tengevolge van de uitbreiding van het Noordwestelijk stadsgedeelte, nog aanmerkelijk zal toenemen, en de eischen die een goed geregeld tramverkeer weldra aan drie pleinen zullen stellen.
b. de eischen die een doelmatige doortrekking van de Kruiskade naar de Pompenbrugsingel stelt,
c. een fraaie en doelmatige verbinding van den Coolsingel met den Stationsweg, die de amoveering van meer perceelen onvermijdelijk maakt,
d. de Delftsche poort als middelpunt van het plein.
Redenen waarom het Bestuur UEd. Achtb. in overweging geeft aan de voordracht van B. en W. zoodanige uitbreiding te geven,
dat in de onteigening de perceelen aan de Coolvest vanaf het in aanbouw zijnde Raadhuis tot aan het Haagscheveer worden betrokken,
dat een grooter deel van de perceelen op den hoek van den Stationsweg en den Coolsingel worden geamoveerd, opdat de verbinding tusschen den Stationsweg en den Coolsingel meer geleidelijk en zonder uitbuiging naar het plein plaats vinde,
dat de Schie voor een deel worde omkluisd,
dat het als verhoogd ontworpen gedeelte van het plein in verband kan worden gelegd met de Delftsche Poort, zoodat deze laatste als eenig Centrum van het plein kome, een en ander zooals ongeveer in het door de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" aanbevolen plan is aangegeven, welk plan als het beste, uit praktisch en aesthetisch oogpunt naar het oordeel van het Bestuur moet worden beschouwd.
't Welk doende,
Het Bestuur v. d. Bond v. Ned. Architecten,
P. J. Houtzagers, *Voorzitter.*
A. Mondt Jr., *waarn. Secretaris.*

4e. Onze, inmiddels afgetreden, voorzitter, de heer Jos. Th. J. Cuypers, is in Juli j.l. uitgenoodigd door de „Vereeniging tot Verspreiding van Kennis over Nederland in den vreemde" de excursie naar Stockholm, die dezer dagen plaats heeft, mede te maken. De heer Cuypers heeft deze uitnoodiging aangenomen.
Daarna komt aan de orde de behandeling der ingekomen stukken, o. a.:
a. een schrijven van onzen afgevaardigde, de heer A. P. Smits, in de Schoonheidscommissie van de Gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude, waarin mededeeling wordt gedaan over de opheffing van de, nog geen jaar geleden ingestelde Schoonheidscommissie. Hieruit blijkt dat tot die opheffing geen aanleiding is geweest een bepaald feit, doch alleen de onwil van enkele gemeentenaren, wier belangensfeer maakte dat het aanwezig zijn van de Commissie hem niet wenschelijk was. Zij vonden steun bij eenige Gemeenteraadsleden, welke op hun beurt weer steun vonden bij enkele leden van het College van B. en W.; echter niet bij den Burgemeester. In den Raad kwam het voorstel tot opheffing der Commissie. De Burgemeester verklaarde echter den Raad hiertoe niet bevoegd.
In een daarna gehouden bespreking met het College van B. en W. bleek, ofschoon de bezwaren door de Commissie konden worden weerlegd, dat toch de twee Wethouders het verder voortwerken ongewenscht en overbodig achtten. Daarop kwam het de Commissie beter voor haar arbeid neer te leggen. Uitdrukkelijk zij vermeld, dat het de Commissie nimmer aan den noodigen steun en waardeering voor haar arbeid van de zijde van den Burgemeester heeft ontbroken.
Naar aanleiding van dit bedroevende voorval zal door den Bond van Ned. Architecten een schrijven aan den Raad der Gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude worden gericht.
b. Een schrijven van een Bondslid, betreffende de uitgaven van Dr. Schueler te Bussum. Na bespreking der zaak, wordt besloten den leden ernstig te verzoeken zich van eenige medewerking of toezegging te onthouden, tot door het Bestuur op de volgende vergadering advies is uitgebracht.
c. Een schrijven, waarin het Bestuur opmerkzaam wordt gemaakt op de behandeling van de plannen, die door de Woningbouwvereeniging „Bloemendaal" zijn ingediend bij haar aanvrage om subsidie aan den Raad der Gemeente Bloemendaal. Deze zaak is door het Bestuur ter plaatse onderzocht. Het heeft het Bestuur aanleiding gegeven tot het doen van een voorstel tot het zenden van een schrijven aan den Raad der Gemeente Bloemendaal. Dit concept-schrijven wordt voorgelezen en door de vergadering goedgekeurd.
Het luidde:

Aan den Raad der Gemeente Bloemendaal.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten, goedgekeurd bij Kon. Besluit van 19 Juni 1909, No. 69,
dat het Bestuur heeft kennis genomen van de feiten, inzake de aanvrage om bouwsubsidie, gedaan door de Bouwvereeniging „Bloemendaal" voor het door haar te bouwen complex arbeiderswoningen in Uwe Gemeente,
dat het Bestuur — zonder op deze zaak te willen terugkomen — toch zijn afkeuringen wil uitspreken over de handelwijze van het Raadslid Laan, die als lid der Raadscommissie tot onderzoek van de door de Bouwvereeniging „Bloemendaal" ingediende plannen, welke waren ontworpen door de Architecten Mulder en van Asdonk, hangende dit onderzoek, door den Architect Stam te Wormerveer een nieuw plan liet ontwerpen, waaraan door dezen Architect tegen alle goede vakgebruiken in, is voldaan.
dat het Bestuur evenzoo zijn sterke afkeuring wil uitspreken over de, daarna gedane gelijksoortige handelwijze door het Raadslid de Roo van Alderwerelt en den, tot hem in betrekking staanden (bouw „Stoop's bad") Architect Ed. Cuypers. Voor deze handelwijze treft den architect de grootste blaam,
dat het met voldoening heeft kennis genomen van de verwerping van beide plannen door Uw College, en van Uwe eindbeslissing: Uwe goedkeuring te hechten aan het plan van de architecten Mulder en van Asdonk, die oorspronkelijk voor de Woningbouwvereeniging werkzaam waren; een besluit, waardoor de goede Architecten-vakgewoonten door Uw College zijn gehandhaafd.

Namens het Bestuur van den B. N. A.
(w.g.) P. J. Houtzagers, *Voorzitter.*
(w.g.) Jan de Meijer, *Secretaris.*

Daarna kwam aan de orde de verkiezing van een lid in de Commissie van Onderzoek. Hiertoe werd gekozen de heer Jos. Th. J. Cuypers.
In den, door den Raad der gemeente Leeuwarden, in te stellen Raad van Beroep op adviezen der plaatselijke Schoonheidscommissie, werd op uitnoodiging van het College van B. en W. dier Gemeente hiertoe een lid aan te wijzen, gekozen de heer J. Ingenohl.
Tot lid in de Commissie van Geschillen der Tabel voor Honorarium-regeling van Woningbouw en Volkshuisvesting werd gekozen de heer Foeke Kuipers.
In de Commissie, die, ingevolge verzoek van den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond, zal hebben te onderzoeken in hoeverre de verzekering der Opzichters en Teekenaars tegen ongevallen, invaliditeit en ouderdom mogelijk is, werden aangewezen de heeren H. G. Jansen en C. J. de Haas.
Daarna kwam aan de orde het antwoord aan B. en W. van Amsterdam op hun verzoek om advies, betreffende den te benoemen adviseur voor den nieuwbouw (als gevolg der verbreeding) van de Vijzelstraat.
Na ernstige bespreking van het geval als zoodanig, werd de heer K. P. C. de Bazel aangewezen als degene, die als mensch en kunstenaar het meest geschikt werd geacht. Zijn naam is aan het college van B. en W. opgegeven, daarbij is de wenschelijkheid uitgesproken, dat de te benoemen adviseur worde gekend in de samenstelling van de hem te geven instructie.
Niets meer aan de orde zijnde, en na den gebruikelijken rondvraag, wijdt de voorzitter enkele woorden aan het werk van den heer J. C. Epen, die zijn bouwkunstigen arbeid op deze vergadering tentoonstelde.
Daarna volgt sluiting.

WAARDEERING DER NEDERLANDSCHE NIJVERHEID.

Eene commissie, bestaande uit vertegenwoordigers der Vereeniging „Nederlandsch Fabrikaat", Maatschappij van Nijverheid, Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers, Reclame-Commissie uit de Machine- en Metaalindustrie, den Directeur van het Bureau voor Handelsinlichtingen, den Ingenieur van het Rijksnijverheidslaboratorium en de heeren Nijverheidsconsulenten, heeft zich gevormd, welke commissie zich tot taak stelt de waardeering van de Nederlandsche Nijverheid, zoo deze kan wedijveren met de buitenlandsche, te bevorderen.

De leiding berust bij het Hoofdbestuur, de dagelijksche werkzaamheden worden verricht door het Secretariaat der Vereeniging „Nederlandsch Fabrikaat".
Klachten voor achterstelling der Nederlandsche Nijverheid kunnen worden ingediend aan het Bureau der Vereeniging „Nederlandsch Fabrikaat", Mariastraat No. 25, 's-Gravenhage.

PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" IN 1916.

Vraag 1. Is het de bedoeling, dat er één schoolhoofd voor de heele inrichting staat?
Antwoord. Voor elke school is een schoolhoofd.
Vraag 2. Wordt er op de beganegrond voor *iedere* school 4 lokalen 1 leermiddelenkamer enz. gevraagd of totaal op de beganegrond 4 lokalen? Eveneens op elke verdieping 4 of 8 lokalen?
Antwoord. Voor iedere school worden de opgegeven lokalen verlangd.
Vraag 3. De groente per schuit aangevoerd zijnde, wordt deze in het gebouw geveild en daarna per wagen weggevoerd, of wordt deze dan per schuit weggevoerd, zonder daarvan te zijn afgeladen?
Antwoord. De schuit met groente wordt voor de veilingzaal gevoerd, waarin dan eenige monsters ter bezichtiging worden gesteld. Na de veiling vaart de schuit met groente door, om plaats te maken voor een volgende. Voor de verdere expeditie zorgt de kooper.
Vraag 4. De lange wand der veilingzaal, langs de waterzijde moet gemakkelijk geheel wegneembaar zijn enz. Is het de bedoeling dat er zelfs geen stijl zal mogen blijven staan?
Antwoord. Enkele stijlen mogen blijven staan.
Vraag 5. Is het de bedoeling, dat de fietsenbergplaatsen geheel afgesloten zijn of dat de fietsen daarin alleen beschut zijn voor regen?
Antwoord. De fietsenbergplaats moet tot de indeeling van het gebouw behooren. Het is niet voldoende, dat de fietsen alleen beschut zijn tegen regen.
Vraag 6. Moet van den geheelen voorgevel van het veilinggebouwtje een detail op een schaal van 1 à 20 geteekend worden, of is een gedeelte voldoende.
Antwoord. Een detail van een gedeelte van den gevel, dat een goed overzicht van het geheel mogelijk maakt is voldoende.
Vraag 7. Op de situatie-teekening ontbreekt Noordpijl, is het terrein noordelijk van het plein gelegen?
Antwoord. Ja.
Vraag 8. Wanneer is de gelegenheid tot het stellen van vragen gesloten?
Antwoord. 15 October.
Vraag 9. Moeten de gevels der te bouwen school vallen in het verlengde van de reeds bebouwde belendende perceelen, zoodat de trapeziumvorm blijft behouden, of mag daarvan worden afgeweken? Mag misschien met den voorkant der tuintjes opgebouwd worden (dus onmiddelijk aan de straat?)
Antwoord. De ontwerper wordt hierin vrij gelaten.
Vraag 10. Mag ik een spreekkamer gelijk stellen aan een wachtkamer.
Antwoord. Een wachtkamer wordt niet gevraagd.
Vraag 11. Moeten er *lokalen* zijn geprojecteerd ten dienste van de kleeren der kinderen?
Antwoord. Goed geventileerde kleedlokalen worden verlangd.
Vraag 12. Mag de verbinding van beide scholen voor de beganegrond door het gymnastieklokaal geschieden?
Antwoord. Neen.
Vraag 13. Moet er een rijwielbergplaats ontworpen worden, zij het alleen voor het personeel?
Antwoord. Is geen programma-eisch.
Vraag 14. Hoe diep is de bebouwing in de beide straten?
Antwoord. Is niet vastgesteld.

Namens de Jury:
C. J. Hemmes.

VAN ALLERLEI AARD.

VERHINDERING DER ELECTROLYTISCHE ONTLEDING VAN IJZER DOOR BEDEKKING MET EEN VERFLAAG.

Zware schade wordt dikwijls aan bouwwerken, waar ijzer door cement omgeven is, b.v. van gewapend beton, veroorzaakt door electrische stroomingen, uitgaande van slecht geïsoleerde plaatsen der electrische leidingen. Bij onderzoekingen, welke verfstoffen geschikt zijn om de electrolytische ontleding van het ijzer te verhinderen, werden cylinders van cement met daarin aangebrachte ijzeren staven blootgesteld aan spanningen van 30 volt. Wanneer de staven geen of een onvoldoende beschermende bedekking hadden, ging het ijzer roesten, wat tengevolge had, dat het cement sprong. Allerlei bedekkingen werden beproefd: teer, harsen, waterglas, lijmoplossing, water- en olieverven, menie, chroomgeel, ijzerchromaat enz. Het bleek daarbij, dat het beschermend middel aan de volgende eischen moet voldoen: 1e. de vloeistof, waarmede de verf is aangemaakt, moet bestaan uit gekookte of verdikte olien of uit andere stoffen, die gemakkelijk, en wel beter door polymeriseering dan door oxydatie, tot vaste lagen indrogen; het is daarbij beter, dat het oppervlak mat, dan dat het glimmend wordt; 2e. Een groot deel van de vaste stof moet uit een grove verfstof bestaan, die de laag een ruw oppervlak meedeelt. Zij mag de electriciteit niet leiden en moet óf van basischen aard, óf een chromaat zijn. Het met de verflaag bedekte ijzer moet, vóór de laag geheel droog is, met zand worden bedekt, zoodat het er als schuurpapier uitziet. Het beste is fijn, zuiver wit zand.

EEN ZWEEDSCHE OUDHEIDKUNDIGE VONDST.

Bij Alvastra, in Zweden, zijn de ruïnen van een middeleeuwsch kasteel ontdekt. Men houdt ze voor de woonplaats van Sverker, koning van Svea en Göta, die in 1156 werd vermoord. Ook vond men overblijfselen van een grafkapel, waar volgens de overlevering koning Sverker werd begraven. („De Tel.")

PRIJSVRAGEN.

a. Een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland.

Programma komt voor in „Architectura" No. 32.
Tijd van inlevering vóór 1 November 1916.
De prijsvraag is alleen opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

b. Prijsvraag voor een hoogaltaar.

Programma komt voor in „Architectura" No. 25.
Tijd van inlevering vóór 15 October 1916.

c. Prijsvragen, uitgeschreven door de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" in 1916:

I. *Ontwerp voor een dubbel schoolgebouw met gymnastieklokaal.*

II. *Ontwerp voor een veilingsgebouwtje.*

III. *Ontwerp voor een brievenhoofd.*

Programma komt voor in „Architectura" No. 35.
Tijd van inlevering vóór of op 15 November a. s.
Vragen kunnen worden gesteld tot 15 October a. s.

d. Prijsvraag voor een openbare leeszaal en bibliotheek te Haarlem.

Programma komt voor in „Architectura" No. 36.
Tijd van inlevering 10 October 1916.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 40. ZATERDAG 30 SEPTEMBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Tot Kunstlievend Lid is aangenomen de heer Dr. J. van Rooyen, alhier, en tot Buitenlid de heer H. C. Verkruysen te Heemstede.
II. Voor onderwerpen der Genootschapsprijsvragen 1917 zijn door de Ledenvergadering aangewezen:
a. Gevels voor een courant blok arbeiderswoningen.
b. Een electrische booglamp met lichtreclame.
c. Een watertoren.
Tot Juryleden werden benoemd de heeren:
Voor *a* en *b*: Wijdeveld, Van Loghem en De Meijer; terwijl voor *c* de heer Directeur van het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening zal worden uitgenoodigd met genoemde heeren de Jury te vormen.

J. F. Staal Jr., 1e Secr.

MEDEDEELINGEN VAN DE REDACTIE.

In dank ontvingen wij van den heer Van Hylckema Vlieg, Directeur der Gemeentewerken te Maassluis een overdruk van zijn artikel in het „Bouwkundig Weekblad" over het Hofplein-Coolvest-vraagstuk te Rotterdam.

VERSLAG DER 1378STE LEDENVERGADERING,

gehouden op Woensdag 27 September 1916 in het Genootschapslokaal, Heerengracht 545.

De notulen worden gelezen en goedgekeurd. Daarna werd de heer Duin geïnstalleerd.
Een groot aantal leden en genoodigden was ter vergadering om den spreker van den avond, den heer H. Hana, te hooren over een ornamentmachine.
De heer Hana vangt zijn voordracht aan met eenige excuses wanneer misschien zijn machine niet zoo goed werkt als hij wenschte. Hij hoopte, dat de leden het toch mooi zouden vinden al zouden ze niet zoo veel zien.
Geven wij verder hem zelf het woord met de kernachtige, teekenachtige gezegden, die tevens zoo geestig en onderhoudend werden voorgedragen.
Wat is stijl? zegt spreker.

Als ik alleen maar sprak en niet keek, zou ik met deze vraag naar Architectura gaan; maar als ik om me heen zie, wat de leden bouwen, bemerk ik dat er op dit gebied bestaat:
Meeningsverschil.
Maar als ik bij Architectura niet terecht ben, dan kan ik nergens terecht, althans niet in Holland, en ben ik dus zoo vrij het eens bij onze buren te gaan vragen.
Onze Duitsche buur staat nooit verlegen en zijn antwoord luidt kort en krachtig: „Stil".
Ik schrijf dat op:
Stijl is stil,
en ik spreek het op z'n Hollandsch uit. Nu weet ik het meteen.
Stijl is: Stil.
Stil of Stijl is alles wat vanzelf gebeurt, of nagenoeg vanzelf gebeurt. Een plant, een dier, een mensch, zij groeien vanzelf in „stijl".
Het begrip: „Stil" is te splitsen in twee soorten van gebeuren: Het machinale, automatische en het mechanische.
Uit deze vergelijking blijkt meteen, dat in het machinalisme, dat zoo bij uitstek van de laatste eeuw is, de mensch er in is geslaagd, zijn eigen lichaam uit te beelden in een wereld van ijzer en staal.
De uitbeelding van zijn ziel zal zijn: De nieuwe stijl.
Stijl wil zeggen: Stil.
En stil wil zeggen: (waarom zou ik het maar niet meteen zeggen op de stoutste manier?) stil wil zeggen: mechanisch. Mechanisch en grootsch en stil is de stijl van den stormwind over de zee. Mechanisch evenwicht tusschen wind en water.
Mechanisch, dus stijlvol, blijkt de verhouding der onderdeelen van een plant, een dier, een mensch.
De mechanische vaststelling van verhoudingen en onderverhoudingen van tempels en kathedralen, was oudtijds van een ritueel, dat met het religieuze ritueel gedeeltelijk samenviel.
Het stil zijn is het wezen van alle religie, en stil zijn is: Zelf niets zijn, Mechanisch zich voegen.

Ik kan niet aannemen, dat U allen deze dingen, voor mij waarheden, zoo maar zult accepteeren.
Het machinalisme is als een stormwind, en het ontmoet dus, wat elke stormwind ontmoet:
Het verzet der sterken.
Dat gevoel van verzet zal dan ook velen Uwer bezield hebben bij 't vernemen dat ik gemaakt heb:
Een ornament-machine.
Een kunstenaar wil daar zoo maar niet aan, en ikzelf wilde er, nu reeds 10 jaar geleden, zóó weinig aan, dat het tot nu toe geduurd heeft eer ik er mee aankom.
Dat er inmiddels, tot mijn schade, door de firma Zeiss in Jena iets soortgelijks is gemaakt, deel ik terloops mede.
Ik heb van die ornamentmachine niets willen weten, en nog nooit heb ik een der ontwerpen van die machine gereproduceerd, laat staan verkocht.
Toch is die ornamentmachine goed, want ze maakt mooie ontwerpen. Ze maakt binnen het bestek waarop een machine werken kan, mooier ontwerpen dan ik zelf, een Uwer, of een onzer beste sierkunstenaars maken kan.
Een mensch kan het niet zoo.
Wat we met de ontwerpen van die machine alleen doen kunnen is:
Bewonderend schiften.
En nu we eenmaal staan voor dit feit, is het de moeite waard, den kunstenaar met deze machine te vergelijken.
De machine werkt zonder ziel, zal men zeggen, maar dat is niet geheel waar.
De machine werkt met films en die films heb *ik* gemaakt.
Maar als ik nu eens die films niet gemaakt had, doch in de natuur gevonden, of als ze op hun beurt, óók eens machinalistisch waren ontstaan, wat dan nog?
Dan zou het nog kunnen, dat de inwendige dienst van de machine en van den kunstenaar principieel weinig verschillen.
Ik laat op de machine inwerken: den film, en op den film laat ik inwerken: het licht.
De kunstenaar laat op zich inwerken: zijn gegevens, en op zijn gegevens laat hij inwerken: zijn imaginatie, zijn kunstvermogen.
Natuurlijk ga ik mij niet wagen op het gladde ijs van de psychologie, maar wel hebben mij twee mijner vrienden, bekende psycho-analytici, verzekerd, dat de onderbewuste, voor-vormen der verbeelding mechanisch ontstaan.
Ik denk er echter niet over, om de ornamentmachine in de plaats van den ontwerper te willen dringen.
De ontwerper kan haar echter gebruiken. En hij zal, dusdoende, binnen het bestek der mogelijkheden, door de machine bereikbaar, zich enorm veel arbeid kunnen besparen.
Enorm veel arbeid, die tot nog toe, misschien ten onrechte, als innig behoorende bij de ziel van den ontwerper, en als zoodanig dus als onvervreemdbaar beschouwd werd.
De ontwerper blijft zijn plaats behouden, al wordt zijn taak verlicht.
Hierop volgde de demonstratie, die een oogenlust was en herhaald applaus uitlokte. Op het scherm vertoonde de spreker een aantal films met honderderlei ornament in prachtkleuren: majeur, mineur, licht en donker en van wisselend patroon.
Aan het debat namen enkele sprekers deel.
De heer Verkruysen had een andere opvatting van stijl. Bij het getoonde toestel was de hoofdzaak de fantasie, die hier wel schitterend was. Het ontwerpen was echter iets anders dan het versymetriseeren van een bepaald motief.
Naar den aesthetischen geest vond hij het niets al vond hij het een schitterende vertooning. De fantast zal het niet willen aanvaarden, omdat hij zelf fantasie heeft en degeen, die geen fantasie heeft wordt alleen aan motieven geholpen.
De heer de Meijer zag, dat het systeem zich manifesteerde alleen bij het rechthoekige. Hij is er van overtuigd, dat ook andere assensystemen mogelijk zijn.
De heer Hana antwoordt met een kort „ja."
Aan den heer Verkruysen antwoordt spreker, dat hij begrijpt, dat deze niet zoo mee kan gaan met stijl en stil. Spreker gelooft, dat hij meer kan meegaan met den heer Verkruysen dan deze met hem.
Plant en dier, die groeien, geven van zelf een stijl. 't Is niet gewenscht om in ornamentaties altijd planten en dieren te gebruiken. Toch kan iemand dergelijke motieven eenigszins karaktervol gebruiken.
Het karakter van de getoonde machine is geometrisch. Vaak heeft hij ter wille van de vertooning deze fantastischer gemaakt.
Wat het paedagogische betreft, meent hij te hebben begrepen, dat de heer Verkruysen zelf ook motieven aan de hand zou doen voor zijn leerlingen. Het bestek, waarbinnen deze machine werkt, is geheel beperkt tot het geometrische en symetrische.
De heer Weissman meent, dat stijl steeds iets is uit den mensch.
De heer Hana gelooft, dat het een quaestie is van benaming en dat er veel overeenkomst is in hun opvatting.
Volgens den heer Verkruysen krijgt iets stijl door den beschouwer. Het gebruik van een bloempje op een muur is nog zelfs eenige vergelijking van de natuur. Hier vindt hij totaal geen vergelijking.
De heer Hana zegt: alleen het feit, dat de machine zoo overal de wereld verovert, wijst er reeds op, dat het iets is wat in ons hedendaagsch leven past en dat ook de kunst zich er mee zal gaan verzoenen, wanneer de kunst zelf de zaak in handen neemt.
Hiermede wordt het debat gesloten. De voorzitter dankt den spreker voor al het belangrijke en boeiende, dat de heer Hana ons heeft laten zien; woorden die met overtuigend handgeklap door de vergadering worden bevestigd.
Daarna gaat de vergadering over in een vergadering voor de leden. Ter tafel komt het volgende:
Door de vereeniging „Pictura" te Groningen was aan het Bestuur advies gevraagd omtrent een tentoonstelling van architectuur. Het Bestuur heeft aangeraden een uitnoodigingstentoonstelling te houden van een 10- of 12tal architecten.
De heer de Klerck wenscht de keuze liever aan de leden over te laten.
De voorzitter zegt dit toe op de volgende vergadering; dus dat dan door de leden de keus der inzenders kan worden bepaald.
Een brief aangaande de genootschapsprijsvraag zou worden in handen gesteld van de jury.
Als prijsvragen stelt het Bestuur voor: een groep arbeiderswoningen te componeeren op een gegeven plan en ten tweede een bruglantaarn.
Van actueel belang acht de heer Weissman een watertoren. Ook Heemschut wilde meewerken en daarvoor een prijs beschikbaar stellen.
De voorzitter meent, dat dit een derde ontwerp zou kunnen zijn en dat wij dit aanbod dankbaar zullen aanvaarden.

Daarna werd een commissie van zes heeren door de vergadering benoemd om de jury te kiezen. De commissie bestond uit de heeren:
Jan de Meijer, de Klerk, Weissman, Wijdeveld, Visser en Petri. Deze kozen met het bestuur als juryleden de heeren Jan de Meijer, van Loghem en Wijdeveld.

J. H. DE GROOT.

DE AMSTERDAMSCHE WINKELWEEK.

De door het mooie weer begunstige winkelweek is weder voorbij. Wij merken dit hoofdzakelijk door de vlagloosheid der winkelstraten en door het verdwenen-zijn der neutrale aankondigingsplaat van de voor de Amsterdamsche Winkeliersvereeniging zoo gewichtige week. Met de plaat zijn ook de vele bloemen in de uitstalkasten verdwenen. En nu moet ik eerlijk zeggen: deze beide factoren er buiten gelaten, zijn de uitstallingen nu en voor dien tijd niet veel minder dan die der vorige week. Slotsom: in zijn soort zijn onze winkeluitstallingen steeds even fraai. Ik zeg: in zijn soort; want wat het algemeen karakter der uitstallingen aangaat, is deze, ook in de winkelweek, er nog steeds een geweest van overlading. 't Is begrijpelijk, dat in dezen tijd van reclame, van meegaan met den geest van de koopers, die niet meer klant van een bepaalde winkel zijn, doch liever al wandelende langs de winkels kijken of zij dat, wat zij noodig hebben, zien liggen in de uitstalkast, daarvoor staan te wikken en te wegen en dan pas naar binnen stappen, de winkelier zoo veelzijdig en zooveel mogelijk tracht uit te stallen.
De winkelkast wordt — overdreven gesproken — winkel, magazijn, terwijl het moest zijn: aanduiding, waaruit volgt: sobere étalleering. Nu zijn er onder de tallooze winkels wel enkele, die dit beginsel volgen. Doch de opvatting van deze winkelweek had algemeen in deze richting kunnen zijn, vooral daar het er thans op aan kwam op bijzondere wijze uit te stallen.
Wat een slecht werkende factor in het reclame-achtige uitstallen blijft, is de bontheid van kleur, die er het gevolg van is. Wij kunnen niet meer de winkeluitstallingen elk afzonderlijk bespreken, want de week is ten einde, en de beschouwing over bepaalde gevallen zou niet meer te toetsen zijn aan de werkelijkheid. Maar het is toch een genoegen te hebben kunnen opmerken, hoe er enkele zaken zijn geweest, die hebben begrepen, dat de kracht van het uitstallen in de eerste plaats in de kleur ligt. En hierbij komt de architectonische factor op den voorgrond: wil de algemeene kleur — door goede rangschikking der koopwaar — haar werking doen, dan moet de architect een goeden achtergrond voor die koopwaar hebben geschapen. De winkelkast moet zijn ontworpen in harmonie met de artikelen, welke door den winkelier, die hem de opdracht tot den bouw of verbouw van zijn magazijn heeft gegeven, worden verkocht. Het was op te merken, hoe vele winkeliers voelden, dat hun winkelkast niet aan die eischen voldeed. Wij zagen dan ook prachtige lappen, die de onsmaakvolle winkelkasten (hoe vele zijn er nog niet?) verborgen, en als meer genoemde achtergrond bij de sober-uitgestalde koopwaar waren gekozen. Dit bewijs van meer inzicht kan hoopvol stemmen. Want het is het bewijs, dat de winkeliers hun eigen belang gaan inzien, n.m.l. het ontwerpen van hunne winkels in bevoegde handen te stellen. In het algemeen gebeurt dit nog niet.

JAN DE MEIJER.

PRIJSVRAAG KALENDER HOMOEOPATISCH ZIEKENHUIS.

Er mag over het voor en tegen van prijsvragen verschil van meening bestaan, vast staat, dat zoo er een prijsvraag wordt uitgeschreven, deze billijke bepalingen moeten bevatten.
Het doel van een prijsvraag mag nooit zijn, een ontwerp voor zoo weinig mogelijk geld te krijgen. Een prijsvraag wordt uitgeschreven, ter verkrijging van het beste werk en ook om onbekende krachten in de gelegenheid te stellen hun talenten te demonstreeren.
In onze kringen is het nut van goede bepalingen bij prijsvragen reeds lang ingezien, en neergelegd in de Algemeene Regelen voor Nat. Bouwkunstige prijsvragen. Ongelukkigerwijze ontbreekt er aan het inzicht der prijsvraaguitschrijvers bij 't uitschrijven van prijsvragen nog dikwijls veel, en moet de P. P. C. meermalen op de bres staan; helaas ook nog wel eens tegen vakgenooten optreden.
Een programma van een prijsvraag, die ook niet in den haak is, werd ons dezer dagen ter inzage gegeven. Het betreft de prijsvraag van een maandkalender voor het jaar 1917 ten behoeve van het Homoeopatisch Ziekenhuis te Oudenrijn bij Utrecht.
De kalender, bestaande uit 12 maandbladen, breed 14.5 cM. en hoog 37 cM., moet in boekdruk, in twee of drie kleuren, uitgevoerd kunnen worden. De maandbladen moeten het volgende bevatten: „Kalender voor het jaar 1917: Homoeopatisch Ziekenhuis te Oudenrijn bij Utrecht. Geneesheer-Directeur Dr. N. J. Voorhoeve. Tarief. De verpleegkosten, met inbegrip van geneeskundige behandeling door den Geneesheer-Directeur, bedragen per dag: 1ste klasse f 7.—; 2de klasse A f 4.—; 2de klasse B f 2.50; 3de klasse f 1.50. Voor opneming en nadere inlichtingen wende men zich tot den Geneesheer-Directeur."
Op elk der twaalf maandbladen zal een autotypie moeten komen. Deze autotypieën zijn 9.3 c.M. breed en 6 cM. hoog. Onder de autotypie komt een onderschrift van 1 cM. hoog. Afdrukken van deze autotypieën zijn voor de deelnemers verkrijgbaar.
Het ontwerpen van een maandblad is voldoende.
Maar nu de prijzen. Aan den eersten prijswinner wordt vijf en twintig gulden, aan den tweeden prijswinner tien gulden en aan den derden vijf gulden toegekend. Bovendien blijven de bekroonde ontwerpen het eigendom van den prijsvraaguitschrijver. De jury bestaat uit de heeren: Carel J. A. Begeer, A. van Eysten Jr. en L. Ronner.

Deze prijzen zijn bespottelijk.
Den 1ste prijswinner zal toch minstens boven de prijs nog een honorarium moeten worden uitbetaald. En alleen zijn ontwerp kan het eigendom blijven van het Hom. Ziekenhuis. De anderen moeten het eigendom van de inzenders blijven. Van hun inzendingen kan alleen het reproductierecht worden verlengd.
Er is nog een punt, waarover wij geen zekerheid hebben, ook het Bestuur van de V. A. N. K. kan geen licht verschaffen, n.m.l. of wel minstens twee der juryleden deskundigen zijn. Van den heer Carel J. A. Begeer weten wij het. Met dit al, deze prijsvraag is er toch niet een, om aan te raden mede te doen.

EEN VERLICHTE GEMEENTERAAD.

In het najaar van 1915 besloot de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude een schoonheidscommissie in

't leven te roepen. Zooals nu blijkt was dit te danken aan den vooruitstrevenden Burgemeester. De daad zelf werd vooral in bouwkunstige kringen met vreugde begroet; want al waren enkele groote steden reeds voorgegaan, juist op het platteland vreet de kanker door den timmerman-architect op het landschap geënt, nog sterker aan de schoonheid; juist op het platteland en in de dorpen is toezicht hoog noodig. Waar zij bestaat, werkt zij reeds ten goede.

De Raad van Haarlemmerliede en Spaarnwoude nam het voorstel tot instelling van een schoonheidscommissie aan. Zij noodigde den „Bond van Ned. Architecten", den Bond „Heemschut", en de „Mij. tot Bev. d. Bouwk. Vakv. Arch." uit elk een afgevaardigde te benoemen. Deze voldeden volgaarne daaraan. De Commissie werd in November 1915 geïnstalleerd. Zij toog uit liefde voor het vak, belangeloos aan 't werk. Tot plotseling de gemeentenaren, en met hen de Wethouders en den Raad zoo'n vreemd toezicht op hun doen en laten lastig vonden. Zij vonden het daarom maar beter de Commissie op te heffen.

Het blijkt, dat tot die opheffing geen enkel bepaald feit aanleiding heeft gegeven, doch de oorzaak alleen was de onwil van enkele gemeentenaren, wier belangensteer maakte, dat het aanwezig zijn van de Commissie hen niet wenschelijk was. Zij vonden steun bij eenige Gemeenteraadsleden, welke op hun beurt weer steun vonden bij enkele leden van het College van B. en W.; echter niet bij den Burgemeester. In den Raad kwam het voorstel tot opheffing der Commissie. De Burgemeester verklaarde echter den Raad hiertoe niet bevoegd.

In een daarna gehouden bespreking met het College van B. en W. bleek, ofschoon de bezwaren door de Commissie konden worden weerlegd, dat toch twee der Wethouders het verder voortwerken ongewenscht en overbodig achtten. Daarop kwam het de Commissie beter voor haar arbeid neer te leggen. Uitdrukkelijk zij vermeld, dat het de Commissie nimmer aan den noodigen steun en waardeering voor haar arbeid van de zijde van den Burgemeester heeft ontbroken.

Naar aanleiding van dit bedroevende voorval is nu door den Bond van Ned. Architecten het navolgende schrijven aan den Raad der Gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude gericht:

Aan den Gemeenteraad van Haarlemmerliede en Spaarnwoude.

In de jongst gehouden ledenvergadering van den Bond van Nederlandsche Architecten heeft de heer A. P. Smits, die op Uw verzoek door den Bond werd aangewezen om deel uit te maken van de door U in November 1915 ingestelde Schoonheids-Commissie, verslag uitgebracht over de beweegredenen, die tot het ontslag dier Commissie hebben geleid. De vergadering heeft met verbazing daarvan kennis genomen, daar zij een gedragslijn als te dezer zake is gevolgd in dezen tijd niet meer bestaanbaar achtte.

Zij betreurt het verloop, dat deze zaak genomen heeft, niet zoozeer om de onbeleefdheid, welke den Bonden is aangedaan, die op Uw uitnoodiging hunne medewerking verleenden en wier afgevaardigden genoodzaakt werden ontslag te nemen, dan wel om de schade, die de Bouwkunst door het opheffen der Commissie lijden moet. Mocht 't een verblijdend verschijnsel worden genoemd, dat ook in Uwe Gemeente zich de behoefte aan de verzorging van het uiterlijk schoon bij de oprichting van gebouwen ging baan breken, zoo dient in 't algemeen een woord van leedwezen geuit over de opheffing eener Commissie, die ter tegemoetkoming aan die behoefte was in het leven geroepen; doch in het onderhavige geval moet een woord van afkeuring worden uitgesproken nu gebleken is, dat de opheffing niet geschied is op overwegingen van algemeen belang, maar veeleer, naar te vreezen staat, op gronden die ontleend zijn aan particuliere belangen.

Amsterdam, September 1916.

Namens het Bestuur van den Bond van Ned. Architecten.
(*w. g.*) P. J. HOUTZAGERS, *Voorzitter.*
(*w. g.*) JAN DE MEIJER, *Secretaris.*

STAATSBEGROOTING 1917.

Uit de Memorie van Toelichting. Hoofdstuk V. Binnenl. Zaken:

Technische Hoogeschool. Gelden worden aangevraagd, om het onderwijs in de rioleering en watervoorziening op te dragen aan den buitengewoon hoogleeraar in de irrigatie, aan wien in verband hiermede een aanstelling als gewoon hoogleeraar ware te geven, met verhooging van zijne wedde tot *f* 4000 en voor de benoeming van een nieuwen hoogleeraar in de bouwkunde noodig te maken.

Wegens kosten voor aanvulling en uitbreiding der verzamelingen en hulpmiddelen voor onderwijs enz. wordt een bedrag van *f* 255.170 aangevraagd.

Kunsten en Wetenschappen.

Ten behoeve van de voortzetting der aangevangen werken, waarvan bij de wet de gelden gevoteerd zijn, zijn vervolg-termijnen uitgetrokken voor verschillende monumenten.

Voorts zijn opnieuw op de begrooting gebracht subsidies voor: *den Drommedaris-toren te Enkhuizen; de Dominicaner-kerk te Maastricht; het Raadhuis te 's-Heerenberg.*

De slechte toestanden, waarin de Rijksmonumenten verkeeren, kan niet langer voortduren en een aanmerkelijke verhooging is noodig. Voorgesteld wordt, het betreffende artikel van *f* 50.000 op *f* 60.000 te brengen.

Evenmin als op de begrooting van het loopende jaar, acht de minister thans nog den tijd gekomen, om gelden uit te trekken ten behoeve van aankoop voor de musea. In verband evenwel met het vroeger ten dezen meegedeelde, ligt het in de bedoeling, om bij de Memorie van Antwoord weder op deze begrooting te brengen de bedragen, welke op den dienst van 1916 ongebruikt zijn gebleven voor het Koninklijk Kabinet van Schilderijen te 's-Gravenhage, evenals voor het museum „Huis Lambert van Meerten" te Delft, voor het Schilderijenmuseum en voor het Nederlandsch Museum te Amsterdam. Met het oog hierop zijn de bedoelde artikelen thans voor „memorie" uitgetrokken.

Voor *aankoopen voor de prentenverzameling* is een bedrag van *f* 3500 uitgetrokken.

Gebouw der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten

te Amsterdam niet meer aan de noodige eischen voldoet. Het komt mitsdien wenschelijk voor tot stichting van een nieuw gebouw over te gaan. *Onderhandelingen met het gemeentebestuur van Amsterdam hebben er toe geleid, dat de gemeente Amsterdam een terrein aan het Rijk ten geschenke aanbiedt, mits de gevelteekening van het te stichten gebouw door het gemeentebestuur worden goed-*

gekeurd, tenzij de bouwmeester door den uitslag eener prijsvraag wordt aangewezen.

Na gevoerde besprekingen is de voorkeur gegeven aan het uitschrijven van een open prijsvraag.

Mitsdien zal door den minister een jury worden benoemd, door welke de in te dienen antwoorden zullen worden beoordeeld.

Voor honorarium reis- en verblijfkosten en verdere uitgaven dezer jury, evenals voor de uit te loven prijzen, zal op den dienst van het jaar 1917 een som beschikbaar moeten worden gesteld. Op het oogenblik is nog niet te ramen, hoe groot die som zal moeten zijn, zoodat voorloopig een memoriepost is uitgetrokken.

Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers.

Zooals aan de Kamer bekend is, werden in 1910 tien nieuwe teekenakten ingesteld, ter vervanging van de tot dien tijd geldende akten M[1], M[2] en O. Met de instelling dezer nieuwe akten werd bedoeld het teekenonderwijs meer dan tot dusver te doen aansluiten bij de practische vakbeoefening.

Wilde het onderwijs aan de Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers, dat was gebaseerd op de voorschriften, vereischt voor de vroegere teekenakten, ook na 1910 aan de eischen voldoen, dan zoude algeheele reorganisatie moeten plaats hebben. De toenmalige directeur deed dan ook voorstellen tot reorganisatie der school.

Bij het eerste plan, dat van zeer grooten omvang was, werd voorgesteld, aan de school kandidaten voor alle de tien nieuwe akten op te leiden. De ambtsvoorganger van den ondergeteekende deed den Directeur weten, dat die plannen wegens de hooge kosten, die er mede gemoeid waren, niet voor uitvoering vatbaar waren. Een tweede, veel eenvoudiger, plan beoogde opleiding voor slechts een deel dier akten. De inspecteur van het middelbaar onderwijs H. J. de Groot, over dit plan gehoord, kon zich daarmede niet vereenigen.

Daarop werd in September 1912 door den ambtsvoorganger van den ondergeteekende (de Minister) een commissie ingesteld, aan welke werd opgedragen om van advies te dienen omtrent de vraag of, en zoo ja, welke maatregelen van Regeeringswege zullen zijn te nemen inzake het kunst- en teekenonderwijs, in verband met de nieuw ingestelde akten M. O. teekenen en boetseeren.

Meer in het bijzonder werd een antwoord verlangd op de hieronder gestelde vragen:

1. Zijn, in den tegenwoordigen staat van zaken, een Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en een Rijksschool voor kunstnijverheid noodzakelijk?

2. Zoo neen, moeten de bestaande Rijksscholen worden opgeheven, zonder dat daarvoor iets anders in de plaats treedt, of moet op andere wijze van Regeeringswege in het onderwijs, thans aan die scholen gegeven, worden voorzien?

3. Zoo ja, moeten die scholen worden gereorganiseerd en, zoo die vraag toestemmend mochten worden beantwoord, waarin moet alsdan de reorganisatie bestaan?

In den zomer van 1913, kort vóór het optreden van den ondergeteekende als Minister van Binnenlandsche Zaken bracht die Commissie haar rapport uit, dat ter kennisneming hierbij wordt overgelegd. *)

Bij de aanvaarding van zijn ambt wachten den ondergeteekende zoo vele andere en meer gewichtige vraagstukken, dat hem de gelegenheid ontbrak, onmiddellijk van dat rapport een grondige studie te maken, terwijl daarna de inmiddels ingetreden oorlogstoestand deze zaak op den achtergrond drong.

Intusschen had de school zich zooveel mogelijk bij den nieuwen toestand aangepast en gelegenheid gegeven tot opleiding voor de akte M *a*, M *c*, M *d*, M *e* en M *f*.

Na het overlijden van den directeur der school, in het laatst van het vorige jaar, kwam deze aangelegenheid opnieuw naar voren. De vraag rees, of deze inrichting, overeenkomstig het advies van bovengenoemde Commissie moest worden opgeheven, dan wel of zij moest blijven bestaan, in welk geval zij natuurlijk diende te worden gereorganiseerd.

Ondergeteekende meent aan dit laatste de voorkeur te moeten geven en wel op de volgende gronden.

De conclusie waartoe bovengenoemde Commissie ten aanzien van de normaalschool komt, in in het kort samen te vatten als volgt:

De Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers behoort opgeheven te worden:

a. omdat de bedoeling van deze school niet in overeenstemming is met de bedoeling der nieuwe akten;

b. omdat deze school niet past in de indeeling van het onderwijs, en in het systeem van opleiding, zooals de Commissie zich die denkt;

c. aangezien de Commissie twijfelt, of de school in een bestaande behoefte voorziet. De door den toenmaligen directeur gegeven statistiek toont wel is waar aan, dat de school vroeger goed bezocht werd, doch de Commissie schrijft dit toe aan verschillende gunstige factoren. In de eerste plaats, omdat het ambt van directeur der normaalschool, voorzitter van de examencommissie en inspecteur en adviseur der Regeering langen tijd aan één en denzelfden persoon was toevertrouwd en in de tweede plaats, omdat het leergeld slechts f 30 per jaar bedroeg, hetwelk den leerlingen na afloop van den 3-jarigen cursus, met de rente, bij wijze van premie, werd terugbetaald.

De Commissie spreekt haar twijfel uit, of deze cijfers even gunstig zullen zijn voor den toestand, die in de laatste jaren groeiende is.

Hiertegen kan worden opgemerkt:

ad *a*. Inderdaad is de toestand der school thans geenszins geschikt te achten, om te voorzien in de opleiding voor al de tien akten. Ook voor de opleiding voor enkele dier akten is de gelegenheid thans niet voldoende. Met de voorgestelde reorganisatie wordt bedoeld, gelijk hieronder zal worden aangetoond, in dit laatste zooveel mogelijk te voorzien;

ad *b*. zoolang de indeeling van het onderwijs en het systeem van opleiding niet is, zooals de commissie zich die voorstelde, kan dit punt verder onbesproken blijven;

ad *c*. inderdaad waren vroeger de omstandigheden voor een grooten toevloed van leerlingen gunstig. Echter bestaan deze gunstige omstandigheden sedert vele jaren niet meer. Wijlen de heer Molkenboer was sinds vele jaren geen voorzitter der examen-commissie voor de teekenakten meer en sedert 1902 nog slechts inspecteur en adviseur over een tiental scholen.

De eindexamens zijn sedert 1911 niet meer afgenomen en de terugbetaling der schoolgelden is daarmede opgehouden.

Dat desalniettemin de school, ook bij de gebrekkige wijze, waarop het onderwijs sedert 1910 moest plaats hebben, ook thans nog vele leerlingen uit alle deelen des lands trekt, bewijst, dat de door de Commissie ge-

*) Ter griffie gedeponeerd ter inzage van de leden.

noemde gunstige factoren niet dien invloed hebben uitgeoefend, daaraan door haar toegekend.
Meent de ondergeteekende hiermede in het kort te hebben uiteengezet, waarom hij zich met de conclusie van de Commissie niet kan vereenigen, er is nog een andere reden, waarom hij de Normaalschool voor Teekenonderwijzers wenscht te behouden, en wel de volgende: Van hare oprichting in 1881 af, werd bij het onderwijs aan de genoemde school steeds de nadruk gelegd op het artistiek teekenen. Toen in de latere jaren het teekenonderwijs meer en meer in de richting van het vakteekenonderwijs werd geleid, ging de Normaalschool in die richting slechts in zooverre mee, als met het oog op de examens noodig was. Dit nu moge der school als een grief worden aangerekend, de ondergeteekende vindt daarin juist de reden tot hare handhaving. Zonder te kort te willen doen aan het streven, om het teekenonderwijs meer en meer te doen aanpassen bij de practische vakbeoefening, of daaraan iets in den weg te willen leggen, komt het den ondergeteekende toch voor, dat daarbij al te zeer eene ruimere waardeering van de kunst uit het oog wordt verloren. Het zal der Kamer niet ontgaan zijn, dat in den laatsten tijd zich meermalen stemmen hebben doen hooren, om tegen overdrijving in deze te waarschuwen. Een Rijksschool waar, zooals reeds gezegd, de nadruk wordt gelegd op het artistiek teeken, komt den ondergeteekende dan ook voor alle reden van bestaan te hebben naast en in zekeren zin als tegenwicht tegen het zich meer en meer in technische richting ontwikkelende vakteekenonderwijs.
Het is echter duidelijk, dat dan ook de school in overeenstemming moet worden gebracht met het beoogde doel. Dit is met betrekkelijk geringe kosten te bereiken. Het is nl. de bedoeling om de school in te richten voor opleiding der akten M*a*, M*b*, M*c*, M*d* en M*e*, waarvan men de eerste drie zuiver artistiek zoude kunnen noemen, de twee andere half-artistiek, half-technisch, voor de zuiver technische akten M*f*, M*g* en M*h* zal geen gelegenheid tot opleiding worden gegeven, evenmin voor de half-artistieke, half-technische akten M*f* en M*k*, aangezien daardoor de reorganisatie aanmerkelijk grooter omvang zoude verkrijgen en de tegenwoordige lokalen daarvoor geen voldoende ruimte zouden hebben.
De reorganisatie komt dus hier op neer, dat in het vervolg het onderwijs zal worden uitgebreid met het decoratief-teekenen (M*b*) waartegenover het werktuigkundig teekenen (M*f*) vervalt.

INGEZONDEN.

WAARSCHUWING.

Na een bezoek van den heer Holgen (zoon van den sinds drie jaar overleden heer H., Directeur Gemeentewerken te Deventer) heb ik hem een tweetal brieven toevertrouwd, welke als introducties konden worden gebruikt. Ik zie mij echter genoodzaakt, na nader ingewonnen inlichtingen den inhoud van bedoelde brieven te herroepen, daar ik niet langer in eenige relatie wensch te staan met genoemden heer.
Ik wensch daarom bovenstaande *waarschuwing* tot belanghebbenden te richten.

Hoogachtend Uw dw. dr.
WILLEM C. BROUWER,
Vredelust, Leiderdorp.

P.S. Op verlangen verschaf ik gaarne meerdere inlichtingen.

EEN ADVERTENTIE.

Er zijn toch menschen met een kruideniersziel!
Onderstaande advertentie in een der Haarlemsche bladen, geeft daarvan een mooi staaltje:

De ondergeteekende bericht hiermede
dat hij
TEEKENT en BEGROOT -:- -:-
-:- :-: BOUWT en VERBOUWT.
Beleefd aanbevelend,
JOH. v. VELZEN.
Wagenstraat 22 J, Lisse.

Zoo'n stakkert!

GLASWERK „DE BAZEL".

Onze industrie doet weer een stap in de goede richting. De glasfabriek te Leerdam gaat tafelglas in eigen vormen maken. De nieuwe voortbrengselen worden gemaakt naar ontwerpen van de Bazel.

BROCAATLINNEN VAN JAN MENSING.

Het behoort tot de plichten van een Nederlandsch Architect Nederlandsch fabrikaat te gebruiken. Laat niet dadelijk een-isme beslag op deze uitspraak leggen. Een chauvinist, of op zijn Hollandsch: een vaderlander door dik en door dun te zijn, duidt op beperktheid van den geest en hiervoor moet elk mensch zich vrijwaren. Nu heeft een Hollander geen „chauvinisme" in zijn natuur — de Hollandsche taal heeft er zelfs geen woord voor. Daarvoor heeft hij te veel het vreemde lief. Zegt de uitdrukking: „wat van ver komt, is lekker", niet genoeg! Om deze trek te bevredigen, laat hij zich gaarne bedotten. Schoenen van eerste hoedanigheid, die uit de Langstraat komen, koopt hij met een Amerikaansch merk erop; en . . . hij is tevreden. Kousen, van krimpvrije wol . . . voorzien van een Fransch merk. Dat is toch heel wat fijner! Zoo zouden wij ons heele tuigsel, onze heele huishoudelijke inrichting, onze woning, onze levensgewoonten, onze taal kunnen laten voorbijtrekken, en hetzelfde verschijnsel opmerken
't Is waar, er is een kentering. De oorlogstoestand heeft daartoe veel medegeholpen. En dank zij de Vereeniging „het Nederlandsch Fabrikaat", behoeven de fabrikanten niet langer verstoppertje te spelen, doch kunnen met opgeheven hoofd hun werk, voorzien van het etiket „N. F." de wereld inzenden.
De twijfelaars aan de bestaansmogelijkheid van Nederlandsch fabrikaat, zullen wel verbaasd staan, nu blijkt hoe op velerlei gebied het Nederlandsche werk op den voorgrond treedt. Zoo bijvoorbeeld op het gebied der geweven en gedrukte stoffen. Er waren er wel, die reeds lang met open vizier den strijd tegen het buitenlandsche werk hadden aangebonden, b.v. Deventer (tapijten; ontwerpen van Colenbrander ,Ramaer (bespanningsstoffen; ontwerpen van Nieuwenhuys), Hengeloosche weverij (fluweelen gordijnen en bespanningsstoffen; ontwerpen van Nieuwenhuys), van Dissel (linnen bespanningsstoffen, ontwerpen van Lebeau). Zoo ook Jan Mensing met goudleeren behangsels naar ontwerpen van Berlage, Heukelom, Barbiers, Visser, e. a.
Dit laatste artikel had echter een bezwaar: het was voor zoo weinig beurzen bereikbaar. Dit heeft de heer Jan Mensing ook ingezien. Hij brengt daarom een nieuwe, goedkoopere bespanningsstof in den handel: „Brocaatlinnen".

Een fraai uitgevoerd stalenboek — een kunstwerk op zichzelf — door hem dezer dagen de wereld ingezonden, legt getuigenis af wat daarin bereikt is. Hijzelf schrijft over zijn fabrikaat:

„In verband met de kostbaarheid van het artikel „echt Goudleder", (hetgeen sinds eenige jaren op mijn ateliers vervaardigd wordt) en ook door de voortdurende stijging van den lederprijs, heb ik gemeend dat het op mijn weg lag, ook een wandversieringsmateriaal te vervaardigen, wat minder kostbaar is.
Het resultaat van mijn werken in deze richting is, dat ik een geheel nieuw genre wandversiering heb verkregen, dat, hoewel de prijs ervan aanmerkelijk lager is dan goudleder, toch voor eerste klasse werk te bezigen zal zijn. Dit artikel wordt onder de benaming „Brocaatlinnen" in den handel gebracht.
Uiteraard van grondstof en bewerking, kan deze wandversiering ook uit hygiënisch oogpunt zeer aanbevolen worden, daar zij niet vatbaar is voor stof of andere schadelijke invloeden.
Tot grondstof is gekozen het beste soort linnen, tot versieringsmateriaal echt bladgoud, bladzilver en olieverf. De ontwerpen, zooverre gereed, zijn van Nederlandsche Kunstenaars en speciaal voor dit Brocaatlinnen geteekend, en het ligt in de bedoeling, naar gelang van de belangstelling, die zal blijken voor dit Brocaatlinnen, meerdere nieuwe ontwerpen er aan toe te voegen.
Ook zullen er patronen naar oude meesters geteekend worden, terwijl het wellicht op den weg van sommige firma's zal liggen speciale patronen naar eigen opvatting en tot eigen gebruik te doen aanmaken. De prijs hiervoor houdt verband met de grootte der teekening. De grootste breedte is 0.65 M."

Wij kunnen onze Collega's aanraden dit werk eens te gaan zien. Het heeft een eigen karakter. J. DE M.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In het „Deventer Dagblad" schrijft W. Uytenhoudt over: *„de lantaren op den grooten toren der Lebuïnus-kerk"* te Deventer.
De oudste kerk aan St. Lebuïnus gewijd is vermoedelijk door bisschop Bernalfus in 1040 gesticht, welke echter in 1235 afbrandde. Wanneer de nieuwe kerk voltooid is geworden, is niet bekend. Wel staat vast, dat deze in 1334 op Apollinarisdag opnieuw afbrandde met ⅔ der stad, waarbij 5 à 6 menschen het leven verloren en velen gekwetst werden.
Eerst na dezen brand werd de toren met kerk in zijn tegenwoordige gedaante opgetrokken, waarbij de magistraat op zich had genomen, den toren te herbouwen. In 1463 geschiedde dit en werd naar alle waarschijnlijkheid op het onderste gedeelte met de eigenaardig geplaatste steunberen, welke tot het oudere gedeelte behooren, de nieuwe bouw ongeveer de hoogte van het trappentorentje opgemetseld. Deze nieuwe toren werd afgedekt met een onooglijk vierkant dak ter hoogte waar zich nu de steenen balustrade bevindt.
De vroede vaderen van de jaren 1600 waren echter te veel doordrongen van schoonheidszin om een dergelijken toestand te laten bestaan, waarom dan ook in het jaar 1609 het besluit werd genomen, deze bedekking weg te nemen en door een betere te vervangen.
Een der oorzaken, welke mede tot dezen stap geleid hebben, schijnt ook geweest te zijn, dat het voornemen bestond een klokkenspel in den toren aan te brengen. Toen het besluit genomen was tot verbouw, was niemand minder dan Hendrik de Keizer, de bouwmeester van de Westerkerk te Amsterdam en de Zuiderkerk, aangezocht voor het maken van een ontwerp. In 1612 werden door hem eenige modellen ingediend, waarvan verreweg het fraaiste gekozen werd. Het niet gekozen model is nog aanwezig in het museum „De Waag".
In 1612 werd de vierkante kap weggenomen en verrees de zoo typisch genoemde lantaren, een kenmerk van krachtige architecturale opvatting, welke zonder zich door bestaande gegevens te laten leiden een geheel eigen karakter bezit en als renaissance-bekroning zeker als welgeslaagd mag beschouwd worden.
In dezen nieuwen koepel werd door meester Matthys Gerharts een klokkenspel met 21 klokken aangebracht, „die van een nieu uurwerck geslagen telken ure en halve ure musicaliter spelen en audiëntie maken". Dit speelwerk was natuurlijk zeer onvolkomen, waarom dan ook de vroedschap in 1646 besloot, dit te verbeteren en een contract aanging met den beroemden klokgieter François Hemony om 25 nieuwe klokken te gieten.
In 1694 werden daar nog 9 klokken bij gedaan en was het schoone speelwerk, dat nog dagelijks zijn vroolijke tonen doet hooren, gereed.
Uit bovenstaande blijkt dus, dat na de vele rampen, welke de toren ondervonden heeft en de talrijke verbouwingen, die daarvan het gevolg waren, de tegenwoordige gedaante die is, welke in onzen bloeitijd daaraan is gegeven en moge dit stukje historie er toe medewerken ons te weerhouden om óf te weinig waarde aan een stuk architectonische geschiedenis te hechten óf een dergelijk werk door onoordeelkundige herstellingen, wijzigingen of op welke wijze ook te verminken. Dat deze opmerking niet overbodig is, blijkt wel uit de 8 kraagsteenen, welke in het inwendige van den toren onder de gewelfribben aangebracht zijn en die door de bezoekers op ergerlijke wijze geschonden zijn of wel met krijt besmeerd, te meer jammer daar het meesterstukjes van sculptuur zijn.
Hetgeen thans in den Raad voorgesteld is, betreft niets anders dan het weder in goeden staat brengen van de kroon, die op het koepeldak van „de lantaren" sinds 1613 gestaan heeft, en welke dringend hersteld moet worden, daar het houtwerk verrot is.
Vervanging van „de lantaren" door een torenspits zal wel nimmer geschieden, 1e om historische redenen en 2e om de enorme kosten, hoewel deze laatste ook den doorslag niet mogen geven.
Lichtontsteking bij deskundigen is in deze niet noodig, daar bekende architecten en historici in vakbladen, gewijd aan kunst en geschiedenis, deze zaak herhaaldelijk in woord en beeld hebben toegelicht, welke voor het meerendeel op de bibliotheek ten stadhuize te raadplegen zijn.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSVEREENIGINGEN.

UITTREKSEL UIT DE NOTULEN VAN DE ALG. BESTUURSVERGADERING, GEHOUDEN 27 MEI 1916 NA AFLOOP DER ALGEMEENE VERGADERING IN DE VERGADERZAAL VAN „ARCHITECTURA ET AMICITIA" TE AMSTERDAM.

Voorzitter: de heer Joseph Cuypers.
De heer Prof. Dr. Kinderen, op zijn verzoek op deze vergadering aanwezig, doet eenige mededeelingen als voorzitter, betreffende de werkzaamheden van het Comité tot Wederinstelling van een Instituut van Schoone Kunsten. Bij een bezoek, dat spr. gebracht heeft aan den heer Duparc is hem gebleken, dat deze heel veel voor't voor het weder instellen van een Instituut van Schoone Kunsten.
Over dit punt ontstaat eenige discussie. De Voorzitter deelt mede, dat het plan bestaat, dat hij met den 1sten Secretaris den heer

Duparc zal bezoeken, ten einde deze kwestie met hem te bespreken. Daarna komt aan de orde een schrijven van de Ned. Toonee1kunstenaarsvereeniging met het verzoek dat het Verbond een Commissie zal benoemen om de zoogenaamde kwestie Van de Rovaart te onderzoeken. Deze kwestie toch is een struikelblok voor de Ned. Toomeelkunstenaarsvereeniging om te komen tot een Federatie van deze vereeniging en de Artiesten en Alg. Toonkunstenaarsvereeniging. Besloten wordt, waar dit een kwestie is waar het Verbond buiten staat, niet op dit verzoek in te gaan.
Benoemd wordt in de plaats van den heer Nyhoff tot lid van de Vereeniging voor Schoolversiering te Arnhem, de heer Van der Sluis.
De heer Loman deelt mede, dat 17 Juni een vergadering zal gehouden worden voor de oprichting van een Bureau van Auteursrecht voor Beeldende Kunsten, waarbij het Dagel. Bestuur en bloc tegenwoordig zal zijn.
Nadat de heer Van der Pluym zeer enige mededeelingen gedaan heeft omtrent de werkzaamheden van de Commissie van Schoonheid in Onderwijs en Opvoeding en besloten in de Alg. Vergadering van het Verbond te houden 17 Juni te 2½ uur, sluit de Voorzitter de vergadering.

UITTREKSEL UIT DE NOTULEN VAN DE ALG. BESTUURSVERGADERING OP 29 JULI 1916, TEN KANTORE VAN HET BUREAU VOOR MUZIEK AUTEURSRECHT, AMSTERDAM.

Voorzitter: de heer Joseph Cuypers.
Aanwezig zijn de heeren: Jos. Cuypers, A. D. Loman Jr., Herman Robbers, S. Moulijn, B. Ferwerda, Haverman, W. Penaat, H. Feis, W. v. d. Pluym, Pimentel, Joh. G. Robbers, Frits Jansen, W. van Boven, C. v. d. Sluys en R. Krüger.
De notulen van de voorlaatste en laatste vergaderingen worden goedgekeurd.
Met algemeene stemmen wordt besloten de Federatie van Beeldende Kunstenaarsvereenigingen toe te laten tot het lidmaatschap van het Verbond.
De Voorzitter, verslag uitbrengende van zijn bezoek en dat van den Secretaris bij den Referendaris, chef der afd. Kunsten en Wetenschappen, van het Departement van Binnenlandsche Zaken, deelt mede, dat zij den indruk hebben gekregen, dat de heer Duparc zich bewust was voor een zwaren taak te staan en dat hij het nominaal vond adviseurs te hebben. Waar hij echter reeds voorbereidende maatregelen had getroffen, kon hij niet met deze zaak wachten. Naar aanleiding van dit bezoek is toen in het Dag. Bestuur besloten, de Commissie: Institut voor Schoone Kunsten, te verzoeken, met den meest mogelijken spoed haar rapport samen te stellen. Dit rapport komt daarna ter sprake. Hierin verzoekt de Commissie machtiging van de Alg. Bestuursvergadering, om de punten, voorkomende in dit rapport, den minister als de meening van de Commissie voor te leggen.
Daar echter de Commissie is ingesteld met het doel, het Verbond te adviseeren, wordt besloten het rapport van de Commissie eenigszins gewijzigd goed te keuren en dit, als de meening van de Alg. Bestuursvergadering, gehoord de Commissie ad-hoc, aan den Minister te zenden.
Daarna brengt de heer Van der Pluym verslag uit van de werkzaamheden van de Commissie voor Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs en deelt mede, dat het eindrapport half October de Alg. Vergadering zal bereiken.
Benoemd tot lid van de Vereeniging voor Tentoonstellingsbelangen in de plaats van den heer Veldheer, de heer Ferwerda.
Besloten wordt, waar de heer Jan Gratama nog steeds niets van zich heeft laten hooren, dat de Voorzitter en Secretaris hem 15 Augustus zullen bezoeken, ten einde in het bezit van de stukken en het archief van het Verbond te komen.
Nog eens wijst de heer Herman Robbers op de verloting van Kunstwerken. Van de 3000 loten zijn er pas 900 aangevraagd. Besloten wordt, een Comité van dames te benoemen, die den verkoop ter hand zal nemen.
Naar aanleiding van een schrijven van het Ned. Genootschap van Componisten, waarin gewezen wordt op de onlangs gevallen beslissing, inzake een strafproces waaruit blijkt, dat er verschil van meening bestaat over de uitlegging van Art. 26 en 33 der Auteurswet en een klacht van den Directeur van het Bureau voor Auteursrecht van Letterkundigen, dat sommige officieren van Justitie eenvoudig klachten van het Bureau ter zijde leggen, wordt besloten, den Minister op deze misstanden te wijzen.
Daarna sluit de Voorzitter de vergadering.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW TE NIEUW-LEKKERLAND.

Daar de jongste mededeeling, dat bij de stukken een derde gesloten brief moet worden gevoegd, inhoudende een verklaring dat de ontwerper lid is van de Ned. Hervormde Kerk in Nederland, niet voldoende duidelijk schijnt te zijn, kan hieraan nog worden toegevoegd, dat volgens art. 1 en 2 Alg. Regl. op de Herv. Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, lid van dit Kerkgenootschap zijn, de in de Herv. Kerk gedoopten of uit Herv. ouders geborenen en zij, die als Herv. zijn ingeschreven op een plaats waar geen Herv. gemeente is, benevens de Walen, Presbyt., Engelschen en de Schotten.
Op bedoelde gesloten brief moet aan de buitenzijde het opschrift gesteld worden: Verklaring, dat de ontwerper van motto .... behoort tot de Herv. Kerk in Nederland.

Namens de Jury:
HERM. VAN DER KLOOT MEIJBURG.

PRIJSVRAGEN.

a. Een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland.
Programma komt voor in „Architectura" No. 32.
Tijd van inlevering vóór 1 November 1916.
De prijsvraag is alleen opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

b. Prijsvraag voor een hoogaltaar.
Programma komt voor in „Architectura" No. 25.
Tijd van inlevering vóór 15 October 1916.

c. Prijsvragen, uitgeschreven door de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" in 1916:
I. *Ontwerp voor een dubbel schoolgebouw met gymnastieklokaal.*
II. *Ontwerp voor een veilingsgebouw(je.*
III. *Ontwerp voor een brievenhoofd.*
Programma komt voor in „Architectura" No. 35.
Tijd van inlevering vóór of op 15 November a. s.
Vragen kunnen worden gesteld tot 15 October a. s.

d. Prijsvraag voor een openbare leeszaal en bibliotheek te Heerlen.
Programma komt voor in „Architectura" No. 36.
Tijd van inlevering 10 October 1916.

VAN ALLERLEI AARD.

KOEKANGE.

De kerkenraad der Ned. Herv. Kerk heeft besloten het oude, houten klokkenhuis te doen vervangen door een geheel van steen opgetrokken in torenvorm. („Mepp. C.")

BRUG MET VERDIEPINGEN.

The Iron Age deelt mee, dat er een vaste brug gelegd zal worden tusschen San Francisco en Oakland. Deze brug zal een lengte hebben van 5½ mijl en 87 spanningen, 60 daarvan 250 voet lang en 2 daarvan 600 voet lang. De brug zal twee verdiepingen hebben. Het bovenste dek zal worden ingericht voor twee wegen voor voetgangers en langsaam bewegende voertuigen en een weg voor automobielen. Het benedendek zal vier wegen bevatten, twee voor spoorwegen en twee voor transwegen. De brug zal 22 millioen dollars kosten. Tusschen beide steden worden thans 40 millioen personen in het jaar door stoomveren overgebracht.
Het ontwerp is thans ter goedkeuring in handen van de federale regeering te Washington.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstbeoefenende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 41. ZATERDAG 7 OCTOBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Door het Bestuur is als adspirantlid aangenomen de heer E. T. BAKKER.
II. De 1380ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 11 October,** des avonds te 8½ **uur,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.
Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. *Lichtbeeldenvertooning* door een kunstlievend lid. Introductie is toegestaan.
4. Keuze van inzendingen voor de Architectuur-Tentoonstelling te Groningen, georganiseerd door de Vereeniging „Pictura" te Groningen.
5. Benoeming eener Commissie tot herziening der Genootschapsstatuten.
6. Rondvraag en sluiting.

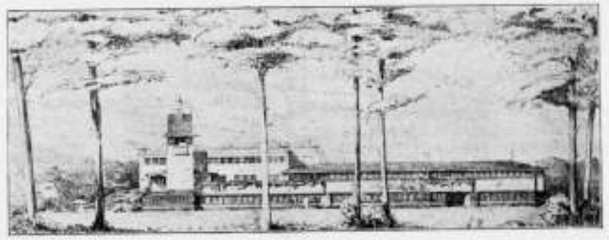
J. F. STAAL JR., 1e Secr.

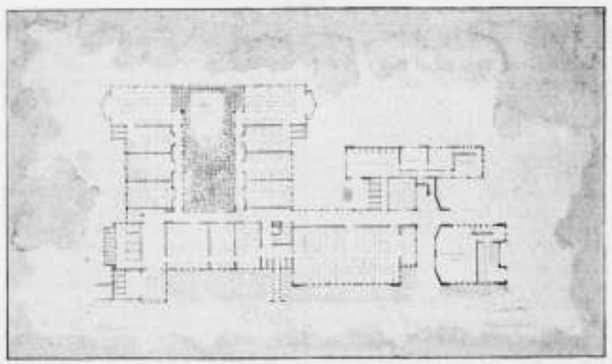
EEN NIEUWE ACADEMIE.

In ons vorig nummer verscheen een gedeelte van de Memorie van Toelichting op de Staatsbegrooting 1917, Binnenl. Zaken, vermeldende onder meer het voorstel van den Minister om voor het nieuwe gebouw der Academie van Beeldende Kunsten, op te richten in uitbreiding-Zuid, een openbare prijsvraag uit te schrijven. Dit kunstzinnige besluit van de Regeering, genomen in waardevolle samenwerking met het Gemeentebestuur van Amsterdam (dat een terrein ter waarde van plm. een half millioen ter beschikking stelt), en het Bestuur der Academie zal, zonder twijfel in bouwkundige kringen vooral, groote voldoening wekken. Sedert jaren toch werd van de zijde der bouwkundige vereenigingen bij de overheid erop aangedrongen om voor de stichting van belangrijke openbare gebouwen de medewerking van den particulieren architect in te roepen. Men herinnere zich de adressen ter zake door de bouwkundige vereenigingen gericht in 1912 aan de hoofden der verschillende departementen, waarin o. m. werd betoogd: „dat het belemmerend moet zijn voor eene gezonde en alzijdige ontwikkeling van de Nederlandsche bouwkunst, dat voor hare meest monumentale uitingen voortdurend en stelselmatig ongebruikt worden gelaten de vele niet-ambtelijke architectonische krachten in den lande, wier werken en streven ervan getuigen, dat onder hen gevonden worden de dragers der beginselen, die eene juiste en harmonische ontwikkeling der moderne bouwkunst kunnen waarborgen." En vervolgens het adres in 1914 gericht aan den Minister van Waterstaat inzake het Tweede-Kamergebouw, waarin tevens werd betoogd, dat de oplossing van het vraagstuk der verbouwing zou zijn te verkrijgen door het uitschrijven van een openbare ideeën-prijsvraag, gevolgd door een engeren wedstrijd, waartoe een zeker aantal gekozenen uit den vóórwedstrijd worden toegelaten.
Ook zij in herinnering gebracht de voordracht van den heer Roland Holst in datzelfde jaar gehouden over *„Officieele Bouwkunst"*, waarin werd bepleit het goed recht van den particulieren architect om te worden gekend in de totstandkoming van de representatieve gebouwen door het Rijk te stichten; terwijl het vraagstuk de belangstelling trok ook buiten de eigenlijke vakkringen, getuige de ongeveer terzelfder tijd door de redactie van „De Amsterdammer" ingestelde enquête ter beantwoording van de vraag of in de gegeven omstandigheden het Rijk verplicht is zijn groote representatieve bouwwerken door de leiders der rijksbureaux te doen ontwerpen, of tot dat doel zich van andere hulp mag en kan verzekeren. Waarop door de heeren Prof. Dr. J. Huizinga, Dr. Ian Kalf, Mr. S. Muller Fzn., Dr. A. Pit en Prof. Mr. H. P. G. Quack, merkwaardigerwijs in ongeveer denzelfden geest, is geantwoord; niet alleen werd door hen ontkend de plicht van het Rijk om zijne groote representatieve bouwwerken door de leiders van de rijksbureaux te doen ontwerpen, maar werd op goede gronden warm verdedigd en aanbevolen het denkbeeld om ontwerpers en leiders aan te wijzen uit de buiten de officieele bureaux staande architecten.
Het moge daarom bij allen waardeering vinden en als een heugelijk feit worden begroet, dat onze Regeering

Perspectief van een groot hotel, bestaande uit verschillende gebouwen. H. Th. Wijdeveld, Architect.

Plattegrond en gevel van een der hotelgebouwen. H. Th. Wijdeveld, Architect.

voor een zoo bij uitstek artistiek en grootsch onderwerp nu de medewerking van de Nederlandsche architecten inroept en hun, voor de eerste maal, de gelegenheid biedt in vrijen wedstrijd hunne krachten te wijden aan eene monumentale bouwkunstige schepping.
Een hoogst belangrijke krachtproef, waarvan de uitslag van buitengewone beteekenis voor de toekomst zijn zal!

P. J. de J.

RECLAME.

Maakt een fabrikant reclame,
Stuurt hij dure boekjes rond
Om meer klanten aan te lokken.
Wie, die daar ooit wat in vond?
Architecten doen nu 't zelfde
En ziet! Holland is in last,
Want het vindt de dure boekjes
Die zij sturen ongepast.
Maar zou een fabriek van plannen,
Door een architect beheerd,
Geen reclame mogen maken?
Slechts van *kunstnaars* is 't verkeerd.

Candidus.

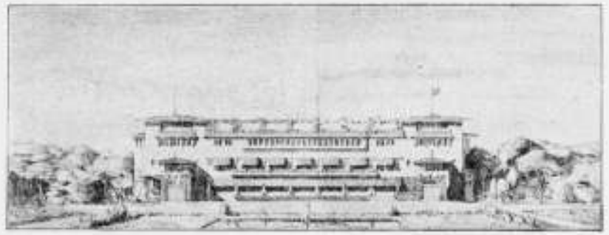
HANA'S ORNAMENTVERTOONING.

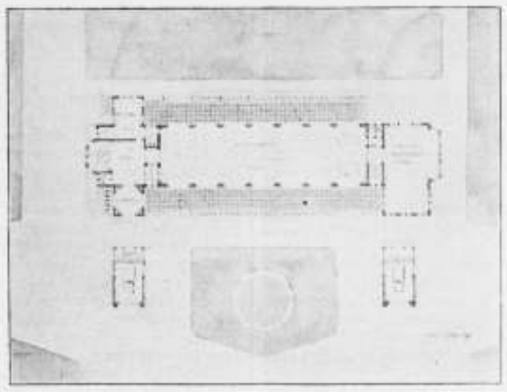
Hoe wonderlijk mooi, deze ornamenten; wat kleurenrijkdom en fantastisch lijngetouver. Telkens als er een schoon moment komt, welt de gedachte op: „Kon de techniek dit reproduceeren!" De machine moet Hana nog vinden, waarmee hij deze vlugge fantomen tot gestolde schoonheden maakt. Maar wat aanwezig is, kunnen we alvast waardeeren. En Hana heeft ons laten zien hoe schoon een zich herhalend ornament kan zijn, zóó zelfs, dat het bij de aanwezigen den indruk gaf van het bloeien van bloemen.
Niet alle dingen echter zijn zoo schoon, er zijn ook leelijke. En waar nu het verschil dikwijls gelegen is in een kleine wending van de film, die het samengroeien of afbrokkelen der vormen veroorzaakt, daar meen ik, dat het instrument aan de scholen, waar ornament wordt onderwezen, uitstekende diensten kan bewijzen.
Juist deze wijziging van verhouding bij overigens gelijke vormen, doet de aaneensluiting ontstaan, brengt verband, orde, harmonie dier vormen teweeg.
Dit den leerlingen te kunnen demonstreeren aan de hand van zulke schoone voorbeelden, vind ik van groot nut.

C. Rol.

Bij de afbeeldingen.

De lezers zullen zich nog herinneren de in ons Genootschap door de heer Wijdeveld gehouden voordracht over „de komende schoonheid", waarbij toen al de wanden van ons Genootschapslokaal gevuld waren met teekeningen van zijn hand; teekeningen, die werk van

Plattegrond en gevel van het hoofdgebouw van het hotel-complex. H. Th. Wijdeveld, Architect.

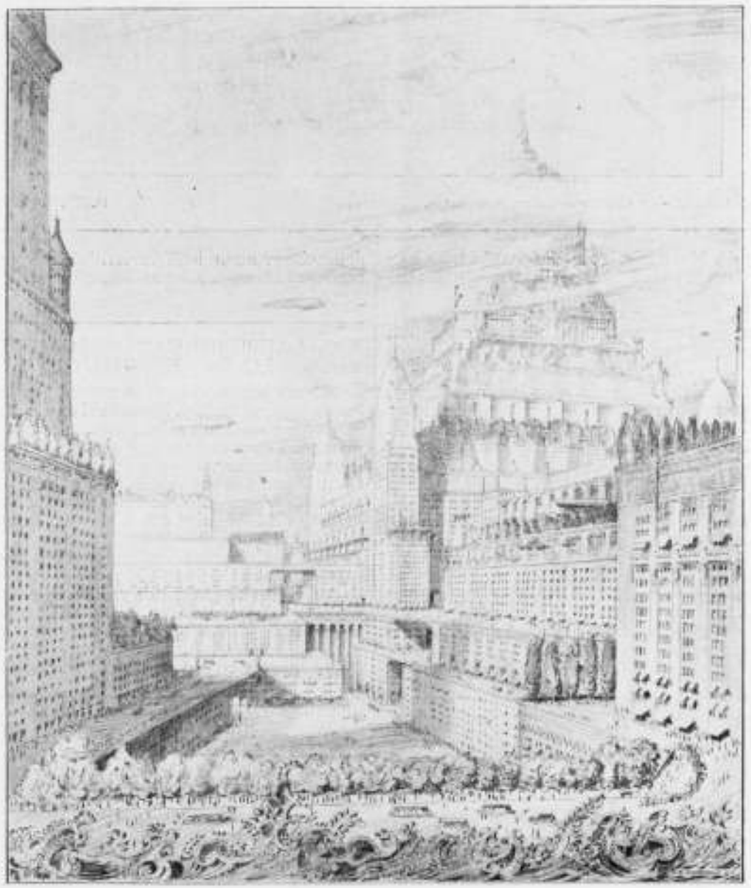
allerlei aard vertoonden. Vele daarvan hebben de Lustrumtentoonstelling helpen sieren. En beide keeren zal de poëtische, liefdevolle behandeling den beschouwer hebben getroffen.
Wat het sterkst spreekt is de overgave aan zijn werk, zóó zelfs, dat de liefde tot het teekenen, die gepaard gaat met het poëtisch bezien der dingen, zelfs die zijner verbeelding, het weergeven der architectuur wel eens gaat overheerschen.
Het aanroeren van dit punt is gevaarlijk. Wij herinneren ons nog al te goed de gedachtewisseling op een van onze Genootschapsavonden over dit punt. Toen bleek maar al te duidelijk, dat het niet mogelijk is, verstandelijk de grens te bepalen van het architectonisch teekenen.
Het opnemen van een klein gedeelte van de belangrijke serie teekeningen door de heer Wijdeveld in de praktijk van de laatste jaren vervaardigd heeft ook niet de bedoeling hierin partij te kiezen. Zij worden gegeven zooals zij zijn. Laat ieder ervan genieten, of er zijn opmerkingen over maken, al naar zijn aard en aanleg.
Een korte toelichting moge hier echter nog volgen.
De afbeeldingen op blz. 316 en 317 geven enkele van de ontwerpteekeningen voor een groot hôtel-complex. De vogelvlucht laat de ligging der beide hoofdgebouwen zien, waarvan de plattegronden en een der gevels door de vier overige teekeningen wordt duidelijk gemaakt. De plaat op 319 — een architectonische phantasie, die ons de beschrijving van een toekomststad door Leonardo da Vinci voor de oogen brengt — spreekt voor zichzelf. De afbeeldingen op blz. 320 en 321 geven een onderdeel van een grootsch opgezet plan voor een landhuis, n.m.l. de tuinmanswoning en de chauffeurswoning met autogarage. Op de perspectief zijn de pergola's, die in werkelijkheid het geheel meerdere waarde zullen geven, niet geteekend.
De perspectiefteekening geteekend in pastel, heeft bij reproductie verloren. De blauwe kleur, die het oorspronkelijke een toon van blijheid geeft, wordt op de photo donker. Zoodoende geeft deze afbeelding een indruk van zwaarte, die het origineel mist.

JAN DE MEIJER.

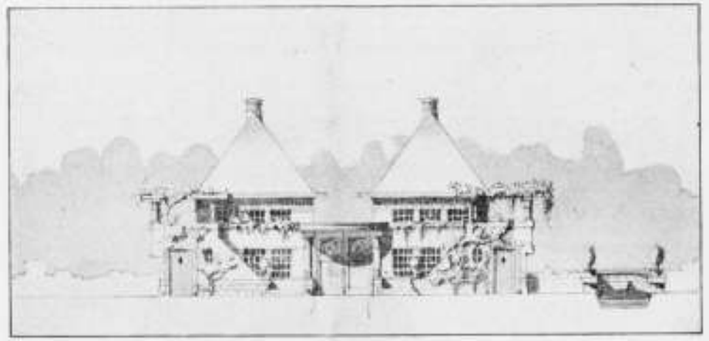
HET SIGNAAL.

Berlage en de moderne schilders in het Stedelijk Museum te Amsterdam.

Het is geschied.... Het huwelijk is gesloten? Als in feestviering, in een roes, waarin wij nog niet begrijpen, doch medegesleurd worden door het effect van de veranderde omgeving, en op 't onverwachtste oogenblik staren wij in verbazing om ons heen en geven nauwelijks uiting aan onze gewaarwordingen.
Ja, het is mogelijk. De moderne schilderkunst en de moderne architectuur vereend onder één dak. Het is een rumoerig feest, om den bruidegom, die daar in schuchteren, bedeesden houding staat, die met het ernstige gezicht van hem, die niet meer terug kan, en wellicht ook niet wil,.... toch met angst staart naar de dingen, die nu komen zullen.
De moderne schilderkunst voelt zich aan de moderne architecturale opvattingen geestelijk verwant. En daar staat de woordvoerder bij de opening der tentoonstelling en spreekt over de gelijke gevoelens der schilders, die zich onder den naam van „Het Signaal" vereenigden en hij juicht over de toenadering tusschen schilderkunst en architectuur.
Het huwelijk is gesloten,.... en het jubelt door de zalen van het Stedelijk Museum, en in bonte kleuren en in vreemde normen, en in gebrekkige taal wil alles daar spreken van de vereenvoudigde constructie, van het anti-impressionistische streven.
Dat is de band, die de schilderkunst bindt aan de moderne architectuur.... En Berlage staat daar in zijn grooten ernst temidden van het rumoer, want het feest is niet de galm van bezadigde vreugdetonen. Het zijn jubelende en schreeuwende kleurengamma's... het zijn chaotische vormen en onbeholpen lijnen spelingen;.... het is de literatuur op het doek;.... het is de philosofie in vorm en kleur; het zijn rammelende donderslagen en verre aan de horizon verschijnende bliksemschichten. Het is alles!.... behalve de ernst, de rust vooral, van den bezadigde, zooals zij is in den man, die het onafwendbare heeft beseft en bestreden, en gedeeltelijk ook overwonnen; die den uiterlijken vorm, de techniek machtig is en den weg is opgegaan van het „algemeen menschelijke."
En nu wordt hij verbonden aan de bruid, aan de moderne schilderkunst.
En weer zie ik den bruidegom zich schuchter neigen tot zijne bruid,.... maar, men heeft hem toch nog voorzichtiglijk terzijde gesteld,.... nog even de architectuur terzijde gehouden in eene kleine zaal.... terzijde van het uitbundige, dolle feest van de uitgelaten menigte;.... waarvan vele meenen dat het voldoende is, wat verf en doek, om te mogen verschijnen. De techniek, de studie, de macht over kleur en vorm, over lijn en stemming, is bijzaak. En toch,.... al is er in het schitteren met felle verfstreken een verberging van onmacht in techniek, al is er een trachten door vreemde samenstelling van onderwerp, te dekken het gemis van begrip en innerlijke harmonie;.... toch is er een element aanwezig op deze tentoonstelling, op het feest der verbintenis, dat werkelijk behoort tot de moderne architectuur.
Het is 't decoratieve element.
Tusschen de vertegenwoordigers van alle opvattingen, loopende van Breitner tot Toorop, die zeker allen aanwezig zijn, ligt de één harmonie;... afstand doen van de waarneming der stoffelijke vormen, afstand doen van de naturalistische uitbeelding der dingen, vereenvoudiging van de voorstelling en uitbeelding in decoratieven zin.
In *vele* doeken zweeft nog de antithese van Berlage's werk,.... in *enkele* is de zelfde grondgedachte verscholen. En toch bindt hen alle een zeker decoratief element. Het trilt reeds in de lucht en zij vermoeden schoone ontwikkeling van dat element.... en zij verwachten véél, maar weten niet wát; omdat zij van het stoffelijke afscheid willen nemen zonder vormen te weten voor de nieuwe, onstoffelijke, geestelijke wereld. Wij zoeken nog in alle kunsten en willen in de schilderkunst uitbeelden het nog niet gevondene, en ieder doet het op eigene wijze, en daarom is de beteekenis van ieder werk, slechts voor den maker zelf eene bijbel en een boek met zeven sloten voor den aanschouwer.
Wat de middeneeuwers niet alleen gevonden hadden, doch reeds lang *gezamelijk* bezaten, konden zij uitbeelden, verheerlijken, vergeestelijken, vergoden, en een ieder begreep, doorvoelde en doorleefde het, mede, met de kunstenaars. Maar de moderne missen nog dien onderlingen band en ieder werk heeft een eigen zin.... en de verklaring wordt menigmaal opgenomen in het schilderij zelve... Vandaar de litteratuur in de schilderkunst.
Het portret van Le Fauconnier door Schelfhout is niets anders dan litteratuur,... echter alleen leesbaar voor de maker van het doek. Voor den oningewijden toeschouwer is het beeld een slecht portret, echter vol decora-

Architectonische fantasie. H. TH. WIJDEVELD, Architect.

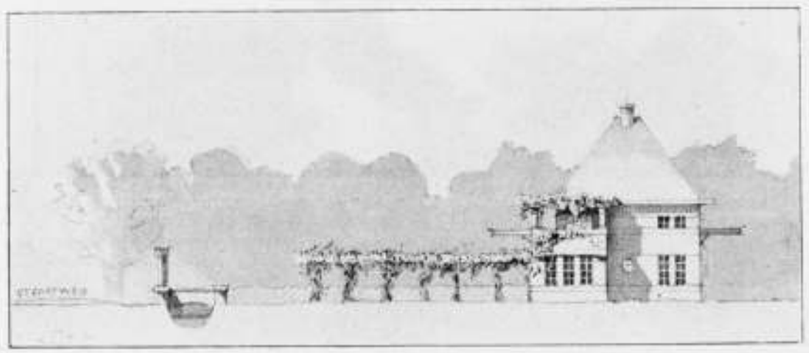
Ontwerp van een tuinmans- en chauffeurswoning, met garage. Voorgevel. H. Th. Wijdeveld, Architect.

tieve elementen. Maar zijn etsen zijn prachtig, fijn van stemming, vol geest en beteekenis en van buitengewone decoratieve werking.
En daar is Le Fauconnier zelf,.... die de goede stemming bewaart op het groote feest der verbintenis,.... want hij vertegenwoordigd alle elementen der moderne schilderschool.
In zijn portretten is hij naturalistisch; in zijn „songe du vagabond", naturalistisch-chaotisch; in zijn bloemstudies, naturalistisch-decoratief en in zijn „La Tentation de St. Antoine" en „Le Signal" naturalistisch symbolisch. Maar alles spreekt bij hem van groote kracht, van veelzijdig kunnen, van innerlijke ontroering;.... en ziedaar tevens hetgeen bij de meeste andere der groep ontbreekt.
Het zijn meest alle armzalige strevingen, die weinig hebben van de onvermijdelijk komende pracht. Het zijn nog, de onder de aarde verborgen kiemen, die eerst later zullen opbloeien in schoonheid.... Maar, het teeken, het Signaal, is gegeven.... wij hebben het gehoord en aanschouwd....
Over dat alles Berlage's rustige blik, door de beide doorgangen van zijn zaalruimte. Hij aanschouwt dat woelige feest en er is iets in zijn blik, dat mij zegt:.... dáár,.... daarachter, maar héél ver.... héél ver nog,.... ligt de schoone blauwe zee der moderne kunst....

Wijdeveld.

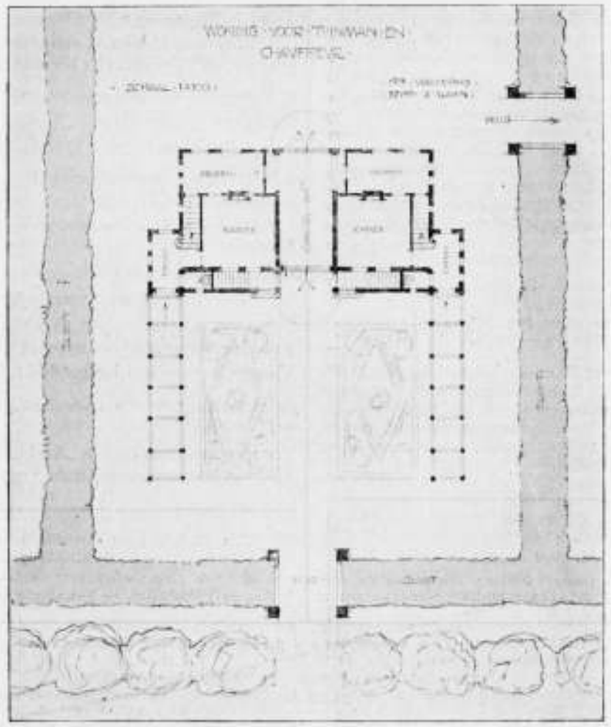
AANPLAKBILJET VAN LION CACHET VOOR DE JAARBEURS TE UTRECHT.

Zooals de lezers wel zullen weten, zou de eerste Jaarbeurs, waarop de Ned. Nijverheid en den afnemer elkaar kunnen ontmoeten en zaken doen, eerst dit najaar zijn gehouden, doch daarna is zij uitgesteld tot het begin van het volgende jaar. Zij zal worden gehouden van 26 Febr. tot 10 Maart van het volgend jaar.
Het Uitvoerend Bestuur van de Eerste Ned. Jaarbeurs heeft terecht ingezien, dat de vlag van haar ondernemen — het aanplakbiljet — waardig moet zijn.
Zij is dus afgeweken van den meer en meer in onbruik rakenden weg: de zaak in handen te geven van een drukkersfirma. Zij heeft den goeden weg ingeslagen door het uitnoodigen van een aantal kunstenaars, waarvan met zekerheid was te zeggen, dat zij iets goeds zouden leveren; n.m.l. C. A. Lion Cachet, Leo Gestel, C. Rol, Willy Sluyter en Jan Sluyters. Een besloten prijsvraag

Ontwerp van een tuinmans- en chauffeurswoning, met garage. Zijgevel. H. Th. Wijdeveld, Architect.

Plattegrond en perspectief van een tuinmans- en chauffeurswoning, met garage. H. Th. Wijdeveld, Architect.

tusschen die heeren is uitgeschreven. Dezer dagen is nu door de Jury, bestaande uit de heeren: R. N. Roland Holst, G. W. van Heukelom en W. H. de Buisonjé uitspraak gedaan over de ingezonden ontwerpen.
Met algemeene stemmen is de prijs toegekend aan het ontwerp van Lion Cachet.
Het Uitvoerend Comité der Jaarbeurs heeft in overeenstemming met deze uitspraak het ontwerp Lion Cachet ter uitvoering aangenomen.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In „Amstelodamum" schrijft de heer J. W. Berden:

Het Muntgebouw Politiebureau.

„Er is in den laatsten tijd sprake van, dat het politiebureau aan den Singel, naast het Bevolkingsregister, verplaatst zal worden naar het Muntgebouw. Zal dit plan werkelijkheid worden, dan kan men zeggen, dat de oude Reguliersтoren weer eenigszins tot zijne oorspronkelijke bestemming terugkeert.
In 1482 toch werd Amsterdam geheel met een muur en torens omringd, onder welke de Reguliersтoren, ter beveiliging van de stad. Deze toren brandde in 1618 af, door eenen brand, welke in eene daarbij staande glasblazerij — het oude glashuis — ontstond. In het jaar daarop werd door Hendrik de Keijser een aanvang gemaakt met den wederopbouw van den toren. De toren kreeg toen een uurwerk en klokkenspel en op zijn spits prijkte een vergulde os, ter gedachtenis, dat op deze plaats de oude ossenmarkt geweest was. In het wachthuis van den Reguliersтoren werd in 1673 de Munt opgericht, daar de Franschen Overijssel, Gelderland en Utrecht bezet hadden en men de muntstoffen in geen andere stad in Holland veilig waande. Tot herinnering hieraan droegen de dukatons, rijksdaalders en dukaten, daar geslagen, onder het wapen van Holland dat van Amsterdam. Met het vertrek der Franschen nam dit munten een einde en kwam in het wachthuis daarvoor een herberg in de plaats.
Het volgende versje heeft op deze wisseling betrekking:

Eerst hield de burger hier de wacht voor 't krijgsgeweld,
Daar na zo muntte hier de Stad haar burgergeld.
Om nu dees plaats niet leeg van wacht en geld te maaken,
Zo kan hier elk zijn geld bij wijn en bier verwaaken.

Zoo ziet men, wanneer de verkoopplaats van de Delftsche aardewerkfabriek daaruit verdwijnen gaat en het politiebureau er in gevestigd wordt, de Reguliersтoren weder zal dienen ter beveiliging van de stad, al is dit niet direkt „voor 't krijgsgeweld", maar meer voor „interne" aangelegenheden."

VAN ALLERLEI AARD.

EEN NIEUWE SCHENKING VAN RODIN.

Rodin, heeft, behalve de groote schenking, die in de zitting van 13 September door de Kamer werd aanvaard, alle overige marmeren, bronzen en terracotta kunstwerken, en alle teekeningen, die zijn eigendom zijn, ter beschikking van den Franschen staat gesteld. Ook heeft hij haar zijn geschriften, gedrukt of in manuscript, benevens het auteursrecht op alles wat hij schiep geschonken. Tijdens zijn leven zal Rodin hiervan echter nog het gebruik hebben, ofschoon hij geen enkel contract betreffende reproductie-uitgave van zijn oeuvre zal onderteekenen zonder toestemming van den Raad, die zijn museum zal beheeren.
Deze collectie beeldhouwwerk omvat een paar honderd nummers, terwijl niet minder dan 300 aquarellen, 40 teekeningen en 39 albums met 1160 schetsen de verzameling voltooien.
Rodin heeft ook het plan zijn huis en zijn atelier te Meudon aan den Staat te schenken, waar de afgietsels en de groote pleisters, die in 't hotel Biron geen plaats konden vinden, kunnen worden opgesteld. (de „Tel.")

SCHENDING VAN HET STEDENSCHOON.

HAARLEM, 4 Oct. „Heemschut" heeft bij den Raad gedresseerd, om de voorgenomen omkapping van 40 iepen aan den Dreef, in den Haarlemmerhout, niet te doen geschieden, daar een ingesteld onderzoek van den tuinarchitect D. F. Versteeg tot uitslag heeft gehad, dat de boomen in den besten staat verkeeren, uitgezonderd 4 boomen, die echter nog geruimen tijd den Dreef tot sieraad kunnen zijn. Daarom wordt versocht de velling der boomen niet te doen geschieden.

PRIJSVRAGEN.

a. Een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland.

Programma komt voor in „Architectura" No. 32.
Tijd van inlevering vóór 1 November 1916.
De prijsvraag is alleen opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

b. Prijsvraag voor een hoogaltaar.

Programma komt voor in „Architectura" No. 25.
Tijd van inlevering vóór 15 October 1916.

c. Prijsvragen, uitgeschreven door de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" in 1916:

I. *Ontwerp voor een dubbel schoolgebouw met gymnastieklokaal.*

II. *Ontwerp voor een veilingsgebouwtje.*

III. *Ontwerp voor een brievenhoofd.*

Programma komt voor in „Architectura" No. 35.
Tijd van inlevering vóór of op 15 November a. s.
Vragen kunnen worden gesteld tot 15 October a. s.

d. Prijsvraag voor een openbare leeszaal en bibliotheek te Heerlen.

Programma komt voor in „Architectura" No. 36.
Tijd van inlevering 10 October 1916.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Een nieuwe academie. — Bij de afbeeldingen. — Het signaal. — Aanplakbiljet van Lion Cachet voor de Jaarbeurs te Utrecht. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 30.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 42. ZATERDAG 14 OCTOBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer J. M. VAN HARDEVELD, bouwkundig teekenaar alhier, door de heeren A. W. Weissman en G. D. Juriaans.
II. De Bond Heemschut heeft een bedrag van ƒ 50 ter bev. der prijsvraag voor een Watertoren toegezegd.
III. Voor de Architectuur-tentoonstelling te Groningen zullen als exposanten, daartoe door de Vergadering aangewezen, worden uitgenoodigd de heeren: DE BAZEL, BERLAGE, LA CROIX, KRAMER, LAUWERIKS, V. LOGHEM, V. D. MEY, DE MEIJER, STAAL, SIJMONS en WIJDEVELD.
IV. Tot Leden der Commissie tot Statutenherziening zijn gekozen: de heeren DE JONGH, MOEN en STAAL als Bestuursleden en uit de leden de heeren GRATAMA, H. G. JANSEN, PETRI en SCHOLTE.
V. Dezen winter zal de heer H. C. VERKRUIJSEN, leeraar aan de School voor Kunstnijverheid te Haarlem, in de Vereeniging voor Wijsbegeerte te Amsterdam een tiental voordrachten houden over: „De dialectiek van Oostersche kunst" (China en Indië).
De heer Verkruysen stelt zich voor de Chineesche, Hindoëistische en Buddhistische kunst te ontvouwen als momenten in de wereldontwikkeling en aan te toonen, hoe het wezenlijke van ieder moment noodwendig gerealiseerd wordt in de kunsttijdperken en -werken, die tot ieder der drie momenten te rekenen zijn.
De dialectische ontwikkeling zal met vele lichtbeelden toegelicht worden.
Bij den leergang zal een leiddraad gebruikt worden, die tegen ƒ 1.— aan de zaal verkrijgbaar is. Deze voordrachten zijn voor de *leden* van het Genootschap Architectura et Amicitia toegankelijk tegen ƒ 2.50 per persoon.
Schriftelijke aanmelding bij den secretaris der vereeniging, de heer J. Verkerke, Bellamyplein 28, bij wien tevens een „leiddraad" besteld kan worden.
De voordrachten zullen gehouden worden in het Universiteitsgebouw, des avonds 8 uur, op de volgende data: 1 en 15 November, 6 en 13 December 1916, 10 en 24 Januari, 7 en 21 Februari, 7 en 21 Maart en 4 April 1917.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

VERSLAG DER 1380STE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 11 OCTOBER 1916 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL, HEERENGRACHT 545.

Na opening en goedkeuring der notulen, wordt een schrijven van den bond „Heemschut" gelezen, waarbij een bedrag van ƒ 50.— wordt toegezegd voor de Genootschaps-prijsvraag voor een Watertoren.
Onder betuigingen van instemming wordt het bedrag in dank aanvaard.
De bekende amateur-fotograaf, de heer Coeterier, krijgt hierna gelegenheid zijn collectie opnamen te demonstreeren. Eerst verschenen een serie prentjes (niet van hem zelf) van het zoo zwaar beproefd België; Gent, Leuven, Spa, Yperen, Brugge, Brussel en Antwerpen passeerden de revue. Veel ervan bestaat al niet meer, dank zij de zegeningen van de dragers der „ware cultuur".
Na deze inleiding gaf de heer C. eigen werk te zien, dat in een woord schitterend was en waarmede hij bewees een zeer gevoelig mensch te zijn, met oog voor het schoone. Sneeuw-, het-, strand- en zeegezichten, wolkpartijen, details en intieme interieurtjes verschenen na elkander op het projectiedoek.
Herhaaldelijk klonk een geestdriftig applaus, wanneer weder een kunststukje op het doek getooverd werd.
De voorzitter dankte, onder instemming der vergadering, den heer Coeterier voor hetgeen hij te genieten had gegeven en prees daarbij terecht diens kunstzin en groot gevoel en smaak om fraaie opnamen te verkrijgen.
De vergadering koos hierna tot inzenders op de a.s. architectuur-tentoonstelling in „Pictura" te Groningen de heeren: Berlage, Staal, de Bazel, v. d. Mey, de Meijer, Lauweriks, la Croix, Sijmons, van Loghem, Kramer en Wijdeveld. Enkele andere gekozen leden bedankten reeds ter vergadering.
Tot leden der Commissie tot herziening der Statuten werden gekozen de heeren: H. G. Jansen, Gratama, Petri en Scholten. Van het Bestuur zullen in deze commissie zitting nemen de heeren: Paul J. de Jongh, Staal en Moen.
Na de gebruikelijke rondvraag volgt sluiting. M.

METAALBESTUIVING.

(Bij de afbeeldingen).

De hedendaagsche techniek is als een geniaal mensch: steeds vol verrassingen.
Wij zullen ons niet wagen aan een opsomming; noch veel minder wagen aan beschouwingen, wat de toekomst ons kan openbaren.
De uitvinding echter, die wij hier onder de aandacht van onze collega's willen brengen, is er wel een, die hiertoe aanleiding zou geven. 't Is n.m.l. Schoop's metaalbestuiving.

Het is nu ongeveer 9 jaar geleden, dat de Zwitsersche ingenieur M. U. Schoop de geheel toevallige waarneming deed van het overtrekken van voorwerpen door een laagje lood, toen hij bezig was om uit een Flobert met looden kogels te schieten tegen een houten schijf. Vooral wanneer bepaalde plekken dikwijls getroffen werden, kwam de met een loodlaagje bedekte plaats duidelijk te voorschijn.

Deze waarneming was de aanleiding tot het doen van verdere proeven, die door Schoop gedurende een aantal jaren stelselmatig voortgezet werden. Daaruit ontwikkelde zich langzamerhand het thans in gebruik zijnde metaalbesproeiingspistool. (Zie de afbeeldingen). Het toestel noodig voor de bewerking is, evenals een bloemenspuitje of een inhalatietoestel, een fijne verstuiver. Doch in plaats van een vloeistof, of een geurig lichaam, of een ontsmettingsmiddel, enz uit een reservoir op te zuigen en horizontaal in uiterst fijne druppeltjes weg te blazen, is hierbij een vaste metalen draad het aan te voeren lichaam. Dit metaal wordt bij de uitmonding van het z.g. pistool veranderd in een sproeistraal van uiterst kleine metalen deeltjes, die een dunne, sterk hechtende metalen laag vormen op een willekeurig voorwerp, dat eenige centimeters verwijderd van den mond in den straal gehouden wordt.

De uitvinder, de Zwitsersche ingenieur Schoop, heeft de oorspronkelijke patenten eerst drie jaar geleden ontvangen. In zijn laboratorium en door anderen, vooral Amerikanen, hebben aanhoudend verbeteringen van het Schoop's toestel plaats gehad, totdat het de praktische hoogte heeft bereikt, die in dit artikel beschreven zal worden. Wij ontleenen de technische beschrijving aan een tweetal artikelen erover in „De IJzer- en Staalkroniek".

Het z.g.n. pistool heeft een handvat, een sproeibuis, een aanvoerbuis voor den metaaldraad en gasbuizen, die alle bevestigd zijn aan een vrij dik toestel, waarin buizen en beweegbare deelen opgesloten liggen. Deze beweegbare deelen vormen het mekaniek, dat den metaaldraad strekt, hem invoert met een snelheid, die willekeurig geregeld kan worden, en de gassen tegen den draad aanstuwt. Deze verhitte gassen moeten den metaaldraad verhitten, wellicht doen smelten en op hetzelfde oogenblik in verbazend kleine deeltjes uitspuiten. Verder kan het geheele toestel, met behulp van het handvatsel, gericht worden naar elk deel van het voorwerp, dat overdekt zal worden met een beschuttend of verfraaiend metalen laagje.

Bij zijn doorgang door het pistool wordt de draad (*a*, zie de derde Fig.) niet veranderd; alleen bij de uitmonding van de binnenbuis (*b*) begint de verhitting en de verstuiving. De draad wordt nu veranderd in een stroom verstoven metaaldeeltjes, voortgedreven door een stroom lucht of gas. Zoo belangrijk en merkwaardig als deze veranderde toestand blijkt te zijn, zoo is hij toch minder verwonderlijk dan de uitkomsten, die men verkrijgt door die verstoven metaaldeeltjes te laten botsen tegen een of ander lichaam. De metalen sproeistroom van Schoop verandert daarbij in een sterk samenhangend en hechtend dun laagje op het oppervlak, doordat de fijne metaalstofjes met kracht gedreven worden in de fijne holten, openingetjes en kanaaltjes, die in elk lichaam min of meer aanwezig zijn. Metalen en metaallegeeringen of alliages kunnen alle onderworpen worden aan dezelfde bewerking, als men de methode van Schoop toepast. Lood, tin, zink, aluminium, koper, messing of geelkoper, brons en nieuwzilver zijn (zelfs wat de hoeveelheid betreft) onderzocht na deze bewerking; terwijl goud en zilver, hoewel vatbaar voor dit proces, nog niet al hun gegevens hebben verschaft. De dikte van het opgespoten laagje kan 0.0025 cM. en hooger zijn. Sommige van de vergezellende verschijnselen zijn insgelijks van belang. Terwijl de temperatuur aan het uiteinde (*c*) van den kegelvormigen brander van 370° C. tot 1100° C. kan bedragen, worden teere, brandbare voorwerpen op een afstand van slechts 10 of 12.5 cM. met metaal belegd, maar niet ontstoken. Lucifers b.v., die in den stroom gehouden worden, komen er gemetalliseerd uit, maar gaan niet branden. Vloeipapier kan op deze wijze oppervlakkig metaalachtig worden gemaakt, terwijl geelkoper bij 845° C. uitstroomende neergevlijd werd op zijden weefsel, zonder de vezelfs aan te tasten of te mishandelen.

In den brander zijn drie koncentrische buizen. In de binnenste schuift de metaaldraad voort, door de tweede wordt persgas (b.v. acetyleen, watergas, enz.) gemengd met een weinig lucht gestuwd, en door de buitenste stroomt pers- of blaaslucht als voor een blaaspijp. Voor het laatste gas schijnt ook kooldioxyde, stikstof of stoom onder hoogen druk geschikt te zijn. Zij worden aangevoerd door de buizen *d*, en moeten een bepaalden druk bezitten om de noodige snelheid aan den verstuivingstroom te geven.

Deze drukkingen, verder de temperaturen en de verhouding der gassen zijn voor de verschillende metalen verschillend, zoodat het te begrijpen is, dat aan het Schoop's pistool nauwkeurige stelschroeven, zooals bij *e* en *f*, verder reguleer-kleppen (*g*) en dergelijke aangebracht dienen te worden als voorname onderdeelen van het toestel. Zoo moeten natuurlijk de drukking en de snelheid van de perslucht te wijzigen en te regelen zijn, om geschikt te worden gemaakt voor de verschillende te gebruiken metalen.

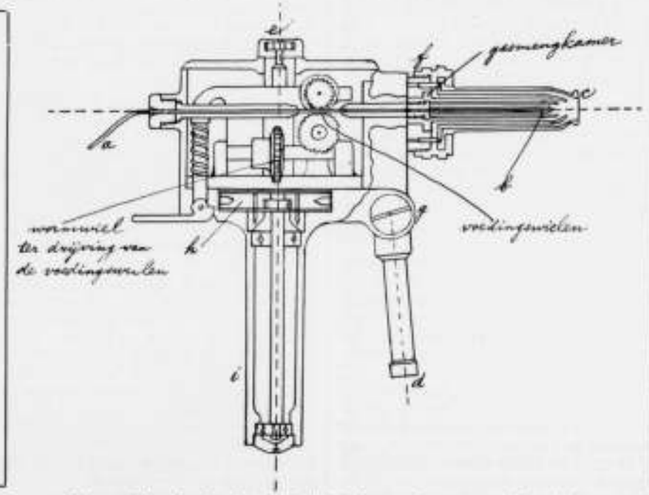
Verder moeten er regelaars zijn voor de wijdte der inwendige deelen, om in overeenstemming te komen met de middellijnen van de gebruikelijke metaaldraden, en om daarmede in verband de gasstroomen weer te kunnen wijzigen. Voorts moet de aanvoersnelheid van den metaaldraad geregeld kunnen worden; de drijfkracht daarvoor komt voort uit een turbine-motor (*h*) in het handvatsel (*i*), op zijn beurt gedreven door de perslucht. Zoover men tot nu toe de zaak kan begrijpen, gaat de werking aldus: de blaaspijp doet haar plicht door den draad te smelten of zeer week te maken. Het verstuivingsgas heeft twee zaken te volbrengen, n.l. door zijn plotseling sterke uitzetting en daaruit volgende opslorping van warmte blijft de uitmondingsbuis van het pistool vrij koel, terwijl door zijn groote snelheid (ongeveer 1000 M. per sekonde) een stroom fijn verstoven metaal meegesleurd wordt. Of het metaal wezenlijk gesmolten wordt bij de uitmonding van den brander is niet geheel bewezen; sommigen beweren dat de deeltjes slechts in zeer weeken of plastischen toestand overgaan;

anderen, dat zij zelfs gasvormig worden en omgeven zijn door een beschuttend, reduceerend gas.
Doch op 10 of 12.5 c.M. afstand van het punt van uitgang is het metaal reeds afgekoeld. Dit vooral lijkt zeer vreemd, terwijl dit verschijnsel toch bewezen is door de straks genoemde proeven, dat lucifers niet ontstoken, ja dat zelfs papier, weefsels, enz. niet aangetast worden. Eindelijk kan men zelfs op dien afstand de hand voor een oogenblik in den metaalstroom houden, zonder leed daarvan te ondervinden. En toch is dit laatste niet hetzelfde verschijnsel, alsdat waarbij een metaalgieter zijn vinger door een stroom gesmolten ijzer, uit den oven komende, kan bewegen. In het laatste geval gelooft men dat het vocht der huid de beschermende laag vormt, doch zulk een verklaring kan niet dienen bij den metaalstuifstraal.
Eerder denkt men dat het uitstuivende gas plotseling zoo sterk vergroot van volume, dat de daardoor ontwikkelde koude de metaaldeeltjes snel afkoelt, want anders zou papier, enz. gaan ontbranden. Men moet ook niet vergeten dat de hoeveelheid gas veel grooter is dan al de metaaldeeltjes te zamen. Een bewijs, dat de metaaldeeltjes op den genoemden afstand niet vloeibaar tegen het voorwerp aankomen, is dat zij anders tot druppeltjes samenvloeiende zouden terugspringen. Men gelooft daarom dat zij in dampvormigen toestand door het koude voorwerp, waartegen zij botsen, plotseling overgaan in vasten toestand, die door den druk der omringende gassen zich sterk hechten aan het te overtrekken lichaam. Daarna komen volgende deeltjes, die de vorige als 't ware er nog verder inhameren.
De noodzakelijkheid van methoden, waarbij een metaal kan bedekt worden met een dunne laag van een ander metaal, werd reeds lang geleden gevoeld. Vandaar het maken van blik of vertind ijzer, van gegalvaniseerd of verzinkt ijzer, het vergulden, verzilveren, vernikkelen, enz., hetgeen op verschillende manieren geschiedt, zooals de onderscheidene wijzen van opplakken, in 't vuur

Afb. 2. Schoop's pistool voor metaalbestuiving.

er op drukken, in gesmolten metaal dompelen, en vooral tegenwoordig het galvanisch overtrekken (galvanostegie). Doch de laatste manier heeft toch haar grenzen voor algemeene toepassing, waarvan een is de afmetingen van de galvanische baden, en een ander het feit dat de ontwikkelde zuren sommige der metalen, die men wenscht te behandelen, gaan aantasten of scheikundig veranderen.
Verder is die laatste methode ongeschikt gebleken om zeer gewone beschermende metalen, zooals lood en aluminium, voor galvanostegie te gebruiken. Doch voor

Afb. 1. Schoop's pistool (gedeeltelijk in doorsnede) voor metaalbestuiving.

Huis aan den Sloterstraatweg No. 139 en No. 140E.

het Schoop's proces is waarschijnlijk geen enkel metaal uitgesloten.
Door Morcom zijn voor het „Institute of Metols" proeven genomen met de volgende metalen: Aluminium, geel koper, brons, koper, cupro-nikkel, goud, ijzer, lood, nikkel, zilver, tin, zink.
De kosten van het Schoop's proces zijn gering, zelfs voor de edele metalen, terwijl zij voor lood aangegeven worden tusschen 0.3 ct. en 0.6 ct. per d.M². Hiervan kan men 0.5 K.G. per minuut verstuiven.
Door vele verbeteringen is het de Amerikanen gelukt het oorspronkelijk zware toestel te maken tot een handig werktuig (zie de tweede afbeelding). Het geheele toestel weegt nu 2 K.G. en de kubieke doos van het pistool heeft ongeveer 9 c.M. lengte.
Als wij nu weten, dat even goed met een metaallaagje kan worden overtrokken, hout, zoowel als papier, dan is het duidelijk welk een gebruik er in ons vak van kan worden gemaakt, ten goede en .... ten kwade van de kunst.
Er zijn voor ons voordeelen aan deze methode — het „schopeeren" — verbonden, b.v. de loodbekleeding van dakvensters en van het dak in 't algemeen kan veel voordeeliger geschieden, en ook uitstekend door de hechting van het metaal op het hout. Dit laatste is dan beter beschermd tegen atmospherische invloeden dan door den vert of een lakovertrek.
Aesthetisch is tegen het schopeeren van hout niets in te brengen, daar het te beschouwen is als metaalverf. 't Gevaar ligt alleen daarin, dat de afmetingen van het materiaal, dat bespooten wordt, niet de vorm heeft overeenkomende met de vorm, die aan het onderdeel zou zijn gegeven als het werkelijk van metaal zou zijn gemaakt. Ik denk hier b.v. aan kozijnen, ramen en deuren.
Belangrijker blijkt mij de metaalbesproeiing voor het afwerken van cement-ijzer. Het zal naast de metalliseeringsmethode van Sanders reden van bestaan hebben, daar zij slechts een eenvoudige, gelijkvormige oppervlakte geeft, terwijl met de metalliseering van Sanders de fraaiste kleurspelingen worden verkregen.
De toepassing van het schoopeeren ligt voor de hand: het is een ideaal-bedekking voor cementdaken. Hiervoor was nog geen afdoende methode gevonden. In het algemeen zal het de oplossing zijn voor een afdoende behandeling aesthetisch zoowel als practisch van cementwerk.

J. DE M.

HET HUIS AAN DEN SLOTERSTRAATWEG BIJ DE OVERTOOMSCHE SCHUTSLUIS.

(Bij de afbeelding).

Er zijn van die typische buurten, ook aan den rand onzer stad, die wij noode van karakter zien veranderen. Niet, omdat wij de noodzakelijkheid, ja zelfs de wenschelijkheid van een vormgeving, passend in onzen tijd, niet inzien, maar .... het uit-vroegeren-tijd heeft iets bekorends, heeft een kern van een dergelijke waarde, dat het veelal den tegenwoordigen mensch niet past, zooiets te doen verdwijnen.
Zulk een buurt was „de dubbele buurt" aan het einde der Overtoom. Nu is er al niet veel meer van over. De zeer vervallen gevel van „Het Hof van Holland" bewaarde nog eenigszins de herinnering van vroegere belangrijkheid. De allerlaatste tijdgenoot aan den Sloterstraatweg — „Het Hof van Holland" was uit het begin der 17de eeuw — dreigt nu ook gevaar. Den 16den October komt dit perceel in veiling. Zooals de afbeelding laat zien heeft het huis zijn karakter nog goed bewaard. Een belangrijk versierd onderdeel: de puibalk, fraai specimen van beeldhouwwerk, ontbreekt niet. Het huis vormt in zijn eenvoud nog een knus brokje van de gezonde poëzie, die onze voorvaderen in hun stoeren tijd in hun leven wisten te leggen. Wat zal er met dit eerwaardige overblijfsel gebeuren? Zal het niet meer in staat worden geacht verder te leven? Wij moeten afwachten wie de kooper zal zijn. Doch laat men niet overijld besluiten wat met het huis te doen. Een grondig onderzoek naar de bestaansmogelijkheden moet worden gedaan. Wij hebben de typen van zulk een gezonde bouwkunst niet meer te over, dan dat wij er nog een kunnen missen.

J. DE M.

KLOKKENSPELEN.

Een commissie, benoemd door de Vereeniging tot Bevordering van Vreemdelingenverkeer te Utrecht en bestaande uit de heeren J. W. Enschedé, musicoloog en oudheidkundige te Amsterdam, Mr. A. Loosjes, journalist te Amsterdam, Joh. Wagenaar, toonkunstenaar te Utrecht, J. A. H. Wagenaar, stadsklokkenist te Utrecht, A. Brom Jr., ambtenaar der Universiteits-Bibliotheek te Utrecht, J. Vincent, klokkenist Koninklijk paleis te Amsterdam, B. A. J. van der Hegge Zijnen, adviseerend ingenieur te Utrecht, prof. Dr. W. Vogelsang, hoogleeraar in de kunstgeschiedenis te Utrecht en Mgr. J. A. S. van Schaik, president van het Klein-Seminarie te Kuilenburg, heeft een belangrijke beslissing genomen in zake het Nederlandsche klokkenspel. Sinds het vorig jaar was het een zeer betwiste vraag of onze Hollandsche klokkenspellen al of niet gewijzigd moesten worden in Vlaamschen zin.
Bij de besprekingen daaromtrent bleek, dat de geheele commissie eenstemmig oordeelde, dat deze wijziging niet noodig was. Zij was, op één lid na (de heer Loosjes), van oordeel, dat bedoelde wijziging niet alleen niet gewenscht, maar integendeel zeer ongewenscht was:
10. omdat zij zou strijden tegen den hoe langer hoe meer als volstrekt bindend erkenden eisch, dat wat uit oude tijden overblijft, zooveel mogelijk ongewijzigd moet worden behouden;
20. omdat de wijziging strijdt met het wezen der Nederlandsche klokkenspelen;
30. omdat de speelwijze, waarvoor de wijziging noodzakelijk is, minder goed is dan de huidige Nederlandsche en het gevaar dreigt, dat zij in bedenkelijke „virtuositeit" ontaardt.
Men kwam vrijwel eenstemmig tot de slotsom, dat wijziging ongewenscht was, tenzij onder de volgende voorwaarden:
1. dat de speelmanier constructief moest worden behouden, maar dat er geen bezwaar bestond, indien deze minder zwaar werd gemaakt zóó, dat de aanslag van het klavier zou worden verlicht.
2. dat geen schade werd gedaan aan den oorspronkelijken klokkenklank.
3. dat de wijziging of verandering niet ontaardde in de z.g. Vlaamsche richting.
4. dat de wijziging niet onherstelbaar was.
5. dat de mooie volle klank der oude klokken werd gehandhaafd.
6. dat bij onvermijdelijk herstel werd gehandeld in den geest van den tijd, waarin het klokkenspel ontstond.
7. dat de karakteristieke speelaard uit de 17e eeuw, wat betreft aanslag, inrichting der trekdraden, klokkenklank, ongerept werden gehandhaafd.
De Vlaamsche richting leed dus een aardige nederlaag — en terecht, want het bouwkunstig aanzien onzer torens zou er ook zeer door worden geschaad.

BOND VAN NEDERLANDSCH-INDISCHE KUNSTKRINGEN.

In het begin van dit jaar werd te Batavia opgericht een *Bond van Nederlandsch-Indische Kunstkringen.*
Reeds eenigen tijd werd het gewenscht geacht de tusschen de verschillende vereenigingen bestaande samenwerking op vaster grondslagen te vestigen en een goedwerkende organisatie tot stand te brengen, die vooral aan het rondzenden van uit Europa — meer bizonder uit Nederland — komende verzamelingen, ten goede moet komen. Met vereende krachten konden de financieele bezwaren, verbonden aan zendingen uit Europa, beter worden bestreden en er werd verwacht, dat een dergelijke organisatie meer vertrouwen zou wekken bij kunstenaars en kunsthandelaren, dan wanneer iedere kring op zich zelf zich met dezen in verbinding zou stellen. In de oprichtingsvergadering traden reeds vijf vereenigingen toe.
Op den 14den Augustus j.l. had nu te Bandoeng de eerste jaarvergadering van dezen Bond plaats. Alle aangesloten vereenigingen, Batavia, Semarang, Soerabaja, Bandoeng en Buitenzorg, waren vertegenwoordigd, terwijl door Medan en Djokjakarta afgevaardigden waren gezonden, die zich namens hunne vereenigingen gedurende de vergadering ook aansloten. Door den voorzitter werden stappen gedaan om ook te Padang een kunstkring op te richten.
Om de belangstelling voor den Bond op te wekken werd besloten tot het uitschrijven van eenige kleine prijsvragen onder de leden van de aangesloten vereenigingen. Verder werd aangenomen een voorstel om leden van kunstkringen, tijdelijk verblijf houdende op een andere plaats, het recht te geven tentoonstellingen en uitvoeringen, uitgaande van een bij den Bond aangesloten vereeniging, te bezoeken op dezelfde voorwaarden als voor de leden van de betreffende vereeniging zijn vastgesteld.
Het werkplan voor het jaar 1916—1917 omvat een tentoonstelling van Bataksche Kunstnijverheid en een van werk, gemaakt door schilders in Indië aanwezig; uit Nederland komen een tentoonstelling van kunstnijverheid, een van olieverfschilderijen, een van aquarellen en twee van zwart en wit kunst.
Naast deze vastgestelde zijn nog andere in voorbereiding, o.a. een tentoonstelling van Javaansche kunst.
Als voorzitter van den Bond treedt op de heer P. A. J. Moojen, architect B. N. A., voorzitter van den Nederlandsch-Indischen Kunstkring te Batavia.

EEN PRIJSVRAAG VOOR EEN PARLEMENTSGEBOUW.

Het gouvernement van Australië, dat in voorbereiding heeft de stichting van de „Federal Capital City" te Camberra (Nieuw Zuid Wales) schrijft eene prijsvraag uit tot het verkrijgen van ontwerpen voor het eerste der openbare gebouwen, die volgens een reeds vastgesteld algemeen plan der hoofdstad, achtereenvolgens zullen verrijzen. Als interessante proeve van dergelijken grootstad-aanleg, geven wij hierbij de reproductie van bedoeld plan, dat als bijlage aan het prijsvraag-programma is gehecht.
De prijsvraag zou reeds in 1914 zijn uitgeschreven, doch werd tengevolge van den ingetreden oorlogstoestand voorloopig ingetrokken; de deelneming staat nu open voor de architecten van alle landen, met uitzondering echter van die landen, welke in den huidigen oorlog tegen Engeland strijden.
De mogelijkheid wordt in uitzicht gesteld, dat de bekroonde ontwerper, of ontwerpers, zullen worden betrokken ook in den bouw van de overige gouvernementsgebouwen. De jury is samengesteld als volgt: George T. Poole, Australië; John James Burnet, Londen; Victor Laloux, Parijs; Otto Wagner (?), Weenen; Louis H. Sullivan, Chicago; de jury doet uitspraak uiterlijk drie maanden na inzending der ontwerpen, en publiceert haar rapport, waarvan de inzenders afschrift ontvangen. Toegekend zullen worden prijzen van £ 2000, £ 1500, £ 1000, £ 500 en vier van £ 250; het honorarium van den te benoemen architect wordt mede in het pro-

Plan van de „Federal Capital City" te Canberra (Nieuw Zuid-Wales).

gramma geregeld. De datum van inlevering der projecten te Londen is 31 Januari 1917. Gevraagd worden de teekeningen van de plattegronden, twee doorsneden, drie gevels, perspectief en één détail; voorts een beschrijving en een berekening van den kubieken inhoud. Bij de zending moet worden overgelegd een verklaring dat het ingeleverde ontwerp het persoonlijk werk is van den inzender, en dat de teekeningen zijn uitgevoerd onder diens persoonlijke leiding. Het totaal der bouwkosten voor het parlementsgebouw zal bedragen één millioen pond. Het programma bevat verder de noodige inlichtingen omtrent klimaat, vegetatie en ligging der toekomststad, en omtrent de soort en den aanvoer der verkrijgbare en voor het doel meest geschikte bouwmaterialen, en ten slotte uitvoerige gegevens aangaande de eischen der planindeeling.

Ter illustratie van de opvatting, welke bij het maken van het algemeen plan der stad ten aanzien van haren opbouw, op geaccidenteerd terrein, heeft voorgezeten, geeft het programma (zonder dat dit eenige aanwijzing bedoelt te zijn van een gewenschten bouwstijl) op zeer kleine schaal een algemeen aanzicht van de „Government Group", en een vogelperspectief van de volgens bijgaand plan geprojecteerde hoofdstad, benevens enkele afbeeldingen van den huidigen maagdelijken toestand der gronden, waarop de toekomstige stad zal worden gebouwd.

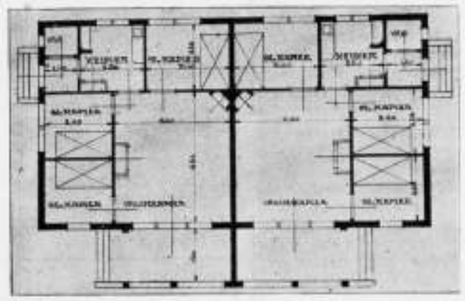
Het programma is voor belanghebbenden verkrijgbaar aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, kamer No. 15; een exemplaar ligt op de leestafel in de bibliotheek van A. et A. ter inzage.

VACANTIEOORDEN VOOR AMSTERDAMSCHE AMBTENAREN EN BEAMBTEN.

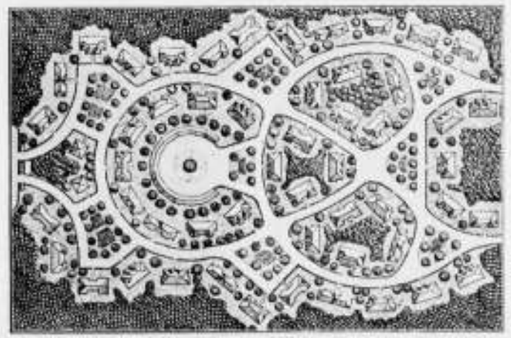
Dezer dagen zal de Gemeenteraad van Amsterdam een voorstel van de Vereeniging „Zomers Buiten" te behandelen krijgen, waarin verzocht wordt, aan deze Vereeniging, welke bestaat uit personeel der gemeente, welks salaris 1500 gulden per jaar niet te boven gaat, een voorschot te verstrekken voor het bouwen van twee groote vacantie-oorden. Een daarvan wordt gevestigd tusschen Castricum en Wijk aan Zee (aan zee dus) en de andere tusschen Bussum en Laren. Elk dezer oorden is 6 Hectare groot en bevat, behalve huisvesting voor 2 leiders, 52 dubbele vacantiehuisjes, in het geheel plaats biedende voor 104 gezinnen. Aan den ingang zijn eenige lokaaltjes voor bergplaats van koffertjes enz. ingericht, in het midden komt een overdekte kinderspeelplaats, terwijl aan het eind een lokaaltje voor conversatie en een leeszaaltje zal worden gevestigd. Het geheel zal worden gebouwd met 6 verschillende types en een bloemperkversiering zal voor afwisseling zorgen. Overwogen wordt een gemeenschappelijke keuken in te richten. Geheel gemeubileerd, beddegoed zelfs inbegrepen, zullen deze huisjes gedurende een week voor *f* 3.— aan de leden van „Zomers Buiten" worden verhuurd. De plannen zijn voor de Vereeniging „Zomers Buiten" vervaardigd door de heeren Gulden en Geldmaker, architecten. Het geheele plan zal een bedrag van *f* 500.000 vorderen. Het voornemen bestaat de vacantieoorden Mei 1917 te openen; in een seizoen, loopende van Mei tot en met September, zullen ruim 4000 gezinnen kunnen profiteeren. Dit is het meer persklaar gemaakte bericht

Een der dubbele buitenhuisjes in „'s Zomers Buiten".

Plan voor de dubbele woning.

Situatie der kolonie.

over een nieuw plan, waarvan hierbij enkele afbeeldingen zijn opgenomen. De couranten brachten daarenboven Donderdagmorgen j.l. een verslag van een door den heer Z. Gulden — het Gemeenteraadslid — gehouden lezing over dit plan. De „Telegraaf" geeft daarvan het volgende verslag:

„Architecten zullen belangeloos zijn de heeren Gulden en Geldmaker.
In een lezing met lichtbeelden, gisteravond door het gemeenteraadslid den heer Z. Gulden gehouden, deelde hij iets naders mede omtrent het toekomstige paradijs voor het Amsterdamsche gemeente-personeel.
Na breedvoerig te hebben gesproken over den ontzettenden woningnood en het hoogstdringende van een verbetering der volkshuisvesting en na het verband te hebben aangetoond, dat bestaat tusschen slechte huisvesting en het terugverlangen naar „den buiten", vertelde de heer Gulden, dat men gemeend had, dat de koloniehuizen niet mooi genoeg kunnen worden. Van bovenverdiepingen wilde men niet weten; de vrouwen boenen thuis al genoeg trappen. Er werd besloten, den arbeiders niet hun eigen beddegoed te laten meebrengen, het rustoord niet te ver weg te vestigen, ten einde de reis niet te duur te maken; over de vraag, of het mogelijk zal zijn, een gemeenschappelijke keuken in te richten, is men het nog niet eens. Er zijn maatregelen genomen om het den kinderen ook bij regen mogelijk te maken, te spelen. Af en toe zullen er onder leiding van twee opzichters uitstapjes in den omtrek worden gemaakt. Een administrateur zal van uit Amsterdam de geheele zaak besturen.
Met al deze kosten werd de huurprijs voor de arbeiders te hoog, weshalve men een beroep heeft gedaan op het gemeentebestuur. In de weken, dat de kolonie leeg zal zijn, hoopt men er arbeiders onder te brengen, die overspannen zijn en dus rust en buitenlucht behoeven.
Spreker bracht hulde aan het gemeentebestuur voor het vele, dat Amsterdam voor zijn Gemeentepersoneel doet en vertoonde vervolgens een reeks lichtbeelden over het onderwerp.
De voorzitter deelde mede, dat hem uit gesprekken, die hij had gehad met personen, die invloed hadden op het nemen van een beslissing, gebleken was, dat er alle kans was, dat de gevraagde subsidie zou worden verleend".

Daargelaten de architectonische waarde van het plan, en de vraag of het juist is van de Gemeente een dergelijke belangrijke geldelijke steun te geven voor zulk een woningbouw, waar de woningbouw in de stad nog eerder geldelijke steun noodig heeft, achten wij een optreden van de heeren Gulden en Geldmaker zeer in strijd met de goede architectengewoonten.
Belangeloos! zullen de heeren aanvoeren, dat een van hen Gemeenteraadslid is?
't Is treurig, dat zulk een optreden in ons vak bestaanbaar is. Wanneer zullen de architecten toch voldoende zijn georganiseerd om een dergelijke wijze van handelen te voorkomen?

PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" IN 1916.

Vraag 15. Moeten de hoofdingangen der scholen aan de straat zijn, of moeten ze alle op de speelplaats uitkomen?
Antwoord. Wordt vrij gelaten.
Vraag 16. Mogen de teekeningen gemaakt worden op calqueerpapier?
Antwoord. Ja.
Vraag 17. Hoe is de bebouwing in de straten van 10 Meter breedte? Moet met de omgeving rekening gehouden worden?
Antwoord. De bebouwing is gedacht voor volkswoning en hiermede moet rekening gehouden worden.
Vraag 18. Moet de school een plat dak of een kap hebben?
Antwoord. Wordt vrij gelaten.
Vraag 19. Hoeveel privaten en urinoirs worden per lokaal verlangd? Dit staat niet in de Algemeene regelen omtrent den bouw van schoollokalen.
Antwoord. Een privaat en een urinoir per lokaal is voldoende.
Vraag 20. Is de bedoeling ook op de 1ste en 2de verdieping spreekkamers te maken?
Antwoord. Neen.
Vraag 21. Welke verwarming wordt bedoeld, lucht of waterverwarming?
Antwoord. Heetwater of stoomverwarming.
Vraag 22. Wat is de bedoeling van kleedkamers? Zijn deze bestemd voor het onderwijzend personeel of voor de leerlingen?
Antwoord. Voor onderwijzend personeel en voor leerlingen.
Vraag 23. Mag de 2de verdieping ook weggelaten worden, daar deze gelijk is aan de eerste?
Antwoord. Gevraagd wordt een schoolgebouw met twee verdieringen.

Namens de Jury,
C. J. HEMMES.

PRIJSVRAGEN.

a. Een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland.
Programma komt voor in „Architectura" No. 32.
Tijd van inlevering vóór 1 November 1916.
De prijsvraag is alleen opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

b. Prijsvraag voor een hoogaltaar.
Programma komt voor in „Architectura" No. 25.
Tijd van inlevering vóór 15 October 1916.

c. Prijsvragen, uitgeschreven door de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" in 1916:
I. *Ontwerp voor een dubbel schoolgebouw met gymnastieklokaal.*
II. *Ontwerp voor een veilingsgebouwtje.*
III. *Ontwerp voor een briefvenhoofd.*
Programma komt voor in „Architectura" No. 35.
Tijd van inlevering vóór of op 15 November a. s.
Vragen kunnen worden gesteld tot 15 October a. s.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent. -.-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -.-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspiranti-leden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -.-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 43. ZATERDAG 21 OCTOBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer HAN WEGERIF, Architect, te 's-Gravenhage.

II. In verband met de a.s. *Statutenherziening* worden Leden uitgenoodigd, voorstellen tot wijzigingen der Statuten in te dienen vóór 15 Maart 1917 bij ondergeteekende.

III. De 138ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 25 October,** des avonds te 8½ **uur,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.
Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van den heer J. M. VAN HARDEVELD, Bouwkundig Teekenaar, alhier, voorgesteld door de heeren A. W. Weissman en G. D. Jurjaans.
4. Lezing van den heer WILLEM VAN DER PLUYM over: *„De beeldhouwkunst in verband met het muurvlak"*, met lichtbeelden. Introductie is toegestaan.
5. Rondvraag en sluiting.

IV. PRIJSVRAAG GENOOTSCHAPSKALENDER 1917.

Gevraagd wordt een ontwerp voor den omslag van den Genootschapskalender voor 1917; de teekening voor den opengeslagen omslag zal zijn hoog 18 cM. en breed 18.5 cM., waarbij gerekend is 5 mM. voor den rug; de teekening zal worden verkleind op het formaat van den kalender 1916. De tekst op het voorblad luidt:
Genootschap Architectura et Amicitia.
Kalender 1917.
Het ontwerp moet worden geteekend in zwarten inkt op wit papier. Over de keuze van de kleuren van papier en drukinkt zal de inzender van het voor de uitvoering gekozen ontwerp adviseeren. Uitgeloofd wordt een prijs van ƒ 25.— met diploma van het Genootschap.
De inzendingen worden ingewacht op den *8sten Nov. a.s. uiterlijk zes uur des namiddags*, aan het adres van het Genootschap, Heerengracht 545—549.
Op de buitenzijde der inzending moet het woord *„Kalender"* vermeld staan. De mededinging staat open voor de leden van het Genootschap. De beoordeeling der ingekomen antwoorden geschiedt door het Bestuur. Voor 't overige zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Bepalingen van de Genootschaps-prijsvragen.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

EXCURSIE.

Door de Club van Haagsche leden van het Genootschap „A. et A." zal op Zondag 22 October a.s. een excursie gehouden worden naar het Crematorium te Westerveld. Het vertrek is bepaald op 's morgens 9.10 uit Den Haag. Aankomst te Westerveld ± kwart voor elf. Ruime introductie is toegestaan.

MAXIMUM BOUWHOOGTE EN KANTOORLOKALEN IN DE HOOFDSTAD.

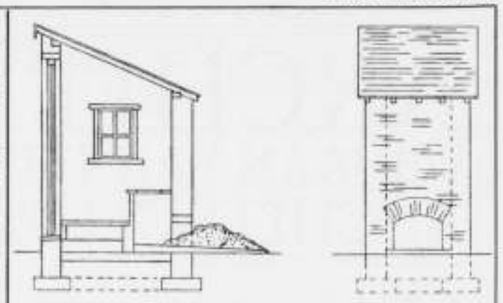
In de laatste jaren zijn de prijzen van grond en huizen, vooral aan de hoofdgrachten en winkelstraten zeer gerezen. Voor de koop of het oprichten van een gebouw moet rekening worden gehouden, dat de ruimte beantwoordt aan het doel; ook de rentabiliteitsrekening moet in orde zijn. In vele gevallen acht een zaak, die het initiatief neemt tot de koop of den huur, het om mercantile redenen gewenscht te koopen of te huren grooter, dan zij zelf zullen gebruiken. Voor de overige gedeelten verzekeren zij zich van te voren, dat anderen die ruimten zullen huren, of zij bouwen op speculatie, verwachtende dat gegadigden wel zullen opdagen. Hiertoe werkt de voor Amsterdam geldende maximum bouwhoogte mede. In hoever de toegelaten hooge gebouwen, die reeds op verschillende punten onzer mooie oude stad zijn verrezen, storend werken, weet ieder, die daarvoor oog heeft. Dat mede wel eens ten goede wordt ingegrepen, daarvan is het nieuw te bouwen telephoongebouw op het

Singel een goed voorbeeld, dat gelukkig in plaats van 4 verdiepingen, 3 verdiepingen hoog zal worden.
Nu doet zich ten opzichte der verhuurbaarheid der bovenste verdiepingen iets opmerkenswaard voor, n.l. dat op verschillende punten van onze stad zeer vele bovenste verdiepingen van zulke gebouwen leeg staan.
Wijst dat niet op een overbodigheid, op het niet gewenschte van deze bouwopvatting in onze samenleving? Moeten wij het alleen doen om ook modern te zijn, en te lijken op andere groote steden in het buitenland!
Laten wij toch voor alles ons eigen karakter bewaren, en niet aan een overdreven modeziekte meêdoen.

ZUIVERING VAN AFVALSTOFFEN VAN KLEINE VILLA'S EN AFZONDERLIJK STAANDE WOONHUIZEN.

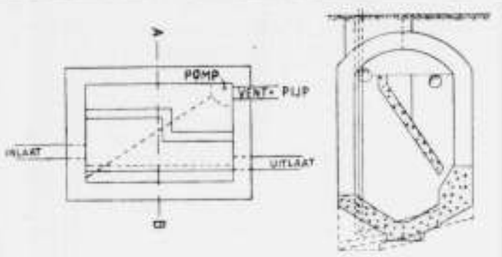
DOOR H. KOOLBERGEN.

De beginselen die gelden voor groote zuiver inrichtingen gelden ook voor kleinere inrichtingen, alleen moeten er indien mogelijk putjes vermeden worden. Vele factoren die men over het hoofd kan zien bij grootere inrichtingen, hebben bij kleine inrichtingen zeer veel belang. Factoren die men gemakkelijk over het hoofd ziet zijn soms voldoende om de doelmatigheid van een geheel systeem te niet te doen.
Wij moeten in het oog houden, dat de zuiverinrichting meest al op korten afstand van het huis gelegen zal zijn, en dat de afvalstoffen geloosd worden vermengd met faeces en organische stoffen. In een stad kunnen uren verloopen eêr de stoffen de zuiverinrichting bereikt hebben, bij een kleine inrichting is dit slechts een kwestie van minuten. Op het oogenblik dat de afvalstoffen in de leiding komen, begint het rottingsproces reeds en wanneer ze aan het einde van de leiding komen, zijn zij reeds voor een gedeelte ontbonden en vermengd met water en andere bijmengingen, waardoor de behandeling in de zuiverinrichting vergemakkelijkt wordt.
In de tweede plaats zal het verschil in snelheid van uitstrooming van belang zijn, op het eene oogenblik vermindert het tot practisch niets en het andere oogenblik komt het in een stroom neerstorten.
In de derde plaats heeft heet water niet voldoende tijd om af te koelen en wanneer er vet in is opgelost zet zich dit af in de zuiverinrichting en verstopt deze.
In de vierde plaats is er grooter gevaar van verstopping door grootere voorwerpen die toevallig in de leiding geraken.
In de vijfde plaats zijn er dikwijls te veel vaste stoffen in de afval vooral op plaatsen waar water niet gemakkelijk te krijgen is. Door de dikke rioolstoffen moeten de maten van de inrichting naar verhouding ruimer genomen worden om een afdoende zuivering te verkrijgen.
Ten zesde bestaat de mogelijkheid dat een grootere hoeveelheid zand en minerale stoffen van de tuinpaden en onbestrate gedeelten medespoelt, dan in een stad het geval is.
Ten zevende spoelt olie en ander afval uit de garage ook mede en is in staat wanneer plotseling een groote hoeveelheid geloosd wordt de geheele inrichting in de war te brengen.
Ten slotte is er groote kans van nalatigheid.
De inrichting is niet groot genoeg om een geoefend persoon voortdurend werk te geven en het moet al een heel bijzondere tuinman zijn die meer liefhebberij heeft voor de zuiverinrichting dan voor de bloemen en de broeikassen.

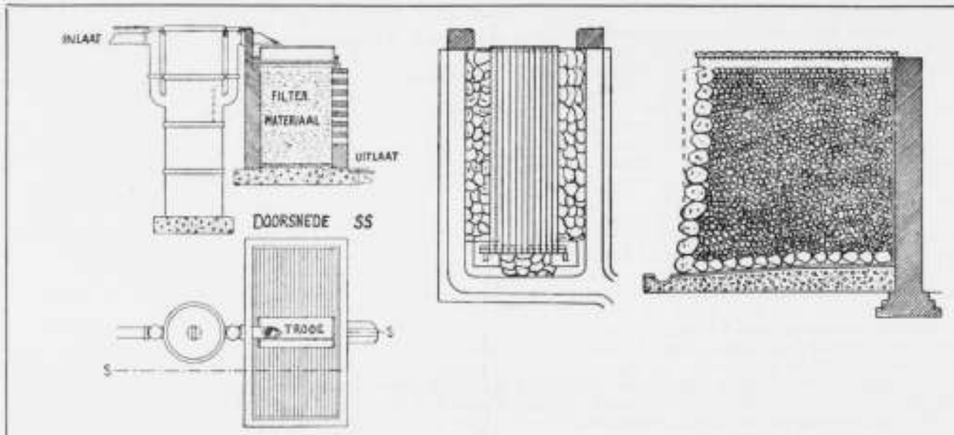

Het zal duidelijk zijn dat om deze en andere bezwaren die zich bij een kleine inrichting voordoen, te overwinnen, het noodig zal zijn veel grooter zekerheid te nemen, zoodat een vergissing of nalatigheid niet direct nadeelige gevolgen heeft. Alles moet zoo eenvoudig mogelijk ingericht worden, zoodat men iedere werkman kan gebruiken om voor de inrichting te zorgen.
Uit een oogpunt van nationale economie is nog altijd de beste methode de afvalstoffen te brengen op daartoe geschikt land. En van alle methoden van landmesting zou het stelsel van gierputten uit economisch oogpunt het beste zijn, indien overwegingen van aesthetischen aard en de moeilijkheid van voldoende controle zich hiertegen niet verzette. Er zijn nog vele plaatsen waar deze eenvoudige natuurlijke methode met succes kan worden toegepast.
In „the Plumber" werd onlangs de aandacht gevestigd op het „Richardson-aard-closet", dat bijzonder geschikt is voor landhuisjes op plaatsen waar voeldoende tuingrond in cultuur gebracht wordt. De gedachte waarvan de uitvinder uitging was dat indien de vloeibare en de vaste stoffen van elkaar gescheiden konden worden, deze laatste sneller ontbonden konden worden, en wanneer de vloeistoffen door droge aarde werden opgeslorpt, deze ook gemakkelijker te behandelen waren dan wanneer zij te zamen met de vaste stoffen een rottende massa vormden. In de dagen dat de ingenieur Richardson dit systeem uitdacht was omtrent de stikstof bacteriën en omtrent de oxydeerende micro organismen zoo goed als niets bekend, maar zijn theorie wordt bevestigd door de kennis die wij thans omtrent dit onderwerp verkregen hebben. Het closet was zeer eenvoudig zooals uit bijgaande schets blijkt, de vloer was bestraat en eenigszins hellend gelegd. De tuinman moest af en toe een hoop grond in de poortvormige opening aan de achterzijde brengen en het eenige wat hij dan verder te doen had was dagelijks wat grond van de hoop te scheppen over de inhoud van het closet, weg te scheppen en in de tuin te spitten.
Het aardecloset systeem „Moule" berust op hetzelfde idee en is vrij afdoende wanneer dagelijks toezicht op de goede behandeling wordt uitgeoefend. Het bezwaar is dat hier vaste en vloeibare stoffen met elkaar vermengd worden, wat bij het systeem Richardson voorkomen was.
Het systeem van gierputten houdt geen rekening met spoelwater en dit is een groot bezwaar, vooral wanneer een waterleiding aanwezig is. Wanneer het water van een wel of bron afkomstig is worden dikwijls gunstige resultaten verkregen door het spoelwater in een tank

te laten loopen die voorzien is van een automatische syphonsluiting, waardoor het water geregeld in een riool geloosd wordt. Dit riool gaat op een behoorlijke afstand van het huis over in drie of vier draineerbuizen, die straalsgewijze gelegd zijn. De verbindingen van deze buizen zijn open en zij worden gelegd in losse grond even beneden de oppervlakte. In den loop der tijd kunnen deze pijpen verstopt raken, maar het is heel eenvoudig ze dan even op te graven, schoon te maken en opnieuw te leggen.
Een goede watervoorziening is van zeer veel belang en wanneer men een dergelijke inrichting bezit, verdient het aanbeveling een uitgebreider systeem van afvalwaterreiniging in te voeren dan hierboven beschreven is. Onze moderne opvatting van beschaving brengt het gebruik van veel water mede en tenzij een andere weg gevonden kan worden, wordt het maken van een zuiverinrichting bij een alleenstaand woonhuis een noodzakelijkheid.
De twee trappen van zuivering van afvalstoffen zijn: (a) Bezinking al of niet vergezeld van chemische werkingen en vertering van de stoffen die de samenhang veroorzaken, (b) oxydatie. Deze twee trappen moeten de stoffen doormaken of de inrichting groot of klein is, alleen met meerdere of mindere uitwerking van de telails naar mate de inrichting uitgebreider is. Bijvoorbeeld kan de eerste trap verdeeld worden over verschillende inrichtingen zooals grindfilter, tanks en verteringsbakken, terwijl de tweede trap vaak verdeeld wordt over twee of drie filterbedden in een serie.
De eerste afdeeling is de belangrijkste. De afvalstoffen komen in de inrichting terwijl ze vaste stoffen in zwevende toestand bevatten, vaste stoffen in oplossing, klevende stoffen afkomstig van vet en zeep, half vergane plantaardige en dierlijke afval waarop de rottende werking nog bijna geen invloed heeft gehad. Al deze stoffen uitgezonderd de vaste stoffen in opgeloste toestand en de vloeibare ontbindingsproducten, moeten in de eerste afdeeling behandeld worden, daar anders de oxydatie inrichting verstopt raakt en ongeschikt wordt voor het beoogde doel. Zelfs kan het land hierdoor bedorven worden, maar meestal is er voldoende grond aanwezig, zoodat men het slechte stuk kan laten liggen, tot het vanzelf verbetert.
In de tweede afdeeling wordt de rioolstof, waaruit voor een groot deel de vaste stof verwijderd is in aanraking gebracht met oxydeerende bacterieën het zij in land, op filters of contact bedden.
De bedoeling is voor allen dezelfde namelijk om de gelegenheid te scheppen door de organismen die zich in de lucht bevinden de rottende vloeistoffen om te zetten in stikstofverbindingen. Een bepaalde hoeveelheid vaste stof kan hierbij ook verwerkt worden — en dat is ook soms noodig — maar dit gaat ten koste van de doelmatigheid van de inrichting. De vaste stoffen blijven, of moeten tenminste blijven in de tusschenruimte tusschen het vulmateriaal en daar ontbonden worden door organismen uit de lucht. Dit gaat zeer snel wanneer het stoffen zijn die gemakkelijk omgezet worden, maar uiterst langzaam wanneer ze kleverig of slijmerig zijn. Soms komt het voor dat de filter of wat daarvoor dienst doet, overladen wordt op een andere manier, doordat in de eerste afdeeling de stoffen die er in waren opgelost omgezet worden in een kleverige stof. Dit gebrek moet zoo spoedig mogelijk verholpen worden.
Er worden verschillende soorten zuiverings inrichtingen in den handel gebracht die op de hier boven behandelde principes berusten. Maar het is een groote dwaling

wanneer men denkt dat een leverancier een goed werkende inrichting zal kunnen installeeren wanneer hem slechts enkele gegevens ten dienste staan, en dat alles verder van zelf gaat. De omstandigheden wijzigen zich onophoudelijk en iedere inrichting moet behandeld worden door iemand die ten minste eenig begrip heeft van de werking. De leveranciers nemen gelukkig meestal een ruime zekerheid, zoodat de natuur meestal wel zoo goed is van zelf de fouten die gemaakt worden te herstellen.
De eenvoudigste soort zuiverinrichting, wanneer ze tenminste die naam verdient, is de zinkput met daarmede verbonden irrigatie van een daartoe geschikt stuk land. Waterdichte niet overloopende putten zooals die door de bouwverordeningen worden voorgeschreven, zijn niet alleen een onmogelijkheid, maar ook een anachronisme wanneer het huis aan den waterleiding is aangesloten. Tenzij een put van enorme afmetingen genomen wordt, in welk geval het leegen een ontzettend werk is, is de put veel te vlug vol en begint over te loopen. Het vaak ledigen van de put, ook wanneer dit door de Gemeente Reiniging geschiedt, veroorzaakt veel last en is kostbaar.
Even slecht is een poreuse zinkput waardoor de inhoud in de bodem sypelt. Men dient in het oog te houden dat op 5 voet onder de oppervlakte de grond bijna niet meer als zuiveringsmiddel optreedt en de gevolgen van het op deze wijze doen verdwijnen van rioolstoffen kunnen hoogst ernstig zijn.
Wanneer een zinkput goed is ingericht en de tweede afdeeling van de zuivering ook goed werkt, is een dergelijke inrichting voor een kleine woning wel voldoende. Maar het bezwaar is dat al de processen die zich in de eerste afdeeling voordoen hier dooreen gemengd worden, wat stank veroorzaakt en herhaald ledigen noodzakelijk maakt.
Wanneer er een stroompje in de buurt is met voldoende verval zou het mogelijk zijn een draaiende filter inrichting te installeeren om de vaste stoffen op te vangen en de vloeistoffen verder te doen vloeien voor behandeling op het land. Wij moeten er echter op wijzen dat een dergelijke inrichting, en over het algemeen alle voorloopige filterinrichtingen, voortdurend toezicht vereischen, wat bij dergelijke kleine inrichtingen bijna onmogelijk is.
Het aantal soorten tanks en filters is zeer groot, en zij worden in verschillende combinaties gebruikt. Een bekend type voor gestichten en groote landhuizen is de open of gesloten septic tank en de gemetselde filter, voorzien van een draaiende verdeeler. Een ander type is het contact bed dat in de plaats van de filter komt. Bij een ander type is de filter rechthoekig en wordt de vloeistof er over verdeeld door verdeelers in de vorm van troggen

die er op ingericht zijn de vloeistof zoo gelijkmatig mogelijk over de oppervlakte te verspreiden. Ook is de drappel-verdeeler een zeer bekend type. Ook wordt de rechthoekige filter vaak voorzien van een bewegende verdeeler, een verkleinde uitvoering van de verdeeler die in groote inrichtingen gebruikt wordt.

Verder is de semi-septic en de non-septic tank in gebruik die door sommige firma's wordt geinstalleerd te samen met een van de boven beschreven filters. De capaciteit is niet groot maar ze worden diep gemaakt en de rioolstoffen komen van onder er in en gaan er ook weder van onderen uit zoodat er altijd een minimum hoeveelheid vloeistof in de tank blijft waar zich de rotting en ontbinding kan ontwikkelen. Verder is er nog een filter met leisteen vulling waarvan de werking in hoofdzaak berust op de groote tusschenruimten die tusschen de stukken blijven bestaan, waardoor de luchtbacteriën steeds ruime toegang tot de ontbindende stoffen hebben. De verticale tank is even doelmatig als de horizontale tank en beide worden gebruikt.

Dit is slechts een korte beschrijving van de verschillende typen die in gebruik zijn en zij zullen allen goede resultaten opleveren, wanneer ze maar goed ontworpen worden en er geen hooger eischen aan gesteld worden dan waartoe zij in staat zijn.

Dikwijls wordt een kleine bak vooraan aangebracht die dienst doet als verdeelkamer wanneer twee filters in gebruik zijn en wanneer deze bak diep genoeg gemaakt wordt doet hij dienst om de stukjes steen en andere minerale stoffen op te vangen. Ook wordt dikwijls een overloop aangebracht die bij hevige regenbuien begint te werken, want het is van zeer veel belang dat de tanks en de filters niet opeens te veel water krijgen. De inrichting mag onder geen omstandigheid meer dan drie maal de hoeveelheid water krijgen dan die er bij droog weer door vloeit.

Een ander detail dat dikwijls wordt weggelaten is een inrichting om na de bewerking vaste stoffen, die onaantastbaar blijken, op te vangen. Als men over voldoende land beschikt kan men het water door greppels laten loopen en zal dit wel voldoende zijn. Soms is het beste een humus tank aan te leggen. De aanleg van een vijvertje is ook wel geschikt, maar het moet zoo zijn ingericht dat het gemakkelijk schoon gemaakt kan worden, daar alle vaste stoffen zich hier verzamelen en wanneer er van de inrichting te veel geëischt wordt, moet het ook in staat zijn andere dan onaantastbare stoffen op te nemen.

De meest bekende soort tank is de bezinkingstank in een van de vele bekende uitvoeringen. In zeldzame gevallen is het noodig chemische stoffen toe te voegen en wanneer dit geschiedt wordt de bezinkingstank meestal apart er voor ingericht. De bezinkingstank is het meest in gebruik in grootere inrichtingen maar er is geen enkele reden waarom hij niet met kleine wijzigingen in kleinere inrichtingen gebruikt zou kunnen worden.

Een van de doelmatigste uitvoeringen van de bezinkingstank is de zoogen. verteringstank. Het is eigenlijk een oude methode, die naar de hedendaagsche inzichten gewijzigd is. De rottende stoffen die in de vloeistof zweven en eenige van de kleverige stoffen worden automatisch afgescheiden en komen in een verteringskamer waar ze ontbonden worden en humus vormen zonder dat zij zich met de invloeiende versche rioolstoffen vermengen. Hierdoor wordt het gebrek van de septictank verholpen, waar alles dooreen gemengd werd, oude zoowel als versche rioolstoffen.

Een eenvoudige wijziging van een zinkput, om er een verteringstank van te maken toonen onderstaande teekeningen. In de scheidingsmuur zijn gleuven aangebracht waardoor de vaste stoffen in de verteringskamer vallen. Tegelijkertijd kunnen de gassen, die bij de rotting ontstaan, niet meer terug in den ruimte waar de versche rioolstoffen ingelaten worden, maar stijgen omhoog, gaan door de ventilator en verspreiden zich daar. Aan het gebruik van de verticale bezinkingsbak zijn vele voordeelen verbonden. De bezinking gaat vlugger en de vertering van de modder gaat hier gemakkelijker dan bij een horizontale inrichting.

De filter met leisteenvulling is, wanneer er niet te veel van gevergd wordt, werkelijk een succes te noemen en de heer Dibdin, de uitvinder, komt de eer toe, het eerst de aandacht er op gevestigd te hebben dat het beter was bij de eerste behandeling van rioolstoffen van de werking van de luchtbacteriën gebruik te maken, dan deze uit te sluiten. In de lagen leisteen zet de modder zich af. In deze modder vinden een ontelbaar aantal wormen en andere lager georganiseerde dieren een woonplaats en verrichten daar een nuttig werk door de modder daar voor de omzetting in stikstofverbindingen voor te bereiden. Lucht is voor hun voortbestaan een vereischte en de rioolstoffen worden daarom ook regelmatig met tusschenpoozen op de filter gegoten evenals dit bij contactbedden geschiedt.

Over de afmetingen van een bezinkingstank hebben wij nog niet gesproken. Het is een zaak die voor ieder geval op zich zelf geregeld moet worden, naar gelang van de aard der rioolstoffen, de ligging van het huis en de inrichting. In het algemeen moet een installatie voor een afzonlijk huis naar verhouding grooter zijn dan die voor een geheele stad.

Wat betreft filters dient het volgende opgemerkt te worden. Zij worden meest gemaakt van cokessintels, maar ook van gebroken kalksteen, steenslag, en steenkool. Grindzand is meestal voor spoelfilters niet bruikbaar, terwijl asch totaal onbruikbaar is. Het doel van de filterlaag is een groote oppervlakte te vormen met voldoende luchtopeningen waarop de stikstof vormende bacteriën kunnen leven en hun werk verrichten. De laag die zich op den filter vormt, doet dienst als voedingsbodem voor deze dieren.

Een filter met een open zijwand of een geheel vrijstaande filter is even doelmatig als een ingebouwde wanneer er bij deze laatste maar aan gedacht wordt voldoende openingen te laten voor de lucht, daar anders de werking der bacteriën spoedig ophoudt.

In verdeeltoestellen is een overvloed van keuze. De gewone pijpverdeeler, het waterrad, de trogverdeeler zijn de meest bekende soorten. De laatste is vooral geschikt voor kleinere inrichtingen. Het waterrad is ook goed, maar het heeft het bezwaar van alle mechanische inrichtingen dat het voortdurend toezicht noodig heeft. De vaste sproeiverdeeler wordt niet veel voor kleinere inrichtingen gebruikt. Al deze inrichtingen moeten voorzien worden van een vergaarbak om de toevloeiing gelijkmatiger te maken.

Een verdeeler die veel voor kleine inrichtingen gekozen wordt is de kanteltrog, die wanneer hij vol is omkwentelt en zijn inhoud uitstort in vaste verdeeltroggen of in aarden buizen, die over de filteroppervlakte gelegd zijn. Ten laatste hebben wij de afdruipplaat verdeeler, waarvan wij een afbeelding geven. Hierbij is geen vergaarbak noodig en de platen kunnen met zoo goed als geen verval gelegd worden. De vloeistof vult de groeven van de platen die zoo vlak mogelijk gelegd worden en dikwijls uit kanalen aan beide zijden gevuld worden. De vloeistof stroomt door kleine keepjes aan de zijkanten van de platen en druipt zoo langs de onderzijde en valt zoo druppeltje voor druppeltje op de filteroppervlakte. De bedoeling is de regenval zooveel mogelijk nabij te komen. Wanneer men zeker kon zijn van gelijkmatige verdeeling zou dit voor kleine installatiën een ideaal inrichting zijn. Het bezwaar is echter dat, wanneer een druppel voortdurend op hetzelfde punt valt, zich gangen door den filter gaan vormen waardoor de werking vermindert. Maar zelfs dan is de eenvoudige inrichting nog in het voordeel, en wanneer dit idee verder wordt uitgewerkt en verbeterd zal dit, vooral voor kleinere installaties, een geduchte mededinger worden, voor de bewegende verdeelers.

Het is in sommige gevallen zeer goed mogelijk, de filters te overdekken en hun geheel aan het gezicht te onttrekken. Hiertegen is geen bezwaar zoolang de filtermassa maar voldoende versche lucht kan krijgen. Inderdaad verdient het aanbeveling om bij een woonhuis de inrichting op een dergelijke wijze te maskeeren. Het vermindert de kans op stank en een overdekt gebouwtje dat er uit ziet als een soort koestal in een afgelegen gedeelte, trekt minder de aandacht dan een open filter. De contact bedden die soms inplaats van de filters gebruikt worden, behoeven geen speciale beschrijving. Automatische inrichtingen voor het regelmatig vullen en ledigen van de bedden zijn het beste en verschillende fabrieken leggen zich thans op de fabricage hiervan toe.

Al deze filters en bedden voldoen het best wanneer zij een hellende vloer hebben om het afvloeien niet te bemoeilijken. Men moet niet uit 't oog verliezen, dat alle holten en ook de tusschenruimten in de filtermassa's uitstekende broedplaatsen voor vliegen zijn.

Een filter moet van de juiste afmetingen zijn om goed aan het gestelde doel te beantwoorden. Het beste is te rekenen op 30 tot 50 Gallon doorstroomitg per kub. Yard filterinhoud bij droog weer. De contact beelden moeten ongeveer de dubbele capaciteit van de filter hebben bij dezelfde doorstrooming.

Wat nu verder te doen met het slijk uit de bezinkingsbak en de humus uit de verteringsbak en van de leisteen filter. Dit is een zwak punt van vele inrichtingen. In den regel is het niet mogelijk kostbare apparaten aan te schaffen en dit verdient meestal ook geen aanbeveling. De behandeling van het slijk, om dit tot humus te doen verteren verdient zeer veel aanbeveling, omdat humus veel minder gevaarlijk is dan slijk. Wanneer de grond daartoe geschikt is kan het slijk ook gewoon begraven worden en met een laagje versche tuingrond bedekt worden. Zoodoende wordt het vochtgehalte in een jaar verminderd van 90 a 95 pCt. tot 60 pCt.

Na ongeveer twee jaar naar gelang de samenstelling van de grond kan men dezelfde plek opnieuw gebruiken. De grond wordt hierdoor dus gaandeweg opgehoogd. Men moet rekenen op ongeveer 3 vierkante Yard grond per kubieke Yard slijk of op 3 vierkante voet per persoon per jaar, om het slijk te kunnen bergen.

Wij kunnen er nog op wijzen dat de humus die op deze wijze uit gedroogd slijk verkregen wordt, bijzonder vruchtbaar is.

Wij hebben reeds gesproken over het afvloeien nadat de rioolstoffen gereinigd zijn. Dit is van zeer veel belang, want zelfs bij de beste filterinrichting is het water nog niet volkomen zuiver wanneer het de filter verlaat. Wanneer men het in een rivier of stroomend water kan doen afvloeien is dit zeer goed wanneer het tenminste niet in te groote hoeveelheden tegelijk geschiedt. De zuurstof die in het water is opgelost zal het werk der zuivering spoedig voltooien. Belangrijke gegevens hieromtrent zijn neergelegd in het rapport van de „Royal Commission of Sewage Disposal".

Een andere methode bestaat in het te gebruiken om land mede te besproeien. In sommig opzicht is dit het beste, want de wrarde als meststof van de stikstofverbinding kan dan tot zijn recht komen. Nog een andere methode is speciaal geschikt voor kleine inrichtingen. Deze bestaat in de vloeistof te doen loopen in draineerbuizen die onder de grond gelegd worden df ook wel in de ondergrond. Er moet in dit verband echter aan herinnerd worden dat de bodem voldoende los moet zijn en dat op meer dan vier voet diepte waarschijnlijk geen stikstofverbindingen meer tot stand komen. Het zou dus van belang zijn wanneer er bronnen of wellen in de buurt waren die niet vervuild mogen worden deze methode niet toe te passen.

Prof Gilbert Fowler heeft het denkbeeld voorgestaan

Gesloopte huizen aan de Prins Hendrikkade, hoek Raamskooi.

de afvlocïingen te gebruiken als teelvijvers voor vischen.
Wanneer dit denkbeeld wordt aangenomen mag het water niet stilstaan; met andere woorden er moet voldoende hoeveelheid zuurstof in oplossing in het water aanwezig zijn. Ook moet men er aan denken dat zwevende vaste stoffen niet goed zijn voor de kieuwen van de visschen, overigens schijnen zij wel van een beetje troebel water te houden.
Ten laatste is goed geregeld toezicht natuurlijk het eerst noodige voor een zuiverinrichting. Zuiverinrichtingen werken niet van zelf. Automatische apparaten kunnen wel het werk of het voortdurend toezicht verminderen, maar zij kunnen dit nooit geheel vervangen en de inrichting kan evenmin aan zich zelf worden overgelaten als een moestuin.
Men moet een nauwkeurige regeling der werkzaamheden opstellen, die speciaal voor de bedoelde inrichting berekend is en de een of andere geschikte werkman aanwijzen, die speciaal in de bediening en de behandeling van de inrichting geoefend wordt. Boven hem moet iemand staan die toeziet dat alles naar behooren gebeurt. Dit zou voor een geheel district een zelfde persoon kunnen zijn, die deze taak tegen een jaarlijksche vergoeding op zich nam. Het beste zou natuurlijk zijn, wanneer een ingenieur, die zich speciaal met de studie der rioleering had bezig gehouden, hiervoor te vinden was.
Op deze wijze zouden de resultaten op geregelde tijden gecontroleerd worden en er konden prijzen uitgeloofd worden onder de werklieden voor de beste resultaten en zou men tabellarisch een overzicht verkrijgen wat op deze wijze is tot stand gebracht en wat daaraan nog ontbreekt.

(Gas en Water).

DE KOOI *(bij de afbeelding)*.

De Kon. Holl. Lloyd heeft een aantal perceelen op den hoek van de Martelaarsgracht en de Prins Hendrikkade en in de Raamskooi laten slopen. Op die plaats zal een „groot" gebouw worden gezet, waarin het Hoofdkantoor van den Lloyd zal worden gevestigd. In Juli was men met de afbraak begonnen, en het terrein der afbraak ligt nu sinds 2 maanden zoo, zonder dat er iets verder gebeurt. Aan een paar paaltjes is een ijzerdraad gespannen als voorbehoedmiddel, dat men niet in de Kooi zal vallen. Nu er nog geen plannen goedgekeurd zijn mag men, voor wie weet hoe lang nog, „genieten" van die puinhoop, inplaats van een „mooie" reclameschutting. Het is hier wederom hetzelfde gebrek: het overhaaste sloopen. Dit schilderachtige hoekje, waarvan de perceelen alle bewoond en verhuurd waren, had nog eenige maanden ten bate van den algemeenen welstand kunnen blijven staan. Nu is 't een ergernis voor iedereen, die het voorbijgaat.

L. H. Boers.

BOUW VAN EEN RAADHUIS TE BLOEMENDAAL.

De Raad van Bloemendaal heeft besloten, dat, als tot herbouw van het Raadhuis wordt overgegaan, een prijsvraag ervoor zal worden uitgeschreven.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie!

Met verwondering las ik het laatste gedeelte van Uw stuk in het nummer van 14 October l.l. over: Vacantieoorden voor Amsterdamsche ambtenaren en beambten. In welk opzicht vindt U het treurig dat architecten zich belangeloos geven voor een nuttig doel in 't belang van minder bedeelden, waarom mogen zij hun arbeid niet gratis verrichten voor zoo'n zaak, waarom is dat in strijd met goede vakusantiën? U dient, wanneer U zoo iets neerschrijft, dit te bewijzen.
Ik ben het met U eens, dat het zeer de vraag is of door deze stichting werkelijk de arbeidersbelangen worden bevorderd, ook mij komt het voor, dat het beter is het geld te besteden aan verbetering van den woningbouw in de stad zelf. Doch het komt mij voor, dat wanneer architecten dit cadeau willen geven aan een stichting die uitsluitend in het belang van arbeiders is opgericht, zij dit vrij kunnen doen, wijl zij daarbij geen belangen van vakgenooten schaden. Heel iets anders zou het zijn, als zij gratis arbeid verrichten voor vereenigingen of principalen, die het kunnen betalen, alleen om er op deze wijze „in te komen", dus uitsluitend in hun eigen belang. Echter moet als eisch worden gesteld dat het personeel, opzichters en teekenaars, die voor deze zaak arbeiden, hier niet de dupe van worden.

Hoogachtend,
Uw dienstw.

Den Haag, 16 Oct. 1916. J. N. Munnik, Architect.

Des heeren Munnik's zonder twijfel goed bedoelde bemerking gaat in dank terug!
Waar toch in onze aanteekening heeft de heer M. gelezen, dat wij het treurig vinden, dat architecten zich belangloos geven voor een nuttig doel? Een ieder, dus ook een architect, is vrij bij de beoefening van filantropie zijne middelen te besteden op de wijze, welke hem het beste toeschijnt.
Maar dat „belangloos geven" krijgt een ander aanzien, wanneer dat bij eene onderneming als de onderhavige

vooraf wordt aangekondigd, de lastgever daarmede al dadelijk wordt gebracht in de voor den goeden gang van zaken ongewenschte positie van pro-deo klant, en men bovendien zoo onkiesch is zijn „nobelen daad" in een perscommuniqué wereldkundig te maken. Als de heer M. niet voelt dat dergelijke handelingen, waarvan ook de jongere architecten verre behooren te blijven, niet bevorderlijk kunnen zijn aan de versterking van het aanzien onzer professie, dan zien wij geen kans hem dit in een paar woorden bij te brengen.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

'Arbeids- en Nijverheidskunst.

De „Opmerker" schrijft terecht:

„Te Apeldoorn is dezer dagen door de daar bestaande Vereeniging voor de Algemeene Technische Ontwikkeling der Handwerksliedeu een nijverheids-kunsttentoonstelling gehouden. Dit is zeker op zich zelf een verblijdend feit. De wijze waarop echter in een der plaatselijke bladen tot een bezoek aan die tentoonstelling werd aangespoord, lijkt ons alles behalve in het belang van de nijverheidskunst.
De verslaggever begint met te zeggen, dat de tentoonstelling in hooge mate belangwekkend is en vervolgt dan: De expositie geeft afbeeldingen te zien van zeer verscheiden kunstwerk en van onderscheiden kunstrichting. Het meest springt dit laatste wel in het oog bij de afbeeldingen van woning-interieurs, welke te bezichtigen zijn.
Er hangen eenige afbeeldingen van interieurs van Dr. H. P. Berlage, die een kijkje geven op het gedurfd realistische, het brutaal ware, het naakte van de interieurs van dezen grooten bouwmeester, wiens rationalistische kunst wel niets dan nuchter redelijks heeft, maar toch, door het idealisme van den socialist gedragen, behoed werd voor de verstijving, waarin al wat door de verkillenden adem van rationalisme wordt aangeraakt, sterven moet. Naakte baksteen-muren niet alleen in de kamers van een bondsgebouw als van den A. N. D. B., maar ook in woon- en werkkamers in de gewone huizen. 't Is gedurfd en het was nog meer gedurfd, toen deze geniale bouwmeester zijn artistieke opvattingen nog pas begon uit te werken in bouwwerk en interieur. Toch gaf hij waarachtig groote kunst, waarvoor wij eerbiedig bewonderend staan en die ons juist daarom zoo weldadig warm aandoet, al gaat hij in nuchtere redelijkheid ons wat te ver en wordt zijn kunst daardoor wel wat onredelijk nuchter.
Stel daartegenover nu een interieur als van Dr. Cuypers, waarvan een afbeelding in dezelfde afdeeling hangt, een pronkig, weelderige inrichting, vol overdaad en vol onredelijkheid in de vormgeving, dan heeft men wel bijna de scherpste tegenstelling, die er is.
Andere interieurs — er hangen ook interieurs van onzen plaatsgenoot A. H. Wegerif Gzn. — geven uitwerkingen van concepties ook op den grondslag der redelijkheid zonder nog in de toepassing zich tot niets dan nuchterheid te bepalen.
Meubels van Corn. van der Sluys te Den Haag, interieurs van J. van den Bosch te Amsterdam, werk van C. W. Nijhof van Amsterdam en van W. Penaat uit Blaricum, ze geven alle een groote verscheidenheid van werk en werkwijze te zien. Toch zal het den aandachtigen beschouwer der tentoonstelling opvallen, dat er in die verscheidenheid toch wel eenige verwantschap, zekere eenheid valt te herkennen.
Schitterende wandschilderingen zijn er te zien van Roland Holst en van Derkinderen, vlak-, wand-, boekversieringen, kantwerk, bijvoorbeeld van mejuffrouw Van Regteren Altena, en borduurwerk, prachtig mooie voortbrengselen der schitterende ciceleerkunst van Frans Zwollo, potterie van W. C. Brouwer en werk van Chris Lanooy.
We kunnen niet alles opnoemen en bespreken, wat er op deze tentoenstelling is te zien. Er zijn gasornamenten, serviezen, haarden, keukeninstallaties en alles, wat daarmede verwant, is te zien en nog veel meer.
Het is zeer te betreuren, dat niet meerderen naar deze interessante tentoonstelling zijn heengegaan.

* * *

Men ziet, het gebruik van krachttermen gaat den schrijver zeer goed af, maar eenigszins lachwekkend is de vergelijking tusschen werk van Berlage, Cuypers en andere kunstenaars, die schijnt te moeten dienen, om een plaatselijke grootheid in de hoogte te steken.
Wanneer zullen de couranten het samenstellen van verslagen over kunst eens aan bevoegde handen toevertrouwen?"

PRIJSVRAAG VOOR EEN ONTWERP, TEN BEHOEVE VAN EEN TE BOUWEN LEESZAAL.

Ingekomen motto's:

1. Tempo; 2. L. H. B. N.; 3. Lux; 4. Duo; 5. Pax; 6. Saxa-Lacuntur; 7. Luu, schaad; 8. Vinces in hoc signo; 9. Waldo; 10. In een hoekske met 'n hoekske; 11. K. V. M.; 12. Herald; 13. Elk huisje heeft zijn kruisje; 14. Vesta; 15. Practisch No. 1; 16. Papyrus; 17. Scientia in Libres; 18. Holde; 19. L. Jm. C.; 20. Studie; 21. Ontwikkeling; 22. Arbeid adelt; 23. Oom Paul; 24. Abiend oog (getekend); 25. Een bouwsteen; 26. L. D.; 27. Heerlen; 28. Leset goed, denket goed, so hebdi ter salighen leven spoed; 29. Germinal; 30. N. N.; 31. Vrede; 32. Vita Nuova; 33. Limburgia; 34. Hier leven de dooden hier spreken de stommen; 35. Studie No. 1; 36. Heerlen No. 1; 37. Volksontwikkeling; 38. Asser; 39. Fik; 40. R. K.; 41. Nut; 42. L.; 43. Driehoek (getekend); 44. Bloei; 45. Leve goede lectuur; 46. □; 47. A.; 48. L. G.; 49. Pax No. 1; 50. Pax No. 2; 51. Limburg mijn vaderland; 52. Simplex sigillum Veri; 53. K. L. G.; 54. Ora et labora; 55. A. B. C.; 56. Maria; 57. A. B.; 58. Limburg; 59. Limburg No. 1; 60. S. P.; 61. Zaid; 62. Con Forza; 63. Heiek No. 1; 64. Jo; 65. Industrie; 66. Fiat Lux; 67. Rome; 68. Kennis; 69. O. L. I. Chr.; 70. X.; 71. Vestie Adne; 72. Leer; 73. Excelsior; 74. Kubiek; 75. Ontwikkeling; 76. Uil (getekend); 77. 8; 78. Sinea Libres Vita Lacuna; 79. Kennis is macht; 80. Favoriet; 81. H.; 82. Lexicon; 83. Volksontwikkeling I; 84. Oxalis; 85. Ad Hoc; 86. Heerlen Vooruit; 87. H. O. L. & L.; 88. Getjan; 89. Casa; 90. +.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1917 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen, toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld heeft behaald.**
De bepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1917, luidende: „De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1917 gedurende minstens twee jaar bij bouwwerken opzicht heeft gehouden", **vervalt,** aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze bepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1917 luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest."**
Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en ander-**

half jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."

Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan **drie keer aan hetzelfde Examen** mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1917, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen oehter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."

In 1917 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht:

De **Programma's van Eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs:
De Secretaris, J. WESSELIUS.

VAN ALLERLEI AARD.

DE STADHUISBOUW TE ROTTERDAM.

Over den Stadhuisbouw, die tengevolge der tijdsomstandigheden niet naar wensch gaat, melden de bladen het volgende:

De levering van den Racksitzerzeandsteen, die de aannemer van de gemeente moest aanvangen, heeft een zeer gebrekkig verloop; den 7den Sept. j.l. was er niet minder dan 1300 M. te kort geleverd. De oorzaak daarvan ligt blijkbaar voornamelijk in de omstandigheid, dat de groeve te Bonzlau in Pruisen, vanwaar die zandsteen moet komen, omvangrijk personeel moet afstaan voor het leger, dat er groot gebrek is aan arbeiders, die de steen moeten kloven en zagen. Zoodoende kan slechts een klein gedeelte van het benoodigde geleverd worden, en is de gemeente dus niet in staat den aannemer te geven wat hem toekomt.

De tufsteen voor den toren ligt in de werkplaatsen gereed en kan dus geleverd worden. Maar de bouwpolitie is van oordeel, dat de toren ten opzichte van den omringenden bouw voorloopig hoog genoeg is en dat het, in verband ook met de verschrikkelijk van het metselwerk, niet te verantwoorden zou zijn, hem thans hooger op te trekken, omdat dan de kans zou bestaan, dat bij van den winddruk te veel te lijden zou krijgen. Vandaar dat er nu dan maar dat malle houten dak op is gezet. De toren verheft zich thans 51 meter boven den beganen grond; men had tot 61 meter willen gaan, het achtkantige gedeelte, dat volgen moet, was dan voltooid geweest. Nu zal het April van het volgende jaar worden, voor de bouw zoover gevorderd is, dat men aan den toren kan voortarbeiden.

De aannemer moest 14 Sept. 1917 met zijn werk gereed zijn, met den romp, de kappen en den toren dus. Naar zijn schatting zal hij — het werk is nu een jaar ten achter — twee jaar langer moeten bezig zijn, zoodat het dan einde 1919 wordt, vóór de romp, de kappen en de toren voltooid zijn. En het is volstrekt niet onmogelijk dat deze schatting nog te gunstig is.

„NEHALENNIA".

Van de Heemschutvereeniging „Nehallennia", de Vereeniging tot Instandhouding en Bevordering van Walcheren's Natuur en Stedenschoon" is het Jaarverslag verschenen, dat den 31 Mei j.l. is uitgebracht. Wij stippen daar enkele deelen uit aan.

„Een feit is het, zoo leest men, dat er wel enkele verblijdende verschijnselen zijn op het gebied, waarop onze Vereeniging zich beweegt. De, in verband met den oorlogstoestand, weinig in getal zijnde nieuwe huizen, waren over het algemeen vrij bevredigend van architectuur; een enkel was zelfs zeer verdienstelijk. Zoo was ook het type van de door de »Vereeniging tot verbetering der Volkshuisvesting te Vlissingen en omliggende gemeenten" te Souburg gebouwde woningen bijna geheel in Nehalennia's geest. (Dat alle aldaar verrezen nieuwe huizen van precies dezelfde soort zijn, waardoor het bouwcomplex van een vrij groote eentonigheid is geworden, is een feit, dat hier niets ter zake doet). Ook op het gebied van boomaanplanting valt goed nieuws te boeken. Van Rijkswege werden in den afgeloopen winter groote hoeveelheden boomen geplant, waaronder een driedubbele rij op en langs den kanaaldijk tusschen Vlissingen en Souburg. Mede worden de hiaten in de boomenrijen op den Veersche weg geleidelijk weggenomen. De desbetreffende actie van „Nehalennia" is dus niet tevergeefs geweest. Hiertegenover staat, dat van particuliere zijde meer hout wordt gekapt, dan aangeplant; ook in den afgeloopen winter is weer menig idyllisch plekje verdwenen.

Dat de gemeenteraad van Middelburg twee jaar geleden afwijzend heeft beschikt op Nehalennia's verzoek tot wijziging der bouwverordening in den door haar gewenschten zin, blijft steeds zeer jammer. Nu verrijzen in Middelburg nog immer gebouwen, het karakter van Zeeland's hoofdstad ten eenenmale onwaardig. Voornamelijk nieuwe winkelpoten zijn een steeds herhaalde zonde tot ergernis.

Aan een enkel persoon werden klimopplanten kosteloos verstrekt. Wellicht dank zij de daarvoor indertijd door „Nehalennia" gemaakte propaganda, neemt het aantal begroeide huizen toe; niettemin wordt van dit eenvoudig en practisch middel, om iedere woning door klimplanten een liefelijk aanzien te geven (gelijk dat b.v. algemeen in Engeland geschiedt), nog veel te weinig gebruik gemaakt."

SCHOONHEIDSCOMMISSIEN.

In de laatst gehouden Raadsvergadering der gemeente Heemstede heeft het lid Droog aan B. en W. verzocht de instelling eener Schoonheidscommissie in overweging te nemen.

De voorzitter zegde overweging daarvan toe. De heer Van Tienhoven haalde aan een artikel, dat men elders in verordeningen heeft, betreffende den woningbouw uit een oogpunt van aesthetica en gaf in overweging haar in de verordening een dergelijk artikel op te nemen.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

De Tentoonstelling van schilderwerk en teekeningen van de Miranda, als ook van Beeldhouwwerken werd Zondag 15 October in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem geopend.

JAMES BURGESS. †

Te Edinburgh overleed in den ouderdom van 84 jaar, Dr. James Burgess, die zich zeer verdienstelijk maakte voor de archaeologie van Britsch-Indië. Hij stichtte in 1872 de Indian Antiquary, werd in 1874 benoemd tot archaeologisch opzichter voor 't Westelijk en 't Zuidelijk deel van Indië en in 1886 tot directeur-generaal van de Archaeological Survey van Indië. Hij schreef vele monographieën, o. a. over Elephanta, de tempels van Somanath, Junagadh en Girnar, terwijl hij met Fergusson medewerkte aan de „Cave Temples of India". Te zamen met Phené Spiers, wiens dood we hierboven meldden, droeg hij het zijne bij voor Fergusson's standaardwerk „History of Indian and Eastern Architecture", terwijl hij met miss Duss samenwerkte aan de „Chronology of India", waaraan hij in 1913 een supplement voor 't moderne Indië (1494 – 1904) toevoegde.

PRIJSVRAGEN.

a. Een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland.

Programma komt voor in „Architectura" No. 32.
Tijd van inlevering vóór 1 November 1916.

De prijsvraag is alleen opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

b. Prijsvragen, uitgeschreven door de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" in 1916:

I. *Ontwerp voor een dubbel schoolgebouw met gymnastieklokaal.*
II. *Ontwerp voor een veilingsgebouwtje.*
III. *Ontwerp voor een briefvenhoofd.*

Programma komt voor in „Architectura" No. 35.
Tijd van inlevering vóór of op 15 November a. s.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 44. ZATERDAG 28 OCTOBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewoon Lid is aangenomen de heer J. M. VAN HARDEVELD, Bouwkundig Teekenaar, alhier.
Tot Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer J. F. KLOMP, Architect Dipl. Ing., te Dortmund.
Als Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer T. J. LAMMERS, Architect, door de heeren Jan Baanders en J. F. Staal Jr.

II. In dank werd ontvangen het Verslag over 1915 van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht en den Gemeentelijken Woningdienst te Amsterdam.

III. *Verbetering* Voordrachten H. C. Verkruysen. Bij de mededeeling V in No. 42 van „Architectura" de volgende verbeteringen in aanmerking genomen worden: 4e alinea staat ƒ 1.—, moet zijn ƒ 1.25. Laatste alinea: 4 April moet vervallen.

IV. De volgende sprekers hebben zich bereid verklaard voor het Genootschap een voordracht te houden:
8 November. J. E. VAN DER PEK.
22 November. H. HANA (Ontwerpen zonder teekenen).
20 December. THEO VAN DOESBURG (De moderne schilderkunst, hare ontwikkeling en beteekenis voor de moderne architectuur.
3 Januari 1917. A. W. WEISSMAN (Ontwerpen).
17 Januari. J. L. M. LAUWERIKS.
31 Januari. Dr. H. A. NABER (De acoustiek in de bouwkunst en het voornaamste instrument uit de geluidsleer).
14 Februari. R. N. ROLAND HOLST.
28 Februari. G. J. MEIJERS, C. I.
14 Maart. JAN STUYT (Over het verband van elementen, factoren en hoedanigheden in de bouwkunstige compositie).
28 Maart. J. M. VAN DER MEIJ.

V. PRIJSVRAAG GENOOTSCHAPSKALENDER 1917.

Gevraagd wordt een ontwerp voor den omslag van den Genootschapskalender voor 1917; de teekening voor den opengeslagen omslag zal zijn hoog 18 cM. en breed 18.5 cM., waarbij gerekend is 5 mM. voor den rug; de teekening zal worden verkleind op het formaat van den kalender 1916. De tekst op het voorblad luidt:

Genootschap Architectura et Amicitia.
Kalender 1917.

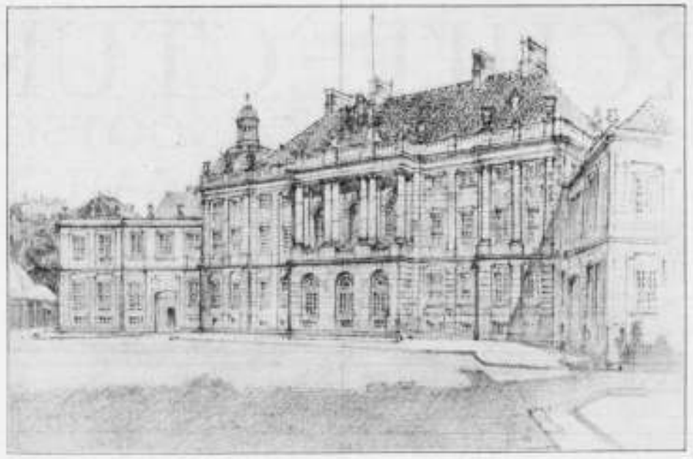
Het ontwerp moet worden geteekend in zwarten inkt op wit papier. Over de keuze van de kleuren van papier en drukinkt zal de inzender van het voor de uitvoering gekozen ontwerp adviseeren. Uitgeloofd wordt een prijs van ƒ 25.— met diploma van het Genootschap.
De inzendingen worden ingewacht op den *Sisten Nov. a s, uiterlijk zes uur des namiddags*, aan het adres van het Genootschap, Heerengracht 545—549.
Op de buitenzijde der inzending moet het woord „*Kalender*" vermeld staan. De mededinging staat open voor de leden van het Genootschap. De beoordeeling der ingekomen antwoorden geschiedt door het Bestuur. Voor 't overige zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Bepalingen van de Genootschaps-prijsvragen.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

REISSCHETSEN UIT KOPENHAGEN.

(Bij de afbeeldingen).

Bovenstaande krabbels zijn, zooals onderschrift aanduidt, reisschetsen uit Denemarken's hoofdstad.
Een reisje door Denemarken heeft het aantrekkelijke van de ontmoeting met iemand, bij wien men geestelijk samenvoelen vermoedt.
De stamverwantschap tusschen Denen en Hollanders moge betrekkelijk gering zijn, men voelt toch, dat er tusschen de beide kleine volken aan de Noordzee een zekere overeenkomst bestaat. Een overeenkomst, die ons treft, zoodat we ons afvragen: jongens, wat zouden ze er daar van terecht gebracht hebben, en is hun werk eigenlijk niet beter dan het onze met dezelfde gegevens? Nu blijft het een feit, dat waar we ergens in een vreemde omgeving komen, we in het eerst geneigd zijn het vreemde en nieuwe te verwarren met het mooie en goede.
Dit kan beschouwd worden als een soort tol aan de gast-

Amaliënborg, Kopenhagen. Geteekend door J. Boterenbrood.

vrijheid, waarmee straten en dreven van een vreemde stad of landelijke omgeving ons opnemen. En dan is het in de eerste plaats bemoedigend, dat er in een zelfde soort van land, met vermoedelijk gelijke maatschappelijke verhoudingen, vooral in de nieuwe dingen iets heel anders is ontstaan dan bij ons. Met andere woorden: dat er met een gelijk stel gegevens van ligging, land, grootte enz. toch iets geheel anders verkregen kan worden. Kijk, dat werkt opwekkend; het is bemoedigend te voelen, werkelijk te voelen, dat met de dingen in eigen omgeving het vernuft, de vinding niet is uitgepraat, en zelfs onder nagenoeg gelijke omstandigheden de resultaten nog zoo verschillend kunnen zijn.

Om niet in wijdloopigheid te vervallen, wil ik slechts op één ding nader ingaan, n.l. de diepte van de raameggen. Een kleinigheid zult u zeggen; jawel, maar een, die dan toch een buitengewoon grooten invloed uitoefent op het stadsbeeld. De straatwanden in Kopenhagen's oude en méést nieuwe straten zijn meestal vlak, de ramen liggen weinig in de gevels terug, en dat geeft een straat reeds een geheel ander aanzien dan dat van onze Hollandsche steden. Die vlakke muren, ze zijn prachtig als straatafsluiting, werkelijke afsluitingen zijn het tusschen openbare en huiselijke samenleving. Ik acht deze wijze van straatwanden vormen, misschien wegens de aantrekkelijkheid van het nieuwe — ofschoon ik dat niet geloof — beter, dan die we in vele van onze straten tegenkomen. Vooral wanneer we in het midden loopen, doet een Hollandsche straat aan als een wrak samenstel van vertikalen, waar iets weifelends in zit, daar het vlakke wordt weggenomen zonder dat er wat beters voor in de plaats gesteld wordt. Voor het oog bevredigen zulke straatwanden niet. Het huiselijk intieme wordt niet zoo scherp afgescheiden als bij ondiepe raamplaatsing. Zoo'n diepe raamplaatsing zou, ideëel opgevat, alleen te verdedigen zijn voor een openbaar gebouw, waarbij werkelijk iets van het buitenleven naar binnen gehaald moet worden. Dit blijkt een Kopenhaagsche opvatting te zijn, die bij ons niet in die mate gedeeld schijnt te worden.

Dergelijke vergelijkingen kunnen we maken bij meer monumentale bouwwerken. Hoewel Denemarken in den tijd van Steenwinkel geen eigen bouwkunst schijnt te hebben gehad en deze sterk onder den invloed van De Keyzer stond, zoo ontwikkelt die kunst in Denemarken en in Holland zich toch op zeer verschillende wijze. Hier machtige kooplieden en steden, die in hoofdzaak de opdrachtgevers zijn, daar koninklijke bouwheeren. Hier bebouwing van een stuk grond ergens in een straat of op een gracht; daar breed ontworpen gebouwcomplexen, waarbij ik hier in de eerste plaats denk aan de Amaliënborg, aan wat Brinckmann noemt: de groote architectonische verrassing. Vier geheel gelijke paleizen die elk voor zich een hoek van het plein omvatten, in het midden een ruimte vrijlatende, die daardoor vraagt om een monument, dat er dan ook werkelijk is. Er bestaat een fijn verband tusschen de belijningen van de gebouwen en de ruimten, die ze omsluiten; een spanning, die niet de minste veerandering zou gedogen, een werkelijk stuk stads-ruimtekunst.

Door een aansluitende straat ziet men op de Sont; een andere straat daartegenover heelt als point de vue een koepelkerk, niet slecht op zich zelf en heel goed als straatafsluiting, maar een smet op de ruimteontwikkeling van het plein zelf.

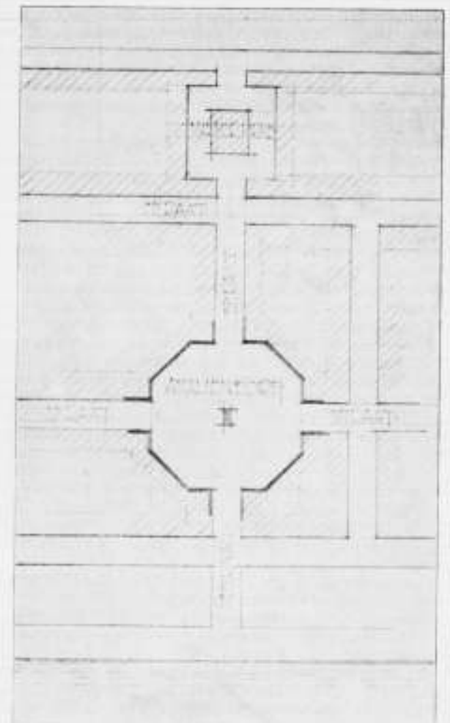
Dit prachtige plein, eenig op de wereld, doortrokken van fijnen Franschen geest, kon alleen daar ontstaan en onder den invloed van een groote eensgezindheid van willen eener kunstlievende adel. Een dergelijk geheel zou bij ons in dien tijd niet te denken zijn geweest. Ziehier het heerlijk moment zijn van een architectuur, waar alle factoren zich moeten concentreeren, om iets te bereiken als dit plein, zooals het sluimert aan de Sont, onbewogen door het gewoel in de toch zoo nabije havens. De paleizen werden van 1700—1750 gebouwd door den architect Niels Eigtved.

De bovengenoemde koepelkerk is van veel later en datum.

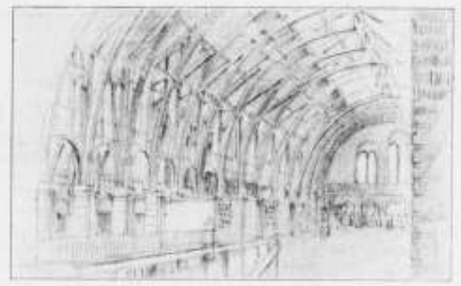
De tweede, meer oppervlakkige krabbel is van een modern gebouw en wel van een der hallen in het Centraalstation, een jaar of vijf geleden gebouwd door Prof. H. Wenck.

Ook hier weer een aardig verschil in de ontwikkeling van Hollandsch en Deensch, nu in een stationsplan. Een Hollandsch station is wel gastvrij in het ontvangen van het vertrekkende publiek, maar bij het verlaten van het gebouw schijnt hier een gang, direct met de perrons verbonden, voldoende te zijn. Niet alzoo met het station in Kopenhagen.

Gelijkstraats zijn twee geheel gelijke hallen; de een is verbonden met de vertrekperrons, de andere met de perrons van aankomst, die allen en souterrain gelegen zijn. De schets stelt een van die hallen voor, welke geheel in hout uitgevoerd zijn, met een spanning van ongeveer 30 M. De spanten zijn in hoofdzaak rood geverfd en met groen afgezet; het dakbeschot is nagenoeg wit. Deze ruimte heeft een zeer bizonder karakter, met details van weldadig aandoende soberheid. Het teekeningetje heeft voor mij persoonlijk een aardige herinnering aan de moeilijkheid van het reizen in oorlogstijd, daar het een van de schetsen is, die ik voor den Duitschen Consul in Kopenhagen heb moeten maken, om te bewijzen, dat het doel van de reis werkelijk alleen architectuur gold.

Plan Amaliënborg, Kopenhagen.

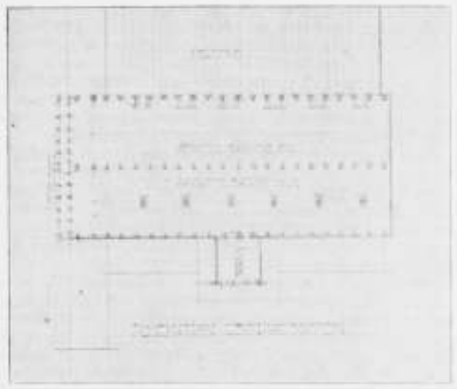
Een der hallen in het Centraalstation te Kopenhagen, geteekend door J. Boterenbrood.

En zoo is de beschrijving die ik bij twee schetsjes dacht te geven wel wat langer geworden dan ik me had voorgesteld.

Ik hoop evenwel dat het mij gelukt is, aan te toonen, dat zelfs in twee landen die veel overeenkomst hebben, toch een zeer verschillende architectuur blijkt te kunnen ontstaan.

Hieruit zou dan moeten blijken, dat ook wanneer we ons in ons eigen land op de grens van het mogelijke gekomen achten, op een punt n.l. waarvan we denken, dat we uitgeput zijn en gegeven hebben wat er bij mogelijkheid te geven viel, het toch nog mogelijk geweest zou zijn, dat ook bij ons die ontwikkeling een andere loop had genomen. Dit wist U al lang zult U zeggen, aangenomen; maar dan toch blijft het iets heerlijk verfrisschends en opwekkend tot nieuwen arbeid, de overtuiging daarvan door aanschouwing te voelen groeien, en met alle zintuigen in zich op te nemen.

J. Boterenbrood.

Plan hallen Centraalstation te Kopenhagen.

HET UITBREIDINGSPLAN DER GEMEENTE DORDRECHT.

(Bij het plan).

De Gemeente Dordrecht is, zooals alle Gemeenten moeten doen, overgegaan tot het maken van een uitbreidingsplan. Zij heeft dit opgedragen aan den Directeur der Gemeentewerken. Dit plan (zie de afbeelding) is, nadat het ter visie was gelegd, en dus publiek was geworden, aangevochten geworden, voornamelijk door de Commissie ter bevordering van den Algemeenen Kunstzin, en dat terecht! Voor wij tot motiveering van dit verwijt overgaan, lijkt het ons gewenscht de officieele tekst, voor zoover het 't conflict tusschen B. en W. en genoemde commissie betreft, aan te halen. Die officieele tekst is het schrijven van B. en W. aan den Raad over dit onderwerp, want er komen merkwaardige uitingen in voor, die wij met (1), (2) en (3) hebben aangegeven.

„Onder de belangstellenden, die van het ontwerp inzage namen, behoorde ook de Commissie ter bevordering van den Algemeenen Kunstzin. Van haar kwam op 17 December 1915 een rapport in. Dit rapport leggen wij hierbij aan U over. De kennisneming hiervan gaf ons aanleiding het rapport te stellen in handen van den Directeur der Gemeentewerken, omdat wij de opmerkingen der Commissie van genoegzaam belang oordeelden om daaromtrent de beschouwingen van den door Uwe vergadering benoemden raadsman der Gemeente, die het plan ontwierp en tegenover Uwe vergadering en ons College in eene verantwoordelijke verhouding staat, te vernemen. Het van dezen ontvangen rapport is mede voor U ter inzage gelegd. Ofschoon naar ons oordeel de opmerkingen der Commissie door den Directeur der Gemeentewerken in het algemeen afdoende werden weerlegd, vonden wij in de beschouwingen der Commissie aanleiding om het ontwerp te wijzigen, wat betreft het plein, dat ontworpen was in het verlengde van de Emmastraat en dat op het uitbreidingsplan, zooals het U nu aangeboden wordt, ontworpen is voor zoover mogelijk met inachtneming van de eischen, waaraan naar de zienswijze der Commissie een dergelijk plein moet beantwoorden. Verder werd het gedeelte, dat gelegen is langs de spoorbaan in de watermolenweide op het plan met de bestemming van industrieterrein aangeduid, omdat deze strook door de onmiddellijke ligging bij de spoorbaan en spoorhaven ons daarvoor in het bijzonder aangewezen scheen. De Bouwcommissie, omtrent deze wijzigingen door ons gehoord, verklaarde zich daarmede te vereenigen.

Het aldus gewijzigd ontwerp werd 10 Augustus j.l. gedurende den daarvoor wettelijk vastgestelden termijn van vier weken opnieuw ter secretarie ter inzage gelegd. Bezwaren hieromtrent kwamen niet in.

Uit het rapport der Commissie, bestaande uit de heeren M. van Zanten, Voorzitter, B. van Bilderbeek, Secretaris, A. J. Lebret, Dr. B. van Rijswijk en Dr. Th Stoop, zal U blijken, dat deze zich niet voldoende bevoegd achtende om over het uitbreidingsplan een oordeel uit te spreken, voorlichting heeft gezocht bij een deskundige inzake stedenbouw.

Zij heeft zich daartoe gewend tot den heer W. F. C. Schaap, Directeur der Gemeentewerken van Arnhem, die, hetzij reeds aanstonds opgemerkt, niet het ontwerp van onzen Directeur der Gemeentewerken heeft besproken, maar meer in algemeenen zin heeft aangegeven de eischen, waaraan naar zijne meening een uitbreidingsplan der gemeente moet voldoen. De kritiek, welke in het advies wordt gegeven, omtrent ons uitbreidingsplan, is dus niet zijne kritiek, maar die der commissie. Het is ons verder gebleken, dat de gemeente Arnhem nog geen uitbreidingsplan bezit, wel heeft haar Directeur der gemeentewerken een dergelijk plan in voorbereiding, maar een vaststelling daarvan heeft nog niet plaats gevonden. Een beoordeeling daarvan hebben wij dan ook nog niet aangetroffen.

Verder bleek ons, dat de heer Schaap een plan heeft ontworpen voor de gemeente Almelo, dat, indien wij juist werden ingelicht, ook nog niet is vastgesteld. Nog in enkele andere gemeenten van middelbare grootte werd de heer Schaap omtrent het uitbreidingsplan geraadpleegd.

Aangezien door de Kunstzincommissie zoo nadrukkelijk gewezen wordt op de deskundigheid van haren adviseur meenen wij, zonder hiermede iets daaraan tekort te willen doen, toch te moeten wijzen op de mededeeling in het rapport van onzen Directeur der gemeentewerken, voordat aan hem bekend was de naam van den geraadpleegden deskundige dat „in technische kringen een dergelijk autoriteit voor steden van middelbare grootte niet bekend is." (1) En, rekening houdende met het ook aan het slot van het rapport der commissie medegedeelde feit, dat voor de samenstelling van een uitbreidingsplan slechts weinige inderdaad bevoegde personen te vinden zijn, is de veronderstelling zeker niet gewaagd, dat in technische kringen dan toch zeker de door de Kunstzincommissie geraadpleegde deskundige (ook zonder dat diens naam werd genoemd) meer als zoodanig bekend zoude zijn geweest, dan thans blijkbaar het geval is.

De vraag is naar wij meenen derhalve gerechtvaardigd of de zienswijze van den op technisch gebied ervaren raadsman dezer gemeente moet worden achtergesteld bij den deskundige der commissie of wil men liever bij de zienswijze der Kunstzincommissie, omdat feitelijk deze de critiek leverde op het uitbreidingsplan onzer gemeente, een critiek, die wij in hoofdzaken afdoende weerlegd achten in het nader rapport van den Directeur der gemeentewerken.

De Kunstzincommissie stelt op den voorgrond de oeconomische, hygiënische en aesthetische eischen, waaraan een uitbreidingsplan moet voldoen.

Ook ons college en zeer zeker ook Uwe vergadering is daarvan volkomen doordrongen. Maar, vragen wij ons af, zal het tijdstip om daarmede afdoende rekening te houden niet zijn aangebroken, indien het uitbreidingsplan, dat volgens de wet moet aangeven wegen, straten en pleinen, welke in de naaste toekomst tot aanleg zullen komen, tot een meer gedétailleerde uitvoering komt, m. a. w. wanneer de bebouwing aan de orde komt? Immers dan zal ook naar onze meening zeer zeker nauwgezet rekenschap moeten worden gehouden met de eischen van een oeconomische, hygiënische en vooral ook aesthetische bebouwing der bouwterreinen en zal aan bouwondernemers zeer zeker niet in die mate de vrije hand moeten worden gelaten als voorheen wel is geschied. (2)

Vooral waar ook de Kunstzincommissie in het algemeen aan de hoofdlijnen van het uitbreidingsplan hare instemming kan geven, meenen wij dat daarom een geheele omwerking of liever het opnieuw ontwerpen van het plan, zooals blijkbaar de Commissie zoude wenschen, niet zal behoeven plaats te hebben.

Evenals in zoovele andere gemeenten, is het uitbreidingsplan ontworpen door den technischen ambtenaar der gemeente, die daarvoor in de eerste plaats, naar wij meenen, is aangewezen. En vooral hier bestond daarvoor alle aanleiding, omdat deze in de eerste plaats als de meest deskundige moet worden geacht ten aanzien van den bouw — de historische wording onzer stad — omdat hij sinds 1899 aan haar zijne beste krachten wijdt en dus meer dan iemand anders geacht kan worden de vereischte wetenschap en ervaring dienaangaande te bezitten. (3).

Te betreuren is het daarom, dat de Kunstzincommissie, zooals wij meenen, dat voor de hand lag, niet in de eerste plaats de door haar noodige voorlichting heeft gezocht bij den ontwerper van het plan. Wij betwijfelen of dan haar oordeel hetzelfde was gebleven, een oordeel thans gesteund op de voorlichting van een technischen collega van onzen Directeur, welke zeer zeker waardeering verdient, maar niet daarom alleen reeds den doorslag mag geven om, gelijk de commissie wenscht, het ontwerp van den technischen raadsman der gemeente geheel ter zijde te leggen.

Wij wenschen hieraan verder toe te voegen, dat het lid van ons College, dat meer in 't bijzonder is aangewezen voor de behandeling der zaken de openbare werken betreffende, zich met het ontwerp niet kan vereenigen, terwijl wij voor zooveel noodig opmerken, dat toen het ontwerp voor het eerst Uwe vergadering bereikte, bedoeld lid nog geen deel uitmaakte van ons College. Dit lid, ofschoon zich kunnende vereenigen met de groote op het plan aangegeven hoofdverbindingen, zou de voorkeur er aan geven om ten aanzien van de tusschen die hoofdlijnen aangegeven stadsgedeelten m.a.w. de détailleering van het plan, een nieuw ontwerp te doen maken door een deskundige, die niet behoort tot het in dienst der gemeente zijnde personeel en die door ervaring op het gebied van het ontwerpen van uitbreidingsplannen van gemeenten als het ware aangewezen zou kunnen worden geacht, om ook voor onze gemeente daarvoor een plan te ontwerpen. Dit denkbeeld kan, met alle waardeering voor de zienswijze van ons medelid, onze instemming niet vinden. Ernstig betwijfelend of een dergelijk deskundige is aan te wijzen, komt het ons voor, dat in het stadium, waarin thans deze aangelegenheid verkeert, voor verder uitstel geen redenen bestaan.

Het is toch duidelijk dat het op die wijze hoogst bezwaarlijk wordt het vraagstuk van het uitbreidingsplan tot een goed einde te brengen. Immers mag in de eerste plaats worden verwacht dat ook de nieuwe plannen bestrijding zullen uitlokken, vooral omdat het hier ook gaat over vragen van smaak, terwijl Uwe vergadering zich aan zichzelf verplicht zal gevoelen over die plannen het advies te vragen van haren verantwoordelijken raadsman in dergelijke zaken, n.l. den Directeur der Gemeentewerken. Ook de Gezondheidscommissie en de Bouwcommissie zullen opnieuw tot een advies moeten worden uitgenoodigd. En dat alles vrijwel met de zekerheid, dat ook dan zich weer een ernstig verschil van gevoelen zal openbaren. Daarentegen is het uitbreidingsplan, zooals het U thans ter vaststelling wordt aangeboden, door den Directeur der gemeentewerken, de Gezondheinscommissie in overleg met den Inspecteur van de Volkshuisvesting en de Bouwcommissie van alle zijden bezien en door dezen goedgekeurd.

Wij meenen derhalve, dat het gemeentebelang thans de vaststelling van dit uitbreidingsplan vordert en geven U in overweging, nu alle formaliteiten zijn in acht genomen en bij de laatste ter visie legging van het plan geen bezwaren zijn ingebracht, tot de vaststelling over te gaan."

In de eerste plaats getuigt het lange verhaal van den heer Schaap meer voor de spitsvondigheid in de redeneering, dan als een zakelijke verdediging van het ingezonden plan tegenover de bezwaren, die er tegen zijn aan te voeren, en waarschijnlijk ook wel door de Commissie voor Verb. van den Algemeenen Kunstzin zullen zijn aangevoerd. (Ook de wethouder van Publieke Werken — aangeduid als „een lid van ons college" — kon zich niet met het ontwerp vereenigen). Wij durven dit te zeggen zelfs zonder dat wij kennis hebben kunnen nemen van haar rapport; want zouden de door haar ingebrachte bezwaren van zoo onbelangrijke waarde zijn, dan behoefde B. en W. in hun schrijven aan den Raad er zich niet zoo lang mede bezig te houden. Bijna het geheele schrijven gaat erover.

Hoogst merkwaardig is het zeggen van den Directeur der Gemeente, dat „in technische kringen een dergelijk autoriteit voor steden van middelbare grootte niet bekend is". (Zie 1). Bedoelt de Directeur, dat er in *hoofdbeginselen* verschil bestaat tusschen het stedenplan van verschillende grootte? En dat er specialiteiten zijn, die uitbreidingsplannen, de een voor steden van 100.000, de andere voor 200.000 zielen, enz. maken? Dat is toch onzinnig. En nog erger: „een autoriteit op dit gebied"! Was de Bazel een autoriteit toen hij zijn wereldstadplan maakte, dat wijlen Dr. Eijkman zich dacht bij den Haag? Was Dr. Berlage een autoriteit toen hij 10 jaar geleden zijn eerste uitbreidingsplan van Amsterdam ontwierp. Wij kunnen W. en den Directeur der Gemeentewerken verzekeren, dat er genoeg jongere architecten zijn, die met goeden uitslag een uitbreidingsplan kunnen ontwerpen, en die dit ook hebben bewezen door de reeds goedgekeurde uitbreidingsplannen van vele gemeenten, van zeer afwisselende grootte.

Er zit o. i. iets anders achter van veel meer algemeener aard.

Wordt in technische kringen den ingenieur J. H. E. Rückert te Tilburg geen autoriteit gevonden? Hij is 't, die in „de Ingenieur" No. 28, jaargang 1913, en ook in No. 10, jaargang 1914 schreef over: „stedenbouw, een arbeidsveld van den ingenieur bedreigd."

Ik ken den naam van den Directeur der Gemeente te Dordrecht niet; weet ook niets van zijn bekwaamheden af — wel weet ik uit het onderhavige uitbreidingsplan, dat hij die zaak niet meester is — en sta dus vrij tegenover hem, wat zijn technische bekwaamheden betreft. Doch zou ik de pal zoo misslaan, door te zeggen, dat de tegenstand van B. en W. tegen verbetering van het plan in de eerste plaats teruggaat op het verzet van den Directeur der Gemeente dergelijk werk, als het maken van een uitbreidingsplan, te onttrekken aan den technischen ambtenaar in 't algemeen, en te stellen in de handen van den architect. Is de zin in het schrijven van B. en W. onder (2) aangeduid, te beginnen met „Evenals in zoovele andere Gemeenten, enz. enz. niet het bewijs er voor? Dit punt is van zoo algemeene strekking, dat ik mij gedrongen voel, er nader op in te gaan.

De zaak gaat daarover: de technici (de ingenieurs) zeggen dat de *stedenbouw* wordt beheerscht door het utiliteits-vraagstuk; dat de oplossing van het vraagstuk in handen moet worden gesteld van een driemanschap: sociaal-econoom, ingenieur en architect te zamen, onder leiding van den ingenieur, of dat, zoo men aan één maar het werk wil toevertrouwen, dit de ingenieur moet zijn. De tegenpartij erkent de driemanschap, doch willen de leiding bij den architect, of, zoo er één man aan het werk is, dat dit de architect zij.

Nu zeggen zij, dat de sociaal-economische technische en architectonische factoren tot één geheel moeten samenvloeien.

Dat is m.i. zeer juist. Doch noch de architect, noch de ingenieur zal aan zulk een uitgebreide kennis kunnen voldoen. Niet dat het werk voor één mensch te veel is, doch bij geen mensch is zijn aanleg zóó veelzijdig, dat hij de zoo uiteenloopende gebieden van kennis kan omvatten, — uitgezonderd een genie b.v. als Leonardo da Vinci. Deze wensch zal daarom tot de vrome wenschen blijven behooren, zoover het een mensch betreft, die alle genoemde factoren in zich vereenigt. Menschen, die samen werken, zal nog wel gaan. Leiding moet er zijn. Wie zal 't zijn? Daar gaat het ten slotte over. De technicus acht „stedenbouw" te worden beheerscht door de oplossing van utiliteitsvraagstukken, en dat de man der praktische oplossingen, de ingenieur, de leiding bij den stedenbouw dient te hebben.

De tegenpartij acht stedenbouw architectuur.

De heer Rückert stipte in zijn stuk de utiliteitseischen nog even aan, waar hij zeide: „ik kan mij de stad niet voorstellen, die uitbreiding verwacht en niet tegelijkertijd, veelal juist daardoor, voor de bestudeering staat van kanaal-, haven-, spoorweg-, tram- of andere technische vraagstukken. De oplossing daarvan is veelal een levenszaak, in elk geval een hoogst belangrijke aangelegenheid voor een stad, en zij zou onverstandig doen deze niet toe te vertrouwen aan den man, die daarvoor door zijn kennis het meest in aanmerking komt, dit is aan den ingenieur."

En ten opzichte van de uitspraak: stedenbouw is architectuur, merkt hij nog op: „Dat bij een dergelijke opvatting de sociaal-economische en de technische factoren van den stedenbouw in het gedrang komen, behoeft wel geen betoog".

Ziehier nu de botsing, omdat twee uiterste standpunten worden ingenomen!

Niemand onzer zal de belangrijkheid der hierboven genoemde technische vraagstukken niet geheel beamen. Dat ware al te dom! Doch dat deze de fundamenteele kennis vormen voor stedenbouw, dat is werkelijk naïf. Want de ingenieurskennis ten opzichte dier vraagstukken is van zuiver materieelen aard. Hoe een kanaal of spoor in het landschap (want deze liggen gewoonlijk niet in een stad) zal komen te liggen, is iets waar de ingenieur zich, een hoogst enkel geval uitgezonderd, niet mee bezig houdt. 't Liefst trekt hij een rechte lijn op de kaart, trouw aan zijn wiskundigen aard, die hem zegt, dat de rechte lijn de kortste is tusschen twee punten.

Zoo danken wij aan de ingenieurs de nieuwe steden, wier plan een doorsnijding van twee stellen evenwijdige lijnen vertoonen. Leve de Amerikaansche ingenieursstad! Zoo denken wij aan door wijlen den ingenieur van Niftrik, destijds directeur van P. W. te Amsterdam (overigens een hoogst bekwaam ambtenaar) geschapen Pijp (buurt YY.)

Nu zullen de ingenieurs zeggen: „Dit standpunt hebben wij overwonnen". Bravo, broeders! Doch dan hebt gij ook een ander standpunt ingenomen, en wel wat wij het „architectonische" noemen. Dit standpunt neemt natuurlijk niet alleen de architect in! In den naamsverwantschap „architectonisch", „architect" ligt het niet. Wel in het begrip „architectonisch", waarmede wij willen uitdrukken: „gegroeid" „een organisme vertoonend". Niet ten onrechte is een stad steeds vergeleken bij een levend lichaam. Een voorbeeld. Een dokter zal U zeggen, dat het lichaam een samenstel van organen is, die als zij stoffelijk juist functioneeren, het leven onderhouden. Een beeldhouwer ziet in het lichaam als geheel, de drager van het leven, waardoor het leven pas werkelijk tot uitdrukking wordt gebracht. Voor den beeldhouwer is de stand, de houding, dan ook alles. Daarin ligt voor hem de mogelijkheid het *karakter* uit te drukken. Nu is het zeker waar, dat de beeldhouwer van den eigenlijken vorm niets begrijpt, als hij niet de inwendige structuur, en de functies, die de verschillende, ook zelfs de innerlijke, deelen vervullen, goed heeft bestudeerd. Op dat punt blijft echter de anatoom verreweg zijn meerdere. Zullen wij nu zeggen, dat juist de anatoom de eenige, ware man is voor het maken van een beeld, omdat hij de organische functies zóó goed kent?

Toch immers, neen!

Een beeldhouwer, die waarachtig kunstenaar is, weet hoe broodnoodig de anatomische kennis voor hem is. Hij moet daarom met even groote liefde tegenover de ontleedkunde staan als de werkelijke anatoom, en zijn *formale* kennis moet ook even omvattend zijn.

Bij den anatoom voert de liefde tot zijn vak hem tot niets dan ontleden. Zoodra die liefde hem verder drijft . . . . . tot het willen scheppen van een nieuwen eigen vorm, dan wordt de anatoom, beeldhouwer. De liefde tot het „vormgeven", is het criterium voor het onderscheid tusschen anatoom en beeldhouwer. Die liefde ontspruit niet uit verstandelijke overwegingen.

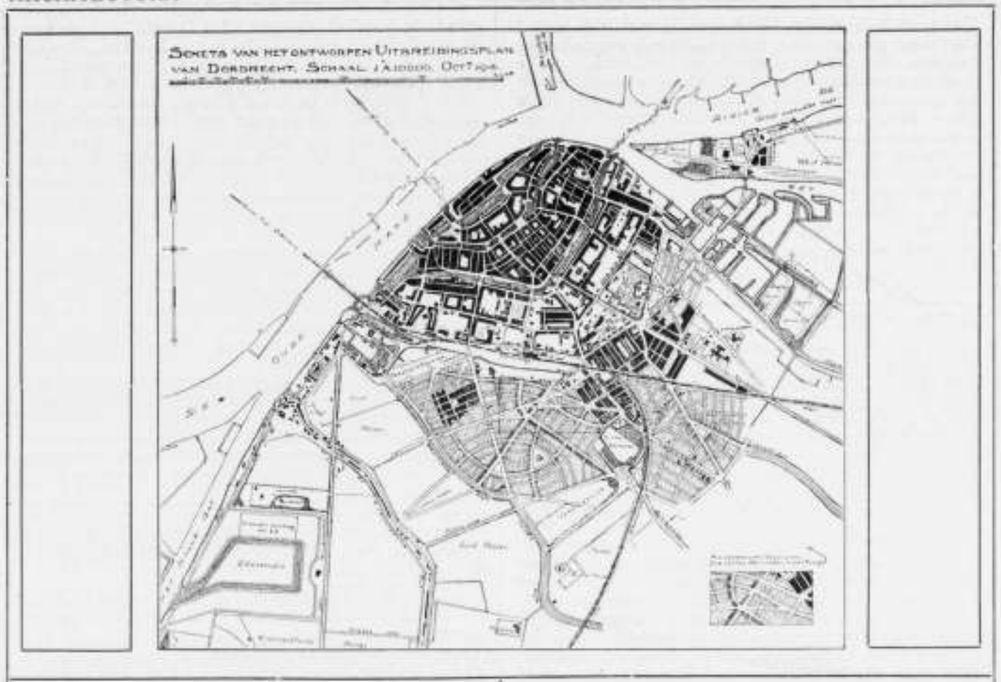
Zóó verhoudt zich ook de ingenieurskennis tot de architectonische kennis.

Het met (²) aangeduide gedeelte bevat een merkwaardige fout in de redeneering. Er staat: „De Kunstzincommissie stelt op den voorgrond de oeconomische, hygiënische en aesthetische eischen, waaraan een uitbreidingsplan moet voldoen". B. en W. zeggen dan, dat zij het er mede eens zijn, doch dit een zorg van later is, wanneer de bebouwing aan de orde komt. „Immers dan zal ook naar onze meening zeer zeker nauwkeurig rekenschap moeten worden gehouden met de eischen van een oeconomische, hygiënische en vooral aesthetische bebouwing der bouwterreinen."

Wat op de tweede plaats komt: „de bebouwing", verwart B. en W. met dat, wat op de eerste plaats staat: „de situatie". Dit laatste heeft met recht de Kunstzincommissie op het oog. Indien de situatie, d. i. de ligging der pleinen, straten, grachten, plantsoenen en de daaruit volgende ligging der bouwblokken ten opzichte van elkaar niet goed is, zal een mooie bebouwing van zoo'n blok het stadsbeeld niet kunnen redden, zelfs al zou het B. en W. gelukken door „de bouwondernemers mede zeker niet in die mate de vrije hand te laten als voorheen" ook van hen dragelijk architectuur te krijgen.

Een vraag in het voorbijgaan: hoe denken B. en W. dit te bereiken? Door Schoonheidscommissiën? Zeer zeker vormen zij tijdelijk een middel (een zeer nuttig en wenschenswaard middel) om de leelijkheid te weren, doch een niet goed werk tot een werkelijk goed werk maken kunnen zij niet. Een werkelijk kunstwerk wordt „aus einem Guss" geschapen. Verbeteren van een niet-goed werk maakt het hoogstens tot een „braaf" werk. Het moet er dan ook van komen, dat officieel-aangestelde Schoonheidscommissiën de bevoegdheid verkrijgen onbevoegden te weren; en op die wijze medewerkende tot het uitoefenen der bouwkunst door werkelijk geschikte krachten, zullen zij spoediger den tijd naderbrengen, waarin zij niet meer noodig zijn.

En zoo zijn wij dan door de bovenstaande beschouwing over de „situatie" nader gekomen tot de bespreking van het hierbij afgebeelde uitbreidingsplan. Men kan duidelijk de werkwijze van den maker zien. Gegeven den Ouden Dijk heeft hij den Spuiweg gemaakt tot een der hoofdlijnen in het nieuwe plan. De tweede lijn, die hij op

het papier zal hebben getrokken, zal hem zijn ingegeven door te denken aan wat wij foutief „symmetrie" noemen. Het is de weg, die de Brouwersdijk met de Marquette weg verbindt. Dat die weg, na den Marquettenweg te zijn overgestoken, met niets meer verband heeft en ook niet in verband is te brengen, is de eerste fout. Dan heeft de maker zich geen rekenschap gegeven, hoe zijn ontwerp zal doen in werkelijkheid. Op de teekening vormen beide wegen wel een even breede witte streep, maar hoe zal de aanblik op het kruispunt zijn? De eene weg wordt namelijk aan de eene zijde begrensd door water, dat door zijn ligging niet den indruk zal maken van een gracht, doch van een breede sloot, al is zij 18 M. breed.

De brug, die op dat kruispunt komt, wordt door zijn grootte een monumentale brug (ook op andere punten is dit het geval), doch haar ligging (let ook op het scherppuntige bouwblok ernaast) zal het stadsbeeld hopeloos bederven. Hoe is zoo'n dankbaar gegeven miskent? Nog een vraag. Krijgt Dordrecht in de toekomst geen belangrijke gebouwen meer? Wij kunnen er geen een ontdekken in het nieuwe plan. Of is er door den maker niet aan gedacht? Dat zou als een treurige nalatigheid zijn aan te merken, en ook het bewijs leveren, dat de maker niet op de hoogte is van de primaire aesthetische eischen. Juist de belangrijke gebouwen zijn de steunpunten van het plan, zijn de kernpunten voor de verschillende stadsdeelen. Hier kunnen wij weer op een belangrijke fout wijzen: stadsdeelen ontbreken ten eenenmale. Komt er overal dezelfde klasse-bebouwing? Komen er geen villa's?

Laten wij echter de werkwijze van den maker nog nader zien te volgen. Helaas, het zal ons moeilijk lukken. De derde hoofdverkeersweg (ook met water ernaast) loopt onzinnig door het plan, en eindigt in den Marquetteweg in niets, zonder eenig verband met de oude stad.

Er is verder nog eenig systeem te ontdekken in de concentrisch gelegen straten. Maar ten eerste liggen zij zoo, dat het nieuwe stadsgedeelte zich afkeert van het oude, ten tweede snijden zij de hoofdwegen op zulk een ongelukkige manier, dat scherppuntige bouwblokken ontstaan. Scherppuntige bouwblokken zijn niet goed te bebouwen, en zijn de afschuwelijkste elementen in het stadsbeeld. Uit deze zonderlinge snijdingen der straten vloeit onmiddelijk voort de slechte pleinvorming, waarvan dit plan al wel de slechtste voorbeelden geeft. Is het plan alleen daarom al niet te veroordeelen, dat niet het minste spoor is te ontdekken van het nemen van pleinen als basissen in het plan. Wat te zeggen van de volgende methode: een plein te laten ontstaan door niet bebouwing van een bouwblok?

Gerust, wij behoeven niet over dit plan te praten. Het miskennen der eerste beginselen van stedenbouw veroordeelt dit plan al genoeg. Laten wij alleen nog hopen, dat de Raad er van wordt doordrongen dit plan niet goed te keuren. Voor een kunstzinnige stad als Dordrecht zou het toch te erg zijn, indien dat wel gebeurde.

Jan de Meijer.

LOODGIETERS COLLECTIEF CONTRACT.

De dagbladen melden: „Den 6en October is tusschen de Loodgieterspatroons-Vereeniging „Eensgezindheid" en

den R. K. Metaalbewerkersbond, de Amsterdamsche Vereeniging van Loodgieters enz., den Christelijken Metaalbewerkersbond in Nederland en den Algemeenen Metaalbewerkersbond een collectief contract gesloten, wat den 16den October in werking is getreden. Het uurloon voor een werkman, bekwaam in een der branches van het bedrijf, is 38 cent per uur. Art. 1638 C en D van het Burgerlijk Wetboek zijn in dit contract met eenige beperking van bindende kracht geworden. Dit contract is aangegaan tot 30 April 1918. Zaterdag 21 October is dus het verhoogde uurloon uitbetaald geworden."
't Is ons onbegrijpelijk, waarom dergelijke besluiten niet ter kennis worden gebracht van de Bouwkundige Vereenigingen, die toch voorzeker daarvoor het eerst in aanmerking komen.

NIEUWE UITGAVEN.

Van het uitstekende, hoogst praktische leerboek voor den aanleg van inrichtingen tot afvoer van huis- en hemelwater en faecaliën, getiteld: „de rioleering van huis en erf", geschreven door den heer C. Visser, is bij den uitgever Kluwer te Deventer een tweede omgewerkte en vermeerderde druk verschenen. Het 224 blz. dikke werk met zeer vele afbeeldingen in den tekst en 30 uitslaande platen kost stevig ingebonden slechts f 6.75. Het boek is door zijn hooge praktische waarde onmisbaar voor zoowel studeerenden, als voor den architect.

„De Nederlandsche Museä."

Van dit plaatwerk is dezer dagen de tweede aflevering verschenen. Zij bevat de platen 13—25, en geven: *a.* Japansche schilderijen van Hindoegoden, de twaalf beschermers van den Dierenriem; *b.* twee schilderijen van Hendrick ter Bruggen, voorstellende de wijsgeeren Heraclitus en Democritus; *c.* vijf vazen van Haagsch Porcelein uit de fabriek van Lijncker (1776—1790;) *d.* twee stoelkussens van Haagsch Gobelin, vermoedelijk vervaardigd in de tapijtweverij, door de gebroeders Maximiliaan en Bartholomeus van der Gucht opgericht, en die van 1665—1689 op het Korte Voorhout, hoek Smidsplein, was gevestigd; *e.* portret van Stenius, door Frans Hals; *f.* Zeventiende-eeuwsche penningen.

J. DE M.

HET BOUWONGEVAL TE ARNHEM.

Dinsdag 24 October j.l. heeft de Rechtbank te Arnhem de heeren G. Versteeg en J. Bourdrez vrijgesproken van het hun ten laste gelegde.

VOOR DEN WEDEROPBOUW VAN BELGIË.

In het blad „Vrij België" komt onderstaande oproep voor aan de in ons land vertoevende Belgen.
Wij kunnen met zekerheid zeggen, dat het comité met alle waardeering onze medewerking zal aanvaarden, en wekken dus onze collega's op dit sympathieke werk te steunen.
„De Centrale Commissie van Intellectueele belangen van het Belgisch Comiteit te 's-Gravenhage, meldt aan alle landgenooten, dat in samenhang met de „Union Internationale des villes", welke haar zetel heeft te Brussel, in Nederland sedert eenige maanden reeds het „Comité Neerlando-Belge d'Art Civique" is gesticht, dat in voortdurende voeling is met soortgelijke instellingen in Frankrijk en Engeland.
Deze comiteiten hebben tot doel het verzamelen in de verschillende landen van bondgenooten of neutralen van alle documenten, inlichtingen en bijzonderheden, om derwijze een dossier samen te stellen, dat aan de „Union Internationale des Villes" te Brussel zal toevertrouwd worden, en dat ter inzage zal liggen voor al degenen, die belang stellen in den wederopbouw van de verwoeste steden en dorpen van ons arm land.
Een der wijzen om deze documentatie bijeen te krijgen, buiten de verslagen door specialisten aangeboden, is toevlucht te nemen tot den goeden wil van degenen, die hier in Nederland het betere hebben opgemerkt in den huizenbouw, den stratenaanleg, de uitbating van diensten, huishygiëne enz., enz., en dat betere ook bij ons ingang willen doen vinden.
Deze opmerkingen, aangeteekend op papier door den waarnemer en door hem onderteekend, worden gerangschikt door de zorgen van het Comiteit.
Nota's en verslagen gelieve men te zenden aan den voorzitter der Commissie van Intellectueele belangen, Dr. I. Gunzburg (Belgisch Comiteit, Groenmarkt 29, Den Haag)."

PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" in 1916.

Vraag 24. Is het geoorloofd een apart teekenlokaal of een lokaal voor handwerken in de scholen te projecteeren?
Antwoord. Wordt niet gevraagd.
Vraag 25. Mag uit de bepaling, dat de speelplaats door een hek van het plein afgesloten moet zijn, begrepen worden, dat deze hoofdzakelijk tusschen de schooluren en voor het gymnastieklokaal gebruikt wordt?
Antwoord. Ja.

Namens de Jury
C. J. HEMMES.

PRIJSVRAGEN.

a. Een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland.

Programma komt voor in „Architectura" No. 32.
Tijd van inlevering vóór 1 November 1916.

De prijsvraag is alleen opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

b. Prijsvragen, uitgeschreven door de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" in 1916:

I. *Ontwerp voor een dubbel schoolgebouw met gymnastieklokaal.*
II. *Ontwerp voor een veilingsgebouwtje.*
III. *Ontwerp voor een brievenhoofd.*

Programma komt voor in „Architectura" No. 35.
Tijd van inlevering vóór of op 15 November a. s.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent. -.-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -.-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden f 7.50 en voor aspirantleden f 5. . Donateurs zijn zij die minstens f 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -.-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 17, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM .H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewoon Lid wordt voorgesteld den heer J. VAN DER WAARDEN C. I. Directeur van het Bouwtoezicht der Gemeente Amsterdam, door de heeren Paul J. de Jongh en J. F. Staal Jr.
II. De 1382ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 8 November,** des avonds te 8½ **uur,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.
Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Installatie van den heer J. M. VAN HARDEVELD, Bouwkundig Teekenaar, alhier, tot Gewoon Lid.
4. Ballotage van den heer T. J. LAMMERS, Architect, alhier, voorgesteld door de heeren Jan Baanders en J. F. Staal Jr.
5. *Kunstbeschouwing met lichtbeelden en toelichting,* door den heer J. E. VAN DER PEK. Introductie is toegestaan.
6. Rondvraag en sluiting. J. F. STAAL JR., 1e Secr.

VERSLAG DER 1381STE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 25 OCTOBER 1916 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL, HEERENGRACHT 545.

Voorzitter de heer Paul de Jongh.
Notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.
De heer J. M. van Hardeveld, Bouwkundig Teekenaar, alhier, voorgesteld door de heeren A. W. Weissman en G. D. Juriaansz, wordt na ballotage als Gewoon Lid aangenomen.
Hierna verkrijgt de heer W. van der Pluym het woord tot het houden zijner voordracht over: „de Beeldhouwkunst in verband met het muurvlak". Spreker begon mede te deelen, dat hij in den korten tijd, die hem gegeven was, tot zijn spijt niet alle lichtbeelden had kunnen bijeenbrengen. Zijn onderwerp moest zich dus eenigszins wijzigen, hij zou meer beschouwen enkele stroomingen, die op dit gebied in verband met de bouwkunst waar te nemen zijn. Hij wil hiervan slechts een enkelen kant belichten; natuurlijk kan men ook van vele andere kanten die stroomingen bekijken. Een kort resumé volgt hier. Beschouwen we het muurvlak als 'n deel van een bepaalde ruimte-omgrenzing, welke laatste in haar eenvoudigste vormen teruggebracht, een mathematische lichaam (kubus, prisma, cylinder, pyramide enz.) kan zijn. De vlakken kunnen gedacht worden als eenheid (monolith); ze kunnen opgestapeld of opbouwend, ook samengesteld uit kleine deelen (gewelven enz.) die eenheid willen bereiken, en ze kunnen samengesteld zijn uit verschillende deelen, waarvan enkele functioneeren, terwijl andere slechts vulling zijn (wand met pijlers). Bij de meeste ruimte-omsluitingen zullen de verticale vlakken, behalve als afsluiting, nog moeten dienen tot 't dragen van de afdekkende vlakken (dak, zoldering, gewelf e. a.). De laatste zijn dus passief, de eerste actief of functioneerend, doch allen gaan uit van een zakelijkheidsbegrip i. e. van een omschreven nuttigheidsvoorwaarde.
De beeldhouwkunst, welke geroepen is die vlakken te versieren, komt niet uit die nuttigheidsvoorwaarde voort. Ze heeft veeleer een begrip, een gedachte te verzinnelijken of uit te beelden. Zij wil ook niet een ruimte scheppen of een kern omsluiten; maar juist een kern benaderen. Vandaar beeld*houw*kunst, dat is weghakken van de materie, om de ziel duidelijk te zien, die door de *bouw*kunst (dat in het opbouwen om die ziel of bedoeling) te veel is aangebracht. De uitgangspunten van die beeldhouwkunst en bouwkunst zijn dus verschillend. Maar zij zullen door dezelfde begrippen van een bepaalden tijd beheerscht worden (godsdienst, staatkunde, in het algemeen het maatschappelijk leven). Nu kan die beeldhouwkunst de bouwkunst naderen wanneer zij het begrip „bouwen" zoekt, evenals bij haar het begrip schilderen aanwezig soms is, zooals we dit zien in de laatste bronzen deuren van het baptisterium te Florence. Ook omgekeerd kan de schilderkunst naar de plastiek gaan bijv. in de gewelfbeschildering der Sixtijnsche kapel, door Michel Angelo of soms naar het gebondene van het architecturale schoon bij stroomingen, welke men o.m. bij het kubisme ziet. Zelfs is het mogelijk, dat we in de bouwkunst uitingen zien die het schilderachtige zoeken (vergelijk Mont St. Michel). Ik meen hier volstrekt niet

het goed recht van dit naderen tot een andere kunst te betoogen, niets is minder waar. Echter iets anders is het als de eene kunst de andere dient, dat is haar begrippen versterkt, vergeestelijkt. Dan zal die beeldhouwkunst harmonieeren moeten met de bouwkunst en *bouwbeeldhouwkunst* ontstaan.
Nu zijn er tijden dat de beeldhouwkunst dit doet, maar er zijn ook tijden, dat het omgekeerde plaats heeft. Gaat de beeldhouwkunst een abstractie te gemoet, dan zal zij veelal tot de bouwkunst naderen. Voelt ze haar kracht in puur realisme, dan kan het zijn, dat de bouwkunst nadert.
Gaan we na, dat in de oudheid bij de Egyptenaren het gansche gevoel van het vlak, dat ruimte helpt omsluiten, verzinnelijkt wordt door het begrip monolith, al zij dit ook in de werkelijkheid verkregen door opstapeling, dan zal dit door de beeldhouwkunst gehandhaafd moeten worden.
De beeldhouwkunst op het vlak der tempelpylonen toont duidelijk dit respect voor het muurvlak, dat „en creux" versierd wordt, zelfs het telkens in het vlak brengen van de figuren, waarvoor de mensch het sterke voorbeeld is, (hoofd en profiel, romp naar voren, beenen weer en profiel, zoodat een scherp omlijnd silhouet bepaald werd als projectie op dat vlak) getuigen hiervan. Zoo is de realiteit opgeofferd en ondergeschikt geworden aan het begrip van het vlak. Ook bij de rotstempels (vergl. Ipsamboul) blijft de groote massawerking der zittende figuren nog aan de materie der rots getrouw. Het is alsof men het organische, dat tijdelijk en vergankelijk is, ontnomen heeft aan dit alles, om het eeuwige na te streven, gelijk hun godsdienstige idealen van het leven na den dood en de erkenning van de eeuwige materie (mummie-making) dezelfde denkbeelden huldigen.
Bij de Babyloniërs en Assysiërs blijft het respect voor het muurvlak (vergl. bucentauren aan de paleizen te Ninivèh en geglazuurde reliefs aan de Isjtarpoort te Babylon), maar hun figuren hebben niet dat steriele, dat „ontdaan zijn" van de werkelijkheid; integendeel, wanneer we de reliefs in albast langs de paleiswanden (verg. Kuyundschik e. a.) zien, dan treft ons direct dat zij, in volle decoratieve waarde, vast leggen de impressie, het momenteele der beweging. Zien we hiervoor de stervende leeuwin, dan is aangrijpend het moment tusschen leven en dood weergegeven. Het gebrul en geloei, het geweldige van de laatste levende kracht, samengeperst in de voorpooten, terwijl de achterpooten reeds slap zijn en dood neerhangen, geeft in volle omvang de vitaliteit weer, afgescheiden nog van de rhythmiek e. a. schoonheden, die deze reliefs geven.
Bij de Grieken vervolgt zich de richting meer naar het „klare", het „overzichtelijke", waar de begrippen van last en kracht, van functioneerende stut en passieve last duidelijk omlijnd zijn. Eerst nog zwaar (vergl. tempels te Paestum) later lichter en verfijnder (vergl. Parthenon). Het te versieren vlak is nu door de bouwkunst bepaald, (metope, fries, fronton e. a.) De beeldhouwkunst, haar motieven puttende uit de godsdienstige idee van „god is ideaal mensch", gaat zich in deze richting ontwikkelen, echter nog zoo, dat in den grooten tijd, het onpersoonlijk, het al-mensch, voor den geest blijft zweven. Wel zal men van de groote rust langzamerhand naar de beweging de actie en het moment gaan, wat we gestaag zien ontwikkelen wanneer we vergelijken den driehoofdigen triton; de gevallen krijgers uit de frontonversiering van den tempel te Aegina; de ruiters op een fries van het Parthenon en ten slotte het hellenistische werk van het altaar te Pergamon, waar alles trilt en trapt, woelt en joelt dooreen. De Romein zet dit voort en we zien de realiteit toenemen door het naar voren brengen van het persoonlijke (vergl. beeldhouwwerk van de zuil van Trajanus, reliefs Constantijnboog), gelijk de bouwkunst, dat zelfde begrip van beweging der massa gaat opwekken in tal van werken (vergl. veelhoekigen tempel te Baalbek). Zou men eenige vrije sculpturen vergelijken als: Apollo van Thera, Wagenmenner van Delphi, Athena Lemnia, Hermes van Praxtilles, Keizer Augustus, Pompejaansche stier, dan heeft men in den loop van zeven eeuwen dezelfde climax.
Met de komst van het Christendom wijzigt zich het denken, hoewel de nieuwe idee in Italie zich ent op de Romeinsche cultuur. In den loop der eeuwen zal men nu één doorloopend proces zien ontstaan van het ontworstelen aan het klassieke ideaal, dat op het eind der middeleeuwen bereikt wordt. Een zelfde verschijnsel in de bouwkunst is te zien. Eerst de klare, overzichtelijke ruimte met haar sterke horizontaal tendenz (vergl. de St. Apollinariskerk te Ravenna), dan de gewelfbouw, waarvan de onderlinge indeeling meer en meer op den wand inwerkt. Eerst het tongewelf met zijn gordelbogen (vgl. de kerk te St. Benoit-sur-Loire) waar nog niet iedere gordelboog rust op een wandpijler, dan het kruisgewelf zonder, daarna met ribben, welke laatsten hun steun vinden op doorgaande pijlers, bundelzuilen e. a., zoodat het wandvlak bijzaak wordt (vergl. de Notre Dame te Parijs, de domkerk te Keulen), om eindelijk den wand geheel te doen verdwijnen o. a. in de St. Chapelle te Parijs. De uiterste negatie van dragenden wand is hier aanwezig, terwijl op dezelfde wijze de climax te zien is in de ontwinkeling van het gewelf (vergl. kruis-, ster-, net- en waaiergewelven). Overal heeft de lijn het vlak in zich opgezogen en heeft men over de niet-functioneerende materie van het vlak gezegevierd, waarbij de tendenz van horizontale in het oneindige verticale streven is overgebracht. En geeft het exterieur niet hetzelfde. Eerst de vlakke muur (klokkentoren Ravenna), dan de lisenen (romaansche kerken te Roermond, Maastricht e. a.), vervolgens de contreforten, waartusschen de muurmassa vermindert (Parijs, Rheims enz.), om ten slotte zoo goed als te verdwijnen (stadhuis te Leuven). Het beeldhouwwerk, in het vroege Christendom betrekkelijk schaars, zal zich in het romaansch nog vereenzelvigen met de bouwkunst (vergl. kerkportalen te Saintes, Bourges, Arles enz.) Dan wordt het sterker bewogen aan de kerken te Chartres, Rheims e. a.; ten slotte geheel vrij, vol eigen hartstocht en leven, om op zich zelf de aandacht te vestigen (vergl. de synagoge-figuur aan de Kathedraal te Straatsburg).
Zoo had de geest gezegevierd over de stof en de greep gedaan naar het transcendentale, gelijk we dit in het Christendom der middeleeuwen zien.
Was de bouwkunst nu geeindigd met een virtuoos vibreerend lijnenspel, de jongere richting der renaissance zou weer terugbrengen het vlak, waarbij het verticale streven tevens omgezet werd in een zoeken naar horizontale richting. Zij pastte zich sterk aan bij de romeinsche idee, waar het conflict tusschen wand en versiering, tusschen bouw- en beeldhouwkunst bestond. Het sterker opleven van het individualisme; de meer en meer vrijwording van het individu; de harmonie te zoeken tusschen natuur en mensch; het sterker zoeken naar het concrete — alles werkte mee, om de beeldhouwkunst den weg van den realiteit te doen opgaan.
Wel had men nog het sterke rhythmische en decoratieve gevoel (vergl. de wikkelkindjes van het Vondelingenhuis te Florence), maar meer en meer kreeg de actie en beweging op zichzelf de overhand (vergl. biechtstoel te Mechelen, stervende krijgerskoppen als sluitsteenen aan het tuighuis te Berlijn). Ook in de bouwkunst is de wil om te bewegen en kracht te uiten, te zien (vergl. achtereenvolgens paleis Ruccelai te Florence, Capitool gebouwen te Rome, Loggia del Capitano te Vicenza en de kerken St. Maria Novella te Florence, Jezuskerk te Rome, St. Maria delle Salute te Venetië, Begijnenkerk te Brussel e. a.) Zoo is de bouwkunst in de barok vervloeit, waar macht en gezag van kerk en monarch nu niet in weldadige rust, gelijk de Egyptische, maar in de volle hartstocht van het overrijpe, dat zich aan het uitleven is. Ook in de vrije sculptuur is deze climax van rust naar beweging te zien in den Johannes van Donatello; Verrocchio's David; Michel Angelo's David; Cellini's Perseus; Bologna's Sabijnsche roof en Bernini's Apollo en Daphne. Nog een stap verder en de rococo-beweging in haar volle nerveusheid omwindt en omstrengelt het gansche wezen van den mensch en zijn kunst. In die 18e eeuw zal een raffinement en verfijning, waar alles gebaseerd is op het „apres moi le déluge", het eindpunt zijn. Ook de bouwkunst gaat zoover, dat zij overbuigt naar de geweldige grillen, die de fantast in zijn buitengemeen „kunnen" neersmijt (vergl. ontwerp van de St. Sulpicekerk te Parijs door Meissonnier, Fransche interieurs en Duitsche exterieurs te Würzburg e.a.).
Dan komt de reactie van het klassicisme in de 2e helft der 18e eeuw om zich in de 19e eeuw te ontladen in de historische opleving van stijlnavolging, eklektisme, dat zeker de bouw- en beeldhouwkunst niet nader, doch verder van elkaar zou brengen. Eerst op het einde begint ieder der beide kunsten weer op te groeien. De vrije beeldhouwkunst van Rodin, Meunier, Hildebrand e. a. ontwaakt, gelijk de bouwkunst. En nog voor de twintigste eeuw gekomen is, zijn de vroege uitingen van bouwbeeldhouwkunst reeds te zien. Denken we slechts aan de Duitschers en ook in Holland, aan Zijl en Mendes da Costa. Hoe gaarne hadden we hier deze nader beschouwd en de jongeren als Van den Eynde, Krop, Altdorf, Bronner e.a. hieraan toegevoegd.
We zijn begonnen met de Memnonkolossen en geëindigd met Mendes' beeld, „de vergankelijkheid" (gebouw van Kropholler en Staal, op het Damrak), hiertusschen ligt een geweldige reeks van kunstuitingen en stroomingen van de meest uiteenloopende vormgeving, die toch een gemeenschappelijk ideaal voor oogen hadden, n.l.: schoonheid te brengen in het leven, vreugde te verwekken in het zieleleven van den ontvankelijken mensch. Het ideaal bleef, — de wijze van uitdrukking veranderde als gevolg van iedere nieuwe denkwijze, die weer voortkwam uit het maatschappelijke leven, waarvan de kunstenaar deel uitmaakt en dat hem doorvonkt, om hem telkens en telkens weer in zijn subjectieviteit van eigen wezen te laten scheppen iets van eigen tijd.
Hierna zegt de voorzitter den spreker dank en sluit, na de gebruikelijke rondvraag, de vergadering.

Fragment (vóór de restauratie) uit het tympan van het Koninklijk Paleis te Amsterdam.

Fragment (na de restauratie) uit het tympan van het Koninklijk Paleis te Amsterdam. Opgenomen door de Commissie v. h. Stadsschoon.

HET UITBREIDINGSPLAN DER GEMEENTE DORDRECHT.

Laatstleden Dinsdagmiddag 31 October is in de zitting der Dordsche Gemeenteraad de vaststelling van het

Fragment (vóór de restauratie) uit het tympan aan den achtergevel van het Koninklijk Paleis te Amsterdam.
Opgenomen door de Commissie voor het Stadsschoon.

door ons in het vorig nummer gewraakte uitbreidingsplan van den heer Directeur der Gemeentewerken van Ruyven behandeld. Er waren drie adressen ingekomen: van de Commissie ter bevordering van den Algemeenen Kunstzin; van den Bond van Nederlandsche Architecten en van de Mpij t. B. d. Bouwk. Vakv. Arch. In al deze drie adressen werd den Raad verzocht het uitbreidingsplan der Gemeente niet goed te keuren. De eerste Commissie vroeg bovendien het plan ook niet te wijzigen, maar B. en W. te verzoeken een geheel nieuw plan te doen ontwerpen.
Er waren natuurlijk leden van den Raad voor het aannemen van het plan B. en W., en ook die er tegen waren. 't Merkwaardige echter in dit geval was, dat ook een lid van het college van B. en W., en nog wel de directe chef van den Directeur der Gemeentewerken (de ontwerper van het plan) de Wethouder van Openbare Werken, van Drooge, tegen aanneming van dit plan was. Aan het eind van zijn betoog, stelde hij de volgende motie voor: „De Raad noodigt B. en W. uit, om door een deskundige, in overleg met den Directeur der Gemeentewerken, een nieuw uitbreidingsplan te doen ontwerpen." Nadat vele sprekers en ook nog den voorzitter het woord hadden gevoerd, werd het voorstel van Drooge in stemming gebracht en met 17 tegen 8 stemmen aangenomen.
Deze zaak is dus gelukkig weder tot een goed einde gebracht. J. DE M.

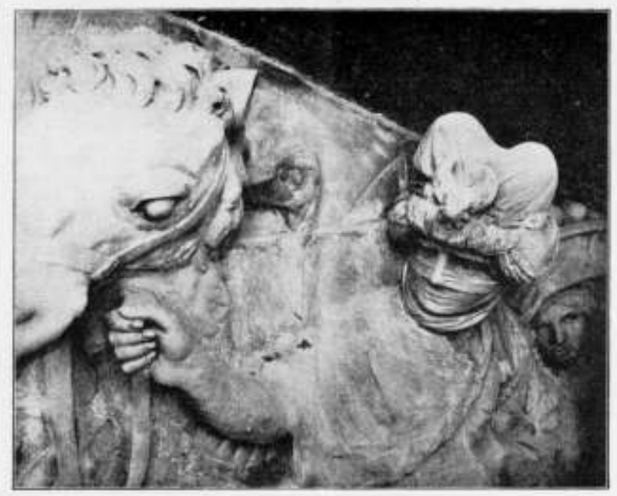
VIJZELSTRAAT-VOORSPELLING.

„Wat, de benoemde geen persona grata?
Maar, Candidus, gij hadt het deerlijk mis!"
Wacht toch, mijn vriend, of 'k geen gelijk zal krijgen
Als het geheel gereed gekomen is.

CANDIDUS.

TENTOONSTELLING VAN DE WERKEN VAN PIRANESI EN CANALETTO IN HET RIJKSPRENTENKABINET RIJKSMUSEUM TE AMSTERDAM.

Of iedereen wel weet, dat er in de zaal tusschen de porceleinzaal en het Prentenkabinet in het Rijks Museum steeds een belangrijk deel der verzameling prenten goed opgesteld valt te genieten, daarover mogen wij eenige zekerheid hebben, toch mag het betwijfeld worden of deze tentoonstellingen, waarvan de prenten na een zekeren termijn worden verwisseld, wel de aandacht wordt geschonken, die zij waard zijn. De lezers van ons blad kunnen ons verwijten er nooit de aandacht op te hebben gevestigd. Wij hebben dit ook nooit gedaan, omdat ons blad zich meer in 't bijzonder op bouwkunstig gebied beweegt, en uitbreiding ervan meer tijd van de Redactie zou vorderen, dan zij kan geven.
't Geld hier nu echter een tentoonstelling van etsen, waarvan de maker een architect is geweest, n.m.l. de beroemde Piranesi, dezelfde, die zulke hoogst belangrijke studies over de samenstelling van de fraaie koepel van het Pantheon heeft gemaakt. De teekeningen bij die studies gemaakt, zijn niet aanwezig op deze tentoonstelling. Wel zijn prachtige etsen van het uiterlijk aanzien van het monumentale bouwwerk te bewonderen. Het is een van de werken van Piranesi, waaruit duidelijk blijkt, welk een grootsche visie hij had. Waarom hij niet bouwde blijkt uit een brief aan Giobbi Hij schreef „de waarheid is, dat men tegenwoordig geen gebouwen meer ziet als bijvoorbeeld het Forum Nervae, het Colosseum of het palazzo-Neros; en daar noch bij de vorsten, noch bij de rijkgeworden burgers het verlangen opkomt ze te doen bouwen, zoo schiet er voor mij — en alle andere moderne bouwmeesters — niets anders over, dan door teekeningen de eigen ideeën te verklaren". En zoo ontstonden die dikke albums met ge-etste architectuur-studies: zorgvuldige afbeeldingen van Romeinsche antiquiteiten, stadsgezichten, geweldige fantasieën of détail-teekeningen.
In „de Telegraaf" schrijft Greshof een belangrijk stuk over deze tentoonstelling, waaruit wij het volgende aanhalen. Hij begint met de vraag, waarom onze graphische kunstenaars deze leerzame tentoonstelling niet herhaaldelijk bezoeken? Omdat ze behalve leerzaam, ook pijnlijk beschamend zijn. En de zin, die hij dan laat volgen, is van zoodanig belang, ook voor ons, vakgenooten, dat wij een gedeelte ervan gespatieerd drukken.
„De modernen missen het geduld en de toegenegenheid om een handwerk door en door te leeren. Zij missen de zelfbeheersching en het concentratievermogen om een plaat zorgvuldig en ingenieus te doorwerken tot in de kleinste détails. *Zij missen het vermogen zich op te offeren aan het werk.* Zij „flaneeren op 't koper".
„Piranesi was een meester. Na lange proeven en ijverig zoeken vond hij zijn stijl. Twee dingen zijn in Piranesi 't merkwaardigst: zijn genegenheid die nooit verflauwt, die altijd dien geest spant en die hand zekerheid geeft; en het oog, dat met onfeilbaarheid het wezenlijke in het beeld onderscheidt.
Zonder die duurzame toewijding ware het onmogelijk, altijd, zonder één aarzeling, zonder één inzinking, de uitvoerigste platen zoo minutieus te behandelen. Hij werkt zóó zuiver en zoo knap, dat men zelfs met een loupe niet de geringste fout kan bespeuren. Zijn techniek is strak en nooit levenloos. Er is altijd de fijne trilling van de hand in zijn lijn. Hij speelt met een ornament en het bloeit op onder zijn naald. De steen wordt levend. De schaduw is eindeloos diep en vol raadselen. En het licht is trillend en magisch. Elke trek van de naald boeit den beschouwer. En een prent wordt een onuitputtelijke bron van delicaat en discreet genot, als wij tot in de uiterste fijnheden dezen ascetischen werkman, dezen monnik, dezen prachtigen maniak volgen.

Fragment (na de restauratie) uit het tympan aan den achtergevel van het Koninklijk Paleis te Amsterdam.
Opgenomen door de Commissie voor het Stadsschoon.

Hij is architect. En daarom weet hij volmaakt het effect van verhoudingen te berekenen. Tot het geweldigste wat hij maakte — het kabinet bezit dit blad helaas niet — behoort de „Moles Hadriani" een massale dreigende steenstapeling, waar, tegen het donkere, zware menschfiguurtjes belachelijk verloren gaan. Monumentaal zijn zijn poorten, bijvoorbeeld de „Arco di Settimio Severo", grootsch ondanks de overdaad van prachtige détails, die hoe fijn ook uitgevoerd, aldoor ondergeschikt blijven aan de werking van het geheel. Hoogoverwelfd is zijn St. Pieter-interieur, waar hij in de etherische grijze toon volmaakt de kerkatmosfeer uitdrukt.
En de mooiste der hier geëxposeerde prenten Isola Tiberina toont ons hoe blank en reëel hij de stad in de verte kan doen schemeren.
Piranesi heeft nooit de speelschheid verloren, die hem de Capriccio uit de „Opera varie de Architectura" als het coquetste roccoco, luchtig deed etsen. En in zijn weidsch „Piazza di S. Pietro" geven geestige poppetjes en een luxueus caros op den voorgrond, de prikkeling van een goed gevonden tegenstelling. En hoe geestig is niet het „Campo Vaccino" gestoffeerd met koeien, paarden en ezeltjes!
Van de „Carcere d'Inventione" is geen enkel blad aanwezig. Hier brak een bijna waanzinnige fantaisie de zelfbeheersching en het technische geweten. En in een nerveuzen gehallucineerden stijl — waarop Kubin geïnspireerd is — etste hij vreemde hallen, met trappen en overloopen, die ons soms aan een fabriek, soms aan een station doen denken. Er zijn mij in de grafische kunst geen werken van een zóó fascineerende illogiek bekend.
Piranesi leefde van 4 October 1720 tot 9 September 1778.
Van Piranesi bezit het kabinet: ingebonden: „Il Campo Marzio dell' antica Roma" (1672) en in losse bladen: „Le antiquità Romane" (1756). „Antiquità d'Albano e di Castel Gandolfo" (1764). „Descriziene e disegno dell' Emissario del Lago Albano" (1764). „Vase e Candelabri"

(1778) en de „Vedute di Roma". Van de nu tentoongestelde bladen behooren de nrs. 32—42 tot de laatstgenoemde reeks, waarvan de eerste prenten waarschijnlijk reeds tegen 1748 dateeren en de laatste nog in het sterfjaar van den meester, in 1778, ontstonden.
Canaletto heeft met Piranesi alleen de werkmans-eerlijkheid gemeen, de doorzichtigheid van zijn vorm en de zakelijkheid van zijn druk, waarbij nooit trucjes worden toegepast. Naast Piranesi's kracht is Canaletto een en al teederheid. Er is een zoete lente-atmosfeer in al het grafische werk van den Venetiaan, die zelfde lieve feestelijkheid van zijn schilderijen, zijn lijn is ijl en bloeiend, licht en luchtig gebeten. Hij werkt nooit zijn platen met de burijn op zooals Piranesi veel deed. Hij spatieert zijn arceeringen, waardoor dat heellijne en heel-lichte van zijn prenten ontstaat.
Maar hieruit volgt dan ook, dat hij aldoor faalt als hij architectuur wil etsen. Wij missen in zijn Libreria de strenge statigheid, in zijn Dogenpaleis de gloeiende weelde, die in hun onverwachtste tegenstelling de Piazetta tot een wonder in de wereld maken.
Een magnifieke prent is „Le Porte del Dolo" waar een muurtje even geheimzinnig staart als Meryon's „Morgue".
Canaletto leefde van 18 October 1697 tot 20 April 1768. Van hem is in het kabinet het volledige etswerk — met uitzondering van één blad, dat slechts in één enkel exemplaar bekend is — tentoongesteld. Het is de reeks der deels ideale, deels naar de natuur in en bij Venetië geetste „Vedute", welke tegen 1745 werd uitgegeven. Slechts één dezer bladen (No. 12) draagt een jaartal: 1741. Wie werkelijk belangstelt in de grafische kunsten mag niet verzuimen deze, met zorg en kennis verzamelde serie te gaan bewonderen."
En dan moet hij ook niet verzuimen als tegenstelling te gaan zien een plaat, getiteld: „1915". Hij stelt voor een reeks vooruitstormende krijgers. De teekenaar is Egger Renz. De plaat is een premie van „die Gesellschaft für Vervielfältigende Kunst" te Weenen.
Hier komt de thans de Centrale Rijken beheerschende psyche in al haar naaktheid uit: barbaarsheid.
En dan hangt er nog een oorkonde, die een andere zijde naar voren laat komen: sentimentaliteit. Het is een oorkonde (een ets), aan het Kon. Prentenkabinet te Amsterdam geschonken als dankbaar bewijs voor zijn deelnemen aan de in 1915 in Leipzig gehouden tentoonstelling (de „Bugra") van „Buch und Graphische Kunst." De oorkonde valt op door haar slappe uitvoering.

UITGEGEVEN BOEKWERKEN.

Door de Afdeeling „Grondbedrijf en Woningdienst" van de Gemeentewerken van 's-Gravenhage is een typisch, uiterst keurig verzorgd boekje (No. 3 in de reeks) verspreid, waarin de terreinen voor handel en industrie, die te 's-Gravenhage beschikbaar zijn, worden besproken, en onder de aandacht van belanghebbenden worden gebracht.
't Is een genot het boekje door te lezen. Niet, omdat het onderwerp zoo boeiend is, doch, zooals wij reeds opmerkten, door de uitvoering van het drukwerk, door de prettige verdeeling van de stof, die door vele uitmuntende photo's en kaarten meer wordt verlevendigd.
Achtereenvolgens wordt na de inleiding behandeld:
II. Inlichtingen omtrent ligging en prijzen der terreinen:
a. Laakhaventerreinen.
b. Terreinen bij de Visschershaven.
III. Wijze van uitgifte der terreinen.
IV. Het kanalennet in de Provincie Zuid-Holland en de binnenscheepvaart te 's-Gravenhage.
V. De scheepvaartbeweging in de Scheveningsche Vischershaven.
VI. De tarieven der Gemeentebedrijven.
VII. De Gemeentelijke Hypotheekbank.
VIII. Enkele statistische gegevens betreffende s-Gravenhage.
Een oogenblik, bij het opslaan van het boekje, trekt de mond zich tot een glimlach, omdat de samenkoppeling: „s'Gravenhage" en „haven" zoo wonderlijk lijkt, vooral voor een Amsterdammer en Rotterdammer, doch bij nadere bestudeering der Laakhavenkaart blijkt de haven belangrijker, dan men zou denken. 't Is de moeite waard er kennis van te nemen.
De Adj.-Directeur der Gemeentewerken (Afd. Grondbedrijf en Woningdienst) Huygenspark 23 (Telefoon Haag 3024) geeft nadere inlichtingen. J. DE M

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Beeldende Kunst, door H. P. Bremmer, bij W. Scherjon Utrecht. Derde Jaargang. Afl. 10.

Albert Verwey schrijft over Bremmer het volgende:

„Bremmers uitgaaf verschijnt maandelijks, de dagbladen vermelden van ieder nummer den inhoud, voor bizondere bespreking in een tijdschrift schijnt geen aanleiding. Toch heb ik de lust ertoe veel vaker gevoeld dan geuit en was het dikwijls alleen aan de omstandigheden te wijten, dat de gevoelens, die beschouwing en overdenking van het werk in me deden opkomen, verzwegen bleven. Soms ook hieraan, dat de beschouwing van de eene plaats door die van een andere, de overdenking van de eene door Bremmer toegevoegde opmerking, door die van een andersoortige, erneven door hem gemaakt, vervangen werd, zoodat ik van vergelijken en mijmeren niet tot woorden kwam.
Maar juist deze eigenaardigheid van Bremmer, dat hij naast het eene altijd het andere brengt, boeit me en ik zie er zijn eigenlijke bedoeling in. Het is namelijk bewonderenswaardig hoe objectief hij is en tevens: hoe hij, ondanks zijn oog voor het verst-uiteenliggend verscheidene altijd één zelfde richting houdt. Hij voelt en beschrijft een grieksch beeld even goed als een egyptisch, een gravure van Mantegna niet minder indringend dan een *blanc de Chine*, een schets van Breitner, een aquarel van Isaac Israëls, een schilderij van Karsen niet minder zuiver dan een teekening van Van Gogh, een portret van Redon, een stilleven van Verster. Maar tegelijkertijd verloochent hij nooit de voorkeur, die hem als jongere van 1890 eigen is. Van alle zintuigelijke schoonheid af waarvoor hij openstaat, trekt zijn hart toch altijd naar een innerlijke, een geestelijke. Hij staat zoo ver mogelijk verwijderd van hen, die de wereld alleen op het netvles opvangen en haar zoo willen weergeven. Hij heeft behoefte haar geestelijk geordend te zien, en zelfs zedelijk gebonden. Vandaar zijn liefde voor Van Gogh. Vandaar ook zijn werkzaamheid als leeraar, zijn lust om de menschen nader te brengen tot kunstwerken door die te verklaren.
We moeten het wel prijzen dat hij, die in dit verklaren zijn levenstaak gevonden heeft, nochtans zoo zeker weet, dat het scheppend vermogen onverklaarbaar is en dat zij die, zij het ook maar genietend, uit zichzelf daaraan deel hebben, zijn verklaringen gerust kunnen ontberen. Dit bescheiden zelf-besef spreekt hij uit in een volzin, die in een bespreking van Vermeers Keukenmeid voor-

komt. Hij zegt daar uitdrukkelijk, dat zijn schrijven niet is voor hen, die de schoonheid van het werk al ondergaan kunnen, maar alleen voor die — helaas al te groote — menigte, die er voorloopig onbekwaam toe is.
Aandacht, overgave — dit zijn de eerste en de laatste woorden in Bremmers leeringen, en wanneer een man, die op grond van zijn persoonlijke aanleg zoo zeer zijn eigen richting weet, desondanks jaar aan jaar aandacht en overgave heeft en vraagt voor het meest verscheidene, dan geloof ik, mogen wij in hem een karakter erkennen en hem de werking gunnen, die hij zich wist te verzekeren. „*De Beweging.*"

* * *

Het roesten van ijzeren pijpen van heetwaterleidingen.

De pijpleidingen voor heet water, hetzij deze voor verwarming of watervoorziening dienst doen, zijn onderhevig aan een roestingsproces. Het eigenaardige is dat deze roesting zeer onregelmatig optreedt. De soort of aard van metaal schijnt hierbij geen belangrijke factor te zijn. Men heeft proeven genomen met systemen, waarbij verschillende lengten ijzeren en stalen pijpen van verschillende soort gebruikt werden, doch dit gat wat het roesten betreft geen verandering. Volgens een verslag in „the Plumber" heeft de heer F. N. Speller onlangs de aandacht gevestigd op een verschil, dat is op te merken bij het roesten van een systeem voor heetwaterverwarming en een voor heetwatervoorziening, zelfs wanneer de temperatuur van het water ongeveer dezelfde is. De pijpen voor heetwaterverwarming beginnen te roesten maar de werking houdt daarna schijnbaar op. De pijpen voor heetwatervoorziening blijven steeds doorroesten en soms wel zoo sterk, dat wanneer de pijp niet lek wordt hij geheel met het roode ijzerhydroxyde verstopt raakt. Dit wijst er op dat het water niet alleen verantwoordelijk is voor de bovenbedoelde werking, maar meer iets anders dat met het water wordt medegevoerd. De beste verklaring voor deze opeenhooping van ijzeroxyde is dat ze veroorzaakt wordt door de zuurstof die in het koude voedingswater is opgelost. Het percentage van deze zuurstof is schijnbaar de maat van de verwoestende werking van het water, en verklaart het feit, dat een beperkte hoeveelheid water geen slechte werking op het ijzer uitoefent, terwijl wanneer het water voortdurend vernieuwd wordt, deze werking zeer snel is. De zuurstof doet hier dienst als electrisch element, waardoor kleine stroompjes ontwikkeld worden tusschen het eene ijzerdeeltje en het andere.
Wanneer het ijzer aan niets anders blootstaat dan aan water, houdt deze electrische werking spoedig op, doordat de opeenhooping van waterstof aan de cathode polarisatie veroorzaakt. Dit geschiedt in inrichtingen voor heetwaterverwarming, waar het water en bijgevolg de hoeveelheid vrije zuurstof niet voortdurend vernieuwd wordt.
Daarenboven gaat de vrije zuurstof met de waterstof een verbinding aan en depolariseert de oppervlakte van het ijzer en is zoodoende oorzaak, dat de verwoesting van het ijzer steeds doorgaat. De zuurstof doet verder aan de reactie mede door met het ferrohydroxyde een verbinding te vormen tot onoplosbaar ferrihydroxyde, dat gewoonlijk bekend staat als ijzerroest. Wanneer de hoeveelheid zuurstof onbeperkt is, zal het roesten doorgaan tot al het ijzer in roest is omgezet. De remedie voor dit kwaad moet bestaan in het verwijderen van de zuurstof uit het water voor dit gebruikt wordt. Men kan dit op twee wijzen bereiken, of wel door het heete water eenige minuten tot rust te doen komen onder vermin-

derden druk, of wel door de vrije zuurstof vast te leggen. Hiertoe gebruikt men kranen van zuiver staal. Proeven, die met deze laatste methode genomen zijn, hebben moeilijkheden opgeleverd doordat de kranen soms met olie gesmeerd moesten worden. Maar andere proeven worden thans genomen, waarbij plaatijzer zoo gevormd wordt, dat hierin een groot aantal kanaaltjes ontstaan, waardoor het water langzaam stroomt. Zoover de proeven thans zijn, blijkt reeds dat hierdoor een belangrijke vermindering van de hoeveelheid zuurstof, die in het water aanwezig was, verkregen wordt. Wanneer het gelukt de zuurstof te verminderen tot minder dan 1 Kubieke c.M. per liter, zal het roesten zoo gering zijn, dat het geen bezwaar meer zal opleveren. Ook de methode waarbij het water eenige minuten tot rust komt, is onlangs nader beproefd en heeft ook vrij voldoende resultaten opgelevert.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten verzoekt ons onderstaand adres op te nemen:

Aan den Gemeenteraad van Dordrecht.

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten (goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 19 Juni 1909 No. 69),
die het voorrecht heeft onder zijn leden personen te hebben — o. a. Dr. Berlage en de Bazel — die op het gebied van stedenbouw speciale studiën hebben gemaakt, meent zich de vrijheid te moeten veroorloven, zoo niet verplicht te zijn, UEd. Achtbaren mede te deelen, dat het door Burgemeester en Wethouders Uwer Gemeente aan Uwen Raad ingediende plan van uitbreiding niet voldoet aan de eischen die billijker wijze aan zulk een plan behooren te worden gesteld.
Zonder in uitvoerige beschouwingen te treden, om van de aesthetische eischen geheel te zwijgen, wenscht het Bestuur er op te wijzen, dat in het plan geen denkbeeld te onderkennen is, en de ontwerper zich geen voldoende rekenschap gegeven heeft van eischen, die het groote verkeer in de toekomst stellen zal in verband met het verkeer in de oude stad, van de noodzakelijkheid om de hoofdpunten op de kortst mogelijke wijze te verbinden, alsmede van de tegenwoordige en in de toekomst noodige spoorovergangen.
De pleinen zijn niet ontstaan als noodzakelijke centraalpunten, waarheen en van waaruit het verkeer in verschillende richtingen wordt geleid, doch het zijn verbreedingen, die toevallig zijn ontstaan waar voor bebouwing geen voldoende oppervlakte overschoot. Ook in de traceering der ondergeschikte straten is geen redelijk systeem te ontdekken, maar schijnt enkel willekeur daarbij te hebben voorgezeten.
Aan de behoefte van groote gebouwen, die in verband met pleinen kernpunten zijn, waarvan uit de ontwerper zijn plan opzet, schijnt evenmin te zijn gedacht.
Ook zijn „stadsdeelen" met verschillende klassebebouwing niet in het plan te ontdekken.
Hiermede zijn enkele grondfouten aangeduid.
Het Bestuur voornoemd meent UEd. Achtbaren in overweging te moeten geven de voordracht, bedoeld plan betreffende, niet aan te nemen.

Namens het Bestuur van den Bond
van Nederlandsche Architecten,
P. J. HOUTZAGERS, *Voorz.*
JAN DE MEIJER, *Secr.*

FEDERATIE VAN DE LITURGISCHE VEREENIGINGEN IN NEDERLAND.

In Juni van dit jaar schreef de Federatie van Liturgische Vereenigingen een studie-prijsvraag uit voor een hoofdaltaar. (Zie het programma in „Architectura", No. 25, jaargang 1916). Er werden ingezonden 29 ontwerpen. De jury bestond uit twee Commissies: de eene, die de ontwerpen beoordeelde uit liturgisch oogpunt, bestond uit de heeren Prof. de Wit uit Hoeven, Prof. M. W. A. Wijtenburg uit Warmond en Dr. W. G. J. van Koeverden uit Culemborg. De andere Commissie, aan wie de beoordeeling der inzendingen uit aesthetisch oogpunt was opgedragen, bestond uit de heeren: Dom Paul Bellot uit Oosterhout, H. van Heeswijk uit 's-Gravenhage en J. Stuyt uit Amsterdam. Beide Commissies brachten hun verslag uit, zoodat het Federatiebestuur den prijs toekende aan het ontwerp no. 29 Motto twee roode kruisen. Bij de opening van het naambriefje bleken de ontwerpers te zijn de heeren A. Hermans en N. van der Schuijt uit Roermond. De zeer bevoegde kunstcommissie noemde de prijsvraag zeer geslaagd en kon aan nog zeven andere ontwerpen een loffelijke vermelding toekennen.

Voor genoodigden bestaat op Dinsdag 31 October gelegenheid in het Seminarie te Culemborg, van 1 tot 4 uur de ontwerpen te bezichtigen.

VAN ALLERLEI AARD.

EEN BELANGRIJKE VONDST.

Bij het afgraven van een huisstel, waarop vroeger een boerenhuisringe stond, tusschen Scharnegoutum en Deersum bij den Rijksstraatweg, ter plaatse waar in de grijze oudheid het Nijekloster moet hebben gestaan, deden de werklieden van den heer IJ. Veldhuis te Sneek dezer dagen een belangrijke vondst. Op geringe diepte stieten zij bij hun werk op verschillende voorwerpen, die na onderzoek kerksieraden bleken te zijn. Ze lagen alle bij elkaar, zoodat het vermoeden is, dat ze daar in tijden van oorlog of burgertwisten, die herhaaldelijk Friesland ten tijde van de Schieringers en Vetkoopers beroerden, opzettelijk begraven zijn. Eerst dacht men aan gouden sieraden, doch later kwam men tot de slotsom, dat het koper was. Eenige voorwerpen waren nog geheel gaaf, zeker doordat koper zoo weinig oxydeert.

Het gevondene is door den heer Veldhuis ten zijnen huize opgesteld en reeds door verschillende personen bezichtigd. Zelfs een koopman uit Leeuwarden wist al van de vondst en wilde die kopen, waarvoor de heer V. echter niet te vinden was.

De vondst bestaat uit drie wierookvaten van 40 à 50 c.M. hoogte, waarvan twee gebeel gaaf en ieder staande op 3 voetstukken, ieder voorstellende een leeuw. Van het derde wierookvat ontbreken de pooten of voetstukken. Bij de losse deelen bevindt zich echter een voetstuk, voorstellende een hond, dat naar gissing aan het derde vat heeft behoort. Daarnaast staan twee nog gave groote kandelaars, ongeveer van gelijke hoogte als de wierookvaten. Verder behoort tot de collectie een fraaie kroonluchter (ook gaaf) met 6 armblakers, elk voor één kaars. Dan is er o.a. een fraai Mariabeeldje, zeer duidelijk van teekening en gaaf, dat past op een hoog bewerkt voetstuk; met beeldje is het geheel ongeveer 200 groot als de kandelaars. Ten slotte liggen naast de genoemde voorwerpen nog verschillende losse deelen, die oudheidkenners vermoedelijk weten te rangschikken. Alles geeft den indruk, dat in de dertiende eeuw, het tijdperk, waaruit, naar men vermoedt, het gevondene afkomstig is, de bewerking van het koper op hoog peil heeft gestaan.

Het Nijekloster is in 1243 door den abt Dudo gestichd en droeg toen den naam Aula Dei of Godshof en werd bestuurd door den abt van Oldeklooster nabij Hartwerd en Bolsward. Het behoorde aan de orde der Cisterciensers en werd bewoond door adellijke jonkvrouwen.

Men hoopt bij verdere afgravingen nog meer te zullen vinden. („L. Ct.")

DENEKAMP.

De Vereeniging „Natura Docet" kocht hier 6480 M². bouwterrein voor ƒ 4100 voor de stichting van een nieuw museum, waarvoor de plannen worden gemaakt door den architect Karel Mulder te Amsterdam. De kosten worden voorloopig geschat op ƒ 30.000,—. Ongevraagd werd reeds ƒ 1800.— voor dit doel geschonken. De heer Bernink kocht voor eigen risico daarnaast een stuk broekgrond met hakhout, groot 2250 M². als Natuurmonument. („Tubantia")

R. P. SPIERS. †

Een bekend Engelsch architect, Richard Phené Spiers, is in den ouderdom van 78 jaar overleden. Zijn roem dankt hij hoofdzakelijk aan zijn beteekenis als leeraar en historicus; minder belangrijk is het werk, dat hij als practicus verrichtte. Immers, er bestaan slechts kleinere gebouwen van hem, o.a. het huis van lord Monskwell, op Chelsea Embankment, enkele scholen en schildersateliers

Maar als leeraar in de architectuur aan de Royal Academy heeft hij zich gedurende bijna 35 jaar bijzonder verdienstelijk gemaakt. Toen hij in 1905 zijn ontslag nam, werd dit dan ook van alle zijden erkend; uit de huldeblijken, hem toen aangeboden, werd de Phené Spiersverzameling van architectuur-teekeningen in het Victoria- en Albert-Museum bijeen gebracht, terwijl het overschot der bijeengebrachte gelden door Spiers werd besteed, om belangrijke bouwkundige teekeningen voor de nationale collecties aan te koopen.

Spiers was een uitnemend bouwkundig teekenaar, terwijl hij de vaklitteratuur vermeerderde met nieuwe edities van Pugin's „Normandie" en Fergusson's „Histoire de l'Architecture". Hij schreef veel over Grieksche, Romeinsche en Saksische bouwkunst en interesseerde zich bijzonder voor Japansche kunst.

EEN OORDEEL VAN VON BODE OVER DE NIEUWE DUITSCHE KUNST.

Wilhelm von Bode heeft in het maandschrift „Wieland" meegedeeld, hoe een aantal centrale kunstenaars over de nieuwste Duitsche kunst oordeelen. Natuurlijk is hij het lang niet altijd eens met hun vaak vernietigend judicium, doch hij moet toch toegeven, dat zij, die de nieuwere Duitsche monumentale gebouwen en onzeglijke gedenkteekenen vonnissen, 't menigmaal aan het rechte eind hebben. Vele van die kunstwerken lijden inderdaad aan grootdoenerij en zijn, in weerwil van hun kolossale grootte en hun kostbaarheid, toch onbeduidend en smakeloos. Het is, zegt hij verder, niet te loochenen, dat onze plastiek en nog meer onze schilderkunst en onze graphische kunst geheel op den verkeerden weg zijn, terwijl ze zich op den voorgrond dringen, daar de tentoonstellingen, ter wille der reclame en om niet achterlijk te worden genoemd, allerlei excentriciteiten exposeeren, waarbij de pers meewerkt om ze te verheerlijken. Deze booze afdwalingen zijn de bijkomstige verschijningen van den verhitterden strijd tusschen de oude naturalistische school en de nieuwe richting, die naar een gebonden stijl streeft."

Maar Bode kan natuurlijk niet inzien, dat het grof-kolossale aan de Duitsche kunst geen tijdverschijnsel is, maar een beeld van de Duitsche volkspsyche. („de Tel.")

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen, uitgeschreven door de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" in 1916:

I. *Ontwerp voor een dubbel schoolgebouw met gymnastieklokaal.*

II. *Ontwerp voor een veilingsgebouwtje.*

III. *Ontwerp voor een briefveelhoofd.*

Programma komt voor in „Architectura" No. 35.

Tijd van inlevering vóór of op 15 November a. s.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1381ste Ledenvergadering. — Het uitbreidingsplan der gemeente Dordrecht. — Vijzelstraat-voorspelling. — Tentoonstelling van de werken van Piranesi en Canaletto in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam. — Uitgegeven Boekwerken. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Bond van Nederlandsche Architecten. — Federatie van de Liturgische Vereenigingen in Nederland. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent. -/-

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -/-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -/-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 46. ZATERDAG 11 NOVEMBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewoon Lid zijn aangenomen de heeren J. VAN DER WAERDEN C. I., Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam en T. J. LAMMERS, architect, allen hier.

II. Dit jaar wenschen als Bestuurslid af te treden de heeren PAUL J. DE JONGH, Voorzitter. *)
A. MOEN, Penningmeester. *)
H. F. SYMONS, Plaatsvervangend Lid.
Als Secretaris der Redactie wenscht af te treden de heer JAN DE MEIJER.

Leden worden dringend verzocht hunne gedachten te laten gaan over de vervanging der genoemde functionarissen, die op de e.v. Alg. Vergadering op 6 December moet plaats hebben.

III. Op de prijsvraag voor den omslag van een kalender „A. et A." 1917 zijn ingekomen 11 antwoorden onder de motto's:
1. Pjeb; 2. Zwart op Rood; 3. Rednelak; 4. Vrede I; 5. Vrede II; 6. A°. D°.; 7. Het hooge goed; 8. Grao; 9. O. L. L.; 10. G. A.; 11. Kleur.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

*) Tevens als Lid der Redactie.

VERSLAG DER 1382STE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 8 NOVEMBER 1916 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL, HEERENGRACHT 545.

Voorzitter de heer Paul de Jongh.

Notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen is een brief van de schilderspatroonsvereeniging „Amsterdam", waarin wordt verzocht erbij de leden op aan te dringen, bij de thans zeer hooge prijzen der verfwaren de eenheidsprijzen voor schilderwerk in de bestekken te herzien. Op voorstel van den Voorzitter wordt besloten de genoemde vereeniging te verzoeken geregeld een opgaat te doen van de prijzen der grondstoffen, opdat die in ons orgaan ter kennis van de leden kunnen worden gebracht.

De heeren J. van der Waerden C. I., Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht der gemeente Amsterdam, en T. J. Lammers, architect, worden na ballotage met algemeene stemmen als gewoon lid aangenomen.

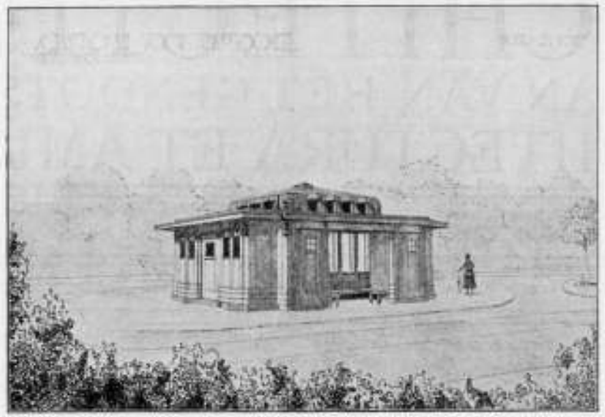
In het welkom heeten van den heer J. M. van Hardeveld als gewoon lid, wijst de Voorzitter erop, dat het Genootschap leden noodig heeft, die meer doen dan contributie betalen — op zichzelf een loffelijke zaak — het blad inkijken, en nu en dan eens ter vergadering komen. Het Genootschap heeft werkers noodig, menschen, die met al hun kracht de bloei van de Bouwkunst ook door den Vereenigingskracht zullen bevorderen. Het Genootschap hoopt in U zoo iemand te mogen begroeten.

Het woord is daarna aan den heer Van der Pek voor het houden van een kunstbeschouwing aan de hand van lichtbeelden. Op deze belangrijke en zooals steeds de aandacht vasthoudende voordracht komen wij in het volgende nummer uitvoerig terug. J. DE M.

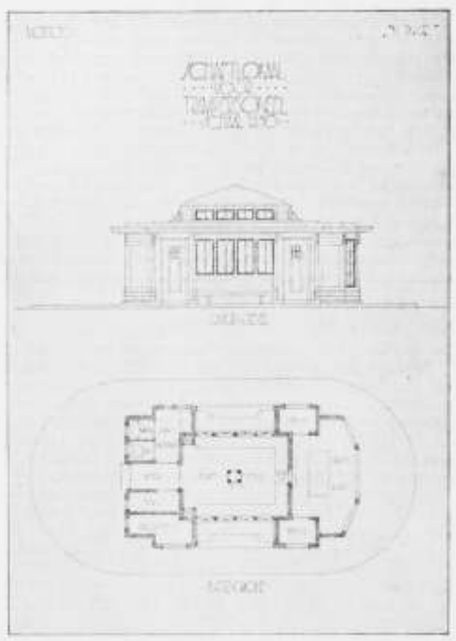
DE ADVISEUR VOOR DE VIJZELSTRAAT-BEBOUWING.

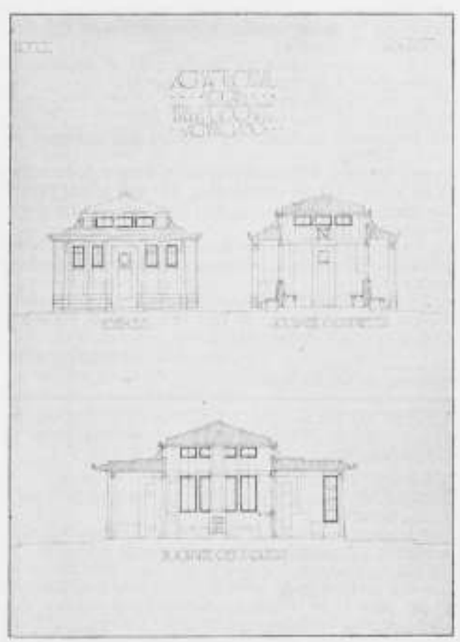
De dagbladen brachten de vorige week het bericht, en er bestaat alle aanleiding om dit als juist aan te nemen, dat Burgemeester en Wethouders van Amsterdam den architect K. DE BAZEL hebben aangezocht hen als adviseur bij te staan inzake de bebouwing van de Vijzelstraat, en dat genoemde heer dan alleen bereid zou zijn deze zeker niet gemakkelijke taak op zich te nemen, indien hij zal worden gekend in de vaststelling der instructies, regelende de verplichtingen en bevoegdheid van den adviseur. Dit voorbehoud is zeer begrijpelijk, en sluit zich volkomen aan bij de door A. et A. en den B. N. A. bij hunne adviezen aan B. en W. uitgesproken wenschelijkheid, en het mag worden verwacht dat terzake de vereischte overeenstemming tusschen het Gemeentebestuur en den heer de Bazel zal kunnen worden verkregen.

Mocht het reeds in architecten-kringen waardeering vinden dat bij den nieuw-bouw der Vijzelstraat gebroken zal worden met een tot dusver gevolgd stelsel, waarbij

1ste Prijs in de prijsvraag, uitgeschreven door de Club van Haagsche leden van het Genootschap „A. et A."

de beschikbaar komende terreinen bij gedeelten en voor geheel willekeurige bebouwing aan verschillende, niet met elkander samenwerkende gegadigden worden uitgegeven, en dat B. en W. in beginsel hebben aanvaard de conclusies in die richting door A. et A., daarin gesteund door de beide andere bouwkunst-lichamen, gesteld in het adres aan B. en W. van April 1915, het nu door dit College genomen besluit om den heer de Bazel uit te noodigen, wijst erop dat het B. en W. ernst is geweest toen zij voor de benoeming van een adviseur voor de Vijzelstraat de voorlichting hebben gezocht van de drie voornaamste bouwkundige vereenigingen, die getoond hebben belangstelling voor deze zaak te voelen.

De nu aangezochte adviseur toch was de eenige candidaat, die door *alle drie* de vereenigingen was genoemd.

De Maatschappij van Bouwkunst stelde: Berlage-de Bazel-Gratama; Architectura et Amicitia: de Bazel-Berlage; de Bond van Nederl. Architecten: de Bazel; voor dezen Bond nog een extra-succes nu hij den eenigen door hem gestelden candidaat zag aangenomen.

Het noemen van meer dan één naam door de twee andere vereenigingen houdt verband met het verzoek van B. en W. om, indien er van belangrijk meeningsverschil in de vereenigingen mocht worden blijk gegeven, daarvan mededeeling te mogen ontvangen. Dat door alle drie de vereenigingen *dezelfde* candidaat zou worden gesteld, mocht niet worden verwacht; zulk een eenheid van inzicht komt in dergelijke speciale gevallen in onze bouwkundige kringen zelden voor, wat misschien maar goed is ook!

En hoewel nu B. en W., wèl aanvaardend de hoofdzaak, d. i. het beginsel neergelegd in het voornoemde adres der vereenigingen, niet zijn ingegaan op de daarbij o. m. genoemde wegen om tot eene goede oplossing van het vraagstuk te komen, n.l. door het uitschrijven van prijsvragen voor bloksgewijze bebouwing, maar nu een stelsel hebben ingevoerd, in dat adres niet genoemd, en waaromtrent, tengevolge van den buitengewonen spoed waarmede de betreffende voordracht in Juli door den Gemeenteraad is afgewerkt, de adresseerende vereenigingen de gelegenheid hebben gemist met elkaar van gedachten te wisselen, en zich over de voordracht uit te spreken, ligt er toch in het verloop van deze voor het toekomstig aanzien van Amsterdam zoo hoogst belangrijke aangelegenheid reden genoeg voor de bouwkundige vereenigingen om zich over de gevoerde actie voldaan te toonen, en zeker mogen zij waardeeren de loyale wijze waarop van hare laatst verstrekte adviezen door B. en W. is gebruik gemaakt.

De tijd zal leeren of het aannemen van het nu door het Gemeentebestuur ingevoerde stelsel van centrale leiding bij de voorbereiding eener aesthetische bebouwing als den meest doeltreffenden weg mag worden beschouwd. Dit zullen we met de noodige belangstelling hebben af te wachten; naast groote bekwaamheden, zal van den adviseur veel stuurmanskunst, en van de architecten der Vijzelstraat de onmisbare samenwerking, en..., zekere meegaandheid worden geëischt. Wij staan hier voor een geheel nieuwe regeling, een interessante proef, waarvan we ten aanzien van de resultaten het allerbeste zullen hopen. In elk geval zijn in de artistieke, zoowel als in de menschelijke eigenschappen van den nu door B. en W. aangezochten architect zeker voldoende elementen aanwezig om in dat opzicht geruste afwachting te kunnen rechtvaardigen.

P. J. DE J.

VAN CAMPEN'S BEELD.

De Aartsbouwheer zal dan toch zijn beeltenis verkrijgen
In 't kunstpaleis der stad, waar 't Achtste Wonder staat.
Hoe vulde men de nis, voor hem bestemd, zoo laat?
Vraag 't onze bouwkunst niet, zij moet, uit schaamte
[zwijgen.
CANDIDUS.

JURYRAPPORT VOOR EEN SCHAFTLOKAAL VOOR TRAMPERSONEEL. (PRIJSVRAAG CLUB HAAGSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A.")

(Bij de afbeeldingen).

Aan het Bestuur der Club van Haagsche Leden van het Genootschap „A. et A.".

De ondergeteekenden hebben hierbij de eer U aan te bieden het Rapport van de beoordeeling der ontwerpen, ingekomen op de door Uwe Club uitgeschreven Prijsvraag voor een Schaftlokaal voor Trampersoneel.

Ingekomen waren elf ontwerpen, t. w.:

1. 'n Pasje	— 3	teekeningen en toelichting.
2. 't Moet maar	— 2	„
3. Tram	— 1	„
4. Rond-Point	— 2	„ „ „
5. A	— 2	„
6. L	— 2	„ „ „
7. Arbeid	— 1	„
8. Retour	— 1	„
9. S E F	— 2	„
10. H T M	— 2	„
11. Kwadratum	— 1	„

Algemeene opmerkingen.

Het resultaat der prijsvraag is zeer bevredigend te noemen; alle inzenders hebben aan de bepalingen van het programma voldaan en het teekenwerk van het meerendeel der ontwerpers is zeer goed.

Bij 1ste schifting vielen af de ontwerpen „Tram" en „Retour", bij 2de „Arbeid" en „H T M", bij 3de „'t Moet maar", „A", „S E F" en „Rond-Point", zoodat overbleven de ontwerpen „'n Pasje", „L" en „Kwadratum".

Omtrent elk der ontwerpen in het bijzonder wordt het volgende opgemerkt:

„Tram". Ofschoon de gevraagde ruimten aanwezig en vrij goed verdeeld zijn, is toch de buffetruimte te veel als hoofdzaak, het schaftlokaal te veel als bijzaak opgevat. De ingebouwde W. C. in de toiletruimte, zoowel als de kast in de buffetruimte, zijn gebrekkig aangebracht. Etalages in de buffetruimte zijn overbodig, de uitgiftegelegenheid naar buiten is onvoldoende.

De schouw is te monumentaal en de schoorsteenconstructie te gecompliceerd voor een gebouwtje als hier bedoeld.

De architectuur is droog van opvatting, de combinatie van hout en steen niet overal goed begrepen en de details zijn alledaagsch.

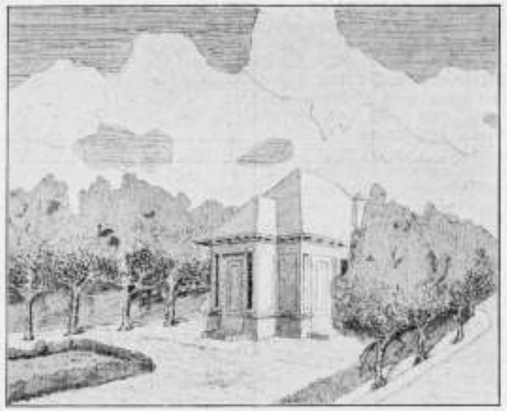
De overkapping is niet aesthetisch aangebracht, wat duidelijk uit de perspectief blijkt, de kapruimte is geheel ongebruikt.

Het teekenwerk is correct, doch zonder charme.

„Retour". De gevraagde ruimten zijn aanwezig, doch niet practisch verdeeld. Twee portalen waren niet noodig en de bergplaats is onnoodig groot.

Aan de buffetruimte ontbreekt de gelegenheid voor uitgifte naar buiten, het uitgifte-luikje naar het schaftlokaal is onpractisch aangebracht boven één der banken.

In de gevels komt het karakter van het gebouwtje weinig uit. De mansarde-kap is niet fraai en heeft hier

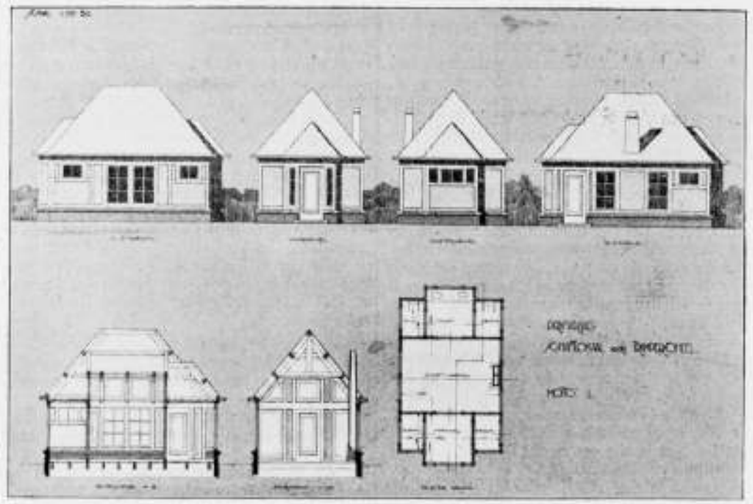
Eervolle vermelding in de Prijsvraag, uitgeschreven door de Club van Haagsche leden van het Genootschap „A. et A."

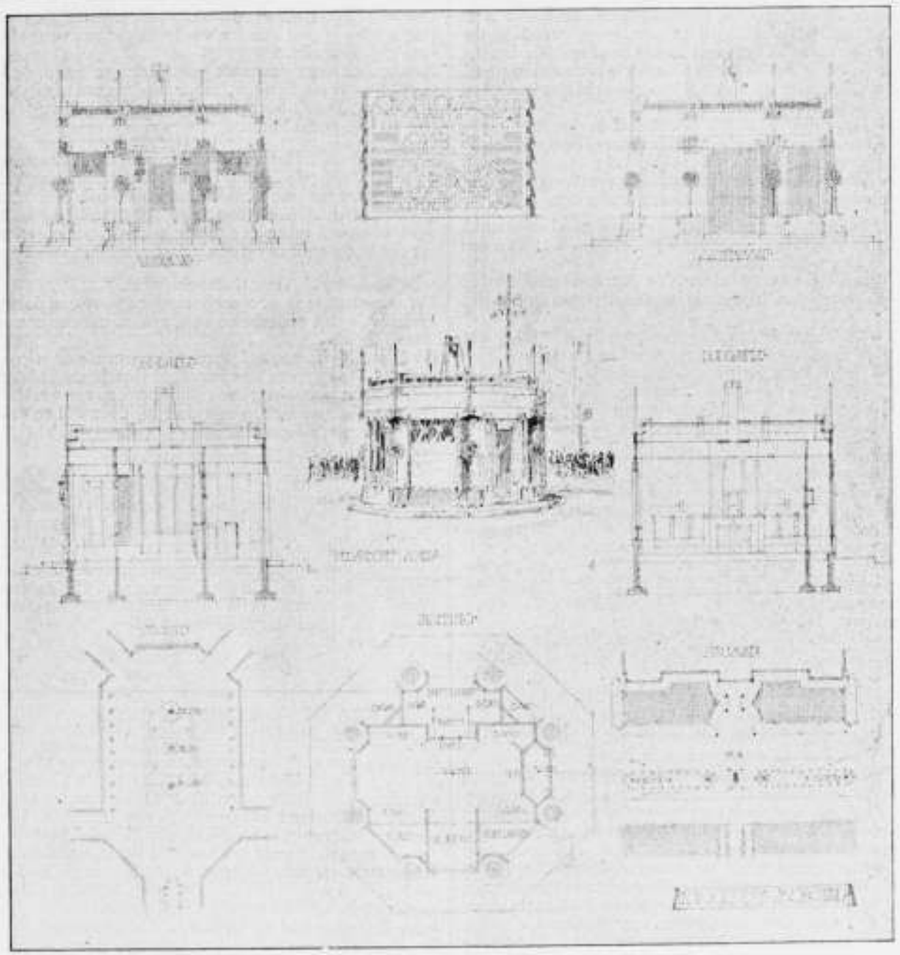
geen zin, terwijl de constructie daarvan lastig en kostbaar is.
De architectuur is vrij nuchter en de versiering der blinde vakken weinig smaakvol.
Het teekenwerk is vrij goed, de perspectief niet gelukkig.

„Arbeid". De gevraagde ruimten zijn aanwezig, doch niet practisch gecombineerd. Twee portalen waren niet noodig, evenmin als de overdekte zitplaatsen, waardoor het schaftlokaal in 't geheel geen uitzicht heeft. Bovendien is dit lokaal moeilijk te ventileeren en de daarvoor in de kap aangebrachte inrichting onvoldoende.

De buffetruimte is klein en de uitgifte naar buiten niet goed opgelost.
De architectuur doet aan Noorschen houtbouw denken, doch het teekenwerk is zeer schetsmatig, zoodat men over de details niet kan oordeelen. De perspectief geeft een onvoldoende voorstelling.

„H T M". Het plan is eenvoudig en logisch opgezet en zeer beknopt, terwijl toch alle gevraagde ruimten aanwezig zijn. Buffetruimte en bergplaats zijn klein, doch even voldoende. Van de uitgifte naar buiten heeft de ontwerper zich bij de buffetruimte te weinig rekenschap

Prijsvraag, uitgeschreven door de Club van Haagsche leden van het Genootschap „A. et A."

gegeven, ook ontbreekt de verbinding van deze ruimte met het schaftlokaal.
De architectuur is niet onverdienstelijk, maar voor een groote stad heeft het gebouwtje te veel een landelijk karakter.
Het teekenwerk geeft vaardigheid te zien, de perspectief is niet buitengewoon geslaagd en het geheele ontwerp kon beter verzorgd zijn.

„'t Moet maar". Het plan in kruisvorm is eenigszins gecompliceerd. Het schaftlokaal heeft slechts uitzicht naar een zijde, de buffetruimte is te groot en niet volgens de bedoeling, de gereedschapskast is veel te groot ontworpen. Het is een fout dat W. C. en urinoir, elk met een deur, direct in het portaal uitkomen.
De architectuur der gevels is eenvoudig maar goed, het raampje voor W. C. en urinoir kan echter niet geplaatst worden zooals de teekening aangift. De houtconstructie is goed aangegeven, doch de details, o. a. de overstekende lijst, wat nuchter. Bloemenplanken aan de gevels komen minder gewenscht voor. Het teekenwerk is vrij goed.

„S E F". De gevraagde ruimten zijn aanwezig, doch konden beter verdeeld zijn. Het portaal is een gang geworden en de veranda schijnt alleen aangebracht, om

symmetrie in de gevels te verkrijgen, daardoor is de plattegrond te wijdloopig geworden. Bovendien beneemt de veranda licht en uitzicht naar buiten. Uit het schaftlokaal is het uitzicht naar drie zijden zeer goed, de plaatsing van de stookgelegenheid in een hoek van dat lokaal echter minder.
De architectuur wijst op gewapend beton, zooals ook op de teekening vermeld; zij herinnert eenigszins aan Duitsche voorbeelden en is wat nuchter
Het teekenwerk is schetsmatig, doch verraadt een vaardige hand, de perspectief doet wat droog aan.

„*I*". Het ontwerp is eenvoudig en vrij goed ingedeeld, ofschoon kleerkast en bergplaats erg klein zijn en een waschgelegenheid ontbreekt.
Het plaatsen van de vloer van het gebouwtje twee treden boven het trottoir is ongemotiveerd en onpractisch.
De architectuur der gevels is eenvoudig, ofschoon wat droog en doet te veel aan een gemakhuisje denken. Een fout is, dat de deur der bergplaats zich van buiten voordoet als een vast paneel met raam daarboven.
Het teekenwerk is middelmatig, de perspectiefteekening, ondanks de kleur, ietwat ongevoelig van opzet.

„*Rond-Point*". De achthoekige plattegrond toont aan, dat de ontwerper zich de plaatsing van het gebouwtje gedacht heeft op een rond of veelhoekig plein. Door dit denkbeeld is hij op een dwaalspoor gebracht, aangezien dergelijke pleinen, waar zulke gebouwtjes noodig zijn, hier ter stede niet voorkomen, of uitzondering zijn.
De indeeling is dientengevolge zeer gezocht en gecompliceerd geworden, het schaftlokaal verkreeg geen voldoend uitzicht en is slecht verlicht, de bergplaats en de buffetruimte zijn veel te groot.
De constructie in gewapend beton is eveneens zeer gecompliceerd en slechts met groote kosten uitvoerbaar, dus weinig practisch.
De architectuurvormen zijn eenvoudig en goed, ofschoon niet bepaald het karakter van beton weergevend.
Het teekenwerk getuigt van vaardigheid, de perspectief is verdienstelijk.

„*'n Pasje*". De gevraagde ruimten zijn aanwezig en goed verdeeld. Het buffet is weliswaar gedacht als gesloten lokaal, met twee niet gevraagde provisiekasten, doch de opzet van het geheel getuigt van talent en gevoel voor verhoudingen.
Als geheel behoort dit ontwerp, al doet het wellicht eenigszins aan moderne Weensche architectuur denken en al is de opvatting wellicht wat te monumentaal, tot de beste oplossingen, die werden ingezonden.
De constructie is wel uitvoerbaar, zooals in de toelichting is aangegeven, doch de architectuur doet niet bepaald aan houtbouw denken, die is echter grootendeels te wijten aan de wijze van voorstelling, inzonderheid in de perspectief, die evenwel zeer vlot en smaakvol geteekend is. Ook de projectieteekeningen zijn zeer correct geteekend en het geheele ontwerp is uitstekend verzorgd.
Bij niet te beperkte middelen zou het ontwerp wellicht met kleine wijzigingen voor uitvoering geschikt zijn.

„*L*". Ontwerper van dit plan is de eenige, die gebruik gemaakt heeft van de vrijheid, om de buffetruimte achterwege te laten. Overigens zijn de gevraagde ruimten aanwezig en goed verdeeld. In het schaftlokaal kon de stookplaats beter in het midden worden aangebracht.
De constructie toont practische vaardigheid bij den ontwerper aan.
De architectonische vormen zijn eenvoudig en goed. Het ontwerp zou zonder veel wijzigingen voor uitvoering geschikt zijn.
Het teekenwerk verraadt een vaardige hand, de perspectief is verdienstelijk, maar wel wat al te uitvoerig, wat het bijwerk betreft, zoodat het gebouwtje daarin niet tot zijn recht komt.

„*Kwadratum*". Het veelhoekige plan heeft dezelfde bezwaren als motto „Rond-Point". De verlichting van en het uitzicht uit het schaftlokaal zijn ook hier minder gunstig. Het geheel toont een zeer modern karakter, doet evenwel meer denken aan een kiosk in een park, op een badplaats, of op een tentoonstelling, dan aan een schaftgebouwtje voor trampersoneel.
De constructie is gecompliceerd en voor een dergelijk gebouwtje, uit practische oogpunten, minder aanbevelingswaardig.
Evenwel heeft, zoowel de architectuur als de wijze van voorstelling, groote verdiensten. Beschouwd als architectonische fantasie, getuigt dit ontwerp van veel talent. De practische eischen zijn daarbij evenwel te veel op den achtergrond geraakt.

's Gravenhage, 25 September 1916.

De jury,
(w.g.) J. J. Goot.
C. B. Bremer.
P. H. Scheltema.

Op grond van bovenstaand rapport stelt de jury aan het Bestuur voor, om aan den ontwerper van motto „'n Pasje" den eersten prijs toe te kennen en aan dien van motto „L" een eervolle vermelding bij wijze van tweeden prijs.

De Jury,
a. b.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW TE NIEUW-LEKKERLAND.

Ingekomen zijn 51 ontwerpen onder de motto's:
N. L., Elshout, Caesar, Eshuis, Annie, Est, Cultus, Blijmoedig, J. A. Böhringer, a. d. Dijk, Agatha, Beth-El, Nieuw-Lekkerland 1883—1891, Aan den dijk, Dorpskerk, Leo, Het brandend hart der Wereld, In de bocht, Job, Vrede I, Funda nos in Pace, Bede, Beta, S. D. G., Broodhuis, Herfst, Gedenk de armen in dit Bedehuis, Nelly, Ps. 127: 1, P. P. P., 1618—1619, Mara, O., Mathijs, Egocentrisch, B., Naeremje, Deo Optimo Maximo, Pastorale, Buiten, Urbi et Orbi, M., 't Middaguurtje, Steen, Kruis in dubbele cirkel (geteekend), Eenvoud, S. C., Georgina, Co., Annetje, Verhouding, Vrede II, Zeshoek (geteekend).

Namens de Jury:
Herm. v. d. Kloot Meyburg.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen, uitgeschreven door de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" in 1916:
I. *Ontwerp voor een dubbel schoolgebouw met gymnastieklokaal.*
II. *Ontwerp voor een veilingsgebouwtje.*
III. *Ontwerp voor een brievenhoofd.*
Programma komt voor in „Architectura" No. 35.
Tijd van inlevering vóór of op 15 November a. s.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 47. ZATERDAG 18 NOVEMBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer A. Boeken C. I., door de heeren Herman Baanders en Jan Baanders.

I. Het Bestuur, als Jury optredend voor de Genootschapsprijsvraag „Kalender 1917", heeft de prijs, groot *f* 25.—, toegekend aan het ontwerp motto: „*Redwelak*".
Na opening van den naambrief bleek de inzender: de heer F. A. W. van der Togt, Architect te 's-Gravenhage.

II. De ontwerpen, ingekomen op de kalender-prijsvraag zullen worden tentoongesteld van Woensdag 22 Nov. tot en met Dinsdag 28 Nov. in de Bibliotheek,

III. Dit jaar treden als Bestuurslid af de heeren:
Paul J. de Jongh, Voorzitter. *)
A. Moen, Penningmeester. *) } volgens rooster.
H. F. Sybons, Plaatsverv. Lid. }
Als Secretaris der Redactie treedt af de heer Jan de Meijer.
Leden worden dringend verzocht vervanging der aftredende functionarissen ernstig te willen overwegen.
Op de e.v. Algemeene Vergadering 6 December a.s. moet de vervanging plaats hebben.

IV. De 1583ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 22 November,** des avonds te **8½ uur,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.
Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Installatie van den heer J. van der Waerden C. I., Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam,
en van den heer T. J. Lammers, Architect te Amsterdam, als Gewone Leden.
4. Benoeming der *Verificatie-Commissie* tot het nazien der rekening en verantwoording v. d. Penningmeester.
5. Voordracht van den heer H. Hana uit Blaricum, over „*Ontwerpen zonder teekenen*", met demonstratie. Introductie is toestaan.
6. Rondvraag en sluiting.

V. Naar aanleiding van klachten uit het Genootschap over afwikkeling der **Prijsvraag voor een Openbare Leeszaal te Heerlen (L.)** door het Bestuur der Leeszaal en de Jury, heeft het Bestuur „A. et A." deze klachten ter kennis van de Jury gebracht, in het vertrouwen dat daardoor de afwikkeling bespoedigd en tot een goed einde gebracht worde.

J. F. Staal Jr., 1e Secr.

*) Tevens als Lid der Redactie.

ONS GENOOTSCHAP.

Een goed volgehouden activiteit, in afwisselende mate van levendigheid, is in het verloop der jarenreeks van zijn bestaan het vaste kenmerk van ons Genootschap geweest. In opgewekt vereenigingsleven heeft het zich met jeugd-ijver en werkdrang geworpen op elk voorkomend geval, elk vraagstuk rakende het door het Genootschap zich gestelde doel, om te komen tot eene bevredigende oplossing daarvan, tot het opheffen van moeilijkheden, tot het recht zetten van dingen die scheef waren. En al bracht dat pogen in lang niet alle gevallen de gewenschte resultaten, men herstelde zich, met het optimisme van hen die hopen, vrij gemakkelijk van de ondervonden teleurstelling, om bij eerstvolgende aanleiding weer met opgewektheid en durf zaken van bizonder en algemeen belang onder de oogen te zien, gevaren te keeren, misstanden te bestrijden, met de vooropgezette bedoeling om daarmee de bouwkunst en de haar verwante kunsten van ganscher harte te dienen.
En nu, nu zelfs meer dan ooit, heeft A. et A. die roeping te vervullen, blijft voor ons die frissche activiteit gebiedend noodzakelijk, is het Genootschap aangewezen om aan de min of meer belangrijke vraagstukken van den dag, die op het zich zoo wijd uitstrekkend gebied der bouwkunst met al wat aan haar verwant is aan de orde komen, meer dan gewone aandacht te schenken. Nu meer dan ooit, omdat sedert de Maatschappij van Bouwkunst haar karakter van algemeen bouwkunst-lichaam heeft prijsgegeven, en zich heeft voorgesteld naast een bestaanden vakbond voor architecten, den B. N. A., zich uitsluitend te kunnen wijden aan de roeping en de niet gering te schatten verplichtingen eener architectenvakvereeniging, ons Genootschap het eenige algemeen bouwkunst-lichaam van beteekenis is in ons land.
Dit voor oogen houdende, kan A. et A. zich niet tevreden stellen met een weinig bewogen voortleven, een simpel behouden van wat tot heden werd bereikt, hoe waardevol dit ook zou mogen zijn. Weliswaar blijft het Genootschap ook dan in stand, en zal elk opvolgend bestuur het even goed, of in meerdere of mindere mate zelfs beter kunnen maken dan het onmiddelijk voorafgaande,

maar voldoende is dit niet; dit rustig voortbestaan kan ten slotte geen bevrediging geven, niet levenskrachtig zijn, en past zeker niet bij de positie, welke het Genootschap onder de huidige omstandigheden heeft in te nemen. Er wordt wel iets bereikt, maar er kon nog veel meer bereikt worden.
Het Genootschap toch met zijn geregelden groei van het ledental, met zijne concentratie van goede krachten, in verscheidenheid van begaafdheid, van beteekenis en van invloed, moet meer zijn voor zich-zelf en voor de samenleving; het kan ook meer zijn, wanneer tenminste een ieder maar tot ernstig medewerken naar mate van zijn kunnen en weten bereid is; en daaraan juist hapert het nog al te zeer.
Wat heel jammer is!
Ons Genootschap kan zich versterken, inwendig door aandacht te schenken aan een juiste samenstelling van bestuur, van redactie, van commissies, die een vruchtbaar samenwerken mogelijk maakt; door verhooging van de belangstelling onzer, overigens meermalen goed bezochte bijeenkomsten; door handhaving van goede regelen en voorschriften, door groeiende verbetering en uitbreiding van het Genootschapsorgaan, en daaraan te verbinden een kunstkritiek van leerende, opvoedende strekking, geleid door de gezindheid om bij het signaleeren van gebreken het goede niet voorbij te zien, en scherpe scheiding te stellen tusschen de producten van verfoeilijk snobisme, schijnkunst en eigenwaan, en die welke ontstaan uit artistieke eerlijkheid als kenmerk van den oprechten werker, die naar beste weten geeft wat in hem is.
En zoo voort! Er zijn nog zoovele middelen meer om de actie van een Genootschap als het onze in juiste banen te leiden, de belangstelling gaande te houden, de goede verstandhouding van de leden onderling, te bevorderen. En als men dan nog, en vóór alles, zal weten te bestrijden een al te sterk heerschende onverschilligheid en gemis aan samenwerking, niet alleen in ons Genootschap, maar ook, en zeker meer, daar buiten, dan zal er aan interne bezigheden voorloopig genoeg te doen zijn; ja, naast andere minder opwekkende verschijnselen in het algemeen vakleven (dit doelt dus niet op A. et A. alleen), die bestreden dienen te worden, is het de onverschilligheid vooral die het moeilijkst zal zijn te overwinnen, die den ijveraar het meeste hinderen, den warmsten enthousiast wel eens ontmoedigen kan; het is diezelfde onverschilligheid, die voor een groot deel oorzaak is dat de zoo noodzakelijke eenheid in het vakvereenigingsleven ergerlijk onbereikbaar blijft.
Wat ook heel jammer is!
En naar buiten kan het Genootschap zulk uitermate belangrijk werk doen, zijne krachten met vrucht benutten, zijn invloed vergrooten in alle gevallen, bij alle vraagstukken, waarbij het algemeen bouwkunst-belang in zijn vollen, wijd-strekkenden omvang, in zijn groote, mooie beteekenis, is betrokken. En het getal dier vraagstukken breidt zich als 't ware bij den dag uit. Men denke maar aan wat er in onzen tijd omgaat op gebied van stedenbouwkundigen, en van technischen aard, wat er te doen valt op gebied van de kunst der ambachten en der nijverheid; van het woningvraagstuk; van middelbaar- en hooger bouwkunstonderwijs; van het bouwen van overheidswege; van de bouwbevoegdheid in verband vooral met de stedenuitbreiding en de taak der schoonheidscommissies; van de positie, sociaal en artistiek, van den architect en zijne medewerkers, men denke b.v. aan het ras der bureau-exploitanten; en nog zoo veel, zoo heel veel meer onderwerpen, die bestudeering en behandeling opeischen. Alle onderwerpen ook die in meerdere of mindere mate sedert jaren reeds de belangstelling van het Genootschap hadden, en in diens kring met den vereischten ernst, zooveel als mogelijk was, zijn onder de oogen gezien.
Het hiervoren aangevoerde heeft dus niet in zich de factoren van een gloednieuw werkprogram; integendeel, zooals gezegd, heeft het Genootschap in de hier aangegeven richting altijd zich een wijdbegrensd arbeidsgebied geopend gezien; alleen volgen in onzen tijd de vraagstukken elkaar aanmerkelijk sneller op, eischen daardoor meer oplettendheid en meer activiteit; ook al tengevolge daarvan, dat de moderne geest zich hierin van vroeger tijd onderscheidt, dat aan de bouwkunst en alles wat haar verwant is, langzaam aan eene ruimere plaats in de samenleving wordt toegekend, waardoor dan ook de kunstenaar en het publiek niet meer zoo vreemd als vroeger tegenover elkaar, niet meer zoo ver van elkaar staan.
Wil echter ons Genootschap, zijne traditie getrouw, zich in de richting van zulk een werkprogram blijven voortbewegen, en streven naar een redelijke oplossing van zooveel wat nog moet worden opgelost, dan zal als onafwijsbare eisch moeten worden gesteld: medewerking, hartelijke belangstelling van alle leden. En wanneer dan uit die leden te vormen zou zijn een kern, een geregeld zich verjongende groep van ernstige, practische, begaafde werkers, die voelen voor een zich gestadig ontwikkelend, zijn invloed naar buiten uitbreidend Genootschap, en die bereid zijn, wanneer dat van hen zal worden verlangd, ook eens een keer eigen belangen terzijde te stellen, om het algemeen belang met onmisbare toewijding te dienen, dan kan bij die verscheidenheid van vraagstukken eenheid in behandeling worden gebracht, met groote kans op loonend welslagen. En dan deze groote actie geleid door een verantwoordelijk bestuur, waaraan men zijn vertrouwen geeft, en dat met zulk een vertrouwen versterkt, en met een zekere vrijheid van bewegen, in waarheid leidend en representeerend kan optreden, in volle overtuiging dat het eene hechte organisatie achter zich heeft.
En nu is het in hooge mate onredelijk om te verwachten dat zes of acht menschen met blijvende ambitie aan zulk een gewichtige, zij 't ook aantrekkelijke taak hun tijd en hunne krachten zullen geven; dat moet, bij gemis aan medewerking, waardoor zooveel werk wat men zou willen ter hand nemen, ongedaan blijft, op een gegeven oogenblik te machtig worden; neen, een groep van constante werkers als hiervoren bedoeld, zou minstens vijf-en-twintig leden sterk moeten zijn, wat toch nog niet veel is op een aantal van bijna vijfhonderd leden. Dan zouden bij eene rationeele werkverdeeling, waarbij is rekening te houden met ieder's persoonlijken aanleg, groote dingen tot stand gebracht kunnen worden, en het Genootschap met eere de hem toekomende plaats blijvend kunnen innemen.
In dit verband zij hier herhaald wat vroeger met verschillende variaties al meer dan eens is gezegd: Vooral de jongeren onder ons, zij die de toekomst in handen hebben, zij vooral moeten dien drang tot samenwerken voelen, en bedenken dat van hen mag worden verwacht dat als de tijd daar is, zij het zich tot plicht zullen rekenen het werk uit handen van de ouderen geleidelijk over te nemen, met de ernstige bedoeling dit niet alleen voort te zetten, maar met een zich steeds vernieuwend initiatief naar hooger op te voeren.
Zij, de jongeren, kunnen daarbij met vrucht benutten de ervaring van de ouderen, die met over 't algemeen wat meer bezonken inzicht en practisch weten, de dingen van nu bezien. Want zij, de jongeren, mogen zonder aarzelen met gepaste waardeering terugzien op wat reeds tot in vele jaren terug is gepoogd, en gewerkt, en gedacht om te komen tot heilzame overeenstemming tusschen kunst en gemeenschapsleven; wat nu al in dat opzicht mocht zijn bereikt, is grootendeels te danken aan de volhardende voorbereiding van vroeger, aan de onvermoeide, zakelijke actie door onze onmiddelijke voorgangers in en buiten het Genootschap gevoerd.
Moge daarom in die richting „Architectura et Amicitia", door aller medewerking en belangstelling gesteund, zich onverzwakt handhaven als het Genootschap van den frisschen, werkzamen geest.

PAUL J. DE JONGH.

KUNSTBESCHOUWING VAN DEN HEER L.A. VAN DER PEK OP DE LEDENVERGADERING VAN WOENSDAG 7 NOVEMBER 1916.

De heer van der Pek opent zijn voordracht met de opmerking, de kunstbeschouwing niet aan de hand van platen of prenten te zullen houden, doch liever een reeks lantaarnplaatjes te laten zien, waarbij hij eenige opmerkingen zal maken, die enkele leerrijke begrippen zullen vaststellen. Om de lange reeks plaatjes (140 stuks) overzichtelijker te maken, waren zij in 14 groepen van 10 verdeeld. Elke groep bracht in haar eenheid een begrip. Bij de eerste groep van 10 kwam spreker nog eens terug op zijn motto van de door hem gehouden voordracht in de reeks van 8 Lustrumvoordrachten: „van hol naar hut, van hut naar huis (godshuis)". De plaatjes vertoonde kunstwerken, waarmede men zich weinig placht bezig te houden: *a*. Windscherm bij de Australiërs; *b*. dito op de Philippijnen (typen van de allereerste bescherming tegen atmospherische invloeden); *c*. Kirgiezentent. Tot vaste woonplaatsen, en dus woningen, kwam dit nomadenvolk niet. Alleen bij het oprichten van een graf voor een hoofdman (plaatje *d*) kwam de drang van een vaste rustplaats naar voren. En zij bouwden een monumentaal werk, waarin toch de invloed van den tentvorm sterk merkbaar is.
De volgende plaatjes: *e*. Maskers uit Nieuw-Zeeland; *f*. Beeldjes van Polynesië; *g*. Godin uit Mexico, gaven spreker aanleiding het begrip: „frontaliteit" te verduidelijken. Hij bedoelt daarmede, dat de figuur is geplaatst als een soldaat in de houding, zoodat de figuur aan beide zijden van de verticale lichaamas gelijk is gehouden. Het begrip „beweging" komt hierbij niet te voorschijn. Het hiermede in verband staande begrip „ruimte" is ook nog niet te bespeuren in de primitiefste teekeningen, waarvan op het doek verschenen: *h*. de bison uit een hol in Dordogne (Zuid-Frankrijk) en *i*. de teekening van antilopen door de Boschjesmannen, die, ofschoon zij nu leven, nog steeds in den toestand verkeeren (vertegenwoordigers zijn) van de primitieve bewoners van ons werelddeel.
In de volgende reeks van 10 toont spreker aan, hoe ook de Egyptische schilderkunst het niet tot ruimtevoorstelling bracht. De voorstelling van een vijver gebeurt zoo: in een geprojecteerden rechthoek, als vijver, zwemmen watervogels en staan planten; alles in projectie. Daaromheen zijn de boomen omgeklapt en vormen dus een krans van geprojecteerde boomen om den rechthoek. Voorstellingen van een kudde beesten, van een rij menschen, worden voorgesteld door het profiel van den voorsten in zijaanzicht geteekenden man of dier enkele malen te herhalen. Spreker wijst daarbij wel op de fijnheid in de uitvoering, maar ook op den conservatieven dwang, waaraan de kunstenaar was onderworpen, door spreker terecht betiteld met „hofkunst".
Ook de zegenvierende intocht van Amenophis III, gevangen negers op zijn zegekar meevoerende, toont de gebreken van de „hofkunst". Spreker wijst terecht op de plaatsing van het oog in de koppen der menschen. Waar de kunstenaar meer vrij schijnt te zijn gelaten, dat is in het weergeven der beesten, is er veel meer aanraking met de realiteit. Dezelfde tegenstelling was te zien op het Assyrische basrelief: man met honden.
Ook de „blinde harpspelers" (Egyptisch) vertoonde volgens de opvatting van spreker het zooeven genoemde gebrek aan ruimtevoorstelling, ofschoon bij vooral in dit relief deze gevoeligheid in uitdrukking waardeert.
Slechts in een zeer kort tijdperk is er in de Egyptische kunst een reactie merkbaar op den traditioneelen gang van zaken in de kunst. Het was onder de regeering van Amenophis IV; daarom de „ketterkoning" genoemd.
Die kunst maakte zich los van het conservatieve; de werkelijkheid werd getracht te benaderen. Het relief, waarop de vrouw van Amenophis IV haar gemaal een bloem aanbiedt, toonde dit duidelijk. De frontale houding der figuren is vermeden. Amenophis IV (naar de houding der kop, en de ingevallen borst te oordeelen, een teringlijder) leunt op een kruk, en wat nog afwijkender is van den traditioneelen ouden stijl, hij heeft zijn eenen been sterk gebogen. De houding van het lichaam is daardoor heel vrij. Een teekening van zijn beide dochtertjes verduidelijkte dit nog meer; vooral het streven naar ruimte, en de psychische uitbeelding der gevoelens in de houdingen der lichamen is hoogst merkwaardig.
Amenophis was ondanks zijn ziekelijkheid een sterke geest, die tegen de priesterkaste in, ingrijpende veranderingen in den godsdienst, en ook in de staatsinrichting wist door te voeren. Dat na zijn dood de priesters hun hoofd weer opstaken, is begrijpelijk. Het lukte hun dan ook alle hervormingen te niet te doen, en de oude richting, ook in de kunst, weer te herstellen. Het laatste plaatje van deze 10: de krijgsman thuis, liet dit zien.
De derde reeks van 10 plaatjes had de bedoeling te laten zien hoe de Egyptische beeldhouwkunst uit de frontaliteit niet uitkwam. Het waren: *a*. vrouwefiguur uit Leiden; *b*. de bouwmeester Sen-nuit; *c*. een schrijver; *d*. de gerstmaalster; *e*. Isis met Horus op de schoot; *f*. een vrouwekop uit het museum te Florence; *g*. de kop van den „Ketterkoning Amenophis IV"; *h*. een bronzen bokkekop (eindiging der plecht van een Nijlboot); en *i*. Amon als ram.
Hoe de Grieksche kunst tot ruimtevoorstelling kwam, leerden de volgende plaatjes. Samenstelling door tegenstelling en de daardoor ontstane schaduwwerking zijn de middelen, waarmede zij werkt. De kop van een ever, een paardekop, werk van Phidias, een offerstier, een knielende jongeling, enkele torso's, een Aphrodite, een Maenade, een voorstelling, hoe de dichter zijn Muze ontvangt — dit plaatje als tegenstelling met het Egyptisch relief: de krijgsman thuis — en Dionysios bezoekt den tragischen dichter, zijn enkele uit deze reeks. Bij de laatste voorstelling had spreker gelegenheid op te merken hoe getracht wordt door scheeve projectie de perspectief, en dus de uitbeelding der ruimte, naar de huidige opvatting, te benaderen.
Bij de vijfde reeks kwam spreker tot de Romeinen. Wat hij van hen leeraarde, had de bedoeling tegen de traditioneele minachting voor de Romeinen als kunstenaars, te stellen: de Romeinen als administrateurs, als onder-

wijzers, als hygiënisten, als volksopvoeders. Zij hebben de taak vervuld het Grieksche weten en kunnen, zij het eenigszins getransformeerd, zoover mogelijk over de wereld te verspreiden. Dit is hen gelukt. Vanaf de Indus tot aan de Clyde in Schotland, hebben zij hun sporen achtergelaten. Als men U zegt, dat zij een acanthusblaadje niet zoo fraai konden takken, goed, dan mag dat waar zijn, doch bedenk dan wat zij deden, wat ik in enkele werken zal laten zien", zoo leidde spreker de afbeeldingen in van het theater te Orange (Zuid-Frankrijk), te Thamugas (Afrika), Taormina (Sicilië), het Colosseum (amphiteater) te Rome, te Verona en te Nimes, (Zuid-Frankrijk) en de aquaducten (waterleidingen) te Sevilla en Nimes; werken die door hun grootte en stouten durf nu nog onze bewondering opwekken.
Waar de heer Van der Pek nog slechts 3 van de volgende 9 series kon vertoonen en dus spoedig zijn voordracht zal voortzetten, zal het, hoop ik, uwen verslaggever niet euvel worden geduid, het verslag in dit nummer niet te kunnen beëindigen. J. DE M.

(Ten deele gecorrigeerd).

PRIJSVRAAG CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN „A. ET A."

In aansluiting met in het vorige nummer geplaatste juryrapport van de prijsvraag voor een schattlokaal voor trampersoneel, hebben zich als ontwerpers bekend gemaakt: van het ontwerp motto „'n Pasje" de heer J. Poot Jr. en van het ontwerp motto „L." de heer H. L. Engberts.

VERSLAG VAN DE 40STE VERGADERING DER CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GEN. „A. ET A." OP ZATERDAG 11 NOV. 1916 IN HET GEBOUW VOOR KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN TE UTRECHT.

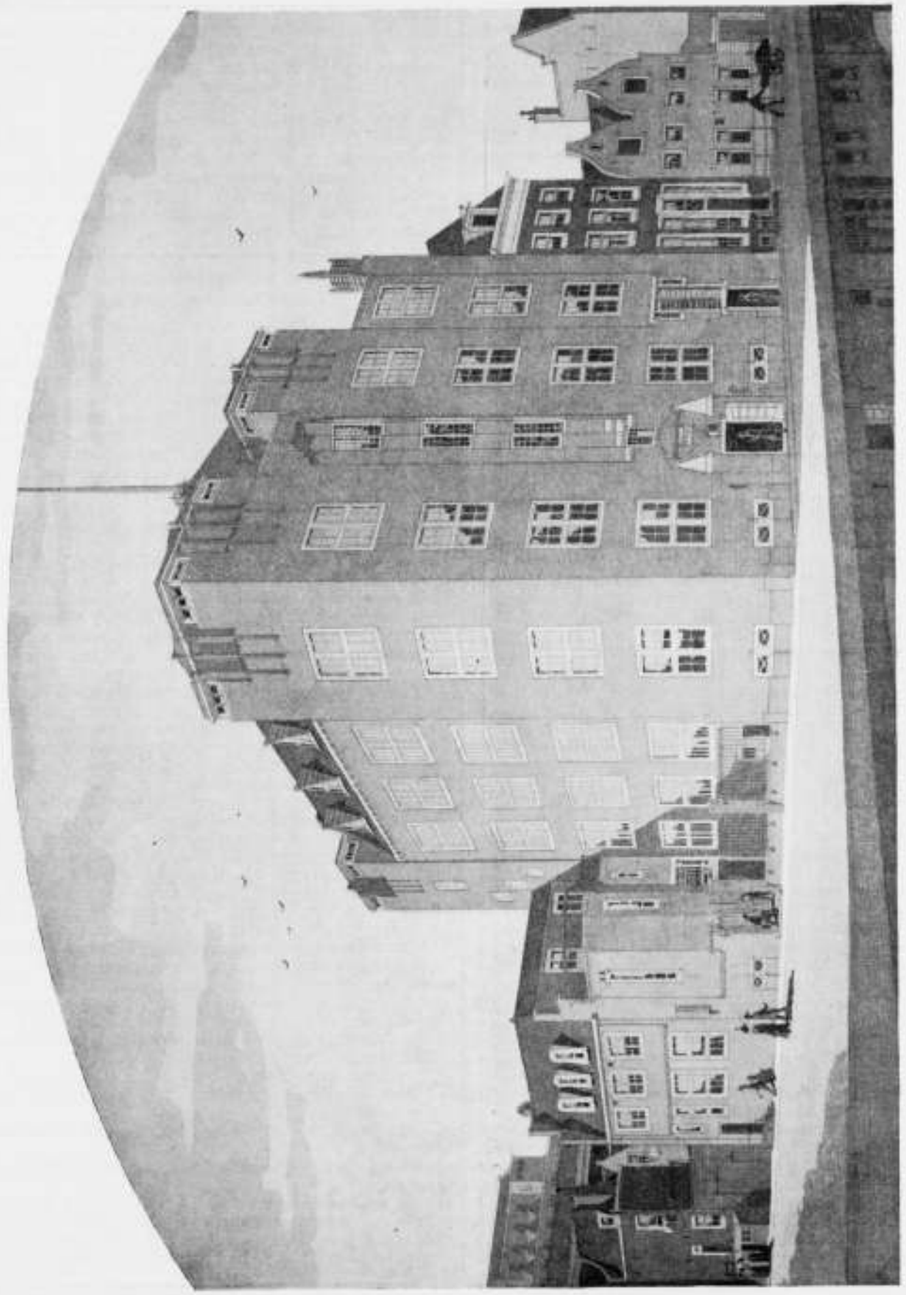
Aanwezig: de H.H. Van Dijk, De Haas, Rietbergen, Van Schaik en Van der Lip; Van Straaten berichtte verhinderd te zijn.
Te drie uur opent de Voorzitter de vergadering en verzoekt den Secretaris de notulen der vorige vergadering voor te lezen, welke onveranderd worden goedgekeurd.
Voor tot het kiezen van een Lid van den Bouwraad over te gaan, vraagt de heer Van Schaik of het reglement van dien Raad reeds was vastgesteld vóórdat de vorige vergadering der Club had plaats gehad, 't welk de Voorzitter bevestigde, waarna de heer Otto Schultz als afgevaardigde der Club gekozen werd.
Tot Correspondent voor het Bestuur van het Genootschap te Amsterdam tot het verstrekken van vertrouwelijke mededeelingen werd de Secretaris aangewezen, die de berichten der leden der Club ontvangt.
Bij de rondvraag werden door de heeren Van Schaik en De Haas enkele punten in overweging gegeven tot het houden van een excursie, gedurende den tijd dat de Jaarbeurs hier ter stede gehouden zal worden, waarna de volgende vergadering wordt gesteld op 1 Dec. a.s., des namiddags ten drie uur.
De Voorzitter sluit te vijf uur de vergadering.

JAN VAN DER LIP, Secretaris.

DE GEMEENTELIJKE ARBEIDSBEURS TE AMSTERDAM.

(Bij de afbeeldingen).

Reeds jaren geleden werd de behoefte gevoeld tot den bouw van een Gemeentelijke Arbeidsbeurs over te gaan. Nu zal aan die behoefte worden voldaan. Hoe het nieuwe gebouw aan de Passeerdergracht er uit zal zien, toont bijgaande afbeelding. Het is een aangenaam bouwwerk. Het toont alleen alle verschijnselen van te zijn een ontwerp, waaraan door de drang der omstandigheden zeer is bezuinigd. Vooral de torenachtige beeindigingen dragen daarvan het kenmerk. Toch is een kloek geheel bereikt.
Over het nut, het doel, de inrichting van arbeidsbeurzen heeft de Directeur der Gem. Arbeidsbeurs te Amsterdam, de heer W. F. Detiger in het „Technisch Gemeenteblad" een serie lezenswaardige artikelen geschreven. Het nu op te richten gebouw besprekende, schrijft genoemde heer o. m.:
„Het geprojecteerde gebouw moest — jammer genoeg — op een betrekkelijk kleine plek gronds worden opgetrokken zoodat het — in tegenstelling met verschillende buitenlandsche beurzen — vrij hoog moest worden ontworpen. Voor een gebouw, waar dagelijks honderden en honderden menschen komen, is het veelvuldig klimmen een euvel. Nu kan men dat euvel trachten te verhelpen door een lift, waarop met den bouw dan ook eventueel gerekend wordt, maar één lift is daarvoor totaal onvoldoende. En in een gebouw, dat in de hoogte moet worden opgetrokken, omdat de bebouwingsoppervlakte zoo klein is, kan men moeilijk ruimte vinden voor veel liften.
Wat aangaat de plaats der vestiging (Passeerdergracht) is deze niet ongunstig. Van uit een paar groote arbeiderswijken (Haarlemmerpoortbuurt, Van Lennep- en Kinkerkwartier en buurt YY) is het gebouw betrekkelijk spoedig te bereiken. Van andere echter (de buurt buiten de Muiderpoort, de Jodenbuurt en de Eilanden) ligt het tamelijk ver verwijderd. Nu is zulks in een groote stad bijkans nooit te vermijden. Het is lukraak, dat een gebouw juist kan worden opgetrokken precies in het centrum en trouwens wat heden centrum is in een zich snel ontwikkelende en uitbreidende stad, is over een paar jaar al geen middelpunt meer. Een andere factor met betrekking tot de ligging van een arbeidsbeurs is de eisch, dat ze aan of althans onmiddellijk bij een grooten verkeersweg ligt. Aan dien eisch voldoet het geprojecteerde gebouw minder. En toch is die eisch niet van belang ontbloot, omdat vooral in de eerste jaren van ontwikkeling eener arbeidsbeurs deze uit elke omstandigheid propaganda moet kunnen putten. Een ligging aan of onmiddellijk bij een grooten verkeersweg drijft duizenden en duizenden menschen langs het gebouw, doet hun aandacht erop vestigen en een herinnering er aan blijven hangen.
Dat is, helaas, maar al te vaak noodig. De tegenwoordige beurs is al sedert meer dan 15 jaar op de tegenwoordige plaats gevestigd en toch is het aantal dergenen, die haar niet weten te vinden, legio, terwijl er zelfs genoeg zullen zijn die van het bestaan der arbeidsbeurs nooit hebben gehoord.
Het frappez, frappez toujours is ook hier het eenige middel om de noodzakelijke en volle belangstelling der bevolking te ondervinden. En een der middelen daarvoor is een in het oogloopende plaats van vestiging, liefst ook dicht bij verschillende tramlijnen.
Aan een andere eisch voldoet het nieuwe gebouw volkomen, het is op den hoek van twee straten opgetrokken, waardoor beter nog dan wanneer er maar één straatgevel ware, kan worden tegemoet gekomen aan de wenschelijkheid van verschillende ingangen, zeker voor mannen en vrouwen afzonderlijk.
Aan de Passeerderdwarsstraat is de ingang voor man-

Ontwerp der nieuwe Arbeidsbeurs te Amsterdam aan de Passeerdergracht, hoek Tweede Passeerdersdwarsstraat.

nen, aan de Prinseerdergracht die voor vrouwen, terwijl de hoofdingang in het midden voor werkgevers bestemd is, alsmede voor de ambtenaren der beurs en de niet-werkzoekende bezoekers. Het gebouw is overigens sober. De kosten bedragen met inbegrip van meubilair, stoffeering, centrale verwarming, electrisch licht, gasleidingen, waterleiding, bestrating, bestedingskosten, opzicht en project, doch zonder de later aan te brengen lift, ƒ 165.000.

In genoemd bedrag van ƒ 165.000.— is gerekend een bedrag voor centrale verwarming en ventilatie van ƒ 12.000.— en een bedrag voor meubileering en stoffeering van ƒ 16.000.—. Zonder deze bedragen dus zonder de centrale verwarming en ventilatie en zonder meubileering en stoffeering bedraagt de prijs per M³. gebouw gemiddeld ƒ 12.85, welk bedrag tengevolge van de tijdsomstandigheden is te beschouwen als 20 pCt. boven den prijs van normale tijden. De inhoudsberekening in M³. is bedoeld van bovenkant houten fundeering en van onderkant keldervloer en verder de zuivere inhoud van het gebouw.

Dat is een bescheiden bedrag in vergelijking met sommige beurzen in het buitenland."

BEZOEK VAN DE LEDEN VAN „AMSTELODAMUM" AAN DE STADSSCHOUWBURG TE AMSTERDAM.

't Is een prijzenswaardige gewoonte van het Genootschap „Amstelodamum" telken jare een tocht te organiseeren naar het een of ander bouwwerk. Hierdoor worden de leden nader gebracht tot elke bezienswaardigheden in hunne stad, die gewoonlijk, al kan men ze gaan zien, toch nog zooveel bezienswaardig bevat, dat òf opgeborgen is, òf afgesloten voor het publiek. Het eerste was dit het geval met de tempelschatten van de Portugeesche Synagoge; het laatste met de Stadsschouwburg. Bij het bezoek laatsleden Zaterdag zeide onze geleider, de heer Van Voorthuysen ook terecht, dat het niet noodig was de schouwburgzaal en foyer te bekijken; die ziet het publiek genoeg. Wat echter slechts weinigen (zeer zeker niet het publiek) bekend is, is het tooneel met geheel zijn technische inrichting. Dat was dan ook het gedeelte, dat door de zorg van het Bestuur van „Amstelodamum" door zijn leden kon worden bekeken. 't Is een eigenaardige gewaarwording „op het tooneel" te staan. Zoo zonder illusie! Een groote baksteenen ruimte, zich verliezend in groote hoogte; ijzeren galerijen aan de kanten. Boven onze hoofden rijen van achter elkaar opgehangen schermen, die op bevel van den inspecient door middel van electrische beweegkracht gemakkelijk kunnen worden op en neer gelaten. Smalle lange luiken laten ook toe de schermen in de onderwereld te laten afdalen. In het midden van het tooneel is een lang (ongeveer 10 M.) gedeelte als lift gevormd. Een groot aantal kisten, meubelen enz. verzinken op snelle en makkelijke wijze en verdwijnen zoodoende in eens van het tooneel. Wij maakten een reisje mee en hadden daarbij gelegenheid de belangwekkende constructie ter ondersteuning van den houten tooneelvloer te zien. En weer viel het ons op, welk een zotte inrichting toch een tooneel naar de thans nog overheerschende smaak is. Ter wille van schijnbosschen, schijnkamers met wrakke deuren, bewegende wanden, in een woord de kinderachtige poging den indruk van werkelijkheid te willen opwekken bij den toeschouwer, den eisch om snel het tooneel te veranderen, is een tooneel noodig van ontzaggelijke afmetingen (driemaal zoo hoog als de tooneelzaal) met ingewikkelde machinerieën, donder- en windmachines, beweegbare ijzeren standaards, waaraan coulissen worden gehangen. Het is een kostbare inrichting, technisch merkwaardig om te zien, doch vernietigend voor het goede begrip van tooneel. Wanneer zal ook de perspectievische schildering der coulissen verdwijnen? De tooneelspeler verkleint niet in dezelfde schaal met de perspectief op de coulissen mee!

Hoe onze gewaarwordingen ook waren, wij zijn het Genootschap „Amstelodamum" dankbaar, zijne leden in de gelegenheid te hebben gesteld een stukje van die „andere wereld" te zien. J. DE M.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Het roesten van bewapenings-ijzer in beton.

Toen men het gewapend beton begon toe te passen, nam men algemeen aan, dat tengevolge der alcaliciteit van de portland-cement, welke een zekere hoeveelheid kalk bevat, de geheel daarin opgesloten bewapeningsstaven absoluut beschermd waren tegen oxydatie.

De ervaring heeft echter geleerd, dat deze hypothese in vele gevallen *onjuist* is en dat de portland-cement allengs zijn alcalische eigenschappen verliest, waardoor na verloop van tijd de afdoende bescherming tegen roesten ophoudt, vooral op die punten van de constructie, waar een barst of scheur in de beton de lucht of de vochtigheid in staat stelt onmiddellijk met het ijzer in contact te komen.

De bekende Zwitsersche ingenieur Zschocke geeft in de *„Schweizerische Bauzeitung"* van 10 Juni l.l. een overzicht van de resultaten, verkregen bij verschillende proeven op het Zwitsersche proefstation voor bouwmaterialen en bij verschillende bestaande constructies. De gang van zaken bij het roesten van het bewapeningsijzer van het gewapend beton is als volgt: Wanneer tengevolge van de een of andere oorzaak water en lucht in aanraking komen met het ijzer, beginnen de zuren, welke de lucht bevat (vooral koolzuur en zwavelzuur), de kalk, welke de cement bevat, te neutraliseeren. Is de alcaliciteit van de cement gedaald tot beneden de grens, waar deze zijn beschermende eigenschappen verliest, dan tasten het vocht en de zuren het ijzer aan, dat spoedig door een laag roest bedekt wordt. Deze laag roest wordt in dubbelen zin gevaarlijk; in de eerste plaats wordt de metaaldoorsnede er door verminderd, terwijl in de tweede plaats, daar de roest een grooter volume inneemt dan het ijzer, daardoor nieuwe inwendige scheuren en barsten ontstaan, welke ontwikkeling van het proces mogelijk maken.

Teneinde deze oxydatie zooveel mogelijk te voorkomen, moet men dus de volgende regels nakomen:

a) slechts gebruik maken van cementsoorten, welke genoeg vrije kalk bezitten om het ijzer te beschermen;

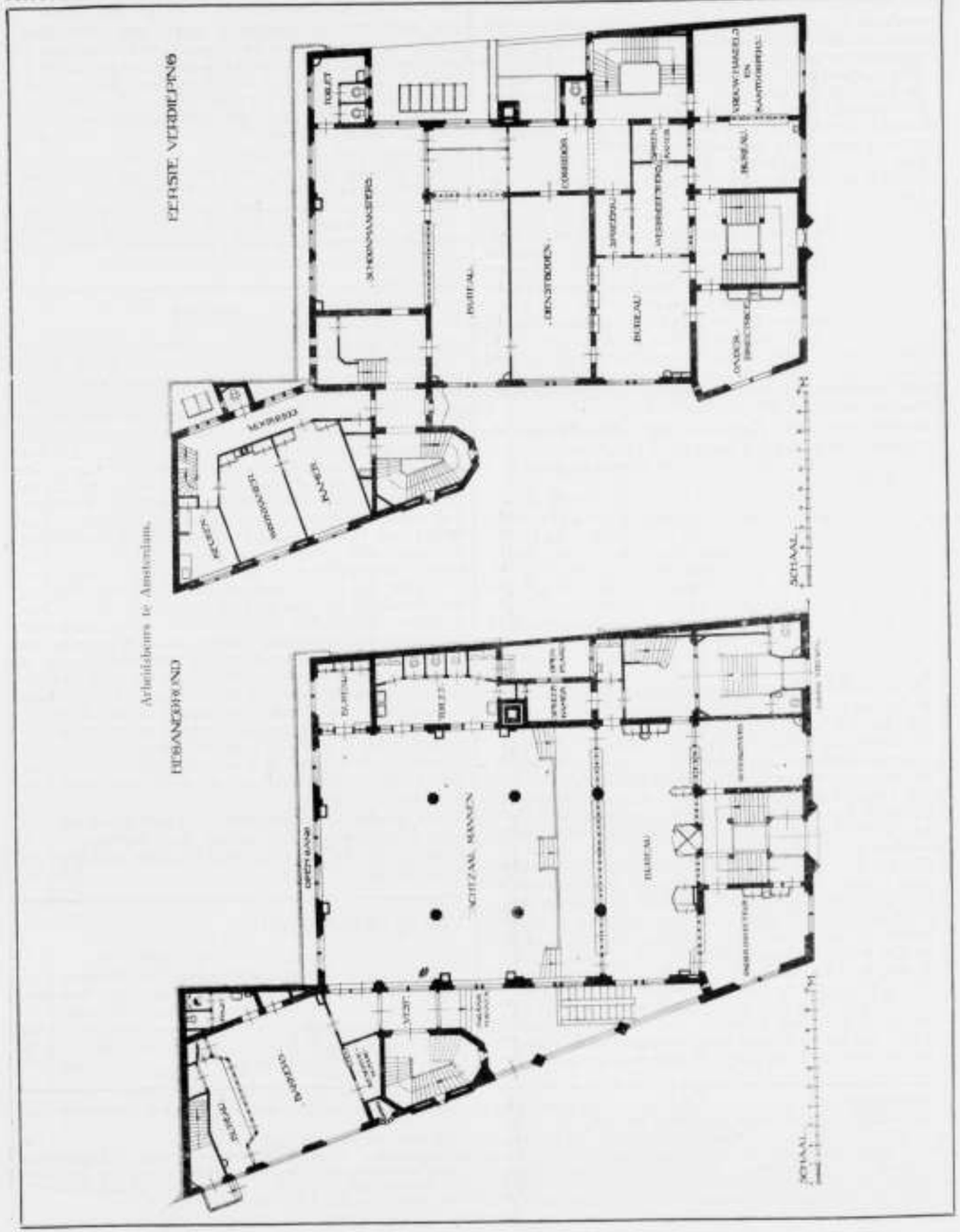
b) bij de samenstelling van de beton een zoodanige dosis cement toevoegen, dat het ijzer door de cement geheel bedekt wordt;

c) geen zand, grint of steenslag gebruiken, welke stoffen bevatten die de kalk van de cement zouden kunnen neutraliseeren;

d) over het ijzer een voldoend dikke laag beton aanbrengen;

e) met alle middelen scheuren en barsten van de beton tegengaan.

Uit de onderzoekingen van Zschocke blijkt, dat aan enkele van deze eischen bijna altijd in de praktijk wordt voldaan. Zoo heeft men nooit eenige nadeelige werking van zand en grint op de bewapeningsstaven kunnen op-

merken. Daarentegen heeft de praktijk geleerd, dat wanneer deze ijzers omhuld zijn door een laag sterk samenhangende en aan het ijzer klevende cement, het ijzer meestal zeer afdoend tegen roesten beschut is.
De toestand van het oppervlak van het ijzer is van zeer veel invloed op de snelheid van het oxydatieproces, het blanke metaal wordt altijd het snelst aangetast. Is de beton poreus, dan verdient het aanbeveling de wapening met een voldoend dikke laag van die beton te bedekken om het doordringen van lucht en water te verhinderen.
De scheurtjes in de beton zijn, wanneer zij het ijzer bereiken, des te gevaarlijker naarmate zij wijder zijn; terwijl de oxydatie des te sneller plaats heeft naarmate het ijzer vaker den invloed van water en lucht ondervindt, waarvan de gelijktijdige aanwezigheid onontbeerlijk schijnt te zijn voor de roestvorming.
Tenslotte schijnen de wisselende belastingen van de konstructie geen ander nadeel te hebben, dan dat de zijden van de barsten zich van elkaar verwijderen en elkaar meer naderen, waardoor de reeds bestaande holten worden vergroot en nieuwe scheurtjes in de beton worden gevormd.
Vervolgens geeft Zschocke een overzicht van de waarnemingen van den ingenieur Perkuhn te Kattowitz verricht bij vijftien gewapendbetonbruggen, welke zich in afwijkende atmospheer-omstandigheden bevonden en wel midden in het open veld en in industrieele districten. Deze waarnemingen leidden tot dezelfde conclusies als van Zschocke. Doch bovendien stellen zij het belang in het licht van de aantasting van sommige deelen van de bewapening in een atmospheer, welke sterk verontreinigd is door de rookgassen van dicht bijgelegen fabrieken. Perkuhn vond staven, waarvan ter plaatse van de scheuren de doorsnede met 13,2 pCt. verminderd was en beugels, waarvan de roest reeds 26.8 pCt. van de doorsnede had doen verdwijnen. Bovendien vond hij wapeningstaven, welke geroest waren op alle plekken die hij onderzocht; één daarvan was twee jaar geleden in de beton aangebracht, twaalf andere deden van 4½ tot 5 jaar dienst en de twee laatste 12 jaar.
De uitwerking van de oxydatie neemt toe met den ouderdom van het werk, de onzuiverheid van de atmospheer, de afmetingen van de scheuren en met het kleiner worden van den afstand van het ijzer tot de oppervlakte van de beton. Bovendien schijnt de onzuiverheid van de lucht van grooteren invloed te zijn dan de ouderdom van het werk.
Om het ijzer in gewapend beton-constructies te beschermen tegen roesten, heeft Zschocke in het laboratorium vier verschillende methodes beproefd (a) *galvaniseeren*, (b) *bestrijken met menie*, (c) *goudronneeren of asphalteeren*, (d) *dikke laag van cement*, waaraan al of niet stoffen waren toegevoegd om het ijzer passief te maken. Nadat de aldus bereide en met een magere cementmortel overdekte proefstaafjes vijf jaren hadden blootgestaan aan de lucht, aan zoet water, om de beurt aan zoet water en aan de lucht, aan zeewater, aan vuilwater en aan nat zand, gaf het onderzoek dier proefstaafjes de volgende resultaten: in de lucht en in zoet water was de beton niet gebarsten, de gemeniede staven waren in uitmuntenden toestand; de met steenkoolteer bedekte staven vertoonden lichte roestvlekjes. Daarentegen bleek de cement een onvoldoend beschermingsmiddel voor de blanke staven, evenals het zink; dit laatste middel waarschijnlijk omdat dit metaal zelf chemisch aangetast wordt door de kalk uit de mortel.
De staven, welke sterk geroest waren, toen zij geprepareerd werden, hielden zich als de andere staven, maar de aanwezigheid van de cement vermocht de voortschrijding van het roestproces niet te verhinderen, wanneer de staaf niet door een andere beschermende laag bedekt was. De magere cementmortel schijnt dus niet in staat het roestproces te kunnen stuiten.

HET TOEKOMSTIGE LONDEN.

Nadat de groote oorlog was uitgebroken, besloot de „London Society", op aansporing van Sir Aston Webb en anderen, te voorzien in werkzaamheden voor architecten en „surveyors" (in Engeland de technische raadgever tusschen architect en aannemer. Hij leidt ook de uitvoering), die veel vrijen tijd over hadden, ontwerpen te laten maken voor het toekomstige Londen. Londen werd daartoe verdeeld in 5 deelen; voor ieder dier deelen werd een commissie ingesteld. In de twee jaren, die nu voorbij zijn gegaan, hebben deze commissiën hun werk volbracht. Dit werk omvat „Grooter Londen" in een straal van 15 tot 20 mijl. De voorstellen zijn ten slotte saamgebracht op een kaart (6 × 5 M.) op een groote schaal. Afdrukken van die kaart zullen spoedig verkrijgbaar zijn om te kunnen worden tentoongesteld, en om tot studie te dienen. Een boulevard, een weg van parken en beboschte landen, weiden en tuinen zullen de Metropool omringen. Groote hoofdverkeerswegen zullen aansluiten op bestaande groote hoofdwegen in Londen en straalsgewijze uit Londen het verkeer naar bestaande hoofdpunten, die dan in de uitbreiding komen te liggen, leiden. Zonder het plan is het niet mogelijk verdere details te bespreken. 't Is alleen zeer juist gezien met het oog op de toekomst, nu alreeds plannen te maken, die eenheid in de uitvoering der vergrooting van Londen zullen brengen, en niet te wachten tot de tijd daar is.
Want zonder de vaststelling in groote lijnen van een uitbreiding, waarbij ver vooruit in de toekomst wordt gezien, komt er van een uitbreiding niets terecht. Dan wordt het broddelwerk. J. DE M.

VAN ALLERLEI AARD.

KOEKANGE.

Met den bouw van een klokkenhuis of toren bij de Ned. Herv. Kerk is een begin gemaakt. Het werk is opgedragen aan den timmerman Jans Holties alhier. Het benedendeel van den toren wordt 11 M. hoog, het daaropvolgende, waarin de klok komt te hangen (er komt één klok in) wordt 2 M. hoog. Hierop komt een spits van 4½ M. hoogte, die met leien gedekt wordt. („Asser Ct.")

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent.
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. - Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 48. ZATERDAG 25 NOVEMBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Tot Leden der Verificatie-Commissie, tot het nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester, zijn benoemd de heeren J. v. LAREN, J. PETRI en K. THOLENS, die hunne benoeming hebben aanvaard.

II. Als leden van het Bestuur hebben ontslag genomen de heeren G. F. LA CROIX, ADR. MOEN, W. A. E. VAN DER PLUYM, en J. F. STAAL JR.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

RAPPORT JURY VOOR DE PRIJSVRAAG GENOOTSCHAPSKALENDER 1917.

Ingekomen 11 antwoorden: 1. Pjeb; 2. Zwart op Rood; 3. Rednelak; 4. Vrede I; 5. Vrede II; 6. A° D°; 7. Het hooge goed; 8. Grao; 9. O. L. L.; 10. G. A.; 11. Kleur.

Het geheel mag niet bevredigend genoemd worden, al ontkent de Jury de moeilijkheid van 't ontwerp niet. Als algemeene opmerking geldt, dat het letterschrift over het geheel zwak is.
Bij de eerste schifting vielen uit de navolgende motto's: Vrede I; Vrede II; Pjeb; G. A.; Het hooge goed.

Vrede I. Het ontwerp is simpel. Het middenmotief op voorblad is als architectuurmotief slap van ontwerp; eveneens het motief op achterblad. De letters zijn onregelmatig.

Vrede II. Het voorblad ziet er vrij goed uit, maar het ornament zal bij reproduceering te nietig doen. De letters zijn hoewel duidelijk, niet fraai.

Pjeb. Al heeft ontwerper getracht symbolisch iets uit te drukken, toch is hij daarin niet geslaagd. Het geheel is zeer zwak.

G. A. Ornament en letters zijn niet tot een geheel gebonden. Het vignet op het achterblad staat wat nietig in 't vlak en heeft geen verwantschap met de omlijsting.

Het hooge goed. Als architectonische fantasie niet onaardig, maar het geheel is onvoldoende doorwerkt en kan dus niet dienen als kalenderomslag.

Grao. Dit ontwerp is niet slecht. De schaal tusschen ornament en letters is te verschillend.

Zwart op Rood. Het rechtlijnig en gebogen ornament is niet tot een geheel verwerkt. Onjuist is, dat het bovenen ondergedeelte van het achtervlak hetzelfde is als van het voorvlak, zonder de letters.

Kleur. Het ontwerp heeft veel verdienstelijks. Het middenmotief op het voorblad is in de compositie belangrijk, doch stelt te leur. De kleine letters en motieven zijn niet van gelijke kracht van randornament en cijfers.

A° D°. Hoewel veel goeds, is het blokdoosachtige middenmotief niet in harmonie met de zijkanten.
De letters in de woorden „Genootschap Architectura et Amicitia" zijn onderling niet harmonieus. Sommige letters zijn dicht bij elkaar geplaatst, andere maken tusschen de letters openingen.

O. L. L. De randversiering is te zwaar ten opzichte van het overige. De versiering om de woorden „Genootschap Architectura et Amicitia" maakt het lezen dezer woorden niet gemakkelijk.
De symbolische motieven voor den arbeid zijn wel geslaagd, doch de wensch om het motief op achtervlak op gelijke hoogte te zetten met dat op voorblad veroorzaakte lage stelling van motief op achterblad.

Rednelak. Dit ontwerp heeft de verdienste van een goede wit-zwartverdeeling. Letters en ornament zijn tot een geheel geworden, doch ten koste der duidelijkheid van de letters.
— Amic — van „Amicitia" is te wijd vergeleken bij — ctur — van „Architectura".
De jury is van meening — hoewel niet eenparig — dit ontwerp te bekronen.
O. a. zijn bezwaren gemaakt tegen het onbewerkte middenvlak.

HET BESTUUR.

KUNSTBESCHOUWING VAN DEN HEER J. A. VAN DER PEK OP DE LEDENVERGADERING VAN WOENSDAG 7 NOVEMBER 1916.

Vervolg van blz. 364.

Een zesde reeks plaatjes leerden den toehoorders van den heer Van der Pek, hoe de Germaan zijn opvoeding krijgt van de R. C. geestelijkheid. De afbeeldingen der bouwwerken voerden ons van Rome naar Amersfoort. Het waren de bouwwerken: San Giorgio in Valebro te Rome; het graf van Galla Placidia te Ravenna; kerk te Pisa, een kerk te Venetië; de kloosterkerk te Maria Laach bij Andernach: de Apostelkerk te Keulen; de Munsterkerk te Roermond; en als laatste de kerk te Amerongen.
Ook de beeldhouwer ontwikkelden zich onder den invloed der kerk. Dat toonden ons een kapiteel te Gropina; 3 ingangsbogen van het portaal der kerk te Aulney; de tympanvulling van de cathedraal te Straatsburg; het beeldhouwwerk aan het hoofdportaal der cathedraal te Amiens; enkele pijlerbeelden aan het portaal der cathedraal te Chartres. Het beeldhouwwerk van Tilman Riemensneider begint reeds de sporen te vertoonen van een geest, die zich losmaakt van de leiding der kerk. Van hem verschenen de Adam en Eva uit de kerk te Würzburg op het doek.
In de achtste en laatste reeks van dezen avond werd duidelijk gemaakt, hoe de Germaan nauwelijks op een zekere hoogte gekomen, zijn eigen weg gaat inslaan.
Hier waren geen bouwwerken, doch houtsneden gekozen om dit te verduidelijken, n.m.l.; „de sieben Köpffe Martini Luthers"; een allegorie op den Paus en de Reformatie; het eerste blad van het boek der Psalmen, vertaald door beelden; dan van Dürer: de geboorte van Maria, de vier Apocalyptische ruiters (uit de Openbaring); de strijd van Michael met den Draak; de „Nemesis"; de heilige Hieronymus in zijn cel; de „Ritter, Tod und Teufel"; en de z. g. „Melancholie."
't Is niet mogelijk alle opmerkingen van den spreker, uitingen van frissche denkbeelden — waar wij het niet altijd mee eens zullen zijn — hier weer te geven.
De voordracht boeide zeer, zoodat wij met belangstelling de ontwikkeling van andere begrippen in de volgende 6 seriën tegemoet zien. JAN DE MEIJER.

HET BUREAU VOOR AUTEURSRECHT VOOR BEELDENDE KUNSTEN.

In „Architectura", No. 26, is mededeeling gedaan van de oprichting van dit Bureau. Het heeft dezer dagen een oproep aan alle kunstenaars gedaan, die wij gaarne helpen verspreiden:

Aan de Nederlandsche Beeldende Kunstenaars.

Het is niet goed als 't „Hoy den perde nae loopt", echter 't paard dient te weten, dat er hooi bestaat en dat hooi goed voedsel is.
Zoo heeft dit geschriftje ten doel allen die kunstenaars zijn en werken van beeldende kunst scheppen, er op te wijzen, dat er een vereeniging bestaat, die uitsluitend ten doel heeft op te komen voor de belangen der Beeldende Kunstenaars, n.l. het **Bureau voor Auteursrecht voor Beeldende Kunst.**
De kunstenaar heeft namelijk rechten over zijn werk, ook dán wanneer hij dit werk niet meer bezit. Die rechten te handhaven in het belang van den kunstenaar zelf beoogt het Bureau v. A. v. B. K. Het gaat om zedelijke en stoffelijke belangen.
Is het in het algemeen juist, dat hij, die zijn recht niet weet te verdedigen, niet waard is een recht te bezitten, zoo moeten wij toch erkennen, dat de kunstenaar niet rechtloos mag zijn, al is hij te vaak niet de geschikste mensch om zich tegen rechtschendingen te verweren, om zich schrap te zetten tegenover eene vaak sluwe en gewetenlooze maatschappij. De kunstenaar leeft in abstracties. Hij werkt in stilte: schept in afzondering. Bovendien, hij is in zaken dikwijls onpractisch en, wat de deur dicht doet, hij deinst wegens zijne veelal moeilijke levensomstandigheden terug voor 't voeren van rechtsgedingen tegen handelsondernemingen, jegens welker kapitaalkracht en exploitatiegeest hij niet is opgewassen.
Met juist oordeel wel overwegend, dat het Bureau v. A. v. B. K. bestaat ten profijte van de beeldende kunstenaars of van hunne erven of van andere rechthebbenden op auteursrecht, biedt het aan deze bezwaren te helpen overwinnen, maar verwacht daarvan in de eerste plaats, dat deze belanghebbenden zelve de hand aan den ploeg zullen slaan. Zij moeten lid worden der vereeniging. De vereeniging treedt actief op. Zonder geldelijke middelen echter kan zij dit niet. Zij kan die middelen slechts putten uit entreegelden en contributies — althans in den aanvang.
Men overwege de voordeelen, welke het lidmaatschap van de vereeniging Bureau voor Auteursrecht voor Beeldende Kunst met zich brengt. In de eerste plaats verkrijgt men door haar contrôle op het reproduceeren in den ruimsten zin des woords.
Er zal met alle mogelijke zorg nagegaan worden waar en door wien kunstwerken wederrechtelijk geheel of gedeeltelijk, in denzelfden of in gewijzigden vorm, gereproduceerd of nagebootst zijn of nog worden.
Op alle gebieden der beeldende kunst heerscht hier te lande op het punt van auteursrecht tot nog toe eene volslagen bandeloosheid; allerwegen wordt gegrasduind in het recht van een ander. Rechtmatig wordt eene reproductie eerst als zij geschiedt met uitdrukkelijke toestemming van den maker of als door dezen het auteursrecht is afgestaan; en vóór 1912 geschiedde dit laatste uiterst zeldzaam.
Hebben vooraanstaande uitgevers, fabrikanten en soortgelijken te allen tijde zich laten leiden door een juist begrip van het recht van den maker en vergunning aangevraagd tot reproduceeren, ook al wisten zij, dat deze kosteloos zou verkregen worden, zoo hebben vele anderen misbruik gemaakt van eene gaping in de wetten des lands. En bovendien, een recht op verdere exploitatie werd zelfs door een verleende vergunning bijna nimmer geschapen.
De Vereeniging „Bureau voor Auteursrecht voor Beeldende Kunst" vleit zich, dat ook hier te lande in kort tijdsbestek het „nieuwe geweten" wakker zal worden en tot evenwichtigheid zal voeren. Om het scherp te zeggen: het Bureau voor Auteursrecht tracht fraude onmogelijk te maken. Bij zijn werken moet het Bureau zich evenwel beperken tot de belangen der aangeslotenen! Niet-leden, die inbreuken op hunne rechten mochten ondervinden, zullen op zijne bescherming niet kunnen rekenen. Naast deze moreele voordeelen zijn er aan het Bureau v. A. v. B. K. evenzeer stoffelijke verbonden.
Het „Bureau" kan bemiddelaar zijn tusschen kunstenaar en reproducent door de adressen van de gerechtigden van het auteursrecht op een zeker werk ter beschikking te stellen van hen, die dit werk wenschen te reproduceeren, en omgekeerd. In deze commercieele functie staat het „Bureau" streng zakelijk zoowel tegenover

den kunstenaar als tegenover den reproducent; hier beschermt het Bureau zoowel den laatsten als den eersten. Hier wordt de kunstenaar in het nakomen van het gesloten contract evenzeer gecontroleerd als de reproducent in het eerbiedigen ervan. Het bezit van auteursrecht is, sedert het beschermd wordt, voor den schepper van het kunstwerk winstgevend. Omgekeerd is de eerbiediging van het auteursrecht ook voor den reproducent raadzaam. Voor beiden schept nauwgezette handhaving dezer Wet eene zekerheid. Het auteursrecht wordt tot 50 jaar na het overlijden van den maker door de wet beschermd, ook zijnen erven tot voordeel. Daarnaast heeft evenwel een overgangsbepaling der wet een recht erkend ten behoeve van den uitgever of fabrikant, die vóór 1 September 1912 de verveelvoudiging van een werk van kunst heeft uitgegeven. Hij mag voortgaan van zulk een verveelvoudiging exemplaren te maken, te verspreiden en te verkoopen zonder toestemming van den gerechtigde op het auteursrecht. Deze kan evenwel den rechter verzoeken die bevoegdheid van den uitgever of fabrikant geheel of gedeeltelijk op te heffen, maar moet dit verzoek doen — althans in de meeste gevallen — vóór 1 Januari 1917; na dien datum kan nog wel eene schadeloosstelling worden gevraagd, maar eene geheel onwaardige reproductie niet meer worden onderdrukt. Het is daarom vooral voor de beeldende kunstenaars zaak de beteekenis van deze overgangsbepaling goed te begrijpen, te meer daar hun recht vóór 1 November 1912 geheel onbeschermd was. Wij adviseeren dan ook niet alleen de auteurs, die reeds vóór 1 November 1912 werkten, maar eveneens de erven van schilders, welke nog geen 50 jaren overleden zijn, en wier werk sedert herhaaldelijk gereproduceerd werd, ten zeerste om hiervan nota te nemen. Wij raden hen uitdrukkelijk aan, wegens den korten tijd, welke ons tot 1 Januari 1917 tot handelen rest, zich *ten spoedigste* als lid der vereeniging Bureau voor Auteursrecht van B. K., te doen inschrijven. Het Bureau belast zich dan verder zoo goed mogelijk met de bescherming hunner rechten. Men onderschatte het bezit van het Auteursrecht geenszins. Zoo men door cijfers overtuigd wil zijn, leze men dezen kleinen staat, welke genomen is uit een volledigen, dien het „Syndicat de la Propriété Artistique" zijnde het Bureau v. A. v. B. K. in Frankrijk, geeft in zijn jaarverslag over 1913. Het zijn de ontvangsten krachtens het auteurschrecht aan de Fransche beeldende kunstenaars uitbetaald.

In 1896 (oprichtingsjaar)	6.811.50 frs.	
„ 1900	33.716.80	„
„ 1912	126 575.63	„

Uit de enorme stijging der bedragen blijkt wel hoezeer de werkzaamheden van het Syndicat de la Propriété Artistique de inning van reproductierechten in de hand werkte; en dat wel alléén door betere organisatie van de kunstenaars, daar de wettelijke bescherming van hun recht reeds lang in Frankrijk bestond.
Intusschen denke men er aan, dat deze getallen voor het groote Frankrijk gelden. De kunstenaar stelle zich niet voor, dat het Bureau v. A. v. B. K. voor hem kosteloos zal procedeeren. Integendeel, het Bureau zal processen voorkomen. Het Bureau kan ook desgewenscht den kunstenaar in verbinding brengen met den reproducent, den reproducent met den kunstenaar. Het Bureau werkt hierin op de volgende wijze:
De kunstenaar zendt photo's van het werk, dat hij beschermd wil hebben aan het Bureau. Een daartoe speciaal aan het Bureau verbonden photograaf belast zich met het vervaardigen dier photo's *op de plaats waar zich het kunstwerk bevindt*, tenzij dit gemakkelijk verzendbaar is. De kosten der photographie zullen zoo gering mogelijk berekend worden.
Zoo ontstaat op het Bureau een archief, een soort van Burgerlijken Stand van alles wat er in de Nederlandsche kunstwereld voortgebracht wordt. Nu is het streven van het Bureau er voor te zorgen, dat de uitgever, dat de reproducent zich tot het Bureau wendt, ingeval hij gegevens wil hebben. Het Bureau is zoodoende een vraagbaak, waar de reproducent bij ruime keuze kan vinden wat hij ter reproductie zoekt, en wel uit die photo's, welke de aangesloten kunstenaar voor dat doel aan het Bureau in handen heeft gegeven.
Zoowel voor architecten als voor ambachts- en nijverheidskunstenaars zal de wenschelijkheid dezer bemiddeling nog nader besproken en geregeld worden in de sectie der toegetreden bouwkunstenaars en in die der ambachts- en nijverheidskunstenaars. Werk van teekenaars, schilders of beeldhouwers, dat door de pers vergeten wordt en bij het publiek onopgemerkt bleef — zulks komt voor! — kortom werk, waaraan de tijd blind voorbij gaat, het vindt in het Bureau wellicht een reproducent, die het openbaar zal maken, tot profijt van den maker, zoowel als van den reproducent, en wellicht tot het wel van het publiek. Wil men een voorbeeld?
Een vrijwel vergeten schilder, die in zijn eenzaamheid voortdroomt, al scheppende, die niet opgewassen is tegen de huidige tentoonstellingen, tegen reclame en tegen dikwijls eenzijdige of onbevoegde critiek; die in stilte zijne schilderijen maakt, hij heeft, als ieder lid van het „Bureau", in het Bureau zijn mappe met zijn complete oeuvre in photografie.
Een buitenlandsch uitgever wenscht eene uitgave in den handel te brengen met reproducties naar moderne Nederlandsche schilders. Als man van oordeel en smaak, met kennis van wat in ruimer kring begeerd wordt, zal hij zijn keuze doen. Het is niet onmogelijk, dat hij juist dát werk moet hebben, 't welk tot dusver onopgemerkt bleef. Men wete, dat ook de reproducenten dikwijls veel moeilijkheden moeten overwinnen en voor veel kosten staan, om te weten te komen waar mooi werk gemaakt wordt of waar het aanwezig is.
Naar het ons voorkomt geldt dit exempel natuurlijk meer uitsluitend voor beeldhouwers en schilders. Voor sier- en nijverheidskunstenaars mogen andere wegen openstaan. Noodeloos is het dus wel de verdere voordeelen op te sommen, verbonden aan het lidmaatschap van de vereeniging „Bureau voor Auteursrecht voor Beeldende Kunst".

Mogen hier eenige artikelen uit hare Statuten op hun plaats zijn. Wellicht geven zij desgewenscht nader licht.
ARTIKEL 1. De vereeniging heeft den naam: „Bureau voor Auteursrecht voor Beeldende Kunst" en is gevestigd te Amsterdam.
ART. 2. Zij stelt ten doel de behartiging en bevordering van ideëele en materieele belangen van hen, die als makers, of als erven of rechtverkrijgenden van deze, auteursrecht bezitten op werken van beeldende kunst, in den ruimsten zin, te weten: teeken-, schilder-, bouw- en beeldhouwwerken, lithographieën, graveer- en andere plaatwerken, aardrijkskundige kaarten, ontwerpen, schetsen en plastische werken, betrekkelijk tot de bouwkunde, de aardrijkskunde, de plaatsbeschrijving of andere wetenschappen, werken van op nijverheid toegepaste kunst. (Auteurswet 1912 Art. 10 sub 6°, 7°, 8° en 10°.)
ART. 3. Zij tracht dit doel te bereiken langs wettigen

weg en wel door: *a.* het geven van inlichtingen en rechtskundigen raad over zaken het auteursrecht op werken van beeldende kunst betreffende; *b.* het oefenen van contrôle tegen inbreuken op reproductierecht, het voeren van rechtsgedingen en het nemen van andere wettige maatregelen ter handhaving van hetzelfde recht; *c.* het bemiddelend optreden en het bevorderen van scheidsrechterlijke uitspraak in geschillen, betreffende auteursrecht op werken van beeldende kunst; *d.* het in opdracht der rechthebbenden beheeren van auteursrechten; *e.* het regelen van betrekkingen tusschen de makers of hunne erven of rechtverkrijgenden eenerzijds en uitgevers en andere exploitanten van auteursrecht op werken van beeldende kunst anderzijds; *f.* het ijveren voor instandhouding en zoo noodig verbetering van de nationale en internationale wettelijke bescherming van het auteursrecht op werken van beeldende kunst; *g.* het zich verbinden met instellingen, die hetzelfde doel nastreven in andere landen; *h.* het vormen van een ondersteuningskas en pensioentonds voor beeldende kunstenaars; *i.* alle andere wettige middelen, die hiertoe dienstig kunnen zijn.

ART. 4. De Vereeniging bestaat uit: *a.* gewone leden, *b.* buitengewone leden, *c.* eereleden.

ART. 5. Gewone leden kunnen zijn, zij die makers zijn van een werk van beeldende kunst en lid zijn eener vereeniging aangesloten bij het *Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsverecnigingen.*

Buitengewone leden zijn alle anderen, die als maker, erven of rechtverkrijgenden van den maker het auteursrecht op zulk werk bezitten.

Eereleden zijn zij, die daartoe door de algemeene ledenvergadering zijn benoemd.

ART. 6. Zij, die gewone of buitengewone leden wenschen te worden, melden zich hiertoe schriftelijk aan bij het Bestuur, dat met inachtneming van het bepaalde in Art. 5, over de toelating beslist.

Het voorloopig reglement bepaalt de jaarlijksche contributie op f 2.50.

Men bedenke, door lid te worden, zorgt de beeldende kunstenaar voor zijne erven, evenzeer als voor zich zelf. Laat dit schrijven aldus eene aansporing zijn.

Met nadruk wordt te weten gegeven, dat dit bureau niet is van tijdelijken aard, doch dat het is een blijvend instituut, van groote waarde zoowel voor den tijdgenoot als voor wie na hem komt. Voor leden zij dit voldoende. Tot het geven van inlichtingen is de Directeur van het Bureau steeds gaarne bereid.

Dagelijksch Bestuur:
G. D. GRATAMA, Voorzitter.
MR. H. LOUIS ISRAELS, 2e Voorzitter.
W. E. ROELOFS JR., Secr.-Penningm.
R. C. MAUVE, 2e Secretaris.
Directeur: A. P. SMITS, 2e Penningmeester.
C. HUIDEKOPER.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Noord-Brabant en zijn industrie.

In het orgaan van de Vereeniging „Nederlandsch Fabrikaat" (reeds door lid te worden voor *f* 1.— kunt ge die Vereeniging steunen) komen steeds lezenswaardige artikelen voor over de Ned. nijverheid.

Een paar nummers geleden spraken wij over het „brocaatlinnen" van Jan Mensing, en wezen daarbij, o. a. bij de geweven stoffen, op de voortreffelijke fluweelen gordijnen en trijpen bespanningsstoffen. De trijpvervaardiging is reeds een oude nijverheid in ons land. „Nederlandsch Fabrikaat" deelt daarover het volgende mede: „Naast katoen, wol en linnenweverij treft men in Brabant een hoog ontwikkelde trijpweverij aan. Van de drie fabrieken voor trijpfabrikatie zijn er twee te Eindhoven gevestigd, waar we in de gelegenheid waren de bewerking van naderbij te aanschouwen.

Trijp is een gemengde stof, evenals fluweel, bestaande uit een eenvoudig, glad grondweefsel, en een opstaande bekleeding.

Deze bekleeding wordt gevormd uit zeer kleine pluisjes die in het grondweefsel meêgeweven zijn. Deze pluisjes worden gevormd tot draden (evenals bij de tapijtweverij de „pool" geheeten) die in den weefstoel (gewone of dubbelslag) evenwijdig loopen aan den kettingdraad van het grondweefsel, zoodat de pluisjes gebonden worden door den uitslag.

De grondstoffen, waaruit trijp vervaardigd wordt, zijn verschillend voor het grondweefsel en de bekleeding. Het grondweefsel bestond eertijds uit zuiver linnen, na het in gebruik komen der katoen kon dit echter door halflinnen of katoen alleen vervangen worden. Ook andere draden als jute, wol, kunnen voor grondweefsel dienen, want het eigenaardige van het trijp ligt in de bekleedig, waarvoor *mohair* (haar van de Angorageit) gebruikt wordt, lang (150 tot 200 mM.) fijn, zijdeachtig wit haar, dat hoofdzakelijk in Engeland en Edinburgh tot klossen vervaardigd wordt. Oorspronkelijk kwam het mohair alleen uit Klein-Azië, thans wordt de Angorageit ook in Spanje, Frankrijk, Zuid-Afrika, met succes gefokt. Men heeft ook wel proeven genomen met het haar van andere soort geiten, evenwel zonder succes; nog steeds maakt mohair het kenmerk uit der trijpweverij. Omtrent den oorsprong der trijpindustrie is weinig bekend. Wel weet men dat in de 16e eeuw het trijp in West-Europa in gebruik was als bekleedingsstof, doch niet onwaarschijnlijk is de redeneering, dat het trijp ontstaan is in die landen, waar fluweel werd bewerkt (Italië en Frankrijk) als een goedkooper namaaksel. Ook in ons land is de trijpweverij een oude tak van nijverheid, waarschijnlijk behoorend tot de talrijke textielbedrijven, welke hier omstreeks 1685 door Fransche vluchtelingen, vanuit hun vaderland werden overgebracht.

In het bijzonder waren het de steden Utrecht, Kampen, waar deze nijverheid eerst tot bloei kwam.

Van 1819 tot 1873 bloeide de trijpfabrikatie in Noord-Holland, Overijsel. Toen nam het plotseling af en omstreeks 1899 werd de laatste trijpweverij te Kampen opgeheven. Toen werd door een Eindhovensche firma de fabrikatie in Brabant ingevoerd en in 1902 deed de trijpindustrie ook in Twenthe hare intrede door de oprichting eener fabriek te Hengelo. Deze drie fabrieken, 2 in Eindhoven, 1 te Hengelo, die te zamen met eenige honderden arbeiders werken en wier fabrikaat, zoowel om kwaliteit als afwerking, in binnen- en buitenland zeer geroemd wordt, trachtten de oude trijpindustrie hier wederom tot ontwikkeling en bloei te brengen, nadat zij een tijdperk van verval heeft doorgemaakt. Immers haar fabrikaat werd verdreven door het uit Duitschland ingevoerde trijp en daarop uiterlijk veel gelijkende goedkoopere bekleedingsstoffen. Trijp wordt veel gebruikt voor de bekleeding van zitbanken in kerken, vergaderzalen, spoorwegwagens, salons, voor canapé's, stoelovertrekken, etc. Het welbekende Velours d'Utrecht is een der beroemdste stalen van trijpfabrikatie van het vasteland. Vóór den oorlog werd het artikel ook uitgevoerd door België, Groot-Britanië,

Denemarken en Italië. Het pletten der trijp is een der voornaamste moeilijkheden, daar de trijppletwalsen tot nog toe in geen enkele graveerinrichting in ons land vervaardigd werden en alleen in Rijnland verkrijgbaar waren.

Door den oorlog is deze verbinding zeer bemoeilijkt en zag men verlangend uit naar den Nederlander, die de vervaardiging van trijppletwalsen ter hand zou nemen."

* * *

De St. Janskerk te Utrecht.

Geerten Gossaert de Mabuse Jr. (een pseudo) schrijft in „Het Centrum" (het Utrechtsch dagblad):

„De heer Gustaaf van Kalcken heeft in „De Groene" van 9 September l.l. onder den titel „Martinikerk te Groningen" een pleidooi gehouden voor middeleeuwsche kunst en wat dies meer zij, en met een enkel woord gewezen op de verwaarloosde en zoo hoogst belangrijke fresco's in de Janskerk, die nog onbekend blijven.

Wat nu de door de heer Van Kalcken aangeduide gewelfschilderingen betreft, hij had allereerst kunnen beginnen met te klagen over den toestand der fragmenten van de gebrandschilderde ruitjes.

Men heeft daar, goed gezien, eenige stukjes gebrandschilderd glas uit de 15te helft der 16e eeuw in de vensters zitten welke door de eerste de beste hersenlooze(?) glazenmaker versneden en toen zonder eenig verband in de ramen geplakt zijn.

Een stratenmaker zal zijn klinkers met meer zorg bijeenzamelen dan die verstandige glazenmaker, die deze voorziening van dit kerkgebouw en ook deszelfs kerkgangers, tegen weer en wind heeft getroffen.

Van een ander venster, ingepast namelijk boven de deur der kapel van Nijckerke, waren de ruitjes zoo onvriendelijk, grooter te zijn dan degenen, welke de vorige glazenmaker er met zorg ingeplakt had. De jongste, de snuggere, heeft toen het lood van de vensters maar wat naar buiten gedrukt. Dat hier en daar een ruitje brak, heeft hem bepaald groote voldoening gegeven.

Dan de gewelfschilderingen. Met deze is 't buitengewoon treurig gesteld. Deze zijn in zoo'n staat van verval dat, indien daarin niet spoedig voorziening wordt gebracht, men over eenige jaren, ondanks monumenten bescherming en wat dies meer zij, zal kunnen zeggen: Hier zijn in 't jaar onzes Heeren 1916 nog gewelfschilderingen zichtbaar geweest."

Wie in deze schuld heeft, doet hier niets ter zake. De bedoeling is alleen, de belangstelling in ruimeren kring op te wekken en er tegelijkertijd de aandacht van de betrokken autoriteiten eens op te vestigen. Met goeden wil en betrekkelijk kleine kosten is er misschien nog veel te bereiken.

In 't centrum der stad en dan nog wel in een van onze oudste kerken, mag een dergelijke onverschilligheid toch niet bestaan.

De heer Van Kalcken heeft 't ook nog over de 13de eeuwsche muurschilderingen in de Pieterskerk en de 15de eeuwsche dito in de Mariakerk en eindelijk over de nog altijd in een hoek geschoven graftombe van den Proost Dirk van Wassenaar in de Janskerk.

NEDERLANDSCH FABRIKAAT.

De secretaris van de vereeniging „Nederlandsch Fabrikaat" verzoekt het volgende te berichten:

Niettegenstaande in Nederland ongeveer acht-en-dertig fabrikanten van kerkorgels zijn gevestigd, is het voorgekomen, dat aan een buitenlandschen fabrikant de levering werd opgedragen van een kerkorgel, zonder dat vooraf overwogen was geworden of deze levering niet even goed had kunnen geschieden door de Nederlandsche nijverheid.

Op verzoek van de Commissie tot bevordering der waardeering van de Nederlandsche Nijverheid, gevestigd in het bureau der vereeniging „Nederlandsch Fabrikaat", Mariastraat 25, 's-Gravenhage, heeft de Carillon-Commissie te Utrecht zich bereid verklaard, deskundige onpartijdige voorlichting tegen den kostenden prijs te verschaffen en zal het op hoogen prijs worden gesteld, indien zij, die de beslissing moeten nemen omtrent de aanschaffing van kerkorgels, zich tot deze commissie willen wenden alvorens opdracht tot levering van buitenlandsche orgels te geven.

In de Carillon-Commissie hebben zitting deskundigen in het algemeen en op kerkorgelgebied in het bijzonder. De voorzitter, de heer B. A. J. van der Hegge Zijnen, te Utrecht, is gaarne bereid tot het geven van nadere inlichtingen.

OUDE METALEN MOETEN IN ONS LAND BLIJVEN.

In de l.l. Woensdag gehouden vergadering van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Maastricht is voorlezing gedaan van een brief van het Nationaal Steuncomité, waarin er op gewezen wordt, dat de voorraad van oud koper en andere metalen in ons land niet onuitputtelijk is, en er maatregelen dienen genomen te worden, om deze niet onnoodig te verkleinen en geen oude kunstvoorwerpen te loor te doen gaan. Iedereen is verplicht hiertoe mede te werken. Dat de ernst van den toestand niet voldoende gevoeld wordt, bewijst de voortdurendd stroom van aanvragen tot uitvoer van oudkoper, om den wederinvoer van artikelen uit het buitenland mogelijk te maken, zelfs voor die artikelen, welke in ons land kunnen worden vervaardigd of van elders zonder tegenlevering kunnen betrokken worden. Door er voor te zorgen, dat de leveringen hier in het land geschieden, kan daartegen gewaakt worden.

COLLECTIEVE ARBEIDSOVEREENKOMST VOOR HET STUCADOORSBEDRIJF.

Het is voor onze leden niet ondienstig kennis te nemen van onderstaande collectieve arbeidsovereenkomst, afgesloten tusschen den Ned. Stucadoors-Patroonsbond, Afd. Amsterdam eenerzijds, den Ned. Stucadoorsbond, Afd. Amsterdam en het Kalk- en Steenbewerkers-Gilde „St. Marinus", Afd. van den Ned. R. K. Kalk- en Steenbewerkersbond „St. Jan" anderzijds:

Art. 1. Het loon voor een Stucadoor wordt vastgesteld tot 1 Mei 1917 op 37 cents per uur. Na 1 Mei 1917 op 38 cents per uur. De patroon heeft het recht het uurloon bij meerdere arbeidspraestatie te verhoogen met ten hoogste 5 cents per uur. Het loon voor een Opperman in het stucadoorsvak wordt voor Directiewerk vastgesteld tot 1 Mei 1917 op 34 cents per uur. Na 1 Mei 1917 op 35 cents per uur. De patroon heeft het recht dit uurloon bij meerdere arbeidspraestatie te verhoogen met ten hoogste 3 cents per uur. Het loon voor een Opperman in het stucadoorsvak wordt voor burgerwerk vastgesteld tot 1 Mei 1917 op 32 cents per uur. Na 1 Mei 1917 op 33 cents per uur. Het loon voor een Witter wordt vastgesteld tot 1 Mei 1917 op 32 cents. Na 1 Mei 1917 op 33 cents per uur. De patroon heeft het recht deze loonen

voor een Opperman in burgerwerk en voor een Witter bij meerdere arbeidspraestatie te verhoogen met ten hoogste 2 cents per uur. Voor oude van dagen zal het loon in onderling overleg met de betrokken Patroon en Gezel geregeld worden.

Art. 2. Gedurende het tijdvak van 15 Februari—15 November zal des Zaterdags het werk om 12 uur eindigen, met dien verstande, dat voor de eerste maal 's middags niet zal worden gewerkt op den Zaterdag aan het einde van de eerste volle werkweek vallende binnen dit tijdvak en voor de laatste maal op den Zaterdag aan het einde van de laatste volle werkweek, vallende binnen dit tijdvak. De arbeidsduur wordt vastgesteld op 9 uur per werkdag gedurende het tijdvak van 15 Februari—15 November en op 8 uur per werkdag van 15 November—15 Februari met dien verstande, dat de verandering in deze werktijden telkens voor het eerst zullen gelden in dezelfde week, als in dit artikel voor den vrijen Zaterdagmiddag is vastgesteld. De werkdag zal loopen tusschen des morgens half zeven en des avonds half zes uur.

Art. 3. Indien het in spoedeischende gevallen in burger, zoowel als in aangenomen werk — ter beoordeeling van den patroon noodig is, zullen de werklieden gehouden zijn langer te werken dan in art. 2 is omschreven.
Daarvoor zullen hun de navolgende verhoogingen boven en van het in artikel 1 genoemde uurloon worden uitbetaald:

voor de eerste twee uren 5 cents per uur;
voor de volgende uren 40 pCt.;
voor nachtarbeid 50 pCt.;
voor Zondagsarbeid 100 pCt.;
voor arbeid verricht tusschen Zondagavond 5 ½ uur en den volgenden morgen 6 ½ uur 150 pCt.

De werkman is niet verplicht om op Zondag arbeid te verrichten, indien hij daartegen gemoedsbezwaren heeft en hij deze den patroon kenbaar maakt.

Art. 4. Onder nachtarbeid wordt verstaan het werk tusschen des avonds 9 ½ uur en des morgens 6 ½ uur.
De Zondag wordt geacht aan te vangen des Zaterdagsnachts 12 uur en te eindigen des Zondagsavonds 5 ½ uur. Met Zondagarbeid wordt gelijkgesteld de arbeid, verricht op erkende Christelijke Feestdagen.

Art. 5. De artikelen 1658c en d van het Burgerlijk Wetboek zijn van toepassing en worden dus geacht deel uit te maken van deze overeenkomst, alsof wij woordelijk daarin waren opgenomen, echter met de navolgende beperkingen:

1°. de uitkeering bij ziekte zal aanvangen op den derden dag en bedragen 70 pCt. van het in art. 1 genoemde loon;
2°. voor de beide eerste dagen der ziekte zal echter wèl uitkeering worden verleend, indien de ongesteldheid langer dan een werkweek (6 dagen) heeft geduurd;
3°. Bij ongeval den werkman overkomen in- of buiten beroep zal de uitkeering bedragen 70 pCt. van het in art. 1 genoemde loon, in zooverre krachtens de bepalingen van de Ongevallenwet van 1901 de Rijksverzekeringsbank daarvoor geen uitkeering verleent;
4°. de duur der uitkeering zal zijn voor ziekte en ongeval ten hoogste zes weken;
5°. bij bevallen van de echtgenoote van den werkman en bij overlijden van een zijner huisgenooten of van een zijner huisgenooten of van een zijner bloed- of aanverwanten in de rechte linie onbepaald en in den 2en graad der zijlinie zal ten hoogste het verzuim van één dag worden vergoed;
6°. bij militie- of landweerinspectie ten hoogste 4 ½ uur;
7°. bij de uitoefening der kiesbevoegdheid ten hoogste 2 uur.

Art. 6. Geschillen, welke, naar aanleiding van een der bepalingen dezer overeenkomst, mochten ontstaan, zullen aan het oordeel worden onderworpen eener Permanente Commissie van vijf leden, die op de volgende wijze worden gekozen, t. w.: twee door de contracteerende patroonsvereeniging, twee door de contracteerende werkliedenvereeniging in onderling overleg, en de voorzitter, die buiten het bedrijf moet staan, door de vier eerstgekozenen. Wanneer een der partijen in gebreke mocht blijven om harerzijds de leden voor de Permanente Commissie aan te wijzen, zal derzelver benoeming door de meestgereede partij kunnen worden gevraagd aan den Kantonrechter te Amsterdam.
Aan de Commissie zal een Secretaris, geen lid der Commissie worden toegevoegd.
De uitspraken van deze Commissie zullen zonder voorbehoud voor partijen bindend zijn en in den korstmogelijken tijd, nadat het geschil te harer kennis is gebracht, moeten worden gewezen.

Art. 7. In de tusschen de leden der contracteerende vereenigingen te sluiten individueele contracten zal eene bepaling worden opgenomen van den volgenden inhoud: „De dienstbetrekking wordt aangegaan voor een onbepaalden tijd. Behoudens de in de wet genoemde gevallen zal de dienstbetrekking eindigen door *opzegging met een termijn van één dag.*

Art. 8. Deze overeenkomst wordt aangegaan voor den tijd van 20 November 1916 tot en met den 30en April 1918.

Art. 2. Indien partijen deze overeenkomst na hare beëindiging niet ongewijzigd mochten willen voortzetten zullen zij gehouden zijn eventueele voorstellen tot wijziging, uitvoerig toegelicht en met redenen omkleed uiterlijk drie maanden vóór het eindigen der overeenkomst aan de wederpartij te doen toekomen. Indien echter geen der contracteerende partijen uiterlijk drie maanden vóór het tijdstip waarop deze overeenkomst eindigt aan de andere partij kennis heeft gegeven van haar voornemen om de overeenkomst niet te verlengen, zal zij geacht worden telkens voor den tijd van één jaar op dezelfde voorwaarden te zijn vernieuwd.

VAN ALLERLEI AARD.

RESTAURATIE DOMKERK.

Tegen de Domkerk is een steiger geplaatst, teneinde een begin te maken met restauratie.
De vleugel aan de zijde van de Domstraat en bij den Kloostergang zullen worden opgeknapt.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstbevende leden ƒ 20.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 49. ZATERDAG 2 DECEMBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewone Leden worden voorgesteld de heeren J. LIMBURG B. I., Architect te 's-Gravenhage, door de heeren Jan de Meijer en J. F. Staal Jr.; A. J. WESTERMAN, Bouwkundig Ambtenaar P. W. en P. L. MARNETTE, Opzichter-Teekenaar P. W., door de heeren A. H. van Wamelen en J. van Laren, W. K. KRAMER, Bouwkundige, door de heeren K. van Leeuwen en G. J. Rutgers, en L. VOGELESANG, Opzichter-Teekenaar, door de heeren J. W. Lüthmann en J. van Laren.

II. De 1384ste tevens 61ste **Algemeene Vergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 6 December,** des avonds te **8 ½ uur,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.

Agenda:

a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Jaarverslag van den 1sten Secretaris.
d. „ „ „ Penningmeester.
e. „ „ „ Bibliothecaris-Archivaris.
f. „ „ de Redactie.
g. Uitloting van 20 aandeelen van de Leening 1910 en 12 aandeelen van de Leening 1915.
h. Begrooting 1916.
i. Verkiezing van 7 Leden van het Bestuur wegens periodieke aftreding van de heeren ADR. MOEN en H. F. SIJMONS JR., die zich niet herkiesbaar stellen, wegens bedanken van de heeren PAUL J. DE JONGH, G. F. LA CROIX, W. A. E. VAN DER PLUYM en J. F. STAAL JR., en beschikbaar stellen van zijn mandaat door den heer J. H. DE GROOT.
j. Verkiezing van den Voorzitter uit het voltallig Bestuur.
k. Verkiezing van 3 Leden van de Redactie wegens periodieke aftreding van de heeren ROLAND HOLST en WIJDEVELD, die zich herkiesbaar stellen, en van den heer MOEN, die als Bestuurslid zitting heeft in de Redactie.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

LEESCIRKEL.

Bericht aan de deelnemers.

De bode Van Walen zal de eerstvolgende keeren de contributie Leescirkel 1916, ad ƒ 0.50, innen tegen quitantie.
Eind November 1916. DE BIBLIOTHECARIS.

DE TAAK DER VERIFICATIE-COMMISSIE.

De taak der Verificatie-Commissie is van *controleerenden* aard. Dit sluit evenwel niet uit dat de leden dier commissie in hunne qualiteit van lid van „A. et A." voorstellen kunnen doen, het financieel beheer direct rakende. De Verificatie-Commissie als zoodanig, doet dit niet, omdat zij in 't tegengesteld geval terzake harer voorstellen diligent verklaard zou moeten worden, wat noch in de bedoeling der statuten, noch in die van het Huishoudelijk Reglement gelegen is.
De contrôle der Verificatie-Commissie raakt *twee* zaken meer speciaal, t. w. *a.* het *kasboek* en *b.* de post: *contributiën.*
a. De contrôle van het kasboek geschiedt aan de hand der aanwezige kwitantiën, die de uitgaven verklaren. *Rechtvaardiging* dier uitgaven kan nimmer van den Penningmeester geëischt worden. Daarvoor zijn enkel de betrokken Bestuurders of leden der betrokken commissiën persoonlijk verantwoordelijk.
b. De contrôle van de ontvangen contributiën geschiedt aan de hand van de ledenlijst. Het lid dat betaald heeft, moet in het grootboek voorkomen; in 't tegengesteld geval moet de kwitantie-diploma overgelegd worden. In twijfelachtige gevallen — dus wanneer noch het een noch het ander bewezen kan worden — vrage de Commissie nadere opheldering aan het Bestuur van „A. et A." Heeft de Verificatie-Commissie het genoemde sub *a.* en *b.* volledig en nauwgezet gecontroleerd en in orde bevonden, zoo teekenen de leden dier Commissie hoofdelijk den staat van „ontvangsten en uitgaven" voor „accoord" en brengt de Commissie dienovereenkomstig rapport uit aan de Algemeene Vergadering, waarbij zij

voorstelt den Penningmeester te dechargeeren voor zijn gehouden beheer. Dit rapport behelst zoo noodig mededeelingen over uitgaven, die in strijd met de begrooting, of op grond van het daarop niet voorkomen, zijn gedaan. Het oordeel en de beslissing blijft aan de Algemeene Vergadering.
Mocht het resultaat der gevoerde contrôle evenwel van tegengestelden aard zijn, zoo rapporteert de Commissie hare bevinding aan het Bestuur van „A. et A." en verzegelt inmiddels alle in één pakket saamgevoegde bescheiden van den Penningmeester, zoomede de kas van het Genootschap en stelt deze zaken den Voorzitter ter hand.
Van het daaraan verbinden van voorstellen onthoudt de Verificatie-Commissie zich geheel, wijl de reglementen voorzien in het geval: dat een lid zich jegens het Genootschap misdraagt, of hetzelve schade berokkent.
Zoo het Bestuur van tegengestelde meening is, kan van den Penningmeester geen *balans* worden geëischt.

Aldus vastgesteld in de Ledenvergadering van 22 November 1916.

CONCEPT-BEGROOTING 1916—1917.
(30 Nov.—1 Dec.)

	Winst	Verlies
Contributie (incluis achterstallige 1915—1916)	*f* 4400—	
Ontvangsten leescirkel	„ 25—	
Opbrengst kalender	„ 1—	
Intrest en deposito	„ 15—	
Restitutie plaatwerk en Vereen. V. en H. B. O.	„ 125—	
Saldo boekjaar 1915—1916	„ 1184.64	
Bibliotheek		*f* 50—
Weekblad „Architectura" (incl. *f* 800.— subsidie aan uitg.)		„ 2000—
Porti en incasso		„ 20—
Lezingen		„ 82—
Excursie		„ 1—
20 obl. leening 1910		„ 500—
40 coupons leening 1910		„ 40—
12 obl. leening 1915		„ 300—
48 coupons leening 1915		„ 48—
Lokaalhuur		„ 600—
Huldeblijken		„ 20—
Gen. prijsvragen		„ 225—
Drukwerken		„ 100—
Salaris bode		„ 780—
Lidmaatschappen + subsidies Utr. en H. Club		„ 240—
Assurantiën en levensverzekeringen		„ 220—
Belastingen		„ 120—
Onkosten Bestuur		„ 100—
„ Redactie		„ 100—
„ leescirkel		„ 160—
Crediet Architectuur-Museum		„ 10—
Tentoonstellingen in Gen. lokaal		„ 10—
Onvoorziene uitgaven		„ 24.64
	f 5750.64	*f* 5750.64

De Penningmeester:
Adr. Moen.

VERSLAG DER 1383ste LEDENVERGADERING,

GEHOUDEN OP WOENSDAG 22 NOVEMBER 1916 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL, HEERENGRACHT 545.

De Voorzitter, de heer Paul de Jongh, verzoekt voorlezing der notulen, welke worden goedgekeurd. Ingekomen is een schrijven van den heer Joseph Cuypers, als lid der Jury voor de Prijsvraag van de Openbare Leeszaal te Haarlem, waarin hij mededeelt, in antwoord op het Bestuursschrijven van 17 dezer, dat nog geen voldoende gegevens ter zijner beschikking staan, om het Bestuur nader in te lichten. Voorgelezen wordt een schrijven dd. 1 Nov. van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst met verslag der commissie van onderzoek inzake bevordering der eenheid bij het Middelbaar Technisch Onderwijs, medegedeeld in het „Bouwkundig Weekblad" van 5 en 12 Augustus en verzoek de meening van A. et A. te mogen vernemen voor 23 Nov. Het antwoord van ons Bestuur zegt onderzoek van het verslag toe, doch niet vóór 23 Nov., daar de gestelde tijd van 1—23 Nov. te kort is, vooral indien in aanmerking wordt genomen dat reeds 5 Augustus dat verslag door de Maatschappij werd gepubliceerd.
Hierna gaat de Voorzitter over tot installatie van de heeren J. van der Waerden C. I., directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht en T. Lammers, Architect, Speciaal den heer v. d. Waerden toesprekende, zegt de Voorzitter zich zeer te verheugen dat A. et A. een zóó krachtig medewerker verkrijgt, die reeds herhaaldelijk bewees ernstig te streven tegen het slecht en leelijk bouwen in Amsterdam.
De Voorzitter stelt voor de instructie en samenstelling der Verificatiecommissie uit te stellen tot de huishoudelijke vergadering en geeft het woord aan den heer H. Hana voor zijn lezing: Ontwerpen zonder teekenen.
„Spr. bedoelde de kunst van het stempelen, het rythmisch gereide afdrukken maken van kleine, daartoe geëigende figuurtjes. Die kunst is oud.
Verder teruggaand dan de boekbandversieringen der renaissance en gothiek, erkennen we ten slotte, dat reeds het eerste levende wezen dat over de aarde liep, niet anders kon doen dan: rhythmisch gereide afdrukken maken van daartoe geëigende figuurtjes: zijn voetzolen. Dat eerste levende wezen doet tegelijk wat alle wezens na hem zijn blijven doen: met zijn spoor teekent het zijn karakter, anders gezegd: „drukt het zijn stempel", — op de aarde.
Welnu, bij al wat wij teekenen gaat het altijd in hoogste instantie dáárom, dat we ons karakter teekenen, en het is niet toevallig, dat we daarvoor de geijkte uitdrukking bezitten: „Ons stempel drukken op"...
Echter zien we het omineuze en tragische feit gebeuren, dat de eerste teekenende mensch, bij het stellen van zijn figuren op rotswand, de massa vervangt door den omtrek, den vuistdruk vervangt door de griffel; dat hij, in plaats van puur en simpel zijn stempel te drukken óp, zich vastlegt aan een zelfgeschapen lijn, en.... zich nadien eeuwen en eeuwen aan dat lijntje houdt.
Wij kunnen niet anders dan met de innigste piëteit gewagen, aldus spr., van de voortreffelijke profielschetsen van ons oudste voorgeslacht, en toch.... draagt hun werk den doem van diezelfde voorbarigheid, in den bijbel door het eten van de verboden vrucht gesymboliseerd.
Eén gedachte bekoort spr. Het is deze, dat de griffel- of stiftteekening weer vervangen is door de zooveel directer stempelteekening, het meest en het mooist, op de

Gevelsteen in de kabelhuisjes der Rijks-Telegraaf te Haarlem, Lisse en Delft. Ontw. Mej. E. L. Beverman.

banden der boeken van onze religie, op de boeken van onze her-binding met God.
Religie is weder-vinding van den eenvoud.
De stempelkunst is dat ook.
Deze uitspraak lijkt in contrast te zijn met sprekers aanduiding van neo-mechinalisme. Immers, het mechinalisme heet niet: eenvoudig. Toch is het dat in zijn wezen. Eenvoudig en oud.
Want het bestaat uit twee factoren, die we sinds immer in ons zelf hebben: het mechanische en het automatische. Die twee factoren treden krachtig in actie bij het stempelen, beoefend volgens de regelen, die het stempelen zichzelve stelt, en spr. ziet daarom in het stempelen een teeken-methode, die zich volkomen zuiver aansluit bij het wezen van dezen tijd, dat door het machinalisme gekenmerkt wordt.
Spr. hecht hieraan groote waarde, want de eerste ontwikkelingsvoorwaarde van een uiting is, dat zij uiting zij van het karakter zelve van haar tijd.
Zie, de menschen willen schoonheid. Geef hun den eenvoud, de direktheid, en de schoonheid zal komen.
Het ontwerpen en uitvoeren van ornamenten is, door alle tijden heen, geweest de beteesting der huiselijkheid; — een blijde bevestiging, die niet aan speciale handen gebonden, het onvervreemde erfrecht van allen was. Dit is niet meer zoo. — Laat het weer zoo zijn.
Hoe kan het? vraagt spr. Door dezen liefde-arbeid zooveel mogelijk te doen beantwoorden aan dat wat ze toch zoo nadrukkelijk vraagt te zijn: Een verpoozing voor de eenvoudigen.
Vervolgens ging spr. na of dit met het stempelen kan. Bij de demonstratie van de techniek en van enkele stempelproeven, blijkt de innige verwantschap hiervan met allerlei vrouwelijke technieken, zooals weven, haken, breien, borduren en ook met allerlei kinderspelen, door het overheerschen van het getal.
Spr. legt den nadruk op het feit, dat het wezen van den vorm verstaan wordt als getallenverhouding en getallencombinatie, en dat het wezen van den vorm op deze manier veel toegankelijker wordt voor iedereen, ook voor den teekenaar, dan door den vorm te interpreteeren als lijn en lijnenstelsel.
Spr. kan niet met genoeg nadruk accentueeren, dat het dezelfde getallenspelletjes zijn, die het kind speelt bij het z.g.n. „aftellen", bij krijgertje of blindeman, bij zijn vlechtmatjes, eerste haak- en brei-oefeningen enz. en.... die spreker gespeeld heeft en nu speelt, tot verkrijging van een inzicht in den vorm, dat hem te voren ontbrak. Een inzicht dat spr. ontbrak, omdat hij er zich het hoofd mee brak, inplaats van zijn speelwillige handen te ontboeien van de dorre abstractie van de lijn."
De Voorzitter dankt den spreker en sluit, na rondvraag, de vergadering, die na de pauze als huishoudelijke vergadering wordt voortgezet. J. F. S.

VERSLAG DER HUISHOUDELIJKE VERGADERING,

GEHOUDEN OP WOENSDAG 22 NOVEMBER, NA AFLOOP DER 1383ste VERGADERING.

De Voorzitter, de heer Paul J. de Jongh, geeft het woord aan den Penningmeester tot voorlezing van zijn concept-instructie der Verificatie-commissie tot nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester, welke instructie na eenige opmerkingen wordt goedgekeurd.
Tot leden der Verificatie-Commissie worden hierna gekozen de heeren J. van Laren, J. Petri en K. Tholens.
De Voorzitter doet mededeeling van een ingekomen klacht tegen een Buitenlid van „A. et A.", die mededong aan een prijsvraag, niet beantwoordende aan de voorschriften der Algemeene Prijsvraagregelen en dus niet goedgekeurd door de Permanente Prijsvraagcommissie. Het Bestuur acht de klacht gegrond en verzoekt de vergadering ingevolge Art. 6 § 7 der Statuten, een commissie samen te stellen tot onderzoek der klacht en daarbij aansluitend rapport aan de vergadering uit te brengen.

Kinderportret in marmer. Verv. door Mej. E. L. Beyerman.

In die Commissie worden benoemd de heeren H. G. Jansen, J. E. van der Pek en H. Th. Wijdeveld uit de leden, en de heeren W. A. E. v. d. Pluym en J. F. Staal Jr. uit het Bestuur.
Bij de rondvraag leest de heer Adr. Moen, ook namens zijne mede-bestuurderen G. F. la Croix, W. A. E. v. d. Pluym en J. F. Staal Jr. een verklaring voor, waarbij genoemde bestuursleden hunne mandaten ter beschikking der leden stellen. De Voorzitter stelt voor de zaak in de a. s. Algemeene Vergadering te behandelen.
Na eenig debat wordt op voorstel van den heer Plate besloten de gewone leden per circulaire op te roepen tot een extra huishoudelijke Vergadering vóór de Algemeene Vergadering.
Na rondvraag volgt sluiting. J. F. Staal Jr.

BEELDHOUWWERK VAN MEJ. E. L. BEYERMAN

(Bij de afbeeldingen).

Onze maatschappij is nog niet goed ingericht. „Dat behoeft niet verteld te worden", zullen er velen spottend opmerken. „Dat zien wij in Europa voldoende".
Hier wil ik het echter niet over hebben. Dat zou niet passen in het kader van ons blad. Neen, waar ik op doel is een toestand, die niet zoo in enkele jaren voorbij zal zijn als den oorlog. Wat ik op het oog heb, is, bij al het goede van het maatschappelijk systeem, zijn langgestemdheid. De doorsneemensch zal het niet vinden, zelfs de intellectueelen kunnen er zich in terecht helpen. Doch wie er onder lijden, is de kleine groep met intuïtie begaafden — waartoe ook de kunstenaars behooren — zij die meer zien, meer voelen, meer weten, dan verstandelijk is te omvatten. Voor hen is geen plaats. Somwijlen te eenzijdig in hun geaardheid, niet in het bezit van verstandelijk tegenwicht, slaan zij door de balans heen, zij trachten tot elken prijs de superioriteit van het intuïtieve leven aan de menschen op te dringen. De noodzakelijk te ondervinden tegenwerking doet hen zich met kracht keeren tegen het bestaande, het als nu goed geachte. Zoo worden zij de sloopers, doch tevens de wegbereiders van het schoone, dat zal schitteren uit het door na hen komenden op te richten gebouw.
Hun werk wordt niet geacht, ja, dom genoeg door velen geminacht. Hun niet alledaagschheid maakt hen tot de narren in de samenleving. Was de samenleving op zulk een trap van kennis, dat de waarde en het nut van die uitmiddelpuntigheid kon worden ingezien; was haar inrichting zóò, dat zij die nieuwe stroomingen kon leiden en benutten, dan zou zoo heel veel begaafdheid niet verloren gaan.
Nu mogen we opmerken, dat gelukkig die uiterste uitmiddelpuntigheid beperkt blijft tot enkelen in onze maatschappij, toch zal het grootste deel der groep met intuïtie begaafden, ofschoon zij verstandelijk genoeg tegenwicht hebben, toch lijden onder de ongeschiktheid van het systeem: hen als volkomen functioneerend bestanddeel op te nemen.
Helaas, onze klacht in het begin is maar al te waar! Geknepen, tot misvorming toe, zoo staan zij in het maatschappelijk leven. Zij, die den toestand zuiver inzien, berusten met blijmoedigheid in dat, wat aanvaard moet worden. Hun blijmoedigheid dwingt hen tot steeds voorwaarts zien, tot een ontplooien door steeds te scheppen, zonder bepaalde opgaaf. Dit is de vrije kunst. Een tijd, waarin de vrije kunst bloeit, is dan ook een maatschappelijk slechte. Hoe is het nu met onzen tijd? Nog steeds zit het meerendeel der kunstenaars en kunstenaressen als kluizenaars in hun werkcellen, los van het maatschappelijk verband; sommigen van hen, omdat zij niet beter weten, enkelen, omdat zij niet anders kunnen, omdat weer zoo goed als niemand hen in den kring roept. Tot een van hen behoort de beeldhouweres Mej. E. L. Beyerman, ons eenige vrouwelijke lid, van wier werk wij hier iets laten zien.
Gedreven door de begeerte het aan de architectuur gebonden beeldhouwwerk te scheppen, behoort zij tot een van hen, die door gebrek aan opdrachten zich blijven uiten in de vrije beeldhouwkunst. Hier hebben de architecten schuld! Slechts enkelen onder hen, hebben getoond begrepen te hebben, hoezeer de architectuur innerlijk kan verrijkt worden, indien de zusterkunsten — tot dusver academisch — tot werkelijke medewerkende leden worden opgeroepen.
Als uiting van vrije beeldhouwkunst geven wij het in marmer gehouwen kinderportret; evenzoo het door de houding bevallige, maar in de opvatting groot gehouden „vrouw 1813".
Als geslaagde, ofschoon niet omvangrijke proeve van bouwbeeldhouwwerk, wordt het gevelsteentje in de kabelhuisjes van de Rijks-Telegraaf hier weergegeven. Men ziet ze in de kabelhuisjes te Haarlem, Lisse en Delft. De huisjes zelf beelden wij hier niet af, omdat het ontwerp der huisjes duf en droog is, en evenzoo de wijze, waarop de steentjes er in zijn geplaatst. Hieraan draagt de beeldhouweres geen schuld, doch de ingenieur, die wij toch moeten prijzen den opdracht te hebben gegeven.
Jan de Meijer.

JOOST JANSZ. BILHAMER.

Donderdag j.l. werd in het gebouw der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten het door Th. van Rijn uitgevoerde beeld van Joost Jansz. Bilhamer in den gevel van het Stedelijk Museum, aan het Gemeentebestuur van Amsterdam aangeboden door het Bestuur der Ver. „het Museum- en Parkkwartier".
Bij deze gelegenheid werd in de Academie eene Tentoonstelling geopend van Prenten en Teekeningen, betrekking hebbende op Bilhamer, en den door hem uitgeoefende invloed.
De Tentoonstelling blijft geopend tot en met 8 December a.s.; Vrijdag 1 Dec. van 9—2 uur, Zondag 3 Dec. van 1—4 uur, de overige dagen van 9—4 uur.

DE ACADEMIEPRIJSVRAAG.

Bij besluit van den Minister van Binnenl. Zaken is ingesteld een jury ter beoordeeling van de antwoorden op de uit te schrijven prijsvraag voor een nieuw gebouw der Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. Benoemd zijn: tot lid-voorzitter Prof. Dr. A. J. Derkinderen, hoogleeraar-directeur der Rijksacademie van B. K. te Amsterdam; tot lid-secretaris de heer Paul J. de Jongh, architect te Amsterdam; tot leden Dr. H. P. Berlage, architect te 's Gravenhage, A. W. Bos, directeur van Publieke Werken te Amsterdam, Prof. J. Bronner, hoogleeraar aan de Rijksacademie van B. K. te Amsterdam, Jos. Th. J. Cuypers, architect te Roermond, J. Gratama, architect te Amsterdam, Dr. Jan Kalf, secretaris der Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van den inventaris en de beschrijving van Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst te 's-Gravenhage, J. Limburg, architect te 's-Gravenhage, R. N. Roland Holst, kunstschilder te Laren, Prof. Jhr. J. Six, hoogleeraar aan de Rijksacademie van B. K. te Amsterdam.
Bepaald is dat de jury zitting zal houden te Amsterdam.

TOREN TE AMERSFOORT.

De O. L. Vr. toren te Amersfoort heeft rond de 8 kanten lantaarn bovenverdieping een bijzonder hechten steiger geconstrueerd, die niet alleen de gelegenheid biedt om alle deelen van de rechtstanden, bogen en wimbergen nauwkeurig te onderzoeken, maar waarin tevens zware steunpunten en rondgaande verankeringen zijn opgenomen, die het mogelijk maken de 8 pijlers een voor een te herstellen, hetgeen wel wil zeggen geheel los te nemen, om ze daarna met de goede oude steenblokken en noodige nieuwe weer op te metselen. In de laatste jaren werden de vier zijden van het hoogsten vierkanten trans hersteld, die als grondslag dient voor de slanke opengewerkte 8 kanten lantaarn. Het vierkante gedeelte is van gecombineerde baksteen-bergsteen-bouw, de ijlere deelen van de lantaarn, die zeer krachtig en rijk geprofileerd is, zijn uitsluitend van bergsteen. De gewelven spelen in dezen bouw ook een belangrijke rol. Het gewelf tot afsluiting van het vierkante gedeelte is voor steun geweest voor den hoogen opbouw en voor het carillon. Het achtdeelige bovenste gewelf, waarvan de sluiting sedert tientallen van jaren is gebruikt, of liever misbruikt voor steun van de met klokkenspel bezwaarde spitsbouw, heeft eenigzins uitzetting teweeggebracht in de bovenste gevelvelden. De brugijzers in de openingen verdeeld door steenen stijlen en hekwerk, hebben niet voldoende bindende kracht gehad om dit kwaad te voorkomen. Jos. Th. Cuypers B. N. A.

„De Vrouw 1813." Verv. door Mej. E. L. Beyerman.

DE UITGAVEN SCHUELER.

In verschillende bladen is reeds op voldoende, met redenen omkleede wijze gewezen op het ongewenschte optreden der uitgaven Schueler tegen de jarenlang gevoerde actie der Vereenigingen, om het peil der bouwkunst te verheffen.
In het laatste nummer van de Ned. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst (Nov. 1916) geeft het Bestuur van de V. A. N. K. zijn meening over de uitgaven Schueler, en wel van die, welke op hun gebied ligt, n.l. „het Moderne Hollandsche Interieur". Er komt een gedeelte in voor, dat evengoed slaat op de actie der architectuurvereenigingen.
„Zouden wij dan ondanks dit alles, deze uitgaven steunen?
Onze Vereenigingsactie kost moeite en geld en energie en liefde; om een grooten zuiverheid in de toestanden waarin onze kunsten zich mogen ontwikkelen, hebben wij ons gebonden en zijn bereid geweest ons zelf beperkingen en bepalingen op te leggen, in onze statuten neergeschreven en door ons lidmaatschap als waardevolle en noodzakelijk erkend. Wij hebben een tentoonstellings-reglement in 't leven geroepen dat bedoelt een bolwerk te zijn tegen den kunstenaar verdrukkende firma's en affaires; den naam van den ontwerper vóóraan, de kunstenaar op de plaats die hem toekomt om alle redenen van kunst, recht en praktijk! Zullen wij ons dan

geven aan een tijdschrift dat terstond begint tegen deze eischen te zondigen, dat den kunstenaar verstopt en zich tot een reclame-zuil maakt voor fabrikanten en leveranciers en stijl-copieën. Is deze wijze van uitgeven, onder het mom van ernstige kunst-bestreving, niet een misleiding van het publiek dat meent in onpartijdige zin artistiek te worden geleid? Geen kunstenaar of hij voelt, dat een ongeschreven wet van eer hem de plicht oplegt zijn opdrachten door behoorlijke middelen te verwerven, vooral door de waarde van en de waardeering voor zijn werk, zijn eigen zelfgeschapen werk. Niet door bedekte praktijken, door bedenkelijke of valsche reclame een publiek-misleiding. Er is geen weg om aan al deze dingen te ontkomen dan door sterk verbonden en eensgezind het bederf te bestrijden. Er is geen verschil tusschen een catalogus die den ontwerper verduistert en een expositie waar de fabrikant alleen de naam van zijn affaire vermeldt bij de kunstvoorwerpen. Wanneer de door ons zelf geschapen tentoonstellingsregelen, met hun ideëelen en practische bedoeling, ons om der wille van onze artistieke en economische belangen als kunstenaarsgroep, gebonden houden aan dergelijke exposities niet deel te nemen dan moeten wij ook aan den catalogus in dezen vorm niet meedoen. Wij kunnen onze vereenigingsactie wel staken wanneer wij, wat we aan den éénen kant verbeteren, aan den anderen zelf méé-bederven, wanneer wat geweigerd wordt hier, wordt toegegeven ginds; wanneer wij onzen tegenstand tegen ons kunstleven veronzuiverende invloeden niet volhouden over de geheele breedte. Een beginsel wordt alleen consequent, of niet gehandhaafd; geven of nemen is 't begin van het eind; waär en wannéér het principe wordt aangevallen of ondergraven moet het gestut en verdedigd worden, altijd en overal. Nalatigheid van ons zelf is erger dan een tijdelijke tegenslag.
Laat ieder inzien, dat met betrekkelijk-kleine middelen een groot bederf kan worden ingevoerd of, wat wellicht „zóó erg" niet schijnen mag, vertegenwoordigt een ons vijandige kracht een taaie consequentie, een altijd wéér zich vernieuwende begeerte ons, de kunstenaars, in afhankelijkheid van den handels-ondernemer te houden en den ouden toestand te bestendigen; de artiest de knecht van den winkel, de neiging vooral om het inzicht in *de behoorlijke uitoefening van het vak*, absoluut onmisbaar voor een blijvende ontwikkeling der nijverheidskunst, te vertroebelen.
Doen wij mee aan ondernemingen van onartistieke reclame en onrechtmatige neerdrukking van den artiest, dan werken wij mee de algeheele corruptie van ons vak en kunstleven langzaam maar zeker te verspreiden in alle lagen en tot de uiterste einden. Een corruptie waarvan ten slotte de kunst en de kunstenaar de dupen zullen zijn, de vernietigde slachtoffers. Want er is geen andere grond waarop de kunst bloeien kan, dan een zuiveren grond; en er zijn geen andere middelen waarmee de kunstenaar waarachtig gediend is dan nobele middelen. Daarom meent het Bestuur de leden met kracht en overtuiging te moeten raden zich van medewerking of steun aan Dr. Schuelers uitgaven te onthouden.
Nog wijzen wij op een groot gevaar; door vrij verlokkelijke aanbiedingen verzekert zich deze uitgever van het *auteursrecht* van alle voor zijn hier besproken uitgaven gebruikte cliché's, foto's e. d. Hij kan er verder mee doen wat hij wil: ze bezigen voor andere uitgaven en tekst bij doen schrijven naar zijn inzicht, ze voegen bij reproductie van ander werk naar zijn welbehagen. De ontwerper, die aan deze uitgaven medewerkt, verleent dus niet slechts bepaaldelijk en uitsluitend hieraan zijn steun, maar inderdaad aan alle uitgaven waarvoor Dr. Schueler of een ander rechtverkrijgende, de hem thans afgestane reproducties ooit zal believen te gebruiken. Hoeveel schade zal dus door dergelijke medewerking ook in de toekomst nog kunnen berokkend worden aan de belangen waarvoor wij strijden met zóóveel moeite en geduld!
En laat dit vooral een waarschuwing zijn!
Sta nimmer zonder meer het auteursrecht af noch van uw werk, noch van afbeeldingen daarvan."

De „Nieuwe Rotterdammer Courant" teekent bij deze bespreking over de uitgave van den Heer Schueler, ten slotte aan:

„Het komt ons voor, dat het V. A. N. K.-orgaan de kwestie zuiver en consequent met het streven der Vereeniging heeft gesteld. De jonge nijverheids-kunst heeft in ons land nog de plaats te veroveren, die haar toekomt en welke geheel in te nemen haar juist niet 't minst door een eigenzinnige op kortzichtige industrie zeer wordt bemoeilijkt. De erkenning van den kunstenaar moet voorop staan, wil onze nijverheidskunst de positie in ons nationaal leven verkregen, die haar recht, en ten slotte ook onze industrie tot voordeel is. „De artiest de knecht van den winkel", om de woorden van het V. A. N. K.-artikel te bezigen moet uit zijn, en een kunsttijdschrift moet de kunst en den kunstenaar dienen in de eerste plaats en op zuiveren grondslag, wil het aandeel hebben in het scheppen van een toekomstigen bloei van een kunstleven dat al te lang, zeer tot ons nadeel, van zijn rechtmatige plaats verdrongen heeft".

De Heer Gustav Schueler gevoelt zelf wel, dat zijn commercieel werken en streven bij den nuchteren Hollander niet dien bijval geniet, die hij zich had voorgesteld. Deze methode van werken is hier niet populair, zal het ook, naar ik hoop, hier nooit worden. Van dien invloed der publieke opinie tracht Schueler op allerlei wijze te ontkomen. De meest eenvoudige wijze was, zijn methode van werken te wijzigen naar onze inzichten. Doch dit zou tegen „de exploitatie van het tijdschrift als zuiver zakelijke onderneming" — zooals in zijn nieuwste oproep aan de Nederlandsche Kunstenaars wordt gezegd — strijden. Voordeeliger voor hem is het werken met stroomannen, wier naam een goeden klank heeft in de kunstwereld. Dit geldt m.i. niet voor den Heer A. Graatland, architect, maar wel voor den architect J. A. Kropholler. Van hem ontving ik dezer dagen een brief, waarin hij mededeelt:

door den Heer Schueler te zijn aangezocht de Redactie van „de Moderne Beweging" (een deel van het „Moderne Hollandsche Interieur") op zich te nemen. Hij heeft dit aangenomen onder voorbehoud, dat hij de medewerking tracht te verkrijgen van de beste krachten in ons land. Hij verzoekt om een spoedig antwoord; en eindigt: „Kunt U niet aan mijn verzoek voldoen, dan zou ik zeer gaarne Uwe zelfstandige opvatting vernemen, en tevens welke redenen U heeft, om Uwe medewerking niet meer aan dergelijk tijdschrift te willen verleenen".

Een verkapte enquête dus!
Laten wij een zuiver commercieel streven, als de uitgave van den Heer Schueler blijken te zijn, toch niet steunen, doch liever onze krachten en talenten concentreeren op een wedervoortzetten van ons plaatwerk „de Architect" opdat deze als een „phoenix uit de asch" worde herboren.

JAN DE MEIJER.

NIEUWE UITGAVEN.

Voor ons ligt 3e herziene vermeerderde druk van *Fundeeringsmethoden*, door L. ZWIERS.
Dit boekje, „in hoofdzaak bewerkt naar het Duitsch", zooals de titel luidt, bevat wel vele goede dingen, doch tevergeefsch zoeken we naar een ook maar eenigszins uitvoerige omschrijving met schetsen van paalfundeeringen, de gewone en de meer moderne methoden, die we hier in Holland toch zéér noodig hebben Aan de houten paalfundeering zijn echter nog geen 2 bladzijden in het geheele boekje gewijd Ook fundeeringen op staal en dergelijke, zooals voor ons land dienstig en gebruikelijk zijn, zijn in dit boekje hoogst onvolledig te vinden. Dergelijke werkjes, door hun billijke prijs (*f* 0.90) door jonge vakgenooten gekocht, werken op hen verwarrend.

Het maken van bestekken, begrootings- en materialen staten, door A. N. WIND. V druk.
Dit boekje is een goede handleiding voor het maken van bestekken, begrootingen. enz. Toch komt ons de gevolgde methode voor het bestek nog niet beknopt genoeg voor, waarom bijv. bij deur- en lichtkozijnen niet dadelijk de afmetingen van het hout bijgezet, nu moet men elke keer een andere bladzijde daarvoor opzoeken. Overigens geeft het vele goede voorbeelden voor studeerenden. Bij de adm. voorschriften zou het wel overweging verdienen niet alleen de Rijks A. V., doch ook die opgemaakt zijn door de Architecten-Vereen., waarover te behandelen boekje even gesproken wordt. Ook de brandende kwesties over werkstaking en dergelijke, worden absoluut niet behandeld. E. P. M.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Bouwkundig Woordenboek.
De firma Van Holkema & Warendorf te Amsterdam komt met een Bouwkundig Woordenboek. Het zal 25 afleveringen van ongeveer 4 vel groot zijl. De heer L. Zwiers, heeft de leiding van het werk, de kapitein der genie P. W. Scharroo en de ingenieur G. Boldingh zijn redacteuren en veertien medewerkers worden op het titelblad vermeld. Onder hen is Dr. H. P. Berlage. De heer J. Andre de la Porte, die als ingenieur op Sumatra en Java jaren lang belangrijke bouwwerken ontwierp en uitvoerde, zal de Indische bouwtechniek en de Indische bouwstoffen behandelen, wat het belang van het boek, speciaal voor Indië, vergroot.
Verder werken mee: Dr. Z. P. Bouman, hoofdredacteur van „De Natuur"; H. Bletz architect; J. Gratama, bouwkundig ingenieur; C. P. van Hoek, schildertechnicus; J. H. Janson, directeur der Vereeniging van Gasfabrikanten; E. J. Kempees, civiel-ingenieur, ingenieur van den Rijkswaterstaat; B. J. Kerkhof, wegentechnicus; W. A. E. van der Pluijm, architect; H. Polano, civiel-ingenieur, M. E. H. Tjoden, civiel-ingenieur, leeraar aan de Koninklijke Militaire Academie; T. G. Unger, werktuigkundig ingenieur; J. Wesselius, cand. in de rechten, secretaris der maatschappij tot bevordering der bouwkunst.
Het werk zal in streng alphabetische volgorde, een beknopte beschrijving en verklaring geven van de belangrijkste technische woorden, vaktermen en vakuitdrukkingen betreffende: A. Bouwkunst. (De bouwstijlen van de vroegste tijden tot op heden). B. Burgerlijke bouwkunde. (Timmervak, metselvak, schildersvak, stukadoorsvak, smidsvak, huisrioleering, huis-electriciteit, gas- en watervoorziening, bestraling, centrale verwarming, ijzereonstructies enz.) C. Meubelkunst. (De meubelstijlen, materialen, behangen, stoffeeren enz.) D. Waterbouwkunde. (Het geheele gebied der droge en natte waterbouwkunde, algemeene bouwkunde, gereedschappen, hulpmaterialen enz.) E. Spoorwegbouwkunde. (Nederlandsche en Nederlandsch-Indische spoorwegbouw.) F. Bouwstoffen. (Alle materialen, zoowel in Nederland als in Indië in gebruik.) G. Gewapend beton. H. Statica en hydraulica. I. Militaire bouwkunde. (Inundatiën e. a.: vestingbouw; springstoffen enz.) J. Wetten en verordeningen.. (Alle wetten en verordeningen, waarmede de bouwkundige te maken heeft) en K. Algemeene termen in verband tot de bouwkunde.
Een bouwkundige Encyclopaedie bestond tot heden, in de Nederlandsche taal, niet, terwijl toch een dergelijke gids in den doolhof van technische woorden en vakuitdrukkingen voor den beoefenaar der bouwkundige vakken van groot gewicht en voordeel moet worden geacht. Er zijn, door den enormen vooruitgang, vooral in de verschillende technieken van het bouwvak een zoo groot aantal oude en moderne woorden en uitdrukkingen, die men herhaaldelijk noodig heeft, dat een Encyclopaedie, tevens als Vademecum ingericht, zeer belangrijke diensten kan bewijzen.
Wij zien belangstellend uit naar de eerste afleveringen, om ons een oordeel te kunnen vormen, in hoeverre dit woordenboek aan de eischen zal voldoen.

VERSLAG OVER DE JAREN 1914 EN 1915 DER HANDELINGEN VAN DEN ALGEM. NEDERL. OPZICHTERS- EN TEEKENAARSBOND.

Eenigen tijd geleden zond het Bestuur van den Algem. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond een lijvig boekje, dat het verslag bevat van de handelingen van dien Bond. Het bedoelt niets onaangenaams, als wij verklaren, dat het doorlezen van het boekje eenigzins lang heeft geduurd. Hoofdzaak daarvan is: de lectuur van een jaarverslag — vooral een, als het onderhavige, lang 144 bladzijden — lokt niet zoo tot lezen. Wij moeten hier dadelijk op laten volgen, dat na het lezen een indruk is gevestigd van een opgewekt Bondsleven, geleid door een werkzaam, krachtig Bestuur. Dat er gewerkt is, bewijst de groote hoeveelheid stof, die zulk een lang tweejaarlijksch verslag deed ontstaan. Het is niet mogelijk den inhoud ervan te bespreken, daar leent zich zulk een geschrift niet voor.
De samenvatting kan luiden: de Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond heeft zijn taak met energie vervuld. Een onlangs verzonden adres aan den Minister van Oorlog, betreffende de salarissen der tijdelijke Opzichters der Genie legt daarvan getuigenis af. Daarin worden merkwaardige toestanden onthuld. De volgende cijfers spreken voor zichzelf:

„dat, met handhaving van de thans geldende regelen, het dagloon van deze vakkundig-intellectueele werkers in dienst van den Nederlandschen Staat niet hooger dan *f* 4.— kan worden opgevoerd, doch dat van het geheele thans in dienst zijnde corps slechts een vijftal meer dan *f* 3.50 per dag verdient en ook voor een dagloon van *f* 3.50 slechts een vijftal in aanmerking komt, terwijl de rest — de overgroote meerderheid — slechts een bezoldiging geniet van *f* 1.60 tot *f* 3.45 per dag;
dat blijkens het door ondergeteekenden ingestelde onderzoek aan het betrekkelijk kleine corps opzichters en teekenaars bij de Genie niet meer dan *zestien* verschillende dagloonen worden uitbetaald; dagloonen van *f* 0.55; *f* 1.60; *f* 1.75; *f* 2.15; *f* 2.60; *f* 2.65; *f* 2.70; *f* 2.90; *f* 3.—, *f* 3.20; *f* 3.25; *f* 3.45; *f* 3.50; *f* 3.60; *f* 3.70 en *f* 4.—, welk stelsel aanleiding kan geven tot allerlei willekeur

in de toepassing en, naar ondergeteekenden met zekerheid meenen te weten, ook inderdaad geeft;
dat, indien ondergeteekenden uitzonderen het dagloon van *f* 0.55 — hetgeen vermoedelijk aan leerlingen zal worden toegekend — zij komen tot een gemiddeld salaris van ongeveer *f* 2.95 per dag of — een jaar gerekend op 365 dagen — van *f* 1076.75 per jaar;
dat van bedoeld salaris 5 pCt. moet worden gestort in een pensioenfonds, zoodat voor levensonderhoud, huisvesting en kleeding van den burgerlijken opzichter of teekenaar bij de Genie en diens gezin, slechts een bedrag van *f* 1022.91 beschikbaar blijft;
dat blijkens de zesde economische nota van Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, een ambtenaarsgezin van normale grootte voor *allernoodzakelijkst* levensonderhoud — uitgaven voor weelde of ontspanning komen in de publicatie *niet* voor — op 1 Juli 1915 behoefde een inkomen van tenminste *f* 1505.— per jaar;
dat — eveneens volgens genoemde nota — dit bedrag van uitgaven voor noodzakelijk levensonderhoud *f* 255.— hooger was dan het daarvoor geraamde op 1 Juli 1914, hetgeen werd veroorzaakt door de stijging der levensmiddelenprijzen tusschen 1 Juli 1914 en 1 Juli 1915;
dat bedoelde prijzen na laatstgenoemden datum nog voortdurend zijn gestegen, zoodat dus thans de inkomsten belangrijk hooger moeten zijn, dan door Z. Ex. den Minister van Landbouw becijferde *f* 1505.— aangezien anders de allernoodzakelijkste levensmiddelen moeten worden ontbeerd en ondervoeding moet volgen;
dat ondergeteekenden na het voorgaande meenen niet nader te behoeven te betoogen, hoe de tijdelijke opzichters bij de Genie en hunne gezinnen gebukt gaan onder den druk der tijden, nu zij ook *thans* nog moeten bestaan van het in 1876 vastgestelde en in de sindsdien verstreken 40 jaren nimmer verhoogde salaris van gemiddeld 1079.75 per jaar;
dat toch ingevolge machtiging van den Minister van Oorlog van 7 Augustus 1876, No. 56 G. door den Eerst Aanwezend Ingenieur te 's-Gravenhage in tijdelijken dienst werd aangesteld de opzichter-teekenaar Gijsbertus Prins, op een daggeld van *f* 3.—, hetwelk zelfs nog gunstig afsteekt bij het voren-becijferde gemiddelde dagloon à *f* 2.95 van thans;
dat het loon van timmerlieden en metselaars in het jaar 1876 te 's-Gravenhage werd berekend naar een tarief van *f* 0.16 per uur, hetgeen bij een 60-urige werkweek *f* 9.60 bedroeg, terwijl het weekloon der ambachtslieden *thans* — bij een gelijk aantal werkuren per week en gerekend naar de tegenwoordige uurloonen te 's-Gravenhage van *f* 0.38 en *f* 0.40 — *f* 22.80 en *f* 24.— bedraagt, of *f* 13.20 en *f* 14.40 *meer*;
dat echter de tijdelijke opzichters en teekenaars bij de Genie in 1876 per week 7 × *f* 3.— = *f* 21.— en thans — 40 jaren later en in deze ongekende dure tijden — gemiddeld 7 × *f* 2.95 = *f* 20.65 of *f* 0.35 *minder*;
dat vervolgens uit voorgaande becijferingen niet alleen blijkt de uiterst zwakke positie, welke de tegenwoordige tijdelijke opzichters en teekenaars bij de Genie in de maatschappij innemen, maar tevens, dat die positie in financieel opzicht belangrijk zwakker is dan die der werklieden, aan wier arbeid eerstgenoemden leiding hebben te geven; immers de Haagsche opzichter bij de Genie verdient per week *f* 3.35 *minder* dan de Haagsche metselaar."

Een eisch tot verbetering is hier wel gerechtvaardigd.

J. DE M.

TWEE EEUWEN WARMWATER-VERWARMING.

De eerste warmwater-installatie voor centraleverwarming van plantenkassen werd door den Zweed Martin Triewald 2 eeuwen geleden (1716) te Newcastle-on-Tyne geconstrueerd. Voor het verwarmen van woningen werd deze uitvinding het eerst te Petrograd in 1812 toegepast. De waterverwarming onder zeer hoogen druk en met zeer heet water (ongeveer 200°C) werd in 1839 den Engelschen ingenieur Angier Marsch Perkins toegepast. Ook aan de stoomverwarming van groenten- en plantenkassen werd eerst in de laatste eeuw belangstelling geschonken, nadat in het jaar 1816 Schultes in Landshut daarop de aandacht had gevestigd. Deze uitvinding was reeds in 1784 door James Watt gepatenteerd.
Veel ouder is de geschiedenis van de verwarming door heete lucht, welke men bij de Romeinen reeds aantreft. Aan Sergius Orato (ongeveer 100 jaar voor Christus) wordt de uitvinding van het „Hypocaustum" toegeschreven. Van dergelijke installaties waren ook verschillende grootsche bouwwerken in de middeleeuwen voorzien: nog tegenwoordig zijn zij te zien in het Raadhuis te Lüneburg, in het slot te Marburg, in de Mariënburg te Goslar. De eerste nieuwere heete lucht-verwarming werd geplaatst in het jaar 1750 in de Redoutezalen te Petrograd. Toen Frederik de Groote van deze Russische vinding hoorde, liet hij te Potsdam zijn werkkamer op dezelfde wijze verwarmen.

(Holdert's Polytechnisch Weekblad).

PRIJSVRAAG VOOR EEN LEESZAAL-GEBOUW TE HEERLEN.

De tentoonstelling der 90 ingekomen ontwerpen op de prijsvraag voor een Leeszaalgebouw te Heerlen, zal te Amsterdam plaats vinden van 1—12 December in een der lokalen van het Stads Museum.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW TE NIEUW-LEKKERLAND.

Wegens ernstige ongesteldheid van den heer J. Kleyburg, heeft de Kerkvoogdij der Ned. Herv. Gemeente te Nieuw-Lekkerland, in overleg met de Permanente Prijsvraag Commissie als plaatsvervangend jury-lid aangewezen de heer C. A. Punt.

Namens de Jury.
HERM. V. D. KLOOT MEVBURG.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. ->
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. ->
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertenties, wende men zich tot de Uitgevers. ->

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 50. ZATERDAG 9 DECEMBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Uitgeloot zijn 20 aandeelen der Leening 1910, n.l.: 1, 7, 33, 34, 44, 48, 60, 65, 67, 68, 86, 89, 93, 99, 111, 121, 125, 127, 132 en 140.
Van de Leening 1915 zijn uitgeloot 12 aandeelen, n.l.: 13, 21, 25, 29, 30, 31, 36, 38, 45, 47, 52 en 59.
II. In de Algemeene Vergadering op Woensdag 6 December werd de afdoening der punten *j* en *k* der Agenda (verkiezingen voor Bestuur en Redactie) uitgesteld tot de vergadering van 20 December a.s.
III. De heer JAN DE MEIJER heeft ontslag genomen als lid der Redactie.

J. F. STAAL JR., afgetreden 1ste Secretaris.

VERSLAG VAN DE HANDELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A." OVER HET JAAR 1916

Zetel. Het Genootschap bleef gedurende het jaar 1916 gevestigd in het gebouw Heerengracht 545 – 549 te Amsterdam, waar vergaderzaal, bibliotheek en bestuurskamer geregeld in gebruik waren.

Leden. Het Ledenaantal bedroeg in 1916 tot op heden 495 leden, in de volgende rubrieken:

179 Gewone Leden en Donateurs	(verl. jaar 166)	
7 Aspirant-Leden	(„ „	8)
8 Vereenigingsleden	(„ „	8)
7 Buitengewone Eereleden	(„ „	7)
6 Eereleden	(„ „	7)
48 Kunstlievende Leden	(„ „	49)
240 Buitenleden	(„ „	224)

Totaal traden in 1916 toe 50 Leden (25 Gewone en 23 Buitenleden, 1 Kunstlievend Lid en 1 Aspirant-Lid), terwijl afvielen 23 Leden, de toename is dus 27 Leden. Het Genootschap had door overlijden het verlies te betreuren van de heeren Jhr. Mr. Victor de Stuers, Walter van Diedenboven, C. W. Nijhoff en P. A. Molenaar.

Bestuur. Het Bestuur bleef in het afgeloopen jaar samengesteld als volgt: Paul J. de Jongh, Voorzitter, J. H. de Groot, Vice-Voorzitter, J. F. Staal Jr., 1ste Secretaris, G. F. la Croix, 2de Secretaris, Adr. Moen, Penningmeester, W. A. E. van der Pluym, Bibliothecaris-Archivaris en H. F. Symons Jr., Plaatsvervangend Lid.
In den loop van het jaar hadden 22 Bestuursvergaderingen plaats.

Redactie. De Redactie was samengesteld uit de heeren Paul J. de Jongh, Voorzitter, Jan de Meijer, Secretaris, Adr. Moen, W. A. E. v. d. Pluym, H. Th. Wijdeveld, R. N. Roland Holst en P. Kramer, Leden.
Namens de Redactie zal nopens Weekblad en Plaatwerk verslag worden uitgebracht.

Schoonheidscommissie. „A. et A." bleef in de Schoonheidscommissie vertegenwoordigd door de heeren H. J. Walenkamp en J. F. Staal Jr. als Leden en P. Vorkink en J. H. de Groot als plaatsvervangende Leden.

De *Permanente Prijsvraag-Commissie* was dit jaar samengesteld uit de heeren P. J. Houtzagers, Voorzitter, die in plaats van het periodiek aftredend Lid H. G. Jansen werd gekozen, Paul J. de Jongh en H. v. d. Kloot Meijburg, Secretaris.
Het jaarverslag der Commissie zal in het Weekblad gepubliceerd worden.

De *Commissie voor de oprichting van een Architectuur-Museum* bestond dit jaar uit de heeren Prof. A. J. Derkinderen, Voorzitter, Jhr. H. Teding van Berkhout, Prof. Dr. H. Brugmans, Jos. Cuypers, A. W. C. Dwars, J. H. de Groot, P. J. Houtzagers, D. F. Slothouwer en W. A. E. van der Pluym, Secretaris.
De Secretaris, afgevaardigde van „A. et A." heeft bericht dat besprekingen met de Regeering gehouden worden, en in den loop van het komende jaar toezeggingen van de Regeering verwacht worden.

In het *Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen* hebben in het Algemeen Bestuur voor „A. et A." zitting de heeren J. H. de Groot en W. A. E. v. d. Pluym. De heer v. d. Pluym geeft in zijn kort verslag ingenomenheid te kennen met het in eind December 1916 gehouden Kunstcongres, waarbij de architectuur een belangrijke plaats innam.

Tot afgevaardigden van „A. et A." tot de Algemeene Vergadering van het Verbond zijn benoemd de heeren De Meijer, Staal, Tholens, Vorkink en Wijdeveld. Tot plaatsvervangende Leden in het Algemeen Bestuur de heeren La Croix en Moen.
Het jaarverslag van het Verbond zal in het Weekblad verschijnen.

De *Commissie van Advies voor Bouwkunstzaken in den Bond Heemschut*. Onze vertegenwoordiger, de heer M. Plate, bericht dat in het afgeloopen jaar door hem geen oproep tot eene vergadering dier Commissie is ontvangen. Aangezien de Bond Heemschut niettemin ageerde inzake herbouw huizen Waterland, der Vigilantie te Alkmaar, bebouwing van het Waagplein te Alkmaar en bouw van het Raadhuis te Peize, kan geconcludeerd worden dat Heemschut acties in bouwkunstaangelegenheden voert zonder althans den vertegenwoordiger van „A. et A." daarin te raadplegen. Het Bestuur van „A. et A." heeft zich in verbinding met het Bestuur van den Bond Heemschut gesteld en moet bezwaar maken, dat Heemschut acties in bouwkunstquaesties voert, zonder volledige voorlichting van de door de bouwkundige vereenigingen aangewezen vertegenwoordigers.

De *Zaal Commissie* was dit jaar samengesteld uit de heeren H. F. Sijmons Jr., K. Tholens en H. W. Valk. Enkele kleine exposities werden in de vergaderzaal gehouden. Bibliotheek zoowel als de exposities werden schaarsch bezocht.

De *Vragenbox-Commissie* bestond uit de heeren H. G. Jansen, Adr. Moen en A. W. Weissman. In den loop van het jaar bedankten de heeren Jansen en Weissman, en aangezien er weinig of geen vragen inkwamen, achtte het Bestuur beter niet in de vacatures te doen voorzien.

Excursie. Een vastgestelde excursie naar het „Scheepvaerthuis" op 25 Maart 1916 kon evenmin, als de excursie naar Breda en Oosterhout, doorgaan, de laatste wegens gebrek aan deelneming.

Tentoonstellingen. Tentoonstellingen werden gehouden van de ingekomen ontwerpen op Genootschapsprijsvragen 1916, in de vergaderzaal, die der ingekomen ontwerpen voor de Kalender 1917 in de bibliotheek.

Prijsvragen. In 1915 werden de volgende prijsvragen door het Genootschap uitgeschreven en de volgende bekroningen uitgereikt:
a. Een scholenpark bij een groote stad.
Eerste prijs (*f* 100.—) aan den heer C. de Graaf, Architect, te Utrecht.
Tweede prijs (*f* 50.—) aan den heer K. Wiedijk, Bouwkundig Teekenaar, alhier.
Ingekomen waren 3 ontwerpen.
b. Een transformatorenhuisje.
Eerste prijs (*f* 50.—) aan den heer C. A. Kentie, Bouwkundig Teekenaar, te Utrecht.
Tweede prijs (*f* 25.—) aan den heer P. Tolman Jr., Bouwkundig Teekenaar, alhier.
Ingekomen waren 12 ontwerpen.
Voor de prijsvraag *b* kende de Bond Heemschut een prijs toe van *f* 25.—.
De jury bestond uit de heeren J. Gratama, Js. Ingenohl en J. F. Staal Jr.
In dit jaar werd de Genootschapskalender-prijsvraag 1917 beantwoord door 11 ontwerpen, waaruit het Bestuur bekroonde dat van den heer F. W. A. van der Togt, Architect, te 's-Gravenhage, met den prijs van *f* 25.—.

Voor 1917 zijn uitgeschreven de volgende prijsvragen:
a. Gevels voor een courant blok arbeiderswoningen.
b. Een watertoren.
c. Een electrische lichtmast met lichtreclame.
De jury bestaat uit de heeren J. B. van Loghem, Jan de Meijer en H. Th. Wijdeveld, voor prijsvraag *b* tevens uit den heer Van Oldenborgh, Directeur van het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening. Voor *b* kende de Bond Heemschut een prijs toe van *f* 50.—.

De *Vergaderingen*. Gedurende December 1915 en het jaar 1916 tot heden werden 16 Gewone Ledenvergaderingen, 3 Huishoudelijke en 1 Buitengewone Huishoudelijke Vergadering gehouden. Zij werden bezocht door gemiddeld 26 Leden en 8½ Introducé's, tegenover in 1915 29 Leden en 7 Introducé's.
Uit de handelingen wordt het volgende in herinnering gebracht:
15 December 1915, 1369ste Vergadering. Overdracht der Afd. Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderwijs naar de nieuwe Vereeniging onder protectie van „Architectura", de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en den Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam.
12 Januari 1916, 1370ste Vergadering. Voordracht van den heer A. W. Weissman: De Architect als Teekenaar. Daarna Huishoudelijke Vergadering.
26 Januari 1916, 1371ste Vergadering. Voordracht van den heer J. H. de Groot: Gebogen lijnen in de Architectuur.
9 Februari 1916, 1372ste Vergadering. Voordracht van den heer E. J. van der Ven: Klokkenspelen en Klokkentorens.
23 Februari 1916, 1373ste Vergadering. Installatie van Dr. H. P. Berlage Nzn. als Eere-Voorzitter van het Genootschap. Voordracht van den heer Theo Rueter: Bouwkunst en Natuur.
8 Maart 1916, 1374ste Vergadering. Voordracht van den heer W. J. v. d. Wijnpersse: Oorzaken van ongelukken bij bouwwerken.
22 Maart 1916, 1375ste Vergadering. Voordracht van den heer L. van der Swaelmen: Les grandes traditions dans le jardin privé.
5 April 1916, 1376ste Vergadering. Voordracht van den heer L. v. d. Swaelmen: Le jardin moderne et L'avenir de l'art des jardins.
19 April 1916, 1377ste Vergadering. Voordracht en kunstbeschouwing van mevrouw Ag. Wegerif-Gravesteyn: Batikkunst en haar techniek.
13 September 1916, 1378ste Vergadering. Voordracht van den heer J. Gratama: Vijzelstraatbebouwing.
27 September 1916, 1379ste Vergadering. Voordracht van den heer H. Hana met demonstratie zijner Ornamentmachine.
11 October 1916, 1380ste Vergadering. Lichtbeeldenvertooning door den heer Coeterier.
25 October 1916, 1381ste Vergadering. Voordracht van den heer W. van der Pluym: Beeldhouwkunst.
8 November 1916, 1382ste Vergadering. Voordracht van den heer J. E. van der Pek met lichtbeelden-vertooning.
22 November 1916, 1383ste Vergadering. Voordracht van den heer H. Hana: Ontwerpen zonder teekenen.
6 December 1916, 1384ste Vergadering. Agenda van dezen avond.
In de 1380ste Vergadering werd, voor de bij statuten vastgestelde 5-jaarlijksche statutenherziening, die in 1917 moet plaats vinden, een commissie benoemd, bestaande uit de heeren J. Gratama, H. G. Jansen, Petri en Scholte uit de Leden en uit de heeren De Jongh, Moen en Staal uit het Bestuur.

In Februari 1917 zal in Groningen bij het Genootschap „Pictura" een Architectuur-Tentoonstelling gehouden worden onder leiding van „A. et A." voor welke tentoonstelling zijn uitgenoodigd de heeren Van Anrooy, De Bazel, Berlage, La Croix, Kromhout, Lauweriks, Van Loghem, Van der Meij, De Meijer, Staal, Sijmons en Wijdeveld.

Het optreden naar buiten. Naar aanleiding van een voorstel van den heer H. W. Valk, besloot het Bestuur in Juli 1916 correspondentschappen in te stellen, ten doel hebbende het zooveel mogelijk bestrijden van wantoestanden, die in de architectuur en verwante vakken voorkomen, zoowel op kunst- als vakgebied. De correspondenten zullen het Bestuur tijdig op de hoogte brengen van gevallen waar ingrijpen gewenscht is en doeltreffend kan zijn.
Een adres werd door het Bestuur gezonden aan B. en W. van Amsterdam, betreffende de instructie van den adviseur voor de bebouwing van de Vijzelstraat (8 Aug. '16).
Van B. en W. van Amsterdam werd bericht ontvangen op 7 Aug. 1916 op het adres van het Genootschap van 8 April 1915 i. z. Vijzelstraatbebouwing en het verzoek de meening van het Genootschap te mogen vernemen, wie in aanmerking zou kunnen komen voor het adviseurschap voor de bebouwing der verbreede Vijzelstraat. Na schriftelijk advies der Leden ingewonnen te hebben, berichtte het Bestuur bij schrijven van 20 Sept. 1916 B. en W. dat de heeren Dr. H. P. Berlage en K. de Bazel als adviseur zouden in aanmerking moeten komen.
Door het Genootschap werd aan den Nederl. Oudheidkundigen Bond instemming betuigd met de conclusies (der meerderheid) i. z. restaureeren van oude monumenten.

Eere-Voorzitter. Wegens zijn groote verdiensten voor de Bouwkunst, werd ter gelegenheid van zijn zestigsten verjaardag Dr. H. P. Berlage Nzn. tot Eere-Voorzitter van het Genootschap benoemd, welke benoeming door Dr. Berlage werd aanvaard op 23 Februari 1916.

Clubs. De Haagsche Club van Leden van „A. et A." bestond dit jaar uit 23 Leden. De Utrechtsche Club uit 11 Leden. De jaarverslagen der Clubs zullen in het blad verschijnen.

Lidmaatschappen. Het Genootschap was in 1916 lid van den Bond Heemschut, van het Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen en van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst.

Bode. Als Bode van het Genootschap fungeerde de heer A. van Walen, tot ons aller dankbaarheid ook weder in 1916. Voor alle Bestuursleden is hij een betrouwbare steun, hij behoort ontegenzeggelijk tot de „krachten" van het Genootschap.

J. F. Staal Jr., 1ste Secretaris.

VERSLAG DER VERIFICATIE-COMMISSIE 1916.

Daar de taak der Verificatie-Commissie van controleerenden aard is, kan haar rapport kort zijn en wordt voor het „waarom" en „op welke wijze doen" der uitgaven bijv., verwezen naar het Verslag van het afgeloopen jaar door den Penningmeester zelf en de begrooting door hem ingediend. Het resultaat der contrôle was dat uit alles bleek dat door den Penningmeester met groote nauwgezetheid de financiëele belangen van het Genootschap „A. et A." waren behartigd en de boekhouding volkomen in orde was. De uitloting en uitbetaling van obligaties en coupons hadden naar behooren plaats. De contributies waren juist verantwoord; het bedrag der achterstallige contributies beloopt dit jaar *f* 127.— (vorig jaar *f* 438.90). Het kassaldo was aanwezig.
De Commissie stelt dan ook voor den Penningmeester onder dankzegging voor zijn uitstekenden arbeid van zijn verantwoordelijkheid over het afgeloopen jaar te ontheffen.

De Verificatie-Commissie: J. van Laren. W. L. Peijkl. K. Tholens. (Ongeteekend).

JAARVERSLAG PENNINGMEESTER.

Ook dit jaar kon met een niet onbelangrijk kas-saldo worden aangevangen. Aan achterstallige contributies kwam nog in een bedrag van *f* 165.70, terwijl het nieuwe boekjaar daarentegen aanvangt met een contributieschuld van *f* 127.—. Door kwijtschelding aan gemobiliseerden — gerekend vanaf 1 Aug. 1914 — ging een bedrag, groot *f* 240.50 voor de kas verloren, terwijl tengevolge van royement en afvoering van de ledenlijst — over gelijken termijn van 2½ jaar — een bedrag van *f* 214.50 wordt gederfd. Totaal aan minder ontvangsten alzoo: *f* 404.—.
Geroyeerd wegens wanbetaling werden de heeren: Eg. Handl, Joh. Gouwetor, A. H. Pinxter, P. A. W. en Th. W. Polet, terwijl omtrent een paar andere leden nog eene beslissing moet genomen worden.
Het saldo der rekening 1916 geeft allerminst reden tot groot optimisme. Vergeten mag niet worden, dat nog groote bedragen — rakende het boekjaar 1915-16 — te betalen zijn, wat eerst na 1 Januari a.s. geschieden kan. De vorderingen van A. et A. daartegenover zijn nihil, zoo wij de achterstallige contributies hierbij niet in rekening brengen.
Het plaatwerk „de Architect" dat nog steeds gebukt gaat onder den nagelaten schuldenlast der vorige Directie, bleek niet bij machte eenige restitutie op het bodeloon te betalen. Over 1915 en 1916 zijn we al *f* 220.— achter. Wel zijn we de gelukkige bezitters van 12 aandeelen tot een totaalbedrag van *f* 11.000.—, doch daar deze noch ook maar een cent waarde bezitten, noch dividend afwerpen, vonden wij geen vrijheid deze stand van zaken minder somber te schetsen.
De opbrengst van de kalender was dit jaar voor A. et A. slechts *f* 1.31⅛, d.i. de helft der gemaakte winst. Wellicht zal er a.s. jaar geld bij moeten, als gevolg der verhoogde papierprijzen. Hoe gaarne wij ook hooger ontvangstcijfers boeken, ten opzichte van de exploitatie van de Gen. kalender is gebiedende eisch, dat het prestige van A. et A. onaangetast blijft tegenover de geldelijk voordeelige exploitatie der advertentierubriek.
Het minder bedrag aan ontvangen subsidies cursus V. en H.B.O. zal a.s. jaar worden ingehaald. Bij de contrôle van de boeken der cursus bleek, dat terzake inning der gevoteerde subsidies — speciaal wat de Prov. en Gemeentelijke betreft — vanwege de administratie niet de noodige voortvarendheid betracht werd. De finantieele afwikkeling tusschen de nieuwe Vereeniging V. en H.B.O. en het Genootschap zal evenwel spoedig haar beslag krijgen. Het finantieel beheer is bij den thans opgetreden penningmeester der Vereen. in goede handen; een waarborg te meer dat het Genootschap zal worden gevrijwaard voor alle risico's als anderszins.
Omtrent de regeling terzake restitutie bodeloon zal nog nader met genoemden functionaris worden overlegd.

Financieel-overzicht tijdvak 30 November 1915—1 December 1916.

HOOFDEN DER BEGROOTING	BEGROOTING 1915—16 WINST	BEGROOTING 1915—16 VERLIES	REKENING 1915—16 WINST	REKENING 1915—16 VERLIES	BEGROOTING 1916—17 WINST	BEGROOTING 1916—17 VERLIES	BEMERKINGEN OP DE REKENING 1915—16
ONTVANGSTEN (Winst).							
Contributies	f 4400—		f 4295—		f 4400—		incluis f 165.70 aan achterstallige contributiën 1915—16.
Subsidies cursus V. en H. B. O.	„ 8250—		„ 6600—		„ 0—		
Leescirkel	„ 25—		„ 25.50		„ 25—		
Kalender	„ 20—		„ 1.31[3]		„ 1—		
Interest en opgenomen deposito	„ 20—		„ 864.32		„ 890—		onder deze post *in de begroting 1916—17* is opgenomen het deposito ad f 875.— bij de „Kasvereeniging".
Restitutiën cursus en plaatwerk	„ 205—		„ 95—		„ 125—		
Saldo vorig boekjaar	„ 1924.69[8]		„ 199.69[8]		„ 309.64		
Saldo kas op 30 Nov. 1916				f 30.64			
UITGAVEN (Verlies).							
Bibliotheek		f 50—		f 20.60		f 50—	de vorderingen over 1915—16 der firma Gebr. Binger ad f 1043.79 en van de N. V. „de Polygraph" ad f 208.43 komen op nieuwe rekening. De subsidie ad f 800.— aan de Uitgevers is hierin begrepen.
Weekblad „Architectura"		„ 2000—		„ 783.47		„ 2000—	
Porti en incasso		„ 30—		„ 19.39		„ 20—	
Lezingen		„ 50—		„ 65.07		„ 82—	
Subsidies cursus V. en H. B. O.		„ 8250—		„ 6600—		„ 0—	
Excursies		„ 1—		„ 0—		„ 1—	
Obligaties Leening 1910		„ 500—		„ 500—		„ 500—	
„ „ 1915		„ 300—		„ 300—		„ 300—	
Coupons „ 1910		„ 60—		„ 86—		„ 40—	
„ „ 1915		„ 60—		„ 47—		„ 48—	
Lokaalhuur		„ 600—		„ 600—		„ 600—	
Huldeblijken		„ 20—		„ 31.05		„ 20—	
Prijsvragen		„ 225—	„ 25—	„ 250—		„ 225—	
Drukwerken		„ 100—		„ 119.07		„ 100—	
Salaris Bode		„ 780—		„ 780—		„ 780—	
Lidmaatschappen en Subsidies Haagsche en Utr. Club		„ 220—		„ 475.11		„ 240—	incluis subsidie aan cursus V. en H. B. O. ad f 275.—
Assurantiën		„ 220—		„ 217.31		„ 220—	
Levensverzekeringen							
Belastingen		„ 120—		„ 104.06		„ 120—	een bedrag van f 37.— moet nog voor 1916 betaald worden.
Onkosten Bestuur		„ 120—		„ 113.29[9]		„ 100—	
„ Redactie		„ 120—		„ 112.16[9]		„ 100—	
„ Leescirkel		„ 150—		„ 289.15		„ 160—	incluis oude schuld 1914—15 ad f 241.40 Aan vorderingen 1915—16 komt op nieuwe rekening een bedrag van ongeveer f 85.—
Crediet Architectuurmuseum		„ 20—		„ 8.35		„ 10—	
Lustrum 1915		„ 650—	„ 561.44	„ 794.80		„ 0—	
Tentoonstellingen in Gen. lokaal		„ 25—	„ 16—	„ 7.15		„ 10—	
Onvoorziene uitgaven		„ 173.69[8]		„ 50.59		„ 24.64	
	f 14844.69[8]	f 14844.69[8]	f 12683.27	f 12683.27	f 5750.64	f 5750.64	

De Penningmeester ADR. MOEN.

Het Genootschap had op 30 Nov. j.l. bij de „Kasvereeniging" een deposito groot ƒ 875.— terwijl de kas een bedrag van ƒ 309.64 aanwees, totaal bezit alzoo: ƒ 1184.64.
De financieele afwikkeling van het laatste Lustrum — anders een teere zaak zoo'n Lustrum boedelvereffening — moet het Genootschap dankbaar stemmen. Was gerekend op een bedrag van ƒ 650.— waarvoor A. et A. zich garant had gesteld, dank zij de krachtige pogingen en den waardigen arbeid der Lustrum-Commissie kon dit cijfer tot ƒ 233.36 worden teruggebracht. Door de sympathieke beschikking van H.H. sprekers der voordrachtavonden werd een bedrag van bijkans ƒ 600.— in de Gen. kas gestort.
Van den bond „Heemschut" mocht in dank worden ontvangen een bedrag van ƒ 25.— ten bate der uitgeschreven prijsvraag voor een transformatorenhuisje, terwijl zoo van den B.N.A. als van de M.B.V.A. elk ƒ 8.— werd ontvangen ter tegemoetkoming in de kosten van voor gezamenlijke rekening gehouden tentoonstelling der prijsvraag San Francisco in ons Gen. lokaal.
Dankbaar stemt ook dit jaar weder het beheer van het weekblad „Architectura". Het strekt den heer Jan de Meijer tot groote verdienste, dat hij gedurende zijn Redactie-Secretariaat steeds binnen de perken van het weekblad-budget gebleven is, zonder daardoor aanzien noch inhoud van het orgaan te hebben geschaad. Wat dit zeggen wil, wete een ieder, die wel eens met dit moeilijke en omvangrijke werk van nabij heeft kennis gemaakt. De subsidie ad ƒ 800.— aan de uitgevers (over 1916) komt op de nieuwe begrooting voor, wijl boekjaar A. et A. en jaargang weekblad niet gelijktijdig worden beëindigd.
Men bedenke hierbij goed, dat, zoolang deze subsidie zal noodig blijken, het nieuwe boekjaar steeds met een niet onbelangrijke schuldenlast wordt aangevangen. Een reden te meer om de finantiën dubbel zuinig te beheeren. Wijl de overige posten zichzelven verklaren, kan met deze mededeelingen thans worden volstaan. Het zal ondergeteekende ten zeerste verheugen, zoo het diens opvolger moge gegeven zijn, de finantieele basis van het Genootschap breed uit en vast te leggen. De belangen van het orgaan worden dien komenden functionaris bij voorbaat reeds warm aanbevolen.

De penningmeester,
ADR. MOEN.

OP STERVEN NA DOOD.

De groote doodkist stond al klaar,
De jonge arts bezwoer 't gevaar.
Maar 't spijt den wormen en den erven,
Dat 't oude lichaam niet woû sterven.

CANDIDUS.

INGEZONDEN.

De heer Jan de Meijer zegt in zijn beoordeeling van de uitgave van Dr. Schueler, dat mijn naam een goede klank heeft in de kunstwereld. Dat is mooi. Verder zegt de heer De Meijer, dat ik een strooman ben voor Dr. Schueler. Dat is niet mooi. Ik zou den heer De Meijer willen vragen: waar haalt U dat vandaan?
De heer De Meijer zal mij wel gelooven, als ik hem verzeker, dat wanneer ik iets redigeer voor Dr. Schueler (waarvoor ik nog geen definitieve toezegging heb gedaan), ik dit zal doen *zonder* iemand naar de oogen te zien en *uitsluitend* naar mijn eigen oordeel. Dit is juist nog een punt van onderhandeling tusschen Dr. Schueler en mij, waarmede ik noch behoef, noch wensch te schipperen. Dat is verder de reden, waarom ik geen medewerking van de V. A. N. K. wensch; een der eischen van deze vereeniging was n.l., dat ik een soort censuur zou krijgen. Dus: òf ik zal 't doen, maar dan onafhankelijk van wie ook, òf ik doe 't in 't geheel niet. Misschien draait 't wel op 't laatste uit.

A. J. KROPHOLLER, Scheveningen.

Van den Britschen Consul-Generaal ontvingen wij het navolgend schrijven:

„Onder referte aan mijn schrijven van 3 October 1916, heb ik de eer U te berichten dat, volgens ontvangen advies, de voorgestelde prijsvraag voor het nieuwe Australisch Parlementsgebouw voor onbepaalden tijd is uitgesteld."

NATUURSTEEN UIT BELGIË.

De Nederlandsche Vereeniging van Natuursteenhandelaren te Rotterdam zegt in een adres aan den Minister van Buitenlandsche Zaken:
dat sedert eenigen tijd de uitvoer van hardsteen, marmer, keien, enz. uit België geheel is stopgezet, nadat deze reeds geruimen tijd zeer onvoldoende is geweest; dat door het niet uitvoeren van bovenstaande materialen vele werklieden in Nederland broodeloos zullen worden; dat niet het gebrek aan werklieden in België de reden hiervan kan zijn; dat, waar het Duitsche gouvernement volgens haar eigen verklaring, alles doet om de industrie in België te bevorderen, de oorzaak van het niet uitvoeren slechts kan gezocht worden in gebrek aan rollend materiaal.
Reden waarom de Vereeniging den Minister verzoekt, zich met de Duitsche overheid te verstaan over de wijze, waarop de uitvoer van natuursteen uit België kan geregeld worden.

VAN ALLERLEI AARD.

RESTAURATIE RAADHUIS TE HALSTEREN.

In de raadsvergadering werd besproken het schrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken in zake de restauratie van het gemeentehuis, en tevens vergrooting daarvan.
De kosten van beide plannen bedragen ƒ 10,000. Besloten werd, waar rijks steun is toegezegd, ten spoedigste met de werken aan te vangen.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de handelingen van het Genootschap „A. et A." over het jaar 1916. — Verslag der Verificatie-Commissie. — Jaarverslag Penningmeester. — Op sterven na dood. — Ingezonden. — Bericht Britschen Consul-Generaal. — Natuursteen uit België. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstbevende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. - Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 51. ZATERDAG 16 DECEMBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Tot Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer J. HAGE, Bouwkundige te 's Gravenhage.
II. De Tentoonstelling van ingekomen ontwerpen op de Prijsvraag van een Openbare Leeszaal te Heerlen, in het Stedelijk Museum te Amsterdam, is verlengd tot en met Zondag 17 December.

III. Tot voortzetting der Algemeene Vergadering zal een **Buitengewone Ledenvergadering** gehouden worden **op Maandag 18 December, 's avonds 8½ uur,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545-549.
Agenda:
a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Bespreking omtrent den uitleg van § 2. Tweede Lid der Statuten.
d. Ballotage van de heeren J. LIMBURG, B. I., Architect te 's Gravenhage, voorgesteld door de heeren Jan de Meijer en J. F. Staal Jr.; A. J. WESTERMAN, Bouwk. Ambt. P. W. en P. L. MARNETTE, Opz. Teekenaar P. W., door de heeren A. H. van Wamelen en J. van Laren; W. K. KRAMER, Bouwkundige, door de heeren K. van Leeuwen en G. J. Rutgers en L. VOGELESANG, Opz. Teekenaar door de heeren J. W. Lüthmann en van Laren.
e. Verkiezing van 7 Leden van het Bestuur.
f. Verkiezing van den Voorzitter uit 't voltallig Bestuur.
g. Verkiezing van 5 Leden van de Redactie, wegens periodieke aftreding der heeren Roland Holst en Wijdeveld, die zich herkiesbaar stellen, wegens bedanken van den heer de Meijer en wegens aftreden van 2 Bestuurs-Redactieleden.

IV. De 1385ste **Ledenvergadering** wordt gehouden op **Woensdag 20 December,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.
Agenda:
a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Voordracht van den heer THEO VAN DOESBURG over: *„De moderne Schilderkunst, hare ontwikkeling en beteekenis voor de moderne Architectuur"*, met Lichtbeelden. Introductie is toegestaan.
d. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

VERSLAG DER 61STE ALGEMEENE VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 6 DECEMBER 1916.

Bij opening der vergadering vangt al spoedig, na voorlezing en goedkeuring der notulen, een strijd aan over het feit of de heer Lauweriks, die door zijn verblijf in Duitschland buitenlid der vereeniging is, op deze vergadering voor een der functies van de vrijkomende bestuurszetels in aanmerking kan komen.... immers de heer de Groot had in dien zin een schriftelijk voorstel ingediend.
De heer de Groot zegt, dat de Statuten toelaten, dat een gewoon lid, hetwelk zich tijdelijk als buitenlid heeft doen inschrijven, direct na terugkeer wederom de rechten van gewone leden heeft. De heer Vorkink meent, dat een verblijf van 12 jaar in 't buitenland niet als *tijdelijk* genoemd kan worden.
Daar het blijkt dat over den uitleg van het bewuste artikel in de Statuten, verschil van meening bestaat, wordt er gestemt met een resultaat van 15 tegen 15 stemmen. Er wordt daarop besloten de ballotage van den heer Lauweriks op de volgende vergadering te doen plaats hebben.
Hierop volgt voorlezing van het jaarverslag van den 1sten Secretaris, verslag van de Verificatie-commissie, verslag van den penningmeester, verslag van de redactie-secretaris. (Allen reeds verschenen in „Architectura" No. 50).
Nadat de voorzitter de heeren, die de verschillende functies in dezen hadden waargenomen, had bedankt; volgden eenige vragen over enkele onduidelijke punten in deze verslagen,.... daarna wordt overgegaan tot uitloting van 20 aandeelen der leening 1910, en 12 aandeelen van de leening 1915. (Voor de nummers zie „Architectura" No. 50).

De heer Plate vraagt of het niet wenschelijk was bij de verslagen van het afgeloopen jaar, ook te voegen een verslag van den cursus van hooger bouwk. onderwijs. Spr. zou op deze wijze meerdere bekendmaking willen geven aan het werk van dezen cursus. De voorzitter verzekerd dat er steeds een verslag verschijnt, waarna de heer Plate verzocht dit verslag in het weekblad op te nemen.

Hierna volgt voorlezing van de notulen der vorige vergadering.... waarop de heer de Groot protesteerend meent, dat deze zeer sterk *tégen* hem gekleurd zijn.

De heer Wijdeveld vraagt of hieruit moet worden opgemaakt dat de notulen geen juiste weergave zijn van het gesprokene, waarop de heer v. d. Pek zegt, dat de weergave van het door hem (op de bewuste vergadering) gesprokene zeer verzwakt is ten voordeele van den heer de Groot — volgt dus algemeene goedkeuring. Hierna is aan de orde de verkiezing van het nieuwe bestuur.

De heer van Laren zegt dat, niettegenstaande zijn weigerend antwoord aan den heer de Groot op diens vraag, om zitting te nemen in het bestuur, hij hier en daar ter vergadering een lijst met namen ziet (blijkbaar opgesteld door genoemde heer) en waarop toch zijn naam voorkomt.

De heer Plate verzocht vrije stemming voor 7 bestuursleden.

De heer Baanders meent dat eene stemming *vóór* of *tegen* De Groot veel eenvoudiger is.

Na eenig debat over deze quaestie wordt besloten te stemmen over het bestuursvoorstel, d. i. eerst te stemmen over den heer De Groot — daarna de heeren Moen en Sijmons — daarna de heeren De la Croix, v. d. Pluym Staal en Paul de Jongh.

Het resultaat van deze stemming is 18 vóór, 28 tegen en 2 blanco stemmen; zoodat besloten wordt te stemmen voor 7 nieuwe bestuursleden.

De Voorzitter deelt echter uitdrukkelijk mede, dat het geheele bestuur met uitzondering van den heer De Groot zich niet meer *her*kiesbaar stelt.

Resultaat is 48 stemmen en 1 blanco, verdeelt als volgt: Wijdeveld 30, De Jongh 20, Moen 10, Staal 18, De Klerk —Petri 20, v. d. Pluym 17, v. d. Mey 17, de Meijer 13, Roland Holst 17, Tjeerde 3, Rol 3, Lauweriks 15, de la Croix 21, Vorkink 19, de Groot 7, v. d. Pek 9, Blauw 15, Kramer 7, van Laren 5, Gratama 11, Plate 11, Tholens 3, Visser 7, Lutman 1, Baanders 5, Blomhurst 10, Sijmons 5, Kuyt 2, BoterenBrood 3, Sinjeé 2, de Bazel 1.

Nadat dit zonderling resultaat bekend was, bleek dat alle genoemde leden een voor een bedankten... met uitzondering van den heer de Groot, die eene benoeming aannam. Het geval „Lauweriks" moest voorloopig (zooals in 't begin van den avond was uitgemaakt) tot de volgende vergadering uitgesteld worden.

De in de stemming genoemde heeren Roland Holst, Tjeerde, Gratama, Sinjée en de Bazel waren niet aanwezig.

Hierop vraagt de heer Plate het woord, daar hij meent een eigenaardig geval te moeten constateeren en vraagt wat de reden is dat het Bestuur nu formeel weigert herkozen te worden, daar de Voorzitter in de vorige vergadering duidelijk deedt uitkomen slechts af te treden, omdat de heer de Groot niet ging. De 5 overige leden van het Bestuur hebben zich daarbij toen solidair verklaard. Nu echter de heer de Groot zijn mandaat beschikbaar stelde, is er toch geen rede voor eene formeele weigering meer.

De Voorzitter meent dat het niet juist is dit *nu* te vragen, dat had LL. Donderdag moeten geschieden. Spr. heeft zich nooit tegenover de Groot gesteld, heeft eenvoudig gezegd: „ik ga heen." Het Bestuur heeft door zijn voorstel nog eens de kans willen geven.

De heer v. d. Pek verzekerd dat hij hetzelfde voorstel reeds op de vorige vergadering gedaan heeft. „Het Bestuur blijft" of .... „de Groot blijft" en om uit het geharrewar te komen, stelt spreker voor, alsnog tot deze stemming over te gaan. De kansen kunnen wel berekent worden, nu de Groot 7 stemmen heeft.

De heer de Groot zegt, „als U denkt dat ik áán wil blijven, is dat onjuist; ik treed met pleizier af. Ik beveel het Bestuur zelfs aan en voel mij genoeg gerehabiliteerd."

De heer v. d. Pek: „Wil dat zeggen dat U aftreedt?"

De heer de Groot: „Ja!"

De heer v. d. Pek: „De uitspraak van 7 stemmen is anders reeds duidelijk." Hierop stelt spreker voor, daar het geval nu geheel anders wordt, eenvoudig over te gaan tot het kiezen van één nieuw bestuurslid.

De Voorzitter noemt het voorstel v. d. Pek zéér sympathiek, stelt echter voor dat het Bestuur zich eenige oogenblikken in de bestuurskamer, ter beraadslaging, terugtrekt.

Eenige oogenblikken later deelt de voorzitter namens het bestuur mede, dat zij bij hun plan blijven. Wederom debat..... maar eindelijk wordt besloten het moeilijk geval op de volgende vergadering op te lossen.

De heer De Meijer neemt het woord en meent — gezien de constallatie van hedenavond — te moeten bedanken als lid van de redactie. — Spreker meende dat het eene morecle plicht was, dáár waar hij door drukke werkzaamheden bedanken moest als Secretaris der Redactie, aan te blijven als lid der Redactie, echter in een gevoel van solidariteit met het bestuur, toch *nu* liever wilde afwachten wat er gaat gebeuren.

De Voorzitter verzocht den heer De Meijer deze quaestie nog eens ernstig te willen overdenken. Hij betreurt diens aftreden als lid der Redactie.

Na eenig verder discusseeren over het al of niet aanblijven van het bestuur zegt de heer Baanders, dat een dergelijke toestand in „A. et A." periodiek voorkomt. Het is de bevalling van een nieuw bestuur. Het is de opvolging van de bovendrijvende fractie der jongeren. Spreker leest van het stemmings-lijstje de namen voor van die leden, waarop de meeste stemmen werden uitgebracht. Dat zijn de heeren die het nieuwe bestuur moeten uitmaken en spreker gaat accoord met de daad van het tegenwoordige bestuur.

De Voorzitter is het vrijwel eens met de vorige spreker, daar op de laatste vergadering gebleken is dat het bestuur de leden niet achter zich had.

Na wederom eenig debat over de al of niet *juiste* stelling van de vele moties, voorstellen en stemmingen wordt besloten op de volgende vergadering te trachten tot een bevredigend resultaat te komen.

Na rondvraag volgt sluiting. WIJDEVELD.

JOOST JANSZ. BIJGENAAMD BILHAMER.

Nu de tentoonstelling van prenten van de werken van Joost Jansz. Bilhamer en ook van die betrekking hebbend op zijn werk tot en met 22 December a.s. blijven tentoongesteld in de gehoorzaal van de Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam willen wij onze lezers nog in kennis stellen met het goed geschreven, van veel studie getuigend artikel van den heer Theo van Reyn, de beeldhouwer van het onlangs in de nis van het Stedelijk Museum te Amsterdam geplaatste beeld van Joost Jansz., en de samensteller van de tentoonstelling

van prenten. Voor de welwillende toestemming van den heer van Reijn zijn stuk in ons blad te mogen opnemen, betuigen wij genoemden heer onzen dank.

Naast de tentoongestelde prenten zijn ook enkele eigenhandige teekeningen (kanten op perkament) uitgestald. Wij laten nu het woord aan den heer Van Reyn:

„Wanneer gij U aan de drukte van het voortjagende leven in de groote opkomende hoofdstad Amsterdam eens een oogenblik onttrekken wilt, en een plotselinge afwisseling U een aangename rust kan verschaffen, wandelt dan nog eens naar de Oude stad en allicht dwaalt ge op de hoogte van het Oudekerksplein. Ik zou U dan kunnen raden de Sint Annendwarsstraat door te gaan, waar uw ingespannen geest wellicht rust kan vinden bij het aanschouwen van een oud bouwwerk, dat plotseling voor uw oog verrijst en zeker der moeite waard is te bewonderen. Gij staat dan voor een der oudste torens van Amsterdam, die de St. Nicolaaskerk kroont, en waar van Vondel eens zeide: „ . . . . . *De Sint Niklaes want aanzien, door de Kunst des torens, net gedraeit . . .*" [1] Het bevallige en luchtige kunstwerk, zooals dit met zijn doorzichtig klokkenspel hoog boven de huizen der Warmoesstraat uitsteekt en ook aan de zijde van den Oudezijds Voorburgwal zichtbaar is, draagt bij tot verfraaiing van het stedelijk aspect.

In een vergelijking tusschen Venetië en Amsterdam schreef Henri Havard: „De tous côtés la monotonie est rompue par les dômes, les clochers, les campaniles et les tours", en juist om de eentonigheid van een vlak gelegen stad te breken, lijken me de torens voor de schoonheid van het stadssilhouet onmisbaar, dus van groot belang.

De Oude of St. Nikolaaskerk kan een der aanzienlijkste en belangrijkste kerken van Amsterdam genoemd worden. Belangrijk vooral, omdat Joost Jansz. Bilhamer, *„vermaert Architectus en Beelthouwer tot Amsterdam"* de eerste was, die den gotischen toren der St. Bavokerk te Haarlem in zijn eigen taal, de Renaissance, omzette. Het karakter der gothische pyramide is bewaard gebleven, doch de details zijn in den geest der Renaissance ontworpen.

Joost Janszoon werd in 1541 geboren en behalve, dat hij *„vermaert Architecteur en Beelt-houwer"* was, bekleedde hij nog andere functies, zooals landmeter, koper graveur, kaartenteekenaar, ingenieur en zelf horlogemaker en uitgever, wat hem, zooals de aard in dien tijd was, verschillende bijnamen bezorgde. Komt hij op de stadsrekeningen herhaaldelijk voor als Joost Janszoon Beeldsnijder (van af 1566); na 1571 heet hij Joost Janszoon Landtmeeter of Horlogienmaker, hetgeen in verband stond met het maken van snijwerk aan het beroemde uurwerk van Straatsburg (1571—74). [2] Het meest bekend was hij onder den naam van Joost Janszoon Bilhamer (Bijl-hamer) genoemd naar het werktuig van de steenhouwers, een soort korte houweel. Eigenaardig, dat hij dit werktuig voor handteekening bezigde. Onder zijn ontwerpen teekende hij een langwerpig vierkanten steen met den naam *„Joost Janszo"* en op den steen den bijlhamer.

Aleer we een blik slaan op zijn veel omvattend werk, dat zijn verschillende betrekkingen meebrachten, willen we eerst zijn hoofdwerk nader bezien: Het belangrijke bouwwerk voor de stedelijke regeering, n.l. de toren der oude of St. Nicolaaskerk te Amsterdam, begonnen in 1558 en voltooid in het beruchte jaar 1566, dus 40 jaar later dan het waarschijnlijke prototype, de Haarlemsche toren. Het ontwerp, dat hij voor den bouw van den Ouden Kerkstoren vervaardigde en de raden van Amsterdam voorlegde, scheen nog al de aandacht te trekken door lengte en uitvoering: men noemde het ten minste: *„Een extraordinaire lange opgevolde teekening, zeer konstig en uitwerig op pargnement geteekend, verbeeldende een concept tot het bouwen van een extra Schoonen Toren te Amsterdam voor de Oude Kerk. Door Joost Janzen Bilhamer, architect van de stad Amsterdam".* [3]

— „Der Meister ist unleugbar der interessanteste Amsterdamer Künstler der zweiten Hälfte der 16ten Jahrhunderts, welcher seiner Vaterstadt in dem Oudekerk-Turm eine der eindrucksvollsten Bauschöpfungen des Landes hinterlassen." — schreef zeer terecht de onlangs overleden privaatdocent aan de K. Technische Hoogeschool te Berlijn, Dr. Georg Galland in zijn „Geschichte der Holländischen Baukunst und Bildnerei" — In de 16e eeuw had de toren een eenigszins ander voorkomen, wat blijkt uit de afbeeling op de kaart van Cornelis Anthonisz. die gemaakt werd omstreeks de 1e helft der 16e eeuw: vooraamelijk het beneden-gedeelte is in een latere eeuw massiever geworden. De geschiedschrijver Jan Wagenaar gewaagt van het langzamerhand verzakken der fundeeringen en in het midden der 18e eeuw werd dit euvel door den Kerkeraad verholpen, door den toren, van gebakken en gehouwen steen nieuw ommetseld, in zijn tegenwoordigen staat te brengen. Hoewel het *„weeckgroadigh Amsterdam"* genoegzaam bekend is, werd volgens oude overlevering voor den bouw van den Oude Kerkstoren niet geheid. Hieruit zou men kunnen afleiden, dat onze Amsterdamsche voorouders begonnen waren met het bebouwen van de van nature hoog en droog liggende plekken (13e eeuw) en eerst later overgingen tot het bebouwen van het moerassige gedeelte. Het oudste stadsgedeelte, waaronder ook de Oude Kerk behoort, zou hiermede overeen te brengen zijn. De 240 voet hooge toren, half uit steen en hout opgetrokken, heeft 3 omgangen, *„op een konstige wijze vast en sterk, in elkanderen verbonden".* [4] Boven een der vensters bevinden zich twee jaartallen, 1566 datum van voltooiing en 1738 het jaar der ommetseling. Het vierkante steenen benedendeel wordt afgesloten door een balustrade met obelisken op de hoeken en gaat over in de houten achtkant en door leien en lood afgedekte klokkekamer met twee omgangen, geschraagd door zestien slanke steunsels, waarboven zich een konvex en vervolgens een konkaaf gebogen koepel welft, die nogmaals geopend is en eindelijk eindigt in een doorzichtige peervormige bekroning. Onder de wijzerplaten bevinden zich gehakte maskers (door Bilhamer?).

Behalve *„de blasers"* (torenwachters), die de meesten van ons nog wel gekend zullen hebben, en ons door hun trompetsignaleg 's nachts tot rust stemden, had men nog *„den beverman"* (klokkeluider), die voor de 3 luiklokken moest zorgen, zoomede bijv. later in de 17e eeuw den bekenden *„clockenist van den Ouden Kerck toren"* Salomon Verbeek, die

> ..... met voet en vingren
> „klancken weet door een te slingren".
>
> (VONDEL.)

---

[1] Vondel over de inwijding van het nieuwe stadhuis te Amsterdam.
[2] Volgens Mr. Nicolaas Cornelisz. Witsen zoo 't. j. h. aandeel gehad hebben aan het derde der zeven wonderen van Duitschland: „Hij heeft gemaekt snijwerk aan het Horologie tot Straesburg" (Aemstels oudheid IV, p. 209).
[3] Gebhard, p. 479.
[4] Jan Wagenaar. Deel II.

Hij verzorgde het carillon, bestaande uit 37 klokken [1]. Onder de klokken van verschillende middellijn 1.72, 1.40 en 1.15 M., versierd met latijnsch randschrift, wapen van Amsterdam en de jaartallen 1658-59-89 en 1771 zijn verschillende gemaakt door den bekenden gieter François Hemony [2] uit Lotharingen, die een klokkengieterij had op de Keizersgracht en den oudekerkstoren o.a. in 1658 van een klokkespel voorzag, en waarover onze groote Vondel dichtte:

„Ik verhef mijn' toon in 't zingen
Aen den Aemstel en het Y,
Op den geest van Hemony,
D' eewige eer van Loteringen,
Die 't gehoor verlekk'ren kon
Op zijn klokspijs, en zijn nooten,
Ons zoo kunstrijk toegegoten;
't Lust ons op de klokketon,
Om doorluchte torentranssen,
Eenen klokkedans te danssen.

Boven in den toren hangt een klok van 1.21 M. middellijn met als randschrift: *Waer — heen — dat — ic — niet — en — kan — ghekeren — dat — doet — mi — verdraghen — leren.*

Bij den kerkeraad wordt nog heden bewaard de maquette van de houten balkconstructie, die Joost Ianszoon bezigde bij het uitvoeren van zijn plannen.[3] Het werk van onzen bouwmeester is niet zonder grooten invloed geweest op latere bouwwerken. Ik behoef slechts te herinneren aan den door Cornelis Pietersz uitgevoerden toren van de waag te Alkmaar (1895-1599) en aan den raadhuistoren te Leiden (1577). Verder, op gothische reminiscenties wijzend, de kleinere torens van het St. Jakobsgasthuis te Leiden, de zoogenaamde speeltoren te Monnikendam (1591), de Middelburger Abdijtoren, de St. Stephantoren te Nijmegen (1593) en de stadhuistoren te Veere (1591-95) enz. Vervolgens zou, hetgeen burgemeester Nikolaas Witsen [4] zich nog uit zijn jeugd herinnerde, bij de Nieuwe Kerk, tijdens de aanwezigheid van het kerkhof, een als bouw- en beeldhouwwerk zeer bekend geworden *„beenhuysje"* het werk zijn van den bouwmeester Joost Jansz. Bilhamer, *„zuyver in konst van architectuur en beeltwerck syns gelycken niet hadde"*.

Heeft men het hoofdwerk van dezen kunstenaar met aandacht bekeken, dan getroostte men zich nog de moeite van een kleine wandeling, waardoor men hem in een van zijn andere hoedanigheden leert kennen, nml. als beeldhouwer. Aan hem *„wiens gelijke ten aanzien van kunstig in hout en steen te werken men in de gansche wereld niet vindt"* [5] schrijft Dr. Georg Galland verscheidene sculpturen toe, [6] maar met zekerheid kan men echter niets vaststellen. Hij noemt bijv. den sluitsteen boven het poortje (1574) in de Bagijnensteeg met de voorstelling van „de Heilige Ursula", die verscheidene dwergachtige maagden onder haar mantel ter bescherming verbergt en ook de reliefs aan weerszijde van den ingang van het burgerweeshuis (1581) in de Kalverstraat, boven de verzen van Vondel en de gekleurde beeldengroep van weeskinderen boven de poort, en komt gij op uw zwerftochten door oud Amsterdam bij den Schreierstoren, of, zooals de oude naam zegt, „Scrayer-houck", bekijkt dan eens aandachtig den verweerden gevelsteen in den muur van den toren. Er staat een schreiende vrouw op, en een wegzeilend schip met het jaartal 1569. Ook deze steen zou de hand van Joost Jansz. verraden, om de plaats te symboliseeren waar de schepen uitzeilden en waar dus heel wat tranen gestort moesten zijn. Duizende vrouwen en meisjes hebben er in den loop der eeuwen van hare mannen en vrijers afscheid genomen. [7] Ook in de Oudekerksteeg draagt een huis een steen met de kruisdraging. Meer waarschijnlijk onder zijn leiding biedt de Oude-Kerk zelf den opmerkzamen beschouwer verschillend klein beeldhouwwerk. Aan de Noordzijde kan men verscheidene kraag- en sluitsteenen ontdekken, en aan een noordoostelijke kapel een cartouche, waarop de Maria Boodschap en het jaartal 1571. Bij Olfert Dapper in zijn historische beschrijving der stad Amsterdam,[8] vond ik nog een aanteekening over het minderbroederklooster: *„Verscheide en kunstigh beeltwerk had ook die vermaerde beeldthouwer Joost Jansz. hier in dit klooster gemaekt. Onder andere zettuen, dat Kristus, met zijn jongeren in 't hof van Cajaphas biddende, in steen, zoo levendigh en levensgroote stont afgebeeldt, dat ieder stom van verwondering daer over stondt, en verscheide luiden, van ift ontleggende plaets, alleen om deze beelden te zien, dit klooster quamen bezoecken."*

Door den beeldenstorm is dit klooster geheel verwoest. Als kopergraveur noemt Chr. Kramm van hem een gravure, waarop het beleg van Leiden voorkomt, *„met al sijne fortressen bij de Spaensen rondom gelegt, seer konstigh uit het leeven gemaeckt"*,[9] in 1573-74 verschenen en thans bewaard als copie van T. Reets, 1717 [10] in het museum te Leiden.

(*Wordt vervolgd*).

[1] Een meer uitvoerige beschrijving door een ooggetuige over het bespelen der klokken vindt men bij Commelin, waar hij van de Oude-Kerk gewaagt.

[2] Hemony kan als hervormer van het klokkespel worden beschouwd. Hij toch kwam op het idee de klokken omgekeerd in beweging te brengen en met een stalen beitel uit te hollen, tot ze op den juisten toon waren. Door zijn uitstekend werk zeer geroemd, verkreeg hij vele bestellingen in ons land, die goed betaald werden. Voor het speelwerk in den Oude Kerkstoren ontving hij *f* 28.716. Hij was de gieter voor de Amsterdamsche torens en het Raadhuis en voor de meeste bekende torens in ons land. Ook de versieringen, de beeldjes bijv. en relief, zijn van zijn hand.

[3] Copie uit 1825 van G. Nijhoff.

[4] J. F. Gebhard Jr. Het leven van Mr. Nicolaas Cornelisz. Witsen, Amsterdam 1882, II, p. 479, 480.

[5] Handschrift, uitgegeven in Aemstel's oudheid III, p. 18.

[6] p. 152, Dr. G. Galland.

[7] Volgens latere lezingen zou de oude naam „Scrayer-houck" beteekenen — scherpe hoek —, waaraan het heden nog gebruikelijke woord — „schrijlings" — herinnert.

[8] Dr. Olfert Dapper. 1663, p. 323.

[9] Gebhard, p. 479.

[10] Door den Amsterdamschen plaatsnijder Jan Stemmers Sr. in plaat gebracht.

DE UITGAVEN SCHUELER.

In No. 49 van „Architectura" schreven wij over de uitgaven Schueler en over de afkeuring, die een medewerker daaraan verdient. Wij spraken toen niet over de eigenaardige praktijken, welke genoemde uitgever er op na houdt. Wij willen deze signaleeren in het volgend geval. In de eerste prospectus van de „Moderne Hollandsche Interieurkunst" kwam een plaat voor, waarop stond afgebeeld een boekenkast — waarin opgenomen is een wandschildering van R. N. Roland Holst — uit het door Dr. H. P. Berlage ontworpen interieur, dat door „Het Binnenhuis" was ingezonden op de „Leipziger Baufachausstellung". Onder de plaat stonden de namen vermeld van Dr. H. P. Berlage en R. N. Roland Holst, daardoor den indruk wekkend, dat beide heeren aan de uitgave medewerkten. Niet is minder waar.

Het Bestuur van de V. A. N. K. maakt daarom het volgende openbaar:

„Het blijkt thans aan het Bestuur dat het prospectus voor dit tijdschrift, hetwelk door de redactie wordt verspreid, en waarin een afbeelding voorkomt van het werk van Berlage en eveneens van Roland Holst, aanleiding heeft gegeven tot de meening, dat, in tegenstelling met deze afkeuring, ook in architecten-kringen geuit, genoemde heeren wèl met Dr. Schueler's uitgave zouden sympathiseeren. Om alle verder misverstand te voorkomen, laat het Bestuur der V. A. N. K. hieronder afschrift volgen van twee brieven, door de beide heeren tot antwoord gezonden op een schrijven van het Bestuur over deze misleidende publicaties."

3 Dec. 1916.

Aan het Bestuur van de V. A. N. K.

Mijne Heeren!

In antwoord op uw schrijven deel ik U mede, dat Dr. Schueler van mij nimmer toestemming heeft gekregen, een reproductie naar mijn werk in eenige uitgave van hem op te nemen. Een collega echter, aan wien ik dat recht reeds lang geleden wel had afgestaan, heeft het, volkomen te goeder trouw, aan Dr. Schueler overgedragen. Ik betreur dit, wijl het aanleiding gaf tot misleidende gevolgtrekkingen, en ook omdat ik geenszins sympathie gevoel voor Dr. Schueler's commercieele uitgave.

Gaarne de Uwe,
(w. g.) R. N. Roland Holst.

's-Gravenhage, 4 Dec. 1916.

Aan het Bestuur der „Nederlandsche Vereeniging voor A. en N. Kunst".

Mijne Heeren.

Gaarne verklaar ik bij dezen, dat de af beelding van mijn werk in de circulaire van Dr. Schueler buiten mijn medeweten is geschied, daar ik indertijd alleen aan het „Binnenhuis" het recht van reproductie heb gegeven.

Hoogachtend,
(w. g.) H. P. Berlage.

Bij het schrijven van den heer A. J. Kropholler, ruim twee weken geleden aan verschillende architecten rond gezonden, was een nieuw prospectus toegevoegd, waarbij de namen, ook die van Dr. Berlage, en Roland Holst waren weggelaten, doch niettemin de afbeelding van hun werk was gebleven. Een fraaie handelwijze, die den uitgever teekent.

Jan de Meijer.

Nog moeten wij in verband met deze zaak het volgende mededeelen. Reeds meer dan een jaar geleden, werd ook de architect Foeke Kuipers gevraagd een plaatwerk van zijn werken te mogen uitgeven, waartoe deze toestemming gaf. Nu is pas dezer dagen dit werk uitgekomen. De heer Foeke Kuipers zond ons Genootschap ten behoeve van zijn bibliotheek een exemplaar met een begeleidend schrijven, dat hij verzocht in het weekblad op te nemen, luidende:

14 December 1916.

Aan het Genootschap „Architectura et Amicitia" Heerengracht 545, Amsterdam.

Mijne Heeren,

Hiernevens heb ik de eer U een exemplaar voor Uwe bibliotheek te doen toekomen van mijn werk uitgegeven door Dr. Schueler.

Ik neem tevens de gelegenheid te baat om ter Uwer kennis te brengen, dat, hoewel ik over de uitvoering als zoodanig zeer tevreden ben, ik mijn spijt uitdruk aan deze uitgave te hebben medegewerkt. Toen ik in het begin van Mei jl. mijn toestemming gaf, voelde ik niet de bezwaren aan de uitgave verbonden, die mij nu langzamerhand na al de polemieken in de vakbladen duidelijk zijn geworden.

Dit ter publicatie in Uw weekblad.

Hoogachtend,
Foeke Kuipers, Architect B.N.A.

INGEZONDEN.

In de vorige „Architectura" schrijft de heer A. J. Kropholler, naar aanleiding van eene beoordeeling van den heer Jan de Meijer inzake Dr. Schuelers uitgaven o. m. „een der eischen van de V. A. N. K. was n l., dat ik een soort censuur zou krijgen en daarom wensch ik geene medewerking van deze vereeniging.

Hoe in vredesnaam komt de heer Kropholler hieraan? Niet alleen heeft hij de V. A. N. K. ooit gevraagd om medewerking, maar bovenal heeft tot nu het bestuur der V. A. N. K. iedere saamwerking met Dr. Schueler en alles wat daaraan vast is, geweigerd op grond van hare overwegingen, die zij meende voor een ieder duidelijk te hebben uiteengezet in het Nov. nummer van de „Mededeelingen" en welke den heer Jan de Meijer juist aanleiding geven die in „Architectura" nog eens te bespreken.

Laat ons toch vooral trachten de zaken zuiver te blijven zien, er is hier in deze kwestie al genoeg gehaspeld.

H. Fels, Vice-Voorzitter V. A. N. K.

's-Gravenhage, 11 December 1916.

LANDHUIS VOOR HARE MAJESTEIT DE KONINGIN.

Niet zonder eenige bevreemding zal het bericht in de dagbladen zijn gelezen, dat H. M. de Koningin den bouw van een landhuis in de Oostduinen bij Scheveningen heeft opgedragen aan den heer Falkenburg, architect, directeur van het Woningbureau „Falkenburg".

't Is niet te gelooven. Zou de belangrijke strooming in de architectuur der laatste decennia, zou het streven en werken van de architecten en van hunne organisaties, meer erkenning van hun vak te krijgen, waardoor de plaats en de werking van den architect in de samenleving op de juiste wijze wordt bepaald en naar waarde geschat, aan de hoogste kringen zijn voorbijgegaan? Wij zijn (op enkele gelukkige uitzonderingen na) aan veel ontmoedigends gewend, doch als bovenstaand bericht werkelijk waar is, dan zou het woord „ergernis" beter op zijn plaats zijn dan „bevreemding". Den Directeur van een woningbureau, d. i. een verhuurkantoor, officieel te verheffen boven den architect, die zijn vak op waardige wijze beoefend, is bedroevend, want het toevoegsel „architect" maakt de zaak niet goed. Iedereen kan dit woord achter zijn naam voegen, zonder dat eenige macht hem dit kan beletten, doch zulk een architect kan — dank zij de goede beginselen in de Eerecode — niet worden opgenomen in de beide architectenvakorganisaties in ons land. Er zijn wel is waar werkelijk goede architecten, die nog niet tot een dier beide vakorganisaties zijn toegetreden, doch hun wijze van vakopvatting strookt met de goede beginselen, belichaamd in de zoo juist genoemde Eere-code, welker tekst hieronder nog eens wordt gegeven.

Jan de Meijer.

Eere-Code. De architect is een beoefenaar der bouwkunst, die gebouwen en andere werken op het gebied

der bouwkunst ontwerpt, de uitvoering daarvan leidt en de kosten regelt en controleert.
Zijn beroep is onvereenigbaar met dat van aannemer of handelaar.
Hij stelt ten dienste van zijn principaal, zonder eenig voorbehoud, al zijn kennis en ervaring bij de uitvoering van de hem opgedragen taak.
Hij ontvangt als belooning voor zijn arbeid het honorarium volgens de erkende honorariumregelingen. Hij ontvangt dus geenerlei provisiën, percentages of andere beloningen of voordeelen, direct of indirect in betrekking tot de onder zijn directie in uitvoering zijnde werken, de mogelijk daarvoor door hem gedane bestellingen of tot de uitvoering van zijn mandaat staande:
Zelfs wanneer de belooning ten slotte bij afrekening ten laste van derde komt, zoo wordt hem het honorarium door zijn principaal betaald.
Hij belast zich niet met betalingen, tenzij hij een speciale opdracht ontvangt van zijn principaal.
Hij onthoudt zich in 't algemeen van elke onderneming waarvan korting of commissieloon verbonden is. (Dit cursiveeren wij, omdat het op het onderhavige geval slaat).
Hij onthoudt zich ook om voor zichzelf advertenties ter aanbeveling te plaatsen, reclame te maken, dienst-aanbiedingen te doen door middel van nieuwsbladen, aanplakbiljetten, uithangborden, prospecti of andere wijze van bekendmaking in gebruik bij den handel.
Hij ontzegt zich werk of cliëntele te zoeken door het doen van concessies, het toestaan van korting op zijn honorarium, of het geven van provisiën of andere beloningen aan derden.
Hij zal niet toestaan dat door hem ontworpen werk ten name van een ander wordt uitgevoerd, evenmin zal hij eens anders ontwerp ten zijnen name nemen.
Hij onthoudt zich van plagiaat en zal in 't algemeen het vak eerlijk uitoefenend, den arbeid zijner kunstbroeders respecteeren, en zich onthouden van elke handeling die hen finantieel of in hun goeden naam kan schaden.
Hij leent zich niet tot handelingen die de rechten of den goeden naam van derden zouden kunnen schaden en onthoudt zich verder van elke handeling die voor zijn principaal of het publiek niet oirbaar is.
Hij waarschuwt zijn principaal wanneer deze zich door wijzigingen in de voorgestelde werken blootstelt aan meerdere uitgaven of schade.
Hij neemt geen benoeming aan als expert in eene zaak waarbij een zijner principalen betrokken is en waarin hij reeds als vertegenwoordiger van dien principaal optrad of waarvoor hij reeds advies heeft uitgebracht.
Hij wendt zijn zedelijk overwicht aan ten einde aan allen die bij het onder zijn beheer staande werk arbeiden, de uitoefening van hun taak zoo min bezwarend mogelijk te doen zijn en te bevorderen dat er een goede verstandhouding bestaat tusschen alle personen die op zijn werk werkzaam zijn.

DE PRIJSVRAAG VOOR EEN OPENBARE BIBLIOTHEEK EN LEESZAAL TE HEERLEN.

In het Stedelijk Museum te Amsterdam zijn de ingekomen ontwerpen der prijsvraag Heerlen tentoongesteld. 't Is niet te verwonderen, dat bij zulk een groot aantal ingekomen ontwerpen, zoo veel onmachtigen zijn. Slechts bij een klein aantal is het te bemerken, dat zij in het bouwkunstige leven van heden staan. En het verwondert ons, waar toch de uitvoering van een belangrijk bouwwerk in de verte wenkte, niet meer goede krachten te hebben zien mededingen. Voor de bekende, zoowel als onbekende talentvolle jongeren was dit toch een mooie gelegenheid naar voren te komen. Naast de drie premiën is ook nog een eervolle vermelding toegekend, die ons inziens, wat architectuur betreft, op de 1e premie: „Sine libris vita lacuna" (arch. de heer Jan Pauw) kan volgen. Wij begrijpen echter, dat de Jury dit niet heeft gedaan, daar de plattegrond zeer achter staat bij de 3 premiën.

De tentoonstelling blijft nog open tot en met Zondag 17 December a. s.

Daarom plaatsen wij het Juryrapport (dat wij pas den 9den Dec. ontvingen, dus te laat voor het vorig nummer) nu nog in zijn geheel.
De inzending onder het motto R. K. is van den heer A. C. A. Rotgans, te Rotterdam. De inzending onder motto: L. G. van E. H. Luyenburg uit Delft.

RAPPORT DER JURY INZAKE DE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN GEBOUW TEN DIENSTE VAN DE VEREENIGING „HEERLENSCHE OPENBARE LEESZAAL EN BIBLIOTHEEK".

Reeds dadelijk kan worden geconstateerd, dat het resultaat van deze prijsvraag niet telemstellend is en dat er knap werk is geleverd, zij het ook, dat het aantal van talent getuigende ontwerpen gering is in verhouding tot de enorme hoeveelheid arbeid, waarvan de een en negentig inzendingen getuigen.
Bijna niemand van de ontwerpers is er in geslaagd voor een dergelijke Stichting een plattegrond samen te stellen, die voldoende aan de in het programma gestelde eischen tegemoet komt, doch er moet niet uit het oog worden verloren, dat het vraagstuk te moeilijker was, daar voor een instelling als deze, nog bijna als studiemateriaal ontbreekt hier te lande en den ontwerpers dus geene gegevens ten dienste stonden, omtrent de practische eischen van bediening, controle en comfort. De oplossing was des te lastiger, daar een der bovenwoningen later gemakkelijk tot een 2e leeszaal moet kunnen worden ingericht, hetgeen op de geheele distributie van het plan en de constructie van het gebouw natuurlijk van grooten invloed was.
Ook op esthetisch gebied zijn de vruchten echter niet in verhouding tot het enorm groot aantal ingekomen ontwerpen. Slechts enkele eerste krachten hebben zich met elkaar gemeten; de overgroote meerderheid der inzenders toonen weinig of geen talent; van hen staat het werk tusschen het stamelen van den beginneling en de uiting van den conventioneelen, solieden bouwer, zonder eenig persoonlijk karakter of distinctie.
Van vele ontwerpen valt dan ook niets te zeggen; zij verraden te groote zwakheid om voor bespreking in aanmerking te komen.
Dit zijn, naar de meening van beoordeelaars, een 45tal en wel die van de navolgende motto's:

Motto	Tentoonstellings-nummer.
△	8
⊕	38
A	32
A. B. C.	43
Arbeid Adelt.	34
Duo	28
Fiat lux	42
Germinal	19
Getjan	27
H. R.	40
Heerlen I.	12
H. O. L. & B.	3
Herald	30
Hier leven de dooden hier spreken de stommen	14
Industrie	17
K. I. M.	25
Kennis	31
L. D.	2
L. H. B. N.	15
L. Jm. C.	1
Lees	22
Lexicon	4
Limburg	35
Limburgsi	24
Lux	33
Maria	39
N. N.	6
Oom Paul	16
Ora et labora	23
Practisch No. 1	37
Sasa loquuntur	21
Simplex sigillum veri	41
Stodie	5
Studie I	20
Tems	1
Vesta	18
Vinces in hoc signo	30
Vita Nuova	10
Volksontwikkeling	26
Volksontwikkeling I	9
Vrede	13
Waldo	29
X.	7

Van de andere ontwerpen meenen beoordeelaars het navolgende te hebben te moeten en te mogen brengen.
44. *Holeb I.* De plattegrond heeft veel verdienste, zeer eenvoudig en praktisch in distributie, alleen is het geheele terrein volgebouwd en het ontwerp daardoor te kostbaar.
De architectuur bederft echter het goede in het ontwerp.

45. *Ontwikkeling.* De plattegrond heeft enkele goede qualiteiten, doch de hoofdingang ligt te ongunstig ten opzichte van de vestibule; de volume is te groot. De architectuur is onsamenhangend en getuigt van toepassing van onbegrepen motieven.

46. *O. J. J. Chr.* Plattegrond: hoofdingang gelukkig opgelost, overigens goed centraal. Ontwerp door architectuur absoluut veroordeeld, zie o.a. de hoekoplossing.

47. *Heerlen, 12.* De centrale controle op lees- en studiezalen ontbreekt, de uitgifte naar buiten te nauw, het gebouw is te uitgebreid en daardoor te duur.

20. Betere controle doch overigens niet verbeterd, de uitgifte van boeken tusschen de garderobe veel te gering. Architectuur der hoektoren berust op de mijnste maat op den hoek, waarvan de straal te klein genomen is. Techniek zeer verzorgd.

48. *Elk huisje heeft zijn kruisje.* Plattegrond: onbegrepen navolging van plattegrond leeszaal te Bussum. Schuine vlakken in lees- en studiezaal onaangenaam geprojecteerd. Gevels zeer droog en weinig bedoiend. Techniek matig.

49. *In een kuckske met een kuckske.* Plattegrond: eveneens navolging plattegrond Bussum, beter geslaagd, distributie goed centraal, de oplossing echter niet in alle deelen gelukkig. Het gebouw door te groot volumen te kostbaar. Gevels zwak, techniek evenzoo.

50. *Scientia in Libris.* Plattegrond: verdienstelijk door de juiste ligging van de uitgifte van boeken; over het voorgedeelte der leeszaal geen voldoende controle. Distributie bovenwoning practisch, doch te uitgebreid. Het terrein is niet genomen volgens de ruilijn. Gevels eenvoudig zonder goede hoekoplossing.

51. *Pax.* Plattegrond: niet goed opgelost, wat betreft de dienst. Gevels te kostbaar in uitvoering.

52. *Eruit.* Plattegrond: gevraagd verband studiezaal met boekerij niet aanwezig; entree ongunstig van vorm. Gevels zwak in conceptie, teekenwerk min.

53. *Pax 2.* Plattegrond heeft goede qualiteiten, vestibule te smal voor drukke uitleening. Fout is dat de studiezaal niet afzonderlijk is te bereiken. Architectuur, onsamenhangend, kostbaar in bouw.

54. *S. B.* (60) Plattegrond niet doordacht en contructie zwak, ingang voor de bediening van boekenuitgifte te nauw. Gevels eenvoudig, zonder expressief karakter. Technisch met zorg uitgevoerd.

55. *Ader* (36) Plattegrond: entrée ligt zeer ongunstig, vorm leeszaal ontoelaatbaar. Gevels eenvoudig, kap gewild modern: Teekenwerk vlot.

56. *L. S.* (42) Plattegrond: hal en entree gelukkig opgelost, doch voor economisch bedrijf leeszaal niet geschikt. De bebouwde oppervlakte is te groot. Gevels eenvoudig, doch zeer weinig aantrekkelijk, Teekenwerk over 't algemeen zeer goed, de plattegronden minutieus; het wasschen van perspectief staat daarbij verre ten achter.

57. *Alzinel oog in driehoek.* Plaatsing studiezaal, bibliotheek en leeszaal goed, garderobe ongunstig geplaatst en verbreekt de goede ruimte. Gevels en teekenwerk zeer zwak.

58. *K. L. G.* De studiezaal is niet vrij toegankelijk, vorm leeszaal ongunstig. Gevels eenvoudig, niet onverdienstelijk, doch ook niet aantrekkelijk. Teekenwerk zeer goed, perspectief echter minder.

59. *Cave.* Van uit bibliotheek geen overzicht op de leeszaal, studiezaal te klein; onnutte ruimte onder de laatstaarn boven de bibliotheek, waardoor geheel veel te duur. Architectuur slap, vooral de gevels zwak, toren geen reden van bestaan. Teekenwerk niet verzorgd, zoo ook.

60. *Glückauf.* Centrale distributie goed begrepen, het verband van entree, hal en uitgifte boekenhal niet fraai. Architectuur eenvoudig, hoekoplossing slecht. Teekenwerk niet slecht.

61. *Excelsior.* Plattegrond: het vraagstuk volkomen onbegrepen, de uitvoering zeer kostbaar, leeszaal slecht van vorm, te groote oppervlakte behoud, daardoor te duur. Architectuur verdienstelijk, teekenwerk goed.

62. *Net.* Plattegrond: centrale distributie zeer goed, onmogelijk in uitvoering door te slechte verlichting, entree ten opzichte van privaten en trappenhuis slecht. Architectuur niet aantrekkelijk. Teekenwerk tamelijk.

63. *Heerlen vooruit.* In plattegrond fout dat studiezaal alleen is te bereiken door leeszaal of bibliotheek; op verdieping, gang, bovenbibliotheek en studiezaal niet opgelost, overigens niet ongunstig; geheel: economisch. Architectuur onbeduidend, gebrek aan hoekoplossing, topgevel aan het plein gezocht, teekenwerk dragelijk.

64. *Paperus.* Fout de studiezaal alleen te bereiken is door leeszaal. entrée niet behoorlijk, te ingewikkeld, uitbreiding op bovenverdieping goed geslaagd, verdeeling van solderplan te kostbaar. Hoek voldoet niet aan bouwverordening. Gevels eenvoudig, droog, doch niet slecht, verschillende onderdeelen zonder doel; geheel: handig opgezet, niet geslaagd. Teekenwerk tamelijk goed.

65. *Kubiek.* De geheele opzet te duur, gaat de bouwsom verre te boven, de ingewikkelde galerij is noch op den beganen grond, noch op de verdieping gewenscht. Distributie bruikbaar, Gevels aantrekkelijk, teekenwerk goed, aardige perspectief, detail hoofdingang weinig bedoidend.

66. *Kennis is macht.* Plattegrond-oplossing te gekunsteld. Het gebouw veel te zwaar en te massief in verhouding tot de bouwsom. Gevels over 't algemeen rustig, behalve boven de gootlijn, waar de rust volmaakt weg is. Geest van architectuur, hoewel wat zwaar, wel van intiemen karakter. Bij belangrijk gebouw als het onderhavige behoort hoofdingang niet van uit zijtuin te zijn geprojecteerd. Teekenwerk zeer goed.

67. *Een goede lectuur.* Plattegrond te veel ruimte verspild voor dienstvertrekken. Op de verdieping verspilling van ruimte door de portalen, donkere gang voor bouwwoning af te keuren. Opzet te duur. Gevels te zwaar, te massaal, onderbouw hoektoren te zwak, de bovenbouw groeit niet logisch uit den plattegrond. Teekenwerk niet fraai; perspectief zwak.

68. *Leest goed, doorleest goed, en het dit ter salighen leven spoed.* Plattegrond met goede elementen, overzicht niet voldoende, vorm hal niet gelukkig, ontwerp te kostbaar. Constructief en architectonisch min, gevels en teekenwerk zeer zwak.

69. *Een fontaintien.* Plattegrond aardig gevonden, bovenbouw doet bibliotheek en uitleening volkomen duister zijn, ontwerp te kostbaar. Architectuur volkomen onbeheerscht, dakoplossing niet in verhouding tot het gebouw. Teekenwerk zeer zwak.

70. *Oxalis.* Overzicht uit bibliotheek redt niet de verspilling van ruimte in de hal; oplossing leeszaal gewicht. De begroote kubieke inhoud eischt een bouwsom grooter dan daar beschikbaar. Het uitwendig aanzicht is wel eenvoudig en rustig doch niet vrij te pleiten van conventionaliteit, gevels dan ook onbeduidend. Teekenwerk niet slecht, de gevel aan Temsplein met zorg bewerkt.

71. *Limburg I.* Plattegrond; te weinig nuttig gebruik gemaakt van de beschikbare ruimte, overtollige bovenverdieping. Het geheel veel te monumentaal en luxegemeen kostbaar opgevat. Oud-Duitsche niet geschikte architectuur. Teekenwerk goed en behalve de panvlakken met zorg uitgevoerd.

72. *Limburg mijn vaderland.* Entree slecht opgelost, plaatsing leeszaal, studiezaal en bibliotheek ten opzichte van elkander ongunstig; vorm leeszaal onaangenaam. Gevels goed en rustig opgevat, topgevel boven hoofdingang valt uit het geheel. Opbouw te hoog en te monumentaal, daardoor te kostbaar. Erkers op tweede verdieping absoluut overtollig en slecht van effect, teekenwerk goed handig uitgevoerd.

73. *Vierkant op punt staande in cirkel.* Centrale controle en bediening is niet tot zijn recht gekomen; verdieping sluit niet aan op onderbouw. Getuigt niet van begrip van architectuur, gevels door verschil van hoogte onrustig. Teekenwerk heel gewoontjes.

74. *Jo.* Architectuur zwak, gevels onbeduidend, droog en duur, hoektoren niet genotiveerd, teekenwerk tamelijk. Mooi gekleurd, weinig verzorgd. Centrale distributie hedezaal mislukt.

75. *Rhei.* In plattegrond te veel ruimte voor dienstlokalen opgeofferd. Ligging studiezaal ontoelaatbaar. Bouwwoning door overmaat glasoppervlak onbewoonbaar. Architectuur niet vrij van verhoudingen, ook overigens onbeduidend. Teekening niet slecht, handig maar niet goed verzorgd.

76. *H.* In plattegrond, bibliotheek met omloop en bovenlicht gelukkig gevonden. Aan toiletten en garderobe te veel ruimte besteed, een kleine van studiezaal, waarover te weinig toezicht. Hoekoplossing niet toelaatbaar bij bouwverordening. Architectuur dor, gevels zwak, dak en vensters slecht van verhouding. Teekenwerk tamelijk.

77. *Uiltje* (getekend). Plattegrond van aardige qualiteit, vooral het aanbrengen van de trap naar de bouwwoning en toiletten. Overzicht op leeszaal niet voldoende. Architectuur gezocht, weinig aantrekkelijk en onbeduidend; dakbedekking onmoodig kostbaar; teekenwerk dragelijk, perspectief slap.

78. *Fit.* Eenvoudig en degelijk van opzet, doch duur gebouw door de opgetrokken soldermuren.

79. *Last schaad.* Plattegrond goed centraal uitgewerkt, garderobe en toilet beslaan te veel ruimte, die aan boekerij ten goede had kunnen komen. Het gebouw te hoog opgetrokken, in verband met de beschikbare bouwsom. Gevels onrustig en onbeduidend teekenwerk, buitengewoon gewoon.

80. *Ad hoc.* Geen gelukkige indeeling van plattegrond, te weinig

samenhang in de buiten-architectuur. Van overzicht niets te recht gekomen. Teekenwerk aantrekkelijk.

81. *Ontwikkeling.* Verband tusschen vestibule-ruimte en uitgifte van boeken niet tot zijn recht gekomen, vorm leeszaal slecht. Architectuur niet slecht, zwaarmoedig, gekleurde teekeningen aantrekkelijk, lijnteekeningen sloedig.

82. *Fatsoen.* In plattegrond toezicht matig, niet fraai; van de boekerij gelukkig de mogelijkheid van uitbreiding, ruimte voor uitgifte van boeken te verdeeld, thans onpractisch vooral in verband met passage naar studie en leeszaal. Gevels zonder beteekenis, teekenwerk te slap. Bij indeeling plattegrond te veel ruimte bestemd voor garderobe en toiletten.

83. *Vestte ad me.* Leeszaal veel te klein, vestibule te klein. Een eenvoudig klock gebouw, wel uitdrukkende de bedoeling, doch zonder aantrekkelijkheid. Overigens goed van verhouding. De toren, die het geheel te koelbaar maakt en weinig doeltreffend is, is wat vreemd geflankeerd door de simpel afgewerkte smalle voorsprongen Het teekenwerk is duidelijk en goed, het detail en de hoofdingang verdienstelijk.

84. *Conforzo.* Plattegrond wel centraal, distributie niet begrepen, vorm van leeszaal niet fraai; alles volgebouwd. De gevels zijn niet fraai, er is wel naar intimiteit gestreefd, overigens zonder beslissend gevolg. Architectuur van hoofdingang niet geslaagd, niet in overeenstemming met geheel. Teekenwerk gewoon.

85. *Holtb.* Plattegrond goed gecentraliseerd, de W. C.'s en garderobe moeilijk toegankelijk, nemen een te groote plaats in; bovenverdieping is goed ontworpen. Het geheele plan goed doordacht. Gevels niet zeer aantrekkelijk, de hoofdingang te gedrukt. Teekenwerk verdienstelijk.

86. *Pax II.* Ruimte voor bibliotheek onvoldoende, Ontwerper gaf zich geen rekenschap van eischen voor boekenvoorraad. Architectuur matig, aansluiting erker onder dak onjuist getreckend, glazenkast buurwoning onbruikbaar.

87.

Plattegrond: uitleenruimte geeft geen overzicht op studie- of leeszaal, inteekening meubelen bespottelijk. Gevels vertoonen onaangenaam karakter, schijnvertooning om 16 Meter overspannend plat dak weg te motiveren. Heele solderverdieping rustend op halfsteen, binnen muren en dus onuitvoerlaar. Aspect aangenaam. Te betreuren dat inzender, die toont aesthetisch wat te kunnen, eischen van distributie en constructie dusdanig verwaarloosde.

88. *Rome.* Plattegrond origineel handig, ligging boekerij ten opzichte van leeszaal aardig gevonden, toezicht op studiezaal matig. Niet tot zijn recht gekomen is het toezicht op de garderobe; ruimte boekuitgifte in hal gering. Gevels met talent ontworpen, doch volstrekt ongeschikt en voor de bestelling en voor de plaats van het gebouw. Het schetsmatige teekenwerk is zeer aantrekkelijk. De hoek aan het plein niet overeenkomstig de bouwverordening opgelost. Niettemin gaf de van talent getuigende bewerking aanleiding een eervolle vermelding toe te kennen.

89. *R. K.* In plattegrond is voordeel de centraliteit, het leeszaalbedrijf echter is niet ten volle begrepen, zonder constructieve wijzigingen ware hierin zeer aanmerkelijke verbetering te brengen; de gang langs de bibliotheek naar leeszaal rijkelijk smal, wat door omzetting van de trap grootendeels ware te verbeteren. Het ontwerp heeft goede verhoudingen. Door zijn eenvoud en rust in de gevels heeft het plan aanspraak op erkenning.

90. *L. G.* Door zijn indeeling behoort dit onderwerp tot de allerbeste. De hoofdingang is goed, de plaatsing van de garderobe gunstig, de bibliotheek met zijn bovenlicht uitstekend. De hoofdlijnen van de plattegrond zijn uitermate eenvoudig. De plaatsing van de hal van uitleening centraal geeft een goede distributie. De studiezaal een goede wandvlakte voor het plaatsen van boekenkasten, zoo ook de leeszaal. Het is echter ongelooflijk dat de ontwerper bij het te veel uitbouwen van de studiezaal de bovenbouw onconstructief heeft opgelost. Het overschrijden van de muren in de tuinzijde, wordt door het terugspringen opgeheven. De architectuur staat hierbij ten achter. De gevels zijn wel eenvoudig van opvatting, daartegenover staat, dat de hoofdingang te zwaar is, te pretencieus. Het teekenwerk is zonder veel verdienste, vooral de perspectief.

91. *Sine libris vita lacuna.* De ontwerper heeft niet getoond het leeszaal-bedrijf te begrijpen; is de ingang goed gevonden, de overige indeeling doet een behoorlijke controle, een behoorlijk bedrijf bezwaarlijk zijn. De oplossing van de bovenverdieping laat beslist veel te wenschen over. De architectuur daartegenover heeft een rustig intieem Hollandsch karakter, consequent doorgevoerd. Het ontwerp is opgelost op zeer economische wijze; door slechts te bouwen of op te trekken wat strikt noodig is, toont de ontwerper rekening te houden met de beperkt beschikbare middelen.

Beoordeelaren, mitsdien komende tot een eindbeslissing, zijn van oordeel, dat geen der ontwerpen voor een volle bekroning in aanmerking komt. Er is immers naar hun oordeel niet een ontwerp dat èn wat architectuur èn wat distributie betreft, geheel voldoet. Beoordeelaren besloten dan ook aan het Bestuur der Vereeniging „Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek" voor te stellen slechts drie premiën toe te kennen en wel

een 1e premie aan den ontwerper van het plan onder motto *Sine libris vita lacuna;*
een 2e premie aan den ontwerper van het plan onder motto *L. G.;*
een 3e premie aan den ontwerper van het plan onder motto *R. K.*

en zulks daar het in de eerste plaats genoemde de meest rijpe architectuur gaf, het in de tweede plaats genoemde een zoo bijzonder eenvoudige plattegrond ontwierp, terwijl het in de derde plaats genoemde naast eenvoudige en rustige architectuur, in zijn plattegrond *niet* gebreken van organischen aard had.

Heerlen, Amsterdam. De Jury: JOSEPH CUYPERS. S. INGENOHL. JOZEF SEELEN. Mr. J. HINGST. FRANS WEYERS.

PRIJSVRAAG.

Al waren Stuyt, Van Loghem, Hanrath,
De Bazel, Berlage, De Klerk
En nog veel anderen aanwezig,
Het was niet met hun eigen werk.

CANDIDUS.

NIEUWE UITGAVEN.

Steenconstructieleer, deel I, door E. J. ROTHUIZEN.

Dit boekje geeft in zijn beknopten vorm vele goede voorbeelden en heeft zich goed aangesloten aan de meer moderne constructies. Alleen het mooie voorbeeld op blz. 142 over brandvrije bekleeding had achterwege moeten blijven. Overigens een uitstekend boekje voor de praktijk.

Uitgewerkte Examenopgaven Bouwkundig Opzichter, 1916.

Dit boekje, waarin alle examenopgaven nauwkeurig zijn uitgewerkt, met de daarbij behoorende teekeningen, kan een goede vraagbaak zijn voor hen, die zich voor dat examen willen voorbereiden. Van de o. i. tamelijk onmogelijke opgave voor ijzerconstructie, is zelfs een dragelijke oplossing gegeven.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap, — Verslag der 61e Algemeene Vergadering. — Joost Jansz., bijgenaamd Bilhamer. — De uitgaven Schueler. — Ingezonden. — Landhuis voor Hare Majesteit de Koningin. — De Prijsvraag voor een Openbare Bibliotheek en Leeszaal te Heerlen. — Prijsvraag. — Nieuwe Uitgaven.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent.

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstbeminnende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM .H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer J. HAGA, Bouwkundige te 's-Gravenhage. (Herplaatsing wegens onjuiste naamopgaaf.)

II. Als Gewone Leden zijn aangenomen de heeren J. LIMBURG B. L., te 's-Gravenhage, A. J. WESTERMAN, P. L. MARNETTE, W. K. KRAMER en L. VOGELESANG, alhier.

III. Tot Bestuursleden van het Genootschap zijn gekozen de heeren:

J. GRATAMA	Voorzitter.
J. M. v. d. MEY . . .	Vice-Voorzitter.
J. F. STAAL JR. . . .	1ste Secretaris.
H. TH. WIJDEVELD	2de Secretaris.
P. VORKINK	Penningmeester.
M. DE KLERK	Bibliothecaris-Archivaris.
C. J. BLAAUW	Plaatsvervangend Lid.

IV. Tot Redactieleden zijn gekozen de heeren: C. J. BLAAUW, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST, H. A. VAN ANROOY en M. PLATE, die dus met den Voorzitter, den heer J. GRATAMA en met het zitting-hebbend Lid, den heer P. KRAMER, de Redactie van het Weekblad vormen.

V. Voor de Bibliotheek werd in dank ontvangen van den heer FOEKE KUIPERS B. N. A. het plaatwerk over zijn bouwkunst, en van de Commissie tot Redactie der Delftsche Studenten-Almanak te Delft: De Delftsche Studenten-Almanak.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

VERSLAG DER BUITENGEWONE LEDENVERGADERING, TOT VOORTZETTING DER ALGEMEENE VERGADERING, GEHOUDEN MAANDAG 18 DECEMBER IN DE BIBLIOTHEEK.

Voorzitter de heer Paul J. de Jongh. De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd. Ingekomen is een schrijven der Permanente Prijsvraagcommissie, waarin de heer P. G. Buskens wordt aanbevolen voor de vacature in dat college. De vergadering steunt deze aanbeveling. Voorts een schrijven van den heer A. W. Weissman, die een in zijn bezit zijnde obligatie van het Genootschap, groot ƒ 25.— uitgeloot in de Alg. Vergadering, ter beschikking stelt van het Genootschap als premie voor de uitgeschreven prijsvraag A. et A. voor een watertoren. Het bedrag wordt onder dankzegging aan den schenker, aanvaard.

Na eenige discussie wordt Art. 8 § 2 der Genootschapsstatuten opgevat als een artikel-alinea, die gewone leden, welke na tijdelijk Buitenlid te zijn geweest, weder als gewoon lid wenschen toe te treden, als regel verplicht zich aan ballotage te onderwerpen. De voorzitter beveelt dit artikel in den aandacht der commissie tot herziening der Statuten aan.

Na ballotage worden de heeren J. LIMBURG B. L., A. J. WESTERMAN, P. L. MARNETTE, W. K. KRAMER en L. VOGELESANG, met algemeene stemmen als Gewoon Lid aangenomen.

Bij de verkiezing van 7 leden voor het Bestuur leest de heer Jan Baanders een schrijven voor van den heer H. Baanders, houdende bericht van een bijeenkomst, waarin een aantal met namen genoemde heeren zich bereid verklaarden een eventueele benoeming te aanvaarden, alsmede van een aanbeveling van eenige heeren voor de Redactiecommissie.

Bij eerste stemming worden tot leden van het Bestuur gekozen de heeren DE KLERK, VAN DER MEY, WIJDEVELD, STAAL, GRATAMA, BLAAUW en VORKINK. Uitgebracht werden 39 stemmen en 1 blanco, verdeeld als volgt:

De Klerk 37, Van der Mey 36, Wijdeveld 36, Staal 33, Gratama 32, Blaauw 25, Vorkink 21, Kramer 19, Roosingh, De Meijer, La Croix, Roland Holst en Van Anrooy elk 2, Ingenohl, Rol, Petri, Lauweriks, Plate, Baanders, Van Wamelen en Postma elk 1.

De benoeming is door de gekozenen aanvaard.

Tot Voorzitter van het Genootschap wordt gekozen de heer J. GRATAMA. Uitgebracht waren 37 stemmen en 3 blanco: Gratama 26, Van der Mey 9, De Klerk en Staal 1. Hierna wordt gestemd over 2 Redactieleden, te kiezen uit het Bestuur. Gekozen worden de heeren BLAAUW en WIJDEVELD, die de benoeming aannemen. Uitgebracht

waren 35 stemmen en 1 blanco: Wijdeveld 30, Blaauw 23, De Klerk 5, Van der Mey 4 en Staal 3.
Vervolgens wordt gestemd over 3 Redactieleden, te kiezen uit de Genootschapsleden. Gekozen worden de heeren M. PLATE, R. N. ROLAND HOLST en H. A. VAN ANROOY. Uitgebracht waren 34 stemmen en 4 blanco: Plate 28, Roland Holst 27, van Anrooy 24, Hildo Krop 4, Boterenbrood 1 en de Meijer 1. De benoeming werd door de gekozenen aanvaard. De heer Plate had vooraf verklaard, zich verkiesbaar te stellen als plaatshouder voor een Lid, dat Buitenlid zijnde, eerst als Gewoon Lid moet zijn toegelaten.
De Voorzitter, de heer PAUL DE JONGH, zegt den nieuwen Bestuurs- en Redactieleden dank voor hunne bereidwilligheid de benoemingen met de daaruit voortvloeiende verplichtingen te aanvaarden. Hij feliciteert de nieuwe functionnarissen. Spreker hoopt, dat het nieuwe Bestuur o. m. zal kunnen overwinnen de dikwijls merkbare onverschilligheid van vele Genootschapsleden. Bij het kijken in den toekomst, vergete het nieuwe Bestuur niet het mooi verleden van A. et A.
De heer WEISSMAN herinnert aan de uitnemende leiding, die de Voorzitter de laatste jaren aan het Genootschap heeft gegeven, zegt hem en daarna de overige afgetreden Bestuursleden hartelijk dank voor het zeer vele, dat zij het Genootschap geschonken hebben.
De vergadering betuigt instemming met het geprokene.
De Voorzitter dankt, ook namens zijn medebestuurders; herinnert aan het zeer moeielijke en zeer omvangrijke werk van den Redactiesecretaris, den heer Jan de Meijer, waarvoor het Genootschap buitengewoon erkentelijk heeft te zijn.
Na rondvraag, sluit de Voorzitter de vergadering. S.

N.B. In het *vorig verslag* der buitengewone Ledenvergadering, is onjuist opgegeven de stemmenverdeeling bij de Bestuursverkiezing. Deze was, blijkens de originneele lijst der stemopname als volgt: Wijdeveld 30, La Croix 21, De Jongh 20, Petri 20, Vorkink 19, Staal 18, Roland Holst 17, Van der Mey 15, Lauweriks 15, Blaauw 15, De Klerk 13, Gratama 11, Plate 11, Moen 10, Van der Pek 9, Van der Pluym 7, Cs. Visser 7, Kramer 7, De Groot 7, Van Laren 5, Sijmons 5, Baanders 5, Tholens 3, Boterenbrood 3, Rol 3, Tjeerde 3, De Meijer 3, Sunier 2, Kuyt 2, De Bazel 1 en Luthmann 1. S.

VERSLAG VAN DEN BIBLIOTHECARIS, UITGEBRACHT IN DE 61STE ALG. VERGADERING OP 6 DEC. 1916.

Van de Bibliotheek.

De financieele toestand van het Genootschap eischte ook dit jaar een zuinig beheer. De post van *f* 50.— op de begrooting bracht mee, dat slechts een paar werken konden aangekocht worden, benevens de vervolgwerken, waarop te voren reeds was ingeteekend.
Toch is ook dit jaar een gestadige vooruitgang in onze bibliotheek te zien, want behalve door bovengenoemde inkoop, verkregen we van auteurs, uitgevers en belangstellende verscheidene werken, zoodat het geheel dit jaar weer is toegenomen met 40 nummers, zoodat de catalogus thans met No. 704 eindigt, terwijl 1915 sloot met No. 664. In het begin van het volgende jaar zal hiervan een opgave gedaan worden.
Het aantal uitleeningen bedroeg 34, tegen 36 in het jaar 1915. Weer mogen we er hier op wijzen, dat het terugbrengen van boeken buitengewoon laksch gaat, meestal na een of meer aanschrijvingen, maar.... zij die gelooven haasten niet.

Van den Leescirkel.

Het aantal deelnemers is met 3 verminderd en thans op 49 gebracht. Mocht ik er het vorige jaar op wijzen, dat de tijdschriften weer geregeld kwamen, thans is er dikwijls in de Duitsche stagnatie.

Van het Archief.

Het archief is goed opgeborgen, in verschillende afdeelingen gerangschikt, doch tot reorganisatie is het nog niet gekomen.
Even als de vorige jaren moet ik hier onzen welgemeenden dank uitbrengen aan den heer E. Sunier, die met opgewekten ijver zijn beste krachten wijdt aan de bibliotheek en den leescirkel, terwijl ook hij, onze getrouwe en vertrouwde pedel van Walen, vol ijver en nauwgezetheid de boeken en tijdschriften in alle oorden van de stad bezorgd. WILLEM VAN DER PLUIJM.

Amsterdam, begin December 1916.

JAARVERSLAG OVER 1916 VAN HET WEEKBLAD „ARCHITECTURA" EN HET PLAATWERK „DE ARCHITECT".

Het weekblad.

Ofschoon de oorlog is blijven voortduren, heeft het weekblad dit jaar er niet onder te lijden gehad. De firma Gebr. Binger heeft zich echter genoodzaakt gezien een subsidie te vragen ter dekking van de meerdere exploitatiekosten. Dit is haar door het Genootschap toegestaan. De typografische verzorging van het blad, geleid door haar meesterknecht de Geus, was weer uitstekend. De nieuwe Redactiesecretaris zal met zekerheid op haar steun kunnen rekenen. Ook onze bode van Walen heeft, zooals altijd, weder met toewijding zijn taak voor de Redactie vervuld.
Is dit een stereotiepe — echter op waarheid rustende — vermelding, die aangenaam is mede te deelen, minder opwekkend luidt de klacht — die ook stereotiep schijnt te moeten worden — over de weinige medewerking der leden. 't Blijft altijd een klein aantal en steeds dezelfde leden, die zich van hun moreele verplichting kwijten; dit ten schade van hun eigen belangen.
Waar het meerendeel der medewerkers Redactieleden zijn, zullen wij geen namen noemen.
Was het in het vorig jaar nog noodzakelijk 1/3 van het aantal nummers tot 4 bladzijden terug te brengen, dit jaar zijn zoo goed als alle nummers in hun ouden omvang (8 bladzijden) verschenen, slechts een paar hadden 6 bladzijden. Ook het aantal afbeeldingen was dit jaar weder veel aanzienlijker, n.m.l. 221 afbeeldingen tegenover 162 afbeeldingen in den vorigen jaargang. Ter gelegenheid van den 60sten verjaardag van Dr. H. P. Berlage verscheen een eerenummer op kunstdrukpapier.
Enkele cliché's werden ons in bruikleen afgestaan. Den firma Brusse, den heer Schouten, uitgever van „Gas en Water", den Kunstnijverheidsschool „Quellinus", den heer Louis van der Swaelmen, den Oudheidkundigen Bond, den Ned. Ver. tot Behoud van Natuurmonumenten, den firma Meulenhoff, der Rijkscommissie voor Inventariseering, der Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam en den Wereldbibliotheek wordt hier onzen dank gebracht.

De Redactie.

De samenstelling der Redactie bleef dit jaar ongewijzigd. Zij was als volgt: Paul J. de Jongh, Voorzitter, Jan de Meijer, Secretaris, Adr. Moen, Willem van der Pluym, H. Th. Wijdeveld, R. N. Roland Holst en P. Kramer.

Het plaatwerk „de Architect".

Over het plaatwerk valt niet veel mede te deelen. Na het verschijnen van 2 afleveringen, werden de moeilijkheden, reeds in het vorig jaarverslag vermeld, zoo groot, dat de uitgave door de N. Venn. moest worden gestaakt. (Zie de mededeeling van het Bestuur in „Architectura" No. 35). De taak van de Redactie: het verzamelen en uitzoeken van de stof en het regelen van het uiterlijk aanzien, nam zoodoende vanzelf een einde. Dit wordt door haar te meer betreurd, daar de stof voor den geheelen jaargang reeds was verkregen.

De Redactiesecretaris
November 1916 JAN DE MEIJER.

JOOST JANSZ. BIJGENAAMD BILHAMER.

Vervolg van blz. 392.

Als cartograaf, landmeter [1]) en ingenieur treedt hij vermoedelijk na 1566 op en in de vele stadrekeningen lezen we herhaaldelijk hoe hem *„voor zekere diensten ende arbeidsloen eene somme betaelt"* werd voor *„t'maicken van zekere caerten deser stede, als anders."* [2]) Een groote verzameling, die later in 't bezit gekomen is van den achterkleinzoon, den bekenden burgemeester Nicolaas Witsen en na diens dood publiek verkocht werd, bestond uit boeken, handschriften, teekeningen, prenten, ontwerpen voor kloosters, huizen, forten, waarvan bij overlevering nog bekend is een platte grond van 't St. Joris Hof, [3]) het Graaumunnike klooster, [4]) platte gronden van de Nieuwe- en Oude Kerk *„caerten van Amstellant, Leijden en Haerlem"* op verlangen van burgemeesteren; en op last van Hertog van Alva verschillende kaarten van Noord-Holland, [5]) Haarlemmermeer, [6]) Oude Wetering, Sparendam enz. enz. Te hopen is, dat het vermoeden van den geschiedvorscher Jacobus Koning, [7]) die gelooft, dat deze kunstschatten zich nog ergens in ons land bevinden, op waarheid mag berusten.
Ofschoon Joost Jansz. voortdurend op goeden voet stond met de stedelijke regeering, komt hij ook meermalen in connectie met den Spaanschen Landvoogd en was zelfs „den Moor" Alva zeer genegen en diende den Spaniaarden als ingenieur.
Dan weer werkende aan de kasteelen, [8]) die Alva liet bouwen in de voornaamste steden van ons land, om de burgerij beter in bedwang te kunnen houden, ontwierp hij elders te Amsterdam als vestingbouwkundige een forteres ter verdediging tegen de wanhopige troepen van Prins Willem van Oranje of hield zich bezig met het dempen, dijkaanleg, versterken van bolwerk of forten, aan welke taak hij zijn laatste levensjaren gewijd heeft. Ook onder Don Frederik te Haarlem was hij als ingenieur in diens leger werkzaam. In 1573 ontwierp hij een toestel, om de gezonken vaartuigen op te halen, die men in het Y had laten zinken, met het doel, de vrij sterke vloot van Bossu, die in de haven van Amsterdam lag, de uitvaart te beletten. Zelfs galeien en roeischepen werden door hem ontworpen. Graaf van Leicester gaf 21 Maart 1586 last de stad Amsterdam te vergrooten en te fortificeeren en ook daar treffen we onzen werkzamen stadgenoot als landmeter aan, waaraan, naar het schijnt, hij een gewichtig aandeel gehad heeft. Hij deed er vele opmetingen en teekende een aantal kaarten van stadsgedeelten.
Te midden der hettige beroeringen van zijn tijd, waarin de Nederlanden zuchtten onder Spaansche overheersching, godsdienstwisten en de hatelijke „Tiendenpenning" met als gevolg daarvan den Tachtigjarigen oorlog; onder de regeering van „el Rey" Filips en den beruchten Ferdinand Alvarez de Toledo, Hertog van Alva, die, vooral tusschen de jaren 1555 en 1573, een schrik voor ons land geweest waren; in den tijd, die het ontstaan van den „Bloedraad" in het leven riep, de onthoofding van Egmond en Hoorne; in den tijd der Watergeuzen, Kenau Simonsd. Hasselaer en Wigbold Ripperda, leefde en stierf Joost Janszoon Bilhamer te midden van zijn vele werkzaamheden. In den echt verbonden op 21 Mei 1586 met zijn tweede echtgenoote Catharina Klaer-Gaef-dochter, weduwe van den stadssecretaris van Amsterdam Lambert Cornelisz. Opsy, overleed Joost Janszoon 6 jaar later *„den 8sten November 1591."* Drie dagen later werd hij begraven in de Nieuwe Kerk te Amsterdam; hij had den leeftijd van 50 jaar bereikt.

THEO VAN REIJN.

[1]) In het gemeentearchief te Amsterdam bevinden zich nog twee originneele teekeningen van landesmetingen, door hem zelf geteekend.
[2]) Archief Oudheid IV.
[3]) Afbeeldingen hiervan zijn te zien in „Reformatie van Amsterdam" van Le Long blz. 555—556 en J. Wagenaar I blz. 30, II blz. 326—327.
[4]) Afbeelding hiervan te zien in J. Wagenaar, Amsterdam, I blz. 24.
[5]) 1575. Van deze kaart bestaat, behalve die van Herman Allartss, een nieuwe copie van J. van Ingen verder een ed. 1578 in slechts ex.; een ex. uit 1610 met randteekeningen van C. J. Visscher eigendom van den dir. museum Fodor den heer C. C. 't Hooft. De kaarten, behalve die van 1575, zijn te vinden: 1 ex. in het West-Friesch museum, Hoorn, 1 ex. gekleurd in 6 bladen Prov. archief te Haarlem, 1 ex. in 3 bladen bij „Bodel Nijenhuis Heide" Univ. bibl. Leiden, 1 ex. ongekleurd in 3 bladen, Rijks prentenkab. A'dam. (Deze opgave is van den heer Baert de la Faille).
[6]) In het gemeente archief te Haarlem bevindt zich een originneele gesquarelleerde teekening van de gedeeltelijke kaart van Noord-Holland.
[7]) IIe klasse, Kon. Ned. institut, Ve deel blz. 1—54.
[8]) Afbeeldingen hiervan in Commelin blz. 1034, Dapper blz. 205, T. van Domselaer blz. 252.

BOUWKUNST EN KRITIEK.

In verband met den Heerlensche Bibliotheek-prijsvraag schrijft H. H. in de „Telegraaf" van 14 December:

„Onder het betere (?) werk is nog ontzaglijk veel mengel-„moes: ontwerpen in gothiek, in allerlei renaissance-„stijlen; *zelfs zien wij een namaaksel van den Amerikaan „F. Wright. Dit ontwerp met motto „Rome" kreeg een „eervolle vermelding.*") Wat zou Dr. Schneler hier ma-„teriaal vinden voor zijn uitgaaf van stijlboeken!"

En de heer Ir. J. B. van Loghem M. B. V. A. in het „Bouwkundig Weekblad":

„Bij de bezichtiging der ingekomen ontwerpen in het „Stedelijk Museum was ik over één inzending en *over „het verleenen van een eervolle vermelding aan die inzen-„ding, blij verrast. Het was het ontwerp onder het motto „Rome", het eenige ontwerp dat het bewijs levert, dat een „kunstenaar het maakte."*")

Merkwaardig. De eene criticus begrijpt niet, dat een dergelijk namaaksel nog voor een eervolle vermelding in aanmerking kwam.... de andere hemelt het op als een groot kunstwerk, dat als het allerbeste van de inzendingen bekroond had moeten worden. En dit, in weerwil, dat de inzender zich niet aan 't programma hield en, *door negeering van de rooilijnen de uitvoering van zijn ontwerp al dadelijk onmogelijk maakte.* Nu ja, wat weet een kunstenaar ook van programma's en rooilijnen.... dat zijn van die laag-bij-de-grondsche dingen! Zoo iets wordt het publiek als heusche critiek aange-

*) Ik cursiveer.

boden. De lezers moeten nu maar zelf uitzoeken wie van de heeren de beste voorlichter is. Misschien overweegt dat publiek nog wel, dat beiden de plank kunnen misslaan.

J. INGEXOHL.

NEDERLANDSCHE STEDEN IN DE 16DE EEUW, PLATTEGRONDEN VAN JAC. VAN DEVENTER.

INLEIDING VAN R. FRUIN. — MARTINUS NIJHOFF 1916.

Uit de inleiding tot bovengenoemde uitgave blijkt duidelijk hoe zeer de belangstelling voor den bouw van steden, ook van oude steden, sedert 1850 tot 1916 is toegenomen. Voor ruim een halve eeuw werden 152 originneele 16e eeuwsche teekeningen voor *f* 51.— verkocht; terwijl wij thans ons er in mogen verheugen, dat de firma met denzelfden naam, die voorheen de auctie hield, thans de gelegenheid heeft geschapen om de 111 platen geheel overeenkomstig gekleurd en op schaal der originneele, beschikbaar te stellen in 14 afleveringen van 8 platen, tezamen voor *f* 140.—.

De origineelen werden door Jacob van Deventer op order van Koning Philips II vanaf 1558 gemeten en geteekend.

Deze uitgave wordt bedoeld, volgens den inleider, „als „studiemateriaal voor hen, die zich met de beschrijving „en de geschiedenis onzer steden bezig houden, ... Moge „deze uitgave op die wijze van veel nut zijn."

Ik vraag mij af, kan deze uitgave in onze dagen niet ook op nog andere wijze van nut zijn?

Een verzameling van 111 Nederlandsche steden uit de 16e eeuw, terwijl hun plannen nog onbedorven waren door de 19e eeuwsche (of latere?) onkunde, met smaak en gevoel geteekend, terwijl tevens de opgemeten punten in de teekeningen zijn aangegeven, — zulk een verzameling is niet alleen daarom zooveel waard, omdat zij nog niet het koude, noodzakelijk ziellooze heeft van 't accurate werk van den modernen landmeter, maar de gevoelige vrije hand verraadt. Al wie eenigzins begrijpt, van welk een verbazend groot en diep ingrijpend belang de stedenbouw in onze dagen is, nu allerwege voor een sterk aangroeiende bevolking nieuwe mogelijkheden moeten worden geschapen, verheugt zich oprecht, dat hij zich zoo innig vertrouwt kan maken met de plannen van de vele steden, die bij 't bezoek steeds zoo'n levendigen, vriendelijken, prettig gegroeiden indruk op hem hebben gemaakt.

Elke wandeling door onze oude steden voelen wij immers als den indruk van eene zachte melodie, die ons opwekt en stemt, en sterker spreekt als geen andere dringender onderwerpen onze aandacht vragen, en zoodra wij weer vrij zijn, door hun toon en lijnenspel, door den eigenaardigen samenhang van plein, straat, gracht en wal, voortdurend belangwekkend tot ons spreken.

De eerste 16 bladen reeds, zonder vergelijkende studie, kunnen al de grondslag wezen voor eene causerie over stedenbouw, waarbij b.v. de volgende onderwerpen behandeld worden:

I. Het vierkant is de natuurlijke vorm van een bouwblok.

II. Wijkt de vorm van het vierkant af wegens geldige redenen, tracht dan de hoeken toch zooveel doenlijk ongeveer 90° te maken.

III. De rechte lijn is de natuurlijk meest aangewezen begrenzing van de straat.

IV. De doorgaande verkeerswegen blijven de rechte richting zooveel mogelijk volgen.

V. De woonstraten ontmoeten de verkeerswegen niet noodzakelijk op kruispunten, maar verspringend tegenover elkander.

VI. De straat, die een gebogen lijn moet volgen, wordt aan de bolle zijde bebouwd volgens afgebroken rechte lijnen.

VII. Dat een aanleg op twee (meest ongelijkwaardige) elkander rechthoekig snijdende assen de voorkeur verdient, indien er ter plaatse niet reeds gegevens aanwezig zijn, die een andere aanleg noodzakelijk of minstens gewenscht maken, meen ik ook reeds te mogen lezen uit de 16 platen van de twee verschenen afleveringen.

VIII. Als gevolg van de vorige stelling blijkt de (langwerpige) vierkante vorm voor het stadsplan op vrij terrein aangewezen te zijn. Overigens is dat bevestigd zoowel door de Romeinsche stichtingen, als door de plannen van de steden uit de 13e, de 17e en 18e en 19e eeuw. Dat de vierkante stratenaanleg in vele gevallen aanleiding was tot vervelende, onschoone stedenbouw, is te wijten aan de weinige ontwikkeling der stadsbouwmeesters, die dit beginsel hebben toegepast.

De 16e eeuwsche teekenaar heeft blijkbaar gewerkt onder den indruk, dien hij van de steden heeft gekregen als hij onze hooge 15e eeuwsche torens heeft beklommen. De kleur der mooie roode oude pannen, voor de huizen, daartusschen de blauwe leien voor de monumentale gebouwen is aanduiding voor de bouwblokken. Evenzoo zijn de wegen in natuurkleur weergegeven en zelfs dijkhellingen. Maar als goed landmeter teekent hij toch zuiver het plan der stad, dus ook de breedte der verkeerswegen, en laat zich door het aantrekkelijke van een vogelvluchtperspectief niet verleiden om de gebouwen geheel schuin te projecteeren ten koste van de straatbreedte. Enkel bij de kerken op de pleinen is dit het geval

Midden op de wegen geven duidelijk gestelde punten de plaatsen aan waar hij de jalons voor zijn opmeting heeft geplaatst, telkens op de hoekpunten, de kruispunten of de bochten der wegen. Zelfs paalwerken zijn op sommige plaatsen aangeduid.

Daar de steden op kleine schaal zijn geteekend op groote bladen, zoo komt dit ten goede aan de omgeving, die wij nu ook kunnen bestudeeren zooals die in 1558 is geweest, en door vergelijken met latere kaarten, of den tegenwoordigen toestand.

Het is opmerkelijk hoe vele der kleinere Nederlandsche steden in 't midden der 16e eeuw nog zeer grillige vormen vertoonen, die later door aanbouw weder afgerond zijn tot een concentrisch type. Maar die onregelmatige vormen zijn alle slechts als noodzakelijk gevolg van bepaalde gegevens ontstaan; nooit uit een gril of uit zoogenaamde fantasie.

Daar stedenbouw in zijn geheel het product moet zijn van volkshuishoudkundige, verkeerstechnische, hygiënische en bouwkunstig-aesthetische studie, wensch ik door deze aanteekeningen er op te wijzen, dat niet alleen voor den geschiedkundige, ook voor den civiel-ingenieur en den architect deze uitgave werkelijk van waarde is.

JOSEPH TH. J. CUYPERS, C. I.

WISSELING.

De groote doodkist is gevuld,
Men geeft den jongen arts de schuld,
De wormen wurmen, de erven erven —
Ook artsen, wormen, erven sterven.

CANDIDUS.

DE FIGUREN VAN BROUWER AAN HET DEPARTEMENT VAN LANDBOUW, HANDEL EN NIJVERHEID.

Het is een merkwaardig verschijnsel, dat bij de beschouwing van een modern schilderij in een vergulde lijst, een anachronisme van de ergste soort, onze aandacht niet alleen niet afgeleid wordt van het schilderstuk als zoodanig, maar bij ondervinding kunnen wij vaststellen, dat in de meeste gevallen de lijst door ons zelfs niet gezien wordt. Hetzelfde zouden we wenschen te ondergaan bij de figuren van Brouwer aan den gevel van het Departement van Landbouw, Handel en Nijverheid. Dit moge in sommige opzichten onlogisch zijn, want het gebouw was er en Brouwer werd opgedragen de vormgeving der figuren, symboliseerende de bestemming. Helaas staan we voor een uiting der officieele kunst en al moge 't nu van Renaissance overgeslagen zijn naar moderne Duitsche Barock, tot op het oogenblik heeft het werk onze sympathie nog niet.

Om mee te gaan in deze vormenspraak, zou zijn overtuiging als kunstenaar overboord zetten beteekenen. En Brouwer is er de man niet naar om, wat hij met onzegbaren strijd en moeite verkregen heeft, niet dan na nog heftiger strijd weer prijs te geven; nog liever zou hij dan in den strijd ten onder gaan. Zijn werk tot op het huidige oogenblik toont ons den stagen zoekenden geest, niet alleen zoekend te voldoen aan de hem gegeven opdracht, maar nog meer een voldoen aan den innerlijken drang in hem om te komen tot een oplossing der moderne plastiek. Want Brouwer is de laatste om er van overtuigd te zijn dat we op 't oogenblik iets hebben, dat een oplossing daarvan mag heeten. Net zoomin als de architectuur een afgebakenden weg naar haar einddoel kan bewandelen, is in het bouwbeeldhouwwerk te constateeren waarheen en hoe tot een harmonische oplossing met de architectuur te geraken. Voorloopig blijft het nog zoeken.

't Merkwaardige in Brouwer's werk is juist, dat het van dat zoeken de duidelijke sporen draagt. 't Zou zeker interessant zijn een overzicht samen te stellen van zijn eerste potje tot zijn eerste stuk terra-cotta en vandaar tot aan de figuren aan 't Departement van Landbouw, Handel en Nijverheid. De man van de terra-cotta is nu overgegaan in den beeldhouwer. Wel is waar is zijn werk hier niet de eerste proeve op 't gebied der sculptuur; ik herinner aan den leeuw voor 't Station Maastricht, maar tusschen deze twee opdrachten is weer een stuwing van gedachten merkbaar. Nog duidelijker toont hij ons hier, hoe hij zich bouwbeeldhouwwerk voorstelt. Gehouwen, als zoodanig, wordt er niet. Wel in 't begin, wanneer de groote stukken weggeslagen worden. Later wordt met een puntijzer gestokt en al naar de belangrijkheid van de fond, borst, been of wat ook, is de stokking grover of fijner. De steen moet zoo min mogelijk „beschaafd" worden, niet slordig en vluchtig, maar bedoeld, opzettelijk zoo aangelegd, moet in ruigte overeen komen met het gevelvlak. En het geheel moet een vage, suggereerende emotie opwekken.

In hoeverre Brouwer bij deze figuren daarin geslaagd is, is op 't oogenblik, bij gebrek aan foto's, moeilijk duidelijk te maken. Wij willen daarom slechts volstaan met een korte omschrijving. De vier figuren symboliseeren Handel, Landbouw, Nijverheid en Vischvangst, de eerste twee in mannenfiguren, de laatste in vrouwenfiguren gegeven. Het is dadelijk al een genoegen te constateeren, dat Brouwer is afgestapt van 't conventioneele mythologisch willen zijn, wat zoo vaak ontaardt in zich pedant boven de menschheid willen stellen en in onbegrepen zijn belangrijk willen schijnen. Ieder der beelden heeft een eigen forsche gedachte. „Handel" is ontworpen als een zakenman van tegenwoordig, door sport gestaald, met bij den voet den haan, de waakzaamheid. „Landbouw" is een tijpige boer, m. i. wel de beste van de vier. Krachtige, verweerde kop, met ringbaardje, hand aan den ploeg, mooi vertikaal gebeweeg van de architectonische lijnen, heeft deze figuur een sublieme rust. De „Vischvangst" is als een bejaarde vrouw, de netten ophoudend en de „Nijverheid" als jonge maagd, met een dynamo in vage lijnen bij de voet gegeven.

Nu mogen al deze figuren tekortkomingen vertoonen, nog lang niet zijn wat ze moeten zijn, maar ze houden een belofte in en doen ons naar verder werk van Brouwer verlangend uitzien.

Rest nog te vermelden, dat de figuren gehakt zijn in Pouillenay Ramage, door den heer S. Tempelman.

Den Haag. JAN WILS.

UITBREIDINGSPLAN DORDRECHT.

Zooals onze lezers zich nog wel zullen herinneren, is het uitbreidingsplein der Gemeente Dordrecht, gemaakt door den Directeur der Gemeentewerken, eenigen tijd geleden door den Raad verworpen en B. en W. opgedragen een nieuw plan te laten ontwerpen. Het maken van dit nieuwe plan is nu opgedragen aan den heer J. E. van der Pek, architect B. N. A. te Amsterdam.

PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE.

JAARVERSLAG OVER 1916. (1 DEC. 1915—1 DEC. 1916).

Aan het Bestuur der Constitueerende Vereenigingen.

WelEdelGeb. Heeren:

Ter voldoening van het bepaalde in art. 9 van het Huishoudelijk Reglement der P. P. C., heeft de Commissie de eer U hierbij haar verslag over het jaar 1916 aan te bieden.

Ofschoon de P. P. C. in het afgeloopen jaar kan wijzen op feiten, die aantoonen dat haar invloed voortdurend in beteekenis wint en bij het uitschrijven van prijsvragen in 't algemeen met de A. R. wordt rekening gehouden, zij 't dan ook soms eerst nadat onzerzijds daarop de aandacht was gevestigd, moet zij tot haar leedwezen constateeren, dat van de zijde der architecten niet altijd in voldoende mate wordt medegewerkt om de door de architecten-organisatie's ontworpen en vastgestelde prijsvraagregelen te handhaven. Dit is te meer te betreuren, omdat zoodoende van de zijde der meest belanghebbenden de grondslagen der P. P. C. worden aangetast en een werk, dat met veel moeite is tot stand gekomen, tenzeerste dreigt te worden benadeeld, ja misschien wel vernietigd.

De prijsvraag voor een gebouw der Ned. Bank, waarvan in het vorig jaarverslag werd gewaagd, deed dit euvel sterk tot uiting komen. De correspondentie, die zich naar aanleiding daarvan tusschen de C. V. en de P. P. C. heeft ontsponnen, heeft nog niet tot een gewenscht resultaat geleid en bleef tot heden de nadenkelijke wensch der P. P. C. om de A. R. bindend te verklaren, voor de leden der V. C., nog ten deele onvervuld. Wel is waar heeft het genootschap „Architectura et Amicitia" en de Bond van Nederlandsche Architecten de A. R. voor haar leden bindend verklaard in het vertrouwen, dat ook de beide oudere Comt. Ver. daartoe zullen overgaan. Deze hebben daartoe echter nog niet

kunnen besluiten. Het bestuur der Ver. Bouwkunst en Vriendschap deed ons weten dat, hoewel het bestuur algemeen van gevoelen is, dat maatregelen dienen te worden genomen, om het correct naleven der A. R. door de leden hunner vereeniging te waarborgen, de nu geldende statuten het nemen van disciplinaire maatregelen in den weg staan, maar er bij de eerstvolgende statuten-wijzigingen er naar zal worden gestreefd de daarvoor noodige wijzigingen opgenomen te krijgen.
De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst Vakvereeniging van Architecten, die aanvankelijk het bindend verklaren der A. R. in het vooruitzicht had gesteld, is van meening de zaak met het instellen van een „Eereraad" te kunnen oplossen. Zoolang echter niet duidelijk is uitgesproken, dat die eereraad voor de handhaving der A. R. stipt behooren na te leven verwacht onze commissie van de regeling weinig nut en blijft zij bij haar meening, dat alleen bindend verklaring oplossing kon zijn, want wordt door laatst bedoelde vereenigingen geen maatregelen genomen om het royaal naleven der A. R. door haar leden te verzekeren, dan zal het ook voor de vereenigingen, die bindend verklaring wèl in haar reglementen opnemen, uiterst moeilijk vallen het ingenomen standpunt tegenover hun leden met succes te blijven innemen. En het gevolg hiervan zal zijn dat alles op losse schroeven wordt gesteld en het voortbestaan der P. P. C. in gevaar wordt gebracht. Een spoedige afdoening van deze hoogst belangrijke zaak mag dan ook urgent worden genoemd.
In verband hiermede moet de P. P. C. tevens uiting geven aan haar leedwezen, dat de ledenvergadering van 12 Juli j.l. van de N. B. V. A. verklaard heeft haar eenmaal ingeslagen weg te zullen volgen, daar zij overtuigd is, dat deze leidt naar het vastgestelde doel en zich niet zal richten naar de handelwijze van andere vereenigingen.
Hierin toch ziet de P. P. C. een gevaar voor het zoo zeer gewenschte gemeenschappelijk overleg der Const. vereenigingen ter handhaving van de A. R.
Hoe noodzakelijk het is dat van de zijde der C. V. pressie op de leden wordt uitgeoefend zich naar de A. R. te gedragen, bleek ook uit de prijsvraag voor een tuinwijk, uitgeschreven door de woningbouwvereeniging „Indelaan" te Maarssen. Het programma, dat ons in den loop van het vorig jaar ter goedkeuring werd aangeboden, bleek dusdanige fouten aan te kleven, dat het onmogelijk kon worden goedgekeurd, doch aan de vereeniging de gewenschte veranderingen werden voorgesteld. Onze commissie heeft echter verder van deze prijsvraag niets meer vernomen, totdat uit de bladen bekend werd, dat die prijsvraag als besloten prijsvraag toch voortgang had gehad met gevolg dat de heer Joh. D. Looyen als eerstbekroonde de uitvoering van het plan werd opgedragen. Onmiddellijk hierop heeft de P. P. C. zich gewend tot de conditioneerende vereenigingen met verzoek disciplinaire maatregelen te nemen tegen die leden, welke, 't zij als deelnemers, 't zij als jury-lid hun medewerking hadden verleend aan deze besloten prijsvraag, waarvan het programma niet door de P. P. C. is goedgekeurd. Bij het einde van dit jaar schijnt deze moeilijkheid nog niet te zijn afgewikkeld, althans heeft de commissie nog geen kennis gekregen van de maatregelen, die tegen bedoelde heeren zijn genomen.
Dat bindend verklaring der A. R. zeer noodzakelijk is en het naleven en uitlegging ervan niet louter aan de prudentie van de leden persoonlijk kan worden overgelaten, en dat nog niet genoeg het besef is doorgedrongen, dat ten slotte alleen de P. P. C. heeft uit te maken of aan de bedoeling der A. R. is voldaan, blijkt ook uit dit geval onomstootelijk.

In het afgeloopen jaar heeft de P. P. C. zich met verscheidene prijsvragen kunnen bezighouden, waaromtrent het volgende kan worden vermeld:
1°. Besloten prijsvraag voor een administratiegebouw te Nijmegen voor de N V. Jurgens margarine fabrieken. Onze commissie, hierin geraadpleegd, heeft de directie in de voorbereiding dezer prijsvraag van raad gediend en aan de samenstelling van het programma medegewerkt. Ofschoon goed van opzet, heeft deze prijsvraag niet het gewenschte resultaat opgeleverd en kan de jury geen der ingekomen ontwerpen voor uitvoering aanwijzen. De firma heeft zich hierop gewend tot een architect, die niet in deze prijsvraag was betrokken (ook niet als Jurylid) en hem de opdracht voor den bouw verstrekt.
2°. Openbare prijsvraag van een gebouw ten dienste van de Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek. Het mocht de jury gelukken deze prijsvraag, die aanvankelijk door eenige minder juiste bepalingen in het programma dreigde te mislukken, in het goede spoor te brengen, zoodat het welslagen daarvan werd mogelijk gemaakt.
3°. Prijsvraag voor een Raadhuis der gemeente Beilen. Ook werd medegedeeld, dat het Gemeentebestuur van Beilen de onderlinge prijsvraag had uitgeschreven van een Raadhuis. Daar het programma niet beantwoordde aan de A. R. hebben wij op wijziging ervan aangedrongen. Als gevolg daarvan heeft het Gemeentebestuur de onderlinge prijsvraag gewijzigd in een meervoudige opdracht, waarvan de belooning werd geregeld overeenkomstig de honorariumtabel.
4°. Prijsvraag voor den bouw van arbeiderswoningen te Amersfoort. Het Gemeentebestuur van Amersfoort wenschte voor den bouw van arbeiderswoningen een prijsvraag onder de Amersfoortsche architecten uit te schrijven. Het programma werd onze commissie ter goedkeuring aangeboden, doch bleek, wat de regeling der prijzen betreft, niet te beantwoorden aan de A. R. Onze commissie heeft er daarom bij het gem. bestuur op aangedrongen het bedrag der prijzen te verhoogen. Men wenschte hierop echter niet in te gaan en heeft van het uitschrijven van die prijsvraag afgezien. Ter toelichting van het standpunt der P. P. C. in deze kan hierbij worden verwezen naar de beschouwingen der P. P. C. in Mei j.l. verschenen in een der vakbladen.
5°. Prijsvraag van een gebouw voor Stad en Lande van Gooiland. Door het bestuur van deze vereeniging werd tot verschillende architecten een schrijven gericht, behelzende, dat indien zij voor een eventueele benoeming als architect voor het door Stad en Lande van Gooiland te stichten gebouw, in aanmerking willen komen, het wenschelijk was een schetsontwerp ter beoordeeling van het bestuur in te dienen, waarvoor echter geen vergoeding kon worden toegekend. De P. P. C. heeft het bestuur er op gewezen, dat zoo'n concurrentie valt onder de termen van een prijsvraag en dat daarbij de A. R. gevolgd dienen te worden. Hierop werd geantwoord, dat het voorals nog niet in de bedoeling ligt een prijsvraag uit te schrijven, doch mocht daartoe besloten worden, dat dan de wenken der P. P. C. zullen worden in acht genomen.
6°. Prijsvraag voor een kerkgebouw te Nieuw Lekkerland. Reeds het vorig jaar was onze commissie om advies gevraagd door het kerkbestuur der Ned. Herv. Gemeente te Nieuw Lekkerland inzake een voorgenomen

openbare prijsvraag voor ontwerpen voor een kerkgebouw. In 't begin van dit jaar is het bestuur daarop terug gekomen en werd in overleg met onze commissie de prijsvraag uitgeschreven.
7°. Prijsvraag voor Woningbouw te Alkmaar. Door tusschenkomst van de N. B. V. A kwamen de P. P. C. in bezit van een programma voor een prijsvraag voor woningbouw te Alkmaar, dat aan de A. R. beantwoordde en dientengevolge, behoudens enkele opmerkingen, de goedkeuring der P. P. C. kon erlangen.
Nadat deze zaak blijkbaar langen tijd had gerust, werd de P. P. C. door een andere jury een nieuw programma ter goedkeuring aangeboden. Onze commissie had hierop een paar kleine bemerkingen, doch kon zich in hoofdzaak ook met dit program vereenigen. Een definitief programma heeft de P. P. C. echter nog niet bereikt.
Ten slotte zij nog vermeld dat de P. P. C. zich bezig gehouden heeft met de voorloopige regeling van door de regeering uit te schrijven openbare prijsvraag voor een Academiegebouw te Amsterdam en dat zij de overtuiging heeft, dat bij de samenstelling van het programma met de A. R. rekening zal worden gehouden.
De samenstelling der commissie werd gewijzigd door het periodiek aftreden van den heer H. C. Jansen, die vervangen werd door den heer P. J. Houtzagers, zoodat de commissie in het afgeloopen jaar was samengesteld als volgt: F. J. Houtzagers Voorzitter, aftr. in 1919; Herm. v. d. Kloot Meyburg, Secretaris-Penningmeester, aftr. in 1917; P. J. de Jongh, lid, aftr. in 1918.
De rooster, volgens art. 8 van het Huishoudelijk Reglement, voor de constitueerende vereenigingen ter benoeming der verificatie-commissie der jaarrekening van de P. P. C. luidt:
in 1916 door de Vereen. Bouwkunst en Vriendschap,
„ 1917 „ „ Bond van Nederl. Architecten,
„ 1918 „ „ Mij. tot Bev. d. Bouwk, Vakver. v. Archit.
„ 1919 „ „ het Genootsch. Architectura et Amicitia.
De Permanente Prijsvraag Commissie:
P. J. Houtzagers, Voorzitter.
Herm. v. d. Kloot Meyburg, Secr.-Penningm.
P. J. de Jongh, Lid.
Amsterdam, December 1916.

Rekening over 1916.

Ontvangsten.		*Uitgaven.*	
Restitutie onkosten prijsvr. Jurgens	f 29.01	Onkosten prijsvr. Jurgens	f 29.01
Idem prijsvraag kerkgebouw te Nieuw Lekkerl.	„ 2.50	Id. prijsvr. kerkgebouw te Nieuw Lekkerland	„ 2.50
Verkoop A. R.	„ 3.30	Rekening Immig & Zoon	„ 4.75
Door de Const. Vereen. aan te vullen te kort (Art. 11 H. R.)	„ 58.31	Copieerwerk	„ 2.09
		Onk. Secretariaat	„ 11.14½
		Reiskosten enz. v. Comm. vergader.	„ 43.02½
	f 93.12		f 93.12

De Verificatie-Commissie:
Vereen. Bouwkunst en Vriendschap
De Voorzitter:
(w.g.) P. G. Buskens.
De Secretaris:
(w.g.) G. Diehl.

De Secretaris-Penningm.:
(w.g.) Herm. v. d. Kloot Meyburg.

NIEUWE UITGAVEN.

Inl. tot de Studie v. h. Gew. beton, door P. W. Scharroo. Tweede druk.

Van de betrekkelijk vele werken en werkjes, die in den laatsten tijd op het gebied der betonlitteratuur verschijnen, vertoont deze handleiding geen bijzondere hoedanigheden tegenover andere werken. Hoofdstuk II, „Samenstellende materialen", bevat o. a. wel de nieuwste gegevens omtrent de werking van electrische stroomen op het beton. Hoewel eene inleiding tot de studie van het gewapend beton, zouden we sommige onderwerpen toch wel wat minder beknopt wenschen, en niet te veel naar andere werken verwezen willen worden.

E. P. M.

PRIJSVRAGEN „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP".

Op de door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen zijn de volgende antwoorden ingekomen:
Voor een dubbele School 20 stuks onder de volgende motto's: Simplex, Waarheid, Art. 102, Christiania, A, Montessori, Voor het eerst, A. Z., de Tweeling, E. E. E., A. B. C., Fred, Studie, Voor een plein, Streng als d'Opvoeding, In Dulci Jubilo, G. L. O., Baksteen, Vlijt, Symmetrie.
Voor een Veilinggebouwtje 18 stuks onder de volgende motto's: In plano, Driehoek (figuur), Tuindersbelang, 't Westland, Joke, X, Landbouw, 22, Tweeling, Vragen en bieden, Mercurius, a d. IJsel, Eenvoud, Eli, Groen — Wit, Oogst, Angora, Mijn.
Voor een Brievenhoofd 22 stuks onder de volgende motto's: B. V., Leen, Punt in driehoek (figuur), W. K. S., Excelsior, Liefde, Driehoek (figuur), Drie cirkels (figuur), Zilvergrijs, M. V. A. V., Peggij, Jagee, B. V., Pennevrucht, 7, Doorzicht, Aster, 't Y, Sparta, L. S., M., Ster (figuur).
De Jury, bestaande uit de heeren Ir. A. Broese van Groenou, Architect te Wassenaar; J. Gort, Architect te 's Hage; J. Houtzagers, Architect te Utrecht; J. C. Hemmes, Architect en A. A. van Nieuwenhuyzen, Architect, beiden te Rotterdam, heeft de prijzen als volgt toegekend:
a. Dubbele School.
Eerste prijs. Motto: „Voor een plein". Ontw. L. C. v. d. Vlugt L.Czn., Bouwk. Teekenaar te Rotterdam.
Tweede prijs. Motto: „Fred", Ontw. Ant. Pet, Techn. ambtenaar Gemeentewerken te Utrecht.
Derde prijs. Motto: „Streng als d'Opvoeding". Ontw. H. Russcher, Bouwk. Teekenaar te Rotterdam.
b. Veilinggebouwtje.
Eerste prijs. Motto: „X". Ontw. C. Barentsen, Opz. der Landsgeb. te Rotterdam.
Tweede prijs. Motto: „22". Ontw. M. C. A. Meischke, Cand. Bouwk. Ing. te Rotterdam.
Derde prijs. Motto: „Vragen en lieden". Ontw. J. J. L. Caarls, Bouwkundige te Utrecht.
Eervolle vermelding met getuigschrift. Motto: „Mijn". Ontw. H. B. van Broekhuyzen, te 's Hage.
c. Brievenhoofd.
Eerste prijs. Motto: „Sparta". Ontw. J. H. Kerker, te Haarlem.
Tweede prijs. Motto: „L. S." Ontw. Jan Wils, Architect te 's Hage.
Derde prijs. Motto: „Jagee". Ontw. K. J. Vegter, te 's Hage.

PRIJSVRAAG KERKGBOUW TE NIEUW-LEKKERLAND.

De Jury in de prijsvraag voor een kerkgebouw te Nieuw-Lekkerland heeft toegekend: de 1e prijs aan motto: „P. P. P.", waarvan de ontwerper bleek te zijn de heer Jan Wils, architect te 's-Gravenhage, de 2e prijs aan motto: „Cultus", waarvan zich als ontwerper heeft bekend gemaakt de heer J. Poot Jr. te 's-Gravenhage en de gedeelde 3e en 4e prijs aan de ontwerpen motto „Mara" en „1618—1619".

Wij willen er nog even opmerkzaam maken, dat beide heeren Jan Wils en J. Poot Jr. leden zijn van de Club van Haagsche leden van het Gen. „A. et A." Beide heeren onze gelukwenschen! RED.

BELGISCHE STEEN.

In de deze week gehouden algemeene vergadering van den Bond van Baksteenfabrikanten kwam ter sprake de mogelijke opheffing van het verbod van regeeringswege om aan bouwwerken, die met rijkssubsidie tot stand komen, Belgische steen te gebruiken. Naar aanleiding van dit gevaar heeft het hoofdbestuur een enquête ingesteld, waaruit bleek, dat de steen slechts 14—17 pCt. van de kosten van een bouwwerk uitmaakt, zoodat de steenprijs niet zulk een invloed kan hebben, dat daarom een hooger rijkssubsidie voor bouwwerk zou moeten worden verleend. Dit is ter kennis gebracht van den directeur-generaal van den Arbeid, die als oplossing aangaf den prijs van rood en boerengrauw gelijk of slechts weinig hooger te stellen dan van Belgische steen en dan de andere steensoorten in prijs te verhoogen om het verlies te dekken. Het hoofdbestuur ziet daarin weinig. Immers de Belgische steen wordt franco wal Haag geleverd tegen ƒ 7½—ƒ 8 per 1000 en daartegen is niet te concurreeren. In een nader schrijven van den directeur-generaal wordt de ernstige raad gegeven den prijs van rood en boerengrauw niet te verhoogen, daar anders de kans bestaat dat het verbod van Belgische steen opgeheven wordt.

Op voorstel van den voorzitter werd besloten zich nogmaals tot den minister te wenden met het verzoek het bestaande verbod van Belgische steen te handhaven.

Vervolgens werd naar aanleiding van een voorstel van de afdeeling Beneden-Waal, Maas en Linge om een commissie te benoemen voor het instellen van een grondig onderzoek, waarom de Belgische steenen zooveel goedkooper kunnen worden geleverd dan de onze, besloten: een onderzoek in te stellen naar de Belgische werkwijze, dit onderzoek uit te stellen tot na den oorlog, terwijl reeds nu een commissie werd benoemd, bestaande uit de heeren Van Lookeren Campagne (Zalt-Bommel), J. Terwindt (Nijmegen) en J. Renckes (Druten).

VAN ALLERLEI AARD.

DICHTING VAN WATERLEIDINGBUIZEN MET LEADIT.

In „die Bauwelt" wordt op de wenschelijkheid in Duitschland gewezen, waar de gebruikelijke dichtingsmaterialen voor waterleidingbuizen in beslag genomen zijn, proeven te nemen met het Amerikaansche leadit. Dit materiaal is in Duitschland geheel onbekend, ofschoon het reeds sedert 1904 bij voorkeur in Amerika toegepast wordt. In vakkringen wordt aangenomen, dat leadit voor ruim de helft uit zwavel en overigens uit kwartszand en lampenzwart bestaat. Gesmolten geeft het een dichte glasachtige massa; het smelten eischt slechts een derde deel van de warmte, welke voor loodsmelting noodig is. Bij het smelten moet het leadit goed geroerd worden. Wordt het juiste tijdstip van uitscheppen der vloeibare massa uit een gietlepel verzuimd, dan gaat het mengsel schuimen en verdikt door de overhitting.

Het leadit kan niet — in tegenstelling met lood — aangedreven worden, vandaar dat de dichtmaking der muf met hennep niet zoo vast behoeft te zijn.

Om de dichting moet een gietring van klei of smeedijzer gelegd worden, terwijl de gietrechter van klei gevormd wordt (hoogte 250 m.M., wijd 25 m.M.). De trechteropzet kan eerst na volledige afkoeling van de dichting verwijderd worden.

Als voordeelen van dit procédé wordt aangevoerd: de billijke prijs, de ruimtebesparing, de weerstandskracht tegen stoot en tegen electrische stroomen, dichtblijven ten gevolge van de elastische eigenschappen, enz. Gunstige ervaringen er mee zijn bij de waterwerken van Atlantic City, Dover Buffalo, Norton, Greenville, Haverhill enz. gemaakt. Een in brand geraakte ketel met leadit kan met water gebluscht worden.

Aanvankelijk vreesden de Amerikaansche ingenieurs, dat het zwavel in het leadit het ijzer der buizen zou aantasten. Dit is ongegrond, daar zwavel in vloeibaren vorm niet aantast en oxydatie alleen bij verbranding plaats vindt.

NIEUWE RIOLEERINGEN TE AMSTERDAM.

B. en W. van Amsterdam stellen den gemeenteraad voor, in het gedeelte der gemeente, begrensd door de Prinsengracht, de Nieuwe Prinsengracht, de Onbekendegracht, de Nieuwe Achtergracht, de Muidergracht, de Nieuwe Lijnbaansgracht, een lijn, getrokken in het verlengde van den Oostelijken hoord van laatstgenoemde gracht, de Nieuwe vaart, de Singelgracht, den spoorweg naar Haarlem en de Eilandsgracht, een nieuwe rioleering te doen aanleggen en deze rioleering te doen aansluiten op die van de buitenstad. De aan grachten gelegen perceelen, welke thans op die grachten lozen, zullen voor rekening van de gemeente worden aangesloten op de alsdan aan te brengen rioleering.

De kosten van een en ander worden geraamd op ƒ 882000.

WAAROM ROEST SMEEDIJZER SNELLER DAN GIETIJZER!

Een Amerikaansch vakblad geeft een nieuwe verklaring, waarom gietijzer meer weerstand biedt tegen roesten, dan smeedijzer en het verloop bij de soorten wordt als volgt beschreven.

Tengevolge van de aanwezige onzuiverheden begint gietijzer aanvankelijk sneller te roesten dan plaatijzer, doch dat roesten komt sneller tot stilstand. Gietijzer bestaat namelijk uit een innige samenvoeging van metaalkristallen, die op tal van punten aaneenhechten. Door het roesten vormt zich een oppervlakkige laag, doch door de onregelmatige kristalvorming wordt deze laag zoodanig door de kristallen gedoorden, dat het vocht uit de omgeving niet bij machte is die verbinding te forceeren.

Op die wijze werkt dus de roest als een beschermende laag.

Bij plaatijzer en soortgelijk materiaal, dat gerold is, heeft men de oorspronkelijke kristalbouw vernield en is voor de innige samenhechting van kristallen een laagsgewijze bouw in de plaats gekomen. Het aanvankelijk oppervlakkig gevormde roest heeft hierbij niet zulk een innige binding met de onderliggende laagsgewijs geplaatste metaaldeeltjes en kan samenhang wordt gemakkelijk verstoord.

Dientengevolge is bij dit gerolde ijzer, de vocht van de omgeving in staat door te dringen tusschen de roestlaag en het blanke metaal en blijft dus bij voortduring de mogelijkheid bestaan tot verderen voortgang van het roesten. („Org. v. Smeden").

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der Buitengewone Ledenvergadering. — Verslag van den Bibliothecaris. — Jaarverslag over 1916 van het Weekblad „Architectura" en het Plaatwerk „De Architect". — Joost Janse, bijgenaamd Bilhamer. — Bouwkunst en Kritiek. — Nederl. steden in de 16 eeuw. — Wisseling. — De figuren van Brouwer aan het Depart. van I., II. en N. — Uitbreidingsplan Dordrecht. — Permanente Prijsvraag-Commissie. — Nieuwe uitgaven. — Prijsvragen „Bouwk. en Vriendschap." — Prijsvraag kerkgebouw te Nieuw Lekkerland. — Belgische steen. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent. ->

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. ->

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. ->

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 53. ZATERDAG 30 DECEMBER 1916

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 1386ste **Ledenvergadering** wordt gehouden op **Woensdag 3 Januari,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.

Agenda:

a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Installatie van de heeren: v. LIMBURG B. I., architect te 's-Gravenhage, A. J. WESTERMAN, P. L. MARNETTE, W. K. KRAMER en L. VOGELESANG, allhier.
d. Benoeming van 1 Lid in de commissie tot herziening der Genootschapsstatuten.
e. Voordracht van den heer A. W. WEISSMAN allhier over „*Ontwerpen*". Introductie is toegestaan.
f. Rondvraag en sluiting. J. F. STAAL JR., 1e Secr.

MEDEDEELINGEN VAN DE REDACTIE.

Met dit nummer neemt de oude Redactie afscheid. Het volgend nummer van „Architectura", zijnde No. 1 van 1917, verschijnt onder de nieuwe Redactie.

Het verslag der ledenvergadering van 20 December l.l. was bij het ter perse gaan van het blad nog niet ingekomen.

Door ongesteldheid van den Redactie-Secretaris kan de inhoud van het weekblad over 1916 eerst in het volgend nummer verschijnen.

TOEN IK NOG JONG WAS.

Het is een eigenaardigheid van oude menschen, dat zij zich graag in het verledene verdiepen. En toen ik onlangs de geel geworden bladen in handen kreeg van een opstel, dat ik dertig jaar geleden ten papiere bracht, ben ik ze nog eens gaan lezen. Als herinnering aan den tijd, toen ik nog jong was, een tijd, die zoo zeer van den tegenwoordigen verschilde, laat ik thans eenige gedeelten van dit oude opstel drukken.

* * *

„Welk een afstand ligt er tusschen de vrome bouwmeesters der middeneeuwen en de hedendaagsche architecten! (van 1886). Welk een verschil tusschen de Nederlanders van toen en van nu! Toen oorlogen tusschen afzonderlijke graafschappen, een bisdom en hertogdommen, die thans als provinciën van eenzelfde koninkrijk der Nederlanden onder den schepter van Willem III vereenigd zijn; toen dagvaarten, waarop beden werden uitgeschreven, die met tegenzin betaald werden, thans twee Kamers, die drie maanden over een begrooting praten; toen Schieringers en Vetkoopers, Heekerens en Bronkhorsten, Hoekschen en Kabeljauwschen, Lichtenbergers en Lokhorsten, die elkander te vuur en te zwaard bestreden, thans rechter- en linkerzijde, die elkander met de wapenen des geestes te lijf gaan; toen bouwmeesters en bouwpatroons, die „ter eere Gods en tot heil van hun ziel" weidsche bedehuizen stichtten, thans de bouwkunst hoofdzakelijk in dienst der reclame. Er is dus nog al het een en ander veranderd. Ontegenzeglijk staan wij, wat de ontwikkeling van ons verstand aangaat, heel wat hooger dan onze middeneeuwsche voorvaderen; de jongste gymnasiast van thans weet meer dan menig geleerde van toen.

„In één opzicht waren de menschen der middeneeuwen en ook die der zestiende en zeventiende eeuw ons echter vooruit. Zij hadden de onbevangenheid, die voor den scheppenden kunstenaar in de eerste plaats noodig is, maar die voor ons voor goed verloren is gegaan. Wij hebben zoo velerlei gehoord, gezien en gelezen, dat wij onmogelijk ons zelf meer kunnen zijn. Reeds zien wij schrijvers en schilders wanhopige pogingen doen, om wat nieuws voort te brengen; het „naturalisme" is daar de vrucht van. Wat moet er echter komen, als het „naturalisme" heeft opgehouden, te behagen? Vermoedelijk zal men op de een of andere wijze de „conventie" weder in eere gaan herstellen.

„Het „naturalisme" kan onze kunst, de bouwkunst, echter niet helpen. Uit de natuur kan geen bouwmeester zijn bezieling putten; hij moet uit zijn eigen brein scheppen, zooals ook zijn voorgangers gedaan hebben.

„Wie nu ontwerpen moet, gaat niet eerst een wandeling maken, hoeveel oog voor de schoonheid der natuur hij overigens hebben moge. Hij gaat naar zijn welgevulde

boekenkast, waarin zich afbeeldingen van gebouwen in alle stijlen bevinden en doet daaruit een keus. Is hij erg op zijn gemak gesteld, dan teekent hij den eersten den besten gevel, die hem voor zijn doel geschikt voorkomt, met inachtneming der wijzigingen, die het bijzonder geval vereischt, na. Is hij daarentegen een zoeker, dan neemt hij hier een motief, daar een motief en tracht van die motieven een geheel te maken. Niemand beproeft een nieuwen stijl te scheppen.

„Andere eeuwen dachten daar anders over. Het zou geen bouwmeester der achttiende eeuw in de gedachten zijn gekomen, er een verzameling van afbeeldingen der gebouwen uit vroegere tijden op na te houden. Misschien kocht hij wat prenten van tijdgenooten, maar met die zijner voorgangers hield hij zich niet op.

„Evenmin keurde een bouwmeester der vijftiende eeuw de werken der veertiende of dertiende eenige aandacht waard. Zelfs als hij gebouwen uit vroegeren tijd vervolgen of afmaken moest, sprak hij met de meeste vrijmoedigheid zijn eigen taal. Niemand verlangde toen wat anders.

„Maar wij zijn, dank zij het wetenschappelijk onderzoek, van alle oude stijlen nog beter op de hoogte, dan de meesters, die er in werkten. Wat baat ons dit evenwel? Zouden wij niet gaarne alle hedendaagsche „kunstgeleerden", die telkens nieuwe ontdekkingen doen, die ons weten te zeggen, hoeveel slaapmutsen Rembrandt had of waarom de Nederlandsche Renaissance in Nederland ontstond, naar een onbewoond eiland zien vertrekken, als wij daardoor wêer wat frischheid, wat scheppingskracht konden krijgen?

„Wetenschap en kunst gaan nu eenmaal niet samen; als de zon opkomt, gaat de maan onder. Nu is het een ongeluk voor de tegenwoordige bouwkunst, dat zij de wetenschap bij zich aan huis moet nemen en dus met haar grootste vijandin onder een dak moet wonen. Onze wetenschappelijke tijd tracht alles te verklaren. Kon een bouwmeester der middeneeuwen onder ons verschijnen, en wij legden hem den Dictionnaire Raisonné van Viollet-de-Duc voor, dan zou hij in de stemming komen van den Bourgeois Gentilhomme van Molière, die uitriep: *„Par ma foi, il y a plus de quarante ans que je dis de la prose sans que j'en susse rien!"*

„De wetenschap plaagde onze voorgangers veel minder dan ons, die het geluk hebben in de eeuw van het ijzer te leven. Het is dan ook niet te verwonderen dat wij het, trots alle inspanning, niet tot een negentiende-eeuwschen stijl hebben kunnen brengen; de rust, de onbevangenheid, die daarvoor noodig zouden zijn, behooren in onzen tijd van dagbladen, spoorwegen, telephonen, examens en zenuwen niet thuis. Ik acht het niet waarschijnlijk, dat de twintigste eeuw ons een eigen bouwtrant brengen zal. Niet aan de kunst, die zich altijd tot de aristocraten heeft aangetrokken gevoeld, doch aan de wetenschap, die met de democraten, wier opkomst wij thans zien, uitmuntend samen gaat, zal de toekomst zijn.

„Onze onmacht om zelf wat te kunnen scheppen heeft tot noodzakelijk gevolg, dat wij met benijdende bewondering opzien tot wat het voorgeslacht ons heeft nagelaten, en er voor waken, dat dit niet verloren ga. Wij maken zooveel studie van vroegere bouwkunst, dat wij meenen, oude gebouwen ook best te kunnen „restaureeren". Dit „restaureeren" deed men voorheen niet; men herstelde eenvoudig wat hersteld moest worden, doch dacht er niet aan dit „in stijl" te doen. Gij hebt wel eens een gerestaureerd gebouw gezien. Het mist de patina der eeuwen, die aan het oude werk zulk een eerwaardig karakter gaf. Pas onze achterkleinkinderen zullen haar wellicht weêr aanschouwen.

„Welke waarde heeft een gerestaureerd gebouw voor den oudheidkundige? Geen de minste en de architect der negentiende eeuw deed beter, er met zijn handen af te blijven. Men moet Franschman wezen, om vloeiend Fransch te kunnen spreken, men moet in de middeneeuwen geleefd hebben, om in den geest der middeneeuwsche kunstenaars doorgedrongen te zijn. Daar dit voorrecht den bouwmeesters van heden ontzegd is, moet alle „restauratie" uit den booze zijn. Men is nog geen zoon der middeneeuwen, al gaat men achter gekleurde vensters zitten of al zet men torentjes op zijn huis!"

* * *

Bij het herlezen van dit fragment scheen het mij, dat mijn voorspelling nog zoo mis niet was. Ik vond er menige beschouwing in terug, die ik nu nog wel voor mijn rekening zou durven nemen. Maar voor den tegenwoordigen tijd zijn misschien mijn retrospectieve mededeelingen belangwekkender. Ik laat ze daarom volgen.

* * *

„Hoe is alles veranderd, sedert ik in 1875 mijn bouwkunstloopbaan begon! Er was toen niet veel leven in de brouwerij. De jaarlijksche vergaderingen der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in Arti of Artis werden als gebeurtenissen van beteekenis beschouwd. Wij jongeren zaten daar 's avonds schuw en met heiligen eerbied te luisteren naar de wijsheid, die van achtenswaardige lippen vloeide. Den volgenden morgen bewonderden wij de bekroonde antwoorden der prijsvragen, die ons later, tot onze leering, met ragfijne lijnen gegraveerd, in een hardblauwen omslag, werden thuis gestuurd. Nu schijnt ons die bewondering onbegrijpelijk.

Maar toen was men algemeen van oordeel, dat het „Architektonisches Skizzenbuch" met de zoete oleografiën in den Berlijnschen Schinkel-Strack-Hitzig-Gropius-stijl een niet te overtreffen voorbeeld moest worden geacht. Ook César Daly vond bewonderaars, terwijl de eerste afleveringen van „le Nouvel Opéra de Paris" met geestdrift ontvangen werden.

Welk een beweging ontstond er niet, toen in 1875 de mare ging, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken de architecten Cuypers te Amsterdam, Vogel te 's Gravenhage en Eberson te Arnhem had uitgenoodigd om ontwerpen voor het nieuwe Rijksmuseum te maken! Hoe groot was niet de belangstelling, toen die ontwerpen een jaar later in Arti tentoongesteld werden! De Commissie van Rijksadviseurs, waartoe ook de heer Cuypers behoorde, achtte het ontwerp-Cuypers het beste. En de pennen der critiek kwamen in beweging.

„Thans, nu zoowel Vogel als Eberson ten grave zijn gedaald en de stormen, die toen in de zee der bouwkunst woedden, bedaard zijn, betreurt niemand het, dat geen van beiden den zegepalm behaalde.

„Het duurde tot 1877, eer met het bouwen van het Rijksmuseum werd begonnen. De architecten van toen hadden het cement-vat*) als afgod. Wilden zij eens iets heel bijzonders maken, dan schreven zij „kunststeen" in hun bestekken voor. Hardsteen werd alleen gebruikt in dunne platen, met den „Hollandschen" slag getrijnd. Het „Skizzenbuch" begon zijn invloed te verliezen. Een paar jongeren schaften zich de „Croquis d'Architecture" aan en begonnen zich de teekenwijze en de zwaar-klassieke vormen van dit werk eigen te maken. De Duitsche boekhandel begon ons land te overstroomen met plaatwerken in alle stijlen, ook Engelsche tijdschriften raakten hier bekend en noopten enkelen tot het maken van perspectievische penteekeningen.

„In 1878 ging ik naar de wereldtentoonstelling te Parijs. Daar werd de „Rue des Nations" zeer bewonderd. De Nederlandsche gevel van Van den Brink vond waardeering, maar men dweepte met den Belgischen gevel van Janlet. Sedert werd de Vlaamsche Renaissance bij ons populair.

„Inmiddels was met het bouwen van het Rijksmuseum begonnen; gehouwen steen in zware stukken werd daar toegepast, wat tot navolging uitlokte. Agenten in verlei gehouwen steensoorten, zelfs in graniet, begonnen de bureaux plat te loopen en de stucadoors zagen allengs hun aandeel in het versieren der gevels te verminderen, al werd hun hulp soms nog door de speculatiebouwers ingeroepen. Maar ook zij vonden het ten slotte voordeeliger, de gebakken steen in het gezicht te laten."

* * *

Na deze retrospectieve beschouwingen, die met het jaar 1880 blijkbaar eindigen, volgen er eenige over de bouwkunst van nu dertig jaar geleden, die misschien eenig belang hebben als document, en waarmede ik daarom mijn aanhalingen besluit.

* * *

„Ik doe nu een sprong en verplaats mij naar den tegenwoordigen tijd, om de balans der Nederlandsche bouwkunst op te maken.

„Moet het een debet- of credit-post worden, dat onze bouwkunstenaars de meest verschillende wegen bewandelen en dat er onder hen van scholen, zooals er in het buitenland bestaan, geen sprake is? Daar zal het oordeel niet eenstemmig over zijn. Aan de eene zijde zal men aanvoeren, dat deze persoonlijke onafhankelijkheid, deze afzonderlijke proeven niet anders kunnen dan medewerken om den bouwstijl der toekomst, waaraan velen nog niet wanhopen, spoedig te doen komen. Aan de andere zijde zal men van bandeloosheid spreken en het betreuren, dat krachten, die in één richting behoorden te werken, nu elkander opheffen, en dus de bouwkunst machteloos maken.

„Wij zien thans, dat pas verworven of lang bezeten fortuinen ter beschikking onzer bouwmeesters worden gesteld. De armoede van vroeger is gedaan. Gevels, geheel of gedeeltelijk van gehouwen steen, behakt met een overvloed van versierselen, zijn thans aan de orde van den dag; binnenbetimmeringen van de fijnste houtsoorten, marmer uit de zeldzaamste groeven strekken tot opluistering van het inwendige. Maar er is een keerzijde aan deze medaille. De overlading der aan allerlei stijlen ontleende versierselen heeft iets zeer onechts. Waarom maakt men niet liever eenvoudige, doch uit echte materialen samengestelde gevels, in plaats van tot zulk een ijdelen pronk zijn toevlucht te nemen?

„Eigenaardig is het, dat de meeste onzer architecten — die daarin hun voorgangers, welke Schinkel en Gärtner vereerden, volgen — hun werk bij voorkeur aan dat onzer oostelijke naburen ontleenen. Een Duitsche architect, die hier komt, is dan ook zoo gauw niet uitgepraat over de *„Stammesverwandschaft"* van Nederlanders en Duitschers, die zoo duidelijk uit de moderne bouwwerken der beide volken spreekt. Ontmoeten wij een dergelijken zoon van Germanje, dan weêrhoudt de beleefdheid ons natuurlijk den man zijn illusiën te ontnemen, maar dan denken wij bij ons zelf, dat de lage prijzen der Duitsche bouwkunst-uitgaven en de volhardende ijver der colporteurs hebben weten te bereiken, wat onze gast aan een niet bestaande sympathie toeschrijft.

„De Nieuw-Vlaamsche richting vindt hier ook bewonderaars. Zij is over Duitschland, door de „Kölner Neubauten" en de „Architectonische Rundschau" tot ons gekomen. Voor één motief der Vlaamsche kunst heerscht in Nederland een ware hartstocht, wij bedoelen het bouwdeel, dat de Franschen als „carotte" plegen aan te duiden. Overal komen tegenwoordig aan de gevels die „worteltjes" te voorschijn.

„Aan het bestudeeren der oude Nederlandsche bouwkunst denkt niemand. Wel meent iedereen, die uit een Duitsch werk een gevel natiekent en dien in gebakken en gehouwen steen doet uitvoeren, dat hij nu eens iets echt „Oud-Hollandsch" maakt. Doch dit is boerenbedrog.

„Ik geloof niet aan het ontstaan van een nieuwen bouwstijl en het is mijn overtuiging, dat de toekomst aan de democratie en den ingenieur, doch niet aan de aristocratie en den architect zal wezen. De tijd zal leeren, of ik gelijk heb of niet.

„De negentiende eeuw heeft wezenlijke belangstelling alleen voor wat nuttig is. Dat nut kan de ingenieur haar verschaffen; voortdurend worden uitvindingen gedaan, waarvan hij partij kan trekken. Had men in vroegere tijden belangstelling voor de schoonheid van gebouwen, schroomde men geen uitgaven, om die schoonheid te bereiken, nu is het anders geworden. Schoonheid wordt overtolligheid geacht en door verreweg de meeste onzer tijdgenooten voor een kostbare dwaasheid aangezien.

„Maar als er dan een nieuwe stijl zal komen, dan moeten de Nederlanders zorgen, dat zij, door allen in één richting te gaan, weder een overlevering tot stand zien te brengen. Want de overlevering was de steun en het richtsnoer onzer oude bouwmeesters, wier werken wij nu zoo bewonderen. Laat ons, in Nederland, toch Nederlanders zijn!"

* * *

Bij het herlezen van dit fragment scheen het mij, dat er in dertig jaar nog niet zoo heel veel veranderd is. Van werken in één richting is er nu zoo min sprake, als toen. De stijl-manie is nog volstrekt niet gedaan. Duitschland heeft op onze bouwkunst den invloed gehouden, dien het sedert 1830 steeds heeft gehad. Ook tegenwoordig geldt de eigenlijke belangstelling der menigte slechts wat nuttig is, en wordt de schoonheid alleen in zooverre gewaardeerd, als zij winst belooft op te leveren.

Al heeft de Oudheidkundige Bond zich krachtig tegen het restaureeren verklaard, het gaat toch op den ouden voet voort.

Over dertig jaar zal er, hopen wij, meer veranderd wezen. Maar de meesten der ouderen van thans beleven dit niet meer. Mogen dan de jongeren, die zich zoo weren, er getuigen van zijn, dat wij weder een bouwstijl hebben, een bouwstijl, die voor de vroegere niet onderdoet!

A. W. W.

*) Portland-cement kwam toen in vaten uit Engeland; cement in zakken uit Duitschland werd nog niet aangevoerd.

DE VIJZELSTRAAT-BEBOUWING.

De heer De Bazel, door B. en W. aangezocht als adviseur op te treden bij de bebouwing van de Vijzelstraat, heeft voor dat aanbod bedankt, daar hij geen belangengeschillen wenschte te doen ontstaan, wanneer hij als architect van het te stichten gebouw der Nederlandsche Handelmaatschappij in de Vijzelstraat tusschen Heeren- en Keizersgracht, officieel in beoordeeling zou moeten treden van zijn eigen bouwplan.

Volgens bericht in de dagbladen, ligt het niet in de bedoeling van B. en W. voor de nieuwe benoeming zich weer om advies te wenden tot de drie architectenorganisaties.

* * *

Deze week is het sloopen van de huizen der twee eerste bouwblokken, van de Munt tot aan de Heerengracht, aanbesteed.
Het ligt in de bedoeling direct na Nieuwjaar met afbreken te beginnen.

BOUW NED. HANDEL-MIJ., VIJZELSTRAAT.

Uit de beste bron kan het courantenbericht worden tegengesproken, dat nog een derde architect, voor het inwendige van den bouw, aan den heer De Bazel zal worden toegevoegd.

BEDREIGING VAN STADSSCHOON.

Van verschillende zijden is tegen het pogen van het gemeentebestuur van Leiden om een stuk stadsschoon voor practisch belang op te offeren opgekomen. B. en W. hebben n.l. voorgesteld een desinfectieinrichting te plaatsen op een terrein waar nu een ouderwetsche molen staat.
Aan den vooravond der raadsvergadering, waarin dit voorstel zal worden behandeld, leggen ook nog een viertal hoogleeraren hun gewicht in de schaal voor het behoud van den molen De Stur.
Het zijn de heeren profs. drs. P. J. Blok, I. Huizinga, J. Ph. Vogel en C. van Vollenhoven, die den Raad met nadruk verzoeken de sloping van den molen te voorkomen.

MOORDENDE RECLAME.

Een hooge schutting brengt veel geld op,
Reclame is er zeer gesteld op.
Ik ook, bromde de sterke wind
En blies, Reclame doodt een kind.

HANDELMAATSCHAPPIJ.

Een half ei beter dan een leege dop?
Mijn vriend, dat gaat niet in de bouwkunst op.
Het meesterstuk komt dan slechts voor den dag
Als één zoo grond als gevels maken mag.

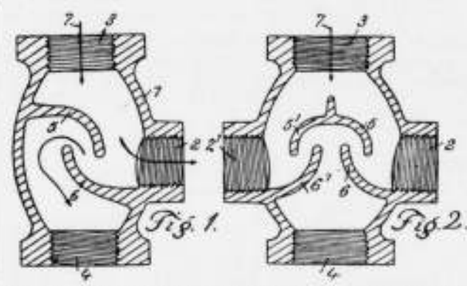
KUNST.

De een zei: „Ze is abstract",
De tweede zei: „Concreet"!
De derde dacht: „'k geloof
„Dat geen van beiden 't weet". CANDIDUS.

T STUK VOOR WATERLEIDINGBUIZEN.

DOOR H. KOOLBERGEN.

Bij het gebruik van de gewone T-stukken voor waterleidingen, waarbij de zijleiding rechthoekig op de hoofdleiding staat, ontstaat dikwijls het volgende nadeel: Wanneer het water van boven naar beneden door de hoofdleiding stroomt en er beneden een kraan geopend wordt, is het onmogelijk uit de zijleiding water te tappen, daar het neerstroomende water een zuigende werking op de zijleiding doet ontstaan, zoodat hieruit pas water komt, wanneer de onderste kraan gesloten wordt.
Dit nadeel wordt bij het nieuwe T-stuk voor waterleidingen, door Antonio Murci te Longrono (Spanje) uitgevonden, voorkomen. De uitvinding heeft de volgende bijzonderheden: in het inwendige van het T-stuk is de zijleiding eenigszins naar binnen verlengd en naar boven omgebogen. Daarboven is een soort scherm aangebracht, dat juist naar de andere zijde gebogen is, waardoor het water genoodzaakt is in de zijleiding te stroomen. Wel was er iets dergelijks reeds bekend bij het bouwen van windketels voor waterleidingen. Hier werd een soort lip in den ketel gebouwd, die het wegstroomen van de lucht uit den ketel moest verhinderen.
Het maken van een dergelijke eenvoudige lip zou de hierboven bedoelde nadeelen niet beletten, want het voorbijstroomende water zou tòch het water uit de zijleiding mede zuigen, daar hier de verhoudingen heel anders zijn dan bij een verticalen windketel, waar het water onderdoor stroomt. Het wegzuigen kan alleen op de hier beschreven wijze voorkomen worden.
In Fig. 1 van bijgaande teekening wordt een eenvoudige en in Fig. 2 een dubbel T-stuk voorgesteld, beiden voorzien van bovenbedoelde vinding.

Bij deze teekeningen wordt aangenomen, dat het water in de richting van het pijltje 7 stroomt, door opening 3 in en door opening 4 uitstroomt.
De zijleiding van Fig. 1 heeft op de hoogte van den bodem van de litting 2 een hol gebogen binnenwand 6, die als het ware een bekken vormt en de richting van den stroom verandert.
Om de werking van de binnenwand nog te versterken, is er boven een bol gebogen wand aangebracht, die het water nog meer naar de zijleiding stuwt en tegelijk de rechtstreeksche doorstrooming van boven naar beneden verhindert, die toch nog mogelijk zou zijn langs de open ruimte, die tusschen wand 6 open blijft.
De afbeelding in Fig. 2 stelt een dubbel T-stuk of kruisstuk voor; het heeft twee zijleidingen 2 en 2', die ieder een hol gebogen wand 6 en 6' hebben en ook een bol gebogen middenstuk 5 en 5', die samen een opening, die tusschen 6 en 6' blijft bestaan, overdekken.
Deze samenstelling van gebogen wanden noodzaakt de vloeistof ter hoogte van de zijleidingen 2 en 2' in een S-bocht te stroomen, zoodat het water met volle kracht door deze zijleidingen stroomt, zelfs wanneer een lager gelegen kraan geopend wordt.

(Uit „*Gas & Water*").

PENSIOEN-COMMISSIE.

Op Donderdag 7 December 1916 vergaderde de commissie voor de eerste maal in het gebouw van de M. B. V. A. in de Marnixstraat 402 te Amsterdam.
Aanwezig waren alle leden, te weten de heeren KRUISWEG voor de M. B. V. A.; JANSEN voor den B. N. A.; ZIJLSTRA voor den B. v. T. en KEURSCHOT voor den A. N. O. en T. B.
De voorzitter van de M. B. V. A. was door omstandigheden verhinderd, waarom in zijn plaats de secretaris, de heer WESSELIUS de commissie installeerde.
Daarna koos de commissie de heeren KRUISWEG tot voorzitter en KEURSCHOT tot secretaris. Alsnu werd overgegaan tot bespreking van de richting, in welke de commissie haren arbeid en haar onderzoek zal moeten leiden, waarvan het eerste gevolg was, dat aan voorzitter en secretaris werd opgedragen een in de sociale verzekeringsmaterie doorkneed jurist uit te noodigen, als 5e lid in de commissie zitting te nemen.
Met betrekking tot de door de commissie te maken kosten werd voorloopig besloten, dat elke vereeniging de kosten van eigen afvaardiging betaalt en dat de algemeene en huishoudelijke kosten over de vier samenwerkende vereenigingen worden omgeslagen.
Alsvorens deze eerste vergadering werd gesloten, wees de voorzitter op de bizondere zware taak, welke de commissie op zich had genomen; de pensioeneering van de oude opzichters en teekenaars in dienst van particuliere architecten is een vraagstuk, waarvan de oplossing zoo maar niet voor het grijpen ligt maar met hoop op een bereikbaar doel is de kans van slagen aanwezig.

* * *

De commissie maakt van deze gelegenheid tevens gebruik tot de lezers het vriendelijk verzoek te richten om toezending aan haar adres: Amsterdamscheweg 188, Arnhem, van alle gegevens, feiten, cijfers, welke op het door haar te onderzoeken vraagstuk betrekking betrekking hebben of daarvoor van belang zijn.

Namens de Commissie:
(w.g.) KRUISWEG, Voorzitter.
„ J. L. B. KEURSCHOT, Secretaris.

Door misverstand is dit stuk een week blijven liggen. (RED.)

DE UTRECHTSCHE BOUWRAAD.

De in November op initiatief van het Utrechtsch Kunstverbond en met medewerking van het dagelijksch bestuur der gemeente tot stand gekomen Bouwraad, heeft zich geconstitueerd als volgt:
P. J. Houtzagers, vertegenwoordigende: de Commissie van Utr. pl. leden van den Bond van Ned. Architecten, voorzitter.
C. J. de Haas, vertegenwoordigende den Ned. Bond van Vakschoolleeraren en leeraressen afd. Utrecht, secr.
H. J. Kolk, voor de Ver. Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs, afd. Utrecht, penningmeester.
Carel J. A. Begeer, voor de Ver. tot bev. van Vreemdelingenverkeer voor Utrecht en omstreken.
G. C. B. van Dijk, voor het Schilder- en Teekenk. Gen. Kunstliefde.
A. W. C. Dwars, voor de Ver. tot bevordering der Bouwkunst.
C. de Graaf, tot het houden van architectuur-tentoonstellingen.
W. van der Heuvel, voor het Boulardfonds.
Otto Schulz, voor de club v. Utr. leden van het Gen. „Architectura et Amicitia".
Dr. W. Vogelsang, voor de Ver. Beeldende Kunsten, terwijl door het gemeentebestuur nog een lid zal worden benoemd.
De Bouwraad stelt zich ten doel om ieder, die bouwen wil, met raad bij te staan over den daarbij te volgen weg, alsmede om plannen van uit te voeren bouwwerken te beoordeelen, ten einde daardoor het bouwkundig peil in onze gemeente te verheffen. Hij bepaalt zich tot het geven van raad en ontwerpt zelf niet. Zijn beraadslagingen zijn strikt geheim.
De Bouwraad is voornemens zijn werkzaamheden met 1 Januari a.s. aan te vangen.
Het adres van den secretaris is: Hartingstraat 18 en het adres voor het toezenden van plannen en teekeningen, die ter beoordeeling aan den Bouwraad worden gezonden, is 't gebouw aan de Oude Gracht W.Z. 152.

BEHUIZING VAN OUDEN VAN DAGEN DE Z.G. KARENHUIZEN TE ALKMAAR.

PROGRAMMA VAN DE OPENBARE PRIJSVRAAG VOOR EEN WOONGEBOUW VOOR OUDE MANNEN EN VROUWEN TE ALKMAAR.

Artikel 1. De Vereeniging voor Volkshuisvesting „Alkmaar" schrijft een openbare prijsvraag uit voor het maken van een Ontwerp met kostenbegrooting van een behuizing voor Oude Mannen en Vrouwen te Alkmaar, waartoe de mededinging is opengesteld voor alle Nederlandsche Architecten.
Art. 2. Het terrein van het te stichten gebouw is gelegen aan de Krelagestraat achter de Ambachtsschool aan den Bergerweg en is groot 79.25 M. bij 22,30 M.; minstens ¼ deel van de oppervlakte moet onbebouwd blijven. De ontwerpers zijn gebonden aan de reeds bestaande en geprojecteerde wegen, een en ander volgens de bij dit programma behoorende situatie.
De Architectuur van het te stichten gebouw zal niet onharmonisch mogen zijn met die der belendende schoolgebouwen.
Het zuidelijk aangrenzende terrein kan geacht worden onbebouwd te blijven; de bestaande houten schutting zal waarschijnlijk door een open hek vervangen worden.
Art. 3. Het gebouw zal bestaan uit één beganen grond en een verdieping; op beide zal een wandelgang van 3 M. breed toegang moeten verleenen tot de één- en tweekamerbehuizingen, terwijl een poortingang van uit de Krelagestraat den toegang zal moeten geven aan het geheele gebouw. In verbinding met dezen poortingang zal een woning geprojecteerd worden voor den portier, die toezicht zal moeten kunnen houden op in- en uitgaande bewoners, terwijl het bereiken der boven- en benedengangen voor het houden van toezicht hem zoo gemakkelijk mogelijk moet worden gemaakt. De portierswoning moet de ruimten bevatten van eene twee-kamerbehuizing.
Art. 4. Gemakkelijke en ruime trappen moeten de verbinding vormen tusschen den beganen grond en de verdieping, terwijl in het centrum van het gebouw een ruimte voor een eventueel te maken personenlift moet worden ontworpen.
Art. 5. Voldoende W.C.'s, berekend op 1 W.C. per 3 woningen, benevens 1 W.C. in de portierswoning zullen worden aangebracht, alle buiten de kamers.
Op beganen grond en verdieping moet een badgelegenheid zijn. Gangen, portalen en trappenhuizen, eenvoudig te behandelen, doch zoodanig, dat rekening wordt gehouden met het gemak van schoonmaken, ruime verlichting en ventilatie (zonder tocht te veroorzaken) en met geringe onderhoudskosten.
Art. 6. Het verhoudingscijfer van het aantal één- en tweekamerbehuizingen wordt ongeveer vastgesteld als 1 op 3.
Art. 7. Een éenkamerbehuizing zal moeten beantwoorden aan de navolgende eischen:
a. een ruimte ter oppervlakte van ten minste 16 M², daaronder begrepen de noodige wandkasten en bergruimte voor 1 klapbed en muntgasmeter.
b. ventilatie naar buiten zoowel als naar den gang (ook van kasten en klapbedruimte).
c. ter verwarming van het vertrek een gasstoomradiator, waarop een ijzeren plaat met een gaskookeomfoor.
d. schouw tot afvoer van dampen (te openen en te sluiten van uit de kamer).
e. betonvloeren met kurklinoleum belegd.
f. klaptafel bij het raam.
g. toetreding van voldoende licht en lucht.
h. deur die gemeenschap geeft met den gang.
i. geverfde muren.
j. gootsteen met waterleiding en afvoer van menagewater.
k. electrische verlichting.
Art. 8. Een twee-kamerbehuizing zal moeten beantwoorden aan de navolgende eischen:
a. één kamer gelijk *a* in art. 7, met uitzondering van het klapbed.

A. een kamertje met een oppervlakte van minstens 4 bij 2.1 hierin te plaatsen 2 solide ijzeren ledikanten en een vaste vuurklei wastafel met aan- en afvoer van water.

Art. 9. De bouw moet voldoen aan de Alkmaarsche bouwverordening.

Art. 10. Onder de bouwkosten moeten begrepen zijn alle kosten benoodigd voor een complete aflevering van het gebouw, met inbegrip van alle leidingen. Het honorarium van den architect en de salarissen voor den dagelijkschen opzichter en den teekenaar voor de werkteekeningen worden niet in de begrooting opgenomen.

Art. 11. De inzendingen moeten omvatten:

A. Een situatie-teekening, waarop naast aanwijzing der windstreken is aangegeven de ontrek van het gebouw, op een schaal van 1 à 500.

B. Op een schaal 1 à 100:
de plaats gronden van den beganen grond en van de verdieping, waarin de bestemming der vertrekken is ingeschreven;
de voornaamste gevels, als de voorgevel, linker zijgevel en de achtergevel;
twee doorsneden waaruit volledig de algemeene constructie van den bouw is na te gaan.

C. Op een schaal 1 à 20:
Een detail van een geveltravée, waaruit de constructie van de lichtkozijnen, goot enz., benevens de profileering behoorlijk is te zien.
De behandeling van het teekenwerk wordt aan de inzenders overgelaten.

D. Een gespecificeerde raming van kosten, opgemaakt volgens de bij dit programma behoorende staat van eenheidsprijzen.

E. een beknopte memorie van toelichting, voornamelijk aangevende de te bezigen materialen.

F. een rentabiliteitsrekening gebaseerd op een huur van *f* 2.50 voor de een-kamer en *f* 2.75 voor de twee-kamerbehuizingen.

Teekeningen enz., die volgens dit artikel niet verlangd zijn, blijven buiten beschouwing.

Anonieme gestelde vragen kunnen tot 15 Januari 1917 aan den Secretaris der Jury gericht worden. De beantwoording zal geschieden in het *Bouwkundig Weekblad*, *Architectura*, *De Bouwwereld* en *De Opmerker*.

Programma's zijn kosteloos te verkrijgen bij den Heer P. A. DE LANGE, secretaris van de Vereeniging voor Volkshuisvesting „ALKMAAR", Fabrieksweg, Alkmaar.

Art. 12. De mededingers onderwerpen zich door de inzending van hun ontwerp onvoorwaardelijk aan de uitspraak der Jury.

Wanneer de Jury meerdere, dat geen der ingekomen plannen voor uitvoering in aanmerking kan komen, dan heeft zij het recht die veranderingen aan te brengen, waardoor het door haar als het beste gekozen plan, wel voor uitvoering kan worden aangenomen.

Art. 13. Een bedrag van *f* 1000.— wordt aan prijzen uitgeloofd, hetwelk als volgt zal worden verdeeld:
1e prijs *f* 375.—; 2e prijs *f* 250.—; 3e prijs *f* 175.—; 4e prijs *f* 125.—; 5e prijs *f* 75.—.

Den ontwerper van het door de Jury met den eersten prijs bekroonde ontwerp zal verder de uitvoering van den bouw worden opgedragen en zijn honorarium zal worden berekend volgens de Regelen van het Honorarium van Architecten vastgesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, met dien verstande dat het bouwwerk wordt gerekend te behooren in de 1ste klasse.

Art. 14. De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht den 1en April 1917 bij den Voorzitter der Vereeniging voor Volkshuisvesting „Alkmaar", Dr. J. P. F. A. NOORDUYN, Emmastraat alhaar en geadresseerd aan de Jury.

De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto.

Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anonimiteit voor de uitspraak der jury te verbreken.

Bij elke inzending zal in twee afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen, waarop aan de buitenzijde het motto is gesteld, moeten worden gevoegd, in de eene, met opschrift „Naambrief": een door den ontwerper ondersteekende verklaring, luidende:
Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto . . . . . verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is;
in de andere, met opschrift „Correspondentie-adres": een correspondentie-adres.

De laatstgenoemde omslag zal vóór de uitspraak der Jury door haar mogen worden geopend om, wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den Voorzitter van de Vereeniging met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen en bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

Art. 15. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken zullen na uitspraak der Jury gedurende een week te Alkmaar kosteloos worden tentoongesteld, op nader aan te kondigen tijd en plaats.

Na het verstrijken van die week zullen de stukken aan de ontwerpers franco worden teruggezonden.

Art. 16. De Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen zijn bij deze prijsvraag van toepassing.

Art. 17. *Tarief van Grondwerk en Materialen*, (zonder winst en risico van den aannemer, doch met inbegrip van alle arbeidsloonen, transporten en verzekeringen).

1 M³.	Uitgraven, vervoeren en aanvullen van grond . .	*f* 0.40
1 „	Aanvullen met zuiver zand	„ 1.30
1 „	Beton ongewapend	„ 10.—
1 „	Beton gewapend	„ 14.—
1 „	Rood in slappe bastard specie	„ 14.—
1 „	Miskleurig hardgr. „ „	„ 16.—
1 „	Kleurig „ „ „	„ 18.—
1 „	Kalkzandsteen (alleen voor binnen muren of fundeeringen)	„ 12.—
1 „	Klinkers in portlandspecie	„ 20.—
1 „	Hardsteen grof werk	„ 110.—
1 „	„ fijn „ (neuten etc.)	„ 200.—
1 „	Eiken dorpels	„ 150.—
1 „	Vuren balkhout	„ 44.—
1 „	Grenen „	„ 50.—
1 M².	Duims vloer.	„ 1.25
1 „	Duims schotwerk gevellingd met regelwerk	„ 1.80
1 „	Straatklinkers (waalvorm)	„ 1.50
1 „	Vetwerk geheel compleet	„ 0.60
1 „	Stucadoorwerk vlak	„ 0.30
1 „	„ met ract	„ 0.70
1 „	Basaltine tegels	„ 1.00
100 K.G.	Gesmeed ijzer voor ankers	„ 20.—
100 „	Stalen balkijzer met stellen	„ 12.—
100 „	Lood met solderer	„ 60.—
100 „	Zink „ „	„ 74.—
1 M².	Pannen	„ 1.—
1 „	Linoleum	„ 4.50

Voor den aanleg van de electrisch-lichtleiding te stellen: per eenkamerbehuizing *f* 10.— en per tweekamerbehuizing *f* 12.—.

Voor het aanschaffen van een radiator, gascomfoor en klapkeel een stelpost van *f* 50.— per woning en voor een radiator, gascomfoor en 2 ijzeren ledikanten *f* 70.— per woning op te nemen.

Art. 18. *Model Exploitatie-rekening Vereeniging voor Volkshuisvesting „Alkmaar" te Alkmaar.*
Rente en aflossing 4.556 pCt. van het geheele voorschot.
Onderhoud 1 pCt. der bouwkosten.
Grondbelasting *f* 6.— per woning.
Assurantie 0.6 pct. der bouwkosten.
Administratie *f* 250.— per jaar.
Waterleiding *f* 2.50 per woning.
Rioolbelasting en gebouwde eigendom *f* 2.— per woning.
Reserve *f* 100.—.
Huurderving een week per woning per jaar.

Art. 19. De Jury voor deze prijsvraag zal bestaan uit de Heeren:
Ir. J. B. van Loghem, Architect te Haarlem.
Ir. D. F. Slothouwer, Architect te Amsterdam.
Ir. A. Broese van Groenou, Architect te Wassenaar, *Secretaris*.

Het Bestuur van de Vereeniging voor Volkshuisvesting „Alkmaar":
Dr. J. P. F. A. NOORDUIN, *Voorzitter*.
P. A. DE LANGE, *Secretaris*.

Alkmaar, December 1916. Fabrieksweg.

Het advies der P. P. C. aan de Const. Vereenigingen op bovenstaand prijsvraag-programma is binnenkort te verwachten, en zal dan worden gepubliceerd.

RED.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.50 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -.-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -.-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertenties, wende men zich tot de Uitgevers. -.-